

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	3
ÖNSÖZ.....	4
GİRİŞ.....	5
I-ARAŞTIRMAMIZIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	5
II-ARAŞTIRMAMIZDA TAKİP EDİLECEK METOD.....	5
III-ARAŞTIRMAMIZIN AMACI.....	8
IV-MEVLÂNÂ VE MESNEVÎ'Sİ.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I-ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DEVRİN SİYÂSÎ, FİKRÎ VE İLMÎ YÖNLERİYLE İNCELENMESİ

A-ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYÂSÎ VE FİKRÎ OLAYLARI.....	22
B-ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DEVİRDE HALKI ETKİLEYEN TARİKATLAR VE İLMÎ DURUM.....	36

II-İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I-İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HAYATI

A-DOĞUMU KÜNYESİ VE ÂİLESİ.....	46
B-İLİM HAYATINA GİRİŞİ.....	47
C-VEFÂTI.....	52

II- İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN ESERLERİ

A- MESNEVÎ İLE İLGİLİ ESERLERİ

I-CÂMIU'L ÂYÂT.....	55
II- FÂTİHU'L- EBYÂT.....	56
III- HALL-İ MÜŞKİLÂT-I MESNEVÎ.....	57
IV-TUHFETÜ'L- BERERE.....	58
V- SİMÂTÜ'L- MÛKİNÎN.....	58
VI-MECMÛATÜ'L- LETÂİF VE MATMÛRATÜ'L- MEÂRİF.....	59

B-TEFSİR İLE İLGİLİ ESERLERİ

VII- FÛTÛHÂT-I AYNİYYE.....	76
VIII- MİSBÂHU'L- ESRÂR.....	78

C-TASAVVUFLA İLGİLİ ESERLERİ

IX- İZÂHU'L- HİKEM.....	79
X- ZÛBDETÜ'L- FÛHÛS FÎ NAKŞİ'L- FÛSÛS.....	80
XI- CENÂHU'L- ERVÂH.....	81
XII-RİSÂLE-İ UYÛN-I İSNÂ AŞERE.....	82
XIII-MİNHÂCÜ'L- FUKARÂ.....	82
XIV- DEREÇÂTÜ'S- SÂLİKÎN.....	86

XV-NİSÂB-I MEVLEVÎ.....	87
XVI- HUCETÜ'S- SEMÂ.....	88
XVII-RİSÂLE-İ TENZÎHİYYE FÎ ŞE'Nİ'L- MEVLEVİYYE.....	89
XVIII- RİSÂLE-İ USÛL-İ TARİKAT-I MEVLÂNÂ.....	90
XIX- SÛLUKNÂME-İ ŞEYH İSMÂİL.....	91
D-HADİSLE İLGİLİ ESERİ	
XX- ŞERH-İ HADİS-İ ERBÂİN.....	91
E-İBNÜ'L- FÂRİZ ŞERHLERİ VE KASİDE-İ MÜNFERİCE ŞERHİ	
XXI- MEKÂSIDU'L- ÂLİYYE FÎ ŞERHİ'T- TÂİYYE.....	94
XXII-ŞERHU KASİDETİ'L- MÎMİYYE EL- HAMRİYYE.....	96
XXIII- EL- HİKEMÜ'L- MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'L- MÜNFERİCE.....	97
F-EDEBİYAT SAHASINDAKİ ESERİ	
XXIV- MİFTÂHU'L- BELÂĞA VE MİSBÂHU'L FESÂHA.....	99

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARAVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ

I-ANKARAVÎ'NİN HZ. PEYGAMBER VE SÛNNET HAKKINDA YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER

A-ANKARAVÎ'NİN DEĞERLENDİRMELERİNE GÖRE HZ. PEYGAMBER.....	103
B-ANKARAVÎ'NİN SÛNNETE BAKIŞ AÇISI.....	106

II-ANKARAVÎ VE HADİS

A-ANKARAVÎ'NİN HADİS USÛLÜYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ.....	109
B-BİR HADİS PROBLEMİ OLARAK KEŞF VE ANKARAVÎ'NİN KEŞF ANLAYIŞI...110	

III-ANKARAVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ VE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

A-ANKARAVÎ'NİN KAYNAKLARI.....	117
B-ANKARAVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ.....	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I-HADİS TAHRİCLERİ.....	124
-------------------------	-----

II-MÜKERRER HADİSLER.....	472
---------------------------	-----

III- MECMÛATÜ'L- LETÂİF VE MATMÛRATÜ'L- MEÂRİF'TE YER ALAN HADİSLERİN SİHHATLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	474
--	-----

IV- HADİSLERİN BUHÂRÎ VE MÜSLİM'İN SAHİHLERİNDE, KÛTÛBÛ SİTTE'DE DİĞER HADİS KİTAPLARINDA VE MEVZÛÂT KİTAPLARINDA YER ALMASINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	476
--	-----

SONUÇ.....	478
------------	-----

BİBLİYOGRAFYA.....	482
--------------------	-----

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.g.y.	: Adı geçen yer
(A.S)	: Aleyhisselam
b.	: İbnu.
bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
Çev:	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
D.İ.B	: Diyânet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicrî.
H.z.	: Hazreti.
Ktp	: Kitaplığı
M.	: Mîlâdî
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı
No:	: Numara
(RA.)	: Radiyallahu anh.
s.	: Sayfa.
sa:	: Sayı
(S.A.V.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem.
S.K.	: Süleymâniye Kütüphanesi.
S.Ü	: Selçuk Üniversitesi
Trc:	: Tercüme
Tsz	: Târihsiz
T.T.K.	: Türk Târih Kongresi
Ö.	: Ölümü.
Thk	: Tahkik
Trc.	: Tercüme.
vb	: ve benzeri
vr.	: varak.
vd.	: ve devamı.

ÖNSÖZ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, görüş ve düşünceleriyle insanlığı yüzyıllardır etkileyen âlimlerimizden birisidir.

Özellikle Mesnevî adını verdiği eseri, öylesine meşhurdur ki, herhangi bir isim belirtilmeden zikredildiği zaman, Mesnevî kelimesi, onun Mesnevî'sini akla getirir.

Onun, Mesnevî'de insanlığa aktardığı fikirlerini daha iyi anlatabilmek için ortaya konulan şerhlerin içerisinde, Rûsûhî Dede'nin şerhi ön plana çıkmaktadır. Bu şerh hem Mevlânâ'yı, hem de XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı toplumunu daha iyi tanımamıza yardımcı olmaktadır.

Mesnevîler içinde nasıl Mevlânâ'nın yazdığı Mesnevî müstesnâ bir yere sâhipse, Mesnevî'ye yazılan şerhler içerisinde de Ankaravî'nin Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif adını verdiği Şerh, böyle müstesnâ bir yere sâhiptir. Müellif Farsça olan Mesnevî'yi, Türkçe anlatımıyla halkın anlayışına sunmuş, Mevlevî tekkelerinde yıllarca onun şerhi okutulmuştur.

Ankaravî kendisinden önceki şerh geleneğine farklı bir boyut getirmiş, âyet ve hadislere, sahâbe ve tasavvuf büyüklerinin sözlerine eserinde çokça yer vermiş, bu tavrıyla, Mevlânâ'nın İslâmın temel prensiplerine sıkı sıkıya bağlı bir mutasavvıf olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Doğuyu ve batıyı etkileyen, bugün bile insanları etrafında birleştiren bu felsefeyi daha iyi anlamak, Osmanlı toplumunu daha iyi tanımak ve eserde kullanılan malzemeyi hadis ilmi açısından değerlendirmek, tezimizin ana konusudur.

Çalışmamızın eksikliklerle dolu olduğunu peşînen kabul ediyor, konunun anlaşılmasına bir nebze de olsa katkıda bulunmasını ümîd ediyoruz.

Bizi bu konuda çalışmaya teşvik eden ve çalışmalarımız esnâsında yardımlarını esirgemeyen, tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'ya, Prof. Dr. Bilal Saklan'a, Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel'e ve ilimlerinden ve görüşlerinden istifâde ettiğim hadis ana bilim dalımızın bütün hocalarına teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Ayşe GÜLTEKİN

KONYA- 2006

GİRİŞ

I-ARAŞTIRMAMIZIN KONUSU VE ÖNEMİ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî XIII. Yüzyıla damgasını vuran tasavvuf büyüklerindedir. Mevlânâ'nın ömrünün sonlarına doğru olgunluk çağında verdiği eserlerden birisi olan Mesnevî, onun görüşlerini en iyi şekilde yansıttığı için pek çok çalışmaya kaynak olmuş ve üzerine pek çok şerhler yazılmıştır. Bunların içinde İsmail Rusûhî Ankaravî'nin yaptığı şerh, âdetâ bir dönüm noktasıdır. Ankaravî, o zamana kadar bazı kelimelerin yorumlanması ve bazı manalara açıklık getirilmesi şeklinde yapılan şerh çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmış, âyet, hadis, şiir ve hikâyeye ağırlıklı bir anlatıma sâhip olup halkın anlayacağı bir dilde kaleme aldığı eserle, Mesnevî Şârihleri arasında farklı bir konum elde ederek Hazreti Şârih ünvanını kazanmış ve şerhler, Ankaravî öncesi yapılan şerhler, Ankaravî sonrası yapılan şerhler olarak iki ana grupta değerlendirilir olmuştur.

Ankaravî Şerhi, devrin edebiyat dili olan Farsçayla kaleme alınan Mesnevî'yi halkın daha iyi anlamasına, Mevlânâ'nın hayal dünyasında gezinen bir filozof değil, İslam'ın temel ilkelerine samimiyetle bağlı bir âlim olduğunun daha iyi anlaşılmasına sebep olmuştur. Ankaravî Şerhi'nde göze çarpan önemli bir husus, müellifin beyitleri şerh ederken çok sayıda âyet ve hadîse, zaman zaman da hadislerin senedlerine ve manalarına yer vermesidir. Araştırmamızın ana konusu, Mesnevî'nin altıncı cildinde bulunan hadislerin tahririni yapmak ve Osmanlı âlimlerinin XVI ve XVII. yüzyıllardaki ilmî durumlarını, özellikle hadis sahasındaki birikimlerini Ankaravî örneğinde ortaya koymaya çalışmaktır. Tezimizin duraklamaya tekâbül eden bu devir âlimlerini daha yakından tanımamız ve hadis kullanımlarını daha iyi değerlendirmemiz açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

II- ARAŞTIRMAMIZDA TAKİP EDİLECEK METOD

Ankaravî'nin hayatına dâir elimizde çok az bilgi mevcuttur Bu durum, müellifimizin yaşadığı devri tanımamızı, XVI ve XVII. yüzyılları siyâsî, ictimâî, ilmî ve fikrî yönlerden incelememizi gerekli kılmıştır. Ankaravî, Kâtip Çelebi gibi dünya çapında üne sahip bir bibliyografyacının, Bâkî gibi beyitleriyle, gazelleriyle toplumu etkisi altına alan, padişahatın atıyyeler kazanan bir şâirin, Matrakçı Nasuh gibi hemen her alanda çalışması olan ünlü bir kimyacının, Takiyyüddin gibi meşhur bir astronotun yaşadığı çağlarda yetişmiş, bu ilmî zenginliğin farklı bir boyutunda İlahiyat- Edebiyat alanında eserler vermiştir.

Müellifimizin yaşadığı çağ Osmanlı Devletinin siyasi olarak duraklama devresine girdiği, devletin yavaş yavaş eski gücünü ve azametini kaybetmeye başladığı bir çağdır. Bu çağa çocuk yaşta tahta çıkarılan ve annelerinin, eşlerinin veya devlet adamlarının etkisinde kalıp devlet yöneten, öldürülme korkusuyla yıllarca bir odada hapis hayatı yaşayadıkları için aklî melekesi yerinde olmayan, devlette bölünmelere sebep olur endişesiyle, kardeşlerini, yeğenlerini, hatta kendi çocuklarını katletmekten çekinmeyen padişahlar damgasını vurmuştur. Osmanlı Târihinde bir ilk yaşanmış, Yeniçeri Ocağını kaldırmak isteyen ve birtakım ıslahat teşebbüsleriyle tepki toplayan padişah II. Osman askerler tarafından katledilmiştir. Yeniçeri ve Sipâhîlerin çıkardıkları her isyandan sonra devlet adamlarının başlarını isteme âdeti, padişahı öldürmeye kadar işi vardirmiştir.

Rüsûhî Dede'nin doğum târihini kesin olarak bilmiyoruz. Ancak ölüm yılı olan H. 1041/M.1631 tarihinden yola çıkarak, onun Kânûnî Devrinin son yıllarında doğduğunu söyleyebiliriz. Devletin ilerlediği en son noktaya, kazandığı en çok toprağa, Osmanlı'nın dünya hâkimiyetine işâret eden bu devir, aynı zamanda duraklamanın ilk işâretlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Kânûnî'yi Kânûnî yapan, Ebussuud Efendi'nin girişimleriyle toplumun ihtiyacına göre düzenlenen kanunlar, yayınlanan fermanlardır. Bu devrin ihtişamı öylesine etkileyicidir ki, IV. Murad zamanında içine girilen duraklama döneminde sürükleyici bir etki göstermiş, Kânûnî devrinde yetişen ilim ve siyaset adamları, sadrazamlar, komutanlar vb. bu duraklamanın toplumda hissedilmesini geciktirmişler, fetih hareketlerinin bir süre daha devamı kendiliğinden gelmiş, işler bir süre daha yolunda gitmiştir.

Ankaravî, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa'nın kısa süreli iki saltanatı, II. Osman ve IV. Murad devirlerinde yaşamış, hem devletin azametli günlerine, hem de bozgunlara ve toplumdaki tefessühe şahit olmuştur. Siyâsî çalkantılar ve devlet yönetimindeki aksaklıklar, toplumu da derinden etkilemiş, halk manevi yönden huzur bulmak, üzerlerine gelen yükü kaldırıp moral gücü almak için tekkelere yönelmiş, ilim ve tasavvuf erbabının meclislerinde huzur aramışlardır. Bektâşîlik, Halvetîlik ve Mevlevîlik, bu dönemde yaşayan insanları en çok etkileyen tarikatlardır. Padişahlar da toplumun tercihlerine dikkat etmişler, kendi dönemlerinde yaşayan ve halkı etkileyen şeyhlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Halkın elit tabakasına hitap eden Mevlevîlik de, padişahların zaman zaman ziyaretlerde bulunduğu, hayır dua aldığı şeyhleri ve olgun insan yetiştiren Mevlevîhâneleriyle dikkat çekmektedir. Mevlevîhânelerde gördüğümüz mutfak eğitimi, bize pişirilenin yemek değil insan olduğunu anlatmaktadır.

Ancak şunu da hatırlatmakta fayda var. Dinde tasfiye hareketi olarak da değerlendirilen tasavvuf karşıtı hareketler de bu dönemde yoğunlaşmış, Kadızâde- Sivâsî çekişmesi bu dönem

insanı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bir tarafta toplumu kasıp kavuran, devletin bütünlüğünü tehdit eden Celâlî isyanları, diğer taraftan güyâ İslâm'ın özüne inmeyi gaye edinen, ama söz ve uygulamalarıyla mutasavvıfları âdetâ dinsiz kategorisinde değerlendiren Kadızâde hareketi, devletin üst tabakasında, bürokraside mevcut olan huzursuzluğun halka yansımaları olarak da değerlendirilebilir. Her ne kadar zaman zaman fiilî olarak karşı karşıya gelseler de, Kadızâde- Sivâsî tartışması daha çok vaaz kürsülerinde devam etmiş ve taraftarlar fikirlerini savunabilmek için kılıç yerine kalemi tercih etmişlerdir. Müellifimiz Ankaravî'nin de tartışmaların içinde yer aldığını, verdiği eserlerden anlamamız mümkündür. Semân meşruluğunu anlattığı Hücetü's- Semâ adlı risâlesi, Mevlevî ritüellerini eleştiren bir vâize cevap olarak kaleme aldığı er- Risâletü't- Tenzîhiyye fî Şe'ni'l- Mevleviyye adlı Arapça eseri, hattâ Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'i bile, Mevlevîliği, dolayısıyla tasavvufu savunmak için kaleme alınan eserlerdir.

Müelliflerin ilmî yönlerini ortaya koyan en iyi kaynaklar, hiç şüphesiz kendi eserleridir. Bu husus bizim Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi yanında, diğer eserlerini de incelememizi gerekli kılmıştır. Ankaravî'nin tesbit edip ulaşabildiğimiz yirmi dört eserinden de anlıyoruz ki o, devrin diğer âlimleri gibi, Arapça ve Farsçayı iyi bilmekte, hatta bu dillerde eserler verebilmektedir. Hem edebiyata, hem ilâhiyâta vâkıftır. Mesnevî'yi şerh ederken başvurduğu âyet ve hadislerin çokluğu, âyetler ve hadisler hakkında verdiği malumatlar ve yaptığı şerhler, Osmanlıcadan Arapçaya Arapçadan Farsça'ya sıradan bir iş yapıyormuş gibi yaptığı yumuşak geçişler, bize, her üç dile de hâkim, dîni bilgisi tam, tasavvuf menşe'li bir ilim adamıyla karşı karşıya olduğumuzu hatırlatmaktadır. O, tefsir sahasında, Nûr Sûresinin 35. âyetinin tefsiri diyebileceğimiz Misbâhu'l- Esrâr, Fâtihâ Sûresinin tefsîrleri içinde müstesnâ bir yere sahip bulunan Fütûhât-ı Ayniyye adlı eserleriyle dikkat çekerken, hadis sahasında da, daha çok semâ vb. Mevlevî âdetlerinin aslında sünnet olup bidat olmadığını açıklamaya çalıştığı Şerh-i Hadîs-i Erbaîn ile dikkat çekmektedir. Ankaravî'nin hadisçiliğini daha iyi değerlendirebilmek için incelediğimiz bu eser, “kırk hadis edebiyatı içinde, muayyen bir tarîk ve sülûkun müdâfaası mevzûunda, Türkçe Kırk Hadis tercümelerinin en tipik örneği”¹ olarak gösterilmektedir.

Mesnevî'ye yaptığı şerh ise, Mevlânâ'nın bazı müelliflerce Kur'an'ın manzum tefsiri olarak nitelendirilen bu eşsiz eserinin ve fikirlerinin etkisinin aydın, kültürlü bir kesimle sınırlı kalmasını önlemiş ve Mesnevî şerhçiliğine farklı bir boyut kazandırmıştır. Rûsûhî Dede, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin her bir cildine bir cilt şerh yazmış, altı ciltlik Mesnevî'yi altı cilt

¹ Karahan, Abdülkadir, İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Ankara 1991, s. 234.

olarak şerhetmiştir. Bir de yedinci cild meselesi vardır ki, ileride bu konuda geniş bir malumat verilecektir. Araştırmacılara göre yedinci cild Mevlânâ'ya âid değildir.

Biz bu çalışmamızın ilk bölümünde Ankaravî'nin yaşadığı devri ana hatlarıyla ortaya koymaya, hayatını ve eserlerini incelemeye, ikinci bölümünde Ankaravî'nin hadis ve sünnet hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya, hadis ilmindeki durumunu anlamaya, mutasavvıf bir âlim olarak onun hangi hadislerle itibar ettiğini, hangi hadisleri daha sık kullandığını, hadis kabûlündeki kriterlerini belirlemeye, üçüncü bölümde de Mesnevî'nin altıncı cildindeki hadislerin tahrîcini yapmaya ve kullanılan malzemeyi değerlendirmeye çalıştık.

III- ARAŞTIRMAMIZIN AMACI

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde yer alan hadisler konusunda, daha önce yapılan çalışmalar mevcuttur. Bu konuda Prof. Dr. Ali Yardım'ın ve değerli hocam Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'nun yaptığı çalışmalar bize ışık tutmuştur. Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif'in birinci cildinin tahrirleri de Fikret Karapınar ve Ahmet Ürkmez tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaların yol göstericiliği altında başladığım çalışmanın asıl hedefi, Mesnevî Şerhinin altıncı cildinde yer alan hadislerin tahrir ve tenkîdini yapmak ve Rûsûhî Dede örneğinde devrin ilim adamlarının profilini ana hatlarıyla ortaya çıkarmaktır. Yaptığımız çalışmalar sonucunda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Osmanlı'nın duraklama dönemine tekâbül eden bu devir, ilim hayatını henüz etkilememiştir. Bu devrin âlimleri kendilerini çok yönlü olarak yetiştirmişler ve eserlerinde taşıdıkları dînî kimliğin ve ilmî birikimin ipuçlarını vermişlerdir.

Toplumlar geçmişlerindeki zenginliklerinden beslendikleri, geçmişlerindeki ilmî birikimin farkında olup yeni çalışmalar üretebildikleri takdirde, yeni ufuklara yelken açabilirler. Mevlânâ'nın yaşadığı, Anadolu Selçuklularının hüküm sürdüğü, Moğolların istilalarıyla halkın huzursuzluğa sürüklendiği XIII. Asırla, Ankaravî'nin yaşadığı, Osmanlı'nın siyasî, ilmi, askerî her yönden duraklama devrine girdiği XVI ve XVII. Yüzyıllar arasında pek çok benzerlik mevcuttur. Çalışmamızın bu yüzyılların gerçekçi bir bakış açısıyla iyi değerlendirilmesine vesîle olmasını ümid ediyoruz.

IV-MEVLÂNÂ VE MESNEVÎ'Sİ

6 Rebüevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelen,² soyu Eflâkî ve Sipehsâlâr'a göre Rasulullahın halifesi Hz. Ebu Bekir Sıddîk Hazretlerine ulaşan³ Mevlânâ'nın babası, Belh şehrinin tanınmış âlimlerinden Sultânü'l-Ulemâ adıyla tanınan

²Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risalesi, İstanbul 2004, s. 33; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964, C.1, s.72.

³ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.8; Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risâlesi, s.21.

Bahâeddin Veled'dir. Bahâeddin Veled, tasavvuf büyüklerinden olup, Eflâkî'ye göre tarîkat silsilesi babası Hüseyin ve dedesi Ahmed el-Hatîbî yoluyla İmam Gazâlî'ye erişmektedir. Kübreviyye tarîkatının görüşlerini benimseyip Necmeddin Kübrâ'nın müridi olduğu da rivayet edilmiştir.⁴

Sultanü'l-Ulemâ'nın artan şöhreti devrinin âlemlerini rahatsız etmeye başlamış,⁵ Fahreddin Razî ile Bahâeddin Veled arasında, aklın delâletine dayanma veya akla kıymet vermeme yönünde oluşan görüş farklılığı bazılarına göre, Bahâeddin Veled'in Belh'den göç etmesine sebep olmuştur.⁶ Firûzanfer'e göre ise Bahâeddin Veled'in Belh'den hicret etmesinin en mühim sebebi, onun "Tatar ordusunun merhametsizlik ve kan dökücülüğünden doğan korkusudur".⁷ Bu korkunun herkesi kapladığını, göç edenlerin artması yüzünden Bağdat'ta ev kiralarının aşırı derecede yükseldiğini, Bahâeddin Veled gibi, devrin âlimlerinden pek çoğunun da sefere çıkıp Belh'ten ayrıldığını belirten Firûzanfer, Dâye lakâbıyla şöhret bulan Necmeddîn-i Râzî'nin de, önce Rey'e sonra da Konya'ya sığındığına işâret etmektedir. Firûzanfer, Sultan Veled'in dedesinin göç edişini anlatırken, Belh halkının büyük babasına yaptığı eziyetlerden bahsedip göç zamanını, Moğol hücûmu esnâsında göstermesini, bunun yanı sıra Fahreddin Râzî ve Harzem hükümdârından bahsetmemesini, sözlerinin doğruluğuna delil olarak göstermektedir.⁸ Reynold Alleyne Nicholson ve Helmut Ritter de, Bahâeddin Veled'in sırf Moğollardan kaçmak için Belh'i terk ettiği görüşündedirler.⁹

Bahâeddin Veled ve âilesi uzun bir yolculuktan sonra Lârende'ye gelmiş, Alâeddin Keykûbad'ın emirlerinden Emir Mûsâ'nın kendileri için yaptırdığı medresede yedi yıl kalmışlardır. Mevlânâ Celâleddin burada bülûğa ermiş ve Semerkandlı Hoca Şerafeddin Lala'nın Gevher Hatun adındaki kızıyla H.623- M.1226 yılında evlenmiştir. Sultan Veled ve Alâeddin'in anneleri bu hanımdır.¹⁰ Bahâeddin Veled'in Lârende'de olduğu Alâeddin Keykûbad'a ulaştınca Lârende emiri Emir Musa'ya haber göndererek Bahâeddin Veled'i

⁴ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1966, C.2, s.388; Bedüzzaman Firûzanfer, İstanbul 2004, s.77.

⁵ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.10-11.

⁶ Bedüzzaman Firûzanfer, Mevlânâ Celâleddin, s. 80 Bahâeddin Veled Belh'den göç ettiğinde, Bahâeddin Veled'in göçe zorlanmasında etkili olduğu iddia edilen Fahreddin Râzî'nin dört yıl önce ölmüş olması bu konudaki rivâyetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Bkz. Bedüzzaman Firûzanfer, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, s. 91.

⁷ Bedüzzaman Firûzanfer, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, s. 91.

⁸ Bedüzzaman Firûzanfer, a.g.e, s.92-93.

⁹ DİA, C.29, s.441, Mevlânâ maddesi.

¹⁰ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.21-25.

Konya'ya davet etmiş,¹¹ Bahâeddin Veled kendisini sarayında ağırlamak isteyen Sultanın davetini kabul etmemiş ve Altunpâ medresesine inmiştir.¹² Bahâeddin Veled Konya'da Altunpâ medresesinde iki yıl müderrislik yaptıktan sonra, 18 Rebû'l-Âhir 628 (23 Şubat 1231) tarihinde Cuma günü kuşluk vaktinde vefat etmiş, bu sırada 24 yaşında olan Mevlânâ babasının yerine geçip müderrislik yapmaya başlamıştır.¹³ Babasından sonra Mevlânâ üzerinde etkili olan isimler sırasıyla şunlardır:

Çocukluğunda Mevlânâ'nın eğitimiyle meşhur olup Mevlânâ'ya lalalık yapan,¹⁴ şeyhinin oğluna hâl ilmini öğreten, Sultânü'l- Ulemâ'dan aldığı hakikatleri, maârifî ve ledün ilmini Mevlânâ Celâleddin'e aktaran,¹⁵ Mevlânâ'nın zâhir ilimlerinde mesafeler katetmesini isteyerek onu Şam'a gönderen¹⁶ Seyyid Burhâneddin.

Tebriz şehrinde sepet ve zenbil örücüsü Ebu Bekr-i Tebrîzî'nin müridi olan,¹⁷ Nefahat'ta bahsedildiğine göre, dönemin pirleri tarafından Tebrizli Kâmil olarak isimlendirilen ve birçok yer dolaştığı için Şems-i Perende diye anılan, ilk önce Tebriz'de Şeyh Ebu Bekr-i Selebâf'ın hizmetinde bulunan, ardından bir çok mutasavvıfla sohbet eden, bir görüşe göre Rükneddin-i Sücâsî'ye, bir başka görüşe göre ise Baba Kemal Cendî'ye de mürid olan, Cami'nin adı geçen şeyhlerin hepsiyle görüşmüş olma ihtimalinden söz ettiği¹⁸ Şems-i Tebrîzî. Bir rivayete göre İsmâilî mezhebine mensup eski bir âilenin çocuğu olan Şems, diyar diyar dolaşarak muhtelif mutasavvıfların hizmetinde bulunan kalender meşreb bir adamdır¹⁹ ve Mevlânâ'daki değişimin, onda sema, musıkî ve raksa karşı samimî bir düşkünlük ve coşkunluk meydana gelmesinin sebebidir.²⁰

Şems'in ölümünden sonra²¹ Mevlânâ'nın sevgisini yönelttiği, Mevlânâ'ya mürid olmadan önce Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizi'nin müridi olan, kelimeleri yanlış

¹¹ Bediüzzaman Firûzanfer, Mevlâna Celeleddin, s. 110

¹² Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.27-28. Anlatıldığına göre Konya'da o zamana kadar ondan başka medrese yoktur ve şehrin kalesini de daha yapmamışlardır. Bkz. a.g.y.

¹³ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.30, 48; DİA, C.29, s.442, Mevlânâ maddesi.

¹⁴ Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risâlesi, s.127-128; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.54-55, 68; Bediüzzaman Firûzanfer, a.g.e, s. 135- 136.

¹⁵ Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risalesi, s.33.

¹⁶ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.1, s.79.

¹⁷ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.I, s.82

¹⁸ DİA, C.29, s.442, Mevlânâ maddesi

¹⁹ Köprülü, Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1966, II. Basım, s.187-188.

²⁰ Köprülü, Fuat, a.g.e, s.191; Bu konuda Tahsin Yazıcı da aynı fikirdedir. Bu konuda geniş bilgi edinmek için bkz. Tahsin Yazıcı, "Mevlânâ Devrinde Sema", Şarkiyat Mecmuası, İstanbul 1964, C.V, s.135-150.

²¹ Eflâkî Şems'in öldürüldüğünü iddia etmekte, suikastçilerin içinde Mevlânâ'nın oğlu Alaeddin'in de bulunduğunu, bu sebeple diğerleri gibi onun da bir belaya uğrayıp öldüğünü, Şems'in kaybolduğu günün ise 645 senesinin bir Perşembe günü olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C. II, s.102-104. (Mikâil Bayram'ın bu konudaki iddiası biraz daha farklıdır. Ona göre, Şems'in öldürülmesinde Mevlânâ'nın oğlu Alaeddin'in yanında Ahîlerin, özellikle de Ahî Evren'in büyük rolü vardır. Şems'in öldürülmesinden sonra,

telaffuz ettiği ve kendisinde söz söylemek kabiliyeti olmadığı için, bazı kimseler tarafından cahil ve avam olarak nitelendirilen²² Şeyh Selahaddin. Konya ahalisi ümmi olduğundan onu yüksek irşad makamına layık görmemişler,²³ cahil olduğunu ve şeyhlik için ehil sayılmadığını söyleyen bir kısım müridler kendisini öldürmek istemişlerdir.²⁴ Ancak Mevlânâ onun dostluğunda huzur ve sükun bulmuş ve kızını oğlu Sultan Veled'le evlendirip Şeyh Selahaddinle akraba olmuştur.²⁵

On yıl Mevlânâ'nın sohbetinde bulunup ona arkadaşlık ve halifelik yapan Şeyh Selahaddin 657 hicri yılının Muharrem ayı başlarında hastalanıp ölünce,²⁶ Mevlânâ'nın kendisine halife olarak seçtiği, müridlerinden babalarının Fütüvvet (Ahîlik) tarikatının başlarından olmasından dolayı Ahî Türkoğlu diye anılan,²⁷ Mesnevî'nin mukaddimesinde kendisinden Urmeviyyu'l-Asl diye bahsedilen, âilesi vaktiyle Konya'ya göç ettiği için 622/1225 yılında bu şehirde doğan²⁸ Hüsameddin Çelebi. Müridlerin başı, güzel ahlaklı, öz ve manalı konuşan Çelebi, maddi ve manevi yönlerden Mevlânâ'nın her işi ile ilgilenmiş,²⁹ Mesnevî'nin yazılması onun ricası ile olmuş,³⁰ Mevlânâ'nın en olgun olduğu ve en rahat ettiği dönemde yanında bulunmuştur.³¹

Mevlânâ ve çevresindekilerle, Ahîler arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmış, devlet adamları asâyişi sağlamak için Ahî Evren'i şehirden uzaklaştırmışlardır. Mikâil Bayram, onun daha sonraki hayatını Kırşehir'de geçirdiğini, Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin'in de onunla beraber Kırşehir'e yerleştiğini iddia etmektedir. Bkz. Mikâil Bayram, Ahî Evren (Tasavvufî Düşüncenin Esasları), Ankara, 1995, s.22, 23.) Ancak Sultan Veled'in eserlerinde böyle bir malumatın olmaması ve Mevlânâ'nın kaybolmasından sonra Şems'i aramak için iki defa Şam'a gidişi, Eflâkî rivayetinin şüphyle karşılanmasına yol açmaktadır. Bediuzzaman Firuzanfer de bu konudaki ihtimalleri değerlendirdikten sonra "Kuvvetli bir ihtimalle denilebilir ki, Şems Konya'da öldürülmemiş, Konya'dan ayrıldıktan sonra akıbetinden bir haber ve eser bulunamamıştır. Onun akıbeti doğru olarak belli değildir. Kaybolma tarihi ittifakla 645/1247-1248 dir." demektedir. Fuad Köprülü de bu konudaki farklılıklara işaret ederek, Şems'in katledilmesiyle ilgili rivâyetin sadece Nefahat'ta yer aldığını belirtmekte, Nicholson'un bu rivâyete itibar edip Sipehsalar rivayetinden habersiz olmasını yanlışlık olarak değerlendirmekte ve şöyle demektedir: "Nicholson'un Nefehat'taki rivayeti kabul etmesi bizce yanlıştır. Eğer o Sipehsalar'ı görmüş ve Şems'in kaybolmasından sonra Mevlânâ'nın onu aradığını bilmiş olsaydı, tabii Şems'in katline hükmedemeyecekti." Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bediuzzaman Firuzanfer, Mevlânâ Celaleddin, s.222; Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s.189.

²² Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.135

²³ Bediuzzaman Firuzanfer, Mevlânâ Celaleddin, s.253

²⁴ DİA, C.29, s.444, Mevlânâ maddesi

²⁵ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.135 Fuat Köprülü, Devletşah'ın iddia ettiği gibi, Mevlânâ'nın, Selahaddîn-i Zerkûbî'nin etkisi altında kalmasının mümkün olmadığını söylemekte, tam tersine Mevlânâ'nın onu tesiri altına aldığından, Divan'da yer alan ve Selahaddin'i medheden şiirlerin bu iddiayı doğrulamayacağından söz etmektedir. Bkz. Fuat Köprülü, a.g.e, s.193.

²⁶ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.144-146

²⁷ Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mesnevî ve Şerhi, İstanbul 1985, s.23.

²⁸ Bediuzzaman Firuzanfer, Mevlânâ Celaleddin, s.270-271

²⁹ Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risalesi, s.152; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.153-155

³⁰ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.155-156

³¹ Mevlânâ'nın ölümünden sonra Hüsameddin Çelebi halifeliği Sultan Veled'e teklif etmişse de, Sultan Veled bunu kabul etmemiş, Hüsameddin Çelebi'nin halifeliğinin devamını sağlamıştır. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın vefatından sonra da on iki yıl bu göreve devam etmiş ve 684 yılında vefat etmiştir. Bkz. Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risâlesi, s.158.

5 Cemâzîyelâhir 672 (17 Aralık 1273) tarihinde vefat eden³² Mevlânâ'nın cenâzesine, büyük küçük Türk Rum, Hristiyan Müslüman, köylü şehirli çok sayıda insanın katılması, güneş doğarken medreseden çıkarılan tabutun, ancak akşam karanlığında mezarlığa ulaşabilmesi,³³ onun yaşadığı devirde insanları ne kadar etkilediğinin bir göstergesidir. Mevlânâ'nın asırlar boyunca insanlar üzerinde etkili olan felsefesinin, Necmeddin Kübra, Muhyiddin Arabî ve Şems-i Tebrîzî ekollerinin mezc edilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Muhiddin Arabî'nin ilim, irfan ve akla dayalı vahdet-i vücûd anlayışı, ataları vasıtasıyla irtibatlı olduğu sünnî bir tasavvuf ekolü olan Kübreviyye etkileri ve Şems yoluyla kazandığı kalenderî bir tasavvuf anlayışı Mevlânâ üzerinde etkili olmuş ve Mevlânâ, kendi felsefesini bu üç temel üzerine oturtmuştur.³⁴

Milâdi XIII. asrı en çok etkisi altında bırakan mutasavvıf, hiç şüphesiz Şeyhu'l-Ekber diye tanınan Muhyiddin Arabî'dir. Bazıları Mevlânâ'nın İbnü'l Arabî'ye zıt bir düşünce sistemine sahip olduğunu iddia ederlerken bazıları, İbnü'l-Arabî'nin yüksek irfan sahiplerine hitap eden görüşlerini, Mevlânâ'nın anlaşılır kıldığı görüşünü savunmuş, bazıları da kısmî bir etkilenmeden söz etmişlerdir. Mevlânâ da, Muhyiddin Arabî de, Vahdet-i Vücûd ekolünün temsilcisi olarak kabul edilirler. Ancak vahdet-i vücud inancı, Muhyiddin Arabî'de bir ilim ve marifet meselesi, Mevlânâ'da ise bir aşk ve muhabbet meselesidir.³⁵

Vahdet-i Vücûdun ne olduğuna gelince o, “tahkik erbâbı sûfîlerin özel irfan meslekleridir. Onlar bu mertebeye yükselmenin gerçek tevhîde ulaşmak için gerekli şartı hükmünde olduğu kanaatindedirler. Bu konuda söz söylemek için iki yol vardır. Bunlardan biri; fikir ve nazar (düşünce yolu), diğeri de, şühûd ve zevk yoludur. Fikir ve nazar yolu bütün tefekkür erbâbına açıktır. Zevk ve şühûd yoluna gelince bu, sadece metodu bakımından mârifet mertebelerini kat etmekle, o feyze mazhar olma mutluluğuna ulaşanlar içindir. Herkes aşk ile aşkın hallerinden bahsedebilir, fakat aşkın lezzetini ancak aşık olanlar bilir.”³⁶

Mevlânâyâ göre her ne kadar görünüş de ayrılık olsa da varlıkta birlik (Vahdet-i Vücut) esastır. İmân-Küfür, Hayır-Şer gibi ayırımlar bize göredir. Allah'a nisbetle hepsi birdir. Kötülük iyilikten ayrılmaz. Kötülük olmadan kötülüğü terk etmek imkânsızdır. Yine küfür olmadan dîn olmaz. Çünkü din küfrü bırakmaktır. Bunların yaratıcısı da birdir. Ona

³² Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risâlesi, s.122-124

³³ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkubeleri, C.2, s.13-14.

³⁴ Ocak, Ahmet Yaşar, “Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfisi Olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1989, s.143-145.

³⁵ Işık, Emin, “Hazreti Mevlânâ'da Vahdet-i Vücud Meselesi”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni, Ankara 2000, s.54.

³⁶ Kam, Ferit, Vahdet-i Vücud, Ankara 1994, s.52-53

göre ikilikten kurtuluş (gerçek tevhid) kulun kendi varlığından soyulmasıyla gerçekleşir. Birlik, ittihat ya da hulûl değil, kulun kendi izâfî varlığından geçmesidir. Allah'ın yanında iki (ben) söz konusu olamaz.³⁷

Mevlânâ sadece akli ön plâna çıkan filozofları ve kelâmcıları eleştirmekte, mânevî yolculuk için ilâhî aşkın gerekli olduğuna inanmaktadır.³⁸ Ona göre şiir de, mûsikî de, semâ da yaratıcıya vâsıl olmak için kullanılacak vâsitalardır. Ancak bu şekilde Allah'a vâsıl olmak isteyen kul şeriatı da ihmal etmemelidir. Nihat Sami Banarlı Mevlânâ'nın felsefesini şöyle anlatmaktadır:

“Mevlânâ, İslâmın imân'ın bütün esaslarına, emirlerine, İslâm'ın Allah'ına ve Peygamberine tam bir ihlâs'la bağlı bulunuyordu. Fakat aynı ihlâs, insanı semâ'ya kanatlandıran bir duyuş ve düşünüş hürriyeti ile de rüzgârlı idi. İşte bu rüzgârdır ki, Allah'a varma yolunda kol kanat açan Mevlevî âlimlerine hem bir sanat havası, hem de bir ibadet hâli vermişti. Bu ibadet Allah yolunda kendilerinden geçenlerin söyledikleri **ilâhiler**'le semâ'ya kol açtıkları **sema**'yla ve bütün varlıklarıyla uydukları **Mevlevî Mûsikîsi**'yle birleşmiş, bir **dînî hazlar manzûmesi** olmuştur.”³⁹

Nezihe Araz, Davut Peygamber Mezamir'i ve güzel sesi ile insanları nasıl etkilemişse ve kendine bağlamışsa, Mevlânâ'nın da, “varlık birliği felsefesini ve bu felsefeden kaynaklanan yaşama biçimini insanlara düşündürebilmek için şiiri, rebabı ve semâ'ı aracı kıldığını” söylemektedir. İslam gelenekleri içine Mevlânâ ile gelen semâ' büyük tartışmalara yol açmıştır. Ancak Mevlânâ semâ' ederken belli kurallara uymuyor, vecde geldiği her zaman, istediği her yerde semâ'a başlıyordu.⁴⁰ Yukarıda zikredilenlerden sonra şu hususa da işaret etmekte fayda vardır. Mevlânâ bazılarının zannettiği gibi, dinlerin ve mezheplerin dışına çıkmak isteyen bir filozof değildir. Hanefî Mezhebine mensup büyük bir âlim olan Mevlânâ ve babası Bahâeddin Veled, Hanefî fakihlerin hayatını anlatan kitaplarda bu meslekteki üstün kişiler arasında sayılmaktadırlar.⁴¹ Yine Sipehsalar'ın şu anlatımı meseleyi daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır: “Hz. Mevlânâ her zaman şöyle tembih ederlerdi: “Ne halde olursam olayım, fetva sormaya geldiklerinde geri çevirmeyin, bana getirin ki, fetva

³⁷ DİA, C.29, s.446, Mevlânâ Maddesi.

³⁸ Demirci, Mehmet, “Mesnevî'de Akıl Aşk Karşılaştırması”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1989, s.155.

³⁹ Banarlı, Nihad Sâmî, Resimli Türk Edebiyeti Tarihi, s. 312

⁴⁰ Araz, Nezihe, “Çağdaş Kavramlar Işığında Sema”, I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, Konya 1987, s. 233-236. Mustafa Necâti Sepetçioğlu semâ'ı eski bir Türk oyunu olan Dolan Türklerinin oyununa benzetmekte ve semâ ile bu oyun arasındaki benzerlikleri inceleyerek, semâ'nın kökenini bu oyun olarak göstermektedir. Bkz. Mustafa Necâti Sepetçioğlu, “Eski Bir Türk Oyunu ve Sema”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1989, s.35- 39.

⁴¹ DİA, C.29, S.441, Mevlânâ maddesi, Yaylalı, Kâmil, Mevlânâ'da İnanç Sistemi, Konya 1987, s.122

vermek görevi bize helal olsun” Müstağrak oldukları veya sema ettikleri sırada dahi kağıt divit hazır tutarlar, eline verirlerdi. O da orda hemen cevabını yazardı...”⁴²

Mevlânâ Konya’da yaşayan ya da Konya’ya gelen pek çok kimseyle tanışmış ve onlarla sohbetlerde bulunmuştur. Bunlardan en önemlisi Muhiddin Arabî’nin üvey oğlu olduğu rivayet edilen Sadreddin Konevî’dir. Başlangıçta Mevlânâ’yı inkâr eden Sadreddin Konevî, daha sonra onunla yakın dost olmuştur. Hattâ Mevlânâ’nın cenaze namazını kıldırması için, ona vasiyette bulunduğu rivayet edilmektedir.⁴³ Konya’da zâviyesi ve medresesi olan Sadrettin Konevî, Muhiddin Arabî’nin vahdet-i Vücut felsefesinin en önemli temsilcilerinden kabul edilmektedir.

Mevlânâ’nın görüştüğü âlimler arasında, Sadreddin Konevî’nin yakın dostlarından Fahreddin Irâkî, Şemseddîn-i İyîkî, Şerefeddîn-i Mevslî, Şeyh Saîd-i Fergânî, Nasreddîn-i Konevî,⁴⁴ Moğolların Harezmi istilâ etmesi üzerine Anadolu’ya gelip Mirsâdü’l-İbâd adlı kitabını Anadolu’da te’lif eden hem Şeyh Sadreddin’in hem de Mevlânâ’nın yakın dostu olan Necmeddin Kübrâ’nın halîfelerinden Necmeddin Dâye,⁴⁵ Moğol korkusundan vatanını terk edip Anadolu’ya gelen Selçuknâme yazarı Kelîle ve Dimne’yi manzum olarak kaleme alan Tuslu Bahâeddin Kâni’i,⁴⁶ Sadreddin Konevî gibi önce inkarcılardan birisi iken, sonraları onun dostu olan Kadı Sırâceddin, Fars Edebiyatının meşhur şâiri, Şirazlı Şeyh Sâdî, Hintli Safiyyeddin, İlâhiyat, tıp ve matematikte mâhir bir üstâd olan Şirazlı Kutbeddin Mahmud, Kutbuddin Haydar’ın halîfesi Hacı Mübârek Haydar ve Hoca Reşidüddin⁴⁷ de yer almaktadır. Bu âlimlerin bazısından etkilenen, bazısını etkileyen, bazılarıyla da tartışmalar yapan Mevlânâ’nın müridlerinin genellikle halk tabakasından olduğunu, bunun yanı sıra onun yaşadığı devrin yönetici kadrosuyla da arasının iyi olduğunu görmekteyiz. Özellikle Süleyman Muîneddin Pervane ve eşi Gürcü Hatun onun sadık bendelerinden idiler. IV. Kılıçarslan ve hanımı Gömeç Hatun da Mevlânâ’ya büyük hürmet gösteriyorlardı. Selçuklu Devlet adamlarından Alâeddin Keykûbâd, II. İzzeddin Keykâvus, Celâleddin Karatay, Konya’lı Kadı İzzeddin, Emir Bedreddin Gevhertaş, meşhur hekim Ekmelüddin, Sâhib

⁴² Feridun bin Ahmed, a.g.e, s.72-73.

⁴³ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.14; IV. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya, 1989, “Mevlânâ’nın Konya’daki Sosyal Muhîti”, s.59 (Yaz: İsmet Kayaoğlu)

⁴⁴ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri C.I, s.350-351; Kayaoğlu, İsmet, “Mevlânâ’nın Konya’daki Sosyal Muhîti”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, s.59.

⁴⁵ Bediüzzaman Firûzanfer, Mevlânâ Celâleddin, s.315-316; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.II, s.414; Kayaoğlu, İsmet, “Mevlânâ’nın Konya’daki Sosyal Muhîti”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, s.59.

⁴⁶ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, C.I, s.213-214; Kayaoğlu, İsmet, “Mevlânâ’nın Konya’daki Sosyal Muhîti”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, s.59, 60.

⁴⁷ Bediüzzaman Firûzanfer, a.g.e, s.301-336; DİA, C.29, s.445, Mevlânâ maddesi; Kayaoğlu, İsmet, “Mevlânâ’nın Konya’daki Sosyal Muhîti”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, s.59- 61.

Fahredden, Sâhib Şemseddin İsfahânî, Tâceddin Mu'tez vb. Mevlânâ'ya büyük hürmet gösteren kişilerdi.⁴⁸

“Arabiyat ve lûgat fenlerinde, fıkıh, hadis, tefsir, ma'kûlât ve menkûlâtta, yani aklî ve naklî ilimlerde kemâlin sonuna erişen, o asırda bütün âlem ulemâsının başta geleni olan, bütün fenlerde yüksek icâzetler alan”⁴⁹ Mevlânâ hem fikirleriyle hem eserleriyle herkesi etkilemiştir. O'nun başlıca eserleri şunlardır: Mevlânâ'nın yazdığı çok sayıdaki gazel ve rubailerinden meydana geldiği için Divan-ı Kebîr adı verilen, Mevlânâ gazellerinde genellikle Şems mahlasını kullandığından Divan-ı Şems-i Tebrîzî adıyla da tanınan Mevlânâ'nın sadece Şems mahlasını değil, Hamuş mahlasını da kullandığı,⁵⁰ beyit sayısı otuz bini bulan⁵¹ Dîvân.⁵² Mevlânâ'nın sohbetlerinin toplandığı bir araya getirildiği bir eser olan,⁵³ Mevlânâ'nın tasavvufla ilgili düşünce ve görüşlerini büyük bir açıklık, sâdelik ve aynı zamanda büyük bir kudret ve cesâretle anlattığı⁵⁴ Fîhi Mâ Fîh.⁵⁵ Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerde yaptığı konuşmalardan oluşan, konuyla ilgili ayet ve hadis açıklamalarının yanı sıra Senâ'î, Attâr gibi şairlerin şiirlerine, Mesnevî'de anlatılan bazı hikayelere ve Divan-ı Kebîr'den şiirlere de yer verilen⁵⁶ Mecâlis-i Seb'a.⁵⁷ Asıl adı Kitâbü't- Tarassul li't- Tevessül ile't- Tefaddul olan,⁵⁸ Mevlânâ'nın çağdaşlarına (Bu mektupların arasında yukarıda

⁴⁸ Bediüzzaman Firûzanfer, Mevlânâ Celâleddin, s.337-348; DİA, C.29, s.445, Mevlânâ maddesi

⁴⁹ Feridun bin Ahmed, a.g.e, s.39- 40.

⁵⁰ DİA, C.29, s.446, Mevlânâ maddesi; Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, s.312.

⁵¹ Bediüzzaman Firuzanfer, Mevlânâ Celaleddin, s.365

⁵² Mevlânâ daha çok tasavvufî aşkı anlattığı bu eserinde aruz'un 24 bahsindeki vezinlerle söylenmiş şiirlerini bir araya getirmektedir. Dîvanda kasîdeler, gazeller, terci'ler, müstezâtlar, rubâiler yer almaktadır. Yabancı dillere de tercüme edilen, Dîvân-ı Kebîr Türkçe'ye Midhat Bahârî Baytur tarafından tercüme edilmiştir. Ancak bugün elimizdeki 5 ciltlik Dîvân-ı Kebîr Tercümesi Abdülbâkî Gölpinarlı tarafından neşredilmiştir. Bkz. Abdurrahman Güzel, Dîvân Tasavvufî Türk Edebiyatı, Ankara Tsz, s. 157.

⁵³ Bu sohbetlerin kim veya kimler tarafından toplandığını kesin olarak söylememize imkan yoksa da, bu toplayışta Sultan Veled ile Çelebi Hüsameddin'in büyük rolleri olduğu muhakkaktır. 21. bölümde Selahaddin Zerkub'den hayatta olduğu anlaşılacak tarzda bahsedildiğinden hareketle bu sohbetler en az 657(1258) den önceki yıllardan belki de Mevlânâ'nın son zamanlarına kadar toplanmış sohbetlerinin bir kısmını oluşturmaktadır. Bkz. Abdülbâkî Gölpinarlı, Fîhi Ma Fîh ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler, Ankara 1985, II. Baskı, s.4.

⁵⁴ Mevlânâ, Fîhi Mâfîh, (Çev: Meliha Ülker Anbarcıoğlu), İstanbul 1974, Önsöz bölümü.

⁵⁵ Bu eser dikkatlice incelendiği zaman, son zamanlarda Mevlânâ'nın Moğol ajanı olduğu şeklinde ortalıkta dolayan iddiaların da, iftira olmaktan öte gidemeyeceği netlik kazanmakta, Mevlânâ'nın Moğollara karşı daima temkinli olduğu, uyanık bulunduğu, çevresindekilere de sabırla direnmelerini tavsiye ettiği açığa çıkmaktadır. Mevlânâ Moğolları hiçbir yerde Türkmenler gibi övmemiştir. Yalnız sadakatleri için nasıl Türkmen köpeklerini takdirle anmışsa, göbeklerinden çıkarılan misk için Tatar ülkesinden gelen âhûları, ceylanları beğeniyle şiirlerinde mecaz olarak kullanmıştır.” Bkz. Müjgan Cunbur, “Mevlana'ya Göre Türkmenler”, III. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1988, s.50- 51; Mevlânâ, Fîhi Mâ- Fîh, s.14, 102- 103. (Meliha Ambarcıoğlu çevirisi)

⁵⁶ Yeniterzi, Emine, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, s.40- 41.

⁵⁷ Eser Feridun Nafiz Uzluk tarafından Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'nde ki 788 (1386) tarihli nüsha esas alınarak iki defa neşredilmiştir. Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü adıyla yapılan bazı tercemeleri de mevcuttur. Bkz. DİA, C.29, s.447, Mevlânâ maddesi. Bu tecümelere örnek verecek olursak; Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü, Ter: Rizeli M. Hulûsî, Yay: Feridun Nâfiz Uzluk, İstanbul, 1937; Mevlânâ Celâleddin, Mecâlis-i Seb'a- Yedi Meclis, Haz. Abdülbâkî Gölpinarlı, Konya, 1965. Bu bilgi için bkz. Emine Yeniterzi, a.g.e, s.41.

⁵⁸ Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, s.317.

belirtildiği gibi yakınlarına, çocuklarına ve müridlerine gönderilenler bulunmakla birlikte, çoğu ihtiyaç sahiplerinin talebelerini yöneticilere ileten mektuplardır.) yazmış olduğu mektuplardan meydana gelen Mektûbât.⁵⁹ Ancak hiç şüphesiz Mevlânâ'nın en önemli eseri, üzerine sayısız şerhler yazılan, bizim araştırma konumuzun ham maddesi diyebileceğimiz Mesnevî'dir.⁶⁰ Mevlânâ'nın Mesnevî'si hakkında diğer eserlere göre daha ayrıntılı bir malumat vermeye çalışırsak;

Mesnevî'nin yazılış sebebi, müridlerin sözcüsü olarak Hüsâmeddin Çelebi'nin Mevlânâ'dan Senâî'nin Hadîkatü'l- Hakîka'sı veya Feridüddin Attâr'ın Mantıku't- Tayr'ı gibi bir kitap yazmasını istemesidir. Mevlânâ bu kitabın telifinin kendisine ilham olunduğunu söyleyerek Mesnevî'nin ilk on sekiz beytini Çelebi'ye uzatmıştır. Eserin söyleyicisi Mevlânâ, yazan ise Hüsâmeddin Çelebi'dir. Mevlânâ eser meydana gelirken hiçbir kitaba müracaat etmemiştir. Eserin birinci cildi yazıldıktan sonra Hüsâmeddin Çelebi'nin hanımının ölümü ve yeniden evlenmesi sebebiyle iki yıl ara verilmiş, diğer ciltler ise peşpeşe yazılmıştır. Sahih Ahmed Dede, eserin yazılmasına 659 Cemâziyelâhîr/Mayıs 1261'de başladığını, bu sırada Mevlânâ'nın 55, Hüsâmeddin Çelebi'nin ise 37 yaşında olduğunu nakletmektedir.⁶¹

Mevlânâ kitabına Şark İslam Edebiyatında bir şiir tarzı olan Mesnevî adını koymuş, başka bir ad vermemiş, başlangıçta birinci ciltte, ikinci cildin başında, üçüncü cildin yine başında, dördüncü ciltte ve son cilt olan altıncı cildin ilk beyitlerinde kitabını hep bu adla anmıştır. Hattâ bundan dolayı bir şiirin Mesnevî tarzında olduğu kaydedilmeden Mesnevî denince, ancak bu kitap hatıra gelir. İkinci ve altıncı ciltlerde Mesnevî'ye yine Mevlânâ tarafından verilen Saykal-i Ervâh (Ruhların cilâsı) ve Hüsâmînâme –Hüsameddin'e mensup kitap- gibi vasıflar, kitabın adı olmayıp Mesnevî'nin vasıflarıdır. Mevlânâ, Mesnevî'nin kendince bir çok lakapları olduğunu söylemekte ve bir kısmını da saymaktadır.⁶²

Mevlânâ'nın eserinde Senâî ve Attâr etkisi kendisini hissettirmekte ve o, zaman zaman bu âlimlerden alıntılar yapmaktadır. Aruzun Fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazdığı bu eser için Mevlânâ, okuyanlara şekle takılıp kalmamak gerektiği, önemli olanın mana olduğu uyarısında bulunmaktadır.(VI/160. beyit) Sipehsalar'ın Mesnevî hakkında söyledikleri de onun yazılış gayesini ortaya koymaktadır: “Hz. Mevlânâ Efendimizin sözleri gerçî şiirdir.

⁵⁹ Muhtelif kişilere yazılan 145 mektupta Mevlânâ, öğüt veren öğretici yanı ön plânda olan mesajlar vermektedir. Abdülbâkî Gölpınarlı mektupları 1963 yılında neşretmiştir. Eser daha önce de Feridun Nâfiz Uzluk Tarafından 1937 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Bkz. Abdurrahman Güzel, Dînî Tasavvufî Türk Edebiyatı, s.158

⁶⁰ Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve diğer yazma eserlerinin bulunduğu yerler için, Mevlânâ Bibliyografyası'na müracaat edilebilir. Mehmet Önder, İsmet Binark, Nejat Sefercioğlu, Mevlânâ Bibliyografyası (Yazmalar), Ankara 1974.

⁶¹ Sahih Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, İstanbul, 2003, s. 181.

Velâkin baştan başa tevhid, Kur'an ve hadis tefsiridir, onların sırlarıdır, hakikatlerdir, manalardır, sülûkun bütün kâidelerinin açıklamalarıdır. Nitekim buyururlar: “Bizden sonra şeyhiniz Mesnevî’dir, tâlipleri eğitip yetiştirir.”⁶³

Mesnevî’nin işaretlerine göre Mevlânâ ilk on sekiz beyitten başkasını eliyle yazmamış, Mesnevî’yi Hüsameddin Çelebi ile diğer dostlar yazmışlar, Mevlânâ’nın yanında okumuşlar ve tashîh ettirmişlerdir. Ancak Bediüzzaman’ın da belirttiğine göre Hüsameddin Çelebi’nin yazıp Mevlânâ’ya okumuş olduğu Mesnevî nüshası bu gün elimizde yoktur.⁶⁴

Mevlânâ bu eserinde Kuran ayetlerini tefsir etmiş, Hazreti Peygamber’in hadislerine yer vermiş, tasavvuf büyüklerinin sözlerinden, hikayelerden ve mesellerden faydalanmıştır. Mesnevî hikayelerinin üç temel özelliği vardır; Vakiya uygunluk, olması gerekeni işaret (irşad) ve itibarlık. Hikayeler insana içinde yaşadığı manevi gerçekliği kavrama konusunda yol gösterir. Mesnevî’de iç içe geçmiş hikayeler vardır. Bir önceki hikaye sonrakinin kurucu unsurudur. Ayrıca bu hikayeler on üçüncü yüzyıl kültürünü yansıtan mizahi veya hezeliyat türünden anlatımlardır. Hikayenin şekline takılıp gerçekten uzaklaşanların durumunu Mevlânâ; “Mesnevîmiz Kur’an gibidir. Bazısına doğru yolu gösterir, bazısını da sapıklığa götürür. Benim şiirim şiir değildir, iklimdir. Benim mizahlarım, mizah değildir, ta’limdir” beytiyle ifade etmektedir.⁶⁵ Ali Nihad Tarlan, Mevlânâ’nın şiirinden bahsederken onun bâzan şiirden nefret ettiğini,⁶⁶ buna rağmen Mevlânâ’nın asıl ifâdesini şiirde bulduğunu söylemekte ve Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin ve diğer eserlerinin dilinin Farsça olmasını ise Farsça’nın uzun asırlar boyunca Türk saraylarının ve münevver muhitinin resmî dili olmasına bağlamaktadır.⁶⁷

İslâm âlemini derinden etkileyen bu eser hakkında, Fuad Köprülü’nün gerek şekil, gerekse muhtevâ yönünden yaptığı değerlendirmeler de oldukça dikkat çekicidir: “...Mesnevî’de Dîvânü Şemsi’l- Hakâyık’da olduğu gibi göz kamaştırarak kıvılcımlara, bütün hudûd ve maniaların üstünde açık ve derin düşüncelere tesâdüf edilemez. Bu eser sırf sâlikleri irşâd maksadıyla yazılmış, ahlâkî, tasavvufî, didaktik bir mahsûldür. Pek tabîî olarak, orta seviyedeki halk düşünülerek yazılmıştır. Lisan ve nazım bakımından çok bozuk ve kusurlu olan bu eser, tertib bakımından da çok muâhezeye elverişlidir. Mevlânâ eski

---

⁶² İzbudak, Veled, Mesnevî (Tah:Abdülbâkî Gölpinarlı), İstanbul 1960, C.1, Önsöz B; Abdülbâkî Gölpinarlı, Mesnevî ve Şerhi, İstanbul 1985, II. Basım, s.6.

⁶³ Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risalesi, s.78.

⁶⁴ Bediüzzaman Firuzanfer, Mevlânâ Celaleddin, s.383

⁶⁵ DİA, C.29, s.329, Mesnevî maddesi (Haz: Semih Ceyhan)

⁶⁶ Tarlan, Ali Nihat, Mevlânâ, İstanbul 1974, s.55-56.

⁶⁷ Tarlan, Ali Nihat, a.g.e, s.62.

mutasavvif şâirlerin usullerine uyarak, her fikri, her nasihati, her nazariyyeyi, münasip bir hikâye ile anlatır; meselâ tevekkülün nerelerde iyi ve nerelerde fena olduğunu izah etmek isteyince, öğüt verici birkaç beyit ile başlayarak ona bir de hikaye ilave eder; lâkin ekseriyetle o hikayeyi bitirmeden söz arasında bir sırasını getirerek ikinci, hatta onu da bitirmeden üçüncü hikayeye geçer ve onlardan sonra ilk hikayenin neticesi gelir. Gerek tertibe, gerek lisanın ve nazmın safvetine ehemmiyet vermemesi, Mevlânâ'nın şekilcilikten tamamen uzak kaldığına bir delildir. Dîvân-ı Şemsi'l- Hakâyık'ta, şiiri, ruhun en samimi ihtiyaçlarını tebliğ edecek bir vasıta gibi kullanan Mevlânâ, Mesnevî'de, onu sâlikleri irşâd ve koyduğu tarikat esaslarını telkin ve ta'mîm maksadına hizmet eden bir âlet tarzında kullanmış ve hiçbir zaman kendisini herhangi bir şair, bir san'atkar seviyesinde görmemiştir. Ancak, Mesnevî'de vahdet hakikatlerinden bütün vüzûh ve serâhatiyle bahsetmek istememesine karşılık, bir çok yerlerde elinde olmayarak ifşaatta bulunmaya mecbur kalmıştı. Kendisi de bunun farkında olduğu için yine Mesnevî'de "Eğer yalnız nükûş-ı elfâzına bakacak olursan, bu eser idlâl edici gibi görünür; halbuki hakîkatte hâdîdir" demektedir...Dâimâ tekrar ve itiraf ettiği gibi, Feridüddin Attar ile Senâî'nin tesiri altında kalan Mevlânâ, Kelîle ve Dimne'den, Cuhî menkabelerinden, Mahmud Gaznevî ve Ayaz kıssalarından Leylâ ve Mecnun gibi Arap hikayelerinden, Kasas-ı Enbiyâ ve Menâkıb-ı Evliyâ'dan bazı iktibaslarda bulunduğu gibi, bazı parçalarında saray hayatını, yahut Halep Şîîlerinin Antakya kapısındaki mâtemleri gibi, umûmî hayat safhalarını da muhtelif münasebetlerle tasvir etmiştir. Tersim ettiği bazı müstehcen hayat safhalarında biraz fazla realist olması, Mevlânâ'nın şahsiyeti ve Mesnevî'nin yazılışındaki maksat düşünülünce, hiçbir suretle muâheze edilemez. Her halde, Anadolu'da yazılan en eski Türk eserlerinde Mesnevî tesiri çok büyük ölçüde göze çarpar."⁶⁸

Nihat Sami Banarlı da, Mesnevî'de Hakim Senâî ve Feridüddini Attâr etkisini kabul etmekle beraber, Mesnevî'nin ilham aldığı asıl kaynağın Kur'anı Kerim olduğunu söylemekte ve Mesnevî'yi, "Kur'an-ı Kerimin şiir ve hikaye sanatıyla ve Mevlânâ tarzı bir duygu ve düşünce üslubıyla ifadelenmiş manzum tefsiri" olarak tarif etmenin çok da yanlış olmayacağını ifade etmekte ve eserin asırlardır insanları etkilemesini şu sebeplere bağlamaktadır: "Mevlânâ Mesnevî'sinde yalnız tarikat bilgileri vermiyor, aynı zamanda şarkın eski efsanelerinden peygamberlere ve evliyaya ait menkıbelerden faydalanmış hikmetler de sunuyordu. Bu yüzdendir ki astronomiden tıbbâ, din, felsefe ve sosyal bilgilerden piskolojiye kadar, maddi ve manevi nice ilimlerin ışığı altında söylenmiş bu

---

⁶⁸ Köprülü, Fuat, a.g.e, s.194-196.

manzum hikmetler ve hikmet dolu hikayeler kitabı, asırlardan beri her devri ve her zekayı tatmin edecek bir bilgi, bir ilham ve tefekkür kaynağı olmuştur.”⁶⁹

Mesnevî’ye “Mağz-ı Kuran” (Kur’an’ın içyüzü) denilmesinin ve medrese ve camilerde bile zevkle okunup dinlenmesinin sebebi; “Mesnevî’nin belki her on mısraından birinde, Mevlânâ’nın ya bir âyet, ya bir hadis zikrederek, fikir ve iddiasını o en büyük kaynaklara dayandırması, Kur’an ve hadisin anlaşılmayan, yahut tartışma konusu olan bir çok bölümlerine şaşılacak yeni izah ışıkları tutmasıdır. Mesnevî’nin bütün İslam diyarlarında şiir ve hikaye üstü bir değerle ele alınmasının bir sebebi de budur.”⁷⁰

Mesnevî’nin en eski yazması olarak Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi’ndeki Veledî yazma nüshası bilinmektedir.⁷¹ Sultan Veled’in dervişlerinden Muhammed b. Abdillah el-Konevi tarafından Hüsameddin Çelebi ile Sultan Veled’in nezareti altında Mevlânâ’ya okunup düzeltilen asli nüshanın müsveddelerinden istinsah edilen bu nüsha Mevlânâ’nın vefatından beş yıl sonra tamamlanmıştır. Kültür Bakanlığı bu nüshanın iki farklı boyutta tıpkı basımını yapmıştır.

Mesnevî nüshalarındaki beyit sayısı, 25585 ile 26660 arasında değişmektedir. Bu Mevlânâ’nın kısaca anlattığı hikayelerin bazı ilavelerle uzatılmasından kaynaklanmaktadır. Mesnevî ilk olarak, H.1221 de (M.1806) İsmail Ankaravi’nin Mecmuatü’l-Letâif isimli şerhi ile birlikte Kahire’de basılmıştır. Eserin ilk tenkitli neşrini yapan Reynold Alleyne Nicholson’dur. Gülşehrî, Anadolu sahasında Mesnevî’nin ilk Türkçe mütercimi olarak kabul edilmektedir. Ancak o Mesnevî’nin bazı hikayelerini terceme ederek Mantıku’t- Tayr adlı eserinde kullanmıştır.⁷² Mesnevî’nin ilk tam Türkçe manzum tercemesi XVIII. yy. da Süleyman Nahîfî tarafından yapılmıştır. Günümüzde en yaygın kullanılan Mesnevî tercemesi, Veled Çelebi İzbudak’ın Veledî nüshasına dayanan çevirisidir. Abdalbâkî Gölpınarlı’nın gözden geçirip açıklamalar eklediği eser Me’ârif Vekâleti’nce basılmıştır (I-VI, İstanbul 1942-1946).⁷³ Emine Yeniterzi Mesnevî’nin ilk Türkçe manzum Mesnevîsinin XV. yüzyılda Muînî tarafından II. Murad adına yapıldığını, Muînî’nin Mesnevî’nin ilk cildini 14.404 beyitlik eseriyle tercüme ve şerh ettiğini, yine XV. yüzyılda Dede Ömer Rûşenî’nin (ö. 1486) Neynâme ve Çobannâme adlı Mesnevîlerini, Mevlânâ’nın Mesnevîsinden ilham alarak

⁶⁹ Banarlı, Nihad Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, İstanbul 1971, s. 314.

⁷⁰ Kabaklı, Ahmet, 100 Büyük Edip 100 Büyük Şâir, İstanbul 1976, s.196.

⁷¹ “Mesnevî’nin Konya Kütüphanelerindeki Yazma Nüshalar”ı için bkz. Nihad Çetin, aynı ad altında yayınlanan makale, Şarkiyat Mecmuası, Cilt:4, s.97- 118

⁷² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Müjgan Cunbur, “Mevlânâ’nın İlk Mütercimi Gülşehrî”, V. Mevlânâ Kongresi, Konya 1982.

⁷³ DİA, C.29, s.329-330. Mesnevî maddesi.

yazdığını ve Mesnevînin bazı bölümlerini serbest bir anlatımla tercüme ettiğini söylemektedir. XVII. yüzyılın Mevlevî şâirlerinden İbrâhim Cevrî'nin (ö. 1654) Hall-i Tahkîkât eserinde Mesnevî'den seçtiği 40 beyitten her birini beşer beyitle şerh ettiği bilgisini veren Emine Yeniterzi, Şeyh Nazmî-i Halvetî, Süleyman Hayri Bey, Feyzullah Sâcit Ülkü, Mehmed Fâruk Gürtunca, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Veysel Öksüz ve Feyzi Halıcı'nın Mesnevî'nin ilk cildini Mehmed Şâkir Efendi'nin de, altı cildi manzum olarak tercüme ettiğini belirtmektedir.⁷⁴ Anadolu sahasında Mesnevî'nin ilk tam şerhi XVI. yy. da Gelibolulu Sürûrî Muslihuddin Mustafa Efendi tarafından Farsça olarak yapılmıştır. Mustafa Şem'î Efendi'nin 995-1001 (1587-1592) yılları arasında te'lif ettiği tam Türkçe şerh Sürûrî şerhinden daha fazla tanınmaktadır.⁷⁵ Şem-i ve Surûrî Şerhlerinin yanı sıra Sûdî, Abdülmecid Sivâsî, Sarı Abdullah, İsmâil Hakkı Bursevî, Şeyh Murad-ı Buhârî, Şifâ-i Derviş Mehmed, Âbidin Paşa, Ahmed Avni Konuk, Abdülbâkî Gölpınarlı ve Tahiru'l-Mevlevî gibi âlimlerin de Mesnevî üzerine yazmış oldukları şerhler mevcuttur.⁷⁶

Kâtip Çelebi'nin Mesnevî Şerhleri olarak gösterdiği eserler şunlardır; Şem'î, Sûdî ve Ankaravî'nin Türkçe şerhleri, Sürûrî ve Kemâleddin Huseyn el- Harezmi'nin Farsça şerhleri.⁷⁷ Abdülbâkî Gölpınarlı, Kâtip Çelebi'nin listesinde, Sarı Abdullah Efendi'nin ilk cilde yazdığı beş ciltlik şerhin, Abdülmecid Sivâsî'nin birinci cildin ortalarına kadar yazdığı şerhin, İsmâil Hakkı Bursevî'nin ilk cildin belli bir bölümüne yazdığı şerhin ve hakkında çok fazla malumat sahibi olmadığını söylediği Yahyâ Efendi Şerhi'nin eksik bırakıldığını söylemektedir. Kâtip Çelebi'den sonra yazılan tam ve noksan şerhlerin listesi de şöyledir:

Cengî Yusuf Dede'nin el- Menhecü'l- Kavî adındaki Arapça şerhi, Bahru'l- Ulûm Abdal Ali, Sebzvârî, Mirza Paşa ve Veli Muhammed Ekberâbâdî'nin Farsça Şerhleri, Pîrî Paşa, Hüdâyî, Hasan Dede, Âbidin Paşa ve Ahmed Avni Konuk'un Türkçe Şerhleri.⁷⁸ Ancak Türkçe şerhler arasında en muteber kabul edileni İsmail Rusûhî Ankaravî'nin "Mecmû'atü'l-Letâif" isimli şerhidir. Eseri şerh ederken Muhyiddin A'rabî'nin etkisinde kalan İsmail Ankaravi Mevlânâ'yı vahdet-i vücud anlayışına sahip olan bir sufi gibi değerlendirmiştir. Sururi ve Şem'î şerhleri gibi Osmanlı Mesnevî şerhlerinin bazıları, lafzi yorum düzeyini geçemediği halde, İsmail Ankaravi şerhiyle birlikte tasavvufi düşünceye ait literatür ve İslami ilimlere ait kaynaklar metin yorumunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıdan Osmanlı Mesnevî şerhi geleneği, Ankaravi öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılabilir. Ankaravi şerhi

⁷⁴ Yeniterzi, Emine, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Ankara 2005, s.94.

⁷⁵ DİA, C.29, s.331, Mesnevî maddesi.

⁷⁶ Yeniterzi, Emine, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, s.95

⁷⁷ Kâtip Çelebi, Keşfü'z- Zünûn, c.2, s.377-379. (Âlem Matbaası)

hem İnan'da hem de Batı dünyasında etkili olmuştur. Alimler sadece Mevlânâ'yı şerhetmekle kalmamışlar Mesnevî'deki anlaşılması zor kelimeler ve tasavvuf kavramları için sözlükler hazırlamışlardır. Anadolu'daki ilk Mesnevî luğati Abdülmecid Sivasî tarafından yazılmıştır. Mesnevî'yi okuyan ve şerheden Mesnevîhanlar Daru'l-Mesnevî adı verilen Mesnevî okutmaya yönelik müesseseler, Mesnevî kültürünün zamanımıza kadar ulaşmasında etkili olmuşlardır.⁷⁹ İbn. Batuta'nın Anadolu'da Mesnevî'ye büyük hürmet gösterildiğini, ondan bazı beyitlerin bellenerak kullanıldığını, hatta Cuma geceleri de eserinin okunduğunu belirtmesi, Mevlana'dan sonra da, Mesnevî etkisinin artarak devam ettiğini ortaya koymaktadır.⁸⁰

Mevlânâ hem şeriat hem de tarikat alanında XII. Yüzyılın önde gelen âlimlerindedir. Tarikat ve şeraiti çok iyi mezcettiği ve halkın anlayışına uygun bir anlatım tercih ettiği için yüzyıllarca insanlığı etkilemiştir ve etkilemeye devam edecektir. Osmanlı'nın hâkim olduğu Mısır'da ve Balkanlar'da açılan Mevlevîhâneler sadece Türk insanının değil, farklı milletlerin de Mevlânâ'nın eserleri ve fikirleriyle tanışmasına sebep olmuştur. Mevlevîliğe âit bir çok eserin Mısır'da basılması, Mevlevîliğin Mısır'daki etkilerini ortaya koyan bir delildir.⁸¹ Nejat Göyünç de, Osmanlı Devletinde Mevlevî etkisini anlattığı makalesinde, diğer Mevlevîhâneler yanında Serez Mevlevîhânesi hakkında da bilgi vermektedir.⁸² Bu örnekler, Osmanlı döneminde Mevlevîliğin etkilerini gösterdiği gibi, bugün Mevlânâ'nın değişik coğrafyalarda tanınmasını hazırlayan sebeplerden birisi olarak da değerlendirilebilir.

Mevlânâ Doğu dünyasında Şeyh Sâdi-i Şirâzî, Molla Câmî, Bediüzzaman Firâzanfer ve Muhammed İkbâl gibi önemli isimleri etkisi altında bırakmıştır. Batı dünyasında da özellikle İngiliz şarkiyatçı Reynold Nicholson, öğrencisi, A.J. Arbery, Alman müsteşriklerden Annemarie Schimmel, Alman şâiri Hans Meinke, Helmuth Ritter, müsteşrik İrene Melikof, Mevlânâ etkisinde kalan önemli şarkiyatçılardandır.⁸³ Bugün Mevlânâ'yı ve fikirlerini öğrenmek isteyen, onun felsefesinden etkilenen ve türbesini ziyâret etmek için gelenlerin fazlalığı da, bu etkinin devam ettiğine bir işârettir.

---

⁷⁸ İzbudak, Veled, Mesnevî (Abdülbâkî Gölpinarlı'nın yazdığı önsözde TYbölümünde)

⁷⁹ DİA, C.29, s.331-332, Mesnevî maddesi Geniş bilgi için bkz. a.g.y.

⁸⁰ Şeker, Mehmet, "İbn Batuta'ya Göre Konya ve Mevlânâ", IV. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1989, s.136.

⁸¹ Mevlevîliğin Mısır'daki etkileri için bkz. Hasan Özönder, "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği: Kahire Mevlevîhânesi", II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, Konya 1990, s.175-185.

⁸² Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", Belleken, C.4, Sa:213. Ankara 1991, s.351- 358.

⁸³ Mevlânâ'nın Doğu Batı ve Türk Dünyasına Etkileri için bkz. DİA, C.29, s. 446, Mevlânâ maddesi; Emine Yeniterzi, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, s.97-110.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Ankaravî İsmâil Rusûhî Dede'nin hayatı hakkında kaynaklarda verilen bilgilerin sınırlı olduğunu görüyoruz. Müellifi tanımak ve hakkında daha doğru değerlendirmeler yapabilmek için yaşadığı devri daha iyi tanımamız gerekiyor. Bu bölümde ana hatlarıyla bu devirde hüküm süren padişahları, duraklama sebeplerini, siyâsî olayları, fikrî karışıkları, halk üzerinde etkili olan tarikatları ve devrin ilmî durumunu ortaya koyduktan sonra, Ankaravî'nin hayatı ve eserleri, özellikle de VI. Cildinin hadislerinin tahririni yapacağımız Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif hakkında bilgi vermeye ve müellifin ilmî şahsiyetini ortaya koymaya çalışacağız.

I-ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DEVRİN SİYÂSÎ, FIKRÎ VE İLMÎ YÖNLERİYLE İNCELENMESİ

A-ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYÂSÎ VE FIKRÎ OLAYLARI

Ankaravî'nin doğum târihi hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak vefât târihinin kaynakların çoğunda H.1041/M.1631 olarak gösterilmesi, müellifimizin XVI. yüzyılın ikinci yarısında doğduğunu düşünmemize sebep olmaktadır ki, bu dönem Osmanlı Devletinin en parlak çağı olarak kabul edilen, Yavuz Sultan Selimîn ölümüyle 1520 yılında tahta çıkan 1566 yılına kadar 46 yıl hüküm süren Kânûnî devrine tekâbül etmektedir. Fâtih Sultan Mehmet'le başlayan gelişmelerin doruğa ve kurumların klasik düzeye ulaşması Kânûnî zamanındadır. Kuruluşundan itibaren yaklaşık 250 yıl içinde Osmanlıların vardıkları en üst noktayı simgeleyen Kânûnî Sultan Süleyman'dır.⁸⁴

Kânûnî Sultan Süleyman'ın ünü, yalnız seferleri ve kazandığı zaferleriyle değil, aynı zamanda düzenlediği yasalarının devlet teşkilâtı ve ordusunu, devrin ihtiyaçlarına göre modern bir şekilde tanzim edişinde de görülür. Gerek Kapıkulu ocakları, gerekse Tımarlı Sipâhî ve Tersâne Ocağı, onun zamanında, dünya ordu ve donanmalarının en modernini olmuş, toprak teşkilât yasaları, yine onun zamanında geliştirilmiştir.⁸⁵ Onun yetiştirdiği devlet

⁸⁴ Yücel, Yaşar, Muhteşem Türk Kânûnî ile 46 Yıl, Ankara 1987, s.100.

⁸⁵ Yücel, Yaşar, Sevim, Ali, Türkiye Târihi, Ankara 1950, C.2, s.304-305.

adamları oğlu Selim'in saltanatı süresince ve torunu III. Murat devrinde işbaşında olmuşlar ve duraklamanın hissedilmemesinde etkili olmuşlardır.⁸⁶

Kânûnî doğuda Safevîlerle başetmeye çalışmış, Batıdaki en büyük düşmanıysa Şarlken olmuştur. Zamanında Osmanlı imparatorluğu, Asya, Avrupa ve Afrika gibi üç büyük kıtaya yayıldığı gibi, Uzak Doğuya da seferler yapılmıştır.⁸⁷ Mohaç'ta gösterdiği örnek imhâ muhârabesi ve diğer askerî hareketleri, Kânûnî'yi bütün târihin en namlı serdarları arasına koyduğu gibi, devlet adamı ve diplomat olarak, belki askerliğinden de üstün bir şahsiyet göstermiştir. Protestan mezhebini himâye ederek Katolik âleminin parçalanmasına ve Almanya ile İspanya'nın ayrılmasına sebep olması, Türkiye'nin dış siyâset bakımından istikbâlini temin etmiştir. Ebussuud gibi pek muktedir yardımcı ve müşâvirleriyle berâber giriştiği kanunlaştırma hareketi, Türkiye'yi daha uzun müddet iç huzur içinde yaşatmıştır.⁸⁸

46 yıl rakipsiz olarak tahtta oturmak ve Yavuz gibi bir babadan kudretine son olmayan bir devleti miras almak şanslarına sâhip olan Kânûnî Sultan Süleyman'ın tarih sahnesinden çekildiği 1566 yılında, Osmanlı Türk İmparatorluğu tekâmülünü bitirmiş değildi. Daha çeyrek asır yükselmekte devam edecek, ondan sonra da duraklama devresine girecektir. Ancak bu duraklama devresinin tohumlarını, henüz filizlenmemiş de olsa, Kânûnî devrinde, Türkiye devletinin bütün tarih içinde her bakımdan akıl almaz bir büyüklüğe eriştiği çağda aramak ve bulmak mümkündür.⁸⁹ Ankaravî'nin doğumu muhtemelen duraklamayı da içinde barındıran saltanatın bu en ihtişamlı günlerine tesâdüf etmektedir.

Ankaravî devrinde sırasıyla şu padişahlar hüküm sürmüşlerdir:

I-Kânûnî'nin oğullarının en az değerlisi vasat bir şahsiyet olan ve devlet işlerini Sadrâzam Sokullu Mehmed Paşa'ya bırakan,⁹⁰ padişahlık ettiği dönemde fetih hareketlerinin, önceki devirlerde olduğu kadar çok olmasa da, devam ettiği II. Selim.⁹¹

II-1574 yılında II. Selim'in ölümünden sonra tahta çıkan devlet işlerini iyi bilen, edebî şahsiyeti çok kuvvetli olup ikisi Türkçe ve ikisi Arapça ve Acemce olmak üzere dört dîvânı bulunan⁹² ancak bunun yanı sıra kadın ve para düşkünlükleri gibi, devlet bünyesine zararları dokunmuş büyük kusurları da bulunan III. Murad. Onun döneminde Sokullu ve karşıtları -ki bunların içinde Tâcü't- Tevârih müellifi Hoca Sadüddin Efendi de bulunmaktadır- sürekli bir

⁸⁶ Yücel, Yaşar, Sevim, Ali, Türkiye Târihi, C.2, s.305.

⁸⁷ Yücel, Yaşar, Sevim, Ali, Türkiye Târihi, C.2, s. 339-340; Feridun Emecen, Osmanlı Devleti Tarihi, C.I, s.33-41.

⁸⁸ Öztuna, Yılmaz, Kânûnî Sultan Süleyman, Ankara 1989, s.154-155.

⁸⁹ Öztuna, Yılmaz, Kânûnî Sultan Süleyman, s.151.

⁹⁰ Öztuna, Yılmaz, a.g.e, s.151-152.

⁹¹ Yücel, Yaşar, Sevim, Ali, Türkiye Târihi, Ankara 1991, C.3, s.295-296.

⁹² Danişmend, İsmâil Hamî, İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi, İstanbul 1972, C.3, s.2.

çatışma içinde olmuşlardır.⁹³ Netîcede 14 sene gibi uzun bir süre veziriazamlık yapan, Kânûnî'nin son, II. Selim'in yegâne, III. Murad'ın ise ilk veziriazamı Sokullu 1579 senesinde katledilmiştir.⁹⁴

1582 yılında, Osmanlı tarihinde en muhteşem şenlik sayılan elli yedi günlük sünnet düğününde III. Murad'ın oğlu Veliahd Şehzâde Mehmed sünnet ettirilmiştir. Padişahın düğüne ev sahipliği yapmaması halktan kopmasının, düğünde hüner gösteren kimseleri ocağın muhâlefetine rağmen Yeniçeri olarak kaydettirmesi de kendi irâdesini kanunla ananeden üstün tutmaya başlamış olmasının işâreti olarak gösterilmektedir.⁹⁵ İsmâil Hâmi, III. Murad devrini şöyle değerlendirmektedir: “Duraklamanın ilk alâmetleri Kânûnî devrinde ortaya çıkmakla berâber, III. Murad devri duraklamanın iyice belirginleştiği yıllardır. Meselâ padişahın para ibtilâsından dolayı ilk defa olarak rüşvet almaya başlaması, kadın ibtilâsından dolayı devlet mukadderâtına hâkim bir harem saltanatının katî surette kurulması, Sokullu'nun tahakkümünü yıkmak mecbûriyetinde kalan III. Murad'ın sarayla hükümet arasındaki vazîfe ve salâhiyet muvâzenesini bozarak keyfî idâre esâsını kurmaya başlaması, Koçi Bey lâyhalarında îzâh edildiği veçhile ordu ve ilmiye kanunlarıyla nizamlarının bozulması, akça tağşîşi yüzünden yeniçerilerin ilk defa olarak saraya hücumla kelle istemeye başlamaları... Bununla beraber azamet devri henüz nihâyet bulmuş değildir. O muazzam ve muhteşem devlet, bu ilk hastalık devrinde de genişlediği için III. Murad'ın saltanat müddeti âdetâ bir azamet ve inhitat halîtası gibi geçmiştir...”⁹⁶

III-1595 yılında tahta çıkan, şehzâdeliğinde vâlilik eden son padişah olan, beş vakit namazı cemaatle edâ edecek kadar dindar, Hazreti Peygamberin adı anıldığında ayağa kalkacak kadar peygamber sevgisiyle dolu, çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görüp Adlî mahlasını kullanarak yazdığı şiirler yazan, babası ve dedesi gibi İstanbul'a kapanıp kalmayan, 1596 yılında Eğri Seferine iştirak edip ordunun başına geçen, savaş kazanıp kale fetheden ve ordunun şevk ve heyecanını artıran III. Mehmed.⁹⁷ Avusturya üzerine yürüyen Osmanlı

⁹³ Danişmend, İsmâil Hâmi, İzahlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi, C.3, s.2,3,4.

⁹⁴ İsmâil Hâmi bir devre adını veren Sokullu'nun askerî şahsiyetinin pek silik ve sönük olduğunu, Barbaros'un yerine tayin olunduğu Kaptan-ı Deryâlıkta hiç bir başarı gösteremediği gibi, denizden karaya geçip Rumeli Beylerbeyi olunca da Avusturya'ya karşı tayin edildiği Macaristan serdarlığında da başarı gösteremeyip azledildiğini, Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal açarak Karadeniz'le Hazar Denizini birleştirme fikri Sokullu'nun dâhiyâne bir projesi gibi görserilirse de, bu meşhur projenin ona âit olmadığını, o kadar muazzam bir projenin tatbîkine memur olan ordunun kumandasını bir defterdâra bırakarak büyük bir başarısızlığa sebep olduğunu ve bundan dolayı II. Selim'in tenkîdine uğradığını, Kâtip Çelebi tarafından da şiddetle tenkit edildiğini, yabancı devletlerle yapılan ticâret anlaşmalarında rüşvet alarak Türk menfaatlerini ihmal ettiği şeklinde Hammer'in de bir rivâyette bulunduğunu belirtmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.46-48.

⁹⁵ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.59,60.

⁹⁶ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.141.

⁹⁷ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.143 vd.

ordusu, Haçova'da düşmanla karşılaşmış, yapılan muhârebede önceleri Osmanlı ordusu yenilmiş ve geri çekilme planları yapılmaya başlanmışsa da, Hoca Sadüddin burada büyüklüğünü göstermiş, sebât etmek, geri çekilmemek gerektiği konusunda padişahı iknâ etmiştir. Yağmacılık ve çapulculuğa dalan düşman kuvvetleri pusuda bekleyen Osmanlı askerleri tarafından âniden kuşatılmışlar ve savaşın gâlibi bir anda değişmiştir. Haçova meydan muhârebesi, Osmanlı tarihinde parlak bir zaferle neticelenen büyük meydan muhârebelerinin sonucusudur. Peçevî bu zaferin iyi değerlendirilemediğinden yakınmakta, padişahın Budin'e kadar götürülmesi halinde, pek çok kalenin ele geçirilebileceğinden bahsetmektedir. III. Mehmed zafer şenlikleri içerisinde İstanbul'a dönmüş, Bâkî ve diğer şâirler kasîdeler, manzum tarihler ve zafernâmeler yazarak ihsan ve câizeler almışlardır.⁹⁸

III. Mehmed dönemi yapılan yanlış uygulamalarla Celâlî isyanlarının hız kazandığı yıllardır.⁹⁹ 1603 yılında Sipahilerin Anadolu'daki karışıklığı bahane ederek çıkardıkları isyanı bastırmak için yeniçerileri sevketmesi iki ocak arasında düşmanlık çıkmasına sebep olmuş, Anadolunun içinde bulunduğu karışıklık padişahı çok rahatsız etmiş, rivayete göre padişah yemeden içmeden kesilmiştir. Bu dönemde III. Mehmed'in silik şahsiyetine mukâbil Safevîlerin başında I. Abbas adında en büyük ve en güçlü hükümdarları bulunmaktadır. Anadoluya gönderilen ordularının birbiri ardısıra mağlup olmaları, bu işin savaşla değil siyasetle halledilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Padişah, büyük oğlu değerli şehzâde Mahmud'u saltanatta gözü olduğu şüphesiyle îdâm ettirmiş kardeş katiliğinden sonra bir de evlat katili olmuştur ki, ölümünde bu üzüntünün de payı bulunduğu muhakkaktır. III. Mehmed devri duraklamanın hız kazandığı yıllar olarak göze çarpmaktadır.

IV-Osmanlı pâdişahlarının XIV.'sü ve şehzadeliklerinde valilikte bulunmamış pâdişahların da birincisi olan, valiliğe gönderilmemiş olması Anadolu'daki Celâlî fetretiyile izah edilen, tahta çıkışında şehzade îdâmı yapılmayan,¹⁰⁰ diğer Osmanlı şehzadeleri gibi çok kuvvetli bir tahsil gören, Ebced hesabıyla, tahta çıkış tarihi olan 1012 senesine işaret eden Bahtî mahlasını kullanarak şiirler yazan, çok dindar olup kademi şerifin resmini yaptırarak sorgucuna koyduran ve Sultan Ahmet Camiini inşâ ettiren I. Ahmed.¹⁰¹ Celâlî isyanları bu dönemde de hız kesmemiş,¹⁰² 1606 yılında, Avusturya ile Zıtvatoruk'ta sulh müzakerelerine başlanmıştır. Bu antlaşmanın en önemli özelliği, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Avrupaya resmen kabul ettirmiş olduğu Türk üstünlüğüne nihâyet verip Türkiye ile Avrupa devletleri arasında

⁹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.163- 181.

⁹⁹ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e., c.3, s.193 vd.

¹⁰⁰ Çünkü 14 yaşında olup çocuğu bulunmayan padişahın hayatta olan tek kardeşini öldürmesi, tahtın varissiz kalması demektir.

¹⁰¹ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e,C.3, s.216 vd.

hukûkî yönden bir eşitliğe yol açmış olmasıdır. Kânûnî zamanında yapılan andlaşmalarda Avusturya imparatoru vezire denk sayılırken ve Türk padişahı yeryüzünün yegâne imparatoru kabul edilirken, Zitvatoruk'ta bu üstünlük sona ermiş, Türk padişahı ve Avusturya imparatoru birbirine denk sayılmış ve Avusturya daha önce ödediği haraçlardan muaf tutulmuştur.¹⁰³

Anadoludaki isyanları yatıştırmak için Kuyucu Murat Paşa görevlendirilmiştir. Kuyucu Murad Paşa, Anadolu'da adeta terör estirmiş, suçlu suçsuz pek çok kişiyi idam ettirmiş, Celâfleri geri çekilmek zorunda bırakmış, 1609 yılında ise, Celâfî artıklarını siyâsî hîlelerle bertaraf etmiştir.¹⁰⁴ 1610 yılında ise III. Murad devrinde Kafkasya fütûhâtıyla ele geçirilen yerler teker teker elden çıkmaya başlamıştır.¹⁰⁵ 1615 yılında, Safevîlerle 1612 yılında yapılan andlaşma Safevîler tarafından bozulmuş,¹⁰⁶ Safevîler üzerine gönderilen ordu başarısız olmuş yapılan yeni andlaşmayı I. Ahmet kabul etmediği için, şark seferi bir müddet daha devam etmiştir. 1617 yılında inşaatı tamamlanan Sultan Ahmet Camii'nin açılış merasimi yapılmıştır. Bu yıl aynı zamanda I. Ahmed'in öldüğü yıldır. 14 yaşında tahta çıkan on dördüncü padişah, yaklaşık on dört yıl padişahlık yapmış ve pek genç bir yaşta, 2x14=28 yaşındayken vefat etmiştir. Ağzına hiç içki koymayan, ipekli, gösterişli elbiseler değil, derviş elbiselerine benzer elbiseler giyen dindar padişah, memleket genelinde içki yasağı uygulamış ve kadınlar saltanatına son vermiştir. Tahta çıkarken kardeş katili olmaması da, önemli bir husustur. Ancak, İstanbul'dan hiç ayrılmaması, Şark ve Garb cephelerinin mukadderâtını devşirmelerine eline bırakması bir hata olmuş, Kuyucu Murad Paşa'nın yaptıkları Anadoluyu dehşete düşürmüştür. Padişah bu adamın yaptıklarına göz yummak ve zulme seyirci kalmakla suçlanmıştır.¹⁰⁷

V-I. Ahmed'in vasiyeti veya I. Ahmet'in karısı Kösem Sultan'ın, Şehzade Osman tahta çıktığında oğullarının öldürülmesinden ve tahta çıkmalarının engellenmesinden endişe ederek, devletin ileri gelenlerini rüşvetle satın alması sonucu, tahta geçişte ekberiyet esas alındığı, yani tahta geçiş, hanedanın en yaşlısına ait bir hak şekline sokulduğu için tahta çıkarılan,¹⁰⁸ denizdeki balıklara bile altın saçacak kadar akıl hastası I. Mustafa.

VI-I. Ahmet'in büyük oğlu olan babası gibi 14 yaşında tahta çıkan, ana dilinden başka Arapça, Acemce, Latince, Yunanca ve İtalyanca gibi Şark ve Garp dillerini klâsiklerden tercüme yapabilecek kadar güzel öğrenen, çok kuvvetli bir edebi, tarihi, coğrafi ve riyazî tahsil

¹⁰² Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e,C.3, s.241 vd.

¹⁰³ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e,C.3, s.244-248.

¹⁰⁴ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.248-253.

¹⁰⁵ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.253-257.

¹⁰⁶ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.263.

¹⁰⁷ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.263-268.

¹⁰⁸ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.269-272.

gören, Fârisî mahlasını kullanarak şiirler yazan, inkılap fikirleriyle dolu II. Osman.¹⁰⁹ II. Osman devrinde I. Ahmed devrinde son bulan kardeş katli yeniden hortlamış, 1621 yılında Lehistan üzerine sefere çıkmaya karar veren Genç Osman kendisinin bir küçüğü olan kıymetli şehzâde Mehmed'i, fitneye mahal vermemek için öldürtmüş ve bu halkın vicdanında derin yaralar açmıştır.¹¹⁰ İsmâil Hâmi Lehistan Seferine çıkan genç padişahın muazzam bir planı olduğundan bahsetmekte, onun maksadını Lehistan'ı yarıp Baltık Denizine çıkmak, orada bir donanma kurmak ve bu suretle Atlas Okyanusuna geçip Avrupa Hristiyanlığını hem Akdeniz hem Okyanus donanmalarıyla çember içine alarak ve Almanya imparatorluğuna karşı Türkiyeye temâyül göstermekte olan Protestanlığı da himayesi altına alıp Hristiyanlığı parçalayarak bütün kıtaya hakim olmak şeklinde açıklamaktadır. Ancak plan mükemmel olmasına rağmen ordu bu sefere göre yetiştirilmemiş, hatta eldeki askerlerin hem seferden, hem başkumandandan soğumasına sebep olacak hareketlerden bile sakınılmamıştır. “Tabî bunlar o büyük fikri tasarlayan dehâ sâhibinin nihâyet tecribesiz bir çocuktan ibâret olmasıyla îzâh edilebilecek şeylerdir...” Komutanlarının birbirlerini kıskanmalarından ve bilhassa askerlerin harbetmek istememesinden dolayı büyük planını tatbik edemeyen padişah, hayal kırıklığı içinde İstanbul'a dönmek zorunda kalmış, fakat yeniçerileri ortadan kaldırmayı da kafasına koymuştur.¹¹¹ Hacca gitmek bahanesiyle Anadolu, Sûriye ve Mısır Türkleriyle Türkmenlerden yeni bir ordu kurup yeniçeri ve sipâhî ocaklarını ortadan kaldırmak için teşebbüslerde bulunan padişaha karşı yeniçerilerle sipahiler ayaklanmışlardır.¹¹² İsyânın üçüncü günü tevkif edilen, dört sene padişahlık yapıp on sekiz yaşında şehid edilen Genç Osman, Osmanlı Târihinde Yedikule zindanlarına atılan ve öldürülen ilk padişaktır. Sultan Osman'ın şehid edilmesi halkın Yeniçerilere ve Sipâhîlere nefretini artırmış, hatta kimselerin yüzüne bakamaz hale gelmişlerdir. Sultan Mustafa bu dönemde yine kısa süreli de olsa padişah olmuş, ancak deliliği iyice ortaya çıktığından hal'inden başka çare bulunamamıştır.¹¹³

VII-Birinci Ahmed'in hayatta olan oğullarının en büyüğü, tahta çıktığı sırada on iki yaşının içinde bulunup ilk yıllarda annesi Kösem Sultan'ın gölgesinde kalan,¹¹⁴ Murâdî mahlasıyla şiirler yazan, devlet yönetimine yeni bir düzen ve intizam getiren büyük Osmanlı Padişahlarından IV. Murad. Padişahın çocukluk yıllarında devleti zeki ve hırslı olan Kösem

¹⁰⁹ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.273-276.

¹¹⁰ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.276-279.

¹¹¹ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.280-290.

¹¹² Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.290-294.

¹¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, c.3, s.305- 324.

¹¹⁴ Birinci Ahmet'in vefatında veraset usulünün değişmesine, bundan dolayı Sultan Mustafa'nın deli olmasına rağmen tahta çıkmasına, Kösem Sultan'ın çevirdiği entrikalar sebep olmuştur. Kuvvetli bir şahsiyyet olan Genç Osman'ın tahttan uzaklaştırılıp katledilmesinde de, bu kadının parmağı olduğundan bahsedilir.

Valide yönetmiş, IV. Murad iktidârı ise kanlı ve şiddetli olmuştur. Bu I. Mustafa'nın memleketi anarşi içinde bırakan ikinci saltanatından sonra âdetâ tarihi bir zarurettir.¹¹⁵

1624 yılında Bağdad elden çıkıp Safevî hâkimiyetine girmiş, kendi nesebini Osmanlı hânedânından daha üstün sayan Kırım Hânı Mehmed Giray isyân etmiş, donanmanın Kırım'a gönderilmesinden istifâde eden Kazaklar, Karadenizden Boğaziçine girip Yeniköy ve Sarıyer'i yağmalamışlar, ardı arkası kesilmeyen isyanlar birbirini takip etmişlerdir.¹¹⁶ 1628 yılında, isyanlar bastırılmaya başlanmış,¹¹⁷ 1631 yılında Anadoludaki karışıklıkların ve askerinin sarayı basmasının sorumlusunun veziriazamlar olduğunu anlayan padişah, eski ve yeni veziriazamını idam ettirmiş, devlet işlerini eline almış, Yeniçerileri ve Sipâhîleri kendisine itaat ettirmiştir. Askerden sonra İlmîyye sınıfını da kontrol altına alan IV. Murad devlet kademelerinde ve halk arasında büyük bir temizlik hareketine girişmiş, devletin çöküşünü hızlandıran problemler bertaraf edilmeye başlanmıştır.¹¹⁸ Dikkat edilecek olursa Ankaravî'nin yaşadığı bu devir, kısmî fetihler olsa da, devletin toprak kaybettiği ve eski ihtişamını yavaş yavaş kaybettiği yıllar olarak göze çarpmaktadır.

XVI ve XVII. yüzyıllarda toplum tek bir milletten meydana gelmiyordu. Farklı milletler bir arada ahenk içinde yaşıyorlardı. Osmanlı ülkesi asırlar boyunca az nüfusluydu. Nüfus azlığının sebebi, kıtlıklar, salgınlar ve savaşlardır. Mal fiyatlarının yüzyıllar boyunca hemen hemen hiç artmaması, talebin arzın çok gerisinde olduğunu göstermekte ve nüfusun durağanlığına işâret etmektedir. XIV. Yüzyılda Anadoluda nüfusun 4,5 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. XVI. yüzyıla gelindiğinde Anadolunun nüfusunun artış gösterdiğini, 1520-1530 yıllarında bugünkü Türkiye topraklarında 12-13 milyon kişinin yaşadığını görmekteyiz. XVI. yüzyıl rakamlarına göre, nüfusun yüzde altmışı müslüman, yüzde kırkı ise gayr-ı müslimdir. Ancak azınlık kavramına toplumda yer verilmemiş, herkes hukuk sistemi içinde belli hak ve sorumluluklara sahip olmuştur. XVI. yüzyılın ilk yarısında iç göçler, İstanbul'a yerleşme yasağı konmasına sebep olacak kadar artış göstermiştir. Bunun sebebi ise tımar sahiplerinin tımarlarını kaybetmesi, Anadoludaki isyanların güvenlik problemlerine yol açması vb. sebeplerdir. XVII. yüzyılda ise Celâlî isyanları, eşkiyâlık hareketleri ve savaşlar sebebiyle özellikle erkek nüfusun azaldığı ve durağanlaştığı tahmin edilmektedir.¹¹⁹

¹¹⁵ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, c.3, s.325-326.

¹¹⁶ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.326-333.

¹¹⁷ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.337-343.

¹¹⁸ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.343-353.

¹¹⁹ Tabakoğlu, Ahmet, Osmanlı İctimâî Yapısının Ana Hatları, Osmanlı, C. IV, s.20-21.

XVI ve XVII. yüzyılda devletin başındaki en büyük sıkıntılardan birisi de Safevîlerin Anadolu'daki faaliyetleri ve çıkarılan isyanlar (Celâlî isyanları)dır. Safevî Devleti, adını Şah İsmâil'in (ö.1524) altıncı batından dedesi olan Şeyh Safiyyüddin'in (ö.1334) kurduğu Safevî tarikatından almıştır. Başlangıçta sünnî bir yapılanmaya sahip olan tarikatın Şiîleşmesi, Şeyh Safiyyüddin'in torunu olan Sultan Hoca Ali zamanında başlamış, tarikatın başına geçenler öldürülmekten kurtulamamış, nihâyet henüz yedi yaşındayken Safevî tarikatı şeyhliğine getirilen Şah İsmâil zamanında, tarikat devletleşme sürecini tamamlamıştır.¹²⁰ Safevîlerin önceleri sünnî bir karaktere sahip iken, bilhassa siyâsî amaçları ön plana çıktıktan sonra şîî eğilimleri benimsemelerinin temel sebebi, İslam dünyasındaki gayr-ı sünnî unsurların temsîli meselesi olmuştur.¹²¹ Safevî propagandasının etkisinde kalan, medrese kültüründen etkilenmemiş, yüzeysel olarak İslâmiyeti benimsemiş köylülerden oluşan, Ehl-i Beyt sevgisini inançlarının temeli olarak kabul etmiş kimseler,¹²² daha çok Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetine en son sokulan, bir başka ifadeyle Osmanlı merkezîyetçi politika uygulamalarına en son muhatap olan bölgelerde yaşıyorlardı. Uzun vâdeli ve sancılı bir şekilde Osmanlı arazisine dâhil edilen Karamanoğulları Beyliğiyle, ancak XVI. asrın ilk çeyreği içinde Osmanlı hâkimiyetine giren güneydeki Dulkadir ve Ramazanoğulları Beylikleri topraklarında yaşayan aşîretlerin Osmanlı merkezîyetçi politikalarına kolay ısındıkları söylenemez. Orta Anadolu'da hızla artan nüfusun aksine ekilebilir arazinin az ve verimsiz olması da bu bakımdan önemlidir.¹²³

Şah İsmâil 1501 yılında kurduğu devletini on sene gibi kısa bir müddet içerisinde Ceyhun nehrinden Fırat'a kadar genişletmişti. Osmanlı devleti üzerindeki planlarını adım adım devleti doğrudan karşısına almadan uygulamaya devam edip fırsat kollarken çıkan Şah Kulu isyanı planlarını âdetâ açığa çıkarmış ve I. Selim'e, Şah İsmâil'in üzerine yürümek için fırsat vermiştir. Hazırlıklardan sonra 1514 yılında Şah İsmâil'e savaş açan I. Selim, Şah'ı Çaldıran'da bozguna uğratmıştır. Bu savaş, müritlerinin gözünde yenilmez bir vasfa sahip olan Şah İsmâil'in nihâyetinde bir insan olduğunu ortaya çıkarmış, Anadolu'da Kızılbaş Türkmenlerin Safevî Devletiyle olan ilişkileri gevşemiştir. Ancak şurası muhakkaktır ki, Safevî Devletinin kalıntıları ve İran, yıllarca Osmanlı'nın baş belâsı olmuş, İran üzerine düzenlenen çok sayıda sefer, hazîneye ağır bir yük getirmiş ve yapılan onca askerî faaliyete rağmen, doğuda tam bir güvenliğin sağlanması mümkün olmamıştır. Ankaravî'nin yaşadığı

¹²⁰Küçükdağ, Yusuf, "Osmanlı Devletinin Şah İsmâil'in Anadolu'yu Şiîleştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", Osmanlı, C.I, s.269.

¹²¹Savaş, Sâim, "XVI. Asırda Safevîlerin Anadolu'daki Faaliyetleri", Konya Osmanlı Kongresi, s.186.

¹²²Küçükdağ, Yusuf, a.g.m, s.270.

¹²³Savaş, Sâim, a.g.m, s.184.

duraklama devrinde neredeyse Garba düzenlenen seferler kadar, şarka da sefer düzenlendiği ve bu bölgedeki karışıklıkların hiç bitmediği görülmektedir. Osmanlı Devleti, bölgeye askerî harekât düzenlemenin yanı sıra, siyâsî, ekonomik ve kültürel tedbirlere de başvurmuştur. Sürgün, katil, İran sınırına Sünnî aşiretlerin yerleştirilmesi, müritlerin İran'a gitmesinin engellenerek Safevî Devletinin maddî destekten mahrum bırakılması, tüccarın İran'a gidip gelmesi ve ipek ticâreti yapmasının yasaklanması ve böylelikle Safevî Devlete ekonomik ambargo uygulanması, şeyh ve halîfelerinin büyük çoğunluğu medrese çıkışlı, kültür seviyesi yüksek fakat popüler özelliklere sâhip kişilerden oluşan Halvetî şeyhlerinin devlet desteğini yanlarına alarak Osmanlı Devletinin sünnîleştirme politikasına yardımcı olmaları, hatta bu mücadelenin önderliğini yapmaları alınan tedbirlere örnek sayılabilir.¹²⁴ XVI. asırda Sivas'ta bulunan Ali Baba Zaviyesinin, büyük bir devlet desteğine mazhar olması, yine XVI. Asırda Sivas'ta yaşamış olan ünlü Halvetî Şeyhi Şemseddin Sivâsî'nin de benzer uygulamalarla desteklenmesi, devletin sünnîleştirme politikasıyla ilişkilidir.¹²⁵ Ancak yine de devlet Safevîlerin etkisini hissettirdiği bölgelerde tam bir hakimiyet sağlayamamış, bu bölgeler çıban başı olmaya ve eşkiya gruplarını barındırmaya uzun yıllar devam etmişlerdir.

Siyâsî yönden Safevîlerin çıkardıkları karışıklıklar yanında, XVI ve XVII. asırlarda fikrî bakımdan da büyük çalkalanmalar olduğunu görüyoruz. İstanbul hayatını ve tarikatları derinden etkileyen fikir ayrılığı, Kadızâdeliler ve Sivâsîler çatışması, IV. Murad devrinin ilk yıllarında başlamış ve H.1066/M.1656 yılına kadar devam etmiştir. Devletin içinde bulunduğu istikrarsızlığı, devlet ve toplum düzeninde meydana gelen bozulmaları, halkın dinden uzaklaşmasına ve bidatlere yönelmesine bağlayan, dinin yanlış uygulanmasında tarikatların payı olduğuna inanıp tarikat ve tekkelerin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünen Kadızâdeliler hareketi adını, Kadızâde lakabıyla tanınan bir vaizden, Kadızâde Mehmed Efendi'den (H.990/M.1582- H.1045/M.1635) almıştır.

Bu hareketi dinde tasfiye teşebbüsü olarak niteleyen Ahmet Yaşar Ocak, XIII. yüzyılda İbn Teymiyye'nin (ö.1328) Hanbelî mezhebi içinde başlattığı hareketin, XVI. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda Birgivî ekolünü, XVII. yüzyılda konumuz olan Kadızâdeliler hareketini doğurduğunu belirtmektedir.¹²⁶ Kadızâde Mehmed Efendi, Kâtip Çelebi'nin bildirdiğine göre, "cerbezeli, ifâdesi düzgün, konuşması tesirli bir kişidir. Vaazlarında sık sık halkı cehaletten kurtarmak maksadıyla ilim öğrenmeye teşvik etmektedir.

¹²⁴ Küçükdağ, Yusuf, a.g.m, s.274-277; Savaş, Sâim, a.g.m, s.190.

¹²⁵ Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't- Tevârih (Sâdeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu) Eskişehir 1992, C.III, s.346; Savaş, Sâim, a.g.m, s.192.

Vaazları yanısıra dersler de verir. Vaaz ve dersleri dolayısıyla şöhreti her tarafa yayılır. Yalnız makulat semti ile aşinalık eylemeyüb felsefeye karşı olduğu için dersleri sathî ve basittir. Aklî ilimlerdeki bilgisi yeterli değildir, zaten mizacı da bu ilimlerle uyuşmamaktadır. Kendi görüşlerine uygun deliller amacıyla pek çok kitap incelemiş olup iddiasına uygun meseleleri hafızasına alıp yeri gelince kullanmakta mahirdir. Kadızade aynı zamanda çok kurnazdır. Halkı kendi tarafına çekmek, bu suretle menfaat ve şöhret elde etmek için, dînî konulardaki ihtilafli meseleleri yeniden gündeme getirir. Tarikat mensuplarının zikir esnâsında yaptıkları semâ ve deveranın haram olduğunu söyler. Vaazlarında, “tahta depenler, düdük çalanlar, yetiş toklu dede, yetiş bukağılı dede” gibi alaycı ifâdelerle mutasavvıflara saldırır.¹²⁷

Kadızenin bu görüşlere sâhip olmasında içinden yetiştiği Birgivî ekolünün rolü büyüktür. Kânûnî devri âlimlerinden olan Birgivî Mehmed Efendi, Kur’an ve sünnet dışında her şeyi reddeden Osmanlı toplumunun ilk tasfiyecisi olarak kabul edilir. Ancak Birgivî, İstanbul’da müderris ve padişah hocasının himayesinde olup yükselme imkanına sahipken, küçük bir kasabada müderrislik yapmaya razı olmuş, Kadızade gibi ikbal kapılarını zorlamamış, devlet adamlarının, padişahın gözüne girmek için yanlış davranışlarda bulunmamış, devlet adamlarını eleştirmekten çekinmemiştir. Kâtip Çelebi, “Birgivî’nin şeriat ilimlerinde titiz bir müdekkik olmasına karşılık, hikemiyatı sevmeyip eserlerinde bunları inkar ettiğini belirtmekle bu gerçeği dile getirmektedir. Ayrıca o, Birgivî’nin tarih okumadığı için, tanımadığı örf ve âdetlere boşu boşuna mukavemet ettiğini bildirmekle de, bu zatın tasfiyecilik anlayışını hangi faktörün yönlendirdiğini göstermiş olmaktadır.¹²⁸

Birgivî ekolünden gelen Kadızâde’nin padişahı etkilemesi, IV. Murad’a tütün yasağına uymayanları ulu’l- emre itaatsizlikten öldürülmeleri gerektiğine dair fetva vermesi sebebiyledir. Bu durum, onu padişaha yaklaştırmış, görüşlerini daha rahat ifâde etmesine yol açmış, tarikat mensuplarını acımasızca tenkit etmesi de, onun görüşlerine karşı tarikatı savunan bir cephenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹²⁹

---

¹²⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye(Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”, Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara 1983, XVII-XXI, s.208-209.

¹²⁷ Kâtip Çelebi, Mîzânü’l- Hak fî İhtiyâri’l- Ehak, s.134; Akkaya, Hüseyin, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler- Sivâşîler Tartışması”, Osmanlı, C.VII, s.170-171

¹²⁸ Kâtip Çelebi, Mîzânü’l- Hak, s.123; Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m, s.210-212.

¹²⁹ Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m, s.215. Sâkıp Dede ise Kadızâde ile Sultan Murad arasındaki yakınlaşmayı, Sultan Murad’ın gördüğü bir rüyayı kimse yorumlayamazken Kadızâde’nin bu rüyayı yorumlamasına bağlamakta, gerçekte ise rüyayı yorumlayanın bir mevlevî dervişi olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Sâkıp Dede, Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, I/165. Sahîh Ahmed Dede de, Kadızâde’nin Kabe’nin yıkılması şeklinde yorumladığı bir rüyadan ve bu olaydan sonra padişaha yakın olduğundan bahsetmektedir. Bkz. Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.298.

Kadızzade'nin karşısındaki cepheyi oluşturanlar genellikle Halvetî ve Mevlevî tarikatına mensup kişilerdir. Bunların başında da Halvetî şeyhi Abdülmecid Sivâsî gelmektedir. Sivas'ta Halvetî tarikatına mensup seçkin bir ailede dünyaya gelen Abdülmecid Sivâsî, Halvetî liderliğine halef bir konuma gelince, Sultan III. Mehmed'in dikkatini çekmiş, Padişah kendisini İstanbul'a davet etmiş ve büyük camilerde vaizlik görevi vermiştir. 1617'de Sultan Ahmed camiine cuma vaizi olarak tayin edilmiş ve ölene kadar (ö.1639) bu vazifede kalmıştır. 1620 yılından 1630'lu yıllara kadar her iki vaiz görevli oldukları camilerden birbirlerinin iddialarına cevap yetiştirmişler, her biri kürsüsünü diğerini kötölemek için kullanmış, onların ölümlerinden sonra da bir müddet ulemâ-sûfî çatışması devam etmiştir.¹³⁰

Kadızzade ve Sivasi'nin tartıştıkları Hızır Aleyhisselâmın hayatta olup olmadığı, Hz. Peygamberin ana babasının İmân ile ölüp ölmedikleri, Firavun'un İmânının makbul olup olmadığı vb. meseleler¹³¹ Kadızzadenin samimiyetini sorgulamamıza sebep olmaktadır. Kadızzade'nin asıl niyetinin bidatleri temizlemek ve bu yolla toplumu selamete ulaştırmak değil, mevki ve şöhret sağlamak olduğunu söyleyen Ahmet Yaşar Ocak onun münakaşaları halka kadar indirmek ve taassup duygularını körüklemekle büyük bir sorumsuzluk gösterdiğini Kâtip Çelebi ve Nâimâ'nın, hem Kadızzadeyi hem de Şeyh Sivasi'yi bu yüzden ağır bir şekilde itham etiklerini belirtmektedir.¹³² Onların bu tartışmaları vaaz kürsülerinde, hatta padişahın huzurunda devam etmiştir. Zaman zaman da görüşlerini destekleyen kitaplar yazarak, yazdıkları eserlerle münevver tabakayı ve devlet adamlarını etkilemeye çalışmışlardır.¹³³ Müellifimiz Ankaravî'nin kaleme aldığı Huccetü's- Sema adlı eser de, Kadızzade Mehmed Efendi ve taraftarlarının sema ve deveran hakkındaki görüşlerini çürütmek semâ ve deverânın meşruiyetini isbât etmek için kaleme alınmıştır. Yine İsmâil Ankaravî'nin Şerh-i Hadîs-i Erbaîn adlı eserinde seçtiği hadislerin sema, raks vb. ağırlıklı olması, Cerrâhî Şeyhi olarak bilinen Şeyh İbrâhim'in sema vb. Mevlevî davranışlarını eleştirmesi üzerine kaleme aldığı er- Risâletü't- Tenzîhiyye fî Şe'ni'l- Mevleviyye adlı Arapça risalesinde yapılan eleştirilerin haksızlığını isbata çalışması da, müellifimizin Kadızzade-Sivâsî çekişmesinde aktif rol oynadığını ortaya koymaktadır.¹³⁴

¹³⁰ Zilfi, Madeline C., "Kadızzadeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhyâ Hareketleri", Türkiye Günlüğü, Aralık 1999, sa:58, s:69.(Çev:M. Hulûsî Lekesiz)

¹³¹ Nâimâ, Târîh, VI. Cilt, s:219- 220; Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m, s.217; Akkaya, Hüseyin, a.g.m, s.171.

¹³² Nâimâ, Târîh, C.VI, s.221; Kâtip Çelebi, Mîzân, s.132; Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m, s.218.

¹³³ Kadızzade'nin er-Risâletü'l- Kâmia li'l- Bid'a adlı eseri, Süleymaniye (Serez) Kütüphanesi 3876/12 numarada, Abdülmecid Sivâsî'nin Bidâatü'l- Vâizîn adlı eseri ise, Süleymaniye (Kılıç Ali Paşa) Kütüphanesi, 1032/2 numarada bulunmaktadır.

¹³⁴ Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba Kitaplığı, no:375/2; Nâfiz Paşa Kitaplığı,no:395/2

Sultan IV. Murad bu tartışmalarda taraf tutmamış, her iki tarafı da idare etmiş, icraatlarına uygun vaazlar fetvalar veren Kadızade'yi desteklemek ve ona geniş imkanlar sağlamakla birlikte, Abdülmecid Sivâsî'ye de hürmette kusur etmemiştir.¹³⁵ Padişahın annesinin cömert, hayrat sahibi bir Halvetî olduğu, 1623'te tahta çıktığında padişaha hanedanlık kılıcını babasının sevdiği şeyh Aziz Mahmud Hüdâî'nin kuşattığı, Mevlevî seması icrâ etmek üzere saraya çağrılan Mevlevî şeyhi Doğanî Ahmed Dede'ye(ö:1630) Sultan Murad'ın muhabbet gösterdiği vb. göz önünde bulundurulacak olursa, padişahın sûfilere karşı bir tavır almadığı, iki taraf arasında dengeyi gözettiği anlaşılmaktadır.¹³⁶

Ankaravî'nin vefatına kadar devam eden, Kadızade- Sivasi çekişmesi 1635 yılında 53 yaşındayken Kadızade'nin, bundan dört yıl sonra da 70 yaşın üzerindeyken Abdülmecid Sivasi'nin vefatıyla bir müddet yatıştıysa da, dengesi bozuk olan Sultan İbrahim ve henüz yedi yaşındayken tahta çıkan bir çocuk olan IV. Mehmed zamanında tartışmalar yeniden alevlendi. Bu sefer Kadızâde grubunun başında, Ayasofya Camii'nde somaki sütuna dayanarak ders vermeyi âdet haline getirdiği için Üstüvânî lakabıyla anılan Mehmed Efendi, Sivâsîlerin başında ise, Abdülahad Nûri bulunmaktadır. Abdülahad Nûri (1003/1595-1061/1651), Kadızâdeliler ile fikrî planda mücadeleye girişerek eser telifine ağırlık vermişse de, Kadızâdeliler ilmî bakımdan bu iddialara cevap verecekleri yerde, tarikat mensuplarını hatta onların tekkelerine girip çıkanları kafirlikle itham etmeye kadar işi vardırımlar, hattâ Sadrazamdan tekkelerin yıkılmasına dair ferman, Şeyhülislam Bahaî Efendi'den sûfî aşırılıklarını itham eden bir fetva koparmışlardır. Fetvaya dayanarak tekkeleri basmaya ve sûfilere öldürmeye kalkan Üstüvânî Mehmed Efendi'nin işi ilerlettiğini ve bu fetvanın son derece vahim olaylara sebep olacağını anlayan şeyhülislam, daha sonra bu fetvayı iptal ederek büyük bir karışıklığı önlemiştir.¹³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, Kadızâdelilerin taşkınlıklarını, ulemânın karşılarında ortak bir cephe oluşturamamasına bağlamaktadır. Bu son hadiseden sonra yakalanıp cezalandırılmak istenen Üstüvânî saklanmış, daha sonra da araya girenler tarafından affedilmesi temin edilmiştir. Çınar (Vakvak) Vak'ası'nda pek çok yandaşları katledilen Kadızâdelilerin ileri gelenleri Köprülü Mehmed Paşa göreve geldiğinde Kıbrıs'a sürgün edildiler Böylece Kadızâdelilerle, Sivasiler arasındaki çekişme ve çatışma son buldu. Kadızâdeliler bir daha eski güç ve kuvvetlerini kazanamadılar.

¹³⁵ Gündoğdu, Cengiz, "XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulema-Sufi yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat- Kadızade- Sivasi", Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 1999, C.II, sa:5, s.221.

¹³⁶ Zilfi, Madeline C., a.g.m, s.70.

¹³⁷ Zilfi, Madeline C., a.g.m, s.71-74; Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m, s.219-223; Akkaya, Hüseyin, a.g.m, s.173-175.

Bu hareket dinde tasfiye hareketi gibi görülüyorsa da, bunun doğru olmadığı ortadadır. Kadızadeliler hareketini, “müsait ortamdan faydalanarak, tasfiyeciliğin paravanası ardında bazı dini çevrelerin mevcut nüfuz ve iktidar mücadelesine katılması ve bundan menfaat sağlması şeklinde yorumlamak” daha doğru bir tesbittir.¹³⁸ Öte yandan bu hareketi ulemâ ve meşâyih arasındaki anlaşmazlık olarak değerlendirmek de yanlıştır. Bir çok vakıfların (tekkelerin) belgelerinde ulemanın imzalarına rastlanması, yıllarca ilimle uğraşan bir âlimin ömrünün son yıllarında her şeyden el çekip tasavvuf yolunu seçmesi, zaman zaman ulemanın müsaadesi ile bazı camilerde zikirler yapılması, ulemâ ile meşâyih arasında problem olmadığına işâret etmektedir.¹³⁹

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde çok belirgin bir şekilde olmasa da ortaya çıktığını gördüğümüz duraklama devrinin işâretlerinin, daha sonraki devirlerde artarak devam ettiğini görüyoruz. Ankaravî'nin yaşadığı döneme damgasını vuran duraklama devrinin başlıca sebepleri, ana hatlarıyla şunlardır:

Coğrafi ve iktisâdî sebepler yanında, devleti yönetenler arasında, Kânûnî'den sonra, birkaç isim dışında liyâkatli isimler olmaması, hukuk sisteminin bozulması, kadıların terfi ve tayinlerinde, görevlerine atanırken belli bir miktar para ödemeleri şartının rüşvete yol açması ve görevlerini kötüye kullanan kadıların sayısının gittikçe artması,¹⁴⁰ yükselme devrinde orduyu ve devleti, zaferden zafere, başarıdan başarıya koşturan yeniçeriler ve Kapıkulu askerlerinin bu dönemde maaşlarını almak için, daha çok ulûfe alabilmek için sık sık isyan çıkaran başıbozuk gruplar hâline gelmeleri¹⁴¹ dirlik arazilerinin askerlikle ilgisi olmayanlara rüşvetle dağıtılması sonucu Tımarlı Sipâhî Ocağının bozulması, III. Murad döneminden itibaren kanun ve geleneklere aykırı olarak Yeniçeri Ocağına asker kaydedilmesinin Yeniçeri Ocağının bozulmasına sebep olması, ordunun Avrupa'da gelişen yeni silah ve savaş teknolojilerine ayak uyduramaması, devlet gelirlerinin azalmasıyla askerinin en temel ihtiyaçları bile karşılanamaz hale gelmesi, dirlikleri ellerinden alınan veya cezalandırılan askerlerin Celâfilere katılmasının devletin huzur ve güvenini sarsması, Tımarlı sisteminin bozulmasıyla köylerde yaşayan halkın şehirlere akın etmesi, genç insanların iş ve aş kaygısıyla daha çok

¹³⁸ Akkaya, Hüseyin, a.g.m, s.175; Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m, s.224-225; Zilfi, Madeline C., a.g.m, s.74.Daha geniş bilgi için bkz. aynı yerler, Gündoğdu, Cengiz, a.g.m.

¹³⁹ Mayer, Hans Georg, “İctimâî Târih Açısından Osmanlı Devletinde Ulemâ- Meşâyih Münâsebetleri”, Kubbealtı Akademik Mecmuası, Ekim 1980, sa:4, s.56-57.(Trc: Hüseyin Zamantılı)

¹⁴⁰ Aybet, Gülgün Üçel, Osmanlı İmparatorluğunda Hukuk Müessesesi, T.T.Kongresi, X. Kongre, Ankara 1986, C.V, s. 2154.

¹⁴¹ Yücel, Yaşar, “XVI-XVII. Yüzyıl Edebî Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı ve Toplum Düzenine Âid Bazı Görüş ve Bilgiler”, Belleten, Ankara 1987, sa: 200, s.923.

ilmiyye sınıfına hüçûm etmeleri, İlmiyye sınıfına mensup olmak isteyenlerin sayısının hızla artmasının eğitimin kalitesini düşürmesi¹⁴² vb.

Genellikle hükümdarlara ve vezirlere hitap eden bazan da genel ahlak kitabı tarzında kaleme alınan siyâsetnâmelerin sayısının XVI. Yüzyılın ilk yarısından itibaren ciddî bir artış göstermesi de meselenin ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Siyâsetnâmelerde ele alınan konular hükümdarlık, veziriazamlar, ordu, İlmiyye teşkilâtı, hazînenin korunması ve Allah'ın yöneticilere en büyük emânetlerinden birisi olan reâyâ vbdir. XVI. ve XVII. yüzyılda kaleme alınan siyâsetnâmeler, genel eleştiriler yanında yaşadıkları dönemin olayları hakkında bilgi vermekte ve problemlere çözüm yolları sunmaktadırlar. Coşkun Yılmaz siyasetnâme müelliflerinin bu başarısında, devlet çarkında yer almalarının, olaylarla, yönetici kadro ile iç içe olmalarının büyük rolü olduğunu söylemektedir.¹⁴³ Kânûnî gibi güçlü bir hükümdârın veziriazamı olan, devlet yönetiminde etkin bir role sâhip bulunan Lütfî Paşa tarafından kaleme alınan Âsafnâme, orta kademedden bir bürokrat ve aydın olarak yönetimde yer alan ve vazîfesi dolayısıyla değişik bölgeleri gezme ve meseleye daha geniş açıdan bakma imkânına sâhip olan Gelibolu'lu Mustafa Âlî'nin Nushatü's- Selâtn adındaki eseri, yine aynı müellifin siyâsetnâme konularına temas eden Kühü'l- Ahbâr'ı, 1591 yılında kaleme aldığı Kenzü'l- Ahbâr ve Lakhu'l- Efkâr adındaki eseri, 1595 yılında Câhız'ın Minhâcu's- Sülûk'undan faydalanarak yazdığı Mehâsinü'l-Edeb'i, 1598'de kaleme aldığı Füsûl-i Hal'u Akd ve Usûl-i Harc u Nakd adlı eseri, Hakâyiku'l- Ekâlîm adlı küçük risâlesi, III. Mehmed'e Eğri Seferi sırasında takdim edilen Hasan Kâfî Akhisârî'nin Usûlü'l- Hikem fî Nizâmî'l- Âlem adındaki eseri, Mâliye kökenli bir devlet adamı olan Ayn-ı Ali'nin Sadrâzam Kuyucu Murad Paşa'nın emriyle eski ve yeni defterler ile kânunnâmelerden malûmât toplayarak yazdığı Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân adlı eseri, müellifin bundan iki yıl sonra 1609'da kaleme aldığı, Kavânîn-i Osmâniyye ve Havâkîn-i Sultâniyye adlı eseri, IV. Murad tarafından uygulanması yönüyle dikkat çeken IV. Murad ve Sultan İbrâhim'e arzlar halinde sunulan Koçi Bey Risâlesi, Kâtip Çelebi tarafından kaleme alınan Düstûru'l-Amel li Islâhi'l- Hâlel ve Mîzânü'l- Hak Fî İhtiyârî'l- Ahak adlı eserler, IV. Murad'ın muhâsibi olduğu sanılan kalemîyye sınıfına mensup Aziz Efendi tarafından kaleme alınan Kânunnâme-i Sultânî, XVII.- XVIII. yüzyılın velûd edîbi Nahîfî Süleyman Efendi'nin Nasîhatu'l-

¹⁴² İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât, s.470-471.

¹⁴³ Yılmaz, Coşkun, "Siyâsetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma", Osmanlı, C. IV, s.73-74.

Vüzerâ'sı, ünlü matbaacı İbrâhim Müteferrika'nın Usûlü'l- Hikem fî Nizâmi'l- Âlem adındaki eserleri bu dönemde yazılmış meşhur siyâsetnâmelerden bazılarıdır.¹⁴⁴

Siyâsetnâme yazarlarının hatası, bu asırdaki duraklama ve çöküntünün sebeplerini tamâmen bir iç mesele olarak telakkî etmeleri ve dış etkenleri göz ardı etmeleridir. Siyâsetnâmelerde dikkat çeken bir husus da, XVII. yüzyıl mütefekkirlerinin hiç bir zaman devlet sisteminin bizâtihi kendisinden veyâ ona meşrûiyet temin eden hukuk düzeninden şikâyetçi olmaması, devletin eski azametine kavuşması için düşündükleri ıslahat projelerinde yine hep Osmanlı devletini, daha doğrusu onun yükseliş devrini model olarak almalarıdır.¹⁴⁵

B-ANKARAVÎ'NİN YAŞADIĞI DEVİRDE HALKI ETKİLEYEN TARİKATLAR VE İLMÎ DURUM

Türklerin İslâm'ı seçme sebeplerini, Mesnevî yazarı Mevlânâ'nın yaşadığı Anadolu Selçuklu Dönemi ve Ankaravî'nin yaşadığı Osmanlı Döneminde yaygın olan tarikatları ana hatlarıyla aktaracak olursak; tasavvuf akımının tarih boyunca izlediği seyre bakarak, tasavvufî düşüncenin Abbâsîler döneminde sistemleşip olgunlaştığını, Selçuklu Devletinin hâkim olduğu süreçte tasavvufî düşüncenin belli kural ve kaidelere dayanan tarikatları ortaya çıkardığını, Osmanlılar döneminde ise bu tarikatların yaygınlaşıp devlet ve toplumu etkiler hale geldiğini söyleyebiliriz.¹⁴⁶

Türklerin İslâm'a girmesinde İslam öncesi yaşayışlarında ozan ve kam adı verilen derviş ve evliya kavramına yakın şahsiyetlerin bulunması¹⁴⁷ ve İslâm'ı eski dinlerine yakın bulmaları etkili olmuştur.¹⁴⁸ İlk Türk İslam tarikatı olarak kabul edilen Yesevîlik, Orta Asya Türk gelenekleri ile Horasan merkezli Melamet anlayışının kaynaşması sonucu ortaya çıkmış ve konar göçer Türkmenler arasında batınî nitelikli bir hayat tarzına yol açmıştır. Fuat Köprülü tarafından batını karakteri vurgulanan bu hareket özellikle Anadolu'ya Kalenderi, Vefai ve Haydari zümrelerinin temsil ettikleri tasavvuf anlayışına paralel bir yoldan nüfuz etmiş, zamanla söz konusu gurupların bünyesinde erimek suretiyle etkisini üstü örtük bir biçimde sürdürmüştür.¹⁴⁹ XIII. Yüzyılda sûfîlerin Anadolu'yu yurt olarak seçmelerinin sebebini, doğudan dalga dalga Moğol istilasının yayılmasıyla yaşanan göçlere, Anadolu

¹⁴⁴ Yılmaz, Coşkun, a.g.m., s.70-74; Köksal, Osman, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Islahat İhtiyacının Algılanışı ve Islahat Temâyülleri", Osmanlı, C.VII, s.163-167.Daha geniş bilgi için bkz. aynı yerler.

¹⁴⁵ Köksal, Osman, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Islahat İhtiyacının Algılanışı ve Islahat Temâyülleri", Osmanlı, C. VII, s.167-168.

¹⁴⁶ Türer, Osman, "Osmanlı'nın Temelindeki Manevi Harç: Kuruluş Döneminde Anadolu'da Tasavvuf", Osmanlı, C. IV, s.375.

¹⁴⁷ Bardakçı, Mehmed Necmeddin, "Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar", Türkler, C.VII, s.450-451.

¹⁴⁸ Türer, Osman, a.g.m, s.376.

¹⁴⁹ Işın, Ekrem, "Osmanlı Döneminde Tasavvufi Hayat", Osmanlı, C.IV, s.452: Köprülü, Fuat, "Ahmet Yesevi", İslam Ansiklopedisi, C.I, s.210-215.

Selçuklu Devletinin o zamanın kuvvetli ve kudretli bir devleti olup göç edenlere rahat, huzur içinde bir hayat temin etmiş olmasına ve Anadolu'nun İslam dünyasının Batıya açılan kapısı olmasına bağlayabiliriz.

Sûfîler İbn Arabî'nin temsil ettiği, daha çok Mağrib mektebinin izlerini taşıyan Vahdet-i Vücut anlayışını, Mevlânâ'nın temsilciliğini yaptığı, İran ve doğu kültürünün tesirini barındıran estetik ve ahlaki tasavvuf anlayışını ve Hacı Bektâş-ı Velî ile Yunus Emre'nin temsil ettiği, tarihi Türk kültürünün izlerini barındıran, Orta Asya ve Horasan kökenli, ahlakçı ve aksiyoner tasavvuf anlayışını Anadolu'ya taşımışlardır.¹⁵⁰ Anadolu halkı üzerinde Sühreverdîlik, Kübrevîlik ve Mevlevîlik oldukça etkili olmuştur.¹⁵¹ Bu kurulan tarikatlardan bir kısmı Mevlevîlik gibi kültür seviyesi yüksek elit tabakada, bir kısmı da Yesevîlik ve Bektâşîlik gibi halk tabakasında daha fazla yayılmıştır. Mevlevîliğin temelini Belh'in zühde dayalı tasavvuf anlayışı ile, Endülüs'ün vahdet-i vücut anlayışı ve Horasan'ın şiirle ifâdesini bulan ilâhî aşk anlayışına dayalı tasavvuf anlayışlarının bir terkibi oluşturmaktadır.¹⁵² “Mevlânâ'da, Necmeddin-i Kübra ve babası Bahaeddin-i Veled'in şeriata bağlı tasavvuf anlayışı ile Hakim-i Senai Feridüddin-i Attar'ın mistik edebiyatının ve İbnü'l-Farîz'ın lirik sanatının etkileri vardır. Mevlana bu geniş tasavvuf, kültür ve sanat birikimini gerçek anlamda kendine has üslubuyla Anadolu'da ortaya koymuş, böylece Türk tasavvuf kültüründe yeni bir çığır açmıştır. O, ortaya koyduğu sevgi ve hoşgörüyü dayalı, insani ve estetik tasavvuf anlayışı ile, Haçlı seferleri, Moğol istilaları ve çeşitli iç kargaşalardan bıkip usanan Anadolu insanına manevî huzur bahşeden bir kaynak olmuştur...”¹⁵³ Anadolu'yu etkisi altına alan dervişler ve abdallar, savaş zamanlarında asker olmuş, barış zamanlarında halkın arasına karışmış ve toplum bütünlüğünün sağlanması için çalışmışlardır. Yeni fethedilen sınır boylarına yerleştirilen bu dervişler, sosyal hayatın canlı bir şekilde devamını sağlamışlar ve kitlelere İslamı anlatma fırsatını bulmuşlardır. “İlk Osmanlı devrinin bu dervişleri, Batı'nın şövalye râhiplerini andıran bir mâhiyete sahip olup, fethedilen topraklara yerleşmede manevî bakımdan destek olmuşlar, ilk yerleşme tohumunun atılmasına bir zaviye kurarak öncülük etmişlerdir. Âşıkpaşazâde'nin Gâziyân-ı Rûm, Âhiyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, ve Bâciyân-ı Rûm olarak isimlendirdiği zümrelerin sosyal ve kültürel hayatta verdikleri hizmetler, gayrı müslimlerle olan ilişkileri hoşgörülü, toplum nizâmını koruyan bir yapıda geliştirmiştir.”¹⁵⁴

¹⁵⁰ Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.452; Türer, Osman, a.g.m, s.376-378.

¹⁵¹ Öcalan, Hasan, Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi, Türkler, VII. Cilt, s.463.

¹⁵² Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.452.

¹⁵³ Türer, Osman, a.g.m, s.380.

¹⁵⁴ Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.454.

Osmanlı Devletinde de dervişler, vakıf olarak bildiğimiz finans kaynaklarıyla tekkeler kurmuşlar, bu tekkelerde mürid ve müridler yetiştirmişler, risaleler ve kitaplar yazmışlar, şiirler ve hikmetler söylemişler, bazan ulema tarafından tenkid bazan saray tarafından teşvik görmüşler, aynı coğrafyada yaşadıkları insanlardan etkilenmişler, sünni olanlar da, alevilerle beraber alevi neşveyi, Aşure, Kerbelâ vb paylaşmışlardır... Osmanlı Devletinin en renkli alanlarından biri olan tasavvuf, sadece dini hayat üzerinde değil, felsefe, şiir, musiki vb. güzel sanatlarda ve toplumun idari, askerî, ve iktisadi hayatında da etkili olmuştur.¹⁵⁵ Tekke ve zâviyeler, buldukları bölgede iletişimi ve sağlıklı bir haberleşmeyi sağlamışlar, bazan sinir ve ruh hastalıkları için tedavi merkezi olarak görev yapmışlar, dervişlerin devamlı olarak ikamet ettikleri, tarikata intisap edenlerin zikir ve merasim yaptıkları mekanlar olmuşlar, sosyal bir yardım kurumu olma görevini üstlenmiş, kervansaray, medrese, imâret gibi müesseselerde ek bir kurum olarak da bulunmuşlardır. Hatta tekkelerin, -Okçular tekkesinde olduğu gibi- spor merkezi ve güzel sanatlar akademisi olarak görev yaptıkları da olmuştur. Bunun yanı sıra tekkeler, ruh ve sinir hastalıklarına olduğu kadar beden hastalıklarına da çareler aramışlar, cihad hareket ve propagandasının merkezi olmuşlar, esnaf ve sanatkarlar için de haklarını koruyan bir dernek olma rolünü üstlenmişlerdir.¹⁵⁶ Zâviyelerde verilen eğitim, halkın kültür seviyesine daha uygun olduğundan, halk zaviyelerden, medreselere mukabil daha fazla hizmet almıştır. “Medrese’de yetişen bilginlerin anlaşılması güç eserlerine karşılık, zaviye şeyhlerinin sade bir dille yazdıkları Ahmediyye, Muhammediyye, Envârü’l-Âşîkîn vb. manzum ve mensur eserler, halk tarafından daha fazla ilgiye mazhar olmuştur.” Bunun yanı sıra tekke ve zaviyelerde bulunan kütüphanelerde Kur’an ve sünnetle ilgili tefsir, fıkıh vb kitapların, halk kültür ve edebiyatını yansıtan eserlerin de mevcut olması, zaviye şeyhlerinin birikimli kişiler olup ilmin her sahasıyla ilgilendiklerini ortaya koymaktadır.¹⁵⁷

Bu dönemde medrese, tekke ve ordu arasındaki dengeler korunmuş, “hükümdarlar derviş ve şeyhlerle yakın ilişki içinde olmalarına rağmen devlet yönetimini devletin kurallarına göre idâre etmişlerdir. Zîrâ Osmanlı anlayışında devlet en az din kadar kutsaldır ve devlet dini de içine alan büyük bir dâiredir.”¹⁵⁸ Bununla birlikte Osmanlı padişahlarının, toplumu etkileyen tarikatların etkisinde kaldığını ve onlara maddî destekler sağladığını görüyoruz. Kânûnî’nin değişik tarikatlardan, Mevleviyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Bayramiyye’den zikir aldığı, hatta Mevlevilik’e intisab ettiği kaynaklarda zikredilmektedir.

¹⁵⁵ Kara, Mustafa, Osmanlı Döneminde Dervişler Ne Yaptı?, Osmanlı, C.IV, s.387-392.

¹⁵⁶ Memiş, Abdurrahman, “Osmanlı’da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul’da Hâlidî Tekkeleri”, Osmanlı, C.IV, s.515; Kara, Mustafa, Din Hayatı Sanatı Açısından Tekke ve Zaviyeler, İstanbul 1977, s.120-128.

¹⁵⁷ Savaş, Sâim, Zâviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü, Osmanlı, 9. Cilt, s.73.

¹⁵⁸ Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.456.

Mevlânâ'yı ziyaretinde Mevlânâ'nın sandukasının saçaklarını öpmesi, ziyaret sonrası sema eden dervişlerin meclisine katılması, bazı tarikatlar için tekke inşâ ettirmesi vb. hususlar, onun bu tarikata karşı ilgisinin boyutunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde bazı şeyhlerin ilim ve maharetlerine göre müneccimbaşı, hekimbaşı, müftî, hünkar imamı olarak tayin edilmeleri ise, o dönem meşayihinin ilmi seviyesini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁵⁹

Osmanlıların yükselme dönemlerinde şeyh ve dervişlerin de nüfuzlarının giderek daha fazla arttığı görülmektedir. Kuruluş yıllarının aksine şeyhler bu dönemde uç bölgelerde değil, şehir merkezlerinde yer almaya, tekke ve zaviyeler kurarak sosyal rollerine şehirlerde devam etmeye başlamışlardır. İkinci Bayezid döneminden itibaren tasavvufî hayat canlanma sürecine girmiş ve İstanbul taşrada faaliyet gösteren tarikatlar için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Pek çok tarikat İstanbul'da dergahını açmış ve toplumun geniş bir kesimini etkileyecek şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Meselâ Mevlevilik 1491'de Galata Mevlevihanesi'nde, Halvetilik Koca Mustafa Paşa Dergahında, Bayramilik Yavsi Baba Tekkesinde, Nakşilik ise Emir Ahmet Buhari'nin kendi adına kurduğu tarikat merkezlerinde şehrin gündelik hayatını şekillendiren mistik kültürün temsilciliğini yapmışlardır.¹⁶⁰

Osmanlı aydınını etkileyen ve daha çok aydın kesime hitap eden bir tarikat olan Mevleviliğin Osmanlı Devletindeki varlığı ve etkileri hakkında şu tesbitler yapılmaktadır: “Osmanlı Devletinde Mevlevîlerin varlığı, Germiyan Beyi II. Yakub'un vefatından önce (1428) memleketi, kız kardeşinin oğlu II. Murad'a vasiyeti üzerine Osmanlı ülkesine katılmasıyla hissedilmeye başlanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra da İstanbul'da görülen tarikatlardan biri olmuştur. Bu bağlamda İstanbul'un fethinden sonra kiliseden çevrilen Kalenderhâne Zaviyesi (1451-1481) tam manasıyla bir mevlevî dergâhı olarak açılmış, ancak bir süre sonra bu özelliğini kaybetmiştir.¹⁶¹ Bu sebeple İstanbul'da açılan ilk mevlevîhânenin 1491-1492'de Dîvâne Mehmed Çelebi tarafından kurulan Kulekapısı Mevlevîhânesi olduğu kabul edilir.”¹⁶²

Osmanlı tasavvuf hayatını besleyen iki önemli kaynak, yani İbn Arabî ile Mevlânâ'nın ortaya koydukları düşünce sistemi farklı yapıdaki tarikatlar arasında bağlayıcı bir kültür dokusu oluşturmuş, özellikle bu doku, XVI. yüzyıldan itibaren Mevlevîyye, Nakşibendiyye ve Melâmiyye arasında çok belirgin bir ilişki doğurmuş, bunun neticesinde XVIII. yüzyılda yetişen Osmanlı aydın kuşağının dayandığı kültür zemini şekillenmiştir.

¹⁵⁹ Öngören, Reşat, “Osmanlı Padişahları ve Tasavvuf”, Osmanlı, C.IV, s.487-489. Daha geniş bilgi için bkz. aynı makale.

¹⁶⁰ Işın, Ekrem, a.g.m, s.454-455

¹⁶¹ Göyünç, Nejat, “Mevlevîlik ve Sosyal Hayat”, II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, Konya 1990, s.97-98; Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1953, s.337.

Meselâ Bayrâmî Melâmîlerinden Sarı Abdullah, XVII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirdiği Mesnevî Şerhiyle bu tasavvuf sentezine yeni bir boyut getirmiştir.”¹⁶³

Zeyniyye, Nakşibendiyye, Kadiriyye, Rıfaiyye, Halvetîlik ve Celvetiyye de bu dönemin etkin tarikatleri arasındadır. Arap kültürünün etkilerini taşıyan tarikatlardan Kadiriyye, Rıfâiyye ve Sa’diyye Osmanlı şehir hayatına dahil olup bizim araştırdığımız yüzyıllarda toplumu etkilemişlerdir. Bu dönemin en etkin tarikatleri Halvetîlik ve Celvetîlikdir.

Halvetîlik, XV. Yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılda Anadolu’da yaygınlık kazanmıştır. Kadızâde’ye karşı tasavvufu müdafaa eden Şemseddin Ahmed Sivâsî (ö:1597) gibi şeyhler ilme dayalı tasavvuf anlayışını benimseyerek Osmanlı devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurmuşlar, halkla idareciler arasındaki köprü olma misyonunu sürdürmüşlerdir.

Celvetîyye tarikatının kurucusu Mehmed Muhyiddin Üftâde(1490-1580)’nin Kânûnî Sultan Süleyman’la, Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628)’nin yaşadığı dönemde padişah olan III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), II. Osman(1618-1622) ve IV. Murad (1623-1640) ile yakın ilişkiler kurmaları özellikle dikkat çekicidir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî Sultan Süleyman dönemlerinde Erdebil’de doğan ve Şîî unsurlarla beslenen Safevî tarikatı ise Şeyh Cüneyd döneminde Anadoludaki köylü ve göçebe zümreler arasında yayılmış ve devletleşme sürecine giren tarikatın faaliyetleri devlet otoritesini sarsmaya başlayınca toplumun huzurunu ve din anlayışını ifsâd ettikleri gerekçesiyle bazı şeyhler sürgüne gönderilmekten bazıları da idam edilmekten kurtulamamışlardır.¹⁶⁴

XVII. Yüzyılda duraklama devrine giren Osmanlı devletinin bütün kurumları gibi tarikatlar da, devletteki bu duraklamadan etkilenmişlerdir. Bu dönemde meşâyihden meşhur olan kişiler arasında, Hammer, padişah III. Mehmed devrindeki şeyhleri sayarken müellifimiz Ankaravî’yi de zikretmektedir.¹⁶⁵ Bu dönemde İsmâil Ankaravî (ö.1631) ve Sarı Abdullah Efendi tarafından yazılan Mesnevî şehlerinin kültür hayatına yeni bir canlılık kazandırdığını, bu çalışmalarla Mevlevîliğin nüfûzunun II. Selim ve I. Ahmed dönemlerinde saray çevresinde artmaya başladığını, âlimler ve halk arasında da Mevlevîlik etkisinin belirgin hale geldiğini söyleyebiliriz.¹⁶⁶ Duraklama ve gerileme devrinde sûfîler ellerinden geldiğince kötü gidişin

¹⁶² Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.457.

¹⁶³ Işın, Ekrem, a.g.m, s.455.

¹⁶⁴ Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.458.

¹⁶⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, İstanbul 1990, s.366.

¹⁶⁶ Bilinenin aksine Mevlevîler sadece edebiyat, şiir, vb. işlerle uğraşmamışlar, Mevlevîhâneler aynı zamanda meşhur ressamların, hattatların, mimarların, nakkaşların vb. yetişmesinde de önemli roller oynamışlardır. Geniş

önüne geçmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Gerileme döneminde toplumdaki bozulmadan tarikatlar da nasibini almış, ilmiyle âmil olan şeyh ve mürid bulmak zorlaşmıştır. Şeyhlik makamının ehliyet aranmaksızın babadan oğula geçmesi, tarikatlar arasındaki rekâbet, şeyhlerin maddî yönden padişaha ve devlet adamlarına bağımlı hale gelmeleri vb. sebepler tekkelerin ve tarikatların topluma yön veren konumlarından uzaklaşmalarına sebep olmuş ve toplumu sarsan bu çöküşten dolayı herkes birbirini suçlamıştır.¹⁶⁷

Osmanlı'nın ilmî zihniyeti, Ankaravî döneminin ilmî durumu, bu dönemdeki hadis çalışmaları ve Ankaravî'nin çağdaşı bazı âlimler hakkında da ana hatlarıyla bilgi verecek olursak özetle şunları söyleyebiliriz: Duraklama ve gerileme alâmetlerini nasıl, devletlerin zirveye çıktığı dönemler içinde aramak gerekirse, İslam dünyasındaki ilmî duraklamanın sebebini de, ilmî durumun zirveye çıktığı XII. asırda aramak gerekmektedir. Olgunlaşma döneminin yetiştirdiği Gazzâlî ve Fahrüddin-i Râzî gibi âlimler yüzyıllarca etkilerini sürdürecek ekoller oluşturmuşlar, bu dönemden sonra da ilmî ve fikrî faaliyetler eski canlılığını kaybetmeye başlamıştır.

Osmanlı ilmî durumu da üç aşamada incelenebilir: 1300-1453 yılları teşekkül dönemi, 1453-1600 yılları gelişme dönemi, 1600-1923 yılları arası ise, klasik bilim geleneğinde duraklama ve modern bilim geleneğinin başlaması dönemi.¹⁶⁸

Osmanlı düşünce tarihi üzerinde yapılan çalışmaların çoğu zaman siyâsî târih çalışmalarının gölgesinde kaldığını ve böylece müstakil bir hüviyet kazanma şansını yitirdiğini belirten İbrâhim Kalın, böyle olunca da modernleşme tarihi yahut siyasi tarih açısından bakıldığında bir Taşköprüzâde, İsmâil Ankaravî, yahut İsmâil Hakkı Bursevî'nin düşünsel önemi olmayan figürler olarak kaldığını, Osmanlı tefekkür geleneği içinde oynadıkları rolün gözardı edildiğini belirtmektedir. Osmanlı düşünce mirasının nasıl anlaşılacağı ve analiz edileceği konusunu gündeme getiren metodoloji sorunu da önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹⁶⁹

İlmî zihniyetin gelişmesine etki eden faktörler siyasi, ictimai-iktisadi ve kültürel faktörler olarak üç ana başlık altında toplanabilir. Fâtih'in İstanbul'u fethi, fetihden hemen sonra sekiz kilise ve manastırı medrese haline dönüştürerek meşhur alimleri buralara müderris tayin etmesi ve daha sonra meşhur Semâniye Medreselerini inşâ ettirerek devrin

---

bilgi için bkz. Uzluk, Sebahattin, Mevlânâ'nın Ressamları, s.36; Arbaş, Hâmit, “Mevlevî Sanatçılar”, Osmanlı, C.XI, s.93-95.

¹⁶⁷ Bardakçı, Mehmed Necmeddin, a.g.m, s.458-460.

¹⁶⁸ İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, C.II, s.364.

¹⁶⁹ Kalın, İbrahim, “Osmanlı Düşünce Geleneğinin Oluşumu”, Osmanlı, C.VII, s.38-39.

önde gelen ulemasını burada toplamaya çalışması,¹⁷⁰ 1492’de Granada’nın düşmesinden sonra zulümden kaçarak gelen müslüman ve yahudi ilim adamlarını yine Osmanlı Devletinin himaye etmesi ve artan refahla paralel olarak medreselerin mâlî kaynağını oluşturan vakıfların zenginleşmesi ilim ve eğitim hayatının canlanmasına büyük katkı sağlamıştı. XVI. yüzyılda Kânûnî Sultan Süleyman’ın (1520-1566) Süleymanîye medreselerini kurmasıyla medreseler zirveye ulaşmışlardır. Süleymanîye külliyesi içinde kurulan Darü’t- Tıp şifahanelerin dışında tıp eğitimi veren ilk bağımsız müessesedir. Darü’l- Hadis ve Darü’l- Kurra Osmanlıların kurduğu diğer ihtisas müesseseleri idiler.¹⁷¹

Daha önceleri pek çok Dâru’l- Hadis açılmışsa da Osmanlıların açtığı ilk Dâru’l- Hadis, I. Murad devrinde Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından İznik’te inşâ ettirilen Dâru’l- Hadistir. II. Murad devrinde Edirne’de inşa ettirilen Dâru’l- Hadîs’i XVI. asırda yaptırılan pek çok Dâru’l- Hadis takib etmiştir. Buralarda hadis ilminin yanında tefsir ilmi de okutulur, hadisten rivayet, dirayet, isnad, teracim-i ahval ve tenkîd-i ahvâl-i rivâyete dair kitaplar okutulur ve senetleriyle birlikte ezberletilirdi. Hadis kitaplarından, Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Beğavî’nin Şerhu’s- Sünne’si ve Sâğânî’nin Meşâriku’l- Envâr gibi eserleriyle, bunların şerhleri ve usûlî hadis kitapları okutulurdu. Burada okuyabilmek için medreselerin umumi kısmını bitirmek veya devam etmek istenilen dâru’l- hadise talebe olabilecek kadar ilim okumak gerekirdi.¹⁷² Dâru’l- Kurrâ’larda sıbyan mektebini bitiren talebeler hafızlıklarını tamamlar, ilm-i kıraat ve ilm-i meharic-i hurûf öğrenirlerdi. Ders kitabı olarak öğrenciler, Şemseddin Muhammed b. Muhammedü’l- Cezerî’nin (ö:1429) eserini ve Şâtıbî’nin Kasîde-i Lâmiyye’si ile talebesi Cezerî’nin ona yazdığı şerh olan Fethu’l- Vâhid’i okurlardı.¹⁷³ Daru’t- Tıplarda ise Fatih’in hususi kütüphanesinden intikâl eden yabancı müelliflerin tıbbî dair eserleri ile Müslüman müelliflerin tıbbî dair eserlerinin okutulduğunu ve eğitimin uygulamalı olarak yapıldığını söyleyebiliriz.¹⁷⁴ Dâru’ş-şifâlar dışında usta- çırak ilişkisine dayalı eğitim veren diğer iki kurum ise müneccimbaşılık ve muvakkıthane idi. İstanbul’da kurulan rasathanenin idaresi, Müneccimbaşı Takiyyüddin Râşid’e (ö.1585) verilmişti. Muvakkıthaneler ise cami veya mescitlerin bahçelerinde kuruluyor, buldukları külliyenin vakfı tarafından idare edilip namaz vakitlerini tesbit işiyle meşgul oluyorlardı.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Lekesiz, Hulusi, “Osmanlı İlmî Zihniyeti: Teşekkülü, Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, Türk Yurdu, VII Devre, C.XI, sa: 49, s.22.

¹⁷¹ İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Bilimine Toplu Bakış, Osmanlı, C.VIII, s.18

¹⁷² Özafşar, Mehmet Emin, Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis, Türkler, XI. Cilt, s.357- 359.

¹⁷³ Baltacı, Câhit, XV ve XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976, s.20-24.

¹⁷⁴ Terzioğlu, Arslan, “Bimaristan, İslam Dünyasında Klasik Hastahanelerin Genel Adı”, DİA, C.VI, s.163-178.

¹⁷⁵ İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış”, Osmanlı, C.VIII, s.18-19; Kahya, Esin, “Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış”, Osmanlı, C.VIII, s.26-27.

Medreselerde okutulan dersler hakkında bilgi sahibi olabilmek için, XVI. asrın büyük alimlerinden, Taşköprülüzade Ahmed Isamüddin Efendi'nin (ö.1561) okuduğu ve okuttuğu derslere bir göz aatacak olursak, “ ilk medreseden Sahn-ı Seman Medresesi'ne kadar kelamdan, Hâşiye-i Tecrid ile Mevâkîf Şerhi'ni, belâğatten Mutavvel ile Miftah Şerhi'ni, Ferâiz'den, Seyyid Şerif Cürcânî'nin Ferâiz Şerhi'ni, Usûl-i Fıkıhtan, Tenkih, Tavzih ve Telvihi, fıkıhtan, Hidâye'yi, hadisten; Mesâbîh, Meşârık ve Sahîh-i Buhârî'yi, tefsirden: Beyzâvî'yi okuduğunu ve okuttuğunu görüyoruz. Bunlar Taşköprülüzâde'nin okuttuğu dersler olup diğer müderrisler de bu tedris çerçevesinden hâric olarak ihtisaslarına göre Meselâ mantıktan Şerh-i Metâli, Şerh-i Şemsiyye ve diğer mantık kitaplarını ve belâğatten muhtasar (Şerh-i Telhîsü'l- Miftâh), kelamdan Tevâlî şerhi, usûl-i fıkıhtan Muhtasar-ı Müntehâ şerhi olan Şerh-i Adûd, tefsirden Keşşâf gibi muhtelif eserler okutulardı ki, bu tarz her müderrisin ihtisasına kalmış bir şeydi.”¹⁷⁶

Osmanlı toplumunda eğitim ve öğretimi medreselerle sınırlamak doğru değildir. Devlete hizmet edecek mülkî, idarî vb. elemanların yetiştiği Enderun Mektepleri, devlete asker yetiştiren acemi oğlanlar ve yeniçeri ocakları, medrese öncesi eğitim veren Sıbyan mektepleri, halkın eğitilmesini hedef alan tekkeler eğitim ve öğretim veren diğer kurumlardı. Köylere kadar yayılan sıbyan mekteplerinin sayısı, Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre XVII. asırda sâdece İstanbul'da 1993 tanedir. XVI asırda bu sayının binden aşağı olmayacağı ortadadır. XV ve XVI. asırlardaki medrese sayısı, tesbit edilenlerle 500, daha önce yapıлып hizmet vermeye devam edenlerle 1000 olarak tahmin edilmektedir.¹⁷⁷

Osmanlı ulemâsını etkisi altına alan iki akımı, iki mektebi bilmek de, XVI ve XVII. asırdaki ilmî faaliyetleri değerlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu mekteplerden birincisi, “pratik, aklî ve felsefî bir nitelik arzeden” Fahreddin Râzî Mektebi, diğeri ise, “görev almayan ulemâ etrâfında toplanan, Fahreddin Râzî mektebine zıt bir karakter taşıyan ve birinci mektebe tepki hareketi olarak ortaya çıkan” Birgivî Mektebi'dir.

İmam Birgivî devrindeki bozulmadan toplum üzerinde büyük etkisi bulunan tarikatları sorumlu tutmuş ve gerilemenin sebebini, İslam'dan uzaklaşmaya bağlamıştır. Halbuki meselerin bir bütün halinde değerlendirilmesi gerektiği ortadadır. Devletin duraklama devrine girmesiyle birlikte ilmî açıdan da bir duraklamanın başlaması, “siyasi, ictimâî, iktisadi ve kültürel şartlarla ilmi zihniyet arasında kuvvetli bir etkileşimin varlığını düşündürmektedir.” Kâtip Çelebi'nin söylediği gibi, aklî ilimlerin medreselerde okutulmasına son verilmesi, Koçi Bey'in söylediği gibi, ilim adamlarının seviyesinin düşmesi vb. hususlar, Hulusi Lekesiz'e

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, İsmâil Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, s.43.

¹⁷⁷ Baltacı, Câhit, 15 ve 16. Asırda Osmanlı Medreseleri, s.16-19.

göre, ilmî zihniyetteki çözümlenin ve gerilemenin sebeplerini değil, sonuç ve tezahürlerini teşkil etmekte ve meselenin çâresini eskiye dönüş (Kânûnî devrine) olarak gösteren tesbitler de yanlış olmaktadır.¹⁷⁸ Müellifimiz İsmâil Ankaravî, hem devletin ve ilmin olgunluk dönemlerini hem de bu olgunluk dönemi haddi zatında bir duraklamayı da içinde barındırdığı için duraklama ve çözümlenme dönemlerini müşahade etmiştir. O, bu hengâme içerisinde tasavvuf cephesinde yer almış, zaman zaman kitap telif ederek bu çekişmelerin bizzat içinde yer almış ve eserlerini bu dönemde yazmıştır.

Ankaravî'nin yaşadığı dönemin meşhur âlimleri arasında Osmanlı devletinin yetiştirdiği en büyük matematikçi astronom olan Takiyyüddin Râsîd (ö.1585),¹⁷⁹ Tacü't-Tevârih sahibi Hoca Sadüddin Efendi (ö.1599), aynı zamanda çok verimli yazar, maliyeci, şair, Selaniki Mustafa Efendi (ö.1600 sonları), siyâsetnâme yazarı Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1600), Matrakçı Nasuh ve aynı zamanda şeyhulislam olan Kemalpaşazade Ahmed Şemseddin Efendi, eserlerini Arapça yazan büyük ansiklopedist Taşköprülüzade Ahmed İsamüddin Efendi(ö.1561), sayılabilir.¹⁸⁰

Zikrettiğimiz âlimler arasında yer alan Muallimi Sultânî ve Şeyhulislam Tâcü't-Tevârih müellifi olan Hoca Sadüddin Efendi(Ö. 1599), İsfahan'lı Hâfız Cemâlüddin oğlu müezzin Hâfız Mehmed'in torunu ve altı sene kadar Yavuz Sultan Selim'in musâhipliğinde bulunmuş olan meşhur Hasan Can'ın oğludur. Şeyhulislam Ebussuud Efendi ve Karamânî Mehmed gibi devrinin en büyük âlimlerinden dersler alan ve kendini en iyi şekilde yetiştiren Hoca Sadüddin Efendi, Manisa valiliğinde bulunan Şehzâde Murad'a muallim tayin edilmiş, III. Murad tahta çıkınca da Hâce-i Sultânî makamına yükselmiştir. Hoca Sadüddin Efendi'nin dirâyetine ve padişah üzerindeki nüfûzuna III. Mehmed'in Eğri seferini anlatırken temâs etmiştik. III. Murad için okunacak bir mevlide giderken âniden ölen Hoca Sadüddin Efendi'nin beş oğlundan ikisi kendisinden sonra şeyhulislam olmuş, ikisi de kadıaskerliğe kadar yükselmişlerdir. Osman Gâzi devrinden başlayıp Yavuz'un vefâtına kadar Osmanlı târihini anlatan Tâcü't- Tevârih yanında, Yavuz'un nedîmi olan babası Hasan Can'ın ifâdelerine dayanarak yazdığı Selimnâme'si de küçük bir risâle olmasına rağmen önem taşır. Bu eserlerinden başka Molla Lârî'nin Mir'âtü'l- Edvâr'ını Acemceden Türkçeye tercüme etmiştir. Üç dilde yazılmış şiirleri bulunan Hoca Sadüddin Efendi'nin sülûs nesih ve talikde çok mahâretli olduğundan da bahsedilmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Lekesiz, Hulusi, a.g.m, s.23-26.

¹⁷⁹ Miloudi, Nacer, "Osmanlı Tarihinde Bilim ve Teknoloji", Osmanlı, C.VIII, s.37.

¹⁸⁰ Öztuna, Yılmaz, Kanuni Sultan Süleyman, s.160-161.

¹⁸¹ Danişmend, İsmâil Hâmi, İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi, C.III, s.196-197.

I.Süleyman'ın hükümdarlığı sonunda Osmanlı devleti gücünün doruğuna erişmişti. Padişahın gelecek çağlara ününü yansıtacak eserler bırakma arzusu, devletin ihtişamını gözler önüne seren ve ülkenin her yanını saran cami, köprü, han kervansaray, su kemeri vb. yapıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunda dönemin meşhur mimarı, Mimar Sinan'ın ve talebelerinin katkısı unutulmamalıdır. Mîmar Sinan 1588 yılında vefat ettiğinde ardında kendisinin gösterdiği cetvellere göre 81 cami, 50 mescit, 55 medrese, 7darul kurra, 19 türbe, 14 imaret, 3 darüşşüfa, 7 su kemeri ve bendi, 8 büyük köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen ve 32 hamam bırakmıştı.¹⁸² Bu imar faaliyetlerine paralel olarak XVI. yüzyılda minyatür, hat, resim vb. sanatlar da büyük gelişme göstermiştir.1577'lerde Topkapı sarayının minyatür atölyesinde yirmi altısı Türk, otuz beş işçinin çalışması bize bu konuda yeterli bilgiyi verir mahiyettedir.¹⁸³ Kânûnî hattatlara,¹⁸⁴ ressamlara ve şâirlere de geniş imkanlar sağlamıştır.¹⁸⁵

Dönemin şâirleri arasında, Kânûnî devrinde doğan, II. Selim ve III. Murad devirlerini gören Dîvân edebiyatının en büyük şâirlerinden olan Bâkî (Ö.1600) de yer almaktadır.Bâkî, Fâtih câmii müezzinlerinden fakir bir zâtın oğlu olduğu için babası tarafından saray çıraklığına verilmişse de, gizlice ilim yolunu tercih etmiş, Karamânîzâde, Kadızâde gibi meşhur âlimlerden dersler almış, önemli yerlerde müderrislik, kadılık ve kadıaskerlik yapmıştır. Sultânü'ş- Şuarâ ünvanını alması onun şiirdeki üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Kânûnî mersiyesi onaltıncı asırdaki Türk azametini ortaya koyan bir âbide gibidir. Dîvân'ının yanısıra Arapça'dan terceme ettiği eserleri ve telifleri de vardır.¹⁸⁶

En büyük Osmanlı münşisi sayılan, aynı zamanda kuvvetli bir şâir olan Veysî (Ö.1628) ve Celvetiyye tarikatının pîri olup hem devlet kademesini hem halkı etkisi altında bırakan büyük mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâî (ö.1628) de dönemin dikkat çeken şahsiyetleri arasındadırlar.¹⁸⁷

Ankaravî siyâsî, fikrî, tasavvufî ve ilmî yönleriyle ana hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız bu dönemde yaşamış ve Osmanlı Devletinin hem ihtişamına hem gerilemesine şâhitlik etmiştir. Kânûnî döneminde doğması ihtimalini de göz önünde bulundurursak o, sekiz padişah görmüş, isyanlara da zafer şenliklerine de şâhit olmuş, Kadızâde Sivâsî tartışmasında eserleriyle tasavvuf cephesinde yer almış ve ilmiyle irfânıyla bize örnek bir Osmanlı âlimi portresi çizmiştir. Verdiğimiz bu bilgilerin Ankaravî'yi ve onun yaşadığı dönemi daha iyi tanımamıza yardım edeceğine inanıyoruz.

¹⁸² Danişmend, İsmâil Hâmi, İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi, C.III, s.106.

¹⁸³ Yücel, Yaşar, Muhteşem Kanuni İle 46 Yıl, s:104-105.

¹⁸⁴ Derman, Uğur, "Kanuni Devrinde Yazı San'atımız", Kanuni Armağanı, Ankara 1970, s.269-272.

¹⁸⁵ Yücel, Yaşar, Muhteşem Türk Kanuni ile 46 yıl, s.105

¹⁸⁶ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.203.

II-İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I-İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HAYATI

A-DOĞUMU KÜNYESİ VE ÂİLESİ

Ankaravî nisbesinden de anlaşılacağı üzere, İsmâil Rusûhî Dede Ankaralı'dır. Ancak kaynaklarda doğum yılına dâir bir bilgi mevcut değildir. Vefât târihinin H.1041/M.1631 olması, İsmâil Ankaravî'nin tahmînen H.10./M.16. asrın ikinci yarısında doğduğuna işâret etmektedir.

Asıl adı İsmâil bin. Ahmed olan müellif, Mesnevî'ye yazdığı şerhle şöhrete ulaşmış ve Hazret-i Şârih olarak anılmaya başlamıştır.¹⁸⁸ Hayatında bir dönüm noktası olan, II. Bayezid devrinin ünlü devlet adamlarından İskender Paşa tarafından yaptırılan Galata Mevlvîhânesinin inşâ târihine (897/1491) delâlet eden, Rûsûh kelimesini kendisine mahlas edindiğinden Rûsûhî, Rûsûhî Dede ve Rûsûhuddîn adlarıyla da anılmıştır.¹⁸⁹

Bağdatlı İsmâil Paşa ondan Ankaravî, Atâi Şeyh İsmâil olarak bahsederken¹⁹⁰, Sâkıp Dede İsmâil Efendi, Evliyâ Çelebi İsmâil Dede, Can Kerâmetli ise Rûsûhî Dede isimlerini kullanmaktadırlar.¹⁹¹ Mevlvîlerin Târihini yazan Sahîh Ahmed Dede ise, bu isimlerin tamâmını kullanmakta ve Ankaravî Şeyh Rûsûhî İsmâil Dede Efendi demektedir.¹⁹² Erhan Yetik, bütün kaynaklarda İsmâil b. Ahmed el- Ankaravî el- Mevlvî ismiyle anılan müellifin Murad Uraz'ın Türk Edip ve Şâirleri isimli eserinde¹⁹³ ve Abdullah Develioğlu'nun Büyük İnsanlar Üçbin Türk ve İslam Müellifi adlı kitabında¹⁹⁴ İsmâil Hakkı diye tanıtılmasını, "bir zühûl eseri olsa gerek" şeklinde değerlendirmektedir.¹⁹⁵

Kaynaklarda isminin İsmâil b. Ahmed olarak verilmesinden anlıyoruz ki, babasının adı Ahmed'dir. Rûsûhî Dede, Ankara'lı İmam Ahmed Efendi ve zevcesi Sâlihâ Hatun'un oğullarıdır.¹⁹⁶ Âilesi hakkında bu küçük bilgi kırıntısı dışında, maalesef başka bir bilgiye sâhip değiliz.

¹⁸⁷ Danişmend, İsmâil Hâmi, a.g.e, C.3, s.343.

¹⁸⁸ Esrâr Dede, Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye, İstanbul Üniversite Ktp, no: 89, vr.62b; Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mevlânâdan Sonra Mevlvîlik, İstanbul 1653, s.143.

¹⁸⁹ Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333, C.1, s.25

¹⁹⁰ Bağdatlı İsmâil Paşa, Hediyyetü'l- Ârifin, C.I, s.218; Nev'izâde Atâi, Zeyl-i Şakâik, İstanbul 1268, C.I, s.765

¹⁹¹ Sâkıp Dede, Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân, Mısır 1283, s.37; Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, C.II, s.102; Can Kerâmetli, Galata Mevlvîhânesi Dîvân Edebiyatı Müzesi, İstanbul 1977, s.29.

¹⁹² Sahîh Ahmed Dede, Mecmûatü't- Tevârihi'l- Mevleviyye (Mevlvîlerin Târihi), Haz: Cem Zorlu, İstanbul 2003, s. 288, 289, 291,

¹⁹³ Uraz, Murad, Türk Edip ve Şâirleri, İstanbul 1939, İsmâil Hakkı maddesi.

¹⁹⁴ Develioğlu, Abdullah, Büyük İnsanlar, Üçbin Türk ve İslam Müellifi, İstanbul 1973, İsmâil Hakkı maddesi.

¹⁹⁵ Yetik, Erhan, İsmâil Ankaravî- Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul 1992, s.51

B-İLİM HAYATINA GİRİŞİ

Ailesi vefât edince Ankaravî onların mîras bıraktığı malla ticâret yapmak istemiş, ancak hırsızlar tarafından malı çalınmış, o da Ankara'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Kalan malını satıp yine ticâret yapmak üzere İstanbul'a gelmiş, ama İstanbul'da da malını değerinin çok altında satmak zorunda kalıp zarar edince ticâretten nefret etmiş, ilim tahsiline yönelerek Kâhire'ye gitmiş ve burada Mevlevî olmuştur.¹⁹⁷

Arapça ve Farsça'ya vâkîf olan, hattâ bu dillerde yazılmış şiirleri de bulunan İsmâil Ankaravî'nin tahsilini nerelerde ve kimlerden yaptığı konusunda ise, ne kendi eserlerinde ne de onun hayatına atıfta bulunan diğer kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir.

Arap ve Fars dillerini şiir yazacak kadar iyi bilen müellif, pek tabîidir ki, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf gibi dînî ilimleri de iyi derecede biliyordu.¹⁹⁸ Gönlündeki arayışa cevap bulmak için önceleri Bayrâmîyye târîkâtine giren Ankaravî, bu târîkate şeyhlik makâmına kadar yükselmiştir.¹⁹⁹ Bağdatlı İsmâil Paşa da onu tanıtırken, İsmâil İbn. Ahmed el- Bayrâmî sümme'l- Mevlevî el- Mütelhalls bi Rûsûhî el- Ankaravî demektedir ki, bu onun Mevlevîliğe intisâb etmeden önce Bayrâmî olduğuna bir işârettir.²⁰⁰ Mesnevî Şerhine yazılan mukaddimede, müellifin Mevlevî târîkatına girmeden önce, Halvetî târîkatından da icâzetli olduğundan bahsedilmektedir ki,²⁰¹ Erhan Yetik'in değerlendirmesine göre, "Bayrâmîyye târîkatının yaygın olduğu bir çevrede yetişen Ankaravî'nin bu târîkatle olan münâsebetini îzâh mümkün, fakat onun Halvetî târîkatı ile olan ilgisini açıklamak zordur. Çünkü, Mesnevî Şerhinin Mukaddimesinde verilen bir cümlelik mâlûmatın dışında, ondan söz eden sâir kaynaklarda böyle bir bilgiye yer verilmemiştir.²⁰² Ancak bize göre Ankaravî'nin Halvetî târîkatından da icâzetli olması mümkündür. Ankaravî'nin yaşadığı devir hakkında bilgi verirken de naklettiğimiz gibi, onun yaşadığı sırda Osmanlı toplumunda yaygın bir târîkat olan Halvetîliğin Kadızâde ekolüne karşı yaptığı tasavvuf ve târîkat müdafaası, müellifimizin de bu babda eserler telif etmesi, bu hususun ihtimal dâhilinde olduğunu göstermektedir.

Ankaravî Mısır'da yedi yıl kalmış, burada ilim tahsîliyle meşgul olmuş, Mevlevîlik yolunda sülûkunu tamamlamış, Mesnevî'yi okutma konusunda kendisine izin verildikten

---

¹⁹⁶ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.278

¹⁹⁷ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.278

¹⁹⁸ Şemseddin Sâmî, Kâmûs, C.I, s.439

¹⁹⁹ Gölpınarlı, Abdulbâkî, Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik, s.143; Erhan Yetik, a.g.e, s.53; Kuşpınar, Bilal, İsmâil Ankaravî on the Illuminative Philosophy, Kuala Lumpur 1996, s.5

²⁰⁰ Bağdatlı İsmâil Paşa, Hediyyetü'l- Ârifin, İstanbul 1951, s.218.

²⁰¹ İsmâil Ankaravî, Şerhu'l- Mesnevî, I/11(İstanbul, Matbaa-i Âmire,1289/1872)

²⁰² Yetik, Erhan, a. g. e, s.53.

sonra H.1008 senesinde Ankara'ya dönmüş ve Mesnevî'yi okutmaya ve anlatmaya başlamıştır.²⁰³ Yedi yıl bu işle meşgul olan Rûsûhî Dede, hem kıskançlık ve iftiraldan kurtulmak hem de gözündeki rahatsızlığa şifâ aramak için vatanın terk etmiş, H. 1015 senesi Muharrem ayında Konya'ya gelip Bostan Efendi'ye mürîd, onun küçük kardeşi Ebû Bekr Efendi'ye derviş olmuştur.²⁰⁴

Ancak diğer kaynaklara göre gözlerinden rahatsız olan ve zaman zaman hastalığı nükseden Ankaravî'nin Mevlevîliğe intisâbının sebebi, bu rahatsızlıktır. Hayâtını okuyarak ve ilmî araştırmalar yaparak geçiren Bayramî şeyhini gözlerindeki hastalık çok rahatsız eder. Aldığı mânevî bir îşâret üzerine Konya'ya gider.²⁰⁵ Mevlânâ Celâleddin'nin kabrini ziyâret edip Farsça bir beyitle, hastalığı için şifâ dileğinde bulunur;

انان كه خاك را بنظر كيميا كنندرا يا بود كه كوشهء جسمي بينا كنن

“Onlar ki, nazarları ile toprağı kimyâ ederler, Umulur ki, bir gözün kenarını olsun görür hâle getirirler.” Dergâhın o zamanki postnîşini Bostan Çelebi'nin “inâyet ve nazar-ı iksirleriyle gözleri açılır²⁰⁶ ve bu durumun kendisine verilen bir fırsat olduğunu düşünen Ankaravî, büyük bir şevkle eserler yazmaya, ilmî birikimini yazıya geçirmeye girişir.

Mevlevî dergâhının postnîşini birinci Bostan Çelebi'nin irşâd ve telkinleri netîcesinde, Mevlevîliğe intisâb eder. Bayrâmî tarikatında şeyhlik makâmına kadar yükselen Ankaravî pek tabiidir ki, tarikat âdab ve erkânına da vâkıftı. Konya'da kaldığı müddet içerisinde Mevlevî tarikatının inceliklerini, bu tarikatın âdab ve erkânını da öğrenmiş, seyr u sülûkunu tamamlamış ve H.1019/M.1610 târihinde Galata Mevlevîhânesine Şeyh olarak gönderilmiştir.²⁰⁷ Sahîh Ahmed Dede ise, müellifimizin Mevlevî oluşunu farklı anlatsa da, Ankaravî'nin hem iftirâ edenlerden kurtulmak, hem de göz hastalığına şifâ bulmak için Konya'ya geldiğini,²⁰⁸ beş yıl Bostan Çelebi'nin hizmetinde bulunduktan sonra, onun verdiği meşîhatnâme ile Galata Mevlevîhanesinde göreve başladığını ve vaazlarını dinlemeye Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin geldiğini nakletmektedir.²⁰⁹

²⁰³ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.281.

²⁰⁴ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.286.

²⁰⁵ Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, C.I, s.21.

²⁰⁶ Esrâr Dede, Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye, vr, 62b

²⁰⁷ Sâkıp Dede, Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, s.37; Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, C.I, s.120; Banarlı, Nihat Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Târihi, İstanbul 1976, C.II, s.699; Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, s.113.

²⁰⁸ Bu göz rahatsızlığı zaman zaman nüksetmiş, Futûhât-ı Ayniyye adlı eserin yazılmasına da bu hastalık sebep olmuştur. Bu eser tanıtılırken bu konuda bilgi verilecektir.

²⁰⁹ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.286, 289

Erhan Yetik, bu mevzudan bahsederken Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmânî, İbrâhim Alâaddin'nin ise, Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri adlı kitaplarında, Ankaravî'nin İstanbul'a geldikten sonra Mevlevîliğe intisâb ettiği görüşünde birleştiklerini, kanaatine göre bu iddianın doğru olmadığını belirtmekte²¹⁰ ve şöyle demektedir; “Çünkü İsmâil Ankaravî, İstanbul'da Mevlevîliğe intisab etmemiş, İstanbul'a bir Mevlevî şeyhi olarak gitmiştir. Zîrâ onun İstanbul'da Mevlevîliğe intisab ettiğini kabul etmek, İstanbul'a gidiş sebebini îzâhı da güçleştirecektir. Onun Konya'ya tedâvî için gittiği ve bu tedâvî sâyesinde maddî dünyası aydınlanan Ankaravî'nin, mânevî âleminde de büyük bir değişiklik meydana geldiği muhakkaktır. Zâten kaynaklarda verilen bilgiler de, onun Galata Mevlevîhânesine şeyh tâyin edilmesi sebebiyle İstanbul'a gitmiş olabileceği görüşünü doğrulamaktadır.”²¹¹

Ankaravî'nin Rüsûhî Dede olarak anılmasının sebebini anlatırken kısaca temas ettiğimiz gibi, Galata Mevlevîhânesi II. Bayezid devrinin meşhur devlet adamlarından İskender Paşa tarafından H.897/M.1491 yılında yaptırılmıştır. İstanbulda inşâ edilen ilk Mevlevîhâne olan bu yapı, Kulekapısı Mevlevîhânesi olarak da bilinmektedir. Etrâfında yüz adet derviş hücreleri bulunan Galata Mevlevîhânesi zamanla eklenen yeni ilâvelerle genişlemiş ve gelişmiştir. Hâlet Efendi tarafından H. 1239/ M.1823 yılında Mevlevîhâneye sebil, muvakkithâne, kitaplık ilâve edilmiş, türbeler ve dervişlerin çile çıkardıkları hücreler tâmir ettirilmiş, avlu mermerle döşettirilmişdir. III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecit tarafından tâmîrâtlara uğrayan Mevlevîhânenin zamanımıza kadar ulaşan Semâhâne bölümü, XIII. Asır Osmanlı devrinin emperyal üslûbunun orijinal bir örneğini teşkîl etmekte olup, bu binânın ikinci bir benzeri dünyâda mevcut değildir. 434 yıl faâliyet gösteren, semâhâne, derviş hücreleri, matbah, çamaşırhâne, kitaplık, muvakkithâne, sebil, şadırvan ve türbeler ve geniş bir bahçeden oluşan Mevlevîhâne zamanın tahribâtına uğramış, sâdece, semâhâne, kitaplık ve bâzı türbeler günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Avludaki kalın söğüt ağacı da, mevlevîhânenin şeyhi Adem Dede tarafından niyâz edilmiştir. Diğer tekke ve zâviyelerle birlikte, 1925 yılında kapatılan Galata Mevlevîhânesi, 27 Aralık 1975'ten beri, Dîvân Edebiyatı Müzesi olarak hizmet görmektedir.²¹²

²¹⁰ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul 1308, s.322; İbrâhim Alâaddin, Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri, İstanbul 1933, II/797

²¹¹ Yetik, Erhan, a.g.e, s.54. Sahîh Ahmed Dede'ye göre ise Ankaravî'nin Mevlevîliğe Mısır'da intisâb ettiğini daha önce belirtmiştik. Bkz. Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.281

²¹² Kerâmetli, Can, Galata Mevlevîhânesi, s.7-74; Erdoğan, Muzaffer, “Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri”, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 4-5'den ayrı basım, İstanbul 1976, s.29; Erhan Yetik, a.g.e, s.52; Uzluk, Şehâbettin, Mevlânâ'nın Ressamları, Yenikitap Basımevi Tsz, s.36; Uzluk,

Galata Mevlevîhânesi'nde Abdi Dede'den sonra şeyhlik yaptığı bu dönem, Ankaravî'nin hayatının en verimli dönemidir. Bir yandan şeyhlik görevini yerine getirip müridlerine müridlik ederken, dergâhındaki dervişlerle yakından ilgilenirken, diğer yandan olgunluk döneminin meyveleri olan eserlerini te'lif etmeye başlamıştır. Câmîu'l- Âyât ve Mesnevî Şerhi'nin Dîbâce'sine yazdığı Arapça şerh dışındaki bütün eserleri şeyhlik yaptığı bu dönemde kaleme alınmıştır. Sahîh Ahmed Dede biraz da abartılı bulduğumuz bir ifâdeyle Ankaravî'nin üç günde 21 adet risâle te'lif ettiğinden bahseder.²¹³

Galata Mevlevîhânesine şeyh olarak tâyin edildiği H.1019/M.1610 târihinden vefât târihi olan H.1041/M.1631 târihine kadar yirmibir yıl aralıksız olarak bu görevi sürdürmüştür. Bu süre, otuz üç yıl bu makamda kalan Nâyî Osman Dede Efendi (H.1142/M.1729), otuz iki yıl hizmet veren Sırrî Dede (H.1164/M.1750) ve yirmi dokuz yıl şeyhlik yapan Gavsî Ahmet Dede Efendi (H.1109/M.1697)'den sonra en uzun hizmet süresidir. Görevi Şeyh Abdî Dede'(H 1041/ M.1631)den devralan İsmâil Ankaravî'nin vefâtından sonra ise yerine Şeyh Âdem Dede Efendi (H.1063/ M. 1652) getirilmiştir.²¹⁴

Şehâbetin, "Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi", III. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 1988, s.297-298.

²¹³ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.288, 291.

²¹⁴ Erhan Yetik, Can Kerâmetli'nin kitabına atıfta bulunarak Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri ve meşîhât süreleri hakkında aşağıdaki listeyi sunmaktadır:

- 1-Şeyh Semâî Mehmed Dede Efendi (H.926/ M.1529) 19 yıl
- 2-Şeyh Safâî Dede Efendi (H.940/ M.1533) 14 yıl
- 3-Şeyh Mahmud Dede Efendi (H.955/ M.1548) 15 yıl
- 4-Şeyh Furuncuzâde Ali Dede Efendi (H.991/ M.1583) Kaç yıl hizmet verdiği bilinmiyor.
- 5-Şeyh Abdi Dede Efendi H.1041/ M.1631) 2yıl
- 6-Şeyh İsmâil-I Ankaravî (H.1041/ M.1631) 21 yıl
- 7-Şeyh Âdem Dede Efendi (H.1063/ M.1652) 11yıl
- 8-Şeyh Ârzî Mehmed Dede Efendi (H:1075/ M.1664) 12 yıl
- 9-Şeyh Derviş Çelebi Efendi (H.1083/ M.1672) 2yıl
- 10-Şeyh Nâcî Ahmed Dede Efendi (H.1122/ M.1710) 5 yıl
- 11-Şeyh Gavsî Ahmed Dede Efendi (H.1109/ M.1697) 29 yıl
- 12-Şeyh Nâyî Osman Dede Efendi (H.1142/ M.1729) 33 yıl
- 13-Şeyh Abdalbâkî Sırrî Dede Efendi (H.1164/ M.1750) 32 yıl
- 14-Şeyh Mehmed Şemseddin Dede Efendi (H.1174/ M.1760) 10 yıl
- 15-Şeyh İsâ Dede Efendi (H.1185/ M.1771) 11yıl
- 16-Şeyh Selim Dede Efendi (H.1191/ M.1777) 6 yıl
- 17-Şeyh Mehmed Sâdık Dede Efendi (H.1192/ M.1778) 1 yıl
- 18-Şeyh Abdulkâdir Dede Efendi (H.1196/ M.1781) 3 yıl
- 19-Şeyh Hüseyin Dede Efendi (H.1197/ M.1782) 1 yıl
- 20-Şeyh Üsküdarlı Halil Dede Efendi (H.1204/ M.1789) 4 yıl
- 21-Şeyh Bakkalzâde Ali Dede Efendi (H.1205/ M.1790) 6 ay
- 22-Şeyh Türbedâr Abdullah Dede (H.1205/ M.1790) Görev yapamadı.
- 23-Şeyh Gâlip Mehmed Es'ad Dede (H.1213/ M.1798) 7 yıl 10 ay
- 24-Şeyh Mehmed Rûhî Dede Efendi (H.1225/ M.1810) 12 yıl
- 25-Şeyh Seyyid Mahmud Dede Efendi (H.1234/ M.1818) 7 yıl
- 26-Şeyh Mehmed Kudretullah Dede (H.1288/ M.1871) 56 yıl
- 27-Şeyh Atâullah Dede Efendi (H.1328/ M.1910) 40 yıl
- 28-Şeyh Ahmed Celâleddin Dede Efendi (H.1344/ M.1925) 16 yıl

Mevlevîhâneler hakkında Çinuçen Tanrıkorur'un yaptığı şu değerlendirme, Ankaravî'nin verdiği hizmete ışık tutması açısından dikkat çekicidir:

“İmparatorluğun en ücrâ köşelerine kadar yayılmış olan Mevlevîhâneler, insanı en ham halinde alıp çeşitli bedenî, fikrî ve rûhî eğitim devrelerinden geçirecek pişirdikten sonra insan-ı kâmil hâline getirmeyi amaçlayan mânevî ocaklardı. Âsitâne adı verilen büyük mîmârî programlı (1001 günlük çile çıkarılıp dede olunabilen) mevlevîhânelerin eğitim bölümü olan matbah-ı şerîfte pişirilen de yemek değil, derviş (yâni insan) dı.²¹⁵ Mevlevîliğin yayılmasında, Mevlânâ'nın fikirlerinin halk tarafından anlaşılıp benimsenmesinde onun gösterdiği çabalar apaçık ortadadır. Hattâ o daha önce de belirttiğimiz gibi Mesnevî şerhçiliğinde farklı bir çığır açmış ve Hazreti Şârih ünvânıyla anılmıştır. Mesnevî'yi okutacak kimselere verilen icâzetnâmelerde, “ben nasıl ...dan icâzet aldım, ...a da öylece Şârih Ankaravî'nin tahkîkine uyarak Manevî Mesnevî'yi nakletmesi husûsunda izin verdim”²¹⁶ ifâdelerinin yer alması ve bunun bir kaide halinde devam etmesi onun bu konudaki başarısını gözler önüne sermektedir.

Ankaravî, dergâhında dervişleriyle meşgul olup onları insan-ı kâmil hâline getirmek için çaba harcarken, XVII yüzyılın ilk yarısında, Sultan IV. Murad (H.1032/ M.1623- H.1049/ M.1640) devrinin ilk yıllarında ortaya çıkan Kadızâdeliler hareketi, tarikatleri hedef aldığı, semâ ve deverânın haram olduğunu söyleyerek tarikat mensuplarını tenkit ettiği için, İsmâil Ankaravî Mevlevî tarikatının esaslarını savunma ihtiyâcı hissetmiş ve ardarda verdiği eserlerle insanların kafalarında oluşan şüpheleri gidermeye çalışmıştır.

Ankaravî'nin Galata Mevlevîhânesinde şeyhlik yaptığı dönemin son yıllarında ortaya çıkan bu hareket²¹⁷, tasavvuf erbâbını harekete geçirmiş, Aziz Mahmud Hüdâî, Abdulmecid Sivâsî gibi dönemin ileri gelen mutasavvıflarıyla birlikte, Ankaravî de Kadızâdenin görüşlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Kadızâde devrin pâdişahı Sultan IV. Murad'ın teveccühünü kazandığı için, karşı görüşlerde olan ve bu görüşlerini dile getirenler çeşitli baskılara mâruz kalmışlardır. Huccetu's- Semâ adlı eseriyle semâ ve deverânın câiz olduğunu savunan, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'inde ağırlıklı olarak semâ ve raksa dâir hadis metinlerini toplayan, er- Risâletü't- Tenzîhiyye fî Şe'ni'l- Mevleviyye adlı eserini Cerrâh Şeyhi diye tanınan Şeyh İbrâhim (H.1033/M.1623) adındaki bir vâizin semâ ile ilgili itirazlarını cevaplandırmak üzere kaleme alan Ankaravî de, bu baskılardan nasîbini almış, hattâ bu

---

Yetik, Erhan. a.g.e, s.55vd. Daha geniş bilgi için bkz. Kerâmetli, Can, a.g.e, s.75 vd.

²¹⁵ Tanrıkorur, Çinuçen, “Osmanlı Mûsikisinde Mevlevî Âyini Besteciliği”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.X, s.709

²¹⁶ Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s.408.

²¹⁷ Bu konuda daha önce Osmanlı'daki fikrî karışıklıkları anlatırken bilgi verilmiştir.

yüzden sürgüne bile gönderilmiştir. Erhan Yetik, Mesnevî Şerhinin mukaddimesinde, IV. Murad zamanında, Kadızâdelilerin tarîkat ehli ile olan mücâdelelerinden bahsedilmesinden yola çıkarak²¹⁸ sürgüne gönderilmenin bu dönemde olduğu kanaatini taşımakta ve Ankaravî'nin şu ifâdesine yer vermektedir:

“Bu fakîr-i pür taksîri kendi diyârımızda irşâd ve tezkîr kaydıyla mukayyed iken, ashâb-ı garazdan bir nice ehl-i hased, iftirây-ı kâzibe ve ahvâl-i fâside ile müttehem kılıp nefy-i beled olmamıza sebep oldular. Belki katlimize kirâren kasdeylediler. Lâkin onların hile ve tuzaklarından Rabbim beni korudu.”²¹⁹

C-VEFÂTI

Yetiştirdiği dervişler ve yazdığı eserlerle dolu dolu bir ömür geçiren İsmâil Ankaravî H.1041/ M.1631 târihinde vefât etmiştir. Ankaravî'nin vefâtı konusunda Erhan Yetik şu bilgileri aktarmaktadır:

“İsmâil-i Ankaravî Kadızâdelilere karşı verdiği mücâdeleyi başarıp, tarîkat ehlini onların şerrinden emin kılınca, “Artık iş tamam oldu. Şimdi usûlü ile vusûle müşerref olmak arzusundayız”²²⁰ diyerek irtihallerinin yaklaştığına işâret buyurmuş, Hz. Şârihin üzerinde çalıştığı te’lîfâtın bulunuşu, kendisinden feyz alan pek çok mürîdin onun irşâdına olan ihtiyaçları, bu işâreti anlayanları telâşa sevketmiştir. Hele bu esnâda hastalanıp yatağa düşmesi, çevresindekilerin telâşını daha da artırmıştır. Dergahta üzüntü ve telaş yaygınlaşmakta iken, dervişlerden Ganem Dede (H.1036/ M.1626) geçmiş günlerde İsmâil-i Ankaravî'nin kendisine latîfe olarak yönelttiği;

“Bu bizim Ganem’imiz, behemehal Hz. İsmâil (A.S)’ın koçu olacak.” sözünü hatırlar ve, “Bu bîçâre Ganem’den kurbandan başka ne olur?” der, Cenâb-ı Hakk’a niyâzda bulunur, fidây-ı şeyhi olup can verir. Derviş Ganem’in defni ikmâl edildiğinde, Rusûhî Dede âfiyet bulur, rahatsızlığı geçer, yarım kalan eserlerini tamamlama imkânına kavuşur.²²¹ Sahîh Ahmed Dede de açıkça olmasa da bu duruma işâret etmekte ve onun “Şeyh İsmâil Efendi’nin tabiatları münharif ve ızdırapları müşted iken hizmetlerinde mukîm evlâd-ı manevîleri Ganem Derviş Ahmed Dede 32 yaşına duhûlünde vefât eyledikten sonra tabiatları sıhhate mübeddel ve ızdırapları zâil olub âfiyet buldu. Ve 7. cildin şerhini tekmîl edib ve Risâle-i

²¹⁸ Ankaravî, Şerhu’l- Mesnevî, C.I, s.10; Yetik, Erhan, a.g.e, s.56.

²¹⁹ Ankaravî, Şerhu’l- Mesnevî, C.II, s.226; Yetik, Erhan, a.g.e, s.55- 56.

²²⁰ Ankaravî, Şerhu’l- Mesnevî, C.I, s.7

²²¹ Ankaravî, a.g.e, C.I, s.7

Mebdeu Meâd manzûm-ı Türkî te'lîf buyurdu” demesi yukarıda verilen bilgileri doğrulamaktadır.²²²

Bundan sonra İsmâil-i Ankaravî, hizmetini îfâ eyleyen bir kimse olarak artık vuslata hazırdır. Etrâfindakileri de bu yolculuktan haberdâr etmek için, “Tecrid ehlinin gelişi de gidişi de aynı minval üzere olmak gerekir.”, “Hakîkî dost, posta bağlı değildir.” latîfelerini îrâd ediyor, irşad sürelerinin nihâyete erdiğini ve irtihallerinin yaklaştığını bildiriyordu. Vâkıa öyle oldu. Çok geçmeden dâr-ı ukbaya irtihal buyurdular.²²³

Müellifin vefât târihi konusunda kaynaklar arasında bir görüş birliği yoktur. Evliyâ Çelebi, Bağdatlı İsmâil Paşa ve Mehmed Süreyyâ vefât târihini H.1040/M.1630 olarak verirken²²⁴, Kâtip Çelebi, Ömer Rızâ Kehhâle, Brockelmann ve Süleyman Ateş vefât târihini H.1042/ M.1632 olarak belirtmektedir.²²⁵ Ancak vefâtı için “Hitam”²²⁶ ve “İrtihâl-i irfân” kelimeleriyle târih düşürülmüştür ki, ebced hesâbıyla, Ankaravî'nin H.1041/M.1631 târihinde vefât ettiği ortaya çıkmaktadır. Yukarıda zikredilen kaynakların dışında, Ankaravî'nin hayatını anlatan diğer kitaplarda bu tarihin tercih edilmesi de Erhan Yetik'e göre bu görüşü güçlendirmektedir.²²⁷ Ancak Sahîh Ahmed Dede vefât tarihi olarak H.1050 sonrasına işâret etmekte ve Medhî'nin aşağıda zikredilen şiirini nakletmektedir. Kadızâde Mehmed Efendi'nin vefât ettiğini işiten Ankaravî, “Münkirler, hasûdlar ve muzırlar def oldular. Ve bizim dahî te'lîfâtımız tekâmül ve nihâyet buldu. Ve bizim rihletimiz dahî karîbdir.” demiş ve bundan kırk gün sonra da vefât etmiştir. Bu hesâba göre Ankaravî 31 sene şeyhlik yapmıştır.²²⁸

Feridun Nâfiz Uzluk da bu görüştedir. Müellifin, Tâhir Bey'in dediği gibi 1041'de değil, 1052 yılında ölmüş olabileceğini iddiâ etmekte ve bu iddiâyı delillendirmek için şu delilleri sunmaktadır:

²²² Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târihi*, s.302.

²²³ Ankaravî, a.g.e, C.I, s.10; Yetik, Erhan, a.g.e, s.57-58.

²²⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.I, s.125; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l- Ârifîn*, C.I, s.218; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, s.322.

²²⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z- Zünûn*, C.II, s.1587; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu 'cemu'l- Müellifîn*, Beyrut 1957, C.II, s.259; Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden 1937-1943, C.II, s.662; Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s.232.

²²⁶ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.25.

²²⁷ Yetik, Erhan, a.g.e, s.58 Vefât tarihini 1631 olarak veren müelliflere örnek verecek olursak; Atâî, *Hadâiku'l- Hakâik*, s.765; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s.118; Kerâmetli, Can, *Galata Mevlevîhânesi*, s.30; Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, s.699; Gölpınarlı, Abdülbâkî Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s.143; *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C.VI, s.3003; Ateş, Ahmed, *Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Mânâsı* (60. Doğum Yılı Münâsebetiyle Fuad Köprülü Armağanı), s.38.

²²⁸ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Târihi*, s.305.

“Dede'nin Câmîu'l Âyât adlı kitabını 1055 yılında kopya edip sonunda şu tarihi yazan şâir Medhî diyor ki:

“İdüp rûh-ı revânine duâ bin can ile Medhî

Dedim tarihi “İsmâil Efendiye ola rahmet”²²⁹

Ayrıca İzzet Molla'nın 1255'te Mısır'da basılan Dîvân'ında:

Derûn-i hanikah'a defn olunmuşdur o gencine,

Bin elli ikide Menzilgeh etti Kurb-i Yezdâni” mısraları da sözümüzü doğrular.”²³⁰

Vefât târihi konusundaki bu karışıklık, pek çok yerde kendini göstermektedir. Süleymâniye Kütüphanesinin kitap tanıtım fişlerinden bile farklı târihler kullanılması bu konudaki kafa karışıklığına işâret etmektedir.

Ankaravî'nin cenâzesi, vasiyyetine uyularak Galata Mevlevîhânesinin bahçesine defnedilmiştir.²³¹ Sonradan kabrinin üzerine bir türbe yaptırılmış, önce ahşap olan bu türbe, Galata Mevlevîhânesini tâmir ettiren Hâlet Saîd Efendi (H.1239/M.1823) tarafından şimdiki hâline getirilmiştir. Bu türbeye İsmâil Ankaravî'nin yanısıra, Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Şeyh Îsâ Dede (H.1185/M.1771), Şeyh Selim Dede Efendi (H.1191/M.1777), Şeyh Mehmed Rûhî Dede Efendi (H.1225/M.1810) ve Dîvân Edebiyatı şâirlerimizden Şeyh Gâlip (H.1213/M.1798) de defnedilmişlerdir.²³² Galata Mevlevîhânesi günümüzde Dîvân Edebiyatı Müzesi olarak faaliyetini sürdürmektedir.

II- İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN ESERLERİ

İsmâil Ankaravî'nin vefât târihinde görüş birliği olmadığı gibi, eserlerinin sayısı konusunda da görüş birliği yoktur. Kaynakların bâzısında eser sayısı kırk,²³³ hattâ kırkaltı olarak verilirken, bâzısında ise yirmiyi aşkın eseri olduğundan bahsedilmektedir ki, doğru olan da budur. Aynı eserlerin farklı isimlerle iki ayrı eser gibi verilmesi, bâzı eserlerin Ankaravî'ye âid olmadığı halde onunmuş gibi zikredilmesi, eserlerin sayıca fazla zannedilmesine sebep olmuştur. Zâten eser sayısını kırk ve daha fazla olarak verenler de, ancak yirmi kadar eseri ismen sayabilmektedirler.²³⁴ Ankaravî'nin eserlerini Mesnevî ile ilgili eserleri, Tefsirle ilgili

²²⁹ Sahîh Ahmed Dede de bu şiirin Ankaravî'nin vefât târihine işâret ettiğini belirtmektedir. Bkz. a.g.e, s.305.

²³⁰ Uzluk, Feridun Nâfiz, “Taş Yazıtlarda Türkçe Vakfiyeler, Arapça Yazıtlarda Türkçe Söz ve Şiirler”, Belleten, Ankara 1964, sa:234, s.255.

²³¹ Ankaravî, Şerhu'l- Mesnevî, C.I, s.10

²³² Kerâmetli, Can, a.g.e, s.29 ;Yetik, Erhan, a.g.e, s.58.

²³³ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.305.

²³⁴ Yetik, Erhan , a.g.e, s.65.

eserleri, Tasavvufla ilgili eserleri, Hadisle ilgili eseri, İbnü'l- Fârız Şerhleri ve Kasîde-i Münferice Şerhi, Edebiyat sahasındaki eseri başlıklarıyla gruplandırıp, bu eserleri haklarında kısa bilgiler vererek ve buldukları yerlere dikkat çekerek tanıtmaya çalışırsak;

A- MESNEVÎ İLE İLGİLİ ESERLERİ

I-CÂMIU'L ÂYÂT

Câmiu'l – Âyât, Mesnevî'nin beyitleri içerisinde yer alan âyet ve hadislerin veya âyet ve hadis parçalarının kaynaklarını göstermek, içinde âyet ve hadislerin yer aldığı bu beyitleri şerhetmek ve Mesnevî'nin malzemesinin Kur'ân ve sünnetden meydana geldiğini isbât etmek için kaleme alınan bir eserdir. Akıcı, sâde bir dile sâhip olan bu eseri, Ankaravî, Konya'ya gittiğinde tanışıp ders aldığı Bostan Çelebi'nin, onun kardeşi Çelebi Ebû Bekr Efendi'nin isteği üzere kaleme almıştır.²³⁵ Müellif önce şerhi gereken âyetleri tesbit etmiş, âyet ve hadislerin kaynaklarına işâret etmiş, Beyzâvî, Keşşâf, Meâlimü't- Tenzil ve Medârik gibi tefsirlere mürâcaat ederek eserini meydana getirmiştir.²³⁶

Eser, Mesnevî'nin sırasına göre düzenlenmiş, cilt başlangıçlarına dikkat çekilmiş, önemli hikâye başlıklarına da arasıra yer verilmiştir. Âyet ve hadislerin geçtiği beyitlerin şerhi yanında, Arapça beyitlerin ve mânâsı anlaşılamayan kelimelerin de, zaman zaman açıklaması yapılmıştır. Eserin sonunda müellif, Câmiu'l- Âyât'ın Mesnevî'deki kapalı konuları açan, müşkil beyitleri açıklayan, mânevî karanlıklar aydınlatan bir eser olduğunu belirtmiş, mesnevîhan olmak isteyenlerin gece gündüz bu kitabı okumalarını tavsiye etmiştir.²³⁷

Eser el yazması olarak kütüphânelerde yer almaktadır. Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz Câmiu'l Âyât nüshaları şunlardır:

1-Antalya Tekelioğlu 390 numarada kayıtlı nüsha, H.1024'te Derviş Mehmed tarafından, talik bir yazıyla istinsâh edilmiştir. 195 yapraktan oluşmaktadır.

2-Kadızâde Mehmed Efendi Kitaplığı 271 numarada kayıtlı nüsha, H.1208 yılında, Mehmed bin. Nimetullah tarafından talik yazıyla istinsah edilmiştir.170 yapraktan oluşmaktadır.

²³⁵ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.288.

²³⁶ Ankaravî, Câmiu'l- Âyât, 3a v.d. (Antalya Tekelioğlu No:390)

²³⁷ Yetik, Erhan, a.g.e, s.92; Ankaravî, Camiu'l- Âyât, vr.195 (Antalya Tekelioğlu No:390)

3-Pertev Paşa Kitaplığı 239 numarada kayıtlı nüsha, H.1029 yılında Derviş İbrâhim tarafından talik yazıyla istinsah edilmiştir. 337 yapraktır.

4-Pertev Paşa Kitaplığı 255/1'de kayıtlı nüsha, talikle yazılmıştır. 167 yapraktır.

5-Şehid Ali Paşa Kitaplığı 1159 numarada kayıtlı nüsha, H.1031 târihinde Derviş Hasan el- Mevlevî tarafından, talik yazıyla istinsah edilmiştir. 179 yapraktır.

6-Düğümlü Baba Kitaplığı 262 numarada kayıtlı olan nüsha, talik yazıyla istinsah edilmiştir. 185 yapraktır.

7-Lâleli Kitaplığı 1353 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1028'de Derviş Muhammed tarafından, nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 195 yapraktır.

8-Serez Kitaplığı 3863/1 numarada kayıtlı olan nüsha, talikle yazılmıştır. 62 yapraktır.

9-Nâfiz Paşa Kitaplığı 378 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 277 yapraktır.

10-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2326 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1093 yılında İstanbul'da Muhammed b. Ali tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 130 yapraktır.

11- Mihrişah Sultan Kitaplığı 181 numarada kayıtlı olan nüsha, talik yazıyla istinsah edilmiştir. 230 yapraktır.

12-Lâleli Kitaplığı 1354 numarada kayıtlı olan nüsha, nesihle yazılmıştır. 150 yapraktır.

II- FÂTİHU'L- EBYÂT

Fâtihu'l- Ebyât, Ankaravî'nin Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini ve anlaşılmasında güçlük çekilen kelimelerini açıklamak üzere kaleme aldığı bir eserdir.

Eser, Mesnevî'nin başlangıcında yer alan beyitlerle ilgili olduğu için, genellikle Mesnevî Şerhi ile birlikte, Mesnevî'nin başlangıcında yer almış, bundan dolayı da müellifin bizzat Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif adını verdiği şerh, Fâtihu'l- Ebyât olarak anılır olmuştur.²³⁸ Süleymâniye Kütüphanesinin bilgi fişlerini incelediğimiz zaman bu durum çok net bir şekilde açığa çıkmaktadır.²³⁹ Bunun yanısıra Fâtihu'l- Ebyât'ın müstakil bir kitap olarak da istinsah edildiğini görüyoruz. Ancak eserin müstakil bir baskısı yapılmamış, Mesnevî Şerhinin başında, şerhle birlikte basılmıştır. H. 1289/ M.1872'de İstanbul'da yapılan

²³⁸ Kâtip Çelebi, Keşfü'z- Zünûn, C.II, s.1587; İsmâil Paşa, Hediyyetü'l- Ârifin, C.I, s.218.

²³⁹ Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif'e verilen isimler konusunda daha geniş bilgi mevcuttur.

Matbaa-i Âmire baskısında, Fâtihu'l- Ebyât eserin baş tarafında 44 sahîfe olarak yer almaktadır.

Osmanlıca olarak kaleme alınan eser, belli bölümlere ayrılmamış ve başlık kullanılmamıştır. Mesnevî'nin Arapça dîbâcesinin şerhi ile başlayan eserde, kelime izahları yapılmış ve Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti sırasıyla şerhedilmiştir.

Mecmûatü'l- Meârif'in kütüphânelerde bulunan nüshaları konusunda bilgi verilirken aynı zamanda Fâtihu'l- Ebyât'a da yer verildiği için, biz burada Süleymâniye Kütüphânesinde bulunan bir kaç nüshanın adını vermekle iktifâ edeceğiz.

1-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2350/1'de kayıtlı olan nüsha, nesihle yazılmıştır.²⁷ yapraktır. Eserin sonraki bölümlerinde ise Mesnevî şerhine geçilmektedir.

2-Hacı Beşir Ağa Kitaplığı, 347/ 2'de kayıtlı olan nüsha, nesihle yazılmıştır. 71 ve 95. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2638/2'de yer alan nüsha, talikle yazılmıştır. 12 ve 30. yapraklar arasında bulunmaktadır.

III- HALL-İ MÜŞKİLÂT-I MESNEVÎ

Ankaravî'nin Mesnevî Şerhini yazmadan kaleme aldığı eserlerden birisi de, Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî'dir. Müellif adından da anlaşılacağı üzere, eserde, Mesnevî'nin anlaşılması güç olan beyitlerini ve hikâyelerini açıklamaktadır. Sahîh Ahmed Dede'nin, "Ve bu sâlde Mesnevî-yi Şerîf'de müşkil olan lugatları cem' idüb Türkî şerh buyurub "Müşkilât-ı Mesnevî" diye te'lîfine isim tesmiye buyurdu" demesi esere bu adın bizzat Mevlânâ tarafından verildiğine işâret etmektedir.²⁴⁰ Belli bölüm ve başlıklara yer verilmeyen eserde, Mesnevî'nin sırası gözetilmiş, şerhedilmesi gereken beyitlere, sırayla yer verilmiştir.

Eserin tesbit edilebilen tek bir nüshası mevcuttur. Bu nüshanın da son tarafı eksiktir. Beyazıd Üniversitesi Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü'nde, 1672/1'de kayıtlı olan bu nüsha, el- Hâc Muhammed İsmet bin. İbrâhim tarafından istinsâh edilmiştir. Siyah mürekkeple ve gâyet okunaklı bir yazıyla yazılan eserde, Mesnevî ve Beyt kelimeleri, Mesnevî'deki hikâye isimleri v.b. kırmızı mürekkeple yazılmış ve önemli bölümlerin üzeri kırmızı çizgiyle çizilmiştir.

Büyük boy olan kitap, Şerh-i Dîbâce-i Mesnevî ile bir aradadır. Baş tarafta Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî, son taraflarda ise, Dîbâce Şerhi yer almaktadır. Müellifin dostlarının

isteği üzerine kaleme aldığı söylediği bu eserde, sâdece birinci ve ikinci cildin anlaşılması güç beyitlerine yer verilmesi, akıllarda soru işaretleri meydana getirmektedir. Eser müellif tarafından mı yarım bırakılmıştır? Yoksa eserin tamamını içine alan başka bir nüsha vardı da kayboldu mu? Bu konularda net bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir.

Mesnevî Şerhine basamak olarak yazılan bu eserin yaygınlaşmamasının sebebi, Erhan Yetik'in de işaret ettiği gibi, açıkladığı beyitlere ve hikâyelere Mesnevî Şerhinde geniş ölçüde yer verilmesidir.²⁴¹ Eserin basılmış bir nüshası da mevcut değildir.

IV-TUHFETÜ'L- BERERE

Tuhfetü'l- Berere, adından da anlaşılacağı üzere, Ankaravî'nin dostlarına hediye olarak kaleme aldığı bir kitaptır. Müellif Osmanlıcayla yazdığı bu eserinde, Mesnevî'nin içerisinden seçtiği beyitleri şerh etmekte, bâzan da kendi beyitlerine yer vermektedir. Mesnevî'yi şerh ederken yaptığı gibi bu eserde de beyitleri şerh ederken âyet ve hadisleri çokça kullanmaktadır.

Eser Türkçe olarak yazılmıştır. Belli bölüm ve başlıkları yoktur. “Mevlânâ Mesnevî'de şöyle buyurmuştur” diye söze başlanmış, bu bölümler kırmızı mürekkebe ile yazılarak yeni bir konunun başladığına dikkat çekilmiş, daha sonra beyitler nakledilerek, tercüme ve açıklamalara geçilmiştir.

Eserin Süleymânîye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz tek nüshası, H. Hüsnü Paşa Kitaplığı 736 numarada kayıtlıdır. Eser, nesih bir yazıyla, Mehmed Emin Dede el- Mevlevî tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi belli değildir. Kanaatimizce bu nüsha da, işlediği konular Mesnevî Şerhinde geniş ölçüde yer aldığı için yaygınlaşmamıştır.

V- SİMÂTÜ'L- MÛKİNİN

Ankaravî'nin hayatını anlatırken onun Arap ve Fars dillerine vâkıf olduğunu hattâ bu dillerde eserleri ve şiirleri bulunduğunu belirtmiştik. Simâtü'l- Mûkinîn de müellifin Arapça olarak kaleme aldığı, Mesnevî'nin dîbâcesini şerh eden, yaklaşık on beş varakı bulan küçük bir eserdir. Sahîh Ahmed Dede bu eserin Câmiu'l- Âyât'dan önce Konya'da yazıldığını belirtmektedir.²⁴²

Eserde belli bölüm ve başlıklar kullanılmamış, dîbâcede yer alan cümleler bazan cümle olarak, bazan da kelime kelime açıklanmıştır. Müellifin Mevlânâ'nın dîbâcede

---

²⁴⁰ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.300.

²⁴¹ Yetik, Erhan, a.g.e, s.110.

²⁴² Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.288.

kullandığı üslûba benzer, edebî bir üslup kullandığını söylemek yanlış bir tesbit olmasa gerektir.

Eserin Süleymâniye Kütüphânesinde bulunan nüshaları şunlardır:

1-H. Hüsnü Paşa Kitaplığı, 659 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1156 yılında talik yazıyla kaleme alınmıştır.

2-Es'ad Efendi Kitaplığı, 1316/3'de kayıtlı olan nüsha, H.1024 yılında, talik yazıyla kaleme alınmıştır. 109-122. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2638/1'de kayıtlı olan nüsha, talikle kaleme alınmıştır. Eserin başında yer almaktadır.

4-Şehid Ali Paşa Kitaplığı, 2850/4 numarada kayıtlı olan nüsha, talikle yazılmıştır. Eserin 44-57. yaprakları arasında yer almaktadır.

Erhan Yetik, Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kitaplığı 451 numarada kayıtlı bir nüshaya da işâret etmekte ve bu nüshanın H.1027/M.1617 târihinde, Yusuf el- Cündî tarafından, 23 varak hâlinde istinsâh edildiğini belirtmektedir.²⁴³

VI-MECMÛATÜ'L- LETÂİF VE MATMÛRATÜ'L- MEÂRİF

Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif, Mesnevî Şerhine bizzat Ankaravî tarafından verilen isimdir. Fakat bizzat müellif tarafından verilen bu isim yaygınlaşmamış, kaynaklarda eserden genellikle Şerhu'l Mesnevî, Şerh-i Ankaravî gibi ifâdelerle söz edilmiştir. Şerhin başında yer alan Mesnevî'nin ilk onsekiz beytine verilen Fâtihu'l- Ebyât ismi, eserin tamamı için de kullanılmıştır.²⁴⁴ Halbuki şerhlerin tamâmında önce Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin açıklaması olan Fâtihu'l- Ebyât yer almakta, Fâtihu'l- Ebyât'ın sonunda ise yeni bir mukaddime ile "Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l Meârif" başlamaktadır. Müellif, eserinin mukaddimesinde, önce Mesnevîde yer alan âyet hadis ve Ârapça beyitleri şerheden Câmîu'l Âyât adlı eserini, daha sonra ise Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini şerheden Fâtihu'l- Ebyât adlı eserini yazdığını, daha sonra ise bu ikisini birleştirerek ve bu eserlerde yer almayan Mesnevî beyitlerini de ilâve ederek Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif adını verdiği Mesnevî Şerhini kaleme aldığını belirtmektedir.²⁴⁵

²⁴³ Yetik, Erhan, a.g.e, s.94.

²⁴⁴ Katip Çelebi, Keşfü'z- Zünûn, C.II, s.1587; Brockelmann, a.g.e, CII, s.662; Türk Ansiklopedisi, İsmâil Dede Ankaravî maddesi, C.XX, s.304; İzbudak, Veled, Mesnevî, Önsöz, T; İsmâil Paşa, Hediyyetü'l- Ârifin, C.I, s.218 (Fâtihu'l Ebyât fi Şerh-i Mesnevî şeklinde)

²⁴⁵ Ankaravî, Şerhu'l- Mesnevî, C.I, s.46 vd.

Müellif, anlaşılması zor olup açıklamaya iktiyaç duyan beyitleri uzun uzun açıklama yoluna giderken, mânâsı kolayca anlaşılabilen beyitleri ise sâdece tercüme etmekle yetinmiştir.²⁴⁶ Beyitleri şerh ederken tercih ettiği dil, sâde bir Osmanlı Türkçesidir. Hemen herkesin anlayabileceği Şerhu'l- Mesnevî'nin bâzı bölümlerini ise ancak tasavvuf erbâbı anlayabilir, verilmek istenen mesajı en doğru onlar okuyabilir. Nihad Sâmi de eserde kullanılan dilin gâyet sâde ve sanatkarâne bir dil olduğunu belirtmektedir.²⁴⁷

Yaptığı açıklamanın doğruluğunu ortaya koymak için sık sık âyet ve hadislerden deliller getiren Ankaravî, zaman zaman bu âyet ve hadisleri de yorumlama yoluna gitmiştir. Onun âyet ve hadisleri kullanım şekli ve yaptığı yorumlar da göstermektedir ki, müellif şer'î ilimlerde de ihtisas sâhibidir.

Müellif arasıra Arapça ve Farsça beyitlere de yer vermekte, savunduğu fikrin doğruluğuna delil olarak, sanki Türkçe bir şiir söylüyormuş gibi gâyet akıcı bir şekilde Farsça veya Arapça bir beyti zikredivermektedir. Hattâ bâzan kendini kaptırıp söze de Arapçayla devam ediverdiği olmaktadır. Bu durum, bizde müellifin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği fikrini uyandırmaktadır. Zâten müellifin eserleri arasında Arapça ve Farsçayla kaleme alınan eserler bulunması, hattâ Arapça ve Farsça şiirlerinin bulunması bu dillere vâkıf olduğunu ortaya çıkarmaktadır.²⁴⁸

Müellifin Mesnevîyi şerh ederken, Muhiddin İbnü'l- Arabî'nin tesiri altında kalması, sık sık onun görüşlerine yer vermesi, birtakım yanlış anlamaları da beraberinde getirmiş, Mevlânâ'nın "Vahdet-i Vücûd" nazariyesini işlediği gibi bir izlenimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Halbuki aynı devirlerde yaşayan Mevlânâ ve Muhiddin Arabî'nin tasavvuf anlayışları birbirine benziyor görünmesine rağmen, birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. "Vahdet-i vücud nazariyesini temellendiren İbnül-Arabî'nin tasavvuf anlayışı, irfan ve mârifete dayanan nazarî ve felsefî bir tasavvuftur. Mevlânâ'da ise asıl olan, aşk, cezbe ve vecd gibi hallerdir. Mevlânâ'yı ve Mesnevî'yi İbnül-Arabî'nin tasavvuf telakkîlerine göre anlama ve yorumlama temâyülü daha önce başlamış, ancak Ankaravî buna son şeklini vermiştir. Bu yorum tarzı fazla değişikliğe uğramadan sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir."²⁴⁹ Abdülbâkî Gölpınarlı da bu durumu eleştirmekte ve şöyle demektedir:

"Mevlevîlik Mevlânâ'dan sonra ve derhal menâsikiyle teessüs etmediği için, tarikat hakkında yazılan risâleler çok muahhar devirlere âid. Kaldı ki, onlar da tarikatın öz hüviyetini

²⁴⁶ Ankaravî, a.g.e, C.I, s.46

²⁴⁷ Banarlı, Nihad Sâmi, a.g.e, s.700

²⁴⁸ Bu şiirlere örnek olarak bkz. Yetik, Erhan, a.g.e, s.63-64.

vermekten ziyâde, yazarlarının düşüncelerini ve tesiri altında kaldıkları müesseselerin karakterlerini tesbit etmekte ve yazarları, tarikati bilfiil kuranların fikriyatından tamamıyla uzak kalmakta. Hatta Mevleviler ve Mevlânâ muhibleri işi o kadar Mevlânâ'dan ayırmışlar ve o kadar kendilerine mal etmişler ki, Mesnevî'yi şerhedenler bile onun diğer eserleriyle hakkında yazılmış ana kaynakları, hele Şems'in Makâlât'ını okumak lüzûmunu duymuyorlar ve tasavvufta, hatta dinde bir reform eri olan Mevlana'nın kalıplaşmış tasavvufa verdiği insânî ve reel karakteri düşünmüyorlar, onun ve sohbet dostu Şems'in yoluna aykırı bir yolun mümessili olan İbn. Arabî'ye dayanarak şerh ediyorlar...²⁵⁰

Ankaravî'nin eleştirildiği bir başka konu ise Mesnevî'nin yedinci cildi meselesidir. Mesnevîyi şerheden diğer şârihler hep altı cildin şerhini yaparken, Ankaravî, H.1035/M.1625 yılında, H.810/M.1407 târihinde yazılan yedi ciltlik bir Mesnevî'ye rastlamış, yedinci cildin de Mesnevî'ye âid olduğunu düşünerek, bu cildi de şerhetme yoluna gitmiştir. Bu yüzden ağır eleştirilere mâruz kalan İsmâil Ankaravî'ye Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Subûhî Ahmed Dede'nin (H.1088/M.1647) “Nasılsa şerhetmiş; fakat okutmağa da kalkarsa, gelir kürsüyü başına yıkarım.” diye Rûsûhî'ye haber gönderdiği söylenegelmiştir. Veled Çelebi İzbudak da bu cildin Mevlânâ'ya âid olmadığını isbât etmek için “Es- Seyfû'l- Kat'î fî Redd-i Ale'l Cildi's Sâbi” adlı bir risâle yazmış, fakat kesin bir söz söyleyememiştir.²⁵¹

Daha önce altı cild olarak bilinen ve altı cild halinde neşredilen Mesnevîler, Ankaravî'nin yedinci cildi şerhetmesinden sonra yaygınlık kazanmıştır. Ankaravî'nin bulup şerhettiği yedinci cild, Minûçihir et- Tâcirî el- Münşî olarak tanınan Bedî' et- Tebrizî tarafından yazılmıştır. Minûçihir Mesnevî'nin ilk altı cildini şerhettikten sonra, hangi Mesnevî nüshasından istinsah ettiğini belirtmeden bir cild daha kaleme almıştır. Bu nüsha incelendiğinde eserin Minûçihir et- Tâcirî tarafından yazılıp Mevlânâ'ya isnâd edilmiş olduğu anlaşılır.²⁵² Gölpınarlı, Ahmed Ateş'in fikrini desteklemekte, fakat onun yedinci cildin muhtevâsından bahsetmediğini, bunun bir eksiklik olduğunu düşünerek, Şarkiyât Mecmuası'nda yayınlanan bir makâlesinde, Mesnevî'nin yedinci cildinin büyük ölçüde altıncı cildten olmak üzere, önceki Mesnevî cildlerinin tekrârı olduğunu örneklerle ortaya koymaktadır. Beyitler bâzan başlıklarıyla ve sırası bile aynen muhafaza edilmiş, bâzan da

²⁴⁹ DİA, C.III, s.212, Ankaravî maddesi (Yaz:Erhan Yetik)

²⁵⁰ Gölpınarlı, Abdûlbâkî, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s.2.

²⁵¹ Gölpınarlı, Abdûlbâkî, “Mesnevî'nin VII. Cildi”, Şarkiyât Mecmuası, İstanbul 1966, sa:VI, s.11vd.

²⁵² Ateş, Ahmed, “Konya Kütüphânelerinde Bulunan Bâzı Mühim Yazmalar”, Belleten, Ankara, 1952, sa: 61, XVI, s.99 v.d.

ufak değişikliklerle zikredilmiş, anlatılan hikâyelerin bâzıları da daha önceki ciltlerden aşırılmıştır.²⁵³

Önceki ciltlerde yer alıp da, yedinci ciltte tekrâr edilen beyitlerin çoğu da yanlış ve hatâlı bir şekilde aktarılmıştır. Bâzı beyitlerde yer alan Mevlânâ ve Mevlevî kelimeleri de eserin Mevlânâ'ya âid olmadığını göstermektedir. Çünkü, Mevlânâ hiç bir eserinde kendisine Mevlâ ve Mevlevî dememiştir. Ayrıca Mevlânâ'nın daha önceki Mesnevî Şerhlerinde Fahreddin Râzî'yi kınayan beyitler yer alırken, son cildde ona övgüler yağdırması, eserde sâdece Mevlânâ'ya değil, başka bir şâire de yakışmayacak beyitlerin bulunması da yedinci cildin Mevlânâ'ya âid olmadığını ortaya koymaktadır.²⁵⁴

Mesnevî Şârihlerinden Âbidin Paşa, şerhini tamamlayınca Cevdet Paşa'ya göndermiş, Cevdet Paşa da şerh hakkındaki görüşlerini bir mektupla bildirmiştir. Şerhin başlarında yer alan, "Mesnevî-i Şerif altı ciltten ibâret olup, altıncı cildin nısf-ı sâni ile yedi olur" ifâdesi üzerine, yedinci cild hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Mevlânâ'nın vefâtından üçyüz altmış üç sene sonra ortaya çıkan yedinci cilde meşhûr Mevlevî şeyhleri ve mesnevîhanlar tarafından karşı çıkılması, Sipehsâlâr'ın Menâkıbında Mesnevî'nin altı cild olarak zikredilmesi, Mevlânâ'nın altıncı cilde başlarken, bu ciltle Mesnevî'nin artık sona erdiğini bizzat haber vermesi, Mesnevî nüshalarının genellikle altı cild hâlinde bulunması ve yedinci ciltte yer alan ifâdelerin Mevlânâ'nın ifâdelerine benzememesi, Cevdet Paşa'nın, yedinci cildin Mevlânâ'ya âid olmadığını ortaya koymak için ileri sürdüğü delillerdir. Cevdet Paşa mektubunda ayrıca, yedinci cildin Mevlevîlerin dili ile İbnü'l- Ârabî'ye çatmak isteyen Hüsâmeddin adında biri tarafından yazılmış olduğunu, Ankaravî'nin de Kadızâdelilere şirin görünmek için bu cildi şerhetmek mecbûriyetinde kaldığını söylemektedir ki²⁵⁵, bu iddiânın doğru olmadığı açıkça ortadadır.

Ali Cânip de Hayat mecmuasında yazdığı bir makâlede bu konu hakkında bilgiler vermekte, bu iddiayla, ömrünün sonlarını Kadızâdelilerle mücâdele ederek geçiren Ankaravî'ye haksızlık yapıldığını dile getirmektedir.²⁵⁶ Erhan Yetik de bu değerlendirmelere katılmakta, Ankaravî'nin yedinci cilt konusunda yanılmış olsa bile, bu işi Kadızâdelilere şirin görünmek maksadıyla yapmadığını, aksine Kadızâdelilere karşı tasavvufu ve tarîkat âdâb ve erkânını savunduğunu, Huccetu's-Semâ adlı eserini de Kadızâdelilerin suçlamalarına cevap

²⁵³ Gölpinarlı, Abdülbâkî, Mesnevî'nin Yedinci Cildi, Şarkiyat Mecmuası, VI/11 vd.

²⁵⁴ Gölpinarlı, Abdülbâkî, Mesnevî'nin Yedinci Cildi, a.g.m, a.g.y.

²⁵⁵ Cevdet Paşa'nın Âbidin Paşa'ya Yazdığı Mektup, Mektep Cerîdesi, III, sa:33, s.308 v.d; Yetik, Erhan, a.g.e, s.68-69.

vermek için kaleme aldığını belirtmektedir.²⁵⁷ Nihad Sâmi Banarlı ise, Ankaravî'nin yedinci cildi mecbur kaldığı için şerhettiği şeklinde görüşler olmasına rağmen, bu karışık işin halâ halledilemediğini söylemektedir.²⁵⁸

Buraya kadar nakledilenlerin çıkan sonuç, Ankaravî'nin yedi ciltten oluşan bir Mesnevî nüshası bulması ve Mevlânâ'ya âid zannederek bu yedinci cildi de şerhetmesidir. Onun yedinci cildi şerhetmesinden sonra, yedinci cildin yayıldığı da ortadadır. Peki, şârihi bu konuda yanılan, yedinci cildin Mevlânâ'ya âid olduğu fikrine kapılmasına sebep olan nedir? Bu sorunun cevâbı, Ankaravî'nin yedinci cilde yazdığı mukaddimededir.

Ankaravî, Kur'ân'ın yedi lugat üzere indiğini, yedi kıraatin sözkonusu olduğunu belirttikten sonra, “Andolsun ki, sana dâimâ tekrarlanan yedi âyeti ve Kur'ân'ı verdik”²⁵⁹ ayetini ve “Allah tektir, teki sever.”²⁶⁰ hadisini aktararak, bu ölçüler ortada dururken Mevlânâ'nın eseri niçin altı cilttir sorusunun kafasını kurcaladığını, “Gökleri ve yerleri altı günde yaratan O'dur.” âyetindeki nüktelyi hatırlayarak, Mesnevî'nin altı defterinden altı yönüne saçıldığı fikriyle tesellî bulurken, H.1030/M.1620 yılında Mesnevî'yi şerhetmeye başladığını, bu işle meşgul olurken H.810/M.1407 yılında yazılan yedi ciltlik bir Mesnevî'nin kendisine ulaştığını, bu cildi iyice inceleyerek Mevlânâ'ya âid olduğuna dâir bir şüphesinin kalmadığını, şeklen ve sûreten Mevlevî olanların ise yedinci cildde yer alan beyitlerin mânâsını kavrayamadıkları için, bu cilde karşı çıktıklarını haber vermektedir.

Müellif, yedinci cildin de Mevlânâ'ya âid olduğu fikrini ortaya koyduktan sonra, bu konudaki itirazlara da yer vermekte ve yedinci cild savunmasını şu temellere oturtmaktadır:

Mevlânâ diğer ciltlerde olduğu gibi, bu cilde de, “Ey Ziyâü'l-Hak Hüsâmeddin” sözleriyle başlamıştır. Bu cilt başkasına âid olsaydı bu hitap tarzı kullanılmazdı. Mevlânâ, H.672/M.1273 yılında vefât etmiş, yedinci cild ise, H.670/M.1271 yılında yazılmıştır. Ayrıca eserin dili ve üslûbu da Mevlânâ'ya âid olduğunu ortaya koymaktadır. Halbuki ,bütün bunlar, okuyucuda eserin Mevlânâ'ya âid olduğu fikrini oluşturmak için kasıtlı olarak yapılmış olabilir. Mevlâna'nın eserlerini zikreden Sipehsalâr, yedinci cilde yer vermemiştir diyenlere ise şöyle cevap verir: Sipehsalâr, Menâkıb'ında Mevlânâ'nın eserlerinin tamâmını zikretmemiştir. Yedinci cildi zikretmemesi yedinci cildin Mevlânâ'ya âid olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaz.

---

²⁵⁶ Ali Cânip, “Ankara'da Yetişen Meşhur Simâlardan Ankaravî İsmâil Efendi”, Hayat mecmuası, 1927, sa: 21, s.3.

²⁵⁷ Yetik, Erhan, a.g.e, s.69.

²⁵⁸ Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, C.II, s.700.

Mesnevî'nin altıncı cildinin başında, altı ciltten oluşan bir eser olarak tanıtıldığını söyleyenlere de, "Burada anlatılmak istenen, altıncı cildin nihâyete erdiği'dir. Müellifler, eserlerini bitirince eserin sonuna ya isimlerini koyar ya da kitabın bittiğini uygun bir dille haber verirler. Oysa altıncı cildin sonunda böyle bir açıklama yapılmamıştır. Bu açıklama yedinci cildin sonunda yer almakta ve eser duâ ile son bulmaktadır. Bu da, eserin yedi ciltten meydana geldiğini ortaya koymaktadır." diyerek haklılığını isbâta çalışmaktadır.²⁶¹

Erhan Yetik, yukarıda yer alan itirazlara ve müellifin verdiği cevaplara temas ettikten sonra yedinci cildin Mevlânâ'ya âid olmadığını delillerle anlatmaya çalışmaktadır:

"1-Hz. Mevlânâ'nın 8H.672/ M.1273) yılında vefâtından beş yıl sonra H.677/ M.1275 senesinde aslî nüshadan istinsah edilen ve Çelebi Hüsâmeddin ile Sultan Veled (H.712/ 1312)'in huzurlarında karşılaştırılıp düzeltilen en eski nüshanın altı cild olması, Mesnevî'nin altı cild olduğuna delâlet eder.²⁶²

2-Hz. Mevlânâ'nın altıncı cildin üçüncü beytinde Çelebi Hüsâmeddin'e hitâben, "Ey mânâ eri! Mesnevî'nin tamâmı olan altıncı bölümünü de sana armağan sunmadayım." demesi ve bu beyitle Mesnevî'nin tamamının altıncı defterle son bulunduğunu haber vermiş olması da Mesnevî'nin altı cild olduğunu gösterir.²⁶³

3- H.810/ M.1407 yılında Minuçihr et- Tâcirî tarafından yazılan ve Mevlânâ'ya nisbet edilen yedinci ciltte mükerrer olan beyitler dikkate alınmazsa 2696 beyit vardır. Bunlardan 1010 beyit ya çok az değişikli yapılmak sûretiyle ya da aynen altıncı ciltten alınmış, ayrıca bu ciltte diğer ciltlerden aktarılmış olan bâzı hikâyelere de yer verilmiştir. Bu durum yedinci cildin bir takım zorlamalarla meydana getirilmiş olduğu, dolayısıyla Mevlânâ'ya âid olmadığını gösterir.²⁶⁴

4- Hz. Mevlânâ'nın vefâtından H.810/M.1407 yılına kadar 138, bu nüshanın intişar tarihi olan H.1035/ M.1625'e kadar ise 363 sene geçmiştir. Bu tarihe kadar yazılmış olan bütün Mesnevî nüshaları hep altı cilttir. Gerçekten de Mesnevî yedi cilt olsaydı, özellikle en eski nüshaların yedi cilt halinde yazılmış olması gerekirdi. Hiçbir mâkul sebep yokken 138 yıl sonra ve sâdece tek bir nüshanın yedi cilt olarak yazılmış olmasını îzâh etmek mümkün değildir.

²⁵⁹ Hicr, Sûresi, (15) 87

²⁶⁰ Buhârî, Daavât, 69; Müslim, Zikir, 56; Ebû Dâvûd, Vitir, I; Tirmizî, Vitir, 2.

²⁶¹ Ankaravî, Şerhu'l- Mesnevî, C.VII, s.1-14.

²⁶² Gölpinarlı, Abdülbâkî, Veled İzbulak'ın Mesnevî Tercümesine yazılan önsöz, I,C.

²⁶³ Gölpinarlı, Mesnevî Şerhi, C.VI, s.6.

²⁶⁴ Gölpinarlı, Abdülbâkî, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, Ankara 1971, C.II, s.99.

5-Yedinci ciltle, Mesnevî'nin diğer ciltleri arasında görülen üslup farkı ve yedinci ciltte müşâhede edilen mânâ düşüklükleri, bu cildin Hz. Mevlânâ'ya âid olmadığına delâlet eder.²⁶⁵

6-Altıncı cildin sonunda bulunan Sultan Veled'in manzum ifâdesi de, Mesnevî'nin altı cilt olduğunu gösterir. Şöyle ki, Sultan Veled, babasına, “Neden artık söz söylemiyorsun? Neden ledün bilgisinin kapısını kapattın?” suâlini yöneltince, Hz. Mevlânâ, “Sözüm, bundan böyle deve gibi çöktü, yatıp uyudu. Mahşere kadar artık kimseyle konuşmam.”, “Göçme zamanı geldi, ırmaktan sıçrama çağı çattı. Her şey helak bulur, O'nun zâtı bâkîdir.” “Bu sözün arda kalamı dilsiz, dudaksız olarak, rûhu diri olanın gönlüne doğar.”, “Söyleme de sona erdi, ömür de. Muştuluk geldi. Artık bedenden kurtulacağım”²⁶⁶ diye cevap verir. Bu beyitlerden de anlaşılacağı veçhile, Mesnevî altıncı ciltte nihâyete ermiş olup, zâten çok geçmeden de Hz. Mevlânâ, Hakkın rahmetine kavuşmuştur.

7-Ayrıca yedinci cildin dîbâcesinde mevzûbahis edilen, Şemsü'l- Hak, Ziyâü'l- Hak, Mevlây-ı Rûm kelimelerindeki harflerin yedi, cinsin yedi, insan âzâsının yedi, nûrun, nârın, denizin, yerin, yılanın, karıncanın yedi olduğu şeklinde ifâdeleri anlamak da mümkün değildir.²⁶⁷

8-İsmâil-i Ankaravî tarafından (H.1033-1036) yıllarında Derviş Ganem (H.1036/M.1626)'e yazdırılan, İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi Kitaplığında bulunan 306 ve 307 numaralarda kayıtlı bulunan Mesnevî Şerhi dâhî altı cilt hâlinde olup, altıncı cildin sonunda “Bu şerh, nihâyete erdi.” ifâdesine yer verilmektedir.²⁶⁸

9-Mevlânâ'ya nisbet edilen bu kitapta Muhyiddin İbnu'l- Arabî hakkında kullanılan “Şeyh-i Ekfer” ifâdesi de bu cildin tasavvuf düşmanı bir kişi tarafından uydurulmuş olduğunu, dolayısıyla Hz. Mevlânâ'ya âid olmadığını açıkça göstermektedir.”²⁶⁹

Erhan Yetik yukarıda sayılan maddeleri sıralayıp yedinci cildin Mevlânâ'ya âid olmadığını isbâta çalışırken, aynı zamanda bu cildin ilk altı cilde benzetilmeye çalışıldığını, bunda da bir dereceye kadar başarı sağlandığını, o kadar ki, Mesnevî'ye en güzel şerhi yazan Ankaravî'nin bile bu konuda yanıldığını söylemekten de kendini alamaz.²⁷⁰

²⁶⁵ Gölpınarlı, Abdülbâkî, “Mesnevî'nin Yedinci Cildi”, a.g.m, sa:6, s.17.

²⁶⁶ İzbudak, Veled, Mesnevî, C.VI, s.392.

²⁶⁷ Ankaravî, a.g.e., C.VII, s.1-14.

²⁶⁸ Ankaravî, a.g.e., C.VI, vr.630b.

²⁶⁹ Tâhiru'l- Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, C.I, s.21.

²⁷⁰ Yetik, Erhan, a.g.e, s.73-75.

Yukarıda zikri geçen yedinci madde ile ilgili olarak, Gölpınarlı'nın yapmış olduğu değerlendirmeyi zikretmenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Gölpınarlı, yedinci cildin dîbâcesinde yer alan yedi rakamı ile ilgili olarak zikredilen, sayının tekmilinin yedi, Şemsü'l-Hak, Ziyâü'l-Hak, Mevlây-ı Rûm sözlerindeki harflerin yedi, cinsin yedi, karıncanın yedi, yılanın yedi, insan âzâsının yedi, nûrun, nârın yedi, denizin, yerin yedi, sudan, bakırdan, demirden, gümüşten, altından, inciden, kızıl yâkuttan yaratılmış olan göklerin yedi, yıldızların, haftadaki günlerin yedi, yıldızlara mukâbil peygamberlerin yedi, Hz. Muhammed ümmetinin sıddıklar, âlimler, abdâl şehitler, mutfler, âbitlerden ibâret olmak üzere yedi bölük oluşu (yedinci bölüğün adı anılmıyor) gibi ifâdeleri çocukça bulmakta ve bu beyitlerin mutlakâ bir maksatla yazılmış olduğunu iddiâ etmekte, asıl şaşılacak şeyin ise, Ankaravî'nin buna inanması ve Mevlânâ'nın sanıp bu yanlış fikri müdâfaa etmesi olduğunu söylemektedir.

Gölpınarlı, Mesnevî'nin yedinci cildi ile ilgili olarak kaleme aldığı makâlenin sonunda bir de kitap tanıtımı yapmaktadır. Es- Seb'ıyyât adındaki bu kitap, Ebû Nasr Muhammed b. Abdirrahman el- Hemedânî'ye âiddir. Mevlânâ Müzesi Kütüphânesinde 1451 numarada kayıtlıdır ve Türkçeye çevrilip pek çok baskısı da yapılmıştır. Yedi rakamlı ve yedili tasnif üzerinde durması ve verdiği bilgiler bakımından bu kitabın “İsmâiliyye-Seb'ıyye”nin bir propagandası olduğunu söyleyen Gölpınarlı, bu kitapla ve bilhassa mukaddimesiyle Mevlânâ'ya âid olduğu iddiâ edilen yedinci cild ve dîbâcesi arasında büyük bir benzerlik hattâ ayniyet olduğuna dikkat çekmektedir.²⁷¹

Netîce olarak diyebiliriz ki, Ankaravî Mevlânâ'nın Mesnevî'sini şerh ederken yedi ciltlik bir Mesnevî bulmuş, yedinci cildi de Mevlânâ'ya âid zannederek şerhetmiş ve bu yüzden eleştirilere mâruz kalmıştır. Yedinci cilt konusunda hatâya düşmesi, onun yedinci cild şerhinden önce ve sonra, yaptığı ilmî çalışmaları ve verdiği eserleri görmemezlikten gelmemizi gerektirmez. Her insan hatâ yapabilir. Bize düşen insanları yaptıkları hatâlarla sorgulamak değil, verdikleri eserlerle yüceltmek olmalıdır.

Ankaravî'nin yaptığı şerhin, diğer Mesnevî şerhlerinden daha meşhur olduğunu, öyle ki Mesnevî okutacılara verilen icâzetnâmelerde, “Şârih Ankaravî'nin tahkîkâtına uyarak” şeklinde bir ibârenin bulunmasının âdet hâline geldiğini daha önce de belirtmiştik.²⁷² Müellife Hazret-i Şârih ünvanını kazandıran bu eser, gerçekten de onun ilmî seviyesinin üstünlüğünü ortaya koymakta ve gerek dil ve üslup, gerekse konulara hâkimiyet yönünden diğer

²⁷¹ Gölpınarlı, “Mesnevî'nin Yedinci Cildi”, a.g.m, sa:6, s.17-18.

²⁷² DİA, C.III, s.212, Ankaravî maddesi. Mesnevî okutacılara verilen icâzetnâme örneği için bkz. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s.408. Yetik, Erhan, a.g.e, s.60.

şerhlerden farklılığını hissettirmektedir. Bu farklılıkları ana hatlarıyla tesbit etmeye çalışırsak;

Ankaravi eserini meydana getirirken yalın sade ve anlaşılır bir dil kullanmış Farsça olup kültürlü bir kesime hitab eden Mesnevi'nin halk tarafında anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Mevlana'nın fikirleri ve düşünceleri Ankaravi'nin Şerh'iyle daha geniş kitlelere ulaşma imkanı bulmuştur.

Ankaravi kendisinden önce yapılan şerhlere zaman zaman atıfta bulunur. Ancak ondan önce yapılan şerhler, kelime açıklamalarından ve basit yorumlardan öteye gidememiştir. Ankaravî, Mesnevî'yi şerh ederken çok sayıda hadîse ve âyete işâret etmiş, geniş izahlara girişmiştir. Kullandığı dil ve yaptığı geniş açıklamalar, onu diğer Mesnevî Şârihleri'den ayırmış ve “Hz. Şarih konumuna getirmiştir.” Ankaravi'nin şerhi öylesine bir etki yaratmıştır ki, şerhler Ankaravi'den önce yazılan şerhler ve Ankaravi'den sonra yazılan şerhler olarak iki guruba ayrılmıştır. Ankaravi özellikle kendisinden önce yapılan Mesnevi Şerhlerinden Şem'î ve Surûrî şerhlerine zaman zaman atıfta bulunur. “ Şem'î merhûm bu ma'nâyı ihtiyâr kılmıştır.”²⁷³, “... Şem'î merhum böyle dir...”²⁷⁴ şeklinde şerhlere atıfta bulunması ve “ ... Şem'î Sürûrî merhûmun kelâmını fehm idemeyüb...”²⁷⁵ diyerek kelimenin yanlış anlaşıldığına dikkat çekmesi vb. örnekler ve karşılaştırmalar bize Ankaravî'nin her iki şerhi de incelediğini, hatta bu şerhleri ikisi arasında karşılaştırma yapacak kadar iyi bildiğini göstermektedir. Ancak o daha farklı bir metodla Mesnevî'yi şerh etmiş ve bu işte de çok başarılı olmuştur.

Ankaravi'nin Mesneviyi şerh ederken İbn Arabî etkisinde kaldığını, beyitleri şerh ederken Vahdet-i Vücut çerçevesinde yorumlar getirdiğini ve bunun da Mevlana'nın yanlış anlaşılmasına yol açtığını, Abdülbaki Gölpınarlı ve Mevlânâ hakkında araştırma yapan diğer kişilere atıfta bulunarak daha önce zikretmiştik. Gerçekten de Ankaravî pek çok yerde Muhittin İbn Arabî'ye atıfta bulunmuş, onun eserlerinden alıntılar yapmış, Mevlana'nın yolu aslında aşk ve cezbe yoluken, onun Muhiddin Arabî etkisinde kalan bir mutasavvıf gibi yorumlanmasına yol açmıştır.²⁷⁶

²⁷³ Mesnevî Şerhi VI/89

²⁷⁴ Mesnevî Şerhi VI/163

²⁷⁵ Mesnevî Şerhi VI/201

²⁷⁶ Vahdet-i Vücut hakkında bkz. Mesnevi Şerhi VI/63, Mesnevi Şerhi VI/71, Mesnevi Şerhi VI/76, Mesnevi Şerhi VI/78, Mesnevi Şerhi VI/82, Mesnevi Şerhi VI/122, Mesnevi Şerhi VI/173, Mesnevi Şerhi VI/174,175,255,258,259,287...

Muhiddin Arabî ve eserlerine atıf konusunda bkz. Mesnevi Şerhi VI/332 “Şeyh hazretleri Fütuhât'da... âyetini şerh idüp.....” şeklinde, Mesnevi Şerhi VI/351'de “...Şeyh'i Ekber Kaddesallahu Sirrah Hazretleri Fusûs'l-Hikem'de... deydü tahkik kılmışlardır...” şeklinde, VI/416 “...Ve fi Şerhi'l -Fûsûs li Dâvûd el Kayseri....” şeklinde, Mesnevi Şerhi VI/453'de “... Amma bunda icmâlen cevâb Şeyh'i Ekber Kuddise Sirruhu'l Azîz Hazretlerinin Futûhât'da yazdıkları üzere oldur ki... şeklinde, Mesnevi Şerhi VI/533'te “... Nitekim Şeyh-i Ekber Kuddise Sirruhu'l Azîz Hazretleri Futûhât'da kendi şeyhi olan Ebu Medyen Radyallahu Anhu Hazretlerinden bu

Onun atıfları Muhiddin İbn Arabî ile sınırlı değildir. Hz. Ali'den, Kanûnî'den, Ka'b İbn Züheyr'den,²⁷⁷ Feridüddîni Attâr'dan,²⁷⁸ Hakim Senâî'den,²⁷⁹ Necmeddin Kübrâ'dan,²⁸⁰ Molla Câmi'den,²⁸¹ Kuşeyrî'den,²⁸² Cüneyd-i Bağdâdî'den,²⁸³ Şeyh Sa'dî'den,²⁸⁴ Hoca Abdullah Taşkendî'nin Reşahat'ından,²⁸⁵ Mevlana'nın çağdaşı Sadrettin Konevi'den,²⁸⁶ pek çok yerde alıntılar yapmıştır. Kanuni'nin sağlıkla ilgili vecîze haline gelen beytini, Hz. Alinin sözlerini, Mesnevi'yi şerh edip izahlar yaparken nakletmekte ve manayı zenginleştirmektedir. Onun Kanuni'den naklettiği vecîze haline gelen şiir şudur:

“Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
olmaya devlet cihanda olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi”²⁸⁷

Hz. Ali'den nakledilen söz ve şiirler diğerlerine nisbetle daha çoktur. Bu konuda bazı kaynaklarda hadis olarak da nakledilen *وموت القلب جهل فاجتبه . وحيات القلب علم فاغتنمه .* şeklindeki Hz. Ali'nin şiirini nakletmesi,²⁸⁸ “ Ve Hz. Ali Kerramalahu Vechehu Hazretlerinin ... buyurdıkları hem bu mazmunu müeyyid ve mukvi oldu...”²⁸⁹, “ Kemâ Kâle Ali ...”²⁹⁰, “ ...Hz. Ali... buyurmuşlardır...”²⁹¹ demesi vb. çok sayıda örnek sıralayabiliriz.

Onun şiirlerine en çok atıfta bulunduğu kişinin İbnül-Fârız olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ankaravi'nin eserlerini anlattığımız bölümde de işaret ettiğimiz gibi, Ankaravi İbnü'l -Farız'ın bazı eserlerini şerh etmiştir. Sözünü desteklemek için şiir nakledeceğinde en çok müracat ettiği şahıs, adeta uzmanlık sahasına giren İbnü'l- Fârız olmuştur.²⁹²

---

güne naklidüb buyururlar....” şeklinde. Ankaravi zaman zaman İbnü'l- Arabî'nin Fusûs'una yazdığı Nakş-ı Fusûs adındaki kendi eserine de atıfta bulunmaktadır. Bkz. Mesnevi Şerhi VI/453,454,530.

²⁷⁷ Mesnevi Şerhi VI/63

²⁷⁸ Mesnevi Şerhi VI/76 Mesnevi Şerhi VI/131 Mesnevi Şerhi VI/245, Mesnevi Şerhi VI/192, Mesnevi Şerhi VI/164, Mesnevi Şerhi VI/326

²⁷⁹ Mesnevi Şerhi VI/406.

²⁸⁰ Mesnevi Şerhi VI/261

²⁸¹ Mesnevi Şerhi VI/188 Mesnevi Şerhi VI/216, Mesnevi Şerhi VI/287 Mesnevi Şerhi VI/201, Mesnevi Şerhi VI/367

²⁸² Mesnevi Şerhi VI/185, Mesnevi Şerhi VI/177,

²⁸³ Mesnevi Şerhi VI/172, Mesnevi Şerhi VI/387,

²⁸⁴ Mesnevi Şerhi VI/368, Mesnevi Şerhi VI/359, Mesnevi Şerhi VI/336

²⁸⁵ Mesnevi Şerhi VI/408.

²⁸⁶ Mesnevi Şerhi VI/352, Mesnevi Şerhi VI/549 “Sadrettin Konevi hazretleri Nefehatı İlahiye nam kitabında bu mazmunu müeyyed buyururlar ki...” şeklinde.

²⁸⁷ Mesnevi Şerhi VI/308

²⁸⁸ Mesnevi Şerhi VI/132

²⁸⁹ Mesnevi Şerhi VI/192

²⁹⁰ Mesnevi Şerhi VI/199

²⁹¹ Mesnevi Şerhi VI/405

²⁹² Mesnevi Şerhi VI/300, Mesnevi Şerhi VI/323 Mesnevi Şerhi VI/331, Mesnevi Şerhi VI/386 Mesnevi Şerhi VI/215, Mesnevi Şerhi VI/287, Mesnevi Şerhi VI/433...

Ankaravi sadece şâirlerden, mutasavvıflardan, ashabın büyüklerinden nakiller yapmakla kalmamış, zaman zaman fıkhi izahlara girişerek ünlü fıkıhçı Kuduri'den nakilde bulunmuş,²⁹³ hataeyni tarif ederken ise Ali Kuşçu'nun açıklamalarına da yer vermiştir.²⁹⁴

Şerhinin pek çok yerinde âyet-i kerîmeleri sözüne delil olarak getiren ve manaları ayetlerle açıklığa kavuşturan Ankaravi'nin tefsirlere işaret edip nakiller yaptığı da olur. "... Zahrâk bu âyeti kerîmenin tefsîrinde İbn Abbâs Hazretlerinden böyle rivâyet eyler ki ..." demesi,²⁹⁵ Fetih suresinin ilk âyetini açıklaması,²⁹⁶ "Ebu Suud Efendi Tefsirinde dir ki..." diyerek bu tefsire atıfta bulunması ve Atâ ve Dahhâk'in İbn Abbas'tan yaptıkları rivayete işaret etmesi,²⁹⁷ " Beyzâvî "Nurdan murad hidayet ve zulumâtdan murad dalâlet ola" dir..." demesi,²⁹⁸ bir âyet-i kerîmenin sebebi nuzûlünü açıklaması,²⁹⁹ Beyzâvî'nin görüşüne yer vermesi³⁰⁰ vb. misaller, onun tefsirlerden yaptığı nakillere örnek olarak gösterilebilir. Eserinde yer verdiği hadisler ve hadisçiliği ise ileride ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Ankaravi eserinde halk arasında kullanılan Türkçeyi kullanmış zaman zamanda atasözlerine ve deyimlere işaretde bulunmuştur. Bunlara örnek verecek olursak; Arap atasözü olarak:

البدر ينوح والبدر ينوخ

"İt ürür kervan yürür"³⁰¹

"الكلام يجز الكلام"

"Söz sözü çeker"³⁰²

ومن يكن الغراب له دليلا

يمر به علي جيف الكلاب

"Kılavuzu karga olanın burnu pislikten kurtulmazmış"³⁰³ şeklinde nakledilen rivâyetler

ve;

"Hayye ve su'ban dağa zarar virmez."³⁰⁴ "Köpek kendi yarasını kendi yalar."³⁰⁵ "El kanadıyla uçan kuş makam ve menzile vasıl olamaz."³⁰⁶ "Yalnız taş duvar olmaz"³⁰⁷ şeklindeki atasözleri,

²⁹³ Mesnevi Şerhi VI/181

²⁹⁴ Mesnevi Şerhi VI/494

²⁹⁵ Mesnevi Şerhi VI/6

²⁹⁶ Mesnevî Şerhi, VI/28

²⁹⁷ Mesnevî Şerhi VI/123

²⁹⁸ Mesnevi Şerhi VI/380

²⁹⁹ Mesnevi Şerhi VI/169

³⁰⁰ Mesnevi Şerhi VI/261

³⁰¹ Mesnevi Şerhi VI/6

³⁰² Mesnevi Şerhi 6/282

³⁰³ Mesnevî Şerhi, VI/361

³⁰⁴ Menevi Şerhi VI/160

Ankaravî'nin kullandığı bazı deyimlere örnek verecek olursak; “Defsiz raks etmek”, “Çalmadan oynamak”³⁰⁸ “Canı lebine (ağzına) gelmek”³⁰⁹ “Bıyığına ve sakalına gülmek.”³¹⁰ “ Kabak gibi açılmak.(kabak gibi ale'l-fevr bitdin)”³¹¹ “Vakitsiz öten kuş”³¹² “Her yüze güleni dost bilmek”³¹³ “ Yüzü suyu yere dökülmek”³¹⁴ “Pişmiş baş gibi sırtıtmak”³¹⁵ “Her yüze güleni dost bilmek”³¹⁶ ....

Ankaravî hikmetli sözlere de arasına yer verir. “Nisan yağmuru sedefe düşerse inci yılanın ağzına düşse zehir olur.”³¹⁷ “Akıl meyve veren ağaç gibidir. Şehvet meyve veren ağacın dibinde biten fidan gibidir.”³¹⁸ şeklinde nakledilen rivâyetler, buna örnek olarak verilebilir.

Ankaravî halkın anlayacağı dilden konuşmakta ve onların bâtil inanışlarına bile eserinde yer verebilmektedir. Meselâ kabusu tarif ederken; “.... Kabus şol kara kura didikleridir ki, insan uyuduğu zamanda gelup anın üzerine vaki olur ve ana muzayaka virir.”³¹⁹ demesi bunun en güzel örneğidir.

Ankaravî, zaman zaman Mevlana gibi sosyal hayattan ve uygulanan adetlerden de örnekler verir. Moğollardan Tatar tâifesi diye bahsederek şöyle demektedir: “..... Nitekim ol zamanda olan Tatar tâifesi kaçan kendilere muteallık bir kimse hasta olsa, anın akrabası bir yire gelub âsmân tarafına ok atarlardı ve anlar böyle i'tikâd iderlerdi ki, Melekü'l- Mevt âsmân cânibindedir ve ol hasta olan hâneye havadan biri gelür ve anın cânını bedenden nez' kılır. Pes hevâ canibine tîr atarlardı. Tâ kim anların sihâmından Meleku'l- Mevt havf ide ve ol hastanın canını alamayub gide. Eger bazı hasta sıhhat bulsa, anlar Melekü'l--Mevt bizim tûrimizden firar kıldı ve hastamız anın pençesinden necât buldı dirlerdi ve eger ol hasta ölürse ol Melekül-Mevt bir gizlü yerden geldi ve anın canını aldı deyû itikad iderlerdi.....”³²⁰

Bütün bu nakledilenlerden sonra “Ankaravî'nin Şerhi niçin bu kadar kabul görmüştür? sorusunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkıyor. Ankaravî kullandığı yalın dille, zikrettiği âyet, hadis, şiir, atasözü, deyim, hikmetli söz ve hattâ toplumda yaygın olan ve olmayan

³⁰⁵ Mesnevi Şerhi VI/246

³⁰⁶ Mesnevi Şerhi VI/532

³⁰⁷ Mesnevi Şerhi VI/66

³⁰⁸ Mesnevi Şerhi VI/247

³⁰⁹ Mesnevi Şerhi VI/409

³¹⁰ Mesnevi Şerhi VI/111

³¹¹ Mesnevi Şerhi VI/144

³¹² Mesnevi Şerhi VI/145

³¹³ Mesnevi Şerhi VI/486

³¹⁴ Mesnevi Şerhi VI/361

³¹⁵ Mesnevi Şerhi VII/191

³¹⁶ Mesnevi Şerhi VI/486

³¹⁷ Mesnevi Şerhi VI/172

³¹⁸ Mesnevi Şerhi VI/133

³¹⁹ Mesnevi Şerhi VI/425

³²⁰ Mesnevi Şerhi VI/54

inanişlarla eserini zenginleştirmiş, yaptığı yorumlar Mesnevî'nin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Hattâ Mesnevî Şerhi sadece Türkleri değil İranlıları da etkilemiş İsmet Settarzâde ve Ekber Behrûz Ankaravî Şerhini Farsça'ya çevirmişlerdir.³²¹ Avrupada Mesnevî'yi ilk tanıtanlardan biri Sir William Jones'tir. Charles Edward Wilson eserin II. cildinin kelime kelime tercüme ve şerhini yayımlamış, Wilson'un başlatıp Nicholson'un sürdürdüğü Mesnevî'nin Ankaravî bağlamında yorumu İngilizce Mesnevî literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur.³²²

Eserin tesbit edebildiğimiz nüshaları şu kütüphanelerde yer almaktadır:

1-İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Nüshası: Pertev Paşa Kitaplığı 306 ve 307 numaralarda bulunan bu nüsha Ankaravî tarafından Derviş Ganem'e yazdırılmıştır.Tâlik bir yazıyla kaleme alınan eserin yazısı düzgün ve okunaklıdır. Altı ciltten oluşan eserin bitiriliş târihi H.1036/M.1626'dır.

2-İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Nüshası: Yazma Bağışlar Kitaplığı 561/1'de Mehmed Sâdik el- Mevlevî tarafından nesih kırmasıyla yazılan birinci cilt ve 561/2'de yazarı belli olmayan ikinci cilt.

3-Süleymâniye Kütüphanesi, Dâru'l- Mesnevî Nüshası: Dâru'l- Mesnevî 210 numarada kayıtlı bu nüsha bir cilttir ve talik bir yazıyla kaleme alınmıştır.

4-Süleymâniye Kütüphanesi, Dâru'l- Mesnevî Nüshası: 212- 217'de kayıtlı olan bu nüsha orta boy Bulak baskısıdır.

5-Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya Nüshası: Fâtihu'l- Ebyât adıyla Ayasofya Kitaplığına kayıtlı olan eser talik bir yazıyla kaleme alınmıştır. Ayasofya O 1925'de 6.cilt, O 1924'te 5. Cilt, O 1923'te 4. Cilt, O 1922'de 3. Cilt, O 1921'de 2. Cilt, O 1920'de 1. Cilt yer almaktadır.

6-Süleymâniye Kütüphanesi, Rşd Nüshası: Fâtihu'l- Ebyât adıyla Rşd 413/1'de birinci cild, Rşd. 413/2'de ikinci cilt kayıtlıdır.

7-Süleymâniye Kütüphanesi Gelibolulu Tâhir Kitaplığında (13/1-2-15/1-2)Fâtihu'l Ebyât adıyla kayıtlı altı cilt.

8-Süleymâniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Kitaplığı 819- 824'te Fâtihu'l Ebyât olarak kayıtlı, H.1251 Bulak baskısı altı cilt.

³²¹ İsmet Settarzâde, Şerh-i Kebîr-i Ankaravî ber Mesnevî-yi Manevî-yi Mevlevî, Tahran, 1970.

³²² DİA, C.29, S.333. Mesnevî maddesi (Yaz: Semih Ceylan)

9-Süleymâniye Kütüphânesi, Hüsrev Paşa Kitaplığı 159- 164'te Fâtihu'l Ebyât olarak kayıtlı, basılmış altı cilt.

10-Süleymâniye Kütüphânesi, Kasıdecizâde Kitaplığı 0 159- 164'te Fâtihu'l Ebyât olarak kayıtlı, Bulak baskısı altı cilt.

11-Süleymâniye Kütüphânesi, Pertevniyal Kitaplığı 0 371- 376'da, Fâtihu'l- Ebyât olarak kayıtlı, H.1251 Mısır baskısı altı cilt.

12-Süleymâniye Kütüphânesi, Düğümlü Baba Kitaplığı 346 numarada Fâtihu'l- Ebyât olarak kayıtlı, H.1252 Mısır Baskısı altı cilt.

13-Süleymâniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa Kitaplığı 589- 591'de, Fâtihu'l Ebyât adıyla kayıtlı el yazması ilk üç cilt.

14-Süleymâniye Kütüphânesi Nâfiz Paşa Kitaplığı 593-597'de, Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı el yazması beş cilt. (Beşinci cilt eksik)

15-Süleymâniye Kütüphânesi, Tâhir Ağa Kitaplığı 246 numarada, Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı, H.1251 Daru't- Tıbbâti'l- Hidiviyye baskısı altı cilt.

16-Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi Kitaplığı 1561 numarada, Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı, nesihle yazılmış 1. Cild.

17- Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi Kitaplığı 1564- 1569 mumarada Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı, H.1256'da Mısır Hidiviyye Matbaasında basılmış altı cilt.

18-Süleymâniye Kütüphânesi, Lâleli Kitaplığı 1422'de Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı bir cilt. Talik bir yazıyla kaleme alınan eserin yazılış tarihi; H.1068, İstinsah eden; Mustafa b. Muhammed'dir.

19- Süleymâniye Kütüphânesi, Süleymâniye 0 715-720'de Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı, Dâru't- Tıbbâti'l- Hidiviyye baskısı altı cilt.

20-Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Kitaplığı 275 numarada Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı talik cinsi yazıyla kaleme alınmış 1. Cild.

21-Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Kitaplığı 274 numarada Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı, talik kırmayıyla yazılmış, müellif hattı 1. Cild.

22-Süleymâniye Kütüphânesi, Zühdi Bey Kitaplığı 110 numarada Fâtihu'l- Ebyât adıyla kayıtlı, H.1220 Bulak baskısı altı cilt.

23-Aynı yerde 0 110m'de kayıtlı Bulak baskısı 3 ve 4. Ciltler.

24-Aynı yerde 0 102'de kayıtlı, H.1289 İstanbul Matbaa-i Âmire baskısı yedi cilt.
(Altıncı cild iki kısma bölünerek basılmıştır. Sonradan şerhedilen yedinci cildle ilgisi yoktur.)

25- Aynı yerde, 0102/1'de 0102'de kayıtlı olan eserin aynısı.

26-Aynı yerde II numarada kayıtlı, H.1220 Bulak baskısı 3. Cilt.

27-Süleymâniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi Kitaplığı 313 numarada Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratu'l- Meârif adıyla kayıtlı talikle yazılmış 1 ve 2. Ciltler.

28-Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Kitaplığı 204 numarada Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratu'l- Meârif adıyla kayıtlı talikle yazılmış bir cilt.

29-Süleymâniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Kitaplığı 1260- 1265'de aynı adla kayıtlı nesihle yazılmış altı cilt.

30-Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2350/ 2'de aynı adla kayıtlı, nesihle yazılmış bir cild.

31-Aynı yerde, aynı adla 2638/5'de kayıtlı, talikle yazılmış 10 yaprak.

32-Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Kitaplığı, 451 numarada aynı adla kayıtlı, talikle yazılmış bir cilt.

33-Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı, 1451 numarada aynı adla kayıtlı, nesihle yazılmış bir cilt.

34-Süleymâniye Kütüphanesi, Dâru'l- Mesnevî'de 245 numarada kayıtlı, talikle yazılmış Mesnevî'nin yedinci cildinin şerhi.

35- Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı 1563 numarada kayıtlı, Süleyman Fehim tarafından H.1256'da nesihle yazılmış yedinci cilt.

36-Süleymâniye Kütüphanesi, Yozgat 444'te kayıtlı H. 1289 İstanbul Matbaa-i Âmire baskısı 6 ciltlik Mesnevî Şerhi.

37-Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Kitaplığı 31 numarada kayıtlı başı eksik olan talik kırmasıyla yazılmış 4. Cilt.

38-Aynı yerde İlâve 252 numarada sonu noksan olan 6. Cilt.

39-Süleymâniye Kütüphanesi, FâtiH Kitaplığı B 2699- 2704'de Şerhu'l- Mesnevî olarak kayıtlı, H. 1270 Mısır Daru't- Tıbbâti'l- Hidiviyye baskısı 6 cilt.

40-Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2201/1-7'de Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H.1289 istanbul Matbaa-i Âmire baskısı 7 cilt.

41- Aynı yerde 2200/1-6'da Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H.1251 Mısır baskısı 1-3 ve 5-6. Cildler.

42-Aynı yerde, 2247 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H.1035'te rik'a ile yazılmış 4. Cilt.

43-Aynı yerde 2200m'de Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H.1251 Mısır baskısı 4. Cilt.

44- Süleymâniye Kütüphânesi, Hamidiye Kitaplığı 669- 675 numarada Mesnevî Şerhi olarak kayıtlı, talikle yazılmış yedi cilt.

45-Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Kitaplığı, 178 numarada Şerhu'l-Mesnevî olarak kayıtlı, Mustafa b. Ahmed b. İbrâhim tarafından nesihle yazılmış yedi cilt.

46-Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi İlâvesi'nde 79 numarada Şerhu'l-Mesnevî olarak kayıtlı, Derviş Muhammed Şeydâ tarafından H.1208'de talik yazıyla kaleme alınmış 2. Cilt.

47-Hâlet Efendi İlâvesi 80 numarada, Şerhu'l- Mesnevî adıyla kayıtlı, H.1035 de divânî kırmasıyla yazılmış 5. Cilt.

48-Aynı yerde 30 numarada Şerhu'l- Mesnevî olarak kayıtlı, Mehmed Mûnis tarafından H. 1234'te tâlikle kaleme alınmış 7. Cilt.

49- Aynı yerde, 23/1'de, Şerhu'l- Mesnevî olarak kayıtlı, talikle yazılmış sonu noksan olan 7. Cilt.

50-Aynı yerde 31 numarada, Şerhu'l- Mesnevî olarak kayıtlı, H.1049'da talik kırmasıyla yazılmış 4 ve 5. Ciltler. 4. Cilt baştan, 5. Cilt sondan noksandır.

51-Aynı yerde 32 numarada Mesnevî Şerhi olarak kayıtlı, talikle yazılmış müellif hattı olan 7. Cilt. (Sonu noksandır.)

52-Süleymâniye Kütüphânesi, H. Hüsnü Paşa Kitaplığı 802 numarada kayıtlı, H.1289 İstanbul Matbaa-i Âmire baskısı 7 cild.

53-Süleymâniye Kütüphânesi, H. Hayri- Abdullah Efendi Kitaplığı, 174 numarada kayıtlı, Mehmed Nûri tarafından H.1256'da ta'lik yazıyla kaleme alınmış Mesnevî'nin yedinci cildi.

54-Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Kitaplığı, 176 numarada kayıtlı, H.1158 târihinde Mehmed b. Ramazan tarafından ta'lik yazıyla kaleme alınmış Şerh-i Mesnevî'nin altı cildi.

55- Süleymâniye Kütüphânesi, Mihrişah Sultan 234-240'da Mesnevî Şerhi olarak kayıtlı Mısır baskısı yedi cild.

56-Süleymâniye Kütüphânesi, Lala İsmâil Kitaplığı 173 numarada kayıtlı, H.1049'da Hasan b. İbrâhim tarafından talikle yazılmış birinci cilt.

57-Aynı yerde 170, 171 numarada kayıtlı, 1. Ve 7. Ciltler. 1. Cild, Talik yazıyla H.1036'da Yusuf b. Abdillâh tarafından, 7. Cilt ise, yine H.1036'da talik yazıyla Yusuf Niğdevî tarafından kaleme alınmıştır.

58- Süleymâniye Kütüphânesi, İhsan Mahvî Kitaplığı, 7 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H.1251 İstanbul Dâru't- Tıbâati'l- Âmire baskısı 6 cilt.

59-Süleymâniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa Kitaplığı, 587- 588 numaralarda Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H. 1221 Mısır Dâru't Tıb'aa'ti'l- Hidiviyye baskısı 3, 4, 5, ve 6. Ciltler.

60-Aynı yerde 1524 numarada Mesnevî Şerhi olarak kayıtlı, 341 sayfalık matbû cilt.

61- Aynı yerde 0. 582'de Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, Mısır Dâru't- Tıbâati'l- Hidiviyye baskısı 416 sayfalık 3. Cilt.

62-Aynı yerde, o. 1525- 1529'da Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı Mısır Hidiviyye Matbaası baskısı 2, 3, 4, 5 ve 6. Ciltler.

63-Aynı yerde, 0. 585 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, H.1221 Mısır Dâru't- Tıbâati'l- Hidiviyye baskısı 6. Cilt.

64-Aynı yerde 592 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, talik yazılı 3. Cilt.

65-Aynı yerde, 450/2'de Şerh-i Mücellid Sâni-i Mesnevî adıyla kayıtlı, ta'likle kaleme alınmış bir cilt.

66-Süleymâniye Kütüphânesi, Rşd. 414/ 1-2'de Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, Mısır baskısı 3 ve 4. Ciltler.

67-Süleymâniye Kütüphânesi, Rşd. 415/ 1-2'de Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı H. 1251 Mısır Baskısı 5 ve 6. Ciltler.

68-Süleymâniye Kütüphânesi, Sâlihâ Hatun Kitaplığı 198 numarada Mesnevî Şerhi olarak kayıtlı, talikle yazılan başı sonu olmayan bir nüsha.

69-Süleymâniye Kütüphânesi, Şehid Ali Paşa Kitaplığı 1269 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, müellif hattı 445 yapraklı bir nüsha.

70-Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar Kitaplığı 558 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, nesihle yazılmış başı eksik 6. Cilt.

71-Aynı yerde, 561/3'de Şerhu'l- Mesnevî olarak kayıtlı, nesih kırmasıyla yazılmış 4. Cilt.

72-Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2273 numarada Mesnevî Tercümesi olarak kayıtlı, ta'likle yazılmış, 372 yaprak bir cilt.

73-Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar 569 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı sonu eksik 3. Cilt.

74- Aynı yerde, 568 numarada Şerh-i Mesnevî olarak kayıtlı, nesih ta'likle yazılmış, sonu eksik 5. Cilt.

B-TEFSİR İLE İLGİLİ ESERLERİ

VII- FÜTÛHÂT-I AYNİYYE

Fâtihâ Sûresine yapılan tefsirler içerisinde özel bir yeri bulunan bu eserin yazılış sebebi, Mesnevî'nin üçüncü cildini şerhettikten sonra, müellifin gözlerine perde indiğinde, kendi kendine bir söz vermesi ve iyileşince verdiği bu sözü yerine getirmesidir. Ankaravî Fütûhat-ı Ayniyye'nin başında yer aldığına göre şöyle yalvarıyor ve söz veriyor:

“Ey Müsteân ve ey Semî‘ ve Basîr olan Rahmân! Eğer bu gözlerim bir dahî rûşenâlık bulaydı ve hutût ve sutûr görmeğe bir mikdar kâdir olaydı, bakiyye-i ömrümü senin Kitâb-ı Kerîmini okumağa harc u sarf kılur ve ehâdîs-i şerîfe ve kelimât-ı evliyâ mütâlaasına meşgul olurum.” Gözleri açılınca Allah'ın nimetlerine şükretmek gâyesiyle tefsirini yazmaya başladığını, tefsirini yazmadan önce ise âlimlerin yazdıkları tefsirleri inceleyip gözden geçirdiğini belirtiyor.³²³ Müellif sözünü yerine getirmek için önce Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'i yazmış, ardından “Kur'ân-ı Azîm'den Fâtihay-ı Şerîfe'yi Türkî tefsir idüb mâh-ı receb-i şerîfin 27. günü tamam eylemiştir.”³²⁴

³²³ Ankaravî, Fütûhat-ı Ayniyye, 2b.

³²⁴ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.297.

Kitap yedi bölümden oluşmaktadır. Bunun sebebini ise müellif şöyle îzâh etmektedir: “Bu kitâb-ı şerîf, evvelâ yedi Fâtîha üzere temhîd olundu. Ve sâniyen her asl içinde söz başlarında iktizâ eylediğine göre bir nice vasl ve her kelimenin tefsîrinde bir fasl-ı şerhle işâret kılındı. Tâ bunu okuyanlar, bunda olan meânînin zabt ve hıfzı âsân gele, bir mahalli taleb olundukda bulunması sehl ve yesîr ola.” demekte ve yedi bölümde nelerin yer aldığını teker teker saymaktadır.³²⁵

Fütûhât-ı Ayniyye yedi bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm, Kur’ân’ı Kerîm’in fazîletlerinden, ikinci bölümde, istiâzenin mânâ ve hakîkatlerinden, üçüncü bölümde besmeleden, dördüncü bölümde, Fâtîha Sûresinin fazîletlerinden, beşinci bölümde, sûre ve âyet kelimelerinin mânâlarından, altıncı bölümde, Fâtîha Sûresinin isimlerinden, yedinci bölümde ise, Fâtîha Sûresinin nüzul sebebinden, inzal ve tenzilin mânâlarından bahsedilmekte, daha sonra da sûrenin tercüme ve tefsirine geçilmektedir.

Fütûhât-ı Ayniyye ismi, esere bizzat Ankaravî tarafından verilmiştir. Müellif, eserin bölümlerini saydıktan hemen sonra, eserin isminin Fütûhât-ı Ayniyye olduğunu belirtmekte ve eseri okuyan herkesin kendisine bir Fâtîha okumasını istemektedir.³²⁶

Fütûhât-ı Ayniyye’nin Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Lala İsmâil Paşa Kitaplığı 15/1 numarada kayıtlı, H.1217 yılında Ârif Dede tarafından talik bir yazıyla kaleme alınan eser.

2-Tâhir Ağa Kitaplığı 382/1 numarada kayıtlı, H.1328’de İstanbul Ahmed Kâmil Matbaası’nda basılmış, 220 sayfalık kitap.

3-Bağdatlı Vehbi Efendi Kitaplığı 92 numarada kayıtlı talikle yazılmış, 118 yapraklı kitap.

4-Lâleli Kitaplığı 167 numarada kayıtlı, H.1153 yılında talik bir yazıyla Muhammed Sâdeddin tarafından yazılan eser.

5-Hacı Beşir Ağa Kitaplığı 370 numarada kayıtlı, H.1084 yılında Karahisarlı Derviş Receb b. Mahmud tarafından nesih yazıyla kaleme alınmış eser.

6-Aynı yerde, 33 numarada kayıtlı, H.1059’da Abdalbâkî b. İbrâhim tarafından nesihle yazılmış 116 yapraklık eser.

---

³²⁵ Ankaravî, a.g.e, 3ab

³²⁶ Ankaravî, a.g.e, 3ab.

7-Hâlet Efendi Kitaplığı 27 numarada kayıtlı, H.1030'da nesihle kaleme alınmış, 120 yapraklık eser.

8-Aynı yerde, 270 numarada kayıtlı, H.1106 yılında Muhammed el- Mevlevî el-Beşiktâşî tarafından nesih yazıyla kaleme alınmış 113 yapraklı eser.

9-Şehid Ali Paşa Kitaplığı 1150 numarada kayıtlı, H.1087 yılında, Hatibzâde İbrâhim tarafından talikle yazılmış 76 yapraklı eser.

10-Serez Kitaplığı 236 numarada kayıtlı, talikle yazılmış 113 yapraklı eser.

11-Nâfiz Paşa Kitaplığı 68 numarada kayıtlı, H.1081 yılında Ali Yusuf tarafından yazılmış 82 yapraklı eser.

12-İzmirli İsmâil Hakkı Kitaplığı 167/2'de kayıtlı, H.1328 İstanbul Ahmed Kâmil Matbaasında basılmış 220 sayfalık eser.

VIII- MİSBÂHU'L- ESRÂR

Ankaravî'nin tefsir konusunda kaleme aldığı ikinci bir eser de, Misbâhu'l- Esrâr'dır. Müellif bu kitabını Gazalî'nin Mişkâtü'l- Envâr adındaki eserinden ilham alarak yazmıştır.

Nûr Sûresinin 35. âyetinin tasavvufî tefsiri diyebileceğimiz eserde, mukaddimeden sonra gelen dört bölüm mevcuttur. Birinci bölümde nûr ve mâhiyeti anlatılmakta, ikinci bölümde âyette geçen misbâh, mişkât ve zücâce kelimeleri açıklanmakta, üçüncü bölümde şecere-i zeytûneden bahsedilmekte ve dördüncü bölümde de hidâyet meselesi üzerinde durulmaktadır.

Misbâhu'l- Esrâr'ın Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Lala İsmâil Kitaplığı, 213/1 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla kaleme alınmıştır. 1. ve 9. yapraklar arasında yer almaktadır.

2-Düğümlü Baba Kitaplığı, 370/1 numarada yer alan nüsha, 1. ve 10. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Düğümlü Baba Kitaplığı, 10/1 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 1. ve 15. yapraklar arasında yer almaktadır.

4-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2544 numarada kayıtlı olan nüsha, H. 1208 yılında nesihle yazılmıştır. 8 yapraktan oluşmaktadır.

5-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2872/1 numarada yer alan nüsha, H. 1035 yılında Rik'a yazıyla kaleme alınmıştır.2. ve 14. yapraklar arasında yer almaktadır.

Erhan Yetik'in işaret ettiği bir nüsha ise, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar Bölümü 6394 numarada kayıtlıdır.³²⁷

C-TASAVVUFLA İLGİLİ ESERLERİ

IX- İZÂHU'L- HİKEM

İzâhu'l- Hikem, Ankaravî'nin, Şihâbüddîn es- Sühreverdî el- Maktûl'un (587/1191) Heyâkilü'n- Nûr adlı eserine yazdığı şerhin ismidir. Şerhin başında, eserle ilgili açıklamaların yapıldığı üç mukaddime yer almakta, daha sonra ise eser cümle cümle şerhedilmekte ve sonundaki hâtımeyle şerh nihâyete ermektedir.

Eserin adından da anlaşılacağı üzere, müellif bu şerhte tasavvufî ve felsefî îzahlar yapmakta, şerhçilikte olan hünerini bir kez daha ortaya koymaktadır.

İzâhu'l- Hikem'in Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Fâtih Kitaplığı, 5328/4 numarada yeralan nüsha, ta'lik yazıyla yazılmıştır. 62. ve 96. yapraklar arasında yer almaktadır.

2-Sâlihâ Hâtun Kitaplığı, 106 numarada yer alan nüsha, 38 yapraktır.

3-Şehid Ali Paşa Kitaplığı, 1747 numarada yer alan nüsha, H.1045/M.1635 yılında ta'lik yazıyla Mustafa Kasabbaşızâde tarafından istinsah edilmiştir. 43 yapraktır. Metin kırmızı, şerh siyah mürekkeple yazılmış, metinle şerhin karıştırılması böylelikle önlenmiştir.

4-Şehid Ali Paşa Kitaplığı, 2821/2 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla yazılmıştır. 65. ve 103. yapraklar arasında yer almaktadır.

5-Şehid Ali Paşa Kitaplığı, 2749/6 numarada yer alan nüsha, nesih yazıyla yazılmıştır. 151. ve 172. yapraklar arasında yer almaktadır.

6-Hâlet Efendi Kitaplığı, 727/3 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla yazılmıştır.

7-Çelebi Abdullah Efendi Kitaplığı, 398/1 numarada yer alan nüsha, nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 1-14. yapraklar arasında yer almaktadır.

---

³²⁷ Yetik, Erhan, a.g.e, s.104.

8-Rşd. 353/13 numarada yer alan nüsha, H.1193 yılında İbnü'l- Müstakîm Süleyman tarafından ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 85- 118. yapraklar arasında yer almaktadır.

Erhan Yetik Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, II/ 109'da kayıtlı 2039 numaralı nüshaya ve Süleymâniye Kütüphanesi, Cârullah Efendi Kitaplığı, 993/1 numaralı nüshaya da işâret etmektedir.³²⁸

X- ZÜBDETÜ'L- FÜHÛS FÎ NAKŞİ'L- FÛSÛS

Nakşü'l- Füsûs Muhiddin İbnu'l- Arabî'ye âid bir eserdir. Muhiddin İbnu'l- Arabî kendisine âid olan Füsûsu'l- Hikem adlı eserini özetleyerek Nakşü'l- Füsûs adlı eserini meydana getirmiştir. Mevlânâ Abdurrahman Câmî (H.898/M.1492) bu eseri Nakdu'n- Nüsûs adıyla Farsça'ya, İsmâil Ankaravî ise Zübdetü'l- Fühûs fî Nakşî'l- Füsûs adıyla Türkçeye çevirmiş,³²⁹ bu arada gerekli yerlerde de açıklamalar yapmıştır. Müellifin eseri şerh ederken Mesnevî'den yaptığı alıntılar da dikkat çekmektedir.

Eser yirmi yedi bölümden oluşmakta ve her bölümde bir peygamber ve temsil ettiği hikmet hakkında bilgi verilmektedir.

Zübdetü'l- Fühûs'un Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Hâlet Efendi Kitaplığı, 727/4'te kayıtlı, talikle kaleme alınan eser.

2-Aynı yerde 256 numarada kayıtlı, H.1201 yılında Seyyid Hüseyin tarafından talik yazıyla kaleme alınmış 105 yapraklı eser.

3-Aynı yerde 811/7'de kayıtlı, talik yazıyla kaleme alınmış, 65. yapraktan 123. yaprağa kadar olan kısım.

4-Pertev Paşa Kitaplığı 632/1 numarada kayıtlı, H.1106'da talik yazıyla Abdulcelil tarafından kaleme alınmış eser.

5-Şehid Ali Paşa Kitaplığı, 1215 numarada kayıtlı, Derviş Hasan tarafından talikle kaleme alınmış eser.

6-Düğümlü Baba 288 numarada kayıtlı, nesihle kaleme alınmış 108 yapraklık eser.

7-Lala İsmâil Kitaplığı 152 numarada kayıtlı, H.1173'te Abdulkadir b. Muhammed tarafından yazılan eser.

³²⁸ Yetik Erhan, a.g.e, s.96.

³²⁹ Yetik, Erhan, a.g.e, s.80.

8-İzmirli İ. Hakkı Kitaplığı 1132 numarada kayıtlı, H.1328 İstanbul Metin Matbaası'nda basılan, küçük boy, 128 sayfalık eser.

9- Hacı Beşir Ağa 347:1'de kayıtlı nesihle yazılmış, 69 yapraklık eser.

10-Tâhir Ağa Kitaplığı 382/2 numarada kayıtlı, H.1328'de İstanbul Metin Matbaası'nda basılan eser.

11-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 3274 numarada kayıtlı, H.1248'de nesihle kaleme alınmış 68 yapraklı eser.

XI- CENÂHU'L- ERVÂH

Ankaravî'nin insanların Allah'a yönelmesini sağlamak, ruhlarını kötülüklerden arındırıp güzelliklerle donanmalarını temin etmek için kaleme aldığı Cenâhu'l- Ervâh, sâde ve anlaşılır bir dile sâhiptir.

Müellif, Kasîde-i Tâiyye Şerhini tamamladıktan sonra bu eseri yazmaya başlamış,³³⁰ kitabında Mesnevî'den ve Gülşen-i Râz'dan seçtiği beyitleri esas almış, anlatımını hikâye ve kıssalarla zenginleştirmiştir. Belli konu ve bölüm başlıkları kullanılmayan eserde, konu ile ilgili anlatılacak hikâye ve kıssalara dikkat çekilerek, konu başlığı vazîfesi görmesi sağlanmıştır.

Cenâhu'l- Ervâh'ın Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Lala İsmâil Kitaplığı, 213/3 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1130/M.1717 tarihinde istinsah edilmiştir. Ta'lik yazıyla istinsah edilen nüshanın müstensihi belli değildir. 15 ve 54. yapraklar arasında yer almaktadır.

2-Reisülküttab Kitaplığı 1183/4 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1068/M.1657 tarihinde, ta'lik yazıyla Bostanzâde Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. 12. ve 36. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2558 numarada kayıtlı olan nüsha, müellif hayattayken H.1020/M.1611 yılında istinsah edilmiştir. Nesih yazıyla kaleme alınan eser, 65 yaprak olup müstensihi belli değildir.

4-Hâlet Efendi Kitaplığı, 221/3 numarada yer alan nüsha, nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 280. ve 313. yapraklar arasında bulunmaktadır.

---

³³⁰ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.292.

XII-RİSÂLE-İ UYÛN-I İSNÂ AŞERE

Risâle-i Uyûn-i İsnâ Aşere, müellifin mukaddimede anlattığı üzere, Ankaravî'nin himmet âsâsını tefekkür taşına vurması ve oradan oniki kaynak fışkırması sonucunda meydana gelmiş ve eser adını buradan almıştır. Müridlerine irfanları nisbetinde bu rızıktan faydalanmalarını tavsiye eden Ankaravî'nin bu eseri, on iki bölüm ve bu bölümlerde yer alan on iki manzûmeden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde nefsin kirliliklerinden temizlenme, şehvetlerden kaçınma, ikinci bölümde, tahkik ehline hizmet ve taklid erbâbından uzaklaşma, üçüncü bölümde kâmil kişilerin sözlerini araştırma konusu işlenmiştir. Dördüncü bölüm, aşk ve muhabbete, beşinci bölüm tevhide, altıncı bölüm zâhir ehline dâirdir. Yedinci bölümde ma'rifet tahsili teşvik edilmekte, sekizinci bölümde, ledünnî ilim anlatılmakta, dokuzuncu bölümde fakr ve mahv onuncu bölümde tecerrüd konularına yer verilmektedir. Onbirinci bölümde insanlar zikre teşvik edilmekte, on ikinci bölümde duâ ve niyâzla kitap nihâyete ermektedir.

Bu manzum eserin dili Türkçe olmasına rağmen mukaddimesi ve başlıkları Arapça, içindeki bazı beyitler de Farsçadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Bölümünde 6394 numarada kayıtlı olan tek nüsha, H.1276/M.1859 tarihinde Muhammed Nûri el- Mevlevî tarafından istinsah edilmiştir. 20b ve 25a varakları arasında yer almaktadır.³³¹

III-MİN HÂCÜ'L- FUKARÂ

Müellifin en meşhur eseri hiç şüphesiz, kendisine Hazret-i Şârih ünvanını kazandıran Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif adlı eseridir. Mesnevî Şerhi olarak tanınan bu eserden sonra en çok rağbet gören eseri ise Minhâcu'l- Fukarâ'dır.

Eserin yazılış gâyesini müellif şöyle anlatmaktadır: “Bir vakit, fukarânın ve ahhâbın irşâdıyle memur idim. Hasbelkader onların terbiyesine ve irşâdına bütün gayretlerimi hasrederek çalıştım. Zamanla gördüm ki; bizim gibi gözüken ve şekl-i şemâili bize benzeyen fukahâ, sultânü'l- evliyâ ve burhânü'l- asfiyâ olan âriflerin mevlâsı Mevlânâ hazretlerinin gitmiş olduğu tarîkat-ı aliyenin zıddına birtakım ahval içerisinde. Ki bu ahvâli Tarîkat-ı Mevleviyye ayıplamış ve ondan sakındırmıştır. Böyle olmalarına rağmen, her biri Hazret-i Mevlânâ'nın kudsî sözlerini içercesine dinliyor ve âid oldukları mezheplere âid câiziyetin delillerini de biliyorlar. Kimisi sâdece tarîkatimizin sağladığı yemeklerden yemek için bizim

³³¹ Yetik, Erhan, a.g.e, s.105-106.

şeklimize girmişler, yemeklerin lezzetiyle meşguller. Ama seyr u sülûkun çilesinden ve zevkinden habersizler. Kimisi, tıpkı meyvesiz ağaç gibi ilim ve mârifetten uzak kalmışlar, ne tarîkatı biliyorlar, ne şerîatı. Bâzıları ise âdâb-ı erkan nedir hiç duymamışlar. Belki içlerinde bütün bu saydığım kötü sıfatların fevkinde olan okumuş ilim ve mârifet tahsîli yaparak âdâb-ı muâşeret yönüyle tarîkate bir an da olsa uyum sağlamış olanlar bulunsa dahî, nefsin ve şeytanın ef'alleri yüzünden ve evliyânın vahdetâmiz (tevhîde âid) sözlerinden kendi keyiflerine göre aldıkları huccetlerle, yapmış oldukları kötü şeyleri mübah göstererek sapmışlardır. İçlerinden bir güruh var ki, hakîkaten vakar ve azâmet sâhibi insanlar. Onlar bütün bu saymış olduğum hasletlerden tamâmen müberrâ ve muazzezdirler. Akîdeleri saf ve dinleri ilmin ve mârifetin nûruyla apaydınlık. Fakirler ama kanaatkarlar, bunun yanında çeşitli ibâdet ve riyâzetlerle ruhlarını kuvvetleştirmişler. Nebîlerin ve velîlerin buyurduklarını te'vil etmeden, büyük bir nefis teslîmiyetiyle kabul etmişler.Ama bu sınıf dahî bâzısı itibârıyla, merâtib-i sülûktan, nefsin ve fitratın terbiyesindeki zorluklardan, tarîkatın hakikatındaki fehmin dakikliğinden , hakâyık-ı ilim ve mârifetten bîhaber kalmışlar. Ve Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerif'te buyurmuş olduğu nazm-ı zâhirine ve bir miktar da derûnuna açıklık getirmişler.Bunlarla iktifâ eder bir vaziyette devam edip gidiyorlar.Hz. Ali buyuruyor ki; "İlmi olan kimsenin câhil yanında susması hayırlı değildir." Ben buna binâen derim ki, ilmim olduğu müddetçe bu manzara karşısında susamazdım. Fukarâyâ bilmediğini öğretmek ve haber vermek de bana hiçbir zaman ağır bir yük gibi gelmedi.³³²

Kendi tarîkatine mensup olanlar arasında bile, tarîkatî yanlış anlayanlar olduğunu, tarîkatın âdâb ve erkânından habersiz kimselerin bulunduğunu açıkça ifâde etmekten çekinmeyen Ankaravî şöyle devâm ediyor:

"Gerçi yârân ve ihvânımıza, mertebelere âid halleri, seyr-i sülûk'ü çoğu âdâb-ı tarîkatî erkânî ve esrârî bizzat lisânımla anlatarak öğretmişimdir. Ve onlar bu sâyede, erkân ve esrâra âid bilgilere şuurlu bir şekilde vâkıf olmakla berâber, belki de bizim ilmimize âid bu kitabı te'lif etmeme gerek yoktu. Lâkin; âdâb-ı sülûku bilmeyenlere bir mesned olması bakımından ve bizden sonra gelenlere âdâb-ı sülûku öğrenmek kolaylaşsın diye bu eseri yazıyorum. Bunlarla berâber; tarîkatımızda olan âyin, erkân, âdâb, ef'al (fiiller) ve ahval gibi husûsiyetlerin yanlış anlaşılma olmaksızın Rasûlullah Efendimizin sünnetlerine ve akl-ı kâmil meşâyihimizin mutâbık olarıktan tasdik ettiği bilgilere dayanarak îzâh edilmesi ve bunun zabt-u rabt altına alınması gereğini duydum. Kaldı ki, bu tarîkatın müntesipleri bid'at ehli diyenlere hüccet olması bakımından bu eserin nâçizâne tab' edilmesine büyük bir iştiyakla

³³² Ankaravî, Minhâcü'l- Fukarâ, s.16.(Hazırlayan: Sâdettin Ekici)

karar kıldım. Bu kitap, âyetlerden, Rasûlullah'a âid hadislerden ve akl-ı kâmil meşâyihin sözlerinden meydana gelmiştir. Bu kitabı mütâlaa edenler, tarîkatımızın her hâlinin âyetlerden, hadislerden ve meşâyihimizin eser ve haberlerinden müteşekkil olan en güvenilir kaynaklardan delillere dayandığını görecektir.”³³³

Minhâcü'l- Fukarâ ismi esere bizzat müellif tarafından verilmiştir. Doğru yolu bulmak isteyenlerin bu eseri okumasını tavsiye eden Ankaravî, eseri üç ana bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde on bâb hâlinde Mevlevî Tarîkatının âdâb ve erkânından, ikinci bölümde, şerâatsiz tarîkat olmayacağı için, on bâb hâlinde şerâat konularından, üçüncü bölümde de yine on bâb hâlinde (her bâb da on bölüme ayrılarak) sülûk mertebelerinden bahsedilmiştir.

Sâde ve akıcı bir dille kaleme alınan Minhâcü'l- Fukarâ'da Mesnevî'den, Fütûhâtü'l- Mekkiyye'den, Avârifü'l- Maârif'ten, Menâzilü's- Sâirîn'den, İmam Gazâlî'nin (H.505/ 111) İhyâ'sından bol miktarda alıntı yapılmış, meşhur velîlerin sözlerine de sık sık yer verilmiştir. Konu anlatılırken pek çok kez sözün desteklenmesi için âyet ve hadislerden deliller getirilmiş, ancak hadislerin kaynakları çok az yerde belirtilmiştir.

Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser, değişik zamanlarda da basılmış³³⁴ ve müellifin şöhretini artırmıştır.

Minhâcü'l- Fukarâ'nın Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1- Lala İsmâil Kitaplığı 229 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1036 yılında talik yazıyla kaleme alınmıştır. 375 yapraktır.

2- Pertevniyal Kitaplığı 416 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1029 yılında nesihle yazılmıştır. 204 yapraktır.

3-Düğümlü Baba Kitaplığı 375/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1286 yılında İstanbul Rızâ Efendi Matbaasında basılmıştır. 3+281 sahifedir.

4-Mihrişah Sultan Kitaplığı 274 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1028 yılında nesihle yazılmıştır. 172 yapraktır.

5-İzmirli İsmâil Hakkı Kitaplığı 1260 numarada kayıtlı olan nüsha, H. 1046 yılında talikle kaleme alınmıştır. 216 yapraktır.

³³³ Ankaravî, a.g.e, s.18, 19.

³³⁴ Minhâcü'l- Fukarâ H.1256/M.1840 yılında Bulak'ta, H.1296/M.1869 yılında da İstanbul'da Rızâ Efendi Matbaası'nda basılmıştır.Eserin sonunda Semâ Risâlesine de yer verilmiştir.

6-Aynı yerde 1239/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1286 yılında İstanbul'da Rızâ Efendi Matbaası'nda basılmıştır.

7-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 3941/2 numarada kayıtlı olan nüsha, Rik'a yazıyla kaleme alınmıştır. 19 ile 62. yapraklar arasında yer almaktadır.

8-Nâfiz Paşa Kitaplığı 468/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1179 yılında kaleme alınmıştır. 317 yapraktır.

9-Aynı yerde 469/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1065 yılında Derviş Hüseyin Niyâzi el- Mevlevî tarafından istinsah edilmiştir. 169 yapraktır.

10-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2261 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1249 yılında nesih yazıyla, Halil Fehmi tarafından istinsah edilmiştir. 287 yapraktır.

11- Nâfiz Paşa Kitaplığı 466 numarada kayıtlı olan nüsha, 270 yapraktır.

12-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2889 numarada kayıtlı olan nüsha, rik'a yazıyla İsmâil Hakkı tarafından istinsah edilmiştir. 88 yapraktır.

13-Tâhir Ağa Kitaplığı 451/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1256 Bulak Dâru't Tıbâati'l- Âmire baskısıdır.278 sayfadır.

14-Dârulmesnevî 282 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1028 yılında Güzelhisarlı Mevlevî Mustafa tarafından nesih yazıyla istinsâh edilmiştir. 159 yapraktır.

15-H. Hüsnü Paşa Kitaplığı 594 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1229 yılında nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 118 yapraktır.

16-Şâzelî Kitaplığı 85/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1213 yılında Derviş Abdullah tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 150 yapraktır.

17-Murad Buhârî Kitaplığı 218 numarada kayıtlı olan nüsha, nesihle kaleme alınmıştır.165 yapraktır.

18-Uşşâkî Kitaplığı 24 numarada kayıtlı olan nüsha, talikle yazılmıştır. 207 yapraktır.

19-Hâlet Efendi İlâvesi 54 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1165 yılında talik yazıyla kaleme alınmıştır. 282 yapraktır.

20-Hâlet Efendi Kitaplığı 202 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1211 yılında, talik yazıyla Mehmed Sâlih Kasabbaşızâde tarafından istinsah edilmiştir. 220 yapraktır.

21-Aynı yerde 817/II numarada kayıtlı olan nüsha, nesihle kaleme alınmıştır. 154-192.yapraklar arasında yer almaktadır. Noksandır.

22-Aynı yerde 306 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 335 yapraktır.

23-Aynı yerde 203/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1080 yılında, ta 'lik yazıyla Süleyman b. Ramazan tarafından istinsah edilmiştir. 114 yapraktır.

XIV- DERCÂTÜ'S- SÂLIKÎN

Dercâtü's- Sâlikîn'in yazılış sebebi, dostlarının Ankaravî'den, Mennâzilü's Sâirîn gibi dervişlere yol gösterecek bir eser yazmasını istemeleridir. Ankaravî, kitabını yazarken Menâzilü's- Sâirîn'i örnek aldığı gibi, pek çok yerde de esere atıflarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Dercâtü's- Sâlikîn'de Mesnevî'den ve İbnü'l- Arabî'den de çok sayıda alıntı yapılmış, yeri geldikçe de meşhur sûfîlerin sözlerine yer verilmiştir.

Dercâtü' Sâlikîn ismi esere müellif tarafından verilmiştir.³³⁵ Sahîh Ahmed Dede eserin adını Minhâcü's- Sâlikîn olarak vermekte ve H.1027 yılının Zilhicce ayında yazılmaya başlanan eserin H.1028 yılının Safer ayında tamamlandığını yani eserin yazılmasının on dört ay sürdüğünü belirtmektedir.³³⁶ Eserde, tasavvuf yoluna girenlerin katetmesi gereken dereceler on bâbda işlenmekte, her bâb da yine on dereceye ayrılarak yüz derece hakkında bilgi verilmektedir. Eser konu ve üslup bakımından Minhâcü'l- Fukarâ'nın üçüncü bölümünün hemen hemen aynısıdır. Bundan dolayıdır ki, aynı konuları daha düzenli ve daha geniş olarak ele alan Minhâcü'l- Fukarâ yaygınlaştığı halde, Dercâtü's- Sâlikîn'in yazma nüshaları yaygınlaşmamış ve baskısı da yapılmamıştır.

Dercâtü's- Sâlikîn'in Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz tek bir nüshası vardır. Bu nüshanın da son tarafları eksiktir. Eserin kim tarafından hangi tarihte yazıldığı belli değildir. Ta'lik yazıyla istinsah edilen bu nüsha, 120 yapraktan oluşmaktadır.³³⁷

Erhan Yetik'in belirttiğine göre eserin bir diğer nüshası da, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Emânet Hazîresi nüshasıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe

³³⁵ Ankaravî, Dercâtü's- Sâlikîn, vr.1b.

³³⁶ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.293.

³³⁷ Ankaravî, Dercâtü's- Sâlikîn, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı. No: 2674.

Yazmalar Kataloğu, I/57'de 271 numarada kayıtlı olan bu nüsha, H.1073/M.1662 tarihinde, Ali b. Hasan b. Hüseyin el- Edirnevî tarafından istinsâh edilmiştir.³³⁸

XV-NİSÂB-I MEVLEVÎ

Nisâb-ı Mevlevî, Ankaravî'nin en son yazdığı eserdir. Eserin yazılış sebebi ise, Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin (H.1053/M.1643) Ankaravî'den tarîkatın usul ve esaslarına dâir bir eser yazmasını istemesidir.³³⁹

Farsça olarak kaleme alınan bu eser, müellifin Farsçaya vukûfunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Eserin dili konusunda kaynaklarda birbirinden farklı ve yanlış bilgiler yer almaktadır. Gölpınarlı, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğunun bir yerinde eserin Türkçe olduğunu söyler³⁴⁰, başka bir yerinde ise, Minhâcü'l- Fukarâ'nın Arapçaya tercümesi olduğunu ve adının Nisâbü'l- İntisâb olduğunu belirtmektedir.³⁴¹

Türk Ansiklopedisinde de Nisâb-ı Mevlevî, Mesnevî Şerhi'nden sonra Ankaravî'nin yazdığı en önemli eser olarak tanıtılmış ve Minhâcü'l- Fukarâ'nın dili konusunda yanlış bilgi verilerek, Minhâcü'l- Fukarâ, Nisâb-ı Mevlevî'nin Arapçaya tercümesidir, denilmiştir.³⁴² Sahîh Ahmed Dede'nin verdiği bilgi en doğrusudur ve şöyledir: "Nisâbu'l- Mevlevî kitâb Fârisî manzûm ve mensûr Minhâc'ın elif-bâsıdır..."³⁴³

Erhan Yetik, bu yanlışlıklara dikkat çektikten sonra, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Şüphesiz Nisâb-ı Mevlevî ile Minhâcü'l- Fukarâ arasında bir ilgi vardır. Ancak bu ilgi, muhtevâ bakımındandır. Üstelik Nisâb-ı Mevlevî Farsça ve manzum bir eser olup, ne Minhâcü'l- Fukarâ'nın Arapçaya tercümesi ve ne de Minhâcü'l- Fukarâ onun Arapçasıdır. Belki Nisâb-ı Mevlevî'nin, Minhâcü'l- Fukarâ'nın Farsça ve manzum bir şekli olduğunu söyleyebiliriz."³⁴⁴

Nisâb-ı Mevlevî de Minhâcü'l- Fukarâ gibi üç bölümden meydana gelmekte, birinci bölümde tarîkatten, ikinci bölümde şerâatten, üçüncü bölümde ise merâtib-i sülûkten bahsedilmektedir.

³³⁸ Yetik, Erhan, a.g.e, s.116.

³³⁹ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.300.

³⁴⁰ Gölpınarlı, MMYK, II/163.

³⁴¹ Gölpınarlı, MMYK, II/241.

³⁴² Türk Ansiklopedisi, XX/304.

³⁴³ Sahîh Ahmed Dede, a.g.e, s.300.

³⁴⁴ Yetik, Erhan, a.g.e, s.116-117.

Eser, Minhâcü'l- Fukarâ gibi meşhur olmamış ve yaygınlaşmamıştır. Bunun sebebi, eserin dilinin Farsça olması ve ele aldığı konuların Minhâcü'l- Fukarâ'nın konuları ile aynı konular olmasıdır.

Yazmaları yaygın olmayan eserin bilinen bir baskısı da mevcut değildir. Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz nüshalar aşağıda verilmiştir:

1-Lala İsmâil Kitaplığı 231 numarad kayıtlı olan nüsha, H.1108 yılında, Halil b. İsmâil tarafından ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 72 yapraktır.

2-Serez Bölümü 1524 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1073 yılında, Neşâtî Ahmed b. Mahmud b. Ali tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Erhan Yetik bunların yanında Konya Mevlânâ Müzesi yazmalar Kataloğu 2104 numarada kayıtlı olan bir nüshaya işâret etmekte, bu nüshanın müstensihinin ve istinsah tarihinin belli olmadığını belirtmektedir.³⁴⁵

XVI- HUC CETÜ'S- SEMÂ

Adından da anlaşılacağı üzere Huc cetü's- Semâ', semâ''ın meşrû olduğunu delillerle ortaya koymaya çalışan bir kitaptır. Ankaravî'nin hayatını anlatırken Kadızâdelilerle yaptığı mücâdelelere kısaca temas etmiş, tarîkat ehliyle düdük çalanlar, tahta depenler şeklinde ifâdelerle alay eden, semâ, raks ve deverânın haram olduğunu iddiâ eden³⁴⁶ Kadızâde Mehmed Efendi(H.1045/ M. 1635) ve onun görüşlerine tâbi olanların fikirlerini çürütmek, semâ', raks ve deverânın meşrûiyetini isbât etmek için Ankaravî'nin Huc cetü's- Semâ' adlı bir eser yazdığını belirtmiştik.

Kâtip Çelebi'nin bildirdiğine göre Huc cetü's Semâ', Ahmed b. Muhammed b. Muhammed et- Tûsî (H.520/ M.1126)'nin Bevârikü'l- İlmâ' fî Tekfîri Men Yuharrimü's- Semâ' adlı eseri esas alınarak yazılmıştır.³⁴⁷ Ankaravî bu eserini II. Osman 14 yaşında tahta çıktıktan sonra hem Arapça, hem de Türkçe olarak kaleme almıştır.³⁴⁸

Eser, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde semâ, raks ve deverânın haram olmadığı görüşü işlenmekte, ikinci bölümde, semâ''ın câiz olduğu isbât edilmeye çalışılmakta, üçüncü bölümde ise def çalmanın mübah olduğu örneklerle anlatılmaktadır.

³⁴⁵ Yetik, Erhan, a.g.e, s.118.

³⁴⁶ Kâtip Çelebi, Mîzânü'l- Hak fî İhtiyârî'l- Ehak, s.112.

³⁴⁷ Kâtip Çelebi, Keşfü'z- Zünûn, I/630.

³⁴⁸ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târihi, s.292.

Eser, Minhâcü'l- Fukarâ'nın arkasına konularak iki defa basılmıştır. H.1256/M.1840 Bulak baskısı ve H.1286/M.1869 İstanbul Rızâ Efendi Matbaasında yapılan Minhâcü'l- Fukarâ kitabının arkasında yer alan kitap 29 sayfadan meydana gelmektedir.

Bayram Akdoğan, bu eser üzerinde, İsmâil-i Ankaravî'nin Hücetü's- Semâ' Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı adını verdiği bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.³⁴⁹

Eserin Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Düğümlü Baba Kitaplığı, 375/2 numarada yer alan nüsha H.1286 yılında İstanbul Rızâ Efendi Matbaasında basılan 29 sahifelik bölümdür.

2-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2638/4 numarada yer alan nüsha, nesihle yazılmıştır. 32. ve 61. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 395/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1289 yılında Çayırılı Medresesinde Hâfiz Hüseyin Şevki Trabzonî tarafından talik yazıyla istinsah edilmiştir. 1. ve 10. yapraklar arasında yer almaktadır.

4-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 469/2 numarada yer alan nüsha, nesihle yazılmıştır. 170- 196. yapraklar arasında yer almaktadır.

5-Pertev Paşa Kitaplığı, 255/2 numarada yer alan nüsha, ta'likle yazılmıştır. 168- 198. yapraklar arasında yer almaktadır.

6-Rşd. 483/2 numarada yer alan nüsha, Bulak baskısıdır. Minhâcü'l- Fukarâ'nın arkasında yer almaktadır.

7-Rşd, 483/1 numarada yer alan nüsha da aynı şekilde H. 1256 Bulak nüshasıdır.

XVII-RİSÂLE-İ TENZÎHİYYE FÎ ŞE'Nİ'L- MEVLEVİYYE

er- Risâletü't-Tenzîhiyye fî Şe'ni'l- Mevleviyye, Hücetü's- Semâ' gibi semâ'ın meşrûiyetini isbât etmek için kaleme alınan bir eserdir. Ankaravî bu eseri, Cerrâh Şeyhi olarak bilinen Şeyh İbrâhim (H.1033/ M.1623) adındaki bir vâizin, semâ' vb. Mevlevîlerin davranışlarını eleştirmesi üzerine, bu konuda yapılan eleştirilerin haksızlığını ortaya koymak için yazmıştır. Arapça olarak yazılan kitap, mukaddime, üç makâle ve beş itirâza cevap verilen bölümlerden oluşmaktadır. Eserin dilinin Arapça olması ve müellifin diğer eserlerinde de benzer konuların ele alınmış olması, yazmalarının yaygınlaşmamasına sebep olarak gösterilebilir.

Erhan Yetik, Brockelmann'dan naklen, eserin H.1310/ M.1892 yılında Leiden'de bir baskısı yapıldığını nakletmektedir.³⁵⁰

Bizim Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz tek nüsha, Nâfiz Paşa Kitaplığı 395/2 numarada kayıtlıdır. H.1289/M.1872 yılında İstanbul, Çayırılı Medresesi'nde, Hâfız Hüseyin Şevki Trabzônî tarafından ta'lik yazıyla istinsâh edilmiştir. 10. ve 34. yapraklar arasında yer almaktadır.

XVIII- RİSÂLE-İ USÛL-İ TARİKAT-I MEVLÂNÂ

Ankaravî'nin Mevlevî tarikatında sülûkün nasıl olduğu ve tarikat silsilesinin kimlerden oluştuğu şeklinde kendisine yöneltilen bir soruya cevap vermek üzere kaleme aldığı kitap, Minhâcü'l- Fukarâ'nın tarikate girişle ilgili bölümünün özeti sayılabilir.

Türkçe olarak yazılan kitapta, Hz. Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştığına işâret edilmektedir. Mevlevî tarikatine girmeyi isteyen bir kimsenin öncelikle halîfelerden birine bîat etmesi gerektiği vurgulanmakta ve müridin yapması gereken işler ve dikkat etmesi gereken davranışlara yer verilmekte, bunları yaptığında ulaşacağı mertebeler anlatılmaktadır.

Eserin Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz iki nüshası mevcuttur. Bunlardan birisi, Nâfiz Paşa Kitaplığı, 351 numarada yer almakta olup ta'lik yazıyla kaleme alınmış yedi yapraktan meydana gelmektedir. İkinci nüsha da yine Nâfiz Paşa Kitaplığında 352/1 numarada yer almaktadır. Nesih yazıyla kaleme alınan bu nüsha da 7 yapraktan oluşmaktadır. Kitapların isimleri, Risâle-i Usûl-i Tarîka ve'l- Bî'a şeklindedir.

Erhan Yetik'in tanıtımını yaptığı üç nüsha hakkında da bilgi verecek olursak;

Konya Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, I, 246'da 1661/16 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1270/M.1853 tarihinde, Osman el- Mevlevî tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiş olup 62-68. yapraklar arasında yer almaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde 6394 numarada kayıtlı bulunan nüsha, H. 1295/M.1878 yılında ta'lik yazıyla istinsah edilmiş olup 34- 37. yapraklar arasında yer almaktadır. İstanbul Dîvân Edebiyatı Müzesi, 104 numarada kayıtlı olan nüsha ise, H.1319/M.1901 yılında Mustafa Lütfi tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 12 yapraktan meydana gelmektedir.³⁵¹

³⁴⁹ Bu tezin özeti şeklinde bkz. Akdoğan Bayram, "Hüccetü's- Semâ Adlı Mûsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmâil b. Ahmed'in Mûsikî Anlayışı", AÜİFD, sa: 35, 1996.

³⁵⁰ Yetik, Erhan, a.g.e, s.90 ; Brockelmann, GAL, C.II, s.590 vd.

³⁵¹ Yetik, Erhan, a.g.e, s.112-113. Daha geniş bilgi için bkz. aynı yer.

XIX- SÜLUKNÂME-İ ŞEYH İSMÂİL

Kaynaklarda adından söz edilmeyen Sülûknâme-i Şeyh İsmâil, seyr u sülûkten bahsetmekte, şeyh ile halk arasındaki münâsebeti açıklamakta ve zikrin faydasını anlatarak, ism-i celal zikrinin nasıl yapılacağını îzâh etmektedir. Ankaravî burada müridin yanında bulunmayan şeyhine istimdâd edebileceğini söylemekte, hattâ daha önce yaşayan meşâyih'ten de istimdâd edilebileceğini belirtmektedir. Eserin dili Türkçedir.

Risâle-i Usûl-i Tarîkat-ı Mevlânâ'nın kenarında yer alan tek nüsha, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü, 6394 numarada kayıtlıdır. Ta'lik yazı ile istinsah edilmiştir. Müstensihî belli olmayan bu nüsha, bir kaç sayfalık küçük bir risâle olduğu için yazmaları yaygın değildir.³⁵²

D-HADİSLE İLGİLİ ESERİ

XX- ŞERH-İ HADİS-İ ERBAİN

Müellifimizin tefsir konusunda Fütûhât- Ayniyye ve Misbâhu'l- Esrâr adlı eserleri bulunduğunu daha önce belirtmiştik. Hadis konusunda müstakil olarak kaleme aldığı tek eser de Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'dir. Ankaravî'nin tefsir konusunda verdiği eserlerde nasıl tasavvuf ilminin ağırlığı hissediliyorsa, hadis konusunda verdiği bu eserde de, gerek hadislerin seçilişi, gerekse yapılan yorumlarda tasavvufî bir yön bulunması dikkat çekmektedir.

Hadis Edebiyatında müstakil bir başlık altında incelenen Kırk Hadis Edebiyatı, müellifin kendi isteğine göre seçtiği kırk hadisin bir araya getirilmesidir. Hz Peygamber'in "Ümmetim için dînî mevzulara dâir kırk hadis hıfzedeni Allah Te'âlâ Kıyâmet gününde fakihler ve âlimler arasında diriltir"³⁵³ hadisi, âlimleri kırk hadis yazmaya yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Bunun yanısıra, Şefaât-ı Nebeviyyeye nâiliyyet, cehennem azâbından korunmak temâyülü, hayır duâ almak, rahmetle yâde vesîle kazanmak, Peygamberin rûhâniyyetine tevessül, sıkıntuları unutmak, faydasız geçen zamanı telâffî etmek, din buyruklarına ve müslüman halka hizmet eylemek, eslâfa tebaiyyet etmek, dost ve talebe recâsını yerine getirmek, hadis ilminde ve edebiyatta behresi olduğunu göstermek, a'lâm-ı ümmetin, huffâz-ı İslâm'ın isrine uymak, ulemâ sınıfında rif'atlı görünmek, ders takrirlerinde istifâde edilmek, şahsî ve zamânî görüşleri tafsîle imkan bulmak, maddî sebepler, ekâbire hoş görünmek vb. sebepler de Kırk Hadislerin yazılmasında etkili olan sebeplerdendir.³⁵⁴

³⁵² Yetik, Erhan a.g.e, s.113-114.

³⁵³ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/246 (2465. Hadis)

³⁵⁴ Karahan, Abdülkadir, İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Ankara 1991, s.5-18

Abdülkadir Karahan'ın "muayyen bir tarîk ve sülûkun müdâfaası mevzûunda, Türkçe Kırk Hadis tercümelerinin en tipik örneği"³⁵⁵ olarak gösterdiği Ankaravî'nin Kırk Hadis Şerhi'nde müellifin kendisi de eseri yazma sebebi konusunda şunları nakletmektedir:

"Pes bu fakîr ve hakîr Mevlevî eş- Şeyh İsmâ'îl-i Ankaravî imtisâlen li hâzihi'l- işâreti'l- aliyye ve sürûren bi- hâzihi'l- beşâreti's- sâmiyye ehâdîs-i Nebevî'den tarîkımızı müeyyed olan ve sülûkümüze takviyyet kılan sahîhü'l- isnâd kırk hadîs-i şerîfî ihtiyâr edüp türkî ibâre üzere anları şerh ve tefsîr kıldım. Ve ulemâ-ı fukahânın kitapların tetebbu' edüp her bir hadisin şerhinde mahalle münâsib onların kelâm-ı hidâyet encâmını nâkil oldum. Evvelâ lugat-ı Arabî hakkında bir hadîs-i şerîf rivâyet edüp zebân-ı Farîsî lugat-ı ehl-i nârdır diyenlere anın şerhinin zımnında red için vâfir cevâb-ı şâfî ve kelâm-ı vâfî getürdüm. Ba'dehû sünnet ve bid'ati mübeyyin ve müfessir ve semâ ve gınâ ve zarb ve defden ve raks ve hareketi müeyyid ve müzekkir olan hadisleri îrâd eyleyüb anların şerh ve tahkîki meyânında tarîkımıza bid'at ve dalâletdir deyû inkâr eyleyenlere red için, nice delâil ve berâhin getürüp sünnet ve bid'at ne idüğünü muhakkikler beyân eyledüğü üzere beyân edüb tahkîk mertebesine yetürdüm. Tâ ki, zîyy-i vuazâ ve fukahâda olan süfehâ ve ehl-i inkârî dinleyenler ve anların bâ garaz olan güftârların istimâ eyleyenler bileler ve tarîkımıza bid'at demeden ve anın ehline ehl-i bid'at ve dalâlet ta'bîr eylemeden hazer kılalar ve ehl-i Hakka sû-i zan eylemeden müctenib olalar. Pes, kırk hadis tamam oluncaya dek menâfi-i dîniyye ve esrâr-ı yakîniyyeyi câmia olan hadisleri hem getürüb anları dahî şerh u beyân eyledim. Tâ tâlib-i ilm ve ma'rifet olanlar ve eshâb-ı tarîkate meyl ve mahabbet kılanlar, bunlardan nice menâfi-i celîle ve fevâid-i cezîle bulalar. Ümididir ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri cümlemizi zâhîren ve bâtînen Sultân-ı Enbiyânın sünnet-i seniyyesine tâbî' olanlardan ve anın tarîk-ı müstakîmi üzere seyr u sülûk kılanlardan eyleye."³⁵⁶

Hadislere işâret etmek için , birinci hadis , ikinci hadis şeklinde başlıklar kullanılmış, hadis metni Arapça olarak verildikten sonra, Türkçe tercümeğe geçilmiş, daha sonra da hadisle ilgili geniş açıklamalara yer verilmiştir.

Müellif diğer bütün eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de yeri geldikçe başka hadislere, âyetlere, mutasavvıf sözlerine geniş ölçüde yer vermekte, Gazalî'den ve tabîî ki Mevlânâ'dan nakillerde bulunmaktadır.

³⁵⁵ Karahan Abdülkadir, a.g.e., s.234.

³⁵⁶ Ankaravî, Şerh-i Ehâdîs-i Erbaîn, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No:184, vr.1b vd.

Müellifin mukaddimede belirttiği gibi, eserin yazılış gâyesi, Mevlevîlere ve onların bağlı olduğu tarîkate yapılan hücumların önüne geçmek olduğundan hadisler de bu maksada bağlı olarak seçilmiştir.

Ankaravî'nin birinci hadisin şerhinde Arapçanın fazîletinden bahsederken Farsçanın önemine dikkat çekmesi, Mesnevî'nin dilinin Farsça olmasındandır. Kendisi de bu husûsu, "Bâ husus ki, Hz. Mesnevî'nin dahî bu lisân üzere nazm olunması, bu lisâna bir âhar şeref vermişdir ve pâye-i şî 'ri mertebe-i a'lâya ırgörmüşdir"³⁵⁷ diyerek dile getirmektedir.

İkinci hadisin ise şîir konusunda seçilmesi ve şîiri yeren ve teşvik eden hadislerin karşılaştırmasının yapıp netîcede; "Şî'rin haseni hasen, kabihî kabihîtir. Pes şol şî'r ki, hikmetâmiz ve nasîhat engîz ola. Anı kişi kendi evlâdına ta'lîm eylesün ki, fesâhat-ı zebân ve talâkat-ı lisâna sebep olur." denilip "Bâhusus ki bir şî'r evliyâ kelâmı ola ve ilhâm-ı ilâhî ve nazma gele, ol kelâmı okumak kalbe ve rûha hayat verir. Ve kıraat kılanları marifet ve hakîkat mertebesine ırgörür. Ve müstemi' olanların dahî basar-ı basîretleri, anın kühl-i meânîsinden münevver olub vech-i maksûdu kemâ yenbağî görür. Nitekim Hz. Mesnevî şol âb-ı hayât-ı manevîdir ki, andan nûş edenler aslâ ölmezler ve ebede'l- ebed teşne ve zâr olmazlar"³⁵⁸ şeklinde bir ifâdeyle sözün Mesnevî'ye getirilmesi, hadislerin çoğunun semâ, gınâ, raks vb. Mevlevîlikle ilgili konulardan seçilmesi, diğer konulardan seçilen hadislerde ise tasavvufî yorumlar yapılması, Karahan'ın eser hakkındaki tesbîtinin doğru olduğunu göstermektedir.³⁵⁹

Şerh-i Hadîsi Erbaîn'in Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Lala İsmâil Kitaplığı, 15/2 numarada yer alan nüsha, H.1217/ M.1802 yılında Abdülhalim b. Ahmed b. Mahmud tarafından istinsah edilmiştir. Ta'lik yazıyla istinsah edilen nüsha, 151. ve 201. yapraklar arasında bulunmaktadır.

2-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 183 numarada yer alan nüsha, H.1081/M.1670 yılında, Arab hattı ile Ali Yusuf tarafından istinsah edilmiştir.

3-Reisülküttab Kitaplığı, 1183/5 numarada yer alan nüsha, H.1068/M.1657 yılında, ta'lik yazıyla Bustanzâde Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. 39. ve 84. yapraklar arasında yer almaktadır.

³⁵⁷ Ankaravî, Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No:184, vr.3b

³⁵⁸ Ankaravî, a.g.e, vr.5b

³⁵⁹ Ankaravî'nin hadisçiliği ile ilgili bölümde bu eserde yer alan hadisler hakkında daha geniş bilgi verilmiştir.

E-İBNÜ'L- FÂRİZ ŞERHLERİ VE KASİDE-İ MÜNFERİCE ŞERHİ

XXI- MEKÂSIDU'L- ÂLİYYE FÎ ŞERHİ'T- TÂİYYE

İsmâil Ankaravî sâdece Mesnevî'yi şerhetmekle kalmamış, İbnu'l- Fârız Ömer b. Ali el- Mısırî el- Sa'dî'nin (H.632/M.1235) iki kasîdesini de şerhetmiştir. El- Mekâsıdu'l- Âliyye fî Şerhi't- Tâiyye, Ankaravî'nin İbnu'l- Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'sine yaptığı şerhin adıdır.³⁶⁰

El- Kasîdetü't- Tâiyye, et- Tâiyyetü'l- Kübrâ olarak bilinen kasîdeye İbnü'l- Fârız önce Enfesü'l-Cenân ve Nefâisü'l-Cinân adını, daha sonra ise Levâihu'l-Cenân ve Revâihu'l-Cinân adını vermiş, fakat Hz. Peygamber'i(SAV) rüyâsında görerek, aldığı işâret üzerine eserin ismini Nazmu's- Sülûk olarak değiştirmiştir.³⁶¹

Bazı âlimler bu kasîdeyi şerhedip hakkında medhiyeler düzerlerken, bazıları da aynı eser için reddiyeler kaleme almışlardır. Bu kasîdeyi medhetmek için yapılan şerhlere örnek olarak, el- Ferganî'nin (H.700/M.1300) Münteha'l- Medârik'ini, Dâvûd el-Kayserî'nin (H.751/M.1350) Keşfü Vücûhi'l-Gurri li Meâni'l-Dürri'ni, Abdurrezzâk el- Kâşânî'nin (H.730/M.1330) Keşfu Vücûhi'l-Gurri fî Şerh-i Nazmi'd- Dürr'ünü sayabiliriz. Bu kasîde hakkında yazılan reddiyelere örnek olarak da Burhâneddin el- Bukâî'nin (H.880/M.1475) Necmüddin el-Harrânî'nin (H.695/M.1295) reddiyelerini gösterebiliriz.³⁶²

Ankaravî, Arapça bilmeyenlerin istifâde etmesi arzusuyla Galata'da İskender Paşa Zâviyesinde yazdığı şerhini³⁶³ Türkçe olarak kaleme almış, eseri şerh ederken başlık kullanmayıp önce şerhedeceği beyti zikretmiş ve gramer yönünden gerekli açıklamaları

³⁶⁰ Babası, mahkemede kadınların eşlerinden almaları gereken mîras ve nafakayı tesbit işiyle uğraştığı için Fârız diye bilindiğinden İbnü'l- Fârız lakabıyla meşhur olmuştur. Genç yaşta tasavvufa yöneldi. Mısır'daki ve Mekke'deki hayatı çile çıkararak geçti. Üstâdı Şeyh Bakkâl gibi melâmet eğilimli bir sûfi olan İbnü'l- Fârız, şöhretten kaçmış, sultanla görüşmek istememiş ve kendisine türbe yapılması teklifini geri çevirmiştir. Semâa çok önem veren, duyduğu seslerin, şiirlerin ve nağmelerin etkisinde kalıp çoşan, nâra atan ve rakseden İbnü'l- Fârız, tasavvufî ve ilâhî aşkı dile getiren şiirleriyle meşhur olmuştur. Şiirleri, genellikle İbnü'l- Arabî gibi vahdet-i vücûda inandığı düşünülerek, vahdet-i vücûd esas alınarak açıklanmıştır. Ancak İbnü'l- Fârız vahdet-i vücûda yabancıdır. Şiirleri Bâyezîd-i Bestâmî'nin sözleri ve Attâr'ın şiirleri gibi ilâhî aşkı yansıtır. Arap Edebiyatında tasavvufî şiirin en güzel örnekleri kabul edilen şiirlerinde, ilâhî aşkı beşerî aşk şeklinde ifâde etmiş, mecazlara, kinâyelere, edebî sanatlara geniş yer vermiştir. Coşku ve hikmet yüklü şiirleri, Mısır başta olmak üzere birçok Arap ülkesinde ilâhî şeklinde okunmuştur. İlâhî aşkı üstün bir sanat gücüyle ifâde eden şiirleri, zâhir ulemâsının tepkisini çekmiş, İbn Teymiyye Kasîde-i Tâiyye'nin domuz etinden daha pis olduğunu söylerken, İbn Haldun kasîdelerini yok edilmesi gereken zararlı eserler arasında zikretmiştir. İbn Hacer, onun şiirlerinde itihad akîdesini işlediğini iddiâ ederken, Zehebî de insanın hoşuna giden etkileyici şiirlerini, zehirli şerbete benzetmiştir. Kendisine ağır suçlamalar yönelten zâhir ulemâsının yanında savunacıları da çoktur. Zekeriyâ el- Ensârî, İbnü'l- Fârız'a yöneltilen suçlamaların haksız olduğunu bir fetvâ ile açıklamış, İbn Hacer el- Heysemî onu savunmuş, Süyûtî onun hakkında Kamhu'l- Mu'âriz fî Nusreti İbni'l- Fârız adında bir eser yazmış, mutasavvıflarla edebiyatçılar kendisini yüceltmişler. DİA, İbnü'l- Fârız maddesi XXI. Cilt, s.40-43 (Yaz: Süleyman Uludağ) Daha geniş bilgi için bkz. aynı yer.

³⁶¹ DİA, XXI. Cilt. s.41

³⁶² DİA. XXI. Cilt. s.41; Yetik, Erhan, a.g.e, s.97.

³⁶³ Sahîh Ahmed Dede, Mevlevîlerin Târîhi, s.292.

yapmış, daha sonra da beyti şerhetmeye başlamıştır. Beyt, i'râb ve ma'nâ gibi kelimelerin kırmızı mürekkeble yazılması, başlık hizmetini görmekte, esere belli bir düzen kazandırmaktadır.

Müellif, Mesnevî'yi İbnü'l-Arabî etkisinde kalarak yorumladığı gibi, bu eserde de İbnü'l-Arabî etkisindedir. Ankaravî'nin şiirlere getirdiği yorumlar vahdet-i vücûd felsefesini çağrıştırsa da, İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerinin de Mevlânâ'nın şiirleri gibi etkili, coşku dolu ve lirik bir anlatıma sâhip olduğu muhakkaktır. İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerindeki coşku ve onun mîzâcının Mevlânâ'nın mîzâcıyla benzer olmasını, müellifi Kasîde-i Tâiyye'yi şerhetmeye yönelten sebepler arasında zikretmek kanaatimizce yanlış bir tesbit olmayacaktır.

El- Mekâsıdu'l-Âliyye'nin Süleymâniye Kütüphanesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3422 numarada yer alan nüsha, H.1054 yılında Galatalı Derviş Muhammed tarafından ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 267 yapraktır.

2-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3348 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 79 yapraktır.

3-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 550 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 234 yapraktır.

4-Hamidiye Kitaplığı, 654 numarada yer alan nüsha, H.1027/ M.1617 yılında Derviş Muhammed Şeydâ Kûçek Cenûnî Dede tarafından ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 271 yapraktır.

5-Hâlet Efendi Kitaplığı, 220 numarada yer alan nüsha, H.1020/M.1611 yılında kütüphâne kayıtlarına göre, müellif tarafından kaleme alınmıştır. Ancak Erhan Yetik son veraktaki bir kayda dayanarak, bu nüshanın müellif nüshası olmadığını, fakat bizzat müellif tarafından tashih edildiğini, bundan dolayı da müellif nüshası kadar kıymetli olduğunu belirtmektedir.³⁶⁴ Ta'lik yazıyla istinsah edilen nüsha, 159 yapraktan meydana gelmektedir.

6-Hâlet Efendi Kitaplığı, 322 numarada yer alan nüsha, H.1103 yılında ta'lik yazıyla, Ârif Ahmed İbnu'ş- Şeyh Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. 200 yapraktır.

7-Pertev Paşa Kitaplığı, 276 numarada yer alan nüsha, H.1180 yılında nesih yazıyla, Mustafa b. İbrâhim tarafından istinsah edilmiştir. 175 yapraktır.

---

³⁶⁴ Yetik, Erhan, a.g.e, s.97.

8-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 468/ 2 numarada yer alan nüsha, H.1189 yılında nesih yazıyla istinsah edilmiştir.318 ile 327. yapraklar arasında yer almaktadır.

9-Hâlet Efendi Kitaplığı, 221/1 numarada yer alan nüsha, H.1025 /M.1616 yılında, ta'lik yazıyla müellif tarafından yazılmıştır. 179 yapraktır.

10-Bağdatlı Vehbi Efendi Kitaplığı, 702/2 numarada yer alan nüsha, H. 1033 yılında ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir.

11-Lala İsmâil Kitaplığı, 159 numarada yer alan nüsha, nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 233 yapraktır.

XXII-ŞERHU KASİDETİ'L- MÎMİYYE EL- HAMRİYYE

Kasîdetü'l-Mîmiyye el-Hamriyye de İbnü'l-Fârız'a âiddir. Ankaravî İbnü'l-Fârız'ın, el- Kasîdetü't-Tâiyye'sini şerhedip bu şerh beğenilince, dostları, el- Kasîdetü'l-Mîmiyye el-Hamriyye'yi de şerhetmesi için ricâda bulunmuşlar, o da bunun üzerine Kasîde-i Tâiyye'yi şerhettiği gibi Kasîde-i Mîmiyye'yi de şerhetmiştir.³⁶⁵

Müellif Kasîde-i Mîmiyye Şerhi'nde, Kasîde-i Tâiyye şerhinde olduğu gibi, başlık kullanmamakta, önce beyti vermekte, ardından kelimelerin irab durumunu açıklamakta ve daha sonra da beytin şerhine geçmektedir. Türkçe ile kaleme alınan eserde tasavvufî açıklamalara geniş yer verilmiştir.

Şerh-i Kasîde-i Mîmiyye el- Hamriyye'nin Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Hâlet Efendi Kitaplığı, 796/8 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 161. ve 178. yapraklar arasında yer almaktadır.

2-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3438 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla Mustafa Râkım tarafından istinsah edilmiştir.58 yapraktır.

3-Hâlet Efendi Kitaplığı, 727/2 numarada yer alan nüsha, ta'lik yazıyla H.1074 yılında istinsah edilmiştir. 25. ve 41. yapraklar arasında yer almaktadır.

4-Reisülküttab Kitaplığı, 1183/13 numarada yer alan nüsha, H.1068 yılında Bustanzâde Muhammed tarafından ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir. 239. ve 254. yapraklar arasında yer almaktadır. Bu bilgi S. K'nin bilgi fişinde yer almakta, Erhan Yetik ise, bu

³⁶⁵ Kasîde-i Hamriyye'ye yapılan şerhlerin en önemlileri arasında, Dâvûd-ı Kayserî, Seyyid Ali Hemedânî ve Abdurrahman Câmî'nin yaptığı şerhler de bulunmaktadır.Bkz. DİA. XXI. Cilt, İbnü'l- Fârız maddesi, s.42.

nüşhanın 1182 numarada kayıtlı olduğunu bildirmekte, yukarıdaki bilgileri doğrulamakta, ancak bu nüşhanın 169 ile 219. veraklar arasında bulunduğunu belirtmektedir.³⁶⁶

5-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3682 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 31 yapaktır.

6- Mihrişah Sultan Kitaplığı, 225 numarada yer alan nüsha, H.1197 senesinde nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 30 yapaktır.

XXIII- EL- HİKEMÜ'L- MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'L- MÜNFERİCE

Arapça ve Türkçe olarak pek çok şerhi yapılan³⁶⁷ ve okunduğu zaman sıkıntıların sona ereceğine inanılan Kasîde-i Münferice'yi şerhedenlerden birisi de İsmâil el-Ankaravî'dir. Ankaravî, Ebu'l- Fazl Yusuf b. Muhammed (H.513/ M.1119)'in Kasîde-i Münfericesini şerhetmesine sebep olarak, dostlarının kendisine ricâda bulunmalarını gösterir. Meşgûliyeti çok olduğundan ilk anda dostlarının isteklerini yerine getiremese de, daha sonra ısrarlara dayanamayarak kasîdeyi şerhetmeye başlamıştır. Kendisi bu husûsu şöyle anlatmaktadır:

“Kasîde-i Münferice demekle şöret-i tâm bulan kasîde-i âlişâmı.....Türkî ibâre üzere ana bir şerh yazılmasını ve hazîne-i dilde olan cevâhir ve zevâhir-i meânînin sâlik-i tahfîre dizilmesini recâ eyledi. Velâkin bu fakîrin kalbinde ol hinde bu ilme meyli ve rızâsı bulunmayub, şimdilik eşğâlim çok ve ahvâlimde intizam yok, deyû anı def' kıldım. Ve bir nice müddet bu dâiyyeden halâs oldum. Ba'de zaman ehıbbâmızdan muhâlefeti revâ ve mücânebeti mümkün ve sezâ olmayan bir kimse, Tâiyye ve Hemziyye kasîdelerine olan şerhlerimizi görüb ol üslûb-ı şâfî üzere bu kasîde-i âliyyenin dahî Türkî ibâre ile şerh olunmasını murâd ve ricâ eyledikde, def'a mecâl kalmayub mea kesreti'l- iştiğâl ve adem-i intizâm-ı ahvâl imtisâlen binassi'l enver, (و اما السائل فلا تنهر) anların hatırların tatyîb ve tesliye kılmak ve sâir tâlib olanlara tuhfe ve hediye olmak için hicret-i Nebeviyyeden sene-i erbaîn ve elf, Şaban'ın evâilinde mütevekkilen alallâh ve müsta'înen billâh bu kasîde-i ğarrânın şerhin dahî yazmağa ibtidâ kıldım. Ve bir iki Arabî ve Türkî şerhini gördüm. Velâkin anların ba'zısını gass u semîn kabîlinden ve ba'zısı dahî min cû'in ve lâ yüsmin sebîlinden buldum. Pes anlardan birini taklîd etmeyub ve i'tirâz etmek semtine gitmeyub

³⁶⁶ Yetik, Erhan, a.g.e, s.99.

³⁶⁷ Erhan Yetik, Muhammed el- Ensârî'nin (H.926/ M.1520) el- İdvâü'l- Behcetî fî İbrâz-i Dekâiki'l- Münferice ve Muhammed b. Ya'kûb'un (H.936/ M.1530) el- Envâru'l- Münbelice fî bast-I Esrâri'l- Münferice adlı Arapça şerhlerini, Kadı Abdullah(H.1026/ M.1616) ve Mustafa el- Bekrî'nin Türkçe şerhlerini bu konuda yapılan çalışmalara örnek olarak göstermektedir. Bkz. Yetik, Erhan. a.g.e, s.84.

Feyyâz-ı Mutlaktan...³⁶⁸ Müellifin bu ifâdeleri de gösteriyor ki, Ankaravî dostlarının ricâsı üzere bu eseri H.1040 senesi Şaban ayı başlarında yazmaya başlamış, eseri yazmaya başlamadan önce de hakkında yazılan bazı şerhleri incelemiştir.

Kasîdeyi şerh ederken Türkçeyi tercih eden müellif, lüzumlu yerlerde kelime tahlilleri yapmış, gramer inceliklerine işâret etmiş ve beyitlerin mânâlarını vererek açıklamaya ihtiyaç duyan beyitleri şerhetmiştir. Bu eseri şerh ederken diğer eserlerinde olduğu gibi tasavvufî îzahlara ağırlık veren Ankaravî, aslında edebî bir eser olan Kasîde-i Münfericeye tasavvufî bir mâhiyet de kazandırmıştır.

Yazmaları yanında, eserin iki baskısı da mevcuttur. Birinci baskı, Bulak'ta Matbaatü'l- Mîriyye'de, H.1300/M.1882 yılında, ikinci baskı ise, İstanbul Uhuvvet Matbaasında H.1327/M.1909 yılında yapılmıştır.

Şerh-i Kasîde-i Münferice'nin Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 988 numarada yer alan nüsha, H.1130 yılında nesih yazıyla, Ali Yusuf tarafından istinsah edilmiştir. 46 yapraktan meydana gelmektedir.

2-Hâlet Efendi Kitaplığı, 796/7 numarada yer alan nüsha, H.1115 yılında nesih yazıyla, Hüseyin b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.123-160. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Düğümlü Baba Kitaplığı, 430 numarada yer alan nüsha, H.1122 yılında, ta'lik yazıyla, Hüseyin b. Ahmed b. Ali tarafından istinsah edilmiştir. 57 yapraktır.

4-Es'ad Efendi Kitaplığı 2809 numarada yer alan nüsha, H.1252 yılında Rik'a yazıyla istinsah edilmiştir. 91 yapraktır.

5-Fâtih Kitaplığı, 5328/5 numarada yer alan nüsha, H.1041 yılında nesih yazıyla istinsah edilmiştir. 97 ile 147. yapraklar arasında yer almaktadır.

6-Rşd. Kitaplığı, 1372 numarada yer alan nüsha, H.1300 Bulak baskısıdır. 68 sayfadır.

7-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3770 numarada yer alan nüsha, H.1300 Mısır baskısıdır. 68 sayfadır.

8-İzmirli İsmâil Hakkı Kitaplığı, 1235 numarada yer alan nüsha, H.1327 yılında İstanbul Uhuvvet Matbaasında basılmıştır.

---

³⁶⁸ Ankaravî, el- Hikemü'l- Munderice fi Şerhi'l- Münferice, s.2 vd.

9-Aynı yerde 3381/3 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1300 Bulak baskısıdır. 68 sayfadır.

10-Reisül küttab Kitaplığı, 1183/6 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1068/M.1657 yılında ta'lik yazıyla Bustanzâde Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. 86- 133. yapraklar arasında yer almaktadır.

F-EDEBİYAT SAHASINDAKİ ESERİ

XXIV- MİFTÂHU'L- BELÂĞA VE MİSBÂHU'L FESÂHA

Miftâhu'l- Belâğa ve Misbâhu'l- Fesâha, Hatîb-i Dimeşkî olarak tanınan Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman el- Kazvî'nin (H.739/M.1338) Telhîsu'l- Miftâh fi'l- Meânî ve'l- Beyân adlı eseriyle, Hâce-i Cihân diye şöhret bulan Mahmud b. Muhammed el- Giylânî'nin (H.886/M.1481) Menâziru'l- İnşâ adlı eseri esas alınarak yazılan bir belâğat ve fesâhat kitabıdır.³⁶⁹ Ankaravî bu kitabı yazma sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Evlâd-ı ma'nevî ve zümre-i ahfâdımın eslahı Derviş Âmil ve Muhammed Sâdık Çelebi vaktâki san'at-ı şî'r ve ma'rifet-i inşâya tâlib, ilm-i belâğat ve fenn-i fesâhata râğib olub, bu fakîr Mevlevî Şeyh İsmâ'îl Ankaravî'den Hatîb-i Dimeşkî'nin Telhîs'ini okumaya başlamışlardı. Fakat onlar henüz bu ilmi kavrayacak durumda olmadıklarından sıkılmışlar, arzularına kavuşamadıklarından dolayı üzüntü hissetmişlerdi. Bu fakîrin derûnundaki şefkat ve merhamet cûşa gelib, onlara kolaylık olsun düşüncesiyle, mezkûr kitabı Türkçeye tercüme ederek şerhettim.”³⁷⁰

Erhan Yetik, matbû nüshada da Ankaravî'den Telhîs'i okumak isteyenlerden birinin Derviş Âmil olarak bildirildiğini, ancak Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z- Zünûn'da bu kişiyi Derviş Ğanem olarak haber verdiğini belirtmekte, bu tesbîtin hangi nüsha esas alınarak yapıldığını bilemediğini söylemekle beraber, ma'nevî evlâdım ifâdesine bakılarak kabûle şâyan olduğunu da eklemektedir.³⁷¹

Müellif, eserini yazarken yukarıda isimleri geçen iki kitabı esas alıp onların tercüme ve şerhini yaparak konuları işlese de, gerekli yerlerde uygun îzâhatlar yaparak eseri zenginleştirmiş ve Türk okuyucunun kolaylıkla anlayıp istifâde edeceği bir hâle getirmiştir.

Eser, dört bölümden meydana gelmektedir: Mukaddimeden sonra yer alan birinci bölümde kelime ve kelimelerin açıklaması yapılmakta, fesâhat ve belâğatdan söz

³⁶⁹ Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, C.II, s.275; Yetik Erhan, a.g.e, s.81-82.

³⁷⁰ Ankaravî, Miftâhu'l- Belâğa ve Misbâhu'l- Fesâha, s.2vd.

³⁷¹ Yetik, Erhan, a.g.e, s.82; Kâtip Çelebi, Keşfü'z- Zünûn, C.II, s.1760.

edilmektedir. İkinci bölümde beyan ilmine âid bilgilere ve terimlere yer verilmekte, üçüncü bölümde bedî' ilminden bahsedilmekte, şiir ve şiirin kısımları üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümün konusu ise inşâ ilmidir. Müellif bu bölümde tasavvufî yönünü ortaya çıkarmakta, mektup konusunu işlerken, mürîdin şeyhine ve şeyhin mürîdine nasıl bir mektup yazması gerektiğini anlatmakta, icâzetnâme ve hilâfetnâme örneklerine de yer vermektedir.

Edebiyattan bahseden ve sahasında ilk olarak kabul edilen eserin yazmaları yanında bir de baskısı mevcuttur. İstanbul'da Tasvîr-i Efkar Matbaasında H.1286/M.1900 yılında basılan eser, küçük boy olup 218 sayfadan oluşmaktadır. Baskının sonunda, sıhhatli bir nüsha bulunamadığından eldeki nüshaların karşılaştırılması ve eserin ana kaynaklarına mürâcaat edilmesi sûretiyle, eserin basılabildiğinden bahsedilmektedir.

Erhan Yetik kitabında, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Konya Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu'nda, eserin H.1286 yılında yapılan bir baskısından söz etmekte olduğunu, bunun eserin ikinci baskısı mı, yoksa tarihin yanlış mı yazıldığıнын anlaşılamadığını belirtmekte, bu tarihte yapılan bir baskıya rastlamadığını da ilâve etmektedir.³⁷² Biz de tesbit edebildiğimiz eserler arasında bu târihte yapılan bir baskıya rastlayamadık.

Miftâhu'l- Belâğa ve Misbâhu'l- Fesâha'nın Süleymâniye Kütüphânesinde tesbit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-Celal Ökten Kitaplığı, 398 numarada yer alan nüsha, H.1284 senesinde İstanbul Tasvîr-i Efkar Matbaasında küçük boy 218 sayfa olarak basılan nüshadır.

2-Rşd. Kitaplığı, 881/1 numarada kayıtlı olan nüsha, H.1228 yılında Muhammed Âkif tarafından rik'a yazıyla istinsah edilmiştir. 1. ve 36. yapraklar arasında yer almaktadır.

3-Şehid Ali Paşa Kitaplığı, 2281 numarada kayıtlı olan nüsha, ta'lik kırmasıyla yazılmıştır. 30 yapraktır.

4-Tırnovalı Kitaplığı, 1660 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

5-Hâlet Efendi Kitaplığı, 452 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 56 yapraktır.

6-Hâlet Efendi Kitaplığı, 451 numarada kayıtlı olan nüsha, ta'lik yazıyla kaleme alınmıştır. 30 yapraktır.

7-Düğümlü Baba Kitaplığı, 599 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

---

³⁷² Yetik, Erhan, a.g.e, s.84.

8-Tâhir Ağa Kitaplığı, 359 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

9-İhsan Mahvî Kitaplığı, 244 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

10-Nâfiz Paşa Kitaplığı, 1313 numarada kayıtlı olan nüsha, ta'lik yazıyla kaleme alınmıştır. 66 yapraktır.

11-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2872/2 numarada kayıtlı olan nüsha, rik'a yazıyla kaleme alınmıştır. 14. ve 69. yapraklar arasında yer almaktadır.

12-Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 5308 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

13-Esad Efendi Kitaplığı, 3010 m. numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

14-Esad Efendi Kitaplığı, 3010 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 46 yapraktır.

15-İbrâhim Efendi Kitaplığı, 657 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

16-Dârulmesnevî Kitaplığı, 594/1 numarada kayıtlı olan nüsha, nesih yazıyla kaleme alınmıştır. 65 yapraktır.

17-Dârulmesnevî Kitaplığı, 593 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

18-H. Hüsnü Paşa Kitaplığı, 808/1 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

19-Uşşâkî Kitaplığı, 37 numarada kayıtlı olan nüsha, matbû nüshadır.

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ve haklarında az da olsa ma'lûmât vermeye çalıştığımız kitaplarından başka, müellifin bir çok kaynakta zikredilen, ancak kendisi ortada olmayan bir Dîvân'ı da mevcuttur. Erhan Yetik de araştırmasında Dîvân'ın yazmalarına rastlamadığını belirtmekte ve şöyle demektedir: “Ona âit bir Dîvânın olması çok makul olmakla birlikte, kaynaklarda mevzubahis edilen bu Dîvânın varlığı gerçekten görülüp tanınarak yapılan bir tesbite mi dayanmaktadır? Yoksa olması icâbeder fikrinden mi kaynaklanmaktadır? Bu konuda kesin bir kanaat beyân etmek mümkün değilse de, edebî kişiliği eserleriyle bilinen, Rüsûhî ünvânını şiirlerinde mahlas olarak kullanan ve pek çok şiiri bulunan Ankaravî'nin bir dîvânı olabileceğini kabul etmek, ma'kûl bir tercih olur fikrindeyiz.”³⁷³

Ankaravî'nin hayatı ve eserleri hakkında yaptığımız araştırmalarda, biz de böyle bir esere rastlayamadık. Ancak, müellifin Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri olduğunu daha önce

de belirtmiştik. Bu şiirler, müellifin eserleri içine serpiştirilmiş durumdadır. Bir konu hakkında bilgi verirken, bir beyti şerhederken müellif zaman zaman şiirlere de müracaat etmiştir. Bu şiirler her zaman başkalarından nakledilen şiirler değil, bazan da müellifin kendi şiirleridir. Ayrıca, Süleymâniye Kütüphânesi, Düğümlü Baba Kitaplığı 10/2 numarada kayıtlı olan “Tasavvufî Bir Gazel”i Fütûhat-ı Ayniyye’nin başında yer alan, müellifin gözlerinin açılmasından sonra sevincini ifâde etmek üzere kaleme aldığı Farsça şiiri vb. bizim de, müellifin özel bir “Dîvân”ı olabileceğini düşünmemizi sağlamıştır.

Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2987 numarada kayıtlı olan Müntehabât min Minhâci’l- Fukarâ’nın kim tarafından te’lîf edildiği de belli değildir. Minhâcü’l- Fukarâ’dan yapılan seçmeleri, bizzat müellif mi yapmıştır, yoksa kitabın şöhreti bir başkasını bu kitaptan seçmeler yapmaya mı yöneltmiştir? Bu sorunun cevâbı da belli değildir.

Süleymâniye Kütüphânesi, Pertev Paşa Kitaplığı, 620/20 numarada ise Ankaravî’ye âid olduğu bildirilen bir Vasiyyetnâme yer almaktadır. 620 numarada yer alan eserde, mektuplar, risâleler, güfteler, Bayrâmiyye tarîkatının âdâbı gibi birbirinden farklı konular ele alınmıştır.

Hatâ sonucu müellife âid olduğu zannedilen iki kitap ise, İsmâil Hakkı Bursevî’nin Kitâbu’l- Hitâb ve Tuhfe-i Haşşâkiye adlı kitaplarıdır.³⁷⁴ Brockelmann’ın verdiği bu bilginin doğru olmadığı apaçık ortadadır.

---

³⁷³ Yetik, Erhan, a.g.e, s.119.

³⁷⁴ Brockelmann, Suppl., C.II, s.662.

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARAVÎ'NİN HADİŞÇİLİĞİ

Hadis İlmî müstakil bir ilim dalı haline gelince bu ilmin usûlü, bu ilim dalında kullanılan tarifler, hadisleri kabul şartları vb hususlar hadis âlimleri tarafından tesbit edilmiştir. Tasavvuf literatürünün gelişmesi ve tasavvufun ekol haline gelmesinden sonra mutasavvıf âlimlerce kaleme alınan eserlerde zaman zaman hadis alimlerin kabul edilen metodların dışında bir yol izlenmiştir. Gerçi sünnet ve hadis ilminin temel kavramları hakkında mutasavvıf alimler yeni bir tanım getirmemiş, hadis alimlerinin kabul ettiği esasları kabul etmişlerdir. Ancak bununla beraber hadis kullanımı ve hadisi kabul şartları açısından kendilerine mahsus bir yol izlemişler, ayrıca kendi metodlarının savunmasını da yapmışlardır. Bu türlü eserlerde hadis kabul şartı olarak “keşif” metodu en belirgin problemdir. Marufu emreden, güzel ahlak, zühd vb. konularda nakledilen zayıf ve mevzu rivayetlerin hadis sigasıyla verilmesi, ya da tasavvuf büyüklerinin eserlerinde hadis olarak verilen her rivayetin sağlam bir malzeme olarak kabul edilmesi ve cezm sigasıyla verilmesi gibi konular da mutasavvıf alimlerce kaleme alınan eserlerde göze batan problemlerdendir. Müellif Ankaravî de eserlerinde bu metodu yer yer uygulamıştır. Mesela Kırk Hadis Şerhi’nde sahihu’l-isnad hadisleri kullandığını söylemesine karşın eserinde hadis alimlerin zayıf kabul edilen hadislere de yer vermiştir. Ancak hadisleri izah bölümünde mevzu rivayetleri de araya kullanan Ankaravî’nin kullandığı rivayetler ahkam içeren türden değildir.

Ankaravî eserlerinde yeri geldikçe Hazreti Peygamberin konumu, nübüvveti, halleri, sıfatları, makamı hakkında bilgiler vermekte, sünnetin önemi ve sünnete bağlılığın gerekliliği, sünnetin tanımı, hadis, mütevatir hadis, kutsi hadis, vahiy, ledünnî ilim, keşf vb. konulara değinmekte ve tanımlar yapmaktadır. Bu bölümde Ankaravî’nin Hz. Peygamber, sünnet ve hadis hakkında yaptığı değerlendirmeleri ve eserlerindeki hadis kullanımından yola çıkarak hadisçiliğini ortaya koymaya çalışacağız.

I-ANKARAVÎ'NİN HZ. PEYGAMBER VE SÜNNET HAKKINDA YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER

A-ANKARAVÎ'NİN DEĞERLENDİRMELERİNE GÖRE HZ. PEYGAMBER

Hiz. Peygamber insanları doğru yola ulaştırmak için gönderilen en son elçidir. Hiz. Peygamber’in Hâtemü’n- Nebiyyîn oluşunu Ankaravî şöyle îzâh etmektedir: “Pes ol Hâtem-i Cemî-ı Enbiyâ Hazretlerine bu i’tibârla Hâtemü’n- Nebiyyîn didiler ki, nübüvvet anda hatm oldu ve fezâil-i enbiyâ ve hasâil-i mürselîn anda kemâl buldı. Ve anın şer‘-i şerîfi hem cemî-i

şerâyiin esrârını ve hasâisini câmi' oldu. Pes ne andan sonra bir sâhib-i nübüvvet gelür ve ne anın şerîfatından sonra bir şerîfat olur. Zîrâ kemâlden sonrası zevâldir.”³⁷⁵

Peygamberlerin sonuncusu Efendimizle nübüvvetin kemâle erdiğini ifade eden Ankaravî ilâhî vahye muhatap oldukları için onların hareketleri ve davranışlarının diğer insanlardan farklı olduğuna, onların Allah'ın emriyle hareket ettiklerine işâret etmekte ve Peygamberlerin yaptıkları işlerin Rabbânî olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“ Her kim rûhunu cismine mağlûb eylese, anın buğzu ve cengi nefsânî ve cismânî olur. Her kim cismini rûhuna mağlûb itse, anın buğzu ve cengi Hakkânî ve Rabbânî olur. Nitekim Enbiyây-ı İzâm Salevâtullâhi Aleyhim Ecmaîn cisimlerini ruhlarına mağlûb kıldılar ve ahlâk-ı ilâhiye ile mütehallil oldılar, anların cenkleri ma'nâda ceng-i ilâhî oldu...” Zâhirde kötü görünen şeylerin her zaman kötü olmadığına, Peygamberlerin Allah'ın emri üzere hareket ettiklerine işâret eden Ankaravî, her harbin kötü olmadığını, Peygamberlerin harpleri ve savaşmalarının da Allah'dan ötürü olduğunu söylemektedir. O, Hazret-i Peygamber (S.A.V)'i söylediklerine örnek göstererek şöyle der: “Meselâ Nebiyy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin cengi gibi ki, ol Hazretin cenk ve cidâli Allah Teâlâ'dan ötürüdür. Ve i'lây-ı dîn ve icrây-ı ahkâm-ı Rabbi'l- Âlemîn içündür ve anda aslâ ğaraz-ı nefsânî ve hevây-ı cismânî yoktur. **يا أيها النبي جاهد الكفار والمنافقين واغظ عليهم** âyet-i kerîmesinin mûcibince her ne kadar cihâd ve kîtâl ve ğılzat ve cidâl eylediye emr-i Hak'la kılmışdır. Ve Hak Teâlâ'nın emriyle ol Hazret iki cihânda ğâlib ve kavîdir. Bu emr-i Hak'la iki cihânda ğâlib ve kavî olan halife-i ilâhînin şerh ve beyânı dehâna sığmaz...”³⁷⁶

Mükâşefeyi anlatırken Hz. Peygamber'in, “Ben Rabbimin katında içerim, yerim ve doyarım” dediğini aktaran müellifimiz, hadîsi “Rasûlullâh Efendimizin içtiği şarab-ı Hüdâ ve yediği taâm-ı Mevlâdır. Âşıklar ise gaybî âlemin manalarına açurlar. Onlardan yer içerler ve onlarla lezzet bulurlar.”³⁷⁷ şeklinde yorumlayarak, efendimizin maddî ve manevî yönden devamlı Cenâb-ı Hakk'ın gözetiminde olduğuna işâret etmektedir.

Ankaravî Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygambere sırları bilme özelliği lutfettiğine, Mesnevî beytini açıklarken şöyle işâret etmektedir: “Çünkü Hak Teâlâ Hazretleri Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin kalb-i şerîfnde bir nûr-ı a'zam koyub anın kalb-i şerîfini kevkeb-i dürrî gibi bir zücâce kıldı. Pes ahterlerin ol Hazretin huzûrunda mikdârı kalmadı. Pes ol Nebiyy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hicâbsız esrârı gördi.

³⁷⁵ Mesnevî Şerhi, VI/29.

³⁷⁶ Mesnevî Şerhi, VI/13.

³⁷⁷ Ankaravî, Minhâcü'l- Fukarâ, s.338.

Mü'minin ve küffârın rûhunun sırrını gördü, herkesin rûhunda mahfî olan ma'nâlara nazar irgördi...³⁷⁸

Peygamber Efendimiz (S.A.V) Allah'ın sıfatlarına mahal olmuştur. Hazret-i Peygamber'in getirdiği mucizeler âyetler, gösterdiği kuvvet ve kudret hep Allah Teâlâ'nın eseridir. Hazreti Peygamber'i sepete benzeten Mevlânâ'nın anlatımına açıklık getiren Ankaravî meseleyi şöyle îzâh etmektedir:

“Ya'nî ol sıfat ve ol kuvvet u kudret ki, fi'l-mesel dıraht-ı bârver (meyveli ağaç) gibi olan Hak Teâlâ Hazretlerinden biter ve zuhûr ider. Bu, hâce-i kâinât Aleyhisselâm'ın dahî vücûd-ı şerîfinden ki, sepede teşbîh olunmuştur. Ol nev' kuvvet u kudret ve ilm u hikmet meyveleri ve sıfât-ı ilâhî semereleri anın vücûd-ı şerîfinden hem zuhûr ider. İnde'l- urefâ bu muhakkaktır ki, Hazret-i Nebî Aleyhisselâm'ın vücûd-ı şerîfinden zuhûra gelen âyât u mu'cizât ve kuvvet u kudret hep Hazret-i Hak'dandır. Ve Hazret-i Nebî Aleyhisselâm Hak Teâlâ Hazretlerinin sıfatlarına gûyâ bir mevzi' ve mahal gibi olmuştur. Bir seped elmalara mahal ve latîf meyvelere mevzi' olduğu gibi. Çünkü Hak Teâlâ Hazretlerinin sıfatları meyvesi Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm Hazretlerinin vücûd-ı şerîfleri sepedinden bite ve andan zuhûr ide.”

Ankaravî Müslümanların Hz. Peygamber'e bağlanması gerektiğini de şöyle anlatıyor: “Pes sen ol vücûd-ı şerîfi ve seyyid-i latîfi dıraht (ağaç) ve şecere-i saâdet gör. Bu sıfât-ı ilâhî sepedinin sâye-i seâdeti altında hûş otur ve anın zıll-ı hidâyetine kendini yetür. Tâ dünyâ ve âhirette âsûde olasın ve cismânî ve rûhânî râhât bulasın.” O, “Hz. Peygamber vefât etti. Biz O'nun gölgesinde nasıl oturacağız? O'nun gölgesiyle kastedilen nedir?” sorusunu da cevapsız bırakmıyor. Meseleyi şöyle îzâh ediyor:

“Eger suâl olunursa ki, ol Hâce-i Kâinât ve Dîbâce-i Mevcûdât Aleyhi Efzalu's- Salevât ve Ekmelü't- Tahiyât Hazretleri bu dünyâdan ahrete nakl buyurdılar. Biz ol vücûd-ı şerîfin sâyesi altında nice hûş oturalım ve anın sâyesinden murâd nedir ki, biz ana kendimizi yetürelim. Cevâb evvelen anın sâyesinden murâd ol Hazretin sünnet-i seniyye ve âsâr-ı aliyyesidir. Bir kimse kendisini ol Hazretin buyurduğu ahkâmın altına eyletse ve anı hûş kabûl itse, anın sâye-i seâdeti altında hûş oturmuş olur.” Bu anlatım bize çok hoş ve akıcı bir dille Hz. Peygamber'in sünnetine bağlanmamız gerektiğini hatırlatıyor. Hz. Peygamber'in gölgesi altında oturmanın ikinci açıklaması ise şu: “Ve sâniyen ol Hazrete vâris olan ve anın hilâfet-i mertebesini bulan ve sünneti üzere irşâd kılan bir âlim-i Rabbânî dahî, zıllullâh ve zıll-ı Rasûlillâh gibidir. Her kim kendini ol kâim makâm-ı Nebevînin sâye-i seâdetine ve ol âlim-i

³⁷⁸ Mesnevî Şerhi, VI/352.

Rabbânî'nin zıllu hidâyetine eyletse ve anın altında hûş cülûs itse, hemân ma'nâda Hazret-i Resûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in sâye-i seâdetleri altında oturmuş gibi olur. Ve ma'nâda hem Allah'la mücâleşet kılur. **كما قيل: من أراد أن يجلس مع الله فليجلس مع أهل التصوف (Kim Allah'la berâber oturmak isterse tasavvuf ehliyle otursun)**³⁷⁹ Bu anlatımda Peygamberlerin vârislerinin âlimler olduğu ortaya konulduğu gibi, müellifimizin tasavvufî yönü de ağırlığını hissettiriyor. Müellifimiz burada sünneti çok açık ve güzel bir şekilde açıklamakta ve insanların kurtuluşunun sünnete bağlanmaktan geçtiğini, Hz. Peygamber'in sünnetine bağlanmanın onun gölgesi altında oturmak gibi olduğunu, O'nun sünnetine bağlı âlimlere de uyulması gerektiğini çok hoş bir anlatımla ortaya koymaktadır.

B-ANKARAVÎ'NİN SÜNNETE BAKIŞ AÇISI

Ankaravî'nin sünneti nasıl anladığını kendi ifâdeleriyle verecek olursak; “İnde ehli'sher' Hazret-i Nebî'nin emr eylediği ve nehy eylediği ve fi'len ve kavlen ol hazrete mendûb ve müstehab gelen şeylere dirler ki, kitâb-ı azîz ana nâtık olmamış ola.”³⁸⁰ Sünnetin Sünen-i Hüdâ ve Sünen-i Zevâid olarak iki kısma ayrıldığını söyleyen Ankaravî, Sünen-i Hüdâ'ya örnek olarak cemaat, ezan ve ikâmeti vermekte ve bunları terk edenlerin günahkar olacaklarını söylemektedir. Ankaravî Sünen-i Zevâid'i ise, Hz. Peygamber'in yürümesi, kalkması, oturması, yemesi, içmesi vb. şeyler olarak tarif etmiş ve insanın bunu terk etmekle günahkar olmayacağını, ancak yaptığı zaman sevap kazanacağını belirtmiştir. Usul kitaplarındaki tariflerle örtüşen bu tanımlamalardan sonra yaptığı şu açıklamalar ise, müellifimizin tasavvufî cephesini ortaya koyar niteliktedir:

“Eğerçi sünen-i zevâidi âmme terk eylemekle müsî' ve âsî olmazlar. Ammâ havâs anı terk kılmazlar. Zîrâ ashâb-ı tarîkat fi'len ve kavlen ve hâlen anın sünnet-i seniyyesini ihyâ eylemek semtine giderler. Ve hulefâ-i râşidîn ve eimme-i mehdiyyînin dahî sünnetlerine mütâbeat ideerler ki ol Hazret Aleyhisselâm **هواه تابعا لما جنت به** buyurduğu üzere fi'len ve kavlen ve hâlen her ne getürdiyse bunlar anın cümlesine mütâbeat eylemek hevâsında olurlar ve cümle sünnetlerini ihyâ eylemeğe sa'y ve gûşeş kılurlar. Tâ ol Hazrete hemsâyelik (komşuluk) şerefini bulurlar...”³⁸¹ “Meşâyih-i izâm ve evliyây-ı kirâmın cümlesinin tarîkatleri kitâb ve sünnet üzere binâ olunmuşdur. Her biri seyr u sülûklerinde Hazret-i Rasûl'e ve hulefây-ı râşidîne iktidâ kılmışdır.” diyen Ankaravî bu konuda Cüneyd Bağdâdî, Ebû Saîd el- Harrâz gibi mutasavvıfların görüşlerine yer vermektedir. Mevlânâ'nın, “Ben ömrüm oldukça Kur'ân'ın kölesiyim. Ben Muhammed Mustafâ'nın ayağının tozuyum”

³⁷⁹ Mesnevî Şerhi, VI/390-391.

³⁸⁰ Ankaravî, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, Reisülküttab, 1182/46a.

³⁸¹ Ankaravî, a.g.e, 46b.

beytini de bu minvalde zikreden müellifimiz, tarîkatlerinde sünnete muhâlif kimseler bulunduğu veya sünnete muhâlif davranışlar görüldüğü konusunda yöneltilen itirazları da şöyle cevaplamaktadır: “Bu Hazrete tâbi‘ olub iktidâ kılan fukarâ fi’l- hakîka hemân Hazret-i Muhammed Mustafâ’ya iktidâ kılmışlardır. Ve bu tarîkate sâlik olanlar hemân tarîkat-ı Muhammediyye üzre sâlik olmuşlardır. Ve bu tarîkatın sâliklerinden ba‘zısının sûretâ kitâb ve sünnete muhâlif görünmeleri ehl-i tarîkate şeyn (ayıp, kusur) virmez. Ve bu sûretde olanların ba‘zısının dalâletinden küllîsinin dalâleti lâzım gelmez. Nitekim ehl-i şerîat sûretinde olanlardan ba‘zısının fısk ve dalâletinden şerîat ma‘yûb olmaz ve cümle ehl-i şerîat fâsık ve ehl-i dalâlet olmak lâzım gelmez.”³⁸² Bu ifâdeler Ankaravî’nin eserlerinde hâkim olan genel havayı yansıtmaktadır. Müellifimizin eserlerinin yazılış gayesi genellikle, tarîkatının Kur’ân ve sünnete bağlı bir yol olduğunu ortaya koymak ve yapılan itirazlara karşılık vermektir.

Meselâ Minhâcü’l- Fukarâ adlı eserini yazma sebebini, tarîkatinde merâtib-i’sulûk’dan, âdâb’ı-tarîkatten ve erkân-ı velâyetten gâfil ve âtil kimseler olması olarak açıklayan Ankaravî, sulûk âdabını bilmeyenlere mesned olması ve kendisinden sonra gelenlere kolaylık olması için bu eseri yazdığını söyleyerek şöyle demektedir: “Bunlarla berâber tarîkatımızda olan âyin, erkân, âdab, ef’al (fiiller) ve ahvâl gibi hususiyetlerin yanlış anlaşılma olmaksızın Rasûlullah Efendimizin sünnetlerine ve akl-ı kâmil meşâyihimizin mutâbık olaraktan tasdîk ettiği bilgilere dayanarak izah edilmesi ve bunun zapt-u rabt altına alınması gerektiğini duydum. Kaldı ki; bu tarîkatın müntesibleri bid’at ehli diyenlere hüccet olması bakımından bu eserin naçizâne tab’edilmesine büyük bir iştiyakla karar kıldım. Bu kitap, âyetlerden, Resûlullâh’a ait hadislerden ve akl-ı kâmil meşâyihin sözlerinden meydana gelmiştir. Bu kitabı mütalâa edenler, tarîkatımızın her hâlinin âyetlerden, hadislerden ve meşâyihimizin eser ve haberlerinden müteşekkil olan en güvenilir kaynaklardan delillere dayandığını göreceklerdir.”³⁸³ Bu ifâdeler de gösteriyor ki, Ankaravî tarikatının temel esaslarını Kur’an, sünnet ve bunlara ilâveten meşâyihin söz ve uygulamalarıyla delillendirmeye çalışmış ve bir kimsenin gitmiş olduğu yol ve tarîkat Allah’ın âyetlerine, Rasûlullâh’ın sünnetine ve meşâyihin sözlerine dayanmıyorsa tarîk-i müstakîm zannettiği tarîkatın şeytânî bir tarîkatten farkının kalmayacağını belirtmiştir.³⁸⁴

Sulûkün nihâyetinde olan dereceleri anlatan Ankaravî beşinci derece olarak Telbîs’ten bahsetmekte ve telbîsi kulun Allah’ın tecellî elbisesini giyerek onun sıfatlarını temsile çalışması olarak tarif etmektedir. O’nun telbîs’i açıklarken “Bu elbise Kur’ân-ı azîmüştandır.

³⁸² Ankaravî, a.g.e, 46b- 47a.

³⁸³ Ankaravî, Minhâcü’l- Fukarâ, 18-19.

³⁸⁴ Ankaravî, a.g.y.

Bu elbise sünnet-i Rasûldür. Kur'an ve sünnet elbisesini giydikten sonra kulun bu elbiseye âid şartları yerine getirmesinden ibârettir. O zaman kul fiilinde ve kavlinde Hakk'a erişir."³⁸⁵ demesi, tarîkatının esaslarını Kur'ân ve sünnet çizgisi içinde değerlendirmesine verilecek en güzel misâllerden birisidir.

Şeyhin Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesine ve onun yaşamış olduğu hayat çizgisine uygun bir hayata sahip olması gerektiğini, bu sayede Allah'a yakınlaşacağını belirten Ankaravî, Allah'ın sevgisini kazanmanın yolunun Hz. Peygamber'e tâbi olmaktan geçtiğini, zahirî ve bâtinî manada peygamberlerin efendisine tabi olan kimsenin şereflenip Cenâb-ı Hakk'a yol bulacağını belirtmektedir.³⁸⁶ "Nübüvvetin yanında velâyet de verilen Hz. Muhammeddir." diyen Ankaravî " De ki ey Habîbim! Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin"³⁸⁷ âyetine göre Hz. Peygamber'in velîlerin güneşi ve kaynağı olduğuna işâret etmektedir. O şöyle der: "Velî olan kimse Rasûlullâh'a ne kadar tabi olursa, o kadar kemâl bulur ve o kadar nurlanır, aydınlanır. Nitekim Hz. Nebî mahbûbiyyet makâmına erişmiştir. Velî ise Rasûlullâh'a hüsnü mütâbeatda bulunduğu zaman makâm-ı muhabbetden mertebe-i mahbûbiyyete yükselir. Tâbi' olmak sebebiyle bu makam nebîden velîye sirâyet eder"³⁸⁸

Müslümanların sünnete uymasının gerekli olduğunu, ancak insanların çoğunun sünnetleri işlerine geldiği gibi değerlendirdiklerini söyleyen Ankaravî, sofrada yemeğe büyüğün başlamasının, yolda büyüğe öncelik verilmesinin sünnet olduğuna işâret etmekte ve insanların sünnet karşısındaki tutumlarını şöyle anlatmaktadır:

"Meselâ bu leîmler kaçan bir taâmın hâr (sıcak) olmadığını bilseler hiç sünnet gözetmeyüb ve şüyûha riâyet itmeyüb hemân bed' idüb tekaddüm iderler. Ammâ bir taâmın hâr olduğunu bildikleri gibi pîre; "Siz buyurun. Pîrler taâma evvel sunmak sünnetdir" dirler. Ve kezâlik bir yola gitseler, pîrlere riâyet itmeyüb tekaddüm iderler ve ileru giderler. Ammâ bir vîrân köprüye gitseler ve anda za'f ve hâlel görseler pîrlere dirler; "Siz ileru buyurun. Pîrler ilerü gitmek sünnetdir." Bu liâm sünneti pîrler hakkında bu gûne mahallerde icrâ iderler. Bu ise sûretâ riâyet ve ma'nâda bunlar ihânetdir."³⁸⁹

Hadisler hakkında değerlendirme yaparken, "... Hz. Muhammed Mustafa'nın ehâdis-i şerifesinde olan remzler ve kinayetler ve sünnet-i seniyyesinde olan işaretler ve beşaretler bil külliyye feth ender feth ve küşâd ender küşâd oldu. Ol Hazretin ehâdis-i şerifesinde ol kadar

³⁸⁵ Ankaravî, Mînhâcü'l- Fukarâ, 355- 356.

³⁸⁶ Ankaravî, a.g.e, 52.

³⁸⁷ Âl-i İmran (3), 31.

³⁸⁸ Ankaravî, a.g.e, 322- 323.

³⁸⁹ Mesnevî Şerhi, VI/311.

futûh ve ol kadar esrâr-ı rûh vardır ki had ve hesâba gelmez ve anın dîninde ve kelâmı pür yakîninde küşâd ender küşâd olduğına mü'min olanlar ve anı tetebbu' kılanlar ana aslâ ve kat'â inkâr kılmaz" demesi³⁹⁰ de onun Hz. Peygamber'in sünnetine ve hadislerine bakış açısını ortaya koymaktadır. O, sünneti âdetâ keşfedilmesi gereken sırlarla dolu bir hazineye benzetmekte ve gerçekten mü'min olanların sünneti ve hadisleri aslâ inkâr edemeyeceklerini belirtmektedir.

II-ANKARAVÎ VE HADİS

A-ANKARAVÎ'NİN HADİS USÛLÜYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

Ankaravî nâdiren de olsa hadis usulüyle ilgili bilgiler vermekte bazı tariflere açıklık getirerek hadisler hakkında genel değerlendirmeler yapmaktadır. Mesela *kudsî hadisi* şöyle tarif eder: "Ol Peygamber Aleyhisselâmın güftesi cümle bahr-i hakikatin dürleri ve cevherleri idi ki, ol Hazretin kalb-i şerîfinin deryay-ı hakîkate yolu ve vusûlü oldu ve deryây-ı hakîkatden ol Hazretin kalbine hemîşe feyz ve medet geldi. Pes anın mübârek dehânından cereyân eyleyen yenâb-ı hikem (hikmetlerin pınarları) hükmü ilâhî oldu ve anın lisânı şerîfinden zuhûra gelen ehâdîs-i kudsiyyeye kelâm-ı ilâhî dinildi."³⁹¹

Yine, *وما رميت إذ رميت ولكن الله رمي* âyetini açıklarken "Ve Kalallâhu'dan murâd ehâdîs-i kudsiyyedir. Ya'ni çünkim Hazret-i Nebiy-i Mükerrerem Sallallahu Aleyhi Ve Sellem kendi vücûd-ı mecâzîlerini fânî eylediler ve rûh-ı şerifleri Hazret-i Hakk'a vâsıl oldu. Ol Hazretten her ne sâdır oldıysa Hazret-i Hak'dan oldu. Cümleden ol küffâra remy-i türâb eylemekleri anın vücûdsızdır ki Hak Teâlâ şol zamanda ki türâbı sen atdın, anı sen atmadın. Velâkin Allah atdı" buyurdu. Hemçinîn ânın dehân-ı şerîfinin aralığından Allah kavli şıçradı ve zuhûra geldi ki ne kadar ehâdîs-i kudsiyye var ise, cümlesi Allah kelâmıdır. Lâkin Hazreti Nebî Aleyhisselâm'ın dehân-ı şerîfinden zuhûra gelmiştir. Fi'l- hakîka kelâm Hazreti Hakk'ındır. Lâkin zâhiren anı kâil olan Hazreti Nebî Aleyhisselâmdır..."³⁹² diyerek kudsî hadîsi tarif etmekte, hemen peşinden de *قال الله تعالى* lafzıyla kudsî bir hadis nakletmektedir. Ankaravî yukarıda zikredilen âyete pek çok yerde işâret etmekte, başka bir yerde de Mesnevî beytini açıklarken, "Hak Teâlâ'nın Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hakkında *ما رميت إذ رميت* buyurması mahcûblara bir fitne ve imtihandır. Ve illâ ol Hazret fi'l- hakîka suretâ bir hâne, ma'nâda nice yüz bin iklîm anda mündericidir ve ana vâris-i kâmil olan ârif-i vâsıl dahî böyledir. Suretâ bir

³⁹⁰ Mesnevi Şerhi VI/29

³⁹¹ Mesnevi Şerhi VI/99

³⁹² Mesnevi Şerhi VI/284

üç şey ma'nâda nice yüz bin harman anda gizlüdür."³⁹³ diyerek Hz. Peygamber ve onun vârisi olan âlim ve âriflerin üstünlüğüne dikkat çekmektedir.

Müellifimiz bir Mesnevî beytini açıklarken orada geçen tevâtür kelimesine açıklık getirmekte, *tevâtürü* şöyle tarif etmektedir: “Tevâtür elli ve altmış sâdik kimsenin biri biri ardınca bir hususda haber vormeleridir. Nitekim ba'zı haber olur ki, tevâtür ile sâbit olur, nas mertebesini bulur.” Bu tarif hadisçilerin yaptığı tevâtür tarifine uygundur. Ancak Ankaravî bu tarifi hemen sonunda, Mevlânâ'nın görüşüne katıldığını belli ederek şöyle demekten de kendini alamamaktadır: “Ammâ sahib-i basîret olan ve çeşm-i cânı aynü'l-ıyânı gören ârifin cânı tevâtüre kâni' değildir. Belki anın ikânı gönül gözünden irişür ve ol kemâl-i yakîni ve tahkîki basar-ı basîretle müşâhede kılmaktan bulur.”³⁹⁴

Ankaravî, Mesnevî beytinde yer alan *vahy* kelimesini de şöyle açıklamaktadır: “Vahiy lügatde işâret-i hafiyeye ma'nâsına hem gelür. Bunda vahiyden murâd işâret-i hafiyeye olur. Ya'nî çünkim merd-i kâmilden kelâm-ı Hakk'ı kabûl eylemedin ve müstağfir olmadın ve Allah Teâlâ'ya sıhhat ve selâmet vaktinde duâ ve tazarru'lar kılmadın. Bâri âgâh olub derd ve elemden işâret-i ilâhiyyeyi kabûl idici ol. Ve ol derdden ve elemden sana müstağfir olmağa ve Hak Teâlâya duâ ve tazarru' kılmağa işâret olur.”³⁹⁵ Dikkat edilirse Ankaravî tevâtür ve vahy kelimelerinin asıl manalarını kabul etmekle birlikte, gönül gözüyle görmenin tevâtürden daha kuvvetli olduğuna ve kişiye gelen gizli işâretlerin de bir türlü vahiy sayılabileceğine işâret etmekte, kelimeleri görünen manaları dışında tasavvufî bir bakışla değerlendirerek, başka manalar da yüklemektedir.

B-BİR HADİS PROBLEMİ OLARAK KEŞF VE ANKARAVÎ'NİN KEŞF ANLAYIŞI

Yukarıda anlatılanlar Ankaravî'nin tasavvufî kimliğini eserlerinde ağırlıklı hissettirdiğini ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak, hadis ilminin problemlerinden olan mutasavvıfların keşfe bakış açısını, hadis naklinde bunun geçerli bir yol olup olmadığını ve Ankaravî'nin keşf hakkındaki görüşlerini ana hatlarıyla inceleyecek olursak;

Tasavvuf ehli bazı kimseler, *keşif* sahibi bir kimsenin zahiri yollarla elde edilmesi mümkün olmayan bilgilere ulaşabileceğini ve bu şekilde bilgiye ulaşmanın, bilgiyi elde etmek için en sağlam yol olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddia sonraki dönemlerde Müslümanlar arasında önemsenmiş ve küçümsenemeyecek bir taraftar kitlesi bulmuştur.

³⁹³ Mesnevî Şerhi, VI/524.

³⁹⁴ Mesnevî Şerhi, VI/512.

³⁹⁵ Mesnevî Şerhi, VI/534.

Usûl kitaplarını yazan âlimler bu konuyu derinlemesine incelemeye ve eserlerinde yer vermeye fazlaca lüzum görmemişlerdir. Ancak bu konu, usul âlimleri yanında yeterince kabul görmemekle birlikte pratikte ağırlığını hissettirmiş ve daha sonraki dönemlerde Müslüman toplum için önemsenecek bir problem haline gelmiştir.

Bazı tasavvuf ehli kimseler ve onları önemseyen Müslüman halk için keşifle hadis tesbîti ve tashîhi geçerli bir yoldur. Hatta bu yol diğer yollardan daha sağlamdır. Çünkü keşif, Allah'tan gelmektedir ve Allah'tan gelen bilgi de, insanlardan gelen bilgidir daha sağlamdır.

Sözlükte “keşf; perdeyi ve örtüyü kaldırmak, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak, var olan, fakat niteliği bilinmeyen şey hakkında bilgi edinmek gibi anlamlara gelir.³⁹⁶ Keşf kelimesi Kur'ân'da türevleriyle birlikte, “sıkıntıyı kaldırmak ve çaresizliği gidermek” manasına kullanılır.³⁹⁷ Ölümle âhirete intikâl eden kişinin gözünü örten perde kalktığı için daha önce gayb olan hususları artık açıkça görür. Keşf hadislerinde de bu manaya kullanılmıştır.³⁹⁸

Sûfîler keşf terimini hem perde arkasında ve aklın ötesinde olduğu için gâib olan bazı şeyleri bilme, hem de Allah'ın tecellîlerini temâşâ etme anlamında kullanmışlardır. Ebu Nasr es-Serrâc keşf'i, üstü kapalı olan şeyin açılması ve gözle görülür hale gelmesi şeklinde tarif etmekte, mükâşefeyi de yakîn olarak anlamaktadır.³⁹⁹

Gazzâlî keşf konusunda sûfîlerin temsilcilerindedir. İbn Arabî de bu yolda Gazzâlî'nin takipçilerindedir. Gazzâlî'ye göre tasavvufî ilimler, mükâşefe ilmi ve muâmele ilmi olmak üzere ikiye ayrılır. Muamele ilminin konusu, sabır, şükür, ihlas ve bunların zıddı olan konulardır. Mükâşefe ilmi ise, arındırılan ve temizlenen kalpte bir nurun zuhûr etmesi veya ilâhiyatla ilgili hususlarda perdenin açılıp hak olanın gözle görülürcesine apaçık ortaya çıkmasıdır. İnsanın cevherinde böyle bir yetenek vardır. Mükâşefe ilmi kitaplara yazılmaz. Bu ilmi bilenler ancak kendi seviyelerinde olanlarla bunu müzâkere eder, başkalarına ifşâ etmezler. Keşf ile öğrenilen gizli ilim budur.⁴⁰⁰

Ankaravî'nin Kur'ân'ın nasıl tefsir edilmesi gerektiğini açıklayan satırları bizim onun keşfi nasıl anladığını öğrenmemize yardımcı olmaktadır. “Ya'ni luğât-ı Araba âlim olan ve elfâz-ı kelimât-ı Arabiyyeyi bilen ve ma'nâlarını tahkîk kılan mücerred ilm-i Arabîde mâhir olmağla ve Hazret-i Kur'ân'ın elfâz-ı şerîfesinde olan manalara âlim

³⁹⁶ DİA, C.25, s.315, Keşf maddesi (Kamus Tercemesi, III,720) (Yaz:Süleyman Uludağ)

³⁹⁷ DİA, C.25, s.315, Keşf maddesi (Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât, Keşf maddesi)

³⁹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. DİA, C.25, s.315.

³⁹⁹ DİA, C.25, s.315, Keşf maddesi (El-Luma', s.422)

⁴⁰⁰ DİA, C.25, s.315, Keşf maddesi

olmağla eğer çi ol gûne kelâm sana âsân göründi. Velâkin heyhât heyhât ledünn-i ilâhîden rumûz u işâret gaçan âsân olur. Hazret-i Kur'ân'ın zahrı var ve batnı var ve haddi ve matla'ı var. Hemân anın nazm-ı şerîfinin delâlet eylediği ma'nâyla murâda vüsûl mümkün olmaz. Ve anın elfâz u kelimâtında olan ulûm u nükâtı bilmekle hem rümûz-ı ledünniyyenin bilinmesi lâzım gelmez. Belki ol rumûz-ı ledünniyye ve esrar-ı ilâhiyyenin bilinmesi Hak Teâlâ Hazretlerinin keşf u ilhâm eylemesine mevkûfdur.”⁴⁰¹ Sözüne devamla “Ve Hazreti Kur'ân'ın ledünnî olan rumûzı, fi'l-mesel kimya kitaplarında olan rumûz-ı nukâte benzer.” diyen Ankaravî bazı kimyacıların sadece formülleri, isimleri bildiklerini, ancak söylediklerini yapamadıklarını, bazılarının ise yaparak “sözü ber vech-i yakîn alâ basîretin” söylediklerini ifâde temekte, Kur'ân'ı tefsir eden ulemânın çoğunun ilk gruba dâhil olduğunu şu sözlerle ortaya koymaktadır:

“Pes Hazret-i Kur'ân'ın meâni-i şerîfesine vâkıf ve ârif olan ve anı halka tefsîr ve beyân kılan ekser ulemâ bu kabîldendir. Neam çok tefsirler yazılmışdır ve çok tahkîk ve tedkîk dürlerden semt-ı tahrîre dizilmiştir. Velâkin rümûz-ı ledünnîden ve kenz-i mahfîden katî az kimse haber virmişdir. Ve andan olan esrâr-ı ilâhîden ancak genc-i hakîkate vâsıl olanlar peyâm (haber) ırgörmüş.”⁴⁰² Kişinin Allah kendisine o ilmi vermedikçe ve ilâhi remzleri bilen âriflerden öğrenmedikçe hatâ yapacağına, “Ammâ çi sûd (fayda, menfaat, kar) her bâr (her defa, her zaman)ki sen ol velîlerin ve âriflerin tasnîfine ve tefsîrine mütâlâa kılsan ve anlarda mestûr olan me'ânî-i şerîfeyi müstahric ve müstenbit olsan ve dönüp bir üstâd-ı kâmile mürâcaat kılmayub ve Hazret-i Hak'dan dahî anın ilmîni ahz eylemeğe kâdir olmayub hemân kendi akl u re'yin üzere amel kılsan ve sa'y u mücâhede eylesen eğer çi ecr-i cezîl ve sevâb-ı cemîl bulursun. Velâkin şol ârifler ki, anda olan rümûz-ı ledünniyyeyi bilmişler ve genc-i hakîkatin mevzî'ına dahî âlim olmuşlar ve hem bulmuşlar. Sen ol rümûz-ı ledünniyyeyi mücerred kendi aklınla bilemezsin ve ol genc-i hakîkatin mahall-i mevzî'ına hem âlim olamazsın. Zîrâ tualım ki Hazret-i Kur'ân'ın buyurduğu gibi amel kılmışsın, ammâ ifrât u tefrîttin hâlî olmazsın ve amel nice gerekdir ki ol amel mûsıl-i hakîkat ola sen anı bilmezsin.” diyerek işâret eden Ankaravî, kişinin Kur'ân'ı öğrenirken yapması gerekenleri de şöyle anlatmaktadır: “Pes lâzım geldi ki, ya bir bilen üstâdı bulasın ve andan Hazret-i Kur'ân'dan rümûz-ı ledünniyyeyi ta'lîm kılasın. Veyâhûd Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretlerine tazarru' ve

⁴⁰¹ Ankaravî, Mesnevi Şerhi, VI, 291- 292

⁴⁰² Mesnevî şerhi, VI/292.

niyâz idüb, ilâhî kendi kelâm-ı şerîfinde oan rümûz ve işârâtı bana sen feth eyle ve maksûda beni sen vâsıl eyle deyû duâlar kılasın”⁴⁰³

Ankaravî her ne kadar yukarıda ifâde ettiği şeyleri Kur’ân için söylüyorsa da, diğer dînî ilimler için de aynı şeyleri düşünmektedir. O, pek çok mutasavvıf gibi Hz. Peygamber’in ilmiyle ve ahlâkıyla mevsûf olan âriflerin ve velîlerin ilimlerini Allah’dan aldıkları ve bu ilmin diğer ilimlerden üstün olduğu görüşündedir. “Zira mazharı hakikat-ı Muhammedî olan kutb-ı zaman ve cân-ı cihan her neyi bilirlerse, ilhâm-ı ilâhî ve keşf-i Rabbânî ile bilirlen, kuvvet-i fikriyye ile değil.”⁴⁰⁴ sözleri de bizim yaptığımız bu tesbiti doğrular niteliktedir.

İmam Gazzâlî ise, Kimya-i Saadet’te “İlim marifet yoluna engeldir” sözünün bazı yönlerden doğru olduğunu söylemekte ve bunun gerekçelerini açıklamaktadır. Gazzâlî’ye göre âlimlerden üstünlüğü kabul edilen kimseler şunlardır ki, umûmî insanların ancak bir öğrenim görmek suretiyle elde ettikleri hakiki bilgileri, o hiç öğrenim görmeden elde eder. Ancak bu merteye çok nadirdir.⁴⁰⁵

İbnü’l-A’râbî, Fahreddin er-Râzî’ye yazdığı mektupta Gazzâlî’den üstadımız diye bahsetmekte ve aklî ilimler yerine riyâzet ve uzlet gibi tasavvufî yolları tavsiye etmektedir. Çünkü hakîkî, bilgiye ulaşmanın yolu ancak bunlarla mümkündür. Muhyiddin İbnü’l-A’râbî, keşif konusu üzerinde geniş olarak durmuş, hatta tasavvuf anlayışını “keşif yoluyla elde edilen bilgi” anlamına gelen *marifet* üzerine temellendirmiştir. Gazzâlî gibi İbnü’l-A’râbî de mükâşefenin müşâhededen daha mükemmel olduğunu söylemektedir. Müşâhede bilgiye ulaştırıcı yol, keşf bu yolun son noktasıdır.⁴⁰⁶

Ankaravî de bu ekolün temsilcisidir. Mevlânâ bir beytinde, düşman muhasarası altında kalan bir kale halkı için dışarıda akan tatlı leziz suların bir fayda sağlamayacağını, kale içinde bulunan suyu tuzlu bir kuyunun daha iyi olduğunu anlatmaktadır. Ankaravî bu beyti şerh ederken, “Pes taşradan gelmekden vücûd kal’asına içeruden hâsıl olan evlâdır. Zîrâ bu bir misâldir ve maksûd bundan kal’a-i bedendir. Ve beden kal’asına hâricden hâsıl olan ve taşradan gelen ilm u fitnat ve hayât ve râhat u zevk u lezzetden derûndan hâsıl olan ilm u fitnat ve hayât ve zevk u lezzet yekdir dimek olur”⁴⁰⁷ diyerek kişinin kendi özünde olan bilgiye ulaşması gerektiğine işaret etmektedir. Bunu yapmak da O’na göre,

⁴⁰³ Mesnevî Şerhi, VI/a.g.y.

⁴⁰⁴ Ankaravî, Mesnevi Şerhi, c. VI, s., 21

⁴⁰⁵ İmam Gazzâlî, Kimya-i Saadet, s.35 (Trc: Ali Arslan)

⁴⁰⁶ DİA, C.25, s.316, Keşf maddesi

⁴⁰⁷ Mesnevî Şerhi, VI/438.

kişinin nefsânî sıfat ve hayvânî hasletlerden sıyrılmasıyla mümkündür. Müellifimiz bu şekilde davranılırsa neler olacağını, kişinin neler kazanacağını da şöyle açıklamaktadır:

“ Şol mertebede ki cümle nefsânî olan sıfatlar zâil olduktan sonra ol kimseye Hak Teâlâ her demde ilhâm kılur ve anın vücûdı Hak Teâlâ'nın rûşenliği ile pür olur.”⁴⁰⁸

“Ulemâ ve fudalâ Hak Teâlâ'nın alîm ve habîrliğinin mir'âtlarıdır”⁴⁰⁹ diyen Ankaravî, “manevî keşfin Allah'ın hakîm ve alîm sıfatlarının tecellîsinden hâsıl olan hakâyik-i mücerrede ve manay-ı gaybiyye olduğunu” belirtmekte ve bunun derecelerini de şöyle îzâh etmektedir: “Birincisi, zihnin tefekküre âid kuvvetinden doğan mükâşefedir. Bilgiyi kullanma ve kıyas, bu mükâşefede esas unsurlardır. İkincisi ise tefekküre âid manay-ı akliyenin aklî melekenin kuvvetiyle münkeşif olmasıdır. Aklın bu mertebesine nûr-ı kuds denir ve hads bunun bir parça ışığıdır. Üçüncüsü, kalbe mana âlemine âid gaybî bilgilerin doğmasından meydana gelen mükâşefedir.”⁴¹⁰ Bu ifâdeler de gösteriyor ki, Ankaravî keşfi bir bilgi yolu olarak kabul etmekte ve bu bilginin kıyas tefekkür vb. aklî melekeler yanında doğrudan Cenâb-ı Hak'tan gelebileceğini de savunmaktadır.

Ancak Gazzâlî'den daha önce yaşamış olan muhaddis mutasavvıflardan Gülâbâdî(ö.380 veya 384) keşf konusunda Gazzâlî ve İbnu'l-A'râbî'ye aykırı olarak şu görüşü ifade etmektedir: “Keşif; *Bir kimsenin ancak okuyarak öğrenebileceği şer'î hükümlerin ona hiçbir gayret sarf edilmeksizin öğretilmesi demek değildir.*”⁴¹¹ Her kim haram ve şüpheli şeylerden kaçınır, Allah'ın sınırlarını koruma ve bildiği ile amel etme gibi sorumlu olduğu hususlarda gayret sarf ederse, Allah Teâlâ ona Kur'ân'ın fâidelerine isâbet etme ve âyetlerinden hüküm çıkarma hususunda, keskin bir anlayış verir.⁴¹²

Keşf konusuna kelam kitaplarında bilginin kaynakları arasında yer verilmiş ve tamamen reddedilmemiştir. Ancak keşfin kesin ve bağlayıcı olmadığı ifade edilmiştir. Ulemadan İbn Teymiyye de keşfi kabul etmiş ve Kur'ân ve sünnette bunun örnekleri olduğunu söylemiştir. Keşfin varlığını kabul eden İbn Kayyim el-Cevziyye de müslüman ile gayr-ı müslim mâbeyninde müşterek olan bir diğer cüz'î keşften bahsetmiştir ki, görünmeyen ve bilinmeyen bazı hususların haber verilmesi böyledir. Nitekim İbn Sayyâd, Esved el-Ansî ve Hâris el-Mütenebbî gibi gayr-ı müslimlerde böyle bir keşf görülmüştür. Mecûsîlerde, putperestlerde, Hıristiyan rahiplerde, kâhinlerde ve sihirbazlarda da buna benzer bir keşf görülebilir. Müellifimiz Ankaravi de kalpteki his ve fikirleri bilme, kabir

⁴⁰⁸ Mesnevî Şerhi, VI/539.

⁴⁰⁹ Mesnevî Şerhi, VI/385.

⁴¹⁰ Ankaravî, Minhâcü'l- Fukarâ, s.338.

⁴¹¹ Gülâbâdî, Miftahu Me'âni'l-Âsâr, 129/a

⁴¹² Gülâbâdî, a.g.e., 310/b

hallerini haber verme, kaybolmuş kişiler ve eşya hakkında konuşma gibi hususlara ilişkin keşfe kâmil velîlerin iltifat etmediğini, bu tür şeyleri riyâzet ehli rahiplerin de bildiğini söylemektedir.⁴¹³

Ankaravî keşfi Peygamberlere verilen mucizeye benzetmekte ve keşfin Hz. Peygamber'in vârisi olan kâmil velînin doğruluğuna delil olduğunu söylemektedir. **لولاك** **لولاك لما خلقت الأفلاك** rivâyetini şerh ederken “ **لولاك** hitâbı Hazret-i Hak cânibinden hakikat Hazret-i Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellemidir. Ve ol hakikat ise hemîşe bâkiyedir. Ve bir kimse bir asırda gelse ve ol hakikata mazhar ve âyîne olsa ana kutbu'l- aktâb ve gavsu'l- ekber ve kâimmakâm-ı Muhammedî ve vâris-i ekmel-i Ahmedî ta'bîr olunur. Pes **لولاك** mefhûmı bu i'tibârla ana dahî lâyük olur. Zîrâ vâris-i Muhammedî ve halîfe-i Ahmediyidir. İnde'l- muhakkıkîn halîfe müstahlefin aynıdır ki, halîfenin vücûdunda olan ulûm ve ahkâm fi'l- hakîka müstahlefindir. Hemân halîfeye itâat müstahlefe itâatdır. Ve müstahlefin mâlik olduğuna halîfe dahî mâlik olmak câizdir. Peygamberin sıdkına mu'cize delâlet eylediği gibi anın vârisi olan veliyy-i kâmilin sıdkına dahî hârik-ı âdet ve nice keşf u kerâmet delâlet eyler”⁴¹⁴ şeklinde yaptığı yorum bize müellifin keşfi nasıl değerlendirdiği konusunda bilgi vermektedir.

Ankaravî üzerinde büyük bir tesir bırakan İbn-i A'râbî'ye göre bir hadisin sahih olup olmadığı gibi konular bile keşifle bilinebilir. Ancak keşif konusunda biraz daha farklı bir görüş ortaya koyan İmam Rabbani, İbnu'l-A'râbî'nin sünnete aykırı birçok hatalı keşfi olduğunu ileri sürmüştür.⁴¹⁵ Ayrıca keşf ile bir hadisin Hazreti Peygamber'e ait olduğunun tesbit edilebileceğini söyleyen mutasavvıflardan Abdu'l-Azîz ed-Debbağ, İbnu'l-A'râbî'nin keşfiyle sahih olduğunu tesbit ettiği “*kenz-i mahfi*” hadisinin kendi keşfine göre sahih olmadığını söylemektedir ki, bu da konu üzerinde düşünülmesi gerektiğini gösteren bir husustur.⁴¹⁶

İbnu'l-A'râbî keşifle sahih olduğunu tesbit ettiği bazı hadisleri Fütûhât'ında zikretmiştir ki, Ali Vasfi Kurt ve Seyit Avcı araştırmalarında bunun misallerini vermektedirler. Bu konularda gayretli araştırmacılar ve değerli hocalarımız Bilal Saklan, Talat Sakallı, Abdullah Aydın, Ahmet Yıldırım, Muhittin Uysal, Ali Vasfi Kurt ve Seyit Avcı'nın araştırmalarında ve daha başka kaynaklarda gerekli bilgiler verilmektedir.⁴¹⁷ Ankaravî de

⁴¹³ DİA, C.25, s.316, Keşf maddesi (Minhacu'l-Fukara, s., 253)

⁴¹⁴ Mesnevî Şerhi, VI/265.

⁴¹⁵ DİA, C.25, s.316, Keşf maddesi

⁴¹⁶ Abdülaziz ed- Debbağ, el- İbrîz, I/115.

⁴¹⁷ Bkz. Bilal Saklan, Kûtu'l-Kulûb'daki Tasavvufi Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri(Basılmamış Doktora Tezi); Talat Sakallı, Rüyâ ve Hadis Rivayeti; Abdullah Aydın, Doğu Devrinde Tasavvuf ve Hadis(Seha Neşriyat); Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları(TDV

mutasavvıfların hadis nakletmede geçerli bir yol olarak gördükleri keşfe işârette bulunmakta, ama bizim görebildiğimiz kadarıyla hiçbir yerde “Hadis naklederken keşf yolu da geçerli bir metottur” dememektedir. Ancak keşfen sahih olduğu ifâde edilen mevzu hadisleri rahatlıkla nakletmesi, onun bu konuda diğer mutasavvıflar gibi bir yaklaşıma sahip olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

Bu konularda bazı mutasavvıflar (İsmail Hakkı Bursevî’de olduğu gibi) aşırı gitmişler ve meşhur sûfilerin eserlerinde kesinlikle uydurma ve zayıf bir hadisin bulunmadığı kanaatini taşımışlardır. Çünkü onlar eserlerine aldıkları hadisleri bir lisân-ı mahsûs ile bizzat Hazreti Peygamber’den işitmişler veya âlem-i manada bizzat Hazreti Peygambere bu hadisleri tashîh ettirmişlerdir. Bursevî’ye göre tefsir kitaplarındaki amellerin faziletleriyle ilgili mevzu rivayetler, müfessirlerin birbirlerine tâbi olmaları ve birbirlerini taklit etmeleri sebebiyle aktarılmamıştır. Bu rivâyetlerin aktarılması, ilimde yed-i tûlası olanların zann-ı gâlibleriyle olmuştur.⁴¹⁸ Bu anlayış, zayıf veya uydurma olan ancak meşhur sufilerin eserlerinde geçen rivayetlerin kitaplarda, vaazlarda ve halk arasında hadis olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

Bursevî, “Takrîr dahi vaz‘ hükmündedir” diyerek⁴¹⁹ isabetli bir görüş ortaya koymasına rağmen bizzat kendisi bu kurala uymamıştır. Her ne kadar kendisi hadis uydurmamışsa da, uydurma hadisleri kullanırken sadece keşf faktörünü göz önünde bulundurmamış, hadisin manasının maruf olmasını ve hadisin herhangi bir kitapta geçiyor olmasını yeterli görmüştür. O, hadisleri *makbûl* ve *merdûd* diye iki kategoride değerlendirmekte ve makbûl olanlar için, “Velev ki sahih bir senedi olmasa bile *manaca sahih*” tabirini kullanmaktadır. Bu sebeple Bursevî’ye göre ma’rufu emreden bir söz hadis olarak rivayet edilebilir. Çünkü Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur; “*Bir nesne ki hüdadır, anınla amel ediniz, gerek ben anı diyim, gerek demeyim. Ve bir nesne ki redî(kötü)dür, onunla amel etmeyiniz. Zira benden helake müeddi kelam sadır olmaz.*”⁴²⁰ Ancak Bursevî’nin zikrettiği bu rivayet, münker ve uydurma olarak değerlendirilmiştir.⁴²¹

Ankaravîde de mutasavvıflarda olan bu zaafın mevcut olduğu, mutasavvıfların eserlerinde naklettikleri mevzu hadisleri onun da cezm sıygasıyla nakletmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak Mesnevî’yi şerh ederken naklettiği hadislerin tamamına nisbetle kullandığı mevzu hadislerin çok sayılamayacağını da ifâde etmeliyiz.

Yayınları); Muhittin Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadis(Yediveren Yayınevi); Ali Vasfi Kurt, Endülüs’te Hadis ve İbnu’l-A’râbî(İnsan Yayınları); Seyit Avcı, Sûfilerin Hadis Anlayışı(Bursevi Örneği)(Ensar Yayıncılık)

⁴¹⁸ Bursevî, Şerhu Nuhbeti’l-Fiker, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdeci Zâde, no: 46, vr. 214/a

⁴¹⁹ Bursevî, Kırk Hadis Şerhi, s.78 (Şerh-i Hadis-i Erbain, 17)

⁴²⁰ Bursevî, Şerhu Nuhbeti’l-Fiker, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdeci Zâde, no: 46, vr.197/b

İlham ve rüya da keşif konusuyla benzerlik ve bazan da paralellik arz etmektedir. Bazı mutasavvıflar rüyada Hazreti Peygamberi gördüklerini ve ondan bazı hadisleri sordukları veya dinlediklerini iddia etmişlerdir ki, kitaplarda bunun da misalleri verilmektedir. Şah Veliyyullah Dıhlevi, ed-Dürri's-Semîn'de rüyada gördüğü Hazreti Peygamber'den işittiği müjdeleyici nitelikteki hadisleri rivayet etmiştir. Mutasavvıfların bu görüşü hadis âlimleri tarafından reddedilmiş, keşfe dayanılarak bir hadisin Rasûl-i Ekrem'e ait olup olmadığını tesbit etmenin mümkün olmadığı görüşü savunulmuştur.⁴²²

Netîce olarak şu değerlendirmeyi yapabiliriz; Keşif, ilham ve rüya gibi metotlar bir hadîsi veya haram ve helâli tesbit için delil teşkil etmezler ve bağlayıcı da değillerdir. Ancak bunlar samîmî olmak ve suistimal etmemek şartıyla kişinin kendisi için bir değer taşıyabilir ki, bu da Kur'ân ve sünnete aykırılık teşkil etmeme şartına bağlıdır. Ankaravî'nin keşfi anlaması da bu istikâmettedir. Ancak onun mutasavvıfların hadis olarak naklettiği bazı rivâyetleri cizm sıygasıyla naklettiğine de sıkça rastlanmaktadır. Bu rivâyetlere dikkat edilirse, bunların helal ve haram olarak hüküm koyan rivâyetler değil, kişinin ahlâkını kemâle erdirmesine yönelik, nefsi tezkiye etmeye teşvik eden rivâyetler olduğu görülmektedir.

III-ANKARAVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ VE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

A-ANKARAVÎ'NİN KAYNAKLARI

Ankaravî'nin hadisçiliğini ortaya koymak için yaptığımız bu tahrir çalışması sonucunda, müellifimizin hadîsin temel kaynaklarını iyi bildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. O her hadîsin sonunda değilse de, zaman zaman hadislerin sonunda kaynak göstermiş ve bu kaynak gösterme eserin sonlarına doğru daha da sıklaşmıştır. Hadisleri tahrir ederken Ankaravî'nin yaptığı tahrirlere de dikkat çektiğimiz için, uzun uzun her hadîs üzerinde durmayıp, genel hatlarıyla müellifimizin kaynak ve râvî belirttiği hadisleri ve kullandığı malzemeyi değerlendirmeye çalışalım.

Ankaravî üçüncü bölümde tahririni yaptığımız 14, 21, 24, 29, 57, 80, 108, 146, 147, 186, 204, 213, 216, 221, 245, 248, 254 ve 273. hadislerde râvî ismi zikretmiştir. 108. hadis için verdiği isim dışında diğer isimlerin doğruluğunu tesbit etmiş bulunmaktayız. 7, 18, 25, 31, 32, 33, 37, 41, 51, 59, 63, 94, 109, 118, 137, 138, 139, 151, 152, 159, 160, 164, 167, 180, 191, 195, 202, 203, 205, 211, 215, 222, 242, 243, 252, 257, 260, 262, 270, 273,

⁴²¹ Bkz. Keşfu'l-Hafa, II, 89 (n.220); Suyûtî, el-Leâlfü'l-Masnâa, I, 111; Tenzîhü's-Şerîa, I, 264; Mizanu'l-İ'tidâl, 994; Lisânü'l-Mizan, 1405

⁴²² DÎA, C.25, s.316, Keşf maddesi

275, 276 ve 278. hadislerde hem râvî hem de kaynak adı, 120, 177, 229, 259 ve 281. hadislerde ise sâdece kaynak ismi zikretmiştir. Tesbit edemediğimiz bir kaç kaynak dışında⁴²³ müellifimizin verdiği bilgilerin doğru olduğunu görüyoruz. Müellifimiz 18 hadiste râvî ismine işâret etmiş, 43 hadiste hem râvî ismini hem hadisin kaynağını vermiş, 5 hadiste ise sadece kitap ismini zikretmiştir. Hadislerin tamamı 281, Ankaravî'nin râvî, kaynak veya her ikisine birden işâret ettiği hadis sayısı ise 66'dır. Müellifimiz hadislerin yaklaşık yüzde 24'ünde kaynak belirtmiştir ki, bu azımsanmayacak bir rakamdır.

Müellifimizin verdiği bilgilerden yola çıkarak onun temel kaynaklarının, Buhârî ve Müslim'in Sahihleri,⁴²⁴ Tirmizî' Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'leri,⁴²⁵ Ahmed İbn Hanbel'in ve Ebû Ya'lâ'nın Müsned'leri,⁴²⁶ Taberânî'nin Mu'cem'leri⁴²⁷ olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Buhârî'nin Târîh'i,⁴²⁸ Hâkim'in Müstedrek'i ve Künâ'sı⁴²⁹ Beyhakî'nin Sünen'i ve Şuabu'l- İman'ı,⁴³⁰ Bezzâr'ın Müsned'i,⁴³¹ Kuzâî'nin Müsnedü'ş- Şihâb'ı,⁴³² Deylemî'nin Firdevs'i,⁴³³ Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sı,⁴³⁴ Ebu'l- Kâsım'ın Emâlî'si,⁴³⁵ Hatîb'in Târîhu Bağdâd'ı,⁴³⁶ da onun atıfta bulunduğu eserler arasındadır. Nâdiren de olsa bazı hadisleri naklederken İbn Ebi'd- Dünyâ'nın (ö.281/894) ve İbn Asâkir'in (ö.571/1176) rivâyet ettiğine işâret etmiştir.⁴³⁷ Ayrıca O, hadis metinlerinin kısa, eserin alfabetik oluşu, kaynaklarının rumuzlarla kısaca zikredilmesi vb sebeplerle Osmanlı âlimlerinin büyük önem verdiği hadis kitaplarından Süyûtî'nin (ö.911/1505) Câmiu's- Sağîr'ini,⁴³⁸ Osmanlı Medreselerinde okutulan temel hadis kitaplarından Meşârik⁴³⁹ ve Mesâbîhu's- Sünne'yi⁴⁴⁰ de iyi bilmektedir.

⁴²³ Hayâtü'l- Hayevân'ın kaynak olarak gösterildiği 229. hadis, eserde tesbit edilememiş ve 120. hadisin kaynağı olarak gösterilen Kadı Bedrüddin'in Kitâbu Luğati'l- Mercân fî Es'ileti'l- Cân isimli eserine ulaşamamıştır.

⁴²⁴ Buhârî'nin Sahîh'i için bkz. 18, 94, 118, 203, 222, 260. hadisler, Müslim'in Sahîh'i için bkz. 18, 94, 203. hadisler

⁴²⁵ Tirmizî'nin Sünen'i için bkz. 63, 94, 118, 180, 215, 275. hadisler; Ebû Dâvûd'un Sünen'i için bkz. 118, 152. hadisler; Nesâî'nin Sünen'i için bkz. 277, 278. hadisler; İbn Mâce'nin Sünen'i için bkz. 94, 275. hadisler.

⁴²⁶ Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'i için bkz. 18, 37, 41, 94, 137, 180, 205, 242, 262, 275 ve 276. hadisler; Ebû Ya'lâ'nın Müsned'i için bkz. 243. hadis.

⁴²⁷ Taberânî'nin eserleri için bkz. 51, 59, 109, 151 ve 191. hadisler.

⁴²⁸ Bkz. 25. hadis.

⁴²⁹ Hâkim'in Müstedrek'i için bkz. 276. hadis; Künâ'sı için bkz. 33. hadis.

⁴³⁰ Beyhakî'nin Sünen'i için bkz. 137 ve 138. hadis; Şuabu'l- İmân'ı için bkz. 32. hadis.

⁴³¹ Bkz. 164 ve 191. hadis.

⁴³² Bkz. 31 ve 167. hadis.

⁴³³ Bkz. 195 ve 270. hadis.

⁴³⁴ Bkz. 252. hadis.

⁴³⁵ Bkz. 159. hadis.

⁴³⁶ Bkz. 160. hadis.

⁴³⁷ İbn Asâkir için bkz. 7 ve 202. hadis, İbn Ebi'd- Dünyâ için bkz. 278. hadis.

⁴³⁸ DİA, C.7, s. 113. Câmiu's- Sağîr'in kaynak gösterildiği hadisler için bkz. 18, 139, ve 211. hadisler.

⁴³⁹ Bkz. 18. hadis.

⁴⁴⁰ Bkz. 177, 257, 259, 281. hadisler.

Osmanlı Medreselerinin eğitim programlarını manzum olarak kaleme alan, Uşak vilâyeti Câmi-i Kebîr müderrisi Ali Uşşâkî'ye (Ö.1200/1786) göre medreselerde Hadis Usûlü derslerinde Nuhbe Şerhi ve Elfiyye-i İbnü's- Salâh, Hadis ilminde ise Buhârî- Şerîf, Meşârik şerhi olan İbn-i Melek Şerhi ve Mesâbîh okutulmuştur.⁴⁴¹ Erzurumlu İbrâhim Hakkı ise Tertîbü'l- Ulûm adlı eserinde,

“Usûl-i Hadîsden Nuhbe görürsün

İlm-i Hadîse doğru yürürsün

Bunlarla okut metn-i Meşârik

İbnü Melek'den seyret Mebârik”⁴⁴² diyerek medreselerde okutulan derslerin İbn Hacer'in (Ö. 852/1448) Nuhbetü'l- Fiker'i, İbnü's- Salâh'ın (Ö.743/1342) Ulûmu'l- Hadîs'i, İmam Sağânî'nin (Ö.650/1253) derlediği 2246 hadisi içine alan Meşâriku'l- Envâr ve İbnü Melek'in Meşârik şerhi Mebârikü'l- Ezhâr fî Şerh-i Meşâriku'l- Envâr adlı eseri olduğuna işâret etmektedir. Bu ifâdeler de gösteriyor ki, Osmanlı Medreselerinde Ferrâ el- Beğavî'nin (ö. 516/1122) rivâyetleri konulara ve bablara göre sıraladığı, Sahîhaynda geçen hadisleri sahih, diğer kaynaklardan aldığı hadisleri hasen diye nitelendirdiği Mesâbîhu's- Sünne'si⁴⁴³ ve Radiyyüddin es- Sağânî'nin (ö.650/1252) hadisleri gramer terimlerine göre sıraladığı Meşâriku'l- Envârî'n- Nebeviyye adlı eseri ve bunun şerhi olan Mebâriku'l- Ezhâr okutulmuştur.⁴⁴⁴ Ankaravî de hadislerin tahririni yaparken büyük ölçüde bu kitaplardan faydalanmış, bazan diğer temel eserlere de buradan elde ettiği bilgilerle atıfta bulunmuştur. O kaynak olarak Hayâtü'l- Hayevân⁴⁴⁵ ve Kadı Bedrüddin'in Kitâbu Luğati'l- Mercân fî Es'ileti'l- Cân⁴⁴⁶ kitaplarını da göstermiştir.

B-ANKARAVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ

Müellifimizin hadisçiliği denilince ilk akla gelen eser, hiç şüphesiz hadis sahasında müstakil olarak kaleme aldığı Şerh-i Hadîs-i Erbaîn'dir. Bir mezhebin müdafaası için yazılan kırk hadislere örnek olarak gösterilen bu eserinin yazılış gayesini, Ankaravî'nin “tarîkimizi kuvvetlendiren sülûkumuzu takviyyet kılan sahîhü'l- isnâd kırk hadîs-i şerîfi ihtiyâr edüp türkî ibâre üzere anları şerh ve tefsîr kılmak”⁴⁴⁷ olarak açıklaması ve seçilen hadisler de yapılan bu tesbîtin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁴¹ Ömer Özyılmaz, Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları, Ankara 2002, s.30-36.

⁴⁴² Ömer Özyılmaz, a.g.e, 175.

⁴⁴³ DİA, C.29, s.258.

⁴⁴⁴ DİA, C.29, s.361-362.

⁴⁴⁵ Bkz.229. hadis.

⁴⁴⁶ Bkz. 120. hadis.

⁴⁴⁷ Ankaravî, Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No: 184, vr.1b vd. Daha geniş bilgi için bkz. Ankaravî'nin Eserleri bölümü.

Kitapta hadislere işâret etmek için , birinci hadis , ikinci hadis şeklinde başlıklar kullanılmakta, hadis metni verilmeden veya hadis metni Arapça olarak verildikten sonra râvî ve kaynak ismi belirtilmekte, arasıra hadiste geçen bazı kelimelerin izahı yapılmakta ve Türkçe tercümeye geçilmektedir. Tercümeden sonra müellifimiz hadisle ilgili geniş açıklamalara yer vermekte, bu konuda zikredilen âyet ve hadislerle, mutasavvıf sözleriyle, Gazalî'den ve tabîî ki Mevlânâ'dan nakillerle anlatımını zenginleştirmektedir.

Eserin yazılış gâyesi, Mevlevîlere ve onların bağlı olduğu tarîkate yapılan hücumların önüne geçmek olduğundan hadisler de bu maksada bağlı olarak seçilmiştir. Birinci hadis, Arapçanın fazîletinden bahsetmektedir. Müellif, “Şîrâzî Elkâb'da Hz. Ali'den rivâyet etmiştir” diyerek bu konuda başka bir hadis daha vermekte, “Bu hadîsi Hâkim ve Beyhakî Câbir'den rivâyet etmişlerdir. Câmiu's- Sağîr'de de böyle geçmektedir” bilgisini aktarmaktadır. Onun bu hadisleri şerh ederken Farsçanın önemine dikkat çekmesi ise, Mesnevî'nin dilinin Farsça olmasındandır. Kendisi de bu husûsu, “Bâ husus ki, Hz. Mesnevî'nin dahî bu lisân üzere nazm olunması, bu lisâna bir âhar şeref vermiştir ve pâye-i şî'ri mertebe-i a'lâya ırgörmüştür”⁴⁴⁸ diyerek dile getirmektedir. Ankaravî'ye göre Arapça ve Farsça lugatlerin en fazîletlisidirler. Bu konudaki delillerden birisi de imamımıza (Ebû Hanife'ye) göre bu lugatle (Farsça) namaz kılmanın câiz olmasıdır.⁴⁴⁹

İkinci hadis, *إن من الشعر لحكمة* hadîsidir.⁴⁵⁰ Müellif hadîsi Müslim, Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Übeyy İbn Ka'b'dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. İkinci hadîsin şiir konusunda seçilmesi ve şiiri yeren ve teşvik eden hadislerin karşılaştırmasının yapıлып netîcede sözü Mesnevî'ye getirilmesi de dikkat çekicidir. Üçüncü hadis *من رغب عن سنتي فليس مني* hadîsidir.⁴⁵¹ Müellif, hadîsi İmam Müslim Hazretlerinin Enes Hazretlerinden rivâyet ettiğini belirtmekte, sünnet hakkında bilgiler vermekte ve netîcede yine sözü kendi tarîkatine getirerek tarîkatının sünnete uygun bir tarîkat olduğunu söylemekte ve yöneltilen eleştirilere karşı tarikatını müdafaa etmektedir.⁴⁵² Câbir (R.A)'den Müslim'in rivâyet ettiği dördüncü hadiste bidat konusuna girmekte, bidati ikiye ayırmakta, Hz. Ömer'in teravîh namazı için “Ne

⁴⁴⁸ Ankaravî, Şerh-i Ehâdis-i Erbaîn, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No:184, vr.3b

⁴⁴⁹ Ankaravî, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, Reisülküttâb, vr.41b- 42a.

⁴⁵⁰ Buhârî, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 69; İbn Mâce, Edeb, 41; Dârimî, İsti'zân, 68; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I/269, 273, 303, 309, 313, 327, 332, III/456, V/125.

⁴⁵¹ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Dârimî, Nikâh, 3; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/158, III/241,259, 285, V/409.

⁴⁵² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ankaravî ve Sünnet bölümü.

güzel bidat” dediğine işâret ederek ashab zamanındaki yeniliklerin bidat değil sünnet olduğunu söylemektedir.⁴⁵³

Beşinci ve altıncı hadisler ise müellife göre semâ ve raksın cevâzına işâret eden hadislerdir. Hz. Peygamber’i görünce def çalan câriyenin, daha önce okuduğu şiiri değiştirip “Aramızda geleceği gören bir Peygamber vardır” demesi üzerine, Rasulullah (S.A.V)’in “Bunu söylemeyiniz. Daha önce söylediğinizi söyleyiniz” buyurmasını Ankaravî şöyle yorumluyor: “Bu hadisle def çalmağa ve şer ‘an mezmûm olmayan eş‘ârla teğannî kılmaga delâlet vardır ve gınâ ile darb-ı defin cevâzına bu hadîs-i şerîf dahî delâlet kılır.”⁴⁵⁴ İmamların bu konudaki farklı görüşlerine dikkat çeken müellif, Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilen Hz. Peygamber’in Hz. Âişe ile berâber Habeşli kölelerin oyunlarını seyretmesi hadîsini de luûb ve raksın mübah olmasına delil getirmekte, Meşârik Şârihleri oyun ve raksı bayram günlerine tahsis etmişlerdir sorusuna ise, “Bu hadiste kayıt varsa da birinci hadiste böyle bir kayıt söz konusu değildir.” diyerek cevap vermektedir.⁴⁵⁵

Müslim ve Buhârî’nin rivâyet ettiği **إياكم والظن...** hadîsini evliyâyâ hüsnü zan beslenmesi gerektiği,⁴⁵⁶ İmam Ahmed, Taberânî ve Ebû Dâvûd’un rivâyet ettiği **من تشبه بقوم...** hadîsini⁴⁵⁷ evliyaya benzemeye çalışanların, raks ve semada onları taklit etmeye çalışanların onlarla aynı sevabı alacağı şeklinde yorumlayan⁴⁵⁸ Ankaravî’nin hadislere kendi tasavvufî görüşüne göre yorumlar getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

O her ne kadar eserinin yazılış gayesini “...sahîhü’l- isnâd kırk hadîs-i şerîfi ihtiyâr edüp türkî ibâre üzere anları şerh ve tefsîr kılmak”⁴⁵⁹ olarak açıklasa da, seçtiği her hadis sahîh hadis kaynaklarında yer almamaktadır. “Allah kimin hayrını murad ederse onu dinde fakih kılar”,⁴⁶⁰ “Allah ilmi âlimleri ortadan kaldırarak alır...”,⁴⁶¹ “Kim benim velîme düşmanlık ederse ona harp îlan ederim...”,⁴⁶² “İhsan Allah’ı görüyormuşçasına ibâdet

⁴⁵³ Ankaravî, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, Reisülküttab, vr.47b-48a.

⁴⁵⁴ Ankaravî, a.g.e, vr. 48ab.

⁴⁵⁵ Ankaravî, a.g.e, vr. 50ab.

⁴⁵⁶ Ankaravî, a.g.e, vr.51a (7.hadis) Hadis için bkz. Müslim, Birr, 28; Buhârî, Vesâyâ, 8, Nikâh, 45, Ferâiz, 2, Edeb, 57, 58; Tirmizî, Birr, 56...

⁴⁵⁷ Ebû Dâvûd, Libâs, 4; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/50.

⁴⁵⁸ Ankaravî, a.g.e, vr.52a (8. hadis)

⁴⁵⁹ Ankaravî, Şerh-i Ehâdîs-i Erbaîn, S.K. Nâfiz Paşa Kitaplığı, No: 184, vr.1b vd.

⁴⁶⁰ Ankaravî, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, Reisülküttab Kitaplığı, No: 1182, vr.59b. (17. Hadis) Müellif hadîsin Ebû Hureyre’den müttetekun aleyh olarak geldiğini belirtiyor. Hadis için bkz. Buhârî, ilim, 10, Humus, 7, İtisam, 10; Müslim, İmâre, 175, Zekât, 98, 100; Tirmizî, İlim, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

⁴⁶¹ Ankaravî, a.g.e, vr.61a. (19. hadis) Müellif hadîsi Müslim ve Buhârî’nin Abdullah İbn Amr İbni’l- Âs’tan, Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce’nin İbn Ömer’den rivâyet ettiğini belirtiyor.

⁴⁶² Ankaravî, a.g.e, vr.69ab.(26. hadis) Ankaravî hadîsi Buhârî’nin Ebû Hureyre’den rivâyet ettiğini belirtiyor.

etmelidir. Sen onu görmesen de o seni görür”⁴⁶³ vb. hadisler Kütübü Sitte’de yer alan sahih hadisler ise de, müellifin, Ebu’ d- Dünyâ’nın Enes’ten rivâyet ettiğini belirttiği, ölümü çokça hatırlamakla ilgili rivâyet,⁴⁶⁴ Deylemî’nin Enes’ten rivâyet ettiğini belirttiği, Câmiu’s-Sağîr’de de geçtiğine işâret ettiği, “ Fakirlik insanlar yanında kusur, kıyamet günü Rabbinin katında süstür”⁴⁶⁵ vb hadisler zayıf rivâyetlerdir. Yine, Deylemî’nin Firdevs’te İbn Abbâs’tan rivâyet ettiğini belirttiği, “Dünya âhîret ehline, âhîret dünyâ ehline haramdır. Her ikisi de Allah ehline haramdır” hadîsi,⁴⁶⁶ Ebû Nuaym’ın Hilye’de İbn Ömer’den rivâyet ettiğini belirttiği abdâl hadîsi,⁴⁶⁷ Ankaravî’nin İbn Mes’ûd’dan naklettiği “Kalbi Âdem, Mûsâ, İbrâhîm, Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâîl gibi olanlar”⁴⁶⁸ hadîsi mutasavvıfların rağbet ettiği hadislerdendir ve zayıf olarak nitelendirilmektedirler. Bu tür rivâyetlerin eserde sık sık kullanılması da akla şu soruyu getirmektedir: Ankaravî’ye göre bir hadîsin sahih sayılmasının ölçüsü nedir? Manasının doğru olması mı, daha önceki mutasavvıfların eserlerinde geçiyor olması mı, yoksa gerçekten isnad ve metin yönünden hadisın belli kriterlere sahip olması mı? Hadis seçimlerine bakıp Ankaravî’nin bir hadisçi titizliğiyle değil de, mezhebini müdafaa ederken hadisleri değerlendirmede mütesâhil davranan bir âlim olduğunu ve hadisleri mutasavvıfların bakış açısıyla değerlendirdiğini söylemek yanlış bir tesbit olmayacaktır.

Ankaravî’nin eserine aldığı hadisleri çoğunlukla Buhârî ve Müslim’in Sahîhlerinden ve Kütübü Erbaa’dan seçmesi, hadisleri değerlendirirken yaptığı değerlendirmelerin doğruluğu onun hadisçilik yönünün de kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ancak O, Mesnevî Şerhi’nde olduğu gibi, Ebû Nuaym’ın Hilye’sinden, Deylemî’nin Firdevs’inden, Beyhakî’nin Şuabu’l- îmân’ından, Hatîb ve İbn Asâkîr’in Târihlerinden de zaman zaman hadisler nakletmiştir. Bu hadisler ise çoğu zaman zayıf olarak değerlendirilen hadislerdir. Bu müellifimizin hadis kaynakları yelpâzesinin genişliğine işâret ettiği gibi, yukarıda da belirttiğimiz gibi hadisleri sahih olarak değerlendirmede titiz davranmadığına da işâret etmektedir. Ancak burada şu husûsu da gözden kaçırmamak gerekiyor: Ankaravî’nin aslında zayıf olup sahih diye nitelendirdiği bu hadisler hüküm koyan hadisler değil, kalbin kötü huylardan tasfiyesine ve nefsin tezkiyesine dâir hadislerdir.

Üçüncü bölümde tahririni yapacağımız Mesnevî Şerhi hadislerinin yarısının sahih, dörtte birinin zayıf, dörtte birinin mevzu olarak nitelendirilen hadisler olması da, müellifin

⁴⁶³ Ankaravî, a.g.e, vr.81a (36. hadis) Ankaravî hadîsi Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce’nin Hz. Ömer’den rivâyet ettiğini belirtiyor.

⁴⁶⁴ Ankaravî, a.g.e, vr. 71a. (27. hadis)

⁴⁶⁵ Ankaravî, a.g.e, vr.65a (22. hadis)

⁴⁶⁶ Ankaravî, a.g.e, vr.74a (30. hadis)

⁴⁶⁷ Ankaravî, a.g.e, vr. 66b (24. hadis)

kullanacağı hadisleri seçerken çok da titiz davranmadığını göstermektedir. Özellikle mevzu olarak değerlendirilen hadislerin, daha önceki mutasavvıfların kitaplarında geçen ve mutasavvıfların çok rağbet ettiği rivâyetler olması ise, onun hadisçiliğinin tasavvufî kimliğine bağlı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Ankaravî yine, hadis olmadığı halde, tekraralana tekraralana âdetâ bir vecîze haline gelen rivâyetleri hadis olarak kullanırken çok rahat davranmıştır. “Ölmeden önce ölünüz” gibi sık tekrarladığı rivâyetlerin manasını destekleyen pek çok hadis de mevcuttur. Ama onun bu hadisleri değil de, vecîzeleşmiş sözleri kullanması, mutasavvıfların genel kabulüne göre hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

Ankaravî'nin hadisçiliği konusunda özetle şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Müellifimiz devrindeki diğer İslâm âlimleri gibi hadis sahasında ileri bir seviyededir. Hadis Usûlünü ve Hadis İlmini iyi bilmektedir. Bu ilimde kullanılan terimleri doğru olarak tarif etmekte, hadislerin kaynaklarını belirtirken hatâ yapmamakta, bu ilmin temel kaynaklarını iyi bilmekte, ancak hadisleri şerh ederken tasavvufî yorumlara girmekte ve tasavvufî görüşünü desteklemek ve mezhebini müdafaa edebilmek için zayıf hadisleri bile sahih olarak değerlendirebilmektedir. Hattâ kendisinden önceki mutasavvıfların kitaplarında hadis olarak geçen ancak hadis olarak aslı olmayan bazı rivâyetleri de, hiç kuşku duymadan rahatlıkla hadis olarak nakletmektedir. Bu durum o açıkça ifâde etmese de, onun mutasavvıfların keşfen hadis rivâyeti vb. konulardaki görüşlerini kabul ettiği sonucunu ortaya koymaktadır. Mesnevî Şerhi'nin altıncı cildini ve müellifimizin diğer eserlerini inceleyip hadisçiliğini ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışma, Ankaravî'nin devrinin mutasavvıf âlimlerinin genel karakterini yansıttığını ortaya koymaktadır.

---

⁴⁶⁸ Ankaravî, a.g.e, vr. 67a (25. hadis)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I-HADİS TAHRİCLERİ

Bu bölümde tezimizin ana konusu olan, Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif'in altıncı cildindeki hadisleri tesbit etmeye ve tahririni yapmaya gayret ettik. Hadislerin tahririni yaparken öncelikle hadîsin Arapça metnini ve Türkçe tercemesini verdik. Daha sonra Hadîsin Verilişi başlığı altında Ankaravî'nin hadîsi veriş şekline işâret ettik. Bu bölümleri bazan kısa tuttuk, bazan da konuya açıklık getirmek için uzun bir metin aktarmak zorunda kaldık. Bu bölümlerin verilişindeki maksat, Ankaravî'nin üslûbunu ve konuya hâkimiyetini ortaya koymaktı. Tesbitlerimize göre Ankaravî Mesnevî Şerhi'nin altıncı cildinde 381 hadise yer vermektedir. Bunların hepsini ve veriliş şekillerini kayda geçirdik. Ancak tezimizin hacmi çok genişlediğinden tekrarları çıkarıp 281 hadîsin veriliş şekline işâret etmeyi ve tahririni yapmayı daha uygun bulduk. Tekrar edilen hadislere tahriri yaptıktan sonra mükerrer hadisler başlığı altında işâret ettik.

Ankaravî çok sık olmasa da, hadîsi naklettikten sonra hadîsin geçtiği kaynaklara veya hadîsi rivâyet eden sahâbîye veya her ikisine birden işâret etmektedir. Tahrir yaparken öncelikle Ankaravî'nin verdiği bu bilgileri naklettik ve verilen bilginin doğru olup olmadığını ortaya koymaya çalıştık. Ankaravî hadislerin sonunda terceme yapıyorsa ve hadîsi şerh ediyorsa bu bilgileri de onun ağzından aktarmaya gayret ettik.

Tahrir yaparken öncelikle bu hadislerin Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde yer alıp almadığını tesbit etmeye çalıştık. Sahîhayn'da yer almayıp Hâkim'in Müstedrek'inde tahrir ettiği hadisleri vermeye gayret ettik. Hadislerin Kütübü Sitte'de, Câmî', Sünen, Musannef, Müsned, Mu'cem ve Zevâid'lerde yer alıp almadığını belirlemeye çaba harcadık. Fethu'l-Bârî, Tuhfetü'l-Ahvezî vb hadis kitaplarının şerhlerinde hadis hakkında değerlendirmeler varsa buna da işâret etmeye gayret ettik ve el-Ğumârî'nin Müsnedü's-Şihâb Şerhi Fethu'l-Vehhâb'dan da zaman zaman faydalandık.

Hadis ricâl ve tabakât kitaplarında yer alıyor ve hadîsin râvîleri eleştiriliyorsa bu bilgileri de aktarmaya çalıştık. Ebû Nuaym'ın Hilye'si, Münâvî'nin Feyzu'l-Kadîr'i, Münzirî'nin et-Terğîb'i vb kitaplar da müracaat ettiğimiz kitaplar arasında yer aldı. Hattâ hadislerimizin geçtiği Tefsir'lere de bazan işâret ettik. Hadîsi sahih kaynaklarda tesbit edemediysek mevzûât kitaplarına başvurduk ve hadis hakkında imamların yaptıkları değerlendirmeleri aktarmaya çalıştık.

Çalışmamızda Mektebetü'l-Elfiyye CD'sinden ve Concordance'dan büyük ölçüde faydalandık. Ali Yardım, Ali Osman Koçkuzu, Ahmet Yıldırım, Muhittin Uysal

hocalarımızın çalışmalarına elimizden geldiğince atıfta bulunmaya, hadisler hakkında verdikleri hükümleri aktarmaya çalıştık. Fikret Karapınar ve Ahmet Ürkmez Mesnevî Şerhi'nin I. Cildinin hadislerini daha önce çalışmışlardı. Tahririni yaptığımız hadis I. Cildde yer alıyorsa bu bilgiyi de vermeye ve arkadaşlarımızın hadis hakkındaki hükümlerini zikretmeye gayret ettik.

Belli araştırma konularını ilgilendiren hadisler hakkında yapılan çalışmalar varsa, bunlara da işâret etmeye çalıştık. Tekrar edilen hadislerin tahririni genellikle hadisin ilk geçtiği yerde yaptık. Bulduğumuz yerde kaynak eserlere ulaşma yönünden çektiğimiz sıkıntı ve tahrir ettiğimiz hadis sayısının çokluğu daha mükemmel bir çalışmanın ortaya çıkmasını engellemiştir. Hatâlarımızın mazur görülmesi temennisiyle hadis tahrirlerine geçmek istiyoruz.

BİRİNCİ HADİS

” لو لا الحمقاء لخربت الدنيا “

“Saf insanlar olmasaydı, dünya harâb olurdu.”

Hadîsin Verilişi: “...Zîrâ hayvana mensûb olan makâm veyâhud hayvâniyyet makâmı esfel-i safilîndir. Nitekim ثم رددناه اسفل سافلين âyet-i kerimesi⁴⁶⁹ ile makâm-ı hayvaniyyete işâret kılınmıştır ki, ol hayvanları ve hayvan menzilesinde olan insanı, âlem-i esfelin sûretini imâret eylemekten ötürü yaratmışlardır. Yani bu hayvan sûret olan insanı esfel-i sâfilîn olan dünyanın ve âlem-i tabîatın sûretini ta'mîr eylemekten ötürü halk eylemişlerdir. Eğer bunlar olmayaydı, dünya harâb olaydı. Kemâ Kâle Aleyhisselâm... ” (Mesnevî Şerhi, VI/3)

Tahrir: Rivâyet İbn. Ebî Hâtim'in el- Cerh ve't- Ta'dîl'inde, لولامجانين الدنيا لخربت الدنيا şeklinde, Süfyân es-Sevrî'nin sözü olarak geçmektedir. Burada, لولا الحمقاء lafzı yerine, لولامجانين الدنيا “Dünya delileri (mecnunları) olmasaydı” lafzı kullanılmıştır.⁴⁷⁰ Ankaravî'nin naklettiği şekliyle rivâyet, Beyzâvî (I/401) ve Ebû's-Suud Efendi'nin (I/161) Tefsîr'lerinde, Bakara Sûresi'nin 128. âyeti açıklanırken (قيل) kaydıyla geçmektedir.⁴⁷¹

Sözün Hz. Peygamber (S.A.V)'e âit olmadığı anlaşılmaktadır.

İKİNCİ HADİS

فكل ميسر لما خلق له.

“Herkes ne için yaratıldıysa, o iş ona kolay gelir.”

⁴⁶⁹ Tîn Sûresi (95), 5

⁴⁷⁰ İbn. Ebî Hâtim, el- Cerh ve't- Ta'dîl, I/103.

Hadîsin Verilişi: "...Kazây-ı İlâhî her bir kimseye bir hizmet virmiştir. İbtîlâ ve imtihan da ol kimsenin ol güherine lâyük. Ya'nî her bir kimseyi Hak Subhânehû ve Teâlâ'nın kazâsı bir hizmet için durmuş ve ol kimseye ibtilâ ve imtihan vaktinde anın zâtına layık ol hizmeti virmiş ve ol kimse ol hizmet için mahlûk olmuş. **فكل ميسر لما خلق له** hadîsinin hasebince, herkese ne hizmet için mahlûk olduysa, ol hizmet müyesser olmuş ve ğayrısı ona sa'b ve asîr gelmiş..." (Mesnevî Şerhi, VI/7)

Tahric: Ankaravî'nin naklettiği rivâyet, değişik metinlerin bir bölümü olarak yer almaktadır. Değişik metinlere örnek verecek olursak;

Ankaravî'nin daha önce, Mesnevî'nin birinci cildinde naklettiği metin şu şekildedir:

ما منكم من احد الا و قد كتب مقعده من النار و مقعده من الجنة. قالوا افلا نتكل علي كتابنا يا رسول الله؟
قال: اعملوا فكل ميسر لما خلق له

"Sizden her birinizin Cennet veya Cehennem'deki yeri önceden belirlenmiş bulunmaktadır." Sahâbe-i Güzîn sordular: "Ey Allah'ın Elçisi! O zaman biz yazgılarımıza dayanıp tembellik yapabilir miyiz?" Buyurdular ki; "Hayır! Çalışınız, iyi ameller işleyiniz. Herkes tercih ettiği amel türünde Allah'tan yardım görecektir, bu ameli ona kolay getirilecektir."⁴⁷²

Tirmizî'nin Sünen'inde, İbn. Ömer'in babasından rivâyeti şeklinde yer alan metin ise şöyledir:

عن عمر بن الخطاب قال: لما نزلت هذه الآية فمنهم شقي و سعيد سألت رسول الله صلى الله عليه و سلم فقلت يا نبي الله فعلام نعمل علي شئ قد فرغ منه او علي شئ لم يفرغ منه فقال بل علي شئ قد فرغ منه و جرت به الاقلام يا عمر ولكن كل ميسر لما خلق له " Tirmizî hadîsin bu vecihle hasen ğarîb olduğunu, Abdullah İbn Ömer hadîsinden başkasını da bilmediğini söylemektedir. Âyet-i kerîmenin açıklaması olarak nakledilen bu metne tefsir kitapları da yer vermişlerdir.⁴⁷³

Müslim'in İmran İbn. Husayn rivayeti olarak naklettiği rivâyet de şu şekildedir:

⁴⁷¹ Mesnevî Şerhi, I/191 (228. Hadis)

⁴⁷² Mesnevî Şerhi, I/49 (108. Hadis) Bu hadis için bkz. Buhârî, Cenâiz, 83, 92. Sünenin Tefsiri, 3,4,5,7, Kader, 4, Tevhîd, 54; Müslim, Kader, 6-8; Tirmizî, Kader,3; İbn Mâce, Mukaddime, 10.

⁴⁷³ Tirmizî, Sünen, V/289 (Tirmizî, 11. Sünenin Tefsiri, 3) Ayrıca bkz. Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/52 (5140); Bezzâr, Müsned, I/271 (168); Deylemî, Firdevs, III/252 (4745); Kurtubî, Tefsîr, IX/98; İbn. Kesîr, Tefsîr, II/461.

قال قيل يا رسول الله اعلم اهل الجنة من اهل النار قال فقال: نعم فال: قيل ففيم يعمل العاملون؟ قال كل ميسر
له Bu rivâyete Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn. Hibbân ve Taberânî de eserlerinde yer
vermişlerdir.⁴⁷⁴

Hadis Hz. Ömer ve İmran İbn. Husayn dışında, Ali İbn. Ebî Tâlib'den,⁴⁷⁵ Ebû Bekir'den,⁴⁷⁶ Sürâkâ İbn. Mâlik'ten,⁴⁷⁷ Zü'l- Lihye el- Kilâbî'den⁴⁷⁸ ve Câbir'den⁴⁷⁹ de nakledilmektedir. Heysemî Ebû Bekir rivâyetinde zayıf bir râvî olduğunu söylemekte,⁴⁸⁰ Mizzî de bu rivâyeti eleştirmektedir.⁴⁸¹ İbn. Adıyy Hz. Ömer rivâyetini nakletmiş,⁴⁸² Süyûtî de aziz ve garip hadisleri anlatırken rivâyete yer vermiştir.⁴⁸³

Netîce itibârıyla; bazı tarikleri zayıf olsa da, hadis sahihtir.

ÜÇÜNCÜ HADİS

” ان قلوب بني آدم بين الإصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء “

“Âdemoğullarının kalpleri, Rahmân olan Allah'ın iki parmağının arasındadır.

Onları dilediği gibi evirip çevirir.”

Hadîsin Verilişi: “...Evvela asl-ı tarîki İlâhî budur ki bilesin. Bizim cengimiz ve bizim sulhumuz nûr-ı zât-i İlâhîde bizden değildir. Belki iki parmağın beynindedir. Kemâ Kâle Rasûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem: ان قلوب بني آدم بين الإصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء..” (Mesnevî Şerhi, VI/11)

Rusûhî Dede, bu hadîsin her defterde geçtiğine, tefsir ve tahkîkinin yapıldığına işâret ederek şöyle demektedir:

“İsbeaynı te'vîl edenler kahr ve lutf ile te'vîl itmişlerdir. Çünkim sâlik ma'rifetini kemâle irgöre, kendinin kalbini Hak Teâlâ'nın esmâ-i mütekâbilesi mâbeyninde görür ve kendinin vucûdunu dest-i Hakda bir âlet müşâhede kılar ve kendinden her ne sadır olursa, anı Hazret-i Hak'dan bilür. Bu mertebede anın cengi ve sulhü, isbeayn-i İlâhîden olur. Lâkin

⁴⁷⁴ Müslim, Sahîh, IV/2041(2649); Buhârî, Sahîh, VI/2744 (Bab başlığı olarak), VI/2745 (7112); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/228 (4709)Nesâî, es- Sünenü'l- Kübrâ, VI/517 (11680); İbn. Hibbân, Sahîh, II/44 (333); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, XVIII/130 (269), XVIII/131 (273)

⁴⁷⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, II/46 (335); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/57 (84)

⁴⁷⁶ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VII/194; Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/5 (19); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, I/64 (84)

⁴⁷⁷ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VII/195; Taberânî, Mu 'cemu'l- Kebîr, VII/130 (6593)

⁴⁷⁸ Buhârî, Târîhu'l- Kebîr, III/265 (909)

⁴⁷⁹ Ebû Ya'îlâ, Müsned, IV/45 (2054), IV/84 (2110)

⁴⁸⁰ Heysemî, a.g.e, VII/194

⁴⁸¹ El- Mizzî, Tehzîbü'l- Kemâl, XIII/404

⁴⁸² İbn. Adıyy, el-Kâmil fî Zuafâi'r- Ricâl, III/272

⁴⁸³ Süyûtî, Tedrîbü'r- Râvî, II/180.

usûl-i râhtan bî haber olanlar ve tarîk-i İlâhînin furûunda kalanlar anın cengini ve sulhünü anın vucûdundan bilürler ve fâil-i hakîkî müşâhedesinden ğâfil olurlar...”

Tahric: Tirmizî'nin Sünen'inde Enes (R.A)'den gelen rivâyetin metni şu şekildedir:

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يكثر أن يقول: يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك فقلت: يا رسول الله
أما بك و بما جنت به فهل تخاف علينا؟ قال: نعم ان القلوب بين إصبعين من أصابع الله يقلبها كيف يشاء.

Enes (R.A)'den; “Rasûlullah “Ey kalpleri evirip çeviren Allahım! Kalbimi dînin üzere sâbit kıl” demeyi çoğaltınca, “Ey Allah'ın Rasûlü! Biz sana ve getirdiğin şeylere îmân ettik. Bizim için korkuyor musun?” diye sordum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Âdemoğullarının kalpleri...” Tirmizî, bu konuda Nevvâs İbn. Sem'ân, Ümmü Seleme, Abdullah İbn. Amr ve Âişe'den de rivâyetler olduğunu ve yukardaki hadîsin hasen olduğunu söylemekte,⁴⁸⁴ ayrıca, Ümmü Seleme'den gelen rivâyete de eserinde yer vermektedir.⁴⁸⁵

Müslim, Nesâî, İbn. Hibbân ve Ahmed İbn. Hanbel, hadîsi Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etmektedirler.⁴⁸⁶ Hâkim, Nevvâs İbn. Sem'ân'dan bazı küçük farklılıklarla naklettiği bu rivâyetin Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, fakat tahric etmediğini, hadîsin Enes'ten gelen sahîh bir şâhidi olduğunu belirtmekte, Zehebî de hadîsi sahîh olarak değerlendirmektedir.⁴⁸⁷ Nevvâs'tan gelen rivâyet Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde de yer almaktadır.⁴⁸⁸

Ahmed İbn. Hanbel, Heysemî, Taberânî, İbn. Ebî Şeybe ve Ebû Ya'lâ eserlerinde Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den gelen rivâyetlere yer vermektedirler.⁴⁸⁹ Nesâî Sünen'inde Hz. Âişe rivâyetini, Taberânî Kebîr'inde, Tayâlisî ise Müsned'inde Ümmü Seleme rivâyetini nakletmektedirler.⁴⁹⁰

Ahmed İbn. Hanbel, Abdullah İbn. Amr, Nevvâs, Âişe ve Ümmü Seleme yanında Enes (R.A)'den gelen rivâyetleri de Müsned'inde nakletmektedir.⁴⁹¹ Beyhakî, Ebû Ya'lâ ve Ebû Nuaym da Enes'ten gelen rivâyete, eserlerinde yer vermişlerdir.⁴⁹²

⁴⁸⁴ Tirmizî, Sünen, IV/448 (2140) (Tirmizî, Kader, 7)

⁴⁸⁵ Tirmizî, a.g.e, V/538 (3522) (Tirmizî, Daavât, 89)

⁴⁸⁶ Müslim, Sahîh, IV/2045 (2654) (Müslim, Kader, 17); Nesâî, Sünen, IV/414 (7739), IV/443(7861); İbn. Hibbân, Sahîh, III/184 (902); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/168 (6569), II/173 (6610)

⁴⁸⁷ Hâkim, Müstedrek, I/706 (1926), II/317 (3141), IV/357 (7907)

⁴⁸⁸ Ahmed İbn. Hanbel, a.g.e, IV/182 (17667)

⁴⁸⁹ Ahmed İbn. Hanbel, a.g.e, VI/91 (24648), VI/250 (26176), VI/301 (26618), VI/315 (26721); Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VI/325, VII/210, X/176; İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/25 (29197), (29199), VI/168 (30406); Taberânî, Mecmeu'l-Evsat, II/147 (1530), III/33 (2381), V/285 (5330), IX/165 (9432); Ebû Ya'lâ, Müsned, VIII/128 (4669), XII/350 (6919), XII/419 (6986)

⁴⁹⁰ Nesâî, Sünen, IV/414 (7737); Taberânî, Kebîr, XXIII/338 (758), XXIII/366 (765); Tayâlisî, Müsned, I/224 (1608)

⁴⁹¹ Ahmed İbn. Hanbel, a.g.e, III/112 (12128), III/257(13720)

⁴⁹² Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, I/475 (757); Ebû Ya'lâ, Müsned, VI/359 (3687), VI/360 (3688); Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, VIII/122

Süyûtî'nin eserinde naklettiği rivâyet, İbn. Kuteybe'nin, Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs'inde de yer almakta ve İbn. Kuteybe ısbeyn kelimesine açıklık getirmektedir.⁴⁹³

Ali Yardım da Mesnevî Hadislerinde rivayete yer vermekte ve Müslim'in rivayetini sahih olarak değerlendirmektedir. Hâkim'in, "Müslim'in şartına göre sahihtir" değerlendirmesini aktarmakta, Tirmizî'nin naklettiği her iki rivayet için de hasen hükmünü verdiğini belirtmekte, Zehebî'nin Mîzân'ında senediyle birlikte Tirmizî'nin birinci rivayetini nakledip "Bu sahih ve garip bir hadistir" dediğine yer vermektedir. Süyûtî'nin, Müslim ve Ahmed İbn. Hanbel rivayetini nakledip "sahi" rümuunu koymasıda da, Ali Yardım'ın verdiği bilgiler arasındadır.⁴⁹⁴

Sonuç olarak; bazı zayıf tarikleri olmasına rağmen, hadîs sahihtir.

DÖRDÜNCÜ HADİS

“ كل مولود يولد علي فطرة الاسلام ”

“Her doğan İslam fitratı üzere doğar”

Hadîsin Verilişi: “...Pes bu bî renk olan tabâyi-ı erbaadan ecsâm terkib olunup her biri bir levnde zuhûra geldi. Ve bu cümle elvânın ve ecsâmın usûlü dört tabîat oldu ve cenklerin dahî usûlü hakikate nazar olunsa sulhlardır. Zîrâ bir insan mâderinden doğsa cenk ve husûmet üzere doğmaz. Belki “ كل مولود يولد علي فطرة الاسلام ” hadîsinin mûcibince her insan mâderinden fitrat-ı İslamiyye üzere cenksiz ve cidâlsiz doğar...” (Mesnevî Şerhi, VI/13)

Tahric:Hadîsi, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ahmed İbn. Hanbel, İbn Hibbân ve İmam Mâlik, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁴⁹⁵

Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'inde, Câbir İbn. Abdillâh'tan naklettiği rivâyeti, Beyhakî, Taberânî, Tayâlisî, Ebû Ya'lâ ve Deylemî yine Ebû Hureyre'den nakletmektedirler.⁴⁹⁶ Taberânî'nin Mu'cemu'l- Evsat ve Mu'cemu'l- Kebîr'inde Esved İbn.

⁴⁹³ Süyûtî, Câmiu's- Sağîr, I/211 (352, 353); İbn. Kuteybe, Te'vîlü Muhtelifi'l- Hadîs, I/209.

⁴⁹⁴ Ali Yardım, Mesnevî Hadisleri, s.104. Daha geniş bilgi için bkz. a.g.e, a.g.y.

⁴⁹⁵ Buhârî, Sahîh, I/465 (1319) (Buhârî, Cenâiz, 80, 93, 30. Surenin Tefsiri, 1, Kader,3); Müslim, Sahîh, IV/2047 (2657) (Müslim, Kader, 22-25); Tirmizî, Sünen, IV/447 (2137) (Tirmizî, Kader,5); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/229 (4714) (Ebû Dâvûd, Sünet, 17); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/233 (7181), II/275 (7698), II/282 (7782) , II/393 (9091), II/410 (9305), II/481(10246); İbn Hibbân, Sahîh, I/336 (128), I/337(129), I/339 (130), I/342 (133); Mâlik, Muvatta', I/241 (571) (Muvatta', Cenâiz, 52)

⁴⁹⁶ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VII/218; Beyhakî, Sünen,VI/202 (11917); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, IV/227 (4050); Tayâlisî, Müsned, I/311 (2359) ve I/319 (2433); Ebû Ya'lâ, Müsned, XI/197 (6306), XI/282 (6394); Deylemî, Firdevs, III/248 (4730), (4733)

Serî‘’den de nakledilen rivâyet⁴⁹⁷, Abdürrezzâk’ın Musannef’inde ve Beyhakî’nin Şuab’ında da yer almaktadır.⁴⁹⁸

Deylemî aynı rivâyeti, Câbir ve Enes ibn. Mâlik’ten, Ebû Dâvûd ise Hammâd İbn. Seleme’den nakletmektedirler.⁴⁹⁹ İbn Kuteybe’nin, Te’vîlu Muhtelifi’l-Hadîs’te naklettiği rivâyete⁵⁰⁰, Ukaylî, Hâris İbn Gassân’ın biyografisinde,⁵⁰¹ İbn. Adiyy, İmran İbn Ebân el-Vâsiti’nin biyografisinde, (Ebû Hureyre’den gelen rivâyeti, İmran’ın garib hadîsi olarak değerlendirerek) yer vermektedirler.⁵⁰² İbn Hacer ise Lisânu’l-Mîzân’da, Zehebî’nin İbn Abbas rivâyetini eleştirdiği bilgisine yer vermektedir.⁵⁰³

Sonuç olarak; yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, hadis Ebû Hureyre, Enes İbn. Mâlik, Câbir İbn. Abdillâh, İbn Abbas, Esved İbn. Serî‘ ve Hammâd İbn. Seleme gibi çok sayıda sahâbî tarafından rivâyet edilmiştir. Bu tarikler içinde zayıf olarak değerlendirilenler varsa da, hadis sahihtir.

BEŞİNCİ HADİS

“كلمو الناس علي قدر عقولهم، لا علي قدر عقولكم”

“İnsanlarla onların anlayabileceği şekilde (onların seviyelerine göre) konuşunuz, kendi (seviyenize ve anlayışınıza) aklınıza göre değil.”

Hadîsin Verilişi: “...Belki herkese akli yetdiği mertebeden söylemek müşid olanlara elzemdir. Kemâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/16)

Tahric: Hadisi yukarıdaki lafızla tesbit edemedik. Ancak bu konuda Deylemî’nin Firdevs’te Câbir İbn Abdillâh’tan “...ايها الناس حالس الناس علي قدر احسابهم وخالطوا الناس علي قدر... ايها الناس حالس الناس علي قدر احسابهم وخالطوا الناس علي قدر عقولهم...” “Ey insanlar! İnsanlar ile soylulukları oranında beraber olunuz, içli dışlı olduğunuz kimseleri dini durumlarına göre tercih ediniz, İnsanları kişilikleri oranında değerlendiriniz ve akıllarına göre idâre ediniz.” şeklinde naklettiği uzunca bir rivâyet, yine İbn. Abbâs’tan naklettiği “امرنا ان نكلم الناس علي قدر عقولهم” şeklinde bir rivâyet aynı manaya gelmektedir.⁵⁰⁴ Münâvî ise Hibr’den “امرنا ان نكلم الناس علي قدر عقولهم” “İnsanlara akılları miktarınca konuşmakla emrolundum” şeklinde bir

⁴⁹⁷ Taberânî, Mu’cemu’l-Evsat, II/280 (1984); Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, I/284 (830-831), I/285 (834) ve (835)

⁴⁹⁸ Abdürrezzâk, Musannef, III/533 (6611), IX/177(16821); Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, I/97 (86);

⁴⁹⁹ Deylemî, Firdevs, III/248 (4731), III/249 (4732); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/230 (4716)

⁵⁰⁰ İbn Kuteybe, Te’vîlu Muhtelifi’l-Hadîs, I/5, I/128-129

⁵⁰¹ Ukaylî, Zuafâ, I/218 (267)

⁵⁰² İbn. Adiyy, el-Kâmil, V/90 (1267)

⁵⁰³ İbn Hacer, Lisânu’l-Mîzân, II/155.

⁵⁰⁴ Deylemî, Firdevs, I/45(111), I/398 (1611)

rivâyet nakletmekte, aynı yerde İbn Hacer'in "Mevzu değil, ancak oldukça zayıftır" değerlendirmesi de verilmektedir.⁵⁰⁵

İbn. Hacer Lisânü'l-Mîzân'da, Yahyâ İbn. Mâlik İbn. Enes'in biyografisinde " لنا معاشر الانبياء امرنا ان نكلم الناس علي قدر عقولهم " şeklinde bir rivâyet naklederek, "Ukaylî, Yahyâ'nın babasından münker olarak rivâyet ettiğini belirtiyor. Mesleme İbn. Kâsım onun zayıf olduğunu söylemektedir..." değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁵⁰⁶

Aclûnî ise, " امرنا ان نكلم الناس علي قدر عقولهم " şeklinde naklettiği rivâyeti, İbn. Abbâs'tan zayıf bir senetle merfu olarak Deylemî'nin rivâyet ettiğini belirtmekte ve rivâyetin isnâdında zayıf ve meçhul bir kimse olduğuna işâret etmektedir. Benzer rivâyetlere yer veren Aclûnî, rivâyetlerin zayıflıklarına işâret etmekte ve Buhârî'de Hz. Ali'den mevkûf bir söz olarak aynı manaya işâret eden bir söz olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁰⁷

Ali Yardım bu hadisin tahririni yaparken, Mesnevî'de geçen şeklin halk arasında vecîze gibi kullanıldığını, ancak bu şekilde bir hadis tesbit edemediğini belirtmekte ve bu mevzuda iki ayrı hadisten bahsedildiğini naklederek, Deylemî'nin " امرنا ان نتكلم الناس علي قدر عقولهم " "Biz insanlara akılları miktarınca konuşmakla emrolunduk" şeklinde İbn. Abbâs'tan zayıf bir senetle rivâyet ettiği hadise ve " وقد ذكر عن عائشة رضي الله تعالى عنها انها قالت: امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان ننزل الناس منازلهم " şeklinde Hz. Âişe'den gelen ikinci bir hadîse işâret etmektedir.⁵⁰⁸ Hz. Âişe'den gelen hadîse altıncı hadisin tahriri yapılırken işâret edilecektir.

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

ALTINCIHADİS

" نحن معاشر الانبياء امرنا ان ننزل الناس علي قدر منازلهم و ان نتكلم الناس علي قدر عقولهم "

"Biz Peygamberler topluluğu insanlara layık oldukları değeri vermekle ve akılları alacak şekilde konuşmakla emrolunduk"

Hadîsin Verilişi: "...Verese-i enbiyâ olan evliyâyâ hem nâsı kendi menzilelerinde tenzîl idüb anların idrâk ittiği yirden söylemek ehemdir. Ve li hâzâ Kâle Aleyhisselâm..." (Mesnevî Şerhi, VI/16)

⁵⁰⁵ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, III/378

⁵⁰⁶ İbn. Hacer, Lisânü'l-Mîzân, VI/274 (963) Aynı bilgi için bkz. Ukaylî, Zuafâ, IV/425(2053) Yahyâ b Mâlik'in biyografisinde)

⁵⁰⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/225 (592)

⁵⁰⁸ Ali Yardım, Mesnevi Hadîsleri, s.112

Tahric: Bu lafızlarla bir hadis tesbit edemedik. Ancak Müslim'in Sahîh'inde, أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن ننزل الناس منازلهم “Rasûlullah bize insanları seviyelerine göre değerlendirmemizi (anlayacakları dilden konuşmamızı) emretti” şeklinde, ta’lîkan Hz. Âişe'den naklettiği rivâyet⁵⁰⁹ bu manaya işâret etmektedir.⁵¹⁰ Ebû Dâvûd da, Hz. Âişe'den أنزلوا الناس منازلهم “İnsanların seviyelerine inin” şeklinde gelen rivâyeti, Yahyâ'nın muhtasar olarak rivâyet ettiğini, Meymûn'un Hz. Âişe'ye yetiemediğini belirtmektedir.⁵¹¹

Ebû Ya'lâ Müsned'de Hz. Âişe'den benzer bir hadis rivâyet etmiş,⁵¹² Beyhakî, Şuabu'l-Îmân'da, Hz. Âişe'den mürselliğine dikkat çekerek hadisi nakletmiştir.⁵¹³

Münâvî, garip olduğuna dikkat çekerek Ebû Nuaym ve Hatîb el-Bağdâdî de Hz. Âişe'den benzer rivâyetlerde bulunmuşlardır.⁵¹⁴ Aclûnî ise Keşfü'l-Hafâ'da uzunca bir malûmât verdikten sonra benzer rivâyetleri sıralamaktadır.⁵¹⁵

Mesnevî Şerhi'nin I. Cildi üzerinde çalışan Fikret Karapınar ve Ahmed Ürkmez hadîsin tahrirci ile ilgili olarak benzer bilgileri verdikten sonra, Hz. Âişe hadîsi için İbn Tûlûn'un “Sonuç olarak tüm bu tarikler göz önüne alındığında, Âişe hadîsi hasendir” değerlendirmesine yer vermekte,⁵¹⁶ ve “Sonuç olarak Ankarâvî'nin verdiği metnin ilk bölümü anlam olarak tahsin edilebilir. Hadîs zayıftır.”⁵¹⁷ hükmünü vermektedirler.

Netîce itibarıyla; biz de yukarıda verilen hükme katılıyor, hadîsin ilk bölümü için hasen hükmü verilebileceğini, ancak tamamını göz önünde bulundurarak zayıf demenin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

YEDİNCİ HADİS

لو تعلمون ما انتم ملاقون بعد الموت ما اكلتم طعاما علي شهوة ابداء ولا شربتم شرابا ولا دخلتم بيوتا تستظلون به ولمررتن الي الصعدات تدمون صدوركم و تكون علي انفسكم.

“Ölümden sonra nelerle karşılaşacağınızı bilseydiniz, asla istekle arzulararak yemek yemez ve içecek arzulamaz, gölgelenmek için evlere girmezsiniz. Bağrınızı döverek dağlara gider ve kendi halinize ağlardınız.”

⁵⁰⁹ Bu rivayete yukarıda Ali Yardım'dan 5. hadis hakkında malumat aktarırken işâret etmiştik.

⁵¹⁰ Müslim, Sahîh, I/6

⁵¹¹ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/261 (4842)

⁵¹² Ebû Ya'lâ Müsned, VIII/246 (4826)

⁵¹³ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/462 (10999)

⁵¹⁴ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, III/58; Ebû Nuaym, Hılyetu'l-Evliyâ, IV/379; Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', I/347 (797).

⁵¹⁵ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/225 (592)

⁵¹⁶ İbn. Tûlûn, Şezera, I/125-126 no:161)

⁵¹⁷ Mesnevî Şerhi, I/325. 311. hadis. Geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, Mesnevî Hadisleri, s.112.

Hadîsin Verilişi: “...Ve Hazreti Nebîyy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ba’de’l-mevt olan ahvâl-i berzahiyeden ve umûr-ı uhreviyeden ekser bildiklerini ve gördüklerini kasıru’l-fehm olan halka keşf kılmazlar ve halk dahî umûr-ı uhreviyeyi ol Hazretin bildiği gibi bilmezlerdi. Anınüçün buyurdular...” (Mesnevî Şerhi,VI/16)

Tahric: Ankarâvî hadîsin sonunda hadîsi, İbn Asakir’in Ebû’d-Derdâ’dan rivâyet ettiğini belirtmektedir.

Bu rivâyetin bir bölümüne işâret eden Müslim, Buhârî, İbn. Hibbân ve İbn. Huzeyme’nin Hz. Âişe ve Ebû Hureyre’den rivâyet ettikleri hadis şöyledir:

يا امة محمد و الله لو تعلمون ما اعلم لبكيتم كثيرا و لضحكتم قليلا “Ey Ümmet-i Muhammed! Allah’a yemin olsun ki, benim bildiklerimi bilseydiniz, çok ağlar az gülerdiniz”⁵¹⁸ Dârimî, Sünen’de aynı rivâyeti Enes’ten nakletmekte,⁵¹⁹ Tirmizî de Sünen’de benzer bir rivâyeti naklederek ve bu bâbda, Hz.Âişe, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve Enes’ten gelen rivâyetler olduğunu, bu hadîsin hasen garib olduğunu, bu vecihten başka vecihleri de olduğunu söylemektedir.⁵²⁰ Ahmed İbn. Hanbel’in Müsned’inde de Ebû Hureyre’den gelen rivayetler yer almaktadır.⁵²¹

Bu konuda Ankaravî rivâyetine daha yakın olan bir hadis ise, Ebû Zer’den nakledilen şu rivâyettir: *والله لو تعلمون ما أعلم لضحكتم قليلا ولبكيتم كثيرا وما تلذذتم بالنساء على الفرش ولخرجتم إلي...والصعدات تجأرون إلي الله...* “Benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız. Kadınlarla telezzüzde bulunmaz, yüksek yerlere çıkar, sesinizi yükselterek Allah’a yalvarırdınız.” İbn. Mâce’nin Bâbü’l- Hüzn ve’l- Bükâ’da naklettiği bu rivâyete⁵²² Müstedrek’inde yer veren Hâkim, Ebû Zer’den gelen hadîsin isnâdının sahîh olduğunu, fakat imameynin bu hadîse yer vermediğini söylemektedir.⁵²³ Zehebî ise Telhîs’inde Müstedrek’te geçen ilk hadis hakkında değerlendirme yapmamış, diğer iki rivâyet için ise sahîh değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵²⁴

Ankaravî rivâyetine benzeyen, Ebu’d- Derdâ’dan *لو تعلمون ما أعلم لضحكتم قليلا ولبكيتم كثيرا* و لخرجتم تبكون لا تدرون تتجون أو لا تتجون “Benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız.

⁵¹⁸ Müslim, Sahîh, II/618 (901) uzunca bir hadîsin sonunda (Müslim, Salât, 112, Küsûf, 1, Fezâil, 134); Buhârî, Sahîh, Küsûfta sadaka verme babında I/354 (997), IV/1689 (4345), V/2002 (4923), V/2379 (6119), (6120), VI/2445 (2656), VI/2447 (6261) (Buhârî, Küsûf, 2, 5. Sünenin Tefsiri, 12, Nikâh, 107, Rikâk, 27, Eymân, 3); Buhârî, Edebü’l-Müfred, I/98 (254) İbn Huzeyme, Sahîh,II/324 (1395); İbn Hibbân,Sahîh, I/319 (113) Aynı hadis için bkz. Nesâî, Sehv, 103, Küsûf, 11, 23.

⁵¹⁹Dârimî, Sünen, II/396; Enes (R.A)’den gelen kısa rivâyetler için bkz.Tayâlisî, Müsned, I/276 (2071); Ebû Ya’lâ,Müsned,V/418 (3105)

⁵²⁰ Tirmizî, Sünen, IV/556(2312) (Tirmizî, Zühd, 9)

⁵²¹ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/257 (7490), II/312 (8109), II/418 (9405), II/432 (9574), II/453 (9846)

⁵²²İbn Mâce, Sünen, II/1402 (4190) (İbn Mâce, Zühd, 19)

⁵²³Hâkim, Müstedrek, II/554 (3883), IV/587 (8633), IV/623(8726); Ebû Zer’den gelen benzer rivâyetler için bkz. İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/123 (34682); Beyhakî, Şuabu’l-İmân, I/484 (783);Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, II/236; Hennâd, Zühd, I/269 (468); Kurtubî,Tefsîr, IV/284, VIII/217, XV/137

Allah'ın azabından kurtulup kurtulamayacağınızı bilemez bir halde ağlamak üzere çıkardınız.” şeklinde gelen bir rivâyet ise, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde ve Abd İbn Humejd'in Müsned'inde yer almaktadır.⁵²⁵

Mesnevî Şerhi'nde geçen hadise en uygun rivâyet ise, İbn. Ebî Âsım'ın eserinde yer almaktadır ve şöyledir:

لو تعلمون ما وراؤن بعد الموت ما أكلتم طعاما بشهوة ولا شربتم شرابا علي شهوة ولا دخلتم بيتا تستظنون فيه ولحرصتم علي الصعيد تضربون صدوركم وتبكون علي أنفسكم...

bilseydiniz iştahla yemek yiyemezsiniz, içecek içemezsiniz, gölgelenmek üzere evlerinize giremezsiniz, yüksek yerlere çıkar, göğüslerinize vurur ve kendinize ağladınız...” Ebu'd-Derdâ'dan gelen ve Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde de yer alan bu rivâyete⁵²⁶, İbn. Hacer ve Ukaylî, Süleyman İbn. Mersed'i anlatırken işâret etmekte ve onun Hz. Âişe ve Ebu'd-Derdâ'dan semâını bilmediklerini söylemektedirler.⁵²⁷

Yine bu rivâyeti destekleyen, Taberânî'nin, Semure İbn Cündeb ve Abdullah İbn. Mes'ûd'dan naklettiği benzer rivâyetler, Kuzâî'nin benzer rivâyetleri mevcuttur.⁵²⁸ Aclûnî bu konudaki kısa ve benzer rivâyetleri sıralamakta, Gümüşhânevî de Râmûz'unda Taberânî'nin Kebîr'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde ve Beyhakî'nin Şuab'ında geçtiğine işâret ederek hadisi nakletmektedir.⁵²⁹

Netîce itibarıyla; bazı tarikleri zayıfsa da, hadis sahihtir.

SEKİZİNCİ HADİS

إنشق القمر علي عهد رسول الله صلي الله عليه و سلم شقتين. فقال النبي صلي الله عليه وسلم: أشهدوا

Hazreti Peygamberin ayı ikiye bölme mucizesi: “Ay Rasûlullah'ın devrinde ikiye ayrıldı. Hazreti Peygamber; “Bakın, şâhit olun” buyurdu.”

Hadîsin Verilişi: “...Kuzahden mâhın önünde kemer bağladın.Andan ötürü القمر إنشق âyetinden rencîde hâtır olursun” Bu beyt Sure-i Kamer'in evveline işârettir. Küffar-ı Kureyş, Seyyid-i Âlem'den mu'cize taleb eylediler ve ol gice mâh-ı bedr olmuş idi. Didiler ki: Kameri bize dûnîm (iki parça) eyle. Bes Hazret-i Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem mâha işâret buyurup mâh dûnîm oldu. Ol Hazretin biri bir yanından biri bir yanından geçüp yine mekânına varub cem' oldular...” (Mesnevî Şerhi, VI/18)

⁵²⁴ Hâkim, a.g.e, a.g.y.

⁵²⁵ İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII/112 (34602); Abd İbn Humejd, Müsned, I/100(210)

⁵²⁶ İbn Ebî Âsım, Kitâbü'z-Zühd, I/138; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, I/216

⁵²⁷ İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, III/104 (346); Ukaylî, Zuafâ, II/142 (636)

⁵²⁸ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VII/247 (7005)Semure İbn. Cündeb'den, X/182(10393)Abdullah

İbn.Mes'ûd'dan; Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/312 (1428,1429,1430), II/313(1431)

⁵²⁹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/46 (1641), I/202 (2096); Gümüşhânevî, Râmûz el- Ehâdis, II/357 (6. hadis)

Tahric: Ayın Rasûlullah zamanında ikiye bölünmesi hadîsesi, sahîh kaynaklarda ve Siyer kitaplarında anlatılan ve Hz.Peygamber'in mucizelerinden olarak değerlendirilen bir olaydır. Bu olayı haber veren hadîsler, sahîh kaynaklara dayanmaktadır.

Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân Sahîhlerinde, bu rivâyete yer vermişlerdir.⁵³⁰ Tirmizî'nin Sünen'inde,⁵³¹ Ebû Ya'lâ ve Ahmed İbn Hanbel'in "Müsned"lerinde,⁵³² Taberânî'nin Mu'cem'inde⁵³³ de, ayın ikiye ayrılmasına dâir rivâyetler yer almaktadır. Daha pek çok kaynakta bu hadiseye dâir rivâyetler mevcuttur. Biz hadisin sahîh olduğunu ortaya koymak için, zikrettiğimiz bu kaynakların yeterli olduğunu düşünüyoruz.

Hadis sahihtir.

DOKUZUNCU HADİS

"Peygamber Aleyhisselâm'dan suâl eylediler ki, "Mekâlîd-i semâvât ve arz nedir?"
Buyurdular: لا اله الا الله والله اكبر و سبحان الله و بحمده و استغفر الله و لا حول و لا قوة الا بالله العلي العظيم هو
الاول والاخر والظاهر والباطن و هو بكل شئ عليم بيده الخير يحيي و يميت و هو علي كل شئ قدير

"Allah'tan başka ilah yoktur. O en büyüktür. Her türlü eksiklikten münezzehtir, her kemâl sıfat ile muttasıftır. Onu hamd ile tesbih eder ve O'ndan bağışlanma isteriz. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi üstün bir varlık yoktur. O yücedir, üstündür. "O ilktir, sondur. (Allah ilktir, her şeyden öncedir, başlangıcı yoktur, varlıkları O yaratmıştır. Sondur, varlıkların yok olmasından sonra da bâkî olan O'dur.) Zâhirdir, bâtıdır. (Zâhirdir, varlığı bir çok deliller ile gün gibi açıktır. Bâtıdır, zâtının hakîkatı akıl ve duyular ile idrak edilemez.) O her şeyi bilendir.⁵³⁴ Hayır O'nun elindedir. Diriltir ve öldürür. O'nun her şeye gücü yeter."

Hadîsin Verilişi: له مقاليد السموات و الارض Ol Allah içündür semâvât ve arzın mefâtîhi.⁵³⁵ Mefâtîh, kinâyettir kemâl-i hıfz ve tasarrufundan. Ya'nî mâlik-i umûr ulvî ve süflîdir ki, andan ğayrı tasarruf ve hıfza kimse mâlik değildir. Ve Hz. Osman'dan – Radiyallâhu Anhu- rivâyet olunur ki, Hz. Peygamber Aleyhisselâm'dan suâl eylediler ki; "Mekâlîd-i semâvât ve arz nedir?" Buyurdular ki..." (Mesnevî Şerhi, VI/20)

⁵³⁰Buhârî, Sahîh, III/1330(3437), III/1404'te Babu İnşikâk-i Kamer başlığı altında, 3655. hadîs Enes İbn. Mâlik'ten, 3656. hadîs Abdullah İbn. Mes'ûd'dan, III/1405 (3657) İbn. Abbâs'tan, (3658) Abdullah'tan (Buhârî, Nenâkıb, 27, Menâkıbu'l- Ensâr, 36, 54. Sünenin Tefsiri, 1); Müslim, Sahîh, IV/2158- 2159 (2800) Ayın yarılması babında Abdullah İbn. Mes'ûd'dan üç rivâyet, IV/2159. (2801. hadîs) İbn Ömer'den, (2802. hadîs) Enes'ten üç rivâyet, (2803. hadîs) İbn. Abbâs'tan (Müslim, Münâfikîn, 43, 47, 48); İbn Hibbân, Sahîh, XIV/420 (6495) Abdullah İbn. Mes'ûd'dan, XIV/421 (6496) İbn Ömer'den, XIV/422 (6497) Muhammed İbn. Cübeyr İbn. Mut'im babasından.

⁵³¹ Tirmizî, Sünen, IV/477 (2182) İbn Ömer'den, V/398 (3287) (Tirmizî, 54. Sünenin Tefsiri, 1-3)

⁵³² Ebû Ya'lâ Müsned, V/427(3113), IX/5 (5070); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/207 (13177), III/220 (13327)

⁵³³ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, IX/285

⁵³⁴ Hadîd Suresi (57) 3

⁵³⁵ Zümer Suresi (39), 63

Tahric: Âyette ve hadiste geçen, “Göklerin ve yerin anahtarı” tabiri Allah’ın mutlak kudretini, mutlak tasarrufunu ve koruyuculuğunu ifâde etmek için kullanılmıştır.⁵³⁶

Kütübü Sitte’de yer almayan hadis hakkında Heysemî, “Ebû Ya’lâ Kebîr’de rivâyet etmiştir. Hadîsin isnâdında Ağleb İbn Temîm bulunmaktadır. O da zayıftır.” demektedir.⁵³⁷ Rivâyet Zevâid-i Heysemî’de yine Hz. Osman’dan nakledilmektedir.⁵³⁸

Ukaylî, Zuafâ’sında Ağleb İbn. Temîm ve Mahled’i anlatılırken rivâyeti eleştirmiş,⁵³⁹ İbn. Ebî Hâtim de, el-Cerh ve’t-Ta’dîl’de, Mahled İbn. Huzeyl el-Abdî’nin biyografisinde, ondan Ağleb İbn. Temîm’in rivâyet ettiğini belirterek bu rivâyete yer vermiştir.⁵⁴⁰ Zehebî ise Mahled’i anlatılırken naklettiği Hz. Osman rivayeti için, Ukaylî’nin isnâdında şüphe olduğunu belirttiğine yer vermekte ve kendisine göre hadîsin mevzu olduğunu söylemektedir.⁵⁴¹ İbn. Hacer, hadîsin râvîlerinden Ağleb İbn. Temîm hakkında, Buhârî’nin, “münkerü’l-hadîs”, Yahyâ İbn. Maîn’in ise, “sözü geçersiz, değersiz” dediğini aktarmakta⁵⁴² ve Zehebî’nin hadis hakkında mevzu değerlendirmesi yaptığına işâret etmektedir.⁵⁴³

Münzirî Hz. Osman’dan naklettiği hadisi, İbn Ebî Âsım, Ebû Ya’lâ ve İbnu’s-Sûmî’nin rivâyet edip isnâdını sahîh bulduklarını, onların dışındakilerin münker dediklerini, hadîs hakkında mevzu diyenlerin de olduğunu, bunun çok da uzak bir ihtimal olmadığını belirtmektedir.⁵⁴⁴

Bu rivâyetle ilgili olarak İbnü’l-Cevzî ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Ukaylî nin, Ahmed İbn. Muhammed İbn.Âsım, Muhammed İbn. Ebî Bekr yoluyla naklettiği rivâyette, kelime değişiklikleri mevcuttur. Bu sahîh bir hadîs değildir. İbn Hibbân bu hadîsin sahîh bir hadîse benzemediğini, münker bir hadîs olduğunu ifâde etmektedir.” İbnü’l-Cevzî de hadîsin mevzu olduğu kanaatindedir.⁵⁴⁵

Rivâyet, Hadîd Sûresinin tefsirlerinde de, Hz. Osman’dan rivâyet edilen bir hadis şeklinde yer almaktadır.⁵⁴⁶

Sonuç olarak; yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında rivâyet hakkında yapılabilecek en iyimser yorum, zayıf olduğunu söylemektir.

⁵³⁶Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Medine-i Münevvere,1407/1987, s.464.

⁵³⁷ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, X/115

⁵³⁸ Müsnedü’l-Haris(Zevâid-i Heysemî), II/947

⁵³⁹ Ukaylî, Zuafâ, I/117(140), IV/231(1825)

⁵⁴⁰ İbn. Ebî Hâtim, el-Cerh ve’t-Ta’dîl, VIII/349 (1605)

⁵⁴¹ Zehebî, Mîzânü’l-İ’tidâl, VI/390 (8401)

⁵⁴² İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân, I/464 (1429)

⁵⁴³ İbn. Hacer, a.g.e., VI/10 (32)

⁵⁴⁴ Münzirî, et- Terğîb ve Terhîb, I/262 (989)

⁵⁴⁵ İbnü’l-Cevzî, Mevzuat, I/96

⁵⁴⁶ Kurtubî, Tefsîr, XV/275; İbn Kesîr, Tefsîr, IV/62

ONUNCU HADİS

” ان الله يحب معالي الهمم و يبغض سفاسفها “

“Allah Teâlâ himmetlerin (gayretlerin ve yardımların) âli olanını sever, denî ve hakîr olanlarını ise sevmez.”

Hadîsin Verilişi: “...Zîrâ maksûd, sûret degildir, sîrettir. Bir kimsede ki, şahbâz-ı tarîkat olanların sîreti ola, ol hemân şahbazân-ı tarîkat idâdından addolunur. Ve ol kimsede ki, şahbazân-ı tarîkat olan serfirâzların hey’et ve sûreti ola, velâkin sîreti cağdlar ve hafâşlar sîretinde ola, ol kimse hem manada cağd ve hafâşlar zümresinden addolunur. Bes “ ان الله يحب معالي الهمم و يبغض سفاسفها ” hadîsinin mûcibince, Hak Teâlâ Hazretleri himmetlerin âlîsini sever ve denî ve hakîrine buğz eyler. Ve himem-i âliye sâhibi olan, merâtib-i âliye bulur ve Hazret-i Hakk’ın kurbüne vâsıl olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/24)

Tahric: Hâkim, Sehl İbn. Sa’d’dan naklettiği hadislerin sahîh olduğunu, fakat imâmeynin tahric etmediklerini belirtmektedir. Zehebî ise Telhîs’inde, nakledilen ilk hadîsin senesinde yer alan Ahmed İbn Yûnus’un Fudayl İbn İyâz’dan rivâyetinde teferrüd ettiğini belirtmekte hadîsin başka yollarla da geldiğini söylemektedir.⁵⁴⁷ Taberânî Mu’cemlerinde hadîsi Câbir’dan,⁵⁴⁸ Sehl İbn. Sa’d’dan⁵⁴⁹ ve Hüseyin İbn Ali’dan⁵⁵⁰ rivâyet etmekte, Heysemî, Câbir’dan gelen rivâyet için, “Taberânî, Evsat’ta rivâyet etmiştir, senesinde bilmediğim biri var” demekte, Sehl İbn. Sa’d’dan gelen rivâyeti, Taberânî’nin Kebîr ve Evsat’ta rivâyet ettiğini ve ricâlinin sika olduğunu söylemektedir. Hüseyin İbn. Ali’dan gelen rivâyeti, Taberânî’nin rivâyet ettiğini, senette bulunan Hâlid İbn. İlyâs’ı Ahmed, İbn Maîn ve Buharî’nin zayıf bulduklarını, diğeri ricâlinin ise sika olduğunu belirtmektedir.⁵⁵¹

Beyhakî, Talha İbn. Kureyz el-Huzâî’den gelen rivâyetin mürsel olduğunu söylemekte,⁵⁵² aynı rivâyeti Sehl İbn. Sa’d den de nakletmektedir.⁵⁵³ İbn. Ebî Şeybe, Ma’mer İbn. Râşid ve Hennâd da hadîsi, Talha İbn. Ubeydillah İbn. Küreyz’den rivâyet etmektedirler.⁵⁵⁴ Ebû Nuaym, Beyhakî’nin de Şuab’da rivâyet ettiği Sehl İbn. Sa’d hadîsinin ğarib olduğunu, Sehl İbn. Sa’d ın, Ebû Hazim yoluyla hadîsi naklederken teferrüd ettiğini

⁵⁴⁷ Hâkim, Müstedrek, I/111-112 (151, 152, 153).

⁵⁴⁸ Taberânî, Mu’cemu’l-Evsat, VII/78 (6906)

⁵⁴⁹ Taberânî, a.g.e., III/210 (2940), Mu’cemu’l- Kebîr, VI/181 (5928)

⁵⁵⁰ Mu’cemu’l- Kebîr, III/131 (2894)

⁵⁵¹ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VIII/188

⁵⁵² Beyhakî, Sünen, X/191 (20569).

⁵⁵³ Beyhakî, a.g.e., X/91 (20570)

⁵⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, Musannef, V/332 (26618); Ma’mer İbn. Râşid, el-Câmi’, XI/143 (20150); Hennâd, Zühd, II/423 (828)

söylemekte,⁵⁵⁵ ayrıca İbn. Abbas'tan da aynı hadisi rivayet etmektedir.⁵⁵⁶ Sehl hadîsi Kazvîni'nin Tedvîn'inde de yer almaktadır.⁵⁵⁷

Yukarıda işâret edilen Hüseyin İbn Ali rivâyetine, Kuzâî'nin Müsnedü'ş- Şihâb'ında ve İbn. Adıyy'ın Kâmil'inde de işâret edilmektedir.⁵⁵⁸ Münâvî'nin eserine alıp şerhettiği hadisi, Aclûnî de eserine almış ve burada farklı sahâbîlerden gelen hadislere işâret etmiştir.⁵⁵⁹

Fethu'l-Vehhâb müellifi el- Ğumârî hadîs hakkında şu malûmâtı vermektedir:

“Taberânî'nin Kebîr'inde, Kuzâî'nin Müsnedü'ş- Şihâb'ında yer alan hadîsin senesinde yer alan Hâlid İbn. İlyâs hakkında, Buhârî, “Leyse bi şey” derken Ahmed ve Nesâî metrûk olduğunu, İbn Maîn ise onun hadîsinin yazılmadığını söylemişlerdir. Münâvî ise Teysîr'inde hadîsin ricâlinin, kötü ithamlardan uzak sika râvîler olduğunu belirtmiştir. Taberânî'nin Kebîr ve Evsat'ında, Ebu'ş-Şeyh hadîslerinde, Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde, Hâkim'de ve Selefî'nin Mu'cemu's-Sefer'inde yer alan rivâyet için Hâkim, hadîsin senetlerinin sahîh olduğunu, fakat Buhârî ve Müslimin bu hadîsi tahrir etmediklerini söylemektedir. Hâfız Irâkî ise, muttasıl ve mu'dal iki rivâyetin olduğunu, iki rivâyetin râvîlerinin de sika olduğunu belirtmektedir.”⁵⁶⁰

Sonuç olarak; rivâyetin zayıf tarikleri bulunmasına rağmen, Sehl İbn. Sa'd hadîsinin sahîh olduğunu söyleyebiliriz.

ON BİRİNCİ HADİS

“الناس كلهم موتي الا العالمون”

“İnsanlar hep ölüdürler (ölü gibidirler), ancak âlimler hariç.”

Hadîsin Verilişi: “...Bes her şol kimse ki, bî cân ola, ilim ve dânişden hâlîdir. Lâ büd Hak Teâlâ'nın zâtına ve sıfâtına âlim olmak, hayat-ı ebediyyeyi muktezî olur ki candan murâd, hayât-ı ebediyyedir. Ve hayât-ı ebediyye dahî la büd Hak Teâlâ'nın zâtına ve sıfâtına âlim olmayı müstelzim olur. Bes bî cân olan dânişden tehî ve bî dâniş olan dahî candan tehî olmak mukarrerdir. Anınüçün Hazret-i Nebî Aleyhisselâm “الناس كلهم موتي الا العالمون” buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/26)

⁵⁵⁵ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, III/255 (Ayrıca VII/133'te); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VI/240 (8011)

⁵⁵⁶ Ebû Nuaym, a.g.e., V/29

⁵⁵⁷ Kazvîni, et-Tedvin fi Ahbâri Kazvîn, III/189

⁵⁵⁸ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/150 (1076-1077); İbn. Adıyy, el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl, III/6

⁵⁵⁹ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II/226, 251, 295, 572; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/260 (687), I/284 (743). Bu rivâyet hakkında bkz. Hatîb el- Bağdâdî, el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sami', I/92 (38); İbn Kesîr, Tefsîr, II/583

⁵⁶⁰ El- Ğumârî, Fethu'l-Vehhâb, I/203-204

Tahric: Aclûnî, rivâyet hakkında Sağânî'nin وهذا حديث مفترى ملحون değerlendirmesini aktardıktan sonra, onun irabla ilgili bir değerlendirmesine de yer vermekte ve kendi de bu konuda bazı izahlara girişmektedir.⁵⁶¹

Rivâyetin mevzu olduğu anlaşılmaktadır.

ON İKİNCİ HADİS

”تموتون كما تعيشون و تحشرون كما تموتون“

“Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz. Nasıl ölürseniz öyle haşrolursunuz.”

Hadîsin Verilişi: “..Bes نختم علي افواههم âyetinin⁵⁶² bu ma'nâsını fehm eyle ve râh rû olan sâlike ehem ve elzem olan asıl bu ma'nâyı fehm eylemektir. Anınüçün ki rah rev olan sûfî ferdaya muntazır olmaz. Belki esrâr-ı kıyâmeti hâlâ bu dünyada görmege sa'y eyler. Çünkim râh-ı Hak ve hakâyık şînâs ola ve ma'nâyı fehm kıla. “تموتون كما تعيشون و تحشرون كما تموتون” hadîsinin mûcibince bilir ki, herkese ne gûne sıfat ğâlib olsa la bûd ol sıfatla yevm-i âhirette haşrolur. Meselâ bir kimesne bunda Hakkı bilmekten ve Hakkı görmekten a'mâ olsa, هذه اعمى فهو في الآخرة اعمى hasebince âhirette dahî a'mâ olur. Ve bir kimesne bu dünyada şükr-i ma'nîden bî behre kalsa ahrette dahî huzûz-ı uhreviyye ve lezzât-ı rûhâniyyeden bî behre kalur...” (Mesnevî Şerhi, VI/28)

Tahric: Hadîs bu lafzıyla tarafımdan tesbit edilememiştir. Ancak Müslim, İbn. Hibbân ve Ahmed İbn. Hanbel'in بيعت كل عبد علي ما مات عليه “Her kul öldüğü hal üzere diriltilir” şeklinde rivâyet ettikleri hadis bu manayı doğrulamaktadır.⁵⁶³ Bu hadisi, Abdürrezzâk, Taberânî, Ebû Ya'lâ ve Abd. İbn. Humejd de rivâyet etmişlerdir.⁵⁶⁴

Hâkim bu rivâyeti Müstedrek'ine almış,⁵⁶⁵ Heysemî Mecmeu'z- Zevâid'inde bu rivâyeti de incelemiştir.⁵⁶⁶ Beyhakî, Deylemî, Münâvî ve Aclûnî de eserlerinde bu rivâyete yer vermektedirler.⁵⁶⁷

Hadis daha önce Mesnevî'nin birinci cildinde de geçmiş ve tahrirci yapılmıştır.⁵⁶⁸ Rivâyetlerin hepsi Câbir İbn Abdillâh'tan gelmektedir.

⁵⁶¹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/415 (2796)

⁵⁶² Yâsîn Sûresi (36) 65

⁵⁶³ Müslim, Sahîh, IV/2206 (2878) (Müslim, Cennet, 83); İbn Hibbân, Sahîh, XVI/304 (7313), XVII/312 (7319); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, III/331 (14583), III/346 (14764) ve III/366 (14984)

⁵⁶⁴ Abdürrezzâk, Musannef, III/586 (6746); Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IX/39 (9076); Ebû Ya'lâ, Müsned, III/415 (1901); Abd İbn. Humejd, Müsned, I/312 (1013)

⁵⁶⁵ Hâkim, Müstedrek, I/490 (1259), II/491 (3688) ve II/532 (3813)

⁵⁶⁶ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/113, III/48

⁵⁶⁷ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, I/320; Deylemî, Firdevs, V/467 (8779) Câbir İbn. Abdillâh'tan; Münâvî, Feyzu'l-Kâdir, VI/457; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/264 (701), II/520 (3195)

Netîce itibarıyla; benzer ifâdeli hadisin sahih olmasından hareketle, Ankaravî'nin naklettiği rivâyetin manasının doğru olduğunu, ancak tesbit edilemediğini söyleyebiliriz.

ON ÜÇÜNCÜ HADİS

”اللهم اهد قومي فإنهم لا يعلمون“

“Allahım! Kavmimi doğru yola ilet. Şüphesiz ki onlar bilmiyorlar.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya ‘nî ol Seyyidi’l- Mürselîn ve Habîb-i Rabbi’l- Âlemîn hem bu âlemde şefî‘ ve hem ol âlemde şefî‘dir. Bu âlemde dîn-i mübîn cânibine irşâd ve hidâyet itmekle اللهم اهد قومي فإنهم لا يعلمون deyu dua kılmağla şefî‘dir. Ve ol âlemde dahî cennet-i a‘lâ tarafına gitmeğe ümmeti hakkında şefâat idicidir. Ve Hak Teâlâ’dan onların mağfûr olub cennet-i a‘lâya dahîl olmalarından ötürü duâ kılıcıdır...” (Mesnevî Şerhi, VI/28)

Hadis 29. sayfada hem Mesnevî hadîsi olarak, hem de Ankaravî tarafından tekrar edilerek iki kere daha nakledilmektedir.

Tahric: Hadisin tam metni şöyledir: Abdullah İbn Mes’ûd anlatıyor: Sanki bugün olmuş gibi gözümün önünde. Rasûlullah Aleyhisselâm peygamberlerden birinin başından geçen bir hâdiseyi anlatıyordu. “Kavmi onu dövmüş ve yaralamıştı. Peygamber hem yüzünden kanları siliyor hem de şöyle diyordu; Allahım! Kavmimi mağfîret eyle. Çünkü onlar bilmiyorlar. (ne yaptıklarının farkında değiller)” Hadîsi Buhârî, Müslim ve İbn. Mâce Abdullah İbn. Mes’ûd’dan rivâyet etmişlerdir.⁵⁶⁹ Ahmed İbn Hanbel, İbn. Hibbân, İbn. Ebî Şeybe, Ebû Ya‘lâ, Ebû Avâne ve Taberânî de rivâyete eserlerinde yer vermektedirler.⁵⁷⁰

İbn Kuteybe Te’vîlü Muhtelifi’l- Hadîs’te rivâyeti ele almakta, Deylemî Sehl İbn Sa’d’dan ve Hz Nûh’un duası olarak Ebû Hureyre’dan iki rivâyette bulunmaktadır.⁵⁷¹ İbn Ebî Âsım, Ebû Nuaym ve Münzirî’nin eserlerinde işâret ettikleri hadîse,⁵⁷² Tefsirlerde de yer verilmektedir.⁵⁷³

---

⁵⁶⁸ Mesnevî Şerhi, I/155 (197 ve 198. Hadis)

⁵⁶⁹ Buhârî, Sahîh, III/1282 (3290), VI/2539 (6530) (Buhârî, Enbiyâ, 54, Mürteddîn, 5); Müslim, Sahîh, III/1417 (1792) (Müslim, Cihâd, 104); İbn Mâce, Sünen, II/1335 (4025) (İbn Mâce, Fiten, 23); Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/266 (757)

⁵⁷⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/380 (3611), I/427 (4057), I/441 (4203), I/453 (4331), I/456 (4366); İbn Hibbân, Sahîh, III/254 (973) Sehl İbn Sa’d’dan, XIV/537 (6576); İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII/165 (35007); Ebû Ya‘lâ, Müsned, VIII/409 (4992), IX/7 (5072); Ebû Avâne, Müsned, IV/329 (6867); Taberânî, Mu‘cemu’l- Kebîr, VI/120 (5694) Sehl İbn. Sa’d’dan, VI/162 (5862)

⁵⁷¹ İbn. Kuteybe, Te’vîlü Muhtelifi’l- Hadîs, I/159; Deylemî, el- Firdevs, I/500(2042), III/432 (5226)

⁵⁷² İbn Ebî Âsım, Kitabü’z- Zühud, I/50; Münzirî, et- Terğîb ve’-t- Terhîb, III/281 (4067); Ebû Nuaym, Hilyetu’l- Evliyâ, VI/264.

⁵⁷³ Kurtubî, Tefsîr, VIII/273, IX/43, XIV/156, XVIII/299; Taberî, Tefsîr, XII/36, XXII/161, XXIX/102; İbn Kesîr, Tefsîr, III/569

Ali Yardım da Mesnevî Hadîsleri'nde, bu rivâyetin Buhârî, Müslim ve Ahmed İbn Hanbel'den başka, Beyhakî'nin, Şuabu'l-İmân'ında da iki farklı rivayet şeklinde nakledildiğini belirtmekte ve hadisin sahih olduğuna işâret etmektedir.⁵⁷⁴

Hadis sahihtir.

ON DÖRDÜNCÜ HADİS

رحمة الله علي خلفائي. قالوا: من خلفاوك يا رسول الله؟ قال عليه السلام: الذين يحيون سنتي و يعلمون ” عباد الله.

“Allah’ın rahmeti benim halîfelerimin üzerinedir. Dediler ki; Senin halîfelerin kimlerdir ey Allahın Rasûlü? Rasûlullah Aleyhisselâm şöyle buyurdular: Benim sünnetimi yaşatanlar ve Allah’ın kullarına öğretenler.”

Hadîsin Verilişi: “...Halîfezâdelerden murâd, Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin hulefâsının evladıdır. Meselâ Hazreti Ebû Bekir evlâdı ve anın evlâdının evlâdı gibi. Ve dahî Hz. Ömer’in evlâdı ve dahî anın evlâdının evlâdı gibi. Ve dahî Hz. Osman evlâdı ve anın evlâdının evlâdı gibi. Ve dahî Hz. Ali’nin Fatmetü’z-Zehrâ Hazretlerinin ğayrısından olan evlâdı gibi. Ve Hazreti Rasûl-i Mükerrermin sünnet-i seniyyesini ihyâ kılan ve anın ilmüne âlim olan ve buyurduğu üzere âmil olan âlimler hem Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin halîfeleridir. Nitekim buyurdular: رحمة الله علي خلفائي. قالوا: من خلفاوك يا رسول الله؟ قال عليه السلام: الذين يحيون سنتي و يعلمون عباد الله.” (Mesnevî Şerhi, VI/30)

Tahric: Ankarâvî hadîsi naklettikten sonra, Hasenü'l- Basrî'nin rivâyet ettiğini belirtmektedir. Biz Hasenü'l- Basrî'den gelen bir rivâyet etsbit edemedik. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid'de buna yakın bir metni İbn. Abbâs'tan nakletmekte ve bu hadîsi Taberânî'nin, Evsat'ta rivâyet ettiğini, hadîsin senedinde yer alan Ahmed İbn. İsa İbn. İsa el-Hâşimî hakkında Dârekutnî'nin “kezzâb” dediğini belirtmektedir. Ayrıca mana yönünden bu hadîsi destekleyen başka rivâyetlere de yer vermektedir.⁵⁷⁵

Er- Ramehürmüzî el- Muhaddisü'l- Fâsıl'da, İbn Abbas'tan Ali kanalıyla gelen bu rivâyete işârette bulunmakta,⁵⁷⁶ Deylemî hadîsi Ali İbn. Ebî Tâlib'den rivâyet etmekte, Münâvî de eserinde rivâyete yer vermektedir.⁵⁷⁷ Rivâyet “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir.” değerlendirmesiyle Terġîb'de de yer almaktadır.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, Mesnevî Hadisleri, s.69.

⁵⁷⁵ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/126. Bkz. Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, VI/77 (5846)

⁵⁷⁶ Râmehürmüzî, el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r- Râvî ve'l- Vâî, I/163

⁵⁷⁷ Deylemî, Firdevs, I/479 (1960); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II/149.

⁵⁷⁸ Münzirî, et-Terġîb, I/62 (154)

Zehebî, Ahmed İbn. İsa el-Hâşimî'den bahsederken İbn. Abbâs'tan gelen hadîsin batıl olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁹ İbn Hacer ise Lisânu'l-Mîzân'da Ahmed İbn. İsa el-Hâşimî'den bahsederken, onun hakkında Dârekutnî'nin kezzâb dediğini nakletmekte ve hadîs hakkında batıl değerlendirmesi yapmakta, ayrıca bu zatı Ebû Hâtim'in, Cerh ve Ta'dîl'inde zikrettiğini de belirtmektedir.⁵⁸⁰ Zeylaî Nasbu'r-Râye'de İbn Abbas'ın Ali'den rivâyeti olarak naklettiği hadisin râvîlerinden birinin veddâ' olduğunu söylemektedir.⁵⁸¹

Suyûtî Tedribü'r-Râvî'de, "Taberânî ve başkaları nakletmiştir", Miftâhu'l-Cenne'de ise, "Ebû Nuaym Hilye'de İbn. Abbâs'tan nakletmiştir" kaydıyla rivâyeti nakletmektedir.⁵⁸²

Netîce itibarıyla; hadis hakkında mevzu değerlendirmeleri yapılmaktadır. Ancak bu manayı destekleyen rivayetler mevcuttur.

ON BEŞİNCİ HADİS

“ كل مؤمن تقى نقي نقي الي يوم القيامة فهو آلي ”

“Kıyâmete kadar Allahtan sakınan ve günahlardan temiz olan her mü'min, benim ailemdendir.”

Hadîsin Verilişi: "...Bes bu hadîs-i şerifin mûcibince her velî, anın halîfesi olur. Ve her sünnet-i nebevîyyeyi ihyâ kılan ve anı mü'minlere ta'lîm eyleyen âlim dahî halîfe-i Rasûlullâh olur. Ve bunlar dahî bunların mü'min ve muttaki olan evlâdı hem ol Rasûl-i Ekrem'in evlâdı ve ensâbı olur. Kemâ Kâle Aleyhisselâm “ كل مؤمن تقى نقي نقي الي يوم القيامة فهو آلي ” ...” (Mesnevî Şerhi, VI/30)

Tahric: İbnü'l-Cevzî İlel'de, Ukaylî'nin Nafi' İbn Abdi'l-Vâhid Ebû Hüzmü'ün biyografisinde Enes'ten yaptığı benzer bir rivâyeti aktarmakta ve Rasûlullah'tan sahîh bir yolla gelmediğini belirtmektedir. Senedde yer alan Nafi''in vehm ile hadîs uydurduğunu, onun hakkında Yahyâ İbn Maîn'in, "hadîsi yazılmaz" dediğini, Yahyâ ve Ahmed İbn Hanbel'in onu zayıf bulduklarını, Yahyâ Mürre'nin kezzâb, Dârekutnî'nin de metrûk değerlendirmesi yaptıklarını söylemektedir.⁵⁸³

Aclûnî ise hadis hakkında şu bilgileri vermektedir;

“Suyûtî, “Böyle bir hadîs bilmiyorum” demiştir. Sehâvî ise Mekasîd'da şöyle demektedir; Bu hadîsi Deylemî ve Temmâm (تمام) zayıf senetlerle rivâyet etmişlerdir.

⁵⁷⁹Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, I/270 (508)

⁵⁸⁰İbn Hacer, Lisânu'l-Mîzân, I/241 (756)

⁵⁸¹Zeylaî, Nasbu'r-Râye, I/348

⁵⁸²Suyûtî, Tedribü'r-Râvî, II/126; Miftâhu'l-Cenne, I/53.

⁵⁸³Ukaylî, Zuafâ, IV/286 (1879); İbnü'l-Cevzî, el-İlelü'l-Mütenâhiye, I/266 (429)

Temmmâm'ın Enes'ten naklettiği metin şu şekildedir; “Hz. Peygamber’e “Âl-i Muhammed kimdir?” diye suâl edildi. Buyurdu ki; “Muhammed ümmetinden takva sahibi olan herkeştir.””⁵⁸⁴ Aclûnî bu hadîse şevâhid olarak daha başka rivâyetler de zikretmektedir.

Sonuç olarak; rivâyetin son derece zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

ON ALTINCI HADİS

“ سلمان منا اهل البيت ”

“Selmân bizden, ehl-i beyttendir.”

Hadîsin Verilişi: “...Feemmâ takî ve nekî olsa ve ol Hazrete tebeyyet kılrsa bihasebizzâhir anın âlinden ve ensâlınden olmasa, ol kimse ma'nâda ol Hazretin nesli-pâkinden ve ehl-i beytten olur. Nitekim “ سلمان منا اهل البيت ” hadîs-i şerifi bu ma'nâya delâlet eder...” (Mesnevî Şerhi, VI/30)

Tahric: Taberânî bu hadîsi, uzunca bir hadîsin içerisinde, يا سلمان أنت منا اهل البيت “Ey Selmân sen bizden ehl-i beyttensin” şeklinde Zeyd İbn Ebî Evfâ'dan⁵⁸⁵ ve Amr İbn. Avf'tan⁵⁸⁶ rivâyet etmektedir. Heysemî Amr İbn. Avf'tan gelen hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senesinde yer alan Kesîr İbn Abdillâh el-Müzenî'nin cumhur tarafından zayıf kabul edildiğini, Tirmizî'nin hasen mertebesine yükselttiğini, diğer ricâlinin ise sika olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁷

Hâkim'in Müstedrek'inde de geçen rivâyete, Ebû Bekir eş-Şeybânî, el-Âhâd ve'l-Mesanî'sinde yer vermektedir.⁵⁸⁸ Deylemî'nin Hz. Ali'den rivâyet ettiği hadisi, Münâvî, Zehebî ve el- Mizzî de eserlerinde nakletmektedirler.⁵⁸⁹

Aclûnî bu rivâyetle ilgili olarak şöyle demektedir: “Bunu Taberânî ve Hâkim, Amr İbn. Avf'tan rivâyet etmişlerdir. Senedi zayıftır.”⁵⁹⁰

Sonuç olarak; hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

ON YEDİNCİ HADİS

“ انا من نور الله و المؤمنون من نوري ”

⁵⁸⁴ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/18 (17).

⁵⁸⁵ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, V/221(5146)

⁵⁸⁶ Taberânî, a.g.e., VI/212 (6040)

⁵⁸⁷ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VI/130.

⁵⁸⁸ Hâkim, Müstedrek, III/691 (6539) (Hadis hakkında Hâkim de Zehebî de değerlendirmeye yapmamışlardır.); Ebû Bekir eş-Şeybânî, el-Âhâd ve'l-Mesanî, V/172 (2707) Zeyd İbn Ebî Evfâ'dan.

⁵⁸⁹ Deylemî, Firdevs, II/337 (3521); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV/106, IV/107, VI/62; Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübelâ, I/540 Amr İbn. Avf tan; El- Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, XI/251(2438) Selman'ın biyografisinde.

“Ben Allah’ın nûrundanım. Mü’minler de bendendir. (benim nûrumdandır)”

Hadîsin Verilişi: “...Tavzîh-i ma’nâ böyle demek olur ki, ol Hazreti Aleyhisselâmın makbul olan halîfezâdeleri ki, anlar ol Hazret-i Mukaddesenin can ve dil unsurundan doğmuşlar ve evlâd-ı ma’neviyesi olmuşlardır. Cesed-i unsuriyyeleri cihetinden doğmuş ve emsâl-i sûrîden olmuş değillerdir. Bunlar eger Bağdat şehrinden olsun ve ger Herî’den ve eger Rey şehrinden olsun âb u gil mîzâcının i’tibarısız bunlar hem ol rûh-i a’zâmın nesilleridir ki “انا من نور الله و المؤمنون من نوري” hadîs-i şerifi hem bu mazmûnu müeyyed olan ehadîs-i şerîfedendir...” (Mesnevî Şerhi, VI/30)

Tahric: Ankaravî’nin Mesnevî’nin birinci cildinde de yer verdiği bu ifâde ile tesbit edemediğimiz rivâyet⁵⁹¹, benzer metinlerle mevzû haberlere yer veren kitaplarda yer almaktadır.

Deylemî Firdevs’te, İbn. Abbâs’tan **إن الله عز وجل خلقتي من نوره وخلق أبو بكر من نوري وخلق** “Azîz ve Celîl olan Allah beni kendi nurundan, Ebû Bekr’i benim nûrumdan, Ömer’i Ebû Bekr’in nûrundan, Peygamberler hâriç diğer bütün mü’minleri de Ömer’in nûrundan yarattı.” şeklinde bir rivâyette bulunmakta,⁵⁹² Deylemî rivayetine benzer bir rivayet, Zehebî’nin Mîzân’ında, Ahmed İbn. Yusuf el- Mencebî’nin biyografisinde yer almaktadır. Ebû Hureyre’den nakledilen hadis için Ebû Nuaym, “Bu bâtıldır. Kitâbullâha aykırıdır” demektedir.⁵⁹³ Aynı rivâyet ve aynı râvî için “Tanınmayan bir adamdır ve yalan bir haber nakletmektedir.” şeklinde yapılan değerlendirmelere, İbn. Hacer de Lisânu’l-Mîzân’ında yer vermektedir.⁵⁹⁴

Aclûnî, İbn Hacer’den naklen, bu rivâyetin uydurulmuş bir yalan olduğunu söylemekte, hâfızların bu lafızla merfu olarak bu hadîsi nakletmediklerini, fakat kitap ve sünnette mü’minlerin bazılarının bazılarında olduğuna dair rivâyetler bulunduğunu aktarmaktadır. Kitaptan örnek, **بعضكم من بعض** “Bazınız bazınızdansınız.” âyetidir. Sünnetten örneğe gelince; Hz. Peygamberin Eş’arîlerin mahallesinde **هم مني و انا منه** “Onlar bendendir, bende onlardanım” buyurması, Hz. Ali’ye **انت مني و انا منك** “Sen bendensin, ben de sendenim” buyurması, Hasan’a **هذا مني و انا منه** “Bu bendendir, ben de ondanım” buyurması, bunların hepsi sahihtir. Fakat Deylemî’nin isnatsız olarak Abdullah İbn. Cerâd’dan naklettiği **انا من الله عز وجل و المؤمنون مني فمن آدي مؤمنا فقد آداني** “Ben Allahtanım, mü’minler de bendendir. Kim bir

⁵⁹⁰ Keşfü’l-Hafâ, I/558 (1505)

⁵⁹¹ Mesnevî Şerhi, I/182, I/296.

⁵⁹² Deylemî, Firdevs, I/171 (640)

⁵⁹³ Zehebî, Mîzân, I/314 (668)

⁵⁹⁴ İbn. Hacer, Lisânu’l-Mîzân, I/ 328 (1000)

mü'mine eziyet ederse bana eziyet etmiş olur.” hadîsi hakkında başlangıçta söylenenler geçerlidir.⁵⁹⁵

Muhittin Uysal, haberin geçtiği Mevzûât Kitapları'na işâret ederek,⁵⁹⁶ haberin Hz. Peygambere ait olmayan uydurma bir söz olduğu hükmüne varmaktadır.⁵⁹⁷

Netîce itibarıyla; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, rivâyet mevzudur.

ON SEKİZİNCİ HADİS

“اهون النار عذابا ابو طالب و هو متعل بنعلين يغلي منهما دماغه”

“Cehennem ehlinin en az azab göreni Ebû Tâlib'tir. Ayağına giydirilen iki ayakkabının sıcaklığından dolayı beyni kaynar.”

Hadîsin Verilişi: “...Hazret-i Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Ebû Tâlib'e ayıttı; Ya Ebâ Tâlib! Sen bir şehâdet eyle ve bir kerre “Eşhedu en lâ ilahe illallâh ve eşhedu enne Muhammeden abduhû ve Rasûlüh” deyû söyle. Tâ kim, ben senden ötürü Hak'la husûmet eyleyim ve ona böyle söyleyim ki; “Îlâhî! Benim ammim Ebû Tâlib senin vahdâniyyetine ve benim risâletime şehâdet kıldı ve mü'minlerden oldu. Pes anı ehl-i nârdan eyleme.” Ebû Tâlib Hz. Nebî Aleyhisselâmdan çünkim bu kelamı işitti, ana cevab virüb eyitdi; “Neam egerçi böyledir velâkin egerçi bu söz kulakdan fâş olur. Zîrâ her bir sır ki, iki dudakdan tecâvüz kıla veya iki kimseden mütecâviz ola lâ bûd beyne'n-nâs şâi' olur ve zuhûr bulur. Pes ben bu Arab tâifesinin dilinde kalurum. Bu sebebden ben anların önünde hor ve hakîr olurum. Pes “ennâru vele'l-âr” deyub arı ve namusu terk idemeyub ehl-i nardan oldı ve Hazreti Nebîyyi Mükerrrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem anın ehl-i nârdan olmasından bize haber virdi. Kemâ Kâle Aleyhisselâm “اهون النار عذابا ابو طالب و هو متعل بنعلين يغلي منهما دماغه” ...” (Mesnevî Şerhi, VI/33)

Tahric: Ankarâvî hadîsin sonunda tahric de yapıyor ve diyor ki, “Bu hadîsi Buhârî, Enes'ten rivâyet etmiştir. Meşârik'te de aynı şekildedir. Ahmed ve Müslim İbn Abbas'dan rivâyet etmişlerdir. Camiu's-Sağir'de de bu şekilde yer alır.”

Hadîsi Buhârî, Müslim, İbn. Hibbân ve Ahmed İbn Hanbel Ebû Saîd el- Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.⁵⁹⁸ Müslim, İbn. Abbas'tan da bir rivâyette bulunmuştur.⁵⁹⁹ Hâkim, İbn.

⁵⁹⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/237 (619)

⁵⁹⁶ İbn Arrâk, Tenzîhü's-Şeria, II/ 402; Sehâvî ,el Mekasid, s.98 ; Semhûdî, el-Gummaz, s.62; Ali el-Kârî, el-Esrâr, s.139; Aclûnî,Keşfü'l- Hafâ, I/203; Şevkânî el-Fevâid, s.326 ; Beyrûtî, Esne'l-Metâlib, s.137,138 (392); Ezherî,Tahzîru'l-Müslimin, s.127 ; Kâvûkçî, el-Marsu' , s.50-51; Zerkeşî, Tezkira, s.189.

⁵⁹⁷ Muhittin Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadîs, s.281

Abbas'tan gelen bir rivâyet nakledip Müslim'in şartına uygun olup tahric etmediğini belirtmekte ve her iki imamın ittifakla rivâyet ettikleri İbn. Abbas ve Ebû Saîd'den gelen iki rivâyete de yer vermektedir.⁶⁰⁰

Ebû Avâne ve Ebû Ya'lâ Müsned'lerinde Ebû Saîd el- Hudrî'den, Abd İbn. Humejd ise İbn Abbas'dan hadisi rivâyet etmektedirler.⁶⁰¹ Hennâd Züh'd'ünde Ebû Hureyre'den ve Ebû Osman'dan gelen iki rivâyete yer vermiş,⁶⁰² Münzirî ve Münâvî de yukarıdaki rivâyeti eserlerinde nakletmişlerdir.⁶⁰³ İbn Adıyy ise, Abdullah İbn. Habbâb Medînî maddesinde, Ebû Saîd den gelen rivâyete yer vermektedir.⁶⁰⁴

Ebû Tâlib zikredilmeden gelen pek çok benzer rivâyet mevcuttur. Tirmizî'nin Nu'mân İbn Beşîrden naklettiği rivâyete de böyledir.⁶⁰⁵

Hadis sahihtir.

ON DOKUZUNCU HADİS

” من احب دنياه اضر بآخريته و من احب آخريته اضر بدنياه “

“Her kim dünyasını (aşırı derecede) severse âhiretine, kim de âhiretini severse dünyasına zarar verir.”

Hadîsin Verilişi: “...Umûr-ı âhirete ve hazz-ı rûha ve ibâdet ve tâata meşğûl olursak nefis rencîde ve pür elem olur. Ve eger nefsin huzûzuna ve müşteliyâtına iştiğâl kılarsak, rûh ezvâk-ı rûhâniyyeden mahrûm kalur. Ve eşvâk-ı Rabbâniyye ve erzâk-ı subhâniyyeden bî behre olur ve azim elem ve ızdırab kılur “ من احب دنياه اضر بآخريته و من احب آخريته اضر بدنياه ” hadîsinin mefhûmu üzere dünyaya mahabbet idersem âhirete zarar ve âhirete mahabbet eylersem dünyaya zarar gelür...” (Mesnevî Şerhi, VI/34)

Tahric: Buhârî ve Müslim'in eserlerinde yer vermediği hadisi, Hâkim Müstedrek'inde Ebû Mûsâ'dan rivâyete etmiş, “Şeyhân'ın şartına göre sahih, fakat tahric etmemişlerdir” değerlendirmesinde bulunmuştur. Zehebî ise Telhîs'inde senette inkıtâ olduğunu

⁵⁹⁸ Buhârî, Sahîh, III/1409, V/2400 (6196) (Buhârî,Enbiya,1; Rikak,51); Müslim, Sahîh, I/195 (210); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/8 (11073), III/50 (11488) ve III/55 (11537); İbn Hibbân, Sahîh, XIV/168 (6271)

⁵⁹⁹ Müslim, Sahîh, I/196 (212) İbn. Abbas'tan (Müslim, İmân,362-364; Münafikin,51)

⁶⁰⁰Hâkim, el- Müstedrek ale's- Sahîhayn, IV/625 (8735)

⁶⁰¹Ebû Avane, Müsned, I/92 (282), I/98; Ebû Ya'lâ, Müsned, II/512 (1360); Abd İbn Humejd, Müsned, I/235 (711)

⁶⁰²Hennâd, Züh'd, I/192 (307), I/193 (308)

⁶⁰³ Münzirî, et-Terğîb, IV/267 (5607) İbn. Abbas'tan; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/232, III/68

⁶⁰⁴ İbn. Adıyy, el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl, IV/236 (1064)

⁶⁰⁵ Tirmizî, Sünen, IV/716(2604) (Tirmizî, Cehennem,12). Benzer rivâyetler için bkz. Dârimî, Sünen, II/439 (2848) ve II/440(2848) Ebû Hureyre'den bir adam diyerek (Dârimî, Rikâk, 121); Buhârî, Rikâk, 51;Müslim, İmân, 362- 364; Heysemî, Mecmeuz-Zevâid, X/395 Ebû Saîd'den; Bezzâr, Müsned, VIII/198 (3235) Nu'mân İbn Beşîr'den.

söylemektedir.⁶⁰⁶ Rivâyete Ahmed İbn Hanbel, İbn Hibbân ve Taberânî eserlerinde yer vermişlerdir.⁶⁰⁷ Heysemî, hadîsi Ahmed, Bezzâr ve Taberânî'nin rivâyet ettiğini, ricâllerinin sika olduğunu söylemektedir.⁶⁰⁸ Ruyânî, Abd İbn Humeyd, Kuzâî, Beyhakî, Münzirî ve Münâvî'de rivâyete eserlerinde yer vermektedirler.⁶⁰⁹

Aclûnî de, “Hadîsi Ahmed, Taberânî, Kuzâî ve diğerleri Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişler ve فَأَثَرُوا مَا بَقِيَ عَلَيَّ مَا يَفْنِي “Bâkî olanı fânî olana tercih ediniz.” ziyâdesiyle merfu olduğunu söylemişlerdir.” demektedir.⁶¹⁰ Rivâyetlerin neredeyse tamamı Ebû Musâ'dan gelmektedir ve hepsinde de Aclûnî'nin naklettiği ziyâde mevcuttur. Müsnedü's- Şihâb hadislerinin tahricini yapan el- Ğumârî ise hadis hakkında şunları söylemektedir:

“Bu hadîsi, Ahmed, Bezzâr, Taberânî Kebîr'de, İbn Hibbân Sahîh'te, Hakim Müstedrek'te, Beyhakî Züh'de, Kuzâî Müsned'de, Ebû Mûsâ el- Eş'arî'den فَأَثَرُوا مَا بَقِيَ عَلَيَّ مَا يَفْنِي ziyâdesiyle rivâyet etmişlerdir. Hâkim, hadîsin Buharî'nin ve Müslim'in şartlarına uyduğunu söyler. Zehebî ve Münâvî ise, hadîsin munkatı' olduğunu söylerler. Hafız Münzirî, Terğîb'de, hadîsin râvîlerden Muttâlib'in Ebû Mûsâ'dan hadîs işitmediğini, dolayısıyla hadîsin munkatı olduğunu söyler ve der ki, “Ahmed'in ricâli sikadır. Nureddin de Mecmeu'z-Zevâid'de aynı şeyleri söylemiştir.”⁶¹¹

Netîce itibarıyla; bazı tarikleri zayıf olsa da, Ahmed, Bezzâr ve Taberânî'nin naklettiği hadis, yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere sahihtir.

YİRMİNCİ HADİS

“اللهم لا تكني الي نفسي طرفة عين و لا اقل من ذلك “

“Allahım, beni göz açıp kapayıncaya kadar, hatta ondan daha az bir süre için bile olsa, nefsimi bırakma.”

Hadîsin Verilişi: “... تقليبهم ذات اليمين وذات الشمال⁶¹² mefhûmu üzere Ashab-ı Kefh'i gâh zâtü'l-yemîne ve gâhî zâtü's-şimâle taklîb eyledik. Biz dahî isteriz ki, senin kehf-i emânında bî ihtiyâr olavuz. Ve bizi keyfe mâ yeşâ' dilediğin gibi gâh rûhâniyyet tarafına ve gâhî

⁶⁰⁶ Hâkim, Müstedrek, IV/343 (7853)

⁶⁰⁷ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/412 (19712); Züh'd, I/78 (162); İbn. Hibbân, Sahîh, II/486 (709); Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, IX/151 (8757)

⁶⁰⁸ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid X/249

⁶⁰⁹ Ruyânî, Müsned, I/378 (578), I/379 (579); Abd İbn Humeyd, Müsned, I/198 (568); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/258 (418); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, VII/288 (10337); Kitabu'z-Züh'd, II/188 (451); Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, IV/84 (4903); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/31

⁶¹⁰ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II/289(2351)

⁶¹¹ El- Ğumârî, Fethu'l- Vehhâb, I/351.

⁶¹² Kefh Sûresi (18) 18.

cismâniyyet tarafına ve gâhî dünya ve gâhî âhiret cânibine taklîb eylesin. Nitekim Habîbin; “اللهم لا تكني الي نفسي طرفة عين و لا اقل من ذلك” buyurdu. Biz dahî senin cenâbına bu duâyı ideriz ki, bizi dahî kendü nefsimize tarfetü'l-aynde ve andan ekal olan ânda havâle eylemeyesin...”(Mesnevî Şerhi, VI/36)

Tahric: Hadis, Enes İbn Mâlik'ten, Hz. Âişe'den, İbn. Ömer'den ve Ebû Bekre'den rivâyet edilmektedir. İbn Hibbân,⁶¹³ Ebû Dâvûd, Nesâî,⁶¹⁴ Ahmed İbn Hanbel, Tayâlisî,⁶¹⁵ İbn Ebî Şeybe⁶¹⁶ ve Taberânî⁶¹⁷ eserlerinde hadisi rivâyet etmektedirler. Taberânî Mu'cemu's-Sağîr'inde Enes İbn Mâlik'ten aktardığı rivâyet hakkında, “Enes'ten yalnız bu isnâdla rivâyet edilmektedir. Nasr İbn Ali teferrüt etmiştir.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Hâkim “İsnâdı sahihtir”, Makdisî ise “İsnâdı hasendir” diyerek rivâyeti eserlerine almışlardır. Zehebî de Telhîs'inde hadîsin imâmeynin şartlarına uygun olduğunu belirtmektedir.⁶¹⁸ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid ve Mevaridü'z-Zam'ân'da bu rivâyeti nakletmiş,⁶¹⁹ İbn Dahhâk eş-Şeybânî ise el-Âhâd ve'l-Mesânî'sine bu hadisi de almıştır.⁶²⁰

Buhârî Sâhîh'ine almadığı bu hadîsi, Edebü'l-Müfred'inde rivâyet etmiş,⁶²¹ İbn Hibbân'ın Sikât'ında da yer alan hadis,⁶²² Hatîb el Bağdâdî'nin eserinde ise, Harun İbnü'l-Hüseyn'in bu isnâdla teferrüd ettiği belirtilerek yer almıştır.⁶²³ Beyhakî, Münzirî, Deylemî, Münâvî, Ebû Nuaym ve Kazvînî de eserlerinde hadise yer vermektedirler.⁶²⁴

İbn Hacer'in de Fethu'l-Bârî'sinde yer verdiği rivâyetin bazı tarikleri İbn Adıyy ve Zehebî tarafından eleştirilmektedir.⁶²⁵ Aclûnî'nin “Bezzâr İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.” diyerek verdiği hadise,⁶²⁶ Tefsir kitaplarında da işâret edilmiştir.⁶²⁷

Sonuç olarak; zayıf tarikleri de bulunan hadis, sahihtir.

⁶¹³ İbn Hibbân, Sahîh, III/ 250 (970)

⁶¹⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/324 (5090) (Ebû Dâvûd, Edeb, 101); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, VI/147 (10405) VI/167 (10487)

⁶¹⁵ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/42 (20447); Tayâlisî, Müsned, I/117 (869)

⁶¹⁶ İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI/20 (29153)

⁶¹⁷ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IV/43 (3565); Mu'cemu's-Sağîr, I/270 (444)

⁶¹⁸ Hâkim, Müstedrek, I/730 (2000); el- Makdisî, el-Ehadîsu'l-Muhtara, VI/300 (2319), VI/301 (2320)

⁶¹⁹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/117, X/137, X/180, X/181; Heysemî, Mevaridü'z-Zam'ân, I/588 (2370)

⁶²⁰ İbn Dahhâk eş-Şeybanî (206-287), el-Âhâd ve'l-Mesânî, V/349 (2925)

⁶²¹ Buhârî, Edebü'l-Müfred, I/244 (701)

⁶²² İbn Hibbân el-Büstî, es-Sikât, VI/398 (8281)

⁶²³ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, XIV/29 (7367)

⁶²⁴ Beyhakî, Şuabu'l-İmân, I/476 (759) Hz. Âişe'den, I/477(761); Münzirî, et-Terğîb, I/260 (984), II/383 (2807) Ebû Bekre'den; Deylemî, el-Firdevs, I/492 (2008) İbn Ömer'den, V/423 (8619) Enes İbn. Mâlik'ten, V/433 (8653) Enes'ten; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, III/526; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, VII/238; Kazvînî, et-Tedvin fi Ahbâri Kazvîn, III/140

⁶²⁵ İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, XI/131, XI/148; Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, V/17 (5383); İbn. Adıyy, el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl, IV/328 (1160)

⁶²⁶ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/217 (564).

⁶²⁷ Tefsîr-i Kurtubî, XIII/223, X/ 300; Tefsîr-i Taberi, XV/131

YİRMİ BİRİNCİ HADİS

توتى با الدنيا يوم القيامة على صورة عجوز شمطاء زرقاء انيابها بادية لا يراها احد الا كهيبها فتشرف على
” الخلاق فيقال لهم: اتعرفون هذه؟ فيقولون نعوذ بالله من معرفتها . فيقال هذه الدنيا التي تفاخرتم بها و تقاتلمت عليها

“Kıyâmet günü dünya saçları bembeyaz olmuş ve gözünün akı belirmiş (gözleri şaşmış), dişleri seyrelmiş, yüzünde siyah lekeler bulunan, kokmuş ihtiyar bir kadın sûretinde getirilir ve mahlûkata arz olunur. Onlara denir ki, “Bunu tanıyor musunuz?” “Bunu tanımaktan Allah’a sığınırız” derler. Onlara şöyle denilir; “Bu kendisiyle övündüğünüz ve uğruna savaştığımız dünyadır.””

Hadîsin Verilişi: “...Kezâlik tâlibân-ı dünya hem dünyanın hüsn-i sûretine nazar idüb ana tekarrub kılsalar hiç birisi anda zevk ve lezzet bulmaz. Zîrâ o dünya bâtinen kokmuş acûzedir. Ammâ çok cablûs (dalkavukluk) eylemekten kendisine arûs gibi cilve eyler ve tâliblerine arz-ı cemâl idüb hem demde bir gûne zîb u ziverle (süs ve ziynetle) görünür. Ammâ anın bâtını bir zişt kokmuş karı gibidir ki, her kim anın bâtını olan vechini görse ana nefrîn (lanet, beddua) virüb andan Hak Teâlâ hazretlerine istiâze eylemek mukarrer olurdu. Nitekim bu hadîs-i şerif dünyanın bâtinen çirkin kokmuş karı gibi çirkin olduğuna delâlet eyler. An İbni Abbas Radiyallahu Anhu, Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem “ توتى با الدنيا يوم القيامة على صورة عجوز شمطاء زرقاء انيابها بادية لا يراها احد الا كهيبها فتشرف على الخلاق فيقال لهم: اتعرفون هذه؟ فيقولون نعوذ بالله من معرفتها . فيقال هذه الدنيا التي تفاخرتم بها و تقاتلمت عليها ...” (Mesnevî Şerhi, VI/44)

Tahric: Ankaravî hadîsi İbn Abbâs’ın rivâyet ettiğini belirtmektedir. Mûteber kaynaklarda merfu bir hadîs olarak bulamadığımız bu haber bazı yerlerde başkalarına nisbet edilerek verilmektedir. Ebû Nuaym, rivâyeti, Sufyân es-Sevri’nin rüyasında ihtiyar bir koca karı görüp kim olduğunu sorması ve onun dünya olduğunu öğrenince şerrinden Allah’a sığınması şeklinde ve dünyanın “Allah’ın seni şerrimden korumasını istiyorsan, dînâr ve dirheme buğzet” şeklinde vermektedir.⁶²⁸ Rivâyet İbn. Abbas’ın sözü olarak ta geçmektedir. Beyhakî ve Ebû Saîd Fudayl İbn. İyaz’ın İbn. Abbas’dan nakli şeklinde rivâyeti nakletmektedirler.⁶²⁹ Münâvî ise Feyzu’l-Kadîr’de, Hz. İsa’nın dünyayı koca karı kılığında görmesi şeklinde bir rivâyet nakletmektedir.⁶³⁰

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere rivâyet hadis değildir.

YİRMİ İKİNCİ HADİS

⁶²⁸ Ebû Nuaym, Hilvetü’l-Evliyâ, VII/80-81

⁶²⁹ Beyhakî, Şuabu’l-İmân, VII/383 (10671); Ahmed İbn. Muhammed İbn. Ziyâd İbn. Bişr İbn. Dirhem Ebû Saîd, ez-Zühd Vasfetü’z-Zâhidîn, s.46(70)

⁶³⁰ Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, II/545

إياكم ومجالسة الموتى قالوا: وما الموتى يا رسول الله؟ قال عليه الصلاة والسلام: الأغنياء. وفي رواية أخرى أهل الدنيا.

“Ölülerle birlikte oturmaktan sakınız.” Ashâb-ı Kirâm: “Ölüler kimlerdir eyAllah’ın Rasûlü!” diye sordular. Nebî (A.S): “Onlar zenginlerdir.” Başka bir rivâyette de, “Onlar dünyâ ehlidir” buyurdu.”

Hadîsin Verilişi: “...Pes bu ağniyâ ve ehl-i dünyâ mevâtâ gibidir. Anıniçün Hazreti Nebî Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem buyurdular:...” (Mesnevî Şerhi, VI/45)

Tahric: Bu lafızla bir hadis tesbit edemedik. Hz. Âişe’den *يا عائشة إن أردت للحوق بي* “Ey Âişe! Bana kavuşmayı istersen dünyadan bir yolcunun azığı kadarı sana yetsin. Elbiseni yamalayıp giymeden eskitip atma. Seni zenginlerle beraber oturmaktan sakındırırım.” şeklinde gelen benzer rivâyet için Hâkim, “İsnâdı sahihtir. Fakat (Şeyhân) tahric etmemişlerdir.” demekte, Zehebî de bu hükme katılmaktadır.⁶³¹ Tirmizî, Hz. Âişe’den gelen bu hadîsin garip olduğunu, hadîsi Sâlih İbn. Hassân hadîsi dışında bilmediklerini, bu ravî hakkında münkeru’l- hadîs değerlendirmesi yapıldığını belirtmektedir.⁶³² Hadis İlel-i Tirmizî’de de aynı değerlendirmeye yer almaktadır.⁶³³ Hz. Âişe’den gelen bu hadis hakkında Beyhakî de, Şeyhin, “Sâlih İbn. Hassân bu hadisle teferrüd etmiştir. O kuvvetli değildir.” dediğini aktarmaktadır.⁶³⁴

Münzirî, hadîsi Tirmizî, Hâkim ve Beyhakî’nin rivâyet ettiklerini, onların ve hadîsi diğer rivâyet edenlerin isnâdında Sâlih İbn. Hassân’ın olduğunu ve onun hakkında münkeru’l- hadîs değerlendirmesi yapıldığını belirtmektedir.⁶³⁵

Münâvî, Feyzu’l- Kadîr’de bu hadis hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Tirmizî ve Hâkim bu hadîsi Rikâk ve Libâs’ta zikretmişlerdir. Hadis her ikisi tarafından da, Saîd İbn. Muhammed el- Verrâk, Sâlih İbn. Hassân, Urve ve Âişe kanalıyla rivâyet edilmiştir. Rivâyeti Tirmizî İlel’de zikretmiş, Buhârî de Sâlih İbn. Hassân’ı münkeru’l- hadîs olarak değerlendirmiştir. Münzirî, “Tirmizî, Hâkim ve Beyhakî hadîsi Sâlih İbn. Hassân’dan rivâyet etmişlerdir. O, münkeru’l- hadîstir.” demektedir. İbn. Hacer, Hâkim’in sahîh değerlendirmesi yapmakla tesâhülde bulunduğunu, Sâlih’in zayıf olduğunu söylemektedir.” Münâvî, Hâkim’in hadîsi sahîh olarak değerlendirmesinin yanlışlığı kadar,

⁶³¹ Hâkim, Müstedrek, IV/347 (7867)

⁶³² Tirmizî, Sünen, IV/245 (1780) (Tirmizî, Libâs, 38)

⁶³³ Ebû Tâlib el- Kâzî, İlel-i Tirmizî, s. 544.

⁶³⁴ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, V/157 (6181)

İbnü'l- Cevzî'nin Mevzûât'da nakletmesinin de yanlış olduğuna işâret etmekte, "Sâlih, zayıftır, metrûktur, ancak yalancılıkla ithâm edilmemiştir" demektedir.⁶³⁶

Deylemî'nin Firdevs'te naklettiği benzer bir rivâyet te şöyledir:

أربع يمتن القلب: الذنب علي الذنب وكثرة مشاقه النساء وحديثهن وملاحاة الأحمق يقول له ويقول لك ومجالسة
أربع يمتن القلب: الذنب علي الذنب وكثرة مشاقه النساء وحديثهن وملاحاة الأحمق يقول له ويقول لك ومجالسة
karşı aşırı arzulu olmak ve onlarla çok konuşmak, ahmak kimselerle çokça beraber olup konuşmak ve ölümlerle oturmak ki, onlar azgın zenginler ve zâlim hükümdarlardır.⁶³⁷
Deylemî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği bu metni, Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ'da Muhammed İbn. Vâsi'den nakletmektedir.⁶³⁸ Yine Hilye'de Süfyân-ı Sevrî'nin Ali İbnü'l- Hasen el- Meslemî'nin vasiyeti olarak naklettiği uzun bir metnin içinde, "Ehl-i dünyâ ile oturmaktan sakın" şeklinde bir rivâyet geçmektedir.⁶³⁹

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ HADİS

” ليس الغني عن كثرة العرض انما الغني غني النفس “

“Zenginlik mal çokluğu ile değildir. Şüphesiz ki asıl zenginlik, gönül zenginliğidir.”

Hadîsin Verilişi: "...Ey bu dünya virânesinde merkeb-i mansıba suvâr olan kimse! Hâlâ şimdi sen ol merkeb-i mansıba nefrîn vir. Zîrâ ki senin ma'nevî ve rûhânî nice yüz bostânın vardır.Hatta ol merkeb-i mansıba mukayyed olmağla ve anın esîri olup kalmağla âciz ve virâne perest olmayasın ki, bu dünya âhirete nisbetle sertâser virâne gibidir ve bunda esîr-i mansıb olan tâife fi'l-hakîka âciz ve fakirlerdir. Ve ehl-i ğınâ, " ليس الغني عن كثرة العرض " hadîsinin mûcibince ğınây-ı nefse mâlik olan azîzlerdir..." (Mesnevî Şerhi, VI/46)

Tahric: Bu hadîs, Ebû Hureyre'den rivâyet edilen müttefekun aleyh bir hadîs olup pek çok kaynakta geçmektedir. Buhârî ve Müslim Zekât, Tirmizî ve İbn. Mâce Zühd bölümlerinde hadisi rivâyet etmektedirler.⁶⁴⁰ Hadis Tirmizî'ye göre hasen sahihtir.

⁶³⁵ Münzirî, et- Terġîb ve't- Terhîb, IV/78 (4876)

⁶³⁶ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/27

⁶³⁷ Deylemî, Firdevs I/375 (1410)

⁶³⁸ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, II/351

⁶³⁹ Ebû Nuaym, a.g.e., VII/83

⁶⁴⁰ Buhârî, Sahîh, V/2368 (6081) (Buhârî, Rikak,15); Müslim, Sahîh, II/726 (1051) (Müslim, Zekât, 120); Tirmizî, Sünen, IV/586 (2373) (Tirmizî, Zühd, 40); İbn Mâce, Sünen, II/1386 (4137) (İbn. Mâce, Zühd, 9)

Hadis İbn. Hibbân, Ahmed İbn Hanbel, Humeydî, İshak İbn. Râhûye, Ebû Ya‘lâ Bezzâr ve Taberânî tarafından da rivâyet edilmiştir.⁶⁴¹ Buhârî'nin el- Edebü'l- Müfred'de de naklettiği hadise,⁶⁴² Hâkim Müstedrek'te, İbn Ebî Âsım, Kitâbü'z- Züh'd'de, Ruyânî Müsned'de yer vermektedirler.⁶⁴³ Hadis ayrıca, İbn Ebî Hâtım'ın İlel'inde, Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde, Beyhakî'nin Şuabu'l İmân'ında, Münzirî'nin et- Terğîb ve't- Terhîb'inde, Deylemî'nin Firdevs'inde, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sında ve daha pek çok kaynaktan yer almaktadır. Aclûnî, hadîsi Şeyhân ve diğerlerinin Ebû Hureyre'den rivayet ettiğini belirtmektedir. Biz hadisin sahih olduğunu ortaya koymak için bu kadar kaynağın yeterli olduğunu düşünüyoruz.⁶⁴⁴

Hadis sahihtir.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ HADİS

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من يضمن لي شيئا ضمن له الجنة. قال ثوبان: انا يا رسول الله. فقال عليه السلام: لا تسأل الناس شيئا ضمن لك الجنة. فكان ثوبان لا يسأل الناس شيئا حتي سقط يوما سوطه فنزل و اخذه و لا امر احدا ان يناوله.

Rasûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur: “Kim bana yapması karşılığında kendisine cenneti garanti edeceğim bir şey için söz verir?” Sevbân; “Ben ey Allah’ın Rasûlü!” dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdular: “İnsanlardan bir şey istemezsin, ben de sana cenneti garanti ederim. (yani cennete gireceğine kefil olurum). Sevban (R.A) da bundan sonra insanlardan hiçbir şey istemedi. Hatta bir gün kamçısı düştü, indi ve onu aldı. Kimseye onu alıp kendisine vermesi için emirde bulunmadı.”

Hadîsin Verilişi: “...Hazreti Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Sevbân Hazretlerine hitâben buyurdular ki, “Cennet-i a‘lâyı yâ Sevbân, Hazreti Allah’tan eger istersen aslâ bir kimseden bir şey isteme. Çünkü sen suâl itmeyesin tahkîkan ben sana cennetü'l-me’vâyı ve dîdâr-ı Hüdâyı keflim. Bu beyitler Sevbân Hazretlerinin rivâyet

⁶⁴¹ İbn Hibbân, Sahîh, II/453 (679); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/ 243 (7316), II/261 (7555), II/315 (8174), II/390 (9062), II/438 (9647), II/443 (9718), II/539 (10958), II/540 (10965); Humeydî, Müsned, II/458 (1063); İshak İbn. Râhûye, Müsned, I/331 (320); Ebû Ya‘lâ, Müsned,V/404 (3079), XI/133 (6259), XI/461 (6583), XI/478 (6599); Bezzâr, Müsned,(3617); Taberânî, Kebîr, II/154 (1643); Evsat, VII/203 (7274)

⁶⁴² Buhârî, el- Edebü'l- Müfred, s.105 (276)

⁶⁴³ Hâkim, Müstedrek, IV/363 (7929); İbn Ebî Âsım,Züh'd, s.18, (398); Ruyânî, Müsned, II/386 (1369)

⁶⁴⁴ İbn Ebî Hâtım, İlel, II/124 (1866); Ebû Nuaym, Hilye, IV/99; Beyhakî, Şuabu'l İmân,VII/289; Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/333 (1224), II/339 (2630); Deylemî, Firdevs, III/115 (4317); Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/223 (2146)

eylediği bu hadîs-i şerîfe işârettir. An Sevbânin Radiyallâhu Anhu Kâle: ...” (Mesnevî Şerhi, VI/46).

Tahric: Ankaravî'nin de ifâde ettiği gibi, Sevbân (R.A) kanalıyla gelen hadis, istemenin kerâheti bâbında Ebû Dâvûd tarafından rivâyet edilmiştir.⁶⁴⁵ İbn Mâce, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel ve Taberânî de hadisi rivâyet edenler arasındadırlar.⁶⁴⁶ Hâkim Müstedrek'ine aldığı hadis hakkında, “Müslim'in şartına göre sahîh, fakat tahrir etmemiştir” değerlendirmesini yapmakta, Zehebî de bu hükme katılmaktadır.⁶⁴⁷

Tayâlisî ve Bezzâr Müsned'lerinde, Beyhakî Şuab'ında hadisi rivâyet etmişlerdir.⁶⁴⁸ İbn Abdi'l- Berr ve Zehebî hadisi eserlerine almışlar,⁶⁴⁹ Münâvî, Münzirî ve Aclûnî de eserlerinde bu hadise yer vermişlerdir.⁶⁵⁰ Rivâyetlerin hepsi Sevbân (R.A)'a dayanmaktadır.

Ali Yardım hadîsin tahriri ile ilgili olarak; “Bu hadîsi, aynı sened ve metinle Ebû Dâvûd, Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Nuaym ve Hâkim, değişik sened ve metinle, Nesâî , İbn Mâce ve Tayâlisî hepsi de Sevbân'dan olmak üzere rivâyet etmişlerdir.” demektedir ve hadisi sahih olarak değerlendirmektedir.”⁶⁵¹ Biz de bu hükme katılıyor ve hadis sahihtir diyoruz.

YİRMİ BEŞİNCİ HADİS

“ استفت قلبك و ان افتاك المفتون ”

“Her ne kadar müftüler sana fetva verse de, sen kalbine danış”

Hadîsin Verilişi: “...Pes Peygamber Aleyhisselâm Hazretleri didi; “Kalblerinizden istiftâ eylen. Gerçi müftüler size taşrada hutûb söyler.” Egerçi sizin müftüleriniz taşrada hutûb söylerse de dimek, hem vecihdir. Hutûb hâ-i mu‘cemenin zammesıyla hatbin cem‘idir. Hatb emre dirler. Nitekim hâzâ hatbun celîl dirler, emr-i azîm ma‘nâsın virirler.Bu beyt bu hadîs-i şerîfe işârettir; Kalen Nebîyyu Sallallâhu Aleyhi ve Sellem; “ استفت قلبك و ان افتاك المفتون ”...” (Mesnevî Şerhi, VI/52)

⁶⁴⁵ Ebû Dâvûd, Sünen, II/121(1642) Ebû Dâvûd, Zekât, 27)

⁶⁴⁶ İbn Mâce, Sünen, I/588(1837) (İbn Mâce, Zekât, 35); Nesâî, Sünen, II/51 (2371); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), V/96 (2590); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/276 (22428), V/279 (22458), V/281 (22477);Taberânî, Mu‘cemu'l- Kebîr, II/98 (1435), VIII/206 (7832)

⁶⁴⁷ Hâkim, el-Müstedrek, I/571 (1500)

⁶⁴⁸ Tayâlisî, Müsned, I/133 (994); Bezzâr, Müsned, VII/193 (2764); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III/272 (3021)

⁶⁴⁹ İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, IV/108; Zehebî, Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ, III/17, VIII/529; Zehebî, Mizânü'l- İ‘tidâl, II/51

⁶⁵⁰ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr,VI/241; Münzirî, et-Terğîb, I/328(1206-1207), I/330 (1210); Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/499 (1210).

⁶⁵¹ Yardım, Ali, Mesnevi Hadîsleri, s.147 (131. hadis)

Tahric: Ankarâvî hadîsin sonunda kaynak ta zikretmekte ve hadîsi Buhârî'nin, Tarîh'inde Vâbisa'dan rivâyet ettiğini, hadîsin Camiu's-Sağır de de geçtiğini belirtmektedir. Ankaravî'nin yaptığı tesbit doğrudur. Buhârî hadîsi Sahîh'inde olmasa da, et-Târîhu'l-Kebîr'inde Vâbisa'dan rivâyet etmektedir.⁶⁵² Ahmed İbn. Hanbel, Dârimî ve Ebû Ya'lâ da hadisi rivâyet edenler arasındadır.⁶⁵³ Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'de, iyilik ve kötülük bâbında Vâbisa'dan naklettiği ve ricâlinin sika olduğunu belirttiği rivâyet, Müsnedü'l-Haris'te de yer almaktadır.⁶⁵⁴

Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde rivâyet ettiği hadise,⁶⁵⁵ Münzirî, Hakîm Tirmizî, Deylemî, Münâvî ve Aclûnî de eserlerinde yer vermektedirler.⁶⁵⁶ Aclûnî hadîsi, Ahmed, Taberânî, Ebû Ya'lâ ve Ebû Nuaym'ın Vâbisa'dan merfu olarak rivâyet ettiklerini belirtmektedir.⁶⁵⁷

Ahmed Yıldırım, bu hadîsi Hâris el-Muhasebî⁶⁵⁸ ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin⁶⁵⁹ kalbe gelen düşünceleri anlatırken zikrettiklerini belirtmekte ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin hadîse yaptığı yorumu aktarmaktadır: "Hadiste işâret ediliyor ki, müttakîler apaçık ilimleriyle te'vîl ve ruhsatın manalarını, inceliklerini bilirler. Bir de bunun ötesinde azîmet ve hakîkat üzere amelle elde edilen sır ilmi vardır. Zâhir ehli de, Allah Teâlâ'nın zâhir ahkâmını, zâhir ilim sâhipleri için bir hüccet olan lisanla ifâde edilen ilimden öğrenirler. Senin kalbin de iman ile nurlanmış bir fakihtir. Onunla bakar ve Allah Teâlâ'nın bâtın ilminden, imanın hakikatı olan bâtın kalb ilmüne dayanarak onunla bahseder. Bu ilmin faydası bâtın ilim sahiplerine âittir. Rasûlullâhın kendisine soru soran zâtı, ancak fakîh olan bir kimseye göndermesi uygun düşerdi. Eğer kalp ilmi fikhın hakikatı ve esası olmasaydı, Rasûlullâh (S.A.V) soranı, zâhiri fetva sahiplerini bırakıp kalbine danışmaya sevk etmezdi. Bu durumda kalp ilmi ve ilmin ilmi olmaktadır. Çünkü Rasûlullâh (S.A.V) onu, hüküm verirken zâhirî ilimle hükmeden müftülere hâkim yapmış, onun hükmünü daha üstün tutmuştur. Demek ki bâtın ilmini bilen âlim, âlimlerin âlimidir ve bu sebeple onun zâhir âlimleri taklid etmesi câiz değildir."⁶⁶⁰

⁶⁵² Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr, I/144 (432)

⁶⁵³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/228 (18030); Dârimî, Sünen, II/320 (2533) (Dârimî, Büyü', 2); Ebû Ya'lâ, Müsned, III/161 (1586), III/162 (1587)

⁶⁵⁴ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/175; Müsnedü'l-Haris (Zevâid-i Heysemî), I/201(60)

⁶⁵⁵ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, II/24, VI/255, IX/44 Vâsiletübnü'l- Eska'' dan aynı metin

⁶⁵⁶ Münzirî, et-Terğîb, II/351 (2683); Hakîm Tirmizî, Nevâdirü'l-Usûl, I/239; Deylemî, el-Firdevs, V/398 (8541); Münâvî, Feyzu'l-Kadir, I/495-496; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/136 (345)

⁶⁵⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, a.g.y.

⁶⁵⁸ Muhasibî, Risaletü'l-Müsterşidin, 24

⁶⁵⁹ Ebû Tâlib el-Mekki, Kutü'l-Kulub, 115,160

⁶⁶⁰ Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, s.247-248

Ali Yardım da Mesnevî Hadisleri'nde Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan Vâbisa rivâyetine yer vermekte ve Ankaravî'nin naklettiği, halk arasında yaygınlaşan ifâdenin benzer iki rivâyetin birleştirilmesiyle oluştuğunu söylemektedir.⁶⁶¹

Hadis hakkında Ali Yardım “Nevevî, Süyûtî ve Münzirî, hadîsin hasen derecesinde bir senedle rivâyet edildiğini söylemektedirler.”⁶⁶² Ahmet Yıldırım ise, “Heysemî ricâlinin sika olduğunu belirtmiştir. Ricâli sika olan rivâyetin sahih olma ihtimâli yüksektir.”⁶⁶³ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Biz de hadisin hasen olduğunu düşünüyoruz.

YİRMİ ALTINCI HADİS

“ كاد الفقر ان يكون كفرا ”

“Fakirlik neredeyse küfür olayazdı.”

Hadîsin verilişi: “...Lâsiyyemâ inde farti'l-hâceti ve'l-fakri Kâle'n-Nebîyyu Aleyhissalâtü Vesselâm; “ كاد الفقر ان يكون كفرا ” Ale'l-husûs fakr u hâcet vaktinde hırs ve tama‘ hiç şâibe ve şüphe tutmaz. Belki matlûb ve mahbûbu olan şeyin vusûlüne ve ahzine kat'î idrak tutar ve eger anın zımında nice isyân ve küfür var ise de, anı kayırmayub anı getirmege sa'y u ikdâm eyler ve anın mazarrat ve fesâdını göremeyüb anın vusûlüne ve husûlüne tâlib olur. Anınçün Hazreti Nebîyy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, “Fakr, küfür olmağa karîb oldu” didi...” (Mesnevî Şerhi, VI/58)

Tahric: Hadîs bu lafızla Kütüb-i Sitte'de geçmemektedir. Ebû Dâvûd ve Nesâî'de Hazreti Peygamberin , “اني اعوذ بك من الكفر و الفقر” “Ey Allahım, küfürden ve fakirlikten sana sığınırım” şeklinde bir duası mevcuttur.⁶⁶⁴

Hadis, Kuzâî'nin Müsnedü'ş- Şihâb'ında ve Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde geçmektedir.⁶⁶⁵ Münâvî rivâyet hakkında, İbnü'l- Enbârî'nin “Doğru olsa bile, râvînin كاد الحسد ان يسبق القدر “Hased neredeyse kaderi geçeyazdı” ziyâdesi Hz. Peygamberin sözü değildir” değerlendirmesine yer vermektedir. Mübârekfûrî, cidden zayıf dediği hadis hakkında şöyle demektedir: “Ebû Nuaym, Hilve'de Enes'ten, Câmiu's- Sağîr'de rivayet edildiği gibi rivâyet etmiştir. Münâvî şerhinde isnâdında vâhlık olduğunu belirtmiştir...”⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Ali Yardım, a.g.e., s.148

⁶⁶² Ali Yardım, a.g.e., a.g.y.

⁶⁶³ Ahmet Yıldırım,a.g.e., s.247-248

⁶⁶⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 101; Nesâî, Sehv, 90, İstiâze, 16, 29; Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/32, 39, 42, 44.

⁶⁶⁵ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/342 (585-586 Enes'ten); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV/542, V/458

⁶⁶⁶ Mübârekfûrî, Tuhfetu'l-Ahvezî, VII/17, X/45

Zehebî Mîzânü'l-İ'tidâl'de Haccâc İbn. Ferâfisa'nın biyografisinde, Enes'ten merfu olarak gelen bir rivâyet olarak rivâyete yer vermekte ve Ebû Zur'a'nın bu zât hakkında "zayıf", Ebû Hâtim'in ise "kulluk görevini yerine getiren sâlih bir şeyh" dediğini aktarmaktadır.⁶⁶⁷ Zehebî, Yahyâ İbn. Yemân'ın biyografisinde de bu rivâyeti nakletmiştir.⁶⁶⁸ Ukaylî Ma'mer İbn. Zâide'nin biyografisinde, İbnü'l- Cevzî de el-İlelu'l-Mütenahiye'de rivâyeti eleştirmektedirler.⁶⁶⁹

Ankarâvî'nin verdiği metinle ilgili olarak, Aclûnî de şu malumatı vermektedir:

"Hadîsi Ahmed İbn. Münî' Hasan'dan veya Enes'ten merfu olarak **كاد الحسد ان يسبق** **القدر** ziyâdesiyle rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym'ın, Hilyesinde, İbnu's-Seken'in Musannef'inde, Beyhakî'nin Şuab'inde, İbn. Adıyy'in Kâmil'inde Hasan'dan şeksiz olarak rivâyet edilmektedir. Çoğunda şu lafız da mevcuttur: **أن يغلب بدل يسبق** Senette bulunan Yezid er-Rafâşî zayıftır. Taberânî senedinde zayıflık bulunan bir hadîs olarak **كاد الحسد أن يسبق القدر وكادت الحاجة** "Hased neredeyse kaderin önüne geçeyazdı. İhtiyaç neredeyse küfür olayazdı." şeklinde bir metinle rivâyet etmiştir. Hilye'de İkrime'nin anlatımıyla, Lokman (as)'ın oğluna şöyle dediği yazılıdır: "Ben defalarca tattım, fakirlikten daha acı hiçbir şey yoktur." Nesâî'nin Ebû Saîd'den merfu olarak rivâyet ettiği ve İbnu Hibbân'ın da tashih ettiği hadis şöyledir: "Hazreti Peygamber şöyle dedi "Ey Allahım! küfürden ve fakirlikten sana sığmırım". Bir adamın; "Bu ikisi denk midir?" demesi üzerine Hz. Peygamber, "Evet" buyurdu."⁶⁷⁰ şeklindeki rivâyet, zikredilen hadislerin en sahîh olanıdır. (Ankarâvî'nin de zikrettiği hadîsin) isnâdı, zayıftır."⁶⁷¹

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

YİRMİ YEDİNCİ HADİS

"موت الجار كفي بك واعظا"

"Öğüt olarak komşunun ölümü sana yeter."

Hadîsin Verilişi: "...Hemsâyenin mevti bana vâiz olmuşdur ki, "موت الجار كفي بك واعظا" " hadîsiyle benim dil ve canım amel kılmışdır, benim kesb ve dükkanımı birbirine urmuşdur..." (Mesnevî Şerhi, VI/59)

⁶⁶⁷ Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, II/204 (1746)

⁶⁶⁸ Zehebî, a.g.e., VII/231 (9669)

⁶⁶⁹ Zuafâ-i Ukaylî, IV/206 (1790); İbnü'l- Cevzî, el-İlelu'l-Mütenahiye, II/805 (1346).

⁶⁷⁰ İbn Hibbân, Sahîh, III/302 (1026); Nesâî, es- Sünenü'l- Kübrâ, IV/456 (7920); Nesâî, el- Müctebâ, VIII/267 (5475).

⁶⁷¹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/141 (1919)

Tahric: Kaynaklarda bu metinde bir hadîs bulunmamıştır. **كفي بالموت واعظا و كفي باليقين** şeklinde aşağıda zikredilen kaynaklarda geçmektedir. Ammâr'dan gelen rivayet hakkında Heysemî, “Taberânî rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Rebî‘ İbn. Bedr metrûk bir kimsedir.” değerlendirmesini yapmaktadır.⁶⁷²

Kuzâî Enes İbn. Mâlik'ten, Beyhakî ve İbn Ebî Âsım Ammâr'dan, İbnü'l- Mübârek İbn. Mes'ûd'dan bu rivâyeti nakletmektedirler.⁶⁷³ Münzirî'nin, et-Terğîb'de “Osman'dan Taberânî rivâyet etmiştir” kaydıyla yer verdiği rivâyet, Münâvî'nin, Feyzu'l-Kadîr'inde de, yer almaktadır.⁶⁷⁴

Aclûnî, hadîsi, Askerî'nin, Taberânî'nin ve Beyhakî'nin zayıf senedlerle rivâyet ettiklerini, Beyhakî'nin, Zühd'ünde bunun Fudayl İbn. İyaz'ın sözü olarak meşhur olduğunu söylediğini nakletmekte, .Hz. Ömer'in yüzüğüne “Ey Ömer ölüm vaiz olarak yeter” yazısını naksettiğini belirtmektedir.⁶⁷⁵ Gümüşhânevî de rivâyeti Taberânî'nin Ammâr (R.A.)'dan naklettiğini belirterek eserine almıştır.⁶⁷⁶

Netîce itibarıyla; manayı destekleyen zayıf rivâyetler eserlerde yer alsada, Ankaravî'nin naklettiği rivâyet tesbit edilememiştir.

YİRMİ SEKİZİNCİ HADİS

“ لا رهبانية في الاسلام ”

“İslam da ruhbanlık yoktur.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve dahî şol bir terehhübün ma'nâsındadır ki, Mustafa Aleyhisselâm ol terehhübden kendi ümmetini nehy eyledi. Böyle ki, “ لا رهبانية في الاسلام ” Ya'nî ol Hazreti Aleyhisselâm buyurdular ki: Dîn-i İslâmda ruhbanîyet yokdur...” (Mesnevî Şerhi, VI/62)

Tahric: Sahîh hadîslerde ruhbanlık yasaklanmakla birlikte, Ankaravî'nin verdiği metinle sağlam bir hadîs kaynaklarda geçmemektedir. Ankaravî rivâyetine benzeyen “İslamda ruhbanlık ve tebettül (evlenmeme) yoktur.” rivâyetini İbnü'l-Esir, en-Nihaye'de senet ve kaynak zikretmeden nakletmektedir.⁶⁷⁷ Aclûnî de Ankaravî rivâyetinine yer vererek, İbn. Hacer'in “Bu lafızla hiçbir yerde görmedim” dediğini naklettikten sonra, Beyhakî'nin

⁶⁷² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/308

⁶⁷³ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/302 (1409); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/353 (10556); İbn Ebî Âsım, Kitâbü'z-Zühd, I/176; İbn Mubârek, ez-Zühd, I/37 (147)

⁶⁷⁴ Münzirî, et-Terğîb; IV/120 (5058); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV/551, V/3

⁶⁷⁵ Aclûnî, a.g.e., II/146 (1933)

⁶⁷⁶ Gümüşhânevî, Râmûz el- Ehâdis, II/340 (6. Hadis).

rivâyet ettiği. إن الله أبدلنا بالرهبانية الحنفية السمحة. şeklinde Sa'd İbn. Ebî Vakkâs hadîsini aktarmaktadır.⁶⁷⁸

Bu rivâyeti destekleyen diğer rivâyete gelince;

Kadınlardan ayrı yaşamaya söz veren ashabdan Osman İbn.Maz'ûn'a Hz. Peygamber (S.A.V)'in, “يا عثمان إن الرهبانية لم تكتب علينا” “Ey Osman! Ruhbanlık bize emredilmemiştir” buyurması şeklindeki rivâyet, İbn. Hibbân'ın Sahîh'inde, Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde, Abdurrazzâk'ın Musannef'inde, Taberânî'nin Mu'cemu'l- Kebîr'inde, Beyhakî'nin Şuabu'l- İmân'ında ve Münâvî'nin, Feyzu'l- Kadîr'inde, kadının kocası üzerindeki hakları bâbında, Hz. Âişe'nin Havle binti Hakîme kocasıyla arasının nasıl olduğunu sorması şeklinde Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'inde yer almaktadır.⁶⁷⁹ Dârimî'nin Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan rivâyet ettiği benzer bir hadis de şöyledir: يا عثمان إني لم اومر بالرهبانية “Yâ Osmân! Ben papazların yaptıklarını yapmakla emrolunmadım.”⁶⁸⁰

ان الله قد ابدلنا بالرهبانية الحنفية السمحة metniyle rivâyet, Taberânî'nin Mu'cemu'l- Kebîr'inde Ruyânî'nin Müsned'inde ve Ebû Bekir el-Heysemî'nin Mecmeu'z- Zevâid'inde, yer almaktadır.⁶⁸¹ ان الله لم ارسل بالرهبانية lafzıyla Hakîm Tirmizî ve İbn Abdi'l-Berr,⁶⁸² ان الله لم يبعثني بالرهبانية lafzıyla da Zehebî rivâyete yer vermektedirler.⁶⁸³

Rahbâniyyet kelimesi yerine sarûret kelimesiyle gelen لا ضرورة في الإسلام rivâyetini ve kaynaklarını⁶⁸⁴ da veren Ali Yardım ve Ahmet Yıldırım, Dârimî rivâyetinin sonradan, “ لا رهبانية في الاسلام ”- “İslam'da ruhbanlık yoktur” şeklinde bir vecize hüviyyetine bürünmüş olması çok muhtemeldir.” görüşüne varmaktadırlar.⁶⁸⁵ Hâkim nakledilen bu rivâyetin Buhârî'nin şartına uygun olduğunu, ancak tahrir etmediğini belirtmekte, Zehebî de onun görüşünü doğrulamaktadır.⁶⁸⁶

⁶⁷⁷ İbnü'l Esir ,a.g.e., II/280

⁶⁷⁸ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/510 (3154); İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, IX/111

⁶⁷⁹ İbn. Hibbân, Sahîh, I/185 (9); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, VI/226 (25935); Abdurrazzâk, Musannef, VI/168 (10375); VII/150(16591); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, IX/38 (8319); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VII/137 (9761); Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/440; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IV/301

⁶⁸⁰ Dârimî, Sünen, II/179 (2169) (Dârimî, Nikâh,3)

⁶⁸¹ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI/62 (5519) Saîd İbnü'l-Âs'tan benzer bir rivâyet, VIII/170 (7715); Ruyânî, Müsned, II/317 (1279); Ebû Bekir el-Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, IV/252 Saîd İbnü'l-Âs'tan, IV/302.

⁶⁸² Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, IV/9; İbnü Abdi'l-Ber, et-Temhîd, XXI/225

⁶⁸³ Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, I/158

⁶⁸⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, II/192 (I/540) (1279. hadis); Ahmed ibn Hanbel, Müsned, I/669 (2845); Hâkim, Müstedrek,II/159 (2673); Süyûtî, el- Câmîu's- Sağır, II/748 (9892)

⁶⁸⁵ Ali Yardım, Mesnevi Hadîsleri, s.127; Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.403. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. . Mustafa Kara, Ruhbanlık ve Din Adamı, Nesil, Nisan, 1978, c.II, s.7,26-28; Nevzat Aşık, İbadette Aşırılığa Karşı Hazreti Peygamberin Tutum ve Tavır, s. 104-125.

⁶⁸⁶ Hâkim, Müstedrek, II/173 (2673)

Sonuç olarak; biz de Ahmet Yıldırım ve Ali Yardım'ın görüşüne katılıyor, Ankaravî lafzıyla ikinci el kaynaklarda yer alan rivâyetin, yukarıda zikredilen hadislerin manasına uygun olarak bir vecîze haline dönüştüğü ortadadır ve hadis sahihtir diyoruz.

YİRMİ DOKUZUNCU HADİS

”الجمعة حق واجب علي كل مسلم في جماعة الا اربعة: عبدا مملوكا او امرأة او صبيا او مريضا“

“Cuma namazı her müslümanın cemaatle kılması gereken bir vaciptir. Ancak şu dört kişi bundan müstesnadır; Köle olan erkek, kadın, çocuk ve hasta olan kimse.”

Hadîsin Verilişi: “...Dîn-i İslam'da olana Cum'a şarttır ve namazda cemâat olmak hem şarttır. Emr-i ma'rûf ve münkerden ihtirâz hem şarttır.Cum'a'yı terk kılan ve târik-i cemâat olan kimsenin İslâmı dürüst ve sahîh olmaz. Zîrâ Hazreti Nebî Aleyhisselâm;“ الجمعة ” buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/62)

Tahric: Ankaravî hadîsi naklettikten sonra, Tarık İbn. Şihâb'ın rivâyet ettiğini belirtmiştir. Bu bilgi doğrudur. Hadîs sahâbeden sayılan Tarık İbn. Şihâb ve Ebû Mûsâ kanalıyla Rasûlullah'dan rivâyet edilmektedir. Hâkim, bu hadîsin şeyhânın şartlarına göre sahîh olduğunu, fakat kitaplarına almadıklarını söylemekte, Zehebî de Telhîs'inde hadis için sahîh değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁶⁸⁷

Beyhakî de hadîsin Tarık'tan rivâyet edildiğini ve Ebû Dâvûd'un Tarık hakkında; “Tarık İbn. Şihâb Rasûlullahı görmüş, fakat ondan bir şey işitmemiştir.” dediğini nakletmekte ve şöyle demektedir: Senette Ebû Mûsâ'nın da bulunması gerekir. Ancak hadîsi bu şekilde rivâyet eden başkaları da mevcuttur...”⁶⁸⁸

Münâvî ve İbn Hacer rivâyete yer vermekte,⁶⁸⁹ Buhârî de hadisi et-Târîhu'l-Kebîr'inde Temîm ed-Dârî'den biraz farklı bir metinle rivâyet etmektedir.⁶⁹⁰

Netîce itibarıyla; bazı tarikleri zayıf bulunsa da, hadis sahihtir.

OTUZUNCU HADİS

”الذي يخاط الناس و يصبر علي اذا هم خير من الذي لا يخاط الناس و لا يصبر علي اذا هم“

“İnsanların arasına karışıp onların belalarına sabreden kişi, insanların arasına karışmayan ve onların eziyetlerine sabretmeyen kişiden daha hayırlıdır.”

⁶⁸⁷ Hakim, Müstedrek, I/425 (1062)

⁶⁸⁸ Beyhakî, Sünen, III/172 (5368); Ebû Dâvûd, Sünen, I/280 (1067) (Ebû Dâvûd, Salât, 209)

⁶⁸⁹ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, III/358; İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr, II/65 (649)

⁶⁹⁰ Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr, II/337 (2664)

Hadîsin verilîşi: "...Pes Müslim olana cemâat içre olmak ve bed hûlârın sabrî altında renci (sıkıntıyı) çekmek, halâyıka ebr (bulut) gibi menfaat virmek lazımdır. Nitekim Hazreti Nebî Aleyhissalâtu Vesselâm buyurdu: “الذي يخالط الناس و يصبر علي اذاهم خير من الذي لا يخالط الناس ” و لا يصبر علي اذاهم ...” (Mesnevî Şerhi, VI/62).

Tahric: Bu hadîs, bazı lafız değişiklikleri ile kaynaklarda geçmektedir. Tirmizî hadîsi; “ان المسلم اذا كان يخالط الناس و يصبر علي اذاهم خير من المسلم الذي لا يخالط الناس و لا يصبر علي اذاهم” Müslüman kişi insanlara karışır ve onların eziyetine sabrederse, insanların arasına karışmayan ve onların eziyetine sabretmeyenden daha hayırlıdır” şeklinde vermekte ve şöyle demektedir: “Hadîsi nakleden Yahyâ İbn. Vessab, Rasûlullahın ashabından yaşlı bir zattan şeklinde nakletmiştir. İbn. Adıyy, şu‘be‘nin bu yaşlı zatın İbn Ömer olduğu görüşünde olduğunu söylemektedir. Bu zatın Ebû Mûsâ olduğunu söyleyenler de olmuştur.”⁶⁹¹

Hadisi İbn Mâce İbn Ömer‘den rivâyet etmekte,⁶⁹² Ahmed İbn Hanbel ise, ashabdan yaşlı bir zâtın diyerek rivâyet ettiği hadis hakkında, “Haccâc, şu‘be ve Süleyman, o zatın İbn Ömer olduğu görüşündedir.” tesbitine yer vermektedir.⁶⁹³

İbn. Mâce ve Ahmed İbn Hanbel‘in râvî farklılıkları diğer kaynaklarda da kendisini göstermekte, kimi kaynaklarda hadisin ravisi olarak İbn Ömer yer alırken,⁶⁹⁴ kimi kaynaklarda ise, Nebî‘nin ashâbından bir adamdan⁶⁹⁵ ifâdesi göze çarpmaktadır. Beyhakî her iki şekilde de rivâyete yer vermiş ve yaşlı zâtın İbn Ömer olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.⁶⁹⁶ İbn. Hayyân el- Ensârî(274-369) ise, hadîsin râvîsi olarak Abdullah İbn Mes‘ûd‘u göstermektedir.⁶⁹⁷

Buhârî, İbn Mâce vb. âlimlerin hadisi İbn Ömer‘den rivâyet etmeleri, Ahmed İbn Hanbel, Beyhakî vb âlimlerin ise, “Yaşlı bir zât”, “Nebî‘nin ashabından bir adam” şeklinde raviyi verdikten sonra, İbn Ömer olduğunu düşündüklerini belirtmeleri, bizim hadîsin râvîsinin İbn Ömer olduğununu düşünmemize sebep olmaktadır.

⁶⁹¹Tirmizî, Sünen, IV/662 (2507); Osman Zeki Mollamehmedoğlu, Sünen-i Tirmizî Tercemesi, IV/ 292-293 (2625. hadis) (Tirmizî, Kıyâmet, 55)

⁶⁹² İbn Mâce, Sünen, II/1338 (4032) (İbn Mâce, Fiten, 23)

⁶⁹³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/43 (5022)

⁶⁹⁴ Taberânî, Mu‘cemu‘l-Evsat, I/118 (368), VI/110(5953); Buhârî, Edebü‘l- Müfred, I/140 (388); Deylemî, Firdevs, IV/186 (6574); Kurtubî, Tefsîr, X/361

⁶⁹⁵ İbn Ebî şeybe, Musannef, V/293 (26220); Müsnedü‘l-Haris (Zevâidu Heysemî), II/799 (809); Tayâlisî, Müsned, I/256 (1876); İbnu‘l-Ca‘d, Müsned,I/121 (745); Hennâd, Zühd, II/588 (1246)

⁶⁹⁶Beyhakî, Sünen, X/89 (19961) İbn Ömer‘den; (19962) Ashabdan yaşlı bir zattan, V/365 (23147) Yaşlı zâtın İbn. Ömer olduğunu düşünüyorum kaydıyla. Bu konuda ayrıca bkz. Beyhakî, şuabu‘l-İmân, VII/127 (9730) İbn Ömer‘den; Beyhakî, Zühd, II/110 (190).

⁶⁹⁷ İbn. Hayyân el- Ensârî(274-369), Tabakâtu‘l-Muhaddisîn bi İsbehan, II/91 (108)

Münâvî Feyzu'l-Kadîr'de bu rivâyete yer vermiş,⁶⁹⁸ Aclûnî de 2893. hadîsi açıklarken, bu hadise atıfta bulunmuştur.⁶⁹⁹

Sonuç olarak; Tirmizî hadis hakkında bir hüküm vermemiştir. Ancak Buhârî'nin Edebü'l- Müfred'inde ve Kütübü Sitte kaynaklarının bazısında yer almasından ve hadis hakkında olumsuz değerlendirmelere rastlamadığımızdan dolayı, hadisin sahit, sahit değilse de en azından hasen olarak değerlendirilebileceğini dūřünüyoruz.

OTUZ BİRİNCİ HADİS

“ خیر الناس انفعهم للناس ”

“İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydası dokunandır.”

Hadîsin Veriliři: “...Ey peder! Nâsın hayırlısı nâsa nef‘ eylemektir. Eger senk (tař, ağırlık) değil isen meder (özlü çamur) ile ne harf (rakip, dūřman, muhâlif)sin? Meder kesek pâresine dirler. Bu beyt bu hadîs-i şerife işâret olur. Kale Aleyhisselâm; “ خیر الناس انفعهم للناس ”...” (Mesnevî Şerhi, VI/62)

Tahric: Ankarâvî hadîsi Kuzâî'nin Câbir'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Hadisi sahit hadisleri içine alan kaynaklarda tesbit edemedik. Ankaravî'nin de işâret ettiği gibi hadis, Kuzâî'nin Müsnedü'ş- Şihâb'ında yer almakta, Kuzâî, Zeyd İbn. Hâlid el- Cühenî'den ve Câbir'den iki rivâyette bulunmaktadır.⁷⁰⁰

Hadisi senedi ile birlikte sadece Kuzâî'nin Müsnedü'ş-Şihâb'ında tesbit edebildiğini, diğer ikinci el kaynakların, hep Kuzâî'ye atıf yaptıklarını⁷⁰¹ belirten Ali Yardım, Taberânî'nin el- Mu‘cemu's- Sağir'inde, Hz. Ömer tarîkiyle gelip uzunca bir hadisin içinde geçen lafzı değişik, “أحب الناس إلي الله أنفعهم للناس...” hadisini nakletmekte⁷⁰² ve “Hadîsin sıhhat derecesi hakkında Suyûtî, *hasen* rumuzunu koymuştur.” bilgisini vermektedir.⁷⁰³

Aclûnî'nin, “ خیر الناس من ينفع الناس ” şeklindeki metin için, “Bunun hadîs olduğunu veya olmadığını zikreden kimseyi görmedim, araştırılsın. Fakat manası doğrudur” demesi, Ayrıca, Kuzâî'nin Câbir'den rivâyet ettiği (Camiu's-Sağir'de geçen) ve Ankarâvî'nin zikrettiği metni bu hadîse şâhid olarak zikretmesi⁷⁰⁴ de, Ali Yardım'ın değerlendirmesini desteklemektedir.

⁶⁹⁸ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/255

⁶⁹⁹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/446

⁷⁰⁰ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/223 (1233), (1234)

⁷⁰¹ Camiu's-Sağir, II/9; Kunûzu'l-Hakâik, I/125; Keşfü'l-Hafâ, I/425

⁷⁰² Taberânî, el- Mu‘cemu's- Sağir, II/35

⁷⁰³ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s. 49.

⁷⁰⁴ Keşfu'l-Hafâ, I/ 472 (1254)

Bu habere şevâhid olarak zikredilebilecek daha farklı metinler de vardır. İbn Hibbân'ın Ebû Hureyre'den, İbn Ebî Şeybe'nin Saîd el- Makberî'den rivâyet ettiği, قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ألا أخبركم بخيركم من شركم. فقال رجل: بلي يا رسول الله. قال: خيركم من يرجي خيره الله صلى الله عليه وسلم. “Size en hayırlılarınızı ve en şerhilerinizi haber vereyim mi?” diye sordu. Bir adam, “Evet ey Allahın Rasûlü” deyince Hz. Peygamber şöyle dedi: “Sizin en hayırlılarınız hayrı umulan şerrinden emîn olunan kimselerdir. En şerhileriniz hayrı umulmayan şerrinden emîn olunmayan kimselerdir.” şeklindeki rivâyet⁷⁰⁵ ve Zehebî ve İbn Hibbân'ın Amr İbn. Bekr'in biyografisinde , Câbir'den merfu olarak gelen المؤمن إلف مألوف ولاخير فيمن يألف ولا يؤلف به خير الناس أنفعهم للناس. “Mü'min güzel geçinen, kendisiyle güzel geçinilen kimsedir. Güzel geçinmeyen ve kendisiyle güzel geçinilmeyen kimsede hayır yoktur. İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” şeklindeki rivâyete yer vermeleri,⁷⁰⁶ hadisimize şevâhid olarak gösterilebilir.

Netîce itibarıyla; senediyle birlikte sadece Kuzâî'de geçen hadis, şevâhidlerin durumu da göz önünde bulundurularak, zayıf olarak değerlendirilebilir.

OTUZ İKİNCİ HADİS

“ امتي هذه امة مرحومة ليس عليها عذاب في الاخرة انما عذابها في الدنيا الفتن و الزلزال و القتل و البلا ”

“Benim ümmetim, merhamet olunmuş bir ümmettir. Ümmetime âhirette azab edilmeyecektir. Ümmetimin bu dünyada ki azabı ise, fitneler, zelzeleler, savaş ve belâdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Gel berû, ümmet-i merhûme ortasında ol. Hazreti Ahmed Aleyhisselâmın sünnetin koma, mahkûm ol. Bu ümmet-i Muhammed ümmet-i merhûmedir. Kemâ Kâle Aleyhisselâm: “ امتي هذه امة مرحومة ليس عليها عذاب في الاخرة انما عذابها في الدنيا الفتن و ...” (Mesnevî Şerhi, VI/62)

Tahric: Ankarâvî hadîsi Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'da, Ebû Mûsâ'dan rivâyet ettiğini nakletmektedir. Aşağıda yaptığımız tahrirden de anlaşılacağı üzere, Ankaravî'nin verdiği bu bilgi doğrudur.

Buhârî ve Müslim bu hadisi eserlerine almamışlardır. Ebû Mûsâ'dan gelen bu hadis için Hâkim, “Sahih bir isnâda sahiptir, fakat Buhârî ve Müslim tahrir etmemişlerdir.”

⁷⁰⁵ İbn Hibbân, Sahîh, II/285 (527) ve II/286 (528); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/91 (34430)

⁷⁰⁶ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/400, V/335; Zehebî, Mizânü'l-İ'tidâl, V/300 (6343); İbn. Hibbân, el-Mecrûhîn, II/79 (630)

demekte, Zehebî de sahih hükmüne katılmaktadır.⁷⁰⁷ Hadis, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ahmed İbn. Hanbel, Abd. İbn Humeyd, Beyhakî ve Taberânî tarafından rivâyet edilmiştir.⁷⁰⁸

Ruyânî ve Bezzâr Müsned'lerinde, Nuaym İbn Hammâd da el- Fiten adlı eserinde hadise yer vermişlerdir.⁷⁰⁹ Aclûnî hadîsi Ebû Dâvûd, Taberânî, Hakim ve Beyhakî'nin Ebû Mûsâ'dan rivâyet ettiğini kaydetmektedir.⁷¹⁰ Bu bilgi doğrudur. Ancak Nuaym İbn Hammâd Ebû Mûsâ ve Muâz İbn. Cebel'den iki rivâyette bulunurken, Kuzâî de Müsnedü'-ş- Şihâb'ında Enes ve Ebû Mûsâ'dan dört hadis nakletmektedir.⁷¹¹

Ali Yardım'ın hadîsin tahririni yaptıktan sonra, "Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, hadîs, muhaddislerce sahîh olarak kabul edilmiştir"⁷¹² demektedir. Biz de bu görüşe katılıyor ve hadis sahihtir diyoruz.

OTUZ ÜÇÜNCÜ HADİS

” امتي امة مرحومة مغفور لها مثاب عليها “

“Ümmetim merhamet olunmuş bir ümmettir. Hataları bağışlanmış, günahlarından vazgeçilmiş(bağışlanmış)tır.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve Kâle Aleyhisselâm: “ امتي امة مرحومة مغفور لها مثاب عليها ” ...” (Mesnevî Şerhi, VI/62).

Tahric: Ankarâvî bu hadîsi Hâkim'in, Künâ'sında Enes'ten rivâyet ettiğini söylemektedir. Aclûnî bu bilgiyi doğrulamakta ve hadîsi Hâkim'in, Künâ'sında Enes'ten rivâyet ettiğini, Münâvî'nin de dediği gibi münker bir haber olduğunu söylemektedir.⁷¹³

Bu metin bazı ilâvelerle ve lafız farklılıkları ile değişik yollardan rivâyet edilmiştir.

Mecmeu'z-Zevâid'de Ebû Hureyre'den gelen rivâyet şu şekildedir: “ امتي امة مرحومة قد رفع عنهم العذاب الا عذابهم انفسهم بايدهم ” “Ümmetim, merhamet olunmuş bir ümmettir. Onlardan azab kaldırılmıştır. Ancak kendi elleriyle kendi nefislerine yaptıkları (sebepler oldukları) azab (eziyet) vardır.” Heysemî, bu hadîsi Taberânî'nin Evsat'ta rivâyet ettiğini, hadîsin isnâdında

⁷⁰⁷ Hâkim, el- Müstedrek, IV/283 (7649), IV/491 (8372)

⁷⁰⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/105 (4278) (Ebû Dâvûd, Fiten, 7); İbn Mâce, Sünen, Zühd, 34) Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/410 (19693), IV/418 (19767); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/190 (536); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, VII/148 (9799); Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IV/230 (4055)

⁷⁰⁹ Ruyânî, Müsned, I/334 (505) Ebû Mûsâ'dan bazı değişikliklerle; Bezzâr, Müsned, VIII/91 (3090), VIII/101 (3099); Nuaym İbn. Hammâd, el-Fiten, II/614 (1707) Ebû Mûsâ'dan, II/615(1709) Muaz İbn. Cebel'den.

⁷¹⁰ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/229 (200)

⁷¹¹ Nuaym İbn. Hammâd, el-Fiten, a.g.y; Kuzâî, Müsnedü'-ş-Şihâb, II/100 (967) Enes'ten, (968) Ebû Mûsâ'dan, (969) Ebû Mûsâ'dan, II/101(970) Enes'ten.

⁷¹² Ali Yardım. a.g.e., s.50.

yer alan Saîd İbn. Müslime el-Emevî'nin zayıf olduğunu, İbnu Hibbân'ın onu güvenilir bulunduğunu, ancak bu görüşüyle hata ettiğini, hadîsin diğer ricâlinin ise sika olduğunu söylemektedir.⁷¹⁴ Taberânî'nin Ebû Hureyre'den gelen diğer bir rivâyeti ise, Ankaravî rivâyetidir ve şu şekildedir:

إن امتي امة مرحومة متاب عليها مغفور لها لا عذاب عليها في الآخرة إنما عذابها في الدنيا الزلزال والفتن.
“Ümmetim merhamet olunmuş bir ümmettir. Günahlarından vazgeçilmiş ve hataları bağışlanmıştır. Onlara ahirette azab edilmeyecektir. Dünyadaki azapları ise, zelzeleler ve fitnedir.”⁷¹⁵

Mecmeu'z-Zevâid'de Enes İbn. Mâlikten gelen ikinci bir rivâyet te şöyledir: امتي مرحومة متاب عليها تدخل قبورها بذنوبها و تخرج من قبورها لا ذنوب عليها يمحص عنها باستغفار المؤمنين لها
“Ümmetim merhamet olunmuş bir ümmettir. Tevbeleri kabul olunmuştur. Mezarına günahları ile birlikte girer, günahsız olarak mezarlarından çıkarlar. Mü'minlerin (ümmetim için) yaptığı istiğfarlar sebebiyle günahlarından arınırlar.”⁷¹⁶ Heysemî, hadîsi Taberânî'nin Evsat'ta şeyhi Ahmed İbn. Tâhir İbn. Harmele'den rivâyet ettiğini, onun ise *kezzâb* olduğunu söylemektedir.

Benzer bir rivâyet te, Sünen-i İbni Mâce'de Enes İbn. Mâlik'ten rivâyet edilmektedir: ان هذه الامة مرحومة عذابها بايديها فإذا كان يوم القيامة دفع الي كل رجل من المسلمين رجل من المشركين فيقال هذا فداؤك من النار
Bu Ümmet merhamet olunmuş bir ümmettir. Azabları kendi elleriyedir. Kıyâmet günü geldiğinde Müslümanlardan her bir kişi için bedel olarak müşriklerden bir kişi cehenneme atılır ve ona şöyle denilir; Bu senin Cehennem den kurtuluş fidyendir.”⁷¹⁷ Aynı hadis Ahmed İbn. Hanbel ve Taberânî tarafından Ebû Mûsâ kanalıyla da rivâyet edilmektedir.⁷¹⁸ Bu konudaki benzer rivâyetlere Ruyânî'nin Müsned'inde, Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında ve Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında da rastlanmaktadır.⁷¹⁹

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, rivayet zayıftır.

OTUZ DÖRDÜNCÜ HADİS

” مثل الجليس السوء كنافخ الكير اما ان يحرق ثيابك و اما ان تجد منه ريحة خبيثة “

⁷¹³ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/229 (599)

⁷¹⁴ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VII/224; Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, VII/80 (6909)

⁷¹⁵ Taberânî, Müsnedü'ş- Şâmiyyîn, I/268 (466)

⁷¹⁶ Heysemî, a.g.e., X/69; Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, II/246 (1879). Benzer bir rivâyet için bkz. Deylemî, el-Firdevs, I/411(1663) Muaz İbn. Cebel'den.

⁷¹⁷ İbn Mâce, Sünen, II/1434 (4292)

⁷¹⁸ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/408 (19675); Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağir, I/25 (5); Mu'cemu'l-Evsat, II/370 (2257)

⁷¹⁹ Ruyânî, Müsned, I/314 (467) ve I/328(497); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, I/342 (378); Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I/294 (974)

“Kötü insanların meclisi, demirci ocağı gibidir.Ya elbiseni yakar, ya da duman ve kokusu sana ulaşır.”

Hadîsin Verilişi: “...Eyû kimse bed kimse ile otursa bed olur. Ya’nî herkesle sohbet kılmak eyû değildir. Yârân-ı bed ile musâhabet kılmaktan halvet nişîn olmak ve ferd u yektâ oturmak nice vucûhla evlâ ve bihterdir. Anınçün ki bir eyû kimse kabîh ve bed hû kimse ile otursa, la bûd ol eyû kimse hem bed hû olur. Ve ol bed u kabîh olan kimsenin huyu ana sirâyet kılar ki, sohbet müessir ve tabîat sârikadır. Ve şey’ mukârininin hükmünü ahz eyler. Anınçün Hazreti Nebî Aleyhisselâm buyurdular: “ مثل المجلس السوء كنافخ الكير اما ان يحرق ثيابك و ” اما ان تجد منه ريحة خبيثة ...”(Mesnevî Şerhi, VI/62)

Tahric: Bu hadis, müttefekun aleyh bir hadîstir. Buhârî’nin Zebâih ve Büyû‘, Müslim’in Birr bâblarında Ebû Mûsâ’dan rivâyet ettikleri hadisi,⁷²⁰ İbn Hibbân, Ahmed İbn Hanbel, Ruyânî, Humeydî, Tayâlisî ve Bezzâr da Ebû Mûsâ’dan rivâyet etmişlerdir.⁷²¹ Kuzâî ve Hennâd da hadisi Ebû Mûsâ’dan rivâyet edenler arasındadırlar.⁷²²

Heysemî Mecmeu’z- Zevâid’de Celîsü’s- Sâlih bâbında Ebû Mûsâ’dan gelen rivâyete yer vermiş,⁷²³ Ebû Dâvûd ve Ebû Ya’lâ da hadisi Enes İbn Mâlik’ten rivâyet etmişlerdir.⁷²⁴ Makdisî Enes İbn. Mâlik’ten değişik lafızlarla ve isnâdı sahîh kaydıyla, rivâyete eserinde yer vermiştir.,⁷²⁵

Münzirî ve Münâvî de hadise eserlerinde yer vermektedirler.⁷²⁶ Münâvî Abdullah İbn. Ömer’den ve Ebû Mûsâ’dan iki rivâyet nakletmekte ve Ebû Mûsâ’dan gelen hadis hakkında şöyle demektedir: “Râğıb el- Isfehânî bu konuda şöyle demektedir: Bu hadis insanın bütün gayretiyle sâlih insanlarla beraber olmasını ve onların meclisinde bulunmasını tembih etmektedir. Onların meclisi ve sohbeti kötü insanı iyi yapar. Nitekim kötülerle beraber olmak da, iyi insanı kötü yapar.” Hikmet erbâbı zâtlar şu hakîkati beyân etmişlerdir: “Kim hayırlı bir insanla beraber olursa, onun bereketine ulaşır.” Demek ki Allah dostlarının meclisinde bulunup yanlarından ayrılmayan kimseler hüsrana uğramazlar.”⁷²⁷

⁷²⁰ Buhârî, Sahîh, II/741 (1995), V/2104 (5214) (Buhârî, Zebaiih,31, Büyû‘, 38); Müslim, Sahîh, IV/2026 (2628) (Müslim,Birr,146)

⁷²¹ İbn Hibbân, Sahîh, II/321 (561) ve II/341 (579); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/404,405, IV/408 (19667); Ruyânî, Müsned, I/318 (474); Humeydî, Müsned, II/339 (770); Tayâlisî, Müsned, I/70 (515); Bezzâr, Müsned, VIII/44 (3027) ve VIII/166 (3190)

⁷²² Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb; II/287(1377) ve II/288(1378,1379,1380); Hennâd, Zühd, II/583 (1237)

⁷²³ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VIII/61

⁷²⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/259 (4831) (Ebû Dâvûd, Edeb,16); Ebû Ya’lâ, Müsned, VII/274 (4295)

⁷²⁵ Makdisî, el-Ehâdîsü’l-Muhtara, VI/199 (2215) ve VI/200(2216)

⁷²⁶ Münzirî, et-Terğib, IV/24 (4638); Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, III/4 Abdullah İbn. Ömer’den, V/506, V/507 Ebû Mûsâ’dan.

⁷²⁷ Münâvî, a.g.e, a.g.y; Ahmet Yıldırım, a.g.e.,s.261-262.

Buhârî ayrıca Târîhu'l-Kebîr'inde hadise yer vermiş,⁷²⁸ Ukaylî, Büreyd İbn. Abdillâh İbn. Ebî Bürde İbn. Ebî Mûsâ el- Eş'arî'nin biyografisinde rivâyeti nakletmiş,⁷²⁹ Aclûnî de eserine aldığı hadis hakkında,“Ebû Mûsâ'dan merfûan rivâyet edilmiştir, müttfekun aleyhtir. el-Askerî, Ebû Nuaym ve Deylemî Enes'ten rivâyet etmişlerdir.” değerlendirmesini yapmıştır.⁷³⁰ Dârekutnî, Kurtubî, el- Mizzî ve daha pek çok âlim hadisi eserlerine almışlardır.⁷³¹

Sonuç olarak; Şeyhân'ın yanı sıra pek çok muhaddis tarafından rivâyet edilen hadis, sahihtir.

OTUZ BEŞİNCİ HADİS

“ كل آت بعد حين فهو آت ”

“Her gelecek, bir zaman sonra gelecektir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî her şol kimsenin ki rûz u şeb arzu ve müştêhâsı nân ve gıdâ ola, ol kimse fi'l-mesel hımâr gibidir. Anınla musâhabet ayn-ı ruhbâniyettir ki, din-i İslamda anınla sohbet eylemek yokdur. Zîrâ anın huşu har gibi alef cânibine olur. Öyle kimseden geç, tâ kim bîhaber kalmayasın ve bîmarifet olmayasın. Zîrâ Hak Teâlâ'dan gayrı her ne kadar şey varsa dökülüsü çürümüş olur ve fenâ bulur. Ve gelecek ba'de'l-hiyn gelmiş hükmünde ve her olacak olmuş hükmündedir...” (Mesnevî Şerhi, VI/63)

Tahric: Yukarıda verilen rivâyet metni, Mesnevî beytinin içinde yer almakta ve Ankaravî yukarıda naklettiğimiz açıklamalarda bulunmaktadır. Verilen lafızla kaynaklarda yer alan bir rivâyet bulamadık. Ancak bu rivâyet mana olarak كل آت قريب hadîsine benzemektedir. Aclûnî rivâyetle (كل آت قريب) ilgili olarak şu bilgileri vermektedir;

“Bunu İbn Merdûye, İbn Mes'ûd'dan merfu ve mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Lafız şu şekildedir; “Ölüm(son) size çok uzak gelmesin, bu sebeple kalbiniz kararır. Dikkat ediniz, gelecek olan her şey yakındır. Dikkat ediniz, uzak olan şey, hiç gelmeyecek olandır.” Bunu Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât'ta İbn. Şihâb'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bu daha uzunca bir rivâyetin içerisinden bir cümledir. Ancak burada ifâde, “كل ما هو آت قريب” şeklindedir.”⁷³²

⁷²⁸ Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, VIII/427 (3589)

⁷²⁹ Ukaylî, Zuafâ, I/158 (200)

⁷³⁰ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/258 (2267)

⁷³¹ Dârekutnî, İlel, VII/247 (1324); Kurtubî, Tefsîr, XIII/27; el- Mizzî, Tehzibü'l-Kemâl, XII/374 (2696)

⁷³² Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/149 (1942)

Aclûnî, *كل ما هو آت قريب* rivâyetini ise, “Kuzâî’nin Zeyd İbn. Hâlid el- Cühenî’den “Bu hutbeyi (sözü) Rasûlullah’tan çabucak ezberledim” dediğine işâret ederek nakletmektedir.”⁷³³

Hatîb el- Bağdâdî, “كل ما هو آت قريب” şeklinde gelen bu rivâyeti, Rasûlullâhın Abdü’l-Kays heyetiyle konuşurken, Kus İbn. Sâide’nin Ukaz panayırında yaptığı konuşmayı hatırlatması ve onun sözüne işâret etmesi şeklinde vermektedir.⁷³⁴ Aynı şekilde bu rivâyet İbn. Ebî Âsım’ın Kitabu’z-Zühd’ünde⁷³⁵ ve Beyhakî’nin Sünen ve Şuab’ında da yer almaktadır.⁷³⁶

Sonuç olarak; Mesnevî metniyle bir hadis tesbit edilememiştir. Manayı destekleyen rivâyet için ise zayıf değerlendirmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

OTUZ ALTINCI HADİS

“انا النبي بالسيف و انا القتل الضحوك”

“Ben kılıçla gönderilen bir Peygamberim. Ben güldüren (düşmanlarına iyi muamele eden) savaşçıyım”

Hadîsin Verilişi: Mesnevî beytinde yer alan “Kılıç Peygamberi” ifâdesini açıklayan Ankaravî diyor ki: “...Peygamber kılıçla gönderildi. Ümmeti de saflar yaran bir ümmettir. Ol Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem çünkü Nebîyy-i seyf olmuştur.Ya’nî “ انا النبي و انا القتل الضحوك و بالسيف ” kavlinin mûcibince, ol Hazret Nebîyy-i bi’s- Seyf oldu ve küffâr ve füccârla gâzâ ve cihâd kıldı... ” (Mesnevî Şerhi, VI/63)

Tahric: Ankaravî’nin verdiği metinle bir hadis tesbit edemedik. Ancak İbn. Kesîr, Fetih Sûresi’ndeki, “محمد رسول الله...” âyetinin tefsîrinde Hazreti Peygamber in “Dahûk” ve “Kattal” sıfatlarının olduğunu söylemekte, “O, dostlarını güldüren, düşmanlarını öldüren kimsedir” demekte,⁷³⁷ başka bir yerde ise, Rasûlullâh’ın, انا الضحوك القتل dediğini belirtmektedir.⁷³⁸

Ali Yardım ise, Mevlânâ’nın mana olarak zikrettiği hadîsi tevsik eder mahiyette şöyle bir hadîse işâret etmektedir:

⁷³³ Aclûnî, a.g.e., II/162 (1981); Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I/148 (202) Zeyd İbn. Hâlid el-Cühenî’den, II/263(1325) Abdullah İbn Mes’ûd’dan.

⁷³⁴ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, II/ 281

⁷³⁵ İbn. Ebî Âsım, Kitabu’z-Zühd, I/355

⁷³⁶ Beyhakî, Sünen, III/215 (5595); Şuabu’l-Îmân, IV/200 (4786) ve IV/201(4788) Abdullah İbn Mes’ûd’dan.

⁷³⁷ İbn. Kesîr, Tefsîr, II/71.

⁷³⁸ İbn. Kesîr, a.g.e, II/403

عن ابن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: بعثت بين يدي الساعة بالسيف حتى يعبد الله تعالى وحده لا شريك له و جعل رزقي تحت ظل رمحي و جعل الذل و الصغار علي من خالف امري و من تشبه بقوم فهو منهم.

Abdullah İbn. Ömer'den; Peygamber Efendimiz; “Ben sadece hiçbir ortağı olmayan Allah’a ibâdet edilinceye kadar, kılıçla gönderildim. Rızkım, süngümün gölgesinde bulunmaktadır. Zillet ve meskenet ise, emrime muhalefet eden kimselerdir. Kendini başka bir millete benzeten kimse, o milletten sayılır.” buyurmuşlardır.⁷³⁹

Hadisi Ahmed İbn Hanbel rivâyet etmektedir.⁷⁴⁰ Heysemî, İbn. Ömer'den gelen hadîsi Ahmed İbn. Hanbel'in rivâyet ettiğini, senette yer alan Abdurrahman İbn. Sabit'i, İbnü'l-Medîni ve bazı kimseler sika bulurken, Ahmed ve diğer bazı kimselerin zayıf bulunduğunu, diğer ricâlinin ise sika olduğunu belirtmektedir.⁷⁴¹ Beyhakî ve Deylemî de İbn Ömer'den gelen hadise eserlerinde işâret etmektedirler.⁷⁴² İbn Abdilberr de hadisi et- Temhîd'inde nakletmektedir.⁷⁴³

Ali Yardım “Hadîsi nakleden Ahmed İbn. Hanbel ve Süyûtî hüküm belirtmezler. El-Câmiu's-Sağîr şârihleri **Hasen** derecesinde bir senetle rivâyet edildiğini söylerler.”⁷⁴⁴ diyerek rivâyetin hasen olduğuna işâret etmektedir. Ankaravî'nin verdiği metinle ise hadis tesbit edilememiştir.

OTUZ YEDİNCİ HADİS

ان الشيطان ذنب الانسان كذنب الغنم تأخذ الشات القاصية و الدانية فأياكم و الشعاب و عليكم و العامة و ” الجماعة ”

“Koyunun kurdu olduğu gibi, muhakkak şeytan da insanın kurdudur. Kurdun sürüden ayrılan koyunu kapıldığı gibi, şeytan da cemaattan ayrılanı kollar. Çokluk arasında bulunun. Cemaate (bilgi sahibi çoğunluk müslümanların yanında olmaya) ve camiye devam edin (burnunuzun dikine gitmeyin).”

Hadîsin Verilişi: “...Bu beytler bu hadîs-i şerifin mazmûnuna işâret olur. Kâle Sallallâhu Teâlâ Aleyhi ve Selem:... ” (Mesnevî Şerhi, VI/64)

⁷³⁹ Ali Yardım, Mesnevî Hadisleri, s.150.

⁷⁴⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/50 (5114), (5115) ve II/92 (5667)

⁷⁴¹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VI/49

⁷⁴² Beyhakî, Şuabu'l-İmân, II/75 (1199); Deylemî, Firdevs, II/13 (2099)

⁷⁴³ İbn. Abdi'l-Berr, et-Temhîd, XI/76.

⁷⁴⁴ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.150

Ankaravî hadîsi, Ahmed'in, Muaz'dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. Hadîs bu metin ve biraz farklı metinlerle kaynaklarda geçmektedir. Ankaravî'nin verdiği bilgi doğrudur. Hadîsi Ahmed İbn Hanbel Ebû'd-Derdâ'dan ve Muaz (R.A)'den gelen tariklerle rivâyet etmektedir. Muaz İbn. Cebel'den gelen rivâyetlerde “الدانية” yerine, “الناحية” kelimesi kullanılmıştır.⁷⁴⁵ İbn Hibbân benzer bir hadis rivâyet etmekte,⁷⁴⁶ İbn Huzeyme de Sahîh'inde Ebu'd- Derdâ'dan benzer bir rivâyette bulunmaktadır.⁷⁴⁷ Ebû Dâvûd, Nesâî ve Beyhakî de hadîsi Ebu'd- Derdâ'dan rivâyet etmişlerdir.⁷⁴⁸

Hâkim Müstedrek'inde Ebû'd-Derdâ'dan gelen hadis hakkında şöyle demektedir; “Bu sadûk bir hadîstir. Râvîleri ihticâc edilecek kimselerdir. Ancak Saîd İbn. Hubeş (حبيش) zâid bir mezhebden olmakla tanınır, ancak sika olanlardan hadîs rivâyet eder.”⁷⁴⁹ Başka bir yerde ise Ebu'd- Derdâ hadîsi için Hakim, hadîsin isnâdının sahîh olduğunu, fakat şeyhanın bunu tahrir etmediklerini söylemektedir.⁷⁵⁰ Zehebî de Telhîs'inde bu görüşlere katıldığını belirtmektedir.⁷⁵¹

Beyhakî Şuab'ında Muaz İbn Cebel hadîsine de yer vermektedir.⁷⁵² Taberânî Mu'cemu'l-Kebîr'inde hadisi Muaz İbn Cebel'den rivâyet etmiş,⁷⁵³ Heysemî Mecmeu'z-Zevâid'ine bu rivâyeti de almıştır.⁷⁵⁴ Hadis Zevâid-i Heysemî'de de yer almaktadır.⁷⁵⁵

Hadis zikrettiğimiz kaynakların dışında da pek çok eserde yer almaktadır.⁷⁵⁶

Muaz İbn. Cebel rivâyetlerinin hepsinde الدانية kelimesi değil, الناحية kelimesi kullanılmıştır. Ankaravî metninde yazım yanlışlığı yapılması kuvvetle muhtemeldir.

Hadis sahihtir.

OTUZ SEKİZİNCİ HADİS

⁷⁴⁵ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/196 (21758) Ebû'd-Derdâ'dan, V/232 (22082) Muaz İbn. Cebel'den, V/243 (22160) Muaz İbn. Cebel'den, VI/446 (27554) Ebû'd-Derdâ'dan.

⁷⁴⁶ İbn. Hibbân, Sahîh, V/459 (2101)

⁷⁴⁷ İbn. Huzeyme, Sahîh, II/371 (1486)

⁷⁴⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, I/150 (547) (ebû Dâvûd, Salât, 46); Nesâî, Sünen, I/296 (920); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), II/106 (847) (Nesâî, İmâmet, 48); Beyhakî, es-Sünenü's-Suğra, I/300 (504); Sünen-i Kübrâ, III/54 (4708); Şuabu'l-İmân, III/57 (2859)

⁷⁴⁹ Hâkim, Müstedrek, I/330 (765)

⁷⁵⁰ Hâkim, a.g.e., II/524 (3796)

⁷⁵¹ Hâkim, a.g.e., a.g.y.

⁷⁵² Beyhakî, Şuabu'l-İmân, III/57 (2860)

⁷⁵³ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XX/164 (344)

⁷⁵⁴ Heysemî, a.g.e., II/23, V/219

⁷⁵⁵ Müsnedü'l-Hâris-Zevâid-i Heysemî-, II/635 (606)

⁷⁵⁶ Hadisin geçtiği bazı kaynaklar şunlardır; Heysemî, Mevâridü'z-Zam'ân, I/120 (425); İbn Mübârek, Zühd, I/461 (1306) Münzirî, et- Terğîb, I/137 (499), I/166 (617); İbn. Abdi'l-Berr, et-Temhîd, XIII/281, XVIII/337; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, II/350, V/476; el- Mizzî, Tehzibu'l-Kemâl, X/183 (2165) Sâib İbn. Hubeş'in biyografisinde Ebû'd-Derdâ'dan; İbnu Hacer el-Askalânî, Telhisü'l-Habîr, II/26 (555); İbn. Kesîr, Tefsîr, II/341.

”المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا“

”Mü’minin, mü’min kardeşi için olan durumu, birbirini destekleyen tuğlaların oluşturduğu duvara benzer.”

Hadîsin Verilişi: “...Eger duvarların birbirine muâvenet ve yarlığı olmaya, hâne ve anbarlar kaçan yukarı gelir. Meselâ her bir divar eger birbirinden cüdâ ola, sakf havada muallak nice olur. Ya’nî lâ bûd bir hânenin vucûduna ve sakf-ı hânenin kıyâmına birkaç divar lazımdır. Tâ kim ol hânenin sakfı ol divarların sebebiyle kâim ola. Ve duvarlara dahî taştan ve kerpiçten taşların ve kerpiçlerin bir yere cem‘ olması ve birbiriyle ittihâd ve ittisâl kılması lazım olur ki, bünyân-ı mersûs vucûda gele. Ve bir nice divar ol taşların bir yere müctemi‘ olmasından binâ oluna. Pes, “المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا” hadîsinin mücibince mü’min, mü’mine yâr ve muîn olsa ve bir nicesi ittifâk ve ittihâd kılrsa, ba‘zısı ba‘zısını şeddeyleyen bünyân-ı mersûs gibi olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/66)

Tahric: Hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Hibbân Ebû Mûsâ’dan rivâyet etmişlerdir.⁷⁵⁷ Beyhakî, İbn Ebî Şeybe, Bezzâr, Humeydî, Tayâlisî, Ebû Ya‘lâ ve Abd İbn. Humeyd de hadîsi Ebû Mûsâ’dan rivâyet etmektedirler.⁷⁵⁸ Kuzâtî, İbnü’l-Mübârek ve Deylemî de Ebû Mûsâ kanalıyla gelen hadise eserlerinde yer vermişlerdir.⁷⁵⁹

Bu hadis daha pek çok kaynaktan rivâyet edilmektedir.⁷⁶⁰ Ancak Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid’de Ebû Hureyre’den gelen bu hadis için, “Taberânî, Evsat’ta Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir. İsnadda yer alan Sâlih İbn. Nebhân zayıftır” değerlendirmesini yapmaktadır.⁷⁶¹

Sonuç olarak; zayıf tarikleri mevcut olsa da, hadisin sahih olduğu ortadadır.

OTUZ DOKUZUNCU HADİS

”ان الله لا ينام ولا ينبغي له ان ينام“

”Allah uyumaz.(Zaten) uyumak da ona gerekmez (yakışmaz).”

Hadîsin Verilişi: “...Ol Padişah lâ yemût ve lâ yenâm ber mücib lâ te’huzuhû **sinetun** afitâb gibi hâb u hûr tutmaz ve yatmaz ve uyumaz ve yemez ve içmez. Nitekim وهو

⁷⁵⁷ Buhârî, Sahîh, I/182 (467), II/863 (2314), V/2242 (5680) (Buhârî, Salat,88, Edeb,36, Mezalim,5); Müslim, Sahîh, IV/1999 (2585) (Müslim,Birr,65); Tirmizî, Sünen, IV/325 (1928) (Tirmizî, Birr, 18); Nesâî, Sünen, II/41 (2341); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), V/79 (2560) (Nesâî,Zekat,67); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/404 (19640), IV/405 (19641) ve IV/409 (19682); İbn. Hibbân, Sahîh, I/467 (231)

⁷⁵⁸ Beyhakî, Sünen, VI/94(11291); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/89 (34413); Bezzâr, Müsned,VIII/160 (3182); Humeydî, Müsned, II/340 (772); Tayâlisî, Müsned, I/68 (503); Ebû Ya‘lâ, Müsned, XIII/279 (7295), XIII/307 (7321); Abd İbn. Humeyd, Müsned,I/196 (556)

⁷⁵⁹ Kuzâtî, Müsnedü’Şihâb, I/112 (134); İbnü Mübârek, Zühd, I/118 (350); Deylemî, Firdevs, IV/182 (6563)

⁷⁶⁰ Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, VI/252; Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ, XII/399...

ان الله لا ينام ولا ينبغي “ Ve Hazret-i Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem dahî “ ان الله لا ينام ولا يطعم buyurdu. (Mesnevî Şerhi, VI/71)

Tahric: Hadîs Müslim başta olmak üzere pek çok kaynakta geçen bir hadîstir. Müslim metni إن الله عز وجل لا ينام ولا ينبغي له أن ينام يخفض القسط ويرفعه يرفع إليه عمل الليل قبل عمل النهار وعمل النهار قبل عمل الليل حجابه نور “Allah uyumaz, uyumak onun için gerekli değildir. Adâleti ikâme eder ve onu yükseltir. Gece ameli O’na gündüz amelinden önce, gündüz ameli gece amelinden önce yükseltilir. O’nun perdesi nurdur...” şeklinde daha uzun bir metindir.⁷⁶² Ebû Mûsâ’dan gelen bu hadis, İbn. Mâce, Ahmed İbn. Hanbel ve İbn. Hibbân tarafından da rivâyet edilmiştir.⁷⁶³

Ebû Avane, Ruyânî, Tayâlisî, Bezzâr, Ebû Ya’lâ ve Abd İbn Humeyd de hadisi rivâyet eden muhaddislerdendir.⁷⁶⁴ Ebû Nuaym, Taberânî, Deylemî, Münâvî ve daha pek çok âlim bu hadise eserlerinde yer vermektedirler.⁷⁶⁵

Rivâyetlerin hepsi Ebû Mûsâ’ya dayanmaktadır.

Hadis sahihtir.

KIRKINCI HADİS

إذا مضى شطر الليل أو ثلثاه ينزل الله الي سماء الدنيا فيقول: هل من داع فيستجاب له و هل من مستغفر فيغفر له و هل من سائل فيعطي سؤله.

“Gecenin yarısı veya üçte biri geçtiğinde Allah dünya semasına nüzûl eder ve şöyle der; “Duâ eden yok mu, duası kabul olunsun. Af dileyen yok mu, bağışlansın. İsteyen yok mu, istediği kendisine verilsin.”

Hadîsin Verilişi: “...Bârân-ı âsmândan zemîn teşne cânibine nice irüşürse ben hem âsmân-ı ma’nevîden arâzi-i kulûb tâlibine fuyûzât-ı subhâniyye ve tecelliyât-ı latîfiyye ve cemâliyyemle irüşürüm ve anların kulûbunu tâze ve sirâb eylerim. Hazret-i Hak Teâlâ’nın âsmândan irişmesi ve âsmân-ı dünyaya nüzûl kılması husûsunda hadîs-i şerîf vâki’ olmuştur. Kale Sallallâhu Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/73)

⁷⁶¹ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VIII/87, VIII/188

⁷⁶² Müslim, Sahîh, I/161,162 (179. nota iki rivâyet) (Müslim, İmân.293,295) Ebû Mûsâ ve Ebû Bekir’dan. Ebû Bekir rivâyetinde fazlalık mevcuttur.

⁷⁶³ İbn. Mâce, Sünen, I/70 (195), I/71(196) Ebû Mûsâ’dan (İbn Mâce, Mukaddime, 13); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/395 (19548), IV/400 (19602) ve IV/405 (19649); İbn. Hibbân, Sahîh, I/499 (266)

⁷⁶⁴ Ebû Avane, Müsned, I/145; Ruyânî, Müsned, I/381 (584), I/364 (555);Tayâlisî, Müsned, I/67(491); Bezzâr, Müsned,VIII/36 (3018);Ebû Ya’lâ, Müsned, XIII/245 (7262); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/191(541)

⁷⁶⁵ Ebû Nuaym el-İsbehânî, Müsnedü’l-Müstahrec, I/244 (447); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, VI/139 (6025); Deylemî, el-Firdevs, I/181 (674); Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, II/276.

Tahric: Hadisi Müslim, Nesâî, İbn Hibbân ve Ebû Ya‘lâ Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁷⁶⁶ Ebû Nuaym el-Isbehânî ve İbn. Ebî Âsım da hadîsi Ebû Hureyre’den nakledenler arasındadırlar.⁷⁶⁷ Münzirî de et- Terğîb’inde bu rivâyete yer vermektedir.⁷⁶⁸

Taberânî, Mu‘cemu’l-Kebîr’de ve Ebû İsmail el-Herevî, (Ö.396-481)el-Erbaîn fi Delâilî’t-Tevhîd’de hadisi Rufâa İbn. Arabe’den(عربية) gelen uzun bir hadîsin sonunda rivâyet etmektedirler.⁷⁶⁹ El- Mizzî Rufaa İbn. Arâbe’nin biyografisinde bu rivâyete de yer vermiştir.⁷⁷⁰

Hadis sahihtir.

KIRK BİRİNCİ HADİS

ان الله تعالى يمهل حتي اذا كان ثلث الليل الاخر نزل الي سماء الدنيا فينادي: هل من مستغفر هل من تائب هل من سائل هل من داع حتي ينفجر الفجر.

“Allah geceye kadar mühlet verir. Gecenin son üçte biri geldiğinde dünya semasına iner ve “Af dileyen yok mu? Tevbe eden yok mu, isteyen yok mu, dua eden yok mu?” diye seslenir. Bu böyle şafak sökünceye kadar devam eder.”

Hadîsin Verilişi: Ankaravî kırkinci hadisi verdikten hemen sonra, “Ve fî rivâyetin uhrâ...” diyerek kırk birinci hadisi nakletmektedir. (Mesnevî Şerhi, VI/73)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ahmed İbn Hanbel’in Müsned’inde Ebû Hureyre’den rivâyet ettiğini belirtiyor ki, bu doğru bir bilgidir. Hadisin tahricini yaparken Ahmed İbn Hanbel’in Müsned’ine de işâret ettik.

Hadis ufak lafız farklılıklarıyla kırkinci hadisin bir benzeridir. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁷⁷¹ İbn. Huzeyme Sahîh’inde Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el- Hudrî’den, İbn. Hibbân da Sahîh’inde Ebû Hureyre’den hadisi rivâyet etmektedirler.⁷⁷² Hadisi rivâyet eden muhaddisler arasında Dârimî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, İmam Mâlik, Ahmed İbn Hanbel de yer almaktadır.⁷⁷³ Ahmed İbn Hanbel dışındaki

⁷⁶⁶ Müslim, I/522 (758) (Müslim, Müsâfirîn, 170); Nesâî, Sünen, VI/123 (10312) ve VI/125 (10320); İbn. Hibbân, Sahîh, I/445 (212), III/198 (919); Ebû Ya‘lâ, Müsned, X/342 (5936)

⁷⁶⁷ Ebû Nuaym el-Isbehânî, Müsnedü’l-Müstahrec, II/353 (1725); İbn. Ebî Âsım, Süne, I/218 (497)

⁷⁶⁸ Münzirî, et-Terğîb, II/320 (2548)

⁷⁶⁹ Taberânî, Mu‘cemu’l-Kebîr, V/49 (4556); Ebû İsmail el-Herevî, (Ö.396-481),el-Erbaîn fi Delâilî’t-Tevhîd, I/80 (31)

⁷⁷⁰ el- Mizzî, Tehzîbü’l-Kemâl, IX/207-208 (1917)

⁷⁷¹ Buhârî, I/384 (1094), V/2330 (5962), VI/2723 (7056) (Buhârî, Teheccüd, 14); Müslim, I/521 (758), I/522 (757), I/523 (758) (Müslim, Müsâfirîn, 168-170)

⁷⁷² İbn. Huzeyme, Sahîh, II/182 (1146) ; İbn. Hibbân, Sahîh, III/200 (920) ve III/201 (921)

⁷⁷³ Dârimî, Sünen, I/413 (1479) (Dârimî, Salât, 168); Ebû Dâvûd, Sünen, II/34 (1315) ve IV/234 (4733) (Ebû Dâvûd, Sünet, 19); Nesâî, Sünen, VI/125 (10319); İbn. Mâce, Sünen, I/435 (1366) (İbn Mâce, İkâmet, 182); Mâlik, Muvatta’, I/214 (498) (Muvatta’, Kur’ân, 30); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/120 (967), I/388 (3673),

muhaddisler hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet ederlerken, Ahmed İbn Hanbel hem Ebû Hureyre'den hem de Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyette bulunmuştur. Tirmizî bu konuda Ali İbn. Ebî Tâlib, Ebû Saîd Rufâa el-Cühenî, Cübeyr İbn. Mut'im, İbn. Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, Osman İbn. Ebî'l-Âs'dan rivâyetler olduğunu, Ebû Hureyre hadîsinin hasen sahîh olduğunu ve zikredilen rivâyetler içerisinde en sahîh olan hadîs olduğunu belirtmektedir.⁷⁷⁴ Tayâlisî ise Müsned'inde hem Rufâa el-Cühenî'den hem de Ebû Hureyre ve Ebû Saîd'den rivâyette bulunmaktadır.⁷⁷⁵

Abdullah İbn. Mes'ûd'dan gelen rivâyet hakkında Heysemî, “Ahmed ve Ebû Ya'lâ'nın rivâyet ettiğini her ikisinin de ricâllerinin sahîh olduğunu” söylemekte, Osman İbn. Ebî'l-Âs rivâyetinin ise daha zayıf olduğunu belirtmektedir.⁷⁷⁶ Beyhakî, İbn. Ebî Şeybe, Ma'mer İbn.Râşid ve Taberânî de Ebû Hureyre'den gelen hadisi eserlerine almışlardır.⁷⁷⁷ Hadis daha başka yerlerde de geçmektedir...

Netîce itibarıyla; değişik tariklerden gelen hadisin, zayıf olarak değerlendirilebilecek tarikleri bulunsa da, hadis sahihtir.

KIRK İKİNCİ HADİS

“ من طلب و جد وجد ”

“**Kim bir şeyi arzular ve elde etmek için elinden gelen gayreti gösterirse, onu elde eder.**”

Hadîsin Verilişi: “...Âkibet cûyende (arayan araştıran) ya bende olur ki, ferec sabırdan zâide (doğmuş) olur. Ya'nî “**Men talebe ve cedde vecede**” hadîsinin mûcibince âkibetü'l-emr her tâlib, matlûbunu bulur...” (Mesnevî Şerhi, VI/73)

Tahric: Sahih hadis kaynaklarında tesbit edemediğimiz bu rivâyet hakkında Aclûnî şu malumatı vermektedir;

“Temyîzde hadîs olmadığı belirtilmiştir. Aliyyü'l- Kârî, bu sözün aslının olmadığını, eski insanların sözlerinden olduğunu söyler. “**من لج ولج**” “Kim ısrarla bir yere girmek isterse girer.” hadîsi de aynı şekildedir. Necm, bazan “Her müctehidin bir nasîbi vardır” manasına, “**من طلب و جد وجد**” sözünün söylendiğini ifâde eder. Hadîs değildir.”⁷⁷⁸

I/403 (3821), I/446 (4268), II/267 (7611), II/282 (7779), II/383 (8962), II/419 (9426), II/487 (10318), III/43 (11404), III/94 (11911), IV/16 (16263)

⁷⁷⁴ Tirmizî, Sünen, II/307 (446), V/526 (3498) (Tirmizî, Salât, 211, Daavât, 78)

⁷⁷⁵ Tayâlisî, Müsned, I/182 (1292), I/295 (2232)

⁷⁷⁶ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/153

⁷⁷⁷ Beyhakî, Sünen, III/2 (4427); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/72 (29556); Ma'mer İbn.Râşid, el-Cami', X/444 (19653-54); Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, V/296 (5362)

⁷⁷⁸ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II/318(2451)

Rivâyetin hadis olmadığı anlaşılmaktadır.

KIRK ÜÇÜNCÜ HADİS

“الصبر مفتاح الفرج”

“Sabır, sıkıntıdan kurtulup ferahlığa çıkmanın anahtarıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Men talebe ve cedde vecede hadîsinin mûcibince âkibetu'l-emr her tâlib matlûbunu bulur ki, es-sabru miftahu'l-ferac kelâmının hasebince ferac ve şâdî, sabrdan doğucu olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/63)

Tahric: Sahih hadis kaynaklarında böyle bir hadis tesbit edemedik. Bu rivâyet sâdece Deylemî'nin el- Firdevs'inde Hüseyin İbn Ali'den **الصبر مفتاح الفرج و الزهد غني الابد** “Sabır sıkıntıdan kurtulmanın anahtarıdır. Zühd ise bitmeyen bir zenginliktir.” şeklinde gelen senedsiz bir rivâyet olarak yer almaktadır.⁷⁷⁹ Aclûnî bu metin hakkında şu malumatı vermektedir;

“Deylemî, isnâd zikretmeden Hüseyin İbn. Ali'den merfu olarak rivâyet etmiştir. Kuzâî, İbn. Abbas'dan merfu olarak, “انتظار الفرج بالصبر عبادة” “Sabırla sıkıntıdan kurtulmayı beklemek ibâdettir” lafzıyla nakletmektedir. İbn. Ebi'd-Dünyâ, “الفرج بعد الشدة” “Sıkıntıdan kurtulmak şiddetten sonradır” şeklinde, Ebû Saîd el-Mâlînî, İbn. Ömer'den, “انتظار الفرج عبادة” “Sıkıntıdan kurtulmayı beklemek ibâdettir.” lafzıyla rivâyet etmektedirler.⁷⁸⁰

Kuzâî “انتظار الفرج بالصبر عبادة” şeklindeki rivâyeti İbn Abbâs ve İbn Ömer'den rivâyet etmektedir.⁷⁸¹ Münâvî ve Kurtubî'nin de eserlerine aldıkları bu rivâyete⁷⁸² daha çok tabakât kitaplarında yer verilmiştir. İbn. Hibbân el-Büstî, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî İbn. Ömer'den gelen rivâyeti Amr İbn. Humejd'in biyografisinde nakletmektedirler. İbn. Hacer, İbn. Hibbân'ın Amr hakkında sadûk dediğini belirtmektedir.⁷⁸³ Ali Yardım, Kuzâî'nin rivâyeti için Suyûtî'nin *zayıf* rûmuzunu koyduğunu belirtmektedir.⁷⁸⁴

Beyhakî de Şuabu'l-Îmân'da, “الصبر مفتاح كل خير” şeklinde Cüneyd'in sözü olarak gelen bir nakilde bulunmaktadır.⁷⁸⁵

⁷⁷⁹ Deylemî, Firdevs, II/415 (3844)

⁷⁸⁰ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/239(628)

⁷⁸¹ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/62 (46), I/63 (47)

⁷⁸² Kurtubî, Tefsîr, IV/323; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, III/52

⁷⁸³ İbn. Hibbân el-Büstî, es-Sikât, VIII/483 (14562); Zehebî, Mizânü'l-İtidal, V/310 (6362); İbn Hacer el-Askalânî, Lisânü'l-Mîzân, IV/362 (1060)

⁷⁸⁴ Ali Yardım. Mesnevî Hadisleri, s.154.

⁷⁸⁵ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/201 (9996)

Manayı doğrulayan bir diğer rivâyet de Tirmizî'nin naklettiği, **أفضل العبادة إنتظار الفرج**, rivâyetidir. Tirmizî bu rivâyet hakkında; “Hammâd İbn. Vâkıd bu hadîsi rivâyet etmiştir. Onun rivâyetine muhâlefet edenler olmuştur. Hammâd İbn. Vâkıd, Saffâr'dır, hâfız değildir. Bize göre Basra'lı bir şeyhtir. Bu hadîsi Ebû Nuaym da (Hammâd gibi) İsrâil'den Hâkim İbn. Cübeyr ve bir adam kanalıyla Hazreti Peygamberden rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym'ın hadîsi daha güvenilir benzemektedir.”⁷⁸⁶ değerlendirmesini yapmaktadır. Taberânî ve Beyhakî Abdullah İbn Mes'ûd'dan'tan,⁷⁸⁷ Kuzâî ve Deylemî Enes'ten aynı hadîsi rivâyet etmektedirler.⁷⁸⁸ Enes'ten gelen bu rivâyet hakkında Heysemî, “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde bilinmeyen biri var.” demektedir.⁷⁸⁹

Münzirî ve Münâvî'nin de eserlerinde yer verdikleri hadîsi,⁷⁹⁰ İbn. Adıyy el-Kâmil'inde Hammâd İbn. Vâkıd es- Saffâr'ın biyografisinde nakletmiş ve râvî için, “hatası ve vehmi çok” değerlendirmesinde bulunmuştur. el- Mizzî de Tehzîbü'l- Kemâl'de Hammâd İbn. Vâkıd'ın biyografisinde hadîse yer vermekte ve râvî hakkında Buhârî'nin “münkerü'l- hadîs”, Tirmizî'nin “Hâfız değil”, Ebû Zur'a'nın “leyyinü'l- hadîs”, Ebû Hâtim'in “kuvvetli değil, hadîsi zayıf” değerlendirmelerinde bulduklarını belirtmektedir.⁷⁹¹

Aclûnî Keşfü'l- Hafâ'da **من الله تعالى** ziyâdesiyle naklettiği hadîsi, Beyhakî ve Kuzâî'nin Enes'ten rivâyet ettiklerini belirtmektedir.⁷⁹² Hadis hakkında geniş bir değerlendirmede bulunan Aclûnî,⁷⁹³ hadîsi, Tirmizî'nin İbn. Mes'ûd'dan rivâyet ettiğini, İrâkî'nin zayıf, Hâfız İbn. Hacer'in ise hasen dediğini belirtmektedir.⁷⁹⁴

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

KIRK DÖRDÜNCÜ HADİS

ان لله تعالى شرابا اعد له لاوليائه اذا شربوا سكروا و اذا سكروا طابوا و اذا طابوا طاشوا و اذا طاشوا طاروا و اذا طاروا طربوا و اذا قاموا هاموا و اذا شخصوا اجرؤا و اذا ذابوا اخلصوا و اذا بلغوا وصلوا و اذا وصلوا بقوا و اذا بقوا صاروا ملوكا في مقعد صدق عند مليك مقتدر و اذا وجدوا هذا يقولون قولاً لا يفهمه الا السكاري.

“Allah Teâlâ veli kulları için öyle bir şarab hazırlamıştır ki, o şarabtan içenler sarhoş olurlar (kendilerinden geçerler). Kendilerinden geçtikleri zaman nefislerinin

⁷⁸⁶ Tirmizî, Sünen, V/565 (3571) (Tirmizî, Daavât, 115)

⁷⁸⁷ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, V/230 (5169); Mu'cemu'l- Kebîr, X/101 (10088); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, II/43 (1124)

⁷⁸⁸ Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, II/245 (1283); Deylemî, Firdevs, I/355 (1426)

⁷⁸⁹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, X/147.

⁷⁹⁰ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/316 (2533) Abdullah İbn. Mes'ûd'dan; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, II/44, IV/108

⁷⁹¹ İbn. Adıyy, el- Kâmil, II/248 (422); el- Mizzî, Tehzîbü'l- Kemâl, VII/292 (1491)

⁷⁹² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/178 (471)

⁷⁹³ Aclûnî, a.g.e., I/239 (627)

⁷⁹⁴ Aclûnî, a.g.e., I/558 (1507)

kötülüklerinden temizlenirler. Temizlendikleri zaman ağırlıklarından kurtulur, hafiflerler. Hafifledikleri zaman adeta uçarlar. Uçtukları zaman büyük bir coşkuya, neşeye kapılırlar. Bu hallerden sonra âlem-i manada kâim olup hayretler içerisinde kalırlar. Bu derecelere yükseldiklerinde melekût âleminde dolaşırlar. Vücûd-ı beşeriyelerinden geçip tertemiz olurlar. Ondan sonra vahdet mertebesine erişirler. Vâsıl-ı Hak olunca da, fânîlikten kurtulup, bâkî olurlar. Bâkî oldukları zaman muktedir bir padişahın katında doğruluk makâmına erişirler. Bütün bunlara nâil oldukları zaman ise, ancak hakîkî sarhoşluğa kapılan kimselerin anlayabileceği sözler söylerler.”

Verilişi: Ankarâvî bu metni hadîs lafzıyla zikretmekte ve “Tefsîr-i în hadîs ki...” diyerek metni parça parça vermekte ve izah etmektedir. “...Mahmûr olan emîr-i Türkün vakt-i sabûhda nutrıbi istid‘â eylesinin beyânındadır. Ve sabûh sabah içilen şaraba dirler. Ve tefsîr-i în hadîs ki, **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى شَرَابًا أَعَدَّ لِأَوْلِيَانِهِ إِذَا شَرِبُوا سَكْرًا وَإِذَا سَكْرًا طَابُوا** O dahî bu hadîs-i şerîfin tefsîridir ki, Hazreti Rasûli Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyurdular: Tahkîkan Allah için bir gûne şarab vardır ki, ol şarabı kendinin velîlerinden ve dostlarından ötürü a‘dâd kılmış ve müheyyâ ve hazır eylemiştir. Kaçan ol velîler ol şarabı içselerdi, mest u sekrân olurlardı ve şol vakitte ki mest u sekrân ola pâk ve tayyib olurlar, dünya şarabından mülevves olanlar gibi mülevves olmazlardı. Belki elvâs-ı nefsâniyyeden ve ahbâs-ı beşeriyeden bilkülliyye tâhir olurlardı. Ve bu hadîs-i şerîfin âhiri budur: **وَإِذَا طَابُوا طَابُوا** Ve kaçan pâk ve tâhir olsalardı, vücûd bârinden ve ten sikletinden hafif olurlardı. **طَابَ يَطِيشُ طَيْشًا** dirler. Kaçan bir kimse hafif olsa, **وَإِذَا طَابُوا طَابُوا** Ve kaçan hafif olsalar, siklet taallukâtından tâir olurlar ve üç ma‘nâda cevelân iderler cevvi-i hakâyikda. **وَإِذَا طَابُوا طَابُوا** Ve kaçan üç ma‘nâya tayerân itseler tarab ve neşât iderler. **وَإِذَا قَامُوا هَامُوا** Bu ahvâl-i mezkûreden sonra, sûret âleminden gidüb âlem-i ma‘nâda kâim olub hayrân ve hâim olurlar. **وَإِذَا شَخَّصُوا جَرُوا** Andan sonra gözlerin mürtefi‘ veyâhud kendileri mürtefi‘ olub görürler acâib-i melekûtu, garâib-i ceberûtu ve esrâr-ı lâhûtu. Şahs dirler kaçan bir kimse mürtefi‘ olsa veyâhud şahs basara dirler kaçan gözünü bir yere dike kosa. **وَإِذَا ذَابُوا أَخْلَصُوا** Andan sonra vücûd-ı beşeriyeleri erir ve fenâ bulur, hâlis ve pâk olur. **وَإِذَا بَلَّغُوا وَصَلُوا وَإِذَا وَصَلُوا بَقُوا** Andan sonra mertebe-i vahdete bâliğ ve vâsıl olurlar. Ve kaçan vâsıl-ı Hak olalar, bâkî olurlar bekâ-i Hakla. **وَإِذَا بَقُوا صَارُوا مَلُوكًا فِي مَقْعَدِ صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مَقْتَدِرٍ** Ve kaçan bâkî olalar, mülûk olurlar mekân-ı sîdkâ pâdişâh-ı muktedirin katında. **وَإِذَا وَجَدُوا هَذَا يَقُولُونَ قَوْلًا لَا يَفْهَمُهُ إِلَّا السَّكَارِيُّ** Ve kaçan bulsalar şu mezkûr olan ma‘nâları dirler ki, anı fehm eylemeye illâ sekrân-ı hakîkî olan âşıklar fehm eyleyeler...” (Mesnevî Şerhi, VI/77–78)

Tahric: Ali Yardım kaynaklarda bu şekilde bir hadîsi tesbit edemediğini söylemektedir.⁷⁹⁵ Biz de bu metne herhangi bir kaynakta rastlayamadık.

KIRK BEŞİNCİHADİS

Hadîsin Verilişi: “... Hz. Âişe-i Sıddîka, bir a‘mânın kapıdan içeri geldiğini gördükde fi‘l-hâl istitâr ve ihticâb kıldı. Hazreti Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ana, “Niçün istitâr ve ihtifâ eylesin? Bu hûd bir a‘mâdır. Gözleri seni görmez” deyû suâl eyledikde Hazreti Âişe, Hazreti Peygamber Aleyhisselâm’a “Ol beni görmez ise ben anı görürüm ve senin bana kemâl-i ğayretini bilirim” deyû cevâb virdiği bu surh-i şerîfte ma‘lûmun olur. Ve netîce ve maksûd ne idüğü hem an karîb zuhûra gelür inşâallah...” (Mesnevî Şerhi, VI/83)

Tahric: Kaynaklarda bu şekilde bir rivâyeti bulamadım. Buna benzer şu rivâyet kaynaklarda geçmektedir:

“ عن أم سلمة أنها كانت هي ميمونة عند النبي صلى الله عليه وسلم فدخل ابن أم مكتوم فقال النبي صلى الله عليه وسلم: إحتجبا منه فقالتا أنه أعمى لا يبصر فقال النبي صلى الله عليه وسلم أفعميا و إن أنتما فليس تبصرانه ”

“Ümmü Selleme Radiyallâhu Anhâ’dan; O ve Meymûne vâlidemiz Hazreti Peygamber’in yanında iken Abdullah İbnu Ümmi Mektûm çıkageldi. Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hanımlarına; “Ondan gizleniniz” diye buyurdu. Hanımlar; “O a‘mâ bir adamdır, bizi görmez” deyince Peygamber Aleyhisselâm buyurdu ki; O a‘mâ olsa bile sizler onu görmüyor musunuz?”

Bu hadîsi, İbn Hibbân, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Beyhakî, Ahmed İbn Hanbel ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.⁷⁹⁶ Bu rivâyetlerin hepsi de Nebhân’ın, Ümmü Seleme’dan rivâyetidir. Nevevî hadîsin hasen olduğunu, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve bu ikisinin dışında başkalarının da rivâyet ettiğini söylemektedir.⁷⁹⁷ Kurtubî ise, Nebhân’ın hadîsiyle ihticac olunamayacak kimselerden olduğunu, nakil ehline göre bu hadisenin doğru olmadığını söylemektedir.⁷⁹⁸

Ankaravî’nin zikrettiği gibi bir rivâyet ise, tesbit edilememiştir.

KIRK ALTINCI HADİS

“ كان الله و لم يكن شئى ”

“Hiçbir şey yok iken Allah vardı”

⁷⁹⁵ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.150

⁷⁹⁶ İbn Hibbân, Sahîh, XII/387 (5575), XII/389 (5576); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/63 (4112) (Ebû Dâvûd, Libâs, 34); Tirmizî, Sünen, V/102 (2778) (Tirmizî, Edeb, 29); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, VI/296 (26579); Beyhakî, Sünen, VII/91 (13302); Taberânî, Mu‘cemu’l- Kebîr, XXIII/302 (678)

⁷⁹⁷ Nevevî, Şerhu Sahîh-i Müslim, X/97

⁷⁹⁸ Kurtubî, Tefsîr, (XII/228.)

Hadîsin Verilişi: “...Nitekim bahr-ı vahdet ve deryây-ı hakikat gayb-ı hüviyette “kanallahu ve lem yekün şey’ün” hadîsinin mefhumu üzere anınla bir şey yok iken ve dahî ol bir şeyin ma’lûm ve ma’rûfu değil iken kebîr ve mahflilik mertebesinden zuhûra gelüb bilinmeğe meyl u mahabbet eyledi...” (Mesnevî Şerhi, VI/87)

Tahric: Hadîsi uzun bir hadisin içinde “...كان الله ولم يكن شئى قبله...” lafzıyla Buhârî, “كان الله و لم يكن شئى قبله...” ve “...كان الله و لم يكن شئى قبله...” lafızlarıyla İbn Hibbân İmran İbn. Husayn’dan rivâyet etmektedirler.⁷⁹⁹

Nesâî, Ruyânî, Beyhakî ve Taberânî de hadîsi İmran İbn Husayn’dan rivâyet etmektedirler.⁸⁰⁰ Hâkim hadisi Ebû Bureyde el-Eslemî’den,⁸⁰¹ Ahmed İbn Hanbel Ebû Hureyre’den rivâyet etmekte,⁸⁰² Deylemî ise İmran İbn Husayn ve Ebû Saîd’den iki rivâyet aktarmaktadır.⁸⁰³ Bu kaynaklarda da hadîs uzunca bir metnin bir parçası olarak geçmektedir. Hâkim hadîsin isnâdının sahih olduğunu, fakat imâmeynin tahric etmediklerini belirtmekte, Zehebî de Telhîs’inde sahih olduğunu belirtmektedir.⁸⁰⁴

Aclûnî metni “كان الله و لا شئى معه” lafzıyla vermekte ve hadîsle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir; Bunu İbn. Hibbân, Hâkim ve İbn. Ebî Şeybe Büreyde Radiyallahu Anh’dan rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyetlerde ise “و لا شئى غيره”, “و لم يكن شئى قبله”, şeklinde gelmiştir. Bazı tasavvufî yorumlarda bu metne, “Bu gün de öyledir” ilâvesi yapılmakta ve bu ifâde üzerine vahdet-i vücûd ile alakalı yorumlar yapılmaktadır. İbn. Teymiyye, İbn. Hacer el-Askalânî ve Aliyyu’l-Kârî bu ilâvenin uydurma olduğunu söylemişlerdir. Aclûnî hadîsin başka bir hadîs içerisinde de geçtiğine işâret etmekte ve hadîsi kaynaklarıyla birlikte zikretmektedir.⁸⁰⁵

Hadis sahihtir.

KIRK YEDİNCİ HADİS

“كنت كنزا مخفيا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأن أعرف”

“Gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim. Beni bilmeleri tanınmaları için mahlûkâtı yarattım.”

⁷⁹⁹ Buhârî, III/1166 (3019), VI/2699 (6982) (Buhârî, Tevhîd, 22, Bed’ül- Halk, 1); İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/7 (6140), XIV/11 (6142).

⁸⁰⁰ Nesâî, Sünen, VI/363 (11240); Ruyânî, Müsned, I/136 (140); Beyhakî, Sünen, IX/2 (17479); Şuabu’l-Îmân, I/127, I/204 (182) Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, XVIII/204 (498)

⁸⁰¹ Hâkim, Müstedrek, II/371 (3307)

⁸⁰² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/431 (9562)

⁸⁰³ Deylemî, el-Firdevs, III/268 (4800), V/525 (8973)

⁸⁰⁴ Hâkim, a.g.e, a.g.y.

⁸⁰⁵ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II/171 (2011)

Verilişi: “...Nitekim bahr-ı vahdet ve deryây-ı hakikat ğayb-ı huviyette “ كان الله و لم يكن شئین ” hadîsinin mefhûmu üzere anınla bir şey yok iken ve dahî ol bir şeyin ma‘lûm ve ma‘rûfu değil iken kebîr ve mahfîlik mertebesinden zuhûra gelüp bilinmeğe meyl ve mahabbet eyledi. Nitekim “ كنت كنزا مخفيا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأن أعرف ” deyû bu hadîs-i kudsiyi söyledi...” (Mesnevî Şerhi, VI/87)

Tahric: Bu söz hadîs olarak nakledilmemekle birlikte üzerinde en çok tartışılan ve tasavvuf kaynaklarına en çok malzeme konusu olan metinlerden birisidir. Kanaatimizce bu sözün çok tartışılır olması İbn. Arabî'nin ve ona tâbi olan sofiyenin yüklediği misyondur. İbn. Arabî bu metin için keşif sahih der. Ona tabi olanlar da, metnin nakil yoluyla Rasûlullah'tan nakledilmemiş olduğunu kabul ederler. Bununla beraber keşif sahibi kimselerin Hazreti Peygamber'den bir lisân-ı mahsûs ile işittiğini ve bu şekilde işitmenin senetlerle birlikte nakletmekten daha güvenli olduğunu söylerler. Bu türlü yorumlar ve yaklaşımlar bu konuya tahsis edilmiş tezlerden ve eserlerden mütalaa edilebilir. Bunlara bir örnek olmak üzere İsmâil Hakkı Bursevî'nin görüşlerini aktaracak olursak;

“Keşif ehline göre bu hadis sahihtir. Çünkü huffâz sened ile naklederler. Keşif ehli ise bizzat Nebînin ağzından ahzedip söylerler. Sonra bir şeyin belli bir senedinin bilinmemesi, sâbit olmayacağını icâb ettirmez. Şu kat'îdir: Keşif itibariyle sahih olan bir şey, nakil yoluyla gelenden daha sahihtir. Zîrâ keşif hâlinde vehim ve hayâl olmaz. Onda tam bir yakınlık ve hakka'l- yakîn hâli vardır. Şu unutulmamalıdır ki, vâridât ve ilhamlar itikad sahiplerine göre hüccet olma yönünden yeterlidir. İsterse münkirlere göre bir hüccet ve burhan sayılmasın. Çünkü münkir, huffâş gibidir, güneş ziyâsına bakamaz, ayne'l- yakîn nedir bilmez.”⁸⁰⁶

İbn. Teymiyye ve ona tabi olarak, Zerkeşî, İbn. Hacer gibi bilginler de uydurma olduğunu söylemişlerdir. Bu rivâyete ait herhangi bir sened bilinmemektedir.⁸⁰⁷ İmam Suyûtî de asılsız olduğunu söylemektedir.⁸⁰⁸ Aclûnî de aynı bilgileri vermekte ve Suyûtî'nin ve Lealî'sinde İbn Hacer'in uydurma olduğunu söylediğini belirtmektedir.⁸⁰⁹ Aliyyü'l-Kârî'nin manasının Kur'ân'a uygun olduğunu söylemesi metin itibariyledir.⁸¹⁰ O, el- Masnû'unda ise bu sözün aslının olmadığını belirtmektedir.⁸¹¹ “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım” âyeti, İbn Abbâs'ın yaptığı gibi beni tanımsınlar şeklinde

⁸⁰⁶ İsmâil Hakkı Bursevî, Kenz-i Mahfî, Mukaddime, s. 10-11.

⁸⁰⁷ Sehâvî, Mekasid, s.522(838);

⁸⁰⁸ Süyûtî, ed-Dürerü'l-Müntesira, s.,126

⁸⁰⁹ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II/173(2016)

⁸¹⁰ Aclûnî, a.g.e., II/173 (2016); Aliyyü'l- Kârî, el- Esrâru'l- Merfûa, s.269 (353)

⁸¹¹ Aliyyü'l- Kârî, el- Masnû', I/141 (232)

yorumlandığında manası doğru kabul edilen bu söz,⁸¹² manasının âyete uygun olduğu farzedilse bile, hadîs derecesine ulaşmaz. Kur’ân’a uyan veya irfan sahibi kimselerin kitaplarında yer verdiği görüşler ve sözleri Hazreti Peygambere isnâd etmek hiçbir ilim sahibinin kabul edebileceği bir durum değildir.⁸¹³

Netice olarak; eldeki verilere göre, bu söz hadîs değildir. Mevzûdur.

KIRK SEKİZİNCİ HADİS

“موتوا قبل ان تموتوا”

“Ölmeden önce ölünüz.”

Verilişi: “...Nitekim bu ma’nâ münâsebetiyle bu hadîs-i şerifin tefsîrine şurû‘ idüb buyurlar. Tefsîr-i kavlihi Aleyhisselâm “موتوا قبل ان تموتوا” Bu surh-ı şerîf Hazreti Rasûl Aleyhisselâm’ın “موتوا قبل ان تموتوا” buyurdıkları kavlinin tefsîridir. Ol Hazret buyurur; “Ölmeden evvel ölünüz.” Ya’nî mevt-i ızdırâfî gelmezden evvel mevt-i ihtiyârî ile fânî olunuz ve kendinizi vucûd-ı mecâzî kaydından berî kılınız ve ahlâk-ı zemîmeden ve evsâf-ı behîmeden necât bulunuz ve nefsinizi hemân ehl-i kubûrdan addeyleyiniz, dimek olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/ 89-90)

Tahric: Hadîs kitaplarında geçmeyen bu metin, tasavvufî kitaplarda sıkça kullanılır ve hadîs olarak değerlendirilir. Aliyyü’l- Kârî’nin, “İbn. Hacer rivâyetin gayr-ı sâbit olduğunu söylemektedir” değerlendirmesiyle verdiği⁸¹⁴ rivâyet hakkında Aclûnî şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Hâfız İbn. Hacer hadîs olarak sâbit olmadığını söylemiştir. Aliyyü’l-Kârî de sofiyenin sözlerinden olduğunu söylemiştir. Bu sözün manası şudur; Gerçek ölüm gelip çatmadan önce nefsin (gayr-ı meşru) arzularını terk etmek sûretiyle ihtiyârî olarak ölünüz (yani ölüme hazırlanınız).”⁸¹⁵

⁸¹²Aclûnî, a.g.e., a.g.y.

⁸¹³Rivâyet hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.98-99; Muhittin Uysal, a.g.e., s.268-271; Mehmet Eren, Sadreddin Konevî’nin Tasavvufî Hadis Şerhçiliği, Akademik Araştırma Dergisi, yıl:1, sa:1, Bahar-2001, s.39.

⁸¹⁴Aliyyü’l- Kârî, el- Masnû‘, I/198 (373)

⁸¹⁵Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II/384 (2669)

Muhittin Uysal, rivâyeti değerlendirirken, “Hadis tekniği açısından durumuna gelince; senedi söz konusu olmayan, Duafâ ve Mevzûât kitaplarında yer alan bir rivâyettir. İbn. Hacer’e âid olan “sâbit değil” hükmü ortak bir kanaat gibidir” demektedir.⁸¹⁶

Bu metni hadîs olarak kullanmak ve onun üzerine tasavvufî bazı yorumlar yapmak, sofiyenin yanlışlarından. Bu metni hadîs olarak kullananların bakış açıları “**kenz-i mahfi**” olarak verilen metinle aynıdır. Yani tasavvuf yolunun büyüklerinden kabul edilen zevâtın kitabında hadîs olarak zikrettiği bir metin, velev sahîh bir nakil yoluyla gelmese bile, bir lisân-ı mahsûs ile Hazreti Peygamber’den işitilmiştir ve nakil yoluyla gelen hadîslerden daha sağlamdır. Oysa bu metne benzer ve üzerine aynı tasavvufî yorumların yapılabileceği ve hadîs âlimleri tarafından sahîh kabul edilen daha başka hadîsler vardır. Mesala Buhârî ve İbn. Hibbân’ın, “**كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل**” lafzıyla Abdullah İbn. Ömer’den rivâyet ettiği hadîs,⁸¹⁷ başka kaynaklarda “**واعدد نفسك من أهل القبور**” ilâvesiyle rivâyet edilmektedir.⁸¹⁸

Ahmet Yıldırım’ın bu manayı ifâde eden sahîh rivâyetlere örnek olarak gösterdiği bir hadis ise, Rasûlullah’ın Târik İbn. Abdillâh el- Muhâribî’ye, “**يا طارق استعد للموت قبل الموت**” =**Ey Târik, ölüm gelip çatmadan evvel ölüme hazırlan**” hadîsidir. Ahmet Yıldırım bu ve benzeri sözlerin vecîze hüviyetine sokularak, “Ölmeden evvel ölünüz” şekliyle meşhur olduğu görüşündedir.⁸¹⁹ Hâkim Târik rivâyetinin sahih olduğu görüşündedir.⁸²⁰ Heysemî ise, Taberânî’nin rivâyet ettiğini, isnadda yer alan İshak İbn. Nâsîh hakkında Ahmed’in “insanların en yalancılardan” dediğini belirtmektedir.⁸²¹

Ayrıca ölüme hazırlanmayı tavsiye eden başka hadîsler de mevcuttur.

Netîce itibarıyla; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, tasavvuf kitaplarında sıkça rastlanan bu rivâyet, hadis değildir.

KIRK DOKUZUNCU HADİS

وبي يسمع وبي يبصر وبي يبطن وبي يمشي

“...Benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür...”

⁸¹⁶ Muhittin Uysal, a.g.e., s. 340- 342. Muhittin Uysal’ın naklettiği kaynakları verecek olursak; Daha geniş bilgi için bkz. Sehavî, Mekâsîd, s.436; Semhûdî, el-Gummâz, s.209; İbnu Deyba’, Temyîz, s.220; İbnu Tûlûn, Şezera, II/207; Ali el-Kârî, el-Esrâr, s.348; el-Masnû’, s.198; Beyrûtî, Esne’l-Metâlib, 482 (1542); Kavukçî, el-Marsu’, s.204; Ezherî, Tahzîr, s.204.

⁸¹⁷ Buhârî, Sahîh, V/2358 (6053); İbnu Hibbân, Sahîh, II/471 (698)

⁸¹⁸ Tirmizî, Sünen, IV/567 (2333); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/24 (4764); Beyhakî, Sünen, III/369 (6304); İbn. Mâce, Sünen, II/1378 (4114); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/75 (34304)

⁸¹⁹ Ahmet Yıldırım, a.g.e.,s. 263- 264.

⁸²⁰ Hâkim, Müstedrek, IV/347 (7868)

⁸²¹ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, X/309; Ayrıca bu rivâyet için bkz. Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, VIII/314 (8174); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, VII/352 (10551)

Hadîsin Verilişi: “...Ey kendisini şanlı ve ziynetlû eyleyen, şem‘-i subh-i hakîkatın ruşenâlığı katında kendini mahv u fânî eyle, tâ kim ol ızdırâbdan kurtulasın, tâ kim bizim ahterlerimiz nihân olma. Belki hurşîd-i cihân pinhândır. Ahterlerden murâd bunda havâss-ı hamse-i zâhire ve havâss-ı hamse-i bâtinedir. Hurşîd-i cihândan murâd, münevver-i semâvât ve arz olan Hurşîd-i Hakîkî’dir. Ya‘nî mademki bizim nucûm ve kevâkib mesâbesinde olan havâss-ı zâhire ve bâtnemiz muktezayât-ı ahkâmî ve Hurşîd-i Hakîkî’nin nûru katında mağlûb ve muhtefî olmayalar “بي يسمع و بي يبصر و بي يبطنش و بي يمشي” mefhumunu bulmayalar...” (Mesnevî Şerhi, VI/91)

Tahric: Bu hadîs değişik lafızlarla rivâyet edilen ve pek çok kaynakta geçen bir hadîsin bir parçasıdır. Hadîs bazı kaynaklarda “من اهان لي وليا” bazılarında “من عادي لي وليا” bazı kaynaklarda da “من أذي لي وليا” şeklinde geçmektedir. Ankarâvî “من اهان لي” metnini de değişik yerlerde nakletmektedir.⁸²² Hadîs değişik kaynaklarda sahabilerden; Ebû Hureyre, Âişe, Meymûne, Ebû Ümâme, İbn. Abbas ve Ömer’den nakledilmektedir. Bu rivâyetler içerisinde en sağlam olanı İmam Buhârî’nin, Ebû Hureyre’den yapmış olduğu rivâyettir. Bu rivâyet bile, senedindeki Hâlid İbn. Mahled sebebiyle eleştirilmiştir. Buhârî metninin tamamı aşağıdaki şekildedir:

حدثني محمد بن عثمان بن كرامة حدثنا خالد بن مخلد حدثنا سليمان بن بلال حدثني شريك ابن عبد الله بن ابي نمر عن عطاء عن ابي هريرة قال: قال رسول الله صلي الله عليه وسلم: ان الله قال: "من عادي لي وليا فقد آذنته بالحرب و ما تقرب الي عبدي بشيئ احب الي مما افترضت عليه و ما يزال عبدي يتقرب الي بالنوافل حتي احبه. فاذا احببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطنش بها ورجله التي يمشي بها..

“Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur; “Kim benim dostuma (velime) düşmanlık yaparsa ben de ona harp ilan ederim. Kulum kendisine farz kıldığım bir şeyden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum farzların dışında nâfile ibâdetlerle bana sürekli yaklaşır. Sonunda ben onu severim. Onu sevdiğim zaman da, duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse onu kendisine veririm. Bana sığırsa onu korurum. Yapacağım bir şeyde mü’min bir kimse hakkındaki şu tereddüdüm gibi bir tereddüt göstermedim, (mü’min kulum) ölümü istemiyor, ben de onun istemediği şeyi istemiyorum.”⁸²³

⁸²² “...Ve ol bende “من اهان لي وليا فقد بارزني” mertebesini buldu. Öyle olucak “و بي يسمع و بي يبصر و بي يبطنش و بي يمشي” hadîsi şerifinin mücibince her kim ol Veliyy-i Hüdâ’ya ihânet eylese, ma’nâda Hakka ihânet eyleyub anınla muhârebe itmiş olur...” şeklinde, Mesnevî Şerhi, VI/ 264)

⁸²³ Buhârî, Sahîh, V/2384 (6137) (Buhârî, 81/Rikak,38)

Hadîsi Buhârî'nin yanı sıra İbn Hibbân, Beyhakî ve Ebû Nuaym da Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁸²⁴ Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ta Hz. Âişe'den, Ebû Ya'lâ'nın Müsned'de Hz. Meymûne'den rivâyet ettiği hadisi⁸²⁵ Heysemî, "Taberânî, Evsat'ta rivâyet etmiştir" kaydıyla⁸²⁶ ve "Ebû Ya'lâ, Meymûne'den rivâyet etmiştir. Senette yer alan Yusuf İbn. Hâlid kezzâbdır" değerlendirmesiyle⁸²⁷ vermektedir. Ma'mer İbn. Râşid, Hakîm Tirmizî ve Münâvî'nin de eserlerine aldığı hadisi,⁸²⁸ Zehebî Ebû Hureyre rivâyeti olarak Hâlid İbn. Mahled'in biyografisinde nakletmekte ve hadîsin garip olduğunu belirtmektedir.⁸²⁹ el-Mizzî ise Muhammed İbn. Osman İbn. Kerrâme'nin biyografisini verirken hadîsle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır; "Buhârî'nin Sahîhinden başka bir Sahîhte geçmemektedir. Şerîk İbn. Abdillâh, Ata ve Ebû Hureyre'den rivâyetinde, Hâlid İbn. Muhammed, Süleyman İbn. Bilâl ve Şerîk'ten rivâyetinde teferrüt etmiştir."⁸³⁰

Fikret Karapınar ve Ahmet Ürkmez'in verdiği bilgiye göre "Şuayb Arnavut, Ebû Ümâme, Ali, Abbas, Enes, Huzeyfe ve Muaz İbn. Cebel rivâyetlerini sıralamakta ve hepsinin zayıf olduğunu, sadece Huzeyfe tarîkine hasen denilebileceğini belirtmektedir. Heysemî de, Âişe, Meymûne, Enes ve İbn. Abbas tariklerine yer vermekte, hepsinin son derece zayıf olduğunu izah etmektedir.⁸³¹ Heysemî'nin, Ebû Ümâme tarîkini de Ali İbn. Yezid adlı râvî sebebiyle taz'îf ettiğini söylemeliyiz.⁸³² En güçlü ve belki de tek sahîh tarîk olan Ebû Hureyre tarîkinde ise Hâlid İbn. Mahled'in infiradı söz konusudur. Zehebî bu râvî hakkında bilgi verirken hadîsle ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır; "el-Camiu's-Sahîh'in (İmam Buhârî'nin) heybeti olmasaydı, bunu Hâlid İbn. Mahled'in münker rivâyetlerinden sayarlardı. Çünkü lafzı garibdir. Üstelik Şerîk'in de infiradı söz konusudur. Bu şahıs hâfız da değildir."^{833»834}

Her ne kadar Sahîh-i Buhârî'de yer almasından yola çıkarak Ali Yardım hadîsi, sahîh olarak değerlendiriyorsa da,⁸³⁵ biz bu görüşe katılmıyoruz. Şuayb Arnavud'un

⁸²⁴ İbn. Hibbân, Sahîh, II/58 (347); Beyhakî, Sünen, III/346 (6188), X/219 (20769); Kitabu'z-Zühdi'l-Kebîr, II/269 (696); Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, I/5

⁸²⁵ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IX/139 (9352); Ebû Ya'lâ, Müsned, XII/520 (7087)

⁸²⁶ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, II/248

⁸²⁷ Heysemî, a.g.e., X/269

⁸²⁸ Ma'mer İbn. Râşid, el-Cami', XI/192 (20301) Ma'mer'in, Hasan'dan rivâyeti; Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Uşûl, I/265, II/233, II/236, III/81, IV/35; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II/241

⁸²⁹ Zehebî, Mîzânü'l-İtidâl, II/427 (2466)

⁸³⁰ El-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, XXVI/97 (5460)

⁸³¹ Heysemî, a.g.e., X/272-273

⁸³² Heysemî, a.g.e., II/248

⁸³³ Zehebî, Mîzânü'l-İtidâl, I/641-642

⁸³⁴ Mesnevî Şerhi, I/154 (195. Hadis)

⁸³⁵ Ali Yardım, a.g.e., s.68.

değerlendirmesine göre Huzeyfe hadîsini hasen olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

ELLİNCİ HADİS

“المؤمن مرآت المؤمن”

“Mü'min, mü'minin aynasıdır.”

Hadîsin Verilişi: “Gürzi hîd ey denî kendine urursun. Benim fa'âlimde bu benlik senin aksindir. Ya'nî المؤمن مرآت المؤمن hasebince benim zâtım sana mir'ât gibi vâki' olub benim fe'âlimde görünen benlik senin aks-i eserindir...” (Mesnevî Şerhi, VI/91)

Ankarâvî bu hadîsi değişik şekilde yorumlar. Ona göre mü'minden murâd ilk önce Allah Teâlâ, ikinci olarak ta evliyâdır. Çünkü mü'min ismi Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sındandır. Allah Teâlâ velînin âyinesi ve velî de Allâh'ın âyinesidir.⁸³⁶

Tahric: Hadîsi Ebû Dâvûd ve Tirmizî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Her ikisi de Ebû Hureyre'den rivâyet etmekle berâber senedleri farklıdır. Tirmizî isnâdda yer alan Yahyâ İbn. Ubeydillah'ı Şu'be'nin zayıf bulduğunu, bu bâbda Enes'ten gelen bir rivâyetin daha olduğunu belirtmektedir.⁸³⁷ Ali Yardım hadîsin tahriri ile ilgili olarak şu malumatı verir; “...Değer hükmü olarak Irâkî; “Ebû Dâvûd hasen bir senetle rivâyet etmiştir” der ki, sahîh demektir. Tirmizî'nin rivâyetinde sened tamamen değişik olduğu için verilen hüküm de değişikdir. Senetteki üçüncü râvî durumunda olan Yahyâ İbn. Ubeydillah umumiyetle tenkid edilen bir râvî olduğu için hadîs zayıf olarak mütalaa edilmiştir.⁸³⁸ Tirmizî bu konuda Enes'ten de bir rivâyet olduğunu haber verir. Zehebî Mîzân'ında Enes tarîkiyle gelen diğer bir rivâyet daha zikreder⁸³⁹ Bu rivâyetin metni Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki gibi olduğu halde, senedi bakımından münker olduğunu söyler. Üçüncü râvî durumundaki Muhammed İbn. Ammâr'ın münkerleri meyânında zikreder...”⁸⁴⁰

Buhârî Sahîh'inde olmasa da hadîsi el- Edebü'l- Müfred'inde Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.⁸⁴¹ Beyhakî, Kuzâî, Deylemî ve Hennâd da hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet

⁸³⁶ Mesnevi Şerhi, I/272

⁸³⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/280 (4918) (Ebû Dâvûd, Edeb, 49); Tirmizî, Sünen, IV/325 (1929) (Tirmizî, Birr, 18)

⁸³⁸ Zehebî, Mîzân, IV/395; Tehzib, XI/ 252–254

⁸³⁹ Zehebî, a.g.e., III/661-662; Tehzib, IX/358

⁸⁴⁰ Ali Yardım, a.g.e., s. 33. 13. hadis.

⁸⁴¹ Buhârî, Edebü'l-Müfred, I/93 bab başlığı olarak ve (238) ve (239)

etmişlerdir.⁸⁴² İbn. Hacer Tehzîb’de Ebû Hureyre rivâyetinin râvîlerinden Abdullah İbn. Râfi‘ el- Hadramî hakkında olumlu görüşler aktarmaktadır.⁸⁴³

Heysemî Enes’ten gelen rivâyeti Bezzâr’ın ve Evsat’ta Taberânî’nin rivâyet ettiklerini, senedde yer alan Osman İbn. Muhammed’in, Rabîa İbn. Ebî Abdîrrahmân’ın oğlu olduğunu, İbnü’l- Kattân’a göre hadîsine vehmin gâlib olduğunu, kalan ricâlinin ise sika olduğunu belirtmektedir.⁸⁴⁴ İbn. Adıyy el- Kâmil’de Muhammed İbn. Ammâr maddesinde Enes’ten gelen rivâyeti nakletmektedir.⁸⁴⁵ Zehebî Mîzân’da, Muhammed İbn. Ammâr İbn. Hafs’ın Makberî, Tev’eme’nin kölesi Sâlih ve Şerîyk İbn. Ebî Numeyr’dan rivâyeti olarak verdiği, Enes’ten gelen rivâyetin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, Buhârî’nin eleştiride bulunduğunu ama terk etmediğini, Ahmed ve İbn. Maîn’in “Beis yok” dediklerini, İbnü’l- Medîni’nin “sika”, Ebû Hâtîm’in “Hadisi yazılır, beis yok” değerlendirmesinde bulduklarını belirtmektedir.⁸⁴⁶

İbn. Ebî Şeybe, Ebû Nuaym, İbn. Mübârek, Hennâd, Beyhakî ve İbn Ebî Âsım, da hadîsi rivâyet edenler arasında yer almaktadırlar.⁸⁴⁷ Münâvî, bu rivâyet için Irakî’nin “isnâdı hasendir” dediğini belirtmektedir.⁸⁴⁸

Hadîs hakkında Aclûnî şu malumatı vermektedir:

Ebû Dâvûd bu hadîsi Übey’den merfu olarak rivâyet etmiştir. Askerî, de Ebû Hureyre’den değişik tariklerle rivâyet etmiştir. Bazı rivâyetlerin lafzı şöyledir: “ان أحدكم مرأت ان شينا فاليمطه” “Sizden biriniz kardeşinin aynasıdır. (Kardeşinde) bir şey görürse ona toleranslı davransın” Bu hadîsi Taberânî, Bezzâr ve Kuzâi Enes’ten, İbn. Mübârek de Hasan’dan onun sözü olarak rivâyet etmiştir. Leâlî’de şöyle denilmiştir; Bu hadîsi Ebû Dâvûd Sünen’inde Ebû Hureyre’den şu lafızla nakletmiştir; “المؤمن مرأت المؤمن و المؤمن أخو”. “Mü’min mü’minin aynasıdır. Mü’min mü’minin kardeşidir. Kardeşi bir kayba uğrarsa onu telâfi eder ve kardeşini kollar.” Bu hadîsin senedinde Kesîr İbn. Zeyd vardır ki onun adalet şartlarını taşıdığı konusunda ihtilaf

⁸⁴² Beyhakî, Sünen, VIII/167 (16458); Şuabu’l-Îmân, VI/113 (7645); Kuzâi, Müsnedü’ş- Şihâb, I/106 (125); Deylemî, Firdevs, IV/184(6571), IV/190 (6587); Hennâd, Zühd, I/276 (487)

⁸⁴³ İbn. Hacer, Tehzîbü’t- Tehzîb, V/181 (357)

⁸⁴⁴ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VII/264; Taberânî, Evsat, II/325 (2114); Kuzâi, Müsnedü’ş- Şihâb, I/105 (124)

⁸⁴⁵ İbn. Adıyy, el- Kâmil, VI/230 (1703)

⁸⁴⁶ Zehebî, Mîzân, VI/272 (7995)

⁸⁴⁷ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/229 (25531) Ebû Hubeyre Yahyâ İbn. Abbâd’dan; Ebû Nuaym, Hilyetu’l-Evliyâ, V/225 Bilâl İbn. Sa’d’dan; İbn. Mübârek, Zühd, I/232 (662) Hasen’dan kendi sözü olarak, I/254 (730) Abdullah’tan, I/485 (1378) Bilâl İbn. Sa d’dan; Hennâd, Zühd, II/499 (1026) Hasen’dan; Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, VI/113 (7644) el- Muttalib İbn. Abdillâh İbn. Hantab’dan, (حنطب); İbn Ebî Âsım, Zühd, I/385

⁸⁴⁸ Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, II/416, VI/251-252, ayrıca bkz. VI/271

edilmiştir.⁸⁴⁹ El- Ğumârî de hadîsin kaynaklarını verdikten sonra, “Ebû Dâvûd hasen bir senetle rivâyet etmiştir” demektedir.⁸⁵⁰

Netîce itibarıyla; hadisin bazı tarikleri zayıfsa da, Ebû Dâvûd’un Ebû Hureyre’den rivâyeti hasen olarak değerlendirilmektedir.

ELLİ BİRİNCİ HADİS

“ انکم لن تروا ربکم عز و جل حتی تموتوا ”

“Şüphesiz ki ölmedikçe Rabbinizi göremezsiniz.”

Hadîsin Verilişi: “...Ey lübâb sâhibi! Sana lâzım ise mevt-i ihtiyârî-i kabûl eyle ve ol hicâb-ı beşeriyeti ve nikâb-ı enâniyeti çâk eyle. Tâ kim ol Hazretin müşâhede-i cemâli sana müyesser ola ve ölmekle anın rü’yetine cânın fırsat bula ki, Hazreti Nebîyyi Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyurmuşlardır...” (Mesnevî Şerhi, VI/91)

Tahric: Ankarâvî hadîsin sonunda bu hadîsi Taberânî’nin, Sünne’de Ümâme (R.A.)’den rivâyet ettiğini belirtmektedir ki Ankaravî’nin verdiği bu bilgi doğrudur.

Ahmed İbn. Hanbel’in de Müsned’ine aldığı bu hadîs için Hâkim, Müslim’in şartlarına göre sahihtir demekte, Zehebî de ona katılmaktadır.⁸⁵¹ Hadîsi İbn Mâce ve Ruyânî Ebû Ümâme’den,⁸⁵² Nesâî, Bezzâr, Taberânî ve Ebû Nuaym Ubâde (R.A.)’den rivâyet etmişlerdir.⁸⁵³ Heysemî Ubâde (R.A.)’den gelen hadîsi Bezzâr’ın rivâyet ettiğini, senette yer alan Bakıyye’nin müdellis olduğunu söylemektedir.⁸⁵⁴

Makdisî el- Ehâdîsü’l- Muhtâra’da Ubâde (R.A.)’den gelen rivâyetlere yer vermiştir.⁸⁵⁵ İbn Ebî Âsım ve Abdullah İbn Ahmed hem Ebû Ümâme’den hem de Ubâde’den gelen rivâyetleri eserlerine almışlardır. Abdullah İbn Ahmed, Ubâde’den gelen rivâyetin senesinde Bakıyye olduğuna işâret etmekte ve Ebû Ümâme’den gelen hadis için “isnâdı zayıf” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁸⁵⁶ İbn Hacer de her iki râvîden gelen rivâyetleri

⁸⁴⁹ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II/388(2687)

⁸⁵⁰ El- Ğumârî, Fethu’l-Vehhâb, I/125

⁸⁵¹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/324 (22816) Ubadetü’bnu’s-Sâmit den; Hâkim, Müstedrek, IV/580 (8620) Ebû Ümâme el-Bâhilî’den.

⁸⁵² İbn. Mâce, Sünen, II/1360 (4077); Ruyânî, Müsned, II/296 (1239)

⁸⁵³ Nesâî, es-Sünenü’l-Kübrâ, IV/419 (7764); Bezzâr, Müsned, VII/129 (2681); Taberânî, Müsnedü’ş-Şâmiyyîn, II/185 (1157); Ebû Nuaym, Hilyetu’l-Evliyâ, V/157, V/221, IX/235

⁸⁵⁴ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VII/348

⁸⁵⁵ Makdisî, el-Ehâdîsü’l-Muhtâra, VIII/264 (320), VIII/264 (321), VIII/265 (322).

⁸⁵⁶ İbn. Ebî Âsım eş-Şeybânî, es-Sünne, I/172 (391), I/186 (427), I/187 (431); Abdullah İbn. Ahmed, es-Sünne, II/449 (1007), (1008).

eserinde zikretmektedir. Münâvî, Ankaravî'nin verdiği bilgiyi doğrulamakta ve hadîsi Taberânî'nin es-Sünnet'te Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet ettiğini belirtmektedir.⁸⁵⁷

Sonuç olarak; hadisin zayıf tarikleri olsa da, Ebû Ümâme hadîsi, Hâkim tarafından sahih bulunmuştur.

ELLİ İKİNCİ HADİS

” من أراد أن ينظر إلي وجه ميت يمشي علي وجه الارض فالينظر إلي أبي بكر ”

“Kim yeryüzünde yürüyen bir ölünün yüzüne bakmak isterse, Ebû Bekir'in yüzüne baksın.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî şol kimse ki, yeryüzünde bir meyyiti zâhirde yeryüzünde olan Âdemîler yürüdüğü gibi yürür görmek isterse, ol kimseye sen cemî'-ı mâsivâdan tekî ve nekî olan Ebû Bekr Radyallâhu Anh Hazretlerini gör di. Nitekim bu hadîs-i şerîf bu ma'nâya delâlet ider ki buyurdu; “ من أراد أن ينظر إلي وجه ميت يمشي علي وجه الارض فالينظر إلي أبي بكر ” vefî rivâyetin uhrâ “ فلينظر إلي أبي قحافة ” ...” (Mesnevî Şerhi, VI/92).

Tasavvuf ehli kimselerin kitaplarında benzer lafızlarla rastlanan ve üzerine tasavvufî yorumların yapıldığı bu hadîsi hadis kitaplarında tesbit edemedik. Hazreti Ebû Bekir ile ilgili olarak Hâkim'in, “Şeyhânın şartlarına uygundur ancak tahric etmemişlerdir” dediği ve naklettiği ve daha başka kaynaklarda da geçen başka bir hadîs vardır ki, metni şu şekildedir; “ من سره أن ينظر إلي عتيق من النار فالينظر إلي أبي بكر ”. “Kimi ateşten azâd olmuş birine bakmak sevindirirse Ebû Bekr'e baksın”⁸⁵⁸ Tirmizî Ebû Bekir'e atîk isminin verilmesi ile ilgili olarak Hz. Âişe'den rivâyet ettiği hadîsin garib olduğunu söylemektedir.⁸⁵⁹

Ebû Ya'lâ'nın da rivâyet ettiği bu hadis için Heysemî, “Tirmizî ve Ebû Ya'lâ rivâyet etmiştir. Hadîsin senedinde yer alan Sâlih İbn. Mûsâ et-Talhâ zayıftır” demektedir.⁸⁶⁰ Taberânî ve Deylemî de Hz. Âişe'den gelen bu hadîsi rivâyet edenler arasındadırlar.⁸⁶¹

İbn Adıyy'in el- Kâmil'inde hadîsin râvîlerinden Salih İbn. Mûsâ et-Talhâ için; zayıf, metrûkü'l-hadîs, münkerü'l-hadîs değerlendirmesi yapılmaktadır.⁸⁶² İbn Mencûye, Zührî ve İbn Hacer Ebû Bekr'in biyografisinde bu rivâyete de yer vermişlerdir.⁸⁶³ Ancak bu hadîsin

⁸⁵⁷ İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, I/120, XI/213, XI/361, VIII/608, XIII/21; Münâvî, Feyzü'l-Kadir, II/557

⁸⁵⁸ Hâkim, Müstedrek, III/64 (4404) Hz. Âişe'den

⁸⁵⁹ Tirmizî, Sünen, V/616 (3678)

⁸⁶⁰ Ebû Ya'lâ, Müsned, VIII/302 (4899); Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, IX/41

⁸⁶¹ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IX/149 (9384); Deylemî, Firdevs, III/540 (5685)

⁸⁶² İbn. Adıyy, el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl, IV/69 (918)

⁸⁶³ İbn. Mencûye, Ricâl-i Müslim, I/335 (727); Zührî, et- Tabâkâtü'l- Kübrâ, III/170; İbn. Hacer el- Askalânî, el-İsâbe, IV/170.

metni, Mesnevî’de zikredilen metin üzerine yapılan tasavvufî yorumlara elverişli olmadığı için pek kullanılmamaktadır.

Netîce itibarıyla; Ankaravî metnine benzer bir rivâyet tesbit edilememiştir.

ELLİ ÜÇÜNCÜ HADİS

“المؤمنون لا يموتون بل ينتقلون من دار إلى دار”

“Mü’minler ölmezler. Sadece bir yurttan diğerine giderler.”

Hadîsin Verilişi: “...Aslını bulan ve makâmına vâsıl olan rûhun bu bedenden nakli olur. Ammâ avâmın cânının nakli gibi değil. Belki bir makâmdan bir makâma dek nakl eylemek gibi olur. “المؤمنون لا يموتون بل ينتقلون من دار إلى دار” hadîs-i şerifinin mûcibince havâsdan olan mü’minler, sicn-i dünyâdan sarây-ı âhirete intikâl ve dâr-ı gurûrdan dâr-ı surûra irtihâl iderler. Amma avâm nâs böyle degildir...” (Mesnevî Şerhi, VI/92)

Tahric: Tasavvuf ve nasihat kitaplarında hadîs olarak kullanılan bu sözün kaynağını bulamadım. Ancak bazı kaynaklarda buna benzer bir söz, Bilal İbn. Sa’d’ın, Ömer İbn. Abdi’l-Aziz’in sözü ve Deylemî’nin isnadsız olarak Ebû Hureyre’den rivâyeti şeklinde geçmektedir. Ebû Hureyre rivâyetini esas alırsak bu rivâyet uydurma olmaktan çıkıp hadîs olarak değerlendirilebilir veya mevkûf hadîs olarak değerlendirilebilir. Ancak kitaplarda geçen ve Ankarâvî’nin de verdiği metin bu değerlendirmeye müsait değildir. Çünkü zikredilen metinde bu durum sadece mü’minlere hasmış gibi gösterilmekte ve bu metin üzerine bazı bâtinî yorumlar yapılmaktadır. Bu metin muhtemelen aşağıda vereceğimiz rivâyetten formülize edilmiş olabilir. Bilâl İbn. Sa’d’dan rivâyet edilen sözün metni şu şekildedir; “ايها الناس! إنكم لم تخلقوا للفناء و إنما خلقتم للبقاء و إنما تنتقلون من دار إلى دار كما نقلتم من الاصاب إلى الأرحام و من الأرحام إلى الدنيا و من الدنيا إلى القبور و من القبور إلى الموقف و من الموقف إلى جنة أو نار”

Anlamı; “Ey İnsanlar! Siz fânî bir hayat için değil baki olan bir hayat için yaratıldınız. Siz, bir yurttan diğerine gidersiniz. Babalarınızın sülbünden analarınızın rahimlerine, oradan dünyaya, dünyadan mezara, mezardan mahşere, mahşerden de cennet veya cehenneme gittiğiniz gibi (bir yurttan diğerine gidersiniz).” Bu rivâyet Beyhakî, İbnü’l- Mübârek ve İbn Ebî Âsım tarafından Bilâl İbn Sa’d’ın sözü olarak nakledilmektedir.⁸⁶⁴ Deylemî’nin Firdevs’inde senedsiz olarak Ebû Hureyre’den naklettiği söz, Ebû Nuaym’ın Hilye’inde ise

⁸⁶⁴ Beyhakî, Zühd, II/213 (538); İbnü’l-Mubarek, Zühd, I/167 (485-486); İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/385.

hem Bilâl İbn. Sa‘d’ın sözü olarak hem de Ömer İbn. Abdilaziz’in’in sözü olarak rivâyet edilmektedir.⁸⁶⁵

Sonuç olarak; Deylemî’nin Ebû Hureyre’den naklini esas alırsak rivâyet mevkuf bir haber olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer kaynaklarda Bilal İbn Sa‘d’ın veya Ömer İbn Abdilaziz’in sözü olarak nakledilmesi, sözün Hz. Peygamber (S.A.V)’e âit olmadığını düşünmemize sebep olmaktadır.

ELLİ DÖRDÜNCÜ HADİS

لن يلج ملكوت السماء من لم يولد مرتين

“İki defa doğmayan melekût-i semaya yükselemez.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya‘nî Hazreti Ahmed Aleyhisselâm bu cihanda iki kerre doğmuştur. Evvelâ bir kerre vâldesinden doğdu ve bu dünyâyâ geldi ve sâniyen tabiat mâderinden tevellüd kıldı ve melekût-i semâyâ vâsıl oldu. Pes ol Hazretin ümmetinden olana ve ana kemâl-i tebaiyyet ile tebaiyyet kılana hem lâzım geldi ki, ol dahî iki kerre doğa tâ kim melekût-i semâyâ dâhil ola. Nitekim buyurdular; لن يلج ملكوت السماء من لم يولد مرتين ...” (Mesnevî Şerhi, VI/93)

Tahric: Hadîs kaynaklarında bulamadığım bu sözün tahrîciyle ilgili olarak Muhittin Uysal şu bilgiyi vermektedir; “Tasavvuf kitapları içerisinde yalnız İmam Rabbânî’nin (1034/1628) el-Mektûbât’ında hadîs formuyla geçen bu söz, Hazreti Îsâ’ya âit bir sözdür. Nitekim bazı sûfiler onu Hz. Îsâ’ya isnâd etmişlerdir.⁸⁶⁶ Bu sözde geçen ikinci doğum ifâdesiyle sufilerin kişinin melekût âlemi ile irtibâtını sağlayan “manevi yükselişi” kastettikleri açıktır.⁸⁶⁷

Netîce itibarıyla; bu rivâyet hadis değildir.

ELLİ BEŞİNCİ HADİS

Hadîsin Verilişi: “...Ol Hazretten hemîşe kıyâmeti sormuşlardır. Keennehû böyle deyû “Ey kıyâmet! Kıyâmete dek yol ne kadardır? Ol Hazret zebânı hâlde çokluk dirlirdi ki; “Mahşerden haşrı bir kimse sorar mı?” Ya‘nî Nebîyye ekser-i nâs, “**metâ kıyâmu’s-sâati Yâ Rasûlallâh?** deyû sorarlardı. Ol Hazret hûd ayn-ı kıyâmet kendileri idi. Pes keennehû ana dirlirdi ki, “Ey Kıyâmet-i Kübra! Kıyâmet-i Suğrâyâ dek ne kadar zaman vardır?” Ol Hazret dahî zebân-ı halle anlara çokluk böyle dirdi ki, “Mahşerden haşrı bir kimse sorar mı?”

⁸⁶⁵ Deylemî, el-Firdevs, V/297 (8237); Ebû Nuaym, Hilyetü’l-Evliyâ, V/229, V/287

⁸⁶⁶ Sühreverdî, Avârif, s.74

⁸⁶⁷ İmam Rabbânî, Mektûbat, III/74; Muhiddin Uysal, a.g.e., s. 261

Ben h d ayn-ı mahşer-i ma‘nevîyim. Size lazım olan asıl benim. Ne g ne mahşer olduğumu bilmek ve ne g ne kıyâmet olduğuma âlim olmaktır...” (Mesnevî Şerhi, VI/93)

Tahric: Ankar v nin hadîs benzeri olarak söylediği bu söze dayanak olabilecek bir hadîs bulamadım. Ancak Hazreti Peygambere kıyâmet vaktini soran pek çok kimse olmuştur. Kıy metin ne zaman kopacağını soran hadislerle örnek verecek olursak;

Müslim’in Enes (R.A)’den naklettiği rivâyet şöyledir:

عن انس بن مالك أن أعرابيا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: متى الساعة؟ قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما أعددت لها؟ قال: حب الله ورسوله. قال: أنت مع من أحب.

Enes (R.A)’den rivâyet edildiğine göre bir Arabî geldi ve “Kıyâmet ne zaman?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Onun için ne hazırladın?” diye sorunca, “Allah ve Ras l n n sevgisini” diye cevap verdi. Hz. Peygamber “Kişi sevdiği ile beraberdir.” buyurdu.⁸⁶⁸ Bu rivâyet Buh r nin ve İbn Hibbân’ın Sahîh’lerinde de yer almaktadır.⁸⁶⁹

Yine Buh r nin Sahîh’inde Ebû Hureyre’den ... جاء أعرابي فقال: متى الساعة؟... şeklinde gelen bir riv yet⁸⁷⁰ ve Eb  Hureyre’den gelen Cibr l hadisi⁸⁷¹ ashabın Rasûlullâh (S.A.V)’e kıyâmeti sorduğuna işâret eden rivâyetlerdir. Tirmizî’nin Sünen’inde ve Hâkim’in Müstedrek’inde de benzer rivâyetler mevcuttur.⁸⁷²

Sonuç olarak; Ras lull ha kıyâmeti soran hadisler, sahihtir.

ELLİ ALTINCI HADİS

“ لا يسعني أرضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب المؤمن النقي النقي الورع ”

“Ben ne yery z me ne de g ky z me sığarım. Fakat inanmış, temiz olan ve takvâ sâhibi kululumun kalbine sığarım.”

Hadîsin Verilişi: “...Takdir-i kelâm böyle demek olur ki, deryây-ı hakîkatın d d ve at sı  nkim bizim cinsimizden olan veya bize müteallik olan Rasûl Aleyhisselâm’in humm-i vücûdundan oldu. Ve ol Hazretin vücûd-ı şerîfinden beri bu kadar f y z t-ı ilâhî zuhûra geldi. Aceb değildir ki mâhî-i bahr-i hakîkat olan bir velînin b tınında deryâ ola. Nitekim “ لا

⁸⁶⁸ Müslim, Sahîh, IV/2032–2033 (2639) Enes’ten nakledilen dört rivâyet.

⁸⁶⁹ Buhârî, Sah h, III/1349 (3485), V/2282 (5815), V/2283 (5819); İbn. Hibbân, Sah h, I/182 (8), I/307 (104), I/308 (105), II/324 (565), XVI/345 (7348)

⁸⁷⁰ Buh r , Sah h, I/33 (59)

⁸⁷¹ M slim, I/39 (9); İbn. Hibbân, Sah h, I/375 (159), I/398(173)

⁸⁷² Hâkim, M stedrek, I/49 (14); Tirmiz , S nen, IV/595 (2385) Kıy meti soran rivâyetler için bkz. Buh r , İm n, 37, İlim, 2, Edeb, 95, 96, Rik k, 42; M slim, İmân, 1, 5, 7, Birr, 161- 164, Fiten, 136; Tirmizî, İmân, 4; Nes i, İmân, 6; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Fl ten, 25; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I/27, 319, II/361, 426, III/202, IV/129.

”يسعني أرضي ولا سماني ولكن يسعني قلب المؤمن التقي النقي الورع“ hadîs-i kudsîsi bu ma'nâyı müeyyed olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/99)

Tahric: Hadîs mecmualarından sadece Deylemî'nin Firdevs'inde, Enes İbn. Mâlik'ten gelen *قال الله عز وجل: لايسعني شيء ووسعني قلب عبد المؤمن إذا ألبسته لبسة أحباني* “Azîz ve Celîl olan Allah şöyle duyurdu: Hiçbir yere sığmadım. Sevdiklerimin elbisesini giydirdiğim mü'mim kululumun kalbine sığdım.” şeklindeki rivâyeti tesbit edebildik.⁸⁷³ Başka bir kaynakta hadis olarak yer almayan bu rivâyet hakkında Ali el-Kârî, el-Masnû'unda İbn Teymiyye ve Zerkeşî'nin rivâyetin uydurma olduğuna dâir değerlendirmelerine yer vermektedir.⁸⁷⁴ Muhittin Uysal tasavvuf menşe'li kaynak listesi verdikten sonra şu malumatlara yer verir; Kitap listesinden de anlaşılacağı üzere haber, tasavvuf ehlinin çok ilgi gösterdiği sözlerden birisidir. Ne var ki hadîs tenkitçileri onun aslının olmadığına hükmetmişlerdir. Irâkî, aslını bulamadım derken⁸⁷⁵, Sübkî, (771/1369) onu isnâdını bulamadığı hadîsler arasına almıştır.⁸⁷⁶

Mevzûât kitapları ve halk dilinde çok duyulan sözleri toplayan kaynaklarda tekrar edilen bilgiler özet olarak; “Aslı yok, İbn. Teymiyye mevzu, isnâdı yok demiş ve İsrâiliyyat içinde zikredildiğini ilave etmiştir. Zerkeşî bunu mühlidlerin uydurduğunu belirtmiştir” şeklindedir. Bu bilgilere yer veren âlimleri vefât târihlerine göre sırasıyla nakledersek; Zerkeşî (Tezkira,135), Sehâvî (el-Mekâsîd,373), Süyûtî (ed-Dürer,366), Semhûdî (el-Gummâz,221), İbnu Deyba' (Temyîz,184), İbn. Tolûn (eş-Şezara, II/117), İbn. Arrâk (Tenzîh, I/148), Fettenî(Tezkira,30), Ali el-Kârî (el-Esrâr,301; (el- Masnû', 164), Aclûnî (Keşf, II/195), Zebîdî (İthâf, VIII/429), Beyrûtî (Esne'l-Metâlib, 399(n.1290), Kâvûkçî (el-Marsû',165) ve Ezherî (Tahzîr, 167) Sehâvî, Aclûnî ve Ali el-Kârî her zamanki âdetleri üzere sözün hadîs olarak sabit olmadığına dikkat çektikten sonra manasıyla ilgili şöyle bir açıklamaya yer vermişlerdir; “Bu söz “mü'minin kalbi bana îmânı ve sevgimi sardı” anlamında ise doğru, şayet “Allah mü'minlerin kalbine hulûl etmiştir” anlamında ise küfürdür.⁸⁷⁷

Rivâyetin uydurma olduğunu belirten kaynaklardan Aclûnî'nin değerlendirmesine bir göz atacak olursak;

“Gazalî İhyâ'da *قال الله لم يسعني سماني ولا أرضي ووسعني قلب عبد المؤمن اللين الوادع*.” şeklinde rivâyeti nakletmiş, Irâkî tahrîcinde aslını bulamadığını belirtmiştir. Zerkeşî'nin görüşünü

⁸⁷³ Deylemî, Firdevs, III/174 (4466)

⁸⁷⁴ Ali el-Kârî, el-Masnû', I/ 164 (292)

⁸⁷⁵ Irâkî el-Muğnî, III/14

⁸⁷⁶ Sübkî, et-Tabakât, VI/331

⁸⁷⁷ Muhittin Uysal, a.g.e. , 332-333

benimseyerek Dürer’de de aynı değerlendirme yapılmaktadır. Sonra Irâkî Taberânî’de yer alan *وأنية ربكم قلوب عباده الصالحين وأحبها إليه اليها وأرقها* kalpleridir. Onların en hoş olanları en ince ve en nârin olanlarıdır” şeklindeki Ebû Utbe hadîsini nakletmektedir. İbn Teymiyye rivâyetin İsrâiliyyât’tan olduğunu ve Nebî (S.A.V)’den gelen maruf bir isnâdı olmadığını söylemektedir. Mekâsîd’da Sehâvî de şeyhinin el- Leâlî’deki görüşüne tâbi olarak Nebî (S.A.V)’den maruf bir isnâdı olmadığını belirtmektedir. Bunun manası, “Mü’minin kalbi, bana îmânı, benim muhabbet ve marifetimi içine aldı” manasına ise ne ala. Bunun dışında kim “Allah insanların kalplerine hulûl etmiştir” derse, Îsâ (A.S)’ı ulûhiyet mertebesine çıkararak Hristiyanlar’dan daha kâfir olur.” diyen Aclûnî bu sözün İsrâiliyyât’tan olduğuna işâret etmek üzere şu rivâyeti nakletmektedir:

“ Nitekim Ahmed İbn. Hanbel’in Vehb İbn. Münebbih’ten naklettiğine göre, Allah gök kapılarını Hazkil’e açmış, O da arşı görünce “Seni eksik sıfatlardan tenzih ederim, Şanın ne yüce ya Rabbi!” demiş, bunun üzerine Allah Teâlâ da, “Gökler ve yeryüzü beni taşıyıp ihâta etmede za’fa düştüler de, beni vera sahibi mü’min kulunun kalbi ihâta etti” diye cevap vermiştir.⁸⁷⁸ Âlimlerin bu rivâyet hakkında “bâtıldır, mülhidlerin uydurmasıdır” görüşlerine yer veren Aclûnî yukarıda Taberânî’nin Ebû Utbe’den rivâyet ettiğini söylediği nakil için ise, “Senedinde Bakiye var. O sarahatle hadis nakleden bir müdellistir” açıklamasını yapmaktadır.⁸⁷⁹

Ali Yardım hadîsi birinci derecedeki hadîs kitaplarında bulamadığını söylemekte, zikredilen âlimlerin eleştirilerini verdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “Bu durumda tatmin edici bir hükme varmak mümkün olmamıştır.”⁸⁸⁰ Muhittin Uysal ise hadis hakkındaki görüşünü, “Bize göre Vehb İbn. Münebbih’in rivâyet ettiği bu söz ile hadîsimiz arasında muhtevâ bakımından hiçbir fark söz konusu değildir. Bu durumda sözün hadîs değil, İsrâiliyyat kanallarıyla dini kitaplara geçmiş bir söz olduğu anlaşılmaktadır.”⁸⁸¹ şeklinde açıklamaktadır ki biz de bu görüşe katılıyoruz.

ELLİ YEDİNCİHADİS

...كأني انظر الي عرش ربي بارزا وكأني انظر الي اهل الجنة يتزاودون فيها و كأني انظر الي اهل النار يتضاغون فيها فقال يا حارث عرفت فألزم ثلاثا...

⁸⁷⁸ Ahmed İbn. Hanbel, Zühhd,103, ayrıca bkz. Sehâvî, el-Mekâsîd, 373; Suyûtî, ed-Dürer,366; Ali el-Kârî, el-Esrar, XXX/302. Muhittin Uysal İzmirli İsmâil Hakkı ve Tayyib Okıç’ın de bu sözün İsrâiliyyât kültürü taşıdığı görüşünde olmalarına dikkat çekmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. a.g.e., a.g.y.

⁸⁷⁹ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/255-256 (2256)

⁸⁸⁰ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, 48

⁸⁸¹ Muhittin Uysal, a.g.e. , 332-333

Hadîsin Verilişi: “...Nitekim Hazreti Rasûl Sallallâhu Aleyhi ve Sellem oğulluğu Zeyd riyâzetle tebdîl-i dîde kılub anın gözleri envâr-i ilâhî ile münevver olduktan sonra bu âlemde mahşeri gördü. Ve ahvâl-i âhirete nazar irgördü. Nitekim Mükâfî *أنظر إلي أهل الجنة* didi. Ve Hazreti Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ana *أحببت فالزم* buyurdu...” ve bunun tahkîki cild-i evvelin âhirine karîb mürûr kıldı. Hazreti Ali Kerremallâhu Vechehu ve Radiyallahu Anh’ın *ما زدنا يقينا* buyurmaları bu ma’nâyı müeyyed oldu...” (Mesnevî Şerhi, VI/101)

Tahric: Hazreti Peygamberin Ya Hârise diye seslendiği kişi, Hâris İbn. Mâlik el-Ensârî’dir. Ankarâvî bu zâtı Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in evlatlığı Zeyd İbn Hârise olarak zikrediyor ki kaynaklarda Zeyd’e hitâben böyle söylendiğine rastlayamadım. Ankarâvî iki zatı karıştırmış olsa gerek.

Taberânî’nin Mu’cemu’l-Kebîr’de Hâris İbn Mâlik’ten naklettiği rivâyet şöyledir: *حدثنا محمد بن عبدالله الحضرمي حدثنا ابو كريب ثنا زيد بن الحباب ثنا ابن لهيعة عن خالد بن يزيد السكسي عن سعيد بن ابي هلال عن محمد بن ابي الجهم عن الحارث بن مالك الانصاري انه مر برسول الله صلي الله عليه و سلم فقال له: كيف اصبحت يا حارث؟ قال اصبحت مؤمنا حقا فقال انظر ما تقول فان كل شئى حقيقة فما حقيقة ايمانك؟ فقال قد عزفت نفسي عن الدنيا و اسهرت لذلك ليلي واطمان نهاري و كأتى انظر الي عرش ربي بارزا وكأتى انظر الي اهل الجنة يترادون فيها و كأتى انظر الي اهل النار يتضاغون فيها فقال يا حارث عرفت فالزم ثلاثا.* ...Hâris İbn Mâlik el- Ensârî’den; “O Rasûlullah’a (S.A.V) uğradı ve Rasulullah (SAV) ona dedi ki: “Nasıl sabahladın ey Hâris!” Tam bir mü’min olarak sabahladım” dedim. Rasûlullah: “Ne söylediğine bak. Her şeyin bir hakîkati vardır. Senin îmânının hakîkati nedir?” diye sordu. “Dünyadan yüz çevirdim, gecelerimi uyanık geçirdim, gündüzlerim huzur buldu. Sanki ben Rabbimin arşını açıkça görüyorum.Cennet ehline bakıyorum, onların dolaştıklarını görüyorum. Cehennem ehline bakıyorum, onların korkup endişelendiklerini görüyorum.” Dedim. Rasûlullah (S.A.V) üç kere şöyle buyurdu: “Ey Hâris! Meseleyi öğrendin, bu hal üzere devam et” Bu rivâyet için⁸⁸² Heysemî,; “*Senette verilen İbn Lehîa’nın durumunun açıklığı kavuşturulması gerekir.*” demekte, Enes’in Hâris İbn. Mâlik hakkında naklettiği ikinci rivâyet için ise, “Hadîsi Bezzâr rivâyet etmiştir. Senette yer alan Yusuf İbn. Atiyye kendisiyle *ihdicac olunamayacak* birisidir.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁸⁸³

⁸⁸² Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, III/266 (3367)

⁸⁸³ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, I/57

Aynı rivâyet Abd İbn. Humejd'in Müsned'inde, Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında, Kitabü'z-Zühdi'l-Kebîr'inde ve İbn. Kesîr'in Tefsîr'inde de yer almaktadır.⁸⁸⁴ İbn. Ebî Şeybe Musannef'inde Muhammed İbn. Sâlih el- Ensârî'den naklettiği, Avf İbn. Mâlik'le Hz. Peygamber arasında cereyan eden konuşma şeklinde rivâyeti vermekte, Ebû Nuaym ise Hilyetu'l-Evliyâ'da Enes İbn. Mâlik'ten Muaz İbn. Cebel hakkında benzer bir rivâyette bulunmaktadır.⁸⁸⁵ Hakîm Tirmizî de Nevâdirü'l-Usûl'de benzer rivâyetlere yer vermiştir.⁸⁸⁶

Ukaylî Zuafâ'sında Abdullah İbn. Keysân el-Mervezî'nin biyografisinde hem Enes'in Muaz İbn. Cebel hakkındaki rivâyetini hem de Harise hakkındaki rivâyeti eleştirmekte,⁸⁸⁷ Yusuf İbn. Atiyye'nin biyografisinde ise, Buharî'nin ona *münkeru'l-hadîs* dediğini belirtmekte, Enes rivâyeti hakkında *hadîsin sabit bir isnâdı yoktur* demektedir.⁸⁸⁸ İbn. Hibbân el-Büstî el-Mecrûhîn'de, Ahmed İbn. Hasen İbn. Ebân el-Mısırî'nin biyografisinde Ebû Hureyre'den Hârise hakkında bir rivâyet nakletmekte ve râvî hakkında *kezzâb, sikalardan hadîs uydurur* değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁸⁸⁹ İbn. Hacer el-Askalânî de el-İsabe'de, Hâris İbn. Mâlik in biyografisini verirken, Enes'in Hârîs hakkındaki rivâyetini nakletmektedir.⁸⁹⁰

Sonuç olarak; rivâyet en iyimser yorumla zayıftır.

ELLİ SEKİZİNCİ HADİS

”القناعة كنز لا يفنى

“Kanaat, bitip tükenmeyen bir hazinedir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ey tâlib-i esrâr-ı ilâhî ve ey râğib-ı metâ-i hükm-i Rabbânî! Sahîh müşterî ol. Tâ kim benim yed-i aklım ve dest-i lisânım ol nûrânî ve rabbânî olan metâ'ları virmege hareket kıla. Andan sonra benim cevâhir-i meânî ile yüklü olan ma'den-i derûnum sana la'l-i ma'nevî ve durer-i rûhânî doğura. Tâ kim ol la'l-i rûhânîyi almağla ğaniyyu'l-kalb olasın ve **كنز لا يفنى** ne idüğünü bilesin...” (Mesnevî Şerhi, VI/103)

Tahric: Heysemî Mecmeu'z-Zevâid'de Câbir (R.A)'den “**عليكم بالقناعة فإن القناعة مال لا ينفد**” “Aman kanaat ediniz. Çünkü kanaat tükenmeyecek bir maldır” şeklinde bir rivâyet aktarmakta ve bu rivâyet hakkında, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senette yer alan Hâlid

⁸⁸⁴ Abd İbn. Humejd, Müsned, I/165 (445); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/362(10590), VII/363 (10591); Kitabü'z-Zühdi'l-Kebîr, II/355 (973); İbn. Kesîr, Tefsîr, II/287

⁸⁸⁵ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/170 (30423); Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, I/242

⁸⁸⁶ Hakîm Tirmizî, Nevâdirü'l-Usûl, I/145, I/270

⁸⁸⁷ Ukaylî, Zuafâ, II/291 (864)

⁸⁸⁸ Ukaylî, a.g.e., IV/455 (2085)

⁸⁸⁹ İbn. Hibbân el-Büstî, Mecrûhîn, I/150 (82)

İbn. İsmail el-Mahzûmî *metrûk* bir kimsedir” demektedir.⁸⁹¹ Kuzâî’nin Müsnedü’ş-Şihâb’da Enes’ten rivâyet ettiği hadiste ise sadece “القناعة مال لا ينفد” lafzı yer almaktadır.⁸⁹² Deylemî’nin Firdevs’te Câbir (R.A.)’den naklettiği metin ise القناعة مال لا ينفد و كنز لا يفني şeklinindedir.⁸⁹³ Münzirî’nin ve Münâvî’nin de eserlerinde yer verdikleri hadis,⁸⁹⁴ Zehebî’nin Mîzânü’l-İ’tidâl’inde Hallâd İbn. Âsâ’nın biyografisinde “القناعة كنز لا ينفد” şeklinde Enes’ten merfu olarak gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır. Hallâd için İbn. Maîn, *sika*, Ukaylî ise, *mehulün bi’n-nakl*, demektedir.⁸⁹⁵ İbn. Adiyî ve Ukaylî Abdullah İbn. İbrâhim’in biyografisinde Câbir rivâyetine yer vermektedirler. Ukaylî rivâyet hakkında, “Başka bir vecihten de rivâyet var. O da bunun gibi leyyin” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁸⁹⁶

Aclûnî rivâyeti, “القناعة مال لا ينفد و كنز لا يفني” metniyle vermekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “Bunu Taberânî ve Askerî Câbir’den rivâyet etmişlerdir. Kuzâî de Enes’ten, “ و كنز لا يفني bölümü olmaksızın rivâyet etmiştir. Zehebî isnâd yönünden *vah* olduğunu söylemiştir. Rivâyetin meşhur olan metni, القناعة كنز لا يفني şeklindedir.⁸⁹⁷

Ali Yardım hadîsin tahriri ile ilgili olarak değişik lafızları verir ve Kuzâî’nin Müsnedü’ş-Şihâb’ından başka bir yerde senedine rastlayamadığını, Süyûtî’nin Kuzâî rivâyeti için *zayıf* rumuzunu koyduğunu, Heysemî’nin de Taberânî rivâyeti hakkında aynı görüşte olduğunu, Nehcu’l-Belâğa’da ise Hazreti Ali’nin sözü olarak geçtiğini söylemektedir.⁸⁹⁸

Netîce itibarıyla; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

ELLİ DOKUZUNCU HADİS

”مروا بالمعروف وان لم تفعلوه وانهاوا عن المنكر وان لم تجتنبوه كله“

“Kendiniz yapmasanız bile iyiliği emrediniz, hepsinden kaçınmasanız bile kötülükten sakındırınız.”

Hadîsin Verilişi: “...Ey sâhib-i ilm u ma‘rifet ve ey mâlik-i kâle-i hikmet olan müşîd! Bu zemânede müşterî olanlar egerçi süst (gevşek, zayıf, tembel) ve bârid ise de, sen anlara metâ-ı dîni arz eylemekten ve kâle-i yakîni gelün alun deyû söylemekten fâriğ ve berî

⁸⁹⁰ İbn. Hacer el-Askalânî, el-İsâbe, I/598 (1480)

⁸⁹¹ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, X/256; Taberânî, Mu‘cemu’l-Evsat, VII/84 (6922)

⁸⁹² Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I/72 (63)

⁸⁹³ Deylemî, Firdevs, III/236 (4699)

⁸⁹⁴ Münzirî, et-Terğîb, I/335 (1233); Münâvî, Feyzu’l- Kadir, IV/539

⁸⁹⁵ Zehebî, Mîzânü’l-İ’tidâl, II/446 (2528)

⁸⁹⁶ İbn. Adiyî, el-Kâmil fi Zuafâi’r-Ricâl, IV/191 (1003); Ukaylî, Zuafâ, II/233 (782)

⁸⁹⁷ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II/ 133(1900)

⁸⁹⁸ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.46 (25. hadis)

olmayasın. Dîn-i mübîne bu halkı da‘vet eyle ki, da‘vet-i nâs eylemek vârid olmuştur. Nitekim hadîs-i Rasûl’de böyle gelmiştir...” (Mesnevî Şerhi, VI/104)

Tahric: Ankarâvî hadîsi Taberânî’nin Evsat’ta Enes (R.A)’den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilgi doğrudur. Taberânî Evsat ve Sağır’inde Enes İbn Mâlik’ten gelen rivâyete yer vermiş ve bu hadîsi rivâyet ederken Hasan’ın Abdulkuddûs İbn. Habîb’den rivâyetinde teferrüd ettiğini (Abdulkuddûs’un) oğlunun da Hasan ve babasından rivâyetinde teferrüd ettiğini belirtmiştir.⁸⁹⁹

Heysemî, Enes İbn. Mâlik’ten gelen rivâyet hakkında, “Taberânî Sağır ve Evsat’ta Abdüsselâm İbn. Abdülkuddûs İbn. Habîb’in babasından rivâyeti olarak nakletmiştir. İkisi de zayıftır” demektedir.⁹⁰⁰ Beyhakî Şuabu’l-Îmân’da Ebû Hureyre’den gelen rivâyeti nakletmekte ve hadîsin sonunda, “*İmam Ahmed (senette yer alan) Talha İbn. Amr el-Mekkî’nin hadîste zayıf olduğunu söylemektedir*” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁹⁰¹ Münâvî’nin Feyzü’l-Kadir’inde de yer alan rivâyeti⁹⁰² İbn. Adıyy Muhammed İbn. Ahmed İbn. İsâ’nın biyografisinde Ebû Hureyre rivâyeti olarak nakletmiş ve “Şeyh, “*A’lâ nun bu isnâdla rivâyeti ğayr-i mahfuzdur*” demiştir” bilgisine yer vermiştir.⁹⁰³

Sonuç olarak; hadîs zayıftır.

ALTMİŞİNCİ HADİS

ما لا عين رات ولا أذن سمعت ولا خطر علي قلب بشر

“Allah onlara gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve insanın aklına dahî gelmeyen nimetler verir.”

Hadîsin Verilişi: “...Hüdây-ı Teâlâ Hazretleri bu fânî olan cismin yah(buz)ını alır.Ya’nî bu buz pâresi gibi câmid olan fânî cismi harîdâr (satın alan) olur.Anın mukabelesinde bizim vehm u idrâkimizden hâric bir mülk-i kebîr verir ki “ ما لا عين رات ولا أذن سمعت و لا خطر علي قلب بشر ” hadîsinin mûcibince anı bir göz görmemiş ve bir kulak işitmemiş ve bir beşerin kalbine anın hayâli ve tasavvuru hutveleri mürûr itmemiştir...” (Mesnevî Şerhi, VI/108)

Tahric: Bu ifâde hadîs içerisinde geçen bir parçadır. Hadîs cennete giren mü’minlere verilecek nimetlerden bahsetmektedir. Kaynaklarda hadîs-i kudsi olarak ta rivâyet edilen bu

⁸⁹⁹ Taberânî, Mu‘cemu’l-Evsat, VI/365 (6628); Mu‘cemu’s-Sağır, II/175 (981)

⁹⁰⁰ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, II/277

⁹⁰¹ Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, VI/89 (7570)

⁹⁰² Münâvî, Feyzü’l-Kadir, V/522

⁹⁰³ İbn. Adıyy, el-Kâmil fi Zuafâi’r-Ricâl, VI/298 (1786)

hadîs Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân'ın Sahîh'lerinde,⁹⁰⁴ Tirmizî, Nesâî ve Dârimî'nin Sünen'lerinde,⁹⁰⁵ Hakîm'in Müstedrek'inde,⁹⁰⁶ Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde,⁹⁰⁷ Taberânî'nin Mu'cem'lerinde⁹⁰⁸ ve daha pek çok yerde rivâyet edilmektedir.

İbnü'l- Mübârek ez- Zühd'de “Dârimî rivâyet etmiştir” kaydıyla Ebû Hureyre'den gelen rivâyete yer vermiş,⁹⁰⁹ Hâris Enes'ten gelen uzunca bir hadîsin içerisinde bu bölümü de nakletmiştir.⁹¹⁰

Ebû Avâne Müsned'inde Muğîre'den Hazreti Mûsâ'nın sözü olarak benzer bir metin aktarmaktadır.⁹¹¹ Bu rivâyet İbn Hibbân'ın Sahîh'inde yer alan metinle aynıdır. Heysemî'nin Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivâyet de, Tevrat'ta geçtiğine dikkat çekilerek verilmektedir.⁹¹² Daha pek çok kaynaktan yer alan rivâyet hakkında hüküm verebilmek için, bu kadar kaynak zikretmenin yeterli olduğu kanaatindeyiz.

Kütüb-i Sitte'deki Ebû Hureyre rivâyeti, *أعدت لعبادي الصالحين* şeklinde başlamaktadır.

Hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

ALTMİŞ BİRİNCİHADİS

“ القلب كريشة في الفلاة تقلبها الرياح ظهر البطن ”

“ **Kalp, çölde rüzgarların ters yüz ettiği (savurduğu) tüy gibidir.**”

Hadîsin Verilişi: “ Kazâ-i ilâhî bâd-ı sarsar (çok gürültülü veya soğuk esen rüzgar) gibi ve kalb-i âdemî, berk-i gâh veya deşt (çöl) ve sahra içre bir per (yaprak) gibidir. Ve bâd-ı sarsar berk-i kâhı (kuru yaprağı)ve peri (kanat, yaprak) nice tahvîl ve taklîb eylerse, kazâ-i ilâhî dahî kalbi anın gibi taklîb ve tahvîl eyler. Kemâ Kâle Aleyhisselâm “ القلب كريشة في الفلاة ” *القلب كريشة في الفلاة* “...” (Mesnevî Şerhi, VI/111)

⁹⁰⁴ Buhârî, Sahîh, III/1185 (3072), IV/1794 (4501), VI/2723 (7059) (Buhârî, Bed'ü'l-Halk,8, 32. Sünenin Tefsiri, 1,Tevhid,35) ; Müslim, Sahîh, IV/2174 (2824), IV/2175 (2825 (Müslim, İmân, 312, Cennet, 2-5); İbn. Hibbân, Sahîh, II/91 (369).

⁹⁰⁵ Tirmizî, Sünen, V/346 (3197) (Tirmizî, Cennet, 15, 32. Sünenin Tefsiri, 56); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, VI/317 (11085); Dârimî, Sünen, II/428 (2819). (Dârimî, Rikâk, 98, 105)

⁹⁰⁶ Hâkim, el-Müstedrek, II/448 (3549).

⁹⁰⁷ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/313 (8143), II/370 (8827), II/407 (9279), II/416 (9391), II/437 (9649), II/462 (9957), II/495 (10423), II/506 (10577).

⁹⁰⁸ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI/122 (5706), VI/154 (5827), VI/201 (6002), IX/213 (9039), XI/184(11439); Mu'cemu'l-Evsat, I/71-72 (200), I/224 (738), II/177 (1637), V/347 (5510), IX/170 (9443); Mu'cemu's-Sağîr, I/53 (51).

⁹⁰⁹ İbn. Mübârek, ez-Zühd, I/512 (1456)

⁹¹⁰ Müsnedü'l-Hâris (Zevâid-i Heysemî), I/301 (196), I/320.

⁹¹¹ Ebû Avâne, Müsned, I/133, I/165.

⁹¹² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VII/90.

Tahric: Hadisi Ahmed İbn Hanbel, İbn Mâce ve İbn Ebî Şeybe Ebû Mûsâ el-Eş'arî den rivâyet etmişlerdir.⁹¹³ Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde hadîsin sonunda, "Babam dedi ki, bunu İsmâîl, Cerîrî'den merfu olarak nakletmemiştir" açıklaması mevcuttur.

Bezzâr, Hâris, İbnü'l- Ca'd, Hennâd, Deylemî ve Ebû Nuaym da hadîsi Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.⁹¹⁴ Beyhakî Enes, Nu'mân İbn Beşîr ve Ebû Mûsâ (R.A)dan,⁹¹⁵ Kuzâî ise, Enes ve Nu'mân İbn Beşîr (R.A)'den rivâyette bulunmaktadır.⁹¹⁶ Buhârî Sahîh'ine almadığı hadise, Târîh'inde Saîd İbn. İyâs Ebû Mes'ûd el- Cerîrî maddesinde, Ebû Mûsâ el-Eş'arî den gelen bir rivâyet olarak yer vermektedir.⁹¹⁷ Münâvî ve İbn Ebî Âsım da eserlerinde bu hadise yer veren âlimlerdendir.⁹¹⁸

İbn Hacer ve el- Mizzî Ğânim İbn. Kays el-Mâzinî'nin biyografisinde rivâyeti nakletmişlerdir. İbn Hacer râvî'nin İbn Hibbân'ın Sikât'ında yer aldığını belirtmektedir.⁹¹⁹ Rivâyet Târîhu Cürçân ve Keşfü'l- Hafâ'da da yer almaktadır.⁹²⁰

Netîce itibarıyla; Bûhârî'nin Sahîh'inde değil Târîh'inde yer alan ve Ahmed İbn Hanbel tarafından eleştirilen hadis için ihtiyatlı davranıp zayıf hükmü vermenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

ALTMİŞ İKİNCİ HADİS

كلما أذنب العبد ذنبا حصلت في قلبه نكتة سوداء إن تاب واستغفر صقلت وإن زاد زادت حتى تملو قلبه فذالك
الران الذي ذكره الله تعالى (كلا بل ران علي قلوبهم ما كانوا يكسبون

“Kul bir hata yaptığı zaman, kalbinde siyah bir leke meydana gelir. Şâyet günahı terk edip, istiğfar ve tevbe ederse kalbi cilalanır, tertemiz olur. Eğer böyle yapmayıp tekrar günaha dönerse, kalbindeki leke artar ve kalbini kaplar. Allah bunu kitabında “pas-rân” olarak zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: “Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler, kalplerinin üzerine pas tutmuştur.”⁹²¹

Hadîsin Verilişi: "...Ey hurşîd-i âlim gibi olan Âdemî, zenb u hatadan perhîz eyle, âğâh ol, aklın başına tut. Tâ kim sen dûd-i günahdan çölmek gibi rû siyah olmayasın.Zîra her

⁹¹³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/408 (19677) ve IV/419 (19771); İbn. Mâce, Sünen, I/43 (88) (İbn Mâce, Mukaddime, 10); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/142 (34819)

⁹¹⁴ Bezzâr, Müsned, VIII/50 (3037); Müsnedü'l-Haris, I/164 (20); İbnü'l-Ca'd, Müsned, I/219 (1450); Hennâd, ez-Zühd, II/583 (1237) ; Deylemî, el-Firdevs, I/346 (1382), Ebû Nuaym, Hilye, I/261.

⁹¹⁵ Beyhakî, Şuabu'l-İmân, I/473 (751) Enes'ten, (752) Ebû Mûsâ'dan, I/474 (753) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den.

⁹¹⁶ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/284 (1368) Nu'mân İbn. Beşîr'den, (1369) Enes'ten.

⁹¹⁷ Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr, III/456 (1520)

⁹¹⁸ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, III/2, V/508; İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/199.

⁹¹⁹ İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, VIII/225 (464); el- Mizzî, Tehzibu'l-Kemâl, XXIII/123 (4696)

⁹²⁰ Ebû'l-Kâsım el-Cürçânî, Tarih-i Cürçân, I/143 (162); Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/405 (2763).

⁹²¹ Mutaffifîn Sûresi (83)14

bâr ki bende bir günah işlese, anın kalbinde bir siyah nokta peydâ olur. Eger tâib olmayub ol günah üzre musır olursa anın kalbinin zulmet u sevâdı ziyâde olub anın kalbini zulmet ve sevâd ihâta kılur. Kemâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/114)

Tahric: Hadîsi Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî Sünen’lerinde, İbn Hibbân Sahîhinde, Ahmed İbn Hanbel Müsned’inde ve Hâkim Müstedrek’inde Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadis hakkında hasen sahih değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁹²²

Beyhakî Sünen’inde hadisi Ebû Hureyre’den rivâyet ederken, Şuab’ında Ebû Hureyre’den rivâyet etmekle birlikte, aynı rivâyeti İbrâhîm İbn. Ethem’in sözü içerisinde de aktarmaktadır.⁹²³ Deylemî hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet etmiş, Münzirî de bu rivâyeti eserine almıştır.⁹²⁴

Zikredilen kaynaklara göre hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ HADİS

“ ملك من ملائكة الله موكل بالسحاب معه محاريق من نار يسوق بها السحاب حيث شاء الله ”

“ Allah’ın meleklerinden bulutlardan sorumlu olan ve ateşten kamçıları olan bir melek vardır.Elindeki kamçı ile bulutları Allah’ın dilediği yere sevk eder.”

Hadîsin Verilişi: “...Ra’d nâmında olan melekler sehâbe âteşin olan tâziyâne-i (kamçı, kırbaç) berki ururlar. Ve şu cânibe git, sen istediğin cânibe gitme deyu ânı mûradullâh her ne cânibe olursa sâik olurlar. Fûlan vâdiye yağdır, bu cânibe yağdırma deyu ana gûş-mâl (kulak çekme) virirler ve bize kulak tut ve sözümüz kabul it deyu te’dfib ve tehdid kılurlar. Nitekim bu hadîs-i şerif bu ma’nâyı müeyyed olur ve bu mazmûna şehâdet ider. Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, “ ملك من ملائكة الله موكل بالسحاب معه محاريق من نار يسوق بها ” (Mesnevî Şerhi, VI/114)

Tahric: Ankarâvî hadîsi Tirmizî’nin İbn. Abbas’dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilgi doğrudur. Kaynaklarda hep İbn. Abbas’dan rivâyet edilen hadîsi Tirmizî, Ahmed İbn Hanbel, Nesâî ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen-ğarib olduğunu söylemektedir.⁹²⁵ Heysemî hadîsi Tirmizî’nin kısaltarak rivâyet ettiğini, Ahmed ve

⁹²² Tirmizî, V/434 (3334)(Tirmizî, 83. Sünenin Tefsiri, 1); İbn. Mâce, Sünen, II/1418(4244) (İbn Mâce, Zühed,29); Nesâî, es- Sünenü’l-Kübrâ, VI/110 (10251) ve VI/509 (11657); İbn. Hibbân, Sahîh, III/210 (930), VII/27 (2787); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/297 (7939); Hâkim, Müstedrek, I/45 (6), II/562 (3908); Hadis için ayrıca bkz. Mübârekfûrî, Tuhfetu’l-Ahvezî, III/525.

⁹²³ Beyhakî, Sünen, X/188 (20552); Şuabu’l-İmân, V/440 (7203), V/441 (7207)

⁹²⁴ Deylemî, Firdevs, I/199 (751); Münzirî, Terğîb, III/212 (3728), IV/47 (4752)

⁹²⁵ Tirmizî, Sünen, V/294 (3117)(Tirmizî,Tefsîr-i Sûre-i 13, 1); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/274 (2483); Nesâî, es-Sünenü’l-Kübra, V/336 (9072); Taberânî, el-Mu’cemu’l-Kebîr, XII/45 (12429)

Taberânî'nin de hadîsi zikrettiklerini, her ikisinin de ricâlinin sika olduğunu belirtmektedir.⁹²⁶ Hadis Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde,⁹²⁷ Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde⁹²⁸ ve Yahudilerin "Ra'd nedir?" sorusuna Hazreti Peygamberin verdiği uzunca bir cevabın bir parçası olarak Tefsir'lerde de de yer almaktadır.⁹²⁹

Sonuç olarak; hadis sahihtir.

ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ HADİS

“حبذا لي حبذا”

يا بلال حدثني بأرجح عمل عملته في الإسلام فإني سمعت دق نعليك بين يدي في الجنة.

“Ey Bilâl! Müslümanlığın müddetince yapmayı âdet hâline getirdiğin amelini söyle ki ben cennette önümde senin ayak izlerini işittim.”

Hadîsin Verilişi: “...Hazreti Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Mi'râc cânibinden geldi. Ânın Bilâl Radiyallahu Anh üzre **حبذا لي حبذا** dimesi oldu. Ya'nî çünküm Hazreti Mustafâ Aleyhissalâtu Vesselâm Mi'râc cânibinden geldi. Kendi Bilâl'ine “Yâ Bilal! Habbezâ benim için ki, senin gibi bir makbûl-ı ilâhî benim ümmetimden oldu” buyurdu. Nitekim Sahîhayn'da vâki' olmuştur ki, Hazreti Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Mi'râcdan geldikten sonra Hazreti Bilâl Radiyallahu Anh'e didi; **يا بلال حدثني بأرجح عمل عملته في الإسلام فإني سمعت دق نعليك بين يدي في الجنة.** dahî rivâyettir ve dahî ba 'z-ı rivâyet üzre ol hıynde Hazreti Nebî Aleyhisselâm “**حبذا لي حبذا**” buyurmuşdur...” (Mesnevî Şerhi, VI/116)

Tahric: Hazreti Peygamber'in Bilâl'e habbezâ dediğiyle ilgili bir nakle bakabildiğim kaynaklarda rastlayamadım. Mi'rac dönüşü Bilâl'e sorduğu soru ile ilgili olarak; **سمعت (الليلة)،** şeklinde hadisi Buhârî “Gece ve Gündüzde Temizliğin Fazileti ve Gece ve Gündüzde Abdest Aldıktan Sonra Namazın Fazileti” bâbında, Müslim ise “Bilal'in Fazileti” bâbı'nda Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedirler.⁹³⁰ Ahmed İbn Hanbel, İbn Huzeyme, Nesâî, İbn Hibbân, İshâk İbn Râhûye, Ebû Ya'lâ ve Beyhakî de hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁹³¹ Dârekutnî ise rivâyete el- İlel'inde yer vermektedir.⁹³²

⁹²⁶ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/242.

⁹²⁷ Ebû Nuaym, a.g.e, IV/305

⁹²⁸ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, IV/55

⁹²⁹ Kurtubî, Tefsîr, I/217; İbn. Kesîr, Tefsîr, I/131, I/138.

⁹³⁰ Buhârî, Sahîh, I/386 (1098) III/1371 (3543. hadîsin sonunda bâb başlığı olarak) (Buhârî, Teheccüd, 17, Tevhîd, 47, Fezâil-i Ashâbi'n-Nebî, 23); Müslim, Sahîh, IV/ 1910 (2457) (Müslim, Fezâilü's- Sahâbe, 108)

⁹³¹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/333 (8384), II/439 (9670); İbnu Huzeyme, Sahîh, II/213 (1208); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V/66 (8236); İbn. Hibbân, Sahîh, XV/560 (7085); İshâk İbn. Râhûye, Müsned, I/218 (174); Ebû Ya'la, Müsned, 10/490 (6104); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, III/5 (2716); Nesâî, Fezâilü's- Sahâbe, I/40 (132)

Rivâyetler, Ankaravî'nin naklettiği gibi, **بَارِج** kelimesiyle değil, **بَارِجِي** kelimesiyle nakledilmişlerdir.

Sonuç olarak; hadis sahihtir.

ALTMİŞ BEŞİNCİ HADİS

“ ان الله يقول الحق علي لسان عبده ”

“Allah hakikatı kulunun lisânıyla söyler.”

Hadîsin Verilişi: “...Kezâlik Hazreti Ebû Bekir Radiyallahu Anh'ın lisân-ı şerîfinden dahî hikmet yenbû'larını icrâ kılmış ve ânın vücûdunu ve lisânını kendiye siper kılmıştır. ان الله يقول الحق علي لسان عبده hadîsinin mûcibince Allah Teâlâ Hazretleri kelâm-ı Hakkı kendi abdinin lisânından söyler ve ol abdin ihtiyârı yok iken nice esrâr ve hükmü ânın dehânından icrâ ve izhâr eyler...” (Mesnevî Şerhi, VI/121)

Tahric: Bu metinle bir hadîs tarafımdan tespit edilememiştir.

ALTMİŞ ALTINCI HADİS

“ الأذنان من الرأس ”

“ İki kulak ta baştan sayılır. ”

Hadîsin Verilişi: “...Zîrâ ey müsâb olan kimse, iki kulak baştandır. Nitekim Hazreti Nebî Aleyhisselâm الأذنان من الرأس buyurdu. Anıniçün başa mesh olan suyla kulaklara hem mesh olunur. Ana bir âhâr suyla mesh olunmadığı, kulakların başından olduğunu iş'ârdır...” (Mesnevî Şerhi, VI/122)

Tahric: Hadîsi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir. Tirmizî Ebû Ümâme'den gelen hadis hakkında hasen değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁹³³ Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde Ebû Ümâme'den gelen hadîsi iki yerde rivâyet etmiş ve birinde Hammad'ın hadîsin raf'ı konusundaki şüphesine yer vermiştir.⁹³⁴ Beyhakî hadîsi Ebû Ümâme'den rivâyet ederken, Abdürrezzâk Musannef'inde Ebû Hureyre'den gelen bir rivâyeti aktarmaktadır.⁹³⁵

⁹³² Dârekutnî, İlel, IX/54 (1639)

⁹³³ Ebû Dâvûd, Sünen, I/33 (134)(Ebû Dâvûd, Tahâret,51)Ebû Ümâme'den; Tirmizî, Sünen, I/53 (37)(Tirmizî, Tahâret, 29); İbn. Mâce, Sünen, I/152 (443) Abdullah İbn. Zeyd'den, (445) Ebû Hureyre'den (İbn. Mâce, Tahâret, 53)

⁹³⁴ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/264 (22336), V/268 (22364)

⁹³⁵ Beyhakî, Sünen, I/67 (320); Abdurrazzâk, Musannef, I/12 (27)

İbn. Adıyy Ahmed İbn. İsâ İbn. Yezîd el- Haşşâb'ın biyografisinde ve Yahyâ İbn. Kesîr'in biyografisinde Ebû Ümâme'den gelen rivâyetlere yer vermiştir.⁹³⁶ El- Mizzî ise Sinân İbn. Rabîa el- Bâhilî'nin biyografisinde Ebû Ümâme'den gelen rivâyeti aktarmaktadır.⁹³⁷ İbn Hacer Tehzîbü't- Tehzîb'de Eş 'âs İbn. Suvâr'ın biyografisinde, Ebû Mûsâ'dan gelen rivâyete, Lisânü'l-Mîzân'da ise, Muhammed İbn. Yezîd el- Müstemlî'nin biyografisinde, "İbn. Adıyy bu isnâdın batıl olduğunu söylemektedir" bilgisiyle, Abdullah İbn. Ebî Evfâ'dan gelen rivâyete yer vermektedir.⁹³⁸ Dârekutnî'nin Sünen'inde İbn Ömer'den gelen iki rivâyet mevcuttur.⁹³⁹ Dârekutnî Ebû Hureyre'den naklettiği iki hadisten birincisinde "İbn. Muharrer metrûktur" demekte, ikinci hadîs için de, "Râvîlerden birisi zayıf, onun babası da meçhul bir kimsedir" değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁹⁴⁰ Bunları takîben Ebû Mûsâ'dan gelen rivâyetleri sıralamakta ve rivâyetler için mevkûf değerlendirmesi yapmaktadır.⁹⁴¹ İbn Ebî Hâtim de hadîsi el- İlel'ine almış ve Ebû Mûsâ'dan gelen rivâyet için mevkuf değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁴²

Aclûnî hadîsle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir;

"Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, İbn. Zeyd hadîsini, Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet etmişlerdir. O şöyle demiştir; "Rasûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem abdest aldı, yüzünü üç defa yıkadı, ellerini üç defa yıkadı, başını mesh etti ve dedi ki; "İki kulak baştan sayılır". Beyhakî, Hammâd'ın hadîsin raf'ı konusunda şüpheye düştüğünü, bu sözün Hz. Peygamber'e mi yoksa Ebû Ümâme'ye mi âid olduğunu karıştırdığını söylemektedir. Bununla berâber aynı hadîsi İbn. Mâce, Abdullah İbn. Zeyd'den, Dârekutnî ise İbn. Abbas'dan rivâyet etmişlerdir."⁹⁴³

Netîce itibarıyla; hadîsin merfû mu yoksa mevkûf mu olduğu konusunda şüpheler mevcuttur. Pek çok tarikten gelen hadisin zayıf tarikleri çoksa da biz Tirmizî'nin değerlendirmesini esas alarak "hadis hasendir" diyoruz.

ALTMİŞ YEDİNCİ HADİS

"...Nitekim Hazreti Habîb-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Bilâl Radiyallâhu Anh Hazretlerine bu gûne hitâb idüb buyururlar; "Ey benim yârim! Şimdi

⁹³⁶ İbn. Adıyy, el-Kâmil Fi Zuafâi'r-Ricâl, I/191 (31), VII/240 (2139)

⁹³⁷ el- Mizzî, Tehzibu'l-Kemâl, XII/148 (2593)

⁹³⁸ İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, I/308 (645); Lisânü'l-Mîzân, V/429 (1403)

⁹³⁹ Dârekutnî, Sünen, I/97 (1), (2).

⁹⁴⁰ Dârekutnî, a.g.e., I/102 (33), (34)

⁹⁴¹ Dârekutnî, a.g.e., I/102 (35), I/103 (36)

⁹⁴² İbn. Ebî Hâtim, İlel, I/53 (133)

⁹⁴³ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/96 (248)

Allah Teâlâ Hazretlerini zikrelemekten ve ânın hamd u senâsını bî havf aduvvi alâ melei'n-nâs söylemekten niçün hâmûş olursun ve cehrile tevhîd ve tehlîl kılmaktan niçün sukût kılursun ki, her kılın dibinden bir tabl-zen zuhûra gelüb sırr-ı tevhidi i'lân ve izhâr eyledi. Hased huylu aduvv-i dîn ve düşmen-i ehl-i yakîn niceleyin esam oldu...”
(Mesnevî Şerhi, VI/129)

Böyle bir hadîs tesbit edilememiştir.

ALTMİŞ SEKİZİNCİ HADİS

“ اشد البلاء علي الانبياء ثم الأمثل فالأمثل ”

“Belaların en büyüğü Peygamberlerin sonra onlara benzeyenlerin, sonra da onlara benzeyenlerin üzerine iner.”

Hadîsin Verilişi: “...Ba‘zı zamânda yâr-ı hakîkî kör dil olanlara böyle muâmele eyler. Ammâ ekser zamanda azîzu'l-vücûd olan nîkûlara (iyilere) hûb rûlara bu muâmeleyi ziyâde kılur. Andan ötürü belâlar ve anâlar (zahmetler, meşakkatler) azîzu'l-vücûd olan kimseler üzere ziyâde oldu. Nitekim اشد البلاء علي الانبياء ثم الأمثل فالأمثل hadîs-i şerîfi bu ma'nâyâ delâlet kıldı...” (Mesnevî Şerhi, VI/130)

Tahric: Hadîsi Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Hibbân Mus‘ab İbn. Sa‘d’ın babası Sa‘d’dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen sahîh olduğunu söylemekte, bu bâbda Ebû Hureyre ve Huzeyfetübnü'l- Yemân’ın kızkardeşinden gelen rivâyetler olduğunu belirtmektedir.⁹⁴⁴ Hâkim’in “Şeyhân’ın şartlarına göre sahîhtir” değerlendirmesinde bulunduğu hadis,⁹⁴⁵ Beyhakî’nin Sünen’inde ve Şuab’ında, İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’inde, Bezzâr, Tayâlisî, Ebû Ya‘lâ ve Abd İbn Humeyd’in Müsned’lerinde yine Mus‘ab İbn. Sa‘d’ın babası Sa‘d’dan rivâyeti şeklinde yer almaktadır.⁹⁴⁶ Taberânî ise hadîsi Ebû Ubeydetübnü Huzeyfe’nin halası Fâtımâ’dan rivâyeti olarak nakletmektedir.⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ Tirmizî, Sünen, IV/601 (2398) (Tirmizî, Zühd, 57); Nesâî, Sünen, IV/352 (7481); İbn. Mâce, Sünen, II/1334 (4023) (İbn. Mâce, Fiten, 23); Dârimî, Sünen, II/412 (2783) (Dârimî, Rikak, 67); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/172 (1481) ve 173 (1494); I/180 (1555) ve I/185(1607); İbn. Hibbân, Sahîh, VII/160 (2900), VII/161 (2901), VII/183 (2920), VII/184 (2921)

⁹⁴⁵ Hâkim, Müstedrek, I/99 (120), I/100 (121), III/386 (5463) Zehebî de Hâkim’in fikirlerini tasdik etmekte ve hadisin şevâhidleri olduğunu söylemektedir.

⁹⁴⁶ Beyhakî, Sünen, III/372 (6326); Şuabu'l-İmân, VII/142 (9775); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, II/443 (10828); Bezzâr, Müsned(1-3),III/349 (1150), III/353 (1154); Tayâlisî, Müsned, I/29 (215); Ebû Ya‘lâ, Müsned, II/143 (830); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/78 (146)

⁹⁴⁷ Taberânî, Mu‘cemu'l-Kebîr, XXIV/245 (629)

Hadis, pek çok Zühd kitabında, Terğîb ve Terhîb kitaplarında da geçmektedir.⁹⁴⁸
Aclûnî hadîsle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir;

“Tirmizî rivâyet etmiş ve hasen-sahîh demiştir. İbn. Mâce, İbn. Hibbân ve Hâkim, Sa‘d İbn. Ebî Vakkâs’tan rivâyet etmişlerdir. O dedi ki: “Ben Rasûlullâh’a “Hangi insan daha çok belâya uğrar?” diye sordum. Rasûlullâh, “Peygamberler, sonra onlara benzeyen, sonra da onlara benzeyenler. Adam dînine göre belâya uğrar. Dini sağlamsa, belâsı şiddetli olur. Dîni zayıfsa, başına gelen belâ dînine göre olur.” Nesâî, İbn. Mâce, Dârimî, Ahmed, İbn. Müni‘ ve Ebû Ya‘lâ, Âsım, Mâlik ve diğerlerinden rivâyet etmişlerdir. İbn. Hibbân ve Hâkim sahîh olduğunu söylemişlerdir. Taberânî, Fâtımâ’dan merfu olarak rivâyet etmiştir...”⁹⁴⁹

Sonuç olarak; hadis sahihtir.

ALTMİŞ DOKUZUNCU HADİS

“ ليس الأعمى من يعمي بصره إنما الأعمى من تعمي بصيرته ”

“Kör, gözleri görmeyen kimse değildir. Asıl kör, olan basîreti olmayan kişidir.”

Hadîsin Verilişi: “..Bir kimse anadan kör doğsa anasın var idiğün bilür. Velâkin ne şekilde ve ne hey’ette ve ne sûrette ve ne hâlette idiğünü vehme getürmeğe kâdir olmaz ve teakkul dahî kılmaz. Sonradan a‘mâ olsa hem mâderinin ne şekilde idiğünü ve ne sûrette ve ne libâsda olduğunu vehme getürmeğe kâdir olur. Pes ليس الأعمى من يعمي بصره إنما الأعمى من تعمي بصيرته hadîsinin mûcibince asıl a‘mâ bî basîret olandır. Pes basîreti kör olan kimse dahî kendisinin mürebbîsi olduğunu bilür. Velâkin anın ne halde ve ne sıfatta olduğunu vehm u idrâke kâdir olmaz...” (Mesnevî Şerhi, VI/132)

Tahric: Hadîsi Beyhakî, Deylemî Abdullah İbn. Cerâd’dan rivâyet etmişlerdir.⁹⁵⁰
Hakîm Tirmizî’nin Nevâdiru’l-Usûl’ünde de Abdullah İbn. Cerâd’dan gelen bir rivâyet şeklinde yer alan hadis için, Münâvî şöyle demektedir: “Senedde yer alan Ya‘lâ İbnü’l-Eşdak’ı Zehebî Zuafâ’ında zikretmiştir. Buhârî de hadîsinin yazılmadığını söylemiştir. Askerî, ve Deylemî de ondan rivâyet etmişlerdir.”⁹⁵¹

Aclûnî rivâyet hakkında şu bilgileri vermektedir:

⁹⁴⁸ Bunlara örnek verecek olursak; İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/53; Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, IV/141 (5156) Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, I/73, I/518, I/519, V/48, X/101.

⁹⁴⁹ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, I/144 (372)

⁹⁵⁰ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, II/127 (1372); Deylemî, Firdevs, III/403 (5227)

⁹⁵¹ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l-Usûl, I/211; Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, V/355

“Beyhakî, Şuabu'l-Îmân'da, Askerî ve Deylemî Abdullah İbn. Cerâd'dan merfu olarak rivâyet etmişlerdir. Askerî der ki; Basîret dinde anlayışlı, kavrayışlı ve doğru görüşlü olmaktır. Kişi dîninde basîr olduğunda ona güzel görüşlü (anlayışlı) denilir.”⁹⁵²

Sonuç olarak; hadis zayıftır.

YETMİŞİNCİ HADİS

Hadîsin Verilişi: “...Hazreti Rasûl-i Ekrem buyurmuşlardır: “**Şol dem ki Allah Teâlâ Hazretleri bir abdine hayır murâd eyleye anın kalbinin iki gözünü fetheyler**”.Ol iki göz sebebiyle anı âlem-i ğaybe ve esrâr-ı lâ raybe basîr eylemekten ötürü...” (Mesnevî Şerhi, VI/132)

Tahric: Sadece Hakîm Tirmizî'nin eserinde روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: للقلب عيني اللتين في قلبه إذا أراد الله تعالى بعد خيرا فتح عينيه اللتين في قلبه Nebî (S.A.V)'den rivâyet edilmiştir. Dedi ki: “Kalbin iki gözü ve iki kulağı vardır. Allah bir kulun hayrını dilerse kalbindeki iki gözünü açar” şeklinde hadis formatında aktarılan bu söz,⁹⁵³ daha başka yerlerde başkalarının sözü olarak verilmektedir. Beyhakî Şuabu'l-Îmân'da, إذا أراد الله بعد خيرا فتح عليه “Allah bir kulun hayrını dilerse, amel kapısını ona açar, münakaşa yolunu ona kapatır. Bir kulun şerrini isterse. Amel kapısını ona kapatır, münakaşa kapısını ona açar.” şeklinde Ma'ruf Kerhî'nin sözü olarak bu rivâyete işâret etmiştir.⁹⁵⁴

Ebû Nuaym da Hilve'de Beyhakî'nin bu rivâyetini aktarmakla birlikte, Ubeydullah İbn. Şemî't in(شميط) babasından bir söz olarak سمعت أبي يقول في موعظته: قد أفلح من جعل الله تعالى له عيني بصيرتين ولسانا فسيحا وقلبا واعيا يعي الخير ويعمل به “Babamı nasihat verdiğinde şöyle derken işittim: “Allahın kendisine gören iki göz, güzel konuşan bir dil ve hayrın ne olduğunu iyice anlayıp onunla amel eden bir kalp verdiği kimseler kurtuluşa ermişlerdir.” şeklinde bir rivâyete ve Hâlid İbn. Mi'dân'ın sözü olarak ما من عبد إلا وله أربع أعين عينان في وجهه يبصر بهما أمور الدنيا و عينان في قلبه يبصر بهما أمور الآخرة فإذا أراد الله بعد خيرا فتح عينيه اللتين في قلبه فيبصر بهما ما... “Hiçbir kul yoktur ki, onun dört gözü olmasın. Yüzündeki iki gözle dünyada olup bitenleri görür, kalbindeki iki gözle ahirette olacakları görür. Allah bir kulun hayrını dilerse kalbindeki iki gözünü açar...” şeklinde gelen uzun bir rivâyet arasında benzer bir

⁹⁵² Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II/217 (2133)

⁹⁵³ Hakîm Tirmizî, a.g.e, I/67

⁹⁵⁴ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, II/295 (1832)

nakle yer vermektedir.⁹⁵⁵ İbn Kaymaz ez-Zehebî de Hâlid İbn. Mi'dân'ın sözünü Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ'sında nakletmektedir.⁹⁵⁶

Sonuç olarak; bu rivâyet hadis değildir.

YETMİŞ BİRİNCİ HADİS

“ أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم ”

“Ashabım yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine tâbi' olursanız doğru yolu bulursunuz.”

Hadîsin Verilişi: “..Mâh-ı ma'nevî söyler: Benim ashabım nücûmdur. Sürra için muktedâ, tâğî için rucûmdur. Sürrâ, sîn'in zammı ve râ'nın fethiyle gice seyr idiciye dirler. Kudve kesr-i kâf'la ve zamm-ı kâf'la dahî muktedâ ma'nâsınadır. Ya'nî taht-ı risâletin şâhı ve felek-i nübüvvetin mâhı olan Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyururlar; أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم Ma'nâsı: Ashabım yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine tabi olursanız doğru yolu bulursunuz.” (Mesnevî Şerhi, VI/137)

Tahric: Bu hadisi Deylemî İbn Abbâs'tan, Abd İbn Humejd İbn Ömer'den, Kuzâî ise Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁹⁵⁷ Hakîm Tirmizî, Münâvî ve Mübârekfûrî de rivâyeti eserlerinde nakletmektedirler.⁹⁵⁸

İbn Hacer, İbn Abdilber ve Zürkânî hadîsi incelemişler,⁹⁵⁹ İbn. Adıyy Hamza İbn. Ebî Hamza'nın biyoğrafisinde olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur.⁹⁶⁰ Zehebî ise Mîzânü'l-İ'tidâl'de Ca'fer İbn. Abdilvâhid el-Hâşimî el-Kâzî'nin biyoğrafisinde, Dârekutnî hadîs uydurduğunu söylemekte, Ebû Zur'a ise, “rivâyet ettiği hadîslerin aslı yoktur” demekte, Hamza İbn. Ebî Hamza'nın biyoğrafisinde, İbnu Adıyy'in “rivâyetlerinin hepsi mevzu”, Dârekutnî'nin, “metrûk”, Buhârî'nin, “münkeru'l-hadîs” dediğini belirtmekte, Hâris İbn. Ğusayn'ın biyoğrafisinde İbn. Abdi'l-Berr'in bu isnâdın delil olamayacağını, İbn. Ğusayn'ın meçhûl bir kimse olduğunu söylediğine işâret etmektedir.⁹⁶¹ İbn Hacer Ca'fer İbn. Abdilvâhid'in biyoğrafisinde ve Cemîl İbn. Yezîd'in biyoğrafisinde bu rivâyete yer

⁹⁵⁵ Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, III/131, V/212, VIII/361

⁹⁵⁶ Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, IV/539

⁹⁵⁷ Deylemî, el-Firdevs, IV/160 (6497); Abd İbn. Humejd, Müsned, I/250 (783); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/275 (1346)

⁹⁵⁸ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, III/62; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV/432, VI/297, I/209; Mübârekfûrî, Tuhfetu'l-Ahvezî, X/155, X/196

⁹⁵⁹ İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, IV/57; İbn. Abdilberr, et-Temhîd, IV/263; Şerhu'z-Zurkanî, II/302

⁹⁶⁰ İbn. Adıyy, el-Kâmil fi Zuafâ'r-Ricâl, II/377 (502)

⁹⁶¹ Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, II/142 (1513), II/379 (2302), VIII/73 (256)

vermektedir.⁹⁶² Aclûnî, Beyhakî ve Deylemî'nin rivâyet ettiğini söyleyerek hadisi nakletmiş,⁹⁶³ ve Elbânî Zaîfe'sinde bu rivayete yer vermiştir.⁹⁶⁴

Hadîsin tahricini yapan Ali Yardım hadîsle ilgili kaynakları ve olumsuz değerlendirmeleri verdikten sonra “hadîsin sıhhat derecesini gösteren herhangi bir kayıt tesbit edilememiştir” hükmünü verir.⁹⁶⁵ Muhittin Uysal, “rivâyet ilimlerinin kanunları açısından bütün tarikleri ile asılsızdır. Hadîs muhteva olarak Kuran ve sahîh hadîslerde sahabilerle ilgili olarak yapılan tesbitlere uygun düşmesine ve gerçeği ifâde etmesine rağmen, hadîsçi ölçülerine göre mevzu bulunmuştur” değerlendirmesini yapar.⁹⁶⁶ Ahmet Yıldırım, “rivâyetin uydurma olduğu açıktır” hükmünü verir.⁹⁶⁷ Fikret Karapınar ve Ahmet Ürkmez “son derece zayıf” değerlendirmesini yaparlar.⁹⁶⁸ Daha geniş bilgi için yukarıda zikredilen kaynaklara mürâcaat edilebilir.

Netîce itibarıyla; hadîs hakkında uydurma ve çok zayıf değerlendirmeleri yapılmıştır. Biz ihtiyatlı hareket ediyor ve çok zayıf hükmünü veriyoruz.⁹⁶⁹

YETMİŞ İKİNCİ HADİS

“لو إزداد عيسى يقينا لمشي في الهواء”

“Şâyet İsâ'nın yakîni artsaydı, havada yürürdü.”

Hadîsin Verilişi: “...Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri işitti ki, İsâ Aleyhisselâm Hazretleri âb üzre gitti ve bahr üzre istediği gibi seyr itti. Buyurdu ki; “Eger ol İsâ Aleyhisselâm'ın yakîni ziyâde olaydı ve Hazreti Hakka kemâl-i yakîn hâsıl kılardı heva üzre yürüyeydi...” (Mesnevî Şerhi, VI/140)

Tahric: Sahih hadis kaynaklarında yer almayan bu haber, Mevzûât Kitaplarında da tesbit edilememiştir. Ali Yardım rivâyetle ilgili olarak şu ma'lûmatı vermektedir:

“Bildiğimiz kadarıyla Gazâlî, İhyâ'da yukardaki metni nakletmiştir. Hadîsin kaynaklarını araştıran Irâkî, “Bu münker bir hadîstir. Bu şekilde tanınmaz” der ve İbnu Ebî'd-Dünyâ'nın, Kitabü'l-Yakîn'de benzeri bir rivâyet naklettiğini zikreder.” Ali Yardım ayrıca Kitabü'l-Yakîn'in bir yazma nüshasının İstanbul Köprülü Kütüphanesi nr. 388 de kayıtlı

⁹⁶² İbn. Hacer, Lisânü'l-Mîzân, II/118 (488), II/137 (594)

⁹⁶³ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/147 (381)

⁹⁶⁴ Elbanî, Daîfe, I/144-145 (85);

⁹⁶⁵ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.55

⁹⁶⁶ Muhittin Uysal, a.g.e. s.342-343

⁹⁶⁷ Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.260-261

⁹⁶⁸ Mesnevî Şerhi, I/258, s.52-53 (264. hadis.)

⁹⁶⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Mesnevî Şerhi, I/258, s.52-53 (264. hadis)

olduğunu, çalışması esnâsında kütüphane kapalı olduğu için tahkik imkanı bulamadığını söylemektedir.⁹⁷⁰

Bu rivâyetin Muhasibî'nin Risaletü'l-Müsterşidîn'inde, Hakîm Tirmizî'nin Nevâdirü'l- Usûl'ünde, Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde, Kuşeyrî'nin Risale'sinde ve İmam Gazâlî'nin İhyâ'sında⁹⁷¹ geçtiğine işâret eden Muhittin Uysal rivâyetle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Süfî yazarların ilim konusuyla irtibatlı olarak naklettikleri rivâyeti hiçbir hadîs mecmuasında bulamadığımız gibi, hiçbir mevzûât kitabında da rastlayamadık. Bunun anlamı bu sözün hadîs olmayabileceğidir. Nitekim Sübkî onu isnâdını bulamadığı hadîsler listesine alırken⁹⁷² Irâkî de onun, Bekir İbn. Abdillâh el-Müzenî'ye ait bir söz olduğunu bildirmiştir.⁹⁷³

Ahmet İbn. Hanbel, ez-Zühd adlı eserinde sözü vürûd sebebiyle birlikte şu şekilde aktarmaktadır: “Havarîler Peygamberlerini (Îsâ'yı) kaybetmişlerdi. Onu aramak üzere çıktılar, bir de baktılar ki su üzerinde yürüyor. Onlardan biri; “Ey Allah'ın Nebîsi! Yanına gelelim mi?” diye sorunca o da; “Evet” demişti. Ne var ki havarîlerden biri yürümeye teşebbüs edip ayağını suya atınca, ikinci ayağını atmadan suya batmıştı. Bunun üzerine Îsâ; “Ey İmânî az adam! Uzat elini. Eğer insanoğlunun bir tane kadar, yahut bir zerre kadar yakini olsa, su üzerinde yürürdü” demiştir.⁹⁷⁴ Bizim tesbitimize göre aynı muhtevâda bir söz benzer cümlelerle İncil'de de geçmektedir.⁹⁷⁵ Bu durumda haberin İsrâiliyyât kanalıyla İslam kültürüne girmiş bir haber olduğu anlaşılmaktadır.

Haberle ilgili en net açıklamayı rahmetli ilim adamı Abdulfettah Ebû Gudde yapmıştır. Sözleri şu şekildedir: “Uydurma bir hadîstir. Hazreti Peygambere isnâdı bâtıldır. Bu çeşit İsrâiliyyat türü haberleri ne onaylamak ne de yalanlamakla emredildik. Bunların ibret ve vaaz amacıyla anlatılması câiz olabilir.⁹⁷⁶ Şu halde Kuşeyrî'nin sonuna “Benim Mi'râc'da yürüdüğüm gibi” kaydıyla naklettiği; “İsa'nın yakini biraz daha artsaydı, havada yürürdü” şeklindeki bu söz, Hazreti Peygamber'e âit bir söz değildir. Bilakis Hazreti Îsâ'nın sözüdür.”⁹⁷⁷

⁹⁷⁰ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.152

⁹⁷¹ Muhasibî, Risaletü'l-Müsterşidîn, 176; Hakîm Tirmizî, Nevâdir, II/305; Ebû Nuaym, Hilye, VIII/156; Kuşeyrî, er-Risale, I/393; Gazâlî, İhyâ, 97,250.

⁹⁷² Sübkî, Tabakât, VI/359

⁹⁷³ Irâkî, el-Muğni, IV/97,250

⁹⁷⁴ Ahmed, ez-Zühd, 74; Nevâdirü'l-Usûl, I/398

⁹⁷⁵ Kitâb-ı Mukaddes, II/16 (Yeni Ahid, Matta, Bab,14/25-31)

⁹⁷⁶ Muhasibî, Risaletü'l-Müsterşidîn, 176'dan(Ebû Gudde'nin ta'likisiyle)

⁹⁷⁷ Muhittin Uysal, a.g.e.,379-380

Ankaravî de Kuşeyrî'nin yaptığı kaydı düşmekte ve şöyle demektedir:

“Hazreti Ahmed Sallallâhu Aleyhi ve Selem dir ki: “Ol Îsâ Aleyhisselâm'ın yakîni ziyâde olaydı, hûd hevâ ana merkebe olurdu ve ol âfetlerden me'mûn ve masûn olurdu. Benim gibi ki, ben hevâyâ râkib oldum, Mi'râc gicesi hevâyâ müsteshab oldum...”⁹⁷⁸

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, bu söz Hz. Peygamber'e âid değildir.

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ HADİS

“خمرت طينة آدم بين يدي أربعين صباحا”

“Âdem'in çamurunu kırk sabah ellerimle yoğurdum.”

Hadîsin Verilişi: “...Âdem Aleyhisselâm Hazretlerinin hilkatı niçün kırk sabah oldu? Ol kilde (balçıkta) Allah Teâlâ hazretleri az az ziyâde eyledi. Ya'nî خمرت طينة آدم بين يدي أربعين صباحا hadîs-i kudûsinin fehvâsınca Allah Tebâreke ve Teâlâ Âdem Aleyhisselâm Hazretleri'nin balçığını kırk sabahda iki elleriyle ki, murâd andan sıfateyn-i mukâbeleteyndir dimişler, tahmîr kıldı ve az az her gün anın balçığında ziyâde eyledi...” (Mesnevî Şerhi, VI/143)

Tahric: Buhârî, Müslim, Tirmizî, Müsned-i Ahmed gibi kaynaklarda Allah'ın Âdem'i eliyle yarattığı şeklinde ifâdeler geçmekle beraber, hiç birisinde 40 gün yoğurdu ifâdesi kullanılmamaktadır.⁹⁷⁹

Taberî Tefsîr'inde إن الله عز و جل خمر طينة آدم أربعين ليلة أو قال أربعين يوما şeklinde devam eden bir hadîs aktarmakta ve hadîsin Selmân'dan mı yoksa İbnu Mes'ud'dan mı geldiği konusunda tereddüt olduğunu, kendi zannınca Selmân'dan geldiğini söylemektedir.⁹⁸⁰ İbnu Hayyân el-İsbehânî'nin (274-369), el-Azame'sinde Taberî'nin dile getirdiği tereddüt zikredilmekte ve şöyle denilmektedir; “İbn. Muhammed dedi ki; Ben Selmândan geldiğini zannediyorum.” Ancak burada بين يدي ifâdesi yoktur.⁹⁸¹

⁹⁷⁸ Mesnevî Şerhi, VI/140

⁹⁷⁹ Buhârî, Tevhîd, 37, 19, 24; Enbiyâ, 3; Tefsîr-i Sûre-i 2, 1, 17,5; Rikâk, 15; Müslim, İmân, 322, 327; Kader, 15; Tirmizî, Kıyâme, 10; Kader, 2; İbn. Mâce, Zühd, 37; Ahmed İbn. Hanbel, II/430.

⁹⁸⁰ Taberî, Tefsîr, III/225; Taberî, Târîh, I/64.

⁹⁸¹ İbnu Hayyân el-İsbehânî (274-369), el-Azame, VI/1546 (10065)

İbn. Abdilberr, Münâvî ve Ebû Nuaym bu rivâyete eserlerinde yer vermişlerdir.⁹⁸² Dârekutnî el- İlel’inde şöyle demektedir; “Selmân veya İbn. Mes’ûd’dan mevkûf olarak sahîhtir. Kim bunu Peygambere ulaştırırsa vehme düşmüş olur.”⁹⁸³

Ahmed Yıldırım, rivâyetin tahrîciyle ilgili olarak şu malumatı vermektedir;

“Aziz Mahmûd Hüdâî, bu hadîsi Hz. Âdem ve Havvâ’nın yaratılışları hakkında zikretmiştir.⁹⁸⁴ Burada ayrıca şöyle bir kayıt vardır; “Bahsedilen her gün bin yıl gibidir.” Sühreverdî bu rivâyete halvet konusunu işlerken yer vermiştir.⁹⁸⁵

Bu rivâyeti, Beyhakî mevkûf olarak Selmân-ı Fârisî’den el-Esmâ ve’s- Sıfât adlı eserinde, Taberî de Târîh’inde Ebû Mûsâ el-Eş’arî’den⁹⁸⁶ merfu olarak rivâyet etmiştir. Muteber kaynaklarda yer almayan rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.”⁹⁸⁷

Sonuç olarak; bu rivâyetin merfu bir hadîs değil de, mevkûf bir haber olduğu anlaşılmaktadır.

YETMİŞ DÖRDÜNCÜ HADİS

“تعس عبد فرجه تعس عبد بطنه طعس و انتكس”

“Şehvetine kul olan helâk olsun, midesinin kölesi olan helâk olsun, helâk olsun ve baş aşağı devrilsin.”

Hadîsin Verilişi: “...Hırs pîrlik vaktinde cühûdlar için olmasın. Ey bedbaht bir şakî ki, Hüdâ ana bu hırsı virdi. Ya’nî ferc ve gelûya (boğaza) hâris olmak şol mertebe ekbah ve efzahdır ki hiçbir kimse için lâyıık ve münâsib olmaz. Bâ husûs ki pîrlik vaktinde harîs-i gelû ve kîr-i âz olmak şol kadar şen’ ve efza’dır ki, cühûdlara bile lâyıık gelmez. Ey bedbaht şol bir şakî ki, Hüdây-ı Teâlâ Hazretleri ana bu gûne hırs virdi ve anı abdu’l-ferc ve abdu’l-batn mertebesine irgördi. Hazreti Nebî Aleyhisselâm bu gûne harîs-i ferc ve gelû olan kimselere bedduâ eyleyub تعس عبد فرجه تعس عبد بطنه طعس و انتكس buyurdu...”(Mesnevî Şerhi, VI/145)

Tahric: Bu lafızla bulamadım. Hadis;

تعس عبد الدينار و الدرهم و القطيفة و الخميصة إن أعطي رضي و إن لم يعط لم يرضي.

“Dînara ve dirheme, süse ve mîdesine kul olanın burnu yerde sürtülsün. Böylesine istedikleri

⁹⁸² İbn. Abdilberr, et-Temhîd, XVIII/175; Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, VI/44; Ebû Nuaym, Hılyetu’l-Evliyâ, VIII/264

⁹⁸³ Dârekutnî, İlel, V/338 (931)

⁹⁸⁴ Aziz Mahmud Hüdâî, Hülâsâtü’l- Ahbâr, s.70

⁹⁸⁵ Sühreverdî, Avârifü’l- Maârif, s.194.

⁹⁸⁶ Beyhakî, el-Esmâ ve’s- Sıfât, II/59; Taberî, Târîh, I/91.

⁹⁸⁷ Ahmed Yıldırım, a.g.e., s.103;109

verilirse memnun olur. Aksi halde asla halinden memnun olmaz.” ve **تعس عبد الدينار و عبد الدرهم و عبد الخميصة إن أعطي رضي و إن لم يعط سخط تعس و انتكس...** “...İsteddiği şeyler kendisine verilmezse öfkelenir. Böylesinin burnu yerde sürtülsün, tepetaklak gelsin” şeklinde; Buhârî'nin Sahîh'inde, İbn. Mâce'nin Sünen'inde, Ebû Ya'la'nın Mu'cem'inde, Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında, Beyhakî'nin Sünen ve Şuab'ında Ebû Hureyre'den gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.⁹⁸⁸ Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'inde naklettiği hadise,⁹⁸⁹ Deylemî, Münzirî, Münâvî ve Aclûnî de eserlerinde yer vermişlerdir.⁹⁹⁰

Ferci korumak ve fercini koruyan mü'minlerin cennete gireceğine dair başka hadîsler de vardır. Bunlara bir örnek verecek olursak; İbn. Abbas'tan gelen hadis şöyledir;

يا شاب قريش لا تزنوا إحتفظوا فروجكم ألا من حفظ فرجه فله الجنة. وفي رواية ألا من حفظ فرجه دخل الجنة.

Bu hadis için Heysemî şöyle demektedir: “Bu hadîsi Bezzâr ve Taberânî, Kebîr ve Evsat'ında rivâyet etmiştir. Ricâli sahihtir.”⁹⁹¹

Sonuç olarak; hadis sahihtir.

YETMİŞ BEŞİNCİ HADİS

” لعن عبد الدينار لعن عبد الدرهم لعن عبد بطنه لعن عبد فرجه “

“ Dînâra (altına) kul olanlara lanet olsun. Dirheme (gümüşe) kul olanlara lanet olsun. Karnına (midesine) kul olanlara lanet olsun. Fercine (şehvetine) kul olanlara lanet olsun.”

Hadîsin Verilişi: “..Bu atlas puş olan kocadıkça merdüm-i azar olub dünyâya meyl u mehabet kılan bî dinler nice vücûhla kilâbdan bedterlerdir. Zîrâ koca köpeğin kocadıkça derisinden yünü dökülür. Güyâ ki ol bîçâre kürkünü ve libasını terk idüb uryan kalur. Ammâ bu atlas giyici köpekleri gör ki, harîr giymek ricâle haram iken bunlar kocadıkça harîrler giyüb ve atlaslara kürkler kaplayub postların ziyâde iderler. Bâ husûs ki, bunların aşk ve hırsı ferc ve zerre her demde nesl-i kilâb pîşter olduğu gibi ve gör, köpek yavruları durmakdan üreyüb nice çok olur ise, bunların dahî muktezây-ı ferce ve cem-'i sîm u zerre hırs u mahabbetleri durmakdan ziyâde olmaktadır. Bunlar şol abîd-i dirhem ve dînârdır ki, Hazreti

⁹⁸⁸ Buhârî, Sahîh, III/1057 (2730)(Buhârî, Cihad,70); V/2364 (6071)(Buhârî, Rikak,10); İbn. Mâce, Sünen, II/1385 (4135), II/1386 (4136) (İbn. Mâce, Zühd,7,8); Ebû Ya'la, Mu'cem, I/128 (134); Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, III/94 (2595), IV/236 (4073); Beyhakî, Sünen, IX/159 (18279), Şuabu'l-İmân, I/156 (133), IV/41 (4289), VII/303 (10389).

⁹⁸⁹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/264.

⁹⁹⁰ Deylemî, el-Firdevs, II/64 (2363); Münzirî, et-Terğîb ve't- Terhîb, II/157 (1914), IV/84 (4902); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/339; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/366 (994).

⁹⁹¹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, IV/253.

Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Selem bunların hakkında لعن عبد الدينار لعن عبد الدرهم لعن عبد بطنه لعن عبد فرجه. (Mesnevî Şerhi, VI/145)

Tahric: Hadisi Tirmizî Sünen’inde rivâyet etmiş ve Ebû Hureyre’den gelen hadîsin hasen ğarib olduğunu söylemiş, bunun dışında Ebû Sâlih’in, Ebû Hureyre’den yaptığı rivâyetin de bunu desteklediğini belirtmiştir.⁹⁹² Münâvî ve Hakîm Tirmizî de bu rivâyete eserlerinde yer vermektedirler.⁹⁹³

Netîce olarak; Tirmizî’nin değerlendirmesini göz önünde bulundurarak, hadis hasendir diyoruz.

YETMİŞ ALTINCI HADİS

“إن الله لا يحب البطالين”

“Allah tembel olanları sevmez”

Hadîsin Verilişi: “...Bir kimsenin vücûd hânesi ki, ilim ve amelden ve ahlâk-ı haseneden hâli ve menâfi-i uhreviyeden ve fevâid-i dünyeviyye ve dîniyyeden ârî olub hâne-i harâb gibi tehî ola, ol kimsenin hâne-i vücûdu mahall-i necâset ve cây-ı habâset olmağa lâyük olur. Beher hâl insan olanlara ya uhrevî ya dünyevî bir haslet ve bir san‘at lâzım olanlardandır. Tâ kim halka menfaat resân ola ve mücerred battâllardan olmaya ki, إن الله لا يحب البطالين buyurulmuştur...” (Mesnevî Şerhi, VI/148)

Tahric: Çalışmayı, bir hüner sâhibi olmayı ve helâlinden kazanmayı metheden rivâyetler olmakla beraber إن الله لا يحب البطالين metniyle bir rivâyete kaynaklarda rastlayamadım. Ancak Aclûnî, bu manayı doğrulayan “إن الله يكره الرجل البطال” Allah tembel adamdan nefret eder” şeklinde bir rivâyet aktarmakta ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Zerkeşî, (böyle bir rivâyet) bulamadım demiştir. el-Leâlî’de de buna benzer bir rivâyet mevcuttur.”⁹⁹⁴ Bu rivâyet Aliyyü’l- Kârî’nin Masnû ‘unda da Zerkeşî’nin “Aslını bulamadım” değerlendirmesiyle yer almıştır.⁹⁹⁵

Aclûnî, manayı kuvvetlendiren hadisleri peşpeşe sıralamaktadır. Bunlardan dikkat çeken bir rivâyet de şöyledir:

“Ben ne dünya ne âhiret konusunda çalışmayıp bomboş duran adamdan nefret ederim” Bu hadis hakkında Aclûnî, “Bu rivâyeti

⁹⁹² Tirmizî, Sünen, IV/587 (2375) (Tirmizî, Zühd,42)

⁹⁹³ Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, V/276; Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l-Usûl, III/193, IV/186.

⁹⁹⁴ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, I/291 (763)

Saîd İbn. Mansûr Sünen’inde İbn. Mes‘ûd’dan gelen bir hadis olarak nakletmiş, İbn. Mes ‘ûd rivâyeti ufak lafız farklılıklarıyla, Ahmed, İbnü’l- Mübârek, Beyhakî ve İbn. Ebî Şeybe tarafından da rivâyet edilmiştir.” demektedir. Manayı kuvvetlendiren hadisleri ardı ardına zikreden Aclûnî, Sehâvî’nin Mekâsîd’ında yaptığı “Ayrı ayrı ele alınacak olursa rivâyetler zayıf rivâyetlerdir. Fakat bunları bir bütün hâlinde değerlendirecek olursak hadis kuvvetlenir ve hasen olur.” değerlendirmesine yer vermektedir.⁹⁹⁶ Abdullah ibn Mes‘ûd rivâyeti için Heysemî, “Taberânî, Kebîr’de rivâyet etmiştir. Senede ismi bilinmeyen bir râvî vardır. Diğer ricâli sahihtir” bilgisini vermektedir.⁹⁹⁷ Bu rivâyet, İbn. Ebî Şeybe’nin Musannef’inde, Taberânî’nin Mu‘cemu’l- Kebîr’inde, Beyhakî, İbn. Ebî Âsım, İbn. Mübârek’in ve Hennâd’ın Zühd’lerinde, Ebû Nuaym’ın Hilyetü’l- Evliyâ’sında da yer almaktadır.⁹⁹⁸

Sonuç olarak; bu metinle kastedilen mana doğru olmakla beraber, sahîh bir hadîs olarak sâbit olmuş değildir. Sehâvî’nin zayıf rivâyetlerin birbirini destekleyerek hasen seviyesine ulaşması fikri de, doğru bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Ankaravî’nin naklettiği rivâyet hadis değildir.

YETMİŞ YEDİNCİ HADİS

“اللهم آت نفسي تقواها و زكيتها و أنت خير من زكيتها و أنت وليها و مولاها”

“ Allahım! nefsimi takva duygusunu ver ve onu günahlardan arındır.Onu günahlardan temizleyenlerin en hayırlısı sensin. Sen onun sahibi ve dostusun.”

Hadîsin Verilişi: “...Pes ey sînesini güft u gû (dedikodu)jengârıyla (pasıyla)mükedder eyleyen, bir iki gün sîneni musakkale-i zikr-i ilâhî ile bir saykal eyle ve Hak Teâlâ Hazretlerine **اللهم آت نفسي تقواها و زكيتها و أنت خير من زكيتها و أنت وليها و مولاها** آت نفسي تقواها deyû duâ idub söyle ki **كَيْ خَابَ مِنْ دَسَاها** **قَدْ أَفْلَحَ مِنْ زَكِيها** و قد خاب من دساها...” (Mesnevî Şerhi, VI/152)

Tahric: Hadîsi Müslim, Nesâî, İbn. Ebî Şeybe, Ahmed İbn. Hanbel ve Taberânî, Zeyd İbn. Erkam’dan rivâyet etmişlerdir.⁹⁹⁹ Taberânî Zeyd İbn Erkam’ın yanı sıra bu hadîsi İbn.

⁹⁹⁵ Aliyyü’l- Kârî, el- Masnû‘, I/63 (51)

⁹⁹⁶ Aclûnî, a.g.e, I/291 (763)

⁹⁹⁷ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, IV/63.

⁹⁹⁸ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/108 (34562); Taberânî, Mu‘cemu’l- Kebîr, IX/102 (8538), IX/103 (8539); Beyhakî, Zühd, II/294 (774), (775); İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/159; İbn. Mübârek, Zühd, I/257 (741); Hennâd, Zühd, II/357 (67645); Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, I/130.

⁹⁹⁹ Müslim, IV/2088 (2722) (Müslim,48/Zikir,73); Nesâî, Sünen, IV/443 (7864), IV/444 (7865), (7866), IV/450 (7895) , Nesâî, Sünen (el-Mücteba), VIII/260 (5458), VIII/285 (5538) (Nesâî, 50/İstiaze, 13, 65); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/17(29124); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/371 (19327); Taberânî, Mu‘cemu’l-Kebîr, V/201 (5085)

Abbas'tan da rivâyet etmektedir.¹⁰⁰⁰ İbn. Abbas'tan âyetten sonra bir dua şeklinde nakledilen hadîs için Heysemî, “Taberânî rivâyet etmiştir.İsnadı hasendir” demektedir.¹⁰⁰¹ Kuzâî Müsnedü’ş-Şihâb’ında Ebû Hureyre’den, Deylemî el-Firdevs’te Zeyd İbn. Erkam’dan gelen bir rivâyet olarak bu hadîse eserlerinde yer vermektedirler.¹⁰⁰²

Sonuç olarak; hadis sahihtir.

YETMİŞ SEKİZİNCİ HADİS

“إعمل ما شئت...”

“Dilediğini yap...”

Hadîsin verilışı: “...Ey acûze sîret olan kimse! Kazâya mukâbil nice bir çalışursun ki, kazâsını geçen zamânında böyle bed hû ve zîst rû (çirkin yüzlü) eylemiş, şimdi mâ medâyı terk eyle ve her ne ise geçen geçti deyû söyle ve nakd ne ise anı taleb eyle ve mümkün olduğu mertebe nakd-i ömrü tâat-i Hakka acûzane sarf eyle. Çünkü senin yüzün hûb olmağa ümîd yoktur. İstersen gülgüne (allık) ko, istersen midâd ko. Midâd mürekkebe dirler, medîd okunmak, ümîde kâfiye olmaktan ötürüdür. Bu beyitten münfehîm olan ma‘nâ **إعمل ما شئت** manasıdır...” (Mesnevî Şerhi, VI/153)

Tahric: Ankarâvî'nin verdiği bölüm değişik hadîs kaynaklarında, değişik hadîsler içerisinde geçmektedir. Müslim, Nesâî ve İbn. Hibbân'ın Ebû Hureyre'den naklettikleri hadîsin metni şu şekildedir:

عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما يحكي عن ربه جل و علا قال: أذنب عبي ذنبا فقال اي رب أذنبت فقال أذنب عبي ذنبا فعلم ان الله يغفر الذنوب و يأخذ بالذنوب ثم عاد فأذنب فقال أي رب أذنبت فقال أذنب عبي فعلم أن ربه يغفر الذنوب و يأخذ بالذنوب إعمل ما شئت فقد غفرت لك.

“Ebû Hureyre’den, Rasûlullah Rabbinden naklederek şöyle buyurmuştur; “Kulum bir günah işledi ve şöyle dedi; “Ey Rabbim! Ben günah işledim.”Allah buyurdu ki; “Kulum bir günah işledi de, günahları affeden ve günahlardan dolayı hesaba çekenin Allah olduğunu bildi.” (Tevbe eden kişi) tevbesinden dönüp tekrar günah işledi ve dedi ki; “Ey Rabbim! Günah işledim.” Allah buyurdu ki; “Kulum günah işledi ve günahları bağışlayan ve günahlardan dolayı hesaba çekenin Rabbi olduğunu bildi.(Ey kulum!) Dilediğini yap şüphesiz ki seni bağışladım.”¹⁰⁰³ Ebû Hâtim buradaki “dilediğini

¹⁰⁰⁰ Taberânî, Mu‘cemu’l-Kebîr, XI/106 (11191)

¹⁰⁰¹ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, VII/138.

¹⁰⁰² Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, II/338 (1481); Deylemî, Firdevs, I/478 (1952)

¹⁰⁰³ Müslim, IV/2112 (2758) (Müslim, Tevbe, 29); Nesâî, Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle, I/317 (419); İbni Hibbân, Sahîh, II/392 (625)

yap” ifâdesinin tehdîd lafzı olduğunu bunu da va’din takip ettiğini söylemektedir. Yani “dilediğini yap”; “isyan etme, eğer tevbe edersen günahlarını bağışlarım” demektir. Hâkim de Ebû Hureyre’den gelen bir rivâyeti eserine almış ve “Şeyhân’ın şartlarına göre sahîh, fakat tahrir etmemişlerdir” değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun bu değerlendirmesine Zehebî de katılmaktadır.¹⁰⁰⁴

Nesâî’nin Sünen’inde, Ahmed İbn Hanbel’in Müsned’inde ve Ebû Ya’lâ’nın Müsned’inde yine Ebû Hureyre’den gelen rivâyetler mevcuttur.¹⁰⁰⁵ el- Mizzî de Tehzibu’l-Kemâl’de Abdurrahmân İbn. Ebî Amra el- Ensârî’nin biyografisinde, İbn. Hibbân’ın Sikât’ında yer aldığını belirterek Ebû Hureyre’den gelen bu rivâyete yer vermektedir.¹⁰⁰⁶

Deylemî’nin Firdevs’te, Hz. Âişe’den naklettiği metin şöyledir:

-يقال للعاق إعمل ما شئت فإني لا أعفر لك و يقال للبار إعمل ما شئت فإني أعفر لك

“İsyancı (kötü) kimseye şöyle denilir; Dilediğini yap. Çünkü ben seni affetmeyeceğim. İyi kimseye de şöyle denilir; Dilediğini yap. Çünkü ben seni bağışlayacağım.” Bu hadis Ebû Nuaym’ın Hilye’inde de yer almaktadır.¹⁰⁰⁷

Aclûnî ise Keşfü’l- Hafâ’da şu rivâyete yer vermektedir:

-ألبر لا يبلي و الذنب لا ينسي و الديان لا يموت فكن كما شئت كما تدين تدان

“İyilik eskimez, kötülük unutulmaz, Allah ölmez, dilediğin gibi ol, ne ekersen elinle onu biçersin” Aclûnî rivâyet hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “Ebû Nuaym, İbn. Adıyy ve Deylemî, İbn. Ömer’den, Abdurrazzâk, Zühd’de Ebû Kilâbe’den mürsel olarak, Ahmed Ebû Derdâ’dan mevkûf olarak rivâyete etmişlerdir.”¹⁰⁰⁸

Netîce itibarıyla; **إعمل ما شئت** şeklindeki ifâde, sahîh hadislerin yanı sıra zayıf rivâyetlerin içinde de yer almaktadır. Sahîh rivâyetlerin içinde de yer aldığından bu hadis parçası hakkında sahîh hükmünü rahatlıkla verebiliriz.

YETMİŞ DOKUZUNCU HADİS

“ لو خشعت جوارحه خشع قلبه ”

“ Onun azaları huşu ve huzur bulsaydı, kalbi de huşu içinde olurdu.”

¹⁰⁰⁴ Hâkim, Müstedrek, IV/270 (7608)

¹⁰⁰⁵ Nesâî, es-Sünenü’l-Kübra, VI/111 (10252); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/492 (10384); Ebû Ya’lâ, Müsned, XI/409 (6534)

¹⁰⁰⁶ el- Mizzî, Tehzibu’l-Kemâl, XVII/320 (3920)

¹⁰⁰⁷ Deylemî, Firdevs, V/457 (8739); Ebû Nuaym, Hilyetü’l-Evliyâ, X/216

¹⁰⁰⁸ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/336 (902).

Hadîsin Verilişi: “..Gaçan kalbde ve derûnda bir maraz olsa, anı hâricde bilmek isteyen tabîb ana muttasıl olan tamardan ister ve anın hareketinden kalbin salâhına ve fesâdına istidlâl eyler. Ve kezâlik şol nefs-i nâtıka ki ana dahî meşâyih-i kalb dirler, gaçan bu kalbin dahî salâh ve fesâdını bir kimse bilmek istese ana muttasıl olan cevârih ve a‘zâdan bilür ve cevârih ve a‘zânın hareketinden bâtında olan kalbin ahvâline istidlâl kılır. Nitekim Hazreti Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem bir namaz kılan raculün zâhir a‘zâsında olan adem-i huşûunu görüb, anın kalbinin adem-i huşuuna, cevârihinin ademi huşûu delâlet eyler buyurdu. Nitekim **لو خشعت جوارحه خشع قلبه** hadîsi bu ma‘nâya şehâdet ve delâlet eyler..” (Mesnevî Şerhi, VI/153)

Tahric: Rivâyetin kaynaklardaki metni **لوخشع قلبه خشعت جوارحه** şeklindedir. Ankarâvî yanlışlıkla bu şekilde vermiş olmalıdır. Rivâyet, Abdurrezzâk’ın Musannef’inde, Beyhakî’nin Sünen’inde, İbnü’l-Mübârek’in Zühd’ünde ve İbnü’l-Hacer el-Mervezî’nin (202-294) Ta‘zîmu Kadri’s-Salât’ında Saîd İbnü’l-Müseyyib’in sözü olarak yer almaktadır.¹⁰⁰⁹ Hakîm Tirmizî Nevâdiru’l- Usûl’de bu rivâyeti Ebû Hureyre kanalıyla Hz. Peygamber’den gelen bir hadis olarak nakletmiştir.¹⁰¹⁰ Abdurrahman Ebû’l-Ferac Sıfâtü’s-Safve’de rivâyete bu şekilde yer vermekte, Münâvî de Feyzu’l-Kadîr’de bu rivâyeti nakletmektedir.¹⁰¹¹ Münâvî rivâyeti değerlendirirken senette yer alan Süleyman İbn. Amr (Ebû Dâvûd en-Nehâî)’nin zayıflığı konusunda ittifak bulunduğunu söylemekte ve İbn. Adıyy’in söz konusu râvînin hadîs uydurduğu hususunda ittifak bulunduğuna dair verdiği bilgiyi de aktarmaktadır. Ona göre bu söz, Saîd el-Müseyyib’e (93/712) ait bir sözdür.

Muhittin Uysal “...Süyûtî’nin “zayıf” rumuzu koyduğu rivâyet hakkında Münâvî’nin verdiği bilgiyi naklettikten sonra, bunun mevkuf bir haber olduğunu söylemekte ve “Münâvî’nin râvî ile ilgili değerlendirmeleri hariç, bu bilgiyi Irâkî’den (806/1403) aldığı anlaşılmaktadır. Zîrâ aynı bilgileri o da nakletmiştir. Her iki kaynaktan geçen bir bilgide, hadîsi, İbn. Ebû Şeybe’nin (297/909) el-Musannef adlı eserinde, içerisinde meçhul bir râvînin bulunduğu bir senetle rivâyet ettiği kaydedilmiştir.¹⁰¹²

Bu bilgilerden anlaşılıyor ki, söz Hazreti Peygamber’e ait bir söz değil, Saîd İbnü’l-Müseyyib’e ait mevkûf bir haberdir. Nitekim Abdullah İbnü’l- Mübârek de, onu Saîd’in sözü olarak nakletmiştir. Yukarıda geçen bütün bu bilgileri verip değerlendiren Elbani ise görüşünü,

¹⁰⁰⁹ Abdurrezzâk, Musannef, II/266 (3308), (3309); Beyhakî, Sünen, II/285 (3365); İbnü’l-Mübârek, ez-Zühd, Zühd, 419; İbnü’l-Hacer el-Mervezî (202-294), Ta‘zîmu Kadri’s-Salât, I/194 (150).

¹⁰¹⁰ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l-Usûl, II/172, III/210, IV/24.

¹⁰¹¹ Abdurrahman Ebû’l-Ferac, Sıfâtü’s-Safve, IV/120; Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, V/319.

¹⁰¹² Irâkî, el-Muğnî, I/151

“Ne merfu ne de mevkûf olarak sahîhtir, bilakis mevzudur.” şeklinde sonuca bağlamıştır.”¹⁰¹³ demektedir.¹⁰¹⁴

Sonuç olarak; sadece Hakîm Tirmizî tarafından hadis formatıyla nakledilen rivâyet, hadis değil, Saîd İbnü'l- Müseyyib'in sözüdür.

SEKSENİNCİ HADİS

منهومان لا يشبعان: طالب الدنيا و طالب العلم و هما لا يستويان اما طالب العلم فيزداد في رضي الرحمان و اما طالب الدنيا فيزداد في الطغيان.

“İki sınıf insan vardır ki, doymak nedir bilmezler; dünyayı isteyen kimse ve ilmi isteyen kimse. Bunlar (aşırı hırs sahibi olma yönünden) eşittirler. İlim konusunda haris olan kimse (ilmi arttıkça) Rahman’ın rızasına yakınlaşır. Dünyayı isteyenin ise azgınlığı artar.”

Hadîsin Verilişi: “...Ey şâh u kubâd menzilesinde olan! Bu müessirâta ve âsâr ve te’sîrâta müteallık olan söz pâyân tutmaz.Bu gûne sözü söylemekte ve bu nev’ me’ârif ve letâifi nakl eylemekte vâki’ olan hırsımıza bizim pâyân olmasun ki ulûm ve meâniye olan hırs biğâyet makbuldur ve anın istimâ’ına ve kesb u tahsiline olan hırs dahî meşru’ ve makbuldür. Anınüçün Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretleri Habîbine ilme kâni’ olmayub anın hemîşe ziyâde olmasından ötürü **علمًا رب زدني** bu âyet-i kerîme¹⁰¹⁵ ilme harîs olmağı ifâde eyledi ve bu hadîs-i şerîf dahî ilme harîs olanın fazîletini beyân kıldı. Nitekim Hazreti Nebîyyi Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyurdu: **منهومان لا يشبعان: طالب الدنيا و طالب العلم و هما لا** ...” (Mesnevî Şerhi, VI/158)

Tahric: Ankarâvî hadîsi İbnu Mes’ûd’un rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilginin doğru olduğunu görüyoruz. Dârimî Hasan ve Avn’dan gelen iki hadis rivâyet etmekte¹⁰¹⁶ ve Hâkim, Ebû Avane kanalıyla Katâde’nin Enes’ten rivâyeti olarak **منهومان لا يشبعان: منهوم في علم** şeklinde gelen hadîsin Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre sahîh olduğunu, fakat tahric etmediklerini, kendisinin hadîste herhangi bir illet bulamadığını söylemekte, Zehebî de Telhîs’inde ona katılmaktadır.¹⁰¹⁷

¹⁰¹³ Elbanî, Daîfü'l-Cami’, 696(no.4821); İrvâu'l-Galîl, II/92,93; ed-Daîfe, I/228)

¹⁰¹⁴ Muhittin Uysal, a.g.e., s.336-337

¹⁰¹⁵ Tâhâ Sûresi (20) 114.

¹⁰¹⁶ Dârimî, Sünen, I/108(331), (332) (Dârimî, Mukaddime, 32)

¹⁰¹⁷ Hâkim, Müstedrek, I/169 (312)

Ankaravî'nin de naklettiği gibi, Abdullah İbn. Mes'ûd'dan gelen rivâyet hakkında Heysemî şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “Hadîsi Taberânî Kebîr'de rivâyet etmiştir. Senette yer alan Ebû Bekr ed-Dâhîrî zayıftır.” İbn. Abbas'dan merfu olarak gelen ve merfu olduğunu düşündüğü hadis hakkında ise, “Taberânî, Evsat ve Kebîr'de, Bezzâr, Müsned'inde rivâyet etmişlerdir. Senette yer alan Leys İbn. Ebî Selim zayıftır.” demektedir.¹⁰¹⁸ Heysemî'nin belirttiği gibi Taberânî'nin Evsat ve Kebîr'inde yer alan rivâyet,¹⁰¹⁹ İbn Ebî Şeybe, Ma'mer İbn Râşid, Ahmed İbn Hanbel, İbn Ebî Âsım ve Beyhakî tarafından da rivâyet edilmiştir.¹⁰²⁰

Kuzâî, Deylemî ve Münâvî de bu hadîse eserlerinde yer vermişlerdir.¹⁰²¹ İbn. Adiyy, Abdullah İbn. Hakim Ebû Bekr ed-Dahîrî'nin biyografisinde bu hadîsi nakletmiş ve Ebû Bekr ed-Dahîrî hakkında Yahyâ İbn. Maîn'in, “sika değildir, hadîsi bir değer taşımaz”, Ahmed İbn. Hanbel'in, “Ondan Sufyan'dan rivâyetleri dışında hadîs nakletmiyorum.Hadîsleri münker rivâyetler olup, değer taşımamaktadır”, Sa'dî'nin, “Kezzâbdır”, Nesâî'nin, “Sika değildir” değerlendirmelerini aktarmıştır.¹⁰²² Muhammed İbn. Ahmed İbn. Yezid el-Belhî'nin biyografisinde Enes'ten gelen bir rivâyete de yer veren İbn. Adiyy, bu zât hakkında münker şeyler rivâyet ettiği, hadîs çaldığı, hadîs ehlinde olmadığı şeklinde değerlendirmeler yapıldığını söylemektedir.¹⁰²³ Ebû Bekr ed- Dâhîrî'nin biyografisinde Abdullah'tan gelen bir rivâyete yer veren İbn. Hibbân'ın değerlendirmeleri de olumsuzdur.¹⁰²⁴ İbn. Mes'ûd, İbn. Abbas ve Enes'ten gelen üç rivâyete yer veren İbnü'l-Cevzî hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “Bu hadîs Rasûlullah'tan gelen sahîh bir hadîs değildir. İbn. Abbas'ın hadîsinde yer alan Leys İbn. Ebî Selim hakkında Ahmed, “muzdaribu'l-hadîs”, İbn. Hibbân, “ömrünün sonunda isnâdları birbirine karıştırdığı, mürselleri Hazreti Peygambere aitmiş gibi naklettiği” bilgisini vermektedir. Enes rivâyeti hakkında da; İbn Adiyy'in, “Muhammed İbn. Ahmed İbn. Yezid zayıftır, hadîs çalar ve münker şeyleri hadîs olarak

¹⁰¹⁸ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/135

¹⁰¹⁹ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, VI/20 (5670) İbn. Abbas'dan; Mu'cemu'l-Kebîr, X/180 (10388) Abdullah'tan, XI/76 (11095) İbn. Abbas'dan.

¹⁰²⁰ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/284 (26117) İbn. Abbas'dan; Ma'mer İbn. Râşid, el-Cami', XI/256 (20478); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, VII/271 (10279) Enes'ten; Ahmed İbn. Hanbel, Zühed, I/143 (285) İbn. Abbas'dan; İbn. Ebî Âsım, Kitâbü'z-Zühed, I/215

¹⁰²¹ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/212 (322) Abdullah'tan; Deylemî, Firdevs, IV/165 (6514) Enes'ten; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/245.

¹⁰²² İbn. Adiyy, el-Kâmil, IV/139 (975)

¹⁰²³ İbn. Adiyy, a.g.e., VI/295 (1784)

¹⁰²⁴ İbn. Hibbân el- Büstî, el- Mecrûhîn, II/22 (550)

nakleder” dediğini aktarmaktadır.¹⁰²⁵ Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.¹⁰²⁶

Hadisin merfu, mevkuf ve munkatî' senedlerle muhaddisler tarafından rivâyet edildiğini belirtip Hâkim'in hadis hakkındaki değerlendirmesine yer veren Ali Yardım, “Aynı hükme Telhîs’inde Zehebî de iştirak eder. Irâkî ve Süyûtî diğer bazı rivâyetlerin bir kısmı için zayıf, bir kısmı için de leyyin yani pek fazla zararı olmayan bir senetle rivâyet edildiğini söylerler.”¹⁰²⁷ demektedir.¹⁰²⁸

Sonuç olarak; Ankarâvî'nin zikrettiği İbn. Mes'ûd hadîsi her ne kadar eleştirilmişse de, manaca onu destekleyen Hâkim'in Enes'ten naklettiği rivâyet sahihtir.

SEKSEN BİRİNCİ HADİS

“ إذا لم تستحي فاصنع ما شئت ”

“Şâyet (Allah'tan) utanmıyorsan dilediğini yap.”

Hadîsin verilîşi: “...Pes siz her ne dilerse niz anı işleyin cezası eger hayır eger şer yine size âid olur. Ve herkes ne amel kılursa ol ameli eger ihsân ve eger isâet kendi nefsi için kılur. من عمل لها من أسأتتم أحسنتم لأنفسكم و إن أسأتتم فلها نâya müşâhid olur ve dahî عمل من عملها نâya delâlet kılur. Pes bir kimsede edep ve hayâ olmadıktan sonra ana, istediği şeyi işle, dinür. Nitekim, إذا لم تستحي فاصنع ما شئت hadîsi dahî bu mazmûnu müeyyid olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/158)

Tahric: Hadîsi Buhârî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İmam Mâlik, Dârimî, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Hibbân Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰²⁹ Ahmed İbn Hanbel aynı zamanda Huzeyfe'den de bir rivâyette bulunmaktadır.¹⁰³⁰

Heysemî, hadîsi Ümmü't-Tufeyl'den rivâyet etmekte ve “Taberânî, Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senette benim bilmediğim kişiler vardır” demektedir.¹⁰³¹ Ebû't-Tufeyl'den rivâyet ettiği aynı hadis için ise, Heysemî, “Ahmed, Huzeyfe'den rivâyet etmiştir. Taberânî, Evsat'ta

¹⁰²⁵ İbnü'l- Cevzî, el-İlelü'l-Mütenâhiye, I/94 (111,112); I/95 (113)

¹⁰²⁶ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/116 (309), II/380 (2660)

¹⁰²⁷ Irâkî, İhyâ, III/238, haşiye,4; III/280, haşiye,1; Süyûtî, el-Camiu's-Sağir, II/184.

¹⁰²⁸ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.167.

¹⁰²⁹ Buhârî, III/1284 (3296), V/2268 (5769) (Buhârî, Enbiya,54, Edeb, 78)); Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 6; İbn. Mâce, II/1400 (4183) (İbn. Mâce, Zühed,17); Mâlik, Muvatta',Sefer,46; Dârimî, Sünen, Edeb, 6; Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/121(17131), V/273 (22399); İbn. Hibbân, Sahîh, II/371 (607)

¹⁰³⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/383(23302)

¹⁰³¹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/27

yer vermiştir” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁰³² Heysemî'nin de işâret ettiği gibi hadis Taberânî tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁰³³ Beyhakî Sünen'inde ve Şuab'ında, Ma'mer İbn. Râşid el-Cami'inde, Tayâlisî ve İbnü'l-Ca'd Müsned'lerinde, Kuzâî Müsnedü'ş-Şihâb'ında hadisi Ebû Mes'ûd'dan rivâyet etmektedirler.¹⁰³⁴ Beyhakî Şuab'ında hem Ebû Mes'ûd'dan gelen bir hadis olarak, hem de Bişr İbnü'l-Hakem'in sözü olarak rivâyete yer vermektedir.¹⁰³⁵ Buhârî Sahîh'inde yer alan hadîsi el- Edebü'l- Müfred'ine de almış, Ebû Mes'ûd'un Ukbe'den rivâyeti ve Huzeyfe rivâyeti olarak iki hadis nakletmiştir.¹⁰³⁶

İbn. Kuteybe, İbnü'l-Mübârek, Münâvî ve Ebû Nuaym da eserlerinde bu hadîse yer vermektedirler.¹⁰³⁷ İbnü'l-Kayserânî Tezkiretü'l-Huffaz'da, Ebû Hâlid el- Ahmer'in biyografisinde, İbn. Hibbân el- Büstî'nin biyografisinde ve Ebu'l- Alâ el- Hemedânî'nin biyografisinde bu hadîsi nakletmektedir.¹⁰³⁸ İbn. Adıyy el-Kâmil'de Ebû't-Tufeyl rivâyetine yer vermekte ve hadîsin râvîlerinden Süleyman İbn. Erkam Ebû Muaz el-Ensârî hakkındaki eleştirileri aktarmaktadır.¹⁰³⁹ Dârekutnî İlel'ine aldığı rivâyetler içinde sahîh olan rivâyetin Ebû Mes'ûd rivâyeti olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴⁰ Aclûnî de hadîsi Keşfü'l- Hafâ'sında nakletmiştir.¹⁰⁴¹

Netîce itibarıyla; zayıf tarikleri de olmasına rağmen, hadis sahihtir.

SEKSEN İKİNCİ HADİS

“أدبني ربي فأحسن تأديبي”

“Beni Rabbim terbiye etti. Ne güzel terbiye etti.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî ülfet ve ünsiyeti ol huyları halk eyleyen Hâlık ile eyle ki, Enbiyay-ı İzâm'ın ahlâkını terbiye idüb kemâle irgördi. Her birini kendi ahlakıyla mütehallik olmak mertebesine vâsıl eyledi. Hattâ bu cümleden kendi habîbini hulk-i 'azîm sâhibi eyleyub **إنك لعلي خلق عظيم** و dimekle ol Hazrete hitâb idüb ve ol Hazret Aleyhisselâm dahî

¹⁰³² Heysemî , a.g.e., X/284

¹⁰³³ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, III/12 (2311), III/224 (2982), IX/154 (9400); Mu'cemu'l-Kebîr, XVII/230 (640), XVII/ 235 (651), XVII/236 (652), XVII/237 (658), XVII/238 (661)

¹⁰³⁴ Beyhakî, Sünen, X/192(20576); Ma'mer İbn. Râşid, el-Cami', XI/143 (20149); Tayâlisî, Müsned, I/66 (621); İbnü'l-Ca'd, Müsned, I/130 (819); Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/186 (1153), II/187 (1154)

¹⁰³⁵ Beyhakî, Şuab,VI/143 (7733), (7734), VI/144(7735), (7736)

¹⁰³⁶ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I/209 (597), I/445 (1315)

¹⁰³⁷ İbn. Kuteybe, Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs, I/238; İbnü'l-Mübârek, Zühd, I/529 (1503); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/43, II/540, III/428; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, IV/370, VIII/124

¹⁰³⁸ İbnü'l-Kayserânî,Tezkiretü'l-Huffaz, I/272 (258), III/922 (879), IV/1327 (1093)

¹⁰³⁹ İbn. Adıyy, el-Kâmil, III/254 (734)

¹⁰⁴⁰ Dârekutnî, İlel, III/197 (358), VI/179 (1052)

¹⁰⁴¹ Aclûnî, Keşfü'lHafâ, I/13 (4), I/104 (270)

rabbisinin kendüye olan te'dfbinini müşâhede idüb ربي فأحسن تأديبي buyurdu..." (Mesnevî Şerhi, VI/168)

Tahric: Hadîs değişik şekillerde rivâyet edilmekle beraber tüm rivâyetler hakkında hadîsçilerin eleştirileri vardır.¹⁰⁴² Sülemî Adabu's-Suhbe'de و روي عن النبي صلى الله عليه و علي آله و de و سلم أنه قال: إن الله أدبني فأحسن تأديبي şeklinde,¹⁰⁴³ Ebu'l-Ferec İbnü'l- Cevzî ise Sifâtü's-Safve'de, كان رسول الله صلى الله عليه و سلم أفصح العرب و كان يقول: إن الله عز و جل أدبني فأحسن أدبي و نشأت في بني كعب بن لؤي بن كلاب بن مرة بن كعب بن لؤي بن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة بن خزيمة بن مدركة بن إلياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان şeklinde rivâyete yer vermektedirler.¹⁰⁴⁴ Gazâlî Meâricü'l-Kuds'da rivâyeti nakletmiş,¹⁰⁴⁵ Sem'ânî ise Edebü'l-İmlâ'da munkatı' bir senetle İbn. Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.¹⁰⁴⁶ Kurtubî Tefsîr'inde, ربي تأديبا حسنا şeklinde rivâyete yer vermekte,¹⁰⁴⁷ İbn. Teymiyye, hadis hakkında, "Manası sahîh, fakat sağlam bir isnâdı bilinmiyor" demektedir.¹⁰⁴⁸ Zerkeşî Tezkira'da "Manası sahîh, ancak sağlam bir tarikile nakledilmemiştir" kaydıyla rivâyeti nakletmektedir.¹⁰⁴⁹ Sehâvî ise Mekâsîd'da Hazreti Ali rivâyeti için "Senedi çok zayıf, fakat manası sahîhtir" demektedir. Sem'ânî'deki munkatı' rivâyet için de, "İbn. Mes'ud'dan nakledilmiş olabilir" der.¹⁰⁵⁰

Suyûtî, İbnü'd-Deyba ve Münâvî rivâyete eserlerinde yer vermişlerdir.¹⁰⁵¹ Şevkânî Fevaid'de "Sağlam bir isnâdı bilinmiyor" kaydıyla rivâyeti nakletmekte,¹⁰⁵² Muhammed el-Hûd'un Esne'l-Metâlib'inde ise rivâyet hakkında, "Senedi zayıf, manası sahîh" değerlendirmesi yapılmaktadır.¹⁰⁵³ Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî, Ebû Ali el- Hasen İbn. Yahyâ İbn. Nasr el- Cürcânî'nin biyografisinde,¹⁰⁵⁴ Kannucî ise Ebcedü'l-Ulûm'de rivâyeti nakletmişlerdir.¹⁰⁵⁵ Mesnevî Şerhi'nin birinci cildinde aynı hadisin tahriri yapılırken yukarıdaki kaynakların çoğu zikredilmiş ve rivâyet hakkında; "Kaynaklarda Ebû Nuaym'ın Esbehân'ında geçtiği bildiriliyor. Ancak tarama sonucu rivâyet tesbit edilememiştir. Ayrıca

¹⁰⁴² Hadîsin tahririni yapan Ahmet Yıldırım kaynaklar arasında Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'ini (IV/158) zikretmektedir. Ancak biz zikri geçen yerde böyle bir rivâyet tesbit edemedik. Bkz. Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.324.

¹⁰⁴³ Sülemî, Adabu's-Suhbe, s.124 (208)

¹⁰⁴⁴ Ebu'l-Ferec İbnü'l- Cevzî, Sifâtü's-Safve, I/201

¹⁰⁴⁵ Gazâlî, Meâricü'l-Kuds, s.39

¹⁰⁴⁶ Sem'ânî, Edebü'l-İmlâ, s.1

¹⁰⁴⁷ Kurtubî, Tefsîr, XVIII/227-228

¹⁰⁴⁸ İbn. Teymiyye, Ehadîsu'l-Kussâs, s.94 (78).

¹⁰⁴⁹ Zerkeşî, Tezkira, s.160

¹⁰⁵⁰ Sehâvî, Mekâsîd, s.29 (45)

¹⁰⁵¹ Suyûtî, Câmiu'l-Ehâdîs, I/133(780-781); Camiu's-Sağir, I/14; Dürer, s.31 (8); İbnü'd-Deyba, Temyîz, s.12;

Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/224-225

¹⁰⁵² Şevkânî, Fevaid, s.289 (1020)

¹⁰⁵³ Muhammed el- Hûd, Esne'l-Metâlib, s.54 (86).

¹⁰⁵⁴ Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî, Târîh-i Cürcân, I/187 (255)

¹⁰⁵⁵ Kannucî, Ebcedü'l-Ulûm, II/387.

muahhar kaynakların ekseri bu rivâyeti en erken Sem‘ânî’ye atfetmektedirler.” değerlendirmesi yapılmıştır.¹⁰⁵⁶ Ebû Nuaym rivâyetini biz de tesbit edemedik.

Aclûnî ise, rivâyet hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır;

“Şehâvî şöyle demiştir; “Askerî, Hazreti Ali’den rivâyet etmiştir... Şeyhimiz İbn. Hacer her ne kadar bazı fetvalarında bu rivâyet hakkında ğarib hükmünü vermişse de, senedi çok zayıftır. Ancak manası doğrudur. İbnü’l-Esîr, en-Nihâye’nin girişinde rivâyeti cezm sigasıyla vermiştir. İbnü’s- Sem‘ânî İbn Mes ‘ûd’ dan munkatı‘ bir senedle rivâyet etmiştir... İbn. Teymiyye rivâyet hakkında, “Herhangi bir isnâdı bilinmemektedir” demiştir. (Süyûtî) Dürer’de şöyle demektedir; “Ebû’l-Fadl İbn. Nâsır bu hadîsi sahîh kabul etmiştir (İbn Nâsır bu durumu Hz. Peygamber (S.A.V)’in mucizelerinden saymıştır.) ve Leâlî’de de “Manası sahîhtir, fakat sahîh bir yolla gelmemiştir” demiştir. İbnü’l- Cevzî de el- Ehâdîsü’l- Vâhiyye’de hadîsi zikretmiş ve sahîh olmadığını, senedinde meçhul değil zayıf râvîler bulunduğunu söylemiştir ...”¹⁰⁵⁷

Netîce olarak bu hadîs, sahîh olmaktan uzaktır. Oldukça zayıf olarak değerlendirilmek durumundadır.

SEKSEN ÜÇÜNCÜ HADİS

“ **خَلقت المرأة من الضلع الأيسر** ”

“ **Kadın sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır.**”

Hadîsin Verilişi: Hazreti Ali’ye hünsâ birinin mirası hakkında soru sorulması üzerine... “Buyurdu ki; “Hazreti Nebî Aleyhisselâm **خَلقت المرأة من الضلع الأيسر** buyurmuştur. Bu hünsânın azlâ‘ını add eyleyin. Eger bir dıl‘ı nâkıs ise racul hükmündedir ve eger iki tarafının azlâ‘ı beraber ise mer’e hükmündedir.” Ol hünsânın azlâ‘ını add eylediler, eksik olmayub beraber çıktı ve anın ünsâ cinsinden olduğu bu delil ile sâbit oldu...”(Mesnevî Şerhi, VI/169)

Tahric: ...**خَلقت من ضلع** إن şeklinde gelen hadîsi, Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁵⁸ Beyhakî, Nesâî, Taberânî, Humeydî, Ebû Ya‘lâ ve Deylemî de hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet eden muhaddisler arasındadırlar.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁶ Mesnevî Şerhi, I/11 (62. Hadis)

¹⁰⁵⁷ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/72 (164)

¹⁰⁵⁸ Buhârî, Sahîh, III/1212 (3153) (Buhârî, Enbiyâ, 1); Müslim, Sahîh, II/1091 (1468) (Müslim, Razâ‘, 61, 62); İbn. Hibbân, Sahîh, IX/478 (4170), IX/486 (4179)

¹⁰⁵⁹ Beyhakî, Sünen, VII/295 (14499); Nesâî, Sünen, V/361 (9140); Taberânî, Mu‘cemu’l-Evsat, IX/40 (9081); Humeydî, Müsned, II/492 (1168); Ebû Ya‘lâ, Müsned, XI/85 (6218); Deylemî, Firdevs, IV/233 (6700)

İbn Hibbân aynı zamanda hadîsi Semuretübni Cündeb'den de rivâyet etmektedir.¹⁰⁶⁰ Ahmed İbn Hanbel, Ruyânî ve Hâris de hadîsi Semuretübni Cündeb'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁶¹ Hâkim, Semure hadîsini vermekte ve “Şeyhân'ın şartlarına göre sahîh, fakat tahrir etmemişlerdir” demektedir.¹⁰⁶² Hadîsin Semure kanalıyla rivâyet edildiğini bildiren Münâvî, Hâkim'in hadîs hakkındaki değerlendirmesine yer vermektedir.¹⁰⁶³

Hadîsi Dârimî ve Nesâî Sünen'lerinde Ebû Zer'den rivâyet etmektedirler.¹⁰⁶⁴ Ebû Zer kanalıyla gelen hadîse Dârekutnî de İlel'inde yer vermektedir.¹⁰⁶⁵ Hadis Ebû Avâne'nin Müsned'inde, İbn Hacer'in Tehzîbü't- Tehzîb'inde, el- Mizzî'nin Tehzîbü'l- Kemâl'inde de yer almaktadır.¹⁰⁶⁶ Aclûnî de Keşfü'l-Hafâ'sında, müttetekun aleyh olduğuna işâret ederek hadîse yer vermektedir.¹⁰⁶⁷

“إن المرأة كالضلع إذا ذهب تقيمها كسرتها وإن تركتها إستمعت بها وفيها عوج Kadın kaburga kemiği gibidir. Doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onu olduğu halde bırakırsan eğrilik olsa da ondan faydalanırsın” şeklinde Ebû Hureyre'den gelen hadîsi ise Buhârî, Müslim, İbn Hibbân, Ebû Avâne, Tirmizî ve Dârimî rivâyet etmektedirler.¹⁰⁶⁸ Taberânî ve İshâk İbn Râhûye'nin Hz. Âişe'den rivâyet ettikleri hadîsi, Ahmed İbn Hanbel hem Ebû Hureyre'den hem de Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir.¹⁰⁶⁹ Taberânî'nin Mu'cemü'l- Kebîr'de Semuretübni Cündeb'den rivâyet ettiği hadîsi,¹⁰⁷⁰ Bezzâr, Kuzâî ve Deylemî Ebû Zer'den rivâyet etmektedirler.¹⁰⁷¹ El- Mizzî de Nuaym İbn. Ka'neb'in biyografisinde Ebû Zer'den gelen bu rivâyeti aktarmaktadır.¹⁰⁷²

Ali Osman Ateş kadının eğri kemikten yaratılması ile ilgili rivâyetleri inceledikten sonra, kadının kaburga kemiği gibi eğri, bozuk tabiatlı vb olduğunu ifâde eden bu rivâyetlerin Kur'ân'a, fitrata ve dînin gönderiliş hikmetine aykırı olduğunu, benzer rivâyetlerin Tevrat'ta

¹⁰⁶⁰ İbn. Hibbân, a.g.e., IX/485 (4178)

¹⁰⁶¹ Ahmed ibn. Hanbel, Müsned, V/8 (20105); Ruyânî, Müsned, II/76 (851); Hâris, Müsned (Zevâid-i Heysemî), I/550 (496)

¹⁰⁶² Hâkim, el-Müstedrek, IV/192 (7333)

¹⁰⁶³ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/503, II/388.

¹⁰⁶⁴ Dârimî, Sünen, II/198 (2221) (Dârimî, Nikâh, 35); Nesâî, Sünen, V/364 (9152)

¹⁰⁶⁵ Dârekutnî, İlel, VI/267 (1124)

¹⁰⁶⁶ Ebû Avane, Müsned, III/143 (4501); İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, X/415 (840); el- Mizzî, Tehzibu'l-Kemâl, XXIX/491 (6458)

¹⁰⁶⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/131 (331), I/456- 457 (1219)

¹⁰⁶⁸ Buhârî, Sahîh, V/1987 (4889) (Buhârî, Nikâh, 79); Müslim, Sahîh, II/1090 (1467) (Müslim, Razâ', 65); İbn. Hibbân, Sahîh, IX/487 (4180); Ebû Avâne, Müsned, III/142 (4495), (4497), (4498), (4499); Tirmizî, Sünen, III/493 (1188) (Tirmizî, Talâk, 12); Dârimî, Sünen, II/199 (2222) (Dârimî, Nikâh, 45)

¹⁰⁶⁹ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/293 (968); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/478 (9520), VI/279 (26427); İshak İbn. Râhûye, Müsned (1-3), II/208 (713), II/287 (803)

¹⁰⁷⁰ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, VII/244 (6992), VII/258 (7051)

¹⁰⁷¹ Bezzâr, Müsned, (4-9), IX/385 (3970); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, II/286 (1375); Deylemî, Firdevs, IV/147 (6451)

yer aldığı söylemektedir.¹⁰⁷³ Mehmet Görmez de Hz. Peygamberin üslûbu ve anlatım tarzından bahsederken bu hadîse yer vermekte ve bu hadiste yer alan kaburga kemiğinin mecâzî olarak yorumlanması gerektiğine işâret etmektedir. Hz. Peygamber bu hadisle, hanımların hassas ve nâzenîn varlıklar olduklarını ifâde etmekte, onlara zulmetmemek, hukuklarına saygı göstermek, varsa kusurlarını affetmek, bazen de cefâlarına katlanmak gerektiğini söylemektedir.¹⁰⁷⁴ Müslim’de yer alan rivâyetin devâmı şu şekildedir: **لن تستقيم لك علي طريقة فإن إستمتعت بها وإستمتعت بها وبها عوج وإن ذهب تقيمها كسرتها وكسرها طلاقها.** Bu rivâyetteki “onun kırırılması boşanmasıdır” şeklindeki ifâde de bize, hadisin mecâzî olarak yorumlanmasının gerekli olduğunu göstermektedir.¹⁰⁷⁵

Netîce itibarıyla ; bazı zayıf tarikleri bulunsa da, hadis sahihtir.

SEKSEN DÖRDÜNCÜ HADİS

“ **عداوة العاقل خير من صداقة الجاهل** ”

“Akıllı kimsenin düşmanlığı, cahil kişinin dostluğundan daha iyidir.”

Hadîsin Verilişi: “...Zinhâr ey beçe menzilesinde olan ve tıfle müşâbih gelen kimesne! Bu ehl-i nefis olan câhil mürebbîden ve anın uşve ve mehabbetinden ve merhametinden **عداوة العاقل خير من صداقة الجاهل** hadîsinin mûcibince babay-ı ma‘nevî olan aklın sillesi ve adâveti, ol câhilin sadâkat ve halâvetinden nice vucûhla sana evlâ ve enfa’dır...” (Mesnevî Şerhi, VI/170)

Tahric: Bu rivâyet, kaynaklarda değişik lafızlarla, ancak aynı manaya gelen şekillerde, değişik kişilerden nakledilmektedir; Aliyyü’l-Kârî **عداوة العاقل ولا صحبة المجنون** şeklinde gelen rivâyetin hadîs olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁷⁶ Aclûnî Keşfü’l-Hafâ’da arka arkaya benzer iki rivâyet nakletmekte, ilk rivâyet için, Temyîz’de, “hadîs değildir” denildiğine işâret etmekte ve Sehâvî’nin Mekâsîd’da, “Ömer İbnü’l- Hattab’dan nakledilen doğru bir söz. Hz. Ömer, “ Üç şeyden sakının...” dediği bir sözde bu üç şey arasında akıllının düşmanlığını da saymaktadır.” dediğini belirtmektedir.¹⁰⁷⁷ İkinci rivayet için ise, “Aliyyü’l-Kârî, bunu Veki’ in Süfyân’dan naklettiğini söylemektedir. Ebû Hâzim’den de bu manaya şöyle bir söz

¹⁰⁷² el- Mizzî, Tehzîbü’l- Kemâl, XXIX/491 (6458)

¹⁰⁷³ Ali Osman Ateş, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, s. 253-283.

¹⁰⁷⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Görmez, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, s.263- 264.

¹⁰⁷⁵ Müslim, Sahîh, II/1091 (1468)

¹⁰⁷⁶ Aliyyü’l-Kârî, el-Masnû‘, I/122 (187)

¹⁰⁷⁷ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II/72 (1715).

nakledilir; Fâsık bir arkadaşım olacağına salih bir düşmanımın olması, benim için daha daha iyidir...¹⁰⁷⁸

Bu rivâyetin bir benzeri de “Sâlih bir düşmanımın olması benim için fâsık bir düşmanım olmasından daha iyidir” şeklinde Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında, Sufyan'dan Ebû Hazim'in sözü olarak ve Ebû Nuaym'ın Hilvetü'l-Evliyâ'sında Sufyân'ın sözü olarak yer almaktadır.¹⁰⁷⁹ Beyhakî'nin Şuab'ında aynı yerde geçen bir diğer rivâyet de şöyledir: *كانت العرب تقول: كل صديق ليس له عقل فهو أشد عليك من عدوك* “Araplar şöyle derlerdi: “Akıllı olmayan arkadaşın, düşmanından daha tehlikelidir.” Beyhakî bu rivâyeti Ebû Âsım'ın sözü olarak nakletmektedir.¹⁰⁸⁰ Değişik kaynaklarda daha değişik metinlerle cahil, fasık veya ahmak arkadaşın kötülüğünü ifâde eden sözler geçmektedir.

Kaynaklarda geçen ifâdelere bakılacak olursa, bu rivâyet hadis değil, başkalarından nakledilen hikmetli bir sözdür.

SEKSEN BEŞİNCİ HADİS

“ خير الأيوين من علمك ”

“ Anne ve babanın en iyisi, sana (ilim) öğretendir.”

Hadîsin Verilişi: “.. *عداوة العاقل خير من صداقة الجاهل*..” hadîsinin mûcibince babay-ı ma‘nevî olan aklın sillesi ve adâveti ol câhilin sadâkat ve halâvetinden nice vucûhla sana evlâ ve enfa’dır. Anniçün hadîs-i şerifde *خير الأيوين من علمك* buyurulmuşdur. Kezâlik âfâkda olan ehl-i nefis olan câhil mürebbîden sakındığın gibi, kendi vücûdunda dahî mâder-i câhil gibi olan nefsinden ve ânın sana olan uş ve ve şefkatinden hazer eyle ki...”(Mesnevî Şerhi, VI/170)

Tahric: Tesbit edilememiştir.¹⁰⁸¹

SEKSEN ALTINCI HADİS

“ ليس للماضين هم الموت إنما الهم حسرة الفوت ”

“ Göçüp gidenlerin üzüntüsü ölüm sebebiyle değildir. Bu üzüntü kaçırdıkları (amellerin) üzüntüsüdür.”

¹⁰⁷⁸ Aclûnî, a.g.e., II/76 (1716)

¹⁰⁷⁹ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/62 (9470); Ebû Nuaym, Hilvetü'l-Evliyâ, VII/281.

¹⁰⁸⁰ Beyhakî, a.g.e. VII/62 (9470)

¹⁰⁸¹ Aynı rivâyet için bkz. Mesnevî Şerhi, I/22 (87. Hadis), Mesnevî Şerhi, VI/193, VI/343.

Hadîsin Verilişi: “:::Bu dünyâdan âhirete nakl eyleyen tâife aslâ öldükleri için gam yemeyeler. Belki onlardan fevt olan ma'nâ için ve saâdet için gam yiyeler ve “Yâ hasretâ” diyeler. Nitekim bu ma'nâyâ işâret için bu hadîs-i şerîfi îrâd idüb buyururlar, ليس للماضين هم الموت إنما هم حسرة الفوت...” (Mesnevî Şerhi, VI/173)

Tahric: Bu lafızlarla hadîs olarak bulamadım. Manaca uygun كل أهل النار يري مقعده من الجنة فيقول: لو أن الله هداني فيكون عليهم حسرة قال: وكل أهل الجنة يري مقعده من النار فيقول: لو أن الله هداني قال الجنة فيقول: لو أن الله هداني فيكون عليهم حسرة قال: “Keşke Allah bizi hidâyete ulaştırırsaydı” derler, kendilerini bir üzüntü kaplar. Cennet ehli Cehennemde kalacakları yeri görünce, “Ya Allah bizi hidâyete ulaştırmasaydı (halimiz nice olurdu)” derler, durumlarına şükrederler.” şeklindeki rivâyeti Ahmed İbn. Hanbel ve Deylemî Ebû Hureyre'den. rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁸²

Sonuç olarak; bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir.

SEKSEN YEDİNCİ HADİS

” اللهم إني أعوذ بك من الفقر “

“ Ey Allahım! Fakirlikten sana sığmırım.”

Hadîsin Verilişi: “..Kâr-ı asl fakr-ı cism tutar ki ol cismaniyyeti mahv kılmak ve bî vucûd olmaktır. Mala muhtâc olub nâsdan suâl kılan fakr bu yolda kâr tutmaz ve nef' itmez. Bu gûne fakrdan Hazreti Nebî Aleyhisselâm اللهم إني أعوذ بك من الفقر deyû Hazreti Hakka sığınmıştır ve ümmetine dahî bu gûne fakr-ı mezmûmdan Hazreti Hakka sığınmayı ta'lim kılmıştır...” (Mesnevî Şerhi, VI/175)

Tahric: Hadîsi Ebû Dâvûd, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Hibbân Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁸³ Buhârî hadîsi Edebü'l- Müfred'inde Ebû Hureyre kanalıyla gelen bir hadis olarak nakletmiştir.¹⁰⁸⁴ Beyhakî de Sünen'inde hadisi Ebû Hureyre kanalıyla rivâyet etmektedir.¹⁰⁸⁵ Bu rivâyet Hâkim'in Müstedrek'inde de yer almaktadır.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/512 (10660), II/541 (10993); Deylemî, Firdevs, II/266 (4793), V/109 (7627)

¹⁰⁸³ Ebû Dâvûd, Sünen, II/91 (1543) (Ebû Dâvûd, Edeb,101); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, IV/450 (7896); el-Mücteba, VIII/261 (5460) (İstiâze,14,16,29; Sehv,90); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/305 (8039), II/325 (8294), II/354 (8628);V/36,39,42,44; VI/57,205; İbn. Hibbân, Sahîh, III/305 (1030)

¹⁰⁸⁴ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I/236 (678)

¹⁰⁸⁵ Beyhakî, Sünen, VII/12 (12929)

¹⁰⁸⁶ Hâkim, el-Müstedrek I/725 (1983)

İbn Hibbân Ebû Hureyre'nin yanı sıra hadisi Enes İbn Mâlik'ten de rivâyet etmiştir.¹⁰⁸⁷ Hâkim, Enes İbn. Mâlik'ten gelen bu hadis için, “Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir” değerlendirmesini yapmakta, Zehebî de Telhîs'inde onu tasdik etmektedir.¹⁰⁸⁸

Taberânî bu hadîsi, Osman İbn. Ebî'l-Âs'tan, Deylemî ise Hz. Âişe'den rivâyet etmektedirler.¹⁰⁸⁹ Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde de yer almaktadır.¹⁰⁹⁰

Hadisi, *أعوذ بك من الكفر و الفقر* şeklinde İbn Huzeyme ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Beyhakî Sünen'lerinde, İbn Ebî Şeybe Musannef'inde, Ahmed İbn Hanbel, Tayâlisî ve Bezzâr Müsned'lerinde Ebû Bekre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁹¹ Buhârî Sahîh'ine almadığı hadîsi el-Edebü'l- Müfred'inde Ebû Bekre'den rivâyet etmektedir.¹⁰⁹² Hakim, Ebû Bekre'den gelen hadis için “Müslim'in şartlarına göre sahîhtir” kaydını düşmektedir.¹⁰⁹³ Bu rivâyet Abdürrezzak'ın Musannef'inde, Deylemî'nin Firdevs'inde ve Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde de yer almaktadır.¹⁰⁹⁴ İbn. Adıyy el-Kâmil'de, Osman eş-Şihâm'ın biyografisinde Ebû Bekre hadîsini nakletmekte ve bu zat için, “Çok hadîsi yoktur. Rivâyetlerinde bir beis görmüyorum” demektedir.¹⁰⁹⁵ Zehebî ise aynı râvî hakkında İbn. Adıyy'in, “Ben bir kusur görmüyorum”, Nesâî'nin ise, “kuvvetli değil” dediğini nakletmektedir.¹⁰⁹⁶

Bu hadîs, İbn Hibbân'ın Sahîh'inde ve Nesâî'nin Sünen'inde Ebû Saîd el-Hudrî'den de rivâyet edilmektedir.¹⁰⁹⁷ Fakirlik konusundaki hadîslere yer veren Aclûnî, Ebû Saîd'den merfu olarak gelen rivâyet için, “Rivâyetler içerisinde en sahîh olanıdır.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁰⁹⁸

Netîce itibarıyla; zayıf tarikleri bulunsa da, hadis sahihtir.

SEKSEN SEKİZİNCİ HADİS

“ *إذا أحب الله عبدا ابتلاه و إذا صبر اجتباه* ”

¹⁰⁸⁷ İbn. Hibbân, Sahîh, III/300 (1023)

¹⁰⁸⁸ Hâkim, el-Müstedrek, I/712 (1944)

¹⁰⁸⁹ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, IX/58 (8388); Deylemî, Firdevs, I/464 (1884)

¹⁰⁹⁰ Münâvî, Feyzü'l-Kadir, II/122, II/149.

¹⁰⁹¹ İbn. Huzeyme, Sahîh, I/367 (747); İbn. Hibbân, Sahîh, III/303 (1027); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/324 (5090); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, I/400 (1270), IV/451 (7901), VI/9 (9850); Nesâî, el-Mücteba, III/73 (1347), VIII/262 (5465); Beyhakî, Sünen, VII/12 (12929) İbn. Ebî Şeybe, Musannef, III/50 (12030), VI/18 (29138); Bezzâr, Müsned (4-9), IX/126 (3675); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V/36 (20397), V/39 (20425), V/42 (20446), V/44 (20465); Tayâlisî, Müsned, I/117 (828)

¹⁰⁹² Buhârî, el-Edebü'l- Müfred, I/244 (701)

¹⁰⁹³ Hakim, Müstedrek, I/90 (99), I/383 (927)

¹⁰⁹⁴ Abdürrezzâk, Musannef, V/33 (8896); Deylemî, Firdevs, III/12 (4010); Münâvî, Feyzü'l-Kadir, II/135

¹⁰⁹⁵ İbn. Adıyy, el-Kâmil, V/172 (1328)

¹⁰⁹⁶ Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, V/76 (5587)

¹⁰⁹⁷ İbn. Hibbân, Sahîh, III/302 (1026); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, , IV/456 (7920), el-Mücteba, VIII/267 (5485)

¹⁰⁹⁸ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/141 (1919)

“Allah bir kulu sevdiği zaman onu belalara uğratar. Kul bu belalara sabrettiği zaman onu seçkin bir kimse yapar. (onu kendine dost olarak seçer).”

Hadîsin Verilişi: “..Çünkü kârı fakr-ı cism tutar. Pes cisme gelen derdden şimdi şikâyet tutma, belâ ve mihnetten nâsa şikâyet etme ki, o derd u belâ dost cânibine bürdülük atdırsın ki, ol esb-i bâlâya suvâr olasın seni dosda eyletür. **إذا أحب الله عبدا ابتلاه وإذا صبر اجتبه**. hadîsinin mefhûmu üzere Hak Te’âla Hazretleri bir kulunu sevse anı mübtelâ eyler ve eger ol bende sâbir olursa sâir nâsdan anı ictibâ ve ıstifâ idüb kendinin mukarrebelerinden kılar...” (Mesnevî Şerhi, VI/175)

Tahric: Hadîsi, Deylemî Firdevs’te, **إذا أحب الله عبدا ابتلاه وإذا صبر اجتبه و إن رضي إصطفاه** şeklinde Hz. Ali’den, **إذا أحب الله عز وجل عبدا صب عليه البلاء صبا و ثجه عليه ثجا و إذا دعا العبد...** şeklinde Enes’ten; **إذا أحب الله عبدا ابتلاه ليسمع تضرعه** şeklinde Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedir.¹⁰⁹⁹ Beyhakî Şuab’ında Ebû Hureyre’den gelen rivâyeti nakletmekte, Münâvî de Feyzu’l- Kadir’de aynı rivâyeti aktarmaktadır.¹¹⁰⁰ Münzirî de Terğîb’de Enes rivâyetine yer vermektedir.¹¹⁰¹ Hadis İbn. Hibbân’ın Mecrûhîn’inde Yahyâ İbn Ubeydillâh’ın biyografisinde de yer almaktadır.¹¹⁰²

Bu hadîs **عبدا** kelimesi yerine, **قوما** lafzıyla da değişik şekillerde rivâyet edilmiştir; **إذا أحب الله قوما ابتلاه فمن صبر فله الجزاء و من جزع فله الجزع** metniyle hadisi Ahmed İbn. Hanbel, Mahmud İbn. Lebîd (Lübeyd)’den, Taberânî ise Enes’ten rivâyet etmektedirler.¹¹⁰³ Heysemî, hadîsi Ahmed İbn. Hanbel’in rivâyet ettiğini ve ricâlinin sahîh olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Enes hadîsi için ise, “Taberânî’nin Evsat’ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İbn. Lehîa hakkında, değişik sözler söylenmektedir” demektir.¹¹⁰⁴ Bu hadis Münâvî’nin Feyzu’l- Kadir’inde de yer almaktadır.¹¹⁰⁵ Sa’d İbn. Sinân’ın biyografisinde, Enes’ten gelen hadîse yer veren Zehebî, Sa’d İbn. Sinân hakkında bazı görüşler aktarmakta, bu şahıs hakkında Ahmed’in “Hadîslerini yazmadım, çünkü muzdaribdirler”, Cüzcânî’nin “Hadîsleri vâhiyyedir”, Nesâî’nin “Münkeru’l-hadîstir”, Dârekutnî’nin “Zayıftır” dediğini söylemektedir.¹¹⁰⁶ Aclûnî de Keşfü’l-Hafâ’da farklı rivâyetlere değinmektedir.¹¹⁰⁷

¹⁰⁹⁹ Deylemî, Firdevs, I/251 (970), (971), (972)

¹¹⁰⁰ Beyhakî, Şuab, VII/145 (9786-9788); Münâvî, Feyzü’l-Kadir, I/245

¹¹⁰¹ Münzirî, et-Terğîb ve’t-Terhîb, IV/142 (5161)

¹¹⁰² İbn. Hibbân el-Büstî, Mecrûhîn, III/122 (1214)

¹¹⁰³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/428 (23683), V/429(23691); Taberânî, Mu’cemu’l-Evsat, III/302 (3228)

¹¹⁰⁴ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, II/291.

¹¹⁰⁵ Münâvî, Feyzü’l-Kadîr, I/246

¹¹⁰⁶ Zehebî, Mîzânü’l-İ’tidâl, III/180 (3117)

¹¹⁰⁷ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/80 (185)

Tirmizî'nin Sünen'inde Enes'ten **إذا أحب الله قوما ابتلاهم فمن رضي فله الرضا و من سخط فله السخط** şeklinde gelen rivâyet mevcuttur. Tirmizî, hadis için “Bu vecihden hasen-ğarib” değerlendirmesini yapmaktadır.¹¹⁰⁸ Bu hadisi İbn Mâce, Beyhakî ve Kuzâî de rivâyet etmektedirler.¹¹⁰⁹ Münzirî eserine bu hadîsi de almış, İbn Adyy de Sa'd İbn. Sinân'ın biyografisinde bu hadisi nakletmiştir.¹¹¹⁰

Sonuç olarak; hadis zayıftır.

SEKSEN DOKUZUNCU HADİS

“عبي أطعني كما أمرتك و لا تعلمني ما يصلحك”

“Ey kulum sana emrettiğim gibi bana itaat et. Senin için hayırlı olanın ne olduğunu bana öğretme.”

Hadîsin Verilişi: “..Ben ki ezel-i âzâlde bilâ ille makbûl olanlardan oldumsa bana bu kâr u amelin ne fâidesi vardır? Kezâlik eger ben ezel-i âzâlde bilâ ille merdûd olanlardan oldumsa hem bana bu cehd u amelin ne nef'i vardır? Bu endîşe inde'l-cumhûr bâtıldır. Anıniçün Hak Tebâreke ve Te'âlâ hadîs-i kudsîsinde buyurur: **عبي أطعني كما أمرتك و لا تعلمني ما يصلحك** Bes abde lâyıq ve lâzım olan ol değildir ki, Hak Teâlâ anı ya kabûl eylemiş veyâhûd redd eylemiş ola ve anı endîşe kıla. Belki abde lâyıq ve lâzım oldur ki, emr olunduğı üzere amel kıla...” (Mesnevî Şerhi, VI/176)

Tahric: Ebû Nuaym Hilve'de Vehb'den nakledilen bir söz olarak bu rivâyeti aktarmaktadır. Vehb, “Bazı kitaplarda okudum, Allah Teâlâ'nın şöyle dediğini gördüm” diyerek bazı sözler naklediyor ki, bu söz de onlardan birisidir.¹¹¹¹ Başka bir yerde ise Ebû Nuaym, Fudayl İbn. İyâz'ın, “Bir adamın İncil'de böyle yazılı olduğunu söylediğini” naklediyor.¹¹¹² İbn. Ebî Âsım ise Züh'd'de, Velîd İbn. Amr'ın “Bana Tevrat'ta şöyle yazdığı ulaştı” dediğini nakletmektedir.¹¹¹³

Bütün bunlardan da anlaşılmaktadır ki, hadîs kaynaklarında ve güvenilir kitaplarda Hazreti Peygamber'e isnâd edilmeyen ve hadîs formatıyla rivâyet edilmeyen bu söz, Hazreti Peygamber'e ait değildir.

DOKSANINCI HADİS

¹¹⁰⁸ Tirmizî, Sünen, IV/601 (2396)

¹¹⁰⁹ İbn. Mâce, Sünen, II/1338 (4031); Beyhakî, Şuab, VII/144 (7982); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/170 (1121)

¹¹¹⁰ Münzirî, et-Terğîb, IV/143 (5164); İbn. Adıyy, el-Kâmil, III/356 (799)

¹¹¹¹ Ebû Nuaym, Hilvetü'l-Evliyâ, IV/27

¹¹¹² Ebû Nuaym, a.g.e, VIII/110

¹¹¹³ İbn. Ebî Âsım, Züh'd, I/85

لتؤذن الحقوق إلى أهلها حتى تقاد الشاة الجهاء من الشاة القرناء

Ebu Hureyre'den; Rasûlullâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyurdular ki, “Haklar sahiplerine verilecektir. Hatta öyle ki, boynuzsuz koyunun hakkı boynuzlu koyundan alınacaktır.”

Hadisin Verilişi: “...Ya’ni âdil kâdî Hak Te’âlâ’nın halk üzere rahmeti oldu. Ve sitz (kavga, kıskançlık) ve inâdı mahzâ def‘ idici oldu. Ve kıyâmet gününün deryay-ı ‘adlinden bir katre geldi ve bir numûne oldu. Hak Te’âlâ rûz-i restahîzde (Kıyâmet) ol kadr beyne’l-‘îbâd ‘adl eyleye ki, hattâ boynuzlu koyundan boynuzsuz koyunun hakkını alıvere ve aslâ bir kimsede bir kimsenin hakkı kalmaya...” (Mesnevî Şerhi, VI/178)

Tahric: Hadisi, لتؤذن الحقوق إلى أهلها يوم القيامة حتى تقاد للشاة الجلاء من الشاة القرناء lafzıyla, Müslim, Tirmizî, Ahmed İbn Hanbel, İbn Hibbân, Ebû Ya’lâ ve Beyhakî Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.¹¹¹⁴ Buhârî Sahîh’ine almadığı hadîse el-Edebü’l-Müfred’de yer vermektedir.¹¹¹⁵

Ukaylî Zuafâ’sında, Haccâc İbn. Nusayr el-Fesâtût el-Basrî’nin biyografisinde, Osman İbn. Affân ve Selmân’dan gelen iki rivâyete yer vermekte ve Yahyâ İbn. Maîn’in bu râvî hakkında zayıf değerlendirmesi yaptığını söylemektedir.¹¹¹⁶ Darekutnî de İlel’inde Hz. Osman’dan gelen hadise yer vermektedir.¹¹¹⁷

Netîce itibarıyla, bazı tarikleri zayıf olsa da, hadis sahihtir.

DOKSAN BİRİNCİ HADİS

”من احبني قتلته و من قتلته فأنا ديتته“

“Beni seveni öldürürüm. Kimi de öldürürsem onun diyetini vermek bana aittir.”

Hadîsin Verilişi: “..Egerçi bu kavmi Hak Tebâreke ve Teâlâ nice kerre tîğ-i mehabbetle öldürdü. Velâkin bunların her bir ölmesinden ötürü bîşumâr (sayısız) hûn behâlar virdi ve her fânî olmaları mukâbelesinde diyet-i enbâr-ı eltâfını nesâr kıldı. Nitekim hadîs-i kudsîsinde من احبني قتلته و من قتلته فأنا ديتته buyurmuşdur. Bir kimseyi ki ol öldüre, ânın hûn behâsı oldur. Ve bir kimsenin ki hûn behâsı Hazreti Hak ola, ol kimse için nice enbâr-ı eltâf ve hazâin-i envâr u a’tâf nesâr olunmuşdur ve bezl kılınmışdır...” (Mesnevî Şerhi, VI/185)

¹¹¹⁴ Müslim, Sahih, IV/1997 (2582) (Müslim, Birr, 61); Tirmizî, Sünen, IV/614 (2420) (Tirmizî, Kıyâme, 2); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/235 (7203), II/301 (7983), II/323 (8271), II/372 (8834), II/411 (9322); İbn. Hibbân, Sahih, XVI/363 (7363); Ebu Ya’lâ, Müsned, XI/395 (6513); Beyhaki, Sünen, VI/93 (11285)

¹¹¹⁵ Buhârî, el-Edebü’l-Müfred, I/74 (183)

¹¹¹⁶ Ukaylî, Zuafâ, I/285 (346)

¹¹¹⁷ Darekutnî, İlel, III/62 (287), III/64

Tahric: Mesnevî Şerhi'nin birinci cildinde de yer alan bu rivâyet,¹¹¹⁸ hadîs olarak tesbit edilememiştir. Ancak Şuabu'l-Îmân'da Zünnûn el-Mısrî'nin *قال ذو النون: من قتلته عبادته* "İbâdet ve tâat üzere ölen kişinin mükâfâtı Allahın cennetine girmek, Allahın sevgisi üzere ölen kişinin mükâfâtı ise Allah'a nazar kılmaktır." şeklinde gelen bir sözüne yer verilmektedir.¹¹¹⁹

Böyle bir hadis tesbit edilememiştir.

DOKSAN İKİNCİ HADİS

“كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل و عد نفسك من أهل القبور”

“Dünyada bir ğarib(yabancı) veya yoldan geçen bir yolcu gibi ol ve kendini kabir ehlinden (ölülerden) say.”

Hadîsin Verilişi: Kadı ile sûfi arasında geçen konuşmalar... “...Kadı sûfîye kendinin mertebesini ve sûfî olanların dahî mertebesini ve rencûr-ı mâ'nevî olan ehl-i dünyânın dahî mertebesini ta'lîm ve tefhîm eylemek tarîkı üzere didi; Ey sûfi! Ben dâr-ı vîrânda olan hay kimselerin kadısıyım. Ben ashâb-ı kûburun hâkimi değilim. Ammâ sûfiler ashâbı kubûrdandır. Zîrâ *كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل و عد نفسك من أهل القبور* hadîs-i şerîfinin mücibince, evvelâ onların ol mertebesi kendi nefislerini ashab-ı kubûrdan addeylemekdir. Ve sâniyen *موتوا قبل أن تموتوا* hadîs-i şerîfinin mücibince onların mertebesi ölmezden evvel ölmek ve fenâ en der fenâ olmaktır...” (Mesnevî Şerhi, VI/186)

Tahric: Hadîsi Buhârî, İbn Hibbân ve Beyhakî Abdullah İbn. Ömer'den *كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل* şeklinde rivâyet etmişlerdir.¹¹²⁰ Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe, Ahmed İbn Hanbel, Taberânî ve Kuzâî ise tam metinle rivâyet etmişlerdir.¹¹²¹ Beyhakî Sünen ve Şuab'ında hadîsi *كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل و عد نفسك من أهل القبور* bölümü olmaksızın rivâyet ederken, Zühd'ünde bu bölümle berâber rivâyet etmektedir.¹¹²² İbn Ebî Âsım, İbnü'l- Mübârek, Ahmed İbn Hanbel ve Hennâd da Zühd'lerinde rivâyeti aynı şekilde tam bir metinle rivâyet etmişlerdir.¹¹²³

¹¹¹⁸ Mesnevî Şerhi, I, Mukaddime,22, I/162)

¹¹¹⁹ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, I/373 (431)

¹¹²⁰ Buhârî, Sahîh, V/2358 (6053) (Buhârî, Rikâk, 3); İbn. Hibbân, Sahîh, II/471 (697) Beyhakî, Sünen, III/369 (6304), Şuabu'l-Îmân, VII/262 (10240), VII/349 (10543)

¹¹²¹ Tirmizî, Sünen, IV/567 (2333) (Tirmizî, Zühd, 25); İbn. Mâce, Sünen, II/1378 (4114) (İbn. Mâce, Zühd, 3); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/75 (34304); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/24 (4764),II/41 (5002); Taberânî, Mu'cemu's-Sağîr, I/59 (63); Mu'cemu'l-Kebîr, XII/417-418(13537-8); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/373 (644)

¹¹²² Beyhakî, Zühd, II/193 (465)

¹¹²³ İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/9; İbnü'l-Mübârek, Zühd, I/5 (13); Ahmed İbn. Hanbel, Zühd, I/92 (185); Hennâd, Zühd, I/288 (5000)

Hadis, Ruyânî'nin, Hakîm Tirmizî'nin, Deylemî'nin, Münâvî'nin ve Ebû Nuaym'ın eserlerinde de metnin tamamıyla yer almaktadır.¹¹²⁴ İbn Adıyy, hadîsin râvîlerinden olan Hammad İbn. Şuayb hakkında, zayıf değerlendirmesinde, Ebû Yahyâ el-Kattat (القتات) hakkında ise, “hadîsleri yazılan, ufak hataları olan bir zât” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹¹²⁵ İbn Ebî Hâtim el- İlel'inde, Aclûnî de Keşfü'l- Hafâ'sında rivâyete yer vermektedirler.¹¹²⁶

Kaynaklardaki hadîsler hep Abdullah İbn. Ömer'den nakledilmektedir.

Sonuç olarak; bazı tarikleri zayıf olarak değerlendirilse de, hadis sahihtir.

DOKSAN ÜÇÜNCÜ HADİS

“ ساكن الكفور كساكن القبور ”

“ **Mezra halkı mezardakiler gibidir.** ”

“ لا تسكن الكفور فإن ساكن الكفور كساكن القبور ”

“ **Mezralarda oturma.Şüphesiz ki mezra halkı mezardakiler gibidir.** ”

Hadîsin Verilişi: “..Şol kimseler ki cehl u ğafletle ola ve hamâkat ve sefâhetle mürde dîl ola, ol meyyit gibidir ve anın cesedi ana nisbetle kabr gibidir. Böyle kimseler cesedlerinde sâkin-i kabr gibidir. Anıniçün Hazreti Nebî Aleyhisselâm kurâda sâkin olanlar hakkında ساكن الكفور كساكن القبور buyurdu. Ekser-i ehl-i kurâ cehl u ğafletle mürde dillerdir. Pes câhil ve ğâfil olan rûstaîler (köylüler) meyânında sâkin olmak, kubûr içre sâkin olmak gibidir. Anıniçün Hazreti Nebî Aleyhisselâm لا تسكن الكفور فإن ساكن الكفور كساكن القبور buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/187)

Tahric: Hadîsi Buhârî el- Edebü'l- Müfred'de, Beyhakî Şuabu'l- İmân'da, Deylemî Firdevs'te, Taberânî, Müsnedü'ş- Şâmiyyîn'de Sevbân (R.A)'den rivâyet etmişlerdir.¹¹²⁷

Münâvî'nin de Feyzu'l- Kadîr'inde yer verdiği hadisi,¹¹²⁸ İbn Adıyy Saîd İbn. Sinân el- Hımsî'nin biyografisinde nakletmektedir.¹¹²⁹ Zehebî, râvî Saîd İbn. Sinan Ebû Mehdi hakkında, Cuzcânî'nin; “Hadîslerine mevzu demekten korkarım”, Buhârî'nin “Münkerü'l-

¹¹²⁴ Ruyânî, Müsned, II/412 (1417); Hakîm Tirmizî, Nevâdirü'l-Usûl, II/73; Deylemî, Firdevs, V/379 (8488); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/551; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, I/313

¹¹²⁵ İbn. Adıyy, el-Kâmil, II/243 (419), III/238 (729)

¹¹²⁶ İbn. Ebî Hâtim, el-İlel, II/117 (1845); Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/176 (2023)

¹¹²⁷ . Buhârî, Edebü'l-Müfred, I/203 (579) noda iki hadis; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, VI/68 (8518), (8519); Deylemî, Firdevs, V/46 (7415); Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, II/99 (986)

¹¹²⁸ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/401

Hadîs”, Nesâî nin “Metrûktur” dediğini aktarmaktadır. Aynı bilgiler el-Kâmil’de de mevcuttur.¹¹³⁰ Aclûnî de Keşfü’l-Hafâ’ında Sevban’dan gelen bu hadîse yer vermiştir.¹¹³¹

حدثنا أحمد بن عاصم قال حدثنا حيوة قال حدثنا بقرية قال حدثني صفوان (بن عمرو) قال سمعت راشد بن سعد يقول سمعت ثوبان يقول: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تسكن الكفور فإن ساكن الكفور كساكن القبور “..Sevban anlatıyor; Rasûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem bana; “Ya Sevban! Köylerde (mezralarda) oturma. Zîrâ köylerde oturan aynen kabristanda oturanlara benzer.” şeklindeki Buhârî metnini aktarıp, Edebü’l- Müfred ve Şuab’da ikişer metin olarak geçtiğine işâret ettikten sonra, metin ve senedde mevcut farklılıklara dikkat çekmekte ve Zehebî ve İbnü’l- Cevzî’nin tenkit ettiği metnin Beyhakî’nin ikinci rivâyeti olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı Buhârî metnini vermeyi tercih ettiğini söyleyen Ali Yardım, “Süyûtî yukardaki zikredilen metin için, *hasen* rumuzunu koyar. Diğer kaynaklar ise değer hükmü belirtmez. Hadîsin Buhârî tarafından Sahîh’inin dışındaki bir eserinde nakledilişi, *hasen* hükmünün isabetli olduğunu gösteriyor.” demekte ve İbnü’l- Esîr’in الكفور kelimesini açıklarken şöyle dediğini aktarmaktadır: “Harbî der ki; “Küfûr, insanlardan uzakta ve hiç kimsenin uğrak vermediği ıssız yerdir. Küfûr ehli şehirlilere göre, dirilere nisbetle ölümler gibidir. Sanki onlar kabirde yaşıyorlarmış hükmündedir.Şamlılar köye الكفر el-kefr derler”¹¹³²

Ali Yardım burada, “Bizim köy diye terceme ettiğimiz kelime, bu günkü manada köy mefhumunun çok gerisinde kalmaktadır.”¹¹³³ açıklamasını yapmayı lüzumlu görmüştür. Bu hadis Mesnevî’nin üçüncü cildinde de yer almakta ve bu hadîsi açıklarken Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu da Ali Yardım’ın paralelinde düşünmektedir.¹¹³⁴

Bu bilgilerden anlaşılan şu ki, hadîs sahîh olmamakla birlikte, çok zayıf da değildir. Süyûtî’nin de dediği gibi *hasen* olarak değerlendirilmelidir.

DOKSAN DÖRDÜNCÜ HADİS

“ لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه ”

“ Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini (mü’min) kardeşi için de istemedikçe, gerçek mü’min olamaz. ”

¹¹²⁹ İbn. Adıyy, el-Kâmil, III/360 (801)

¹¹³⁰ Zehebî, Mîzânü’l-İ’tidâl, III/211 (3211)

¹¹³¹ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/306 (812), II/477 (3024)

¹¹³² İbnü’l-Esîr, en-Nihâye’sinde (IV/27-28)

¹¹³³ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.83.

¹¹³⁴ Ali Osman Koçkuzu, Mesnevî’nin Üçüncü Defterindeki Hz. Peygambere ve Hadislerine Yapılan Atıflar, s.217- 218. Daha geniş bilgi için bkz. a.g.y.

Hadîsin Verilişi: “...Ey şeyh-i dîn! Ol nesneyi ki, kendi nefesine beğenmezsin ve revâ görmezsin, ey emîn, birâderin üzre anı niçün begenürsün ve ne halle anı revâ ve sezâ görürsün? Kendi nefesine mahbûb gelen nesnelere bir kimse dîn biraderine revâ görmese, ol kimesne mü'min-i kâmil olmaz ve îmândan ol kimse hazz u lezzet bulmaz. Kemâ Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem **من يحب لأخيه ما يحب لنفسه**” (Mesnevî Şerhi, VI/189)

Tahric: Ankarâvî hadîsin; Ahmed, Müslim, Buhârî, Tirmizî ve İbn. Mâce tarafından Enes yoluyla rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bu bilgi doğrudur. Hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân, Dârimî, İbn Mâce, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel, Ebû Ya'lâ, Abd İbn Humeyd ve daha pek çok muhaddis Enes ve Ebû Hureyre kanalıyla rivâyet etmişlerdir.¹¹³⁵

Hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

DOKSAN BEŞİNCİ HADİS

“من حفر بئرا لأخيه وقع فيه”

“Kim kardeşi için kuyu kazarsa, içine kendisi düşer.”

Verilişi: “...Ey Efendi! Bunu bilmezsin ki, benden ötürü kuyu kazarsan hem ol kuyuya âkıbet kendini birağırısın. Haber-i Mustafa Aleyhissalâtu Vesselâmdan **من حفر بئرا لأخيه** hadîsini okudun mu sen? Hod bu hadîsi okudun, ol nesneyi ki okudun. Pes ey peder anınla amel eyle. İlminle âmil olmadıktan sonra sana ol ilmin ne fâidesi vardır? Okuduğun tutmazsın ve ilminle amel itmezsen gör senin başına bu dahî ne serzenişler ve ne gûne işler getirdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/190)

Tahric: Bu rivâyeti sahih hadisleri içine alan kaynaklarda hadis olarak tesbit edemedik. Bu nakil Zuafâ ve Mevzûât Kitaplarında yer almaktadır. Kurtubî'nin İbn. Abbas'dan nakline göre bu söz, Ka'b'ın Tevrat'tan aktardığı bir sözdür.¹¹³⁶ Aliyyü'l- Kârî el-Masnû'unda rivâyete, “Askalânî “Aslını bulamadım” der” ifâdesiyle yer vermektedir.¹¹³⁷ Aclûnî de, İbn Hacer'in “Aslını bulamadım” dediğini nakletmekte ve değişik kelimelerle yapılan rivâyetleri sıralamaktadır.¹¹³⁸

¹¹³⁵ Buhârî, Sahîh, I/14 (13)(Buhârî, İmân,7), I/14(14), (15); Müslim, Sahîh, I/67 (44) (Müslim, İmân,71, 72); Tirmizî, Sünen, IV/667 (2515) (Tirmizî, Kıyâmet, 59); İbn. Hibbân, Sahîh, I/405 (179), I/470 (234); Dârimî, Sünen, II/397 (2739) (Dârimî, İsti'zân, 5, Rikâk, 29); İbn. Mâce, Sünen, I/26 (66) (İbn. Mâce, Mukaddime, 9, Cenâiz, 1); Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, VI/538 (11770); Sünen (el-Mücteba), VIII/115 (5016-17), VIII/125 (5039)(Nesâî, İmân,19, 33); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/176 (12824), II/177, III/206, III/207, III/251; III/272 (13901), III/278 (13995); Ebû Ya'lâ, Müsned, V/327 (2950), V/444 (3151), V/458 (3182), VI/23 (3257); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/354 (1174)

¹¹³⁶ Kurtubî, Tefsîr (XIV/359)

¹¹³⁷ Aliyyü'l- Kârî, el- Masnû', I/182 (331)

¹¹³⁸ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/321 (2464)

Ali Yardım da rivâyetin Zuafâ ve Mevzûât Kitaplarında yer aldığına işâret ettikten sonra, “Aşağıda isimlerini verdiğimiz ikinci el kaynakların hepsi, istisnâsız İbn. Hacer’in, “Aslımı bulamadım” dediğini naklederler” demekte ve şu kaynakları sıralamaktadır; Sehâvî, el-Mekâsîd, s.410 (1114); Tezkiretü’l-Mevzûât, s.204; Ali el-Kârî, Mevzûât, s.80; Keşfü’l-Hafâ, II/245 (2464), II/321 (2464); Esne’l-Metâlib, s.206.¹¹³⁹

Sonuç olarak; Zuafâ ve Mevzûât kitaplarında nakledilen bu rivâyet, hadis değildir.

DOKSAN ALTINCI HADİS

“الظلمة و أعوانهم في النار”

“Zulmedenler ve onlara yardım edenler cehennemdedir.”

Hadîsin Verilişi: Uzunca bir Harun Reşid ve Behlül kıssası verildikten sonra... “Pes (Harun) ana dönüb didi; “Yâ Ehî! Bana bir nasîhat eyle ve ol kötülüklerden halâs olmağa çare nedir söyle.” Behlül eyitdi; “Hakdan tecâvüz itme ve Hak Teâlânın mahlûkuna zulm u cevr eylemek yoluna gitme. Tâ kim âhîret kötülüklerinden emîn olasın ve azâb u ikâb-ı İlâhîden necât bulasın. Ve zinhâr ve zinhâr zâlîme muîn olma **الظلمة و أعوانهم في النار** hadîs-i şerîfinin mûcibince sen dahî zâlimlerle bile cehennemde muazzeb olmayasın ve onlara meyl itmekle nâr-ı cahîmin sana mess eylemesine kendini lâyük kılmayasın ki, Hak Teâlâ Hazretleri Kelâm-ı Mecîdinde **الذين ظلموا فتمسكم النار** و لا تركنوا إلي الذين ظلموا فتمسكم النار” buyurdu. Âgâh ol ve bu nasîhatla amel kıl” didi...(Mesnevî Şerhi, VI/190)

Tahric: Hâkim hadîsi **الظلمة و أعوانهم في النار** şeklinde vermekte ve “İsnadı sahîhtir, fakat tahric etmemişlerdir” değerlendirmesini yapmakta, ancak Zehebî Telhîs’inde hadîsin münker olduğunu söylemektedir.¹¹⁴⁰ er-Rabî‘ İbn. Habîb İbn. Ömer el-Ezdî el-Basrî ise, hadîsi Müsned’inde **تحشر الظلمة و أعوانهم علي بري قلم أو بمدة ليقة في النار** “Zâlimler ve onlara yardım edenler, bir kalem ucu açacak kadar veya hokkaya mürekkep koyacak kadar bir müddet içerisinde Cehenneme sevk edilirler” metniyle, Câbir İbn. Abdillâh dan rivâyet etmektedir.¹¹⁴¹ Ankaravî metni Deylemî’nin Firdevs’te Huzeyfe’den rivâyet ettiği ve Münâvî’nin de eserine aldığı metindir.¹¹⁴² Aclûnî, hadîsi Deylemî’nin Huzeyfe’den zayıf bir senedle rivâyet ettiğine işâret etmektedir.¹¹⁴³

¹¹³⁹ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.153

¹¹⁴⁰ Hâkim, Müstedrek, IV/100 (7007)

¹¹⁴¹ er-Rabî‘ İbn. Habîb İbn. Ömer el-Ezdî el-Basrî, Müsned, I/370 (968)

¹¹⁴² Deylemî, Firdevs, II/470 (4000); Münâvî, Feyzü’l-Kadir, III/66, IV/296

¹¹⁴³ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II/65 (1690)

İbn. Hacer Lisânü'l-Mîzân'da Mervan İbn Abdillâh'ın biyografisinde bu rivâyete yer vermekte, Zehebî'nin, râvî Mervan İbn. Abdillâh'ı ve babasını tanımadığını ve Ukaylî'nin "hadîsi ğayr-ı mahfuzdur" dediğini nakletmektedir.¹¹⁴⁴ Ukaylî ise Zuafâ'sında aynı şahsın biyografisinde, hadîs nakli konusunda, râvî Mervan İbn. Abdillâh'ın ve babasının mechûl olduğunu, hadîsin ğayr-ı mahfûz olduğunu söylemektedir.¹¹⁴⁵

Hadîs Rabî'in Müsned'i dışında hep Huzeyfetübnü'l-Yemân'dan nakledilmektedir.

Sonuç olarak; zayıf bir hadîstir.

DOKSAN YEDİNCİ HADİS

” كثرة الضحك تميت القلب ”

“Çok gülmek kalbi öldürür.”

Hadîsin Verilişi: “...Mîsrâ-ı sâni beyne'n-nâs müteârif olan emsâldendir ki, bir kimseyi çok güler görseler, “Pişmiş baş gibi ne sırdırsın” dirlir. كثرة الضحك تميت القلب hadîsinin mücibince çok gülmek kalbi öldürür ve kalbin ölmesi dahî Âdemi çok güldürür. Ölünün dişleri sırtıdığı gibi, kalbi ölen kimsenin dahî dişleri sırtımadan hâli olmaz...” (Mesnevî Şerhi, VI/191)

Tahric: Hadîsin tam metni şu şekildedir;

إتق المحارم تكن أعبد الناس، وارض بما قسم الله لك تكن أغني الناس، وأحسن إلي جارك تكن مؤمناً، وأحب للناس ما تحب لنفسك تكن مسلماً، ولا تكثر الضحك، فإن كثرة الضحك تميت القلب

“Haramlardan sakın, insanların en çok ibâdet edeni olursun. Allahın senin için yaptığı taksime razı ol, insanların en zengini olursun. Komşuna iyilik yap, mü'min olursun. Kendin için istediğini insanlar için de iste, müslüman olursun. Çok gülme. Çünkü çok gülmek kalbi öldürür.” Bu hadîsi Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed İbn Hanbel, Ebû Ya'lâ ve Taberânî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîs hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “Bu ğarib bir hadîstir. Bu hadîsi Ca'fer İbn. Süleymân'ın nakli dışında bilmiyoruz. Hadîsin râvîlerinden Hasan, Ebû Hureyre'den hadîs işitmemiştir...”¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁴ İbn. Hacer, Lisânü'l-Mîzân, VI/16 (58)

¹¹⁴⁵ Ukaylî, Zuafâ, IV/203 (1784)

¹¹⁴⁶ Tirmizî, Sünen, IV/551 (2305) (Tirmizî, Zühd, 2); İbn. Mâce, Sünen, II/1403 (4193), II/1410 (4217) (İbn. Mâce, Zühd, 19, 24); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/310 (8081); Ebû Ya'lâ, Müsned, XI/113 (6240); Taberânî, Evsat, VII/125 (7054)

Buhârî Sahîh'ine almadığı hadîsi Edebü'l- Müfred'inde farklı iki senedle Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.¹¹⁴⁷ Beyhakî Şuab ve Zühd'ünde, Kuzâî Müsnedü'ş-Şihâb'ında, Deylemî Firdevs'te, Hennâd Zühd'de, Ebû Nuaym Hilyesinde ve Münzirî et-Terğîb'de Ebû Hureyre'den gelen bu hadîse yer vermektedirler.¹¹⁴⁸ Ebû Hureyre'nin yanı sıra İbn Ebî Şeybe ve Ebû Nuaym hadîsi Hasen'den, Kuzâî İbn Ömer'den, Beyhakî, Hz. Süleyman'ın oğluna nasîhati olarak Yahyâ İbn Kesîr'den, Hennâd Ebû Saîd el- Hudrî'den ve Deylemî Câbir İbn Abdillâh'tan rivâyet etmektedirler.¹¹⁴⁹ Ebû Nuaym Hasen'den rivâyet ettiği hadis hakkında, "Hasen'in hadîsi ğaribdir. Ca'fer Ebû Tarik kanalıyla ondan rivâyette infirâd etmiştir" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹¹⁵⁰

Dârekutnî İlel'inde, Münâvî ise Feyzû'l- Kadir'inde bu rivâyete yer vermişlerdir.¹¹⁵¹ İbn. Adıyy el-Kâmil'de Enes rivâyetinin râvîlerinden Mü'mel (مؤمل) İbn. Abdîrrahmân hakkında "hadîsi ğayr-i mahfuzdur" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹¹⁵² Aclûnî rivâyet hakkında, "Ahmed ve Tirmizî Ebû Hureyre'den zayıf bir senedle rivâyet etmiştir" değerlendirmesini yapmaktadır.¹¹⁵³

El- Ğumârî hadîsle ilgili olarak şu malumatı vermektedir; "Kuzâî hadîsinde yer alan Berd İbn. Sinân için İbnu'l-Medinî, "zayıf" İbnu Maîn ve Nesâî ise, "sika" demişlerdir. Ebû Raca için de İbn Hibbân, "Münker pek çok rivâyeti vardır, kendisine uyulmaz. Tek kaldığında haberine itimad edilmez" demektedir. (Aynı şahıs için)Ebû Hâtîm, "sika" Ebû Dâvûd ise, "zararsız" demektedir. Ahmed, Beyhakî, Tirmizî ve Askerî'nin Ca'fer İbn. Süleymân kanalıyla Ebû Hureyre'den yaptıkları rivâyete gelince; Tirmizî ğarib bir hadîs olduğunu, Cafer İbn. Süleyman'dan başka bir tarikle bilmediğini ve Hasan'ın Ebû Hureyre'den hadîs işitmediğini söylemektedir. İbn. Mâce rivâyeti için ise, Bûsirî'nin Zevâid'de "isnâdı sahîh, ricâli sikadır" dediğine işâret edilmektedir."¹¹⁵⁴

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

DOKSAN SEKİZİNCİ HADİS

¹¹⁴⁷ Buhârî, Edebü'l-Müfred, I/98 (252), (253)

¹¹⁴⁸ Beyhakî, Şuab, V/53 (5750), VII/501(11129), VII/78 (9543), VII/500 (11127); Zühd, II/310 (822); Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/98 (111), I/371 (640); Deylemî, Firdevs, V/343 (8379); Hennâd, Zühd, II/501 (1031); Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, X/365; Münzirî, et-Terğîb, II/352 (2693), III/171 (3538), III/244 (3880)

¹¹⁴⁹ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/338 (26673); Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, II/152, VI/295; Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/98 (110); Beyhakî, Şuab, I/499 (830); Hennâd, Zühd, II/553 (1148); Deylemî, Firdevs, III/19 (4030)

¹¹⁵⁰ Ebû Nuaym, a.g.e., II/152, VI/295

¹¹⁵¹ Dârekutnî, İlel, VII/264 (1339); Münâvî, Feyzû'l-Kadir, I/124, V/52,53

¹¹⁵² İbn. Adıyy, el-Kâmil, VI/440

¹¹⁵³ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/44 (85). Hadîsin deĝişik rivâyetleri ve kaynaklar hakkında bkz.Aclûnî,Keşfü'l-Hafâ, II/139 (1915)

¹¹⁵⁴ El- Ğumârî, Fethu'l-Vehhâb, I/116 h.no:75

“ حفت الجنة بالمكاره ”

“ Cennet’in etrafı hoşla gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır.”

Hadîsin Verilişî: “...Ey hakikatten ğâfil olan! Hadd-i zâtında handeler, gamlar ve surûrlar, giryeler içre mektûm ve medfûn oldu. Nitekim حفت الجنة بالمكاره hadîs-i şerîfi bu manâya şehâdet ve delâlet kıldı...” (Mesnevî Şerhi, VI/192)

Tahric: Tam metni; حفت الجنة بالمكاره و حفت النيران بالشهوات “Cennetin etrafı hoşla gitmeyen, Cehennem’in etrafı arzulanen şeylerle çevrilmiştir.” şeklinde olan hadîsi Buhârî, حفت الجنة şeklinde Ebû Hureyre’den, Müslim Enes’ten rivâyet etmişlerdir.¹¹⁵⁵ Tirmizî, Enes’ten gelen bu hadîsin sonunda “Bu hasen garip hadistir. Bu vecihten sahihtir” değerlendirmesini yapmaktadır.¹¹⁵⁶ Hadis Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin Sünen’lerinde de yer almaktadır.¹¹⁵⁷

Dârimî, İbn Hibbân ve Ebû Ya’lâ hadîsi Enes’ten,¹¹⁵⁸ Bezzâr, Kuzâî, İbnü’l- Mübârek ve Deylemî ise Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedirler.¹¹⁵⁹ Ahmed İbn Hanbel ise hem Enes’ten hem de Ebû Hureyre’den hadîsi rivâyet etmektedir.¹¹⁶⁰

Abd İbn Humeyd’in Müsned’inde, Hakîm Tirmizî’nin Nevâdiru’l- Usûl’ünde, Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’inde de yer alan hadisi,¹¹⁶¹ İbn Adıyy, Kâmil’inde Ebû Hureyre hadîsinin râvîlerinden Amr İbn. Abdilğaffâr’ın ve Yahyâ İbn. Ubeydillâh’ın biyografilerinde nakletmektedir.¹¹⁶² Aclûnî hem حفت الجنة şeklinde, hem de حفت الجنة şeklinde hadise eserinde yer vermektedir.¹¹⁶³

Ali Yardım hadîs hakkında hüküm olarak şöyle demektedir; “Tirmizî’nin de “sahîhtir” diye işâret ettiğî bu hadîs, kaynakların durumuna göre ittifakla sahîh olarak kabul edilmiştir.”¹¹⁶⁴ Biz de hadisin geçtiğî kaynakları ve Tirmizî’nin değerlendirmesini göz önünde bulundurarak, hadîs sahihtir diyoruz.

¹¹⁵⁵ Buhârî, Sahîh, V/2379 (6122) (Buhârî, Rikak, 28); Müslim, Sahîh, IV/2174 (2822) (Müslim, Cennet, I)

¹¹⁵⁶ Tirmizî, Sünen, IV/693 (2559) (Tirmizî, Cennet, 21)

¹¹⁵⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, 22; Nesâî, Eymân, 3.

¹¹⁵⁸ Dârimî, Sünen, II/437 (2842), (2843) (Dârimî, Rikak, 117); İbn. Hibbân, Sahîh, II/492 (716), II/494 (717); Ebû Ya’lâ, Müsned, VI/33 (3275)

¹¹⁵⁹ Bezzâr, Müsned (4-9), VIII/174 (3203) Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I/332 (567); İbnü’l-Mübârek, Zühd, I/325 (925); Deylemî, Firdevs, II/143 (2731)

¹¹⁶⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/260 (7521), II/380 (8931), III/153 (12581), III/254 (13696) ve III/284 (14062)

¹¹⁶¹ Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/391 (1311); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l-Usûl, II/242; Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, III/388

¹¹⁶² İbn. Adıyy, el-Kâmil, V/147 (1311), VII/203 (2106)

¹¹⁶³ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/416 (1108), I/434 (1152)

¹¹⁶⁴ Ali Yardım, Mesnevi Hadisleri, s.96

DOKSAN DOKUZUNCUHADİS

“الرفيق ثم الطريق”

“ Önce arkadaş edin sonra yolculuğa çık.”

Hadîsin Verilişi: “...Râh, püşt u penâha yâr olur. Çünkü eyü nazar eyleyesin.Yol yârdır. Yârdan murâd bunda mürşid-i hidâyet girdârdır. Ya'nî râh-ı Hakka arka ve sığınacak bir muîn ve zahîr mürşid-i kâmil olur. Çünkü anı göresin ve nazar-ı hakîkiye irgöresin, hemân yârdan ibâret olur الرفيق ثم الطريق hadîsinin sırrı bu ma'nâyı iş'âr kılır...” (Mesnevî Şerhi, VI/193) (püşt:sırt, arka -penâh:garanti, himâye, sığınma -girdâr:iş, güç, fiil, hareket)

Tahric: Ankarâvî'nin verdiği metinle bulamadım. الرفيق قبل الطريق metniyle hadisi Taberânî, Kuzâî ve Deylemî rivâyet etmişlerdir.¹¹⁶⁵ Münâvî'nin de eserinde yer verdiği hadis hakkında Heysemî, Rafî' İbn. Hadîc'den gelen hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senedde yer alan Ebân İbnü'l-Muhabber'in metrûk olduğunu söylemektedir.¹¹⁶⁶

Zehebî, râvî Ebân İbn. Muhabber hakkında İbn. Ebî Hâtîm ve İbn Hibbân'ın metrûk değerlendirmesi yaptıklarını söylemekte,¹¹⁶⁷ râvî Saîd İbn. Ma'rûf İbn. Râfî' İbn. Hadîc hakkında ise Ezdî'nin “(Rivâyet ettikleri) delil kabul edilemez.” dediğine işâret etmektedir. Zehebî İbn. Hadîc'in merfu olarak babası ve dedesi kanalıyla naklettiği rivâyete yer vermekte ve “Ondan Ebân İbnü'l-Muhabber rivâyet etmiştir ki, o metrûktur” demektedir.¹¹⁶⁸ İbn. Hacer de, Ebân hakkında metrûk değerlendirmesini zikretmekte, bu râvî hakkında, “zayıf, meçhûl, ondan rivâyet alınmaz, söyledikleri delil olmaz” denildiğine işâret etmekte, İbn. Hadîc hakkında ise “metrûktur” denildiğini belirtmektedir.¹¹⁶⁹ Aclûnî de rivâyet hakkında “Ali ve Rafî' İbn. Hadîc'den zayıf isnadlarla rivâyet edilmiştir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹¹⁷⁰

El- Ğumârî hadîsin tahricinde şu bilgilere yer vermektedir;

“Taberânî, Kebîr'de, Hakim, Müstedrek'te (bu yanlış bir bilgi olsa gerek) İbnü Ebî Hayseme, Cüz'ün'de; Ebû'l-Feth el-Ezdî, Zuafâ'da; Askerî, Emsal'de; Ebû Bekr İbnü'l-Mukrî, Fevaid'de; Kuzâî, Müsned'de; Hatîb, Cami''de, hepsi de Ebân İbnü'l-Muhabber'in Saîd İbn. Ma'rûf İbn. Rafî' İbn. Hadîc, onun babası ve dedesi yoluyla Rasûlullah'tan rivâyet

¹¹⁶⁵ Taberânî, Kebîr, IV/268 (4379); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/412 (709); Deylemî, Firdevs, II/119 (2624) Ali İbn. Ebî Tâlib'den.

¹¹⁶⁶ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II/156, III/353; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/164

¹¹⁶⁷ Zehebî, Mîzânü'l-İtidal, I/130 (16)

¹¹⁶⁸ Zehebî, a.g.e, III/230 (3277)

¹¹⁶⁹ İbn. Hacer, Lişânü'l-Mîzân, I/25 (27), III/43(170)

¹¹⁷⁰ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/204- 205 (531), I/391 (1051), I/524 (1397).

ettiği şu hadîsi vermektedirler; Peygamber Aleyhisselâm buyurdu ki; **التمسوا الجار قبل شراء الدار،** و الرفيق قبل الطريق “Ev satın almadan önce komşuyu, yola çıkmadan önce de arkadaşı araştırmın.” (Kitabın tahkîkinde, “Hakim’in Müstedrek’inde görmedim” bilgisine yer verilmektedir.)

شراء lafzı Kuzâî’nin Müsned’inde yoktur. Râvî Ebân hakkında da el-Ezdî ; “metrûk” Ebû Hâtim, “zayıf, mechûl” demektedir. İbnü Hibbân onun hakkında şöyle der: “Onunla da rivâyetiyle de ihticâc olunmaz. Onun Şeyhi Saîd’dır.” el-Ezdî, Saîd’in tercemesinde onun hakkında; “Onu hüccet olarak kabul etmeyiz” demekte ve hadîsi vermektedir. Ancak Zehebî şöyle demektedir; “Burada kusur Ebân’dadır, Saîd’de değildir.” Bu hadîsin Hazreti Ali’den gelen başka bir tarîki daha vardır ki, Hatîb Cami’de tahrîc etmiştir. Bunun senedi, Muhammed İbn. Müslim an Ebî Ca’fer Muhammed İbn. Ali an Ebîhi Aliyyi’bni’l-Hüseyn an Ebîhi’l-Hüseyni’bni Aliyyin an Ebîhi Aliyyin ani’n-Nebîyyi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Kâle; **الجار قبل الدار، و الرفيق قبل الطريق** . Bu hadîsin senedinde de tenkid edilen râvî vardır. (İbrâhîm İbn. İshâk el-Ahmerî). Askerî de Ali hadîsini rivâyet etmiştir. O hadîs te zayıftır. Hadîsin rivâyetleri birbirini destekleyip güçlendirmektedir.”¹¹⁷¹ Kitabın tahkikini yapan Hamdi Abdü’l-Mecid, bu türlü (zayıf) isnâdlarla hadîs güçlenmez demektedir ki, daha makul ve temkinli bir değerlendirmedir.

Sonuç olarak; hadîs zayıftır.

YÜZÜNCÜ HADİS

” **الشيخ في قومه كالنبي في أمته** “

“ **Kavmi içerisinde şeyh, ümmeti arasındaki Peygamber gibidir.**”

Hadîsin Verilişi: “..Pes her kim ol Hazrete vâris-i kâmil oldıysa ve ana kâimmakâm ve halîfe olmak mertebesini buldıysa, **الشيخ في قومه كالنبي في أمته** hadîsinin mûcibince kendi asrında ve kavminin içinde peygamber gibi, anın dahî ashâbı gamlar bahrinde delâlet eylemekte nücûm gibi olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/193)

Tahrîc: Hadîsi İbn Hibbân ve Deylemî rivâyet etmişlerdir.¹¹⁷² Daha ziyâde tasavvuf kökenli zevatın değişik şekillerde kullandığı hadîs, genelde mevzuat ve zayıf hadîsleri toplayan kitaplarda geçmektedir. Bazı râvîleri hakkında olumsuz değerlendirmeler mevcuttur. Zehebî, Abdullah İbn. Ömer İbn. Ğanim’in biyografisinde **الشيخ في بيته..** metniyle verdiği

¹¹⁷¹ El- Ğumârî, Fethu’l-Vehhâb, I/507,508 (455)

¹¹⁷² İbn. Hibbân, Sahîh, XII/286 (5472); Deylemî, el-Firdevs, II/373 (3666) İbn. Abbas’dan.

hadîsi,¹¹⁷³ râvî Muhammed İbn. Abdi'l-Melik el-Kufî el-Kanâtîri'nin biyografisinde **أَلشَّيْخُ فِي أَهْلِهِ** metniyle vermekte ve râvî hakkında yalancadır değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹¹⁷⁴ İbn Hacer de *Lîsânü'l-Mîzân*'da rivâyetin farklı lafızlarını nakletmekte ve Zehebî'nin yaptığı olumsuz değerlendirmelere katılmaktadır.¹¹⁷⁵ İbn Hibbân'ın el- *Mecrûhîn*'inde, el- Muğnî fi'z- Zuafâ'da ve Tehzîb'de bu rivâyet Abdullah İbn. Ömer İbn. Ğanim maddesinde yer almış, İbn Hacer, mevzu değerlendirmesinde bulunduğu rivâyetin râvîsi için Ebû Hâtîm'in meçhul dediğine, İbn. Hibbân'ın da onu Zuafâ'sında zikrettiğine işâret etmiştir.¹¹⁷⁶ *Kazvîni*'nin et- *Tedvîn*'de naklettiği hadis için Aliyyü'l-Kârî, "İbn. Hibbân ve Deylemî hadîsi nakletmişlerdir. Cidden zayıf bir hadîstir. *Mekâsîd*'da Şeyhimiz ve onun dışında diğer bazı kimseler mevzu olduğunu söylemişlerdir. Bu sözün seleften birisine ait olduğunu söylemek en doğru değerlendirme olacaktır" demektedir.¹¹⁷⁷

Rivâyet *Süyûtî*'nin *Leâli*'sinde, *Münâvî*'nin *Feyzü'l-Kadîr*'inde ve *Aclûnî*'nin *Keşfü'l-Hafâ*'sında da yer almaktadır. *Aclûnî* de hadîsin mevzu olduğu görüşündedir.¹¹⁷⁸

Hadîsin zayıf olduğuna işâret eden alimlere değindikten sonra mevzuat yazarlarından hadîsin mevzu olduğunu söyleyenlerin kronolojik sıralamasını; İbn. Hibbân, *Makdisî*, İbnü'l-Cevzî, Zehebî, *Zerkeşî*, *Sehâvî*, *Süyûtî*, İbnü Deyba' İbn. Arrâk, Ali el-Kârî, *Aclûnî*, *Zebîdî*, *Şevkânî*, *Beyrûtî*, *Kavukçî*, *Ezherî*, İzmirli İsmail Hakkı, *Elbânî* şeklinde veren Muhittin Uysal şunları söylemektedir:

"Ebû'l-Fazl el-Makdisî (507/1114) hadîsin senedindeki Abdullah İbn. Umeyr'in hadîs uydurucusu olduğuna dikkat çekerken,¹¹⁷⁹ Zehebî, hadîsi, Muhammed İbn. Abdümelik el-Kanâtîri'nin uydurduğunu söylemiştir.¹¹⁸⁰

Bu durumda *İrâkî*'nin sadece hadîsin tahrîci ile ilgili bilgileri naklettiğini, hadîsin mevzu olduğuna dair bilgilere ulaşamamış olduğunu kabul edeceğiz. Hadîsin ileri derecede zayıf olduğunu söyleyen *Fettenî*, Ali el-Karî ve *Aclûnî*'nin verdiği küçük bilgilerin ise, hadîsin tahrîcine ilişkin kayıtlardan hareketle, bazı isnâdlar için verilmiş hükümler olduğu anlaşılmaktadır. *Zîrâ* yukarıda geçen bilgilerden de kolayca anlaşılacağı üzere, sözkonusu

¹¹⁷³ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, IV/150 (4475)

¹¹⁷⁴ Zehebî, a.g.e., VI/244 (7901)

¹¹⁷⁵ İbn. Hacer, *Lîsânü'l-Mîzân*, III/43 (171), III/183; V/267(917)

¹¹⁷⁶ İbn. Hibbân, el-*Mecrûhîn*, II/39 (571); Zehebî, el-Muğnî fi'z-Zuafâ, I/348 (3278); İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V/289 (567)

¹¹⁷⁷ *Kazvîni*, et-*Tedvîn* fî *Ahbâri Kazvîn*, III/96; Aliyyü'l- Kârî, el-Masnû', I/115 (169)

¹¹⁷⁸ *Süyûtî*, el-*Leâli*, I/153-154; *Münâvî*, *Feyzü'l-Kadîr*, IV/185; *Aclûnî*, *Keşfü'l-Hafâ*, II/22 (1576), II/318 (2449)

¹¹⁷⁹ El- *Makdisî*, *Tezkira*, 149

¹¹⁸⁰ Zehebî, *Mîzân*, III/632; İbn. Arrâk, *Tenzih*, I/207,208

alimlerin hepsi hadîs için mevzu hükmü verildiğine ilişkin geniş bilgilere de yer vermişlerdir.¹¹⁸¹ Sonuç itibarıyla hadîsin uydurma olduğu anlaşılmaktadır.”¹¹⁸²

Ahmed Yıldırım ise hadîsin eleştirilen râvîsi Abdullah İbn. Ömer İbn. Ğanaim hakkında, İbn Hacer’in, İbn Hibbân’ın, “Mâlik İbn. Enes’ten normal yollarla elde etmediği hadîsleri rivâyet etmiştir. Onun hadîslerini zikretmek ve kitaplarda nakletmek doğru olmaz. Sadece ibret için malumat kabilinden alınabilir. O, Mâlik-Nafi-İbn. Ömer tarîkiyle “Ahali içindeki şeyh,ümme-i içindeki peygamber gibidir” hadîsini rivâyet etmiştir ki, bu hadîs mevzudur.” şeklindeki değerlendirmesini verdikten sonra, “Öyle zannediyorum ki İbn. Hibbân bu zatı tanıyamamıştır. Zîrâ o kadri yüce ve sika bir kimsedir. Bunda şüphe yoktur. Ümit ederim ki İbn. Hibbân’ın reddettiği hadîslerdeki hata, hadîsin diğer râvîlerinden ileri gelmektedir.” dediğini nakletmekte ve Zehebî’nin de şu değerlendirmesini ilâve etmektedir: “Abdullah İbn. Ömer İbn. Ğanâim’den Ebû Dâvûd’un hadîs naklettiği ve onun hakkında “mustakimü’l-hadîs-hadîsleri doğrudur” hükmünü verdiği rivâyet edilir.” Ancak Ahmet Yıldırım’ın, râvî hakkında olumlu görüşleri naklettikten sonra, mevzu olduğunu söyleyen âlimleri sıralaması onun da hadîsin mevzu olduğu kanatında olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹⁸³

Sonuç olarak; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere rivâyet mevzûdur.

YÜZ BİRİNCİ HADİS

“العلماء مصابيح الارض و خلفاء الأنبياء و ورثتي و ورثة الأنبياء ”

“Alimler yeryüzünün kandilleri, Peygamberlerin halifeleri, benim ve diğer Peygamberlerin mirasçılarıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Nitekim Hazreti Nebî Aleyhiselâm’ın yârânı matlûbe vusûl buldılar. Kezâlik kendi asrının peygamberi gibi olan vâris-i kâmilin yârânı dahî felek-i tarîkatın nücûmı gibi olur ve bahr-ı hümûm ve ğumûmda bunlar delâlet kılur ve bunlara muktedî olan dahî bahr-ı hümûm ve ğumûmdan halâs olur. هو الذى جعل لكم النجوم لتتهتدوا بها في العلماء مصابيح الأبرار و خلفاء الأنبياء و ورثتي و ورثة الأنبياء âyet-i kerîmesi lisân-ı işâretle bu ma’nâyâ delâlet kılur. Ve dahî العلماء مصابيح الأبرار hadîs-i şerîfi hem bu mazmûna şâhid olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/194)

¹¹⁸¹ Fettenî, Tezkira, 20; Ali el-Kârî, el-Masnû‘, 115; el-Esrâr, 231; Aclûnî, II/17.

¹¹⁸² Muhittin Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadis, s.303

¹¹⁸³ Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, s. 191

Tahric: Hadîsi Münâvî ve Kazvînî Hz. Ali'den rivâyet etmişlerdir. Münâvî hadîsi İbn. Adıyy'in Hazreti Ali'den rivâyet ettiğini, Deylemî ve Ebû Nuaym tarafından da rivâyet edildiğini ve hadîsin sahîh olduğunu söylemektedir.¹¹⁸⁴ Aclûnî ise hadîs hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“İbn. Adıyy, Hazreti Ali Radiyallahu Anh'den rivâyet etmiştir.Münâvî'nin dediği gibi, bu hadîs sahîh bir hadîstir.”¹¹⁸⁵ Aclûnî, **العلماء ورثة الأنبياء** hadîsini verirken de bu rivâyete işâret etmekte ve Necm'in Ebû Ya'lâ'nın Ali'den rivâyet ettiğini söylediğini aktarmaktadır.¹¹⁸⁶

Ankarâvî'nin verdiği metinle zikrettiğim kaynaklarda bulabildim. Ancak hadîsin son kısmı olan “ **العلماء ورثة الأنبياء** .. ” değişik metinler içerisinde sahîh kaynaklar tarafından verilmektedir. Buhârî bu hadîsi bâb başlığı olarak kullanmış,¹¹⁸⁷ Tirmizî Ebû'd-Derda'dan nakledilen uzun bir hadisin sonunda bu bölümü de rivâyet etmiştir. Tirmizî hadîs hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Bu hadîsi Âsım İbn. Racâ İbn. Hayve hadîsi dışında bilmiyoruz. Bana göre bu rivâyet muttasıl bir isnâda sâhip değildir. Aynı şekilde bize Mahmud İbn. Haddâş da bu isnadla Âsım İbn. Racâ İbn. Hayve, Velîd İbn. Cemîl, Kesîr İbn. Kays ve Ebu'd- Derdâ kanalıyla Hz. Peygamberden rivâyet etmiştir. Mahmûd İbn. Haddâş'ın rivâyet ettiği ilk hadîs, daha sahihtir. (İlk isnâd, Mahmûd İbn. Haddâş, Muhammed İbn. Yezîd el- Vâsıtî, Âsım İbn. Racâ İbn. Hayve, Kays İbn. Kesîr ve Ebu'd- Derdâ yoluyla Hz. Peygamber şeklindedir.) Mahmûd İbn. İsmâil'in görüşü de bunun daha sahîh olduğu şeklindedir.¹¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Hibbân da hadîsi Ebu'd- Derdâ'dan rivâyet etmişlerdir.¹¹⁸⁹ Heysemî, Ebû'd-Derda nakli **العلماء ورثة الأنبياء** için; “Bezzâr rivâyet etmiştir, ricâli sağlam kimselerdir” demektedir.¹¹⁹⁰ Hadîs Kuzâî'nin Müsnedü'ş-Şihâb'ında, Beyhakî'nin Şuabu'l- İmân'ında, Münzirî'nin, et-Terğîb'inde ve Deylemî'nin Firdevs'inde Ebû'd-Derda'dan gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.¹¹⁹¹ Buhârî de Târîhu'l- Kebîr'inde Ebu'd- Derdâ'dan gelen bu rivâyete yer vermektedir.¹¹⁹²

¹¹⁸⁴ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV/383; Abdülkerim el-Kazvînî, et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, II/129.

¹¹⁸⁵ Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II/84 (1751) Âlimlerin fazîletleri konusunda diğer hadîsler için bkz. agy. (1744 – 1750)

¹¹⁸⁶ Aclûnî, a.g.e., II/83 (1745)

¹¹⁸⁷ Buhârî, Sahîh, I/37 (67) ve (68). hadîs arasında bab başlığı olarak (Buhârî, İlim, 10)

¹¹⁸⁸ Tirmizî, Sünen, V/48 (2682); I/110 (342) (Tirmizî, İlim, 19)

¹¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, Sünen, III/317 (3641) (Ebû Dâvûd, İlim, 1); İbn. Mâce, Sünen, I/81 (223) (İbn Mâce, Mukaddime, 17); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/196 (21763); İbn. Hibbân, Sahîh, I/289 (88)

¹¹⁹⁰ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/126

¹¹⁹¹ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/103 (975); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, II/262 (1696), II/263 (1697), II/264(1699); Münzirî, et-Terğîb, I/151 (106), I/160 (149) Ebû'd-Derda'dan biraz farklı bir metin; Deylemî, Firdevs, III/74 (4207), III/75 (4209) Berâ İbn. Azib'den sonu farklı kısa bir rivâyet.

¹¹⁹² Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr, VIII/337 (3229)

Bu metin bir de şu şekilde geçmektedir; . أكرموا العلماء فإنهم ورثة الأنبياء فمن أكرمهم فقد أكرم . الله و رسوله . “Âlimlere ikramda bulunun. Şüphesiz ki onlar Peygamberlerin vârisleridir. Kim onlara ikram ederse Allaha ve Rasûlüne ikram etmiş olur.” Ancak bu rivâyet İbnü’l- Cevzî tarafından eleştirilmiştir. İbnü’l- Cevzî, Câbir İbn. Abdillâh’dan gelen bu rivâyet için, “Sahih olmayan bir hadis” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹¹⁹³ Aclûnî, bu rivâyeti İbn. Asâkîr’in İbn. Abbâs’tan, Hatîb ve Deylemî’nin ise Câbir İbn. Abdillâh’dan zayıf bir senetle rivâyet ettiklerini belirtmektedir.¹¹⁹⁴

Netîce itibarıyla; hadîsin العلماء ورتة الأنبياء kısmı sahihtir. Münâvî’nin değerlendirmesini de göz önünde bulundurarak hadisin tamamı için hadis sahihtir diyoruz.

YÜZ İKİNCİ VE YÜZ ÜÇÜNCÜ HADİS

“من كان يؤمن بالله و اليوم الآخر فاليقل خيرا او ليسكت”

“Kim Allah’a ve âhîret gününe İmân ediyorsa, ya hayır söylesin, ya da sussun.”

قل الخير و إلا فاسكت

“Ya hayır söyle, ya da sus.”

Hadîslerin Verilişi: “...Doğru söz söylemekden tekellüm eylemek bir âhar söz söylemeği cezb eyler. Ve sözü çok söyleyen kimse, eger sıdk söylerse de içinde birkaç düruğ (yalan) tîre (bulanık, karanlık) söz söylemekden hâlî olmaz. Çünkü dehânını açasın. O dehânın ve lisânın senin zabtında olmaya, lâ büd sâfîden sonra tîre revân olur. Veyâhûd ma’nâ sâfî sözden ötürü tîre söz hem revân olur demek olur. Ve bu sözler dehânı kendi zabtında ve lisânı taht-ı hükmünde olmayan kimselere göre olur ki, من كان يؤمن بالله و اليوم الآخر, قل الخير و إلا فاسكت hadîsinin hasebinde hayır söylerse her ne kadar söylerse söylesin men‘ yoktur. Ve men‘ şol kimseyedir ki, dehânı kendi zabtında olmaya ve hayır kelâm söylemek vasıtasıyla şerre ve kizbe müteallık kelâm söyleye...” (Mesnevî Şerhi, VI/194).

Tahric: 102. hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Avâne ve Beyhakî Ebû Hureyre’den ve Ebû Şureyh’ten gelen senetlerle rivâyet etmişlerdir.¹¹⁹⁵ Ebû Şureyh’in asıl

¹¹⁹³ İbnü’l-Cevzî, el-İlelu’l-Mütenâhiye, I/79 (81)

¹¹⁹⁴ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/196 (512).

¹¹⁹⁵ Buhârî, Sahîh, V/2240 (5672) Ebû Hureyre’den, (5673) Ebû Şureyh el-Advî’den, V/2272 (5783) Ebû Şureyh el-Ka’bî’den, V/2376 (6110) Ebû Hureyre’den (Buhârî, Edeb. 31, 85, Rikak, 23); Müslim, Sahîh, I/68 (47) Ebû Hureyre’den üç hadîs, I/69 (48) Ebû Şureyh el-Huzâî’den, III/1352 (48) Ebû Şureyh el-Advî’den (Müslim, İmân, 74, 75, 77, Lukâta, 14); Tirmizî, Sünen, IV/345 (1967) Ebû Şureyh’den, IV/659 (2500) Ebû Hureyre’den. (Tirmizî, Birr, 43, Kıyâmet, 50); İbn. Mâce, Sünen, II/1211 (3672) Ebû Şureyh’den, II/1313 (3971) Ebû

adı, Huveylid İbn. Hamr'dır. el- Advî, el- Ka'bî, el- Huzâî nisbetleriyle anılmaktadır. Tirmizî Ebû Şureyh kanalıyla gelen hadis için hasen hadis değerlendirmesinde bulunmakta, Ebû Hureyre'den gelen hadisin ise sahih olduğunu, bu konuda Âişe, Enes, Ebû Şureyh el-Advi el-Ka'bî el- Huzâî'den (Bu sahabinin esas adı, Huveylid İbn. Hamr'dır) nakiller olduğunu söylemektedir.

Dârimî ve İmam Mâlik hadîsi Ebû Şureyh'ten, Ebû Dâvûd ve Tayâlisî ise Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.¹¹⁹⁶ İbn Hibbân, Ebû Hureyre ve Ebû Şureyh yanında hadisi Ebû Eyyûb el- Ensârî'den, Ahmed İbn Hanbel ise Abdullah İbn Amr ve Âişe'den rivâyet etmektedirler.¹¹⁹⁷ Taberânî Evsat'ında Ebû Hureyre ve İbn Ömer'den, Bezzâr ise Müsned'inde Zeyd İbn Hâlid'den hadisi rivâyet etmişlerdir.¹¹⁹⁸ Hâkim ise Müstedrek'inde Ubadetübnü's-Sâmit'ten farklı ve uzun bir hadis içinde bu hadîse yer vermektedir.¹¹⁹⁹ Heysemî Mecmeu'z- Zevâid'de Abdullah İbn Amr, Hz. Âişe, Zeyd İbn Hâlid, İbn Abbâs ve Enes(R.A)'ten gelen hadisleri incelemektedir.¹²⁰⁰ Buhârî Edebü'l- Müfred'inde de Ebû Şureyh'ten gelen rivâyete yer vermiştir.¹²⁰¹ Hadis bu kaynakların dışında da pek çok hadis kitabında nakledilmiştir.

Sonuç olarak; pek çok sahâbî tarafından rivâyet edilip, pek çok sahih kaynaktan yer alan 102. hadis sahihtir. 103. hadis ise tesbit edilememiştir. Ancak bu hadîsin sahih olan 102. hadisin manasına uygun olduğunu söyleyebiliriz.

YÜZ DÖRDÜNCÜ HADİS

“ و الناس معادن كمعادن الذهب و الفضة ”

“ İnsanlar altın ve gümüş madeni gibidirler ”

Hureyre'den (İbn. Mâce, Edeb, 34, Fiten, 12); Ebû Avâne, Müsned, I/42 (94) ve(96) Ebû Hureyre'den, (95) Ebû Şureyh'den, IV/198 (6484) Ebû Şureyh'den; Beyhakî, Sünen, V/68 (8960) Ebû Şureyh'den, VIII/164 (16440) Ebû Hureyre'den, IX/196 (18469) Ebû Şureyh'den.

¹¹⁹⁶ Dârimî, Sünen, II/134 (2036) (Dârimî, Et'ime, 11); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/339 (5154) (Ebû Dâvûd, Edeb, 123); Mâlik, Muvatta, II/929 (1660); Tayâlisî, Müsned, I/308 (2347)

¹¹⁹⁷ İbn. Hibbân, Sahîh, II/259 (506), II/273 (516) Ebû Hureyre'den; XII/97 (5287) Ebû Şureyh'den, XII/410 (5597) Ebû Eyyûb el-Ensârî'den; Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/174 (6621) Abdullah İbn. Amr'dan, II/267 (5615), II/433 (9593) ve II/463 (9967) Ebû Hureyre'den; IV/31 (16417, VI/384 (27203), VI/385 (27205) Ebû Şureyh'den; VI/69 (24449)Âişe'den.

¹¹⁹⁸ Bezzâr, Müsned (4-9), IX/237 (3779); Taberânî, Evsat, III/251 (3057) ve VIII/351(8846) Ebû Hureyre'den, VI/108 (5947) ve VI/328 (6541) İbn. Ömer'den.

¹¹⁹⁹ Hâkim, Müstedrek, IV/319 (7774)

¹²⁰⁰ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/167 Abdullah İbn. Amr ve Âişe'den iki rivâyet, VIII/176 Zeyd İbn. Hâlid, İbn. Abbâs ve Enes'ten üç ayrı rivâyet, VIII/177 Abdullah İbn. Amr'dan, X/300-301 İbn. Abbâs ve Âişe'den iki rivâyet.

¹²⁰¹ Buhârî, Edebü'l-Müfred, I/49 (102), I/259 (741), (743)

Hadîsin verilişi: “ (Sufi ile Kadı arasında geçen konuşmadan)...Sûfî eyitdi: Ey Kadı Efendi! Çünkü bu kadar esrâr u ulûm buyurdun, benim bu müşkilâtımı dahî halleyile. Cümleden biri budur ki, çünkü zeheb nev‘i bir madendendir, bu zeheb neden enfa‘dır ve âlî kıymettir? Ve ol bir âhar zeheb niçün dûn kıymet ve zarardır? Çünkü ma‘den bir ola ve andan zuhûra gelen şey bir nev‘ ola. Pes asl bir iken ve fer‘ dahî bir nev‘ iken mâ beyninde bu ihtilâf ve muğâyeretin sebebi ve hikmeti nedir? Ma‘denden murâd bunda ma‘den-i hakîkattir. Ve zerden murâd dökülü eşya olmak da câizdir *والناس معادن كمعادن الذهب و الفضة* hadîs-i şerîfinin mefhûmu üzre nev‘-i insân olmak dahî câizdir ki, insân nev‘i eger çi zeheb gibi bir nev‘dir velâkin bu nev‘in meyânında tefâvüt katî çoktur...” (Mesnevî Şerhi, VI/195)

Tahric:Hadîsi Buhârî ve Müslim Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.¹²⁰² Ebû Hureyre’den gelen rivâyetlerde bazı lafız farklılıkları bulunmaktadır. Bunlara örnek verecek olursak; Buhârî’nin Sahîh’inde yer alan metin şöyledir:

عن أبي هريرة رضى الله عنه قيل يا رسول الله، من أكرم الناس؟ قال أتقاهم، فقالوا: ليس عن هذا نسألك، قال: فيوسف نبي الله، بن نبي الله، بن خليل الله. قالوا: ليس عن هذا نسألك، قال: فعن معادن العرب تسألون؟ خيارهم في الجاهلية خيارهم في الإسلام إذا فقهوا.

Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Nebî (S.A.V)’e denildi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! İnsanların en kerîmi kimdir?” Buyurdu ki: “Onların Allah’tan en çok sakınanıdır.” “Biz bunu sormuyoruz” dediler. Rasulullah, “Allah’ın Halîli İbrâhim’in oğlu, Allah’ın Nebîsi filanın oğlu...Allah’ın Nebîsi Yusuf’tur.” buyurdu. “Biz bunu da sormuyoruz.” dediler. Hz. Peygamber (S.A.V); “Siz insanların madenlerini (cevherlerini, özünü) soruyorsunuz. Câhiliyyede seçkin olanlarınızı, iyi anlayıp uyguladıkları zaman İslam’da da seçkinlerinizdir” buyurdu. Müslim rivâyeti ise şöyledir:

عن أبي هريرة بحديث يرفعه قال: أُناس معادن كمعادن الفضة و الذهب خيارهم في الجاهلية خيارهم في الإسلام إذا فقهوا و الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف و ما تناكر منها اختلف

Ebû Hureyre’den (R.A) gelen merfu bir hadiste Rasûlullah (S.A.V) şöyle buyurdu: “İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidirler. Câhiliyyede hayırlı olanlar, İslâm’ı iyi şekilde anlayıp benimsedikleri zaman İslam’da da hayırlıdır. Ruhlar bölük bölük askerler gibidirler. Onlardan kim önceden tanışmışsa, birbirlerine ülfet ederler. Kim de birbirlerinden nefret etmişse dünyada da ihtilaf ederler.”

¹²⁰² Buhârî, Sahîh, III/1238 (3203), III/1288 (3304) (Buhârî, Enbiyâ, 8, 14, 19, Menâkıb, 1, 12. Sûnenin Tefsiri, 2); Müslim, Sahîh, IV/1958 (2526’da Ebû Hureyre’den iki hadîs), IV/2031 (2637) (Müslim, Fezâil, 168)

Hadîsi Ahmed İbn Hanbel, İbn Hibbân, İmam Şâfiî, Humeydî, İshâk İbn Râhûye, Tayâlisî, Ebû Ya‘lâ ve Taberânî de Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedirler.¹²⁰³ Şuayb el-Arnâvud Ahmed İbn. Hanbel’in Müsned’inde yer alan 7487. hadîsin sahîh olduğunu 7534. hadîsin sahîh, isnâdının hasen olduğunu, 9068. hadîsin sahîh fakat isnâdının zayıf olduğunu bildirmektedir.¹²⁰⁴ Ahmed İbn Hanbel Ebû Hureyre’nin yanı sıra Câbir (R.A)’den de aynı hadîsi rivâyet etmektedir.¹²⁰⁵ Heysemî Mecmeu’z- Zevâid’inde Câbir (R.A) rivâyetine yer vermektedir.¹²⁰⁶

Kuzâi Müsnedü’ş-Şihâb’ında Enes İbn. Mâlik’ten ve Ebû Hureyre’den, Deylemî, Firdevs’inde İbn. Abbâs’tan ve Ebû Hureyre’den, Suyûtî, Esbabu Vurudî’l-Hadîs’te Ümmü Seleme’den hadîsi rivâyet etmektedirler.¹²⁰⁷ Hâkim Ümmü Seleme rivâyeti için “isnâdı sahîhtir fakat tahrir etmemişlerdir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹²⁰⁸ Hadis Ma‘mer İbn Râşid’in el- Câmî’inde ve Münzirî’nin et- Terğîb’inde de yer almaktadır.¹²⁰⁹

İbn Adıyy, İbn Abbâs hadîsinin râvîlerinden Muhammed İbn. Süleymân’ı eleştirmekte,¹²¹⁰ Zehebî de aynı şahıs hakkında, Nesâî’nin “zayıftır”, Ebû Hâtîm’in “hadîsi zayıftır”, İbn. Adıyy’in “Rivâyetlerinin geneli sened ve metin yönünden tabi olunmayan şeylerdir” dediğini aktarmaktadır.¹²¹¹ Lisânü’l- Mîzân’da aynı şahıs hakkında aynı değerlendirmeler mevcuttur.¹²¹² Münâvî de İbn. Abbâs’tan gelen rivâyet için, İbnü’l-Cevzî’nin “Sahîh olmayan bir hadîstir” dediğini, Heysemî’nin hadîsin ricâlinden Muhammed İbn. Süleymân hakkında eleştiride bulunduğunu, râvî hakkında Nesâî’nin zayıf, İbn. Adıyy’in ise, “rivâyetlerinin geneli sened ve metin yönünden tabi olunmayan şeylerdir” dediğini aktarmaktadır.¹²¹³ İbnü’l- Cevzî el- İlel’inde İbn Abbâs rivâyetini incelemektedir. Bu hadis

¹²⁰³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/257 (7487), II/260 (7534), II/391 (9068), II/438 (9651), II/485 (10301), (10302), II/498 (10475), II/524 (10801), II/539 (10969); İbn. Hibbân, Sahîh, I/294 (92), XIII/69 (5757); Şâfiî, Müsned, I/279; Humeydî, Müsned, II/451 (1045); İshak İbn. Râhûye, Müsned(1-3), I/169 (116), I/226 (183), I/436 (505); Tayâlisî, Müsned, I/324 (2476); Ebû Ya‘lâ, Müsned, X/458 (6070); Taberânî, Mu‘cemu’l- Evsat, I/217 (704)

¹²⁰⁴ Mesnevi Şerhi, I/20 (83. hadîs) s.122

¹²⁰⁵ Ahmed İbn Hanbel, a.g.e., III/367 (14988)

¹²⁰⁶ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, I/121.

¹²⁰⁷ Kuzâi, Müsnedü’ş-Şihâb, I/145 (195), (196), I/354 (606); Deylemî, Firdevs, IV/299 (6878), IV/300 (6880); Suyûtî, Esbabu Vurudî’l-Hadîs, I/120 (68)

¹²⁰⁸ Hâkim, Müstedrek, III/271 (5061)

¹²⁰⁹ Ma‘mer İbn. Raşid, el-Cami’, XI/316 (20641); Münzirî, et-Terğîb, III/371 (4471).

¹²¹⁰ İbn. Adıyy, el-Kâmil, VI/207 (1681)

¹²¹¹ Zehebî, Mîzânü’l-İ’tidâl, VI/173 (7628)

¹²¹² İbn. Hacer, Lisânü’l-Mîzân, V/185 (646)

¹²¹³ Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, III/229, VI/295.

Dârekutnî'nin İlel'inde de yer almaktadır.¹²¹⁴ Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da birkaç yerde bu rivâyet yer almaktadır.¹²¹⁵

Netîce itibarıyla; hasen ve zayıf senedleri de olmakla birlikte, sahîh bir hadîstir.

YÜZ BEŞİNCİHADİS

“أولد سر أبيه“

“Çocuk babasının sırrıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Bir batından hâr ve sefih nice irüşür. Çünkü الولد سر أبيه hadîsinin mefhûmı yakîn ve muhakkak oldu. Ya'nî veled pederinin sırrı olduğu ve anın sülbünden geldiği yakîn ve muhakkak oldu...” (Mesnevî Şerhi, VI/196)

Tahric: Rivâyeti sahih hadislerin yer aldığı kaynaklarda tesbit edemedik. Aclûnî rivâyet hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “Mekasid'da aslının olmadığı nakledilmiştir. Dürer'de Zerkeşî'ye tâbi olarak (Süyûtî) aynı görüşü benimsemiştir. Sağânî hadîsin mevzu olduğunu söyler. Dîrînî ed- Dürerü'l- Mütেকattia'da bunun çocuk büyüdüğü zaman bazan babasının huylarını kapması bazan da arkadaşlık ettiği kimsenin iyi veya kötü huylarını kapması anlamına geleceğini belirtir....”¹²¹⁶

Aclûnî, عائش إبراهيم لكان نبيا rivâyeti hakkında açıklama yaparken, كما يقال ifadesiyle rivâyeti nakletmekte, لا تلد الحية إلا حية rivâyetini incelerken ise, “Hadîs değil, benzeri de şudur.” diyerek rivâyete atıfta bulunmaktadır.¹²¹⁷

Netîce itibarıyla; rivâyet hadîs değildir. Mevzûdur.

YÜZ ALTINCI HADİS

“أول ما خلق الله العقل“

“Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır.”

Hadîsin verilişi: “...Ol bahr-i ehadiyyet çend ve çün mazîkine kaçan sığar? Akl-ı küll ol mertebede lâ ya'lemûn kabîlindendir. Çend kemmiyet ve çün keyfiyyet ma'nâsınadır ve akl-ı külliden murâd أول ما خلق الله العقل hadîs-i şerfiyle müşârûn ileyh olan akl-ı evveldir ki, ana hakîkat-i Muhammediyye dahî dirler...” (Mesnevî Şerhi, VI/198)

¹²¹⁴ İbnü'l-Cevzî, el-İlel, II/616 (1014); Sıfatu's-Safve, I/206 (Ankarâvî metni); Dârekutnî, İlel, IX/160 (1691)

¹²¹⁵ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/77 (1730), II/193 (2073), II/414(2793)

¹²¹⁶ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, III/ 451 (2911)

¹²¹⁷ Aclûnî, a.g.e, II/ 205 (2101); II/ 483 (3044)

Tahric: Hadîsi Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr'de Ebû Ümâme'den, Beyhakî Şuabu'l-Îmân'da Ebû Hureyre'den, Deylemî ise Firdevs'te Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir.¹²¹⁸ Ebû Hureyre'den gelen rivâyet için Heysemî, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Fudayl İbn. İsâ er- Rakkâşî'nin zayıflığında ittifak edilmiştir.” değerlendirmesini yapmaktadır. Ebû Ümâme'den gelen rivâyet için ise, “Taberânî Kebîr ve Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Ömer İbn Ebî Sâlih, Zehebî'nin dediğine göre bilinmiyor.”demektedir.¹²¹⁹

Deylemî'nin Firdevs'inde, Hz. Âişe'den gelen rivâyet şu şekildedir:

أول ما خلق الله العقل فقال له أقبل فأقبل ثم قال له أدبر فأدبر ثم قال ما خلقت شيئا أحسن منك بك أخذ بك أعطي فمن كان له واعظ من نفسه كان له من الله حافظ.

İbn. Hacer rivâyet hakkında “Tesbit edilen bir tarîki yoktur” değerlendirmesini yapmaktadır. Deylemî'nin Firdevs'te geçen rivâyetine benzeyen, ancak başında أول ما خلق الله العقل değil de لما خلق الله العقل ifâdesi bulunan rivâyetler için ise “Son derece zayıf isnadlarla rivâyet edilmişlerdir.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹²²⁰ Rivâyet İbn Ebî Âsım'ın Züh'dünde de yer almakta,¹²²¹ Münâvî, rivâyet hakkında, “أول ما خلق الله العقل rivâyetine gelince onun tesbit edilen bir tarîki yoktur.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹²²²

Aclûnî rivâyet hakkında şu bilgileri vermektedir: “Sehâvî Mekâsîd'da İbn. Teymiyye ve başka kimselerden aktararak hadîsin ittifakla yalan ve uydurma olduğunu söylemiştir. Ahmed İbn Hanbel'in Züh'düne zevâid yazan oğlu Abdullah bu rivâyeti Hasenü'l- Basrî'den merfû mürsel olarak zayıf bir senedle rivâyet etmiştir. Ve yine hadîsi Dâvûd İbnü'l- Muhabbir Kitâbü'l- Akl'da tahrir etmiştir, ancak metindeki ziyâdelikle beraber bu rivâyetin Hasan'dan nakli yalandır. Dâvûd'un mezkur kitabında aynı metodla gelen şeylerden birisi de; أول ما خلق الله العقل.... şeklinde devam eden hadîstir ki, Gazalî bunu İhyâ'da zikretmiş, Irâkî de hadîsin tahririnde şunları söylemiştir: “Taberânî, Kebîr'de ve Evsat'ta, Ebû Nuaym da zayıf iki senedle tahrir etmiştir.” Sehâvî ve Süyûtî hadîsle ilgili olarak şöyle demiştir: “Hadîsi Ahmed İbn. Hanbel'in oğlu Kitâbü'z- Züh'dün Zevâid'inde Hasen'den merfû olarak rivâyet etmiştir. Bu hadîs mürsel olup iyi bir isnâda sahiptir. İbnü'l- Muhabbir'in rivâyetinin mevzu olması önemli değildir. Özellikle de, hadîs imamları İbnü'l- Muhabbir'in isnâdından başka

¹²¹⁸ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, VIII/283 (8086); Beyhakî, Şuabu'l- Îmân, IV/154 (4633); Deylemî, Firdevs, I/13 (4)

¹²¹⁹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VIII/28

¹²²⁰ İbn Hacer el- Askalânî, Fethu'l- Bârî, VI/289.

¹²²¹ İbn. Ebî Âsım, Züh'd, I/320.

¹²²² Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, IV/510.

bir yolla rivâyet etmişlerdir. Bu sebeple hadîs mevzu değildir....”¹²²³ İbn Adıyy Ebû Hureyre kanalıyla gelen rivâyetin râvîlerinden Hafs İbn. Ömer ve Fudayl İbn. İsa’yı eleştirirken rivâyeti nakletmiş, Zehebî de Ebû Hureyre kanalıyla gelen hadisin râvîlerini eleştirmiştir. İbn Hacer ise Ebû Hureyre rivâyetinin râvîlerinden Hafs İbn Ömer, Ebû Ümâme rivâyetinin râvîlerinden Ömer İbn Ebi’s- Sâlih hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur.¹²²⁴ Ukaylî de Zuafâ’sında Ebû Ümâme rivâyetinin râvîsi Ömer İbn. Sâlih’i eleştirmektedir.¹²²⁵

Ahmet Yıldırım rivâyet hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır. Allah ona “Öne doğru yürü.” dedi. O da öne doğru yürüdü. “Geriye doğru yürü”, dedi. O da geriye doğru yürüdü. Bunun üzerine Allah şöyle dedi: “İzzetime ve celâlime yemîn olsun ki, katımda senden değerli hiçbir şey yaratmadım. Seninle alır, seninle veririm; seninle ödüllendirir, seninle cezâlandırırım” Ahmed Avni Konuk, bu rivâyeti yaratılışla ilgili konuları anlatırken, Sühreverdî sûfîlerin kendini tanıma mevzuunda görüşlerini verirken akıl bahsinde, İsmâil Hakkı Bursevî de rivâyeti yaratılış hakkındaki konuları işlerken ilk yaratılan şeyin akıl olduğu ile ilgili olarak zikretmiştir.”¹²²⁶ Rivâyetin geçtiği yerlere atıfta bulunan Ahmed Yıldırım “Hadîsin ittifakla mevzu olduğu kabul edilmektedir.”¹²²⁷ “Akılla ilgili hadîslerin hepsinin uydurma ve yalan olduğu söylenmiştir.” görüşlerine yer vermekte¹²²⁸, “Goldziher bu rivâyetin Yeni Eflâtuncuların “sudûr” nazariyesini yansıttığını, bu anlayışın bir ögesi olarak Peygamber sözü biçiminde tezahür ettiğini, Kur’anın yaratılışla ilgili anlatımlarıyla bağdaşması mümkün olmayan bir telakki olduğunu belirtmektedir.”¹²²⁹ diyerek “Rivâyetin uydurma olduğu açıktır.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹²³⁰

Muhittin Uysal’ın rivâyet hakkında verdiği bilgiler şöyledir:

¹²²³ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/275 (723) Hadisin geçtiği başka yerler için bkz. I/309 (823), II/194 (2075)

¹²²⁴ İbn. Adıyy, el- Kâmil fî Zuafâi’r- Ricâl, III/390 (512), VI/13(1559); Zehebî, Mîzânü’l- İtidâl, II/327 (2138), V/432 (6476)Fudayl İbn. İsa er- Rakkâşî maddesi; İbn Hacer el- Askalânî, Lisânü’l- Mîzân, II/326 (1329) Hafs İbn. Ömer maddesi, IV/314 (888) Ömer ibn. Ebî Sâlih maddesi.

¹²²⁵ Ukaylî, Zuafâ, III/175 (1169)

¹²²⁶ Ahmed Avni Konuk, Füsûs Şerhi, I/31, IV/360; İbn Arabî, Tedbîrât-ı İlâhiyye, s.68, 244; Sühreverdî, Ayârifü’l- Maârif, s.350; İsmâil Hakkı Bursevî, Temâmü’l- Feyz, s.99.

¹²²⁷ Sağanî, Mevzuatü’s- Sağanî, s.35 (27); Sehâvî, Mekâsıdu’l- Hasene, s.163 (269); Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/263 (823)

¹²²⁸ Sağanî, a.g.e., s.35; İbnü’l- Cevzî, el- Mevzûât ,I/177; Ukaylî, Kitâbu Zuafâi’l- Kebîr, III/175; İbn Arrâk, Tenzihü’ş- Şerîa, I/213; İbnü’l- Kayyim, el- Menâru’l- Münîf, s.66; Aliyyü’l- Kârî, a.g.e., s.421; Ebû’l- Hafs el- Mevsîlî, el- Muğnî, s.21; Firûzâbâdî, Sifru’s- Saâde, s.279.

¹²²⁹ Goldziher, Neuplatonische und gnostische Elemente im Hadit, s.108-109; M. Tayyib Okıç, Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleleri, s.239.

¹²³⁰ Ahmed Yıldırım, a.g.e., s.101-102.

“Sözün Hz. Peygamber’e âid bir söz olmadığı bir çok Duafâ ve Mevdûât yazarı tarafından ifâde edilmiştir. İbn Teymiyye (728/1328), Ahmed İbn Hanbel (241/856)’in onun için yalan- uydurma hükmünü verdiğiine işâret ederken¹²³¹ İbn. Adıyy (365/975) “bâtil münker” demiş, Zehebî (748/1348) de onun görüşüne katılmıştır.¹²³² İbn. Kayyim (751/1350) ve İbn Hacer (852/1448) ise akılla ilgili bütün hadîslerin uydurma olduğunu¹²³³ söylemişlerdir. Bazı mevzuat yazarları da senesinde yalancı râvîler bulunduğu gerekçesiyle veya başka olumsuzluklar nedeniyle onu eserlerine almışlardır.”¹²³⁴¹²³⁵

Hadise mevzu diyenler çoğunluktadır. Ancak bazı tarikleri zayıf olarak kabul edilmektedir. Biz de hadis hakkında son derece zayıftır hükmüne varmanın daha doğru olacağını düşünüyoruz.

YÜZ YEDİNCİ HADİS

“ سبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ ”

“ Seni her üstün sıfatla yüceltir, her eksik sıfattan tenzih ederiz. Seni tam anlamıyla bilemedik. ”

Hadîsin Verilişi: “...Ve akl-ı küllün yine zâtını anlamak lâ ya‘lemûn kabîlinden olduğına Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri’nin سبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ buyurdıkları delâlet ve şehâdet eyler...” (Mesnevî Şerhi, VI/198)

Tahric: Hadîs olarak kaynaklarda bulamadığımız bu sözün mutasavvıflardan birisine ait olması muhtemeldir. Münâvî’nin Feyzu’l-Kadîr’inde rivâyet, “haberde şöyle gelmiştir” ifâdesiyle verilmektedir.¹²³⁶ Deylemî’nin Firdevs’te İbn Ömer’den Dâvûd (A.S)’ın sözü olarak naklettiği rivâyet ise manaya uygundur: “Allah Dâvûd’a vahyetti: “Ey Dâvûd! Kullarımdan birisi bana hasene ile gelirse onu cennetime koyarım.” Dâvûd: “Bu hasene nedir?” diye sordu. Cenâb-ı Hak: “Ey Dâvûd! Kulum bir mü’minin sıkıntısını giderdiğinde onu cennetime koyarım.” buyurdu. Dâvûd dedi ki: İlâhî! Seni hakkıyla tanıyana ümitsizliğe düşmemek ve Allah’ın rahmetinden ümit kesmemek gerekli olur.”¹²³⁷ Katib Çelebi Keşfü’z-Zünun’da, Muhammed İbn. Kutbiddîn el-İznîkî isimli bir müellife âit سبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ

¹²³¹ Abdulkadir Mahmud, el- Felsefetü’s- Sûfiyye, 627.

¹²³² Şevkânî, el-Fevâid, 478,479.

¹²³³ İbn. Kayyim, el- Menâr, s.66; İbn. Arrâk, Tenzîh, I/213. Abdülaziz ed- Debbağ (1132/1720) da sözün hadîs olmadığı kanaatindedir. Bkz. El- İbrîz, I/116.

¹²³⁴ Fettenî, Tezkira, s.28.

¹²³⁵ Muhittin Uysal, a.g.e, s.271.Hadis hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sâdık Cihan, Uydurma Hadîslerin Doğuşu ve Sosyo -Politik Olaylarla İlgisi, 25, 26.

¹²³⁶ Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, II/410

¹²³⁷ Deylemî, Firdevs, I/141 (499)

معرفتك sözünün Şerhi ve Tahkiki isimli bir risaleden bahsetmekte, müellif sözün meşayihî kibar sözlerinden olduğunu belirtmektedir.¹²³⁸

Sonuç olarak; hadis değildir.

YÜZ SEKİZİNCİ HADİS

“ كان النبي صلى الله عليه وسلم يستفتح ويستنصر بصعاليك المهاجرين ”

“ Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem müslümanların fakirlerinin (yüzü suyu) hürmetine diye dua ederek fütuhât ve yardım dilerdi”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî eger bir âfitâbın zerreye hıdmet kılması ve bir şîr-i nerin (erkek arslanın) âhû önünde baş koması sana i'timâd eylemek gelmezse ve inanmak olmazsa niçün Hazreti Mustafa Sallallâhu Aleyhi ve Sellem miskinlerden ve fakirlerden duâ taleb eyles ve anlarla istiftâh ve istinsâr kılurdu? Nitekim Ebû'd-Derdâ Radiyallahu Anh Hazretleri rivâyet buyururlar; كان النبي صلى الله عليه وسلم يستفتح بصعاليك المهاجرين ...” (Mesnevî Şerhi, VI/199)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ebu'd- Derdâ'nın rivâyet ettiğini belirtmektedir. Ancak bizim tesbit edebildiğimiz rivâyetler içinde Ebu'd- Derdâ kanalıyla gelen bir hadis mevcut değildir.

Hadîsi Taberânî Mu'cemu'l- Kebîr'de Ümeyye İbn Hâlid'den rivâyet etmektedir.¹²³⁹ Makdîsî hadîsi isnâdı mürsel notunu düşerek nakletmiş, Kurtubî, “Hadiste şöyle gelir ifâdesiyle rivâyete Tefsîr'inde yer vermiştir.¹²⁴⁰ Mübârefkûrî “Hadîs şu lafızla da rivâyet edilmiştir.” diye not düşerek hadîse işâret etmektedir.¹²⁴¹ İbn. Abdi'l- Berr Ümeyye hakkında, ‘Bana göre sahâbî değil’ diyerek rivâyetin mürsel olduğunu belirtmektedir. el- İsbâbe'de, Ümeyye maddesinde İbn. Hacer de, Ümeyye'nin sahâbî ve tabîî olması etrafındaki farklı görüşlere yer vermektedir.¹²⁴²

Ahmed İbn. Abdîrahim mürsel değerlendirmesiyle, Ebû Saîd el- Alâî, İbn Abdîl Berr'in Ümeyye'nin sahâbî olmadığı görüşüne yer verip hadîsin mürsel olduğuna işâret ederek hadîsi nakletmektedirler.¹²⁴³

¹²³⁸ Katib Çelebi, Keşfü'z-Zünun, I/871, I/892

¹²³⁹ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, I/292 (857), (858)

¹²⁴⁰ Ebû Abdillâh el- Makdîsî, el- Ehadîsü'l- Muhtara, 4/337 (1507); Kurtubî, Tefsîr II/26, IX/349

¹²⁴¹ Mübârefkûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, 5/291 (24)

¹²⁴² İbn. Abdi'l- Berr, el-İstîâb, I/107; İbn Hacer el Askalânî, el- İsbâbe, I/245-246 (550)

¹²⁴³ Ahmed İbn. Abdîrahim, Tuhfetü't Tahsîl fi Zikri Ruvâti'l- Merâsil, s. 30; Ebû Saîd el- Alâî, Câmiu't- Tahsîl, s.147 (46)

Ahmed Yıldırım, hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini belirterek, “Ancak hadîsi rivâyet eden Ümeyye İbn. Hâlid'in sika olduğu kabul edilmekle beraber, Hz. Peygamberle (S.A.V) görüşüp görüşmediği tartışmalıdır. Genel olarak kaynaklar, onun Hz. Peygamberle görüşmediği ve ondan mürsel hadîsler rivâyet ettiğini kaydederler”¹²⁴⁴ demektedir ki, yukarıda verdiğimiz kaynaklarda da bu hususlara işâret edilmiştir. Zekeriya Güler ise hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “İbn Hacer Ümeyye için “Ne sahâbilik ne derü'yet sahibidir” demekte, ayrıca Ümeyye'nin mürsel rivayetlerde bulunan sika bir râvî olduğunu belirtmektedir. İbn Teymiyye rivâyetten bahsederken el-hadîs el-me'sûr tabirini kullanmakta, ancak hadisin fakirlerin duasıyla şeklinde tevil edilmesi gerektiğini de hatırlatmaktadır. Münâvî Münzirî'nin hadis için “Ravîleri Sahîh'in râvîleridir” dediğini Süyûtî'nin hasen remzini koyduğunu nakletmektedir. Mürsel olduğu gerekçesiyle hadîsi zayıf bulan Elbânî de sahih olması halinde bile, rivâyetin fakirlerin duasıyla şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.”¹²⁴⁵

Bu rivâyeti tevessül konusunda inceleyen Ahmed Yıldırım, bu konu etrafındaki olumlu ve olumsuz görüşlere yer vererek şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Netîce olarak şöyle bir tesbit ortaya çıkmaktadır: Sâlih zâtların Allah katındaki mertebeleriyle tevessül, zikredilen deliller ve görüşler çerçevesinde câiz görünmektedir. Karşı olanlar daha çok isimde ihtilaf etmişlerdir. Yani bu tevessül türüne “Sâlih kişilerin amelleriyle tevessül” adı verildiği takdirde problemin kendiliğinden ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır. Ancak bu çeşit tevessülün de tartışmalı ve dayanaklarının istenilen şekilde kuvvetli olmadığı ortaya çıkmaktadır.”¹²⁴⁶

Netîce itibarıyla, Ümeyye İbn. Hâlid hakkında yapılan tartışmaları göz önünde bulundurarak, hadis zayıftır diyoruz.

YÜZ DOKUZUNCU HADİS

“كان النبي صلى الله عليه وسلم يستفتح ويستنصر بصعاليك المسلمين”

“Nebî (S.A.V) müslümanların fakirlerinin (yüzü suyu) hürmetine (diye duâ ederek) fütûhât ve zafer ihsân etmesini Allah'tan dilerdi.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve Ümeyye İbn. Abdillâh'tan Taberî bu hadîsi rivâyet eyler: كان النبي صلى الله عليه وسلم يستفتح ويستنصر بصعاليك المسلمين” (Mesnevî Şerhi, VI/199)

¹²⁴⁴ Ahmet Yıldırım, a.g.e.,s.272.

¹²⁴⁵ Güler, Zekeriya, Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri, Tasavvuf Dergisi, sa: 10, II. Hadis.

¹²⁴⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım,a.g.e.,s.273.

Tahric: Hadîsin verilişinden de anlaşılacağı gibi, Ankaravî hadîsi Taberî'nin Ümeyye İbn Abdillâh'tan rivâyet ettiğini belirtmektedir. Aşağıda yapacağımız tahric bu bilginin doğru olduğunu göstermektedir. (Burada Taberânî yerine yanlışlıkla Taberî yazıldığını düşünüyoruz.)

Tirmizî, 1702. hadîsten önce bab başlığı olarak hadîsin bir bölümünü kullanmıştır.¹²⁴⁷ Taberânî Mu'cemu'l- Kebîr'de bu hadîsi Ümeyye İbn. Hâlid'den rivâyet etmektedir.¹²⁴⁸ Heysemî birincisinde **يستفتح**, ikincisinde **يستنصر** kelimelerini kullanarak Ümeyye İbn. Hâlid'den iki farklı rivâyet nakletmekte ve sonunda, "Taberânî rivâyet etmiştir. Birinci rivâyetin ricâli güvenilir kişilerdir." değerlendirmesini yapmaktadır.¹²⁴⁹ Heysemî gibi iki farklı şekilde hadîse işâret eden Münzirî, "Taberânî rivâyet etmiştir. Râvileri güvenilir kimselerdir, nakil mürseldir." değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹²⁵⁰ Mübârekfûrî de Tuhfetü'l- Ahvezî'de aynı değerlendirmeleri aktarmaktadır.¹²⁵¹

Süyûtî, hadîsi Kuzâî ve Taberânî'nin rivâyet ettiklerini, Münzirî'nin bu rivâyet için, râvileri güvenilir, hadîs mürsel dediğini belirtmekte ve Heysemî'nin yukarıda geçen değerlendirmesini aktarmaktadır. Daha sonra verdiği bilgiler biraz sonra aktaracağımız Münâvî'nin değerlendirmesinin aynısıdır.¹²⁵² Münâvî'nin rivâyet hakkındaki değerlendirmesi şöyledir:

"Müsnedü's- Şihâb'da Kuzâî ve Taberânî Ümeyye İbni Hâlid İbni Abdillâh İbni Esed el Emevî'den merfû olarak rivâyet etmişler ve hasen olduğuna dikkat çekmişlerdir. Münzirî, rivâyetlerin râvîlerinin güvenilir, hadîsin mürsel olduğunu söylemiştir. Heysemî Taberânînin iki isnâdla rivâyet ettiğini, onlardan birinin ricâlinin güvenilir kimseler olduğunu belirtmektedir. Fakat hadîs mürseldir. Beğavi Şerhü's - Sünne'de yine Ümeyye'den rivâyet etmiştir. İbni Abdilber "Bence sahîh değil, hadîs mürseldir" demektedir. Ümeyye'den Kütüb-i Sitte yazarlarından hiçbirisi hadîs tahric etmemiştir. İbni Asâkîr Tarîh'inde Ümeyye'nin güvenilir bir tâbiî olduğunu söylemiş, Abdülmelik Horasan da bu görüşe katılmıştır. Zehebî Muhtasar'ında hadîsin mürsel olduğunu söylemektedir. İbni Hibbân "Bu, Ümeyye'nin mürsel olarak rivâyet ettiklerindedir." demektedir. O, Ümeyye'nin sahâbî olup olmadığı konusunda şüpheye düşmüştür. İstîfâb'da İbni Abdilber "Bence sahâbî olduğu doğru değildir." demekte

¹²⁴⁷ Tirmizî, Sünen, IV/206

¹²⁴⁸ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, I/292 (859)

¹²⁴⁹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/262

¹²⁵⁰ Münzirî- et- Terğîb ve't- Terhîb, IV/68 (4829)

¹²⁵¹ Mübârekfûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, V/291 (24).

¹²⁵² Süyûtî, el- Câmiu's- Sağîr, I/314 (578)

Üsdü'l- Ğabe'de "Güvenilir bir kimsedir, sahabi değildir, hadîs mürseldir." İsâbe'de ise "Hz. Peygamberle, arkadaşlık etmemiş ve onu görmemiştir." bilgilerine yer verilmektedir."¹²⁵³

Sonuç olarak biz de, imamların görüşleri doğrultusunda, "Râviler güvenilir kimselerdir. Ancak hadîs, Rasûlullah'a, sahabî olup olmadığı tartışmalı, sika bir isim tarafından ulaştırıldığı için mürsel olma ihtimali kuvvetlidir." değerlendirmesini yapıyoruz.

YÜZ ONUNCU HADİS

Hadîsin verilişi: "...Ve ba'zı yerde fukarây-ı müslimîne mülâkî olsalardı, "Bizi duâdan unutma."didikleri hem rivâyet-i sahîh ile rivâyet olunmuş ve kütüb-i ehâdîs'te zikr kılınmıştır..." (Mesnevî Şerhi, VI/199)

Tahric: Hz. Peygamber'in fakirlerden duâ istediğine dâir bir rivâyet bulamadım. Ancak umreye gitmek isteyen Hz. Ömer'e *يا أخي لا تنسنا في دعائك* dediğine dâir rivâyetler Tirmizî'nin, Ebû Dâvûd'un, İbn Mâce'nin ve Beyhakî'nin Sünen'lerinde, Bezzâr, Ahmed İbn Hanbel, Tayâlisî ve Abd. İbn. Humeyd'in Müsned'lerinde ve Deylemî'nin Firdevs'inde yer almaktadır. Tirmizî hadîs hakkında hasen sahîh değerlendirmesini yapmaktadır. Rivâyetlerin hepsi Hz. Ömer'dendir.¹²⁵⁴

Hz. Peygamber'in fakirlerin gönüllerinin alınması gerektiğine işâret eden, onlar sebebiyle insanlara yardım edildiğine ve rızık verildiğini belirten hadîslerine örnek verecek olursak;

أبغوني ضعفاءكم فإنما ترزقون و تنصرون بضعفائكم "Zayıflarınız sebebiyle yardım isteyiniz. Şüphesiz ki siz zayıflarınız sebebiyle rızıklandırılıyor ve yardım görüyorsunuz" Bu hadîs, İbn. Hibbân'ın Sahîh'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde, Tirmizî'nin, Beyhakî'nin, Ebû Dâvûd'un ve Nesâî'nin Sünen'lerinde, Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde, Münzirî'nin et-Terğîb ve't- Terhîb'inde ve Deylemî'nin Firdevs'inde yer almaktadır. Münzirî'nin rivâyeti Ebû Hureyre'den, diğerleri Ebû'd- Derdâ'dandır. Hâkim bu hadis hakkında, "İsnâdı sahîhtir, fakat tahric etmemişlerdir. Sa'd İbn. Ebî Vakkâs hadîsi daha sahîh olduğu için onu rivâyet etmişlerdir." demektedir. Tirmizî'ye göre hadîs hasen sahîhtir.¹²⁵⁵

¹²⁵³ Münâvî, Feyzu'l Kadir V/219.

¹²⁵⁴ Tirmizî, Sünen, V/559 (3562); Beyhakî, Sünen, V/251 (10095); Ebû Dâvûd, Sünen, II/80 (1498); İbn. Mâce, Sünen, II/966 (2894) Bezzâr, Müsned(1-3), I/231 (119); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/29 (195); Tayâlisî, Müsned, I/4 (10); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/241 (740); Deylemî, Firdevs, V/309 (8276)

¹²⁵⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, XI/85 (4767); Hâkim, Müstedrek, II/116 (2509), II/157(2641); Tirmizî, Sünen, IV/206 (1702); Beyhakî, Sünen, III/345 (6181), VI/331 (12684); Ebû Dâvûd, Sünen, III/32 (2594); Nesâî, Sünen, III/30 (4388); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VI/45 (3179); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/198 (21779); Münzirî, et-Terğîb ve't- Terhîb, IV/71 (4843); Deylemî, Firdevs, I/76 (226).

قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إنما ينصر الله قال Sa'd İbn. Ebî Vakkâs hadîsi ise şöyledir: “Allah Müslümanlara zayıflarının duası sebebiyle yardım eder.” Bu rivâyet Taberânî'nin Mu'cemu'l- Evsat'ında ve Heysemî'nin Mecme'u'z- Zevâid'inde yer almaktadır.¹²⁵⁶ Sa'd İbn Ebî Vakkas'tan هل ترزقون و هل تضعفانكم و تنصرون إلا بضغفانكم “Zayıflarınız sebebiyle rızıklandırıldığınızı, yardım edildiğini bilmiyor musunuz?” şeklinde gelen rivâyeti ise, Buhârî, Ahmed İbn Hanbel, Taberânî, Beyhakî, Abdürrezzâk ve daha pek çok muhaddis rivâyet etmişlerdir.¹²⁵⁷

Buhârî ve Müslim'den başka, pek çok kaynakta da geçen şu hadîs te 133. hadîste zikredilen manaya uygundur: ألا أخبركم بأهل الجنة قالوا بلي قال صلى الله عليه و سلم كل ضعيف مستضعف لو “Hz. Peygamber (S.A.V) “Size Cennetlik olanları haber vereyim mi?” diye sordu. “Evet ey Allah'ın Rasûlü!” dediler. “Onlar, herkesin hor gördüğü fakir ve zayıf kimselerdir. Dilediklerini Allah'ın yapacağına yemin etseler, Allah dilediklerini yerine getirir.” buyurdu. Sonra yine sordu: “Size Cehennemlik olanları haber vereyim mi?” “Evet ey Allah'ın Rasûlü!” dediler. “Onlar, insafsız, kendini beğenmiş, mağrur kimselerdir.” buyurdu.” Bu hadîs Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân'ın Sahîh'lerinin yanı sıra daha pek çok kaynakta da yer almaktadır.¹²⁵⁸ Rivâyetlerin hepsi Hârîse İbn. Vehb'den'dir.

Netîce itibarıyla, fakirlerin ve zayıfların duâsı sebebiyle insanların rızıklandırıldığına dâir rivâyetler sahihtir. Ancak Rasûlullâh'ın (S.A.V) fakirlerden duâ istediğine dâir bir rivâyet tesbit edilememiştir.

YÜZ ON BİRİNCİ HADİS

”أنا عند منكسرة القلوب“

“Ben kalbi kırık kimselerin yanındayım”

Hadîsin Verilişi: “... Belki ol Hazretin fukarâ ve mesâkînden duâ taleb eylemesi anın için idi ki, bilürdü ol şehriyâr hakikat-ı şâhâne olan hazîneyi münkesîru'l-kulûb olan fukarâ ve mesâkînin vîrân ve harâb olan kalplerinde kor. Kemâ Kalallâhu Teâlâ fi hadîsil kudsi: أنا عند منكسرة القلوب...” (Mesnevî Şerhi, VI/200)

¹²⁵⁶ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, II/367 (2249), IV/263 (4148); Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, V/329

¹²⁵⁷ Buhârî, Sahîh, III/1061(2739); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/173 (1493); Taberânî, Mu'cemu's- Sağir, I/92 (123); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VII/337 (10495); Abdürrezzâk, Musannef, V/303 (9691)...

¹²⁵⁸ Müslim, Sahîh, IV/2190 (2853); Buhârî, Sahîh, IV/1870 (4634), V/2255 (5723), VI/2452 (6281); İbn. Hibbân, Sahîh, XII/492 (5679)

Tahric: Rivâyet Beyhakî'nin Zühd'ünde, Sırrî'nin Abdülkerim İbn. Reşîd'den nakli olarak, Dâvûd Aleyhisselâmın “Rabbim seni nerde bulabilirim?” sorusuna verilen cevap şeklinde geçmektedir.¹²⁵⁹ İbn Ebî Âsım Zühd'ünde ve Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sında ise bu rivâyet, Hz. Musâ'ya Allah'ın cevabı şeklinde yer almaktadır.¹²⁶⁰ Ebû Nuaym başka bir yerde ise rivâyeti, Hz. Davûd'a cevap şeklinde nakletmektedir.¹²⁶¹ İbnül Cevzî de Sıfâtü's- Safve'de, Dâvûd (A.S)'a vahiy şeklinde bu rivâyeti aktarmaktadır.¹²⁶²

Münâvî bazı yerlerde rivâyeti bazı İlâhî kitaplarda geçtiği gibi ifâdesiyle, bazı yerlerde ise Kâlellâhu Teâlâ ifâdesiyle vermektedir.¹²⁶³ Aclûnî rivâyet hakkında “Aslı yoktur” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹²⁶⁴

Ahmed Yıldırım müteber hadîs kitaplarında yer almayan bu rivâyetin zayıf ve mevzû rivâyetleri ihtivâ eden eserlerde yer aldığını söylemekte¹²⁶⁵, Aliyyü'l- Kârî'nin aslının olmadığını söylediğine¹²⁶⁶ işâret etmektedir. İzmirli İsmail Hakî'nin, tasavvuf kitaplarında bulunan bu gibi rivâyetlerin, muhaddislerin yanında, Nebînin sözü olmadığını söylediğini¹²⁶⁷ belirterek, “Bu rivâyetin hadîs olmadığı açıktır.”¹²⁶⁸ hükmüne varmaktadır.

Muhittin Uysal da “Sûfîler tarafından büyük ilgi gören haber, orijinal hadîs koleksiyonlarında değil Mevdûât ve Duafâ kitaplarında yer almaktadır.” demektedir, sözün sûfî sözü veya İsrâiliyyat içinde geçen bir söz olabileceğine işâret etmekte ve şu hükme varmaktadır: “Sonuçta ister sûfî sözü, isterse İsrâiliyyât kaynaklı bir haber olsun, onun Hz. Peygamber(S.A.V)'e âit merfû bir hadîs olmadığı anlaşılmaktadır.”¹²⁶⁹

Sonuç olarak; yukarıda geçen kaynaklardan ve yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, rivâyetin Hz. Peygamber'e âit bir söz olmadığı ortadadır.

YÜZ ON İKİNCİ HADİS

“ افضل العبادۃ إنتظار الفرج ”

“ İbadetin en hayırlısı, sıkıntılardan kurtulup ferahlığa kavuşmayı (Allah'tan) beklemektir.”

¹²⁵⁹ Beyhakî, Zühd, II/162 (367)

¹²⁶⁰ İbn Ebî Âsım, Zühd, I/75; Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, II/364, VI/177

¹²⁶¹ Ebû Nuaym, a.g.e., IV/32

¹²⁶² İbnül Cevzî, Sıfâtü's- Safve, II/293

¹²⁶³ Münâvî, Feyzü'l -Kadir I/519, II/69.

¹²⁶⁴ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/234 (614)

¹²⁶⁵ Sehâvî, Mekâsîd, s.169 (188); Aclûnî, a.g.e., I/203 (614)

¹²⁶⁶ Aliyyü'l- Kârî, el- Esrâr, s.138 (h.no:70)

¹²⁶⁷ Siyer-i Celîle-i Nebeviyye, s.96.

¹²⁶⁸ Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.249.

¹²⁶⁹ Muhittin Uysal,a.g.e.,s.335-336.

Hadîsin Verilişi: “...Ey sūfî! Her zahmet ve mihnet ve belâ ve âfet ki sana âlem-i a‘lâ’dan gele veyâhud bir kimse yüzünden irâdet-i Hak’la sana vâsıl ola ve nefsinî âzurde ve rencîde kıla, **قل كل من عند الله** âyet-i kerîmesinin mûcibince bu dahî Allah’tandır deyub ol mihnet ve âfetten sonra hil’ate muntazır ola. **أفضل العبادة إنتظار الفرج** buyurulmuşdur...”(Mesnevî Şerhi, 202)

Tahric; Bu hadîsi Tirmizî Sünen’inde Abdullah İbn Mes‘ûd’dan rivâyet etmekte ve şöyle demektedir: “Hammâd İbn. Vâkıd bu hadîsi rivâyet etmiştir. Onun rivâyetine muhâlefet edenler olmuştur. Hammâd İbn. Vâkıd, Saffâr’dır, hâfız değildir. Bize göre Basra’lı bir şeyhtir. Bu hadîsi Ebû Nuaym da (Hammâd gibi) İsrâil’den Hâkim İbn. Cübeyr ve bir adam kanalıyla Hazreti Peygamberden rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym’ın hadîsi daha güvenilir benzemektedir.”¹²⁷⁰

Taberânî’nin Mu‘cemu’l- Evsat ve Mu‘cemu’l- Kebîr’de, Beyhakî’nin Şuab’da Abdullah İbn Mes‘ûd’dan rivâyet ettiği hadisi, Kuzâî ve Deylemî, Enes (R.A)’den rivâyet etmişlerdir.¹²⁷¹ Hadis Münzirî’nin et- Terğîb’inde ve Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’inde de yer almaktadır.¹²⁷² Enes’ten gelen bu rivâyet hakkında Heysemî, “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senede bilinmeyen biri var.” demektedir.¹²⁷³

İbn. Adiyy Abdullah İbn Mes‘ûd hadîsinin râvîlerinden Hammâd İbn. Vâkıd es-Saffâr hakkında, “hatası ve vehmi çok” değerlendirmesinde bulunmaktadır. el- Mizzî ise aynı şahıs hakkında, Buhârî’nin “münkeru’l- hadîs”, Tirmizî’nin “hâfız değil”, Ebû Zur’a’nın “leyyinü’l- hadîs”, Ebû Hâtim’in “kuvvetli değil, hadîsi zayıf” değerlendirmelerinde bulunduğuna dikkat çekmektedir.¹²⁷⁴

Aclûnî, **من الله تعالى** ziyâdesiyle naklettiği hadîsi, Beyhakî ve Kuzâî’nin Enes’ten rivâyet ettiklerini belirtmektedir.¹²⁷⁵ Başka bir yerde naklettiği hadis hakkında ise Aclûnî, Tirmizî’nin İbn. Mes‘ûd’dan rivâyet ettiğini, Irâkî’nin zayıf, Hâfız İbn. Hacer’in ise hasen dediğini söylemektedir.¹²⁷⁶

Fethu’l-Vehhâb’da hadîsin tahriciyle ilgili olarak şu bilgilere yer verilmektedir;

“Hadîsi Beyhakî, Şuab’da, Kuzâî, Müsned’de her ikisi de Süleyman İbn. Seleme el-Habâirî tarîkiyle, Bakıyye, Zührî, Enes yoluyla Hazreti Peygamber’den rivâyet etmişlerdir.

¹²⁷⁰ Tirmizî, Sünen, V/565 (3571) (Tirmizî, Daavât, 115)

¹²⁷¹ Taberânî, Mu‘cemu’l- Evsat, V/230 (5169); Mu‘cemu’l- Kebîr, X/101 (10088); Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb, II/245 (1283); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, II/43 (1124); Deylemî, Firdevs, I/355 (1426)

¹²⁷² Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, II/316 (2533); Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, II/44, IV/108

¹²⁷³ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, X/147.

¹²⁷⁴ İbn. Adiyy, el- Kâmil, II/248 (422); el- Mizzî, Tehzîbü’l- Kemâl, VII/292 (1491)

¹²⁷⁵ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/178 (471)

¹²⁷⁶ Aclûnî, a.g.e, I/558 (1507). Daha geniş bilgi için bkz. a.g.e, I/239 (627)

Ancak Beyhakî şu metni de vermiş; **انتظار الفرج عبادة** ve bunu Nuaym İbn. Hammad, Bakiyye, Mâlik, Zührî kanalıyla mürsel olarak Peygamber'den rivâyet etmiştir. Beyhakî bu mürsel rivâyetin (diğerinden) evlâ olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Halili de, İrşad'da benzer şey söylemiştir. Bu rivâyeti Tirmizî, Daavât bölümünde, İbn. Ebî Dünya, el-Ferac'da, Askerî, Emsal'de, Beyhakî, Şuab'da, Deylemî, Firdevs'te hepsi de, Hammad İbn. Vâkîd, İsrâil İbn. Yunus, Ebû İshak Hemedânî, Ebû'l-Ahves, İbn. Mes'ûd yoluyla Peygamber'den rivâyet etmişlerdir. Hadîsin metni şu şekildedir; **سَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ مِنْ فَضْلِهِ، وَ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ أَنْتَظَارُ الْفَرْجِ** “Allah'dan fazlını isteyiniz. Allah fazlından istenmesini sever. En fazîletli ibâdet sıkıntıdan kurtulmayı beklemektir.”¹²⁷⁷

Tirmizî, “Hammad İbn. Vâkîd bu şekilde rivâyet etmiştir, o hafız değildir” demiştir. Ebû Nuaym hadîsi, İsrâil, Hakîm İbn. Cübeyr ve bir adam yoluyla Rasûlullah'dan rivâyet etmiştir ki, Ebû Nuaym'ın hadîsi sahîh hadîse haha çok benzemektedir. Beyhakî de şöyle demiştir; “Hammâd teferrüd etmiştir ve kavi (sağlam) bir râvî değildir. Ancak kitabın baş tarafında geçtiği üzere Hafız (İbn Hacer) hadîsin hasen olduğuna hükmetmiştir. Onun bu kanaati hadîsin şevaidleri olması sebebiyledir. Hadîsi Beyhakî de Kays İbnü'r-Rebî', Hakîm İbn. Cübeyr, Saîd İbn. Cübeyr ve İbn. Abbas yoluyla Rasûlullah'tan rivâyet etmiştir ki, hadîsin lafzı şu şekildedir; **أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ تَوْقِعُ الْفَرْجِ**¹²⁷⁸

Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb'da **انتظار الفرج بالصبر عبادة** metniyle bir hadîs daha rivâyet etmektedir (Fethu'l-Vehhâb, II/50 (32)). Bu hadîsi Kuzâî, Müsned'de 44,45'te İbn Ömer ve İbn. Abbâs'tan rivâyet etmiştir. (İbn. Abbas hadîsinde itham olunan râvî vardır-Tahkikten) ve Askerî de Emsal'de Amr İbn. Humeyd el-Kâdî', Leys İbn. Sa'd, Nâfi' ve İbn. Ömer yoluyla Rasûlullah'tan rivâyet etmişlerdir. Râvî Amr İbn. Humeyd'i Süleyman, hadîs uyduranlar arasında saymıştır.

İbn. Hibbân Sikât'ta; “Rivâyetlerinde sadûktur. Leys'ten yaptığı rivâyetinde değıştirme-karıştırma (kalb) yapmıştır” demiş ve bu hadîsi misâl olarak vermiştir. Sonra da şöyle demiştir; “Burada (râvînin) vehmi sözkonusudur. Râvînin hata yaptığı hadîsi terketmek ve başkasıyla ihticacda bulunmak gerekir.”

Başka bir tarikten gelen, İbn. Ebî'd-Dünya'nın, el-Ferac'da, Beyhakî'nin Şuab'da tarîkiyle, Deylemî'nin Müsnedü'l-Firdevs'te Ali İbnü'l-Hüseyn'den, babası ve dedesi Ali

¹²⁷⁷ (Hakim İbn Habir, Hammad İbn Vakid'den daha zayıftır. Cuzcani onu yalancılıkla suçlamıştır. (Bezzâr,3138; Kuzâî,1283; Hatîb, II/155; Tirmizî, 3642; İbnu Ebî'd-Dünya, el-Kanaatu ve't-Taaffuf, 1/102/1; et-Terğîb, II/89; İbnu Adiy, II/665; Taberânî, Kebîr, 10088-Fethu'l-Vehhâb tahkikinden)

¹²⁷⁸ el- Ğumârî, Fethu'l-Vehhâb, II/303

İbn. Ebî Tâlib yoluyla rivâyet ettiği bir hadîs daha vardır ki, metni şu şekildedir; **أنتظار الفرج من** ¹²⁷⁹ **الله عبادة، و من رضى بالقليل من الرزق رضى الله منه بالقليل من العمل**

Ali Yardım Kuzâî rivâyeti ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir; Kuzâî rivâyeti olan **أنتظار الفرج بالصبر عبادة** hadîsini Kuzâî'nin birisi İbn. Abbâs'tan diğeri İbn. Ömer'den rivâyet ettiği bu metin de senedli olarak diğerkaynaklarda bulunmamaktadır. Kuzâî tek kaynak durumundadır.¹²⁸⁰ Kuzâî rivâyeti için Suyûtî, “zayıf” rumuzunu koyar.^{1281 1282}

Netîce itibarıyla, yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

YÜZ ON ÜÇÜNCÜ HADİS

“ لو كانت الدنيا تزن عند الله جناح بعوضة ما سقى منها كافرا شربة ”

“ Şâyet dünyanın Allah katında sinek kanadı kadar değeri olsaydı, kaffire dünyadan bir yudum su bile içirmezdi.”

Hadîsin Verilişi: “... Cümle dünyanın indallah bahâsı cenâh-ı beûza kadar. Belki cümle dünyanın indallah peri peşte kadar hem vezn ve mikdârı yoktur. Kemâ Kâle Aleyhisselâm: ...”(Mesnevî Şerhi, VI/202)

Tahric: Tirmizî hadîsi Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet etmekte ve “Bu hadîs bu vecihten sahîh garip bir hadîstir” değerlendirmesini yapmaktadır.¹²⁸³ Hâkim ise Müstedrek'inde Sehl İbn. Sa'd'dan rivâyet ettiği hadîsin sonunda, “İsnâdı sahîhtir, fakat tahric etmemişlerdir” demekte, Zehebî ise Telhîs'te senette yer alan Zekeriyâ İbn Manzûr'un zayıf bulunduğunu söylemektedir.¹²⁸⁴ İbn Mâce, Taberânî, Ahmed İbn Hanbel ve Beyhakî de hadîsi Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet etmektedirler.¹²⁸⁵ Ebû Nuaym ve Münzirî de hadîsi Sehl'den rivâyet edenler arasındadırlar. Ebû Nuaym hadîsi İbn Abbas'tan da rivâyet etmektedir.¹²⁸⁶

Kuzâî Müsnedü'ş- Şihâb'da hadîsi İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den, Deylemî Firdevs'te Enes İbn Mâlik'ten rivâyet etmektedir.¹²⁸⁷ Heysemî Ebû Hureyre'den gelen hadîsi Bezzâr'ın

¹²⁷⁹ el- Ğumârî, Fethu'l-Vehhâb, I/49,50

¹²⁸⁰ Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, vr 7a, r.31.

¹²⁸¹ el-Camiu's-Sağir, I/108 Ayrıca bkz. El-Mekasîd, 260; Keşfü'l-Hafâ, II/21(Ayrıca bkz. I/178 (471); Esne'l-Metâlib, 128.

¹²⁸² Ali Yardım, Mesnevî Hadisleri, s.154.

¹²⁸³ Tirmizî, Sünen IV/560 (2320) (Tirmizî, Zühd, 13)

¹²⁸⁴ Hâkim, Müstedrek, IV/341 (7847)

¹²⁸⁵ İbn Mâce, Sünen, II/1376 (4110); Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI/157 (5840, VI/178 (5921); Ahmed İbn.

Hanbel, Zühd, I/63 (128); Beyhakî, Şuabu'l-İmân VII/325 (10465), (10466)

¹²⁸⁶ Münzirî, et-Terğîb, IV/83 (4896); Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, III/253 Sehl İbn. Sa'd'dan, III/304 ve VIII/290 İbn. Abbâs'tan.

¹²⁸⁷ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/316 (1439), II/317 (1440); Deylemî, Firdevs, III/342 (5034)

rivâyet ettiğini, senede yer alan Tev'eme'nin kölesi Salih'in sika fakat karıştıran bir kimse olduğunu, fakat diğer ricâlinin ise sika olduğunu belirtmektedir.¹²⁸⁸ Ahmed İbn Hanbel hadîsi Ebû Hureyre'den de rivâyet etmiştir.¹²⁸⁹

Beyhakî Sehl'in yanı sıra Sa'd el-Makberî'den, Münâvî ise Amr İbn. Mürre'den hadîsi rivâyet etmektedirler.¹²⁹⁰ Hadis ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde, Ruyânî'nin Müsned'inde ve Hennâd'ın Zühd'ünde yer almaktadır.¹²⁹¹ İbn. Adiy, Sehl ibn. Sa'd hadîsinin râvîlerinden, Abdulhâmid İbn. Süleymân maddesinde, sika olmayan bir râvî eleştirisinde bulunmaktadır.¹²⁹² Ukaylî ise aynı râvî için, "Leyse bi şey" demektedir.¹²⁹³ Hadîse Aclûnî de Keşfü'l- Hafâ'sında yer vermiştir.¹²⁹⁴

Müsnedü's-Şihâb'ın tahrirci olan Fethu'l-Vehhâb'da Ahmed el-Ğumârî şu bilgileri vermektedir; "Kuzâî Müsned'inde Muhammed İbn. İbrâhîm İbn. Ebî Avn, Ebû Mus'ab, Mâlik, Nafi', İbn. Ömer yoluyla Rasûlullah'tan rivâyet etmiştir.¹²⁹⁵ Hadîsi Tirmizî, Taberânî Kebîr'de, Ebu Nuaym Hilye'de, Kuzâî, Muhtara'da hepsi de Abdulhamid İbn. Süleyman, Ebû Hâzım, Sehl İbn. Sa'd es-Sa'dî yoluyla Rasûlullah'tan rivâyet etmiştir.¹²⁹⁶ Tirmizî bu rivâyet için, "Bu vecihten sahîh-ğaribtir" değerlendirmesi yapmaktadır. Bende bulunan Tirmizî nüshasında bu değerlendirme mevcuttur. Bir grup ta Tirmizî'den bu şekilde nekletmişlerdir. *Ancak muhtemelen bu değerlendirme Tirmizî'nin güvenilir nüshalarında bulunmamaktadır. Çünkü Abdulhamid İbn. Süleyman hadîsi yazılan kimselerdendir (Mimmen yüktebu hadîsuhu). Bu değerlendirme siğası cerh siğalarındandır.*

Hadîsin mutabileri vardır; Hadîsi, İbn. Mâce ve Hâkim, Ebû Yahyâ Zekeriyâ İbn. Manzûr, Ebu Hâzım yoluyla tahrir etmişlerdir. Hâkim, "Bu hadîs sahîh isnâdlıdır" demektedir. Zehebî, Zekeriyâ İbn. Manzûr'un taz'îf edildiğini söylemektedir.¹²⁹⁷ Hadîsin daha başka şevâhidi de vardır ki Elbani onları Silsiletü's-Sahîha'da (II/305,307,658,661) zikretmiştir.

¹²⁸⁸ Heysemî Mecmeu'z-Zevâid, X/288.

¹²⁸⁹ Ahmed İbn. Hanbel, Zühd, I/64 (130)

¹²⁹⁰ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/327 (10470); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/55.

¹²⁹¹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII/78 (34324); Ruyânî Müsned, II/214 (1059); Hennâd, Zühd, I/321(57812), II/412 (800)

¹²⁹² İbn. Adiy, el-Kâmil, V/319 (1467)

¹²⁹³ Ukaylî, Zuafâ, III/46 (1004)

¹²⁹⁴ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/17 (15), II/207- 208 (2107).

¹²⁹⁵ (Bu hadîsi; Kuzâî (1439) ve Hatîb (IV/92) te rivâyet etmişlerdir. Elbanî, Silsiletü's-Sahîha'da (II/660) "Sened ğarabetiyle beraber sahîhtir" değerlendirmesini yapmaktadır. Tahkikten)

¹²⁹⁶ (Bu hadîsi; Tirmizî (2422); Taberânî, Kebîr (5921); Hilyetu'l-Evliyâ (III/253); İbn Adiy (V/1956); Ukaylî (III/46) da rivâyet etmişlerdir.)

¹²⁹⁷ İbn. Mâce (4110); Hâkim (IV/306); İbn. Ebî Âsım, el-İsmetu ve'z-Zühd (128).

Ed-Dûrî bir keresinde İbn. Maîn'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir; (Zekeriyâ İbn. Manzûr) *sakıncalı biri değildir (la be'se bih)*. Onda bir haslet vardı bu sebeble bazıları onu tufeylî(aslak, avantacı) zannettiler. Osman ed-Dârimî'de aynı şekilde İbn Maîn'den naklen, *sakıncalı birisi değildir* demektedir.¹²⁹⁸

Sonuç olarak; hadis zayıftır.

YÜZ ON DÖRDÜNCÜ HADİS

“ إن الله تعالى يلقى الحكمة على السنة الواعظين بقدر همم المستمعين ”

“ Allah Teâlâ hikmeti, vaizlerin dillerine dinleyenlerin ğayretleri (himmeleri) ölçüsünde koyar.”

Hadîsin Verilişi: “...Çün ol kıssahân kendi meclisinde olan cemiyetten kelâmı cezb idici müstemi‘ buldı. Anın cümle eczâsı çünkim hikâyet söyleyici olmuşdı. Ve anların hüsn-i istima‘ını görüb hikâyet söylemekte temâm-ı şevka ve zevke gelmişti. Kale Sallallâhu Aleyhi ve Sellem; *إن الله تعالى يلقى الحكمة على السنة الواعظين بقدر همم المستمعين* (Mesnevî Şerhi, VI/204)

Kaynaklarda bu lafızla herhangi bir hadîs tesbit edemedim.¹²⁹⁹

YÜZ ON BEŞİNCİ HADİS

“ لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ”

“ Sen olmasaydın, kainatı yaratmazdım.”

Hadîsin Verilişi: “...Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretlerinin Hazreti Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'e hitâben *لولاك لولاك لما خلقت الافلاك* buyurdıkları hadîs-i kudsî, bu ma'nâyı müş'ir ve bu nükteyi mezkûr olur ki, kâr-ı İlâhî ve sun'-ı nâmütenâhî tiz görücü gözden ve mübalağayla nazar kılıcı bir insandan ötürü olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/205)

Tahric: Aliyyü'l-Kârî el-Masnû'da, Saġani'nin hadîse mevzu dediğini belirtmekte,¹³⁰⁰ Aclûnî de Aliyyü'l-Kârî gibi Saġânî'nin mevzû dediğini aktarmakta ve şöyle demektedir; “Ben de derim ki, her ne kadar hadîs olmasa bile manası doğrudur.”¹³⁰¹ Deylemî Firdevs'te, İbn. Abbâs'tan; *يقول الله عز وجل وعزتي وجلالي لولاك ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت الدنيا* “Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurdu: İzzetime ve celâlime yemîn olsun ki sen olmasaydın

¹²⁹⁸ El- Ğumârî, Fethu'l-Vehhâb, II/366-367

¹²⁹⁹ Aynı hadis için bkz. Mesnevî Şerhi, I/6.

¹³⁰⁰ Aliyyü'l-Kârî, el-Masnû', I/150 (8031)

¹³⁰¹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/214 (2123)

cenneti yaratmazdım. Sen olmasaydın dünyayı yaratmazdım.” metniyle benzer bir rivâyet nakletmekte, Aclûnî ise bu hadîse benzeyen bir hadîsi Deylemî'nin İbn. Ömer'den rivâyet ettiğini söylemekte ve herhangi bir yorum yapmamaktadır.¹³⁰² Hâkim de Müstedrek'te İbn. Abbâs'tan benzer bir rivâyet vermekte ve “İsnâdı sahîh olan bir hadîstir, fakat Şeyhân rivâyet etmemiştir” demekte, Zehebî ise hadîsin mevzu olduğunu düşünmektedir.¹³⁰³ Zehebî, Mîzan'da da Hakim'in Müstedrek'te verdiği İbn. Abbâs hadîsi için “Mevzu olduğunu düşünüyorum”, râvî Amr İbn. Evs için, “Hâli bilinmiyor” demektedir.¹³⁰⁴ İbn Hayyan Ebû Muhammed el-Ensârî de Tabakâtü'l-Muhaddisîn bi Isbehân adlı eserinde, Ebû Amr Hemmâm İbn. Muhammed maddesinde İbn. Abbâs hadîsine yer vermektedir.¹³⁰⁵

Muhittin Uysal hadisin geçtiği tasavvuf menşeli kaynaklara işâret ettikten sonra şöyle demektedir: “Ali el-Kârî, Aclûnî ve Şevkânî hadîs hakkında Sağani'nin “uydurmadır” hükmünü naklettikten sonra, İbn. Hacer, Ali el-Kârî ve Aclûnî “Hadîs değilse de manası sahîhtir” açıklamasını yapmışlardır.¹³⁰⁶ Benzer bilgileri nakleden Leknevî ve Elbanî de hadîsin uydurma olduğuna hükmetmişlerdir.¹³⁰⁷ İzmirli İsmail Hakkı'da onun hadîsçiler tarafından Peygamber sözü kabul edilmediğini tesbit etmiştir.¹³⁰⁸

Rivâyetin mana olarak aynı olmakla birlikte küçük lafız farklılıkları ile çeşitli şekilleri nakledilmiştir. Bu rivâyetlerden İbn. Abbâs'a ait olduğu bildirilen ve kaynağı itibâriyle merfu olan birine göre, Cebrail Hazreti Peygambere gelmiş ve “Ey Muhammed, sen olmasaydın ne cenneti, ne cehennemi yaratırdım” demiştir. Yine Aliyyü'l-Kârî'nin söylediğine göre İbn. Asâkir rivâyeti, “Sen olmasaydın, dünya yaratılmazdı” şeklindedir.¹³⁰⁹

Lafızlarında farklılık bulunsa da, mana itibâriyle aynı olan hadîslerin uydurma oldukları kesindir. Nitekim yukardakiler dışında başka mevzuat kitapları da bu hadîslere yer vermişlerdir.^{1310,1311}

¹³⁰² Deylemî, Firdevs, V/227 (8031); Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/46 (91)

¹³⁰³ Hâkim, Müstedrek, II/671 (4227)

¹³⁰⁴ Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, V/299 (6336)

¹³⁰⁵ İbn Hayyan Ebû Muhammed el-Ensârî, Tabakâtü'l-Muhaddisîn bi Isbehân, III/287 (362)

¹³⁰⁶ Aliyyü'l-Kârî, Esrâr, s.288; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/164; Şevkânî, el-Fevaid, s.326

¹³⁰⁷ Leknevî, el-Âsâru'l-Merfûa, s.44; Elbanî ed-Daife, I/450.

¹³⁰⁸ İzmirli İsmail Hakkı, Siyer, s.97.

¹³⁰⁹ Sâbûnî, el-Müntekâ min İsmeti'l-Evliyâ, 129,130; Ali el-Kârî, el-Esrâr, s.288; Leknevî, el-Âsâru'l-Merfûa, s.45

¹³¹⁰ İbnü'l-Cevzî, el-Mevzûât, I/289; Sağânî el-Mevzûât, s.52; Suyûtî, el-Leâlî, I/271-272; Fettehî, Tezkira, s.86; Ezherî, Tahzîru'l-Müslimîn, s.162; Ali Yardım, Mesnevî Hadîsleri, 140-141.

¹³¹¹ Muhittin Uysal, a.g.e, 280-281

Muhittin Uysal'ın atıfta bulunduğu Ali Yardım, mevzûât kitaplarında verilen bilgileri aktarmış ve Hâkim ve Taberânî'nin aktardığı benzer rivâyetleri vererek değerlendirmelerde bulunmuştur. O şöyle demektedir:

“Aşağı yukarı bu manayı (لو لآك لما خلقت الأفلاك) teyid eden diğere bir hadîs nakledilir ki şöyledir; حدثنا على بن همشاذ العدل أملاً ثنا هارون بن العباس الهاشمي ثنا جندل بن والى ثنا عمرو ابن اوس الانصارى ثنا سعيد ابن ابى عروبة عن قتادة عن سعيد بن السيب عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: اوحى الله الى عيسى عليه السلام: يا عيسى، آمن بمحمد و امن من ادركه من امتك ان يؤمنو به فلو لا محمد ما خلقت ادم، ولو لا محمد ما خلقت الجنة و لا النار. ولقد خلقت العرش على الماء فاضطرب فكتبت عليه لا اله الا الله محمد رسول الله فسكن

İbnu Abbas'dan (RA); Cenâb-ı Allah İsâ Aleyhisselâma “Ya İsâ! Muhammed'e inan ve ümmetinden ona ulaşanlara da inanmalarını emret. Eğer Muhammed olmasaydı Âdem'i yaratmazdım. Muhammed olmasaydı ne cenneti yaratırdım ne de cehennemi. Arşu su üzerinde yaratmıştım da, sallanmaya başladı. Nihâyet üzerine “Lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlullah” yazdım da böylece sakinleşti” buyurmuşlardır.

Bu hadîs sadece, Hâkim'in Müstedrek'inde yer almaktadır. El-Hâkim hadîsin değere hükmü için; “Bu, senedi sahîh bir hadîstir” der.¹³¹² Fakat Zehebî, gerek Telhîs'ül-Müstedrek'te ve gerekse Mîzân'da bu hükmü reddeder. Telhîs'de: “Bunun Saîd (İbn. Ebî Arûbe) üzerine uydurulmuş bir söz olduğunu zannediyorum” der. Mizân'da ise, senedde bulunan bir sonraki râvî Amr İbn. Evs hakkında ma'lûmât verirken: Amr İbn. Evs'in durumu meçhûldür. Münker bir haber nakletmiş ve bunu da el-Hâkim, Müstedrek'ine almıştır. Zannedersen bu Cendel İbn. Vâlig (ö.226) yolundan uydurulmuştur” der. Zehebî, her iki yerde de (اظنه) zannediyorum ki ifâdesini kullanmış ve kesin bir hüküm beyan etmekten çekinmiştir.¹³¹³

Ayrıca Taberânî ve el-Hâkim, müşterek sened ve metinle ikinci bir rivâyet daha kaydederler ki, şöyledir:

لما أذنب آدم صلي الله عليه وسلم الذنب الذي أذنبه رفع رأسه إلى العرش فقال: أسألك بحق محمد الا غفرت لي فأوحى الله إليه: وما محمد؟ ومن محمد؟ فقال: تبارك اسمك لما خلقتني رفعت رأسي إلى عرشك فإذا فيه مكتوب: لا اله الا الله محمد رسول الله. فعلمت أنه ليس أحد أعظم عندكدرامن جعلت اسمه مع اسمك فأوحى الله عز وجل إليه:

“يا آدم أنه آخر النبيين من ذريتك وان أمة آخر الأمم من ذريتك ولولاه يا آدم ما خلقتك.

Hız. Ömer (R.A.)' den : Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

¹³¹² Hâkim, Müstedrek, II/614-615

¹³¹³ Hâkim, Müstedrek, II/614-615; Zehebî, Mîzân, III/246 (6330)

“Adem (A.S) işlemiş olduğu günahı işlediği sırada başını arşa kaldırdı ve: “ Ya Rabbî! Muhammed hakkı için beni bağışlamamı niyâz ediyorum” dedi. Cenâb-ı Hak kendisine : Muhammed nedir? Muhammed kimdir? diye vahyetti. O da; Ya Rabbî! Senin ismin ne yücedir. Beni yarattığın zaman başımı arşa kaldırmıştım da orada “Lâ ilâhe illallâh Muhammedun Rasûlullah” yazılmış olduğunu görmüştüm. O zaman anladım ki, senin katında, ismini kendi ismin ile birlikte zikrettiğin kimseden daha değerli bir kimse yoktur. Bunun üzerine Cenab-ı Hak ona şöyle vahyetti; “Ey Adem! Eğer o olmasaydı seni yaratmazdım”¹³¹⁴ Hadîsin sıhhat derecesi hakkında el-Hâkim, “Bu senedi sahîh bir hadîstir” der. Zehebî ise Telhîs’de, “Ben de derim ki sahîh değil mevzûdur. Abdurrahman (dördüncü râvî) boş bir râvîdir” der.¹³¹⁵

Ahmet Yıldırım da hadîsin tahrici olarak benzer bilgileri verdikten sonra kanaatini şu şekilde açıklar; “...Hâkim’in mütesâhil olduğu da düşünülürse rivâyeti son derece ihtiyatla karşılamak gerekir.”¹³¹⁶

Rivâyeti sahih olarak niteleyen Hâkim’in yanı sıra, pek çok âlim hadîsi mevzû olarak nitelendirmişlerdir. Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında biz de hadîsin mevzu olduğunu düşünüyoruz.

YÜZ ON ALTINCI HADİS

“ تَنَاقَحُوا تَنَاقَحُوا ”

“ Evleniniz, çoğalmız.”

Hadîsin Verilişi: Dükkan sahibi ile kadının konuşması: “... Sen bizim vefret ve kesretimizi görürsün. Bunu ko dursun anı gör ki, bizim bu kadar vefretimiz ve kesretimiz var iken ve Hak Teâlâ Hazretleri bizi ricâl için halkeylemiş ve onları bizim ile muâmele kılsun deyû bizden birini taht-ı nikâhına alsun ve kendisini zinâ ve livâtadan hâfız ve sâyin olsun deyû emr eylemiş ve Hazreti Rasûl dahî تَنَاقَحُوا تَنَاقَحُوا deyû söylemiş iken bu bisât-ı zemînde bizimle muâşeret ve inbisât kılmak size teng (dar, ensiz) gelür..” (Mesnevî Şerhi, VI/212)

Tahric: Hadisi تَنَاقَحُوا lafzıyla Abdürrezzâk Musannef’inde, Saîd İbn. Ebî Hilâl’den rivâyet etmiştir.¹³¹⁷ Münâvî ve Aclûnî de hadisi bu lafızla eserlerinde nakletmektedirler.¹³¹⁸

Ancak hadis kaynaklarda daha çok تَزَوُّجًا lafzıyla yer almaktadır. Bu lafızla hadîsi Ebû

¹³¹⁴ Taberânî, el-Mu‘cemu’s-Sağîr, II/ 82-83; el-Hâkim, el-Müstedrek, II/615

¹³¹⁵ Ali Yardım, a.g.e, 140-141

¹³¹⁶ Ahmet Yıldırım, a.g.e, 121,122,123

¹³¹⁷ Abdürrezzâk, Musannef, VI/173 (10391)

¹³¹⁸ Münâvî, Feyzu’l-Kadîr, III/269, 291, 497; Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/380 (1021).

Dâvûd ve Nesâî, Ma'kil İbn. Yesâr'dan rivâyet etmişlerdir.¹³¹⁹ Hakim Ma'kil İbn. Yesâr'dan gelen bu hadis hakkında, "Sahîh bir hadîstir. Bu siğayla tahrir etmemişlerdir" demekte, Zehebîde Telhîs'ye onu tasdîk etmektedir.¹³²⁰

İbn Hibbân hadîsi hem Ma'kil İbn. Yesâr'dan, hem de Enes İbn. Mâlik'ten rivâyet etmektedir.¹³²¹ Ahmed İbn Hanbel hadîsi Enes İbn. Mâlik'ten, Beyhakî Sünen'inde Ebû Ümâme ve Ma'kil İbn. Yesâr'dan, Şuab'ında Enes'ten, Taberânî Kebîr'inde Ma'kil İbn. Yesâr'dan, Evsat'ında, Enes'ten ve Sehl İbn. Hanîf'den, Kuzâî, Enes'ten ve Mus'ab İbn. Sa'd'ın babasından nakli olarak rivâyet etmişlerdir.¹³²² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid'de Sehl İbn. Hanîf'den gelen hadîsi Taberânî'nin Evsat'ta rivâyet ettiğini, senette yer alan Mûsâ İbn. Ubeyde'nin zayıf olduğunu aktarmaktadır. Enes'ten gelen hadis için bir yerde, "Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir." derken, başka bir yerde, "Ahmed ve Taberânî, Evsat'ta rivâyet etmişlerdir. İsnadı hasendir." değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³²³ Hadis, Süyûtî'nin Câmiu's- Sağîr'inde, Münzirî'nin et-Terğîb'inde, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde ve Ebû Nuaym'ın Hilyetu'l-Evliyâ'sında da yer almaktadır.¹³²⁴ İbn, Adıyy el-Kâmil'inde Hassân İbn. Siyâh el- Erzak maddesinde Abdullah'dan gelen hadisi, Muhammed İbn. Sâbit el- Abdî'nin anlatıldığı bölümde Ebû Ümâme hadîsini nakletmektedir.¹³²⁵ Aclûnî Keşfü'l- Hafâ'da hadîsi "Ahmed Enes'ten merfu olarak nakletmiş, İbn. Hibbân sahih olduğunu söylemiştir" kaydıyla vermekte,¹³²⁶ 1021. hadiste ise, hadîsin, değişik metinlerle kimler tarafından rivâyet edildiği konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir.¹³²⁷

Rivâyetlerin hepsi **تزوجوا** şeklindedir. İbn. Mâce Âişe'den gelen hadîsi bu kelimeyle naklederken,¹³²⁸ Ebû Hureyre'den gelen nakilde **وانكحوا** kelimesini kullanmaktadır.¹³²⁹

El- Ğumârî hadisin değişik tariklerini vererek şunları söylemektedir:

"İbn Hibbân ve Kuzâî hadîsi Enes'in kardeşi Hafs ve Enes yoluyla Hazreti Peygamber'den şu metinle rivâyet etmiştir: (**تزوجوا الودود الولود فإني مكاثر بكم الأنبياء**) "Sevimli

¹³¹⁹ Ebû Dâvûd, Sünen, II/220 (2050) (Ebû Dâvûd, Nikâh, 3); Nesâî, Sünen, III/271 (5342), Nesâî, Sünen (el-Mücteba), VI/65 (3227)

¹³²⁰ Hâkim, Müstedrek, II/176 (2685)

¹³²¹ İbn. Hibbân, Sahîh, IX/338 (4028), IX/363 (4056)

¹³²² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/158 (12634), III/245 (13594); Beyhakî, Sünen, VII/78 (13235), VII/81 (13253); Şuabu'l-İmân, IV/382 (5485); Taberânî, Kebîr, XX/219 (508); Taberânî, Evsat, V/207 (5099), VI/44 (5746); Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/394 (674), (675).

¹³²³ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, III/10, IV/252, IV/253, IV/258.

¹³²⁴ Süyûtî, Câmiu's- Sağîr, I/269 (475); Münzirî, et-Terğîb, III/31 (2957); Münâvî, Feyzu'l- Kadir, II/242, V/196; Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, III/62, IV/219.

¹³²⁵ İbn, Adıyy, el-Kâmil, II/371 (500), VI/135 (1637)

¹³²⁶ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/362 (974)

¹³²⁷ Aclûnî, a.g.e, I/380 (1021)

¹³²⁸ İbn. Mâce, Sünen, I/592 (1846)

doğurgan kadınlarla evleniniz. Şüphesiz ki ben Peygamberlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim.” İbn Hibbân “Bu hadîs sahîhtir” demiştir.¹³³⁰ Ebû Dâvûd ve Nesâî hadîsi Ma’kil İbn. Yesâr’dan rivâyet etmişlerdir. Orada الامم yerine الانبياء kelimesi mevcuttur ve ricâli sika kimselerden oluşmaktadır. Bunu Hakim de tahrir etmiş ve “isnâdı sahîhtir” demiştir Hakim hadîsin sahîh olduğunu söylemiş ve Zehebî’de ona katılmıştır.¹³³¹

Beyhakî, Ebû Ümâme’den şu lafızla rivâyet etmiştir;

تزوجوا، فانى مكاتر بكم الامم، و لا تكونوا كرهباية النصارى
“Evleniniz. Şüphesiz ki ben diğer milletlere karşı çokluğunuzla övünürüm. Hristiyanların din adamları gibi (evlenmemelik) yapmayın.” Ancak bu hadîsin senesinde Muhammed İbn. Sâbit el-Basrî vardır ki, zayıf bir râvîdir.¹³³² İbn. Adiyy bu rivâyeti incelemekte ve “Bu hadiste râvî Muhammed İbn. Sabit el-Abdî vardır ki, Hâfız onun hakkında “leyyinu’l-Hadîs” demiştir.” bilgisini vermektedir.¹³³³

Taberânî, Evsat’ta Sehl İbn. Hanîf yoluyla şu metinle rivâyet etmiştir;

تزوجوا ، فانى مكاتر بكم الامم Bu rivâyette de Mûsâ İbnu Ubeyde vardır ki, zayıf bir râvî’dir.¹³³⁴ “Sevimli doğurgan bir kadın, Allah indinde, güzel doğurmayan bir kadından daha sevgilidir. Ben Kıyâmet günü (diğer) milletlere karşı çokluğunuzla övünürüm” metniyle Dârekutnî, Mu’telif’te, İbnu Kani’ Mu’cemu’s-Sahâbe’de Muhammed İbnu Sevka, Meymûn İbn. Ebî Şubeyb ve Hermele İbn. Nu’mân yoluyla merfu olarak rivâyet etmiştir. Meymun İbn. Ebî Şubeyb hakkında Hâfız “İrsalı çok olan güvenilir (saduk) bir râvîdir” demektedir...

Deylemî Firdevs’te Muhammed İbnu’l-Hâris, Muhammed İbn. Abdirrahmân el-Beylemânî, babası ve İbn. Ömer yoluyla merfu olarak şu hadîsi rivâyet etmiştir; حجوا تستغنوا، و سافروا تصحوا، و تناكحوا تكثروا، فانى اباهى بكم الامم “(Ticâret için) çok gezin zengin olursunuz. Yolculuk yapın sıhhat bulursunuz. Evleniniz çoğalınız. Şüphesiz ki ben diğer milletlere karşı çokluğunuzla övünürüm.” Senetteki iki Muhammed de zayıftır.”¹³³⁵

Netîce itibarıyla hadis, sahih ve zayıf senedlere sahiptir. Bazı tarikleri zayıfsa da, hadis sahihtir.

¹³²⁹ İbn Mâce, a.g.e, I/599 (1863)

¹³³⁰ Müsnedü Ahmed, III/158-245; İbnu Hibbân, 1228; Saîd İbnu Mansur, es-Sünne, 490; Taberânî, Evsat, 190-Mecmeu’l-Bahreyn; Beyhakî, VII/81-82; Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, 675(Fethu’l-Vehhâb tahkiki)

¹³³¹ Ebû Dâvûd, 2050; Nesâî, II/65,66; Taberânî, Kebîr, XX/508; Beyhakî, VII/81; Hâkim II/162

¹³³² Beyhakî, VII/78

¹³³³ İbn. Adiyy, el-Kâmil, VI/2147

¹³³⁴ Taberânî, Evsat, s.190-Mecmeu’l-Bahreyn

¹³³⁵ El- Ğumârî, Fethu’l-Vehhâb, I/485-486

YÜZ ON YEDİNCİ HADİS

“ لعن الله من عمل عمل قوم لوط ”

“ Allah Lut kavminin amelini yapanlara lanet etmiştir.”

Hadîslerin Verilişi: “...Bizim bu kadar kesretimiz var iken bizden birisini ol hiynde görmeyüp ve bizim çokluğumuza nazar ırgörmeyüb Hak Teâlâ Hazretleri bizim için bu kadar nisvân halk eylemiştir ki, yollarda ve bazarlarda onların vefret ve kesretinden geçilmez, onlardan birini kendi nefsinin zinâ ve litâvâdan sıyânet kılmak için taht-ı nikâhuma alayım ve tezevvüc kılalım dimeyüb gûya kaht-ı zen olduğundan livâtaya düşersiz. Fâil ve mef’ûl rüsvây-ı zemen olurlar. Ve fâiliniz ve mef’ûlünüz mel’ûn olub rahmet-i Hak’dan mahrûm kalursuz. Fâilin mel’ûn olduğına لعن الله من عمل عمل قوم لوط hadîsi delâlet ider ve mef’ûlün dahî mel’ûn olduğına لعن الله المخنثين من الرجال و المترجلات من النساء hadîs-i şerîfi delâlet eyler...” (Mesnevî Şerhi, VI/212)

Tahric: Hadîsi Ahmed İbn Hanbel, İbn Hibbân, Ebû Dâvûd ve Nesâî İbn Abbâs’tan rivâyet etmişlerdir.¹³³⁶ Hâkim hadîsin isnâdının sahîh olduğunu, fakat Şeyhân’ın rivâyet etmediklerini söylemekte, Zehebî de sahîh hükmüne katılmaktadır.¹³³⁷ Ebû Ya’lâ, Taberânî ve Beyhakî de hadîsi İbn Abbâs’tan rivâyet edenler arasındadırlar.¹³³⁸

Tirmizî, “Ümmetim için en çok korktuğum şey, Lut kavminin amelini yapmalarıdır” şeklinde gelen hadîsin hasen garip olduğunu söylemektedir.¹³³⁹ İbn Mâce hadîsi Tirmizî’nin verdiği şekilde Câbir İbn. Abdillâh’tan rivâyet etmektedir.¹³⁴⁰ Beyhakî İbn Abbâs’ın yanı sıra hadîsi Câbir İbn Abdillâh ve Ebû Hureyre’den de rivâyet etmiştir.¹³⁴¹ Taberânî de İbn Abbâs’ın yanı sıra hadîsi Ebû Hureyre’den de rivâyet etmektedir.¹³⁴² Heysemî hadîsi Taberânî’nin Evsat’ta rivâyet ettiğini, senette yer alan Muharrez İbn. Harûn’un cumhûr tarafından zayıf bulunduğunu, Tirmizî’nin ise onu tahsîn ettiğini, diğer ricâli güvenilir kimseler olduğundan hadîsi hasen bulunduğunu nakleder.¹³⁴³ İmam Münzirî de Ebû

¹³³⁶ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I/309 (2817), I/317 (2915); İbn. Hibbân, Sahîh, X/265 (4417); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/158 (4462); Nesâî, Sünen, IV/322 (7337)

¹³³⁷ Hâkim, Müstedrek, IV/396 (8052)

¹³³⁸ Ebû Ya’lâ, Müsned, IV/414 (2539). Değişik rivâyetler için bkz. agy. V/128 (2743), IV/348 (2463); Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, XI/218 (11546). Değişik rivâyetler için bkz. agy. XI/226 (11569); Beyhakî, Sünen, VIII/231 (16794); Şuabu’l-İmân, IV/354 (5373)

¹³³⁹ Tirmizî, Sünen, IV/58 (1457) (Tirmizî, Hudûd, 24)

¹³⁴⁰ İbn. Mâce, Sünen, II/586 (2563) (İbn Mâce, Hudûd, 12)

¹³⁴¹ Beyhakî, Şuabu’l-İmân, IV/354 (5374) Câbir İbn. Abdillâh’tan, IV/379 (5472) Ebû Hureyre’den

¹³⁴² Taberânî, Mu’cemu’l-Evsat, VIII/234 (8497)

¹³⁴³ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VI/272.

Hureyre'den gelen bu hadîsi et- Terğîb'inde nakletmektedir.¹³⁴⁴ Abdürrezzâk ise Musannef'inde hadîsi Atâ el-Horasânî'den rivâyet etmektedir.¹³⁴⁵

İbn. Adiyy Muharrez İbn. Hârûn maddesinde ve Hârûn İbn. Hârûn maddesinde Ebû Hureyre'den gelen bu hadîse yer vermektedir.¹³⁴⁶ Aclûnî Keşfü'l- Hafâ'sında bu hadîse atıfta bulunmuş,¹³⁴⁷ Gümüşhânevî de Râmûz el- Ehâdis'inde bu hadîsi de nakletmiştir.¹³⁴⁸

Sonuç olarak, hadîsin bazı tariklerinde zayıflık mevcut olmakla birlikte, sahihtir.

YÜZ ON SEKİZİNCİ HADİS

” لعن الله المخنثين من الرجال و المترجلات من النساء“

“ Allah kadınlaşan (kadın gibi davranan) erkeklere ve erkekleşen (erkek gibi davranan) kadınlara lanet etmiştir.”

Tahric: Ankaravî hadîsin sonunda Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin İbn. Abbâs (R.A)'dan rivâyet ettiklerini belirtmektedir. Hadîsi Buhârî, Tirmizî, Dârimî, Ebû Dâvûd ve Nesâî İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.¹³⁴⁹ Bu tesbit Ankaravî'nin verdiği bilginin doğru olduğuna işâret etmektedir.

Beyhakî hadîsi “Buhârî, Sahîh'te Müslim İbn. İbrâhîm'den rivâyet etmiştir” değerlendirmesiyle vermekte,¹³⁵⁰ yine Ma'mer İbn. Raşid el-Cami'inde, Taberânî Evsat'ında ve Kebîr'inde, Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde hadîsi İbn Abbâs'tan rivâyet etmektedirler.¹³⁵¹ Ahmed İbn Hanbel ve Taberânî İbn Abbâs'ın yanı sıra hadîsi İbn Ömer'den de rivâyet etmişlerdir.¹³⁵² Ruyânî de hadîsi İbn Ömer'den rivâyet etmektedir.¹³⁵³ Taberânî Kebîr'inde hadîsi Vâsile'den de rivâyet etmektedir.¹³⁵⁴ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid'de, İbn. Abbâs'tan gelen hadîsin ilk bölümü hakkında, “Taberânî, Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senette

¹³⁴⁴ Münzirî, et-Terğîb, III/196 (3652), III/225 (3786)

¹³⁴⁵ Abdürrezzâk, Musannef, VII/365 (13494)

¹³⁴⁶ İbn. Adiyy, el-Kâmil, VI/442 (1919), VII/125 (2042)

¹³⁴⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/201 (2093), II/282(2332)

¹³⁴⁸ Gümüşhânevî, Râmûz el- Ehâdis, II/347- 348 (16)

¹³⁴⁹ Buhârî, Sahîh, V/2207 (5547), VI/2508 (6445) (Buhârî, Libâs, 61, 62, Hudûd, 33); Tirmizî, Sünen, V/106(2785) (Tirmizî, Edeb, 34); Dârimî, Sünen, II/364 (2649) (Dârimî, İsti'zân, 21); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/283 (4930) (Ebû Dâvûd, Edeb, 53); Nesâî, Sünen, V/396 (9251), V/397 (9254)

¹³⁵⁰ Beyhakî, Sünen, VIII/224 (16761). Ayrıca bkz. Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VI/168 (7806)

¹³⁵¹ Ma'mer İbn. Raşid, el-Cami', XI/242 (20433); Taberânî, Evsat, V/31 (4590); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/225 (1982), I/227 (2006), I/237 (2123), I/254(2291); Taberânî, Kebîr, XI/261 (11678), XI/262 (11683), XI/283 (11745), XI/314 (11847), (11848), XI/352 (11987), (11988), (11989)

¹³⁵² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/65 (5328), II/91 (5649) Taberânî, Kebîr, XI/405 (12148), XII/400 (13477)

¹³⁵³ Ruyânî, Müsned, II/414 (1421)

¹³⁵⁴ Taberânî, Kebîr, XXII/85 (205)

yer alan Hammâd İbn. Abdirrahmân el-Kelbî zayıftır” değerlendirmesini yapmaktadır.¹³⁵⁵ İbn. Ömer’den gelen hadis hakkında, “Ahmed, Bezzâr ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Senette yer alan Süveyr İbn. Ebî Fâhite metrûktur” değerlendirmesinde,¹³⁵⁶ Vâsile’den gelen hadis hakkında, “Taberânî rivâyet etmiştir. Senette Benu Ümeyye’nin kölesi var” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³⁵⁷

Hadis İbn. Ebî Şeybe’nin, Ebû Ya’lâ’nın, İbn. Hanbel’in, Münzirî’nin ve Münâvî’nin eserlerinde de yer almaktadır.¹³⁵⁸

İbn. Adıyy, İbn. Abbâs hadîsinin râvîlerinden Haris İbn. Hasîra el-Ezdî hakkında, “za’fına rağmen hadîsi yazılanlardan” değerlendirmesinde bulunmakta,¹³⁵⁹ Habîb İbn Ebi’l-Aliye için ise, “Rivâyetlerinde zayıflığın önemsiz olduğunu düşünüyorum” demektedir.¹³⁶⁰

Aclûnî ve Gümüşhânevî de hadîsi eserlerine almışlardır.¹³⁶¹

Hadîsin sahih tarikleri yanında zayıf tarikleri de mevcuttur. Sahih tarikleri göz önünde bulundurarak hadis sahihtir diyoruz.

YÜZ ON DOKUZUNCU HADİS

“اللهم لا عيش الا عيش الآخرة”

“Ey Allahım! Gerçek hayat âhîret hayatıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve mülk-i Merv’e ve mülk-i Belh’a mâlik olmağı ve bu memleketlerde pâdişahlık kılmağı ve ayş u nûşa meşğul olmağı Hak cânibinden sen bir nakmet bil ki, اللهم لا عيش الا عيش الآخرة hadîsinin hasebince ayş değildir, illâ ayş-i âhîrettir. Ve bu ayş-i dünya sûretâ ayş ve ma’nâda nakmet ve nekbettir. Anıniçün enbiyâ ve evliyâ bunun devlet ve izzetinden kaçmışlar ve buna meyl ve mehabbet eylemekten geçmişlerdir...” (Mesnevî Şerhi, VI/213)

Tahric: Hadîsi Buhârî ve Müslim Enes ve Sehl İbn Sa’d (R.A)’dan rivâyet etmişlerdir.¹³⁶² Ebû Avâne, Nesâî ve Ahmed İbn Hanbel de hadîsi hem Enes (R.A)’den hem

¹³⁵⁵ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VI/273

¹³⁵⁶ Heysemî, a.g.e, VIII/103

¹³⁵⁷ Heysemî, a.g.e, VIII/104

¹³⁵⁸ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/319 (26489); Ebû Ya’lâ, Müsned, IV/323 (2433); İbn. Hanbel, el- Vera’, I/170; Münzirî, et-Terğîb, III/75 (3139); Münâvî, Feyzu’l-Kadir, V/271.

¹³⁵⁹ İbn. Adıyy, el-Kâmil, II/187 (371)

¹³⁶⁰ İbn Adıyy, a.g.e, II/408 (527).

¹³⁶¹ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II/187 (2052); Gümüşhânevî, Râmûz el- Ehâdîs, II/347 (10)

¹³⁶² Buhârî, Sahîh, III/1081(2801), III/1381 (3584), III/1382 (3585) Enes’ten, (3586) Sehl’dan; IV/1504 (3872) Sehl İbn. Sa’d’dan, V/2357 (6050) Enes’ten (Buhârî, Rikak, I; Menâkıbu’l-Ensâr, 9; Meğazî, 29; Cihâd, 33) ; Müslim, Sahîh, III/1431 (1804) Sehl’dan, (1805) Enes’ten (Müslim, Cihad, 126, 129).

de Sehl (R.A)'den rivâyet etmektedirler.¹³⁶³ İbn Hibbân hadîsi Enes'ten,¹³⁶⁴ Ruyânî, Ebû Ya'lâ ve Taberânî Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.¹³⁶⁵ Beyhakî ise Sünen'inde hadîsi Sehl'den, Şuab'ında ise Enes (R.A)'den rivâyet etmektedir.¹³⁶⁶ Tirmizî'ye göre, Sehl'den gelen bu hadis, bu vecihden hasen-sahîh-ğaribtir.¹³⁶⁷ Tirmizî, Enes'ten gelen hadis hakkında da "hasen sahih garip" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³⁶⁸

Hadis, Ma'mer İbn. Raşid'in el-Cami''inde, Münâvî'nin Feyzu'l-Kadir'inde, Ebû Nuaym'ın Hilyetu'l-Evliyâ'sında ve Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sında da yer almaktadır.¹³⁶⁹

Aclûnî hadis hakkında şu malumatı vermektedir: "Hazreti Peygamber Hendek Harbi için kazı yapan sahâbîlerin erken bir saatte çalışmalarını görmüş ve onlar hakkında اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة buyurmuştur. Şeyhân, Enes'ten المهاجر و المنصار و الفاعفر ziyâdesiyle rivâyet etmişlerdir."

Netîce itibarıyla sahîh bir hadîstir.

YÜZ YİRMİNCİ HADİS

“ فقيه واحد اشد على الشيطان من الف عابد ”

“ Fakih olan bir alim, şeytana karşı (şuuruna varmadan ibâdet eden) bin abidden daha güçlüdür.”

Hadîsin Verilişi: “ فقيه واحد اشد على الشيطان من الف عابد ” hadîs-i şerifinin şerhinde Kitabu Luğati'l-Mercân fî Es'ileti'l-Cân ismiyle müsemmâ olan kitabda Kadı Bedruddîn böyle yazmıştır ki...” (Mesnevî Şerhi, VI/214)

Tahric: Hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Taberânî ve Deylemî İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.¹³⁷⁰ Buhârî Sahîh'inde yer vermediği hadîsi Târîhu'l- Kebîr'inde İbn Abbas'tan rivâyet etmektedir.¹³⁷¹

¹³⁶³ Ebû Avâne, Müsned, IV/349 (6930), (6931) Enes'ten, IV/350 (6936) Sehl İbn. Sa'd'dan; Nesâî, Sünen, V/84 (8312) Sehl'den, V/85 (8316) Enes'ten; Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/321, III/172 (12780), III/216 (13280) , III/276 (13951) Enes'ten, V/332 (22866) Sehl'den.

¹³⁶⁴ İbn. Hibbân, Sahîh, XIII/105 (5789)

¹³⁶⁵ Ruyânî, Müsned, II/187 (1014); Ebû Ya'lâ, Müsned, XIII/507 (7515); Taberânî, Kebîr, VI/187 (5949)

¹³⁶⁶ Beyhakî, Sünen, VII/48 (13101), IX/39 (17667); Şuabu'l-İmân, VII/325 (10464), VII/350 (10545)

¹³⁶⁷ Tirmizî, Sünen, V/693 (3856)(Tirmizî, Menakıb, 56)

¹³⁶⁸ Tirmizî, a.g.e, V/694 (3857)

¹³⁶⁹ Ma'mer İbn. Raşid, el-Cami', XI/62 (19912); Münâvî, Feyzu'l-Kadir, V/68; Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, II/301; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/217 (567), II/178 (2029)

¹³⁷⁰ Tirmizî, Sünen, V/48 (2681)(Tirmizî, İlim, 19); İbn. Mâce, Sünen, I/81 (222) (İbn. Mâce, Mukaddime, 17); Taberânî, Kebîr, XI/78 (11099); Deylemî, Firdevs, III/148 (4398)

¹³⁷¹ Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, III/308 (1046)

İbn Abbâs hadîsinin râvîlerinden Ravh İbn Cenâh konusunda eleştiriler mevcuttur. İbn. Adıyy el-Kâmil’inde râvî Ravh İbn. Cenâh’ın hadîsi yazılanlardan olmakla birlikte, senetlerde zaman zaman hata yaptığını, sened vermeden hadîs zikrettiğini belirtmektedir.¹³⁷² İbn. Hibbân, Ravh için “Cidden münkeru’l-hadîstir” demektedir.¹³⁷³ Zehebî râvî Ravh İbn. Cenâh için; Nesâî ve başkalarının “kuvvetli değil”, Ebû Hâtim’in, “Mervân’ın kardeşidir. O ikisinin hadîsleri yazılır fakat delil olarak kullanılamaz” dediklerini aktarmaktadır.¹³⁷⁴ İbn. Hacer, Ravh’ın bu hadîsini, Sâcî’nin münker olarak değerlendirdiğini, İbn. Hibbân ın cidden münkeru’l-hadîs dediğini, İnsanın iştir iştirmezd uydurma olduğuna şehâdet edebileceği sözleri sika kimselerden rivâyet ettiğini söylediğini belirtmekte ve bu hadîsi misal olarak zikretmektedir. Ebû Saîd en-Nakkaş’ın da, onun Mücâhid’ten uydurma hadîsler rivâyet ettiğini söylediğini nakletmektedir.¹³⁷⁵ el-Mizzî de Tehzîbü’l-Kemâl’de, Ravh İbn. Cenâh maddesinde hadîse yer vermektedir.¹³⁷⁶

Taberânî, Kuzâî ve Dârekutnî hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedirler.¹³⁷⁷ Dârekutnî de İlel’inde Ravh İbn. Cenâh hakkında eleştirilere yer vermektedir. Heysemî hadis hakkında, “Taberânî, Evsat’ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Yezîd İbn. İyâz kezzâbdır” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³⁷⁸

Beyhakî hadîsi hem Ebû Hureyre’den hem de İbn Abbâs’tan rivâyet etmektedir.¹³⁷⁹ Münzirî de, İbn Abbâs ve Ebû Hureyre kanalıyla gelen her iki hadîse et- Terğîb’inde yer vermektedir.¹³⁸⁰ Münâvî, Ebû Nuaym ve Hakîm Tirmizî de eserlerinde bu hadîsi nakletmektedirler.¹³⁸¹ Hadis Aclûnî’nin Keşfü’l- Hafâ’da naklettiği hadisler arasındadır.¹³⁸²

Sonuç olarak; hadîsin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

YÜZ YİRMİ BİRİNCİ HADİS

“ لبيك عبدى سل تعطى ”

¹³⁷² İbn. Adıyy, el-Kâmil, III/145 (666)

¹³⁷³ İbn. Hibbân, el-Mecrûhîn, I/300 (346)

¹³⁷⁴ Zehebî, Mîzânü’l-İ’tidâl, III/86

¹³⁷⁵ İbn. Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, III/252 (548)

¹³⁷⁶ el-Mizzî, Tehzîbü’l-Kemâl, IX/236- 237 (1929)

¹³⁷⁷ Taberânî, Evsat, VI/194 (6166); Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I/150 (206); Dârekutnî, İlel, IX/132 (1676)

¹³⁷⁸ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, I/121

¹³⁷⁹ Beyhakî, Şuabu’l-İmân, II/266 (1712), II/267 (1715).

¹³⁸⁰ Münzirî, et-Terğîb, I/57-58 (136), (137).

¹³⁸¹ Münâvî, Feyzu’l-Kadir, II/511, IV/442; Ebû Nuaym, Hilyetü’l-Evliyâ, IX/57, II/193; Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l-Usûl, I/135, IV/58.

¹³⁸² Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II/114 (1839), II/188 (2054); Hadis hakkında bkz. Mesnevî Şerhi, I/323 (309. Hadis); Ahmed Yıldırım, a.g.e, s.306.

“Ey Kulum! İste, istediğin verilecek.”

Hadîsin Verilişi: “...Nitekim bendenin zevkle Allah dimesi, Hak Teâlâ'nın bendeye عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قال: اذا قال العبد يا رب يا رب اربعا قال الله لبيك عبدى سل تعطى dimesi mevkiinde vâki' olmuştur. Kezâlik senin zevk-i derûnun hem Hak Teâlâ'nın seni sorması menzilesinde gelmiştir...”(Mesnevî Şerhi, VI/218)

Tahric: Hadîsi, عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قال: اذا قال العبد يا رب يا رب اربعا قال الله لبيك عبدى سل تعطى den; Hz. Peygamber (S.A.V) şöyle buyurmuştur: Kul dört defa Yarab Yarab dediği zaman Allah Tebâreke ve Teâlâ “Buyur kulum. İste, istediğin verilsin” der” metniyle Heysemî rivâyet etmekte ve “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Hakem İbn. Saîd, zayıf bir râvîdir.” demektedir.¹³⁸³ Münzirî'nin hadis hakkındaki değerlendirmesi ise şöyledir: “İbn. Ebî'd-Dünyâ merfu ve mevkûf olarak Enes'ten rivâyet etmiştir. Hâkim ve bazıları Ebû'd-Derdâ ve İbn. Abbâs'dan rivâyet etmişler ve o ikisi şöyle demişlerdir; “Allahın en büyük ismi Rab Rab demektir.”¹³⁸⁴ Hadîsi Deylemî Hz. Âişe'den ve Enes'ten rivâyet etmekte,¹³⁸⁵ İbn Hacer de hadîsi İbn. Ebî'd-Dünyâ'nın Hazreti Âişe'den rivâyet ettiğini belirtmektedir.¹³⁸⁶ Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde de yer almaktadır.¹³⁸⁷

Hadisi, ادع تجب و سل تعطى “Duâ et kabûl edilsin, iste verilsin” şeklinde, Nesâî, Tirmizî ve Ahmed İbn Hanbel rivâyet etmektedirler.¹³⁸⁸ سل تعطه و قل يسمع “İste verilsin, söyle işitilsin” şeklinde gelen hadîsi ise, Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed İbn Hanbel, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Dârimî rivâyet etmişlerdir.¹³⁸⁹

Nesâî, Sünen'inde, Kıyâmetle ilgili uzunca bir hadîsin içerisinde يا محمد ارفع راسك قل “Ey Muhammed! Başımı kaldır. Söyle işitilsin, iste verilsin, şefaet et şefaatin kabul edilsin” şeklinde bir rivâyete yer vermekte,¹³⁹⁰ Tirmizî'nin Sünen'inde de Ebû Saîd'den gelen bir hadis olarak Nesâî metni yer almaktadır.¹³⁹¹ Ahmed İbn. Hanbel aynı hadîsi Enes'ten rivâyet etmektedir.¹³⁹² Heysemî, Enes'ten Kıyâmetle ilgili uzunca bir hadîsin

¹³⁸³ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/159

¹³⁸⁴ Münzirî, et-Terğîb, II/320 (2546)

¹³⁸⁵ Deylemî, Firdevs, I/286 (1122) Âişe'den, I/251 (972) Enes'ten.

¹³⁸⁶ İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, XI/225

¹³⁸⁷ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, I/411

¹³⁸⁸ Nesâî, Sehv, 48; Tirmizî, Daavât, 93; Müsnedu Ahmed, V/393.

¹³⁸⁹ Buhârî, Rikâk, 51; Enbiyâ, 3; 2. surenin Tefsîri, 1, 18, 5; Tevhîd, 19, 24, 36; Müslim, İmân, 322, 326, 327; Tirmizî, Cuma, 63; Kıyame, 10; 17. surenin Tefsîri, 19; İbn. Mâce, Cehd, 37; Müsnedu Ahmed, II/172, 436, 452; V/145, 148, 393; Ebû Dâvûd, Cihâd, 114; Nesâî, Sehv, 48; İbn. Mâce, Zühd, 37; Dârimî, Siyer, 28.

¹³⁹⁰ Nesâî, Sünen, VI/330 (11131)

¹³⁹¹ Tirmizî, Sünen, V/308 (3148)

¹³⁹² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/178 (12847)

içerisinde gelen rivâyet hakkında, “Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli sahîhtir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³⁹³

Ankaravî metnine benzer hadisleri Buhârî, Müslim ve Nesâî hem Enes’ten ve hem de Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.¹³⁹⁴ Tirmizî ve Ebû Avâne hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.¹³⁹⁵ İbn Hibbân Sahîh’inde hadîsi Enes’ten rivâyet ettiği gibi, Ebû Zer’den benzer bir rivâyette bulunmakta,¹³⁹⁶ Hakim ise Müstedrek’inde Ebû Zer’den gelen benzer hadîs hakkında, “Şeyhan’ın şartlarına göre sahîh fakat tahrîc etmemişlerdir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹³⁹⁷ Dârimî ve Ahmed İbn Hanbel de hadîsi Ebû Zer’den rivâyet edenler arasındadır.¹³⁹⁸ Ebû Ya’lâ ve Abd İbn Humeyd hadîsi Enes (R.A)’den rivâyet etmişlerdir.¹³⁹⁹

İbn Ebî Şeybe hadîsi Ebû Zer, Ebû Hureyre ve Enes’ten, Taberânî Evsat’ında Câbir ve Ebû Hureyre’den, Kebîr’inde Selmân ve İbn Abbâs’tan rivâyet etmektedir.¹⁴⁰⁰ Heysemî, İbn. Abbâs’tan gelen hadis hakkında, “Ahmed, Bezzâr ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Ahmed’in ricâli Yezid İbn. Ebî Ziyad dışında sahîhtir.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴⁰¹ İbnü’l-Mübârek de Zühd’ünde hadîsi Mücahid’den rivâyet etmektedir.¹⁴⁰² Münzirî, Selmân’dan gelen hadis hakkında, “Taberânî rivâyet etmiştir, isnâdı sahîhtir”, Enes’ten gelen hadis hakkında, “Ahmed rivâyet etmiştir, râvîleri ihticâc olunan kimselerdir”, Ebû Hureyre’den gelen hadis hakkında, “Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴⁰³ Ankaravî’nin verdiği metin hakkında Münâvî, “İbn. Ebî’l-Dünya Hazreti Âişe’den mevkûf olarak rivâyet etmiştir” demektedir.¹⁴⁰⁴

Netîce itibarıyla, hadîsin değişik ravîlerden gelen değişik biçimleri mevcuttur. Ankaravî metni Münâvî, Deylemî vb. âlimler tarafından Hz. Âişe tarikıyla gelen kıyâmetle ilgili uzun bir hadîsin içinde yer almaktadır. **سل تعطه** veya **سل تعط** lafzıyla da, daha fazla ve

¹³⁹³ Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, X/373

¹³⁹⁴ Buhârî, Sahîh, IV/1746 (4435) Ebû Hureyre’den, V/2401 (6197) Enes’ten; Müslim, Sahîh, I/180 (193) Enes’ten; I/185(194) Ebû Hureyre’den; Nesâî, Sünen, VI/364 (11243) Enes’ten, VI/378 (11286) Ebû Hureyre’den.

¹³⁹⁵ Tirmizî, Sünen, IV/622 (2434); Ebû Avane, Müsned, I/148 (436), I/149 (438), I/172, 174.

¹³⁹⁶ İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/378 (6464) Enes’ten, XIV/375 (6462) Ebû Zer’den.

¹³⁹⁷ Hakim, Müstedrek, II/460 (3587)

¹³⁹⁸ Dârimî, Sünen, II/295 (2467); Müsnedu Ahmed, V/145 (21337), V/147 (21352)

¹³⁹⁹ Ebû Ya’lâ, Müsned, V/279 (2899), VII/158 (4130); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/357 (1186)

¹⁴⁰⁰ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/304 (31650) Ebû Zer’den, VI/308 (31674) Ebû Hureyre’den, VI/309 (31677) Enes’ten; Taberânî, Evsat, V/30 (4586) Cabir’den, VII/269 (7471) Ebû Hureyre’den; Taberânî, Kebîr, VI/247 Selmân’dan, XI/61(11047) İbn. Abbâs’dan.

¹⁴⁰¹ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VIII/258

¹⁴⁰² İbnü’l-Mübârek, Zühd, I/377 (1068), I/563 (1618-19)

¹⁴⁰³ Münzirî, et-Terğîb, IV/235 (5502), IV/239-240(5509-5510)

¹⁴⁰⁴ Münâvî, Feyzu’l-Kadir, I/158

daha güvenilir kaynaklarda geçmektedir. Sahîh hadislerin içinde de bu ifâdenin yer almasından hareketle hadîsin sahih olduğunu düşünüyoruz.

YÜZ YIRMİ İKİNCİ HADİS

”والحمد لله على كل حال“

“Her durumda Allah’a hamdolsun.”

Hadîsin Verilişi: “...Her bir cüz’ün ve uzvun ni‘met-i İlâhiyye’den bitmiş ve lutf u kerem-i Rabbâniyye’den zuhûr itmiştir. Eger hâl-i ni‘met ve râhat gitti ise senin cüz’ün andan yâdigâr kaldı ve her uzvun ol ni‘met-i İlâhiyyeyi mezkûr oldu. Ya hâl-i ni‘meti ve vakt-i râhatı ol cüz’ünden suâl eyle. Veyâhud ol ni‘âm-ı sâbıka ve eltâf-ı sâlifeyi yâdına getür ve tezekkür eyle **والحمد لله على كل حال** deyiüb killet ve muzâyaka ve mihnet zamânında dahî hamd ve şükür söyle. Tâ küfrân-ı ni‘met olmayasın ve Hak Te’âlâ’nın ni‘metlerini ferâmûş kılmayasın...” (Mesnevî Şerhi, VI/225)

Tahric: Değişik hadîsler içerisinde benzer cümleler geçmektedir. Rivâyetlerin bir çoğu aksırma ile ilgilidir. Ankaravî’nin verdiği metne ve konuya en uygun olan Bezzâr’ın Hz Ali’den naklettiği şu rivâyettir; **حدثنا محمد بن اسحق البغدادي قال نا يحيى بن ابى بكر قال نا اسرائيل عن محمد بن عبد الله بن ابى رافع عن ابيه عن عمه عبيد الله بن ابى رافع عن على رضى الله عنه قال: كان النبى صلى الله عليه وسلم اذا راي ما يكره قال: الحمد لله على كل حال و اذا راي ما يسره قال: الحمد لله بنعمته تتم الصالحات** Hz. Ali’den; “Rasûlullah (S.A.V) hoşlanmadığı bir şey gördüğünde, “Her hâlükarda Allah’a hamdolsun” derdi. Hoşuna giden bir şey gördüğünde de şöyle derdi: “Nimetiyle güzellikleri tamamlayan Allah’a hamdolsun.” Bezzâr hadîsi, “Bu hadîsi Ali’den başka rivâyet eden bilmiyoruz” değerlendirmesiyle vermektedir.¹⁴⁰⁵ Ebû Nuaym, “Bezzâr hadîsi garibdir” değerlendirmesiyle hadîse işâret etmektedir.¹⁴⁰⁶

Farklı metinler içinde Ankaravî’nin naklettiği ifâde yer almaktadır. İbn Hibbân içinde bu ifâdenin yer aldığı hadîsi İbn Ömer’den rivâyet etmektedir.¹⁴⁰⁷ Hakim Bezzâr metniyle Hz. Âişe’den naklettiği rivâyet hakkında, “İsnâdı sahihtir, fakat tahric etmemişlerdir” demekte, Zehebî ise Telhîs’inde bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Münâvî burada susan Zehebî’nin başka yerlerde hadîse itiraz ettiğini, hadisin Züheyr’in münkerlerinden olduğunu, İbn Maîn’in onu zayıf olarak değerlendirdiğini söylediğini belirtmektedir.¹⁴⁰⁸ Tirmizî hadis

¹⁴⁰⁵ Bezzâr, Müsned (1-3), II/166 (533)

¹⁴⁰⁶ Ebû Nuaym, Hilyetu’l-Evliyâ, III/157. Ayrıca bkz. VII/163

¹⁴⁰⁷ İbn. Hibbân, Sahîh, XII/349 (5538)

¹⁴⁰⁸ Hâkim, Müstedrek, I/677 (1840)

hakkında, “bu vecihden hasen ğarib” demektedir.¹⁴⁰⁹ Ebû Dâvûd ve Nesâî hadîsi İbn Ömer’den, İbn Mâce, Hz. Âişe’den ve Ebû Hureyre’den, Taberânî, İbn Abbâs’tan ve Hz. Âişe’den, Deylemî, Enes’ten, Beyhakî Hz. Âişe’den rivâyet etmektedirler.¹⁴¹⁰ Heysemî, İbn. Abbâs’tan gelen hadis hakkında, “Taberânî, Evsatta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Ali İbnü’s-Salt’ı tanımıyorum. Kalan ricâli sikadır”¹⁴¹¹ Enes’ten gelen hadis hakkında, “Ahmed ve Ebû Ya’lâ rivâyet etmişlerdir. Senedde yer alan Ziyad en-Nemîrî’yi za’fına rağmen sika kabul etmişlerdir. Kalan ricâli sikadır” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴¹²

Aksırmayla ilgili hamdetmenin tavsiye edildiği hadîsler ise, Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Nesâî tarafından rivâyet edilmektedir.¹⁴¹³ Ahmed İbn Hanbel de Hz. Ali’den, Ebû Eyyûb’dan ve Sâlim İbn Ubeyd’den aksırınca hamdetmek gerektiği ile ilgili hadisler rivâyet etmektedir.¹⁴¹⁴ İbn Hibbân’ın Sahîh’inde de Hilâl İbn Yesâf’ın Sâlim İbn Ubeyd’den rivâyet ettiği aksırmayla ilgili bir rivâyet yer almaktadır.¹⁴¹⁵ Taberânî Kebîr’inde Ebû Eyyûb’dan, Evsat’ında İbn Ömer’den, İbn Ebî Şeybe Hz. Ali’den, Dârimî yine Ebû Eyyûb’dan hadîsi rivâyet etmektedirler.¹⁴¹⁶ Ebû Dâvûd hadîsi Ebû Hureyre’den, Tayâlisî Ebû Eyyûb’dan ve Sâlim İbn. Ubeyd’den, Beyhakî, Ebû Hureyre’den ve Ebû Eyyûb’dan hadîsi nakleden alimler arasındadırlar.¹⁴¹⁷ Heysemî, İbn Ömer’den naklettiği hadis hakkında, “Tirmizî bir kısmını rivâyet etmiştir. Bezzâr rivâyet etmiştir. Senette yer alan Esbât İbn Uzre’yi tanımıyorum. Kalan ricâli sikadır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴¹⁸

Buhârî hadîsi Edebü’l- Müfred’de Hz. Ali’den rivâyet etmekte, Hâkim Müstedrek’inde Hz. Ali’den ve Sâlim İbn Ubeyd’den gelen hadîse yer vermektedir.¹⁴¹⁹ Suyûtî Esbabu Vurûdi’l-Hadîs’te Sâlim İbn. Ubeyd’den gelen hadîsi de nakletmektedir.¹⁴²⁰ Münâvî, İbnü’l- Cevzî ve Dârekutnî de eserlerinde hadîse yer vermektedirler.¹⁴²¹

¹⁴⁰⁹ Tirmizî, Sünen, V/578 (3599) (Tirmizî, Edeb, 2, 3)

¹⁴¹⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/313 (5058); Nesâî, Sünen, IV/402 (7694), VI/199 (10634); İbn. Mâce, Sünen, II/1250 (3803), (3804); Taberânî, Evsat, I/301 (1009), VI/376 (6663), VII/109 (6999); Deylemî, Firdevs, I/445 (1813); Beyhakî, Şuabu’l-İmân, IV/91 (4375)

¹⁴¹¹ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, 10/97

¹⁴¹² Heysemî, a.g.e, X/133

¹⁴¹³ Buhârî, Edeb, 126; Tirmizî, Edeb,4; Tefsîr, 2; Taharet, 111; Edeb, 2,3; Daavat, 128; İbn Mâce, Edeb, 20; Zekat, 24; Ebû Dâvûd, Edeb, 91; Nesâî, Sünen, Taharet, 170; Cenaiz, 13.

¹⁴¹⁴ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I/122(995), I/120(973), V/419(23603), V/422(23635), VI/7(23904)

¹⁴¹⁵ Hibbân, Sahîh, II/361 (599)

¹⁴¹⁶ Taberânî, Kebîr, IV/161 (4009); Evsat, VI/29 (5698); İbn. Ebî Şeybe, VI/102 (29811); Dârimî, Sünen, II/368 (2659)

¹⁴¹⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/307 (5033); Tayâlisî, Müsned, I/81 (591), I/167 (1203); Beyhakî, Şuabu’l-İmân, VII/27 (9334), VII/29 (9343)

¹⁴¹⁸ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VIII/57

¹⁴¹⁹ Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/319 (926); Hakim, Müstedrek, IV/296 (7693), IV/297 (7696)

¹⁴²⁰ Suyûtî, Esbabu Vurûdi’l-Hadîs, I/195 (191)

¹⁴²¹ Münâvî, Feyzu’l-Kadir, II/134; İbnü’l- Cevzî, Sıfâtü’s-Safve, IV/259 (791); Dârekutnî, İlel, III/276 (403)

Hatîb el- Bağdâdî ise, Târîhu Bağdâd'da cüzzamdan korunmayla ilgili olarak Abdullah İbn. Ömer'den benzer bir rivâyette bulunmaktadır.¹⁴²²

Netîce itibarıyla, verilen rivâyetler içerisinde sahîh, hasen ve zayıf rivâyetler bulunmaktadır. Her ne kadar Ankarâvî'nin zikrettiği konuya en uygun düşen Bezzâr'ın Hz Ali'den yaptığı ğarib bir rivâyet ise de, hadîsin dayanakları ve şevâhidi arasında sahîh rivâyetler de mevcuttur.

YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ HADİS

“الأمور مرهونة بأوقاتها”

“Her iş takdir olunan bir zamana merhûndur(ancak o zaman meydana gelir).”

Hadîsin Verilişi: “...Niçün bed zan olursun? الأمور مرهونة بأوقاتها hadîsinin hasebince her emr elbette bir vakte merhûndur. Sâati geldikde müyesser olur ve zuhûra gelir.” (Mesnevî Şerhi, VI/228)

Tahric: Bu metinle hadîsi bulamadım. Ancak buna benzer اطلبوا الحوائج بعزة الانفس فإن الامر تجرى بالمقادير “İhtiyaçlarınızı kendinizi düşürmeden isteyiniz. Çünkü her şey takdir olunan bir ölçü (kader) ile mümkün olur.” metniyle bir rivâyeti, el- Makdîsî Abdullah İbn. Büsr'den nakletmektedir.¹⁴²³ Aclûnî hadîsi Temmâm ve İbn. Asakir'in, Abdullah İbn. Busr'den zayıf bir senedle rivâyet ettiğini ancak, Taberânî ve Ebû Nuaym'ın naklettiği bazı rivâyetlerin hadîsi desteklediğini söylemekte ve Hafız İbn. Hacer'in Müsnedü'l-Firdevs'e yazdığı tahrice bunları zikrettiğini belirtmektedir.¹⁴²⁴

Sonuç olarak, bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir.

YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ HADİS

“يبعث الناس يوم القيامة على نياتهم”

“İnsanlar kıyâmet gününde niyetleri üzere diriltirler(haşrolunurlar).”

Hadîsin Verilişi: “...İnsanın bu dünyâda olan fikr u zikri fi'l-mesel câmelerin istitârî gibidir. Ve eşkâl-i zâhire câmelerin yüzü gibidir. Bir kimse fi'l-mesel câmelerin içini taşraya, taşrasını içeriye dönderdiği gibi Hak Subhânehû ve Teâlâ Hazretleri herkesin bânını zâhire getirür. Ve serâir ve zamâirini ıyân mertebesine yetürür. Bu dünyâda herkes suver-i mahsûsayı nice görür ve muâyene kılur ise, ol günde hem ahvâl-i bâtne ve efkâr-ı kâmineyi

¹⁴²² Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VIII/28

¹⁴²³ el-Makdisî, el-Ehadîsî'l-Muhtara, IX/52

¹⁴²⁴ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/155 (399) Aynı rivâyet için bkz. Mesnevî Şerhi, VI/239.

hem zâhir ve peydâ müşâhede ve muâyene kılır. Nitekim bu ma'nâya işâret idüb buyururlar. Ol vakitte kalbde müstekar ve sâbit olan fikr u zikr sahâyif-i a'mâlin nakışları olur **يبعث الناس** **على نياتهم** hadîsinin mûcibince nâs kalblerinde sâbite olan fikirlerinin ve niyyetlerinin üzerine ba's u haşr olur..." (Mesnevî Şerhi, VI/231)

Tahric: Buhârî hadîsi hem bab başlığı olarak kullanmış, hem de Hz. Âişe'den rivâyet etmiştir.¹⁴²⁵ Müslim hadîsi Hz. Âişe'den, İbn Mâce, Ümmü Seleme, Ebû Hureyre ve Câbir (R.A.)'dan rivâyet etmektedir.¹⁴²⁶ Tirmizî hadîsi Ümmü Seleme'den, Ahmed İbn Hanbel ise Ebû Hureyre'den, Âişe'den ve Ümmü Seleme'den rivâyet etmektedir.¹⁴²⁷

Ebû Ya'lâ ve Deylemî hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁴²⁸ Kuzâî ise hadîsi Ebû Hureyre'nin yanısıra Ebû Bekre'den de rivâyet etmektedir.¹⁴²⁹ Münzirî, Ebû Hureyre'den gelen hadis hakkında, "İbn. Mâce hasen bir isnâdla rivâyet etmiştir. Aynı hadîs **يحشر الناس** ifâdesiyle Câbir'den de rivâyet edilmiştir" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴³⁰ Abdulkerim el-Kazvîni de Humeyr İbn. Hamîs maddesinde Ebû Hureyre'den gelen hadisi nakletmektedir.¹⁴³¹

İbn. Hibbân hadîsi Hz. Âişe'den, Tayâlisî, Ümmü Seleme'den ve Abdullah İbn. Ömer'den, Ebû Ya'lâ, Abdullah İbn. Ömer ve Ümmü Seleme'den, Beyhakî ise İbn. Abbâs'tan rivâyet etmektedir.¹⁴³² Heysemî Mecmeu'z Zevâid'de, Ömer İbnü'l-Hattab'dan **يبعث المسلمون يوم القيامة على النيات** şeklinde rivâyet edilen hadîs için "Ebû Ya'lâ Kebîr'de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Câbir el-Cu'fî zayıftır." demektir.¹⁴³³ Münzirî Hz. Âişe'den gelen hadisi "İbn. Hibbân, Sahîh'inde rivâyet etmiştir" değerlendirmesiyle vermektedir.¹⁴³⁴ Aclûnî ise hadîsi "Ahmed, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir." diyerek vermekte, Câbir'den gelen benzer rivâyet için ise, "İbn. Mâce tahric etmiştir" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴³⁵ Hadis Münâvî'nin Feyzû'l- Kadîr'inde de yer almaktadır.¹⁴³⁶

¹⁴²⁵ Buhârî, Sahîh, II/672 (1801-1802 arasında bâb başlığı olarak), II/746 (2012) (Buhârî, Savm,6, Buyu', 49)

¹⁴²⁶ Müslim, Sahîh, IV/2210 (2884) (Müslim, Fiten, 8); İbn Mâce, Sünen, II/1351 (4065) Ümmü Seleme'den, II/1414 (4229) Ebû Hureyre'den **إنما يبعث الناس على نياتهم** şeklinde (İbn Mâce, Fiten,30; Zühed, 26); (4230) Câbir'den **يحشر الناس على نياتهم** şeklinde gelen rivâyetler.

¹⁴²⁷ Tirmizî, Sünen, IV/469 (2171) (Tirmizî, Fiten,10); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned II/392 (9079), VI/105 (24782), VI/287, VI/289 (26518), VI/323

¹⁴²⁸ Ebû Ya'lâ, Müsned, XI/121 (6247); Deylemî, Firdevs, V/465 (8771)

¹⁴²⁹ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/337 (577), (578)

¹⁴³⁰ Münzirî, et-Terğîb, I/25 (17)

¹⁴³¹ Abdulkerim el-Kazvîni, et-Tedvîn Fi Ahbâri Kazvîn, II/474

¹⁴³² İbn. Hibbân, Sahîh,XV/155 (6755), XVI/305 (7314); Tayâlisî, Müsned, I/224 (1611), I/250 (1823); Ebû Ya'lâ, Müsned, X/61 (5696), XII/357 (6926); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VI/97-98 (7597)

¹⁴³³ Heysemî, Mecmeu'z Zevâid, X/332

¹⁴³⁴ Münzirî, et-Terğîb, III/159 (3487)

¹⁴³⁵ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/520 (3196), (3197)

¹⁴³⁶ Münâvî, Feyzû'l-Kadir, III/7, VI/457

Netîce itibarıyla, bazı tarikleri zayıfsa da hadis sahihtir.

YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ HADİS

“بيعت الناس على ما ماتوا عليه”

“İnsanlar öldükleri hal üzere diriltirler.”

Hadîsin Verilişi: “...“بيعت الناس على ما ماتوا عليه” hadîsinin mûcibince nâs kalblerinde sâbite olan fikirlerinin ve niyyetlerinin üzerine ba’s u haşr olur. Pes fikirden murâd, bunda sahîfe-i dîlde sâbit olan fikir ve derûn-i cânda karâr kılan niyyet ve zikir olur. Ve dahî بيعت عليه hadîs-i şerîfinin hasebince her ne hâlet ve her ne gûne fikr u niyyet üzere olsa ânın üzerine haşr olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/231)

Tahric: Hadîsi, بيعت كل عبد على ما مات عليه lafzıyla Müslim, Ahmed İbn Hanbel ve İbn Hibbân Câbir (R.A)’den rivâyet etmişlerdir.¹⁴³⁷ Abdurrazzâk, Taberânî, Ebû Ya’lâ, Abd İbn. Humejd, Beyhakî ve Deylemî de hadîsi Câbir (R.A)’den rivâyet etmektedirler.¹⁴³⁸ Hâkim hadis hakkında, “Müslim’in şartına göre sahih bir hadistir. Buhârî onu rivâyet etmemiştir.” değerlendirmesinde bulunmakta, Zehebî de bu hükme katılmaktadır.¹⁴³⁹ Heysemî’nin hadis hakkındaki değerlendirmesi ise şöyledir: “Ahmed ve Taberânî, Evsat’ta rivâyet etmiştir, senedde yer alan İbn. Lehîa zayıftır.Kalan ricâli sağlamdır.”¹⁴⁴⁰ Tahavî Şerhu Müşkili’l-Âsâr’da, Aclûnî ise Keşfü’l-Hafâ’da hadîse yer vermektedirler.¹⁴⁴¹

Netîce itibarıyla, bazı tarikleri zayıfsa da, Hâkim’in naklettiği hadis sahihtir.

YÜZ YİRMİ ALTINCI HADİS

“المرأ مخفى تحت لسانه”

“İnsanın kişiliği dilinin altında (sözlerinde) gizlidir.”

Hadîsin Verilişi: “...Bu lisân âkil ve ârif olanlara tercemân-ı esrâr-ı nihân olur. المرأ المخفى تحت لسانه hadîsi, hem bu ma’nâyâ şehâdet kılar...” (Mesnevî Şerhi, VI/231)

Tahric: Bu metinle bir hadîs tarafımdan tesbit edilememiştir. Ancak buna benzer sözler Hz. Peygamber’den başkalarına âit sözler olarak geçmektedir. Münâvî bu sözü

¹⁴³⁷ Müslim, Sahîh, IV/2206 (2878) (Müslim, Cennet, 83); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/331 (14583), III/346 (14764), III/366 (14984); İbn. Hibbân, Sahîh, XVI/304 (7313), XVI/311- 312 (7319)

¹⁴³⁸ Abdurrazzâk, Musannef, III/586 (6745); Taberânî, Evsat, IX/39 (9076); Ebû Ya’lâ, Müsned, III/415 (1901); Abd İbn. Humejd, Müsned, I/312 (1013); Beyhakî, Şuabu’l-İmân, I/320 (359); Deylemî, Firdevs, V/467 (8779)

¹⁴³⁹ Hâkim, Müstedrek, I/490 (1259). Ayrıca bkz. II/491 (3688), II/532 (3813) aynı değerlendirmelerle.

¹⁴⁴⁰ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, I/113, III/48

¹⁴⁴¹ Tahavî, Şerhu Müşkili’l-Âsâr, I/233 (255); Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I/264 (701), II/520 (3195)

susmanın faziletini anlatırken açıklama cümlesi olarak kullanmıştır.¹⁴⁴² Ebû Nuaym Hilyetü'l-Evliyâ'da, İbn. Ömer'den **أحق ما ظهر العبد لسانه** “Bir kişinin gerçek yüzünü ortaya çıkaran en belirgin şey onun dilidir.” şeklinde bir rivâyette bulunmakta,¹⁴⁴³ Aclûnî de Keşfü'l-Hafâ'da, **جمال الرجل فصاحة لسانه** “Adamların güzelliği, dillerinin düzgünlüğüne bağlıdır.” şeklinde bir rivâyet aktarmaktadır.¹⁴⁴⁴ , **طوبى لمن ملك لسانه، و وسعه بيته، و بكى على** , **خطيبته** “Diline sâhip olabilen, evi kendisine yetecek kadar geniş olan ve hatalarına ağlayan kişiye ne mutlu!” şeklinde gelen rivâyet için ise Aclûnî, “Taberânî, Evsat'ta Sevân'dan rivâyet etmiştir.İsnadı hasendir. Suyûtî, hasen olduğuna hükmetmiştir” demektedir.¹⁴⁴⁵

Sonuç olarak, muhtemelen kelimeleri kibar olan sözün, muhaddis olmayan bazı kimseler tarafından hadîs şekline sokulduğunu düşünüyoruz.

YÜZ YIRMİ YEDİNCİ HADİS

كامل من الرجال كثير ولم يكمل من النساء إلا آسية امرأة فرعون و مريم بيت عمران وإن فضل عائشة علي النساء كفضل الثريد علي سائر الطعام.

“Erkeklerin mükemmel olanları çoktur. Kadınlar ise mükemmel değildirler. Ancak Firavun’un karısı Asiy, İmran’ın kızı Meryem gibi kadınlar mükemmeldirler. Âişe’nin diğer kadınlara olan üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.”

Hadîsin Verilişi: “...Pes nisâdan kemâle irmiş az, ricâlden kemâle irmiş çoktur. Nitekim bu hadîs-i şerif bu mazmûna delâlet eyler. Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/234)

Tahric: Hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Ahmed İbn Hanbel Ebû Mûsâ’dan ve Enes (R.A)’dan gelen senedlerle rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁴⁶ Tirmizî Ebû Musâ’dan gelen hadis için “hasen sahîh” demektedir.¹⁴⁴⁷ Ebû Ya’lâ ve Deylemî de hadîsi her iki sahâbîden rivâyet eden muhaddislerdendir.¹⁴⁴⁸ İbn Hibbân, Nesâî ve Ahmed İbn

¹⁴⁴² Münâvî, Feyzü'l-Kadir, IV/241

¹⁴⁴³ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, I/307

¹⁴⁴⁴ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/399 (1075)

¹⁴⁴⁵ Aclûnî, a.g.e, II/260 (1675)

¹⁴⁴⁶ Buhârî, Sahîh, III/1252 (3230), III/1266 (3250), III/1374 (3558), III/1375 (3559), V/2067 (5106), V/2070 (5112) (Buhârî, Enbiyâ, 32, 46, Fezâilü Ashâbi'n- Nebî, 30, Et'ime, 25, 30); Müslim, Sahîh, IV/1886 (2431), IV/1895 (2446) (Müslim, Fezâilü's- Sahâbe, 70, 89); Tirmizî, Sünen, IV/275 (1834), V/706 (3887) (Tirmizî, Et'ime, 31, Menâkıb, 62); Nesâî, es-Sünenü'l- Kübra, IV/161 (6692), V/93(8353) ve (8356); V/102 (8381); Nesâî,es-Sünen (el-Müctebâ), VII/68 (3947) (Nesâî, Nisâ, 3); İbn. Mâce, Sünen, II/1091 (3280), II/1092 (3281) (İbn Mâce, Et'ime, 14); İbn Hibbân, Sahîh, XVI/50 (7113), XVI/51 (7114); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, III/156 (12619), III/264 (13811), IV/394 (19541), IV/409 (19683).

¹⁴⁴⁷ Tirmizî, Sünen, IV/275 (1834)

¹⁴⁴⁸ Ebû Ya'âlâ, Müsned, VI/345 (3670), VI/346 (3671), (3672), (3673), XIII/219-220 (7646), XIII/253 (7269); Deylemî, Firdevs, III/133 (4357), III/306 (4919)

Hanbel hadîsi Hz. Âişe'den de rivâyet etmektedirler.¹⁴⁴⁹ Dârimî hadîsi Enes'ten, Abd İbn Humejd ve Tayâlisî ise Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁵⁰ Hâkim Müstedrek'inde Muâviye İbn. Kurre'nin babasından rivâyeti olarak aynı hadîse yer vermektedir.¹⁴⁵¹

İbn. Ebî Şeybe, Taberânî, Ruyânî, İshak İbn. Râhûye ve Beyhakî de hadîsi rivâyet eden muhaddisler arasındadırlar.¹⁴⁵² Heysemî, Abdurrahman İbn Avf'den naklettiği hadis hakkında "Taberânî rivâyet etmiştir. Hadîsin ricâli sahîh râvîlerdir. Ancak Ebû Seleme İbn Abdirrahmân babasından işitmemiştir." demektedir.¹⁴⁵³ Kurtubî ve İbn Kesîr Tefsîr'lerinde, Aclûnî de Keşfü'l- Hafâ'sında hadîse yer vermektedirler.¹⁴⁵⁴

Ebû Mûsâ'dan gelen rivâyetler genellikle hadîsin tamamını içine alan rivâyetlerdir. Enes ve Âişe kanalıyla gelen rivâyetlerde ise daha çok, Hz. Âişe'nin üstünlüğü bölümü yer almaktadır.

Netîce itibarıyla; hadîsin güvenilir pek çok kaynaktan geçmesi, sahîh olduğunu ortaya koymaktadır.

YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ HADİS

الدنيا دار من لا دار له و مال من لا مال له و بها يغتر من لا عقل له

"Dünya evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Akli olmayan da onunla gururlanır."

Hadîsin Verilişi: "...Pes sen bu mansıb ve mala ve hayl ve biğâle nazar eyle. Bunların her biri, bî harf ve bî kelâm lisân-ı halle Hak Teâlâ'nın mekr u kahrının şerhini eyler. Sana böyle söyler ki: Ey merd-i âkil! Ben bir nice bî hoş kuşun pür vebâli mesâbesinde idim. Benimle uç, hevâ ve hevesle hayli zaman uçdu ve nice müddet yiyip içdi ve hoş geçdi. Âkibet bu dâm-ı dünyâyâ giriftâr olub tîğ-ı kahr ile maktûl olub bu dâr-ı ğurûrdan dâr-ı sürûra hâib ve hâsir olduğu halde intikâl idüb göçdü deyû söyler ve dahî له مال من لا دار له و مال من لا مال له و بها يغتر من لا عقل له (Mesnevî Şerhi, VI/235)

¹⁴⁴⁹ İbn Hibbân, Sahîh, XVI/52 (7115); Nesâî, es-Sünenü'l- Kübra, V/283 (8895), (8896); Nesâî,es-Sünen(el-Müctebâ), VII/68 (3948); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, VI/159 (25299)

¹⁴⁵⁰ Dârimî, Sünen, II/144 (2069) (Dârimî, Et'ime, 29); Abd. İbn. Humejd, Müsned, I/98 (566); Tayâlisî, Müsned, I/68 (504)

¹⁴⁵¹ Hâkim, Müstedrek, III/677 (6483)

¹⁴⁵² İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/389 (32277), VI/390 (32281); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, II/278 (1987), II/369 (2257), V/43 (4625); Ruyânî, Müsned, I/363 (554), II/912 (997); İshak İbn. Râhûye, Müsned, II/486 (1068); Taberânî, Mu'cemu's- Sağîr, I/166 (260); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, XIX/28 (60), XXIII/41 (106), XXIII/42 (107), XXIII/43 (108), (109), (110), (111); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, V/93 (5907).

¹⁴⁵³ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, IX/243

¹⁴⁵⁴ Kurtubî, Tefsîr, IV/83; İbn. Kesîr, Tefsîr, I/364, IV/395; Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/116 (1847) , I/467 (1240).

Tahric: İbn. Ebî Şeybe'nin Musannef'inde, قال عبد الله ifâdesiyle verilen hadîsin sonu و لها يعمل من لا عقل له "Akıllı olmayan onun için çalışır" şeklindedir.¹⁴⁵⁵ Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde hadîsi, Hz. Âişe'den, الدنيا دار من لا دار له و لها يجمع من لا عقل له "Dünya evi olmayanın evidir. Akıllı olmayan onun için (mal) toplar." şeklinde rivâyet etmektedir.¹⁴⁵⁶ Beyhakî Şuabu'l- İmân'da, Mâlik İbn. Muğavvel'den, Abdullah İbn. Mes'ûd dedi ki ifâdesiyle, و لها يجمع şeklinde naklettiği rivâyeti Hz. Âişe'den hadîs olarak da rivâyet etmiş,¹⁴⁵⁷ İbn. Ebî Âsım da Kitâbü'z- Zühd'ünde rivâyete قال عبد الله ifâdesiyle, و لها يجمع şeklinde yer vermiştir.¹⁴⁵⁸ Heysemî Hz. Âişe'den naklettiği hadis hakkında "Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli دويد dışında sahîhtir. O sikadır." değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁴⁵⁹ Deylemî de hadîsi Hz. Âişe'den و لها يجمع şeklinde rivâyet etmektedir.¹⁴⁶⁰ Münâvî'nin rivâyet hakkında değerlendirmesi şöyledir.

"Ahmed İbn. Hanbel ve Şuabu'l- İmân'da Beyhakî Âişe'den, yine Beyhakî Şuab'da İbn. Mes'ûd'dan mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Münzirî ve Hâfız Irâkî isnâdının ceyyid olduğunu söylemektedirler. Heysemî, "Ahmed'in ricâlinin دويل dışında sahîh olduğunu, onun da sika bir kimse olduğunu" söylemektedir."¹⁴⁶¹ Ebû'l- Haccâc el- Mizzî, Tehzîbü'l- Kemâl'de rivâyeti Ebû'd- Derdâ'nın sözü olarak nakletmektedir.¹⁴⁶² Münzirî, Âişe'den hadîs olarak naklettiği rivâyet hakkında "Ahmed ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. İsnadları ceyyiddir. Beyhakî, مال من لا مال له ziyâdesiyle rivâyet etmiştir." demektedir.¹⁴⁶³ Aclûnî'nin rivâyet hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir:

"Ahmed ricâli sika olan bir senedle Âişe'den merfû olarak rivâyet etmiştir. Dillerde meşhur olan, مال من لا مال له و لها يجمع من لا عقل له sözünün yerine سؤيؤتؤ، Câmîu's- Sağîr'de Ahmed ve Beyhakî'nin Âişe (R.A)'den rivâyet ettiklerini haber vermektedir. Beyhakî, İbni Mes'ûd'dan mevkûf olarak و لها يجمع من لا الدنيا دار من لا دار له و لها يجمع من لا عقل له lafzıyla rivâyet etmektedir. Münâvî, "Münzirî ve Irakî'nin hadîsin isnâdının ceyyid olduğunu söylediklerini" haber vermektedir. Heysemî, "Ahmed'in ricâli دريد dışında güvenilir kimselerdir. O da sikadır." demektedir. İbni Hacer el- Mekki Esne'l- Metâlib'de و عليها يعادي من لا علم عنده و عليها يحسد من لا فقه له و لها يسعي من لا يقين له "İlimden nasîbi olmayanlar

¹⁴⁵⁵ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/243 (35707)

¹⁴⁵⁶ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, VI/71 (24464)

¹⁴⁵⁷ Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VII/375 (10637), (10638)

¹⁴⁵⁸ İbn. Ebî Âsım, Kitâbü'z- Zühd, I/161

¹⁴⁵⁹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, X/288

¹⁴⁶⁰ Deylemî, Firdevs, II/230 (3109)

¹⁴⁶¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/545.

¹⁴⁶² Ebû'l- Haccâc el- Mizzî, Tehzîbü'l- Kemâl, XXII/473

¹⁴⁶³ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, IV/86 (4912)

onun için savaşırlar, düşüncesizce hareket edenler onun için birbirlerine hased ederler, yakînî îmandan mahrum olanlar ise bütün mesâîlerini onun için harcarlar” ziyâdesiyle nakletmektedir. Gazzâlî İhyâ’da Âişe’den **الدنيا دار من لا دار له ومال من لا مال له ولها يجمع من لا عقل له** و lafzıyla rivâyet etmektedir. Irakî tahricinde Ahmed’in Âişe’den rivâyet ettiği hadîse **من لا عقل له** bölümüne kadar yer vermiş, (İhyâ’da nakledilen) kalan kısma ise tahricde yer vermemiştir.¹⁴⁶⁴

Ahmed Yıldırım, rivâyete Ebû Tâlib el- Mekkî’nin zühdün vasfı ve fazîleti konusunu işlerken, Gazzâlî’nin ise, dünyanın zemmi konusunda yer verdiğini belirtmiştir.¹⁴⁶⁵ Hadîsin Ahmed İbn. Hanbel ve Beyhakî’de ceyyid isnâdla geçtiğine işâret etmiş, ancak rivâyeti Sübkî’nin, İhyâ’da isnâdını bulamadığı hadîsler arasında zikretmesinden yola çıkarak,¹⁴⁶⁶ “Bu durumda rivâyete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.” hükmüne varmıştır.¹⁴⁶⁷

Sonuç olarak; Münzirî ve Irâkî’ye göre ceyyid isnâda sahip olan rivâyetlerin bazılarının merfu bazılarının mevkûf olması, kafalarda, “Bu bir hadîs mi, yoksa Abdullah İbn. Mes’ûd veya Ebû’d- Derdâ’nın sözü mü?” şeklinde bir sorunun oluşmasına sebep olmaktadır. Heysemî’nin değerlendirmesini esas alarak hadîsin hasen olduğunu düşünüyoruz.

Ahmed İbn. Hanbel’in ricâlinden olup bazılarınca eleştirildiği anlaşılan zâtın ismi konusunda kaynaklarda farklı harfler kullanılması karışıklığa sebep olmuştur. Heysemî bu zâtın ismini **دويد** olarak, Münâvî **دويل** olarak, Aclûnî ise, **دريد** olarak vermektedir.

YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU HADİS

من أخلص الله أربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه

“Kim kırk gün samimiyetle Allah’a bağlanarak sabahlarsa, kalbinden diline hikmet pınarları fışkırır.”

Hadîsin Verilişi: “...Eğer Hazret-i Allâh’a hulûsla hıdmet ve ibâdet eylesen, ammâ bir kitâb okumayasın, ceyb-i kalbinde nâdire ulûmlar bulursun. Ve çeşme-i cânında yenâbî-ı hıkemi zuhûr eylemiş ve lisânından cârî olur görürsün. Kemâ Kâle Sallallâhu Teâlâ Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/241)

Tahric: Hadîsi Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb’da Ebû Berze’den (برزة), İbn Ebî Şeybe, Hennâd ve Abdullah İbn Mübârek Mekhûl’dan, Deylemî ise Ebû Eyyûb el- Ensârî’dan

¹⁴⁶⁴ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/493-494 (1315).

¹⁴⁶⁵ Ebû Tâlib el- Mekkî, Kûtu’l- Kulûb, I/255; Gazzâlî, İhyâ, III/300.

¹⁴⁶⁶ Sübkî, Tabakâtü’ş- Şâfiyye, VI/344

¹⁴⁶⁷ Ahmed Yıldırım, a.g.e, s.393

rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁶⁸ Ebû Nuaym Hilvetü'l- Evliyâ'da, Mekhûl'un Ebû Eyyûb kanalıyla Hz. Peygamberden rivâyeti şeklinde ve Mekhûl'den gelen bir rivâyet olarak iki yerde rivâyete yer vermektedir.¹⁴⁶⁹ Münâvî rivâyet hakkında, “ Rivâyeti Ebû'ş- Şeyh İbn Hibbân, Abdullah İbn. Cerâd'dan rivâyet etmiştir. Deylemî de rivâyet etmiştir.” açıklamasını yapmaktadır.¹⁴⁷⁰ Hakîm Tirmizî'nin Nevâdiru'l- Usûl'ünde, انفجرت lafzıyla yer alan rivâyet hakkında Münzirî şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Onu Razîn el- Abderî kitabında zikretmiştir. Sahîh veya hasen isnâdla geçtiği bir yeri görmedim. Kâmil ve onun dışındaki Zuafâ kitaplarında bu rivâyet zikredilmiştir. Fakat Hüseyin İbnü'l- Huseyn el- Mervezî, Abdullah İbnü'l- Mübârek'in Kitâbü'z- Zühd'üne yazdığı Zevâid'de bu rivâyeti Mekhûl'dan mürsel olarak nakletmiştir. İbn. Hibbân ve başkaları da Mekhûl'dan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Allah en iyisini bilir.”¹⁴⁷¹

Münzirî'nin dediği gibi bu rivâyet Zuafâ kitaplarında yer almaktadır. İbn. Adıyy, Abdülmelik İbn. Mihrân maddesinde, Ebû Mûsâ rivâyeti olarak من زهد في الدنيا أربعين يوما و من زهد في الدنيا أربعين يوما و من زهد في الدنيا أربعين يوما şeklinde bir rivâyet nakletmekte ve bu rivâyet hakkında, “Metni münkerdir. Abdülmelik de meçhûl, tanınmayan bir kişidir.” demektedir.¹⁴⁷² Abdülmelik İbn. Mihrân er- Rukâî maddesinde, Ebû Mûsâ el- Eş'arî'den gelen rivâyet için Zehebî, “Bu da bâtıldır.” değerlendirmesi yapmaktadır.¹⁴⁷³ Rivâyet aynı şekilde İbn Hacer'in Lisânü'l- Mîzân'ında da geçmektedir.¹⁴⁷⁴ Rivâyet Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında ve Süyûtî'nin el- Leâliü'l- Masnûa'sında da yer almaktadır.¹⁴⁷⁵ Aclûnî'nin rivâyet hakkındaki değerlendirmesi şöyledir:

“Ebû Nuaym zayıf bir senedle Ebû Eyyûb'dan rivâyet etmiştir. (Müellif) Leâlf'de şu bilgileri vermektedir: “Ahmed ve başkaları Mekhûl'den mürsel olarak, من أخلص الله أربعين يوما من أخلص الله أربعين يوما تفجرت ينابيع الحكمة من قلبه علي لسانه şeklinde gelen rivâyetin senedinde bulunan Yusuf zayıftır, onunla ihticâc edilmez.” Kuzâî, İbn Abbas'tan merfû olarak rivâyet etmiştir ve demiştir ki; “Bununla kastedilen, sabah ve yatsı namazlarını cemaatle kılmaktır. Kim kırk gün bu namazlarda hazır olur ve ilk tekbire yetişirse, Allah ona iki beraat yazar. Biri ateşten kurtulma beraati, diğeri

¹⁴⁶⁸ Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/285 (465); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/80 (34344); Hennâd, Zühd, II/357 (678); Abdullah İbnü'l- Mübârek, Zühd, I/359 (1014); Deylemî, Firdevs, III/564 (5767)

¹⁴⁶⁹ Ebû Nuaym, Hilvetü'l- Evliyâ, V/189, X/70

¹⁴⁷⁰ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, IV/273, VI/43-44

¹⁴⁷¹ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, IV/193; Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/24 (13) İbn. Abbâs'tan.

¹⁴⁷² İbn. Adıyy, el- Kâmil, V/307 (1457)

¹⁴⁷³ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, IV/413 (5260)

¹⁴⁷⁴ İbn Hacer, Lisânü'l- Mîzân, IV/70 (208)

¹⁴⁷⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/292-293 (2361); Süyûtî, el- Leâliü'l- Masnûa, II/328.

nifaktan kurtulma beraatı. Ebû's- Şeyh (İbn Hibbân) de sevab konusunda Enes'ten, من أدرك .... şeklinde rivâyette bulunmuştur. İbnü'l- Cevzî Mevzûât'ta, Ebû Mûsâ'dan merfû' olarak, .. şeklinde rivâyet etmiştir. Dillerde meşhur olan yevmen kelimesi yerine sabahan kelimesidir. Sağânî de, من من أخلص الله أربعين صباحا نور الله تعالى قلبه و أجرى ينابيع الحكمة من قلبه علي لسانه lafzıyla bir rivâyete yer vermiş ve mevzû' olduğunu söylemiştir.”¹⁴⁷⁶

Fethü'l- Vehhâb'da da Kuzâî'nin Müsnedü's- Şihâb'ında geçen rivâyetin senedinde yer alan Suvâr İbn. Mus'ab'ın metrûk olduğu belirtilmekte, Hilve'de geçen rivâyet için ise, “Ebû Nuaym Hilve'de, Muhammed İbn İsmâil'in, Ebû Hâlid İbn Yezîd el- Vâsîti, Haccâc, Mekhûl, Ebû Eyyûb kanalıyla merfu olarak yaptığı rivâyeti nakleder. Bu senedde zayıflık vardır. Vâsîti'nin hatâsı çoktur. Muhammed İbn. İsmâil ve Haccâc zayıftırlar.” denilmektedir. Ahmed ve Hennâd'ın Zühderinde, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde, Ebû Nuaym'ın Hilve'sinde başka bir tarikte, hadîsin mürsel olduğuna dikkat çekilmekte, İbn. Adıyy'in rivâyet için münker değerlendirmesinde bulunduğu belirtilmekte, rivâyetin geldiği tariklerin zayıf olduğundan, hattâ İbnü'l- Cevzî'nin rivâyete mevzu dediğinden bahsedilmektedir.¹⁴⁷⁷

Netîce itibarıyla, hakkında merfû ve mürsel değerlendirmeleri yapılan rivâyet hakkında, yukarıda zikredilenlerin ışığında yapacağımız en iyimser yorum, son derece zayıf olduğudur.

YÜZ OTUZUNCU HADİS

طوبي لمن كان عيشه كعيش الكلب

“Yaşayışı köpeğin yaşayışı gibi olanlara ne mutlu!”

Hadîsin Verilişi: “...Pes aşk derd-i endîşi kendisine yâr itdi ve kendi derûnuna meşğûl olub kendi yarasına tımar ve ilaca başladı ki, meşhur meseldir, “Kelb kendi yarasını kendi yalar.” Ve bu misl bir fakîr-i zelîlin kendi derdine kendi dermân eylemesinden kinâye olur. Ve bu gûne meselden âşıkın şânını tahkîr eylemek lâzım gelmez. Belki min vech medh ve tevkîr eylemek lâzım gelür ki, Hazret-i Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem طوبي لمن الكلب عيشه كعيش الكلب buyurmuşdur...” (Mesnevî Şerhi, VI/246)

Tahric: Tesbit edilememiştir.

YÜZ OTUZ BİRİNCİ HADİS

¹⁴⁷⁶ Aclûnî, a.g.e., II/2361 (292)

إني لست كأحدكم أبيت عند ربي يطعمني و يسقيني

“Ben sizden biri gibi değilim. Rabbimin yanında geceliyorum. Beni doyuruyor ve susuzluğumu gideriyor.”

Hadîsin verilişi: “... يا أبيت عند ربي حواندي

دردل دريای آتش راندي

Bu beytin mısra-ı evveli, إني لست كأحدكم أبيت عند ربي يطعمني و يسقيني hadîsine işâret olmuştur...” (Mesnevî Şerhi, VI/250)

Tahric: Hadîsi Buhârî ve Müslim İbn. Ömer’den, Ebû Hureyre’den Enes’ten, Âişe’den ve Ebû Saîd’den gelen senedlerle rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁷⁸ İbn Hibbân, Tirmizî, Dârimî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İmam Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel hadîsi rivâyet eden muhaddisler arasındadırlar.¹⁴⁷⁹ Tirmizî rivâyet hakkında der ki: “Bu konuda Ali, Ebû Hureyre, Âişe, İbn. Ömer, Câbir, Ebû Saîd, Beşîr İbnü’l- Hasâsiyye’den rivâyetler vardır. Enes’in hadîsi hasen sahîhtir. İlim sahiplerine göre bu hadîsle amel etmek gerekir. Onlar ara vermeden oruç tutmayı mekruh saymışlardır. Abdullah İbn. Zübeyr’in iftar etmeden peşpeşe oruç tuttuğu rivâyet edilmiştir.”¹⁴⁸⁰

Bu rivâyet, Beyhakî, İbn. Ebî Şeybe, Abdürrezzâk, Taberânî, İshâk İbn. Râhûye, Tayâlisî, Ebû Ya’lâ, Abd. İbn. Humeyd ve Deylemî’nin eserlerinde ve daha pek çok yerde yer almaktadır.¹⁴⁸¹

Hadîs İbn. Ömer’den, Ebû Hureyre’den Enes’ten, Âişe’den ve Ebû Saîd’den gelen senedlerle rivâyet edildiği gibi, Ebû Kılâbe’den, Hasen’den, Amr İbn. Dînâr’dan, İbn. Abbâs’dan ve Katâde’den gelen senedlerle de rivâyet edilmiştir.

¹⁴⁷⁷ el- Ğumârî, Fethu’l- Vehhâb, I/381 (322)

¹⁴⁷⁸ Müslim, Sahîh, II/774. Peşpeşe oruç tutmanın nehyi bâbında (1102) noda, İbn. Ömer’den üç rivâyet, (1103) noda Ebû Hureyre’den iki rivâyet, II/776 (1104) Enes’ten, (1105) Âişe’den (Müslim, Sıyâm, 57, 58); Buhârî, Sahîh, II/693 (1860) Enes’ten, (1861) İbn. Ömer’den, (1862) Ebû Saîd’den, (1863) Âişe’den, II/694 (1864) Ebû Hureyre’den, (1865), VI/2512 (6459) Ebû Hureyre’den, VI/2645 (6814) Enes’ten, VI/2646 (6815) ve VI/2661 (6869) Ebû Hureyre’den (Buhârî, Temennî, 9, Savm, 29, 48, 49, 50, Hudûd, 42, İ’tisâm, 5)

¹⁴⁷⁹ İbn. Hibbân, Sahîh, VIII/341 (3574), (3575), VIII/342 (3576), VIII/343 (3577), XIV/324 (6413), XIV/325 (6414); Tirmizî, Sünen, III/148 (778); Dârimî, Sünen, II/14 (1703), (1704), II/15 (1705), (1706); Ebû Dâvûd, Sünen, II/307 (2361), II/309 (2374); Nesâî, Sünen, II/242 (3264); Mâlik, Muvatta’, I/301 (668) (Muvatta’, Sıyâm, 58); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/23 (4752), II/231 (7162), II/237 (7228), II/244 (7326), II/257 (7486), II/261 (7539), II/281 (7773) ve II/315(8166) ... ,III/8, VI/126.

¹⁴⁸⁰ Tirmizî, Sünen, III/148 (778)

¹⁴⁸¹ Beyhakî, Sünen, IV/282 (8158); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, II/331 (9591), (9592), (9595); Abdurrezzâk, Musannef, IV/212 (7535), IV/267 (7753), (7754), IV/268 (7755), (7756); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, II/68 (1274), II/218 (1783); İshâk İbn. Râhûye, Müsned(1-3), I/212 (168), II/168 (669), III/779 (1406), II/463 (1035); Tayâlisî, Müsned, I/221 (1579); Ebû Ya’lâ, Müsned, V/414 (3099), VI/36 (3282), VI/221 (3501), VII/342 (4378), X/475 (6088); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/400 (1353); Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, XII/345 (13300); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, III/405 (3897); Deylemî, Firdevs, I/387 (1559).

Sonuç olarak, hadîsin bu kadar sahâbî tarafından rivâyeti ve bu kadar çok ve sağlam kaynakta yer alması sahîh olduğunu ortaya koymaktadır.

YÜZ OTUZ İKİNCİ HADİS

Hadîsin Verilişi: "...Hazret-i Nebîyy-i Mükerrerem -Sallallâhu Aleyhi ve Sellem- sırr-ı hüviyeti ve râz-ı hakîkati Ali İbn. Ebî Tâlib Radiyallahu Anh hazretlerine söylediler ve "Bu sırrı zinhâr bir kimseye sakın dime" deyû tenbîh ve te'kîd eylediler. Pes Hazret-i Ali – Kerramallâhu vecheh- ol sırr-ı hüviyeti Hazret-i Nebî Aleyhisselâmdan işitdikden sonra derûnları doldı. Âhıru'l- emr anı hıfz ve zabt eylemeğe kâdir olamayub varub anı bir hâlî çâha söylediler. Ve ol çâhdan Allah emriyle birini zuhûr eyledi. Ol nâyı bir çoban kesüb çalmağa başladı. Hazret-i Nebî Aleyhisselâm ol sadâyı kûş eylediklerinde Hazret-i Ali Kerramallahu vecheh-in sırr-ı hüviyeti söylediğini ma'lûm idinüb "Sen ol ketmi vâcib olan sırrı yâ Ali söylemişsin ki, bu nây andan ahbâr eyler." buyurdular..." (Mesnevî Şerhi, VI/251)

Tahric: Mûteber hadîs kitaaplarından hiç birisinde yer almayan bu rivâyete tasavvuf kitaplarında rastlamak mümkündür. Mevlânâ'nın Mesnevîsinin başında yer alan şiirde de bu rivâyete gönderme yapılmıştır.

YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ HADİS

أفضل الأعمال عمل القلب

"Amellerin en fazîletlisi, kalbin amelidir."

Hadîsin Verilişi: "...Ekser makâm-ı ma'rifete vâsıl ve makâm-ı hakîkati müşâhede kılan kâmiller hây u huyla olan zikr ve tesbîhden ve riyâ ve süm'a ile olan amelden geçüb kemâl-i ihlâs hâsıl olsun deyû, ger zulmet-i leyde ise de amellerini ağyârdan ihfâ eylemişlerdir. Belki kendi nefislerinden belki hayr u şerri kinâye eyleyen melîkinden bile ihfâ idüb efdal-i a'mâl olan amel-i kalbe meşğûl olmuşdur ki, Hazreti Nebî Aleyhisselâm أفضل الأعمال عمل القلب buyurmuşlardır..." (Mesnevî Şerhi, VI/258)

Tahric: Bu konuda tesbit edebildiğimiz rivâyetleri üç grupta toplayabiliriz.

1-Ümmü'd- Derdâ'ya Ebû'd- Derdâ'nın en fazîletli ameli sorulunca tefekkür cevabını vermesi ile ilgili rivâyetler, İbn. Ebî Şeybe'nin Musannef'inde, Hennâd'ın Züh'd'ünde, Ebû

Nuaym el- Isbehânî'nin Hilyetü'l- Evliyâ'sında ve Ebû'l- Ferec Abdurrahman'ın Sıfâtü's- Safve'sinde yer almaktadır.¹⁴⁸²

2- عمل القلب و هو الأكبر الأعمال لأنه عمل القلب - şeklinde gelen rivâyet, Ebû'l- Ferec Abdurrahman'ın Sıfâtü's- Safve'sinde, Yahyâ İbn. Muaz er- Râzî'nin sözü olarak yer almaktadır.¹⁴⁸³

3-Ankaravî metniyle bir hadîs tesbit edemedik. Ancak Allah'a îmânın kalbin ameli olduğu düşünülürse, bu konuda pek çok rivâyet bulmak mümkündür. Bunlardan bazılarını zikredecek olursak; Müslim Sahîh'inde⁸³. hadîsin önünde bab başlığı olarak- Allah'a îmânın en fazîletli amel olması bâbı lafzını kullanmıştır. 83. Hadîs de Ebû Hureyre'den gelmektedir. “En fazîletli amel nedir?” sorusuna Rasûlullah ilk önce إيمان بالله cevâbını vermiştir.¹⁴⁸⁴ Ebû Katâde'den gelen rivâyet ise şu şekildedir: إن الجهاد في سبيل الله و الإيمان بالله أفضل الأعمال¹⁴⁸⁵ İbn. Hibbân, Ebû Zer'den naklettiği bir hadis olarak, ayrıca amellerin en fazîletlisinin Allah'a îmân olmasının açıklanması şeklinde bab başlığı olarak rivâyete yer vermektedir.¹⁴⁸⁶ Ebû Avâne, Tirmizî, Nesâî, Ahmed İbn. Hanbel ve Beyhakî Ebû Katâde'den, Dârimî ise Ebû Zer'den ve Ebû Hureyre'den aynı manaya gelen hadîsler rivâyet etmektedirler.¹⁴⁸⁷ Rivâyet zikrettiğimiz bu kaynakların dışında daha pek çok yerde nakledilmektedir.

Netîce itibâriyle rivâyet, mânâ olarak doğrudur. Ancak hadîs olarak Ankaravî lafzıyla tesbit edemedik. İmânı kalbin ameli olarak tarif edecek olursak -ki Münâvî'nin أحب الأعمال أفضل الإيمان veya أفضل الأعمال أحب الأعمال rivâyetini incelerken kelimelerinin de geldiğinden bahsedip açıklama yaparken “O benim kalbimin amelidir sözünü kullanması da, bu mananın doğruluğuna işâret eder-¹⁴⁸⁸ bu rivâyet için manaca doğru olan klişeleşmiş bir söz diyebiliriz. Bu manayı destekleyen pek çok hadîs mevcuttur.

YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ HADİS

Kadınların aklı ve dîni eksik olanlar şeklinde nitelendirilmesi.

Hadîsin Verilişi: “...Zen gibi her asırda nakısâtü'l- akl sû-i zan sâhibleri vardır ki, lâ bûd meşâyih-i sûfiyye hakkında bu gûne ta'n ve inkârı idicilerdir. Bunların sû-i zannına bâ'is olan hâlât bu tâife-i aliyyenin bî riyâ ve lâ übâl olan ruşleri ve rüsûm ve âdâtı terk idüb tarîk-

¹⁴⁸² İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/111 (34586); Hennâd, Zühd, II/468 (944); Ebû Nuaym el- Isbehânî, Hilyetü'l- Evliyâ, I/208, IV/253; Ebû'l- Ferec Abdurrahman, Sıfâtü's- Safve, I/628.

¹⁴⁸³ Ebû'l- Ferec Abdurrahman, Sıfâtü's- Safve, IV/92

¹⁴⁸⁴ Müslim, Sahîh, I/88 (83)

¹⁴⁸⁵ Müslim, a.g.e, III/1501 (1885)

¹⁴⁸⁶ İbn. Hibbân, Sahîh, I/364 (152)

¹⁴⁸⁷ Ebû Avâne, Müsned (1), IV/467 (7360); Tirmizî, Sünen, IV/212 (1712); Dârimî, Sünen, II/397 (2738), (2739); Nesâî, Sünen, III/23 (4365); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VI/34 (3157), VIII/93 (4985); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/258 (7502), II/330 (8353), V/303 (22638); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, IV/398 (5534).

ı Hakka bî tekellûf ve bî tasannû‘ gidişleridir. Ammâ zen gibi nâkısü’l- akl ve’l- ma‘rife olan kimseler bunların uluvv-i şânını ve esrâr-ı cânını bilemediklerinden bunları iskât-ı teklîfât iden ve ibâhât ve dalâlet yoluna giden cemâatten sanurlar. Halbuki bunlar iskât-ı câh ve menzile iden ve tarîk-ı Hakka bî resm ve bî âdet ve bî riyâ ve bî şöhet giden tâifedir...” (Mesnevî Şerhi, VI/259)

Tahric: İmam Müslim’in Sahîh’inde rivâyet ettiği hadis şöyledir: *عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه ثم خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في أضحي أو فطر إلي المصلي ثم إنصرف فوعظ الناس وأمرهم بالصدقة فقال: أيها الناس تصدقوا فمر علي النساء فقال: يا معشر النساء تصدقن. فإني رأيتكن أكثر أهل النار. فقلن: ويم ذلك يا رسول الله؟ قال: تكثرن اللعن و تكفرن العشير ما رأيت من ناقصات عقل و دين أذهب للب الرجل الحازم من إحدانك يا معشر النساء ثم إنصرف...* Saîd el- Hudrî’den; “Sonra Rasûlullah (S.A.V) Kurban veya Ramazan Bayramında namazgâha çıktı ve geri döndü. İnsanlara vaaz etti, onlara sadaka vermelerini emretti. Dedi ki: “Ey insanlar sadaka veriniz.” Kadınların yanına uğradı. Onlara da, “Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz. Cehennem halkının çoğunun sizlerden olduğunu gördüm.” buyurdu. “Neden dolayı ey Allahın Rasûlü?” diye sordular. “Çok lanet ediyorsunuz ve kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Aklı ve dîni eksik olan sizden birisi, dini konularda hassas bir adamın bile aklını başından alabilir ey kadınlar topluluğu” diye cevap verdi. Sonra oradan ayrıldı.”¹⁴⁸⁹ İmam Buhârî ise Sahîh’inde hem bu rivâyete yer vermekte,¹⁴⁹⁰ hem de kadınların akıl ve din yönünden niçin eksik olduklarına işâret eden başka bir rivâyeti aktarmaktadır. Bu rivâyette, *... قلن: وما نقصان ديننا و عقلنا يا رسول الله؟ قال: أليس شهادة المرأة مثل نصف شهادة الرجل. قلن: بلي. قال: فذلك من شهادة الرجل. قلن: بلي. قال: فذلك نقصان من عقلها. أليس إذا حاضت لم تصل ولم تصم؟ قلن: بلي. قال: فذلك من نقصان دينها.* diyerek Hz. Peygamber, akıl yönünden eksiklik sebebi olarak, bir kadının şahitliğinin yarım erkeğin şahitliğine eşit olmasını, din yönünden eksiklik sebebi olarak da kadının hayız olduğu zaman namaz kılamaması ve oruç tutamamasını göstermiştir.¹⁴⁹¹

İbn Huzeyme ve Tirmizî hadîsi Ebû Hureyre (R.A)’den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu konuda Ebû Saîd’den ve İbn Ömer’den gelen rivâyetler olduğunu, naklettiği hadîsin bu vecihten sahih garip hasen olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁹²

İbn Hibbân hadîsi İbn Mes‘ûd (R.A)’den ve Ebû Saîd (R.A)’den rivâyet etmektedir.¹⁴⁹³ Hâkim Abdullah İbn Mes ‘ûd’dan gelen hadîsin Şeyhân’ın şartına göre sahih hadis olduğunu, fakat tahric etmediklerini söylemekte, Zehebî de bu hükme katılmaktadır.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁸⁸ Bkz. Münâvî, a.g.e, I/167

¹⁴⁸⁹ Müslim, Sahîh, I/86 (79) (Müslim, İmân, 132)

¹⁴⁹⁰ Buhârî, Sahîh, II/531 (1393)

¹⁴⁹¹ Buhârî, a.g.e, I/116 (298) (Buhârî, Hayz, 6, Zekât, 44)

¹⁴⁹² İbn Huzeyme, Sahîh, II/101 (1000); Tirmizî, Sünen, V/10 (2613) (Tirmizî, İmân, 6)

Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ahmed İbn Hanbel, Hâris, Beyhakî ve Deylemî ise hadîsi Abdullah İbn Ömer'den rivâyet etmektedirler.¹⁴⁹⁵ Beyhakî ve Deylemî hadîsi Ebû Saîd'den de rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁹⁶ Heysemî de Ebû Saîd'den gelen hadîsi Bezzâr'ın rivâyet ettiğini ve ricâlinin sika olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁹⁷

Sonuç olarak; hadis pek çok tarikle rivâyet edilmiştir. Bunlar arasında hasen ve garip olarak değerlendirilenler de mevcut olmakla birlikte, hadis sahihtir.

YÜZ OTUZ BEŞİNCİ HADİS

إياكم و الظن فإن الظن أكذب الحديث

“Zandan sakınınız. Çünkü zan, sözün yalan olanıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Hulâsâ-i kelim bunların makâmât-ı aliyyesi ve merâtib-i rafîası mücerred akl-ı cüz'î ile bilinmez ve ilm-i naklî ile hem bunların hâline âlim ve âgâh olunmaz. Hemân evlâ olan sû-i zandan perhîz kılmak ve hıfz-ı lisân eylemektir. Eğer çi fî zemâninâ bu ta'n ve kadha ve zemm u hicve müstehak tâife-i sûfiyye şeklinde kimseler çok ise de. Zîrâ إن الظن فإكذب الحديث ve dahî بعض الظن إثم buyurulmuş ve dahî إياكم و الظن فإن الظن أكذب الحديث denilmiştir...” (Mesnevî Şerhi, VI/259)¹⁴⁹⁸

Tahric: Hadîsi Buhârî, Müslim, İbn Hibbân, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İmam Mâlik, Ma'mer İbn Râşid ve Ahmed İbn Hanbel rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁹⁹ Tirmizî hadîs hakkında “hasen sahîh” değerlendirmesi yapar.

Beyhakî, Taberânî, Humeydî, Tayâlisî, Kuzâî ve İbn. Ebî Âsım eserlerinde hadîse yer veren muhaddisler arasındadırlar.¹⁵⁰⁰ Buhârî hadîse Sahîh'inde yer verdiği gibi el- Edebü'l-

¹⁴⁹³ İbn Hibbân, Sahîh, VIII/115 (3323), XIII/54 (5744)

¹⁴⁹⁴ Hâkim, Müstedrek, IV/645 (8783)

¹⁴⁹⁵ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/219 (4679) (Ebû Dâvûd, Sünet, 15); İbn Mâce, Sünen, II/1326 (4003) (İbn Mâce, Fiten, 19); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/66 (5343); Hâris, Müsned (Zevâid-i Heysemî), I/392 (297); Beyhakî, Sünen, X/148, X/151; Şuabu'l- İmân, I/62 (29), IV/298 (5168); Deylemî, Firdevs, IV/92 (6285)

¹⁴⁹⁶ Beyhakî, Sünen, I/308 (1370), IV/235 (7900); Deylemî, a.g.e, V/292 (8220)

¹⁴⁹⁷ Heysemî, Mecme'uz- Zevâid, III/118.

¹⁴⁹⁸ Aynı hadis için bkz. Mesnevî Şerhi, I/ Mukaddime,18 (30. Hadis)

¹⁴⁹⁹ Müslim, Sahîh, IV/1985(2563) (Müslim, Birr,28); Buhârî, Sahîh, III/1009 (2598. hadîsin başında bab başlığı içinde), V/1976 (4849), V/2253 (5717), (5719), VI/2474 (6345)(Buhârî, Vesâyâ, 8, Nikâh, 45, Ferâiz, 2, Edeb, 57, 58); İbn. Hibbân, Sahîh, XII/500 (5687); Tirmizî, Sünen, IV/356 (1988) (Tirmizî, Birr, 56); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/280 (4917); Mâlik, Muvatta', II/907 (1616) (Mâlik, Muvatta', Hüsnü'l- Huluk, 15); Ma'mer İbn. Râşid, el- Câmî', XI/169 (20228); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/245 (7333), II/287 (7845), II/312 (8103), II/342 (8485), II/465 (10002), II/470 (10080), II/482 (10256), II/491 (10379), II/504 (10560), II/517 (10712), II/539 (10962)

¹⁵⁰⁰ Beyhakî, Sünen, VI/85 (11238), (11239), VII/180 (13813), VIII/333 (17400), X/231 (20847); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, VIII/222 (8461); Humeydî, Müsned, II/465 (1086); Tayâlisî, Müsned, I/330 (2533); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, II/96 (958), II/97 (959); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, V/296 (6703), VII/508 (11152), VII/509 (11155); İbn. Ebî Âsım, Kitâbü'z- Zühd, I/179;

Müfred'de de rivâyet etmektedir.¹⁵⁰¹ Hadis Münzirî'nin et- Terğîb ve't- Terhîb'inde ve Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde de yer almaktadır.¹⁵⁰² Münâvî, hadîs hakkında şu bilgiyi vermektedir: "İmam Mâlik Muvatta'da, Ahmed İbn. Hanbel Müsned'de, Beyhakî Sünen'de Edeb bahsinde, Tirmizî ve Ebû Dâvûd da (eserlerinde) Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedirler." Aclûnî hadîs için, "Ebû Hureyre'den müttefekun aleyh olarak rivâyet edilmiştir." notunu düşmektedir.¹⁵⁰³

Kuzâî'nin 958 nolu hadîsi Enes İbn. Mâlik'den, diğer rivâyetlerin tamamı Ebû Hureyre'dendir.

Netîce itibarıyla; Ebû Hureyre rivâyetinin sahih olduğu görülmektedir.

YÜZ OTUZ ALTINCI HADİS

إن لله عبادا قلوبهم أنور من الشمس

"Allah'ın öyle kulları vardır ki, onların kalpleri güneşten daha aydınlıktır."

Hadîsin Verilişi: "...Çünkü âfitâb-ı Hak olan şeyh-i kâmilin nûr-ı bâtını burc-ı adâletten ve haml-ı hidâyetten halk-ı âlem üzere zuhûr eyledi. Hurşîd-i sûrî şerem ve hacâletinden çadır gibi olan sehâb altına gitti ve keennehû utandığından sehâbı yüzüne nikâb itdi ki, إن لله عبادا قلوبهم أنور من الشمس buyurulmuşdur ki, bunların kalbinin nûrî şemsin nûrundan her vechle a'lâ ve akvâdır..." (Mesnevî Şerhi, VI/259)

Tahric: Hadîs daha önce Mesnevî Şerhinin birinci cildinde de geçmiştir.¹⁵⁰⁴ Rivâyeti bu lafızlarla tesbit edemedim. Benzer bir rivâyet, Taberânî'nin Mu'cemu'l- Kebîr'inde Ebû Ümâme'den gelmektedir ve şu şekildedir:

إن لله عبادا يجلسهم الله يوم القيامة على منابر من نور و يغشي وجوههم النور حتى يفرغ من حساب الخلائق

"Allah'ın bazı kulları vardır ki, Allah onları Kıyâmet günü nurdan minberler üzerine oturtur. Onların yüzlerini nurla örtülüdür Mahlûkâtın hesâbı bitinceye kadar bu böyle devam eder." Aynı rivâyet İbn. Ebî'd- Dünyâ'nın el- Evliyâ'sında Muhammed İbn. Ziyâd'dan merfû olarak nakledilmektedir.¹⁵⁰⁵

YÜZ OTUZ YEDİNCİ HADİS

¹⁵⁰¹ Buhârî, Edebü'l- Müfred, I/148 (410), I/438 (1287)

¹⁵⁰² Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, III/346 (4375); Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/330, III/122.

¹⁵⁰³ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/324 (867) Ayrıca bkz. Fethu'l- Vehhâb, II/130 (598. Hadîs)

¹⁵⁰⁴ Mesnevî Şerhi, I/17 (78. Hadîs)

¹⁵⁰⁵ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, VIII/112(7527); İbn. Ebî'd- Dünyâ, el- Evliyâ, I/14 (13)

إن الله يحب أن تؤتي رخصه كما يحب أن تؤتي عزانمه

“Allah azîmetlerinin kullanılmasından hoşlandığı gibi, ruhsatlarının kullanılmasından da hoşlanır.”

Hadîsin Verilişi: “...Pes bir ibâhat ki, nefsin hevâ ve müstehâsı cânibinden gele ve nefis emr-i Hakkı koyub hevâsına uyub bir şeyi haram iken kendüsüne mübah eyleye, ol dalâlet oldu. Ve mezmûm olan ibâhat bu ibâhatdır. Ammâ şol ibâhat ve ruhsat ki, Hudây-ı Teâlâ Hazretlerinden bendelerine geldi ve anı Allah kulu olanlara kabul eylemege ruhsat oldu, ol kemâl oldu ve memdûh ve makbûl geldi. Kemâ Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/260)

Tahric: Ankaravî, hadîsin sonunda, Ahmed İbn Hanbel ve Beyhakî'nin İbn. Ömer'den rivâyet ettiklerini belirtmektedir. Bu tesbit doğrudur. Hadîsi İbn Hibbân, İbn Abbâs'tan ve İbn Ömer'den, Beyhakî İbn Ömer'den, İbn. Ebî Şeybe Muhammed İbnü'l- Münkedir, Mesrûk ve İbrâhim'den, Taberânî, Abdullah'dan (İbn Ömer'den), İbn. Abbas'tan ve Âişe'den, Ebû Ya'lâ ve Kuzâî Hz. Âişe'den rivâyet etmektedirler.¹⁵⁰⁶

Heysemî İbn Abbâs'tan gelen hadîs hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Tâberânî Kebîr'de rivâyet etmiştir. Bezzâr da rivâyet etmiştir. Her ikisinin ricâli de sika kimselerdir.”¹⁵⁰⁷ Münzirî İbn Abbâs'tan gelen hadîsi, hasen isnâdla Bezzâr'ın, Taberânî'nin ve Sahîh'inde İbn. Hibbân'ın rivâyet ettiklerini söylemektedir.¹⁵⁰⁸ Hadis, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde, Ebû Nuaym el- Isbehânî'nin Hilyetü'l- Evliyâ'sında yer almaktadır.¹⁵⁰⁹ İbn Hibbân'ın es- Sikât'ında ve İbn Hacer Lisânü'l- Mîzân'ında, Amr İbn. Ubeyd maddesinde Hz. Âişe'den gelen hadîse işâret etmektedirler.¹⁵¹⁰

Netîce itibarıyla; Hz. Âişe'den gelen rivâyetlerde biraz problem olsa da, hadîs sahîhtir.

YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ HADİS

إن الله تعالى يحب أن تؤتي رخصه كما يكره أن تؤتي معصيته

¹⁵⁰⁶ İbn. Hibbân, Sahîh, II/69 (354), VIII/333 (3568); Beyhakî, Sünen, III/140 (5199); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/318 (26475), (26476), (26477); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, III/89 (2581), VIII/82 (8032); Ebû Ya 'lâ, Müsned, I/142 (154); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, X/84 (10030), XI/323 (11880), (11881); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, II/151 (1079); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, III/403 (3889).

¹⁵⁰⁷ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, III/162

¹⁵⁰⁸ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/88 (1611)

¹⁵⁰⁹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, II/51, II/292, III/163; Ebû Nuaym el- Isbehânî, Hilyetü'l- Evliyâ, II/101, VI/191, VI/276

¹⁵¹⁰ İbn Hibbân, es- Sikât, VII/186 (9589); İbn Hacer, Lisânü'l- Mîzân, IV/316 (899)

“Allah günah işlenmesinden nefret ettiği gibi, ruhsatlarının kullanılmasından da hoşlanır.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve eyzan Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/260)

Tahric: Ankaravî hadîsin sonunda tahric yapmakta, Beyhakî'nin İbn. Ömer'den rivâyet ettiğini söylemektedir. Bu bilgi doğrudur. Hadîsi İbn. Huzeyme ve İbn. Hibbân Sahîh'lerinde, Beyhakî Sünen'inde, Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde ve Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb'ında rivâyet etmişlerdir.¹⁵¹¹ Heysemî hadîs hakkında, “Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli güvenilir kimselerdir. Bezzâr ve Evsat'ta Taberânî rivâyet etmişlerdir. Taberânî'nin isnâdı hasendir.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁵¹²

Münzirî, hadîsi Ahmed İbn. Hanbel'in sahîh bir isnâdla rivâyet ettiğini, Bezzâr ve Evsat'ta Taberânî'nin hasen isnâdla rivâyet ettiklerini, İbn Huzeyme ve İbn. Hibbân'ın da Sahîh'lerinde rivâyete yer verdiklerini belirtmektedir.¹⁵¹³ Hadis Deylemî'nin Firdevs'inde, Hatîb el- Bağdâdî'nin Târîhu Bağdâd'ında Ubeydullah İbn. Osman maddesinde de yer almaktadır.¹⁵¹⁴

Rivâyetlerin hepsi İbn. Ömer'dendir.

Netîce itibarıyla; hadis imamların yaptığı değerlendirmeler hadîsin sahîh olduğunu göstermektedir.

YÜZ OTUZ DOKUZUNCU HADİS

إن الله تعالى يحب أن تقبل رخصه كما يحب العبد مغفرة ربه

“Kul, Allah'ın kendisini bağışlamasını sevdiği gibi, Allah da ruhsatlarının kabul edilmesini (yapılmasını) sever.”

Hadîsin Verilişi: “...ve eyzan Kâle...” (Mesnevî Şerhi, VI/260)

Tahric: Ankaravî'nin nakline göre, Basrî, Ebû'd- Derdâ, Vâsîle, Ebû Ümâme ve Enes'ten rivâyet etmiştir. Hadîs Câmiu's- Sağîr'de de yer almaktadır. Ankaravî'nin verdiği

¹⁵¹¹ İbn. Huzeyme, Sahîh, II/73 (950); İbn. Hibbân, Sahîh, VI/451 (2742); Beyhakî, Sünen, III/140 (5201); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/108 (5866); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/151 (1078); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, III/403 (3890)

¹⁵¹² Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, III/162.

¹⁵¹³ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/87 (1609)

¹⁵¹⁴ Deylemî, Firdevs, I/157(577); Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, X/347 (5489)

bu bilgi doğrudur. Hadîsi Taberânî Mu'cemu'l- Evsat ve Mu'cemu'l- Kebîr'inde isimleri geçen 4 sahâbîden rivâyet etmektedir.¹⁵¹⁵

Ebû'd- Derdâ, Vâsiletübnü'l- Eska', Ebû Ümâme ve Enes'ten rivâyet edilen hadîs hakkında Heysemî, "Taberânî, Kebîr ve Evsat'ta rivâyet etmiştir. Hadîsin râvîlerinden Abdullah İbn. Yezîd'i Ahmed ve başkaları zayıf kabul etmişlerdir." değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁵¹⁶ Hadis Münzirî'nin et- Terğîb ve't- Terhîb'inde ve Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde de yer almaktadır.¹⁵¹⁷ Münâvî, hadîsi, Taberânî'nin yukarıda isimleri zikredilen dört sahâbîden rivâyet ettiğini söylemekte ve Taberânî'nin bu isnâddan başkasının bulunmadığını, isnâdda yer alan İsmâil İbn Attâr'ın bu isnâdla teferrüd ettiğini söylediğini aktarmaktadır.

Sonuç olarak; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere hadîs zayıftır.

YÜZ KIRKINCI HADİS

ليس من البر الصيام في السفر

"Yolculukta oruç tutmak sevap değildir."

Hadîsin Verilişi: "...Nakl olunur ki, Kutbu'l- Ârifîn Bâyezîd-i Bestâmî- Kuddise Sirruh- Ramazân-ı Şerîfde sefer idüb bir şehre karîb olduklarında, ol şehir halkı anın şehre geleceğinden haber alub ekâbir ve a'yân ne kadar kimse var ise ta'zîmen anı istikbâle çıkmışlar, Bayezid Hazretlerine anlar karîb geldikde Bayezid Hazretleri bir müridine demişler ki, "Bana bir nân pâre var ise vir." Ol şeyhin eline bir bütün ragıyf virmiş. Bayezid Hazretleri ol nânı yemeğe başlamış. A'yân-ı şehr gelüb anı gördüklerinde, "Bak bu nice şeyh olur ki, Rmazân-ı Şerîfde oruç yer. Hayfa biz bunu bir dindar müslüman kimse sanurduk" deyub ı'râz itmışlerdir. Her biri kendi evleri cânibine gitmişler. Bâyezîd Hazretleri kendi müridlerine eyitmiş: "Görün bu kavmin cehâletlerini! Biz bunlara mes'ele-i şer'îden dine müteallik bir mesele öğretdik ve anı icrâ itdik. Bunlar bize inkâr idüb firâr eylediler. Hazret-i Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ليس من البر الصيام في السفر buyurmuşlardır. Biz misâfiriz. Bize sâim olmak birr u hayr değildir. Belki bize hayırlu olan Ramazânı yemekdir ki, Hak Teâlâ Ramazânı yemeğe bize ruhsat verdi..." (Mesnevî Şerhi, VI/261)

¹⁵¹⁵ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, V/155 (4927); Mu'cemu'l- Kebîr, VIII/153 (7661)

¹⁵¹⁶ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, III/162.

¹⁵¹⁷ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/88 (1610) Abdullah İbn. Yezîd İbn. Âdem, 4 sahâbîden; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, II/293.

Tahric: Hadîsi Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Hibbân ve Ahmed İbn Hanbel Câbir İbn. Abdillâh'dan rivâyet etmişlerdir.¹⁵¹⁸ İbn Hibbân aynı zamanda hadîsi İbn Ömer'den, Nesâî, Ka'b İbn. Âsım'dan ve Saîd İbnü'l- Müseyyib'den, Ahmed İbn Hanbel de Ka'b İbn. Âsım'dan rivâyet etmektedirler.¹⁵¹⁹

Dârimî, Beyhakî, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe, Abdürrezzâk, Ruyânî Humejdî ve Tayâlisî, hadîsi Ka'b İbn. Âsım el- Eş'arî'den rivâyet etmişlerdir.¹⁵²⁰ İbn Mâce hadîsi aynı zamanda İbn Ömer'den, Abdürrezzâk Câbir'den rivâyet etmektedirler.¹⁵²¹

Bezzâr hadîsi Ebû Berze'den, Taberânî ise Câbir'den, Ka'b İbn. Âsım'dan, Ebû Berze el- Eslemî'den, İbn. Ömer'den, İbn. Abbas'tan rivâyet etmiştir.¹⁵²² Ka'b İbn. Âsım el- Eş'arî'den gelen hadis hakkında Hâkim, "Bu isnâdı sahîh bir hadîstir, fakat tahric etmemişlerdir." der ve Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettiği başka bir hadîse işâret eder. Zehebî de hadîsin sahîh olduğu görüşündedir.¹⁵²³ Ebû Berze el- Eslemî'den gelen rivâyet hakkında, "Ahmed, Bezzâr ve Evsat'ta Taberânî rivâyet etmişlerdir. Senedde ismi olmayan bir adam vardır." değerlendirmesini yapan Heysemî, Sefîne ehlinden olduğunu belirttiği Ka'b İbn. Mâlik el- Eş'arî rivâyeti için ise, "Ahmed ve Kebîr'de Taberânî rivâyet etmiştir. Ahmed'in ricâlî sahîhtir." demektedir. Aynı yerde Heysemî'nin İbn. Abbâs ve Ebû'd- Derdâ'dan gelen rivâyetler hakkında da değerlendirmeleri mevcuttur.¹⁵²⁴ Münzirî, Ka'b İbn. Âsım'dan gelen hadîsi Nesâî ve İbn. Mâce'nin sahîh bir isnâdla, Ahmed'in ufak lafız farklılıklarıyla rivâyet ettiğini, ricâlinin güvenilir kişiler olduğunu belirtmektedir.¹⁵²⁵

¹⁵¹⁸ Müslim, Sahîh, II/786 (1115) (Müslim, Sıyâm, 92); Tirmizî, Sünen, III/89 (710) (Tirmizî, Samv, 18); Ebû Dâvûd, Sünen, II/317 (2407) (Ebû Dâvûd, Savm, 43); Nesâî, Sünen, II/99 (2565), II/100 (2567), (2568), (2569), (2570); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), IV/175 (2257), (2258), (2259), (2260), (2261), IV/177 (2262) (Nesâî, Sıyâm, 46, 47, 48); İbn. Hibbân, Sahîh, VIII/322 (3554); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/319 (14466), III/352 (14836).

¹⁵¹⁹ İbn. Hibbân, Sahîh, VIII/317 (3548); Nesâî, Sünen, II/99 (2563), (2564); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), IV/174 (2255), IV/175 (2256); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/434 (23730)

¹⁵²⁰ Dârimî, Sünen, II/17 (1710), (1711) (Dârimî, Savm, 15); Beyhakî, Sünen, IV/242 (7940), (7941); İbn. Mâce, Sünen, I/532 (1664) (İbn Mâce, Sıyâm, 11); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, II/278 (8959); Abdürrezzâk, Musannef, II/562 (4467), (4468); Ruyânî, Müsned, II/99 (1531); Humejdî, Müsned, II/381 (864); Tayâlisî, Müsned, I/191 (1343)

¹⁵²¹ İbn. Mâce, Sünen, I/532 (1665); Abdürrezzâk, Musannef, II/563 (4470) Câbir'den;

¹⁵²² Bezzâr; Müsned (4-9), IX/302 (3858), IX/310 (3858); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/222 (731), III/309 (3248), V/373 (5597), VII/323 (7626), VIII/60 (7961), IX/83 (9193); Taberânî, Kebîr, XI/187 (11447), XII/374 (13387), XII/446 (13618), XIX/171 (385); XIX/172 (386), (387), (388), XIX/173 (389), (390), (391), (392), XIX/174 (393), (394), (395), (396); XIX/175 (397), (398), (399)

¹⁵²³ Hâkim, Müstedrek, I/598 (1580)

¹⁵²⁴ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, III/161.

¹⁵²⁵ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/86 (1605)

Hadis Deylemî, Ebû Bekir eş- Şeybânî, Buhârî, Ebû Nuaym ve daha pek çok âlim tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁵²⁶

Netîce itibarıyla; hadis sahihtir.

YÜZ KIRK BİRİNCİ HADİS

ترك الدنيا رأس كل عبادة

“Dünyayı terketmek bütün ibâdetlerin başıdır.”

Verilişi: “...Hülâsa-i kelâm, şer’i şerîfin a‘mâlinin rukn-i a‘zamı ve zübdesi zühd ve takvâdır ki, **ترك الدنيا رأس كل عبادة** buyurulmuştur...” (Mesnevî Şerhi, VI/263)

Tahric:Ankaravî’nin naklettiği lafızla bir hadis tesbit edemedim. Deylemî Firdevs’te, Ebû Hureyre’den **... نور الحكمة الجوع و رأس الدين ترك الدنيا والقربة إلى الله حب المساكين...** “Hikmetin nûru açlıktır, dînin başı dünyayı terk etmektir, Allaha yakınlaşmanın yolu fakirleri sevmektir.” şeklinde bir rivâyette bulunmakta,¹⁵²⁷ Mübârekfûrî ise Tuhfetü’l- Ahvezî’de, Yahyâ İbn. Saîd el- Ensârî el- Kâzî’nin sözü olarak **لان ترك الدنيا رأس كل عبادة** şeklinde bir rivâyete yer vermektedir.¹⁵²⁸

Kaynaklarda hadîs olarak geçen, daha çok, bu ifâdenin mefhûm-u muhâlifidir. **حب الدنيا** **رأس كل خطيئة** metniyle, rivâyetin yer aldığı kaynaklardan tesbit edebildiklerimiz şunlardır: Beyhaki, İbn Ebî Âsım ve Ebû Nuaym eserlerinde Hz İsa’nın sözü olarak bu rivâyete yer vermektedirler.¹⁵²⁹

Deylemî Firdevs’te, uzun bir hadîsin içinde Ebû Saîd’dan **الرغبة في الدنيا و هي رأس كل أكبر الكبائر** şeklinde bir rivâyet nakletmekte,¹⁵³⁰ Münâvî ise Feyzu’l- Kadîr’de Enes’ten **حب الدنيا لان حبها رأس كل خطيئة** şeklinde gelen bir rivâyete dikkat çekmektedir.¹⁵³¹ Başka yerlerde de bu rivâyete işâret eden Münâvî, rivâyetin eleştirilen, yalan uydurmakla itham edilen râvîlerinin olduğunu söylemektedir.¹⁵³²

¹⁵²⁶ Deylemî, Firdevs, III/380 (5156); Ebû Bekir eş- Şeybânî, el- Âhâd ve’l- Mesânî, IV/452 (2506); Buhârî, Târîhu’l- Kebîr, I/189 (578), I/269 (862); Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, III/202, VII/159.

¹⁵²⁷ Deylemî, Firdevs, IV/247

¹⁵²⁸ Mübârekfûrî, Tuhfetü’l- Ahvezî, VI/81

¹⁵²⁹ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, VII/323 (10458); Beyhakî, Kitâbü’z- Zühdi’l- Kebîr, II/134 (247); İbn. Ebî Âsım, Kitâbü’z- Zühd, I/92; Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, VI/388.

¹⁵³⁰ Deylemî, Firdevs, II/30(2186)

¹⁵³¹ Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, II/77

¹⁵³² Münâvî, a.g.e, III/132, III/368, IV/95, IV/551, V/52.

Süyûtî Tedrîbü'r- Râvî'de bu rivâyetin, İbn Ebî'd- Dünyâ'ya göre Mâlik İbn. Dînâr'ın Beyhakî'ye göre Hz. İsâ'nın sözü olduğunu nakletmektedir.¹⁵³³ Huzeyfe'den Rasûlullahın sözü olarak naklettiği rivâyet için Münzirî, “Onu Razîn zikretmiştir. Kitaplarda göremedim.” demektedir.¹⁵³⁴ Mübârekfûrî'nin Tuhfetü'l- Ahvezî'de yer verdiği rivâyet hakkında,¹⁵³⁵ Aclûnî şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Beyhakî, Şuab'da Hasan Basrî'den mürsel bir hadîs olarak hasen bir isnâdla Rasûlullah'tan rivâyet etmiştir. Deylemî Firdevs'te ve onu takiben oğlu senedsiz merfû bir hadîs olarak Hz. Ali'den rivâyet etmiştir. İbnü'l- Ğars (ابن الغرس) zayıf bir hadîs olduğunu söylemiştir. Beyhakî, Zühde ve Ebû Nuaym Hz. İsâ'nın sözü olarak rivâyet etmişlerdir. Ahmed İbn. Hanbel'in oğlu rivâyeti رأس الخطيئة حب الدنيا والنساء خبالة الشيطان و الخمر مفتاح كل شر “Hatâların başı dünyâ sevgisidir. Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır. İçki bütün kötülüklerin başıdır.” lafzıyla nakletmiştir. Ahmed Zühde Süfyân'dan Hz. İsâ'nın sözü olarak benzer bir rivâyette bulunmuştur.İbn. Ebî'd- Dünyâ, Mekâyidü's- Şeytân'da Mâlik İbn. Dînâr'ın sözü olarak; İbn. Yûnûs, Tarîhu Mısır'da Saîd İbn. Mes'ûd'un sözü olarak rivâyet etmiştir. İbn. Teymiyye bu sözün Cündüb el- Becelî'nin sözü olduğunu kesin bir dille söylemiştir. Mekasıdda (Sehâvî)'nin belirttiğine göre Sağânî ve başkaları rivâyetin uydurma olduğunu kesin bir dille ifâde etmektedirler... Dürer'de (Süyûtî); “hadîs uydurma rivâyetlerden sayılmıştır.” demiş, sonra da İbn. Hacer'in Hasen Basrî'nin mürsellerini övdüğünü söylemiştir. Ancak Hâfız İbn. Hacer Leâlî'sinde Hasen'in mürsellerinin rüzgara benzediğini söylemektedir. Dârekutnî onun mürsellerinin zayıf olduğunu söylemektedir. Deylemî Ebû Hureyre'den merfu olarak şöyle bir rivâyette bulunmuştur: “Ümmetimin başına gelecek en büyük afetler, dünyayı aşırı derecede sevmeleri, dinar ve dirhem toplamalarıdır. Bunları toplayan kimsede hayır yoktur, ancak Allah'ın verdiği malı hak yolunda harcayan kimse hariç” İbn. Asâkîr Târîh'te Saîd İbn Mes'ûd es-Sadeff Et-Tâbiî'den حب الدنيا رأس الخطايا lafzıyla rivâyet etmektedir.¹⁵³⁶ Aclûnî, 1225. hadîsi verirken, Huzeyfe rivâyetini aktarıp Münzirî'nin dediğini nakletmekte,¹⁵³⁷ 1320. hadîsi verirken de Hz. İsâ'nın sözü olarak bu rivâyete atıfta bulunmaktadır.¹⁵³⁸

Sonuç olarak; Ankaravî'nin verdiği lafızla rivâyeti tesbit edemedik. Bu ve mefhûm-u muhâlifî olan rivâyette tereddüdlerin olduğu açıktır. Hz. İsâ'nın ve zâhidlerin sözü olarak

¹⁵³³ Süyûtî, Tedrîbü'r- Râvî, I/287

¹⁵³⁴ Münzirî, Et- Terğîb ve't- Terhîb, III/178 (3571)

¹⁵³⁵ Mübârekfûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, VI/82

¹⁵³⁶ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/412-413 (1099)

¹⁵³⁷ Aclûnî, a.g.e, I/460 (1225).

¹⁵³⁸ Aclûnî, a.g.e, I/496 (1320)

nakledilişine ve hakkında yapılan değerlendirmelere bakarak, sözün Hz. Peygambere âit olmadığını söyleyebiliriz.

YÜZ KIRK İKİNCİ HADİS

العلم خير من العبادة

“İlim, ibâdetten daha hayırlıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Bu tarîk-i ilâhîde sa’y u ictihâd eylemek ve anın netîcesine ve cezâsına i’tikâd kılmak fi’l- mesel ten gibi ve ekin ekmek gibidir. Ve ekinin cânı nebât-ı irfânîdir ve anı biçmekdir. Hülâsa-i kelâm ictihâd ve i’tikâd eylemek henüz dahî cansız ten ve vakt-i keşten anın mahsûli olduğu gibi ictihâd ve i’tikâdın dahî canı ve tohumu a’mâlin nebât ve mahsûlü ilim ve irfândır. Hazret-i Nebî Aleyhisselâm العلم خير من العبادة ve bir âhar hadîste العلم خير من العمل buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/263)

Tahric: Hadîsi İbn. Ebî Şeybe Amr İbn. Kays’dan, Taberânî Huzeyfe’den, Tayâlisî من التعبد ifâdesiyle Ebû Hureyre’den, Taberânî Mu’cemu’l- Kebîr’inde Tâvûs’dan, Bezzâr Huzeyfe’den, Beyhakî Abdullah İbn. Amr’dan, İbn. Mes’ûd’dan, Huzeyfe’den ve Mutarref’ten rivâyet etmişlerdir.¹⁵³⁹ Hâkim de Müstedrek’inde Huzeyfe’den gelen rivâyeti nakletmekte, Zehebî de benzer hadisler için imâmeynin şartına uygundur demektedir.¹⁵⁴⁰ Heysemî, Abdullah İbn. Amr’dan gelen rivâyet hakkında, “Taberânî Evsat ve Kebîr’de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İshak İbn. Üseyd (أسيد) hakkında Ebû Hâtim لا يشتغل به , “meşgul olmaya değmez” demektedir.” değerlendirmesini yapmaktadır. Huzeyfetübni’l-Yemân rivâyeti için, “Evsat’ta Taberânî ve Bezzâr rivâyet etmişlerdir. Senedde yer alan Abdullah İbn. Abdulkuddûs’u Buhârî ve İbn. Hibbân sika kabul ederken, İbn. Maîn zayıf bulmuştur.” diyen Heysemî, İbn. Abbâs rivâyeti için de, “Taberânî Kebîr’de rivâyet etmektedir. Senedde yer alan Suvâr İbn. Mus’ab cidden zayıftır.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁵⁴¹ Münzirî Huzeyfe’den gelen rivâyet hakkında “Evsat’ta Taberânî ve Bezzâr hasen bir isnâdla rivâyet etmişlerdir.”değerlendirmesini yapmakta, Abdullah İbn. Amr’dan gelen rivâyet için ise, Heysemî’nin değerlendirmelerine yakın değerlendirmelerde bulunmaktadır.¹⁵⁴² Hadis, Hennâd’ın Zühd’ünde, Deylemî’nin Firdevs’inde ve Kuzâî’nin

¹⁵³⁹ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/284 (26115), VII/88 (34405); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, IV/197 (3960); Tayâlisî, Müsned, I/331 (2536); Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, II/38 (10969), Bezzâr, Müsned (4-9), VII/371 (2969); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, VI/353 (8485), II/264 (1703); II/265 (1706)

¹⁵⁴⁰ Hâkim, Müstedrek, I/171 (317)

¹⁵⁴¹ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, I/120.

¹⁵⁴² Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, I/50 (103), (104), II/352 (2692)

Müsnedü’ş- Şihâb’ında da yer almaktadır.¹⁵⁴³ İbn. Adiyy, Suvâr İbn. Mus‘ab maddesinde ve Abdullah İbn. Abdulkuddûs maddesinde rivâyete yer vermekte, Abdullah İbn. Abdulkuddûs hakkında, Yahyâ İbn. Maîn’in “leyse bi şey’, râfızî ve habîs” dediğini nakledip sika diyenleri de zikrettikten sonra, “Rivâyetlerinin çoğu Ehl-i Beyt’in fazîleti hakkındadır.” tesbitini yapmaktadır.¹⁵⁴⁴ Hatîb el- Bağdâdî de Târîhu Bağdâd’da, Ahmed İbn. Muhammed İbnü’l- Hüseyñ maddesinde İbn. Abbas’tan gelen rivâyete yer vermektedir.¹⁵⁴⁵ İbnü’l- Cevzî el- İlelü’l- Mütenâhiye’de Huzeyfe’den ve Ebû Hureyre’den gelen rivâyetleri aktarmakta ve “Sahîh değildir” deyip rivâyetlere eleştiriler getirmektedir.¹⁵⁴⁶ Keşfü’l- Hafâ’da Aclûnî, Necm’in şöyle dediğini aktarmaktadır: İbn. Âsâkîr Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir. Hatîb ve İbn. Abdilberr de İbn. Abbâs’tan العلم أفضل من العبادة lafzıyla rivâyet etmişlerdir. Ebû’ş- Şeyh Ubâde’den العلم خير من العمل şeklinde rivâyet etmektedir.¹⁵⁴⁷ Benzer rivâyetlere ve zayıflıklarına dikkat çeken Aclûnî şevâhidleri olduğundan bahsetmektedir.¹⁵⁴⁸

Netîce itibarıyla; Huzeyfe rivâyeti diğer rivâyetlere nisbetle daha sağlamdır. Hadis hasen olarak değerlendirilebilir.

YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ HADİS

العلم خير من العمل

“İlim amelden daha hayırlıdır.”

Hadîsin Verilişi: “ Hazret-i Nebî Aleyhisselâm العلم خير من العبادة ve bir âhar hadîsde العلم خير من العمل buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/263)

Tahric: Hadîsi Dârimî Sünen’de, Mutarref (مطرف) İbn. Abdillâh İbni’ş- Şehiyr’in (الشخير) oğluna sözü olarak, Deylemî ise Firdevs’te Câbir’den gelen bir rivâyet olarak nakletmektedir.¹⁵⁴⁹ Ebû Nuaym Hilyetü’l- Evliyâ’da Dârimî gibi Mutarref’in sözü olarak rivâyete işâret etmektedir.¹⁵⁵⁰ Münâvî bunun hikmetli sözlerden sayıldığını belirtmekte, Beyhakî’nin Şuab’da bazı sahâbeden rivâyet ettiğini, senedde yer alan Zeyd İbn. Rafî’in Zehebî tarafından Zuafâ’da zikredildiğini söylemektedir.¹⁵⁵¹ Ebû Tâlib el- Kâzî İlelü’t-

¹⁵⁴³ Hennâd, Zühd, II/465 (933) Hasen ve İbn. Sîrîn’den; Deylemî, Firdevs, III/127 (4343) Huzeyfe’den; Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb, I/59 (40), II/249 (1292) İbn. Abbas’tan.

¹⁵⁴⁴ İbn. Adiyy, el- Kâmil, III/455 (871), IV/197 (1008)

¹⁵⁴⁵ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IV/436(2338)

¹⁵⁴⁶ İbnü’l- Cevzî, el- İlelü’l- Mütenâhiye, I/76 (76), I/77 (78)

¹⁵⁴⁷ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/85 (1755)

¹⁵⁴⁸ Aclûnî, a.g.e, II/111 (1827)

¹⁵⁴⁹ Dârimî, Sünen, I/112 (350); Deylemî, Firdevs, III/68 (4913)

¹⁵⁵⁰ Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, II/209

¹⁵⁵¹ Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, IV/385.

Tirmizî’de rivâyeti Huzeyfetübnü’l- Yemân’dan eleştirerek vermektedir.¹⁵⁵² Aclûnî ise Keşfü’l- Hafâ’da rivâyete 1755. hadîsin içinde yer vermiştir.¹⁵⁵³

Sonuç olarak; sözün Hz. Peygambere âit olmadığını söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ HADİS

الإنسان سر من أسراري

“İnsan benim sırlarımdan bir sırdır.”

Verilişi: “...Hakikat-i insâniyye cemî’-ı hakâyıkı câmia bir hakikatdir. Meselâ emr-i ma’rûf olmağı ve me’ mûr-ı ma’rûf olmağı ve dahî ârif olmağı ve dahî kâşif-i esrâr ve dahî mekşûf olmağı ve vâsıf ve mevsûf olmağı velhâsıl ne kadar hakâyık var ise anı hakikat-i insâniyye muhît ve hâvî olmuştur. Çünkü bir insân-ı kâmil kendi hakikatine vâsıl ola ve kemâl mertebesin bula ve kendüyi hakikatle bile emr-i ma’rûf ve hem ârif ve hem ma’rûf oldur ve dahî sırları keşf idici oldur. Min vech mekşûf olan sır hem oldur ki, Hak Teâlâ hadîs-i kudsîde الإنسان سر من أسراري buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/263)

Tahric: Mesnevî’nin I. Cildinde de yer alan bu rivâyet tesbit edilememiştir.¹⁵⁵⁴

YÜZ KIRK BEŞİNCİ HADİS

يا ابن آدم مرضت فلم تعدني يا ابن آدم استطعمتك فلم تطعمني و إستسقيتك فلم تسقني

“Ey Âdemoğlu! Hastalandım, beni ziyâret etmedin. Ey Âdemoğlu! Senden beni doyurmanı istedim, beni doyurmadın. Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, bana su vermedin.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve hadîs-i Rasûl ki, hadîs-i kudsîdir. Hak Teâlâ buyurur...” (Mesnevî Şerhi, VI/266)

Tahric: Mesnevî’nin birinci cildinde yer alan, Sultan Veled’in de Allah’ın Hz. Mûsâ ile konuşması şeklinde yer verdiği bu hadîs,¹⁵⁵⁵ Müslim, İbn Hibbân, Ahmed İbn Hanbel, Taberânî, İshak İbn Râhûye ve Beyhakî tarafından Ebû Hureyre’den rivâyet edilmiştir.¹⁵⁵⁶

¹⁵⁵² Ebû Tâlib el- Kâzî, İlelü’t- Tirmizî, I/341 (633)

¹⁵⁵³ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/85 (1755)

¹⁵⁵⁴ Mesnevî Şerhi, I/179

¹⁵⁵⁵ Mesnevî Şerhi, I/319. (306. Hadîs) bu hadis için bkz. Sultan Veled, Maârif, s.126.

¹⁵⁵⁶ Müslim, Sahîh, IV/1990 (2569) (Müslim, Birr, 43); İbn. Hibbân, Sahîh, I/503 (269), III/224 (944), XVI/366 (7366); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, VIII/309 (8722); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/204 (9231); İshak İbn. Râhûye, Müsned (1-3), I/115 (28); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, VI/534 (9182)

Buhârî Sahîh’inde yer vermediği hadîsi el- Edebü’l- Müfred’de rivâyet etmektedir.¹⁵⁵⁷ Aynı zamanda bu rivâyet onun et- Târîhu’l- Kebîr’inde de yer almaktadır.¹⁵⁵⁸

Deylemî’nin Firdevs’te, Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’de, İbn. Ebî Hâtîm’in el- İlel’de yer verdiği rivâyeti Münzirî, “Müslim rivâyet etmiştir” kaydıyla vermektedir.¹⁵⁵⁹ Rivâyetlerin hepsi Ebû Hureyre’den gelmektedir.

Ahmet Yıldırım hadîsi İsmâil Fennî Ertuğrul’un vahdeti vücut itikadının dayandığı delilleri zikrederken, Eşref Ali’nin “Zikredilen manaya göre ittihâd” başlığı altında açıklama yaparken naklettiğini belirtmekte, rivâyetin İncil’de geçen benzer ifâdelerine atıfta bulunarak “İncil’deki bu benzer ifâdelerden dolayı rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.” demektedir.¹⁵⁶⁰

Hadîsin tamamını gözden geçirip İncil’deki benzer ifâdeleri aktaracak olursak; Ebû Hureyre’den Rasûlullah (S.A.V) şöyle buyurdu:

“Allah Kıyâmet gününde “Ey Âdemoğlu! Ben hasta oldum da, sen beni niçin ziyâret etmedin?” diyecek. Âdemoğlu, “Yarabbî! Sen âlemlerin Rabbisin. Ben seni nasıl ziyâret edebilirim?” diyecek. Allah Teâlâ, “Falan kulumun hasta olduğunu bildiğin halde niçin onu ziyâret etmedin? Eğer onu ziyâret etseydin, beni onun yanında bulacaktın.” Allah, “Ey Âdemoğlu! Senden yiyecek istedim. Beni niçin doyurmadın?” Kul, “Yârabî! Sen âlemlerin rabbi olduğun halde ben seni nasıl doyururum?” Allah Teâlâ, “Bilmiyor musun, falan kulum senden yiyecek istedi. Sen onu doyurmadın. Eğer onu doyursaydın, benim nezdimde bulacaktın.” Allah, “Ey âdemoğlu! Senden su istedim, bana su vermedin.” diyecek. Kul, “Yârabî! Sen âlemlerin Rabbi olduğun halde ben sana nasıl su verebilirim?” Allah Teâlâ, “Bilmez misin ki, kulum filan senden su istedi, vermedin. Eğer ona su verseydin, bunu benim indimde bulurdun.” İncil’deki benzer ifâdeler şöyledir:

“O zaman kral sağındakilere diyecektir: Ey sizler, babamın mübârekleri, gelin, dünya kurulduğundan beri sizin için hazırlanmış olan melekûtu miras alın. Zîrâ aç idim, bana yiyecek verdiniz. Susamıştım, bana içecek verdiniz. Yabancı idim, beni içeri aldınız. Çıplak idim, beni giydirdiniz. Hasta idim, beni aradınız. Zindanda idim, yanıma geldiniz.” O zaman sâlihler ona cevap verip diyecekler: “Yarab! Biz seni ne zaman aç görüp yedirdik veya susamış görüp içirdik? Ve ne zaman seni hasta veya zindanda görüp yanına geldik?” Kral cevap verip onlara diyecek: “Doğrusu size derim; Mâdem ki, bu kardeşlerimden, şu en

¹⁵⁵⁷ Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/182 (517)

¹⁵⁵⁸ Buhârî, et- Târîhu’l- Kebîr, III/391 (1301)

¹⁵⁵⁹ Deylemî, Firdevs, V/235 (8053); Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, II/312, 313; İbn. Ebî Hâtîm, el- İlel, II/164 (1985); Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, II/37 (1406)

küçüklerinden birine yaptınız, bana yapmış oldunuz.” O zaman solundakiler de diyecek: “Ey lânetliler! Benim yanımdan İblis ile onun meleklerine hazırlanmış olan ebedî ateşe gidin. Çünkü aç idim, bana yiyecek vermediniz. Susamıştım, bana içecek vermediniz. Yabancı idim, beni içeri almadınız. Çıplak idim, beni giydirmediniz. Hasta ve zindanda idim, beni aramadınız.” O zaman onlar cevap verip diyecekler: “Yârab! Seni ne vakit aç veya susamış, yahut yabancı ve çıplak, yâhut hasta veya zindanda gördük de sana hizmet etmedik?” O zaman onlara cevap verip diyecek: “Doğrusu size derim; Mâdem ki, bu en küçüklerden birine yapmadınız, bana da yapmamış oldunuz. Ve bunlar ebedî azâba, fakat sâlihler ebedî hayata gedeceklerdir.”¹⁵⁶¹

Tolstoy’un “Sevgi Neredeyse Tanrı Oradadır” ismiyle Türkçe’ye çevrilen hikâyesinde işlenen temanın, İncil’de geçen yukarıdaki ifâdelerin doğrulanması olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Meşhur bir edebiyatçının, hikâyesinde yukarıda geçen hadîse işârette bulunması, bu konunun Hristiyanları ne kadar etkilediğini de ortaya koymaktadır.¹⁵⁶²

Netîce itibarıyla; rivâyetler incelendiğinde, gerçekten de aralarında büyük bir benzerlik olduğu göze çarpmaktadır. Ancak sadece buna dayanarak, rivâyeti ihtiyatla karşılamak gerektiği fikrine varmak doğru bir yaklaşım değildir. İlâhî vahyin aynı kaynağa dayanması, elbette böyle benzerliklere de sebep olacaktır. İncil Allah tarafından gönderilen ilâhî bir kitap olduğuna göre, her ne kadar daha sonra bazı bölümleri insanlar tarafından değiştirilse bile, içinde tahrif edilmemiş âyetler bulunmaktadır. Bu benzerliği bu şekilde tevil etmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı kanaatiyle hadis sahihtir diyoruz.

YÜZ KIRK ALTINCI HADİS

أبغوني في ضعفانكم فإنما ترزقون و تتصرون بضعفانكم

“Beni zayıflarınız yanında arayınız. Şüphesiz ki siz, zayıflarınız sebebiyle rızıklandırılır ve başarılı olursunuz.”

Hadîsin Verilişi: “...Bu fakîrden murâd, fakîr-i ma’nevî olan velîler ve sâfilerdir ki, vücûdlarını fânî itmekle fakr-ı tâm mertebesini bulmuşlar ve uyûn-ı nâsda zaîf olmuşlardır. Ammâ nâs bunlar sebebiyle merzûk ve bunlar vâsıtasıyla mansûr olurlar. Kemâ Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/266)

¹⁵⁶⁰ Ahmet Yıldırım, a.g.e, s.83- 84.

¹⁵⁶¹ Matta, XXV/ 34-36. Bu bilgiler için bkz. Ahmet Yıldırım, a.g.e, a.g.y.

¹⁵⁶² Bkz. Lev Nikolayeviç Tolstoy, Sevgi Neredeyse Tanrı Oradadır, İstanbul 2005, Antik Dünya Klasikleri, s.7-22. (Çev: İhsan Özdemir)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ebû'd- Derdâ'nın rivâyet ettiğini nakletmektedir. Hadîsi İbn Hibbân Sahîh'inde rivâyet etmiş,¹⁵⁶³ Hâkim isnâdının sağlam olduğunu fakat şeyhânın bu sıygayla tahric etmediklerini belirterek onların Sa'd İbn. Ebî Vakkâs hadîsini tahric ettiklerini söylememiş, Zehebî de Telhîs'inde sahîh hükmüne katılmıştır.¹⁵⁶⁴ (Buhârî'de geçen Sa'd İbn. Ebî Vakkâs hadîsinin lafzı **هل تنصرون و ترزقون إلا بضعفانكم**¹⁵⁶⁵) Tirmizî hadîs hakkında hasen sahîh değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁵⁶⁶ Ebû Dâvûd, Nesâî, Ahmed İbn. Hanbel ve Beyhakî de hadîsi rivâyet eden muhaddisler arasındadırlar.¹⁵⁶⁷ Münzirî Ebû Hureyre'den naklettiği hadîsi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyet ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁶⁸ Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde ve Mübârekfûrî'nin Tuhfetü'l- Ahvezî'sinde de yer almaktadır.¹⁵⁶⁹

Münzirî rivâyeti Ebû Hureyre'den, diğerleri Ebû'd- Derdâ'dandır. Bu da bize Ankaravî'nin verdiği bilginin doğru olduğunu göstermektedir.¹⁵⁷⁰

Hadîsin zikredilen kaynaklarda yer alması ve Hâkim ve Tirmizî'nin değerlendirmeleri sahîh olduğunu ortaya koymaktadır.

YÜZ KIRK YEDİNCİ HADİS

الأبدال في أمتي ثلاثون بهم تقوم الأرض و بهم يمطرون و بهم ينصرون

“Ümmetimin içerisinde otuz abdâl vardır. Yeryüzü onlar sebebiyle ayaktaadır. Onların hürmetine yağmura nâil olur, onların hürmetine yardım olunursunuz.”

Verilişi: “...Gör ki Hazret-i Nebî Aleyhissalâtu Vesselâm “Beni zuafânız içinde taleb eyleyin. Zîrâ siz merzûk ve mansûr olmazsınız, illâ zuafânız sebebiyle.” buyurdular. Ve bir âhar hadîs-i şerifde dahî buyurur ve Ubâde İbn. Sâmit rivâyet kılurlar...” (Mesnevî Şerhi, VI/266)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ubâde İbn. Sâmit'in rivâyet ettiğini nakletmektedir. Ankaravî'nin verdiği bilgi doğrudur. Hadîsi Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde Hz. Ali'den ve

¹⁵⁶³ İbn Hibbân, Sahîh, XI/85 (4767)

¹⁵⁶⁴ Hâkim, Müstedrek, II/116 (2509)

¹⁵⁶⁵ Buhârî, Sahîh, III/1061(2739), II/157 (2641) (Buhârî, Cihâd, 70, 76; Tirmizî, Cihâd, 24; Nesâî, Cihâd, 43; İbn Mâce, İnkâmet, 78; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V/198)

¹⁵⁶⁶ Tirmizî, Sünen, IV/206 (1702) (Tirmizî, Cihâd, 24)

¹⁵⁶⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, III/32 (2594) (Ebû Dâvûd, Cihâd, 70); Nesâî, Sünen, III/30 (4388); Nesâî, Sünen (el-Müctebâ) VI/45 (3179) (Nesâî, Cihâd, 43); Beyhakî, Sünen, III/345 (6181)VI/331 (12683); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/198 (21779)

¹⁵⁶⁸ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, IV/71 (4843)

¹⁵⁶⁹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/82; Mübârekfûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, V/292 (24)

¹⁵⁷⁰ Bu hadîs ve benzeleri için bkz. Mesnevî Şerhi, VI/199, 109. Hadîs.

Ubâde'den, Taberânî Mu'cemu'l- Evsat'ında Enes'ten, Mu'cemu'l- Kebîr'inde Avf İbn. Mâlik'den (R.A) rivâyet etmektedirler.¹⁵⁷¹ Heysemî, abdâl hakkında gelenler ve onların Şam'dan olması babı başlığıyla hadîsleri incelediği bölümde, bu konuda gelen farklı rivâyetleri değerlendirmiştir. Ubâdetübnü's- Sâmit'ten gelen rivâyet şu şekildedir: لا يزال في أمتي ثلاثون بهم تقوم الأرض و بهم تمطرون و بهم تنصرون Katâde, hadîsin sonunda, “Hasen'in onlardan olmasını umuyorum” demektedir. Heysemî, hadîsi Taberânî'nin Ömer tarîkiyle, Bezzâr'ın Anbese el- Havvâs tarîkiyle rivâyet ettiğini, ikisini de tanımadığını, kalan ricâlinin güvenilir kimseler olduğunu belirtmektedir.

Şehr İbn. Havşeb kanalıyla Avf İbn. Mâlik'den gelen rivâyet şöyledir: قال عوف يا أهل مصر لا تسبوا أهل الشام فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول فيهم الأبدال فيهم تنصرون و بهم ترزقون Avf dedi ki: “Ey Mısır halkı! Şam halkına sövmeyiniz. Ben Rasûlullah (S.A.V)'ı “Onların arasında abdâl vardır. Onlar sâyesinde yardım görür, onlar sâyesinde rızıklanırsınız” derken işittim.” Heysemî hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini senedde yer alan Amr İbn. Vâkîd'ı imamların çoğunun zayıf bulduğunu, Muhammed İbnü'l- Mübârek es- Sûrî'nin sika kabul ettiğini, kalan ricâlinin sika olduğunu belirtmektedir.

Hız Ali'den gelen rivâyet ise şu şekildedir: البداء بالشام وهم أربعون رجلا كلما مات رجل أبدل الله رجلا مكانه يسقي بهم الغيث و ينتصر بهم على الأعداء و يصرف عن أهل الشام بهم العذاب Abdallar Şam'lıdır. Onlar kırk adamdırlar ki, içlerinden birisi öldüğünde Allah başka bir adamı onun yerine geçirir. Allah onların duası sebebiyle yağmur yağdırır, onlar sebebiyle düşmanlarınıza karşı size başarı ihsân eder. Şam halkı onlar sebebiyle azaptan kurtulurlar.” Heysemî hadîsi Ahmed'in rivâyet ettiğini, ricâlinin Şüreyh İbn. Ubeyd dışında güvenilir olduğunu, onun da sika olduğunu belirtmektedir.

Enes'ten gelen benzer bir rivâyet ise şöyledir; لن تخلوا الأرض من أربعين رجلا مثل خليل الرحمن Hadîsin sonunda Saîd'den Katâde'nin, “Hasen'in onlardan olduğu konusunda şüpheye düşmüyoruz” dediği nakledilmekte ve Heysemî, Taberânî'nin Evsat'ta rivâyet ettiğini, isnâdının hasen olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁷²

Hadis Hakîm Tirmizî'nin Nevâdiru'l- Usûl'ünde ve Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde de yer almaktadır. Münâvî, Avf İbn. Mâlik'den gelen hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini ve isnâdının hasen olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁷³ Ubâde, Avf İbn. Mâlik ve Hz. Ali rivâyetlerini

¹⁵⁷¹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/112 (896), V/322 (22803); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, IV/247 (4101); Mu'cemu'l- Kebîr, XVIII/65 (120)

¹⁵⁷² Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, X/62-63. İbn. Mes'ud rivâyeti ve daha geniş bilgi için bkz. a.g.y.

¹⁵⁷³ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, I/261-263; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/168-169.

inceleyen Azîmâbâdî, Münâvî'nin Ubâde hadîsinin isnâdının sahîh, diğerk isnâdların hasen olduğunu belirttiğini söylemektedir.¹⁵⁷⁴

İbn. Hibbân Mecrûhîn'de, Abdurrahman ibn. Merzûk maddesinde Ebû Hureyre'den gelen hadîsi nakletmekte ve Abdurrahman ibn. Merzûk'un hadîs uydurucusu olduğunu söylemektedir.¹⁵⁷⁵ Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.¹⁵⁷⁶

Mesnevî Şerhinin birinci cild hadîslerini tahrir eden Ahmet Ürkmez ve Fikret Karapınar ise bu hadîs hakkında şu bilgileri vermektedirler:

“Ahmet İbn. Hanbel'in Ubâde İbn Sabit'ten rivâyetinin sonunda Abdullah İbni Ahmed'in babasından naklettiği “Bu münker bir hadîstir açıklaması yer almaktadır. Müsnedde yer alan diğerk merfu rivâyet Hz. Ali'den gelmekte ve bu, ebdal hadîslerini zayıf bulan âlimlerce “En sağlamı olsa olsa budur” vb. ifâdelerle aktarmaktadır.¹⁵⁷⁷ Muhakkık Şuayb Arnavud Hz. Ali'den gelen rivâyet için şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“İsnâdı munkatı olduğu için zayıftır. Şurayh İbn. Ubeyd Ali'ye yetişmemiştir... Diyoruz ki: pek çok sahabî'den rivâyet edilen ebdal hadîslerinin hepsinin isnâdları zayıftır. Böyle bir konuda kesinlikle örnek alınamaz ve delil olarak kullanılamazlar.”¹⁵⁷⁸

Sehâvî ve İbni Kayyim bu tür rivâyetlerin zayıflığı konusunda hem fikirdirler.¹⁵⁷⁹ Suyûtî'nin ebdal hadîslerini değerlendirirken Hz. Ali hadîsini hasen sayıp ondan daha zayıf olan ve Ahmet İbn. Hanbel tarafından münker sayılan rivâyeti sahîh kabul etmesi, onun bu tavrının eleştirilmesine sebep olmuştur.¹⁵⁸⁰

Netîce itibarıyla; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadîs zayıftır.

YÜZ KIRK SEKİZİNCİ HADİS

ما أؤذي النبي مثل ما أؤذيت

“Bana eziyet edildiği gibi hiç bir Nebî'ye eziyet edilmemiştir.”

¹⁵⁷⁴ Azîmâbâdî, Avnü'l- Ma'bûd, VIII/151-152.

¹⁵⁷⁵ İbn. Hibbân, Mecrûhîn, II/61 (605)

¹⁵⁷⁶ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/24-27 (35)

¹⁵⁷⁷ İbnül Kayyim, el-Menâru'l Münîf, s. 136; Sehâvî, Mekâsîdü'l Hasene s. 8; Aclûnî Keşfü'l Hafâ, I/27 (35)

¹⁵⁷⁸ Mesnevî Şerhi, I/291 (283. Hadis)

¹⁵⁷⁹ Sehâvî, Mekâsîdü'l- Hasene, s.8; İbn. Kayyim, el- Menâru'l- Münîf, s.136

¹⁵⁸⁰ Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.164- 165; Mesnevî Şerhi, I/291 (283. Hadis). Aynı hadis ve benzerleri için (abdâlın 30 veya 40 nefer olduğuna dâir) bkz. Mesnevî Şerhi, VI/387.

Verilişi: "...Ya'nî Allah Teâlâ'nın ulu'l- azm olan nebîleri dünya hislerinden çok rencler görmüşlerdir ki, anın hadd u hasri yoktur. Bu niceleyin müezzî bi't- tab' olan mârlardan kafî çokluk dolaşmışlardır ve müteallim ve muzdarip olmuşlardır. Bâhusûs ki, seyyidü'l- mürselîn Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri ما أودى النبي مثل ما أوديت buyurmuşlardır..." (Mesnevî Şerhi, VI/270)

Tahric: Hadîsi Deylemî İbn. Büreyde'den, Ebû Nuaym Enes'ten (R.A) rivâyet etmişlerdir. Ebû Nuaym, Mâlik'in hadîsinin garip olduğunu, Vekî'in teferrüd ettiğini söylemektedir.¹⁵⁸¹ Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde ve İbn. Kaymaz ez- Zehebî'nin Siyeru A'lâmi'n- Nübelâ'sında da yer almaktadır.¹⁵⁸²

İbn. Adiyy zikredilen hadîsin senesinde yer alan Yusuf İbn. Muhammed ibni'l- Münkedir'in metrûku'l- hadîs olduğunu aktarmaktadır.¹⁵⁸³ Muhammed İbn. Süleymân maddesinde Zehebî, bu şahıs hakkındaki olumsuz görüşleri aktardıktan sonra, Enes'ten merfû olarak gelen bu rivâyetin, Muhammed İbn. Süleymân'ın yalanlarından olduğunu söylemekte,¹⁵⁸⁴ Yusuf İbn. Muhammed İbni'l- Münkedir et- Teymî maddesinde ise, Câbir yoluyla gelen isnâdın ricâlinden olan bu şahıs hakkında Nesâfî'nin "metrûku'l- hadîs", Ebû Zür'a'nın ise, "sâlihu'l- hadîs" dediğini aktarmaktadır.¹⁵⁸⁵ İbn. Hibbân da Muhammed İbn. Süleymân maddesinde bu şahıs hakkında, "hadîs çalıyor, hadîsiyle ihticac edilmez" vb. eleştirilerin olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁸⁶ Hadis Sehâvî'nin Mekâsıdu'l- Hasene'sinde ve Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır. Aclûnî, ما أودى أحد ما أوديت في الله عز وجل şeklinde verdiği rivâyet için, "Ebû Nuaym, Enes'ten merfû olarak rivâyet etmiştir. Aslı Buhârî'dedir. Necm, İbn. Adiyy ve İbn. Asâkir'in Câbir'den ... في الله kısmı olmaksızın rivâyet ettiğini ve isnâdın zayıf olduğunu söylemektedir." bilgisini vermektedir.¹⁵⁸⁷

Sonuç olarak; en iyimser bir yorumla hadîs hakkında son derece zayıftır hükmünü verebiliriz.

YÜZ KIRK DOKUZUNCU HADİS

سترون ربكم كما ترون القمر ليلة البدر لا تضارون فيه

¹⁵⁸¹ Deylemî, Firdevs, IV/94 (6296); Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, VI/333

¹⁵⁸² Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, V/430-431; İbn. Kaymaz ez- Zehebî, Siyeru A'lâmi'n- Nübelâ, XXI/189

¹⁵⁸³ İbn. Adiyy, Kâmil, VII/155 (2065)

¹⁵⁸⁴ Zehebî, Mizânü'l- İtidâl, VI/174 (7630)

¹⁵⁸⁵ Zehebî, a.g.e, VII/305 (9892)

¹⁵⁸⁶ İbn. Hibbân, el- Mecerûhîn, II/305 (1011)

¹⁵⁸⁷ Sehâvî, Mekâsıdu'l- Hasene, s.361(939) Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/235 (2184). Hadis için ayrıca bkz. Mesnevî Şerhi, I/Mukaddime, 14, 26. Hadîs.)

“Rabbinizi Bedir gecesi ayı apaçık gördüğünüz gibi göreceksiniz. Bu konuda ihtilâfa düşmeyin.”

Hadîsin Verilişi: “... *وجوه يومئذ ناضرة الي ربها ناظرة* ...” (Mesnevî Şerhi, VI/278)

Tahric: Hadîsi Müslim, Buhârî, İbn Mâce. İbn. Hibbân Ahmed İbn Hanbel ve Ebû Avâne, Ebû Hureyre’den, Ebû Saîd’den ve Cerîr İbn. Abdullah’dan rivâyet etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibbân hadîsi Ebû Razîn el- Ukaylî’den de rivâyet etmektedir.¹⁵⁸⁸ Ebû Hureyre’den değişik isnadlarla gelen bu hadîs için Tirmizî “garip”,¹⁵⁸⁹ “hasen sahîh”¹⁵⁹⁰ ve “hasen sahîh garip”¹⁵⁹¹ değerlendirmelerinde bulunmaktadır. Cerir’den gelen hadîs, Tirmizî’ye göre, hasen sahîhtir.¹⁵⁹² Ebû Hureyre’den gelen bir nakil için hasen sahîh garip diyen Tirmizî, bunun peşinden Ebû Saîd el- Hudrî’den nakledilen rivâyetin de sahîh olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁹³

Dârimî ve Tayâlisî hadîsi Ebû Hureyre’den,¹⁵⁹⁴ Ebû Dâvûd ise Cerîr’den, Ebû Hureyre’den ve Mûsâ el- Ukaylî’den (R.A) rivâyet etmektedirler.¹⁵⁹⁵ Beyhakî, Taberânî, Ebû Ya’lâ ve Abd. İbn. Humeyd de hadîsi rivâyet eden muhaddisler arasındadırlar.¹⁵⁹⁶

Ebû Hureyre ve Ebû Saîd’den gelen rivâyetler, genelde sorulan soruya Rasûlullahın cevabı olarak uzunca hadîsler şeklindedir. Cerîr İbn. Abdullah rivâyeti, Ankaravî metni gibidir.

Zikredilenler dışında da hadîs pek çok kaynaktan zikredilmiştir. Sahîh hükmünü vermek için bu kadarının yeterli olduğunu düşünüyoruz.

YÜZ ELLİNCİ HADİS

¹⁵⁸⁸ Buhârî, Sahîh, I/209 (547), VI/2703 (6997), (6998), (6999), I/277 (773), IV/1671-1672 (4305), V/2403 (6204), VI/2704 (7000) (Buhârî, Mevâkî, 16, 50. Sünenin Tefsiri, 2, Tevhîd, 24); Müslim, Sahîh, I/163 (182), I/167 (183), I/439 (633), IV/2279(2968) (Müslim, Mesâcid, 211); İbn. Mâce, Sünen, I/63 (177), (178), (179), II/1451 (4336) (İbn Mâce, Mukaddime, 13); İbn. Hibbân, Sahîh, X/499 (4642), XIV/9 (6141), XVI/377 (7377), XVI/450 (7429), XVI/473 (7442), XVI/475 (7443) ve XVI/476 (7444), XVI/478 (7445); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/275 (7703), II/293 (7914), II/389 (9046), II/533 (10919), III/16 (11135), IV/360 (19213), IV/362 (19228), IV/365 (19271); Ebû Avâne, Müsned (1), I/139 (419), I/141 (422), I/144 (430), I/314 (1112); Ebû Avâne, Müsned (2), I/159, I/163, I/167, I/376

¹⁵⁸⁹ Tirmizî, Sünen, IV/685 (2549)

¹⁵⁹⁰ Tirmizî, a.g.e, IV/691 (2557)

¹⁵⁹¹ Tirmizî, a.g.e, IV/688 (2553)

¹⁵⁹² Tirmizî, a.g.e, IV/687 (2551)

¹⁵⁹³ Tirmizî, a.g.e, a.g.y. (Tirmizî, Cennet, 16)

¹⁵⁹⁴ Dârimî, Sünen, II/419 (2801); Tayâlisî, Müsned, I/314 (2383)

¹⁵⁹⁵ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/233 (4729), (4730), IV/234 (4731) (Ebû Dâvûd, Sünen, 19)

¹⁵⁹⁶ Beyhakî, Sünen, I/359 (1567), I/467 (2015), X/41 (19679); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, VIII/90 (8057); Ebû Ya’lâ, Müsned, II/286 (1006), XI/241 (6360), XII/45 (6689); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/288 (920); Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, II/294 (2224), (2225), II/295 (2226), (2230), II/296 (2231), (2235), II/297 (2236), (2237), II/310 (2288)

إن الله خلق آدم علي صورته

“Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı.”

Hadîsin Verilişi: “... إن الله خلق آدم علي صورته hadîs-i şerîfnde muhaddisler sûreti sıfatla tefsîr idüb **علي صفتة** demişlerdir...” (Mesnevî Şerhi, VI/278)

Tahric: Hadîsi, Müslim, Buhârî, Ebû Avâne ve Ahmed İbn. Hanbel Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.¹⁵⁹⁷ İbn Hibbân hadîsi Ebû Hureyre’nin yanı sıra Ömer İbnü’l- Hattâb’dan da rivâyet etmektedir.¹⁵⁹⁸ Humeydî ise hadîsi Ebû Hureyre’nin yanı sıra İbn Ömer’den rivâyet etmektedir.¹⁵⁹⁹ Abdürrezzâk hadîsi Katâde’den ve Ebû Hureyre’den, Abd. İbn Humeyd ise Ebû Saîd’den rivâyet etmektedir.¹⁶⁰⁰ Hadisi Ma’mer İbn. Râşid, İbn. Ebî Âsım, Dârekutnî, Abdullah İbn. Ahmed İbn. Hanbel, Edebü’l- Müfred’inde Buhârî, Deylemî, Münâvî, Hatîb el-Bağdâdî ve Aclûnî de rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁰¹ Kâtip Çelebi bu hadîs hakkında İbn. Arabî’nin bir eseri bulunduğunu nakletmektedir.¹⁶⁰²

İbn. Kuteybe bu hadîsin çeşitli izahları olduğunu söyleyerek şöyle demektedir: “Benim düşünceme göre- Şüphesiz Allah en iyisini bilir- sûret, Allah’ın iki göze, ele ve parmaklara sahip olmasından daha çok şaşılacak bir şey değildir. Biz, el, göz ve parmaklar Kur’an’da geçtiği için bunları yadırgamıyoruz. Sûrete gelince Kur’an’da bulunmayışından dolayı bunu yadırgıyoruz. Biz bütün bunların hepsine inanır, ne keyfiyeti ne de haddi konusunda bir şey söylemeyiz.”¹⁶⁰³

Ahmed Yıldırım, İbni Arabî’nin bu haberi, vücut ve vücutla ilgili konuları işlerken, Ahmed Avni Konuk’un da İbni Arabî’nin Füsûs Şerhi’nde tevhidle ilgili konuları anlatırken zikrettiğini ve şöyle dediğini aktarmaktadır: “Allah Teâlâ insan-ı kâmilin zâhir sûretini hakâyık-ı âlemden ve hakâyık-ı âlemin sûretlerinden inşa etti ve sûret-i batnesini de, bu hadîs muktezasınca Allah Teâlâ kendi sûreti üzere inşa etti.”¹⁶⁰⁴ Yine Ahmed Yıldırım’ın

¹⁵⁹⁷ Müslim, Sahîh, IV/2017 (2612), IV/2183 (2841) (Müslim, Birr, 115, Cennet, 28); Buhârî, Sahîh, V/2299 (5873) (Buhârî, İsti’zân, 1); Ebû Avâne, Müsned (1), I/160 (464); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/244 (7319), II/251 (7414), II/315 (8156), II/323 (8674), II/434 (9602), II/463 (9963), II/519 (10743)

¹⁵⁹⁸ İbn. Hibbân, Sahîh, XIII/18 (5710), XIV/33 (6162), XIV/38 (6166)

¹⁵⁹⁹ Humeydî, Müsned, I/228 (516), I/229 (518), II/476 (1120)

¹⁶⁰⁰ Abdürrezzâk, Musannef, IX/444 (18950), IX/445 (18952); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/283 (900), I/417 (1427)

¹⁶⁰¹ Ma’mer İbn. Râşid, el- Câmi‘, X/384 (19435); İbn. Ebî Âsım, es-Sünne, I/230 (520); Dârekutnî, es- Sıfât, I/36 (45), (46), I/37 (48); Abdullah İbn. Ahmed İbn. Hanbel, Es-Sünne, I/268 (496), I/277 (520), (521), II/463 (1052), II/471 (1071), II/480 (1100), II/490 (1122), II/536 (1242); Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/71 (173), Deylemî, Firdevs, V/16 (7309), V/124 (7691); Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, I/397, III/445, III/446; Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, II/221 (663), III/74(1044); Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/109 (289), I/455 (1215)

¹⁶⁰² Kâtip Çelebi, Keşfü’z- Zünûn, I/874.

¹⁶⁰³ İbn. Kuteybe, Te’vilu Muhtelifi’l- Hadîs, I/8, I/76, I/217, I/219, I/220.

¹⁶⁰⁴ İbn Arabî, Fütûhât, II/160-161, 246; Ahmed Avni Konuk, Füsûs Şerhi, I/169.

naklettiğine göre Eşref Ali bu hadîsi “ Allah insanı hakka mazhar olması için yarattı. ” başlığı altında yorumlamakta ve şöyle demektedir: Bazı şârihlere göre hadîste geçen “ sûretihi”deki ” hi ” zamiri Allah’a aittir. Bundan dolayı bu hadîs, sûflerin şu meşhur görüşünü isbat eder: “İnsan Allah’ın mazharıdır.” Bunun kısa şerhi şöyledir: İnsan Allah’ın çok üstün bir yarattığıdır. Yaratılandan yaratıcının varlığı ve kemâl sıfatları istidlâl olunur. İşte bu anlamda yaratılan yaratıcının zuhûru, yani zuhûr vesilesidir. İnsan üzerinde de, Allah’ın varlığı ve yüceliği zuhûr eder. Bu sebeple yaratılana mazhar-ı Hak denilir. Bu sözün de birkaç izahı daha var: Bunlardan birine göre insana tam ârif-i mazhar denilir. Çünkü insana bakmak sûretiyle insan Allah’ı bulabilir.”^{1605,,1606}

Ahmed Yıldırım hadîste geçen ifâdenin aynı şekilde Tevrat’ta ve “Allah insanı kendi sûretinde yarattı” ifâdesiyle bulunmasına dikkat çekerek rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁰⁷ Ancak bize göre hadîs sahihtir. Çünkü hadîs pek çok güvenilir kaynakta yer almaktadır. Müslim’de gelen hadîsin tam metnini örnek olarak verecek olursak; *إذا قاتل أحدكم أخاه فليجتنب الوجه فإن الله خلق آدم علي صورته* - “Sizden biriniz kavga ettiği zaman kardeşinin yüzüne vurmaktan sakınsın. Şüphesiz ki Allah Adem’i onun sûretinde yarattı.”

Buradaki tartışma metindeki “hi” zamirinin kime gönderileceği üzerindedir. Mutasavvıflarca hadîsteki “suratihi” kelimesi “sûreti’r- Rahman” şeklinde yorumlansa da, zamirin dövülen adama ait olması fikri ağırlık kazanmıştır.¹⁶⁰⁸

YÜZ ELLİ BİRİNCİ HADİS

حدثوا عني بما تسمعون ولا تقولوا إلا حقا ومن كذب علي بني له بيت في جهنم و يرتع فيه

“Benden işittiklerinizi (hadîs olarak) rivâyet ediniz. Ancak doğru olanları naklediniz. Kim bana yalan isnâd ederse, onun için cehennemde bir ev inşâ edilir ve orada azab olunur.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya’nî bizim bahrimizden haber virin demek bizim ilmimizden ve bizim bahr-i kalbimizden sudûr eyleyen ehâdîs-i şerîfeden tâlib olanlara haber virin, harac ve zahmet yokdur demek olur. Nitekim Taberânî Ebû Kuhâfe’den bu gûne rivâyet idüb buyururlar. Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/ 285- 286.)

¹⁶⁰⁵ Eşref Ali, Hadîslerle Tasavvuf, s. 143-144.

¹⁶⁰⁶ Ahmed Yıldırım, a.g.e.s.87

¹⁶⁰⁷ Ahmet Yıldırım, a.g.e, a.g.y.

¹⁶⁰⁸ Mesnevî Şerhi, I/298 (228. Hadis)

Tahric: Ankaravî hadîsi Taberânî'nin Ebû Kuhâfe'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Ancak burada bir yazım yanlışlığı söz konusudur. Hadîsi rivâyet eden Ebû Kuhâfe değil, Ebû Kırîsâfe'dir. Buradaki yanlışlık kanaatimize göre eser matbaada yazılırken yapılan bir yanlışlıktır. Ankaravî'nin verdiği bilgi doğrudur. Hadîsi Taberânî Mu'cemu'l- Kebîr'de ve Deylemî Firdevs'te Ebû Kırîsâfe'den rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁰⁹ Heysemî'nin de Ebû Kırîsâfe'den naklettiği metin şöyledir: حدثوا عني بما تسمعون ولا يحل لرجل أن يكذب علي فمن كذب علي أو قال علي غيرما

قلت بني له بيت في جهنم يرتع فيه “Benden işittiklerinizi rivâyet ediniz. Bir kimsenin bana yalan isnâd etmesi helal olmaz. Kim bana yalan isnâd ederse veya benim söylemediğim bir sözü hadis diye uydurursa onun için Cehennemde kalıp azap göreceği bir ev inşâ olunur” Heysemî bu rivâyet hakkında, “Taberânî Kebîr'de rivâyet etmiştir. Onun isnâdında terceme-i hâlini bilmediğim kimseler var.” demektedir.¹⁶¹⁰ Münâvî, hadîsi Taberânî'nin Ebû Kırîsâfe'den rivâyet ettiğini, Ebû Ya'lâ ve İbn. Adiyî'nin de ondan rivâyette bulduklarını, hadîsin Ebû Kırîsâfe tarîki dışında rivâyet edilmediğini belirtmektedir. Râvî ile ilgili açıklamalarda da bulunan Münâvî, hadîsi rivâyet eden râvînin ismindeki kaf harfinin, kesre ile, Kırîsâfe şeklinde okunması gerektiğini söylemekte ve Ebû Kırîsâfe olarak bilinen şahsın Cenderetübnü Hayşene olduğunu açıklamaktadır.¹⁶¹¹ Ebû Bekr Abdülğanî el- Bağdâdî, Ebû Kırîsâfe maddesinde. hadîsi Ebû Kırîsâfe'den nakleden Ebû Kırîsâfe'nin kızı İzzet'in aslında Ebû Kırîsâfe'nin kızı değil, İyaz adındaki oğlunun kızı, yani torunu olduğunu belirtmekte ve buradaki yanlışlığa dikkat çekmektedir.¹⁶¹² Râmeürmüzî daha önceki kaynakların aksine senedi doğru olarak vermiş, İzzet binti İyâz'ın dedesinden rivâyet ettiğini belirtmiştir. Ebû Kırîsâfe'nin adının Cenderetübnü Hayşene olduğu da verdiği bilgiler arasındadır.¹⁶¹³

Rivâyetlerin tamâmı, Ankaravî'nin de belirttiği gibi Ebû Kırîsâfe'den gelmektedir.

Sonuç olarak; Heysemî'nin verdiği bilgilere göre, hadîsin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

YÜZ ELLİ İKİNCİ HADİS

خذوا عن بني إسرائيل ولا حرج

“İsrâilîoğullarından gelen rivâyetleri alınız. Bunda bir sakınca yoktur.”

¹⁶⁰⁹ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, III/18 (2516); Deylemî, Firdevs, II/129 (2655)

¹⁶¹⁰ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, I/148.

¹⁶¹¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/377

¹⁶¹² Ebû Bekr Abdülğanî el- Bağdâdî, Tekmiletü'l- İkmâl, II/452-453 (1984)

¹⁶¹³ Râmeürmüzî, el- Muhaddisü'l- Fâsıl, I/72 (16)

Hadîsin Verilişi: "...Ebû Dâvûd, Ebû Hureyre Radıyallahu Anh Hazretlerinden bu gûne rivâyet ederler. **قال النبي صلى الله عليه وسلم**..." (Mesnevî Şerhi, VI/286)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ebû Dâvûd'un Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilginin doğru olduğunu görüyoruz. Hadîsi **خَدُوا** lafzıyla tesbit edemedik. **حدثوا** lafzıyla hadîsi Buhârî, İbn. Hibbân, Tirmizî ve Dârimî Abdullah İbn. Amr'dan rivâyet etmişlerdir. Abdullah İbn. Amr'dan gelen bu rivâyet Tirmizî'ye göre hasen sahîhtir.¹⁶¹⁴ İbn Hibbân hadîsi Ebû Hureyre'den de rivâyet etmektedir.¹⁶¹⁵

Ebû Dâvûd ve Humejdî hadîsi Ebû Hureyre'den, Nesâî ve Ebû Ya'lâ ise Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.¹⁶¹⁶ Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde hadîsi hem Ebû Hureyre'den, hem de Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmektedir.¹⁶¹⁷ Taberânî, Deylemî ve Münâvî de hadîse eserlerinde yer vermektedirler.¹⁶¹⁸

Aclûnî de hadîsi Ebû Dâvûd'un Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini belirtmekte, Sehâvî'nin Mekâsîd'da aslı sahîhtir dediğini nakletmekte ve bazı açıklamalar yapmaktadır.¹⁶¹⁹

Netîce itibarıyla; hadîs sahîhtir.

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ HADİS

حدثوا عني ولا حرج فرب حامل فقه غير فقيه ورب حامل فقه الي من هو أفقه منه

“Benden rivâyette bulunun. Bunda bir beis yoktur. Nice fıkıh taşıyıcıları vardır ki, kendileri fakih değildirlere. Nice fıkıh taşıyanlar da vardır ki, fıkı kendilerinden daha fakih (daha anlayışlı) kimselere taşırlar.”

Hadîsin Verilişi: "...Bu dahî rivâyettir. Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm..." (Mesnevî Şerhi, VI/286)

Tahric: Hadîsi bu şekilde tesbit edemedik. İki farklı rivâyetin tek bir rivâyet gibi nakledildiğinden yola çıkıp, rivâyetleri ayrı ayrı inceleyecek olursak;

¹⁶¹⁴ Buhârî, Sahîh, III/1275 (3274) (Buhârî, Enbiyâ, 50); İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/149-150 (6256), XIV/151 (6257). Hadîsin önünde bab başlığı olarak); Tirmizî, Sünen, V/40 (2669) (Tirmizî, İlim, 13); Dârimî, Sünen, I/145 (542) (Dârimî, İlim, 11)

¹⁶¹⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/147 (6254)

¹⁶¹⁶ Ebû Dâvûd, Sünen, III/322 (3662) (Ebû Dâvûd, İlim, 11); Humejdî, Müsned, II/4912 (1165); Nesâî, Sünen, III/431 (5848); Ebû Ya 'lâ, Müsned, II/416 (1209)

¹⁶¹⁷ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/474 (10134), II/502 (10536), III/46 (11442), III/56 (11553)

¹⁶¹⁸ Taberânî, Müsnedü'ş- Şâmiyyîn, I/137 (218) Abdullah İbn. Amr'dan, Ebû Ya 'lâ, Müsned, II/416 (1209) Ebû Saîd el-Hudrî'den; Deylemî, Firdevs, II/129 (2657) Câbir'den biraz farklı bir rivâyet; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/206, III/377.

¹⁶¹⁹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/421-422 (1119)

حدثوا عني ولا حرج hadîsini Müslim ve Ebû Ya'îlâ, Ebû Saîd el- Hudrî'den, Ahmed İbn. Hanbel ise Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁶²⁰ Ma'mer İbn Râşid de hadîsi Ebû Saîd el- Hudrî'den rivâyet etmektedir.¹⁶²¹ Heysemî ve Deylemî de eserlerinde Ebû Saîd el- Hudrî'den gelen bu rivâyete yer vermektedirler.¹⁶²² Bu ilk bölümün sonunda genellikle من كذب علي... hadîsi yer almaktadır.

...فرب حامل فقه... hadîsini ise, İbn Hibbân, Ebû Dâvûd ve Beyhakî, Zeyd İbn Sâbit'ten rivâyet etmişlerdir.¹⁶²³ Zeyd İbn. Sâbit'ten gelen hadîs için Tirmizî, hasen hükmünü vermekte ve hadîsi Abdullah İbn. Mes'ûd'un babasından rivâyeti olarak da vermektedir.¹⁶²⁴ Hâkim Müstedrek'inde hadîsi Cübeyr İbn. Mut'im'in babasından rivâyeti olarak ve Nu'mân İbn. Beşîr rivâyeti olarak nakletmektedir. Hâkim'in verdiği şeyhanın şartına uygun hükmünü Zehebî de tasdîk etmektedir.¹⁶²⁵ Humeydî de hadîsi Abdullah İbn. Mes'ûd'un babasından rivâyeti şeklinde, Dârimî, ve Bezzâr ise, Cübeyr İbn. Mut'im'in babasından rivâyeti şeklinde vermektedirler.¹⁶²⁶ İbn Mâce ve Ahmed İbn Hanbel hadîsi hem Zeyd İbn Sâbit'ten, hem de Cübeyr İbn. Mut'im'in babasından rivâyet etmişlerdir. İbn Mâce hadîsi Enes'ten de rivâyet etmektedir.¹⁶²⁷

Taberânî hadîsi Abdullah İbn. Mes'ûd'dan, Ubeyd İbn. Umeyr'in babasından, Âmir İbn. Sa'd'ın babasından, Nu'mân İbn. Beşîr'in babasından, Cübeyr İbn. Mut'im'in babasından, Zeyd İbn. Sâbit'ten, Muaz İbn Cebel'den ve Enes'ten rivâyet etmektedir.¹⁶²⁸ Ebû Ya'îlâ hadîsi Müsned'inde Cübeyr İbn. Mut'im'in babasından rivâyeti şeklinde vermekte,¹⁶²⁹ Mu'cem'inde ise Abdullah'dan rivâyet etmektedir.¹⁶³⁰ Heysemî, hadîsi işitmek ve tebliğ etmek babında Ebû Saîd el- Hudrî'den, Ebû'd- Derdâ'dan, Muaz İbn Cebel'den, Nu'mân İbn. Beşîr'den, Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan, Enes İbn. Mâlik'ten, Cübeyr İbn. Mut'im'den ...gelen

¹⁶²⁰ Müslim, Sahîh, IV/2298 (3004) Ebû Ya'îlâ, Müsned, II/416 (1209); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/12 (11107)

¹⁶²¹ Ma'mer İbn. Râşid, Câmi', XI/261 (20494)

¹⁶²² Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, I/151; Deylemî, Firdevs, V/34(7375)

¹⁶²³ İbn. Hibbân, Sahîh, I/270 (67), II/445 (680); Ebû Davûd, Sünen, III/322 (3660) (Ebû Dâvûd, İlim, 10); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, II/274 (1736)

¹⁶²⁴ Tirmizî, Sünen, V/33 (2656), V/34(2658) (Tirmizî, İlim, 7)

¹⁶²⁵ Hâkim, Müstedrek, I/162 (294) ve I/163 (296), I/164 (297)

¹⁶²⁶ Humeydî, Müsned, I/47 (88); Dârimî, Sünen, I/86 (227); Bezzâr, Müsned, VIII/342 (3416)

¹⁶²⁷ İbn. Mâce, Sünen, I/84 (230), I/85 (231), I/86 (236), II/1015 (3056) (İbn Mâce, Mukaddime, 18, Menâsik, 76); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/80 (16784) ve IV/82 (16800), V/183 (21630)

¹⁶²⁸ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, V/233-234 (5179), VII/110 (7004), VII/117 (7020), IX/170 (9444); Mu'cemu'l- Kebîr, II/41 (1224), II/126 (1541), II/127 (1543), V/143 (4890) ve V/154 (4924), XIV/49 (106), XX/82 (155)

¹⁶²⁹ Ebû Ya'îlâ, Müsned, XIII/408 (7413)

¹⁶³⁰ Ebû Ya'îlâ, Mu'cem, I/189 (219)

rivâyetleri sıralamaktadır.¹⁶³¹ Hadîsin geldiği sahabileri zikreden Münzirî bazı isnâdlarının sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁶³²

Hakîm Tirmizî, Deylemî, Münâvî, Ebû Nuaym, Râmeürmüzî, Hatîb el- Bağdâdî ve Aclûnî de eserlerinde hadîse yer veren muhaddisler arasındadırlar.¹⁶³³

Netîce itibarıyla; Ankaravî'nin bir bütün olarak naklettiği iki hadîsin zayıf tarikleri olmasına karşılık sahîh tarikleri de mevcuttur. Hadîsler sahîhtir.

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ HADİS

من فسر القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار

“Kim Kur’ân’ı kendi görüşüyle yorumlamaya kalkışır, cehennemdeki yerine hazırlansın.”

Hadîsin Verilişi: “...Tâlib-i kenz-i mahfî ve genc-i ma‘nevî olan sâlike lâzım gelür ki Hazret-i Kur’ân’ı re’y ve aklı üzere tefsîr eylemeye ki، من فسر القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار buyurulmuştur...” (Mesnevî Şerhi, VI/291)

Tahric: فسر القرآن من lafzıyla başlayıp rivâyet edilen böyle bir hadîs tesbit edemedik. Ancak kelime farklılıkları olsa da aynı manaya gelen şöyle bir rivâyet mevcuttur;

من قال في القرآن بغير علم فليتبوأ مقعده من النار Bu hadis Tirmizî'nin ve Nesâî'nin Sünen'lerinde, İbn. Ebî Şeybe'nin Musannef'inde, Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde, Taberânî'nin Mu'cemu'l- Kebîr'inde ve Beyhakî'nin Şuabu'l- İmân'ında yer almaktadır.¹⁶³⁴ İbn. Abbas'tan gelen hadîs Tirmizî'ye göre hasen sahîhtir. Yine İbn. Abbas'tan gelen 2951. Hadîs için ise Tirmizî, hasen demektedir.¹⁶³⁵

Kuzâî ve Münâvî de hadîse eserlerinde yer veren muhaddislerdendir.¹⁶³⁶ Münâvî, Tirmizî'nin Tefsîr'de İbn. Abbas'tan, Ebû Dâvûd'un da ilim bahsinde yine ondan rivâyet ettiğini belirterek şöyle demektedir: “Kütübü Sitte içerisinde, Tirmizî'den başka Nesâî de, Fezâil'de rivâyet etmiştir. Hadîsin bütün rivâyetlerinde Abdü'l- A'lâ İbn. Âmir el- Kûfî

¹⁶³¹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/137, I/138, I/139.

¹⁶³² Münzirî, Et-Terğîb ve't-Terhîb, I/23, I/61 (151), (152), (153)

¹⁶³³ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, IV/117; Deylemî, Firdevs, IV/279 (6825); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/184, IV/17, VI/301; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, VII/331; Râmeürmüzî, el- Muhaddisü'l-Fâsıl, I/64 (3), I/166 (7), I/168 (11); Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IV/337 (2163); Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/423 (2813)

¹⁶³⁴ Tirmizî, Sünen, V/199 (2950) (Tirmizî, 1. Sünenin Tefsiri); Nesâî, Sünen, V/30 (8083), V/31(8085);İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/136 (30101); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/233 (2069), I/269 (2429), I/327 (3025); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, XII/35 (12392); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, II/423 (2275), (2276)

¹⁶³⁵ Tirmizî, Sünen, V/199 (2950), (2951).

¹⁶³⁶ Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, I/327 (554); Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, VI/190.

bulunmaktadır. Bu şahsı Ahmed ve başkaları zayıf bulmuş, Tirmizî'nin râvî hakkındaki tashîhini de reddetmişlerdir.”

İbn. Hibbân, Abdullah İbn. Şeybe es- Sağânî maddesinde, Kazvînî, İsmâil İbn. Abdilcebbâr maddesinde, Hatîb el- Bağdâdî, Ebû Muhammed el- Hasen İbn. Ali İbn. Ahmed maddesinde hadîsi nakletmektedirler.¹⁶³⁷ Zehebî, el- Heysen İbn. Cemîl maddesinde, Dârekutnî'nin bu şahıs hakkında “sika, hâfız” İclî “sika, sâhib-i sünnet” Ahmed'in ise, “sika” İbn. Adıyy ise “hâfız değil, sika zannediliyor. Yalan söylemediğini umarım” dediğini belirtmektedir.¹⁶³⁸

İbn. Hibbân'ın es- Sikât'ında ve et- Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn'de **بغير علم** kelimesi yerine, Ankaravî'nin verdiği metinde geçen **برأيه** kelimesi geçmektedir. Rivâyetlerin hepsi İbn. Abbas kanalıyla gelmektedir.

Sonuç olarak hadîs, Tirmizî'nin değerlendirmelerine göre hasen sahîh ve hasen olmasına karşılık, Münâvî'nin değerlendirmesini dikkate alacak olursak zayıftır.

YÜZ ELLİ BEŞİNCİ HADİS

إن امرأة بغيا رأت كلبا في يوم حار يطيف بنرا قد أبلغ لسانه من العطش فنزعت له بموقها فغفر لها

“Yoldan çıkmış bir kadın, sıcak bir günde, susuzluktan dili dışarıya sarkmış kuyunun etrafında dolaşan bir köpek gördü. Onun için ayakkabısıyla kuyudan su çıkardı da, bu sebeple Allah onu affetti.”

Hadîsin Verilişi: “...Sen bu hadîs-i şerîfi işitmedin mi ki, Hazret-i Nebî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyurdu...” (Mesnevî Şerhi, VI/295)

Tahric: Yukarıdaki metin aynen Müslim'in Sahîh'inde geçmektedir.¹⁶³⁹ Hadîsi, Buhârî, İbn. Hibbân, Beyhakî, Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Ya'la ve Deylemî rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁴⁰ İbn. Abdilberr Et- Temhîd'de, Nevevî Şerh-i Sahîh-i Müslim'de, Süyûtî ed-Dîbâc'da ve Ukaylî Zuafâ'sında hadîse yer vermektedirler.¹⁶⁴¹

¹⁶³⁷ İbn. Hibbân, es- Sikât, VIII/368 (13913); Kazvînî, et- Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, I/201; Hatîb el- Bağdâdî, el- Câmi' li Ahlâki'r- Râvî ve Âdâbi's- Sâmi', II/193 (1584)

¹⁶³⁸ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, VII/106 (9301)

¹⁶³⁹ Müslim, Sahîh, IV/1761 (2245). (Müslim, Selâm, 154) Benzer rivâyetler için bkz. a.g.y.

¹⁶⁴⁰ Buhârî, Sahîh, III/1206 (3143), III/1279 (3280) (Buhârî, Enbiyâ, 54); İbn. Hibbân, Sahîh, II/110 (386); Beyhakî, Sünen, VIII/14 (15597); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/510 (10629), II/507 (10591); Ebû Ya'la, Müsned, X/423 (6035); Deylemî, Firdevs, II/19 (2126)

¹⁶⁴¹ İbn. Abdilberr; Et- Temhîd, XIV/232; Nevevî, Şerh-i Sahîh-i Müslim, XIV/242; Süyûtî, ed- Dîbâc, V/263 (2245); Ukaylî, Zuafâ, II/166 (680)

Kadın yerine adam lafzı kullanılarak hayvanları sulama ve doyurmanın fazîleti bablarında gelen benzer hadîsler ise Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân'ın Sahîh'lerinde, Ebû Avâne'nin ve Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'lerinde, Beyhakî ve Ebû Dâvûd'un Sünen'lerinde, Mâlik'in Muvatta'ında, Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında, Buhârî'nin Edebü'l-Müfred'inde ve daha pek çok yerde yer almaktadır.¹⁶⁴²

Rivâyetlerin hepsi Ebû Hureyre'den gelmektedir.

Hadîs sahîhtir.

YÜZ ELLİ ALTINCI HADİS

لن يدخل أحد منكم بعمله الجنة. قالوا: ولا أنت يا رسول الله؟ قال عليه السلام: ولا أنا إلا أن يتغمدني الله برحمته وفضله.

“Sizden birinizin yaptığı ameller sebebiyle cennete girmesi mümkün değildir. “Sen de mi ey Allah’ın Rasûlü?” diye sordular. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Evet ben de. Allah beni rahmetiyle ve fazlıyla kuşatırsa o başka.”

Hadîsin Verilişi: “...Sadr-ı sarayı cennete dâhil olmağa hiç bir kimse kendinin istihkâkıyla lâayık olmaz. Belki eğer müstehak ve eğer nâ müstehak cenet-i a'lâya dâhil olan mücerred Allah'ın rahmetiyle dâhil olur. Eğer Hazret-i Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm ise de. Nitekim buyurdular:...” (Mesnevî Şerhi, VI/295)

Tahric: Hadîsi, Müslim, Buhârî, İbn Hibbân, Beyhakîİbn. Mâce, Ma'mer İbn. Râşid, Tayâlisî, Kuzâî, Beyhakî ve İbn. Ebî Âsım, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Müslim hadîsi Hz. Âişe'den de rivâyet etmektedir.¹⁶⁴³

Dârimî hadîsi Câbir'den, Bezzâr Ebû Mûsâ'dan, Taberânî Ebû Hureyre'den, Câbir İbn. Abdillâh'dan ve Ebû Bürde'nin babasından, Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Hureyre'den, Makberî'den, Ebû Saîd el- Hudrî'den ve Câbir'den, İshak İbn. Râhûye Hz. Âişe'den, Ebû Ya'lâ, Câbir'den ve Ebû Hureyre'den, Abd. İbn. Humeyd, Ebû Saîd'den, Taberânî,

¹⁶⁴² Buhârî, Sahîh, I/75 (171), II/833 (2234), II/870 (2334), V/2238 (5663) (Buhârî, Mûsâkât, 9, Mezâlim, 23, Edeb, 27); Müslim, Sahîh, IV/1761 (2244) (Müslim, Selâm, 153); İbn Hibbân, Sahîh, II/301 (544); Ebû Avâne, Müsned (1), III/367 (5341); Beyhakî, Sünen, IV/185 (7595), VIII/14 (15596); Ebû Dâvûd, Sünen, III/24 (2550) (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44); Mâlik, Muvatta', II/929 (1661); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/375 (8861), II/517 (10710), II/521 (10762); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III/219 (3372); Buhârî, Edebü'l- Müfred, I/137 (378)

¹⁶⁴³ Müslim, Sahîh, IV/2169 (2816), IV/2170 (2816) ve (2817), IV/2171 (2818) (Müslim, Münâfikîn, 71-73, 75, 76, 78); Buhârî, Sahîh, V/2147 (5349) ve V/2373 (6098) (Buhârî, Rikâk, 18, Merzâ, 19); İbn Hibbân, Sahîh, II/60 (348), II/62 (350); Beyhakî, Sünen, III/18 (4517), III/377 (6355); İbn. Mâce, Sünen, II/1405 (4201) (İbn. Mâce, Zühd, 20); Ma'mer İbn. Râşid, El- Câmi', XI/289 (20562); Tayâlisî, Müsned, I/305 (2322); Kuzâî, Müsnedü'ş-

Mu‘cemu’l Kebîr’inde, Esed İbn. Kürz’den, Şerîk İbn. Târik’dan, İbnü’l- Mübârek Hasen’den ve Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedirler.¹⁶⁴⁴

Amelinin hiç kimseyi kurtarmayacağı babında, Ebû Saîd el- Hudrî’den gelen rivâyet hakkında Heysemî, “Ahmed rivâyet etmiştir. İsnadı hasendir.” demektedir. Ebû Hureyre’den gelen ilk rivâyet için “Sahîhte kısaltılmış şekli yer almaktadır. Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli güvenilir kimselerdir.” diyen Heysemî, Ebû Hureyre’den ikinci bir rivâyeti, Ebû Musâ’dan, Şerîk İbn Tarîf’den(Burada **طريف** şeklinde yazılan isim, **طارق** da olabilir. Taberânî’de böyle geçmektedir.)Esed İbn. Kürz’den gelen rivâyetleri de inceleyerek değerlendirmelerde bulunmaktadır.¹⁶⁴⁵ Münzirî, Hakîm Tirmizî, Deylemî, Münâvî ve Ebû Nuaym da eserlerinde bu hadîse yer vermişlerdir.¹⁶⁴⁶ Aclûnî, hadîsin Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edildiğini belirtmekte ve değişik lafızlarına dikkat çekmektedir.¹⁶⁴⁷ Hadîs daha önce Mesnevî’nin birinci cildinde de geçmiştir.¹⁶⁴⁸

Hadîs sahîhtir.

YÜZ ELLİ YEDİNCİ HADİS

اللهم أعطني عينين هاتلتين قبل أن يكون الدمع دما والأضراس جمرًا

“Allahım! Bana göz yaşı kan, dişler ateş parçası olmadan evvel yaş dökücü iki göz ihsân eyle.”

Hadîsin Verilişi: “...Bu beyt bu hadîs-i şerîfe işâret olur ki, Hazret-i Nebî Aleyhissalâtu Vesselâm duâ idüb buyururlardı:...Ya’nî, ey benim perverdigarm. Bana i’tâ eyle şol iki gözü ki, göz yaşı dökücü olalar şol zamandan evvel ki, göz yaşı kan ola dahî dişler ateş pâre gibi olmazdan evvel, ya’nî Kıyâmetten evvel...” (Mesnevî Şerhi, VI/298)

Şihâb, I/365 (626); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, I/479 (766), VII/238 (10149); İbn. Ebî Âsım, Kitâbü’z- Zühd, I/398.

¹⁶⁴⁴ Dârimî, Sünen, II/395 (2733) Câbir’den (Dârimî, Rikâk, 24); Bezzâr, Müsned (4-9), VIII/118 (3121); Taberânî, Mu‘cemu’l- Evsat, III/5 (2294), IV/305 (4272), VI/332 (6553), VIII/74 (8004); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/256 (7473), II/264 (7577), II/319 (7233), II/343 (8510), II/385 (8990), II/390 (9052), II/451 (9830), II/466 (10011), II/469 (10063), II/473 (10127), II/482 (10261), II/495 (10430) ve II/503 (10541), II/509 (10622), II/514 (10688), II/519 (10744), II/524 (10799), II/537 (10952), III/52 (11504), III/337 (14668), III/362 (14944); İshak İbn. Râhûye, Müsned (1-3), II/481 (1060); Ebû Ya’lâ, III/309-310 (1775), XI/115 (6243); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/281 (892); Taberânî, Mu‘cemu’l Kebîr, I/334 (1001), VII/308 (7218), VII/309 (7219), (7220); İbnü’l- Mübârek, Zühd, I/411 (1165), I/507 (1445)

¹⁶⁴⁵ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, X/356

¹⁶⁴⁶ Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, IV/216 (5453); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, I/95, IV/78; Deylemî, Firdevs, II/306 (3385), Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, II/133, II/144, IV/104, VI/445; Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, VII/129, VIII/379

¹⁶⁴⁷ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/546 (1470)

¹⁶⁴⁸ Mesnevî Şerhi, I/Mukaddime, 7. (10. Hadîs)

Tahric: Hadîsi Deylemî Firdevs'te İbn. Abbas'tan rivâyet etmiştir.¹⁶⁴⁹ Ebû Nuaym Hilvetü'l- Evliyâ'da, İbn. Ebî Âsım ve İbnü'l- Mübârek, Zühd'lerinde, Sâlim İbn. Abdillâh'tan Rasûlullâhın duâsı olarak rivâyet etmektedirler.¹⁶⁵⁰ Münâvî, Taberânî'nin Kebîr'de ve Duâ'da Ebû Nuaym'ın Hilye'de rivâyet ettiğini, Hâfız Irâkî'nin "isnâdı hasendir" dediğini belirtmektedir.¹⁶⁵¹ Ebû'l- Ferec, hadîsi Sâlim İbn. Abdillâh'tan nakletmekte, sonra da Sâlim İbn. Abdillâh'ın el- Muhâribî olduğunu, hadîsinin mürsel olduğunu, bazılarının onu Sâlim İbn. Abdillâh İbn. Amr zannettiğini ve bazılarının isnâda babasından lafzını eklediklerini, bunların doğru olmadığını belirtmektedir. İkinci bir rivâyet ise Dâvûd (A.S)'ın sözü olarak geçmektedir.¹⁶⁵²

Rivâyetlerin tamamı **هطالتين** değil **هطالتين** şeklinde **ارزقني** değil **أعطني** şeklindedir.

Sonuç olarak; Münâvî'nin, Hâfız Irâkî'nin "isnâdı hasendir" demesi, hadîsin hasen olduğunu ortaya koymaktadır.

YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ HADİS

الدعاء مخ العبادة

"Duâ ibâdetin özüdür."

Hadîsin Verilişi: "...Ey birâder! Hak Teâlâ Hazretlerine duâ eylemekden ve şeb u rûz tazarru' kılmaktan elini girû tutma ve ferâğât itme. Senin o duânın makbûl olmasıyla yahud derd olmasıyla ne kârın vardır. Sana lâzım olan **ادعوا ربكم** emrine ve dahî **أستجب لكم** fermânına imtisâl idüb Hazret-i Rabbü'l- Âlemîn'e duâ ve tazarru eylemekdir ki, duâ muhh-ı ibâdettir..." (Mesnevî Şerhi, VI/298)

Tahric: Hadîsi Tirmizî, Sünen'inde rivâyet etmekte ve Enes İbn. Mâlik kanalıyla gelen bu hadîsin garip olduğunu, İbn. Lehâ hadîsinin dışında bilmediğini belirtmektedir.¹⁶⁵³ Münzirî de hadîsi, et- Terğîb ve't- Terhîb'de naklettikten sonra, Tirmizî'nin değerlendirmesine yer vermektedir.¹⁶⁵⁴ Deylemî, Hakîm Tirmizî ve Münâvî de eserlerinde bu hadîse yer vermektedirler.¹⁶⁵⁵ Azîmâbâdî ve Mübârekfûrî de eserlerinde hadîsi

¹⁶⁴⁹ Deylemî, Firdevs, I/469 (1908)

¹⁶⁵⁰ Ebû Nuaym, Hilvetü'l- Evliyâ, II/196-197; İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/10; İbnü'l- Mübârek, Zühd, I/165 (480)

¹⁶⁵¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, II/143.

¹⁶⁵² Ebû'l- Ferec Abdurrahman (736-790), et- Tahvîf Mine'n- Nâr, I/148.

¹⁶⁵³ Tirmizî, Sünen, V/456 (3371) (Tirmizî, Daavât, 1)

¹⁶⁵⁴ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/317 (2534)

¹⁶⁵⁵ Hakîm Tirmizî, Nevâdirü'l- usûl, II/113; Deylemî, Firdevs, II/224 (3087); Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/540, IV/496, V/336.

nakletmişlerdir.¹⁶⁵⁶ Aclûnî de Keşfü'l- Hafâ'da hadîse, Tirmizî'nin Enes'ten rivâyet ettiğini belirterek yer vermektedir.¹⁶⁵⁷ الدعاء هو العبادة şeklinde benzer bir hadisi ise, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmektedirler.¹⁶⁵⁸

Sonuç olarak; hadîsin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

YÜZ ELLİ DOKUZUNCU HADİS

إياكم و التعمق في الدين فإن الله تعالى قد جعله سهلا فخذوا ما تطيقون فإن الله يحب ما دام من عمل صالح
إن كان يسيرا

“Dinde aşırılığa kaçmayın. Şüphesiz ki Allah dîni (kullarına) kolaylaştırmıştır. Gücünüz yettiği kadar amel ediniz. (kendinizi zorlamayınız.) Allah kolay olsa da sürekli yapılan ameli sever.”

Hadîsin Verilişi: “...Dîn-i Hakda taammuk eylemek mahzûr ve nâ makbûldur. Nitekim Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem buyurdular...” (Mesnevî Şerhi, VI/299)

Tahric: Ankaravî, hadîsi Ebû'l- Kâsım'ın Emâlî'sinde Ömer (R.A)'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilgi doğrudur. Münâvî, Ankaravî metnine uygun bir nakilde bulunmuş, hadîsi Ebû'l Kâsım'ın Emâlî'sinde Ömer İbn. Hattab'dan rivâyet ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁵⁹

Hadîsi Dârimî, Ma'mer İbn. Râşid, Taberânî ve Deylemî Abdullah İbn Mes'ûddan rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁶⁰ Dârimî'de ve yukarıda zikredilen bâzı kaynaklarda geçen Abdullah İbn. Mes'ûd'un sözü şöyledir: تعلموا العلم قبل أن يقبض وقبضه أن يذهب أهله ألا وإياكم والتنعق والتعمق. “Çekilip alınmadan önce ilim öğreniniz. İlmin çekilip alınması ilim ehli olan kimselerin yok olmalarıdır. Sizi zorlamayla kibar konuşmaya çalışmaktan, lüzumsuz teferruata dalıp dinde aşırıya gitmekten ve bidatten sakındırırım. Size geçmişe (dînin aslına) dönmenizi tavsiye ederim.”

Heysemî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, Muhammed İbn Zâhir el-Kayserânî de Abdullah İbn. Mes'ûd'un benzer bir sözüne yer vermektedirler.¹⁶⁶¹ Heysemî hadis hakkında; “Taberânî Kebîr'de rivâyet etmiştir. Ebû Kılâbe İbn Mes'ûd'dan hadis işitmemiştir.” değerlendirmesi yapmaktadır.

¹⁶⁵⁶ Azîmâbâdî, Avnû'l- Ma'bûd, IV/247 (23); Mübârekfûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, IX/219- 220 (2)

¹⁶⁵⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/485 (1294)

¹⁶⁵⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, Vitir, 23; Tirmizî, Sünen, Tefsîru'l- Kur'ân, 3, 41, Daavât, 1; İbn Mâce, Sünen, Duâ, 1.

¹⁶⁵⁹ Münâvî, Feyzû'l Kadir, III/134.

¹⁶⁶⁰ Dârimî, Sünen, I/66 (142) (Dârimî, Mukaddime, 19); Ma'mer İbn. Râşid, el- Câmi', XI/252 (20465); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, IX/170 (8845); Deylemî, Firdevs, II/41 (2236)

¹⁶⁶¹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 1/126 Ebû'l-Ferec Abdurrahman, Câmiu'l-Ulum ve'l- Hikem, 1/285; Muhammed İbn Zâhir el-Kayserânî, Tezkiretü'l- Huffâz, I/16 Abdullah İbn. Mes'ûd'un benzer sözü.

Zikredilen hadîse benzeyen pek çok rivâyet mevcuttur. Bazılarına yer verecek olursak; dîni Allah'ın kolay kılması hakkında Taberânî, İbn Abbâs'tan bir hadis rivâyet etmekte, Münzirî'nin Taberânî Kebir'de rivâyet etmiştir diyerek verdiği hadis hakkında Heysemî, hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senette yer alan Hüseyin İbn. Kays'ın metrûk olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶²

بعثت بالحنيفية السمحة السهلة ومن خالف سنتي فليس مني şeklindeki hadîsi ise İbn Hibbân, İbn Mâce, Abdürrezzâk, Ebû Ya'îlâ ve Taberânî Ümmü Seleme'den, Nesâî ise Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir. Ahmed İbn Hanbel ise hadîsi hem Ümmü Seleme'den hem de Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir.¹⁶⁶³

Netîce itibarıyla; mana olarak bu hadîsi destekleyen pek çok rivâyet varsa da, Ankaravî nakli için zayıftır demek daha uygun gözükmektedir.

YÜZ ALTMİŞİNCİ HADİS

بعثت بالحنيفية السمحة السهلة ومن خالف سنتي فليس مني

“Kolay ve müsamahakâr hanif diniyle gönderildim. Kim benim sünnetime karşı çıkarsa benden değildir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/299)

Tahric: Ankaravî hadîsi Hatîb'in Câbir'den rivâyet ettiğini nakletmektedir. Aşağıda yapacağımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu bilgi doğrudur. Benzer ifâdelerle gelen hadîsleri gruplayarak verecek olursak;

أحب الدين إلي الله تعالى الحنيفة السمحة şeklinde gelen hadîsi Buhârî Sahîh'inde 39. Hadîsten önce bab başlığı olarak kullanmakta, Tirmizî Sünen'inde, Ahmed İbn Hanbel ise Müsned'inde bu rivâyete yer vermektedirler.¹⁶⁶⁴ Taberânî Mu'cemu'l- Evsat'ında, Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ'sında hadîsi rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁶⁵ Heysemî, hadîsi Taberânî'nin Evsat'ta rivâyet ettiğini, senedde yer alan Abdullah İbn. İbrâhîm el- Gıfârî'nin münkeru'l-

¹⁶⁶² Taberânî Mucemu'l-Kebir XI/213; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, I/42 (70); Heysemî Mecmeu'z-Zevâid, I/172.

¹⁶⁶³ İbni Hibbân, Sahîh, VI/252 (2507); Nesâî, Sünen, I/427 (1357); Nesâî, Sünen, (el-Müctebâ) III/221 (1652); İbn Mâce, Sünen, I/387 (1225), II/1416 (4237); Abdurrezzâk, Musannef, II/464 (4091); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned VI/113 (24863), VI/304 (26641), VI/305 (26647), VI/319 (26752), VI/321 (26769); Ebû Ya'îlâ, Müsned, XII/408 (6973); Taberânî Mucemu'l-Kebir, XXIII/252 (513), XXIII/253 (515), (516)

¹⁶⁶⁴ Buhârî, Sahîh, I/23. (Buhârî, İmân, 29); Tirmizî, Sünen, Menâkıb, 32, 64; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I/236.

¹⁶⁶⁵ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, VII/229 (7351); Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, VIII/203

hadîs olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶⁶ İbn. Adiyyy, Kâmil’de, Abdullah İbn. İbrâhim el- Gıfârî maddesinde Ebû Hureyre’den gelen bir hadis şeklinde, İbn. Hacer, el- İsbâbe’inde, Es’ad İbn. Abdillâh İbn. Mâlik maddesinde ondan rivâyet edilerek bu hadîse yer vermektedirler.¹⁶⁶⁷ Aclûnî ise hadîsin Sahîh’te ve Edebü’l- Müfred’de geçtiğini belirtmektedir.¹⁶⁶⁸

أحب الي الله قال الحنيفة السمحة şeklinde gelen hadîsi, Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, Abd. İbn. Humejd, Müsned, Taberânî ve Buhârî İbn. Abbas’tan rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁶⁹ Heysemî hadis hakkında, “Ahmed, Kebîr ve Evsat’ta Taberânî ve Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İbn. İshâk müdellistir.” demektedir.¹⁶⁷⁰ Ma’mer İbn. Râşid ise el- Câmî’inde hadîsi Ömer İbn Abdilaziz’in babasından rivâyeti olarak vermektedir.¹⁶⁷¹

إنما بعثت بالحنيفة السمحة şeklinde gelen hadîsi Ahmed İbn. Hanbel, Rûyânî ve Taberânî, Ebû Ümâme’den rivâyet etmişlerdir. Taberânî’nin naklettiği son metin Ankaravî metnine benzemektedir.¹⁶⁷² Heysemî ise Mecmeu’z- Zevâid’de Hz. Âişe’den gelen bir rivâyete yer vermektedir.¹⁶⁷³ Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’de naklettiği rivâyeti, İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân’ında, Müslim İbn. Abdi Rabbih maddesinde Câbir’den gelen bir rivâyet olarak من خالف ilâvesiyle nakletmekte ve “Ezdî zayıf olduğunu belirtmektedir” bilgisini vermektedir.¹⁶⁷⁴ Hatîb el- Bağdâdî de Târîhu Bağdâd’ında, Ca’fer İbn. Ahmed İbn. Ali maddesinde Câbir’den gelen Ankaravî metnini nakletmektedir. Ankaravî metnini nakleden Aclûnî, “Hatîb, Câbir’den rivâyet etmiştir.” bilgisini vererek yukarıdaki kaynağa atıfta bulunmuştur.¹⁶⁷⁵

إن دين الله الحنيفة السمحة şeklinde gelen hadis ise, Kuzâî’nin Müsnedü’ş-Şihâb’ında bâb başlığı olarak ve 977. Hadîs olarak İbn. Ömer’den gelen bir rivâyet olarak yer almıştır. Beyhakî de hadîsi İbn Ömer’den rivâyet etmektedir.¹⁶⁷⁶

¹⁶⁶⁶ Heysemî, Mecmeuz Zevâid, I/60.

¹⁶⁶⁷ İbn. Adiyyy, Kâmil, IV/183 (1003); İbn. Hacer, el- İsbâbe, I/56 (115)

¹⁶⁶⁸ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/52 (121)

¹⁶⁶⁹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/236 (2107); Abd. İbn. Humejd, Müsned, I/199 (569); Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, XI/227 (11572); Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/108 (287)

¹⁶⁷⁰ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, I/60.

¹⁶⁷¹ Ma’mer İbn. Râşid, el- Câmî’, XI/194 (20304), XI/292 (20574)

¹⁶⁷² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/266 (22345); Rûyânî, Müsned, II/317 (1279); Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, VIII/170 (7715), VIII/216 (7868) ve VIII/222 (7883)

¹⁶⁷³ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, IV/302

¹⁶⁷⁴ Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, III/203; İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân, VI/30 (109)

¹⁶⁷⁵ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VII/209 (3678); Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/52 (121), I/251 (658), I/340 (914)

¹⁶⁷⁶ Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, II/104 (977); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, III/30 (2791)

Sonuç olarak; kaynaklarda genellikle hadîsin ilk bölümünün yer aldığını ve hadîsin ilk bölümünün sahih olduğunu, tamamı göz önüne alındığında rivâyeti zayıf olarak değerlendirmek gerektiğini söyleyebiliriz.

YÜZ ALTMİŞ BİRİNCİ HADİS

من عرف نفسه فقد عرف ربه

“ Nefsini bilen Rabbini bilir. ”

Verilişi: “... Her şol kimse ki tîr-i fikrini ırak atıcıdır, ol Hakdan dürterdir (daha uzaktır) ve bunun gibi genc-i hakikatden o mehcûrterdir. Anın için ki bir kimsenin rütbetini bilmek من عرف نفسه فقد عرف ربه hadîs-i şerifinin hasebince kendi nefsinin bilmeğe mevkûf ve menûtdur...” (Mesnevî Şerhi, 6/299)

Tahric: Bu veciz ifâde hadîs kitaplarında bulunmamaktadır. Duafâ ve Mevdûât kitaplarında yer alan bu ifâdeye mutasavvıflar oldukça rağbet etmişler ve bu söz hakkında pek çok açıklamalarda bulunmuşlardır. Muhiddin Yıldırım bu ifâdeye yer veren ilk tasavvuf kitabının Hucvirî'nin Keşfü'l- Mahcûb'u olduğunu belirtmektedir. Hucvirî'den birkaç asır önce yaşayan sûfilerin eserlerinde benzer sözlerin geçtiğini ifâde eden Muhittin Uysal Mâverdi'nin Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn adlı eserini örnek olarak göstermektedir: Hz. Âişe'den nakledildiğine göre, o Hz. Peygambere “İnsan rabbini ne zaman tanır?” diye sorduğunda Hz. Peygamberin cevabı, “Kendini bildiği zaman” şeklinde olmuştur.¹⁶⁷⁷ Muhittin Yıldırım bu rivâyetin sonunda, şunu da belirtmeden geçememiştir: “Mâverdî, haberin bir isnâdı bulunmadığı gerekçesiyle olmalı, onu temriz sıygasıyla zikretmiştir.”¹⁶⁷⁸

Rivâyetin Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde أدبني ربي hadîsinin açıklanması sırasında nakledildiğini, başka bir yerde ise açıklayıcı cümle olarak yer aldığını görüyoruz.¹⁶⁷⁹ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ'da sözü İbrâhim İbn. Edhem'den ve Sehl İbn. Abdullah'dan nakletmektedir.¹⁶⁸⁰ Rivâyet daha çok el- Masnû', Mekâsıdu'l- Hasene, Keşfü'l- Hafâ gibi Mevzûât Kitaplarında yer almaktadır. Aliyyü'l- Kârî, İbn. Teymiyye'nin rivâyete mevzu dediğini belirtmektedir.¹⁶⁸¹

¹⁶⁷⁷ Mâverdi, Edebü'd- Dünyâ ve'd- Dîn, s. 230

¹⁶⁷⁸ Muhittin Yıldırım, a.g.e. s. 326–331

¹⁶⁷⁹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/225, V/50.

¹⁶⁸⁰ Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, VIII/15, X/201, X/208

¹⁶⁸¹ Aliyyü'l- Kârî, el- Masnû', I/189; Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/343 (2532); Sehâvî, el- Mekâsıdu'l- Hasene, s.657...

Sonuç olarak; manâ olarak her ne kadar doğru olsa da, hadîs ilmi açısından rivâyetin Hz. Peygambere ait bir söz olmadığı ortadadır. İbn Arabî'nin, "Bu rivâyet her ne kadar rivâyet yoluyla sahîh olmasa da, bize göre keşif yoluyla sahîhtir."¹⁶⁸², Bursevî'nin "Cumhûr katında haber-i Nebî olmak üzere meşhurdur."¹⁶⁸³ sözleri ve mutasavvıfların benzer görüşleri hadîs ilmi açısından bir değer taşımamaktadır. Daha önceleri yaşayan âlimlerin kitaplarında rivâyete yer verilmesi, nakledilen sözün hadîs olup olmadığını tesbit edebilmek için yeterli bir ölçü değildir. Hadîs ilmi açısından incelendiğinde sahîh kaynaklarda bu esere rastlanmamaktadır. Diğer eserlerde de söz farklı kişilere dayandırılmaktadır. Hattâ Ebû Nuaym, bir rivâyetinde İbrâhim İbn. Edhem'e dayandırdığı sözü, başka yerlerde Sehl İbn. Abdillâh'a dayandırmaktadır. Sonuçta bu söz ister Ebû Zekeriyâ Yahyâ ibn. Muâz er-Râzî'nin, ister Ebû Saîd Ahmed İbn. İsâ el-Harrâz'ın, isterse daha başka kimselerin sözü olsun¹⁶⁸⁴ Hz. Peygambere âid bir söz olmadığı ortadadır. Ancak hadîşçiler de Hz. Peygamber'e âid olmadığını ifâde ettikleri sözün, manasının doğru olduğunu söylemekten geri durmamışlardır.¹⁶⁸⁵

Hattâ bu sözün kaynağını Abdülkadir Mahmud gibi Sokrat'ın "kendini bil" sözü olarak, Annemarie Schimmel gibi eski Delfi'deki "Kendini tanı" sözünün uygulaması olarak gösterenler olduğu gibi, Râğıb el-İsfehânî gibi "bütün semâvî kitaplarda müşterek olan ilâhî mesaj olarak görenler de vardır. Netîcede, hangi söze dayanırsa dayansın, kime âid olursa olsun, bu söz, Hz. Peygamber'e âit değildir.¹⁶⁸⁶

YÜZ ALTMİŞ İKİNCİ HADİS

لا حرج في الدين

"Dinde zorlama yoktur."

Hadîsin Verilişi: "...Fi'l- hakîka câhil ve nâdân ta'zîb-i hayvan bilâ fâide kılmaktan hâlî olmaz ve üzerine lâzım olmayan ilm ve amele iştiğal eylemekten ferâğat kılmaz ve din ve tarîkatde amel eylerse de, üstâda tâbi olmakdan âr idüb kendi re'y-i bâtulı ve fikr-i fâsidi üzere tekellüf idüb kendisine nâfi' olmayan zahmet ve meşakkati irtikâb eyler. Bâhusûs ki Allah Tebâreke ve Teâlâ, **يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر** buyurdu. Ve Hazret-i Nebî

¹⁶⁸² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/262

¹⁶⁸³ Bursevî, Temâmü'l- Feyz, vr.207/b

¹⁶⁸⁴ Ali Yardım, Mesnevî Hadîsleri, s.137

¹⁶⁸⁵ Süyûtî, el- Hâvî li'l- Fetâvâ, II/451- 452

¹⁶⁸⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Muhittin Uysal, a.g.e.,s.326-331; Ahmed Yıldırım, a.g.e., s.229- 230; Ali Yardım, Mesnevî Hadîsleri, s.137

Aleyhisselâm buyurdu: **بعثت بالحنيفية السمحة السهلة** Ve dahî buyurdu: **... لا حرج في الدين**” (Mesnevî Şerhi, VI/301)

Tahric: Hadîsi Müslim, Buhârî, İbn Huzeyme ve Beyhakî İbn Abbâs’tan,¹⁶⁸⁷ Dârimî, Ebû Dâvûd ve Nesâî, Abdullah İbn Amr İbnü’l Âs’dan, İbn Mâce ise Câbir İbni Abdillâh’dan rivâyet etmektedirler. Dârimî Câbir (R.A)’den de benzer bir hadis rivâyet etmektedir.¹⁶⁸⁸ İbn Hibbân da hadîsi rivâyet eden muhaddisler arasında yer almaktadır.¹⁶⁸⁹

“Ona bir şey sorulduğunda “Zorluk yok” diye cevap verirdi.” hadîsi zikredilen kaynaklarda¹⁶⁹⁰ ve daha pek çok kaynakta yer almaktadır ve rivâyetlerin hemen hemen hepsi hac konusundadır.

Hadîs sahîhtir.

YÜZ ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ HADİS

اللهم إني أعوذ بك من علم لا ينفع

“Allah’ım! Faydası olmayan ilimden sana sığınırım.

Hadîsin Verilişi: “... Bâ husûs bir ilm ki ilm-i nafi‘ olmaya, andan Hz. Hakka istiâze eylemek lâzımdır. Nitekim Hz. Nebî Aleyhisselâm **اللهم إني أعوذ بك من علم لا ينفع** deyû Hak Teâlâ’ya istiâze eylemeği ta’lîm buyurdular...” (Mesnevî Şerhi, VI/302)

Tahric: Hadîsi Müslim, Nesâî, İbn Ebî Şeybe ve Taberânî Zeyd İbnü’l- Erkam’dan rivâyet etmişlerdir.¹⁶⁹¹ İbn Hibbân, İbn Mâce, Ebû Ya’lâ, Abd İbn Humejd ve Deylemî hadîsi Cabir İbn Abdillâh’tan,¹⁶⁹² Hâkim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Râhûye, Tayâlisî, Ebû Ya’lâ ve Deylemî ise Ebû Hureyre’den rivâyet etmektedirler.¹⁶⁹³ Hâkim, Tirmizî, Nesâî ve Ahmed İbn Hanbel’in, Abdullah İbn Amr’dan

¹⁶⁸⁷ Müslim, Sahîh, II/950 (1307); Buhârî, Sahîh, II/615 (1634), II/618 (1647), VI/2454 (6289); İbni Huzeyme, Sahîh, IV/308 (2950), IV/310 (2955); Beyhakî Sünen, V/142 (9406)

¹⁶⁸⁸ Darimî Sünen, II/90 (1908), II/79 (1879) (Dârimî, Menâsik, 50); Ebû Dâvud, Sünen, II/211 (2014) (Ebû Dâvûd, Menâsik, 87); Nesâî, Sünen, II/446 (4107), II/447 (4108), (4109), III/444 (5879) (Nesâî, Hacc, 224); İbn Mâce, Sünen, II/1014 (3052) (İbn Mâce, Menâsik, 74)

¹⁶⁸⁹ İbni Hibbân, Sahîh, IX/188 (3876)

¹⁶⁹⁰ Nesâî, Hacc, 224; İbn Mâce, Menâsik, 74; Dârimî, Menâsik, 50; Ebû Dâvûd, Menâsik, 87

¹⁶⁹¹ Müslim, Sahîh, IV/2088 (2722) (Müslim, Zikir, 73); Nesâî, Sünen, IV/443 (7864) ve IV/444 (7865), Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VIII/284 (5536), VIII/285 (5538) (Nesâî, İstiâze, 13, 18, 21, 65); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/17 (29124), Taberânî Mucemu’l Kebîr V/201 (5085).

¹⁶⁹² İbn Hibbân, Sahîh, I/283 (82); İbn. Mâce, Sünen, II/1263 (3843) (İbn Mâce, Mukaddime, 23); Ebû Ya’lâ, Mu’cem, I/193 (226); Müsned, III/437 (1927), III/469 (1980), IV/139 (2196); Abd. İbn Humejd, Müsned, I/114 (267), I/330 (1093); Deylemî Firdevs, II/305 (3377), I/451 (1833).

¹⁶⁹³ Hâkim, Müstedrek, I/185 (354), (355); Ebû Dâvûd, Sünen, II/92 (1548) (Ebû Dâvûd, Vitir, 32); Nesâî, Sünen, IV/445 (7869), (7871), (7872), (7873); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VIII/260 (5458), VIII/263 (5467);

rivâyet ettikleri hadis,¹⁶⁹⁴ Hâkim, Nesâî, İbn Ebî Şeybe, Ma ‘mer İbn Râşid, Beyhakî, Ahmed İbn Hanbel, Tayâlisî, Ebû Ya‘lâ ve Kuzâî tarafından Enes’ten de rivâyet edilmiştir.¹⁶⁹⁵ Hâkim ve İbn Ebî Şeybe hadîsi Abdullah İbn Mes ‘ûd’dan,¹⁶⁹⁶ Taberânî ise İbn Abbas’tan rivâyet etmektedirler.¹⁶⁹⁷ İbn. Abbas’tan gelen rivâyet için Heysemî, “Taberânî rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Yunus İbn. Habbâb zayıftır.” demektir.¹⁶⁹⁸ Âişe ve Câbir’den gelen iki rivâyet için ise Heysemî “Taberânî Evsat’ta rivâyet etmiştir. İsnadı hasendir” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁶⁹⁹ Hadis yukarıda verdiğimiz kaynakların dışında da pek çok yerde geçmektedir.

Bu ifâdenin içinde geçtiği rivâyetler birbirinden farklıdır. Bunlara örnek verecek olursak; Sahîh-i Müslimde Zeyd İbn. Erkam’dan gelen rivâyet şöyledir:

للهم إني أعوذ بك من العجز والكسل والجبن والبخل والهرم وعذاب القبر اللهم آت نفسي تقواها وزكيتها أنت خير من زكيتها أنت وليها وموليتها اللهم إني أعوذ بك من علم لا ينفع ومن قلب لا يخشع ومن نفس لا تشبع ومن دعوة لا يستجاب له “Allahım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, ihtiyarlayıp ele avuca düşmekten ve kabir azabından sana sığınırım. Allahım! Nefsime takvâ duygusunu ver ve onu günahlarından arındır. Sen temizleyenlerin en hayırlısısın. Sen benim velîm ve dostumsun. Allahım! Faydasız ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım”

İbn. Hibbân’da yer alan Câbir İbn. Abdillâh’ın rivâyet ettiği hadîs şu şekildedir:

للهم إني أسألك علما نافعاً وأعوذ بك من علم لا ينفع “Allahım! Senden faydalı ilim ister, faydasız ilimden sana sığınırım.”

Hâkim’in Müstedrek’inde Ebû Hureyre’den gelen rivâyet ise şöyledir:

İbn. Mâce, Sünen, I/92 (250) II/1261 (3837); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/17, (29126); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/340 (8469), II/365 (8765), II/451 (9828); İshak İbn. Râhûye, Müsned, I/392 (426); Tayâlisî, Müsned, I/305 (2323); Ebû Ya‘lâ, Müsned, XI/412 (6537); Deylemî Firdevs, I/462 (1879)

¹⁶⁹⁴ Hâkim, Müstedrek, I/717 (1959); Tirmizî, Sünen, V/519 (3482); Nesâî, IV/446 (7874), IV/450 (7895); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VIII/254 (5442); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/167 (6557) ve II/198 (6865)

¹⁶⁹⁵ Hâkim, Müstedrek, I/ (356); Nesâî, Sünen, IV/445 (7870); Sünen (el- Müctebâ), VIII/263 (5470); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/18 (29128); Ma‘mer İbn. Râşid, el- Câmi ‘, X/439 (19635); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, II/285(1779); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/192 (13026), III/255 (13699), III/283 (14055); Tayâlisî, Müsned, I/268 (2007); Ebû Ya‘lâ, Müsned, V/232 (2845); Kuzâi Müsnedü’ş-Şihâb, II/332 (1466), (1468)

¹⁶⁹⁶ Hâkim, Müstedrek, I/716 (1957); Ebî Şeybe, Musannef, VI/17 (29127)

¹⁶⁹⁷ Taberânî Mucemu’l Kebîr, XI/52 (11020)

¹⁶⁹⁸ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, X/143

¹⁶⁹⁹ Heysemî, a.g.e, X/181, X/182

“Allahım! Dört şeyden sana sığınırım; Faydasız ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve işitilip kabul edilmeyen duâdan.”

Netîce itibarıyla; pek çok tarikten rivâyet edilen hadîsin, zayıf tarikleri olsa da, sahîh bir hadistir.

YÜZ ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ HADİS

أكثر أهل الجنة البله

“Cennet ehlinin çoğu saf kimselerdir.”

Hadîsin Verilişi: ...Ziyâde reg ashab-ı cennet eblehlerdir. Tâ kim feylesofluk şerrinden kurtulalar. Bu beyt-i şerîf, bu hadîs-i şerîfe işâretidir ki, Hz. Nebî Aleyhisselâm buyurdular: ...” (Mesnevî Şerhi, VI/302)

Tahric: Ankaravî hadîsin Bezzâr’ın Enes’ten rivâyeti olduğunu belirtmektedir. Aşağıda vereceğimiz değerlendirmeler bize Ankaravî’nin bu tesbîtinin doğru olduğunu göstermektedir.

Hadîsi Kuzâî, Beyhakî ve Deylemî Enes’ten rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁰⁰ Beyhakî aynı hadîsi Câbir’den de rivâyet etmekte ve bu isnâdla hadîsin münker olduğunu söylemektedir.¹⁷⁰¹ Hadis İbn Kuteybe’nin Te’vilü Muhtelifi’l-Hadîs’inde, Münâvî’nin Feyzû’l-Kadir’inde ve Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’da da yer almaktadır.¹⁷⁰² Heysemî, Enes’ten gelen hadîsi Bezzâr’ın rivâyet ettiğini, senedde yer alan Selâme İbn Ravh’ın, İbn Hibbân gibiler tarafından sika kabul edildiğini, Ahmed İbn Salih ve başkaları tarafından zayıf kabul edildiğini belirtmektedir.¹⁷⁰³ Kurtubî ise hadîsin sahîh olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰⁴

İbn. Adiyyy, el-Kâmil’inde, Enes’ten gelen hadîse Selâme maddesinde yer vermekte ve Selâme hakkındaki şüphelere dikkat çekmektedir. Başka bir yerde ise İbn. Adiyyy “Buradaki isnâdla bâtıl” demektedir.¹⁷⁰⁵ Zehebî de bir yerde “buradaki senedle bâtıl” dediği hadîse, Selâme İbn Ravh konusunda da yer vermekte ve bu râvî hakkında farklı görüşler

¹⁷⁰⁰ Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb II/110 (988), (989), (990) Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, II/126 (1367), (1368); Deylemî Firdevs, I/362 (1463)

¹⁷⁰¹ Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, II/59 (1163), II/125 (1366)

¹⁷⁰² İbn Kuteybe Te’vilü Muhtelifi’l-Hadîs I/276, I/297; Münâvî, Feyzû’l-Kadir II/79, III/522; Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ, VI/303 (127)

¹⁷⁰³ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, VIII/79, X/264, X/402

¹⁷⁰⁴ Kurtubî, Tefsîr, XIII/115

¹⁷⁰⁵ İbn. Adiyyy, el-Kâmil, III/313 (773), I/191 (31)

olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰⁶ İbn Hacer de İbn Adıyy ve Zehebî gibi hadis hakkında “Buradaki senedle bâtıl” değerlendirmesi yapmaktadır.¹⁷⁰⁷ Hadis, İbn Hacer el-Askalânî’nin Tehzîbü’t-Tehzib’inde, el-Mizzî’nin Tehzîbü’l-Kemâl’inde de yer almaktadır.¹⁷⁰⁸ İbnü’l-Cevzî’nin el- İlelü’l-Mütenâhiye’sinde Câbir ve Enes’ten gelen rivâyetler şeklinde verdiği hadise, Aliyyü’l- Kârî (510-597), el-Masnû’unda yer vermekte ve hadîs hakkında Bezzâr’ın zayıf, Kurtubînin sahîh dediğini, hadîsin sonunda bir ziyâde olduğunu, bunun aslının olmadığını belirtmektedir.¹⁷⁰⁹

Aclûnî, hadîs hakkında “Beyhakî, Bezzâr, Deylemî, Hul’î leyyin bir senedle Enes’ten rivâyet etmişlerdir. Beyhakî senedin şâhidi olduğunu belirtmiştir. Câbir tarîkiyle merfû olarak gelen bu isnâdla hadîs münkerdir...” demektedir.¹⁷¹⁰ Ali Yardım, bülh kelimesinin izahında İbnü’l- Esîr’in görüşüne yer vermekte ve şöyle demektedir: “İbnü’l- Esîr bülh- ebleh kelimesini îzah maksadıyla hadîs metnini olduğu gibi nakletmekte ve şu açıklamayı yapmaktadır: “Bülh, eblehin çoğuludur. Ebleh ise kötülükle ilgisi olmayan ve iyilikten başka bir şey yapmayan kimse demektir. Aynı şekilde herkese hüsn-i zan besleyip gönlünde kötülük barınmayan kimse demektir, şeklinde de rivâyet edilir. Zirâ onlar dünya dedikodularından sıyrılıp âhiretlerine yönelen ve onunla meşgul olan kimselerdir. Elbette ki cennet ehlinin çoğunu onlar teşkil ederler. Bir de akılsız kimse manasına ebleh vardır ki, hadîste kastedilen mana bu değildir.”¹⁷¹¹ „¹⁷¹²

Ali Yardım hadîsin dördüncü râvîsi olan Selâme İbn Ravh’ın İbni Hibbân tarafından “müstekîmü’l-hadîs” bulunurken, diğer hadîs imamlarınca zayıf bulunduğu dikkat çekerek, hadîsin bazılarına göre zayıf bazılarına göre münker olduğunu belirtmekte ve hükümlerin farklılığını senedlerin farklılığına bağlamaktadır.¹⁷¹³

Sonuç olarak; hadîsin tahririnin yapıldığı kaynakların verdiği bilgiler ve bu söylenenlerin ışığında, hadîs için zayıf hükmü vermenin uygun olduğunu düşünüyoruz.

YÜZ ALTMİŞ BEŞİNCİ HADİS

اللهم وكني كالطفل الصغير

¹⁷⁰⁶ Zehebî, Mîzânü’l-İtidal, I/269 (507), III/261 (3364)

¹⁷⁰⁷ İbn Hacer, Lisânü’l-Mîzân, I/240 (755)

¹⁷⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîbü’t-Tehzib IV/253 (507); el-Mizzî, Tehzîbü’l-Kemâl, XII/305 (2665), XXVI/116 (5465), XXVI/117

¹⁷⁰⁹ İbnü’l- Cevzî, el- İlelü’l-Mütenâhiye II/934 (1558); Aliyyü’l- Kârî (510-597), el-Masnû’, I/57 (34)

¹⁷¹⁰ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ I/186-187 (495. Hadîs)

¹⁷¹¹ İbnü’l- Esîr, en- Nihâye fî Ğarîbi’l- Hadîs, I/94.

¹⁷¹² Ali Yardım, Mesnevî Hadîsleri, s.106. (88. Hadîs)

¹⁷¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, a.g.y.

“Allahım! Küçük çocukların velâyetlerini büyükleri aldığı gibi, sen de benim velâyetimi üzerine al. (Beni bana bırakma.)”

Verilişi: “...Tıfl-ı saġîri mâderi nehârda nice kucağına alub elini ve ayağını kenara koyub hıfz ve terbiye eylerse Allah Tebâreke ve Teâlâ hazretleri hem selîmü’l- kalb olan ve anın cenâbına tevekkül kılan bendelerini hem mâderi tıfl-ı hurdunu (küçük çocuğunu) hıfz u himâyeye kıldığı gibi hemîşe hıfz u himâyeye kılub **الله يتولى الصالحين** hasebince cümle umûruna mütevellî olur. Ve cemî-ı meûnetini müheyyâ eyles. Anıniçün Hazreti Nebî Aleyhissalâtü vesselâm ekser evkâtde **اللهم وكلني كالطفل الصغير** deyû duâ iderlerdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/302)

Tahric: Bu lafızlarla böyle bir rivâyet tesbit edilememiştir.

YÜZ ALTMİŞ ALTINCI HADİS

من إنقطع الي الله كفاه الله سائر مؤنة ورزقه من حيث لا يحتسب ومن إنقطع الي الدنيا وكله الله اليها

“Kim Allah’tan başkalarından ümidini kesip Allah’a yönelirse, Allah ona yeter ve onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır. Kim de dünyaya yönelirse, Allah onun işini dünyaya havâle eder.”

Hadîsin Verilişi: “... Anıniçün Hazreti Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm ekser evkâtde **من إنقطع الي الله كفاه الله** deyû duâ iderlerdi. Velhâsıl **الله كفاه الله** ... **من إنقطع الي الله كفاه الله** Sائر مؤنة... hadîs-i şerîfinin mücibince, her kim Hak Teâlâ’ya munkatı‘ olsa ve tevekkül kılsa anın sûrî ve manevî rızıkı ayağına gelür ve hazz u nasîbi hemân ol olur. Ammâ Allah Teâlâ’ya munkatı‘ olmayan ve akl u zekâsına mağrûr olub dûru derâz (uzun uzadıya) olan tarîk-i müstetyleye sülûk kılan kimseler ta‘b u zahmet çekmekden hâlî olmaz ve Hazreti Hakka mütevekkil olan mü’min ve muvahhidin hazz u zevkini dahî bulmaz...” (Mesnevî Şerhi, VI/302–303)

Tahric: Hadîsi Taberânî Mucemu’l- Evsat ve Mucemu’s- Saġîr’de, İmran İbn. Husayn’dan rivâyet etmektedir. Taberânî’nin Mu’cemu’s- Saġîr’de verdiği isnâd şöyledir:

حدثنا جعفر بن محمد بن ماجد البغدادي حدثنا محمد بن علي بن الحسن بن شقيق المرزوي حدثنا إبراهيم بن الأشعث صاحب الفضيل بن عياض عن الفضيل بن عياض عن هشام بن الحسان عن الحسن عن عمران بن حصين قال... Bu hadîs Taberânî’ye göre İbrâhim İbnü’l- Eş’as el- Horasânî’nin teferrüd ettiği bir hadîstir.¹⁷¹⁴ Heysemî, Taberânî’nin Evsat’ta rivâyet ettiğini, senedde yer alan Fudayl’ın

¹⁷¹⁴ Taberânî, Mucemu’l- Evsat, III/346 (3359); Mucemu’s- Saġîr, I/201 (321)

arkadaşı olan İbrâhim İbnü'l- Eş'as'ın zayıf bir kimse olduğunu, İbn. Hibbân'ın onu es-Sikât'da zikrettiğini, onun dışındaki ricâlinin ise sahîh olduğunu belirtmektedir.¹⁷¹⁵

Beyhakî ve Kuzâî de hadîsi İmran (R.A)'dan rivâyet etmişlerdir.¹⁷¹⁶ Hakîm Tirmizî, Münâvî, Hatîb el- Bağdâdî ve İbnü'l- Cevzî eserlerinde hadîse yer vermekte, Hatîb el- Bağdâdî ve İbnü'l- Cevzî Taberânî'nin görüşüne atıfta bulunmaktadır.¹⁷¹⁷

Münzirî hadîs hakkında şöyle demektedir: “Sevab kitabında İbn. Hibbân ve Beyhakî, Hasen'in İmran'dan rivâyeti olarak hadîsi rivâyet etmektedirler. Hadîsin senedinde Fudayl'ın hizmetçisi olan İbrâhim İbnü'l- Eş'as vardır...” Hadîsi naklettiği başka yerlerde ise Münzirî hadîs hakkında, “Ebû'ş- Şeyh İbn. Hibbân ve Beyhakî Hasen'in İmran'dan rivâyeti olarak nakletmişlerdir. Hasen'in İmran'dan rivâyeti konusunda ihtilâfa düşülmüştür.”, “Ebû'ş- Şeyh, sevab konusunda Hasen'in İmran'dan rivâyeti olarak nakletmiştir. İsnadda bulunan İbrâhim İbnü'l- Eş'as sikadır. Bu konuda kelâm-ı garîb vardır.” değerlendirmelerinde bulunmaktadır.¹⁷¹⁸

Gümüşhânevî de Râmûz el- Ehâdîs'de bu hadîse yer vermektedir.¹⁷¹⁹

Sonuç olarak; hadîsin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

YÜZ ALTMİŞ YEDİNCİ HADİS

الضيافة علي أهل الوبر وليست علي أهل المدر

“Misâfir ağırlamak göçebe yaşayıp çadırlarda oturanların işidir. Şehirlerde yaşayıp evlerde oturanların işi değildir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî Hüdây-ı Teâlâ Hazretleri benî Âdemden her tâifeye bir gûne hâsiyet vermişdir. Ekser ehl-i beledin hâsiyeti edeb ve kiyâset ve fehm u firâset ve ta'lim u dirâsettir. Ve ehl-i hıyâmın hâsiyetleri dahî misâfir olanlara ziyâfet ve ihsân kılmak ve mihmanlık ve it'âm-ı gurabâ kılmaktır. Velihâzâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/304)

Tahric: Ankaravî hadîsi Kuzâî'nin İbn Ömer'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Onun verdiği bu bilgi doğrudur. Kuzâî hadîsi İbn Ömer'den rivâyet etmiş, ayrıca bab başlığı olarak

¹⁷¹⁵ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, X/303

¹⁷¹⁶ Beyhakî, Şuabu'l- İmân, II/120 (1351), II/28-29 (1076); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/298 (492)

¹⁷¹⁷ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, I/190, II/85, III/222, IV/136-137; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/71; Hatîb el- Bağdâdî, Târihu Bağdâd, VII/196 (3658); İbnü'l- Cevzî, el- İlelü'l- Mütenâhiye, II/801 (1338).

¹⁷¹⁸ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, II/341(2642), III/299(4153), IV/57 (4790), IV/86 (4913)

¹⁷¹⁹ Gümüşhânevî, Râmûz el- Ehâdîs, II/410 (10. Hadis)

da kullanmıştır.¹⁷²⁰ Deylemî'nin de İbn Ömer'den rivâyet ettiği rivâyet hakkında İbn Abdilberr, râvîlerden İbrâhim İbn. Ehî Abdürrezzâk'ın metrûku'l- hadîs olduğunu söylemektedir.¹⁷²¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr'inde hadîsin mevzu olduğunu söylemekte,¹⁷²² İmam Nevevî, hadîs hakkında, "Ehl-i marifet indinde mevzudur." değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁷²³

İbn. Adiyî, el- Kâmil'inde İbrâhim İbn. Abdillâh maddesinde, râvînin münkeru'l- hadîs, hadîsin de mevzu olduğunu belirtmektedir.¹⁷²⁴ İbrâhim İbn. Abdillâh İbn. Hemmâm es- San'ânî'nin amcası Abdürrezzâk'dan rivâyetinde Zehebî, râvî hakkında Dârekutnî'nin "kezzâbdır" dediği bilgisine yer vermekte ve İbrâhim İbn. Abdillâh maddesinde de râvî hakkındaki olumsuz değerlendirmeleri aktarmaktadır.¹⁷²⁵ İbn. Hacer'in Lisânü'l- Mîzân'ında da aynı değerlendirmeler mevcuttur.¹⁷²⁶

Kurtubî'ye göre de hadîs sahîh değildir. İbrâhim İbn. Ehî Abdürrezzâk metrûku'l- hadîstir.¹⁷²⁷ Aclûnî, Kuzâî'nin İbn. Ömer'den rivâyeti olarak verdiği söz hakkında Aliyyü'l Kârî'nin "Aslı yoktur" dediğini belirtmekte, İmam Nevevî'nin "Ehl-i marifet indinde mevzudur." görüşüne yer vermektedir.¹⁷²⁸

Sonuç olarak; hadîsin mevzu olduğu anlaşılmaktadır.

YÜZ ALTMİŞ SEKİZİNCİ HADİS

كل يوم في القرى ضيف

"Köylerde her gün bir misâfir bulunur."

Verilişi: "...Ya'ni garîb için ziyâfet kılmağı ve ana ihsân idüb konaklamağı Hak Teâlâ karyeler ehlinde vedâ ve emânet kodu ki, ehl-i karyeye vâcip ve lâzımdır ki, misâfire ve gurabâya ziyâfet kılalar ve muhsin olalar ki, onların hâsiyeti budur. Mesnevî: كل يوم في... القرى ضيف حديث... (Mesnevî Şerhi, VI/305)

Tahric: Bu lafızla bir hadîs tesbit edemedim. Ancak özellikle bedevî arapların misafirperverliği herkesin malumudur. Ahbâr-ı Mekke'de, Süfyan'dan gelen bir nakilde,

¹⁷²⁰ Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/190 (284)

¹⁷²¹ Deylemî, Firdevs, II/432 (3897); İbn. Abdilberr, et- Temhîd, XXI/44

¹⁷²² Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, IV/262 (16)

¹⁷²³ İmam Nevevî, Şerh-i Sahîh-i Müslim, II/19

¹⁷²⁴ İbn. Adiyî, el- Kâmil, I/273 (113)

¹⁷²⁵ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, I/163, VIII/18 (28)

¹⁷²⁶ İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, I/73 (194)

¹⁷²⁷ Kurtubî, Tefsîr, IX/64- 65.

¹⁷²⁸ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/47 (1645)

makâm-ı İbrâhîm’de duâ eden bir arabın ...لكل ضيف قري فاجعل قراري في هذه العيشة الجنة.....¹⁷²⁹ “Her misâfiri ağırlayacak biri vardır. Benim ağırlanmamı da cennette yap” demesi de bu husûsa işâret etmektedir.

Misâfire ikrâm etmenin fazîleti konusunda pek çok sahih rivâyet mevcuttur.

YÜZ ALTMİŞ DOKUZUNCU HADİS

القسام في النار

“Taksîmât yapan kimseler cehennemdedirler.”

Verilişi: “...Ol ikisi mü’mine didiler: Kısmetten geç. Ya’nî kısmet eylemekden ferâğât eyle. القسام في النار hadîsini haberden istimâ’ eyle ki Hazreti Nebî Aleyhisselâm “Kısmet idici nârdadır.” didi...” (Mesnevî Şerhi, VI/306)

Tahric: Bu lafızlarla bir hadîs tesbit edemedim. Ancak Hz. Peygamber’den rivâyet edilen şu hadîs manayı desteklemektedir:

“Sizi kassâme ایاکم والقسامة قال: فقلنا وما القسامة؟ قال: الشيء يكون بين الناس فيجيء فينتقص منه (taksîmâtçı) olmaktan sakındırırım.Biz, “Kassâme nedir ey Allahın Rasûlü?” diye sordu. “İnsanlar arasında taksim edilecek bir şey olur da gelen kişi eksik (haksız) taksîmat yapar. (İşte bu kişidir)” buyurdu. Ebû Saîd el- Hudrî’den gelen bu hadîs Ebû Dâvûd’un Sünen’inde yer almaktadır.¹⁷³⁰ Atâ İbn. Yesâr’dan gelen 2784. Hadîste ise Hz. Peygamber aynı soruya şu cevabı vermektedir: الرجل يكون علي الفنام من الناس فيأخذ من حظ هذا وحظ هذا “Bir adam insanlara pay verecek olur da onun hakkından bunun hakkından alır. (dağıtım yaparken adâletli davranmaz.)

YÜZ YETMİŞİNCİ HADİS

المؤمن يأكل في معاء واحد والكافر يأكل في سبعة أمعاء

“Mü’min bir bağırsakla yer, kâfir ise yedi bağırsakla”

Hadîsin Verilişi: “... Bu mahalde bir nice nükât-ı şerîfe vardır. Mukaddemen kâfir ile cühûdun kesîru’l-ecl ve mü’minin kalflu’l-ecl olduğuna işâret kılmuşlardır. Hazret Nebî Aleyhisselâm المؤمن يأكل في معاء واحد والكافر يأكل في سبعة أمعاء buyurmuşlardır. Ve dahî cühûd ve tersânın (Hristiyan) ekser tabîatları ve âdetleri iddihâr kılmağa mâil ve tevekkül ve teslîmden

¹⁷²⁹ Muhammed İbn. İshâk İbnü’l- Abbâs el- Fâkihî(217-275), Ahbâru Mekke, I/467

¹⁷³⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, III/91 (2783) (Ebû Dâvûd, Cihâd, 167) Aynı hadis için bkz. Taberanî, Evsat, VIII/163 (8281)

âtil olduğına işâret kılmışlardır. Ve sahîh mü'min olanların sîreti İbn-i Vakt olmak ve Hazreti Hakka tevekkül kılmak olduğuna hem tenbih eylemişlerdir..." (Mesnevî Şerhi, VI/306)

Tahric: Hadîsi, Müslim, Buhârî, İbn Hibbân, Tirmizî, Dârimî, Nesâî, İbn Mâce, İmâm Mâlik, Ahmed İbn. Hanbel ve İbn Ebî Şeybe, İbn Ömer'den ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁷³¹ Müslim hadîsi ayrıca Câbir'den ve Ebû Mûsâ'dan, İbn Hibbân ve İbn Mâce, Ebû Mûsâ'dan, Dârimî Câbir'den ve Ebû Saîd'den, Ahmed İbn Hanbel, Câbir'den, Nazle İbn. Amr el- Gıfârî'den, Cüheyne'den bir adamdan, Ebû Basra el- Gıfârî'den, İbn. Ebî Şeybe, Câbir'den, Meymûne'den ve Cehcâhi'l- Gıfârî'den rivâyet etmektedirler.¹⁷³² Taberânî de hadîsi Enes'ten, İbn. Ömer'den, Ebû Saîd'den ve Abdullah İbn. Zübeyr'den rivâyet etmektedir.¹⁷³³ Hadis Bezzâr'ın Müsned'inde ve daha pek çok yerde de rivâyet edilmiştir.¹⁷³⁴

Heysemî, farklı isnadlarla naklettiği hadis hakkında, "Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli sahîhtir" ve "Taberânî (Lafız onundur), Bezzâr ve Ebû Ya 'lâ rivâyet etmişlerdir İsnadda yer alan Mûsâ İbn Ubeyde er- Rebezî zayıftır." değerlendirmelerinde bulunmaktadır. Heysemî bazı rivâyetlerde de يأكل yerine يشرب lafzını kullanmaktadır.¹⁷³⁵

Netîce itibarıyla; Ali Yardım'ın verdiği hükme katılıyor, "Tevâtür derecesine varan bu hadîs müttefekun aleyh olarak sahîhtir."¹⁷³⁶ diyoruz.

YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ HADİS

حيات العالم حيات العالم

"Âlimin yaşaması, âlemin yaşaması gibidir."

Verilişi: "...Zîrâ efdal olan insân-ı vâhid keelfdir. Sâir hezârân insan kadar anın rızık ve nasîbi olsa lâyıkdır Ol kimse ki akılda.... anın yimesi cümlemin yimesi olur. Ya'ni bu

¹⁷³¹ Müslim, Sahîh, III/1631 (2060), (2061), III/1632 (2062), (2063) (Müslim, Eşribe, 182- 186); Buhârî, Sahîh, V/2061 (5078), (5079), V/2062 (5080), (5081), (5082) (Buhârî, Et'ime, 12) ; İbn Hibbân, Sahîh, I/378 (161), I/379 (162), XII/39 (5235), XII/43 (5238); Tirmizî, Sünen, IV/266 (1818), IV/267 (1819) (Tirmizî, Et'ime, 20); Dârimî, Sünen, II/135 (2041), II/136 (2043) (Dârimî, Et'ime, 13, 20); İbn. Mâce, Sünen, II/1084 (3256), (3257) (İbn Mâce, Et'ime, 3); Nesâî, Sünen, IV/178 (6771), (6772), IV/200 (6893); Mâlik, Muvatta', II/924 (1647), (1648) (Muvatta', Sifatü'n- Nebî, 9, 10); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/21 (4718), II/145 (6321), II/257 (7488), II/318 (8210), II/375 (8866), II/415 (9366), II/435 (9619), II/455 (9875); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/142 (24546), V/143 (24548)

¹⁷³² Müslim, Sahîh, III/1631 (2061), III/1632 (2062); İbn Hibbân, Sahîh, XII/44 (5239) Dârimî, Sünen, II/135 (2040) Câbir'den, II/136 (2042); İbn. Mâce, Sünen, II/1085 (3258); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/333 (14617), III/346 (14771), III/357 (14890), III/392 (15255), IV/336 (18982), V/369 (23184), VI/397 (27269); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/143 (24547), (24549), (24550)

¹⁷³³ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/276 (899), II/168 (1601), II/205 (1739), II/223 (1807), IV/170 (3888), VII/348 (7689)

¹⁷³⁴ Bezzâr, Müsned, VIII/153 (3175)

¹⁷³⁵ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, V/31, V/32, V/33, V/80

¹⁷³⁶ Yardım, Ali, Mesnevî Hadisleri, s. 123 (107. Hadis)

zümre-i insandan murâd akılla mevsûf olmaktır. Her kim ki akılda ekmele ola ve amelde efdal ola, anın yimesi cümlelerin yimesi gibidir ki, *حيات العالم حيات العالم* denmiştir...” (Mesnevî Şerhi, VI/308)

Tahric: Bu lafızla bir hadîs tesbit edemedik. Ancak bunun mefhûm-ı muhâlifi olan *موت العالم كموت العالم* rivâyetini incelediğimizde, şöyle bir rivâyetin mevcut olduğunu gördük: *موت العالم ثلثة في الإسلام لا تسد ما اختلف الليل والنهار*: “Âlimin ölümü İslam’da açılan bir gediktir ki, gece ve gündüzün (zamanın) geçmesi ile kapanmaz” Bu rivâyet Dârimî’nin Sünen’inde Hasen (R.A)’den gelen ve *كانوا يقولون* şeklinde başlayan bir rivâyettir.¹⁷³⁷ Beyhakî Şuabu’l- İmân’ında hadîsi Ebû’d- Derdâ’dan ve İbn Mes’ûd’un sözü olarak Hasen’den, İbn. Ebî Âsım Zühd’ünde, *كانوا يقولون* ifâdesiyle Hasen’den, Deylemî Firdevs’inde, Ebû’d- Derdâ’dan ve Hz. Âişe’den rivâyet etmektedirler.¹⁷³⁸

Hiz. Âişe’den merfu olarak gelen rivâyet için Heysemî, “Hadîsi Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde Zührî’den rivâyet eden Muhammed İbn. Abdilmelik vardır. Bezzâr onun *لا يتابع عليه* olan hadîsler rivâyet ettiğini, bunun da onlardan olduğunu belirtmektedir.” demektedir.¹⁷³⁹ Ebû’d- Derdâ’dan gelen; *موت العالم مصيبة لا تجبر وتلثة لا تسد وهو نجم طمس وموت* “Bir âlimin ölümü toplum için tedâvîsi mümkün olmayan bir musîbettir, kapanmayan bir gediktir. Âlimin ölmesi bir yıldızın sönmesi gibidir. Bir kabîlenin ölümü bana göre bir âlimin ölümünden daha hafif bir musîbettir.” rivâyetine de yer veren Heysemî, bu rivâyet için ise, “Taberânî, Kebîr’de rivâyet etmiştir. Senedde bulunan Osman İbn. Eymen’den bahsedildiğini görmedim.” demektedir.¹⁷⁴⁰ Münzirî’nin et- Terğîb ve’t- Terhîb’inde Ebû’d- Derdâ’dan naklettiği hadisi, Aclûnî de Câbir’den merfu olarak nakletmekte ve Taberânî’nin Ebû’d- Derdâ’dan, Deylemî’nin İbn. Ömer’den, Bezzâr’ın Âişe’den olan rivâyetlerine de burada yer vermektedir...¹⁷⁴¹

YÜZ YETMİŞ İKİNCİ HADİS

Verilişi: “...Kûhun ol bir bölüğü deryâ cânibine geldi. Sem (zehir) gibi olan âb-ı telh (acı) şirin oldu. Ya’nî ol şâhın yümni ü berekâtıyla deryânın zehir gibi acı olan suyu lezzet ve halâvet buldı. Kûhun ol bir şâhı zemîne aşığa gitti ve yerin dibine batdı. Dâr u çeşmesi zâhir cârî taşra geldi. Ya’nî ol zemîne aşığa giden dağ pâresinin yümni ü berekâtıyla zemînden ayn-

¹⁷³⁷ Dârimî, Sünen, I/106 (324)

¹⁷³⁸ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, II/264 (1699), II/268 (1719); İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/262; Deylemî, Firdevs, IV/148 (6458), IV/149 (6459)

¹⁷³⁹ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, I/201

¹⁷⁴⁰ Heysemî, a.g.e, 201, 202.

¹⁷⁴¹ Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, I/60; Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/105 (273), II/382 (2664)

ı dârû (ilaç, devâ, derman) ve devâ taşra geldi ve zâhir ve cârî oldu ki, âb cümle rencûrların şifâsı oldu ve hayy-i müstetâbın hümâyûnluğundan ya'nî ol tecellî-i ilâhîden üç pâre olan dağın çünkim bir pâresi zemîne aşığa gitdi ve anın yümn ü berekâtıyla zemînden dârû ve devâ olan uyûn zuhûr ve nübû' itdi. Ve Hak Teâlâ'nın ol âba olan vahy-i müstetâbının hümâyunluğundan ve mübâreklüğinden âb cümle rencûrlara şifâ ve devâ oldu, teşnelik merazını izâle kıldı. Ve ba'zı hastalar ve merîzlar dahî mübârek sularından içüb yunmağla sıhhat buldı. Belki her şey andan hayat pezîr oldu ve kûhın ol bir âhar şâhı fevrî uçdu, Ka'be-i Şerîfin civârına dek ki, Arafat dağı oldu. Hadîs-i şerîfde dahî Arafat dağı andan bir pâre olduğına işâret vardır..." (Mesnevî Şerhi, VI/309)

Tahric: Böyle bir hadis tesbit edilememiştir.

YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ HADİS

إنما الأعمال بالخواتم

"İşler sonuçlarına göre değerlendirilir."

Hadîsin Verilişi: "... Elhâsıl hiçbir kâfire ve cühûda horlukla bakma(yı)nız ki anın Müslüman olmak ümîdi vardır, ya'nî âkıbet müslüman olmak ihtimâli vardır. Bu i'tibâr ile hiçbir kâfiri ve fâsıkı hor görmemek vardır ve lâzımdır. Sen anın ömrünün hatminden ne haber tutarsın. Tâ kim andan bir uğurdan yüzünüzü döndüresin ve bilkülliyye andan kat-ı ümîd idüb i'râz idesin. Bu hûd şer'î değildir ki, **إنما الأعمال بالخواتم** dinmişdir ki, buna göre dahî çok ehâdîs-i şerîfe vâride olmuşdur..."

Tahric: Buhârî hadîsi bab başlığı olarak kullanmakta, aynı zamanda Sehl İbn Sa'd'dan da rivâyet etmektedir.¹⁷⁴² Tirmizî ve Heysemî de hadîsi bab başlığı olarak kullanmaktadırlar.¹⁷⁴³ Ebû Avâne, Ahmed İbn Hanbel, İbnü'l- Ca'd, Taberânî, Kuzâî, İbn Ebî Âsım ve Hatîb el- Bağdâdî de hadîsi Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁴⁴

İbn Hibbân ise hadîsi Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir.¹⁷⁴⁵ İbn Adıyy el- Kâmil'de Hz. Âişe rivâyetinin râvîlerinden İshak İbn İbrâhim Ebu'n- Nasr ed- Dimeşkî'nin biyografisinde hadîse yer vermekte ve bu râvînin hadislerinin sâlih olduğunu, münker bir rivâyetine rastlamadığını belirtmektedir.¹⁷⁴⁶ Zehebî bu râvînin Hz. Peygamber'den 20 mahfûz hadis

¹⁷⁴² Buhârî, Sahîh, V/2381 (6128), VI/2436 (6233) (Buhârî, Kader, 5, Rikâk, 33)

¹⁷⁴³ Tirmizî, Sünen, IV/446 (2137. hadisten önce bab başlığı olarak) (Tirmizî, Kader, 4); Heysemî, Mecme'uz-Zevâid, VII/211.

¹⁷⁴⁴ Ebû Avâne, Müsned (1), I/55 (140), Müsned (2), I/51; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V/335 (22886); İbnü'l- Ca'd, Müsned, I/429 (2929); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, VI/143 (5784), VI/147 (5798); Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/193 (1167); İbn Ebî Âsım, es- Sünne, I/96- 97 (216); Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, III/296 (1383)

¹⁷⁴⁵ İbn Hibbân, Sahîh, II/52 (340)

¹⁷⁴⁶ İbn Adıyy, Kâmil, I/338 (166)

rivâyet ettiğine ve hadislerinin sâlih olduğuna işâret etmekte, İbn Hacer de râvîden Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin hadis rivâyet ettiğine dikkat çekerek imamların râvî hakkındaki olumlu değerlendirmelerine yer vermektedir.¹⁷⁴⁷

Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında, Kurtubî ve İbn Kesîr'in Tefsîr'lerinde de yer almaktadır.¹⁷⁴⁸

Hadis sahihtir.

YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ HADİS

من لم يوقر كبيرنا ولم يرحم صغيرنا فليس منا

“Büyüklerimize saygı göstermeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen bizden değildir.”

Hadîsin Verilişi: “...Zîrâ ekâbiri mukaddem tutmak Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinden sünnetlerde gelmiştir ve ol Hazret şüyûhı, taâm yimekte takdîm kılmıştır ve ekber olanlara tevkîr eylemiştir ve **من لم يوقر كبيرنا ولم يرحم صغيرنا** deyû söylemiştir...” (Mesnevî Şerhi, VI/311)

Tahric: Hadîsi İbn. Hibbân Sahîh'inde İbn. Abbas'tan, Tirmizî Sünen'inde Enes İbn. Mâlik'den rivâyet etmektedir. Tirmizî bu babda Abdullah İbn. Amr, Ebû Hureyre, İbn. Abbas ve Ebû Ümâme'den rivâyetler olduğunu belirtip zikrettiği hadîs için, “Gariptir. Zerbâ'nın Enes ve başkaları tarafından nakledilen münker hadîsleri vardır.” demektedir.¹⁷⁴⁹ Muhammed İbn. İshâk'ın Amr İbn. Şuayb'dan rivâyeti için hasen sahîh değerlendirmesinde bulunan Tirmizî, İbn. Abbas'tan gelen 1921. hadîs için ise hasen garip demektedir.¹⁷⁵⁰

Ebû Dâvûd ve Humejdî hadîsi Abdullah İbn. Amr'dan, Bezzâr Ubâdetübnü's-Sâmit'ten, Taberânî Enes'ten, Câbir'den ve İbn. Abbas'tan, Ebû Ya'lâ Enes'ten, Hennâd, Ebû Hureyre'den, Kuzâî Sa'd İbn. Ebî Vakkâs ve İbn. Abbâs'tan, Beyhakî İbn Abbas'tan ve Câbir'den rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁵¹ Buhârî Sahîh'inde yer vermediği hadîsi Edebü'l-

¹⁷⁴⁷ Zehebî, Mîzânü'l- İ 'tidâl, I/329 (723); İbn Hacer, Tehzîbü't- Tehzîb, I/192 (410)

¹⁷⁴⁸ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/165 (428); Kurtubî, Tefsîr, I/194- 195, I/297, XI/29, XII/133; İbn Kesîr, Tefsîr, II/210.

¹⁷⁴⁹ İbn. Hibbân, Sahîh, II/203 (458), II/211 (464); Tirmizî, Sünen, IV/321 (1919) (Tirmizî, Birr, 15)

¹⁷⁵⁰ Tirmizî, a.g.e, IV/322 (1920), (1921)

¹⁷⁵¹ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/286 (4943) (Ebû Dâvûd, Edeb, 58); Bezzâr, Müsned (4-9), VII/158 (2718); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, V/107 (4812), VI/101 (5927); Mu'cemu'l- Kebîr, XI/72 (11083), XI/449 (12276); Humejdî, Müsned, II/268 (586); Ebû Ya'lâ, Müsned, VI/191 (3476), VII/238(4241); Hennâd, Zühd, II/164 (1320); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, II/209 (1202), (1203); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VII/458 (10980), VII/459 (10984)

Müfred’inde Ebû Hureyre’den, Abdullah İbn. Amr İbni’l- Âs’tan, Amr İbn. Şuayb’dan ve Ebû Ümâme’den, Târîhu’l- Kebîr’inde Ubâde’den rivâyet etmektedir.¹⁷⁵²

Ahmed İbn. Hanbel hadîsi İbn. Abbas’tan, Amr İbn. Şuayb’dan, Abdullah İbn. Amr’dan ve Ubâde’den, Hâris Enes’ten, Abd. İbn. Humejd İbn. Abbas’tan, Rabî‘, İbn. Abbas’tan ve Câbir’den rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁵³

İbn. Abbas’tan merfu olarak gelen rivâyet için Heysemî, “Ahmed, Bezzâr, benzerini Taberani kısaltarak ve **يعرف لنا حقتنا** diye ekleyerek rivâyet etmişlerdir. Bezzâr’ın iki isnâdının birinde bulunan Kays İbnü’r- Rabi’i Şû’be ve Sevrî sika olarak başkaları ise zayıf olarak kabul etmişlerdir. Kalan ricâli sikadır. Ahmed’in isnâdında yer alan Leys İbn Ebî Süleym müdelleştir.” demektedir. Enes’ten gelen rivâyet için ise, “Ebû Ya’lâ ve Taberânî Evsat’ta **ويواخي فينا ويزور** diye ekleyerek rivâyet etmiştir. Ebû Ya’lânın isnâdında bulunan Yusuf İbn Atiyye metrûktur. Taberânî’nin isnâdındaki kişiler ise biri hariç zayıftır.” değerlendirmesini yapmaktadır. Câbir’den gelen rivâyet hakkında ise şöyle demektedir: “Taberânî Evsat’ta yer vermiştir. İsnadda yer alan Mübârek İbn Fudâle’yi Iclî ve diğerleri sika kabul etmişlerdir. Fakat müdellistir, za’fı vardır. Ve Sehl İbn Temmâm’ın sika olduğu söylenerek hatâ yapılmıştır.”¹⁷⁵⁴

Süyûtî’nin Câmiu’s- Sağîr’de yer verdiği rivâyeti, et- Terğîb ve’t- Terhîb’inde nakleden Münzirî, İbn. Abbas’tan gelen bu rivâyeti Ahmed, Tirmizî ve Sahîh’inde İbn. Hıbbân’ın rivâyet ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁵⁵ Bu hadis, Deylemî’nin Firdevs’inde ve Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’inde de yer almaktadır.¹⁷⁵⁶

İbn. Adıyy el-Kâmil’inde Zerbâ (زربي) İbn Abdillâh maddesinde, bu şahıs hakkında, “Bazı hadîsleri münkerdir.” demekte, Mugire İbn Ziyad el-Mevsîli maddesinde ise, muzdarib ve münker hadîsleri olan bu kişinin, rivâyetlerinin genelinin müstakim olduğunu, karıştırmalarının önemsiz olduğunu belirtmektedir. Ukaylî ise Zerbâ maddesinde Enes’ten yaptığı bu rivâyetin sonunda “Bu isnâdın dışında sâlih bir isnâdla da rivâyet edilmiştir.” bilgisini vermektedir.¹⁷⁵⁷ İbn. Ömer rivâyetinin senedinde yer alan Abdülmelik İbn. Kudâme

¹⁷⁵² Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/129 (353), (354), I/130 (355), (356), (358); Buhârî, Târîhu’l- Kebîr, VII/312 (1329)

¹⁷⁵³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/257 (2329), II/207 (6937), II/222 (7073), V/323 (22807); Hâris, Müsned (Zevâid-i Heysemî), II/791 (798); Abd. İbn. Humejd, Müsned, I/202 (586); Rabî‘, Müsned, I/231 (586), I/291 (752), I/370 (970)

¹⁷⁵⁴ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, VIII/14.

¹⁷⁵⁵ Süyûtî, Câmiu’s- Sağîr, I/82 (100); Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, I/64 (167), III/141 (3413), III/164 (3505)

¹⁷⁵⁶ Deylemî, Firdevs, III/414 (5265) Câbir’den; Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, V/100;

¹⁷⁵⁷ İbn. Adıyy, el-Kâmil, III/239 (730), VI/354 (1837); Ukaylî, Zuafâ, II/84 (535)

için Zehebî, “cidden münkerdir.” demektedir.¹⁷⁵⁸ İbn. Ebî Hâtim el- İlel’inde, Ebû Zer ve İbn Ömer rivâyetlerine yer vermekte ve İbn Ömer rivâyeti için “Münker bir hadîstir.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁷⁵⁹ Hadis Aclûnî’nin Keşfü’l- Hafâ’sında da yer almaktadır.¹⁷⁶⁰

Sonuç olarak; yukarıda hadîsin zikredildiği kaynaklardan ve yapılan değerlendirmelerden yola çıkarak, hadisin pek çok tarîki olduğunu, zayıf tarikleri de bulunan hadîsin, sahîh bir hadis olduğunu söyleyebiliriz.

YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ HADİS

ليس الخبر كالمعاينة

“Bir şeyi duymak onu görmek gibi değildir.”

Hadîsin Verilişi: “...Nemmâm derûnunda bir râzi gizlemeyici ve götürüb ânı bir âhar kimseye söyleyicidir. Sîmâ dahî derûnda olan esrârı izhâr eyleyici ve ârife söyleyicidir ki, Hak Teâlâ يعرف المجرمين بسيميميم buyurmuştur. Bu delkâkın (şaklaban, yaltakçı) mücrim ve hâin olması sîmâsından zâhirdir. (مي) أين معين هست ضدان خبر. كه بشر بير شته امداین بشر. Bu muâyin ol haberin zıddıdır ki, bu beşer şerle sirişte (huy, tabiat, yaratılış) geldi. Ya ‘ni Hazreti Nebî ليس الخبر كالمعاينة buyurdu. İyândan sonra haber ve beyâna ihtiyaç kalmaz...” (Mesnevî Şerhi, VI/319)

Tahric: Hadîsi İbn. Hibbân Sahîh’inde ve Hâkim Müstedrek’inde İbn. Abbas’tan rivâyet etmişlerdir. “Haber işitmek görmek gibi değildir. Mûsâ kavminin buzağı yaptığını haber alınca levhaları atmadı. Ne zaman ki, yapılan buzağıyı gördü, elindeki levhaları attı.” şeklinde gelen rivâyet için Hâkim, “Şeyhâna göre sahîhtir, fakat tahric etmemişlerdir.” demekte, Zehebî de Telhîs’inde bu değerlendirmeye katılmaktadır.¹⁷⁶¹

Taberânî, Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, Kuzâî, Beyhakî ve Deylemî de hadîsi İbn Abbâs’tan (R.A) rivâyet etmektedirler. Taberânî ve Deylemî hadîsi Enes (R.A)’den de rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁶² Hadis, Hakîm Tirmizî’nin Nevâdiru’l- Usûl’ünde, İbn Abdilberr’in et-

¹⁷⁵⁸ Zehebî, Mîzânü’l- İtidâl, IV/408 (5244)

¹⁷⁵⁹ İbn. Ebî Hâtim, el- İlel, II/230 (2176), II/7307 (2435)

¹⁷⁶⁰ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/225 (2157)

¹⁷⁶¹ İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/96 (6213); Hâkim, Müstedrek, II/351 (3250)

¹⁷⁶² Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, I/12 (25), VII/90 (6943); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/215 (1842), I/271 (2447); Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb, II/201 (1182), (1183); Beyhakî, Kitâbü’z- Zühd, II/359 (983); Deylemî, Firdevs, III/399 (5217), III/400 (5218)

Temhîd’inde, Mübârekfûrî’nin Tuhfetü’l- Ahvezî’sinde, Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’inde ve Ebû Nuaym’ın Hilyetü’l- Evliyâ’sında da yer almaktadır.¹⁷⁶³

Abdullah İbn. Ahmed, es-Sünne’de İbn. Abbas’tan gelen hadîsi ricâlinin sika olduğu belirterek nakletmekte,¹⁷⁶⁴ İbn. Ömer’den gelen rivâyet hakkında Heysemî, “Ahmed, Bezzâr ve Taberânî Kebîr ve Evsat’ta rivâyet etmişlerdir. Ricâli sahîhtir. İbn. Hibbân sahîh olduğunu belirtmiştir.” demekte, Enes’ten gelen rivâyet için ise, “Taberânî Evsat’ta rivâyet etmiştir. Ricâli sikadır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁷⁶⁵

Hadisin bazı tarikleri eleştirilmektedir. İbn. Adıyy el- Kâmil’de Enes’ten gelen rivâyet hakkında, “Hadîs bu senedle bâtıldır” değerlendirmesinde bulunmakta, başka yerlerde de İbn. Abbas rivâyetine yer vermektedir.¹⁷⁶⁶ Zehebî Mîzânü’l- İtidâl’de, İbn. Hacer Lisânü’l- Mîzân’da Enes’ten merfu olarak gelen rivâyetlere yer vermişler, İbn Hacer Dârekutnî’nin Ebû Hureyre’den merfu olarak gelen hadisin râvîsi Mukâtil İbn. Muhammed’in meçhûl, hadîsinin ise münker olduğunu söylediğini belirtmiştir.¹⁷⁶⁷ İbn. Hibbân Enes (R.A)’den gelen hadîsin râvîsi Ahmed İbn. Muhammed İbn. Harb için, “Hadîs uyduran bir yalancıdır”, kaydını düşmektedir.¹⁷⁶⁸ Hadis, Hatîb el- Bağdâdî’nin Târîhu Bağdâd’ında, Ebû Tâlib el- Kâzî’nin İlelü’t- Tirmizî’sinde ve Aclûnî’nin Keşfü’l- Hafâ’sında da yer almaktadır.¹⁷⁶⁹

Netîce itibarıyla; zayıf tarikleri de bulunan hadîs sahîhtir.

YÜZ YETMİŞ ALTINCI HADİS

ويل لمن يحدث فيكذب ليضحك به القوم ويل له ويل له

“İnsanları güldürmek için konuştuğu zaman yalana başvuran kimseye yazıklar olsun. Yazıklar olsun ona. Yazıklar olsun ona.”

Hadîsin Verilişi: “...Tenbîh oldur ki, halkı güldürmekden ötürü ve anlara masharalık kılmaktan ötürü bir kimse bir sözü söylese veya kizb eylese, dünyada ve âhiretde belâyı baina satun alır ve nice ukûbete giriftâr olur. Kemâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/319)

¹⁷⁶³ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, I/98, I/127, I/293; İbn Abdilberr, et- Temhîd, IV/334, VIII/19; Mübârekfûrî, Tuhfetü’l- Ahvezî, X/43; Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, II/347, III/353, V/357; Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, IX/188.

¹⁷⁶⁴ Abdullah İbn. Ahmed, es-Sünne, II/483 (1114)

¹⁷⁶⁵ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, I/153.

¹⁷⁶⁶ İbn. Adıyy, el- Kâmil, I/200 (46), IV/268 (1104), VII/28 (1967), VII/136 (2051)

¹⁷⁶⁷ Zehebî, Mîzânü’l- İtidâl, I/278 (538); İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân, I/258 (705), VI/83 (300)

¹⁷⁶⁸ İbn. Hibbân, el- Mecrûhîn, I/154 (87), I/155 (89)

¹⁷⁶⁹ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, III/360 (1470), VI/56 (3083), VIII/12 (4049), VIII/27 (4076); Ebû Tâlib el- Kâzî, İlelü’t- Tirmizî, I/387 (43); Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/218-219 (2137)

Tahric: Hadîsi Tirmizî, Dârimî, Ebû Dâvûd, Nesâî, Beyhakî, Ahmed İbn Hanbel, Ruyânî ve Taberânî Behz İbn Hakîm'den rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁷⁰ Tirmizî Behz İbn. Hakîm'den babası ve dedesi kanalıyla gelen rivâyet için hasen değerlendirmesinde bulunmaktadır. Burada Ebû Hureyre'den gelen bir rivâyete de yer verilmiştir.¹⁷⁷¹ Hâkim, hadîsi Süfyân İbn. Saîd el- Hemedân, Abdülvâris İbn. Saîd, İsrâil İbn. Yûnus ve başkalarının Behz İbn. Hakîm'den rivâyet ettiklerini, onun adil olduğunu, bunun hilâfına kendisine bir bilgi ulaşmadığını, Buhârî'nin de ondan hadîs rivâyet ettiğini...haber vermekte, Zehebî de hadîsin şâhidleri olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁷²

Abdullah İbnü'l- Mübârek, Münzirî, Hennâd, Deylemî, İbn. Abdilberr ve Münâvî de hadîsi eserlerinde, babası ve dedesi kanalıyla Behz. İbn. Hakîm'in rivâyeti olarak nakletmektedirler.¹⁷⁷³ Münzirî, hadîsi Behz'den Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin rivâyet edip hasen kabul ettiklerini, Nesâî ve Beyhakî'nin de rivâyet ettiklerini söylemektedir.¹⁷⁷⁴ Behz'in rivâyeti hakkında İbnü'l- Kayserânî, "İsnâdı sâlih bir hadîstir. Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî kitaplarında, Abdullah İbnü'l- Mübârek, İsmâil İbn. Aliyye, Yahyâ İbn. Saîd el- Kattân tarikleriyle, Behz İbn. Hakîm'in babası ve dedesinden rivâyeti şeklinde hadîse yer vermişlerdir. Tirmizî hasen hadîs olduğunu belirtir. Ben de derim ki, yalanın haramlığı konusunda açık bir delildir. Yalan konuşmadan insanları güldürecek şeyler söylemekte ise bir beis yoktur." demektedir.¹⁷⁷⁵ Hatîb el- Bağdâdî hadîse Târîhu Bağdâd'ında Ahmed İbn. Ahmed İbn. Muhammed...maddesinde ve Bülbul (ببل)İbn. Hârûn maddesinde yer vermekte,¹⁷⁷⁶ Aclûnî de hadîsi Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim'in Muaviye İbn. Hayde'den rivâyet ettiklerini belirtmektedir.¹⁷⁷⁷

Rivâyetlerin hepsi, Behz. İbn. Hakîm'in dedesi Muaviye İbn. Hayde'ye dayanmaktadır.

Hadîs sahîhtir.

¹⁷⁷⁰ Tirmizî, Sünen, IV/557 (2315) (Tirmizî, Zühd, 10); Dârimî, Sünen, II/382 (2702); Ebû Dâvûd, Sünen, IV/297 (4990) (Ebû Dâvûd, Edeb, 80); Nesâî, Sünen, VI/509 (11655); Beyhakî, Sünen, X/196 (20614); Şuabu'l- İmân, IV/213(4831); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/2 (20035), V/5 (20058), (20067), V/7 (20085); Ruyânî, Müsned, II/107 (910), II/116 (925); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, XIX/403 (950), (951), XIX/404 (952), (953), (954)

¹⁷⁷¹ Tirmizî, a.g.e, IV/557 (2315)

¹⁷⁷² Hâkim, Müstedrek, I/108 (142)

¹⁷⁷³ Abdullah İbnü'l- Mübârek, ez- Zühd, I/254 (733); Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, III/370 (4468); Hennâd, Zühd, II/554 (1150); Deylemî, Firdevs, IV/398 (7150); İbn. Abdilberr, et- Temhîd, XVI/256; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, VI/368;

¹⁷⁷⁴ Münzirî, a.g.e, III/370 (4468)

¹⁷⁷⁵ İbnü'l- Kayserânî, Tezkiretü'l- Huffâz, IV/1384.

¹⁷⁷⁶ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IV/4 (1583), VII/133 (3575)

¹⁷⁷⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/464 (2975)

YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ HADİS

إن العبد ليقول الكلمة لا يقولها إلا ليضحك بها الناس يهوي بها العبد كما بين السماء والأرض وانه لينزل عن لسانه أشد مما ينزل عن قدمه.

“Kul insanları güldürmek için bir söz söylediği zaman, söylediği söz sebebiyle gökten yere düşmüş gibi aşağı seviyelere düşer. Şüphesiz ki, kulun dilinin sürçmesi (doğruluktan ayrılıp yalan söylemesi) ayağının sürçmesinden daha kötü sonuçlar doğurur.”

Hadîsin Verilişi: “...Tenbîh oldur ki, güldürmekden ötürü ve anlara masharalık kılmaktan ötürü bir kimse, bir söz söylerse veya kizb eylerse dünyada ve âhiretde belâyı başına satun alır ve nice ukûbete giriftâr olur. Kemâ Kâle Aleyhisselâm: ... ويل لمن يحدث. ve Kâle: ... إن العبد ليقول الكلمة...” (Mesnevî Şerhi, VI/319-320)

Tahric: Ankaravî hadîsin Mesâbîh’te dili koruma bâbında geçtiğini nakletmektedir. Hadisi aynen bu lafızlarla değil benzer lafızlarla tesbit edebildik. Tirmizî Ebû Hureyre’den gelen, إن الرجل ليتكلم بالكلمة لا يري بها ياسا يهوي بها سبعين خريفا في النار şeklindeki hadîsin bu vecihle hasen sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁷⁷⁸ İbn Hibbân da Sahîh’inde Ebû Hureyre’den gelen إن الرجل ليتكلم بالكلمة يضحك بها جلساءه يهوي بها إنا الشكلinde gelen bir hadîsi de rivâyet etmiştir.¹⁷⁷⁹ Hâkim, Tirmizî’de geçen Ebû Hureyre hadîsinin Müslim’in şartına göre sahîh olduğunu, fakat tahric etmediğini söylemektedir.¹⁷⁸⁰

Hadîsi Beyhakî, Ebû Ya’lâ, İbnü’l- Mübârek, Hennâd ve Deylemî Ebû Hureyre’den, Bezzâr, Abdullah’tan, Taberânî Ebû Saîd’den, Ahmed İbn. Hanbel ise hem Ebû Hureyre’den hem de Ebû Saîd’den rivâyet etmektedirler. Münzirî de et- Terğîb ve’t- Terhîb’inde her iki râvîden gelen rivâyete de yer vermiştir. Beyhakî, İbnü’l- Mübârek ve Münzirî’nin Ebû Hureyre’den naklettikleri metin Ankaravî rivâyetine en yakın rivâyettir. Hadis Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’inde de yer almaktadır.¹⁷⁸¹

¹⁷⁷⁸ Tirmizî, Sünen, IV/557 (2314)

¹⁷⁷⁹ İbn. Hibbân, Sahîh, XIII/13 (5706), XIII/24 (5716)

¹⁷⁸⁰ Hâkim, Müstedrek, IV/640 (8769)

¹⁷⁸¹ Beyhakî, Sünen, VIII/164 (16442); Bezzâr, Müsned (4-9), V/141 (1732); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, IV/344 (4388); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/236 (7214), II/533 (10908), III/38 (11349); Ebû Ya’lâ, Müsned, XI/109 (6235); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, IV/213 (4832) Ebû Hureyre’den Ankaravî rivâyetine en yakın rivâyet. İbnü’l- Mübârek, Zühed, I/255 (734), I/332 (948); Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, III/343 (4359), III/344 (4361) Ebû Saîd’den Ankaravî metnine benzer rivâyet; Hennâd, Zühed, II/552 (1144); Deylemî, Firdevs, I/139 (492); Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, II/336.

إن الرجل ليحدث بالحديث ما يريد به سوء إلا ليضحك به القوم فيجر به أبعد من
Ebû Saîd el- Hudrî'den **إتاوا مواضع التهم** şeklinde gelen rivâyet için Heysemî, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde
Atiyye el- Avfî vardır. İbn. Maîn onun sika olduğunu söylemektedir. Halbuki o zayıftır.”
demektedir.¹⁷⁸² Zâten Taberânî de hadîsi nakledeken rivâyetteki teferrüde dikkat
çekmektedir.¹⁷⁸³ Ebû Saîd'den gelen rivâyet için, “Ahmed rivâyet etmiştir. Senedde yer alan
Ebû İsrâîl İsmâîl İbn. Halîfe zayıftır.” diyen Heysemî,¹⁷⁸⁴ Ebû Saîd rivâyeti için ise, “Ahmed
rivâyet etmiştir. Bazı ricâli zayıftır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁷⁸⁵

Sonuç olarak; yapılan değerlendirmelerden hadîsin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ HADİS

إتاوا مواضع التهم

“Sizi töhmet altında bırakacak yerlerden sakının.”

Verilişi: “...Ve bunda şu ma'nâyâ dahî tenbîh ve işâret olur ki, bir kimse nâsı vehme
düşürecek kâru ve gerdârı eylemekden ve halkı sû-i zanna birağacak küftârı hem
söylemekden hazer ve perhîz eylemek hem lâzımdır ki, **إتاوا مواضع التهم** buyurulmuştur...”
(Mesnevî Şerhi, VI/320)

Tahric: Beyhakî, Şuabu'l- İmân'da, Saîd İbnü'l- Müseyyib'in ashâbdan birinden nakli
olarak, ... **من عرض نفسه للتهم فلا يلومن إلا نفسه ومن كتم سره كانت الخيرة في يدي...** şeklinde bir
rivâyete yer vermektedir.¹⁷⁸⁶ Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce'de ise, **إتاوا مواضع التهم**
فإنه ورد **إتاوا مواضع التهم** “Sizi töhmet altına sokacak yerlerden uzak durunuz, insanların
kötü düşüncelerini engelleyiniz” şeklinde bir rivâyet mevcuttur.¹⁷⁸⁷ Münâvî Feyzu'l-
Kadîr'de, sûfî sözü olarak benzer bir rivâyette bulunmaktadır.¹⁷⁸⁸ Aclûnî, **إتاوا مواضع التهم**
şeklindeki rivâyeti Gazâlî'nin İhyâ'da zikrettiğini, hadîslerin tahricini yapan Irâkî'nin ise
aslını bulamadığını söylediğini nakletmekte ve şu bilgileri vermektedir: “Fakat bu Hz.
Ömer'in **من سلك مسالك الظن إتهم** “Kim kendisini zan altında bırakacak bir yola girerse suçlanır”
sözüne benzemektedir. Harâitî, Mekârim-i Ahlâk'ta merfu olarak **من أقام نفسه مقام التهم فلا يلومن**
من أساء الظن به “Kim kendisini töhmet altında bırakırsa hakkında kötü düşünen kimseyi
ayıplamasın” lafzıyla rivâyet etmiştir. Hatîb, Müttefik ve'l- Müfterik'te Saîd İbnü'l-

¹⁷⁸² Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VIII/89

¹⁷⁸³ Taberânî, a.g.e., IV/344 (4388)

¹⁷⁸⁴ Heysemî, a.g.e., VIII/95.

¹⁷⁸⁵ Heysemî, a.g.e., X/297.

¹⁷⁸⁶ Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VI/323 (8345)

¹⁷⁸⁷ Süyûtî, Abdülğânî, Fahu'l- Hasen ed- Dehlevî, Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce, I/184 (2559)

¹⁷⁸⁸ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/118

Müseyyib'in Hz. Ömer'den naklettiği on sekiz söz arasında **و من عرض نفسه للتهمة فلا يلومن** ve **من عرض نفسه للتهمة فلا يلومن** şeklinde bu söze yer vermektedir.¹⁷⁸⁹ Ebû'l- Ferec Abdurrahman(V.T.750), seleften birinin sözü olarak, Hatfîb'in naklinin aynısını nakletmektedir.¹⁷⁹⁰ İbn. Adiy el-Kâmil'inde, Hatfîb'in naklettiği 18 söz arasında Saîd İbnü'l- Müseyyib'in Hz. Ömer'den nakline de yer vermektedir.¹⁷⁹¹ Beyhakî, Şuabu'l- İmân'da, 6799. Hadîsten önce, **فصل فيمن أبعده** şeklinde bab başlığı olarak benzer bir söz kullanmıştır.¹⁷⁹² Aclûnî Keşfü'l- Hafâ'da, **من سلك مسلك التهم إتهم** şeklinde Hz. Ömer'in sözüne de yer vermektedir.¹⁷⁹³

Sonuç olarak; rivâyetin Hz. Peygamber'e âit bir söz olmadığı ortadadır.

YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU HADİS

سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الغيبة قال عليه السلام: أن تذكر أخاك بما يكرهه إن كان فيه فقد اغتبتته وإن لم يكن فيه فقد بهتته.

“Allah Rasulüne gıybetin ne olduğu sorulunca Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Kardeşini (o yanında değilken) hoşuna gitmeyecek şekilde anmandır. Bu haslet onda varsa, onun gıybetini yapmış olursun. Eğer bu özellik onda yoksa, o zaman da ona iftirâ etmiş olursun.”

Hadîsin Verilişi: “... **ولا يعتب بعضكم بعضا** Ve ba‘zınız ba‘zınızı gıybet eylemesün. Ya‘nî ba‘zınız gâib oldukda ba‘zınız anı sû-i hâlle zikr eylemesün. Ve süile Rasulullah...” (Mesnevî Şerhi, VI/320).

Tahric: Hadîsi Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân, Dârimî, Ebû Dâvûd, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁹⁴ Tirmizî bu konuda Ebû Berze, İbni Ömer ve Abdullah İbn Amr'dan gelen rivâyetler olduğunu, bu hadîsin de hasen sahîh olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁹⁵

İmâm Mâlik Muvatta'ında hadîsi Muttâlib İbn Abdillâh İbn Hantab(حنطب) El-Mahzûmî'nin bir adamdan rivâyeti şeklinde, ufak lafız farklılıklarıyla rivâyet etmiştir.¹⁷⁹⁶ İbn

¹⁷⁸⁹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/45 (88) Sözlere tamamı için bkz. Keşfü'l- Hafâ, a.g.y.

¹⁷⁹⁰ Ebû'l- Ferec Abdurrahman(V.T.750), Câmîu'l- Ulûm ve'l- Hikem, I/72

¹⁷⁹¹ İbn. Adiy, el- Kâmil, VII/152 (2062)

¹⁷⁹² Beyhakî, Şuabu'l- İmân, V/321 (6799. Hadîsten önce)

¹⁷⁹³ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/333 (2501)

¹⁷⁹⁴ Müslim, Sahîh IV/2001 (2589) (Müslim, Birr, 70); Tirmizî, Sünen, IV/329 (1934) .(Tirmizî, Birr, 23);İbni Hibbân Sahîh XIII/71 (5758), XIII/72 (5759); Dârimî, Sünen, II/387 (2714) (Dârimî, Rikâk, 6); Beyhakî, Sünen X/247 (20952); Ebû Davûd, Sünen, IV/269 (4874) (Ebû Dâvûd, Edeb, 70); Nesâî, Sünen, VI/467 (11518); Ahmed İbn Hanbel, II/230 (7146), II/384 (8973) , II/386 (8997), II/458 (9904); İbn Ebî Şeybe Musannef V/230 (25538); Beyhakî, Şuabu'l İmân V/300 (6719) Ebû Hureyre'den;

¹⁷⁹⁵ Tirmizî, a.g.e, a.g.y.

¹⁷⁹⁶ Mâlik, Muvattâ, II/987 (1786) (Muvatta', Kelâm,10)

Ebî Şeybe hadîsi Ebû Hureyre'den, İbn Mesûd'dan ve Mesrûktan, Münzirî Ebû Hureyre'den, Hennâd el-Muttâlib İbn Abdillâh İbn Hantab'dan ve Mesrûk'dan, Deylemî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁹⁷

Hadis İbn Abdilber'in et-Temhîd'inde, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde, Kurtubî'nin Tefsîr'inde ve Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır. Aclûnî hadîsi Taberânî'nin zayıf bir senedle Muaz'dan rivâyet ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁹⁸

Netîce itibarıyla; zayıf tarikleri de bulunan hadîsin Ebû Hureyre tarîki, sahîhtir.

YÜZ SEKSENİNCİ HADİS

دع ما يريبك الى ما لا يريبك فان الصدق طمأنينة و ان الكذب ريبة

Gönlünde şüphle uyandıran şeyi terket. Şüphle uyandırmayan şeylere yönel. Şüphesiz ki doğruluk, iç huzuru uyandırır. Yalan ise şüphle ve vesveseye sebep olur.”

Hadîsin Verilişi: (می) چون طمأنینست صدق و با فروغ دل نیار امد بکفتاردر دروغ) Çünküm sıdk, bâ fûruğ tuma'niyettir. Gönül güftâr-ı düruğla dinlenmez. Ya'nî çünküm şu'lelû ve ziyâlû olan sıdk kalbe sükût virici ve tuma'niyet irgöricidir. Bir kimse sıdkı koyub kizb söylese güftâr-ı düruğdan gönül ârâm bulmaz ve sükût kılmaz. Kemâ Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm....” (Mesnevî Şerhi, VI/321)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ahmed ve Tirmizî'nin Hasenü'l- Basrî'den rivâyet ettiklerini kaydetmektedir. Bu bilginin doğru olduğunu görüyoruz. Buhârî hadîsin ilk kısmını 1947. hadîsten önce bab başlığı olarak kullanmıştır.¹⁷⁹⁹ İbn. Huzeyme hadîsi sıdk kelimesi yerine hayr kelimesini kullanarak, Ebû Havrâ'nın Hasan'dan rivâyeti şeklinde rivâyet etmiştir.¹⁸⁰⁰ İbn. Hibbân da hadîsi, hayr ve şer kelimelerini kullanarak vermektedir.¹⁸⁰¹ Hâkim Müstedrek'inde bazen hadîsin ilk bölümünü,¹⁸⁰² bazen da tamamını nakletmektedir. Hayır ve şer kelimeleri kullanılarak rivâyet edilen hadîs için Hâkim, “İsnadı sahîhitir, fakat tahric etmemişlerdir.” demekte, Zehebî de Telhîs'te sahîh hükmünü tasdik etmektedir.¹⁸⁰³ Hâkim her iki şekilde de (hayır ve şer kelimeleriyle Ebû'l- Cevzâ'nın Hasen İbn. Ali'den rivâyeti,

¹⁷⁹⁷ İbn Ebî Şeybe Musannef V/230 (25538), (25545), V/231 (25548),; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, III/333 (4307); Hennâd, Zühd, II/563 (1172), (1173); Deylemî, Firdevs, III/117 (4324)

¹⁷⁹⁸ İbn Abdilber, et-Temhîd, XVIII/287, XIX/159, XXIII/20; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, IV/417; Kurtubî, Tefsîr, XVI/335-334; Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/105 (1811)

¹⁷⁹⁹ Buhârî, Sahîh, II/724 (1947) (Buhârî, Büyû', 3)

¹⁸⁰⁰ İbn. Huzeyme, Sahîh, IV/59 (2348)

¹⁸⁰¹ İbn. Hibbân, Sahîh, II/498 (722)

¹⁸⁰² Hâkim, Müstedrek, I/116 (166)

¹⁸⁰³ Hâkim, a.g.e, II/15 (2169)

kizb ve sıdk kelimeleriyle Ebû'l- Cevzâ'nın Hasen İbn. Ali'den rivâyeti) rivâyete eserinde yer vermektedir.¹⁸⁰⁴

Tirmizî Sünen'inde hadîsi Ebû'l- Havrâ'nın Hasen İbn. Ali'den rivâyeti olarak vermekte ve hadîs hakkında şöyle demektedir. "Ebû'l- Havrâ es- Sa'dî'nin ismi Rabia İbn. Şeybân'dır. Bu hadîs de hasen sahîhtir. Bendâr hadîsi bize rivâyet etmiştir. Muhammed İbn. Ca'fer el- Mahzûmî de rivâyet etmiştir. Şu'be de Büreyde kanalıyla benzer bir hadîsi zikretmiştir."¹⁸⁰⁵ Dârimî de Sünen'inde, Ebû'l- Cevzâ es- Sa'dî'nin Hasen İbn. Ali'den rivâyeti olarak hadîsin ilk bölümünü rivâyet etmektedir. Hadis ayrıca bab başlığı olarak da kullanılmıştır.¹⁸⁰⁶

Beyhakî ve Nesâî Sünen'lerinde hadîsi Ebû'l- Havrâ'nın Hasen İbn. Ali'den rivâyeti olarak rivâyet etmişlerdir. Nesâî, içki konusunda ve şüpheli şeyleri terketmek başlığı altında hadîsi nakletmiştir.¹⁸⁰⁷ Abdürrezzâk Musannef'inde hadîsi Ebû'l- Havrâ'nın Hasen İbn. Ali'den rivâyeti olarak ve İbn. Ömer'in sözü olarak rivâyet etmektedir.¹⁸⁰⁸ Bezzâr ise, Müsned'inde, hadîsi Âl-i Muhammed'in sadaka yemeyeceği hakkında uzunca bir hadîsin başlangıcı olarak Ebû'l- Havrâ'dan rivâyet etmektedir.¹⁸⁰⁹ Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde Bezzâr rivâyetine yer vermekle birlikte, sarhoş edici şeyler hakkında Enes İbn. Mâlik'ten de bir rivâyette bulunmuştur.¹⁸¹⁰ Taberânî hadîsi İbn Ömer'den rivâyet etmiş, İbn. Ömer'den gelen bu rivâyette, hadîsi Mâlik'ten sadece Abdullah İbn. Vehb rivâyet ettiği için teferrüd olduğunu belirtmiştir.¹⁸¹¹ Taberânî Mucemu'l- Kebîr'inde, uzun bir hadîsin başında yer alan bir cümle olarak, Bezzâr hadîsinin benzeri şeklinde, Vâsile'nin rivâyeti şeklinde **وإن أفتاك المفتون** ibâresinden sonra ve Vâbisa İbn. Ma'bed'in tırnaklarda oluşan kirler hakkındaki sorusu üzerine hadîsin ilk bölümünün rivâyeti şeklinde hadîse yer vermektedir.¹⁸¹²

Vâbisa'nın Ma'bed'den rivâyeti şeklinde tırnaktaki kirleri yoketmek (gidermek) hakkında ilk bölümü nakleden Heysemî, hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini senedde yer alan Talhâ İbn. Zeyd er- Rakkî'nin zayıflığı konusunda icmaya varıldığını belirtmektedir.¹⁸¹³ Heysemî Enes İbn. Mâlik'ten de sarhoş eden her şeyin haram olduğu konusunda ilk bölümü

¹⁸⁰⁴ Hâkim, a.g.e, II/16 (2170), IV/110 (7046)

¹⁸⁰⁵ Tirmizî, Sünen, IV/668 (2518) (Tirmizî, Kıyâme, 60)

¹⁸⁰⁶ Dârimî, Sünen, II/319 (2532) (Dârimî, Büyû', 2)

¹⁸⁰⁷ Beyhakî, Sünen, V/335 (10601); Nesâî, Sünen, III/239 (5220); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VIII/327 (5711) (Nesâî, Kuzât, 11)

¹⁸⁰⁸ Abdürrezzâk, Musannef, III/117 (4984), IV/540 (8791)

¹⁸⁰⁹ Bezzâr, Müsned, IV/175 (1336)

¹⁸¹⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/200 (1723), III/112 (12120)

¹⁸¹¹ Taberânî, Mucemus- Sağîr, I/180 (284)

¹⁸¹² Taberânî, Mucemu'l- Kebîr, III/75 (2708), III/76 (2711), XXII/81 (197), XXII/147 (399)

¹⁸¹³ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, I/238.

nakletmiştir.¹⁸¹⁴ Hadîsin tamamı hakkında, “Ahmed rivâyet etmiştir. Ebû Abdillâh el-Esedî’yi tanımıyorum. Kalan ricâli sahîhtir.”¹⁸¹⁵ diyen Heysemî, İbn. Ömer’den gelen rivâyet için, “Taberânî, Sağîr’de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Abdullah İbn. Ebî Rûmân zayıftır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁸¹⁶

İbn. Ebî Şeybe Musannef’inde, safra ve tükürük hakkında Câbir’in Sâlim ve Kâsım’dan rivâyeti olarak, Ebû’-d- Derdâ’dan gelen bir hadis olarak, Şüreyhin ve Enes’in kendi sözleri olarak rivâyeti nakletmekte, Ma’mer İbn. Râşid de el- Câmî’inde hadîse Şüreyh’in sözü olarak işârette bulunmaktadır.¹⁸¹⁷ Tayâlisî ve Ebû Ya’lâ hadîsi Hasen İbn. Ali’den, Kuzâî ise İbn. Ömer’den rivâyet etmişlerdir.¹⁸¹⁸ Beyhakî Şuabu’l- İmân’ında, Ebû’l- Cevzâ’nın Hasen İbn. Ali’den rivâyeti şeklinde naklettiği hadîsi, Zühd’ünde Süfyân es- Sevrî’nin ve Şüreyh’in sözü olarak nakletmektedir.¹⁸¹⁹ Hadis Ahmed İbn. Hanbel’in el- Vera’ında, Hakîm Tirmizî’nin Nevâdiru’l- Usûl’ünde, Deylemî’nin Firdevs’inde, Münâvî’nin Feyzu’l- Kadîr’inde, Ebû Nuaym’ın Hilyetü’l- Evliyâ’sında, Hatîb el- Bağdâdî’nin Târîhu Bağdâd’ında, Aclûnî’nin Keşfü’l- Hafâ’sında ve daha pek çok yerde yer almaktadır.¹⁸²⁰

Sonuç olarak; zayıf tarikleri de bulunan hadîs, sahîhtir.

YÜZ SEKSEN BİRİNCİ HADİS

الصدقة ترد البلاء وتزيد العمر

“Sadaka belayı geri çevirir ve ömrü artırır.”

Hadîsin verilışı: “(می) كفت الصدقة مرد للبلاء...”

Hazreti Nebî Aleyhisselâm, “Sadaka belayı red eyler.” buyurdu. Sadaka ile ey fetâ sen merzânı devâ eyle. Mısrâ-ı evvel, الصدقة ترد البلاء وتزيد العمر hadîs-i şerîfine işâret olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/322-323)

¹⁸¹⁴ Heysemî, a.g.e, V/56

¹⁸¹⁵ Heysemî, a.g.e, X/152

¹⁸¹⁶ Heysemî, a.g.e, X/295.

¹⁸¹⁷ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, I/117 (1336), III/474 (16160), IV/227 (19530), V/89 (23975); Ma’mer İbn. Râşid, el- Câmî’, XI/308 (20619)

¹⁸¹⁸ Tayâlisî, Müsned, I/163 (1178); Ebû Ya’lâ, Müsned, XII/132 (6762), XIII/477 (7492); Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I/374 (645)

¹⁸¹⁹ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, V/52 (5747); Beyhakî, Zühd, II/315 (846), II/325 (871)

¹⁸²⁰ Ahmed İbn. Hanbel, el- Vera’, I/158; Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, I/239, I/240, I/241; Deylemî, Firdevs, II/217 (3060), II/218 (3061), (3062); Münâvî, Feyzu’l- Kadîr, III/528, III/529, VI/373; Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, VIII/264, IX/13; Hatîb, el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, II/220; Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/74 (166. hadîsi şerhederken sözü desteklemek mahiyetinde), I/489 (1307)

Tahric: Bu ifâdelerle bir hadîs tesbit edemedik. En yakın rivâyet İbn. Adıyy'in Kâmil'inde yer alan, *إن الصدقة وصله الرحم يزيد الله بهما في العمر ويدفع نية السوء ويدفع الله بهما المكروه أو*, ...*المحذوران رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي...* “Sadaka ve akrabalarla ilgilenmek sebebiyle Allah ömrü artırır, kötü durumu ortadan kaldırır. O ikisi sebebiyle Allah hoş gitmeyen tehlikeli şeyleri defeder. Rasûlullah şöyle buyurdu: Şefaetim ümmetinden büyük günah işleyenler içindir...” şeklindeki rivâyettir.¹⁸²¹ İbn Adıyy'in Kâmil'inde, Ukbe İbn Amir'den gelen, *الصدقة لتطفى عن أهلها حر القبور*, “Sadaka kabir ehline azab edilmesini önler” şeklinde bir rivâyet ve *الصدقة لتطفى الخطينة كما يطفى الماء النار*, “Sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder” şeklinde bir rivâyet de mevcuttur.¹⁸²² Taberânî de Kebîr'inde, Ukbe İbn Amir'den iki benzer rivâyette bulunmaktadır.¹⁸²³ Tirmizî Sünen'inde, Enes İbn. Mâlik'ten *إن الصدقة لتطفى غضب الرب وتدفع عن ميتة السوء* “Sadaka Rabbinin öfkesini söndürür ve kötü sonucu ortadan kaldırır.” şeklinde bir rivâyet nakletmekte ve hadîsin bu vecihle hasen-ğarib olduğunu belirtmektedir.¹⁸²⁴ Tirmizî metniyle gelen hadis İbn. Hibbân'ın Sahîh'inde, Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında, Münzirî'nin et-Terğîb'inde ve Deylemî'nin Firdevs'inde de yer almaktadır.¹⁸²⁵

Sadaka ve sıla-i rahmin birlikte zikredildiği rivâyetler Taberânî'nin, Evsat ve Kebîr'inde, Kuzâî'nin Müsnedü'ş-Şihâb'ında, Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında, Münzirî'nin et-Terğîb'inde, Münâvî'nin Feyzü'l-Kadir'inde ve Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sında yer almaktadır.¹⁸²⁶

Heysemî de geçen bir rivâyet te şöyledir: *ان صدقة المسلم تزيد في العمر و تمنع ميتة السوء و* “Müslümanın sadakası ömrü artırır, kötü sonucu ortadan kaldırır, Allah onunla kibri ve fakirliği yok eder.” Heysemî Amr İbn. Avf'tan gelen bu rivâyeti Taberânî'nin Kebîr de rivâyet ettiğini, senette yer alan Kesîr İbn. Abdillâh el-Mizzî'nin zayıf olduğunu belirtmektedir.¹⁸²⁷ Ebû Ümâme'den gelen benzer bir rivâyet için “Taberânî, Kebîr'de rivâyet etmiştir, İsnadı hasendir” diyen Heysemî,¹⁸²⁸ Enes İbn. Mâlik'ten gelen rivâyet için ise, “Ebû Ya'lâ rivâyet etmiştir. Senette yer alan Salih el-Mürrî zayıftır.”

¹⁸²¹ İbn Adıyy, el- Kâmil, IV/61 (912).

¹⁸²² İbn Adıyy, a.g.e, II/211 (396), VII/98 (2017)

¹⁸²³ Taberânî, Kebîr, XVII/286 (787), (788)

¹⁸²⁴ Tirmizî, Sünen, III/52 (664)

¹⁸²⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, VIII/103 (3309); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III/213 (3351); Münzirî, et-Terğîb, II/7 (1273); Deylemî, Firdevs, II/413 (3834)

¹⁸²⁶ Taberânî, Evsat, VI/163 (6086); Mu'cemu'l-Kebîr, VIII/261 (8014) Ebû Ümâme'den; Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/94 (102); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III/245 (3442) Ebû Saîd el-Hudrî den; Münzirî, et-Terğîb, II/16 (1318); Feyzü'l-Kadir, II/457; Keşfü'l-Hafâ, II/29 (1593)

¹⁸²⁷ Heysemî, a.g.e, III/110

demektedir.¹⁸²⁹ Heysemî'nin belirttiği gibi, Ebû Ya'lâ Müsned'inde, hadîsi Enes İbn. Mâlik'ten rivâyet etmektedir.¹⁸³⁰ Heysemî'nin naklettiği Amr ibn. Avf hadîsi ise, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde, Taberânî'nin Mu'cemu'l- Kebîr'inde, Deylemî'nin Firdevs'inde, Münzirî'nin et- Terğîb ve't- Terhîb'inde yer almaktadır. Münzirî bu hadîsi Kesîr ibn. Abdillâh'ın babası ve dedesi kanalıyla Amr ibn Avf'dan rivâyet ettiğini, Tirmizî'nin hasen, İbn. Huzeyme'nin ise sahîh olarak değerlendirdiğini belirtmektedir.¹⁸³¹

Sonuç olarak; hadis zayıftır.

YÜZ SEKSEN İKİNCİ HADİS

حصنوا أموالكم بالزكاة وداوا مرضاكم بالصدقة

“Mallarınızı zekatla koruyunuz ve hastalıklarınızı sadaka ile tedavi ediniz.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve mısra-ı sâni حصنوا أموالكم بالزكاة وداوا مرضاكم بالصدقة hadîsine işâret eder...” (Mesnevî Şerhi, VI/322-323)

Tahric: Hadîsi Taberânî, Abdullah İbn. Mes'ûd'dan, Kuzâî, Ali İbn Ebî Tâlib'den, Beyhakî, Fudâl İbn. Cübeyr'in Ebû Ümâme'den rivâyeti olarak nakletmişlerdir. Beyhakî, Fudâl İbn. Cübeyr'in münker sahibi olduğunu belirtmektedir. Semuretübni Cündeb'in babasından rivâyeti hakkında ise Beyhakî, “Senedde yer alan Gıyâs meçhûldür” demektedir.¹⁸³²

Abdullah İbn Mes'ûd'dan gelen rivâyet için Heysemî, “Taberânî Evsat ve Kebîr'de rivâyet etmiştir. Senede yer alan Mûsâ İbn. Umeyr el- Kûfî metrûktur.” demektedir.¹⁸³³ Münzirî bu hadîs hakkında şöyle demektedir: “Ebû Dâvûd Merâsîl'de rivâyet etmiştir. Taberânî, Beyhakî ve diğerleri Sahâbeden bir cemaatden merfu ve muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir. Mürsele daha çok benzemektedir.”¹⁸³⁴ Deylemî hadîsi Enes İbn Mâlik'ten, Ebû Nuaym Abdullah İbn. Mes'ûd'dan. rivâyet etmektedirler.¹⁸³⁵ İbn. Mes'ûd'dan merfu olarak gelen bu rivâyetin senedinde yer alan Mûsâ İbn Umeyr bahsinde İbn Adıyy ve Zehebî rivâyeti nakletmişlerdir. Zehebî, Ebû Hâtim'in Mûsâ İbn Umeyr'e kezzâb dediğini, İbn.

¹⁸²⁸ Heysemî, a.g.e, III/115

¹⁸²⁹ Heysemî, a.g.e, VIII/151

¹⁸³⁰ Ebû Ya'lâ, Müsned, VII/139 (4104)

¹⁸³¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, IV/193; Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, XVII/22 (31) Kesîr İbn. Abdillâh'tan; Deylemî, Firdevs, II/397(3763) Amr ibn. Avf'tan; Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, 2/12 (1304)

¹⁸³² Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, II/274 (1963); Mu'cemu'l- Kebîr, X/128 (10196); Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, I/401 (690); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, III/282 (3557), III/283 (3558)

¹⁸³³ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, III/63

¹⁸³⁴ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/301 (1112)

¹⁸³⁵ Deylemî, Firdevs, II/129 (2658); Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, II/104, IV/237

Adiyy'in ise sika olan kimselerin onun rivâyetlerine itibar etmediklerini söylediğini aktarmaktadır.¹⁸³⁶ Hatîb el- Bağdâdî ise, Mûsâ İbn. Umeyr'in Hakem İbn Uteybe'den rivâyetinde teferrüd ettiğini belirtmektedir.¹⁸³⁷

Münâvî hadis hakkında Heysemî ve Zehebî'nin değerlendirmelerine yer vermekte, aynı sayfada naklettiği ikinci rivâyet için ise, "Ebû Dâvûd, Merâsîl'de rivâyet etmiştir. Beyhakî ve diğerleri zayıf isnâdla rivâyet etmişlerdir." demektedir.¹⁸³⁸ Hadis İbnü'l-Cevzî'nin el- İlelü'l- Mütênâhiye'sinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve Hasen'den, Ebû Dâvûd'un Merâsîl'inde ise yine Hasen'den gelen rivâyetler olarak yer almaktadır.¹⁸³⁹ Hadîsin zayıf olduğuna fakat şevâhidleri bulunduğu işaret eden Aclûnî, hadîsi, Beyhakî'nin Şuab'da Ebû Ümâme'den merfû olarak rivâyet ettiğini, senedde yer alan Fudâle İbn. Cübeyr'in münker sâhibi olduğunu belirtmektedir. Bir önceki sayfada da zayıf bir rivâyet olduğuna, fakat şevâhidleri olduğuna işaret etmektedir.¹⁸⁴⁰

Rivâyetlerin sonunda genellikle **واعدوا للبلاد الدعاء** ifâdesi de yer almaktadır.

Netîce itibarıyla; hadisin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ HADİS

طلب العلم فريضة لكل مسلم ومسلمة

"İlim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadın için farzdır."

Hadîsin Verilişi: "...Ya'nî hilm u kerem ve bunlar emsâli olan şîm mutlak nef' değildir. Ve kezâlik haşm u gadab ve kahr u keyd u mekr hem mutlak şer ve zarar değildir. Belki bunların nef' olması ve zarar kılması mevziine nisbetledir. Eğer lutf ve atâyı mevzi' ve mahal olmayan yere eylesen zarar olur. Ve kezâlik haşm u gazabı hem nâ mahal ve nâ müstehak olan kimseye eylesen şer ve zarar olur. Ammâ mahal ve müstehakkına eylesen hayr u nef' olur. Pes her bir hâleti ve kâr u fi'li buna göre kıyâs eyle. İlim bu cihetden küllü mü'min ve mü'mine üzere vâcip ve nâfi'dir ki, ilm olmayınca her hakkın müstehakkı ve her müstehakkın hakkı hem bilinmez ve bir şeyin miktârı ve mevzii dahî fark olunmaz. Anniçün Hazreti Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm **طلب العلم فريضة لكل مسلم ومسلمة** buyurmuşlardır..." (Mesnevî Şerhi, VI/324)

¹⁸³⁶ İbn. Adiyy, el- Kâmil, VI/341 (1819); Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, VI/554 (8911)

¹⁸³⁷ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VI/333 (3376)

¹⁸³⁸ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/388

¹⁸³⁹ İbnü'l- Cevzî, el- İlelü'l- Mütênâhiye, II/494 (815), (816); Ebû Dâvûd, Merâsîl, I/128 (105)

¹⁸⁴⁰ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/432-433 (1148)

Tahric: Hadisi İbn. Mâce ve Taberânî Enes İbn. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir. Taberânî hadîs hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Hadîs, Müstelim'den Hıbbân dışındaki kimseden rivâyet edilmemiştir. Mâlik bu hadîsle teferrüd etmiştir.” Taberânî hadîsi İbn. Abbas'tan da rivâyet etmektedir.¹⁸⁴¹

Bezzâr da Müsned'inde hadîsi Enes'ten rivâyet etmektedir.¹⁸⁴² Enes İbn. Mâlik'ten gelen bu hadîs için, “Âsım'dan sâdece Hakem İbn. Atiyye, Hakem'den sâdece Abbas İbn. İsmâil el- Basrî rivâyet etmiş, İbnü'l- Mûsâffâ bu hadîsle teferrüd etmiştir.” diyen Taberânî, Hüseyin İbn Ali'den gelen rivâyet için ise, “Bu hadîs Hüseyin İbn. Ali'den sâdece bu isnâdla rivâyet edilmiştir. Süleyman bu isnâdla teferrüd etmiştir. Biz de sâdece bu şeyhten yazdık” demektedir.¹⁸⁴³

Ebû Ya'lâ ve Beyhakî hadîsi, Enes İbn. Mâlik'ten,¹⁸⁴⁴ Taberânî, Abdullah İbn. Mes'ûd'dan,¹⁸⁴⁵ Kuzâî, Enes'ten ve Ebû Saîd el- Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.¹⁸⁴⁶ Enes İbn. Mâlik'ten gelen bu hadîs için Beyhakî, “Meşhur bir söze benzemektedir. İsnâdı zayıftır. Rivâyet edildiği diğer yolların hepsi de zayıftır.” demektedir.¹⁸⁴⁷ Deylemî de Firdevs'inde hadîsi Enes'ten, Ali İbn. Ebî Tâlib'den ve İbn. Abbas'tan rivâyet etmektedir.¹⁸⁴⁸

Heysemî, Ebû Saîd el- Hudrî'den gelen rivâyet hakkında, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Yahyâ İbn Haşim es- Simsâr yalancıdır. İbn Abbas'tan gelen rivâyet hakkında, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Abdullah İbn. Abdilaziz İbn. Ebî Ruvvâd oldukça zayıftır.” Hüseyin İbn. Ali'den gelen rivâyet hakkında, “Taberânî, Sağîr'de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Abdülaziz İbn. Ebî Sâbit oldukça zayıftır.” demektedir.¹⁸⁴⁹

Hadis Buhârî'nin et- Târîhu'l- Kebîr'inde Tarîf (طريف)İbn. Selmân maddesinde Enes'ten gelen bir rivâyet olarak yer almakta, Buhârî, Tarîf için münkeru'l- hadîs demektedir.¹⁸⁵⁰ Hadis Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sında, İbn. Ebî Hâtim'in el- Cerh ve't-

¹⁸⁴¹ İbn. Mâce, Sünen, I/81(224) (İbn Mâce, Mukaddime, 17); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/8 (9), III/57 (2462), IV/245 (4096)

¹⁸⁴² Bezzâr, Müsned, I/172 (94)

¹⁸⁴³ Taberânî, Mu'cemu's- Sağîr, I/36 (22), 1/58 (61)

¹⁸⁴⁴ Ebû Ya'lâ, Müsned, V/223 (2837), V/283 (2903), VII/96 (4035); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, II/253 (1663)

¹⁸⁴⁵ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, X/195 (10439)

¹⁸⁴⁶ Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, I/135 (173), (174), I/136 (175)

¹⁸⁴⁷ Beyhakî, a.g.e, II/253 (1663)

¹⁸⁴⁸ Deylemî, Firdevs, I/78 (236), II/437 (3907), (3908), II/438 (3909), (3910)

¹⁸⁴⁹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, I/120

¹⁸⁵⁰ Buhârî, et- Târîhu'l- Kebîr, IV/357 (3135)

Ta'dîl'inde, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde ve Hatîb el- Bağdâdî'nin Târîhu Bağdâd'ında da yer almaktadır.¹⁸⁵¹

İbn. Adıyy el- Kâmil'de pek çok yerde hadîsi nakletmekte¹⁸⁵² ve İbn. Ömer'den gelen hadîs hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Şeyh dedi ki; Bu hadîs Mâlik'ten bu isnâdla münkerdir. Hadîsi sâdece Ahmed İbn. İbrâhim İbn. Mûsâ rivâyet etmektedir. O da tanınmamaktadır.”¹⁸⁵³ İbn. Hibbân, el- Mecrûhîn'de İbn. Ömer'den; Ukaylî de Zuafâ'sında, İbn. Ömer'den, Enes'ten ve İbn. Abbas'tan gelen rivâyetlere yer vermektedir.¹⁸⁵⁴ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl'de, Enes'ten, İbn. Ömer'den ve Abdullah'tan gelen rivâyetleri nakletmekte,¹⁸⁵⁵ Enes'ten merfu olarak gelen rivâyet için İbn. Hacer, “Bezzâr Ebî Âsım dışında bir râvîsinin bilinmediğini söylemektedir.” bilgisine yer vermektedir.¹⁸⁵⁶ İbn. Ömer'den gelen hadîs için Ahmed İbn. Hanbel'in “Bu isnâdla yalandır. Ancak bu metnin zayıf başka isnâdları vardır.” dediğine işâret eden İbn Hacer,¹⁸⁵⁷ İbn Ömerden gelen bu hadîs için başka bir yerde, İbn. Adıyy'in münker dediğine dikkat çekmektedir.¹⁸⁵⁸

Aclûnî pek çok yerde hadîse işâret etmekte ve hadîsin tahrirciyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Bunu İbn. Mâce ve İbn. Abdilberr Kitâbü'l- İlm'de Hafs İbn. Süleyman yoluyla Enes'ten merfu olarak nakletmiştir. İbn. Abdilberr rivâyetinde şu ziyâde de vardır. “*وواضع العلم عند غير أهله مقلد الخنازير الجواهر واللؤلؤ والذهب.*” Lâyık olmayana ilim öğreten kişi, domuzların boynuna inci mercan ve altın kolye takan kişi gibidir.” Sehâvî Mekâsıd'da Hafs için şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Hafs, cidden zaîftir, hattâ bazıları onu yalancılık ve hadîs uydurmakla itham etmişlerdir. Ancak Ahmed İbn. Hanbel'in onun hakkında sâlih dediği nakledilmiştir.”

İbn. Şâhîn bu hadîsin şâhidini vermiş ve “gariptir” demiştir. İbn. Şâhîn yine hadîsi Enes'ten ricâli sikât bir senedle rivâyet ettiğini söylemektedir. Hattâ bu hadîs, tabîünden yaklaşık yirmi kadar kişiden rivâyet edilmektedir ki, Nehaî, İshak İbn Ebî Talha, Sellâm et-

¹⁸⁵¹ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, X/200; İbn. Ebî Hâtim, el- Cerh ve't- Ta'dîl, IV/262 (1135), IX/388 (1829); Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/542, 543, IV/267, 268; Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, I/407 (387), IV/156 (1826), IV/208 (1896), IV/427 (2325), V/27 (2373), V/204 (2680), VI/319 (3365), VII/386 (3917), IX/111 (4719), X/373 (5536)

¹⁸⁵² İbn. Adıyy, el- Kâmil, I/179 (19), I/202 (48), II/371 (500), II/382 (505), II/435 (546), III/185 (686), III/257 (735), III/293 (763), IV/114 (963), IV/209 (1016), V/162 (1322), VI/71 (1605), VI/157 (1649), VI/158 (1649), VI/348 (1830), VII/65 (1990)

¹⁸⁵³ İbn. Adıyy, a.g.e, I/179 (19)

¹⁸⁵⁴ İbn. Hibbân, el- Mecrûhîn, I/141 (66); Ukaylî, Zuafâ, II/58 (495), II/230 (777), III/410 (1448), IV/249 (1845)

¹⁸⁵⁵ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, I/408 (940), III/89 (2808), III/141 (2971), III/311 (3502), V/20 (5399), V/491(6947), VIII/202 (721)

¹⁸⁵⁶ İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, I/64(159)

¹⁸⁵⁷ İbn Hacer, a.g.e, I/116 (353)

Tavîl, Katâde, Müsennâ İbn. Dînâr, Zühri ve Humejd onlardandır. Bunların hepsi de Enes'ten rivâyet etmişlerdir...

İbn. Abdilberr bu hadîs hakkında şöyle demektedir: “Bu hadîs Enes'ten bir çok vecihten rivâyet edilmektedir ki, hepsi de sıhhat yönünden ma'lûldür. Hadîşçiler nazarında isnâd yönünden hiç birisi hüccet teşkil edecek durumda değildir.” Bezzâr ise, “Bu hadîs Enes'ten vâhî senedlerle rivâyet edilmiştir. En iyi durumda olan İbrâhim İbn. Sellâm'ın Enes'ten senediyle yaptığı rivâyettir ki, İbrâhim İbn. Sellâm bilinen biri değildir ve ondan sadece Ebû Âsım rivâyette bulunmuştur...” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Beyhakî ise hadîs hakkında şöyle demektedir: “Metni meşhur, ancak isnâdı zayıftır. Bir çok vecihten rivâyet edilmiştir ve hepsi de zayıftır.”...

İrâkî şöyle demiştir: “İhyâ'nın tahrîcinde açıkladığım gibi bazı imamlar hadîsin bazı tariklerini sahîh kabul etmişlerdir.” Mizzî de hadîsin tariklerinin(çokluk sebebiyle) hasen derecesine ulaştığını söylemiş, Sehâvî de Mekâsıd'da aynı şeyi söylemiştir. Ancak İbn. Hacer Leâli'de hadîsin hepsi eleştirilen rivâyetlerini zikrettikten sonra, hadîsi İbn. Mâce'nin Sünen'de, Enes'ten merfu olarak rivâyet ettiğini ve hadîsin hasen olduğunu söylemiştir...

Mekâsıd'da Sehâvî, bazı muhakkikinin مسلم den sonra مسلمة lafzını ilave ettiklerini, her ne kadar manası doğru olsa da, hadîsin hiç bir tarîkinde bu ilavenin olmadığını söylemiştir.¹⁸⁵⁹ Sehâvî'nin dediği gibi hadîsin hiçbir tarîkinde böyle bir ilâveye rastlayamadık.

Netîce itibarıyla; hadîsin kaynaklarını incelediğimiz zaman, pek çok senedle pek çok râvîden rivâyet edildiğini gördük. Ancak hadîs, her ne kadar değişik tariklerden rivâyet edilmişse de, hepsi zayıftır. Zayıf rivâyetlerin birbirini destekleyerek hadîsi hasen derecesine ulaştırması mümkün değildir. Kanaatimizce ciddî olarak eleştirilen, senedinde yalancılıkla itham edilen kimselerin bulunduğu rivâyetler biri birini destekleyerek hasen derecesine ulaşmaz.

YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ HADİS

Hadîsin Verilişi: “...Sâlihlerin gürûhiyle meşveret eyle. Peygamber Aleyhisselâm üzere شاورهم emrini bil. Nitekim Hak Sübhanehû ve Teâlâ Sûre-i Âl-i İmran'da habîbi Hazreti Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Selleme hitâb idüb buyurur: **و لو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك** فاعف عنهم و استغفر لهم و شاورهم في الامر Bu âyet-i kerîmenin tefsîri bir kaç mahalde mürûr

¹⁸⁵⁸ İbn Hacer, a.g.e, I/132 (408) Hadis için ayrıca bkz. İbn Hacer, a.g.e, I/434 (1345), II/466 (1878), III/225 (1012), IV/113 (231)

eylemiştir. Çünkü böyle bir sâhib-i saâdete *وامرهم في الامر* hitâbı vârid ola. Sen hem anın ümmetinden isen bu emri kabûl eyle ve bu ma'nâyı bir hoş bil. Şâh-ı arz olan sâlihlerle meşveret eyle. Tâ hatâ u zeleden berî olasın *امرهم شوري* âyet-i kerîmesi sâlihler ve âkillerle meşveret eylemekden ötürüdür. Zîrâ teşâvürden sehv u gec kemter vâki' olur. Bir kavm âkil olanlarla müşâvere eyleseler, onlardan sehv u hatâ az vâki' olduğuna hadîs-i şerîf vârid olmuştur..." (Mesnevî Şerhi, VI/325)

Tahric: Bu manaya gelen hadîslerden birisi şudur:

ما ندم من إستشار "İstişâre eden kimse, (hatâlar işleyip de sonunda) pişmân olmaz." Bu hadîsi Taberânî, Kuzâî ve Deylemî Enes'ten rivâyet etmişlerdir. Kuzâî, Taberânî'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: "Hasen'den sâdece Abdülkavs rivâyet etmiş ve teferrüd etmiştir. Oğlu da ondan aynı şekilde teferrüd etmiştir."¹⁸⁶⁰ Enes İbn. Mâlik'ten *ما خاب من إستخار ولا ندم* "İstihâre eden üzülmez, istişâre eden pişmân olmaz, iktisat eden muhtaç olmaz" şeklinde gelen rivâyet için Heysemî, "Taberânî, Sağîr ve Evsat'ta rivâyet etmiştir." bilgisini vermekte, başka bir yerde de, aynı rivâyeti zikredip aynı şeyleri söyledikten sonra, senedde yer alan Abdüsselâm İbn Abdilkavs'in her ikisinin de, (baba ve oğulun her ikisinin) cidden zayıf olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶¹ Hadis Kurtubî'nin Tefsîr'inde ve Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde de yer almakta, Münâvî de, Taberânî ve Heysemî'nin söylediklerini tekrarlamaktadır.¹⁸⁶² İbn. Hacer Abdülkuddûs İbn. Habîb maddesinde, bu şahıs hakkında, Nesâî'nin "sika değil", İbn. Adiyî'nin, "isnâd ve metin yönünden münker" dediğini belirtmektedir.¹⁸⁶³ Hatîb el- Bağdâdî de hadîsi Târîhu Bağdâd'ında, Muhammed İbn. Ali İbn. Mûsâ İbn. Ca'fer maddesinde Hz. Ali'den nakletmektedir.¹⁸⁶⁴ Aclûnî, rivâyeti Sağîr'inde Taberânî'nin ve Kuzâî'nin Enes'ten merfu olarak rivâyet ettiğini, senedde yer alanlardan birinin gerçekten zayıf olduğunu belirtmekte,¹⁸⁶⁵ *ما سعيد أحد برأيه ولا شقي مع مشورة* rivâyetini naklederken de bu hadîse işâret etmektedir.¹⁸⁶⁶

Sonuç olarak; hadîs zayıftır.

YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ HADİS

¹⁸⁵⁹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/154 (397), II/56-57 (1665), II/448 (2902). Daha geniş bilgi için bkz. a.g.y.

¹⁸⁶⁰ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, VI/365 (6627); Mucemus- Sağîr, II/175 (980); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, II/7 (774); Deylemî, Firdevs, IV/74 (6230)

¹⁸⁶¹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, II/280, VIII/96

¹⁸⁶² Kurtubî, Tefsîr, IV/250-251; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, V/442.

¹⁸⁶³ İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, IV/47 (134)

¹⁸⁶⁴ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, III/54 (997)

¹⁸⁶⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/479 (1276), II/242 (2205)

¹⁸⁶⁶ Aclûnî, a.g.e, II/246 (2216)

إن الأنبياء ما ورثوا درهما ولا دينارا وإنما ورثوا العلم فمن أخذه أخذ بحظ وافر

“Peygamberler miras olarak dînar ve dirhem bırakmazlar. Onlar ancak ilmi miras olarak bırakırlar. Kim (miras olan) bu ilmi alırsa, bol bir paya sahip olmuş olur.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya‘nî şahlara ve cümle hâkimlere, belki cümle mü‘minlere lâzım olan budur ki, mecâlis-i ukalâ ve ulemâda âkillen ve âlimler içre bir akıl taleb eyleye ki, ol akıl Hazreti Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellemden olan ilimle muttasıf olmuş ola. Zîrâ ki, Rasûl Aleyhisselâm Hazretlerinden miras olan ol ilm-i Nebevî ile mevsûf olan akıldır. Kemâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/326)

Şerh: “Pes Hazret-i Rasûl-i Ekrem Salallâhu Aleyhi ve Sellemden miras olan hemân ilimdir. Kaçan bir âkil ol ilme vâris ola, gaybleri pîş ve pesinde görür. Pîşinden murâd müstakbel ve pesden murâd mâzî olur. Ve Rasûl Aleyhisselâm Hazretlerinden miras olan ilme akl ta‘bîr eylemişlerdir, akılla mazbût oldığıyçün. Pes dünya ve âhiretin isteyen kimse Hazret-i Rasûl Aleyhisselâmın ilmüne ve aklına varis olan bir âlimi ve âkili mecâlis-i ukalâda taleb eylemek gerekdir ki, ol âkil gaybleri geçmişden ve gelecekden göre ve dünyâda fâide ve nef‘ olandan ve dahî zarar ve ziyan virenlerden tâlibe haber irgöre...” (Mesnevî Şerhi, VI/326)

Tahric: Hadîsi Buhârî, İbn Hibbân, Tirmizî, Dârimî, Ebû Dâvûd, İbn. Mâce ve Beyhakî Ebu‘d- Derdâ‘dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî diyor ki: “Bu hadîsi Âsım İbn. Recâ İbn. Hayve‘nin rivâyeti dışında bilmiyoruz. Bu rivâyet benim yanımda muttasıl değildir.” Tirmizî aynı şekilde, bu rivâyetin Mahmûd İbn. Haddâş (خداش) tarafından Âsım İbn Recâ İbn. Hayve, Velîd İbn Cemîl ve Kesîr İbn. Kays kanalıyla Ebû‘d- Derdâ‘dan rivâyet edildiğini ve bunun da sahîh olduğunu belirtmektedir ki, ilk isnâdda Velîd İbn. Cemîl yoktur.¹⁸⁶⁷

Deylemî de hadîsi Ebû‘d- Derdâ‘dan rivâyet eden muhaddisler arasındadır.¹⁸⁶⁸ Buhârî hadîsi, Târîhu‘l- Kebîr‘inde, Yezîd İbn. Semure, Kesîr İbn. Kays kanalıyla Ebû‘d- Derdâ‘dan gelen bir rivâyet şeklinde nakletmektedir. Değişik isnâdlara yer veren Buhârî, verdiği ilk isnâdı daha sahîh bulmaktadır.¹⁸⁶⁹ Münzirî, Ebû‘d- Derdâ‘dan naklettiği bu hadis hakkında Tirmizî‘nin görüşünü aktarmakta, hadîsin nakledildiği değişik iki isnâda yer vermekte, Buhârî‘nin bunlardan birine daha sahîh dediğini belirtmekte, bu isnâd dışındaki diğer

¹⁸⁶⁷ Buhârî, Sahîh, İlim, 10; İbn Hibbân, Sahîh, I/289 (88); Tirmizî, Sünen, V/48 (2682)(Tirmizî, İlim, 19); Dârimî, Sünen, I/110 (342) (Dârimî, Mukaddime,32); Ebû Dâvûd, Sünen, III/317 (3641) (Ebû Dâvûd, İlim,1); İbn. Mâce, Sünen, I/81 (223) (İbn. Mâce, Mukaddime,17); Beyhakî, Şuabu‘l- İmân, II/262 (1696), II/264 (1699)

¹⁸⁶⁸ Deylemî, Firdevs, III/74 (4207)

¹⁸⁶⁹ Buhârî, Târîhu‘l- Kebîr, VIII/337 (3229)

rivâyetlerde ise ihtilaf edildiğini söylemektedir.¹⁸⁷⁰ Aclûnî, hadîsin Ahmed İbn. Hanbel ve diğer dört muhaddis tarafından Ebû' Derdâ'dan merfu olarak rivâyet edildiğini, İbn. Hibbân, Hâkim ve başkalarının sahîh, Hamza el- Kettânî'nin (الكتاني) hasen ve başkalarının da senedindeki ızdıraptan dolayı zayıf bulduklarını, ancak şevâhidlerinin olduğunu belirtmekte ve bu konudaki diğer hadîslere yer vermektedir.¹⁸⁷¹

Hadis, Ebû Bekr el- Bağdâdî'nin er- Rihle fî Talebi'l- Hadîs'inde ve Beyhakî'nin el- Medhal ile's Süneni'l- Kübrâ'sında da Ebû'd- Derdâ'dan gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.¹⁸⁷²

Netîce itibarıyla; hadîsin muttasıl olmayan bazı isnâdları bulunsa da, sahîhtir.

YÜZ SEKSEN ALTINCI HADİS

يا علي إذا تقرب الناس الي خالقهم بأنواع البر فتقرب الي الله بأنواع العقل تسبقهم درجة وزلفي عند الله

“Ey Ali! İnsanlar yaratıcılarına çeşitli iyiliklerle yakınlaşmaya çalışırlar. Sen Allah’a akıl yoluyla yaklaş. Onları derece olarak geçer ve Allah’a yakınlaşmış olursun.”

Hadîsin Verilişi: “...Nev-i akılla Hak Teâlâ Hazretlerine takarrub envâ-ı birle takarrub eylemekden evlâ olduğuna bu hadîs-i şerîf delâlet eyler ki, Hazreti Nebî Aleyhisselâm Hazreti Ali'ye hitâben buyurdular:...” (Mesnevî Şerhi, VI/326)

Tahric: Deylemî hadîsi ufak kelime değişiklikleriyle rivâyet etmektedir.¹⁸⁷³ Ebû Nuaym hadîsi Ali İbn. Ebî Tâlib'den rivâyet etmiştir.¹⁸⁷⁴ Irâkî, Ebû Nuaym'ın isnâdının zayıf olduğunu belirtmekte,¹⁸⁷⁵ Hâfız ibn. Hacer ise, haberin râvîlerinden Ahmed İbn. Mufaddal el- Kuraşî'nin biyografisinde bu rivâyeti kastederek, “Bu bâtil bir hadîstir. Belki de onun rivâyeti olmadığı halde onunmuş gibi gösterilmiştir.” açıklamasını yapmaktadır.¹⁸⁷⁶ Hilve'de râvî ismi, Ahmed İbn. Mufaddal el- Kûfî olarak geçmektedir.¹⁸⁷⁷

¹⁸⁷⁰ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/51 (106), I/60 (149)

¹⁸⁷¹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/83 (1745)

¹⁸⁷² Ebû Bekr el- Bağdâdî Ahmed İbn. Ali İbn. Sâbit (392–463), er- Rihle fî Talebi'l- Hadîs, I/82 (5); Beyhakî, el- Medhal ile's Süneni'l- Kübrâ, I/250 (347)

¹⁸⁷³ Deylemî, Firdevs, V/325 (8328)

¹⁸⁷⁴ Ebû Nuaym, Hilvetü'l- Evliyâ, I/18

¹⁸⁷⁵ Irâkî, el- Muğnî, II/713 (2602. Hadîs)

¹⁸⁷⁶ İbn Hacer, Tehzîbü't- Tehzîb, I/70 (139)

¹⁸⁷⁷ Ebû Nuaym, a.g.e, I/18

Ahmed İbn. Mufaddal el- Kûfî'nin biyografisinde, Zehebî, Ebû Hâtim'in bu râvî hakkında, كان من رؤساء الشيعة صدوق, “Şia'nın liderlerinden, dürüst bir kimsedir.” dediğini nakletmektedir.¹⁸⁷⁸

Hadîs daha önce Mesnevî'nin birinci cildinde geçmiş ve tahriri yapılmıştır.¹⁸⁷⁹

Sonuç olarak; rivâyetin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

YÜZ SEKSEN YEDİNCİ HADİS

أطلبوا العلم ولو بالصين

“İlim Çin'de de olsa arayınız.”

Hadîsin verilişi: “...Pes ey tâlib-i kible-i mânevî olan sâlik! Bundan sonra taharrî ve taleb eylemeği merdûd bil. Taharrî ve talebden maksûd kibleyi bilmek ve ne cânibde olduğuna bir vech-i yakîn âgâh olmaktır. Çünkü bir sahib-i irfânın kible-i cân olduğu ayân ola ve sübût bula, tâlibe bundan sonra taharrî eylemek câiz olmaz. Âgâh ol. Kible-i rûhânî olan yüzünü ve başını taharrî ve taleb'den döndür ki, meâd ve müstekarr zâhir geldi. Meâd mahall-i avdete ve müstakar mahall-i istikrâra dirler. Ve bunda meâd ve müstekardan murâd, kible-i rûhânî olan âlim-i Rabbanî olur ki, tâlib ve sâlik olanların ol meâdı ve müstekarrıdır. Meselâ أطلبوا العلم ولو بالصين hadîs-i şerîfinin mûcibince, her müslim ve müslimeye ilm-i dîni taleb eylemek vâcib ve lâzımdır, eger anın ehli Sîn diyârında ise de...” (Mesnevî Şerhi, VI/327)

Tahrir: Hadîsi er-Rabi' İbn Hubeyb, Beyhakî ve Deylemî, Enes'ten (R.A) rivâyet etmişlerdir. Beyhakî, Şuabu'l İmân'da Enes İbn Mâlik'den rivâyet ettiği hadis hakkında, “İsnâdı zayıf, meşhûra benzeyen bir hadîstir. Pek çok yolla rivâyet edilmiştir. Hepsisi de zayıftır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁸⁸⁰ Bezzâr da Müsned'inde Ebû'l Atike'nin hadîsi hakkında, “Ebû'l Atike tanınmıyor, nereden olduğu bilinmiyor. Bu hadîsin aslı yoktur.” demektedir.¹⁸⁸¹

Hadis Münâvî'nin Feyzu'l Kadir'inde de yer almaktadır.¹⁸⁸² İbn. Adiyyy el-Kâmil'inde Ebû Hureyre'den naklettiği hadîsin bu isnâdla batıl olduğunu belirtmekte,

¹⁸⁷⁸ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, I/303 (624)

¹⁸⁷⁹ Mesnevî Şerhi, I/261 (268. Hadîs)

¹⁸⁸⁰ er-Rabi' İbn Hubeyb, Müsned, I/29 (18); Beyhakî, Şuabu'l İmân, II/253 (1663); el- Medhal ile's- Süneni'l-Kübrâ, I/241 (324); Deylemî, Firdevs, I/78 (236)

¹⁸⁸¹ Bezzâr, Müsned, I/175 (95)

¹⁸⁸² Münâvî, Feyzu'l Kadir, I/542-543.

Enes'ten gelen bir rivâyete de yer vermektedir.¹⁸⁸³ Ukaylî Duafa'sında Enes'ten gelen hadis hakkında, “ولو بالصين” bölümünü Ebû Atike'den başka rivâyet eden yoktur. O da metrûkü'l-hadîstir değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁸⁸⁴ İbni Hibbân Enes'ten, Zehebî Ebû Hureyre'den, İbn Hacer ise Ebû Hureyre'den ve Enes'ten gelen rivâyetlere yer vermektedirler.¹⁸⁸⁵

Abdü'l-Kerîm el-Kazvînî ve Hatîb el- Bağdâdî de hadîsi Enes (R.A.)'den rivâyet etmektedirler.¹⁸⁸⁶ Aclûnî hadîs hakkında şunları söylemektedir: “Beyhakî, Hatîb, İbn Abdilberr, Deylemî ve diğerleri Enes'ten rivâyet etmişlerdir. Zayıf bir hadîstir. İbn. Hibbân bâtıl olduğunu söylemekte, İbnü'l- Cevzî de Mevzûâtında nakletmektedir. Hâfız Mizzî hadîsin çoğu Hasan'a ulaşan tarikleri olduğunu söylemekte, Zehebî Telhîsu'l Vâhiyyât'ında rivâyete yer vermektedir. Pek çoğu vâhî olan turukların bazıları sâlihtir. Ebû Ya'lâ Enes'ten sadece *أطلبوا العلم ولو بالصين* lafzıyla zikretmiştir. İbn Abdilberr de Enes'ten içinde bir yalancının yer aldığı senedle rivâyet etmiştir...¹⁸⁸⁷ Hadîse Ebû Bekr el- Bağdâdî, er- Rihle fî Talebi'l- Hadîs'te, zayıf olduğunu kaydederek işâret etmektedir.¹⁸⁸⁸

Sonuç olarak; rivâyet son derece zayıftır. Hattâ uydurma diyenler de vardır.

YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ HADİS

الجماعة رحمة

“Cemaat rahmettir.”

Hadîsin Verilişi: “... الجماعة رحمة hadîs-i şerîfinin bunlar te'vîlini bilmesi ikiye dahî cemaat te'vil olunması itibarı ile olur. Zîrâ iki kimseye dahî cemâat ta'bîr olunur. Ya'nî bunlar eger lisân-ı kâlle birbirlerine râz söyleyici idiler. Ve cemaat rahmet olmasının te'vîlin bilici idiler ki, iki kimseye dahî te'vil tarikiyle cemaat dinür...” (Mesnevî Şerhi, VI/328)

Tahric: Hadîsi Ahmed İbn. Hanbel, Beyhakî ve İbn. Ebî Âsım Nu'mân İbn. Beşîr'den, Kuzâî Abdullah İbn. Mes'ûd'dan, Deylemî ise Câbir İbn. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.¹⁸⁸⁹

¹⁸⁸³ İbn. Adiyyy, el-Kâmil, I/177 (17), IV/118 (963)

¹⁸⁸⁴ Ukaylî, Duafa, II/230 (777)

¹⁸⁸⁵ İbni Hibbân, el-Mecruhîn, I/382 (517); Zehebî, Mizânü'l-İtidal, I/245 (420), III/359 (3989); İbn Hacer, Lisânü'l-Mizân, I/193 (611), VI/304 (1090)

¹⁸⁸⁶ Abdü'l-Kerîm el-Kazvînî, et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, I/492; Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IX/363 (4931)

¹⁸⁸⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/154 (397), II/56 (1665)

¹⁸⁸⁸ Ebû Bekr el- Bağdâdî, er- Rihle fî Talebi'l- Hadîs, I/72 (1), I/75 (2), I/76 (3)

¹⁸⁸⁹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/278 (18472), IV/375 (19369); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VI/516 (9119); İbn. Ebî Âsım, es-Sünne, II/435 (895); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/43 (14); Deylemî, Firdevs, III/628 (5962)

Heysemî hadîsi Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah'ın rivâyet ettiğini belirtmekte ve "Ebû Abdirrahmân'ın Şa'bî'den rivâyetini bilmiyorum. Kalan ricâli sikadır." demektedir.¹⁸⁹⁰ Münzirî de hadîsi Abdullah İbn. Ahmed'in Zevâid'inde zararı olmayan bir isnâdla rivâyet ettiğini ve İbn. Ebî'd- Dünyâ'nın da İstinâî'l- Ma'rûf kitabında kısaltarak rivâyet ettiğini belirtmektedir.¹⁸⁹¹ Hadis İbn. Abdilberr'in et- Temhîd'inde, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde, Ukaylî'nin Zuafâ'sında, Kazvî'nin et- Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn'inde ve Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır. Ukaylî, Hz. Âişe'den gelen hadîsi, Yahyâ İbnü'l- Mütevekkil'in biyografisinde nakletmiş ve hadîsin daha uygun (sağlam) tarikleri olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹² Aclûnî, İmam Ahmed ve Taberânî'nin zayıf bir senedle hadîsi rivâyet ettiğini belirtmekte ve şöyle demektedir: "Çünkü senedde Cerrâh Ebû Vekî' vardır. Dârekutnî onun Nu'mân İbn. Beşîr'den rivâyetlerinin ليس بشيء olduğunu söyler. Ahmed İbn. Hanbel'in oğlu da Zevâid'inde, Nu'mân İbn. Beşîr'den rivâyet etmiştir... Kuzâî ve Deylemî de Câbir'den ilk bölümleri kısaltarak rivâyet ederler. Bu hadîsin senedi zayıftır. Fakat bu hadîsle aynı manaya gelen değişik rivâyetler (şevâhid) mevcuttur...¹⁸⁹³ Aclûnî başka bir yerde de hadîse yer vermekte ve burada, Münzirî'nin değerlendirmesinin aynısını yapmaktadır.¹⁸⁹⁴ Kurtubî de Tefsîr'inde hadîse işâret etmektedir.¹⁸⁹⁵

Hadîs Mesnevî'nin birinci cildinde daha önce geçmiş ve tahriri yapılmıştır. Tahricde kaynaklar verildikten sonra şu değerlendirme yapılmıştır: "Uzunca bir hadîsin son bölümüdür. Müsned'in muhakkiki Şuayb Arnavut, hadîsin baş kısmını sahîh li gayrih olarak niteler ve senedi Ebû Abdirrahmân isimli râvînin tanınmaması sebebiyle taz'if eder. Heysemî de aynı noktaya dikkat çekmekte ve hadîsin müellifin oğlu Abdullah'ın ziyâdâtından (eklemelerinden) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸⁹⁶ Münzirî'nin "Abdullah İbn. Ahmed zevâidinde "lâ be'se bih" bir isnâdla rivâyet etmiştir." ifâdesi ise,¹⁸⁹⁷ Şuayb Bey tarafından garipsenmiş ve sonuna ünlem konularak verilmiştir."¹⁸⁹⁸

Netîce itibarıyla; hadîsin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU HADİS

¹⁸⁹⁰ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, V/217, VIII/182.

¹⁸⁹¹ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb II/46 (1439)

¹⁸⁹² İbn. Abdilberr, et- Temhîd, XXI/281; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/357; Ukaylî, Zuafâ, IV/429 (2058); Kazvî'nî, et- Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, III/354; Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/398-399 (1074)

¹⁸⁹³ Aclûnî, a.g.e, a.g.y.

¹⁸⁹⁴ Aclûnî, a.g.e, II/366 (2614)

¹⁸⁹⁵ Kurtubî, Tefsîr, XX/102

¹⁸⁹⁶ Heysemî, Mecma', VIII/182

¹⁸⁹⁷ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/733 (1426); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, XXX/391

¹⁸⁹⁸ Mesnevî Şerhi, I/263 (270. Hadis)

و الا طال شوقي الي لقاء اخواني

“Kardeşlerime kavuşma isteğim arttı.”

Hadîsin Verilişî: “... Pes her asırda vâris-i ilm-i Nebevî ve kâim-i makâm-ı Muhammedî olan kâmiller dahî yârân-ı Rasûl, belki ihvân-ı Rasûl Aleyhisselâm gibidir ki, kendilerden sonra gelen ve ol Hazretin ilmüne vâris olan azizler hakkında, benim ihvanım dimiş, *و الا طال شوقي الي لقاء اخواني* buyurmuşdur...” (Mesnevî Şerhi, VI/329)

Tahric: Lafız farklılıklarıyla gelen benzer rivâyetlere örnek verecek olursak, Ahmed İbn Hanbel’in Müsned’inde Enes İbn Mâlik’ten gelen rivâyet şöyledir:

وددت أني لقيت إخواني . قال أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم: أوليس نحن إخوانك؟ قال: أنتم أصحابي ولكن إخواني الذين آمنوا بي ولم يروني “Kardeşlerime kavuşmayı arzuladım. Nebî (S.A.V)’nin ashâbı “Biz senin kardeşlerin değil miyiz?” diye sordular. Rasûl (S.A.V) “Siz benim ashâbımsınız. Kardeşlerim ise beni görmeden iman edenlerdir.” buyurdu.¹⁸⁹⁹ Mesnevî Şerhi’nin I. Cildinde de hadis, *وددت أني قد رأيت إخواننا. قالوا يا رسول الله ألسنا إخوانك؟ قال: بل أنتم أصحابي وإخواننا الذين يأتون بعدي وأنا فرطهم علي الحوض* “Kardeşlerimi görmeyi arzuladım.” “Biz senin kardeşlerin değil miyiz ey Allahın Rasûlü?” diye sordular. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Siz benim ashâbımsınız. Kardeşlerim benden sonra gelen ve kendileriyle havzımda buluşacağım kimselerdir.” ve *و شوقا الي لقاء اخواني* “Kardeşlerimle buluşmayı özliyorum” lafzıyla incelenmiş ve tahriri yapılmıştır.¹⁹⁰⁰

Hadîsi Müslim, İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Ebû Avâne, Beyhakî, Nesâî, Rabî‘ İbn Hubeyb, İmam Mâlik ve Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir. Ahmed İbn Hanbel hadîsi Enes İbn Mâlik’ten de rivâyet etmektedir.¹⁹⁰¹ Taberânî ve Ebû Ya‘lâ da Enes İbn Mâlik’ten benzer bir rivâyette bulunmuşlardır.¹⁹⁰²

¹⁸⁹⁹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/155 (12601)

¹⁹⁰⁰ Mesnevî Şerhi, I/297 (287.Hadîs), I/ Mukaddime, 21 (33. Hadîs)

¹⁹⁰¹ Müslim, Sahîh, I/218 (249) (Müslim, Tahâret, 39); İbn Huzeyme, Sahîh, I/6 (5); İbn Hibbân, Sahîh, III/321 (1046), XVI/224 (7240); Ebû Avâne, Müsned, I/122 (360), I/138; Beyhakî, Sünen, I/82 (392), IV/78 (7001); Şuabü'l-İmân, III/16-17 (2743); Nesâî, es-Sünenü'l Kübrâ, I/95 (143); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), I/94 (150) (Nesâî, Tahâret, 109); Rabî‘ İbn Hubeyb, Müsned, I/37 (43); Mâlik, Muvatta’, I/29 (58) (Muvatta’, Tahâret, 28); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/300 (7980), II/408 (9281), III/155 (12601) Ayrıca bkz. İbn Mâce, Zühd, 36.

¹⁹⁰² Taberânî, Mu‘cemu'l-Evsat, V/341 (5494); Ebû Ya‘lâ, Mu‘cem, I/230 (281); Ebû Ya‘lâ, Müsned, XI/387 (6502)

Hadisi, Ebû Nuaym el-Isbehânî, Münzirî, Deylemî, İbn Abdilberr, İmam Nevevî ve Kurtubî de rivâyet etmektedir.¹⁹⁰³ İbn Hacer'in Lisânü'l-Mîzân'ında da hadis, Berâ (R.A)'dan gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.¹⁹⁰⁴

Netîce itibarıyla; hadîs sahîhtir.

YÜZ DOKSANINCI HADİS

الإِنْسَانُ فِي صَلَاةٍ مَا دَامَ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ

“İnsan namazı beklediği süre içerisinde, namaz kılyormuş gibi sevap kazanır.”

Hadîsin Verilişi: “...İkinci vech üzerine ma‘na yol gösterilmiş olan mü‘minlerin namazı beş vakit geldi ve onlar beş vakit namaz kılmağla ve evkât-ı muayyenede Hazreti Hakka münâcât eylemekle kanâat ve iktifâ kıldılar. Ammâ âşıklar hemîşe salâtda oldı ve salât kılmağla muvâzabet ve müdâvemet eylediler. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri (**وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ** و **يَحْفَظُونَ**) buyurdu. Ehl-i Tefsîr **يَحْفَظُونَ أَي يَؤَاطِبُونَ وَيَدَاوِمُونَ عَلَيْهَا** dimekle tefsîr kıldı. Vavla olduğu üzere ma‘nâ namaz ve rehnumûn beş vakit geldi demek olur ve rehnumûndan murâd ezan olur ki, ol ibâdullâhı salâta da‘vet idici ve yol göstericidir. Ve âşıkların salâtle dâim olmaları bu tarîkledir ki, bir âşıkın kârını mîkât-ı salâtda müşâhede-i mahbûb kılmağla intizârı ola ve kemâl-i hâzzı ve lezzeti salâtda bula, ol âşık dâimâ salât içre olur. Kemâ Kâle'n- Nebîyyu Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/332)

Tahric: İmam Müslim Sahîh'inde, Ebû Hureyre'den **فَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَ فِي الصَّلَاةِ مَا كَانَتْ** **الصَّلَاةُ هِيَ تَحْبِسُهُ** “Bir kişi mescide girdiği zaman namaz için orada bulunduğu süre içerisinde namaz kılyormuş gibi sevap kazanır” şeklinde bir rivâyette bulunmakta, yine A‘meş'den aynı manaya gelen bir hadîsi, Ebû Hureyre'den ufak farklılıklarla gelen benzer rivâyetleri de nakletmektedir.¹⁹⁰⁵ İmam Buhârî ise Sahîh'inde, Ebû Hureyre'den **لَا يَزَالُ الْعَبْدُ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَ فِي** **الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ مَا لَمْ يَحْدِثْ فَقَالَ رَجُلٌ أَعْجَمِي مَا الْوَحْدُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: الصَّوْتُ يَعْنِي الضَّرْطَةَ** “Mescidde namazı bekleyen kişi abdesti bozulmadığı sürece namaz kılyormuş gibi sevap alır...” şeklinde gelen bir rivâyette,¹⁹⁰⁶ yine Ebû Hureyre'den **قَالَ الْمَلَائِكَةُ تَصَلِّيَ عَلَيَّ أَحَدُكُمْ مَا دَامَ فِي مَصَلَاةٍ**

¹⁹⁰³ Ebû Nuaym el-Isbehânî, Müsnedü'l-Müstahrec ala Sahîhi'l-İmâmi'l-Müslim, I/309 (582); Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb, I/91 (284); Deylemî, Firdevs, IV/379 (7104); İbn Abdilberr, et-Temhîd, XX/238, XX/243, XX/257; İmam Nevevî, Şerh-i Sahîh-i Müslim, III/138; Kurtubî, Tefsîr, VIII/240, XVIII/32

¹⁹⁰⁴ İbn Hacer, Lisânü'l-Mîzân, V/275 (942)

¹⁹⁰⁵ Müslim, Sahîh, I/459- 460 (649) (Müslim, Mesâcid, 272, 273)

¹⁹⁰⁶ Buhârî, Sahîh, I/76 (174)

ما لم يحدث اللهم أغفر له اللهم إرحمه لا يزال أحدكم في صلاة ما دامت الصلاة تحبسه لا يمنعه أن ينقلب الي أهله إلا ما لم يحدث اللهم أغفر له اللهم إرحمه لا يزال أحدكم في صلاة ما دامت الصلاة تحبسه لا يمنعه أن ينقلب الي أهله إلا الصلاة şeklinde bir rivâyette bulunmaktadır.¹⁹⁰⁷

Hadîsi İbn. Huzeyme Sahîh'inde, Ebû Saîd el- Hudrî'den ve Ebû Hureyre'den, İbn. Hibbân Sahîh'inde, Ebû Saîd el- Hudrî'den, Sehl İbn. Sa'd es- Sâidî'den ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. İbn. Hibbân'ın Sehl İbn. Sa'd es- Sâidî'den yaptığı rivâyet; من كان في مسجد ينتظر الصلاة فهو في الصلاة şeklindedir.¹⁹⁰⁸

Hâkim Müstedrek'inde, Ebû Saîd el- Hudrî'den ve Ebû Hureyre'den, Ebû Avâne Müsned'inde, Tirmizî ve Dârimî Sünen'lerinde Ebû Hureyre'den gelen hadisleri rivâyet etmişlerdir. Ebû Hureyre'den gelen hadîs, Tirmizî'ye göre hasen sahîhtir.¹⁹⁰⁹

Ebû Dâvûd, Nesâî, İmam Mâlik, Abdürrezzâk, Ahmed İbn. Hanbel, İshâk İbn. Râhûye, Tayâlisî, Ebû Ya'lâ ve Beyhakî ve Şâfiî de hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Nesâî hadîsi ayrıca Sehl es- Sâidî'den, Beyhakî Ebû Saîd el- Hudrî'den, Abdürrezzâk Abdullah İbn. Sellâm'dan, Ahmed İbn. Hanbel Ebû Saîd el- Hudrî'den ve Sehl İbn. Sa'd'dan rivâyet etmektedirler.¹⁹¹⁰ Bezzâr hadîsi Abdullah'dan, Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat'ında Ukbe İbn. Âmir el- Cühenî'den ve Sehl İbn. Sa'd es- Sâidî'den, Abd İbn. Humeyd, Sehl İbn. Sa'd'dan, Taberânî Mu'cemu'l- Kebîr'inde, Sehl İbn. Sa'd'dan, Abdullah İbn. Mes'ûd'dan ve Ukbe İbn. Âmir'den rivâyet etmişlerdir.¹⁹¹¹

Heysemî Mecmeu'z- Zevâid'inde, Ali İbn. Ebî Tâlib'ten, Ebû Saîd el- Hudrî'den, Abdullah İbn. Mes'ûd'dan ve Ebû Saîd el- Hudrî'den gelen rivâyetlere yer vermektedir.¹⁹¹² Münzirî, Deylemî, Münâvî ve Hatîb el- Bağdâdî de hadîse eserlerinde yer veren muhaddislerdendir.¹⁹¹³ Hadis sayılan kaynakların dışında da pek çok yerde nakledilmiştir.

Netîce itibarıyla; pek çok eserde, pek çok râvî tarafından rivâyet edilen hadîs sahîhtir.

¹⁹⁰⁷ Buhârî, a.g.e, I/234 (628) (Buhârî, Ezan, 36, Mevâkît, 25, 40, Salât, 87, Ezan, 36)

¹⁹⁰⁸ İbn. Huzeyme, Sahîh, I/185 (357), I/187 (360); İbn. Hibbân, Sahîh, II/128 (402), V/45(1751), VII/8 (2772)

¹⁹⁰⁹ Hâkim, Müstedrek, I/305 (689), I/413 (1030); Ebû Avâne, Müsned (1), I/364 (1315), I/365 (1316), (1318), (1319), (1320); Tirmizî, Sünen, II/362 (491) (Tirmizî, Cum'a, 2); Ebû Avâne, Müsned (2), II/21, 22, 23; Dârimî, Sünen, I/382 (1407) (Dârimî, Salât, 122)

¹⁹¹⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, I/128 (471), I/274 (1046) (Ebû Dâvûd, Salât, 20, 201); Nesâî, Sünen, I/267 (813), I/541 (1754); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), II/55 (733), (734), III/114 (1430) (Nesâî, Mesâcid, 40); Mâlik, Muvatta', I/109 (241), I/161 (383) (Mâlik, Muvatta', Sefer, 52); Abdürrezzâk, Musannef, I/580 (2210), III/266 (5585); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/144 (1218), II/266 (7603), II/394 (9108), II/415 (9363), II/421 (9443), II/528 (10845), III/3 (11007), III/95 (11926), V/331 (22863), V/453 (23842); İshâk İbn. Râhûye, Müsned, I/118 (33); Tayâlisî, Müsned, I/321 (2448); Ebû Ya'lâ, Müsned, XI/315 (6430); Beyhakî, Sünen, II/16 (2098), III/250 (5798); Şuabu'l- İmân, III/92 (2975); Şâfiî, Müsned, I/72

¹⁹¹¹ Bezzâr, Müsned (4-9), V/250 (1864); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/166 (185), III/293 (3194); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/170 (465); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, VI/203 (6011), (6012), X/221(10532), XVII/301 (831)

¹⁹¹² Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, II/36, II/37, II/93, X/388

YÜZ DOKSAN BİRİNCİ HADİS

زر غبا تزدد حبا

“Ara sıra ziyâret et ki, sevgin ziyâdeleşsin.”

Hadîsin Verilişi: “... (مثوي) نیست زر غبا وظیفه عاشقان . سخت مستسقیست جان صادقان ...”

نیست زر غبا وظیفه ماهیان . زانکه بی دریا ندار انس و جان

زر غبا aşıkların vazîfesi değildir. Zîrâ sâdıkların cânı muhkem-i müsteskîdir. Zîrâ mâhîlerin vazîfesi değildir. Zîrâ ki mâhî deryâsız üns ü cân tutmaz Bu beytler bu hadîs-i şerîfe işâret olur: “... قال صلی الله علیه وسلم: زر غبا تزدد حبا (Mesnevî Şerhi, VI/332-333)”

Ankaravî hadîsi Bezzâr ve Taberânî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiklerini belirterek şöyle demektedir: “Ve Bezzâr ve Beyhakî, bunu Ebû Zer Radyallahu anh Hazretlerinden dahî rivâyet itmişlerdir ki, Hazreti Nebî Aleyhisselâm anlara **زر غبا تزدد حبا** buyurmuşlardır. Ma'nây-ı şerîfi evvelki rivâyet üzere “Dostunu haftada bir ziyâret eyle, hubbun ziyâde olsun.” Ve bunun sebebi budur ki, kesret-i müşâhede, killet-i hürmete ve noksan muhabbete bâis olur. Pes haftada bir kere ziyâret olıcak muhabbetin ziyâdeliğine sebep olur. Velâkin bu ma'nâ eksere binâendir. Ve illâ ba'zı aşıklar olur ki, kendi dostunu ve mahbûbunu her günde beş kere ziyâret eylese sîr olmaz ve kanâat gelmez. Pes **زر غبا** aşıkların vazîfesi değildir. Zîrâ sâdıkların cânı mahbûbları tarafına muhkem-i müsteskî ve teşnedir. Anlar ba'zı evkâtda anınla mülâkî olmaları ile reyyân olmaz ve tesellî dahî olmazlar. Zîrâ mâhî sîret olanların vazîfesi değildir. Zîrâ deryâyı üns-i cân tutmuşlardır. Deryâsız aslâ üns ü cân tutmaz. Pes **زر غبا** hadîsi ehl-i tabîat için olur ki, tabîat beher hâl bir şey'i kati çok görse andan sîr olub melûl olur. Ammâ ehl-i mahabbet mahbûblarını her ne kadar görse ve anınla her ne mükâlemeler kılsalar gitdikçe mahabbetleri ziyâde olur. Pes **زر غبا** bunların vazîfesi olmayub hemân anlar için dinilmiş olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/332-333)

Tahric: Yukarıda da belirtildiği gibi, Ankaravî hadîsi Bezzâr ve Taberânî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiklerini, yine Bezzâr ve Beyhakî'nin hadîsi Ebû Zer (R.A)'den rivâyet ettiklerini söylemektedir. Ankaravî'nin verdiği bu bilginin doğru olduğunu görüyoruz. Hadîsi İbn Hibbân Sahîh'inde, Hz. Âişe'nin Ubeyd İbn. Umeyr'le konuşması esnâsında Umeyr'in sözü olarak, Hâkim ise Müstedrek'inde Habîb İbn. Mesleme'den gelen bir rivâyet olarak nakletmektedir.¹⁹¹⁴ Bezzâr hadîsi Ebû Zer'den, Taberânî Ebû Hureyre'den ve Habîb İbn.

¹⁹¹³ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/172 (643), Deylemî, Firdevs, I/356 (1437); Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, III/82, VI/207; Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IX/430, X/452.

¹⁹¹⁴ İbn Hibbân, Sahîh, II/386 (620); Hâkim, Müstedrek, III/390 (5477)

Mesleme'den, Hâris ve Tayâlisî Ebû Hureyre'den, Taberânî Mucemus- Sağır ve Mu'cemu'l- Kebîr'inde Habîb İbn. Mesleme'den, Kuzâî Ebû Hureyre'den, Talhâ İbn. Amr'dan, ve Ebû Zer'den, Beyhakî, Ebû Zer'den ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁹¹⁵

Heysemî, Ebû Hureyre'den gelen bu rivâyeti Bezzâr'ın rivâyet ettiğini ve “Sahîh bir hadîs olduğunu bilmiyoruz. Senedde yer alan Talhâ İbn. Amr metrûktür.” dediğini belirtmekte,¹⁹¹⁶ Ebû Hureyre'den gelen rivâyet hakkında, “Bezzâr ve Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Bezzâr sahîh hadîs olduğunu bilmediğini söylemiştir.” Ebû Zer'den gelen rivâyet hakkında “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Uveyd İbn Ebî İmran metrûktür” Sellemete'l- Fehrî'den gelen rivâyet hakkında “Taberânî Selâse'de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Muhammed İbn. Muhalled er- Râinî zayıftır.” İbn. Ömer'den gelen rivâyet hakkında, “ Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İbn. Lehîa'nın hadîsi hasen, diğere ricâli sikadır” Abdullah İbn. Amr'dan gelen rivâyet hakkında, “Taberânî ceyyid bir isnâdla rivâyet etmiştir.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁹¹⁷

Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadîr'inde ve Münzirî'nin et- Terğîb ve't- Terhîb'inde de yer almaktadır.¹⁹¹⁸ Hatîb el- Bağdâdî Târîhu Bağdâd'ında, Ebû Hureyre'den, Abdullah İbn. Amr'dan, Hz. Âişe'den ve Ebû Hureyre'den gelen rivâyetlere yer vermekte ve Abdullah İbn. Amr'ın, “Câhiliyye'de söylediğimiz bu söz Hz. Peygamber tarafından da söylenmiştir.” dediğine işâret etmektedir.¹⁹¹⁹ İbn. Adıyy de Kâmil'inde, Ebû Hureyre'den, İbn. Ömer'den, Ebû Zer'den ve Abdullah İbn. Amr'dan gelen rivâyetlere yer vermiş, “Biz câhiliyye devrinde رز غبا تردد حبا derdik. Rasûlullah da böyle dedi.” şeklinde bir rivâyette bulunmuştur.¹⁹²⁰ Süyûtî de Esbâbü Vürûdî'l- Hadîs'inde, Ebû Hureyre, İbn. Amr, Ebû Zer ve Habîb İbn. Mesleme'den gelen rivâyetlere işâret etmiştir.¹⁹²¹ İbn. Hibbân, Zehebî ve İbn. Hacer eserlerinde hadîsin eleştirilen tariklerine işâret etmişlerdir.¹⁹²² Hadis Aclûnî'nin

¹⁹¹⁵ Bezzâr, Müsned, IX/381 (3963); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, II/210 (1754), III/248 (3052); Müsnedü'l- Hâris (Zevâid-i Heysemî) II/862 (920); Taberânî, Mucemus- Sağır, I/187 (296); Mu'cemu'l- Kebîr, IV/21 (3535); Tayâlisî, Müsned, I/330 (2535); Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, I/366 (629), I/367 (630), (631), (632); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VI/326 (8362), (8363), VI/328 (8371)

¹⁹¹⁶ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, VIII/128.

¹⁹¹⁷ Heysemî, a.g.e, VIII/175

¹⁹¹⁸ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, II/15; Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, III/249 (3901)

¹⁹¹⁹ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VI/57 (3086), IX/230 (4804), IX/300 (4842), X/182 (5329), XII/18 (6380), XIV/108 (7448)

¹⁹²⁰ İbn. Adıyy, Kâmil, II/15 (251), III/146 (667), III/290 (759), III/297 (765), IV/103 (953), IV/107 (954), V/161 (1322), V/382 (1546), VII/230 (2129)

¹⁹²¹ Süyûtî, Esbâbü Vürûdî'l- Hadîs, I/174 (153), (154), (155), (156)

¹⁹²² İbn. Hibbân, es- Sikât, 9/172(15833) Ebû Hureyre'den; Zehebî, Mîzân, V/61 (5543), VI/517 (8777), VI/252 (7932), VI/137 (7498), VII/198 (9574) Ebû Hureyre'den; İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, III/101, V/158 (538) Ebû Hureyre'den, VII/82 (814) Hz. Âişe'den.

Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.¹⁹²³ Ukaylî'nin Duafâ'sında, İbn. Hibbân'ın Mecrûhîn'inde vb. pek çok yerde hadîsin eleştirilen tarikleri mevcuttur. Biz hadîsin zayıflığının anlaşılması için bu kadar kaynak zikretmeyi yeterli görüyoruz.

Netîce itibarıyla; hadis pek çok tarikle rivâyet edilmiştir. Abdullah İbn. Amr kanalıyla gelen hadîs, bu sözün câhiliyye döneminde de araplar tarafından söylenen sözlerden olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber de ashâbına bu tavsiyede bulunmuştur. Hadîsin geldiği tariklerde zayıflıklar bulunduğu için, hadîs zayıf olarak değerlendirilmektedir.

YÜZ DOKSAN İKİNCİ HADİS

طوبى لمن ذلت نفسه

“Nefsini aşağılayan kimseye ne mutlu!”

Hadîsin Verilişi: “...Şâh-ı hüşden (Akıl şâhından) murâd Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri olmak da câizdir ki, ol Hazret Aleyhisselâm akıl şâhıdır ve rahmeten lil âlemîndir. Ol Hazret Aleyhissalâtü Vesselâm mü'minlere kendi nefislerinden evlâ ve erham iken, bu mertebe rahmet tutarken, eğer zarûret olmayaydı niçün “Nefsinizi öldürün” dirdi ve nefsi zelil olan hakkında, طوبى لمن ذلت نفسه dirdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/334)

Tahric: Hadîsi Beyhakî, Taberânî ve Kuzâî Rakbu'l- Mısırî'den rivâyet etmişlerdir. Tam metin şöyledir:

طوبى لمن تواضع من غير منقصة وذل في نفسه من غير مسكنة وأنفق مالا جمعه في غير معصية ورحم أهل الذلة والمسكنة وخالط أهل الفقه والحكمة طوبى لمن ذل في نفسه وطاب كسبه وصلحت سريرته وحسنت علاقته وعزل عن الناس شره طوبى لمن عمل بعلمه وأنفق الفضل من ماله وأمسك الفضل من قوله. “Bir noksanı olmadığı halde tevazu gösteren kimseye ne mutlu! Bir meskeneti (fakr u zilleti) olmadığı halde alçakgönüllülük gösteren kimseye ne mutlu! Biriktirdiği malı doğru yolda harcayan, hor ve fakir kimselere merhamet eden, ilim ve anlayış sahibi kimselerle beraber olan kimseye ne mutlu! Tevâzu sahibi olan, kazancı güzel, içini düzelten, dışını güzelleştiren, şerrini insanlara bulaştırmayan kimseye ne mutlu! Bildiğiyle amel eden, malının fazlasını infak eden ve başkalarına söylediği fazîletleri kendisi de yapan kimseye ne mutlu!” Beyhakî, Şuabu'l-Îmân'ında hadîsi, Rakbu'l- Mısırî'den rivâyet ettiği gibi Enes İbn. Mâlik'ten de rivâyet

¹⁹²³ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/528 (1412)

etmekte ve hadîsin râvîlerinden Ebân'ın teferrüdüne dikkat çekmektedir.¹⁹²⁴ Hadis, eş-Şeybânî'nin el-Âhâd ve'l-Mesânî'sinde, Hakîm Tirmizî'nin Nevâdiru'l-Usûl'ünde ve Münâvî'nin Feyzu'l-Kadîr'inde de yer almaktadır.¹⁹²⁵ Münâvî hadîsi Süyûtî'nin İbn. Abdilberr'in hasendir demesinden dolayı hasen diye nitelendirdiğini, ancak hadîsin hasen olmadığını belirtmekte, Zehebî'nin “Meçhûldür. Sahâbe olduğu doğru değildir.” dediğine işâret ederek İbn. Mende ve Beğavî'nin de bu görüşe katıldıklarına dikkat çekmektedir. Irâkî'nin de bu rivâyete yer verip “Bezzâr, Enes'ten zayıf bir senedle rivâyet etmiştir.” dediğini nakleden Münâvî, Heysemî'nin Taberânî rivâyetine işâret ederek “Nasîhu'l-Ansî'nin Rakb'den rivâyetini bilmiyorum. Kalan ricâli sikadır.” dediğini aktarmakta, Zehebî'nin İsbâbe'de hadîsi “senedi zayıf bir hadîs” diye nitelendirdiğini belirterek şöyle demektedir: “İbn. Abdilberr'in hadîsi hasen diye nitelendirmesi lafzından dolayıdır. Hadîs hasen değil zayıftır. Sehâvî de zayıf olduğunu söylemektedir...”¹⁹²⁶

Buhârî Sahîh'inde yer vermediği rivâyete, Târîhu'l-Kebîr'inde işâret etmektedir.¹⁹²⁷ İbn. Adiyy Kâmil'de Enes İbn. Mâlik'ten gelen rivâyete Ebân İbn Ayyâş'ın biyografisinde, râvînin zayıf ve metrûkü'l-hadîs olduğuna işâret ederek yer vermektedir.¹⁹²⁸ Aclûnî, hadîsi, Târîh'inde Buhârî'nin, Beğavî'nin, İbn. Kâni'in, Taberânî'nin ve diğerlerinin zayıf senetlerle rivâyet ettiklerini, Süyûtî'nin hadîsi hasen olarak değerlendirdiğini, Münâvî'nin ona itirâz idüb “hasen değil” dediğini, Zehebî'nin, İsbâbe'de, hadîsi “Senedinde zayıf bir kimse bulunan hadîs” olarak nitelendirdiğini haber vermektedir.¹⁹²⁹

Hadîs Enes İbn. Mâlik ve Rakbu'l-Mısırî tarîkiyle gelmektedir. Her iki rivâyette de eleştirilen râvîler olduğundan, hadîs zayıf olarak değerlendirilmektedir.

YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ HADİS

الموت كفارة لكل مسلم

“Ölüm her Müslüman için bağışlanma sebebidir.”

Hadîsin Verilişi: “...Kaçan vâfir buğday meselâ nice gün necâsetde dursa ve bir kimse anı getirüb zemîne ekse ve ol bitse ve andan buğday hâsıl olsa, ol buğday pâk ve tâhir

¹⁹²⁴ Beyhakî, Sünen, IV/182 (7572); Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, II/56 (912); Mu'cemu'l-Kebîr, V/71 (4615); Kuzâi, Müsnedü'ş-Şihâb, I/360 (615); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III/225 (3388), VII/355 (10563)

¹⁹²⁵ eş-Şeybânî, el-Âhâd ve'l-Mesânî, V/255-256 (2782); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, IV/84; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, IV/278.

¹⁹²⁶ Münâvî, a.g.e, a.g.y.

¹⁹²⁷ Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, III/338

¹⁹²⁸ İbn. Adiyy, Kâmil, I/381-384 (203)

¹⁹²⁹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/57, 58 (1667), II/59 (1672)

olur. Aslâ anda necâset eseri kalmaz. Kezâlik bir müslim kimse seyyie ile ölse الموت كفارة لكل مسلم hadîs-i şerîfinin mûcibince mevt her müslime mükeffer-i zünûb olur. Ve hukûk-ı ibâd ve ahlâk-ı râsihadan gayrısını mevt mü'minden tathîr ve izâle kılır dimişlerdir..." (Mesnevî Şerhi, VI/335)

Tahric: Hadîsi Kuzâî ve Deylemî Enes İbn. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.¹⁹³⁰ Ukaylî Zuafâ'sında, Nasr İbn. Cemîl'in Hafs İbn. Abdirrahmân'dan rivâyeti olarak "Her ikisi de meçhûl, hadîsleri gayr-ı mahfûz" bilgisiyle hadîse yer vermekte, Zehebî de Mîzânü'l-İtidâl'de, El- Hadr (الحضر) İbn. Cemîl'in Hafs İbn. Abdirrahmân'dan rivâyeti olarak الموت كفارة لكل ذنب şeklinde gelen bir rivâyette bulunmakta ve ravîlerin her ikisinin de bilinmediğine işâret etmektedir.¹⁹³¹

İbn. Hacer'e göre, hadîsin râvîlerinden Ahmed İbn. Abdirrahmân es- Saktî, Müfid dışında başka kimse tarafından bilinmeyen bir şeyhtir. Yezîd İbn. Hârûn Humejd ve Enes yoluyla mevzu bir haber rivâyet etmiştir. Hatîb Târîh'inde Ebû Nuaym'dan rivâyet etmiştir. İbnü'l- Cevzî Mevzûât'da bu vecihle nakleder ve "Sahîh olmayan bir hadîstir" der. Daha önce de İbn. Tâhir hadîsin münker olduğuna hükmetmiştir...¹⁹³² İbn Hacer hadîse Muhammed İbn. Sâlih İbn. Şuayb el- Yemânî maddesinde ve Nasr İbn. Cemîl'in Hafs İbn. Abdirrahmân'dan rivâyeti olarak yer vermiş, "O da şeyhi de bilinmiyor" değerlendirmesini tekrarlamıştır.¹⁹³³

Münâvî hadîs hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: "İbnü'l- Cevzî الموت kelimesinden murâdın tâûn olduğunu, çünkü ilk zamanlarda ölümle tâûnun kastedildiğini söylemektedir. Gazâlî bu konuda, "Müslüman elinden ve dilinden başkalarının emîn olduğu kimsedir. Mü'minlerin ahlâkına sâhip olup, küçük günahlar dışında günahlarla kirlenmemiş bir kimse öldüğü zaman, ölüm kendisini günahlardan temizler. Büyük günahlardan sakınıp farzları yerine getiren kimsenin küçük günahları da silinir." demektedir. Hatîb'in Târîh'inde naklettiği rivâyetlerin hepsi Enes'tendir. İbnü'l- Arabî hadîsin sahîh olduğunu söylemektedir. Hâfız Irâkî, Emâlî'sinde hadîsin hasen derecesine ulaşan tariklerini nakletmektedir. Sağânî, İbnü'l- Cevzî, İbn. Tâhir ve diğerleri gibi düşünmektedir ve zayıf hükmüne varmıştır. İbn. Hacer ise, hadîsin nakledilen tariklerine rağmen kabûle şâyân olmadığı görüşündedir.

¹⁹³⁰ Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/133 (171), I/134 (172) ve I/135 (173); Deylemî, Firdevs, IV/239 (6717)

¹⁹³¹ Ukaylî, Zuafâ, IV/299 (1898); Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, II/443 (2516)

¹⁹³² İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, I/211 (653)

¹⁹³³ İbn Hacer, a.g.e, V/201 (697), VI/151(532)

Şeyhimiz Irâkî hadîsin tariklerini bir cüzde toplamıştır. Bu haberlerin sahîh olanı, Buhârî'nin naklettiği **المطاعون كفارة لكل مسلم** hadîsidir¹⁹³⁴

Aclûnî, Hatîb el- Bağdâdî'nin Târîhu Bağdâd'da Muhammed İbn. Ahmed İbn. Muhammed İbn. Ya'kûb İbn Abdillâh Ebû Bekir el- Müfîd maddesinde yer verdiği hadisi değerlendirirken şunları söylemektedir: “Beyhakî ve Kuzâî, Enes'ten merfu olarak rivâyet etmişlerdir. Ebû Bekr İbnü'l- Arabî sahîh olduğuna hükmetmiştir. Irâkî Emâlî'sinde hadîsi hasen derecesine ulaştıran tarikleri nakletmiştir. Mekâsîd'da (Sehâvî) İbnü'l- Cevzî'nin hadîsi Mevzûât'ında zikretmekle ve Sağânî'nin de ona tâbi olmakla, isâbetli davranmadığını nakletmektedir. Bundan dolayı şeyhimiz bunca tarîke rağmen uydurma hükmüne varmanın uygun olmadığı görüşündedir. Bununla berâber- şâyet hadîs sâbitse- zâhirine göre değil, özel bir manaya yorumlanmalıdır.”¹⁹³⁵ Gümüshânevî de söylenenleri tekrarlamakta ve hadîsin Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde, İbn. Asâkir'in Târîh'inde, Beyhakî'nin Şuab'ında ve Hatîb'in Târîh'inde Enes'ten rivâyet edildiğini belirtmekte ve İbn. Arabî'nin onu sahîh olarak değerlendirdiğine işâret etmektedir.¹⁹³⁶

Sonuç olarak; yukarıda zikredilenlerden de anlaşılacağı üzere hadîs zayıftır.

YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ HADİS

“Hak teâlâ doksan dokuz rahmetini âhiret için iddihâr eyledi.”

Hadîsin Arapça metni verilmemiş, sadece Türkçe metnine işâret edilmiştir.

Hadîsin Verilişi : “... Hulâsa-i kelâm oldur ki eğer Hüdây-ı Teâlâ Hazretleri ve eğer Hüdây-ı Teâlâ'nın mukarreb olan Nebîleri ve velîleri her vecihle mü'minlere erham ve ekramdır. Ve Hak Teâlânın yüz rahmeti vardır. Birini bu dünyada ibâdı üzerine nesâr kılmıştır ki, halkın biri birlerine taattuf ve terahhum eylemesi ve peder ve mâderin kendi oğluna merhamet kılması, ol bir rahmetin eseri ve aksidir. Ve Hak Teâlâ Hazretleri doksan dokuz rahmetini insan öldükten ve türâb olduktan sonra eyleyiserdir ki, hadîs-i şerifde “ Hak Teâlâ doksan dokuz rahmetini âhiret için iddihâr eyledi.” buyurulduğu, bu mânâyâ delâlet ve şehâdet eyler...” (Mesnevî Şerhi, VI/336)

Tahric: İmam Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadîs şöyledir:

**جعل الله الرحمة مائة جزء فأمسك عنده تسعة وتسعون وأنزل في الأرض جزءا واحدا فمن ذلك الجزء تتراحم
الخالق حتى ترفع الدابة حافرها عن ولدها خشية أن تصيبه.**

¹⁹³⁴ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, VI/279.

¹⁹³⁵ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, I/347 (268); Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/382 (2663)

¹⁹³⁶ Gümüshânevî, Râmûz el- Ehâdis, I/237 (9. Hadis)

“Allah Teâlâ rahmeti yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuz parçayı kendisine ayırdı. Bir rahmeti ise, yeryüzündeki (bütün mahlûkâta) dağıttı. Bu bir cüz rahmet sâyesinde mahlûkât birbirlerine merhametli davranırlar. Hattâ at yavrusunu emzirirken incinmesin diye ayağını yukarı kaldırır.”¹⁹³⁷ İmam Buhârî’nin Ebû Hureyre’den naklettiği biraz farklı bir rivâyet ise şu şekildedir:

إن الله خلق الرحمة يوم خلقها مائة رحمة فأمسك عنده تسعا وتسعين رحمة وأرسل في خلقه كلهم رحمة واحدة فلو يعلم الكافر بكل الذي عند الله من الرحمة لم ييأس من الجنة ولو يعلم المؤمن بكل اللذي عند الله من العذاب لم يأمن من النار “Allah rahmeti yüz parça olarak yarattı. Doksan dokuz parçayı kendisinde tuttu, yatattıklarının hepsine tek bir rahmeti gönderdi. Kâfirler Allah’ın rahmetini tam olarak bilseler cennetten ümit kesmezlerdi. Mü’minler Allahın azabını tam olarak bilseler Cehennemden emîn olmazlardı.” Buhârî Ebû Hureyre’den, Müslim rivâyetiyle aynı bir rivâyette de bulunmaktadır.¹⁹³⁸ Hadis Tirmizî’nin Sünen’inde de yer almaktadır.¹⁹³⁹

İbn. Hibbân Sahîh’inde, Selmân’dan ve Ebû Hureyre’den, İbn. Mâce Sünen’inde Ebû Hureyre’den ve Ebû Saîd’dan, İbn. Ebî Şeybe Musannef’inde Ebû Saîdden, Taberânî Mu‘cemul Evsat’ta, Beyhakî Şuabu’l-İmân’da Ebû Hureyre’den, Ahmed İbn. Hanbel Müsned’de, Ebû Hureyre’den ve Selmân’dan, Ebû Ya‘lâ ve Buhârî, Ebû Hureyre’den benzer hadisler rivâyet etmişlerdir.¹⁹⁴⁰ Hadis, Dârimî’nin Sünen’inde, Hennâd’ın Zühd’ünde, İbn. Mübarek’in Zühd’ünde, Münâvî’nin Feyzu’l Kadir’inde, Taberânî’nin Mu‘cemu’l-Kebîr’inde ve daha pek çok kaynaktan yer almaktadır.¹⁹⁴¹

Suyutî Eshâbu Vürûdil- Hadîs’te, Ebû Hureyre’den, Ebû Saîd’dan ve Selmândan gelen rivâyetlere vermektedir.¹⁹⁴² İbrâhîm İbn. Muhammed el- Hüseyînî, İbn Hacer ve Nevevî de hadîse eserlerinde yer veren âlimler arasındadırlar.¹⁹⁴³

Hadîs sahîhtir.

YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ HADİS

¹⁹³⁷ Sahîh-i Müslim, IV/2108 (2751) (Müslim, Tevbe, 17, 19, 20)

¹⁹³⁸ Sahîh-i Buhârî, V/2236 (5654) , V/2374 (6104) (Buhârî, Edeb, 19)

¹⁹³⁹ Tirmizî, Sünen, Daavât, 99

¹⁹⁴⁰ İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/14 (6146), XIV/15 (6146), (6147), XIV/16 (6148); İbn. Mâce, Sünen, II/1435 (4293), (4294) (İbn Mâce, Zühd, 35); İbn. Ebî Şeybe, Musannef VII/61 (34207); Taberânî, Mu‘cemul Evsat, I/297 (991), V/74 (4711); Beyhakî, Şuabu’l-İmân VII/457 (10975), II/16 (1039); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/434 (9607), V/439(23771); Ebû Ya‘lâ, Müsned, XI/258 (6372), XI/328 (6445); Buhârî, el- Edebü’l –Müfred, I/48 (100)

¹⁹⁴¹ Dârimî, Sünen, II/413 (2785); Hennâd, Zühd, II/614 (1318); İbn. Mübarek, Zühd I/312 (793), (794), I/367 (1036); Münâvî, Feyzu’l Kadir, III/347, II/234 -235, IV/54; Taberânî, Mu‘cemu’l –Kebîr, VI/255 (6147)

¹⁹⁴² Suyutî, Eshâbu Vürûdil- Hadîs, I/188 (179), I/189 (180), (181), (182)

¹⁹⁴³ İbrâhîm İbn. Muhammed el- Hüseyînî, El-Beyân ve’t-Ta’rif, I/178; İbn Hacer, Fethu’l- Bârf, X/431- 432, XI/301; Nevevî, Şerhu’n-Nevevî ala Sahîh-i Müslim, XVII/69

إذا أراد الله أنقاذ قضائه وقدره سلب عن ذوي العقول عقولهم حتى ينفذ فيهم قضائه وقدره فإذا أمضى أمره رد إليهم عقولهم ووقعت الندامة

“Allah, kaza ve kaderini gerçekleştirmek istediği zaman, kaza ve kaderini gerçekleştirene kadar, akıl sahiplerinin akıllarını başlarından alır. İş olup bittiği zaman akıllarını iâde eder ve onlarda bir pişmanlık oluşur.”

Hadîsin Verilişi: “... Hazreti Ya‘kûb Aleyhisselâmın ol gönlüne gelen havf u fikr-i fesâd üzere bir delîl-i katı‘ idi. Ya‘nî ihvân-ı Yûsuf’un Yûsuf hakkında olan fesâdı üzre ol hâlet bir delîl-i katı‘ idi. Velâkin kazâ-i İlâhîden ol Ya‘kub anı saymadı ve ana vücûd virmedi. Nitekim Hz. Nebî Aleyhisselâtu Vesselâm buyurmuşlardır...” (Mesnevî Şerhi VI/340)

Tahric: Ankaravî, hadîsi, Ebû Mansur ed-Deylemî’nin Firdevs’te Enes ve Ali (Radiyallahu Anhüma)’dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. Gümüşhânevî de rivâyeti eserine almış ve aynı bilgiyi vermiştir.¹⁹⁴⁴

YÜZ DOKSAN ALTINCI HADİS

إني لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن

“Rahmanın kokusunu Yemen tarafından alıyorum.”

Hadîsin Verilişi: Mesnevî beytinin açıklaması. “Hazreti Ahmed Aleyhisselâm gibi ki, Yemen’den bu eyletür. Andan bu benim burnum bir nasîb buldı. Mısrâ-ı evvel **إني لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن** hadîsine işâret olmuştur. Ve hadîsin şerh ve tahkîki dördüncü defterde Bâyezîd Hazretlerinin hikâyesi zımında tefsîr-i kavlihi Aleyhisselâm **إني لأجد** buyurdıkları sürhde mürûr kılmıştır. Anda taleb oluna. Ya‘nî Hz. Ahmed Aleyhisselâm Yemen cânibinden Rahmân râyihasın buldığı ve Üveys-i Karîn’den râyiha aldığı gibi andan benim beyyine-i cânım bir nasîb buldı. Ben dahî can burnuyla kokularım ki kanğı hâk hemsâyeye-i zerdır. Yâhud kanğı hâk sufr ve ebterdir. Ya‘nî can dimağıyla her kimsenin hâk-i cesedini kokularım. Ve bilürüm ki, kanğı kimsenin hâk-i bedeni cevher-i ma‘nâya mukârin olmuş ve zeheb-i sırr-ı Hûdâya ma‘den gelmiştir. Ve dahî bilürüm ki, kanğı kimsenin hâk-i cismi tunç ma‘denidir veyahud hâlî ve ebterdir...” (Mesnevî Şerhi, VI/347)

Tahric: Hadîsi Taberânî, Mu‘cemu’l-Evsat’ta, Ahmed İbn. Hanbel Müsned’de Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir. Taberânî hadîsi Müsnedü’ş-Şâmiyyîn’de de rivâyet

¹⁹⁴⁴ Gümüşhânevî, Râmûz el- Ehâdîs, s.28 (11. Hadis)

etmektedir.¹⁹⁴⁵ Ebû Hureyre'den *ألا إن الإيمان يمان والحكمة يمانية وأجد نفس ربكم من قبل اليمن* "İmân yemândır. (hayır ve berekettir) Hikmet te öyledir. Ben Rabbinizin kokusunu Yemen tarafından alıyorum." şeklinde gelen rivâyet için Heysemî, " Ahmet rivâyet etmiştir. Ricâlî Şebîb dışında sahîhtir. O da sikadır" demektedir.¹⁹⁴⁶

İbn Dahhâk eş-Şeybânî, İbn Kuteybe ve Münâvî de hadîse eserlerinde yer veren muhaddisler arasındadırlar.¹⁹⁴⁷ Ancak Aliyyü'l- Kârî, Ankarâvî metniyle gelen rivâyet için Irâkî'nin "Aslını bulamadım" dediğine işâret etmekte,¹⁹⁴⁸ Aclûnî de hadîs hakkında "Irâkî aslının olmadığını söyler" demektedir.¹⁹⁴⁹

Netîce itibarıyla; Ahmed İbn Hanbel rivâyetini göz önünde bulundurarak hadîsi mevzu olarak değil, zayıf olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

YÜZ DOKSAN YEDİNCİ HADİS

حبك الشيء يعمي و يصم

"Bir şeyi aşırı derecede sevmen, seni kör ve sağır eder."

Hadîsin Verilişi: "... Kaçan sultân-ı hakîkinin sarayı tarafına müteveccih olan sâlikler içinde bunların esvâtında olan rümûzı ve nükâtı fehm eylemege kâdir bir ârif olsa kendisine dir ki; "Ey yârân. Biz ki sultânın sarayı tarafına müteveccih olan tâifeyiz. Hâlâ o sultân bizimle bilebilir. Ve biz ne fi'le şürû' eylesek ol bizden cüdâ değildir. Ben bu halkın nüfûsunun sözünden bu ma'nâyı fehm eyledim. Siz hem bunda âgâh olun" dir. Ammâ ol kavm *حبك الشيء يعمي و يصم* mûcibibince sîm ve zerre kemâl-i muhabbetlerinden kimsenin sözünü işitmeyüb ve bir hûş fehm itmeyüp ve sultânın kendileriyle nice olduğunu yoklamayub kendi kârlarına meşgûl oldukları gibi ârifin dahî bu sözünden ekser nâs mütenebbih olmayup ve sultân-ı hakîkat kendileriyle nice olduğun bilmeyüb muktezây-ı tabîatları üzere kâr eğlemeğe meşgûl olurlar..."(Mesnevî Şerhi, VI/348)

¹⁹⁴⁵ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, V/57 (4661); Ahmed İbn.Hanbel, Müsned, II/541 (10991); Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, II/149 (1083)

¹⁹⁴⁶ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/56

¹⁹⁴⁷ İbn Dahhâk eş-Şeybânî, el-Âhad ve'l-Mesânî, IV/263 (2276); İbn Kuteybe, Te'vîl-i Muhtelifi'l-Hadîs, I/212; Münâvî, Feyzu'l-Kadir IV/129

¹⁹⁴⁸ Aliyyu'l-Kârî, el-Masnû', I/69 (70)

¹⁹⁴⁹ Aclûnî Keşfü'l-Hafâ, I/251 (659), I/304 (801).

Tahric: Hadîsi Ebû Dâvûd, Ahmed İbn. Hanbel, Taberânî, Kuzâî ve Beyhakî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmişlerdir. Beyhakî hadîsin mevkûf olduğunu söylemektedir.¹⁹⁵⁰ Deylemî Firdevs'te, Ebû'd-Derdâ ve Muâviye'den **حبك الشاء من الناس يعمي ويصم** "İnsanların övgülerini sevmen seni kör ve sağır yapar" şeklinde gelen bir rivâyette bulunmaktadır.¹⁹⁵¹

Hakîm Tirmizî ve Münâvî de eserlerinde hadîse yer vermektedirler.¹⁹⁵² Buhârî et-Târîhul-Kebîr'de Ebû'd-Derda'nın sözü olarak ve Ebû'd-Derdâ'dan gelen bir hadis olarak rivâyete işâret etmiştir.¹⁹⁵³ İbn. Adiyy el-Kâmil fi Zuafâi'r- Ricâl'de, Hatîb el- Bağdâdî de Târîhu Bağdâd'da, Ebû'd-Derdâ'dan gelen hadîse işâret etmektedirler.¹⁹⁵⁴ Azîmâbâdî'nin Avnu'l-Ma'bûd'da naklettiği hadis hakkında Aclûnî şu bilgileri vermektedir:

"Sehâvî Mekâsîd'da şöyle demiştir: "Ebû Dâvûd ve Askerî Ebu'd-Derdâ'dan merfû ve mevkûf olmak üzere iki şekilde rivâyet etmişlerdir. Rivâyet mevkûfa daha çok benzemektedir. Senesinde İbn. Ebî Meryem vardır ki, zayıftır. Ahmed Ebû Meryem'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Hadis daha çok merfu olarak rivâyet edilmiştir. Sağânî'nin hadise uydurma demesi isâbetli bir görüş değildir. Irâkî İbn. Ebî Meryem'in yalancılıkla itham edilmediğini söylemiştir..." İbn. Hacer de Irâkî'ye uymuş ve şöyle demiştir: "Ebû Dâvûd'un hadis hakkında sükût etmesi (uydurma olduğuna hükmetmemesi) bizim için yeterlidir. Hadis mevzu da değildir. Çok zayıf da değildir, hasendir." Aliyyü'l- Kârî de bu bilgileri verdikten sonra; "Hadis; ya sahih li zâtihi ya da sahih li ğayrihi'dir ki, lafız yönünden olmasa bile, manasının sıhhatinden ötürü hasen lizatihi derecesine yükselir." demektedir..."¹⁹⁵⁵

Sonuç olarak; yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere hadis zayıftır. Ancak çok zayıf olmayıp hasen olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ HADİS

ألا إن لكل ملك حمي ألا وإن حمي الله محارمه

"Dikkat ediniz! Her hükümdarın bir koruluğu vardır. Dikkat ediniz!

Hükümdarlar hükümdarı Allah'ın koruluğu ise haramlardır."

¹⁹⁵⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/334 (5130) (Ebû Dâvûd, Edeb, 116); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/194 (21740), VI/450 (27588); Taberânî, Mu'cemu'l Evsat IV/334 (4359); Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, II/340 (1404), II/346 (1468); Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/157 (218); Beyhakî, Şuabu'l İmân, I/368 (411), (412), I/379 (457)

¹⁹⁵¹ Deylemî, Firdevs, II/143 (2768)

¹⁹⁵² Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, I/131, II/62, II/146, IV/416; Münâvî, Feyzu'l-Kadir, III/369, III/372.

¹⁹⁵³ Buhârî, et-Târîhul-Kebîr, II/107 (1853), III/171 (584)

¹⁹⁵⁴ İbn. Adiyy, el-Kâmil fi Zuafâi'r- Ricâl, II/39 (277); Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, III/117 (1134)

¹⁹⁵⁵ Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd, XIV/27; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ I/410 (1095)

Hadîsin Verilişi: "... Pes ol kemend atmakta üstâd olan kimse ol dîvâr üzere kemendi atdı. Tâ kim bunlar ol kemend vâsıtasıyla bülend olan harem divarı üzere gitdiler. Ve her biri derûn-ı harem hâneye dühûl ittiler. Bunda divar bülenden murâd hudûdullah ve mehârimullâh olur. **حامي الله محارمه** **إنا إن لكل ملك حامي ألا وإن حامي الله محارمه** hadîsinin mûcibince her bir pâdişahın korusu ve hareminin haddi olduğu gibi, hudûdullâh dahî harem divarı gibidir..." (Mesnevî Şerhi, VI/349)

Tahric: Nu'mân İbn Beşîr'den gelen hadîsin tamâmı şöyledir:

إن الحلال بين وإن الحرام بين وبينهما متشابهات لا يعلمهن كثير من الناس فمن إتقى الشبهات إستبرأ لدينه وعرضه ومن وقع في الشبهات وقع في الحرام كالراعي يرعي حول الحمي يوشك أن يرتع فيه ألا وإن لكل ملك حامي ألا وإن حامي الله محارمه ألا وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسدت فسد الجسد كله ألا وهي القلب. "Helal de açıktır, haram da. Bunların arasında şüpheli şeyler vardır. Bunu çokları bilmez. Şüpheden sakınan dinini ve ırzını kurtarır. Şüpheli şeye düşen, harama düştü demektir. Yasaklanmış olan bir korunun kenarında sürü güden çoban gibi. Yakındır ki, yasak olan o koruya düşse o kimse. Uyanık olun. Her melikin böyle bir korusu vardır. Melikler meliki Allah'ın koruları da, haramlardır. Bedende bir et parçası vardır. O düzgün olursa, bütün beden düzgün olur. O bozulursa, bütün beden bozulur. Dikkat ediniz! İşte o kalptir."¹⁹⁵⁶

Hadîsi, Buhârî, Müslim, İbn. Hibbân, Ebû Avâne, Tirmizî, Dârimî, Beyhakî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn. Mâce, Ahmed İbn. Hanbel, Bezzâr ve Taberânî, Nu'mân İbn. Beşîr'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen-sahîh olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁵⁷

Kuzâî Enes ve Nu'mân (R.A)'dan iki rivâyette bulunmaktadır.¹⁹⁵⁸ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân ve Züh'd'de de rivâyete yer vermektedir.¹⁹⁵⁹ Hadisi, Münzirî, Deylemî, Süyûtî, Münâvî, Ebû Nuaym el-İsbehânî, İbn. Kaymaz ez-Zehbî, el-Mizzî, Kazvînî, Kurtubî ve Aclûnî de rivâyet etmektedirler.¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁶ Müslim, Sahîh, I/1219 (1599)

¹⁹⁵⁷ Buhârî, Sahîh I/28 (52), II/723 (1946) (Buhârî, Îmân, 39, Büyû', 2); Müslim, Sahîh, I/1219 (1599) (Müslim, Müsâkât, 107); İbn. Hibbân, Sahîh II/497 (721), XII/380 (5569); Ebû Avâne, Müsned, III/397 (5460), (5461), (5462), III/398 (5463), (5464), (5465), (5466) III/399 (5466), (5467), (5468), (5469), (5470), III/400 (5471), (5472), (5473), (5475); Tirmizî, Sünen, III/551 (1205) (Tirmizî, Büyû', 1); Dârimî, Sünen, II/319 (2531) (Dârimî, Büyû', 1); Beyhakî, Sünen, V/264 (10180) V/334 (10598); Ebû Dâvûd, Sünen, III/243 (3329) (Ebû Dâvûd, Büyû', 3); Nesâî, es Sünenü'l-Kübra, III/239 (5219); Nesâî, Sünen (-el Müctebâ), VIII/327 (5710) (Nesâî, Büyû', 2, Eşribe, 50); İbn. Mâce, Sünen, II/1318 (3984) (İbn Mâce, Fiten, 14); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/269 (18394), IV/270 (18398), IV/271 (18408); Bezzâr, Müsned, VIII/219 (3268); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, II/373 (2264), III/59 (2472), IX/20 (9003); Müsnedü's- Şâmiyyîn, I/293 (511)

¹⁹⁵⁸ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, II/127 (1028), II/128 (1030)

¹⁹⁵⁹ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, V/50 (5740); Beyhakî, Züh'd, II/319 (862)

¹⁹⁶⁰ Münzirî, et-Tergib, II/350 (2681); Deylemî, Firdevs, II/158 (2799); Süyûtî, ed-Dîbâc, IV/190 (1599), Münâvî, Feyz'ul-Kadir, III/424, IV/254; Ebû Nuaym el-İsbehânî, Hilyetü'l-Evliyâ, IV/336, V/105, VIII/136; İbn. Kaymaz ez-Zehbî, Sıyeru A'lâmi'n-Nûbelâ, VI/372, VI/373; el-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl XVII/146;

İbn. Hacer, Mübârekfûrî ve İmam Nevevî de eserlerinde hadîse yer veren muhaddisler arasındadırlar.¹⁹⁶¹ Gümüşhânevî de Râmûz el-Ehâdis'te hadisi, Nu'mân İbn. Beşîr'den rivâyet etmektedir.¹⁹⁶²

Kuzâî'nin bir rivâyeti dışında bütün rivâyetler, Nu'mân İbn. Beşîr'e dayanmaktadır.

Hadîs sahîhtir.

YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU HADİS

أطلب العلة كي أغفر الذلّة

“(Ey kulum),Hatalarını affetmem için bir illete (musibete) uğramayı talep et.”

Hadîsin Verilişi: “... Pes ol padişâh-ı hakîkatin mehâsininde ve mekâriminde ol hâsiyet vardır ki, lutfla anı tahrîk eylese nice mücrimler azâb ve ikâbdan halâs olur. Ve bu mahalde olan mücrimlerden murâd hukûk-ı ilâhîde ve mülk-i pâdişâhîde bî rızâ tasarruf kılan mücrimler olur hukûk-ı ibâdda değil. Çünkü hukûk-ı ibâd olmaya, hukûk-ı İlâhî ola. **أطلب الذلّة** buyurduğu hadîs-i kudsî hasebince bir bahâne ile mücrim kullarının zellâtını ve seyyiâtını afv kılma aceb olmaz. Bâ husûs ki, bir ârif-i şehşinâs anlar hakkında şefâat eylese ve ol ârif hürmetine Hak Teâlâ anların günahından geçse ve anlara nice lütuflar ve ihsânlar kılma hem anın deryây-ı lütfuna bir katre noksan gelmez...” (Mesnevî Şerhi, VI/350)

Tahric: Tesbit edilememiştir.

İKİYÜZÜNCÜ HADİS

لو دنوت أنملة لاحترقت

“Bir parmak ucu daha yaklaşıyordum, (ateş veya nur) beni yakardı.”

Hadîsin Verilişi: “...Ol vech-i kerîm ki, Hazreti Cebrâîl Aleyhisselâm anın vardığı mertebeye varub anın gördüğünü görmege tâkat getirmedi. Ve şeb-i Mi'râc'da Sidreye vâsıl oldukda **لو دنوت أنملة لاحترقت** deyub anda kaldı...”

Tahric: Ebû Nuaym Hilyetü'l- Evliyâ'da Enes (R.A)'den, **قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا جبريل هل تري ربك؟ قال: إن بيني وبينه حجاب من نار أو من نور لو دنوت من أدناها لاحترقت.** (S.A.V), “Ey Cebrâîl! Rabbini görür müsün?” diye sordu. Cebrâîl, “Benimle Rabbim arasında

---

Kazvînî, et-Tedvin fi Ahbâri Kazvîn I/326, II/122; Tefsîr-i Kurtubî, III/360, XX/28; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ I/438 (1167)

¹⁹⁶¹ İbn. Hacer, Fethu'l- Bârî, IV/291, XI/319; Mübârekfûrî, Tuhfetül-Ahvezî, IV/332; Nevevî, Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim, XI/28

¹⁹⁶² Gümüşhânevî, Râmûz el-Ehâdis, I/204(6. hadîs)

nardan veya nurdan perdeler vardır. Daha yakına gidecek olsam (nar veya nur) beni yakardı” şeklinde bir rivâyet nakletmektedir.¹⁹⁶³ A‘meş’in Enes’den rivâyetleri bâbında rivâyete yer veren Zehebî, münker olduğuna işâret etmektedir.¹⁹⁶⁴

Taberânî hadîsi Enes’den rivâyet etmekte ve “Bu hadîsi A‘meş’den sâdece Ebû Müslim rivâyet etmiştir.” demektedir.¹⁹⁶⁵ Heysemî hadîs hakkında, “Taberânî Evsat’ta rivâyet etmiştir. İsnadda A‘meş’in kumandanı vardır ki, Ebû Dâvûd hadislerinin mevzu olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu Sikât’ta zikretmiş ve onun suçlandığını, töhmet altında bırakıldığını belirtmiştir.” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁹⁶⁶ Deylemî ve Münâvî de eserlerinde Enes (R.A)’den gelen bu rivâyete yer vermektedirler. Münâvî hadîs hakkında Heysemî’nin verdiği bilgilere işâret etmektedir.¹⁹⁶⁷

Netîce itibarıyla; hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ BİRİNCİ HADİS

إن الله لا ينظر إلي صوركم ولا إلي أعمالكم بل ينظر إلي قلوبكم ونياتكم

“ Allah şekillerinize ve amellerinize bakmaz. O sizin amellerinize ve niyetlerinize bakar.

Hadîsin Verilişi: “...Hak Teâlânın menzarı iki sarayda gönül olur ki, şâhın nazarı şâhide gelür. İki sarayda bile Hak Teâlânın nazarı kalbe olduğuna evvelâ bu hadîs-i şerîf delâlet eyler. Kale Aleyhisselâm...” Ankaravî hadîsi şöyle açıklamaktadır: “Pes Hak Teâla Hazretlerinin dünyada ve âhiretde nazargâhı gönüldür. Zîrâ padişahın nazarı mahbûbadır ve kendüyi müşâhede kılan kalbedir. Kalb-i selîm ise latîf ve sâfî olduğu i‘tibârla mahbûbdur. Ve basîretle Hazreti Hakkı gördüğü cihetden şâhid ve müşâhiddir. Pes kalb sâfî şâhidlik vasıflarıyla mevsûf olduğuyçün Hak Teâlânın nazarı ana olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/353)

Tahric: Müslim’in Sahîh’inde Ebû Hureyre’den gelen rivâyet şu şekildedir: إن الله لا ينظر إلي أجسادكم ولا إلي صوركم ولكن ينظر إلي قلوبكم وأشار بأصابعه إلي صدره. “ Allah cisimlerinize ve sûretlerinize bakmaz, kalplerinize bakar.” Hz. Peygamber bunu söylerken göğsüne işâret etti.” Müslim, son bölüm eksik olarak Ebû Hureyre’den gelen başka bir hadisi de rivâyet

¹⁹⁶³ Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, V/55.

¹⁹⁶⁴ Zehebî, Siyeru A‘lâmi’n- Nübelâ, VI/241.

¹⁹⁶⁵ Taberânî, Mu‘cemu’l- Evsat, VI/278 (6407)

¹⁹⁶⁶ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, I/79.

¹⁹⁶⁷ Deylemî, Firdevs, II/312 (3411); Münâvî, Feyzu’l- Kadir, IV/78.

etmektedir.¹⁹⁶⁸ Ebû Hureyre hadîsi İbn. Hibbân'ın Sahîh'inde de yer almaktadır.¹⁹⁶⁹ Hadis İbn Mâce'nin Sünen'inde de mevcuttur.¹⁹⁷⁰

Ahmed İbn. Hanbel ve İshâk İbn. Râhûye hadisi Ebû Hureyre'den; Taberânî ise Ebû Mâlik'ten rivâyet etmektedirler.¹⁹⁷¹ Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'inde de yer alan, Ebû Mâlik'ten gelen rivâyet şöyledir:

إن الله عز وجل لا ينظر إلي أجسامكم ولا إلي أحسابكم ولا إلي أموالكم ولكن ينظر إلي قلوبكم فمن كان له قلب صالح تحنن الله عليه وإنما أنتم بنوادم وأحبكم إلي أتقاكم. “Allah sizin cisimlerinize, şerefli bir soydan gelmenize ve mallarınıza bakmaz. Fakat sizin kalplerinize bakar. Kimin pişmanlık duyan doğru bir kalbi olursa Allah ona merhamet eder. Sizin Allah yanında en sevgiliniz O'ndan en çok sakınanınızdır.” Heysemî bu rivâyet hakkında şöyle demektedir: “Taberânî rivâyet etmiştir. Senede yer alan Yahyâ İbn. Abdi'l-Humeyd el-Hımmânî zayıftır.”¹⁹⁷²

Beyhakî hadîsi Şuabu'l- İman'da Ebû Hureyre'den gelen uzun bir hadîsin sonunda Beyhakî “Takvâ buradadır” diyerek göğsüne işâret etti, ilâvesiyle rivâyet etmektedir.¹⁹⁷³ İbn Mende, İbn. Ebî Âsım ve Ebû Nuaym da hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Ebû Nuaym ikinci hadîsi, “Sevrî'nin Ca'fer'den rivâyeti gariptir. Ben onu bilmiyorum” kaydıyla vermektedir.¹⁹⁷⁴ Münzirî, Hakîm Tirmizî ve Münâvî de eserlerinde Ebû Hureyre'den gelen hadîse yer vermektedirler.¹⁹⁷⁵

İbn Mûbarek Kitabü'z-Zühd'ünde hadîsi Yahyâ İbn. Ebî Kesîr'den, Hennâd Zühd'ünde Hasen'den nakletmiştir.¹⁹⁷⁶ İbn. Ebî Hâtım ise el- İlel'de hadîsi Ebû Hureyre'den mevkûf olarak nakletmektedir.¹⁹⁷⁷ İbn. Hacer'in Fethu'l-Bârî'sinde de yer alan rivâyeti, Aclûnî Keşfü'l -Hafâ'sında, “Müslim ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.” kaydıyla aktarmaktadır.¹⁹⁷⁸

Sonuç olarak eleştirilen tarikleri varsa da, hadîs sahîhtir.

¹⁹⁶⁸ Müslim, Sahîh, IV/1986 (2564), IV/1987 (2564) (Müslim, Birr, 32, 33)

¹⁹⁶⁹ İbn. Hibbân, Sahîh, II/119 (394)

¹⁹⁷⁰ İbn Mâce, Zühd, 9.

¹⁹⁷¹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/284 (7814); İshâk İbn. Râhûye, Müsned, I/369 (379); Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, II/448 (1678); Mu'cemu'l-Kebîr, III/297 (3456)

¹⁹⁷² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/231

¹⁹⁷³ Beyhakî, Şuabu'l- İman, VII/508 (11151)

¹⁹⁷⁴ İbn Mende, el-İmân, I/460 (326), I/461 (327); İbn. Ebî Âsım, Kitabü'z Zühd, I/46; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, IV/98, VII/124

¹⁹⁷⁵ Münzirî, et-Tergib ve't-Terhîb, I/26 (19) Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, IV/95; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/106, II/278

¹⁹⁷⁶ İbn Mûbarek, Kitabü'z-Zühd, I/540 (1544); Hennâd, Zühd, II/417 (816)

¹⁹⁷⁷ İbn. Ebî Hâtım, el- İlel, II/134 (1895)

¹⁹⁷⁸ İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, VII/214, X/483, XIII/373; Aclûnî, Keşfü'l -Hafâ, I/282 (738)

İKİ YÜZ İKİNCİ HADİS

إن الله أعطي موسى الكلام وأعطاني الرؤية وفضلني بالمقام المحمود والحوض المورد

“Allah Mûsa’ya kendisiyle konuşma şerefini, bana da kendisini görme şerefini bahşetti. Ve beni (diğer Nebîlerden) övülen bir makâmla ve kaynayıp çıkan bir havuzla üstün kıldı.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve üçüncü vech üzere ma’nâ emîr-i kazâ olan hâkim-i hakîkî olan kazâ sahibi ol Nebî Aleyhisselâmın şehîdi oldu. Şu i’tibârla ki, anın kazası ve hükmi ol şâhid-i adlin şehâdetine mevkûf oldu. Ve anın hükmi bunun vücûdiyle zuhûra geldi. Ve bunun mahbûbî ve meşhûdî oldu. Ve ol bunun habîbî ve şâhidi oldu. Ey irtizâ olunmuş ve bir güzîde olmuş çeşm. Tiz şâd ol ki, rü’yet hemân sana atâ olundu. Bu hakîkatı görmek ve bu rü’yete vâsıl olmak sana müyesser ve mahsûs olmuştur. Nitekim buyurmuşlardır:...” (Mesnevî Şerhi, VI/354)

Tahric: Ankaravî hadîsi İbn Asâkîr’in Câbir Radıyallâhu Anhumâ’dan rivâyet ettiğini nakletmektedir. Hadis Ankaravî metniyle Deylemî’nin Firdevs’inde, İbn. Abdilberr’in et-Temhîd’inde ve Münâvî’nin Feyzu’l Kadir’inde yer almaktadır.¹⁹⁷⁹

Buhârî’nin Sahîh’inde, İbn Ömerden gelen rivâyet şöyledir: *إن الناس يصيرون يوم القيامة جثا كل أمة تتبع نبيها يقولون يا فلان إشفع يا فلان إشفع حتى تنتهي الشفاعة إلي النبي صلى الله عليه وسلم فذلك يوم.* “Kıyâmet günü insanlar korku içinde varacakları yere ulaşırlar. Her millet Peygamberine mütabeat edip, “Şefaet et ey filan” “Şefaet et ey filan” derler. Bu böyle Nebî (S.A.V)’e kadar devâm eder. İşte bu, Allah’ın Peygamberine makâm-ı mahmûdu verdiği gündür.” 4442 nolu rivâyet ise Câbirden Ezan duasını okuyan kişiye Hz Peygamber’in şefaet edeceği hakkındadır.¹⁹⁸⁰ İbn Ömer’den gelen Sahîh-i Buhârînin ilk rivâyeti Nesâî’nin es-Sünenü’l-Kübra’ında da yer almakta,¹⁹⁸¹ İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Beyhakî ve Taberânî de Câbir’den ezan duasıyla ilgili hadîsi rivâyet etmektedirler.¹⁹⁸²

Hâkim Müstedrek’inde, Ka’b İbn. Mâlik’ten, Huzeyfe’den ve İbn. Mes’ûd’dan makâm-ı mahmud konusunda rivâyetler nakletmekte, Tirmizî Sünen’inde Ebû Saîd’dan, Dârimî ise İbn. Mes’ûd’dan mâkâm-ı mahmûd konusunda gelen bir hadîsi rivâyet

¹⁹⁷⁹ Deylemî, Firdevs, I/162 (600); İbn. Abdilberr, et-Temhîd, XX/258; Münâvî, Feyzu’l Kadir, II/213.

¹⁹⁸⁰ Buhârî, Sahîh, IV/1748 (4441), (4442)

¹⁹⁸¹ Nesâî, es-Sünenü’l-Kübra, VI/381 (11295)

¹⁹⁸² İbn Huzeyme, Sahîh, I/220 (420); İbn Hibbân, Sahîh, IV/586 (1688), (1689); Beyhakî, Sünen, I/410 (1790); Taberânî, Mu’cemu’l-Evsat, V/54 (4654); Mu’cemu’s- Sağır II/3 (670) Câbirden

etmektedir.¹⁹⁸³ Bu konudaki hadislere örnek olarak, Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ta naklettiği Ka'b İbn. Mâlik'in babasından gelen rivâyeti, Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde, İbn Mes'ûd'dan, Enes İbn Mâlik'ten ve Ka'b İbn. Mâlik'ten gelen rivâyetleri, Dâvûd ez-Zeâfirî'nin babasından yaptığı rivâyeti, Müsnedü'l-Haris'te Huzeyfe'den, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn'de Abdullah İbn Amr İbni'l-Âs'tan, Mu'cemu'l-Kebîr'de İbn Mes'ûddan, Şuabu'l-Îmân'da Ebû Hureyre'den ve Ali İbn Hüseyin'den gelen hadisleri sıralayabiliriz.¹⁹⁸⁴ Heysemî'nin Mecmeu'z- Zevâid'inde de bu konuda pek çok rivâyet yer almaktadır.¹⁹⁸⁵ Makâm-ı Mahmûd konusunda pek çok rivâyet mevcuttur. Ankarâvî'nin metniyle tesbit edebildiklerimiz ise, en başta naklettiğimiz ilk üç rivâyettir.

Sonuç olarak; hadîs zayıftır.

İKİ YÜZ ÜÇÜNCÜ HADİS

أصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد: ألا كل شيء ما خلا الله باطل. وكل نعيم لامحالة زائل

“Şairin söylediği en doğru söz Lebîd'in şu sözüdür: Dikkat ediniz! Allah'tan başka her şey batıldır. Şüphe yok ki her nimet bir gün gelip yok olacaktır.”

Hadîsin Verilişi: “...Senden gayrının yüzünü görmek gull-ı gelû (boğaza kelepçe) oldu. Allah'dan gayrı küllü şey bâtıldır. Nitekim Müslim ve Buhârî'nin ittifâkıyla Sahîhayn'de böyle rivâyet olunmuştur ki Kâle Aleyhisselâm ...” (Mesnevi Şerhi, VI/355)

Tahric: Ankaravî'nin de belirttiği gibi hadîsi Buhârî ve Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Sahîhaynda yer alan metin şu şekildedir: أصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد: ألا كل شيء ما خلا الله باطل وكاد أمية بن أبي الصلت أن يسلم “Şairin söylediği en doğru söz Lebîd'in, “Dikkat ediniz! Allah'tan başka ne varsa batıldır” sözüdür. Ümeyye İbn Ebi's- Salt neredeyse müslüman olayazdı” Rivâyetlerde şiirin ilk bölümü yer almaktadır.¹⁹⁸⁶

¹⁹⁸³ Hâkim, Müstedrek, II/395 (3383), (3384), II/396 (3385); Tirmizî, Sünen, V/308 (3148); Dârimî, Sünen, II/419 (2800)

¹⁹⁸⁴ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, VIII/336 (8797); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/398 (3787), II/478 (10203), III/244 (13587), III/456 (15821); Müsnedü'l-Haris (Zevâidü'l-Heysemî) II/1007 (1129); Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, I/76 (95); Mu'cemu'l-Kebîr, IX/356 (9761), X/80 (10017); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, I/281 (299), I/283 (303)

¹⁹⁸⁵ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VII/51, X/330, X/362, X/372, X/377.

¹⁹⁸⁶ Buhârî, Sahîh, III/1395 (3628), V/2276 (5795) (Buhârî, Menâkibu'l- Ensâr, Edeb,90, Rikâk, 29); Müslim, Sahîh IV/1768 (2256) Ebû Hureyre'den gelen beş rivâyet. (Müslim, Birr, 2-6)

Hadisi İbn Hibbân, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe, Ahmed İbn. Hanbel, Beyhakî, Humeydî ve İshak İbn. Râhûye de Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedirler.¹⁹⁸⁷ Tirmizî hadis hakkında hasen sahih değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁹⁸⁸

Deylemî Firdevs'te, Buharî et-Târîhu'l-Kebîr'de, Lübeyd İbn Rabîa el-Âmirî'nin biyografisinde, Ebû Nuaym Hılyetü'l-Evliyâ'da, Münâvî Feyzu'l- Kadîr'de, Hatîb el-Bağdâdî Târîhu Bağdâd'da, İbn Abdi'l -Berr el-İstîâb'da, Lebîd İbn Rebîa bahsinde, yine İbn Hacer el- Askalânî el-İsâbe'de, Lebîd İbn Rebîa bahsinde, Darekutnî İlel'de Ebû Hureyre'den gelen hadîse yer vermişlerdir.¹⁹⁸⁹

Hadis, Kurtubî ve İbn Kesîr'in Tefsîr'lerinde ve Aclûnî'nin Keşfül-Hafâ'sında da yer almaktadır.¹⁹⁹⁰ Rivâyetlerin hepsinde şiirin ilk bölümüne atıfta bulunulmuştur. Mesnevî Şerhi, VI/392'de de şiirin ilk bölümü yer almaktadır.

Hadis sahihtir.

İKİ YÜZ DÖRDÜNCÜ HADİS

إن الله تعالى خلق خلقه من ظلمة ثم رش عليهم نوره فمن أصابه من ذلك النور يومئذ اهتدى و من أخطأه ضل

“ Allah Teâlâ mahlûkatı karanlıklar içinde yarattı. Sonra onların üzerine kendi nurunu serpti. O gün kime bu nurdan isâbet ettiyse, o kişi hidâyete erişmiştir. Her kime de isâbet etmediyse o kişi dalâlet üzere kalmıştır.”

Hadîsin Verilişi: “...Mısrâ-ı evvel İbn Amr Radyallahu Anhümâ Hazretlerinden rivâyet olunan bu hadîs-i şerife işâretidir ki, buyurdular; Kâle'n-Nebiyyu Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, 6/360)

Tahric: Ankaravî hadîsin Abdullah İbn Amr'dan rivâyet olunduğuna işâret etmektedir. Bu bilgi doğrudur. Hadîsi İbn Hibbân, Tirmizî, Ahmed İbn. Hanbel ve Taberânî Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁹¹ Hâkim ise

¹⁹⁸⁷ İbn Hibbân, Sahîh, XIII/100 (5784); Tirmizî, Sünen, V/140 (2849) (Tirmizî, Edeb, 70); İbn Mâce, Sünen, II/1236 (3757) (İbn Mâce, Edeb, 41); İbn Ebî Şeybe, Musannef, V/272 (26015); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/248 (7377), II/391 (9072), II/393 (9099), II/444 (9735), II/458 (9907), II/470 (10076), II/480 (10235); Beyhakî, Sünen, X/216 (20753); Şuabu'l-İman, V/328 (6811); Humeydî, Müsned, II/454 (1053); İshak İbn. Râhûye, Müsned (1-3), I/362 (396) ve (370).

¹⁹⁸⁸ Tirmizî, a.g.e, V/140 (2849)

¹⁹⁸⁹ Deylemî, Firdevs, I/396 (1488); Buharî, et-Târîhu'l-Kebîr, VII/249 (1064); Ebû Nuaym, Hılyetü'l-Evliyâ, VII/201, VIII/217; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, I/524, I/529; Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, V/42 (2398), XII/493 (6965); İbn Abdi'l -Berr, el-İstîâb, III/1335 (2233); İbn Hacer el- Askalânî, el-İsâbe, V/675-679 (7547); Darekutnî, İlel, IX/317 (1791)

¹⁹⁹⁰ Kurtubî, Tefsîr, VIII/336, XIII/148; İbn Kesîr, Tefsîr, III/404; Aclûnî, Keşfül-Hafâ, I/146 (378)

¹⁹⁹¹ İbn Hibbân, Sahîh, XIV/43 (6169), XIV/44 (6170); Tirmizî, Sünen, V/26 (2642); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/176 (6644), II/197 (6854); Taberânî, Müsnedü'ş-Şamiyyin, I/304 (532)

hadîsin sahîh olduğunu, imamların onunla tedâvül ettiğini, tüm râvileriyle ihticâc ettiklerini, fakat onu eserlerine almadıklarını nakletmiş ve Rabîa İbn Yezîd'in hadîsi olduğunu, hadîsin bir illetini bulamadığını söylemiş, Zehebî de bunu tekrarlamıştır.¹⁹⁹² Hâkim aynı hadîsi Rebîa'dan da rivâyet etmektedir.¹⁹⁹³ Beyhakî hadîsin senedini, “Rabîa İbn Yezid ve Yahyâ İbn Ebî Amr eş-Şeybânî, Abdullah İbn Feyruz ed-Deylemî, o da Abdullah İbn Amr İbni'l-As'dan” diyerek nakletmektedir.¹⁹⁹⁴

Heysemî Mevâridü'z-Zam'ân ve Mecmeu'z-Zevâid'de, Hakîm Tirmizî Nevâdiru'l-Usûl'de, İbn Ebî Âsım es-Sünne'de, Ebû İsmail el-Heravî el-Erbaîn fî Delâilî't-Tevhîd'de, Deylemî Firdevs'te, Tayâlisî Müsned'de hadîsi Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etmektedirler. Heysemî Mecma'da Ahmed'in iki isnâdından birinin sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁹⁹⁵ Hadis, Münâvî'nin Feyzu'l-Kadir'inde, Ebû Bekr el-Bağdâdî'nin er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs'inde ve İbn. Hacer'in Fethu'l-Bârî'sinde de yer almaktadır.¹⁹⁹⁶ İbn Kesîr de Tefsîr'inde İmam Ahmed'in Müsned'inden nakilde bulunmaktadır.¹⁹⁹⁷

Sonuç olarak; hadîs İmam Tirmizî'ye göre hasen, Hâkim'e göre sahîhtir.

İKİ YÜZ BEŞİNCİ HADİS.

أَنَّهُ كَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا أُنْعِقَ الْغُرَابُ قَالَ: اللَّهُمَّ لَا طَيْرَ إِلَّا طَيْرِكَ وَلَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرِكَ وَلَا إِلَهَ إِلَّا خَيْرِكَ

Rasûlullâh (S.A.V) karga öttüğü zaman şöyle buyururlardı: “Ey Allah'ım! Uğursuzluk yoktur. Ancak hayır ve şerden senin nasib ettiğin vardır. Senin hayrından başka hayır da yoktur. Senden başka ilah da yoktur.”

Hadîsin Verilişi: “... Gurâbu'l-beyyin şol alaca kargaya derler ki, anın beyazı ve sevâdı ola. Kemâ Kâle'l-Cevherî ve hüvellezi fîhi sevâdün ve beyâzun. (Cevherînin dediği gibi o, siyahı ve beyazı bulunan kargadır.) Kâle Sâhibü'l Hayâtü'l-Hayevân Sümmiye gurâbul-beyyin. Liennehü bâne an Nûhin Aleyhisselâm lemme veccehehû yenzuru'l-mâe fezehebe ve lem yerci' Ve kezâlike teşe'emmü bih. (Hayâtü'l-Hayevân sâhibi de şöyle demektedir; “Ona gurâbu'l beyyin ismi verilmiştir. Çünkü o, Nuh Aleyhisselâm suya bakmak için kendisini gönderdiğinde Nuh (a.s.)' den uzaklaşıp gitti ve geri dönmedi. Böylelikle de

¹⁹⁹² Hâkim, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn I/84 (83)

¹⁹⁹³ Hâkim, a.g.e, III/275 (5077)

¹⁹⁹⁴ Beyhakî, Sünen, IX/4 (17488)

¹⁹⁹⁵ Heysemî, Mevâridü'z-Zam'ân I/149 (1812); Mecmeu'z-Zevâid, VII/193 (6644); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl IV/113, IV/198, IV/199; İbn Ebî Âsım, es-Sünne, I/107 (241), (242),(243), I/113 (253); Ebû İsmail el-Heravî, el-Erbaîn fî Delâilî't-Tevhîd, I/89 (37); Deylemî, Firdevs, I/170 (43); Tayâlisî, Müsned, I/302 (2291)

¹⁹⁹⁶ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, II/230; Ebû Bekr el-Bağdâdî, er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs, I/136; İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, XI/491 (6222)

uğursuzluk sebebi sayıldı.) Ve bu ğurâbu'l beyyinin şumluğu bundan dahî ma'lûm olur ki, İmam Ahmed Hazretleri ve Zührî İbn. Abbâs Radiyallâhu Anh Hazretlerinden bu hadîsi rivâyet buyururlar: ... أنه كان عليه السلام إذا أنفق الغراب قال... (Mesnevî Şerhi, VI/361)

Tahric: Ankaravî hadîsi İmam Ahmed'in ve Zührî'nin İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğini söylemektedir. Bizim tesbitimize göre hadîsi Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde Abdullah İbn. Amr'dan rivâyet etmektedir.¹⁹⁹⁸ Amr İbnü'l Âs'tan gelen bu rivâyet için Heysemî, “Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Senedde yer alan İbn. Lehîa'nın hadîsi hasendir. İbn Lehîa zayıftır. Diğer ricâli ise sahîhtir” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Heysemî, Büreyde'den gelen rivâyet için ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan el-Hasen İbn. Ebî Ca'fer metrûktur. Bazıları da, “Sadûktur, münkeru'l-hadîstir” demişlerdir.”¹⁹⁹⁹

İbn Ebî Şeybe hadîsi Musannef'inde, Abdullah İbn Amr'ın Ka'b'ın sorusuna verdiği karşılık olarak ve Kargalar öttüğünde İbn Abbas'ın sözü olarak rivâyet etmektedir.²⁰⁰⁰ Beyhakî Şuabu'l-İmân'da, Ebû Nuaym Hilyetü'l-Evliyâ'da hadîsi Abdullah İbn Amr İbni'l-As'ın Ka'b'a cevabı şeklinde rivâyet etmektedirler.²⁰⁰¹ İbn Ebî Âsım ise Kitabü'z-Zühd'de hadîsi İbn Abbastan rivâyet etmiştir.²⁰⁰² Hadis Hâris'in Müsned'inde, İbn Hayyân el-Isbehânî'nin el-Azame'sinde, İbn. Hacer'in Fethu'l-Bârî'sinde, İbn. Abdî'l-Berr'in et-Temhîd'inde, Münâvî'nin Feyzu'l-Kadir'inde, İbn Kesîr'in Tefsîr'inde, Mübârekfûrî'nin Tuhfetü'l Ahvezî'sinde de yer almaktadır.²⁰⁰³ Kurtubî'nin de Tefsîr'inde yer verdiği rivâyete Aclûnî eserinde işâret etmekte, hadîsi Ahmed'in İbn Lehîa hadîsi olarak İbn Ömer'den merfû şekilde rivâyet ettiğini söylemekte, Taberânî ve Bezzâr'ın da bu hadîsi ufak lafız farklılıklarıyla rivâyet ettiklerini belirterek bunlara yer vermektedir.²⁰⁰⁴

قيل: يا رسول الله ما الطيرة؟ قال: لا طائر ثلاث. وقال: خير الفال الكلمة الطيبة. “Rasûlullah'a uğurlu veya uğursuz sayılan şey soruldu. Hz. Peygamber üç defa “Uğursuzluk yoktur.” dedikten sonra uğurun hayırlısı, kelime-i tayibedir.” buyurdu.” şeklinde gelen rivâyeti ise Ahmed İbn. Hanbel Müsned'inde, Ebû Hureyre'den, Haris Müsned'inde Hz. Ali'den rivâyet

¹⁹⁹⁷ İbn Kesîr, Tefsîr, II/173, III/292, III/549.

¹⁹⁹⁸ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/220 (7045)

¹⁹⁹⁹ Heysemî Mecmeu'z Zevâid, V/105.

²⁰⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, Musannef, V/312 (26411), VI/70 (29543), VI/110 (29872)

²⁰⁰¹ Beyhakî, Şuabu'l-İmân II/65 (1180); Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, VI/21.

²⁰⁰² İbn Ebî Âsım, Kitabü'z-Zühd I/238

²⁰⁰³ Müsnedü'l- Hâris (Zevâid-i Heysemî), II/601 (564); İbn Hayyân el-Isbehânî, el-Azame, IV/1231; İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, IV/38; İbn. Abdî'l-Berr, Temhîd, XXIV/201; Münâvî, Feyzu'l-Kadir, VI/136; İbn Kesîr, Tefsîr, II/496; Mübârekfûrî, Tuhfetü'l Ahvezî, V/197.

²⁰⁰⁴ Kurtubî, Tefsîr, VII/266, XVI/181, X/229; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/216 (560).

etmektedir.²⁰⁰⁵ Heysemî, Ebû Hureyre'den gelen rivâyeti Bezzâr'ın rivâyet ettiğini, senedde yer alan Amr İbn. Ebî Seleme'yi İbn Hıbbân ve başkalarının sika kabul ettiğini, Şu'be ve başkalarınınsa zayıf dediklerini, kalan ricâlinin ise güvenilir kişiler olduğunu belirtmektedir.²⁰⁰⁶ Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sında da yer almaktadır.²⁰⁰⁷

Sonuç olarak; hadis zayıftır.

İKİ YÜZ ALTINCI HADİS

إياك وجليس السوء فإنك تعرف به.

“Kötülerle beraber olmaktan sakın. Şüphesiz ki sen, o kötü sayesinde, kötü olarak tanınırsın.”

Hadîsin Verilişi:”... Ya'nî ey mihler ve ey benim halime nâzır olan bihler!

Nâ cins olan yârdan feryâd u fiğân ve bed tab‘ olan habâset-i kirdâr (iş, güç, fiil, hareket)dan nâle ve figân. Zinhar be zinhar, celfs-i sû'dan ve halîl-i mudilden hazer eyleyin. Ve hemnişin nikû ve celfs-i salah hû bir kimse isteyin. Ve illa sonra “Ya ğurabu'l-beyyin Ya leyte beyni ve beyneke bu'de'l meşrikayn” deyû beyhûde yere temenni idersiz. Ve ياويلتي ليتني لم أتخذ فلانا خليلا لقد أضلني عن الذكر بعد إذ جاءني وكان الشيطان للإنسان خذولا çok tahassürler ve gamler yersiz. Anıniçün Hz. Nebî Aleyhisselâm ...إياك وجليس السوء... deyû tahzîr eylemişlerdir...” (Mesnevî şerhi VI/361)

Tahric: Tesbit edilememiştir. Ancak bu rivâyet daha önce geçen “ مثل الجليس السوء كنافخ ” “Kötü insanların meclisi, demirci ocağı gibidir. Ya elbiseni yakar, ya da duman ve kokusu sana ulaşır.” hadîsinin manasına çok uygundur.²⁰⁰⁸

İKİ YÜZ YEDİNCİ HADİS

الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها أئتلف.

“Ruhlar bölük bölük ordular gibidirler. Onlardan (ruhlar âleminde ve huy benzerliği yönünden) birbirleriyle tanışanlar (uyuşanlar) birbirlerine yakınlık duyarlar.”

²⁰⁰⁵ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/387 (9009); Haris, Müsned (Zevâid-i Heysemî) II/601 (564)

²⁰⁰⁶ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, V/105.

²⁰⁰⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ I/2160 (560)

²⁰⁰⁸ Bkz. Mesnevî Şerhi, VI/62 (34. Hadis)

Hadîsin Verilişi: "... Pes sûretâ biri birlerine mütehâlif olan ve ma'nâda teâruf ve ittihâd kılan kimseleri buna göre kıyâs eyle. Görürsün bir kimsenin şekli u sûreti bir âhar kimseye benzemez. Ammâ birbirleriyle mukârin olmuşlar ve sohbet kılmışlar. Bilürsün ki, ...الأرواح جنود... hadîsinin mûcibince ol ikisinin ruhunun meyânında cinsiyyet vardır ki, ol cinsiyyet illet-i îtilâf ve sebab-i inzimâm olmuştur..." (Mesnevî Şerhi, VI/363)

Tahric: Buhârî hadîsi Hz. Âişe'den, Müslim ve İbn Hibbân ise Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedirler.²⁰⁰⁹ Hakîm ise Müstedrek'de Selmân el-Fârisî'den rivâyet ettiği hadîs hakkında, "İsnadı sahîhtir, fakat tahric etmemişlerdir." demekte, Zehebî ise Telhîs'te senedde yer alan Abdüla'lâ'yı Ebû Dâvûd'un terk ettiğini söylemektedir.²⁰¹⁰

Hadîsi Ebû Dâvûd ve Ahmed İbn Hanbel Ebû Hureyre'den,²⁰¹¹ Bezzâr, Taberânî Deylemî ve Ebû Nuaym, Selmân'dan,²⁰¹² Ebû Ya'lâ Mu'cem'inde, İbn Ömer'den, Müsned'inde Hz. Âişe'den,²⁰¹³ Kuzâî ve Beyhakî yine Âişe'den,²⁰¹⁴ Taberânî, Beyhakî Deylemî ve Ebû Nuaym Abdullah İbn Mes 'ûd (R.A.)'dan²⁰¹⁵ rivâyet etmişlerdir. Buhârî Edebü'l Müfred'inde, Âişe'den gelen iki hadîse ve Ebû Hureyre'den gelen bir hadîse yer vermektedir.²⁰¹⁶ Ebû Nuaym Hilyetü'l-Evliyâ'da Hz. Ali'den gelen bir hadis nakletmekte ve bu rivâyetin sonunda "Gariptir. A'meş hadîslerindedir. Bu isnâdın dışında bir isnâdla yazmadık" demektir.²⁰¹⁷ Ebû't-Tufeyl'den gelen rivâyet için ise Ebû Nuaym, "Habîb ve Süfyândan nakledilen garip bir rivâyettir. Bu vechin dışında yazmadık" değerlendirmesini yapmaktadır.²⁰¹⁸

Heysemî Mecmeu'z-Zevâid'de hadîsi Selmân'ın kendi sözü olarak²⁰¹⁹ ve Abdullah İbn. Mes'ûd'dan gelen bir hadis olarak nakletmektedir. Heysemî, Abdullah İbn. Mes'ûd'dan gelen hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini, zikredenlerin (rivâyet zincirinde yer alanların) güvenilir olduğunu belirtmektedir.²⁰²⁰ Heysemî eserinin başka yerlerinde de Selman'dan

²⁰⁰⁹ Buhârî, Sahîh, III/1213 (3158) (Buhârî, Enbiyâ, 2); Müslim, Sahîh, IV/2031 (2638) (Müslim, Birr, 159, 160); İbn Hibbân, Sahîh, XIV/42 (6168)

²⁰¹⁰ Hakîm, Müstedrek, IV/466 (8296)

²⁰¹¹ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/260 (4834) (Ebû Dâvûd, Edeb, 16); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/295 (7922), II/527 (10836), II/539 (10969)

²⁰¹² Bezzâr, Müsned, (4-9) VII/116 (2671); Taberânî Mu'cemu'l-Evsat, II/161 (1577); Mu'cemu'l Kebîr, VI/263 (6169), VI/264 (6172) Deylemî, Firdevs, I/123 (423); Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, I/198

²⁰¹³ Ebû Ya'lâ, Mu'cem, I/130 (137); Müsned, VII/344 (4381)

²⁰¹⁴ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/185 (274); Beyhakî Şuabu'l, İmân, VI/496 (9037)

²⁰¹⁵ Taberânî, Mu'cemu'l Kebîr, IX/185 (8912), X/230 (10557); Beyhakî Şuabu'l, İmân, VI/497 (9038), VII/55 (9440); Deylemî, Firdevs, I/123 (423); Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ VII/203.

²⁰¹⁶ Buhârî, Edebü'l Müfred, I/309 (900), I/310 (901)

²⁰¹⁷ Ebû Nuaym, a.g.e, IV/110

²⁰¹⁸ Ebû Nuaym, a.g.e, V/67.

²⁰¹⁹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, II/314.

²⁰²⁰ Heysemî, a.g.e, VIII/87.

gelen rivâyetlere yer vermekte, Taberânî'den nakledilen bu iki rivâyet için eleştirilerde bulunmaktadır.²⁰²¹ Selman'dan gelen rivâyetleri eleştirdiği aynı sayfada Heysemî, Abdullah İbn Mes'ûd ve Hz. Âişe'den gelen rivâyetleri de nakletmekte ve her iki rivâyet için yine "Taberânî rivâyet etmiştir. Ricâli güvenilir kişilerdir." demektedir.²⁰²² Hadis, Hakîm Tirmizî'nin Nevâdiru'l-Usûl'ünde ve Münâvî'nin Feyzu'l-Kadir'inde de yer almaktadır.²⁰²³ Hatîb el-Bağdâdî Târîhu Bağdâd'da, Muhammed İbnü'l Velîd maddesinde ve Ahmed İbnü'l Kâsım maddesinde Ebû Hureyre'den, el-Hâris İbn Umeyre maddesinde ise Selmân'dan gelen rivâyetlere yer vermektedir.²⁰²⁴

Darekutnî İlel'de, Ebû't Tufeyl'in Hz. Ali'den rivâyetine yer vermekte ve bu rivâyetin aslında mevkûf olduğuna dikkat çekmektedir.²⁰²⁵ İbn. Adiyyy el-Kâmil'de, Bîşr İbn İbrâhîm maddesinde hadîsi nakletmekte ve râvî hakkında, "Sika râvîlerden münker hadîsler nakleden biri..." değerlendirmesini yapmakta, İbn Ömer'den gelen nakil için "bu hadîs gayr-ı mahfûzdur. Metni ve isnâdı münkerdir" değerlendirmeleri yapılmaktadır.²⁰²⁶ İbn Adiyyy, Muhammed İbn Ahmed İbn Âsâ ve Yahyâ İbn Eyyûb el-Mısırî maddelerinde ise, Hz. Âişe'den gelen rivâyetleri eleştirmektedir.²⁰²⁷ Ukaylî Zuafâ'da, Ezher İbn Abdillâh Horasânî maddesinde Hz. Ali'den,²⁰²⁸ İbn Hibbân da Mecrûhîn'inde, Ali İbn. Saîd İbn Şehriyâr maddesinde Ebû Hureyre'den gelen rivâyetleri eleştirmişlerdir.²⁰²⁹ İbn Hibbân es-Sikât'ında, İkrime İbn İbrâhîm el-Adenî maddesinde hadîse yer vermekte,²⁰³⁰ İbn Hacer Lisânü'l-Mîzân'da Ezher İbn Abdillâh el-Horasânî maddesinde Hz. Ali'den merfu ve mevkûf olarak nakledilen rivâyeti eleştirmekte, Zehebî'nin bu hadîse münker dediğine işâret etmektedir.²⁰³¹ Bîşr İbn İbrâhîm el-Ensârî el-Basrî Ebû Amr maddesinde ise İbn Ömer'den nakledilen hadîse yer veren İbn Hacer, "Ukaylî, bu şahsın Evzâî'den uydurma hadîs rivâyet ettiğini, İbn. Adiyyy hadîs uydurduğunu... belirtmektedir." değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁰³²

Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sında da rivâyet hakkında geniş bilgi mevcuttur.²⁰³³

²⁰²¹ Heysemî, a.g.e, VIII/88, X/273

²⁰²² Heysemî, a.g.e, X/273

²⁰²³ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, IV/175; Münâvî, Feyzu'l-Kadir, I/553, III/174.

²⁰²⁴ Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, III/329 (1435), IV/351 (2194), VIII/205 (4324)

²⁰²⁵ Darekutnî, İlel, IV/188 (499)

²⁰²⁶ İbn. Adiyyy, el-Kâmil, II/14 (250), VI/180.

²⁰²⁷ İbn. Adiyyy, a.g.e, VI/297 (1786), VII/215 (2113).

²⁰²⁸ Ukaylî, Zuafâ, I/135 (166)

²⁰²⁹ İbn Hibbân, Mecrûhîn, II/116 (698)

²⁰³⁰ İbn Hibbân es-Sikât, VIII/527 (14838)

²⁰³¹ İbn Hacer, Lisânü'l-Mîzân, I/339 (1048)

²⁰³² İbn Hacer, a.g.e, II/20 (66)

²⁰³³ Aclûnî Keşfü'l-Hafâ, I/121 (315)

Netîce itibarıyla; hadîsin pek çok tarîki bulunduğu, zayıf tarikleri olmasına karşılık sahîh bir hadîs olduğu ortadadır.

İKİ YÜZ SEKİZİNCİ HADİS

Verilişi: "... Nitekim kelble Ashab-ı Kehf'in sûretlerinin biri birine aslâ cins olması ve teşabüh kılması yokdur. Kelb anlara ve anlar kelbe min haysü's-sûrah cins ve müteşâbih değıllerdir. Amma min haysü'l-bâtın kelbin anlar ile cinsiyyeti ve müşâbeheti vardır. Anniçün kelbin kalbi anlara meyl ve mahabbet kıldı ve tâbi' oldu. Hatta anlar ol kelbi döğdüler ve nice kere kovdular. Ol cinsiyyet vâsıtasıyla anlardan müfârakat itmeğe mecâl olmayub bi't- tab' anlara mâyil ve tâbi' oldu. Ve Allah izniyle lisâna geldi ve "Beni niçün hidmetinizden tard ve men' eylersiz. Ben Allah'ın sâlik bendelerini severim. İsterim ki anlara hizmet kılan ve anların sohbet-i pür bereketlerinden nice nef' ve fâide bulam" deyü tekellüm kıldı. Beyt **سك أصحاب كهف روزي جند . بي نيكان كرفت ومردم شد** kelâmının hasebince ma'nâda mürdüm oldu ve insan sûretinde haşr olmak ve cennet-i a'lâya insan şeklinde dühûl kılmak husûsunda hem hadîs-i şerif vârid oldu..." (Mesnevî Şerhi VI/363)

Tahric: Bu şekilde naledilen bir hadis bulamadık. Ancak Deylemî'nin Firdevs'te naklettiği **لو تعلمون قدر رحمة الله لا تكلتم عليها وما علمتم إلا قليلا ولو تعلمون قدر غضب الله لظننتم إلا تنجوا** "Allahın rahmetinin genişliğini bilseydiniz O'na güvenirdiniz. Bu konuda az bir şey biliyorsunuz. Allahın gazabının ne kadar olduğunu bilseydiniz asla ondan kutulamayacağınızı zannederdiniz." şeklindeki rivâyete yer veren Münâvî,²⁰³⁴ hadîsi açıklarken, "Bilakis Allah Ashab-ı Kehf'e uyan köpeğe nasıld a ikramda bulundu ve onu kitabında defalarca zikretti. Sonra da Ashab-ı Kehf ile birlikte cennete koydu. Bu Allahı bilen ve birleyen bir toplulukla beraber, günlerce hiçbir ibâdet yapmadan yürüdüğü halde köpeğe gösterdiği lütfu iken, acaba mü'min olan, dinine hizmet eden, O'nu birleyen ve yetmiş yıl O'na ibâdet eden mü'min kuluna göstereceği lütfu ve merhameti nasıl olur?" diyerek, Ankaravî'nin verdiği bilgilere benzer bilgiler veriyor. Bu da müellifimiz Ankaravî'nin bu bilgileri Münâvî'den veya onun gibi düşünen âlimlerden naklettiğini ortaya koymaktadır. Yukarıda zikredilen hadis için ise Münâvî, "Bezzâr Müsnedinde Ebû Saîd el- Hudrî'den rivâyet etmiştir. Heysemî isnâdının hasen olduğunu söylemektedir"²⁰³⁵ değerlendirmesini yapmaktadır.²⁰³⁶

Sonuç olarak; rivâyet tesbit edilememiştir.

İKİ YÜZ DOKUZUNCU HADİS

²⁰³⁴ Deylemî, Firdevs, III/354 (5068. hadis)

²⁰³⁵ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, X/213.

²⁰³⁶ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, V/315.

إياكم وخضراء الدمن

“Süprüntülükte, çöplükte biten çiçekten (kötü nesepten gelmiş güzel kızıdan) sakının.”

Hadîsin Verilişi: Mesnevî beytinin açıklaması: “Çeşm (göz) huzarây-ı dimene (çöplüğün yeşilliğine) garre (mağrur) oldu. Akl dir: Anı bizim mahkimize ur. Dimen kesr-i dâlle dimnenin cem'idir. Dimne mezbeleye dirler. Huzarây-ı dimen mezbelelerde ve sergin(gübre)lerde biten sebzeyle dirler. Kaçan bu zâhir gözü, bir mezbelede yeşil bir ot bitmiş görse, anı pesend (kabul, makbul) eyler. Ve “Bu ne latîf sebzedir” deyû söyler. Akl ona dir ki, “Yok, senin gördüğün gibi değildir. Sen anı sâir sebzelerden fark ve temyîz etmek ister isen bizim mahkimize ur. Tâ anı gayrı sebzelerden fark itmeğe kâdir olasin. Evvelâ bu mezbelede gördüğün huzarânın menbet ve mahalli necis ve nâpâkdir. Pes pâk olan yerde biten sebzelerle bunun ne münasebeti olur. Ve huzarây-ı dimen şol hüsni olan avrete dirler ki, sûretâ bigâyet güzel ola. Velâkin tabîatı habîse ve zâtı kabîha ola. Nitekim **إياكم وخضراء الدمن** hadîsiyle bu gûne sûreten hüsnâ ve sûreten bed olan avretten hazer eylemeğe işâret kılmişlardır...” (Mesnevî Şerhi, VI/364)

Tahric: Hadîsi Kuzâî ve Deylemî Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir. Kuzâî'nin Müsnedü'ş-Şihâb'ında yer alan hadis, **إياكم وخضراء الدمن فقیل یا رسول الله وما خضراء** . “Çöplükte biten yeşillikten sakının.” “Çöplükte biten çiçek nedir ey Allahın Rasûlü?” diye sordular. “Kötü soydan gelen güzel kadın” buyurdu.” şeklindedir.²⁰³⁷ er-Râmehürmüzi'nin, (ö.576) Emsâlü'l-Hadîs'de, Ebû Saîd el-Hudrî'den naklettiği rivâyet,²⁰³⁸ İbn Ebî Hâtim'in el-Cerh ve't-Ta'dîl'inde, Süleyman İbn Muhammed et-Teymî'den, Abdülmelik İbn Muhammed el-Ensârî'nin rivâyeti olarak yer almaktadır. İbn Ebî Hâtim, hadîsin sonunda İbn Ebî Fûdeyk'in rivâyet ettiğini belirtmektedir.²⁰³⁹ İbn Ebî Hâtim rivâyeti Abdülmelik İbn Muhammed el-Ensârî'nin Hz. Peygamberden rivâyeti olarak da nakletmiş ve burada da “Hadîsi İbn Ebî Fûdeyk, Süleyman İbn Muhammed et-Teymî'den rivâyet etmiştir.” notunu düşmüştür.²⁰⁴⁰

İbnü'l-Cevzî'nin Sıfâtü's-Safve'sinde de yer alan rivâyet hakkında Aclûnî şöyle demektedir: “Dârekutnî Efrâd'da, Ramehürmüzi ve Askerî, Emsâl'de, İbn. Adıyy, Kâmil'de Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb'da, Hatîb İzâhu'l-Mülebbes'te (إيضاح الملبس) ve Deylemî Vâkıdî'nin

²⁰³⁷ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II/96 (957); Deylemî, Firdevs, I/382 (1537)

²⁰³⁸ Ebû'l-Hasen İbn Abdîrahmân İbn Hallâd er-Râmehürmüzi, (ö.576), Emsâlü'l-Hadîs, I/121 (84)

²⁰³⁹ Abdurrahman İbn Ebî Hâtim Muhammed İbn İdris Ebû Muhammed er-Râzî et-Temîmî (ö. 227), el-Cerh ve't-Ta'dîl, IV/139 (608)

²⁰⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, a.g.e, V/369 (1729)

hadîsi olarak Ebû Saîd'den merfu bir şekilde rivâyet etmişlerdir. Fakat şöyle bir ziyâde mevcuttur. “*فيل وماذا يا رسول الله؟ قال: المرأة الحسنة في المنبت السوء.*” İbn. Adıyy, Vâkıdî'nin bu hadîsle teferrüd ettiğini söyler. Bu hadîsi Ebû Ubeyd Garîb'de zikretmiştir” Dârekutnî'nin hadîs hakkındaki açıklamalarına yer veren Aclûnî, Sehâvî'nin bu hadîsi zikrettiğini belirtmekte, Kari'nin ise “İster merfu, ister mefkûf olsun uydurma değildir” dediğini söyleyerek, İbn Ömer'den gelen mevkûf bir rivâyete yer verdiğine işâret etmektedir...²⁰⁴¹

Netîce itibarıyla; hadîsin mevzu olmadığı açıktır. Ancak yukarıda aktardığımız değerlendirmeler, hadîsin zayıf olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

İKİ YÜZ ONUNCU HADİS

السخاء وحسن الخلق غصنان من شجرة الجنة.

“Cömertlik ve güzel ahlâk, cennet ağaçlarından (dünyaya sarkan) iki daldır.”

Hadîsin Verilişi: Nebî Aleyhissalâtu Vesselam Hazretleri, “Cûd ve mahmide (övgüye lâyık hareket) dünyaya gelmiş şah-ı cennet bil”, buyurmadı mı? Ya'nî Hazreti Nebî Aleyhisselâm “Sehâ ve haslet-i hamîde cennet şahlarından anı iki şah bil ki, bu dünyaya gelmiş ve mütedelliyye olmuştur.” buyurdu. Kemâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/366)

Tahric: Hadîsi bu lafızlarla tesbit edemedim. Bu rivâyeti destekleyen şöyle bir rivâyet mevcuttur: *إن الله استخلص هذا الدين لنفسه فلا يصلح لدينكم إلا السخاء وحسن الخلق ألا فزينا دينكم بهما.* “Allah bu dini kendisi için seçti. Dininiz cömertlik ve güzel ahlakla güzelleşir. Dikkat ediniz, dininizi bu ikisiyle süsleyiniz.” Bu hadis Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında ve Mu'cemu'l-Kebîr'inde, Kuzâî'nin Müşnedü'ş-Şihâb'ında ve Beyhakî'nin Şuabu'l-İmân'ında İmrân İbn. Husayn'dan ve Câbir'den gelen rivâyetler şeklinde yer almaktadır.²⁰⁴²

İmrân İbn. Husayn'dan gelen rivâyet için Heysemî, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senede yer alan Amr İbnü'l-Husayn el-Ukaylî metrûktur” demekte,²⁰⁴³ Ufak lafız değişiklikleriyle Câbir'den gelen rivâyet içinse, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senede yer alan İbrâhîm İbn Ebî Bekr İbni'l Münkedir zayıftır. Mikdâm İbn Davûd da böyledir.”

²⁰⁴¹ İbnü'l-Cevzî, Sıfâtü's-Safve, I/203; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/319-320 (854)

²⁰⁴² Taberânî Mu'cemu'l-Evsat, VIII/165 (8286), VIII/375 (8920); Mu'cemu'l-Kebîr, XVIII/159 (347); Kuzâî, Müşnedü'ş-Şihâb, II/329 (1461); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, VII/432 (10864), (10865)

²⁰⁴³ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, III/127, VIII/20.

değerlendirmesini yapmaktadır.²⁰⁴⁴ Rivâyet, İbn Ebî Hâtîm'in İlel'inde ve İbn. Adıyy'ın Kâmil'inde de yer almaktadır.²⁰⁴⁵

Sonuç olarak; Ankaravî'nin naklettiği hadis tesbit edilememiştir. Manayı kuvvetlendiren zikrettiğimiz hadis için yapılacak en iyimser yorum ise, hadîsin zayıf olduğudur.

İKİ YÜZ ON BİRİNCİ HADİS

السَّخَاءُ شَجَرَةٌ مِنْ أَشْجَارِ الْجَنَّةِ أَغْصَانُهَا مُتَدَلِّياتٌ فِي الدُّنْيَا فَمَنْ أَخَذَ بَعْضُهَا مِنْهَا قَادَهُ ذَلِكَ الْغَصْنَ إِلَى الْجَنَّةِ وَالْبَجَلُ شَجَرَةٌ مِنَ النَّارِ أَغْصَانُهَا مُتَدَلِّياتٌ فِي الدُّنْيَا فَمَنْ أَخَذَ بَعْضًا مِنْ أَغْصَانِهَا قَادَهُ ذَلِكَ الْغَصْنَ إِلَى النَّارِ.

“Cömertlik, cennet ağaçlarından dalları dünyaya uzanan bir ağaçtır. Kim o dallardan birine tutunursa, o ağaç onu cennete götürür. Cimrilik de dalları dünyaya uzanan cehennem ağaçlarından bir ağaçtır. Kim o dallardan birine tutunursa, o dal onu cehenneme kadar götürür.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve Kâle Aleyhisselâm eyzan...” (Mesnevî Şerhi, VI/366)

Tahric: Ankaravî, hadîsi Ali, Ebû Hureyre, Câbir, Ebû Saîd ve Enes'in rivâyet ettiğini, aynı zamanda Câmiu's- Sağîr'de de yer aldığını belirtmektedir.

Hadis Hatîb el-Bağdâdî'nin Târîhu Bağdâd'ında Câbir (R.A)'den ufak lafız değişiklikleriyle gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.²⁰⁴⁶ Beyhakî ise Şuabu'l-Îmân'da rivâyeti, “Ca'fer İbn Muhammed, babası ve dedesi kanalıyla Hz. Peygamberden rivâyet etmiştir.” diyerek vermektedir.²⁰⁴⁷ Deylemî Firdevs'te, Hz. Ali'den السَّخَاءُ شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ حَسَنَةٌ الْمَنْظَرِ وَالْمَخْتَبَرِ وَلَنْ يَلْجَأَ النَّارَ إِلَّا بِخَيْلٍ. “Cömertlik cennette seyrine doyum olmayan mahsûlü bol bir ağaçtır. Cömert mutlaka Cennete girer. Cimrilik ise Cehennemde seyri ve mahsûlü kötü olan bir ağaçtır. Cimri mutlaka Cehenneme girer.” lafzıyla, Muaviye İbn Ebî Süfyân'dan ise, السَّخَاءُ شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ “Cömertlik Cennette bir ağaçtır. Osman İbn Affân onun dallarından bir daldır. Cimrilik Cehennemde bir ağaçtır. Ebû Cehl İbn Hişâm onun dallarından bir daldır.” şeklinde iki rivâyet nakletmektedir.

²⁰⁴⁴ Heysemî, a.g.e, VIII/20

²⁰⁴⁵ İbn Ebî Hâtîm, İlel, II/343 (2554); İbn. Adıyy, Kâmil, IV/190 (1003) Abdullah İbn İbrâhîm maddesi.

²⁰⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IV/136 (1816)

²⁰⁴⁷ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/435 (10875)

Ebû Nuaym ise Câbir'den naklettiği hadiste, Abdülaziz'in teferrüd ettiğini, ondan rivâyet eden Âsım'ın da rivâyetinde tek kaldığını (teferrüd ettiğini) belirtmektedir.²⁰⁴⁸

Münavî Feyzu'l-Kadir'de yer verdiği hadîsin sonunda, Dârekutnî'nin Efrâd'da ve Beyhakî'nin Şuab'da Hz. Ali'den rivâyet ettiklerini, İbn. Adıyy ve Beyhakî'nin Ebû Hureyre'den nakilleri için İbnü'l-Cevzî'nin "Sahîh değildir. Senedde yer alan Davûd zayıftır" dediğini belirtmektedir. Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde gelen rivâyetin senedini vermekte, Câbir'den gelen bu rivâyet için, İbnü'l Cevzî'nin, "Mezûdur. Senedde yer alan Âsım zayıftır, şeyhi kezzâbdır" dediğini, Ebû Nuaym'ın ise bû hadîs hakkında "Abdülaziz İbn Hâlid, ondan da Âsım İbn Abdillah teferrüd etmiştir." dediğini belirtmektedir. Hatîb'in Ebû Saîd el-Hudrî'den, İbn Asakir'in Enes'ten ve Deylemî'nin Firdevs'te Ebû Muâviye'den yaptığı rivâyetlere yer vermekte ve İbnü'l Cevzî'nin Mevzûât'ında bu rivâyete yer verdiğine dikkat çekmektedir.²⁰⁴⁹

İbn. Adıyy Kâmil'de, Ebû Hureyre rivâyetinin râvîlerinden İbrâhîm İbn. İsmâil İbn. Ebî Habîbe hakkında olumlu ve olumsuz değerlendirmeler nakletmiştir.²⁰⁵⁰ Zehebî Mîzânü'l-İtidal'de, el-Huseyn İbn Ulvân el-Kelbî(علوان الكلبي) maddesinde rivâyeti nakletmekte ve bu şahıs hakkında Yahyâ'nın "kezzâb", Ali'nin "cidden zayıf", Ebû Hâtim, Nesâî ve Darekutnî'nin "metrûkul hadîs", İbn Hibbân'ın, "Hadîs uyduruyor, hadîs yazmak helâl değildir"... dediğini belirtmektedir.²⁰⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî de Lisânü'l-Mîzân'da Hz. Âişe rivâyetinin râvîlerinden olan aynı şahıs hakkındaki olumsuz değerlendirmeleri sıralamaktadır.²⁰⁵² İbn Hibbân ise, el-Mecrûhîn'de, Hüseyin İbn. Ulvân maddesinde Hz. Âişe hadîsinin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, "Hadîs uyduruyor, hadîsin yazılması helâl değil" değerlendirmesini aktarmaktadır.²⁰⁵³

Hatîb el-Bağdâdî Tarîhu Bağdâd'da Muhammed İbn Mesleme İbn Velîd maddesinde Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen rivâyetin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, "Münker hadîsleri var" denildiği gibi, "la be'se bih" diyenler de vardır." demektedir.²⁰⁵⁴ Aclûnî, rivâyeti Deylemî'nin Efrâd'da yer verdiğini, Beyhakî'nin Ali'den, İbn. Adıyy'in ise Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini belirterek nakletmektedir.²⁰⁵⁵

²⁰⁴⁸ Deylemî, Firdevs, II/341 (3543), (3544); Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ VII/92

²⁰⁴⁹ Münavî, Feyzu'l-Kadir, IV/138.

²⁰⁵⁰ İbn. Adıyy, Kâmil, I/233- 235 (66)

²⁰⁵¹ Zehebî, Mîzânü'l-İtidal, II/298 (2030)

²⁰⁵² İbn Hacer el-Askalânî, Lisânü'l-Mîzân, II/300 (1244)

²⁰⁵³ İbn Hibbân, el-Mecrûhîn, I/245 (225)

²⁰⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, Tarîhu Bağdâd, III/306 (1397)

²⁰⁵⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/545 (1469)

Sonuç olarak; yukarıda zikredilen rivâyetler içinde mevzu olarak değerlendirilen rivâyetler varsa da, zayıf diyebileceğimiz rivâyetler de mevcuttur.

İKİ YÜZ ON İKİNCİ HADİS

من زار قبري بعد وفاتي فكأنما زارني في حياتي

“Vefatımdan sonra kabrimi ziyâret eden kimse, ben hayattayken beni ziyâret etmiş gibi olur.”

Hadisin Verilişi: “... Nitekim fülân sâhib-i seâdetin bu kadar kimse sâye-i seâdetinde hûş geçer dirlir. Ve tavzîh-i ma'nâ böyle demek olur ki, ol sâhib-i kerem ve cûd olan azîzû'l-vücûd egerçi bu dünyadan sâye-i cesedini eyletmış ve ravza-i cennetde anı sâkin itmışdir. Ve lâkin anın hâk-i şerifi sâyelû ve kabr-i nazîfi seâdetludur. Nice yüz bin zinde olan kimseler anın hâkinin sâye-i seâdetinde hoş geçerler ve hâki sâyelû ve kabri mâyelû olan Nebîler ve velîler bu dünyâdâ katî çokdur. Cümleden efdal cemî-i mürselîn ve Habîb-i Rabbi'l- Âlemîn olan Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin kabr-i şerîfi ve merkad-i latîfidir ki, bir kimse ol Hazretin kabr-i şerîfini ziyâret eylese hemân hâl-i hayâtda iken anları ziyâret eylemiş gibi olur. Kemâ Kâle Aleyhisselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/369)

Tahric: Taberânî hadîsi İbn. Ömer'den, Dârekutnî ve Beyhakî ise, İbn. Ömer'den ve Hâtüb âilesinden bir adam olan Hâtüb'dan rivâyet etmişlerdir.²⁰⁵⁶ Heysemî “Hadîsi Taberânî rivâyet etmiştir. Senedde Âişe binti Yûnus var. Terceme-i hâlini bulamadım” demiştir.²⁰⁵⁷

İbn Adıyy'in Hafs maddesinde olumsuz değerlendirmeler yer almakta,²⁰⁵⁸ Zehebî de Mîzânü'l- İtidâl'de, İbn.Ömer rivâyetinin râvîlerinden olan, Hafs İbn. Süleyman maddesinde hadîse yer vermekte, “İbn. Maîn'in, “sika değil”, Ebû Hâtim'in “metrûktur, sâdik değil”, İbn. Adıyy'in, “hadislerinin geneli gayr-ı mahfûz”, İbn. Hibbân'ın, “isnâdları ters yüz ediyor, mürselleri raf' ediyor...”değerlendirmelerini aktarmaktadır.²⁰⁵⁹ Hâtüb rivâyetinin râvîlerinden Hâtüb İbn Kuz'a (قرعة) el- Medînî maddesinde ise Zehebî, Buhârî'ye göre “Kendisine (veyâ hadîsine) tâbi olunmaz”, değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁰⁶⁰ İbn. Hacer, Fudâle İbn. Saîd maddesinde hadîse yer vermekte ve İbn. Abbas'tan merfu olarak yer gelen hadisin, senedde

²⁰⁵⁶ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/94 (287), III/351 (3376); Mu'cemu'l- Kebîr, XII/406 (13496), (13497); Dârekutnî, Sünen, II/278 (192), (193); Beyhakî, Sünen, V/246 (10054); Şuabu'l- İmân, III/488 (4151), III/489 (4154)

²⁰⁵⁷ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, IV/2

²⁰⁵⁸ İbn. Adıyy, Kâmil, II/382 (505)

²⁰⁵⁹ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, II/320 (2124)

²⁰⁶⁰ Zehebî, a.g.e, VII/63 (9176)

yer alan İbn. Cüreyc'den dolayı mevzu olduğunu söylemekte,²⁰⁶¹ Hârûn İbn Kuz'a için yukarıda geçen değerlendirmeleri tekrarlamaktadır.²⁰⁶² Ukaylî, Zuafâ'da İbn. Abbâs rivâyetinin râvîlerinden Fudâle İbn. Saîd maddesinde, "Bunun dışında leyyin isnadlarla rivâyet edilmektedir." değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁰⁶³

Münâvî hadis hakkında, "Taberânî İbn. Ömer'den rivâyet etmiş, Heysemî senedde Âişe binti Yûnus var. Terceme-i hâlini bulamadım" demiştir. Beyhakî İbn. Ömer'den rivâyet etmiş, Hafs İbn. Süleymân'ın teferrüd ettiğini ve onun zayıf olduğunu söylemiştir. İbn. Adıyy de Hafs için böyle söyler" demek, Hafs'ın yalancılıkla ve hadis uydurmakla ithâm edildiğini belirterek Dârekutnî'nin İbn. Ömer rivâyetine yer vermekte ve Hafs'ı zayıf bulanlara dikkat çekmektedir. Bu nakli İbnü'l- Cevzî'nin Mevzûât'ında naklettiğini, Sübkî'nin ise, buna karşı çıktığını belirlemektedir.²⁰⁶⁴

Aclûnî hadîsi Taberânî, İbn. Adıyy, Dârekutnî ve Beyhakî'nin rivâyet ettiklerini, Beyhakî'nin hadîse zayıf dediğini, Zehebî'nin "Turuku çok, ama leyyindir. Bazıları, bazıları kuvvetlendirir. Râvîlerin arasında, yalancılıkla ithâm edilen vardır. Bu isnadların en iyisi Hâtıb'ın hadîsidir ki, İbn. Asâkîr ve diğerleri rivâyet etmişlerdir" dediğini nakletmektedir.²⁰⁶⁵

Sonuç olarak; yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

İKİ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ HADİS

من زار قبري وجبت له شفاعتي

"Kim kabrimi ziyâret ederse, şefâatim ona vâcib olur."

Hadîsin Verilişi: "...Ve ol Hazretin kabr-i şerîfini ziyâret kılan mü'mine anın şefaati vacip olur. Kemâ Kâle'n- Nebiyyu-Sallallâhu Aleyhi ve Sellem-..." (Mesnevî Şerhi, VI/369)

Tahric: Ankarâvî hadîsi İbn Ömer'in rivâyet ettiğini belirtmektedir. Ankaravî'nin verdiği bu bilginin doğru olduğunu görüyoruz.

Hadîsi Dârekutnî, Beyhakî ve Tayâlisî rivâyet etmektedirler. Beyhakî, Hz. Ömerden gelen bu rivâyeti, "Meçhul bir isnâddır" kaydıyla vermektedir.²⁰⁶⁶ İbn Ömer'den gelen

²⁰⁶¹ İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, IV/435 (1330)

²⁰⁶² İbn Hacer, a.g.e, VI/180 (638)

²⁰⁶³ Ukaylî, Zuafâ, III/457 (1513)

²⁰⁶⁴ Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, VI/116.

²⁰⁶⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/329 (2489).

²⁰⁶⁶ Dârekutnî Sünen, II/278 (194); Beyhakî, Sünen, V/245 (10053); Şuabu'l-Îmân III/489 (4153), III/490 (4159) Tayâlisî, Müsned, I/12 (65)

(Ankarâvînin de naklettiği rivâyet) Bezzâr'da nakledilmiştir. Senedde yer alan Abdullah İbn. İbrâhîm el-Gıfârî(الغفاري), Heysemî'ye göre, zayıftır. İbn Ömer'den farklı lafızlarla gelen Taberânî'nin Evsat ve Kebîrde naklettiği benzer rivâyette ise, Mesleme İbn Sâlim yer almaktadır. O da Heysemî'ye göre zayıftır. Heysemî'nin bu hadis hakkında yaptığı diğer değerlendirmeler ise şöyledir: “İbn Ömerden gelen farklı bir rivâyette, (Bu rivâyeti Taberânî, Kebîr ve Evsat'ta aktarmıştır.) Hafs İbn Ebî Dâvûd el-Kârî yer almaktadır. Ahmet sika olduğunu söylerken bir grup imam onu zayıf bulmuşlardır. Yine İbn Ömerden gelen bir rivâyeti, Taberânî Sağır ve Evsat'ta nakletmiştir. Senedde yer alan Âişe binti Yunusun terceme-i halini bulamadım.”²⁰⁶⁷

Hadis el-Makdisî'nin el-Muğnî'sinde, Hakîm Tirmizî'nin Nevâdiru'l- Usûl'ünde, Mübarekfûrî'nin Tuhfetü'l-Ahvezî'sinde ve Münâvî'nin Feyzü'l-Kadir'inde de yer almaktadır.²⁰⁶⁸ Münâvî hadîsin sonunda, “İbn. Adıyy, ve Şuab'da Beyhakî ve yine Dârekutnî, İbn Ömerden rivâyet etmişlerdir. İbnü'l-Kattân, (القطان) senedde Abdullah İbn. Ömer el-Umrî (العمرى) olduğunu ve Ebû Hâtimin ona meçhûl dediğini nakleder. Mûsâ İbn Hilâl el-Basrî için ise, Ukaylî; “Hadîsi sahîh değildir, kendisine tâbi olunmaz” der. İbnü'l-Kattan senedde iki zayıf olduğunu, Nevevî ise cidden zayıf olduğunu belirtir. Feryâbî, senedde Mûsâ İbn Hilâl el. Abdî'nin olduğunu, Ukaylî'nin “Hadîsine tabi olunmaz”, Ebû Hâtim'in “meçhul” dediğini belirtir. Sûbkî “Bilakis hasen veya sahîhtir” demektedir. Zehebî, “Gelen isnâdlarının hepsi leyindir, fakat bunların bazısı bazısını kuvvetlendirir. İbn Hacer, İbn Huzeyme'nin Sahîhinde yer verdiği garip bir hadîstir der ....” değerlendirmesini yapar.

Beyhakî rivâyetini hemen peşi sıra nakleden Münâvî, bu rivâyet için ise, “Musannif hasen olduğuna işâret etmektedir. Ancak hasen değildir. Senedde zayıflar vardır. Ebû'l-Müsennâ Süleymân İbn Yezîd el Ka'bî bunlardandır. Bu şahıs için Zehebî “metrûku'l hadîs” Ebû Hâtim “münkeru'l-hadîs” değerlendirmesi yapar.”²⁰⁶⁹

İbn. Adıyy İbn Ömer rivâyeti râvîlerinden Mûsâ İbn Hilâl el Abdî maddesinde hadîse yer vermiş ve “lâ be'se bih olmadığımı umarım” değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁰⁷⁰ Ukaylî Zuafâ'da aynı şahsın İbn. Ömer rivâyeti için “leyyin bir rivâyet” değerlendirmesi yapmaktadır.²⁰⁷¹ Mûsâ İbn Hilâl el Abdî maddesinde, “Bu şahıs hakkında Ebû Hâtim “meçhûldür.” Ukaylî “hadîsine tabi olunmaz” İbn. Adıyy “la be'se bih olduğunu umarım”

²⁰⁶⁷ Heysemî, Meccmeu'z Zevâid IV/2.

²⁰⁶⁸ el-Makdisî el-Muğnî III/297; Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, II/67; Mübarekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, X/243; Münâvî, Feyzü'l-Kadir VI/140.

²⁰⁶⁹ Münâvî, a.g.e, a.g.y.

²⁰⁷⁰ İbn. Adıyy Kâmil, VI/351 (1834)

der” diyen Zehebî “Ben sâlihu’l-hadîs olduğunu düşünüyorum” demekte ve İbn Ömer’den merfu olarak gelen rivâyeti naklederek bu hadîse münker denildiğini belirtmektedir.²⁰⁷² İbn Hacer de Lisânü’l-Mîzân’da aynı şahıs için aynı değerlendirmelerde bulunmuştur.²⁰⁷³ Aclûnî bu rivâyet için “Asl’da Ebu’s- Şeyh, ve İbn. Ebi’d- Dünyâ ve bu ikisinin dışındakiler İbn. Ömer’den rivâyet etmişlerdir. İbn. Huzeyme’nin Sahîh’inde yer alan rivâyetin zayıflığına dikkat çekilmektedir” demektedir.²⁰⁷⁴

Netîce itibarıyla; hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ HADİS

Hadîsin Verilişi: “... Ya’nî ol malîkûl-mülk olan padişah-ı a’zam bir âhar yüzde kendi nûr-ı pâkini kor ki, murâd ol yüzden Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem hazretlerinin vech-i şerîfi ve cemâl-i latîfidir ki, anın nûr-ı rûyinden nısfu’l- leyde her nîk ve bed görünürdi. Nitekim Hazret-i Âişe- Radiyallahu Anhâ- “Biz Hazret-i Rasûl- Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in nûr-i vechinden şeb-i târikde ba’zı şeyleri hâne içre bulurduk ve görürdük” buyurdular...”(Mesnevî Şerhi, VI/373)

Tahric: Tesbit edilememiştir.

İKİ YÜZ ON BEŞİNCİ HADİS

قال أبو هريرة رضي الله عنه ما رأيت أحسن من رسول الله صلى الله عليه وسلم كان الشمس تجري في وجهه إلى آخره.

“Rasulullah’tan daha güzel hiçbir şey görmedim. Sanki Güneş Onun alını sıra akıp gidiyordu.”

Hadisin verilişi:“... Ve ol Hazretin vech-i münîri kamerden enver âfitâbdan ahsen olduğuna ashâb-ı kirâmdan çok kimse şehâdet kılmışlar ve nâkıl olmuşlardır. Nitekim Tirmizî Ebû Hureyre Radiyallâhu anh Hazretlerinden bu hadîs-i şerîfi rivâyet etmişlerdir. Kâle Ebû Hureyre:....” (Mesnevî Şerhi, 6/373)

Tahric: Hadîsi Tirmizî ve Ahmed İbn Hanbel Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin garip olduğunu belirtmektedir.²⁰⁷⁵ Bu bize Ankaravî’nin verdiği bilginin

²⁰⁷¹ Ukaylî, Zuafâ, IV/170 (1744)

²⁰⁷² Zehebî, Mîzân VI/566, VI/567 (8943)

²⁰⁷³ İbn Hacer, Lisânü’l-Mîzân VI/135 (467)

²⁰⁷⁴ Aclûnî Keşfûl Hafâ, II/328 (2489) Benzer rivâyetler için bkz.a.g.y

²⁰⁷⁵ Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Sünen-i Tirmizî Tercemesi, VI/218 (3890) (Tirmizî, Sünen, V/604 (3648) noda aynı hadis mevcuttur. Ancak bizi ilgilendiren baş tarafı eksik bırakılmıştır. Mektebetü’l- Elfiyye’de eksik metin olabilir.) (Tirmizî, Menâkıb, 12); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/350 (8588), II/380 (8930)

doğru olduğunu göstermektedir. Hadis, İbnü'l- Mübârek'in Zühd'ünde ve İbn. Hacer'in Fethu'l- Bârî'sinde de yer almaktadır.²⁰⁷⁶ İbn. Adiyy Kâmil'de, Rişdîn (رشدين) İbn. Sa'd Ebu'l- Haccâc el- Mehrî maddesinde de hadîse yer vermiş ve bu şahıs için Yahyâ İbn. Mâîn'in "leyse bi şey', zayıf", Ahmed İbn. Hanbel'in "sâlihu'l- hadîs olmasını umuyorum" değerlendirmelerini aktarmıştır...²⁰⁷⁷

Yukarıdaki rivâyetlerin hepsi Ebû Hureyre'den gelmektedir.

Ashâb-ı Kirâm'dan Hz. Peygamberin yüzünün aydan ve güneşten daha parlak olduğuna dâir gelen bazı rivâyetler şunlardır:

1-Câbir İbn. Semure'den, كان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد شمت مقدم رأسه ولحيته وكان إذا أدهن لم يتبين وإذا شعث رأسه تبين وكان كثير شعر اللحية فقال رجل: وجهه مثل السيف. قال: لا بل كان مثل الشمس والقمر وكان مستديرا ورأيت الخاتم عند كتفه مثل بيضة الحمامة يشبه جسده. şeklinde gelen bir rivâyet. "Rasûlullâh'ın saçının ve sakalının ön tarafı biraz ağarmıştı. Saçını yağladığı zaman bu gözükmeydi. Ancak saçı dağınık olduğunda bu durum ortaya çıkardı. Sakalı gürdü. "O Peygamber yüzü kılıç gibi parlak bir adamdı" diyene şöyle dedi: "Hayır! Bilakis, güneş gibi, ay gibi parlaktı. Yüzü yuvarlaktı. omzunda güvercin yumurtası gibi (nübüvvet) mührünü gördüm. Vücûdundan ayırt edilmiyordu." Bu hadîsi Müslim ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir.²⁰⁷⁸

2- Berâ'dan قيل للبراء أكان وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم حديدا هكذا مثل السيف؟ قال: لا بل كان مثل القمر. şeklinde gelen bir rivâyet.

"Berâ'ya denildi ki: "Rasûlullâh'ın yüzü şu kılıçta olduğu gibi parlak demir renginde miydi?" Berâ şöyle dedi: "Hayır! Bilakis, ay gibi parlaktı." Hadîsi Buhârî, İbn. Hibbân, Tirmizî, Dârimî ve Ahmed İbn. Hanbel rivâyet etmişlerdir. Hadis Tirmizî'ye göre hasendir.²⁰⁷⁹

3- Ebu Ubeyde İbn. Muhammed İbn. Ammâr İbn. Yâsir'den, Rubeyyi' binti Muavviz İbn. Afra -Radiyahallâhu Anha-ya denildi ki; Bize Rasulullah'ın vasfını (şemâilini) anlat.Dedi ki; "Ey yavrum,, eğer onu görseydin doğan güneşi görüyor gibi olurdu." يا بنى لو رأيته رايت

²⁰⁷⁶ İbnü'l- Mübârek, Zühd, I/288 (838); İbn. Hacer, Fethu'l- Bârî, VI/573 (3359. rivâyeti açıklarken)

²⁰⁷⁷ İbn. Adiyy, Kâmil, III/149- 154 (669)

²⁰⁷⁸ Müslim, IV/1823 (2344) (Müslim, Fadâil, 108 (2344); İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/206 (6297)

²⁰⁷⁹ Buhârî, Sahîh, III/1304 (3359) (Buhârî, Menâkıb, 23); İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/198 (6287); Tirmizî, Sünen, V/598 (3636); Dârimî, Sünen, I/45 (64); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/281 (18501)

الشمس طالعة. Hadîsi Dârimî ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.²⁰⁸⁰ Heysemî, “Taberânî, Kebîr ve Evsatta rivâyet etmiştir. Ricâli güvenilir kimselerdir” demektedir.²⁰⁸¹

Sonuç olarak; Ebû Hureyre naklinde eleştirilen râvîler olduğu için, hadis zayıftır. Ancak yukarıda da örnek verdiğimiz gibi, bu ma'nâyı kuvvetlendiren pek çok hadis mevcuttur.

İKİ YÜZ ON ALTINCI HADİS

وعن جابر بن سمرة قال: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم في ليلة أضحياته فجعلت أنظر إلي رسول الله صلى الله عليه وسلم وإلى القمر وعليه حلة حمراء فإذا هو أحسن عندي من القمر.

Cabir İbn. Semure Radiyallâhu Anh'den rivâyet edilmiştir: “Hazreti Peygamberi açık ve bulutsuz bir günde gördüm. Bir Rasulullah'a, bir de aya bakıyordum. Üzerinde kırmızı bir elbise vardı. Bana göre Rasulullah ay'dan daha güzeldi.”

Hadîsin Verilişi: Yukarıda yer alan Ebû Hureyre rivâyetini müteâkiben Arapça metniyle verilmiştir.

Tahric: Tirmizî ve Dârimî hadîsi Câbir İbn Semure'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadis hakkında, “Bu hadîs hasen garipdir. Eş'âs'ın hadîsinden başka onu bilmiyoruz” demektedir.²⁰⁸² Hâkim de hadîsi Câbir İbn Semure'den rivâyet etmekte ve hadîsin sahîhu'l- isnâd olduğunu, buna rağmen Sahîhaynda iki imamın tahric etmediklerini belirtmekte, Zehebî de Telhîs'te sahih değerlendirmesi yapmaktadır.²⁰⁸³

Ebû Ya'lâ, Taberânî ve Beyhakî de hadîsi Câbir İbn Semure'den, Ruyânî ise Berâ İbn. Âzib'den rivâyet etmektedirler.²⁰⁸⁴ Heysemî, İbnü'l-Kayserânî, el-Kazvînî, Hatîb el Bağdâdî, (Muhammed İbn Abdilaziz İbn İsmail Ebû'l-Hasen el-Katib'in biyografisinde) ve İbn Abdi'l-Berr de eserlerinde, Câbir İbn Semure'den gelen rivâyete yer vermektedirler.²⁰⁸⁵

Sonuç olarak; Hâkim'in değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere, hadis sahîhtir.

²⁰⁸⁰ Dârimî, Sünen, I/44 (60) (Dârimî, Mukaddime, 10); Taberânî, Kebîr, XXIV/274 (696); Evsat, IV/369 (4458).

²⁰⁸¹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/280. Daha geniş bilgi için bakınız, Rifat Oral, Hazreti Peygamberin Fizikî Görünüşi, s.(40-48), (84-87).

²⁰⁸² Tirmizî, Sünen, V/118 (2811); Dârimî, Sünen, I/44 (57)

²⁰⁸³ Hâkim, Müstedrek ale's-Sahîhayn, IV/207 (7383)

²⁰⁸⁴ Ebû Ya'lâ, Müsned, XIII/464 (7477); Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, II/206 (1842); Ruyânî, Müsned, I/209 (281); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, II/150 (1417)

²⁰⁸⁵ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid V/130; İbnü'l-Kayserânî, Tezkiretü'l-Huffâz, I/375 (371); el-Kazvînî, et-Tedvin li Ahbâri Kazvîn, III/110; Hatîb el Bağdâdî, Tarihu Bağdâd, II/354 (861); İbn Abdi'l-Berr, el-İstîâb, I/224.

İKİ YÜZ ON YEDİNCİ HADİS

أنه عليه السلام يعطي شطر الحسن

“Güzelliğin yarısı ona Hz.(Yusuf’a) verilmiştir.”

Hadîsin verilişi: “...Hak Teâlâ Hazretleri ana cemi‘-ı âlemde olan hüsnün nısfını virmiştir. Nitekim Sahîhaynda أنه عليه السلام يعطي شطر الحسن rivâyet olunmuştur...” (Mesnevî Şerhi, VI/377)

Tahric: Bu hadîs, Hz. Peygamber’in Cebrâîl (A.S)’la gök katlarına ulaşması ve peygamberlerle karşılaşmasını anlatan İsrâ hadîsinin (uzunca bir hadîs) bir parçasıdır. Müslim, Enes İbn. Mâlik’den uzun bir hadisin içinde hadisimizin bir benzerini rivâyet etmekte,²⁰⁸⁶ Hâkim de el-Müstedrek ale’s Sahîhayn’da, Enes’ten انه عليه السلام يعطي شطر الحسن “Yusuf’a ve annesine güzelliğin yarısı verildi” şeklinde bir hadîs rivâyet ederek, “Müslim’in şartına göre sahîhtir. Fakat onu tahric etmemişlerdir” değerlendirmesinde bulunmakta, Zehebî de bu hükme katılmaktadır.²⁰⁸⁷

İbn Ebî Şeybe Enes’ten İsrâ hadîsi yanında,²⁰⁸⁸ عن انس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال أنه عليه السلام يعطي شطر الحسن şeklinde bir rivâyette de bulunmaktadır.²⁰⁸⁹ Ahmed İbn Hanbel de Müsned’inde her iki rivâyete de yer vermektedir.²⁰⁹⁰

Hadis Ebû Nuaym el-İsbehânî’nin el-Müsnedül’-Müstahrec’inde, Ebû Avâne, Haris ve Ebû Ya‘lâ’nın Müsned’lerinde, İbn Mende’nin el-İmân’ında ve Deylemî’nin Firdevs’inde de yer almaktadır.²⁰⁹¹ Haris, hadîsi Ebû Saîd el Hudrîden, diğerleri Enes İbn. Mâlik’ten rivâyet etmişlerdir.

İbn Hacer el-Askalânî (773-852), Fethu’l Bârî’inde, Enes ve Ebû Saîd’dan kısa rivâyetler nakletmiş, Azîmâbâdî Avnü’l-Ma‘bûd’da Enes’in kısa rivâyetine yer vermiş, Süyûtî (849-911) ed-Dîbâc’da Enes ve İbn Abbas’ın kısa hadîslerini sıralamış, Münâvî

²⁰⁸⁶ Müslim, Sahîh, I/146 (162)

²⁰⁸⁷ Hâkim, el-Müstedrek ale’s Sahîhayn, II/622 (4082)

²⁰⁸⁸ İbn Ebî Şeybe , Musannef , VII/333 (36570)

²⁰⁸⁹ İbn Ebî Şeybe , a.g.e, IV/42 (17593), VI/347 (31920)

²⁰⁹⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned; III/148 (12527); III/286 (14082)

²⁰⁹¹ Ebû Nuaym el-İsbehânî (V.430), el-Müsnedül’-Müstahrec, I/288 (413); Ebû Avâne, Müsned (1), I/114 (344) ve Ebû Avane, Müsned (2), I/127; Müsnedü’l-Haris (Zevâidü’l-Heysemî) I/173 (27); Ebû Ya‘lâ, Müsned, VI/107 (3373), VI/218 (3499); İbn Mende (310-395), el-İmân (707), (708); Deylemî, Firdevs, 1/404 (1629)

Feyzu'l-Kadîr'de ve Ebû Nuaym el-İsbehânî Hilyetü'l-Evliyâ'da, Enes'ten gelen kısa rivâyeti aktarmışlardır.²⁰⁹²

İbn Adıyy, Zehebî ve İbn Hacer, Affân İbn Müslim'in biyografisinde, Enes'ten gelen kısa rivâyete yer vermektedirler.²⁰⁹³ Aclûnî Keşfü'l-Hafâ'da uzun ve kısa şekillerine dikkat çekerek hadîsi nakletmektedir.²⁰⁹⁴ el-Makdisî (569-643) Fezâil-i Beyti'l-Makdis'de, İbn Cerîr et-Taberî (224-310) de Târîh-i Taberî'de Zikr-i Ya'kûb ve Evladühû bölümünde hadîse yer vere âlimler arasındadırlar.²⁰⁹⁵

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ ON SEKİZİNCİ HADİS

من رانى فقد راي الحق

“Beni (rüyada) gören gerçekten görmüş gibi olur.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî Hak Teâlâ Hazretleri, “Ya Muhammed! Şol zamanda ki küffâr cânibine türâbı sen atdın, anı fi'l- hakîka sen atmadın, ve lâkin Allah atdı” dinmege mazhar hâce-i kâinât olan Ahmed Aleyhisselâm Hazretleri olmuşdur. Ol Hazreti görmek ma'nâda hemân Hazreti Hakkı görmek olmuşdur. Anıñiün **من رانى فقد راي الحق** buyurmuşdur...” (Mesnevî, Şerhi VI/389)

Tahric: Hadîsi Müslim ve İbn Hibbân Ebû Hureyre'den, Buhârî, Ebû Hureyre'den ve Enes'ten rivâyet etmişlerdir. İbn Hibbân'ın bir rivâyeti **من رانى فى المنام فقد راي الحق** şeklindedir.²⁰⁹⁶

Hâkim de el-Müstedrek'de Ebû Hureyre'den gelen hadîse yer vermiş, Tirmizî ise Sünen'inde hadîsi Abdullah'dan rivâyet etmiştir. Tirmizî hadîsin hasen sahîh olduğunu ve bu konuda Ebû Hureyre, Ebû Katâde, İbn Abbâs, Ebû Saîd, Câbir, Enes, Ebû Mâlik el-Eşcaî'nin babasından, Ebû Bekre ve Ebû Cuhayfe'den rivâyetler olduğunu belirtmektedir.²⁰⁹⁷

Hadîsi Ebû Dâvûd, Ebû Hureyre'den, İbn Mâce, İbn Abbas'tan, Taberânî, Abdullah İbn Amr, Abdullah İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre ve Enes'ten, Ahmed İbn. Hanbel Abdullah İbn

²⁰⁹² İbn Hacer el-Askalânî (773-852), Fethu'l Bârî, VI/392, VII/210; Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, VI/213; Süyûtî (849-911) ed-Dîbâc, V/354 (2371); Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II/2-3; Ebû Nuaym el-İsbehânî, Hilyetü'l-Evliyâ, VI/253

²⁰⁹³ İbn. Adıyy el-Curcânî (277-365), el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl, V/385 (1550); Zehebî, Mîzân, V/103 (5684); İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't-Tehzîb, IX/456.

²⁰⁹⁴ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/60 (416)

²⁰⁹⁵ el-Makdisî (569-643), Fezâil-i Beyti'l-Makdis, I/78 (51) İbn Cerîr et-Taberî (224-310) Târîh-i Taberî, I/200.

²⁰⁹⁶ İbn Hibbân, Sahîh, XIII/416 (6051), XIII/417 (6052); Müslim, Sahîh, VII/1775 (2265), (2266) (Müslim, Rüyâ, 10- 13); Buhârî, Sahîh, V/2290 (5844), VI/2568 (6593) (Buhârî, Ta'bîr, 10)

Mes'ûd'dan ve Ebû Hureyre'den, Taberânî Mu'cemu'l Kebîr'de Ebû Mâlik el-Eşcaî'nin babasından, İbn Abbas'dan ve Ebû Cuhayfe'nin babasından rivâyet etmişlerdir. Rivâyetlerin çoğunda **في المنام** ifâdesi bulunmaktadır.²⁰⁹⁸

Heysemî'nin Ebû Katâde'den aktardığı rivâyette, yukarıdaki rivâyetlerin çoğunda bulunan **في المنام** ifâdesi yoktur. **من رانى فقد راي الحق** şeklinde ifâde için Heysemî “Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli sahîhtir” demektedir. Kaldı ki burada kastedilen de aynıdır. Ebû Mâlik el-Eşcaî'nin babasından olan rivâyetinde **في المنام** ifâdesi mevcuttur. Heysemî bu nakil için “Ahmed Bezzâr ve Taberânî rivâyet etmiştir. Ricâli sahîhtir” demektedir. Ebû Bekre, Abdullah İbn Amr, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Katâde rivâyetlerini incelemekte **من رانى فقد راي الحق** ifâdesinin Taberânî'nin Evsat ve Kebîr'inde bulunduğunu ve ricâlinin sahîh olduğunu belirtmektedir.²⁰⁹⁹

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ ON DOKUZUNCU HADİS

من أطاعني فقد أطاع الله

“Kim bana itâat ederse, Allah'a itâat etmiş olur.”

Hadîsin Verilişi: “... Ve ana itâat eylemek hemân Hazreti Hakka itâat eylemek oduğuna, **من أطاعني فقد أطاع الله** hadîs-i şerîfi işâret olmuştur...” (Mesnevî Şerhi, VI/389)

Tahric: Hadîsi Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce rivâyet etmektedirler.²¹⁰⁰ İbn Hibbân hadîsi Abdullah İbn Ömer'in babasından rivâyeti olarak nakletmektedir.²¹⁰¹ Ahmed İbn. Hanbel de Müsned'inde hadîsi hem Abdullah İbn Ömer'den, hem de Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.²¹⁰² Ebû Ya'lâ'nın Sâlim ve babası kanalıyla, Taberânî'nin ise İbn Ömer'den rivâyet ettiği hadisin senedinde Ukbe İbn Ebî's-Suhbâ yer almaktadır. Ukbe İbn Ebî's-Suhbâ Ahmed İbn Hanbel'in Abdullah İbn Ömer rivâyetinin senedinde de yer almıştır.²¹⁰³

²⁰⁹⁷ Hâkim, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, IV/435 (8186); Tirmizî, Sünen, IV/535 (2276)

²⁰⁹⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/305 (5023); İbn Mâce, Sünen, II/1285 (3905); Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I/192 (608), II/56 (1234), I/291 (954), IV/115 (3752), VIII/74 (8005); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/375 (3559), I/400 (3798), I/440 (4193), II/232 (7168), II/261 (7544), II/342 (8489), II/410 (9305); Taberânî, Mu'cemu'l Kebîr, VIII/316 (8180), XII/38 (12403), XII/213 (12926), XXII/118 (301).

²⁰⁹⁹ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VII/181

²¹⁰⁰ Buhârî, Cihâd, 109, Ahkâm, 1; Müslim, İmâre, 32, 33; Nesâî, Bey'at, 27; İbn Mâce, Mukaddime, I, Cihâd, 39.

²¹⁰¹ İbn Hibbân, Sahîh, V/470 (2109)

²¹⁰² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/93 (5679), II/467 (10038)

²¹⁰³ Ebû Ya'lâ, Müsned, IX/340 (5450); Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XII/321 (13238); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/93 (5679)

Heysemî, Abdullah İbn Ömer'den gelen rivâyeti Ahmed ve Taberânî'nin Kebîr'de rivâyet ettiğini ve ricâlinin sika olduğunu belirtmektedir.²¹⁰⁴ Heysemî başka bir yerde yine İbn Ömer'den gelen hadîsi Ebû Ya'lâ'nın rivâyet ettiğini, Ahmed'in de kısaltarak ancak **أمتكم بدل أمرانكم** bölümünü ilâve ederek, benzerini rivâyet ettiğini belirtmektedir.²¹⁰⁵ “Üç sınıf insan vardır ki, Allah kıyâmet günü onların yüzüne bakmaz. . .” diye başlayan hadîsin devamında yukarıdaki bölüme işâret eden Heysemî, “Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İbrâhîm İbn Beşşâr er-Ramâdî sadûk ancak vehmi çok bir kişidir, kalan ricâli sikadır.” demektedir.²¹⁰⁶

Tayâlisî Müsned'inde hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.²¹⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî Târîhu Bağdâd'da Ukbe İbn Ebî's-Suhbâ Ebû Huzeym'in biyografisinde Abdullah İbn Ömer'den gelen rivâyeti nakletmekte, İbn. Hacer de Fethu'l-Bârî'sinde hadîse Kemâ sebete fi's-Sahîh ifâdesiyle yer vermektedir.²¹⁰⁸ Hadis Ebû Nuaym el-Isbehânî'nin Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi'l-İmam Müslim'inde ve Tahâvî'nin (229-321) Şerh-i Meâni'l-Âsâr'ında ise Ebû Hureyre'den gelen rivâyetler olarak yer almaktadır.²¹⁰⁹

Sonuç olarak; bu konudaki âyet-i kerîmeleri ve hadisin kuvvetli senedlerini göz önünde bulundurarak, zayıf senedlerinin mevcûdiyetine rağmen, hadîsin sahîh sayılabileceğini söyleyebiliriz.

İKİ YÜZ YİRMİNCİ HADİS

من لم يشكر الناس لم يشكر الله

“İnsanlara teşekkür etmeyi bilmeyen, Allah'a şükretmeyi bilmez.”

Hadîsin Verilişi: “... Yakîn budur ki, ol muvaffak olan ferhandenin şükrû Hüdânın şükrü olur. Çünkim tevfi-k-i ilâhî ol ferhandeyi ihsân eylemege karîn eyledi. Lâzım geldi ki ol sebab-i ihsân ve kerem olan kimseye şükr eylesin. Zîrâ anın şükrünü terk eylemek Hak Teâlânın şükrünü terk eylemektir **من لم يشكر الناس لم يشكر الله** hadîsi bu ma'nâya delâlet kılur...” (Mesnevî Şerhi, VI/397)

Tahric: Hadîsi Tirmizî Sünen'inde Ebû Saîd'den rivâyet etmiş ve bu konuda Ebû Hureyre'den, Eş'as İbn Kays'dan, Nu'man İbn Beşîr'den gelen rivâyetler olduğunu

²¹⁰⁴ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, II/67.

²¹⁰⁵ Heysemî, a.g.e, V/222.

²¹⁰⁶ Heysemî, a.g.e, Mecmeu'z-Zevâid 5/237.

²¹⁰⁷ Tayâlisî, Müsned, I/336 (2577)

²¹⁰⁸ Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, XII/264 (6708); İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, IX/348.

²¹⁰⁹ Ebû Nuaym el-Isbehânî, Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi'l-İmam Müslim, II/39 (926); Tahâvî, (229-321) Şerh-i Meâni'l-Âsâr, I/404.

belirterek, hadîsin hasen sahîh olduğunu belirtmiştir.²¹¹⁰ Ahmed İbn. Hanbel hadîsi Ebû Hureyre'den, Ebû Saîd el-Hudrî'den ve Nu'mân İbn Beşîr'den, Ebû Ya'lâ Ebû Saîd'den, Taberânî Cerîr (R.A)'den rivâyet etmişlerdir.²¹¹¹ Heysemî Mecmeu'z-Zevâid'de Nu'mân İbn Beşîr'den ve Ebû Saîd'den gelen rivâyetlere yer vermiş, Ebû Saîd rivâyeti için "Taberânî Evsat'ta rivâyet etmiştir. İsnadı hasendir" değerlendirmesini yapmıştır.²¹¹²

Buhârî hadîsi Sahîh'ine almamış, ancak Edebü'l Müfred'de Ebû Hureyre'den لايشكر الله من لا يشكر الناس şeklinde gelen bir rivâyette bulunmuştur.²¹¹³ Buhârî el-Kûna'sında ise Nu'mân (R.A)'dan gelen hadîse yer vermektedir.²¹¹⁴ Hadis, Kuzâî'nin Müsnedü'ş-Şihâb'ında Nu'mân İbn Beşîr'den, Hennâd'ın Zühd'ünde Ebû Saîd el-Hudrî'den, Deylemî'nin Firdevs'inde Câbir İbn. Abdillâh'dan gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.²¹¹⁵

Münâvî'nin Feyzu'l-Kadir'de, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'da yer verdiği rivâyet,²¹¹⁶ Mübarekfûrî'nin Tuhfetü'l- Ahvezî'sinde de yer almakta, Mübârefkûrî, Eş'as İbn Kays'ın hadîslerinde, Ahmed İbn. Hanbel'in hadîsi naklettiğini, Münzirî'nin bu hadîsin râvîlerinin sika olduğunu söylediğini, Nu'mân İbn. Beşîr hadîsi hakkında ise, Münzirî'nin, "İsnâdı lâ be'se bihtir..." dediğini belirtmektedir.²¹¹⁷ Makdisî el-Ehadîsü'l-Muhtâra'da, Üsâme'den gelen bir hadis nakletmekte ve Dârekutnî'nin "Mübeşşer, Ebû'l-Mülîh'den rivâyetinde teferrûd etmiştir. Ondan Abbâd İbn Saîd dışında kimse rivâyet etmemiştir. İsnâdı zayıftır." dediğini aktarmaktadır.²¹¹⁸ Kurtubî de Tefsîr'inde Nu'mân İbn Beşîr'den gelen rivâyeti nakletmiştir.²¹¹⁹

Netîce itibarıyla; hadîsin pek çok tarîki vardır. Bu tariklerden zayıf olanlar da bulunmasına rağmen, hadîs sahîhtir.

İKİ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ HADİS

أشكر الناس لله أشكرهم للناس

"İnsanların Allah'a en çok şükredeni, insanlara çok teşekkür edenidir."

²¹¹⁰ Tirmizî, Sünen, IV/339 (1955)

²¹¹¹ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/258 (7495), III/32 (11298), IV/278 (18472), IV/375 (19369); Ebû Ya'lâ, Müsned, II/365 (1122); Taberânî, Mu'cemu'l, Kebîr, II/356 (2501)

²¹¹² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, V/217, VIII/181, VIII/182.

²¹¹³ Buhârî, Edebü'l Müfred, I/85 (218)

²¹¹⁴ Buhârî, el-Kûna, I/51 (441)

²¹¹⁵ Kuzâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I/239 (377); Hennâd, Zühd, II/400 (780); Deylemî, Firdevs, III/628 (5962)

²¹¹⁶ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, VI/224; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/399 (1074), II/366 (2613)

²¹¹⁷ Mübârefkûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, VI/75.

²¹¹⁸ Makdisî, el-Ehadîsü'l-Muhtâra, IV/204 (1420).

²¹¹⁹ Kurtubî, Tefsîr, XX/102.

Hadîsin Verilişi: "...Hüdây-ı Teâlâ Hazretlerine nimetlerde şükürler eyle. Dahî sebebi niam olan hâcenin şükrünü ve zikrini eyle. Ya'nî sana bir hâce-i kerîmden vâfir ni'met gelse, sen ol ni'metler hususunda Hüdây-ı Teâlâ Hazretlerine şükr eyle. Ve dahî ol ni'metleri sana îsâl eyleyen ve âlet-i Hak olan hâceye hem eyle ki Hazretleri Rasûl-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem أشكر الناس لله أشكرهم للناس buyurmuşlardır..." (Mesnevî Şerhi, VI/397)

Tahric: Ankaravî hadîsi Üsâme İbn Zeyd ve İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyet ettiğini belirtmektedir. Aşağıda vereceğimiz kaynaklar bize bu bilginin doğru olduğunu göstermektedir.

Ahmed İbn Hanbel hadîsi Eş'as İbn Kays'dan, Taberânî Üsâme İbn Zeyd'den, Beyhakî Sünen'inde Eş'as İbn Kays'dan, Şuab'ında Üsâme İbn Zeyd'den rivâyet etmiştir.²¹²⁰ Kayserânî Tezkiretü'l-Huffâz'da Behz İbn Esed'in biyografisinde Eş'as İbn Kays'dan gelen rivâyete yer vermekte, senedde yer alan Abdurrahmân'ın bilinmediğini, İbn Şerîk'in ondan rivâyetinin teferrüd ettiğini ve bu hadîsin Kütüb-i Sitte'de yer almadığını belirtmektedir.²¹²¹ Heysemî Mecmeu'z-Zevâid'de Eş'as İbn Kays'dan ve Üsâme İbn Zeyd'den gelen rivâyetleri nakletmekte ve Üsâme (R.A.)'den gelen hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini senedde yer alan Abdü'l-Mün'im İbn Naîm'in zayıf olduğunu söylemektedir.²¹²² el-Makdisî(567-643) ise el-Ehâdisü'l-Muhtâra'da Eş'as İbn Kays'dan gelen hadis hakkında "İsnadı zayıftır" değerlendirmesinde bulunmaktadır.²¹²³

Hadîsi Tayâlisî ve Hatîb el-Bağdâdî Eş'as İbn Kays'dan, Kuzâi Enes'ten ve Eş'as İbn Kays'dan, Deylemî ise Üsâme'den (R.A) rivâyet etmektedirler.²¹²⁴

Münzirî, et-Tergib ve't-Terhîb'de Eş'as İbn Kays'dan gelen hadîse yer vermekte, Mübârekfûrî Eş'as İbn Kays hadîsi için Münzirî'nin "Râvîleri sikadır" dediğini belirtmektedir.²¹²⁵ Hadis Münavî'nin Feyzu'l-Kadir'inde de yer almaktadır.²¹²⁶

İbn Adıyy, Selâm İbn Süleyman İbn Süvâr es-Sekafî'nin biyografisinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan, Abdü'l-Mün'im İbn Naim'in biyografisinde Üsâme İbn Zeyd'den gelen rivâyete

²¹²⁰ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V/212 (21895); Taberânî, Mu'cemu'l Kebîr, I/171 (425); Beyhakî, Sünen, VI/182 (11813); Şuabu'l-İmân, VI/516 (9118)

²¹²¹ Kayserânî, Tezkiretü'l-Huffâz, I/342 (324)

²¹²² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/180, VIII/181.

²¹²³ el-Makdisî(567-643), el-Ehâdisü'l-Muhtâra, IV/306 (1490)

²¹²⁴ Tayâlisî, Müsned, I/141 (1048); Hatîb el-Bağdâdî, el-Cami' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', I/247 (500); Kuzâi, Müsnedü's-Şihâb, II/113 (995), II/114 (997), (998); Deylemî Firdevs, I/360 (1455)

²¹²⁵ Münzirî, et-Tergib ve't-Terhîb, II/45 (1435); Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, VI/75

²¹²⁶ Münavî, Feyzu'l-Kadir, I/526

yer vermektedir.²¹²⁷ Ukaylî de Zuafâ'sında, Abdülmün'ım'ın biyografisinde rivâyeti nakletmiş, İbn Ebî Hâtım ise el- İlel'inde Eş'as İbn Kays'dan gelen rivâyete yer vermiştir.²¹²⁸

Sonuç olarak; hadîs zayıftır.

İKİ YÜZ YİRMİ İKİNCİ HADİS

ما بعث الله نبيا إلا راعي الغنم. فقالوا: وأنت يا رسول الله؟ فقال عليه السلام: نعم كنت أراعي علي قراريط لأهل

مكة.

“Allah hiçbir peygamber göndermemiştir ki, koyun gütmemiş olsun. “Sen de mi ey Allah’ın Rasûlü?” diye sordular. “Evet ben de belli bir ücret karşılığında Mekke halkının koyunlarını gütmüştüm” buyurdular.”

Hadîsin Verilişi: Mesnevî beytinin açıklaması: “Bu ebyât-ı şerîfe bu hadîs-i latîfeye işâret olur ki, İmam Buhârî Rahmetullâhi Aleyh Hazretleri Ebû Hureyre Radiyallahu Anh Hazretlerinden rivâyet buyururlar. Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/400)

Tahric: Ankaravî'nin de belirttiği gibi hadîsi Buhârî Sahîh'inde Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir.²¹²⁹ Buhârî gibi İbn Mâce ve Beyhakî de hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.²¹³⁰ Müslim, İbn Hibbân ve Ebû Avane ise hadîsi Câbir İbn. Abdullah'dan rivâyet etmektedirler.²¹³¹ Taberânî ise Mu'cemu'l-Evsat'ta hadîsi, Abdurrahman İbn Avf'tan rivâyet etmiş, Heysemî de Mecmeu'z-Zevâid'inde bu hadîse yer vermiştir.²¹³² Deylemî ise Firdevs'te hadîsi Muaz İbn Cebel'den **بالقراريط** ifâdesiyle rivâyet etmektedir.²¹³³

İbn. Adıyy Ebû Hureyre rivâyetinin râvîlerinden Amr İbn. Yahyâ İbn Saîd el-Kureşî maddesinde hadîse yer vermekte ve bu şahıs hakkında “Az hadîs rivâyet eden biridir. Bu hadîsi ondan başka rivâyet edeni bilmiyorum” demektedir.²¹³⁴ Zehebî de Mîzânü'l İ'tidâl'de Amr İbn Yahyâ'nın biyografisinde, “Hadîsi Buhârî'nin Sahîhinde geçmesine rağmen, o, bu hadîsle teferrüd etmiştir. İbn Maîn “O sâlihtir” demektedir.” değerlendirmesi yapmaktadır.²¹³⁵ İbn Hacer Fethu'l- Bârî'sinde işâret ettiği hadîse Tehzîbü't-Tehzîb'de Amr İbn Yahyâ'nın biyografisinde de yer vermiş ve İbn Maîn'in râvî hakkında “Lâ be'se bîh” dediğini, Hâkim'in

²¹²⁷ İbn Adıyy, el-Kâmil, fi-Zuafâi Ricâl, III/311 (772), V/336 (1493)

²¹²⁸ Ukaylî, Zuafâ, III/111 (1083); İbn Ebî Hâtım, el- İlel, II/314 (2456)

²¹²⁹ Buhârî, Sahîh, II/789 (2143) (Buhârî, İcâre, 2, Enbiyâ, 29, Et'ime, 50)

²¹³⁰ İbn Mâce, Sünen, II/727 (2149) (İbn Mâce, Ticâret, 5); Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, VI/118 (11421)

²¹³¹ Müslim, Sahîh, III/1621 (2050); İbn Hibbân, Sahîh, XI/543 (5143); Ebû Avane, Müsned, (1), V/200 (8393)

²¹³² Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IV/13 (3489); Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, VIII/229.

²¹³³ Deylemî, Firdes, IV/82 (6255)

²¹³⁴ İbn. Adıyy, el- Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl, V/122 (1288)

²¹³⁵ Zehebî, Mîzânü'l İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl, V/353 (6482)

Dârekutnî'den naklen sika olarak bahsettiğini, İbn. Adıyy'in Kâmil'de "İki hadîs rivâyet etmiştir. Onlardan birisi Sahîh-i Buhârî'de yer almaktadır. Cerhedildiğine dair bir haber nakledilmemiştir. Az rivâyet eden birisidir." dediğini zikretmiştir.²¹³⁶

Hadis Kazvîni'nin et-Tedvin fi-Ahbâri Kazvîni'nde, Ebu'l- Ferec Abdurrahmân'ın Sıfâtü's- Safve'sinde ve Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sında da yer almaktadır. Ebu'l- Ferec Buhârî'nin infirâdına değinerek hadîsi nakletmiş, Aclûnî de hadîsi Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini belirtmiştir.²¹³⁷

Hadîs sahîhtir.

İKİ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ HADİS

إن المقسطين عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن.

"Âdil olan emirler, Allah katında kendilerine Rahmân tarafından bahşedilen nurdan minberler üzerine oturmaktadırlar."

Hadîsin Verilişi: "... Ya'nî bir emîr kendi reâyâsı içre akıl ve tedbîrle Mûsâ Aleyhisselâm vâri(î) hilm ve merhameti yerine getüre, lâ cerasme Hak Teâlâ ana min haysü'l ma'nâ felek-i kamerden âli mertebe üzre rûhânî bir râilîk ve dâilîk virir ve anı âdil olan emirler mertebesine irgörür ki, âdil olan emirlerin mertebesi إن المقسطين عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن. hadîs-i şerîfinin hasebince indallah nurdan minberler üzre oturmaktır..." (Mesnevî Şerhi, VI/400)

Tahrîc: Hadîsi Müslim, Nesâî, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, Beyhakî, Ma'mer İbn. Râşid, Bezzâr, Humeydî ve Ahmed İbn Hanbel Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etmişlerdir.²¹³⁸ Hâkim Müstedrek'inde yer verdiği hadîsin sahîh olduğunu belirtmekte ve şeyhanın tahrir ettiklerine işâret etmektedir. Zehebî de Telhîs'inde aynı bilgiye yer vermektedir.²¹³⁹

Münzirî, Abdullah İbn. Amr'dan gelen hadisler için "Müslim ve Nesâî rivâyet etmişlerdir."demekte,²¹⁴⁰ Münavî de, hadîsi Ahmed İbn. Hanbel ve Nesâî'nin Abdullah İbn

²¹³⁶ İbn. Hacer, Fethu'l-Bârî, IV/441 (2143); İbn Hacer, el-Askalânî, (773-852) Tehzîbü't-Tehzîb, VIII/104(199)

²¹³⁷ Kazvîni, et-Tedvin fi-Ahbâri Kazvîni, II/288; Ebu'l- Ferec Abdurrahmân, Sıfâtü's- Safve, I/70; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/397 (2725).

²¹³⁸ Müslim, Sahîh, III/1458 (1827) (Müslim, İmâret, 18); Nesâî, Sünen, III/460 (5916); Nesâî, Sünen (el-Müctebâ), VIII/221 (5379) (Nesâî, Âdâbü'l- Kudât, 1); İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII/39 (34035); İbn Hibbân, Sahîh, X/336 (4484); Beyhakî, Sünen, X/87 (19949); Ma'mer İbn. Râşid, el Câmi', XI/325 (20664); Bezzâr, Müsned, (4-9), VI/333 (2340); Humeydî, Müsned, II/268 (588); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/159 (6485), II/160 (6492)

²¹³⁹ Hâkim, Müstedrek, IV/100 (7006)

²¹⁴⁰ Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb, III/40 (2996) ve III/116 (3302)

Amr İbnü'l-Âstan rivâyet ettiklerini, Buhârî'nin onu tahrir etmediğini belirtmektedir.²¹⁴¹ Hadis Hatîb el-Bağdâdî'nin Tarîhu Bağdâd'ında Muhammed İbnü's-Sabbâh İbn Süfyân maddesinde, Kurtubî'nin Tefsîr'inde ve daha pek çok kaynakta yer almaktadır.²¹⁴²

Hadîs sahîhtir.

İKİ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ HADİS

النوم أخو الموت.

“Uyku ölümün kardeşidir.”

Hadîsin Verilişi: “... Tavzîhi ma'nâ böyle demek olur ki, meselâ bir Âdem yatmış olsa, anın cânı afitâb gibi felek-i ma'nevîde tâbân olur ve bedeni düşünde yatub can âlem-i bâtında sahf gibi nihân olur. Ve beden yorgan altında yemîne ve şimâle takallub eyler. النوم النوم أخو الموت hadîsinin hasebince mevte dahî buna göre kıyâs eyle...” (Mesnevî Şerhi, VI/401)

Tahrir: Hadîsi Taberânî, Beyhakî, İbnü'l-Mübarek ve Deylemî Câbir'den rivâyet etmişlerdir.²¹⁴³ Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'inde Câbir (R.A)'den gelen rivâyet şu şekildedir:

سنل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقيل يا رسول الله أينام أهل الجنة فقال رسول الله صلى الله عليه وأهل الجنة لا ينامون. ورسول الله صلى الله عليه وسلم: النوم أخو الموت. وأهل الجنة لا ينامون.

Hiz. Peygamber, “Uyku ölümün kardeşidir. Cennet ehli uyumazlar” buyurdu. Heysemî, rivâyet hakkında, “Taberânî (Evsat'ta) ve Bezzâr rivâyet etmiştir. Bezzâr'ın ricâli güvenilir kimselerdir” demektedir.²¹⁴⁴ Münâvî hadîsi Beyhakî'nin Şuab'da, Taberânî'nin Evsat'ta ve Bezzâr'ın (Müsned'de), Câbir'den rivâyet ettiklerini, Heysemî'nin Bezzâr'ın ricâli'nin sahîh olduğunu söylediğini belirtmektedir.²¹⁴⁵

Ebû Nuaym da hadîsi Hilyetü'l-Evliyâ'da Câbir'den rivâyet etmektedir.²¹⁴⁶ İbn. Adıyy Kâmil'de Abdullah İbn Muhammed İbnü'l-Mugîre maddesinde hadîse yer vermekte, bu şahıs hakkında Şeyhin “hadîslerinin geneli tabî olunmayan hadîslerdir, za'fına rağmen hadîsleri yazılır” dediğini belirtmektedir.²¹⁴⁷ Mus'ab İbn İbrâhîm maddesinde de hadîse yer verip münkeru'l-hadîs değerlendirmesinde bulunan İbn. Adıyy, Şeyhin; “Mechûldür,

²¹⁴¹ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, II/391.

²¹⁴² Hatîb el-Bağdâdî, Tarîhu Bağdâd, V/367 (2893); Kurtubî, Tefsîr, V/258.

²¹⁴³ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I/282 (919), VIII/342 (8816); Beyhakî, Şuabu'l-İmân, IV/183 (4745); İbnü'l-Mübarek, Zühd, I/79 (279); Deylemî, Firdevs, IV/309 (6907)

²¹⁴⁴ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/415

²¹⁴⁵ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, VI/300-301.

²¹⁴⁶ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, VII/90

²¹⁴⁷ İbn. Adıyy, Kâmil, IV/218 (1025)

ma'rûf değildir. Sikalardan naklettiği hadîsleri mahfûz değildir.” dediğini nakletmektedir.²¹⁴⁸ Ukaylî de Zuafâ'da Abdullah İbn Muhammed İbnü'l-Mugîre maddesinde hadîse yer vermekte ve râvînin muhâlif hadîsler naklettiğini belirtmektedir.²¹⁴⁹ Aclûnî ise Keşfü'l-Hafâ'da hadîsi, Bezzâr, Taberânî ve Beyhakî'nin sahîh isnâdla Câbir'den rivâyet ettiklerini söylemektedir.²¹⁵⁰

Sonuç olarak; zayıf isnadları varsa da, Bezzâr'ın naklettiği hadis sahih olduğunu söyleyebiliriz.

İKİ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ HADİS

يا هو يا من هو لا هو إلا هو.

Verilişi: “...Sana didiğim taraf ol taraf-ı ma'nevîdir ki, gönül ol tarafa işâret eyler. Çünkü, zebân yâ hüve deyû ibâret eyleye. Ba'zı nüshada nokta-i vâhid ile bâ hüve vâki' olmuşdur. Bu takdirce çünkü zebân hûyla ibâret eyleye demek olur. Lâkin evvelki esah ve evlâdır. Zîrâ هو إلا هو لا هو يا من هو يا هو demek Hazreti Nebî Aleyhisselâmdan ve dahî Hazreti Ali Kerramallâhu Vecchê' den hem sudûr eylemiştir ve Hazreti Nebî Aleyhisselâm böyle demek ism-i a'zam deyû söylemiştir ve Hazreti Ali Kerramallâhu Vecchê' Hazreti Nebî Aleyhisselâmdan böyle deyû rivâyet eylemiştir...” (Mesnevî Şerhi, VI/403)

Tahric: Mesnevî Şerhi'nin birinci cildinde de işâret edilen hadis tesbit edilememiştir.²¹⁵¹

İKİ YÜZ YİRMİ ALTINCI HADİS

Hadîs: Belâların def'i için Fâtiha okumak ve lâ havle demek hakkında.”

Hadîsin verilişi: “...Takdîr-i kelâm böyle demek olur ki, çünkü Harzemşah'ın kalbine ol halet-i ğaribe ve ol cezbe-i acîbe gelüb müstevlî oldu ve anı kendinden ahz kıldı. Ol hâlet-i ğaribenin def'inden ötüri Fâtiha okudu ve çok Lâ havle velâ kuvvete illâ billahi'l-Aliyyi'l-Azîm dedi ki, bir belânın def'inden ötüri Fâtiha okumak hakkında hadîs-i şerif varid olmuşdur. Ve def '-i belâ için okunsa ol belânın def' olması mukarrerdir dimişler. Ve kezalik kelime-i havkale nin dahî hîn-i ibtilâ ve nuzûl-i belâ vaktinde çok zikronulmasında azîm faide vardır deyû tahkîk eylemişlerdir. Ol Şah dahî ol belâyı kalbinden def' eylemekden ötüri egerçi Fâtiha okudu ve çok havkale zikr itdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/407)

²¹⁴⁸ İbn Adıyy, a.g.e, VI/365 (1847)

²¹⁴⁹ Ukaylî, Zuafâ, II/301 (876)

²¹⁵⁰ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/438 (2868).

²¹⁵¹ Bkz. Mesnevî Şerhi, I/295 (285. hadis)

Tahric: Hakim Müstedrek'de, Ebû Hureyre'den من قال لا حول ولا قوة إلا بالله كان دواء من تسعة وتسعين داء أيسرها ألهم dokuz hastalığa devâdır. Bunların en basiti üzüntüdür.” şeklinde bir rivâyette bulunmakta,²¹⁵² benzer bir hadîs de Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'inde yer almaktadır.²¹⁵³ Mecmeu'z-Zevâid'de nakledilen bir hadis de şöyledir:

من ألبسه الله نعمة فليكثر من الحمد لله ومن كثرت ذنوبه فليستغفر الله ومن أبطأ رزقه فليكثر من قول لا حول

²¹⁵⁴ “Allah kime nimet verirse Allaha çok hamdetsin. Kimin günahı çoksa Allah'tan bağışlanma istesin. Kimin rızkı azalırsa çokça Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh desin”

Aclûnî Keşfü'l-Hafâ'da, والإستغفار şeklinde naklettiği rivâyeti, Deylemî'nin Ebû Bekri's- Sıddîk'den rivâyet ettiğini nakletmektedir.²¹⁵⁵ (354) noda yer alan hadis ise; الإستكثروا من لا حول ولا قوة إلا بالله فإنها تدفع تسعة وتسعين بابا من الضر أدناها ألهم. Aclûnî bu rivâyeti Ukaylî'nin Câbir'den rivâyet ettiğini belirtmektedir.²¹⁵⁶

İKİ YÜZ YİRMİ YEDİNCİ HADİS

رحم الله أخي يوسف لو لم يقل أذكرني عند ربك لما لبثت في السجن بعد الخمس.

“Allah kardeşim Yusuf'a merhamet etsin. Eğer, “Efendinin yanında beni zikret.” demeseydi, hapiste beş yıl daha kalmayacaktı.”

Hadîsin Verilişi: “... Hazret-i Nebî Aleyhisselâm'ın bu hadîs-i şerifi hem bu ma'nâya delâlet eyler. Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem. ....رحم الله Ve ma'nâ-i terkîb-i şerîf ve tavzîh-i şerh-i latîf böyle demek olur ki, Yusuf u Sıddîk Aleyhisselâm habsde bir nice sene muâheze olunmuşdur. Hak Teâlâ'nın gayrıdan yârlık ve muâvenet istediği sebebiyle...” (Mesnevî Şerhi, VI/412)

Tahric: Hadîsi İbn Hibbân Sahîh'inde Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.²¹⁵⁷ İbn Hacer Fethu'l-Bârî'sinde ve Muhammed İbn. İshak İbn. Yahyâ İbn. Mende, el-Îmân adlı eserinde Ebû Hureyre'den gelen rivâyete işâret etmektedirler.²¹⁵⁸

²¹⁵² Hakim, Müstedrek, I/727

²¹⁵³ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/306.

²¹⁵⁴ Heysemî, a.g.e, III/201.

²¹⁵⁵ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/139 (353).

²¹⁵⁶ Aclûnî, a.g.e, II/139 (354)

²¹⁵⁷ İbn Hibbân, Sahîh, XIV/86 (6206)

²¹⁵⁸ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VI/419 (3205); Muhammed İbn. İshak İbn. Yahyâ İbn. Mende, el-Îmân, I/487 (371)

عشر يوسف ثلاث عشرات حين هم بها فسجن وقوله للرجل أذكرني عند ربك فلبث في Ibn. Abbâs'tan Yusuf kendisinin yanına hapsedilenlerle üç yıl boş yere hapiste kaldı. (Kendisine rüya tabir ettiren) adama “Melikin yanında beni hatırla” sözü, zindanda birkaç yıl daha kalmasına sebep oldu. Şeytan ona Rabbini hatırlamayı unutturdu...” şeklinde gelen rivâyet için Hâkim, “Şeyhanın şartlarına göre sahit, fakat tahrir etmemişlerdir” demektir. Ancak Zehebî Telhîs'te bunun münker bir haber olduğunu, senette yer alan Hasîf'i Ahmed'in zayıf bulunduğunu, diğerlerinin de onun izinden gittiğini, bundan dolayı Buhârî ve Müslim'in hadîsi tahrir etmediklerini belirtmektedir.²¹⁵⁹ Taberânî de Mu'cemu'l-Kebîr'inde Ibn. Abbâs'tan عجبت لصبر أخي يوسف وكرمه والله يغفر له حيث أرسل إليه ليستفتي في الرؤيا ولو كنت أنا لم أفعل حتى أخرج وعجبت لصبره وكرمه والله يغفر له حتى أتى ليخرج فلم يخرج حتى أخبرهم بعذره و لو كنت أنا لبادرت الباب و لو لا الكلمة لما لبث في السجن حيث “Kardeşim Yusuf'un sabrına ve keremine hayran oldum. Allah ona merhamet etsin. Kendisine kralın rüyasını yorumlaması için adam gönderildiğinde (hemen yorumladı). Eğer onun yerinde ben olsaydım, hapisten çıkana kadar istedikleri şeyi yapmazdım. Onun sabrına ve keremine hayran oldum. Allah onu bağışlasın. Hapisten çıksın diye getirildi de, özrünü onlara bildirene kadar çıkmadı. Onun yerinde ben olsaydım, kapıya koşardım. Şâyet söylediği (Melike benden bahset) sözü olmasaydı, hapiste kalmazdı. Çünkü o necâtı Allah'tan başkasının yanında gördü.” şeklinde gelen benzer bir rivâyette bulunmaktadır.²¹⁶⁰ Heysemî hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senedde yer alan İbrâhîm İbn. Yezîd el- Kuraşî el- Mekkî'nin metrûk olduğunu belirtmektedir.²¹⁶¹

İbn. Ebî Âsım Kitabü'z-Zühd'de hadîsi Yusuf (A.S.)'ın zühdü başlığında Hasan (R.A)'dan, Deylemî ise Firdevs'te İbn Abbas'tan rivâyet etmektedir.²¹⁶² Münâvî hadîsi Ahmed İbn. Hanbel'in Kitabü'z-Zühd'de ve İbnü'l-Münzir'in Hasenü'l-Basrî'den mürsel olarak rivâyet ettiğine işâret etmiştir. Rivâyet şöyledir: رحم الله أخي يوسف لو انا كنت محبوسا تلك المدة و اتانى الرسول يدعوني الى الملك بعد طول السجن لأسرعت لإجابة etsin. Ben bu kadar müddet hapiste kalsaydım, seneler sonra beni melikin yanına davet eden bir elçi bana gelseydi, hemen davetine icâbet ederdim” Başka bir yerde İbn Abbas'dan gelen rivâyet için ise Münâvî, Heysemî'nin görüşünü tekrarlamaktadır.²¹⁶³

²¹⁵⁹ Hâkim, el-Müstedrek, II/377 (3323).

²¹⁶⁰ Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XI/249 (11640)

²¹⁶¹ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, VII/39.

²¹⁶² İbn. Ebî Âsım, Kitabü'z-Zühd, 1/80; Deylemî, Firdevs, II/263 (3223), III/39 (4093)

²¹⁶³ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, IV/28, IV/305.

Aclunî Keşfü'l-Hafâ'da baş tarafı hadîsimizle benzeşen sonu değişik olan rivâyetlere yer vermektedir.²¹⁶⁴ Kurtubî Tefsîr'inde Ebû Hureyre'den ve İbn Abbas'tan, Taberî ise Tefsîr'inde İkrime'den, Hasen'den, İbn Abbâs'tan, Katâde'den ve Mücâhid'den gelen rivâyetlere yer vermektedirler.²¹⁶⁵

Netîce itibarıyla; hadis zayıftır.

İKİ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ HADİS

القبر روضة من رياض الجنة

“Kabir, cennet bahçelerinden bir bahçedir.”

Hadîsin Verilişi: “... Ya'nî ol İmâdu'l-Mülk'ün derûrunda sûr ve sūr var idi. Ve biruni bir pürgam kimse idi kabr gibi bedende bir hoş âleme mensûb idi ki القبر روضة من رياض الجنة hasebince anın kabr-i cisminin bâtını, riyâz-ı cennetten bir ravza gibi olmuş ve cinânı cinân gibi nazrat ve letâfet bulmuş idi...” (Mesnevî Şerhi, VI/416)

Tahric: Hadîsi Tirmizî Sünen'inde rivâyet etmekte ve Ebû Saîd kanalıyla gelen bu hadîsin hasen garip olduğunu, bu vecihten başka bir vecih bilmediğini söylemektedir.²¹⁶⁶ Taberânî ise hadîsi Mu'cemu'l-Evsat'ta, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.²¹⁶⁷ Heysemî Ebu'l- Haccâc el-Yemânî'den naklettiği hadîsi Taberânî'nin Evsat'ta rivâyet ettiğini, senedde yer alan Muhammed İbn Eyyûb İbn Suveyd'in zayıf olduğunu belirtmektedir.²¹⁶⁸

Deylemî'nin Firdevs'te Ebû Saîd'den rivâyet ettiği hadis, Ahmed İbn Hanbel'in el-Vera'ında da yer almaktadır.²¹⁶⁹ Münzirî Ebû Saîd el-Hudrîden gelen rivâyet hakkında; “Tirmizî rivâyet etmiştir. Lafız onundur. Beyhakî de, Tirmizî de, Ubeydullah İbnü'l-Velîd el-Vassâfî (الوصافي) tarîkine yer verirler ki, o vâhtır; Atiyye'den Ebû Saîd kanalıyla gelen rivâyet için Tirmizî “Hasen garip hadîstir. Bu vecihten başkasını bilmiyoruz” demektedir.” açıklamasını yapmaktadır.²¹⁷⁰ Hemen peşisıra naklettiği rivâyet için ise Münzirî, bu hadîsi Taberânînin Evsat'da rivâyet ettiğini belirtmektedir.²¹⁷¹

²¹⁶⁴ Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, I/515 (1377)

²¹⁶⁵ Tefsîr-i Kurtubî, IX/196, IX/213, III/298; Tefsîr-i Taberî, XII/223.

²¹⁶⁶ Tirmizî, Sünen, IV/639 (2460. hadîs) (Tirmizî, Kıyâmet, 26)

²¹⁶⁷ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, VIII/273 (8613)

²¹⁶⁸ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, III/46.

²¹⁶⁹ Deylemî, Firdevs, III/231 (4682); Ahmed İbn Hanbel, el-Vera' (1. cilt), I/203

²¹⁷⁰ Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb, IV/118-119 (5051)

²¹⁷¹ Münzirî, a.g.e, IV/119 (5052)

İbrâhim İbn. Muhammed el- Hüseyînî el-Beyân ve't-Ta'rîf'de hadîsi Tirmizî'den nakletmektedir.²¹⁷² Mübârekfûrî, Münzirî'den naklen, hadîsi Tirmizî ve Beyhakî'nin rivâyet ettiklerini, ikisinin de Ubeydullah İbnü'l-Velîd el-Vassâfî tarîkini kullandıklarını, onun ise vâh olduğunu söylemektedir.²¹⁷³ Münâvî, rivâyeti, Ahmed İbn. Hanbel'in Zühd'de, İbnü'l-Mübârek'in Kitabü'l-Kubûr'da rivâyet ettiğine dikkat çekmektedir.²¹⁷⁴ Aclûnî hadîsi, Tirmizî ve Taberânî'nin Ebû Saîd'den, yine Taberânî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini, her iki rivâyetin de zayıf senedli merfu bir hadîs olduğunu belirtmektedir.²¹⁷⁵

Hadis Ebû Nuaym'ın Hılyetü'l-Evliyâ'sında ise Fudayl İbn İyâz'dan gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.²¹⁷⁶

Sonuç olarak; Kütüb-i Sitte imamlarından Tirmizî'nin değerlendirmesini esas alarak hadisin hasen olduğunu söyleyebiliriz.

İKİ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU HADİS

لما اراد الله أن يخلق الخيل قال للريح الجنوب إني خالق منك خلقا أجعله عزا لأولياء و مذلة لأعدائ و جمالا لأهل طاعتي فقالت الريح اخلق يا رب فقبض منها قبضة فخلق منها خلقا فرسا.

“Allah atı yaratmak isteyince güney rüzgarına dedi ki: Senden bir yaratık yaratacağım. Onu velilerim için üstünlük, düşmanlarım için zillet, tâat ehli için bir güzellik kılacağım. Rüzgar dedi ki: “Yarat ya Rabbi” Allah ondan bir tutam aldı. Ve ondan yeni bir yaratık olarak atı yarattı.”

Hadîsin verilişi: “... Hak Teâlâ Hazretleri esbi bâd-ı sarsardan halk eyledi. Gaçan bir esbe hilkat-i asliyyesi gâlib olsa bâdpâ (Rüzgar ayaklı, hızlı giden at) olur. Kendi aslı olan bâd gibi tiz revâ olur. Ve esbin aslı bâd olduğuna ve Hak Teâlâ anı bâd-ı cenûbdan halk eylediğine bu hadîs-i şerif delâlet kılur ki, Hazret-i Nebî Aleyhisselatü Vesselâm buyurdular: لما اراد الله أن يخلق الخيل قال للريح الجنوب إني خالق منك خلقا أجعله عزا لأولياء و مذلة لأعدائ و جمالا لأهل طاعتي فقالت الريح اخلق يا رب فقبض منها قبضة فخلق منها خلقا فرسا (Mesnevî Şerhi, 416)

Tahric: Ankaravî rivâyeti naklettikten sonra, Hayâtü'l-Hayevân'da geçtiğini nakletmektedir. İbn Hayyân el- İsbehânî(274-369) el-Azame'de yukarıdaki rivâyetin aynısını Vehb İbn Münebbih'ten nakletmekte²¹⁷⁷ ve İbn. Abbâs'tan Zikru Halki'l- Feres başlığı

²¹⁷² İbrâhim İbn. Muhammed el- Hüseyînî, el-Beyân ve't-Ta'rîf, I/158

²¹⁷³ Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, VII/135 (21. hadîs)

²¹⁷⁴ Münâvî, Feyzü'l-Kadir, II/168, IV/309, V/446.

²¹⁷⁵ Aclûnî, Keşfü'l Hafâ, II/118 (1853. hadîs).

²¹⁷⁶ Ebû Nuaym, Hılyetü'l-Evliyâ, VIII/87.

²¹⁷⁷ İbn Hayyân el- İsbehânî(274-369), el-Azame, V/1777 (12791).

altında benzer bir söz rivâyet etmektedir.²¹⁷⁸ İbn Kesîr rivâyete Vehb İbn Münebbih'in İsrâiliyyâtından olarak 5510. rivâyette yer vermektedir.²¹⁷⁹ Kurtubî'nin Hz. Ali'den rivâyet ettiği hadîs (?) şöyle: إن الله خلق الفرس من الريح و لذلك جعلها تطير بلا جناح: خلقها من ریح الجنوب dediği belirtilmektedir.²¹⁸⁰

Rivâyetin Vehb İbn. Münebbih'in İsrâiliyyâtından olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ OTUZUNCU HADİS

الدنيا جيفة و طلابها كلاب

“ Dünya bir leştir, onun tâlipleri ise köpeklerdir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya'nî mehter-i kâinât ve bihter-i mevcûdât Aleyhi efdalu's-salevât ve ekmelü't-tahiyyat Hazretlerinin besar-ı basîretleri çünkim her şeyin âhirine mukârin oldu. Ve akîbetine nazar kıldı. Pes ol dîde sebebiyle bu cihâna cîfe ve anın tâliblerine kilâb didi. Kemâ Kâle Aleyhisselâm **الدنيا جيفة و طلابها كلاب** Bu dünya hûd hâle nazar olunsa ve sûret-i zâhiresine bakılsa bir ahlâ ve ahsen devlet ve ni'metdir. Âkîbetine nazar olunsa bir murdâr cîfe gibi girû kalur ve bî i'tibâr olur. Pes nefsi'l-emrde cîfe ve murdar olana tâlib olan kilâb sîret olur ki, akîbet cîfe olan dünyadan ötürü birbirleriyle hırıldı eylemekten hâlî olmazlar...”(Mesnevî Şerhi, VI/420)

Tahric: Ebû Nuaym Hilyetü'l-Evliyâ'da Hz. Ali'nin sözü olarak **الدنيا جيفة فمن أرادها** فليصبر على مخالطة الكلاب: “Dünya bir leştir. Kim onu isterse köpeklerle bir arada yaşamayı istemiş olur.” şeklindeki rivâyete yer vermektedir.²¹⁸¹ Deylemî Firdevs'te Ali İbn. Ebî Tâlib'den Allah Dâvûd'a vahyetti şeklinde bu rivâyeti nakletmiştir. Ebu'l- Ferec Abdurrahmân (Ö.750) ise Câmi'ul-Ulûm ve'l-Hikem'de Selef'in dünyayı vasfedenden sözlerinden olarak benzer lafızlarla rivâyete işâret etmiştir.²¹⁸²

Münâvî Feyzu'l-Kadîr'de açıklama olarak rivâyeti nakletmiş, Ebû Zekeriya Muhiddîn Yahyâ İbn Şeref, Tehzibü'l-Esmâ'da Hz. Ali'nin sözü olarak, Aclûnî Keşfü'l Hafâ'da 62. hadîsin açıklamasında İmam Şafîî'nin benzer bir sözü olarak rivâyete yer vermiştir.²¹⁸³

²¹⁷⁸ İbn Hayyân, a.g.e, V/1778 (12802)

²¹⁷⁹ İbn Kesîr, Tefsîr, II/564 (5510).

²¹⁸⁰ Kurtubî, Tefsîr, IV/32.

²¹⁸¹ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ VIII/238.

²¹⁸² Deylemî Firdevs I/141-142 (502); Ebu'l- Ferec Abdurrahmân, Câmi'ul-Ulûm ve'l-Hikem, I/301.

²¹⁸³ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, I/112; Ebû Zekeriya Muhiddîn Yahyâ İbn Şeref, Tehzibü'l-Esmâ, I/317, s.429.; Aclûnî Keşfü'l Hafâ, I/40 (62)

Aclûnî rivâyet hakkında şöyle demektedir; “Sağânî mevzû olduğunu söyler. Ben de derim ki: Manası doğru olsa da, hadîs değildir. Necm bu lafızla merfu olmadığını söyler. Ebû Nuaym Yusuf İbn Esbât kanalıyla Hz. Ali’den rivâyet eder. İbn Ebî Şeybe Hz. Ali’den merfu olarak, Bezzâr da Enes’ten rivâyet etmişlerdir” Aclûnî ayrıca rivâyeti, Suyûtî’nin Dürer’de *الناس كلابها* olarak zikrettiğini ve Ebûş Şeyh’in Tefsîrinde Ali’den mevkûf olarak, Deylemî’nin ise Ali’den merfu olarak naklettiğini belirtmektedir.²¹⁸⁴

Sonuç olarak; rivâyetin Hz. Peygamber’e ait bir söz olmadığı açıktır.

İKİ YÜZ OTUZ BİRİNCİ HADİS

إرتعوا من رياض الجنة قالوا و ما رياض الجنة يا رسول الله؟ قال: مجالس العلم.

“Cennet bahçelerinden yiyip (istifade ediniz).” Ashâb dediler ki; “Ya Rasûlallâh! Cennet bahçeleri nedir?” Buyurdular ki: “İlim meclisleridir.”

Hadîsin Verilişi: “... Ârifin dehânı cennet kapularından bir kapuya benzer ve anın cenânı riyâz-ı cinâna benzer. Gaçan anın dehânı küşâde ola ve ilm u hikmet meyvelerini ihrâc idüp zuhûra getüre, anın meclisi dahî riyâz-ı cennetten bir ravza olur. Kemâ Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem *رياض الجنة* . *إرتعوا في* . Buraya müteallik olan kelâm cild-i evvelin dîbâcesinde *هو جنان الجنة* ve kavlinin şerhinde mürûr eylemiştir. Anda taleb oluna. Ve bunda tavzîh-i ma’nâ böyle demek olur ki, bir alîm ü hakîmin ceng-i hikmet olan vücûdı çünkim hoş âvâz ola ve ilm-i hikmet nağmelerini izhâr eyleye ve feth-ı dehân eyleyüb tâliblere sırr u ma’rifet söyleye tâ bilür milür misin cennet ravzasından ne kapı açıldı bunu bilmez meğer ki ilm ü ma’rifetin cennet-i âcile olduğına ârif olanlar ve bu cennetin izz u şerefine hem vâkıf olmaz, meğer ki gice ve gündüz ilm u ma’rifet taleb kılanlar...” (Mesnevî Şerhi VI/421)

Tahric: Hâkim hadîsi Câbir İbn. Abdillâh’dan *مجالس الذكر* lafzıyla rivâyet etmekte ve rivâyet hakkında, “ İsnâdı sahîh bir hadîstir. Fakat tahric etmemişlerdir” değerlendirmesini yapmakta, Zehebî ise senede yer alan Ömer’in zayıf olduğunu söylemektedir.²¹⁸⁵ Tirmizî hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet etmiş, Cennet bahçeleri bu hadîste meşâdler olarak tarif edilmiş, Tirmizî hadîsin hasen garip olduğunu söylemiştir.²¹⁸⁶

Hadîsi Ahmed İbn. Hanbel Enes İbn. Mâlik’ten *حلق الذكر* şeklinde, Ebû Ya’lâ Câbir’dan *مجالس الذكر* şeklinde, Enes’ten ise *حلق الذكر* şeklinde, Abd İbn. Humeyd Câbirden

²¹⁸⁴ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/492- 493 (1313).

²¹⁸⁵ Hâkim, Müstedrek ale’s Sahîhayn, I/671 (1820)

²¹⁸⁶ Tirmizî Sünen V/532 (3509) (Tirmizî, Daavât, 82)

مجالس العلم şeklinde, Taberânî İbn Abbas'tan مجالس العلم şeklinde, Beyhakî Câbirden مجالس العلم şeklinde rivâyet etmektedirler.²¹⁸⁷

Heysemî Mecmeu'z-Zevâid'de İbn Abbas'dan مجالس العلم lafzıyla rivâyet ettiği hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senedde ismi belli olmayan bir adamın bulunduğunu belirtmektedir.²¹⁸⁸ Heysemî Câbir İbn Abdillâh'tan مجالس العلم şeklinde gelen rivâyeti ise Ebû Ya'lâ, Bezzâr ve Evsat'ta Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senedde yer alan Ömer İbn Abdillâh'ın (غفره) bazılarınca sika, çok sayıda kişi tarafından zayıf kabul edildiğini, kalan ricâlinin ise güvenilir kişiler olduğunu söylemektedir.²¹⁸⁹

Deylemî de Tirmizî gibi hadîsi Ebû Hureyre'den mescitler şeklinde rivâyet etmektedir.²¹⁹⁰ Hakîm Tirmizî Nevâdiru'l-Usûl'de hadîsi Câbir'den مجالس العلم olarak, İbn Hacer el-Askalânî de Fethu'l-Bârî'de Enes'ten حلق الذكر şeklinde nakletmektedirler.²¹⁹¹

Ebû Nuaym İbn Ömer'den حلق الذكر şeklinde gelen rivâyetin Mâlik'in garip bir rivâyeti olduğunu, bu hadîsi Muhammed İbn Abdillâh İbn Amr'dan başkasından yazmadıklarını söylemektedir.²¹⁹²

Münzirî, İbn Abbas'tan مجالس العلم şeklinde gelen rivâyeti, Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senedde ismi belli olmayan bir râvî olduğunu belirtmekte,²¹⁹³ Câbirden مجالس العلم şeklinde gelen rivâyeti, İbn Ebî'd-Dünya, Ebû Ya'lâ Bezzâr, Taberânî ve Beyhakî'nin rivâyet ettiğini, Hakîm'in "isnâdı sahîh" dediğini söylemektedir.²¹⁹⁴ Enes İbn Mâlik'den حلق الذكر şeklinde gelen rivâyet için "Tirmizî rivâyet etmiş ve hasen garip hadîs demiştir" diyen Münzirî,²¹⁹⁵ Ebû Hureyre'den, حلق المساجد şeklinde gelen rivâyeti, yine Tirmizî'nin rivâyet ettiğini ve garip hadîs dediğini belirtmektedir.²¹⁹⁶

حلق الذكر şeklinde Enes'ten gelen rivâyet için Münâvî, Tirmizî ve Beyhakî'nin Şuab'da, Enes'den rivâyet ettiğini, Tirmizî'nin hasen garip dediğini, musannifin de bu görüşe tâbi olarak hasen dediğini belirtmekte, مجالس العلم lafzıyla İbn. Abbas'tan gelen rivâyet için Heysemi'nin, "Senedde ismi belli olmayan bir şahıs mevcut" dediğine yer vermekte, المساجد

²¹⁸⁷ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/150 (12545); Ebû Ya'lâ, Müsned, III/390 (1865), IV/106 (2138), VI/155 (3432); Abd İbn. Humejd, Müsned, I/333 (1108); Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XI/95 (11158); Beyhakî, Şuabu'l-İmân I/397-398 (528)

²¹⁸⁸ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, I/126

²¹⁸⁹ Heysemî, a.g.e, X/77.

²¹⁹⁰ Deylemî, Firdevs, V/305 (8267)

²¹⁹¹ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, II/126; İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî XI/210.

²¹⁹² Ebû Nuaym, Hilyetü'l Evliyâ , VI/354.

²¹⁹³ Münzirî, et-Tergîb ve't- Terhîb, I/63 (161)

²¹⁹⁴ Münzirî, a.g.e, II/261 (2325)

²¹⁹⁵ Münzirî, a.g.e, II/262 (2329)

²¹⁹⁶ Münzirî, a.g.e, II/284 (2417)

lafzıyla gelen rivâyeti ise Tirmizi'nin, Daavât'ta Ebu Hureyre'den rivâyet ettiğine ve ğarib dediğine işâret etmektedir.²¹⁹⁷

İbn. Adıyy Kâmil'de Enes rivâyeti râvîlerinden Muhammed İbn Sâbit maddesinde râvî hakkında Yahyâ'nın "leyse bi şey", Nesâî'nin "zayıf" değerlendirmesinde bulunduğunu aktarmaktadır.²¹⁹⁸ İbn. Hibbân El- Mecerûhîn'de Câbir rivâyeti râvîlerinden Ömer İbn. Abdillâh maddesinde, "Sika kimselerden hadîse benzemeyen sözler rivâyet eder ve hadîsi delil olarak kullanılmaz" değerlendirmesinde bulunmakta ve Enes rivâyetinin râvîlerinden Muhammed İbn Sabit maddesinde de olumsuz değerlendirmeler nakletmektedir.²¹⁹⁹

Zehebî Mîzânü'l-İtidal'de Câbir rivâyeti râvîlerinden Ömer İbn Ebî Âişe maddesinde hadîse yer vermiş, Ebû Tâlib el-Kâzî İletü't- Tirmizî'de Enes'ten **حلق الذكر** şeklinde gelen rivâyet için "Muhammed İbn Sâbit'in tuhaf rivâyetlerinden" değerlendirmesinde bulunmuştur.²²⁰⁰ Aclûnî de Keşfü'l-Hafâ'da farklı rivâyetlere dikkat çekmektedir.²²⁰¹

Netîce itibarıyla; hadîsin zayıf tarikleri varsa da, hasen olarak değerlendirilen tarikleri de mevcuttur.

İKİ YÜZ OTUZ İKİNCİ HADİS

نصرت بالصباو اهلك قوم بالدبور

“ Ben sâbâ rüzgarı ile zafer kazandım. Âd kavmi ise batı rüzgarı ile helâk oldular.”

Hadîsin Verilişi: "... Hablullah nedir? Hevâyı terk eylemektir. Zîrâ bu hevâ Âd kavmi için bir sarsar oldu. Yani asıl hablullâh-i metin ve ma'nâ -i kitâb-ı mübîn terk-i hevâ eylemektir ki, kitâbullâh'ın ma'nây-ı şerîfi insan nefsinin hevâsını ve tab'ının müstehâsını terk eylemekden ötürüdür. Gaçan bir mü'min ben Kur'an habline temessük eyledüm dise ve hevây-ı nefsi terk eylemese kizb eylemiş olur ki, asl hablullâh-ı metîn hevâyı nefsi terk eylemektir ki, bu hevây-ı nefis Âd kavmine bir rîh-ı sarsar oldu ve onları helak kıldı. نصرت بالصباو اهلك قوم بالدبور hadîs-i şerifinde ba'z-ı ehl-i tahkîk böyle dimişlerdir ki, sabâdan murâd sabây-ı rûhânî ve hevâyı Rahmânîdir ki, Hazreti Nebî Aleyhisselâm anımla bâtunen mansûr ve muzaffer olmuş idi. Ve zâhiren dahî küffâr-ı Mekke anın üzerine asker çeküb geldikde, ol bâd-ı rûhânî sabâ şeklinde zuhûra gelüp küffâr üzere türâb ve gubârlar saçub onların inhizâmına ve Rasûl Aleyhisselâm Hazretlerinin nusretine sebep oldu. Ve kavm-i

²¹⁹⁷ Mûnâvî, Feyz'ül-Kadir, I/442.

²¹⁹⁸ İbn. Adıyy, Kâmil, VI/136 (1638)

²¹⁹⁹ İbn. Hibbân. El- Mecerûhîn, II/81 (634), II/252 (928)

²²⁰⁰ Zehebî, Mîzânü'l-İtidal, V/253 (6160); Ebû Tâlib el-Kâzî, İletü't- Tirmizî, I/313 (584)

Âd'ın helâkine sebep olan debûr ol onların nefsinde mestûr olan hevây-ı nefsânî idi onlar helâk olmazdan mukaddem bir mertebe hevâ perest oldular ve şol kadar haddeden tecâvüz idüb isyan ve tuğyân kıldılar ki, kendi peygamberleri olan Hûd Aleyhisselâm Hazretlerinin nasîhat ve irşâdını kabûl eylemez oldular. Pes onların tab'ında merkûz olan hevâyı Hak Teâla bâd-ı sarsar şeklinde zuhûra götürüb onların zâhîren cisimlerinin helâkine anı sebep eyledi ve hakîkatde ol bâd-ı sarsar onların nefsinin hevâsının sûreti ve netîcesi idi..." (Mesnevî Şerhi VI/422)

Tahric: Hadîsi Müslim, Buhârî, İbn Hibbân, Nesâî, Hâkim, Beyhakî, İbn Ebî Şeybe, Taberânî, Ahmed İbn. Hanbel, Tayâlisî, Ebû Ya'lâ ve Abd. İbn. Humeyd İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.²²⁰² Taberânî Mu'cemu's- Sağîr'de hadîsi Enes'ten de rivâyet etmektedir.²²⁰³

Kuzâî hadîsi Müsnedü's Şihâb'da İbn Abbas'tan, Ebû Hureyre'den ve Enes'ten, Deylemî ise Firdevs'te Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.²²⁰⁴ Süyûtî, İbn Hacer, Nevevî ve Münâvî de hadîse eserlerinde yer vermektedirler.²²⁰⁵

İbn. Adıyy el-Kâmil'de Ebû Hureyre rivâyetinin râvîlerinden Abdullah İbn Nasr el-Esam maddesinde ve Enes rivâyetinin râvîlerinden Muhammed İbnü'l-Velîd İbn Ebân maddesinde hadîse yer vermekte ve İbn Ebân için "Hadîs uyduruyor, çalıyor senet ve metinleri değıştiriyor" eleştirilerini sıralamaktadır.²²⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî Tehzîbü't-Tehzîb'de İbn Abbas'dan gelen hadîsi nakletmiş, Hatîb el-Bağdâdî de Târîhu Bağdâd'da İbrâhîm İbn Ahmed İbn Mervân ve İbrahim İbnü'l- Heysem maddelerinde, Enes rivâyetine yer vermiştir.²²⁰⁷ Aclûnî hadîsi Ahmed İbn. Hanbel ve Şeyhân'ın İbn Abbas'dan rivâyet ettiklerini, Şâfîî'nin Muhammed İbn Amr'dan mürsel olarak naklettiğini belirtmektedir.²²⁰⁸

²²⁰¹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/106 (278).

²²⁰² Müslim, Sahîh, II/617 (900) Müslim, İstiskâ, 17); Buhârî, Sahîh I/350 (988), III/1172 (3033), III/1219 (3165), IV/1507 (3879) (Buhârî, İstiskâ, 26, Bed'ü'l- Halk, 5, Enbiyâ, 6, Meğâzî, 29); İbn Hibbân, Sahîh XIV/331 (6421); Nesâî, Sünen, VI/451 (11467), VI/469 (11526), VI/476 (11556), VI/497 (11617); Hâkim, Müstedrek, II/494 (3699); Beyhakî, Sünen, III/364 (6276); İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI/304 (31646); Taberânî Mu'cemu'l-Evsat IV/190 (3941); Mu'cemu'l-Kebîr, XI/60 (11044), XI/295 (11784), XII/44 (12424); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/223 (1955), I/228 (2013), I/324 (2984), I/341 (3171), I/355 (3338), I/373 (3540); Tayâlisî, Müsned, I/343 (2641); Ebû Ya'lâ Müsned, IV/436 (2563), V/82 (2680); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/214 (637)

²²⁰³ Taberânî, Mu'cemu's- Sağîr, II/224 (1069)

²²⁰⁴ Kuzâî, Müsnedü's Şihâb, I/334 (572), I/335 (573), (574), (575); Deylemî, Firdevs, IV/279 (6827)

²²⁰⁵ Süyûtî, Câmiu's-Sağîr, I/209; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, II/520 bab başlığı olarak, VI/301 (3033), VII/402 (3879); Şerhu'n-Nevevi ala Sahîh-i Müslim VI/197; Münâvî, Feyzu'l-Kadir, V/165

²²⁰⁶ İbn. Adıyy, el-Kâmil, IV/230 (1049), VI/285 (1771)

²²⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't-Tehzîb, X/106 (215); Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VI/5 (3033), VI/207 (3263)

²²⁰⁸ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/420 (2809).

Netîce itibârıyla; hadîsin Enes ve Ebû Hureyre'den gelen tarikleri hakkında eleştiriler varsa da, İbn Abbas kanalıyla gelen hadîs olduğunu söyleyebiliriz.

İKİ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ HADİS

“الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر”

“Dünya mü'minin hapisanesi, kâfirin ise cennetidir.”

Hadîsin Verilişi: “ ... Ve dahî bu dünya ka'r-ı çâh (derin kuyu) gibi iken الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر hadîsinin hasebince anı kâfirlere ravza-i cennet ve mü'mine sicn-i pür mihnet gibi gösterdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/425)

Tahric: Hadîsi Müslim, İbn. Hibbân, Tirmizî, İbn. Mâce ve Ebû Ya'lâ Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Hadîsi aynı zamanda bâb başlığı olarak da kullanan Tirmizî hadîsin hasen sahîh olduğunu belirtmektedir.²²⁰⁹ Hâkim hadîsi Selmân'dan ve Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etmekte, Selman'dan gelen hadîsin isnadı sahîh, ğarib bir hadis olduğunu, ancak Şeyhân'ın tahric etmediklerini belirtmektedir.²²¹⁰

İbn. Ebî Şeybe hadîsi Abdullah İbn. Amr'dan, Bezzâr Selmân'dan, Taberânî, Ebû Hureyre'den, İbn. Ömer'den ve Selmân'dan, Ahmed İbn Hanbel Abdullah İbn. Amr'dan ve Ebû Hureyre'den, Abd İbn. Humeyd ise Abdullah İbn. Amr'dan rivâyet etmektedirler.²²¹¹

Heysemî Abdullah İbn. Amr'dan gelen hadîsi Ahmed ve Taberânî'nin kısaltarak rivâyet ettiklerini Ahmed'in ricâlinin Abdullah İbn. Cunade dışında sahîh olduğunu, (aslında) onun da sika olduğunu belirtmektedir. İbn. Ömer'den gelen rivâyeti, Bezzâr'ın iki senedle rivâyet ettiğini, senedlerden birisinin zayıf olduğunu, diğerrinin ricâlini ise tanımadığını belirtmektedir. Selmân'dan gelen rivâyeti ise Taberânî'nin rivâyet ettiğini, senedde yer alan Saîd İbn Muhammed el-Verrâk'ın metrûk olduğunu, aynı şekilde Bezzâr'ın da hadîsi rivâyet ettiğini belirtmektedir.²²¹²

Hadis Müsnedü'ş-Şihâb ve Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem'de İbn. Ömer'den, Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'ında Selmân'dan ve Ebû Hureyre'den, Zühd'ünde ise Fudayl İbn. İyâz'dan ve İbn. Ömer'den, İbn. Ebî Âsım'ın Zühd'ünde Ebû Hureyre'den, İbnü'l-

²²⁰⁹ Müslim, Sahîh, IV/2272 (2956) (Müslim, Zühd, 1); İbn. Hibbân, Sahîh, II/463 (687), II/464 (688); Tirmizî, IV/562 (2324) (Tirmizî, Zühd, 16); İbn. Mâce, Sünen, X/289 (4113) (İbn Mâce, Zühd, 3); Ebû Ya'lâ, Müsned, XI/404 (6526)

²²¹⁰ Hâkim, Müstedrek, III/699 (6545), IV/351 (7882)

²²¹¹ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/129 (34722); Bezzâr, Müsned (4-9), VI/461 (2498); Taberânî, Evsat, III/157(2782), IX/65 (9136); Kebîr, VI/236 (6087), VI/268 (6183) Selmân'dan Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II/197 (6855), II/323 (8272), II/389 (9043), II/485 (10293); Abd İbn. Humeyd, Müsned, I/137 (346)

²²¹² Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/288

Mübârek'in Zühd'ünde Abdullah İbn. Amr'dan, Hennâd'ın Zühd'ünde Ebû Hureyre'den, İbn. Hanbel'in Zühd'ünde Ebû Hureyre'den ve Abdullah İbn. Amr'dan, Deylemî'nin Firdevs'inde Ebû Hureyre'den, Abdullah İbn. Amr'dan, Hz. Âişe'den ve İbn. Ömer'den, Ebû Nuaym'ın Hilyetu'l-Evliyâ'sında Selmân'dan, Ebû Hureyre'den, İbn. Ömer'den, Abdurrahman İbn. Amr'dan ve Abdullah İbn. Amr'dan gelen rivâyetler olarak yer almaktadır.²²¹³ Münâvî, Münzirî ve Hakîm Tirmizî de eserlerinde hadîse yer vermektedirler.²²¹⁴

Ebû Hureyre'den gelen hadis Dârekutnî'nin İlel'inde de yer almaktadır.²²¹⁵ İbn. Adiyy Ebû Hureyre hadîsinin râvîlerinden Hâlid İbn. Yezid el-Umerî(العمرى) hakkında, "hadîslerinin geneli münkerdir" değerlendirmesi yapmakta, Enes'ten rivâyet edilen hadîsin râvîsi Ubeydullah İbn. Temmâm es-Sülemî hakkında da, "bazı rivâyetleri münkerdir" demektedir.²²¹⁶ Yusuf el-Mizzî Tehzîbü'l-Kemâl'de Selmân hadîsinin râvîlerinden Atiyye İbn. Âmir el-Cühenî maddesinde, râvî hakkında, "İbn. Hibbân Sikât'ta zikretmiştir" demektedir.²²¹⁷ İbn. Ebî Hâtim el-İlel'de Abdullah İbn. Amr hadîsi hakkında babasından şu değerlendirmeyi aktarmaktadır; "İnsanlar bunu Rasulullah'dan merfu olarak rivâyet ediyorlar.Bana göre daha çok mevkûfa benzemektedir"²²¹⁸

Aclûnî rivâyet hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Mâlik, Müslim ve Tirmizî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.Tirmizî, hasen sahîh demiştir. Ancak Sağani'nin Mevzuat'ında mevzu olduğu ve itibar edilemeyeceği belirtilmektedir." Aclûnî burada, hadîsi nakleden diğer muhaddislere ve lafız farklılıklarına da işâret etmektedir.²²¹⁹ Başka bir yerde ise Aclûnî, rivâyeti Taberânî'nin İbn. Ömer'den rivâyet ettiğine işâret etmektedir.²²²⁰

Sonuç olarak; bazı tarikleri zayıf olsa da, hadis sahihtir.

İKİ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ HADİS

اللهم أرنا الحق حقا و أرزقنا إتباعه اللهم أرنا الباطل باطلا و أرزقنا إجتابه اللهم أرنا الأشياء كما هي

²²¹³ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/118 (145); Ebû'l-Ferec Abdurrahman, Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem, I/294; Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, V/27 (5645), VII/324 (10461); Zühd, II/154 (336), II/188 (452), II/192 (461); İbn. Ebî Âsım, Zühd, I/28; İbnü'l-Mübârek, Zühd, I/212 (598); Hennâd, Zühd, I/239 (405); İbn. Hanbel, Zühd, I/69 (142), I/70 (144); Deylemî, Firdevs, II/229 (3103), (3104), (3105), (1306), II/230 (3107), V/334 (8354); Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, I/199, VI/350, VI/353, VIII/177, VIII/185

²²¹⁴ Münzirî, et-Terğîb, III/100 (3238); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Uşûl, I/158, I/289, IV/135; Münâvî, Feyzu'l-Kadir, III/421, III/546.

²²¹⁵ Dârekutnî, İlel, VIII/331 (1602)

²²¹⁶ İbn. Adiyy, el-Kâmil, III/18 (570), IV/331 (1162)

²²¹⁷ Yusuf el-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, XX/151 (3959)

²²¹⁸ İbn. Ebî Hâtim, el-İlel, II/141 (1917)

²²¹⁹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/494 (1318)

²²²⁰ Aclûnî, a.g.e, II/542 (3276)

“ Allah’ım! Bana hakkı hak olarak göster ve ona uymakla beni rızıklandır. Allah’ım! Bana batılı batıl olarak göster ve ondan kaçınmayı bana nasib eyle. Allah’ım bana her şeyi olduğu gibi göster.”

Hadîsin Verilişi: “... Bu sebebden Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri Hak Teâlâ Hazretlerinden istedi ve böyle duâ eyledi ki, İlâhî! Hadd-i zâtında zişt (çirkin, kötü, fenâ) olanı zişt ve hak olanı hak göster. Tâ kim âhar emrde çünkim verakı döndüresin ve her şey’in hakîkatını gösteresin peşîmanlıktan galaka düşmeyim. Ya’nî çünkim her şeyin hakîkatını zuhûra getiresün, ol hiynde peşîmân olmakdan galak ve ızdırâba düşmeyim didi. Kemâ Kâle Aleyhisselâm اللهم أرنا الحق حقا و ارزقنا إتباعه اللهم أرنا الباطل باطلا و ارزقنا إجتنابه اللهم أرنا الأشياء كما هي ” (Mesnevî Şerhi, VI/425)

Tahric: İbn Kesîr Tefsîr’inde fi’d-duâil-me’sûr şeklinde rivâyete yer vermektedir.²²²¹ Katib Çelebi de Keşfü’z-Zünûn’da İmam Gazâlî’nin, Mi’yâru’l-İlim adlı kitabının bu rivâyetle başladığını belirtmektedir.²²²² Ancak hadis olarak böyle bir rivâyete rastlanmamıştır.

İKİ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ HADİS

يا مقلب القلوب والأبصار ثبت قلوبنا علي دينك

“ Ey kalpleri ve bakışları evirip çeviren Allâhım! Kalbimizi dînin üzere sâbit kıl.”

Hadisin Verilişi: “...Ya’nî ol mukallibü’l- kulûb ve’l- ebsâr ki, senin kalbinde mekri ve kıyâs ve fikri halk ve îcâd eylemeğe kâdir ol palâs gibi olan mekr ve kıyâsa bir ateş urmağı ve anı giderüb zâil kılmağı hem bilür. Keyfe mâ yeşâ’ ol mukallibü’l- kulûb gönülde tasarruf kılur. Pes hemîşe anın mukâllib-i bâl ve muhavvil-i ahvâl olduğunu bilen bendelere يا مقلب يا محول الحول والأحوال حول حالنا الي أحسن deyû duâ eylemek ve dahî حال deyû söylemek lâzım gelir...” (Mesnevî Şerhi, VI/426)

Tahric: Hadîsi Buhârî Abdullah’tan, İbn. Hibbân Nevvâs İbn. Sem’ân’dan rivâyet etmişlerdir.²²²³ Hâkim, Nevvâs İbn. Sem’ân el- Kilâbî’den gelen hadisi değerlendirirken, “Müslim’in şartına göre sahîhtir, fakat tahric etmemiştir. Hadisin Enes İbn. Mâlik’ten gelen sahîh bir şâhidi de mevcuttur.” demekte, Zehebî de Telhîs’te sahîh hükmüne katılmaktadır.²²²⁴ Hâkim hadîsi ayrıca Enes’ten ve Câbir’den rivâyet etmekte, Nevvâs İbn.

²²²¹ İbn Kesîr, Tefsîr, I/252

²²²² Katip Çelebi, Keşfü’z-Zünun, II/1744.

²²²³ Buhârî, Sahîh, VI/2691 (6956) aynı zamanda bab başlığı olarak (Buhârî, Tevhîd, 11); İbn. Hibbân, Sahîh, III/223 (943)

²²²⁴ Hâkim, Müstedrek, I/706 (1926)

Sem‘ân’dan “Müslim’in şartına göre sahîh” değerlendirmesiyle iki rivâyet daha nakletmektedir.²²²⁵

Tirmizî hadîsi Enes’ten rivâyet etmekte, bu konuda en- Nevvâs İbn. Sem‘ân’dan, Ümmü Seleme’den, Abdullah İbn. Amr’dan ve Hz. Âişe’den gelen rivâyetler olduğunu, bu rivâyetin hasen olduğunu, yine A‘meş, Ebû Süfyân ve Enes kanalıyla gelen bir rivâyet bulunduğu gibi, A‘meş, Ebû Süfyân ve Câbir kanalıyla gelen bir rivâyetin bulunduğunu, Ebû Süfyân’dan Enes’in naklettiği hadisin daha sahîh olduğunu belirtmektedir.²²²⁶ Ümmü Seleme’den gelen rivâyeti hasen olarak değerlendiren Tirmizî, bu konuda Âişe’den, en- Nevvâs İbn. Sem‘ân’dan, Enes’ten, Câbir’den, Abdullah İbn. Amr’dan ve Nuaym İbn. Ammâr’dan gelen rivâyetler olduğunu haber vermekte,²²²⁷ Âsım İbn. Küleyb’in babası ve dedesinden rivâyetine ise, “Bu vecihle gariptir.” demektedir.²²²⁸

Nesâî hadîsi Hz. Âişe’den, İbn. Ebî Şeybe Musannef, Enes’ten, Ümmü Seleme’den, Abdurrahmân İbn. Ebî Leylâ’dan ve Âişe’den, Ma‘mer İbn. Râşid, Hişâm İbn. Urve’nin babasından ve bir adamdan şeklinde, İshak İbn. Râhûye Ümmü Seleme’den, Taberânî Âişe’den, Ümmü Seleme’den, Enes’ten, Âsım İbn. Küleyb babası ve dedesinden, Ahmed İbn. Hanbel Enes’ten, en- Nevvâs İbn. Sem‘ân’dan, Hz. Âişe’den ve Ümmü Seleme’den, İshâk İbn. Râhûye Âişe’den, Ebû Ya‘lâ, Câbir’den, Enes’ten, Âişe’den ve Ümmü Seleme’den, Abd. İbn. Humeyd Bilâl’den ve Ümmü Seleme’den, Beyhakî Câbir’den ve Enes’ten rivâyet etmişlerdir.²²²⁹

Ümmü Seleme’den uzun bir hadisin içinde gelen rivâyet hakkında Heysemî, “Tirmizî bir kısmını nakletmiştir. Ahmed de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Şehr İbn. Havşeb (شهر بن حوشب) zayıftır.” demektedir.²²³⁰ Âişe’den gelen rivâyet hakkında “Taberânî, Evsat’ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan el- Ala İbnü’l- Fazl konusunda İbn. Adıyy bazı rivâyetlerde tek (نكرة) kaldığını, kalan ricâlinin sika olmakla beraber onlar konusunda da ihtilaf bulunduğunu belirtmiştir.” diyen Heysemî, Ümmü Seleme’den gelen rivâyet için yukarıda

²²²⁵ Hâkim, a.g.e, I/707 (1927), II/317 (3140), (3141), IV/357 (7907)

²²²⁶ Tirmizî, Sünen, IV/448 (2140) (Tirmizî, Kader, 7)

²²²⁷ Tirmizî, a.g.e, V/538 (3522) (Tirmizî, Daavât, 89)

²²²⁸ Tirmizî, a.g.e, V/573 (3587) (Tirmizî, Daavât, 124)

²²²⁹ Nesâî, Sünen, IV/414 (7737); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/25 (29196), (29197), (29198), VI/168 (30405), (30406), (30407), (30408); Ma‘mer İbn. Râşid, el- Câmi‘, X/442 (19646), (19467); İshak İbn. Râhûye, Müsned (4-5), I/113 (65); Taberânî, Mu‘cemu’l- Evsat, II/147 (1530), III/33 (2381), V/285 (5330), IX/165 (9432); Mu‘cemu’l- Kebîr, I/261 (759), VII/313 (7232), XXIII/334 (772), XXIII/338 (785), XXIII/366 (865); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/112 (12128), III/257 (13721), IV/182 (17667), VI/91 (24648) ve VI/250 (26176), VI/294 (26562), VI/301 (26618), VI/315 (26721); İshâk İbn. Râhûye, Müsned (1-3), III/755 (1369), III/777 (1402); Ebû Ya ‘lâ, Müsned, IV/207 (2318), VI/359 (3687), VI/360 (3688), VIII/128 (4669), XII/350 (6919), XII/419 (6986); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/140 (359), I/443 (1534); Beyhakî, Şuabü’l- İmân, I/475 (756), (757)

²²³⁰ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, VI/325

geçen değerlendirmeyi yapmaktadır.²²³¹ Başka bir yerde Ümmü Seleme ve Câbir'den gelen rivâyetleri nakleden Heysemî Câbir rivâyeti için, “Ebû Ya'lâ rivâyet etmiştir. Ricâli sahîhtir” değerlendirmesi yapmaktadır.²²³²

Hadis İbn. Ebî Âsım'ın es-Sünne'sinde Enes'ten, en- Nevvâs ibn. Sem'ân'dan ve Ümmü Seleme'den, Abdullah İbn. Ahmed'in es-Sünne'sinde ise Ümmü Seleme'den ve en- Nevvâs İbn. Sem'ân'dan gelen rivâyetler olarak yer almaktadır.²²³³ Buhârî hadîsi Edebü'l- Müfred'de de Enes'ten rivâyet etmektedir.²²³⁴ Hadis İbn. Abdilberr'in et- Temhîd'inde, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde, Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sında ve daha pek çok kaynakta da yer almaktadır.²²³⁵

İbn. Adiyy el- Kâmil'de, Hâzım İbnü'l- Huseyn maddesinde Enes rivâyetine yer vermekte ve râvî hakkında, “Hadisleri ğaribe benziyor. Zayıftır, ama hadisi yazılır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.²²³⁶ Talha İbn. Nâfi' maddesinde de Enes rivâyetine yer verip râvî hakkında *lâ be'se bih* açıklaması yapan İbn Adiyy,²²³⁷ Muhammed İbn. Hamrân maddesinde ise Âsım İbn. Küleyb rivâyetini nakletmekte ve râvînin tek, garip kaldığı rivâyetler olduğuna dikkat çekerek zararsız denilebileceğine işâret etmektedir.²²³⁸ Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.²²³⁹

Netîce itibarıyla hadisin pek çok tarikte rivâyet edildiği görülmektedir. Bazı tarikleri zayıfsa da, sahîh bir hadistir.

İKİ YÜZ OTUZ ALTINCI HADİS

من ضيع أيام حراثته ندم في وقت حصاده

“Kim ekme dikme günlerini (tarlayı sürüp tohum atacağı günleri) boşa geçirirse, hasad vakti geldiğinde pişmân olur.”

Verilişi: “...Ya'nî bu dünyada tohumu zemîne ekmek günü ve pinhân (gizli) itmek ve bir hâke anı perîşân itmek günü olub, hasad vakti anın pādâş (mükâfât) ve hırâseti günü

²²³¹ Heysemî, a.g.e, VII/210

²²³² Heysemî, a.g.e, X/176

²²³³ İbn. Ebî Âsım, es-Sünne, I/101 (225), I/103 (230), I/104 (232); Abdullah İbn. Ahmed, es-Sünne, I/178 (222), II/399 (866), II/530 (1224)

²²³⁴ Buhârî, Edebü'l- Müfred, I/237 (683)

²²³⁵ İbn. Abdilberr, et- Temhîd, XXIV/404, XXIV/505; Münâvî, Feyzu'l- Kadir, II/379- 380, II/537; Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, VIII/122

²²³⁶ İbn. Adiyy, el- Kâmil, III/74 (621)

²²³⁷ İbn Adiyy, a.g.e, IV/113 (958)

²²³⁸ İbn Adiyy, a.g.e, VI/247 (1726)

²²³⁹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/527 (3215)

olduğu gibi bu dünyada amel tohumu ekmek ve âhiret için kâr itmek, zirâat eylemek ve hirâset eylemek günü oldu ve yevm-i âhiret ol ekdiğini biçmek ve ameline göre pâdâş ve cezâ bulmak ve amelinin netîce ve mahsûlü peydâ olmak günü geldi. Pes من ضيع أيام حراثته ندم في وقت حصاده ya حسرتا علي ما فرطت في ya حسرتا علي ما فرطت في..” (Mesnevî Şerhi, VI/427)

Tahric: Bu lafızlarla gelen bir rivâyet bulamadım. Bu manayı destekleyen rivâyetlere örnek verecek olursak; Münâvî, *شوكها وحسكها*, “Dâvûd Peygamber dedi ki: Ey kötülük tohumları eken kişi! Sen bunu karşılığında düşmanlık ve şiddet mahsûlüne nâil olacaksın” rivâyetini açıklarken hukemâ şöyle demiştir diyerek şu metne yer verir: *كل يحسد ما يزرع ويجزي بما يصنع وزرع يومك حصاد غدك.* “Herkes ektiğini biçer ve yaptığının karşılığını görür. Bugün ektiğin şeyler yarımın mahsûlüdür.” Münâvî yine Râğib’den naklen “İnsan dünyada çiftçi gibidir. Ameli mahsûlü, dünya da ekip biçtiği yerdir. Ölüm vakti hasat vaktidir...” şeklinde açıklamalar yapmakta, yukarıdaki rivâyetin Ebu’d-Derdâ’dan geldiğini ve İbn. Asâkîr’in Târîh’inde geçtiğini belirtmektedir.²²⁴⁰ Kurtubî de Tefsîr’inde, *يا حسرتا علي ما فرطت..* âyetini açıklarken²²⁴¹ benzer cümleler kullanmıştır.²²⁴²

Bu rivâyeti destekleyen diğer bir rivâyet de, *الدنيا مزرعة الآخرة* “Dünya ahiretin tarlasıdır.” rivâyetidir. Bu rivâyetin sahîh olmadığı ortadadır. Aliyyü’l- Kârî, Masnû’unda “Sehâvî’nin böyle bir rivâyete rastlamadığı” bilgisine yer vermiş, “Mekâsîd’da Sehâvî’nin, “İhyâ’da Gazâlî bu rivâyeti zikretmekle berâber, ona rastlamadım” dediğini Aliyyü’l-Kârî’den nakleden Aclûnî de bu rivâyet hakkında şunları söylemiştir:

“Ben de derim ki, manası sahîhtir. Cenâb-ı Hakkın *نزد له في حرثه الآخرة* “من كان يريد حرث الآخرة نزد له في حرثه” sözünden iktibâs edilmiştir.”²²⁴⁴ *من زرع* “Âhiret kazancını isteyen kazancını artırır.”²²⁴³ *يوم تجد كل حصد* “Eken biçer” şeklinde bir rivâyete de yer veren Aclûnî, Mekâsîd’da Sehâvî’nin *من زرع الأحن حصد المحن* “Herkesin yaptığı her iyiliğin karşılığını bulacağı gün..”²²⁴⁵ âyetine işâret ederek “manası sahîh” dediğini söylemekte ve bu rivâyetin

²²⁴⁰ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, IV/502.

²²⁴¹ Zümer Sûresi (39), 56.

²²⁴² Kurtubî, Tefsîr, XV/272.

²²⁴³ Şûrâ (42), 20.

²²⁴⁴ Bu bilgiler ve benzer rivâyetler için bkz. Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/495 (1320)

²²⁴⁵ Âl-i İmran (3), 30.

“Öfke (kin, düşmanlık) eken meşakkat (belâ) biçer.” şeklinde meşhur olduğunu söylemektedir.²²⁴⁶

Sonuç olarak; yukarıdaki âyetleri gözden geçirdiğimizde manasının sahîh olduğunu anladığımız rivâyet, hadis mecmualarında sahîh bir hadis olarak tesbit edilememiştir.

İKİ YÜZ OTUZ YEDİNCİ HADİS

الدال علي الخير كفاعله

“Bir hayrın yapılmasına delâlet eden, o hayrı yapan gibidir.”

Hadisin Verilişi: “...Mısrâ-ı sâni ol pâymerdin duâda derc olunmasına işâret olmak da câizdir ki, الدال علي الخير كفاعله hadîs-i şerîfinin mûcibince anın dahî duâda derc olunması lâzım olur ki, ol medyûnu ol ğınâya delîl olan ve anı hocanın izniyle mahall-i gence irşâd kılan ol pâymerrdir...” (Mesnevî Şerhi, VI/428)

Tahric: Hadîsi Müslim, İbn Hibban ve Ebû Avâne, Ebû Mes‘ûd el- Ensârî’den rivâyet etmişlerdir.²²⁴⁷ Enes İbn. Mâlik’ten gelen rivâyeti garip bulan Tirmizî, bu konuda Ebû Mes‘ûd el- Bedrî’den ve Büreyde’den gelen rivâyetlerin de bulunduğuna işâret etmekte,²²⁴⁸ Ebû Mes‘ûd’dan gelen rivâyet için ise, “hasen sahîh” değerlendirmesi yapmaktadır.²²⁴⁹

Ebû Dâvûd ve Beyhakî hadîsi Ebû Mes‘ûd’dan, Ahmed İbn Hanbel Ebû Mes‘ûd’dan ve Büreyde’den, Ebû Hanîfe ve Ruyânî Büreyde’den, Bezzâr Abdullah’tan rivâyet etmektedirler. Bezzâr bu hadîsi Abdullah’ın Hz. Peygamberden rivâyeti olarak ancak bu şekilde bildiklerini belirtmektedir.²²⁵⁰ Taberânî Evsat’ta Sehl İbn. Sa’d’dan gelen rivâyetdeki teferrüde dikkat çekmekte,²²⁵¹ Kebîr’de de hadîsi Sehl İbn. Sa’d’dan ve Ebû Mes‘ûd el Ensârî’den rivâyet etmektedir.²²⁵² Ebû Ya‘lâ ise hadîsi Enes’ten rivâyet etmektedir.²²⁵³

Heysemî İbn. Mes‘ûd’dan gelen rivâyet için “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İsa İbnü’l- Muhtâr’dan rivâyetinde Bekr İbn. Abdîrahmân teferüd etmiştir.” Büreyde’den gelen rivâyet için “Ahmed rivâyet etmiştir. Senedde ismi verilmeyen zayıf bir

²²⁴⁶ Aclûnî, a.g.e, II/329 (2491)

²²⁴⁷ Müslim, Sahîh, III/1506 (1893) (Müslim, İmâret, 133); İbn, Hibban, Sahîh, I/525 (289), IV/554 (1668); Ebû Avâne, Müsned (1), IV/478 (7399), (7400)

²²⁴⁸ Tirmizî, Sünen, V/41(2670)

²²⁴⁹ Tirmizî, a.g.e, V/41 (2671) (Tirmizî, İlim, 14)

²²⁵⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/333 (5129) (Ebû Dâvûd, Edeb, 115); Beyhakî, Sünen, IX/28 (17621); Şuabu’l- İmân, VI/116 (7656); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, IV/120 (17125), V/272 (22393), 5/273 (22405), V/274 (22414), V/357 (23077); Ebû Hanîfe, Müsned, I/150, 1/151; Ruyânî, Müsned, I/63 (6); Bezzâr, Müsned (4-9), V/150 (1742)

²²⁵¹ Taberânî, Evsat, III/34 (2384)

²²⁵² Taberânî, Kebîr, VI/186 (5945), XVII/227 (627), (628), (629), (630), XVII/228 (631), (632)

kişi vardır. (Senedi güzel göstermek için zayıf olan râvînin adı zikredilmemiştir.) demektedir. Sehl İbn. Sa‘d rivâyeti için ise, “Taberânî, Kebîr ve Evsat’ta rivâyet etmiştir. Senedde İmran İbn. Muhammed vardır. O, Ebû Hazm’dan, Ebû Hazm da Abdullah İbn Muhammed İbn Âişe’den rivâyet etmiştir. O, İmran İbn. Muhammed İbn. Sa‘d İbni’l- Müseyyib değildir. Çünkü o Medîne’lidir. Taberânî onun Basra’lı olduğunu söylemiştir ve İbn Sa‘d Ebû Hazm’dan işitmemiştir.” değerlendirmesini yapmaktadır.²²⁵⁴ Enes’ten gelen rivâyet için Heysemî, “Bezzâr rivâyet etmiştir. İbn. Hibban onu sika bulmuş ve hatâ yaptığını söylemiştir. İbn. Adıyy de bu görüştedir. Bir grup ta onu zayıf bulmuştur. Diğer ricâli sikadır” demektedir ve bu rivâyete Ebû Ya‘lâ’nın da aynı şekilde yer verdiğini belirtmektedir. Sehl İbn Sa ‘d es-Sâidî’den gelen rivâyet için yukarıda geçen nakle işâret etmektedir.²²⁵⁵

Buhârî’nin Sahîh’inde tesbit edemediğimiz hadîs, Edebü’l- Müfred’de Ebû Mes‘ûd tarafından rivâyet edilmiştir.²²⁵⁶ Kuzâî ve Ebû Nuaym da hadîsi Ebû Mes‘ûd’dan,²²⁵⁷ Deylemî ise Hz. Âişe ve İbn. Mes‘ûd’dan **الدال علي الشر كفاعله** “Şerrin yapılmasına delâlet eden, o şerri yapmış gibidir” ilâvesiyle rivâyet etmektedirler.²²⁵⁸ Hadis Münâvî’nin Feyzu’l-Kadir’inde de yer almaktadır.²²⁵⁹ İbn. Mes‘ûd’dan; “Bir adam Nebî (S.A.V)’e geldi ve bir şeyler istedi. Hz. Peygamber, “Yanımda sana verecek bir şeyim yok. Falana git.” dedi. Adam gitti, gittiği adam da ona istediğini verdi. Rasûlullah, “Bir hayrın yapılmasına öncülük edene yapanın ecri kadar sevap vardır” buyurdu.” şeklinde gelen rivâyet hakkında Münzirî, “İbn. Hibban Sahîh’inde rivâyet etmiştir. Bezzâr rivâyeti kısaltarak **الدال علي الخير كفاعله** şeklinde rivâyet etmektedir. Taberânî de bu rivâyeti, Kebîr ve Evsat’ta, Sehl İbn. Sa‘d rivâyeti olarak nakletmektedir.” açıklamasını yapmaktadır.²²⁶⁰

Zehebî İmrân İbn. Zeyd maddesinde Sehl İbn. Sa‘d hadisinin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, “İbn. Maîn ve Ebû Hâtim “Hadisi yazılır, onunla ihticâc edilmez” demektedirler.” değerlendirmesini yapmaktadır.²²⁶¹ İbn. Hacer Lisânü’l- Mîzân’da, Ukaylî Zuafâ’da İmran İbn. Yezîd maddesinde hadîse işâret etmişlerdir.²²⁶² Hatîb el- Bağdâdî,

²²⁵³ Ebû Ya‘lâ, Müsned, VII/275 (4296)

²²⁵⁴ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, I/166.

²²⁵⁵ Heysemî, a.g.e, III/137.

²²⁵⁶ Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/94 (242)

²²⁵⁷ Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb, I/85 (76); Ebû Nuaym, Hilyetü’l- Evliyâ, VI/266.

²²⁵⁸ Deylemî, Firdevs, II/233 (3121)

²²⁵⁹ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, II/326, III/536- 537.

²²⁶⁰ Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, I/69 (194)

²²⁶¹ Zehebî, Mîzân, V/288 (6290)

²²⁶² İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân, IV/351 (1029); Ukaylî Zuafâ, III/306 (1317)

Târîhu Bağdâd'da el- Hasen İbn Ali İbn Zekeriyâ İbn. Sâlih maddesinde Ebû Mes'ûd'dan gelen rivâyete yer vermekte, Aclûnî de Keşfü'l- Hafâ'da hadîsi nakletmektedir.²²⁶³

Sonuç olarak; bazı tarikleri zayıf olsa da, hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ HADİS

اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الفضيلة والدرجة الرفيعة وابعثه المقام المحمود الذي وعدته وعدا حسنا إنك لا تخلف الميعاد برحمتك يا أرحم الراحمين

“Tam olan da‘vetin ve hazır olan namazın Rabbi olan Allahım. Muhammed’e (S.A.V) fazîleti ve yüksek dereceyi ver. Onu kendisine en güzel şekilde vadettiğin övülen makâma ulaştır. Şüphesiz ki sen va‘dinden dönmezsın. Rahmetinle ey merhametlilerin en merhametlisi.”

Hadisin Verilişi: “...Hulâsa-i kelâm ve hâsıl-ı merâm biz cümlemiz fi'l- mesel ehl ve ümmüz. Eger Hazreti Hakka ve eger halka borcumuz çokdur. Hâmil olduğumuz düyûnı edâ eylemekden ötürü hâce-i âlem Aleyhissalâtü Vesselâm Hazretleri ilm ve ma'nâyı kendi hadîsinde vaz' eyleyüb kendinin vârisi olan pâymerdlere bizim hakkımızda bu gûne sipârîşler buyurmuşdur. Pes anın vârisi olan pâymerdi duâda yâd eylemek bizim üzerimize lâzım olur. Bâhusûs ki, ol Hazret Sallallâhu Aleyhi Ve Sellemi hâssaten duâda zikr eylemek üzerimize vâcip gelür. Nitekim beş vakitte ezân-ı şerîfi istimâ' eyledikten sonra her mü'mine bu gûne duâ eylemek müstehab olur: ... اللهم رب هذه الدعوة التامة...” (Mesnevî Şerhi, VI/428)

Tahric: Ezan duası olarak bildiğimiz bu rivâyet, Buhârî, İbn. Huzeyme ve İbn. Hibbân'ın Sahîh'lerinde,²²⁶⁴ Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn. Mâce ve Beyhakî'nin Sünen'lerinde,²²⁶⁵ Taberânî'nin Evsat'ında, Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde, Münzirî'nin et- Terğîb ve't- Terhîb'inde, Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında,²²⁶⁶ Kurtubî'nin ve İbn. Kesîr'in Tefsîr'lerinde²²⁶⁷ ve daha pek çok yerde yer almaktadır. Taberânî hadîsi Ebu'd- Derdâ'dan rivâyet etmiştir. Bunun dışındaki bütün rivâyetler Câbir İbn. Abdillâh'tan gelmektedir.

Hadisin zikredildiği kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, hadis sahîhtir.

²²⁶³ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VII/383 (3910); Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/255 (669), I/480- 481, II/325 (2475)

²²⁶⁴ Buhârî, Sahîh, I/222 (589), IV/1749 (4442) (Buhârî, Ezân, 8; 17. Sünenin Tefsiri, 11); İbn. Huzeyme, Sahîh, I/220 (420); İbn. Hibbân, Sahîh, IV/586 (1689)

²²⁶⁵ Tirmizî, Sünen, I/413 (211) (Tirmizî, Mevâkîf, 43); Ebû Dâvûd, Sünen, I/146 (529) (Ebû Dâvûd, Salât, 37); Nesâî, Sünen, I/511 (1644), VI/17 (9874); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), II/27 (680) (Nesâî, Ezân, 38); İbn. Mâce, Sünen, I/239 (722) (İbn Mâce, Ezan, 4); Beyhakî, Sünen, I/410 (1790)

İKİ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU HADİS

إذا بايعت فقل لا خلاية

“Alışveriş yaptığında de ki: “Tatlı dille aldatma yok.”

Hadisin Verilişi: “...Ey pâymerd! Ol garîb olan derdrende böyle di; “Büyû‘da ğurârdan sen anı eyle ki, Rasûl Aleyhisselâm Hazretleri üç gün ihtiyârı öğretti.” Nitekim Ensârîlerden bir kimse “Ben bey‘da aldanurum ya Rasûlallâh!” Ne buyurursun?” didikde إذا بايعت فقل لا خلاية deyû şart-iihtiyârı ana ta‘lîm eyledi...” (Mesnevî Şerhi, VI/429)

Tahric: Hadîsi Buhârî, Müslim, İbn Hibbân, Hâkim, Ebû Avâne, Beyhakî, Dârekutnî, Ebû Dâvûd, İmam Mâlik, Abdürrezzâk, Humeydî ve Tayâlisî İbn. Ömerden rivâyet etmişlerdir.²²⁶⁸ Nesâî ve Ahmed İbn Hanbel hadîsi İbn. Ömerden ve Enes’ten,²²⁶⁹ İbn. Mâce ve İbn. Ebî Şeybe ise Muhammed İbn. Yahyâ İbn. Hibbân’dan rivâyet etmektedirler.²²⁷⁰ Buhârî Târîhu’l- Kebîr’inde, Ebû Hâtim er- Râzî el- Cerh ve’t- Ta’dîl’inde Munkız İbn. Amr el- Mâzînî maddesinde, Muhammed İbn. Yahyâ İbn. Hibbân’dan gelen hadise yer vermektedirler.²²⁷¹ Hadis Mesnevî’nin III. Cildinde de yer almış ve Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu makalesinde bu rivayete atıfta bulunmuştur.²²⁷²

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ KIRKINCI HADİS

العائد في هبته كالكلب يعود في أكل قينه . وفي رواية أخرى: العائد في هبته كالعائد في قينه

“Hibe ettiğinden dönen kimse, kusmuğunu yemeye dönen köpek gibidir.” Başka bir rivâyette de “Hibesinden dönen, kusmuğuna dönen gibidir.” buyurulmuştur.

²²⁶⁶ Taberânî, Evsat, IV/79 (3662); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, III/337 (14659), III/354 (14859); Münzirî, et- Terġîb ve’t- Terhîb, I/116 (396); Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/484 (1289)

²²⁶⁷ Kurtubî, Tefsîr, X/310; İbn. Kesîr, Tefsîr, II/54, III/56

²²⁶⁸ Buhârî, Sahîh, II/745 (2011), II/848 (2276), II/850 bab başlığı olarak, II/851 (2283), VI/2554 (6563) (Buhârî, Büyû‘, 48, İstikrâz, 19, Husûmât, 3, Hiyel, 7); Müslim, Sahîh, III/1165 (1533) (Müslim, Büyû‘, 48); İbn Hibbân, Sahîh, XI/432 (5051), XI/433 (5052); Hâkim, Müstedrek, II/26 (2201); Ebû Avâne, Müsned (1), III/270 (4931), III/271 (4932); Beyhakî, Sünen, V/273 (10237); Dârekutnî, Sünen, III/54 (217), III/55 (220); Ebû Dâvûd, Sünen, III/282 (3500), ayrıca bab başlığı olarak (Ebû Dâvûd, Büyû‘, 66); Mâlik, Muvatta‘, II/685 (1368); Abdürrezzâk, Musannef, VIII/312 (15337); Humeydî, Müsned, II/292 (662); Tayâlisî, Müsned, I/256 (1881)

²²⁶⁹ Nesâî, Sünen, IV/10 (6076); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VII/252 (4484), (4485) (Nesâî, Büyû‘, 51); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/44 (5036), II/61 (5271), II/72 (5405), II/80 (5515), II/84 (5561), II/107 (5854), II/116 (5970), II/129 (6134), III/217 (13300)

²²⁷⁰ İbn. Mâce, Sünen, II/789 (2355); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/306 (36328)

²²⁷¹ Buhârî, Târîhu’l- Kebîr, VIII/17 (1990); Ebû Hâtim er- Râzî, el- Cerh ve’t- Ta ‘dîl, VIII/366 (1674)

²²⁷² Koçkuzu, Ali Osman, Mesnevî’nin III. Defterindeki, Hz. Peygambere ve Hadislerine Yapılan Atıflar, s.225.

Hadisin Verilişi: "...Ya'nî kelb gibi kusduğunu yalayıcı olur mevhibe ve atâsının red olunmasını talep isteyen kimse, Hazreti Rasûl Aleyhisselâmın bu kavli-i şerfi üzere ki buyurdu: ...العائد في هبته..." (Mesnevî Şerhi, VI/431)

Tahrir: Buhârî hadîsi İbn. Abbâs'tan ve Ömer İbnü'l- Hattâb'dan rivâyet etmektedir.²²⁷³ Müslim, İbn. Hibbân, Ebû Avâne, Tirmizî, Beyhakî Ebû Dâvûd, Ahmed İbn. Hanbel, Humeydî, Tayâlisî ve Ebû Ya'lâ ise hadîsi İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu bâbda İbn. Ömer'den gelen bir rivâyete de dikkat çekmektedir.²²⁷⁴

Nesâî hadîsi babası ve dedesi kanalıyla Amr İbn Şuayb'dan, İbn Abbâs'tan ve İbn. Ömer'den İbn. Mâce Ebû Hureyre'den, İbn Abbâs'tan ve İbn. Ömer'den, Abdürrezzâk İbn Abbâs'tan ve İkrime'den, Taberânî İbn. Ömer'den, İbn Abbâs'tan, Ebû Hureyre'den ve Câbir İbn. Abdillâh'tan, Bezzâr Ömer İbnü'l- Hattâb'dan rivâyet etmişlerdir. Bezzâr bu konuda İbn. Abbâs ve Ebû Hureyre'den gelen rivâyetler olduğunu belirtmektedir.²²⁷⁵

Kuzâî ve Deylemî İbn Abbâs'tan gelen hadîse eserlerinde yer vermektedirler.²²⁷⁶ Buhârî de Sahîh'inden başka Edebü'l- Müfred'de İbn Abbâs'tan, Târîhu'l- Kebîr'de Abdu'l- Humeyd İbnü'l- Hasen Ebû Ömer el- Hilâlî maddesinde Câbir'den gelen rivâyete yer vermiştir.²²⁷⁷ Hatîb el- Bağdâdî ise Târîhu Bağdâd'da, Hamdûn İbn. Abbâd Ebû Ca'fer maddesinde İbn Abbâs'tan el- Kâsım İbn. Ahmed İbn. Muhammed el- Bağdâdî maddesinde Enes'ten, Konstantîn İbn. Abdillâh Ebu'l- Hasen maddesinde Ebû Ber es- Sıddîk'ten gelen rivâyetlere yer vermektedir.²²⁷⁸

Münzirî ve Münâvî de eserlerinde hadise yer veren muhaddisler arasındadırlar.²²⁷⁹ İbn. Hibbân es- Sikât'ında, Muhammed İbn. Ali İbnü'l- Huseyn İbn Ali İbn Ebî Tâlib maddesinde İbn Abbâs'tan, İbn. Adiy el- Kâmil'inde Vehb İbn. Râşid maddesinde Ebû

²²⁷³ Buhârî, Sahîh, II/915 (2449), II/924 (2478), III/1093 (2841), VI/2558 (6574) (Buhârî, Hîbe, 30, Zekât, 59, Cihâd, 137, Hiyel, 14)

²²⁷⁴ Müslim, Sahîh, III/1241 (1622) (Müslim, Hibât, 2,5,8); İbn. Hibbân, Sahîh, XI/522 (5121); Ebû Avâne, Müsned (1), III/449 (5646), (5647), III/450 (5648), (5649); Tirmizî, Sünen, III/592 (1298) (Tirmizî, Büyû', 62); Beyhakî, Sünen, VI/180 (11797), (11798); Ebû Dâvûd, Sünen, III/291 (3538); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/217 (1872), I/280 (2529), I/291 (2646), (2647), I/327 (3015), I/339 (3146), I/342 (3177), (3178), I/345 (3221); Humeydî, Müsned, I/243 (530); Tayâlisî, Müsned, I/344 (2649); Ebû Ya'lâ, Müsned, IV/294 (2405)

²²⁷⁵ Nesâî, Sünen, IV/121 (6516), (6520), (6521), IV/123 (6525), (6526), (6527), (6528), (6529), IV/124 (6530), (6531), (6532); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), VI/265 (3690), (3691), VI/266(3696), (3997), (3698), VI/267 (3699), (3700) (Nesâî, Zekât, 100); İbn. Mâce, Sünen, II/797 (2384), (2385), (2386) (İbn Mâce, Hibât, 5); Abdürrezzâk, Musannef, IX/109 (16536), (16537); Taberânî, Evsat, III/159 (2793), IV/106 (3722), IX/9 (8963); Sağır, II/218 (1056); Taberânî, Kebîr, X/290 (10692), (10693), (10694), X/291 (10695), (10696), XI/21 (10910), XI/46 (10995), XI/47 (10999), XI/178 (11419), XI/315 (11852), XI/327 (11897), XI/344 (11959); Bezzâr, Müsned (1-3), I/390 (266)

²²⁷⁶ Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, I/192 (288); Deylemî, Firdevs, III/87 (4244)

²²⁷⁷ Buhârî, Edebü'l- Müfred, I/150 (417); Buhârî, Târîhu'l- Kebîr, VI/54 (1687)

²²⁷⁸ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VIII/177 (4297), XII/435 (6896), XII/478 (6949)

²²⁷⁹ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, III/260- 261 (3959); Münâvî, Feyzu'l- Kadir, IV/369.

Hureyre'den gelen rivâyeti nakletmişlerdir.²²⁸⁰ Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.²²⁸¹

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ KIRK BİRİNCİ HADİS

السماح رباح

“Cömertlik (müsamahakar olmak) kardır. (kazançlı bir alışveriştir)”

Verilişi: “...Tâ kim şâh-ı necâh olan Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri didi: Ey ni‘metler sâhibi! Semâh ribâhdır. Nitekim buyurdu: السماح رباح. رواه أبو هريرة رضي الله عنه Ya‘nî zafer ve nusret şâhı olan Peygamber Aleyhisselâm tâ kim didi: Ey ni‘metler sâhibi olan ğanîler, semâhat ve cûd, ribâh ve sûddur. Her ne kadar eğer isen ez‘âf-ı muzâaf anın mahsûlünü bulursun, rızâen livechillâh her ne verir isen anın ıvazlarına vâsıl olursun...” (Mesnevî Şerhi, VI/434)

Tahric: Kuzâî Müsnedü’ş- Şihâb’da hadîsi Muâviyetübnü Ebî Süfyân’dan ve İbn. Ömer’den rivâyet etmekte, Deylemî de Firdevs’te İbn. Ömer’den, السماح رباح والعسر شوم şeklinde bir rivâyette bulunmaktadır.²²⁸² Münâvî, Kuzâî’nin Müsnedü’ş- Şihâb’da İbn. Ömer İbni’l- Hattâb’dan naklettiği rivâyetin senedinde, Abdurrahman İbn. Zeyd’in olduğunu, Zehebî’nin “Onu Ahmed, Dârekutnî ve başkaları zayıf bulmuşlardır Âmirî, Şihâb şerhinde onu hasen bulmuştur.” dediğini belirtmekte ve Deylemî’nin Firdevs’te Ebû Hureyre’den yaptığı nakle de eleştiriler getirmektedir.²²⁸³ Aclûnî rivâyeti Kuzâî’nin İbn. Ömer’den, Deylemî’nin Ebû Hureyre’den merfû olarak naklettiklerini belirterek aktarmaktadır.²²⁸⁴

فإن الأرباح مع السماح şeklinde gelen rivâyeti, Beyhakî ve İbn. Ebî Şeybe Zührî’den rivâyet etmektedirler.²²⁸⁵ Ebû Dâvûd Zührî’den gelen rivâyetin mürsel olduğuna işâret etmektedir.²²⁸⁶ Aclûnî, hadîsi İbn. Ebî Şeybe’nin, Merâsîl’inde Ebû Dâvûd’un ve Beyhakî’nin, Zührî’den mürsel olarak rivâyet ettiklerini belirtmekte,²²⁸⁷ başka bir yerde ise,

²²⁸⁰ İbn. Hibbân, es- Sikât, V/348 (5160); İbn. Adıyy, el- Kâmil, VII/67 (1992)

²²⁸¹ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/67 (1697)

²²⁸² Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb, I/47 (22), I/48 (23); Deylemî, Firdevs, II/347 (3571)

²²⁸³ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, IV/145.

²²⁸⁴ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/553 (1489).

²²⁸⁵ Beyhakî, Sünen, VI/36 (10970); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/260 (35882)

²²⁸⁶ Ebû Dâvûd, Merâsîl, I/160 (167)

²²⁸⁷ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/93 (1777)

yine, hadîsi İbn. Ebî Şeybe'nin Zührî'den mürsel olarak rivâyet ettiğine dikkat çekmektedir.²²⁸⁸

Deylemî'nin Firdevs'inde Muaz İbn. Cebel'den gelen rivâyet ise; اللهم إجعلني سهل البيع سهل الشراء سهل القضاء سهل الإقتضاء فإن رأس الريح السماح Kazâ ve kaderi bana kolaylaştır. Şüphesiz ki kazancın başı, hoşgörü ile davranmaktır.” şeklindedir.²²⁸⁹

Zehebî Mîzânü'l- İtidâl'de Abdullah İbn. İbrâhîm el- Ğıfârî, yani Abdullah İbn. Amr el- Medenî maddesinde İbn. Ömer'den gelen rivâyetin râvîlerinden birisi olan bu şahıs hakkında, İbn Hibbân'ın “Hadis uyduruyor.”, İbn Adıyy'in, “Rivâyetlerinin geneli tabi olunmayan şeylerdir.”, Dârekutnî'nin, “Hadîsi münkerdir.”...dediğini nakletmektedir.²²⁹⁰

Netîce itibarıyla; Kuzâî ve Deylemî'de geçen rivâyetler için zayıf değerlendirmesi yapmak doğru bir tesbit olacaktır. Beyhakî, İbn. Şeybe rivâyetleri ise, Ebû Dâvûd'un Merâsîl'inde de yer almasından anlaşılacağı üzere mürsel rivâyetlerdir.

İKİYÜZ KIRK İKİNCİ HADİS

مثل الصلاة الخمس كمثل نهر جار عذب علي باب أحدكم يغتسل فيه كل يوم خمس مرات فما يبقي ذلك من الدنس شيئا.

“Beş vakit namaz sizden birinizin kapısının önünde akan tatlı sulu bir nehre benzer. Kim o nehirde her gün beş defa yıkanır (kendisinde) kirden hiç bir şey kalmaz.”

Hadisin Verilişi: “...Kemâ Kâlallâhu Teâlâ إن الصلاة تنهي عن الفحشاء والمنكر (Şüphesiz ki namaz insanı fuhşiyatdan ve kötülükten alıkoyar)²²⁹¹ Müfessirler böyle demişlerdir ki, bir kimse salât-ı hamseye meşgûl olsa, lâkin fahşâ ve münkerden berî ve ârî olmasa tahkîkan anın salâtı salât değildir. Eğer ol salâtı buyurulduğu üzere edâ kılaydı lâbüd salât anı fahşâ ve münkerden nehy eylerdi ki, salâtın şânındandır ki, musallî olan mü'mini lâ büd fahşâ ve münkerden nehy eyler ve cemî' hatâya ve zünûb çirklerinden dahî pâk ve tâhir eyler. Kemâ Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/434)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ahmed'in Câbir (R.A)'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Ankaravî'nin verdiği bu bilginin doğru olduğunu görmekteyiz.

²²⁸⁸ Aclûnî, a.g.e, II/177 (2024)

²²⁸⁹ Deylemî, Firdevs, I/473 (1928)

²²⁹⁰ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, IV/56- 57 (4195)

²²⁹¹ Ankebût (29), 45.

Hadîsi İbn. Huzeyme, Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan rivâyet etmiştir.²²⁹² Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan gelen rivâyet için Hâkim, "İsnâdı sahîhtir, fakat (Buhârî ve Müslim) tahrir etmemişlerdir." değerlendirmesini yapmakta, bunu, yani o ikisinin hadisi eserlerine almama sebeplerini, Mahreme İbn. Bükeyr'de (بكير) bir illet olmasına, Mısır halkından bir grubun "Yaşı küçük olduğundan babasından hadis işitmesi mümkün olmamasına rağmen, ondan işitmiş gibi hadis rivâyet etmiştir" demelerine bağlamaktadır.²²⁹³

Mâlik, Muvatta'ında hadîsi Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan, Ahmed İbn. Hanbel ise Müsned'de Sa'd ve Rasûlullâhın ashâbı olan insanlardan rivâyet etmektedir.²²⁹⁴ Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan gelen bu hadis hakkında Heysemî, "Ahmed ve Evsat'ta Taberânî rivâyet etmiştir. Ahmed'in ricâli sahîhtir." demektedir. Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan gelen bu hadis hakkında Münzirî, "Mâlik rivâyet etmiştir. Lafız onundur. Ahmed hasen isnadla nakletmiştir. Mâlik, Ahmed, Nesâî ve Sahîhinde İbn. Huzeyme, sâdece Âmir İbn. Sa'd İbn. Ebî Vakkâs kanalıyla rivâyet etmişlerdir..." demektedir.²²⁹⁵ 1185. hadisin açıklamasını yaparken Aclûnî, Mâlik'in hasen isnadla, Ahmed ve Nesâî'nin Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan rivâyet ettiklerini belirterek hadîse yer vermektedir.²²⁹⁶

... مثل الصلوات الخمس şeklinde gelen rivâyetlere gelince hadîsi Müslim, İbn. Hibbân, Ebû Avâne, Dârimî, Beyhakî, İbn. Ebî Şeybe, Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Ya'lâ ve Abd. İbn. Humeyd Câbir İbn. Abdillâh'tan rivâyet etmektedirler.²²⁹⁷ Taberânî hadîsi Evsat'ta Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan, Kebîr'de Ebû Ümâme'den, Beyhakî, Şuabu'l-Îmân'da Ebû Hureyre'den ve Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan, Ebû Ya'lâ ise Enes İbn. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.²²⁹⁸ Ebû Nuaym da Hilyetü'l-Evliyâ'da hadîsi Enes (R.A.)'den rivâyet etmektedir.²²⁹⁹

Enes'ten gelen rivâyet için Heysemî, "Ebû Ya'lâ ve Bezzâr rivâyet etmişlerdir. Senedde yer alan Dâvûd İbnü'z-Zeberkân (بن الزبيرقان) zayıftır." demekte,²³⁰⁰ Ebû

²²⁹² İbn. Huzeyme, Sahîh, I/60 (310)

²²⁹³ Hâkim, Müstedrek, I/316 (718)

²²⁹⁴ . Mâlik, Muvatta', I/174 (420); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/177 (1534)

²²⁹⁵ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/149 (547)

²²⁹⁶ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/445 (1185)

²²⁹⁷ Müslim, Sahîh, I/463 (668) (Müslim, Mesâcid, 284); İbn. Hibbân, Sahîh, V/12 (1725); Ebû Avâne, Müsned (1), I/364 (1314), Müsned (2), II/21; Dârimî, Sünen, I/283 (1182) (Dârimî, Salât, 1); Beyhakî, Sünen, III/63 (4752); Şuabu'l-Îmân, III/41 (2810); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, II/160 (7650); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/426 (9501), III/305 (14314), III/317 (14448) ve III/357 (14896); Ebû Ya'lâ, Müsned, III/445 (1940); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/312 (1014) Hadis için ayrıca bkz. Tirmizî, Sünen, Edeb, 80; İbn Mâce, İkâmet, 193)

²²⁹⁸ Taberânî, Evsat, VI/303 (6476); Kebîr, VIII/164 (7684); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III/41 (2812), III/42 (2814); Ebû Ya'lâ, Müsned, VII/67 (3988)

²²⁹⁹ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, II/344

²³⁰⁰ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, I/298.

Ümâme'den gelen rivâyet için ise, "Taberânî, Kebîr'de rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Afîr İbn. Mi'dân (عفير بن معدان) zayıftır." değerlendirmesini yapmaktadır.²³⁰¹

Münzirî ve Münâvî de eserlerinde hadîse yer veren muhaddisler arasındadırlar.²³⁰²

Sonuç olarak; bazı tarikleri zayıfsa da, hadis sahihtir.

İKİ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ HADİS

الولد ثمرة القلب وإن محبته مبخلة محزنة

"Çocuk kalbin meyvesidir. O (çocuk) cimrilik, korkaklık ve üzüntü sebebidir."

Hadisin Verilişi: "...Ya'nî çünküm ferzendir (çocuğun) çeşme-i vücûdı hastalıktan alîl ve merîz ola, peder ve mâderin ol nahîli tâze gibi olan vücûdlarının berk ve şâhı, (dalı ve yaprağı) ya'ni a'zâ ve cevârihi ve hisleri bî âb kalmış nahl gibi huşk (kuru, meyvesiz) olur ve pejmurde kalur. Ol peder ve mâderin nahl-i vücûdunun huşk olması ve pejmurde ve bî nem kalması lisân-ı hâlîle âşkâren söyler. Belki lisân-ı kâlîle dahî kendi derd ü ğâmını beyân eyler ki, oğullarından şecer nem çekdi. Ya'nî peder ve mâderin nahl-i vücûdunun solması ve huşk olması kendi şecere-i vücûdlarının semere-i fuâdı olan evlâdının vücûdundan nem ve safâ çekmesini söyler ve neşv ü nemâ bulduklarını ta'bîr eyler ki, evlâd semere-i fuâddır. Kemâ Kâle Aleyhisselâm..." (Mesnevî Şerhi, VI/436)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ebû Ya'lâ'nın Ebû Saîd'den rivâyet ettiğini belirtmektedir.²³⁰³ Aşağıda vereceğimiz kaynaklar bize verilen bilginin doğru olduğunu göstermektedir. Hadîsi Ankaravî'nin de haber verdiği gibi Ebû Ya'lâ Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.²³⁰⁴ Heysemî, Ebû Saîd'den gelen bu rivâyeti Ebû Ya'lâ ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini, senedde yer alan Atiyye el- Avfî'nin zayıf olduğunu belirtmektedir.²³⁰⁵ Münâvî Feyzu'l-Kadir'de bu hadîsi Ebû Ya'lâ ve Bezzâr'ın Ebû Saîd'den rivâyet ettiklerini, Irâkî ve Heysemî'nin senedde yer alan Atiyye el- Avfî için "zayıftır" dediklerini belirtmekte,²³⁰⁶ Aclûnî, **الولد مبخلة مجبنة** rivaâyetini incelerken, rivâyet hakkında, "Ebû Ya'lâ ve Bezzâr zayıf senedle Ebû Saîd'den rivâyet etmişlerdir" değerlendirmesini yapmaktadır.²³⁰⁷

²³⁰¹ Heysemî, a.g.e, I/300.

²³⁰² Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, I/144 (526); Münâvî, Feyzu'l- Kadir, V/507.

²³⁰³ Ancak burada **ابو العلي عن ابي سعد** şeklinde kanaatimizce matbaadan kaynaklanan bir yazım yanlışı mevcuttur. Bkz. Mesnevî Şerhi, VI/436.

²³⁰⁴ Ebû Ya'lâ, Müsned, II/305 (1032)

²³⁰⁵ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, VIII/155.

²³⁰⁶ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, VI/378.

²³⁰⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/452 (2916)

قال: قدمت علي رسول الله صلى الله عليه وسلم في وفد كندة فقال لي هل لك من ولد؟ قلت: غلام ولد في مخرجي إليك من ابنة حمد ولوددت أن مكانه شيع القوم قال: لا تفكر ذاك فإنه فيهم قررة عين و أجر إذا قبضوا ثم ولني قلت ذلك أنه لمجبنة محزنة إنهم لمجبنة محزنة Heysemî bu rivâyeti Ahmed ve Taberânî'nin naklettiğini, senedde yer alan Mecâlid İbn Saîd'in, zayıf olduğu halde sika kabul edildiğini, Ahmed'in kalan ricâlinin sika olduğunu belirtmektedir.²³⁰⁸

إن الولد مبخله مجبنة محزنة şeklinde gelen rivâyeti Hâkim Müstedrek'de Ya'lâ İbn. Münebbih es- Sekaî'nden rivâyet etmekte ve "Müslim'in şartına göre sahîhtir, fakat tahrir etmemişlerdir." değerlendirmesini yapmaktadır. Münâvî'nin Zehebî'nin bu hükme katıldığını söylemesi ise Zehebî'nin Telhîs'te bu hadis hakkında kanaat belirtmemesinden kaynaklanmaktadır.²³⁰⁹ Hâkim hadîsi Muhammed İbni'l- Esved İbn. Halef'in babasından rivâyet ettiği bir hadis olarak da nakletmiş, Eş'as İbn. Kays'dan gelen rivâyet için ise, "Şeyhânın şartına göre sahîh, fakat tahrir etmemişlerdir." değerlendirmesinde bulunmuş, Zehebî de onun bu hükmüne katılmıştır.²³¹⁰

İbn. Mâce ve İbn Ebî Şeybe hadîsi Ya'lâ el- Âmirî'den, Ma'mer İbn. Râşid Osman İbn. Haysem'den, Ahmed ibn. Hanbel Eş'as ibn. Kays'dan, Beyhakî Sünen'inde Ya'lâ İbn. Müniyye es- Sekaî'nin babasından rivâyeti şeklinde, Şuab'ında Eş'as İbn. Kays'dan, Taberânî Eş'as İbn. Kays, Ömer İbn. Abdilaziz ve Havle binti Hakîm'den rivâyet etmektedirler.²³¹¹ Havle ve Ya'lâ İbn. Mürre'den Ömer İbn. Abdilaziz'in yaptığı rivâyetler için Heysemî, "Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. İkisinin ricâli de sikadır" değerlendirmesinde bulunmaktadır.²³¹² Kuzâî hadîsi Ya'lâ İbn Mürre el- Âmirî'den, Deylemî ise Havle binti Hakîm'den rivâyet etmektedir.²³¹³

Münâvî, Hâkim'in Esved İbn. Halef rivâyeti için "Müslim'in şartına göre sahîh" dediğini, Zehebî'nin bu görüşe katıldığını, Hâfız Irâkî'nin "isnâdı sahîhtir" dediğini belirtmekte, Taberânî'nin Havle binti Hakîm'den rivâyeti için, Zehebî'nin "isnâdı kavîdir" dediğine işâret etmektedir.²³¹⁴ Buhârî hadîsi Edebü'l- Müfred'de İbn Ömer'den onun sözü

²³⁰⁸ Heysemî, a.g.e, a.g.y.

²³⁰⁹ Hâkim, Müstedrek, III/179 (4771)

²³¹⁰ Hâkim, a.g.e, III/335 (5284), IV/266 (7596)

²³¹¹ İbn. Mâce, Sünen, II/1209 (3666) (İbn Mâce, Edeb, 3); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/378 (32180); Ma'mer İbn. Râşid, el- Câmî', XI/140 (20143); Ahmed ibn. Hanbel, Müsned, V/211 (21889); Beyhakî, Sünen, X/202 (20652); Şuabu'l- İmân, VII/479 (11062); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, I/236 (646), (647), XXIV/241 (614)

²³¹² Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, X/54.

²³¹³ Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/49 (25), I/50 (26); Deylemî, Firdevs, IV/431 (7255)

²³¹⁴ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, II/403.

şeklinde rivâyet etmekte,²³¹⁵ hadis hakkında “İbn. Mâce, Abdullah İbn. Selâm’dan rivâyet etmiştir” diyen Aclûnî, Hâkim’in Esved İbn Halef’ten, Askerî’nin Eş’as İbn. Kays’dan yaptığı rivâyetlere ve Havle rivâyetine yer vermektedir.²³¹⁶

Sonuç olarak; farklı yollardan gelen rivâyetler içinde zayıf olanlar varsa da, hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ HADİS

الولد من ريحان الجنة

“Çocuk cennet kokularından bir kokudur.(cennet rızıklarından bir rızıktır.)”

Hadisin Verilişi: “...Ve Kâle Aleyhisselâm: *الولد من ريحان الجنة. رواه الحكيم عن حولة بنت أولادنا أبادنا فإن عاشوا أفتنونا وإن ماتوا أحرقتنا* Evlâdı vücûda getüren ukalâ anıniçün (Çocuklarımız bizim ciğerpârelerimizdir. Yaşadıkları zaman bizi fitneye düşürürler. Öldükleri zaman da bizi yakıp kavururlar) demişlerdir. Hadd-i zâtında bunların hasta olması peder ve mâderin riyâz-ı kalbini vîrân eyler ve ölmesi anları yakub sûzân eyler. Nitekim hayatda olmaları anları şâd ve handân eyler...” (Mesnevî Şerhi, VI/436)

Tahric: Tirmizî hadîsi Havle binti Hakîm’den rivâyet etmekte ve bu konuda İbn. Ömer ve Eş’as İbn. Kays’dan rivâyetler bulunduğunu, İbn. Uyeyne’nin İbrâhîm İbn. Meysere’den rivâyeti dışında bilmediklerini, yine Ömer İbn. Abdilaziz’in Havle’den semâını da bilmediklerini söylemektedir.²³¹⁷ Beyhakî, İshak İbn. Râhûye, Ahmed İbn. Hanbel, Humeydî, Taberânî ve Abdullah İbn. Ahmed de hadîsi Havle binti Hakîm’den rivâyet etmektedirler.²³¹⁸

Heysemî, Havle Binti Hakîm’den gelen rivâyeti, Tirmizî, Ahmed ve Taberânî’nin rivâyet ettiğini, ricâllerinin sahîh olduğunu, Ömer İbn. Abdilaziz’in Havle’den semâını bilmediğini belirtmektedir.²³¹⁹ Hafîb el- Bağdâdî Târîhu Bağdâd’da, Muhammed İbn. Süleymân İbn. Miskîn Ebu’l- Hasen el- Bağdâdî maddesinde Havle binti Hakîm’den gelen bir

²³¹⁵ Buhârî, Edebü’l- Müfred, I/43 (83)

²³¹⁶ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/452 (2916)

²³¹⁷ Tirmizî, Sünen, IV/317 (1910) (Tirmizî, Birr, 11)

²³¹⁸ Beyhakî, Sünen, X/202 (20652); İshak İbn. Râhûye, Müsned (4-5), I/47 (4); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, VI/409 (27355); Humeydî, Müsned, I/160 (334); Taberânî, Mu’cemu’l- Kebîr, XXIV/239 (609); Abdullah İbn. Ahmed, es-Sünne, II/499 (1153)

²³¹⁹ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, X/54.

rivâyeti nakletmiş, Aclûnî de Keşfü'l- Hafâ'da Havle binti Hakîm'den gelen rivâyete yer vermiştir.²³²⁰

Deylemî Firdevs'te Hz. Ali'den **الولد الصالح ريحان من رياحين الجنة** "Sâlih evlat cennet kokularından bir kokudur." şeklinde bir rivâyette bulunmaktadır.²³²¹ İbn. Adıyy el- Kâmil'de Abdullah İbn. Lehîa İbn. Ukbe maddesinde Ankaravî metnini nakletmiştir. Hz. Âişe'den gelen hadisin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, muhaddislerce zayıf değerlendirmeleri yapılmaktadır.²³²² Hadis Hakîm Tirmizî'nin Nevâdiru'l- Usûl'ünde de yer almaktadır.²³²³

Tirmizî'de geçen Havle binti Hakîm rivâyetini örnek olarak verirsek;

قالت: خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم وهو محتضن أحد إبنني أبنته وهو يقول إنكم لتبخلون Rasûlullah (S.A.V) bir gün benim oğlumla kızı kavga ederken çıkageldi ve şöyle dedi: "Şüphesiz ki siz cimriliğe, korkaklığa ve cahilliğe sebep olursunuz. Siz Allahın kokularındansınız."

Sonuç olarak; hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ KIRK BEŞİNCİ HADİS

إذا دخل النور القلب إنشرح وإنفسح قالوا وما علامة ذلك يا رسول الله؟ قال عليه السلام: التجافي عن دار الغرور والإتابة الي دار السرور والتأهب للموت قبل نزوله.

"Nur kalbe girdiği zaman kalb ferahlık duyar ve genişler. "Onun alâmeti nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordular. Rasûlullah (S.A.V) şöyle buyurdu: Aldanma evi olan dünyadan uzaklaşmak, sürûr evi olan âhirete yönelmek, ölüm gelmeden ölüm için hazırlanmaktır."

Hadisin Verilişi: "...Ve ârif zât-ı ilâhîden ve rûh-ı Rabbânî'den meded bulduktan sonra bu bî vefâ olan cismânî kuvvet ve gıdâdan ve ni'met-i devlet-i dünyadan müstağnî olur ve mücânebet kılur ki, bunun alâmeti dâr-ı gurûrdan tecâfâ ve tebâud eylemektir. Nitekim İbn. Mes'ûd Radıyallahu Anh Hazretleri Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm'dan rivâyet buyururlar:..."

Ankaravî, hadisi naklettikten sonra manasını şöyle açıklamaktadır: "Ya'nî kaçan nûr-ı îmân ve irfân kalbe dâhil olsa ol kalb müteşerrih ve müttesi' olur. Ashâb eyitdiler: Yâ Rasûlallâh! Anın alâmeti nedir? Hazreti Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm buyurdular: Dâr-ı

²³²⁰ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, V/300 (2803); Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/452 (2916).

²³²¹ Deylemî, Firdevs, IV/431 (7254)

²³²² İbn. Adıyy, el- Kâmil, IV/149 (977)

ğurûrdan tebâud eylemek ve dâr-ı sürûra inâbet ve rücû‘ kılmak ve mevt nâzil olmazdan evvel mevte müsteid ve hazır olmaktır.” didi...” (Mesnevî Şerhi, VI/437)

Tahric: Ankaravî hadîsin İbn. Mes‘ûd tarafından rivâyet edildiğine işâret etmektedir. Ankaravî’nin verdiği bilginin doğru olduğunu görmekteyiz. Hadis, Hâkim’in Müstedrek’inde Abdullah İbn. Mes‘ûd’dan gelen, *قال: تلا رسول الله عليه وسلم: فمن يرد الله أن يهديه يشرح صدره للإسلام*, *فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن النور إذا دخل الصدر إنفسح. فقيل: يا رسول الله هل لذلك من علم يعرف؟* . *قال: نعم. التجافي عن دار الغرور والإتابة الي دار الخلود والإستعداد للموت قبل نزوله.* “Allah kimin doğru yola ulaştırmak isterse onun göğsünü İslâma açar”²³²⁴ âyetini okudu ve şöyle buyurdu: ...” şeklinde bir rivâyet olarak yer almaktadır. Zehebî Telhîs’inde senedde yer alan Adıyy İbn Fazl’ın hata eden, değersiz, itibarsız bir kimse olduğunu söylemektedir.²³²⁵ Beyhakî Şuabu’l- İmân’da hadîsi Abdullah İbn. Mes‘ûd’dan rivâyet etmiştir.²³²⁶ Hadis İbnü’l- Mübârek’in Zühd’ünde ve Hakîm Tirmizî’nin Nevâdiru’l- Usûl’ünde de yer almaktadır. Hakîm Tirmizî’nin rivâyetlerinden biri İbn Ömer’den gelmektedir.²³²⁷

Münâvî, “Hâkim’in hadîsi şöyledir” diyerek rivâyete dikkat çekmektedir.²³²⁸ Hadisteki teferrüde dikkat çeken İbnü’l- Cevzî, doğru olanın Amr İbn. Mürre’nin Ebû Ca’fer Abdullah İbni’l- Müsevver’den mürsel olarak Hz. Peygambere ulaştırılması olduğuna işâret edip, İbnü’l- Müsevver’in metrûk olduğunu söylemektedir.²³²⁹ İbnü’l- Cevzî’nin özetle sunduğu bilgi Dârekutnî’ye âittir.²³³⁰ Hadisi Kurtubî Tefsîr’inde Abdullah İbn. Mes‘ûd’dan ve İbn Abbâs’tan Taberî ve İbn. Kesîr ise Abdullah İbn. Mes‘ûd’dan nakletmektedirler.²³³¹

Netîce itibarıyla; Hâkim tarafından sahih kabul edilse de, Zehebî’nin değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

İKİ YÜZ KIRK ALTINCI HADİS

ولكن الله اعاني فأسلم شيطاني فلا يأمرني إلا بخير

“Fakat Allah bana yardım etti de, şeytanım müslüman oldu. Artık bana hayırdan başka bir şey emretmiyor.”

²³²³ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, II/20, II/59

²³²⁴ En‘âm (6), 125

²³²⁵ Hâkim, Müstedrek, IV/346 (7863)

²³²⁶ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, VII/352 (10552)

²³²⁷ İbnü’l- Mübârek, Zühd, I/107 (315); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, I/415, I/418- 419.

²³²⁸ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, I/196.

²³²⁹ İbnü’l- Cevzî, İlel, II/803 (1342).

²³³⁰ Dârekutnî, İlel, V/189 (712)

²³³¹ Kurtubî, Tefsîr, VII/81, XX/104; Taberî, Tefsîr, VIII/27; İbn. Kesîr, Tefsîr, II/176

Hadîsin Verilişi: “...أسلم الشيطان...” mefhûmu ol âşıklık mertebesinde bidîd oldu ki, bir Yezîd ol mâşûk-ı hakîkatin fazlından Bâyezîd oldu. Ya’nî Hazreti Nebî Seyyidü’l- Enâm Aleyhisselâmın **ولكن الله أعانني فأسلم شيطاني** buyurdıkları hadîs-i şerîfin mefhûmu Hak Teâlâyâ âşık olmak mertebesinde peydâ oldu ve zuhûra geldi ki, ol Hüdânın fazl u inâyetinden bir Yezîd huylu kimse Bâyezîd sîret oldu. Ve ârifler ve velîler mertebesini buldı. Nefs-i emmâre-i bi’s- sût müslüman olmayan şeytan gibidir ki, Yezîd huyludur. Ammâ kaçan ol Yezîd huylu olan nefis sâhib-i âşık-ı Hüdâ olsa, anın şeytan sîret olan nefsi müslüman olur ve fazl-ı ilâhîden ol Bâyezîd Hazretleri gibi velâyet ve ma’rifet ve kurbet mertebelerini bulur. Bu beyt Hazreti Nebî Aleyhisselâmın **فأسلم شيطاني فلا يأمرني إلا بخير** buyurdıkları hadîs-i şerîfe işâret olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/ 443)²³³²

Tahric: Hadîsin farklı lafızlarına örnek verecek olursak; Abdullah İbn. Mes’ûd’dan gelen rivâyet şu şekildedir: **يا ما منكم من أحد إلا وقد وكل به قرينه من الجن وقرينه من الملائكة قالوا وإياك يا رسول الله قال وإياي لكن الله أعانني عليه فأسلم فلا يأمرني إلا بخير** “Sizden hiç biriniz yoktur ki, kendisine cinlerden ve meleklerden arkadaş tayin edilmiş olmasın.” “Sen de mi ey Allahın Rasûlü?” diye sordular. “Evet ben de. Fakat Allah bana yardım etti de şeytanım Müslüman oldu. Bana hayırdan başka bir şey emretmiyor.” buyurdu. Bu hadîs Ahmed İbn. Hanbel’in Müsned’inde yer almaktadır.²³³³

Ebû Hureyre’den gelen rivâyet, **فضلت علي الأنبياء بخصلتين كان شيطاني كافرا فأعانني الله عليه** “Peygamberlere karşı iki hasletle üstün kıldım. Şeytanım kafirdi. Allah bana yardım etti. Tâ ki şeytanım Müslüman oldu. İkinci hasleti ise unuttum.” şeklindeyken²³³⁴, İbn. Ömer rivâyetinde unutilan bu kısma da **وكان أزواجي خيرا لي وكان شيطان أم** “Hanımlarım da benim için hayırlıydılar. Âdem’in şeytanı kâfirdi, karısı da ona yardım etti.” şeklinde açıklık getirilmiştir.²³³⁵

Hadîsi Müslim, İbn. Huzeyme, İbn. Hibbân, Dârimî, Taberânî, Bezzâr ve Ahmed İbn. Hanbel, Abdullah İbn. Mes’ûd’dan rivâyet etmişlerdir.²³³⁶ Taberânî hadîsi aynı zamanda Mu’cemu’l- Evsat’ta, Hz. Âişe’den ve Şerîk İbn. Târik’dan, Mu’cemu’l- Kebîr’de ise Muğîre İbn. Şu’be’den rivâyet etmektedir. Ahmed İbn Hanbel de Müsned’inde İbn Abbas’tan gelen

²³³² Aynı hadîs için bkz. Mesnevî Şerhi, VI/377.

²³³³ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/401 (3802), I/460 (4392)

²³³⁴ Bkz. Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, VIII/225.

²³³⁵ Deylemî, Firdevs, III/123 (4333)

²³³⁶ Müslim, Sahîh, IV/2167 (2814), IV/2168 (2814) (Müslim, Müsâfirîn, 69); İbn. Huzeyme, Sahîh, I/330 (657); İbn. Hibbân, Sahîh, XIV/327 (6417); Dârimî, Sünen, II/396 (2734) (Dârimî, Rikâk, 25); Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, III/93 (2593); Bezzâr, Müsned (4-9), V/254 (1871); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/385 (3648); I/397 (3779), I/401 (3802) ve I/460 (4392)

bir rivâyete de yer vermektedir.²³³⁷ Deylemî de Firdevs'inde İbn. Ömer'den ve Abdullah İbn. Mes'ûd'dan gelen hadislere yer vermektedir.²³³⁸

Heysemî, İbn. Abbâs'tan gelen hadîsi Ahmed, Taberânî ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini, ricâlinin Kâbûs İbn. Ebî Zibyân dışında sahîh olduğunu, onun da za'fına rağmen sika olduğunu söylemektedir. Üsâme İbn. Şerîk'den gelen rivâyeti Taberânî'nin rivâyet ettiğini ve senedde yer alan el- Mufaddal İbn. Sâlih'in zayıf olduğunu söyleyen Heysemî, Şerik İbn. Târik'dan gelen rivâyet için, "Taberânî ve Bezzâr rivâyet etmişlerdir. Bezzâr'ın ricâli sahihtir." değerlendirmesini yapmaktadır. Ebû Hureyre'den gelen hadîs için ise, "Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İbrâhim İbn. Sarme (صرمة) zayıftır." demektedir.²³³⁹

İmam Nevevî Şerh-i Sahîh-i Müslim'de, Dârekutnî İlel'de, Münâvî, Feyzu'l- Kadir'de hadîse yer vermektedirler.²³⁴⁰ Zehebî ve İbn Hacer İbn. Ömer'den gelen rivâyetlere işâret etmişler, İbn. Hacer, İbn. Ömer rivâyetinin râvîlerinden Muhammed İbnü'l- Velîd İbn. Ebân el- Kalânîsî el- Bağdâdî Mevlâ Benî Hâşim'den bahsederken, bu şahıs hakkında Ebû Hâtîm'in "sadûk değildir", Dârekutnî'nin "zayıftır" dediğini nakletmiştir.²³⁴¹ Aclûnî hadîsi Buhârî ve Ahmed'in İbn. Mes 'ûd'dan merfu olarak rivâyet ettiklerini, bu manada çok hadis olduğunu, Zerkeşî'nin İbn. Mes'ûd ve Hz. Âişe yoluyla gelen bir rivâyeti kitabına aldığını belirtmektedir.²³⁴² Hadis Kurtubî ve İbn Kesîr'in Tefsîr'leri yanısıra pek çok kaynakta da geçmektedir.²³⁴³

Netîce itibarıyla; farklı tariklerden gelen rivâyetler içinde, zayıf tarikler de bulunmasına rağmen, hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ KIRK YEDİNCİ HADİS

يا مصرف القلوب والأفكار صرف قلبي علي طاعتك

"Ey kalpler ve fikirler üzerinde tasarruf sâhibi olan Allâhım. Kalbimi sana itaat etmeye yönelt."

Hadîsin Verilişi: "...Ya'nî çünkim mukallibü'l- kulûb ve'l- ebsâr hemân Hak Teâlâdır. Pes kalbi ve efkârı andan ğayrı taklîb ve tahvîle kâdir olamaz. Anıñçün Rasûl-i

²³³⁷ Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/70 (197), VII/309 (7222), (7223); Mu'cemu'l- Kebîr, XX/421 (1017); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/257 (2323)

²³³⁸ Deylemî, Firdevs, III/123 (4333), IV/37 (6115)

²³³⁹ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, VIII/225.

²³⁴⁰ İmam Nevevî, Şerh-i Sahîh-i Müslim, XVII/157; Dârekutnî, İlel, V/342 (937); Münâvî, Feyzu'l- Kadir, IV/440.

²³⁴¹ Zehebî, Mîzân, V/418 (8299); İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, V/418 (1374)

²³⁴² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/252 (2242)

Ekrem Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem ekser zamânda yâ Mukallibe'l- Kulûb deyû kasem iderlerdi. Ve dahî *يا مصرف القلوب والأفكار* ya dimegi ve dahî *يا مقلب القلوب والأبصار ثبت قلبي على دينك* ya dimegi ve dahî *يا مصرف قلبي على طاعتك* deyû duâ eylemegi çok dirlerdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/447)

Tahric: Müslim hadîsi Abdullah İbn. Amr İbni'l Âs'tan ... *إن قلوب بني آدم* hadîsinin sonunda rivâyet etmektedir.²³⁴⁴ İbn. Hibbân, Nesâî, Bezzâr, Ahmed İbn. Hanbel ve Abd. İbn. Humeyd de hadîsi Abdullah İbn. Amr'dan rivâyet etmişlerdir.²³⁴⁵ Nesâî, Ahmed İbn. Hanbel ve Abd. İbn. Humeyd hadîsi ayrıca Hz. Âişe'den de rivâyet etmektedirler.²³⁴⁶ Ebû Ya'lâ da hadîsi Hz. Âişe'den rivâyet etmiştir.²³⁴⁷

Âişe'den gelen rivâyet için Heysemî, “Ahmed rivâyet etmiştir. Senedde Müslim İbn. Muhammed İbn. Zâide yer almaktadır. Bazıları doğru olanın Sâlih İbn. Muhammed İbn. Zâide olduğunu söylemektedirler. Ahmed onu sika kabul etmiş, pek çok kimse ise zayıf bulmuştur. Kalan ricâli sahîhtir” demektedir.²³⁴⁸ Hz. Âişe'den gelen rivâyet, Süyûtî'nin Câmiu's- Sağîr'inde ve Deylemî'nin Firdevs'inde de yer almaktadır.²³⁴⁹ İbn. Abdilberr et-Temhîd'inde Abdullah'tan gelen hadîse işâret etmiş, Münâvî hadîsi Müslim'in kadere îman konusunda naklettiğini, Nesâî'nin de rivâyet ettiğini, her ikisinin de Abdullah'tan rivâyet ettiklerini belirtmiştir.²³⁵⁰ Münâvî başka bir yerde ise Âişe'den gelen rivâyete de yer vermektedir.²³⁵¹

Sâlih İbn. Zâide Ebû Vâkıd el- Leysî el- Medenî maddesinde, İbn. Adıyy bu râvî için “Hadislerinin bir kısmı sağlam bir kısmı münkerdir. Hadis olmayan sözleri çok azdır. O, hadisleri yazılan zayıflardandır” değerlendirmesini yapmaktadır.²³⁵² Zehebî Mîzân'da, Muhammed İbn. Zâide maddesinde, Hz. Âişe hadîsinin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, Buhârî'nin “münkeru'l- hadîs”, Nesâî'nin “kuvvetli değil”, Ahmed'in “Bir beis görmüyorum”, Dârekutnî'nin “zayıf”, İbn. Adıyy'in “Hadîsi yazılmakla beraber zuafâdandır” dediğini naketmektedir.²³⁵³ Hadis Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.²³⁵⁴

²³⁴³ Kurtubî, Tefsîr, VII/68; İbn Kesîr, Tefsîr, II/505.

²³⁴⁴ Müslim, Sahîh, VI/2045 (2654) (Müslim, Kader, 17)

²³⁴⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, III/184 (902); Nesâî, Sünen, IV/414 (7739), IV/443 (7861); Bezzâr, Müsned (4-9), VI/431 (2460); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/168 (6569), II/173 (6610); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/137 (348)

²³⁴⁶ Nesâî, Sünen, VI/83 (10136); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/418 (9410); Abd. İbn. Humeyd, Müsned, I/439 (1518)

²³⁴⁷ Ebû Ya'lâ, Müsned, VIII/245 (4824)

²³⁴⁸ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, VII/210

²³⁴⁹ Süyûtî, Câmiu's- Sağîr, I/157 (238); Deylemî, Firdevs, V/266 (8144)

²³⁵⁰ İbn. Abdilberr, et- Temhîd, XXIV/404 (938); Münâvî, Feyzu'l- Kadir, II/476.

²³⁵¹ Münâvî, a.g.e, V/139.

²³⁵² İbn. Adıyy, Kâmil, IV/59 (911)

²³⁵³ Zehebî, Mîzân, III/412 (3829)

²³⁵⁴ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/527 (3214)

Rivâyetlerin hemen hemen hepsinde **صرف** kelimesi yerine **ثبت** kelimesi kullanılmıştır. Abdullah İbn. Amr'dan gelen hadisler, daha önce tahririni yaptığımız “Âdemoğullarının kalpleri Cenâb-ı Hakkin iki parmağı arasındadır...” şeklindeki rivâyetin sonunda yer almaktadır. Hz. Âişe kanalıyla gelen hadis ise şöyledir: **ما رفع رسول الله صلى الله عليه وسلم رأسه الي** “Rasûlullah (S.A.V) başını semâya kaldırınca söyle duâ ederlerdi: Ey kalpler üzerinde tasarruf sahibi olan Allahım! Kalbimi sana itaat üzere sâbit kıl.”

Sonuç olarak; Hz. Âişe kanalıyla gelen hadiste bir zayıflık mevcut olmasına rağmen, Abdullah İbn. Amr kanalıyla gelen hadisin sahîh olduğunu söyleyebiliriz.

İKİ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ HADİS

حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم وعائين فأما أحدهما فبثنته وأما الآخر فلو بثنته لقطع مني هذا البلعوم

“Rasûlallah’tan iki kap dolusu ilim ezberledim. Onlardan birini başkalarına ulaştırdım, yaydım. Diğerine gelince, şâyet onu başkalarına nakletseydim, boğazım kesilirdi.”

Verilişi: “...Çîn-i hakîkatin şâhı olan Hazreti Nebî Aleyhissalâtu Vesselâm fitnelerden ötürü ol bîkr-i ma’nâyı pinhân itdi. Ve nâs anı görüb meftûn olmasunlar deyû anın perdesin açmayub ketm kıldı. Meger ki kati mahrem olanlara gösterdi. Anlar dahî aslâ keşf-i nikâb itmeyüb korkularından gördüklerini bile kimseye dimediler. Nitekim Ebû Hureyre Radyallahu Anh Hazreleri bu bîkr-i ma’nâdan ve mahdere-i ledünnîden keşf-ı râz eylemekden haber virüb buyururlar:...” (Mesnevî Şerhi, VI/459)²³⁵⁵

Tahrir: Buhârî rivâyete Sahîh’inde yer vermektedir.²³⁵⁶ İbn. Hacer el- Askalânî, İbnü’l- Kayserânî, İbn. Kaymaz ez- Zehebî gibi âlimler de eserlerinde bu rivâyete yer vermektedirler.²³⁵⁷ **أكلن، أمرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم** rivâyetini açıklarken Ebû Hureyre’nin bu sözüne de atıfta bulunmaktadır.²³⁵⁸

Formatından da anlaşılacağı üzere rivâyet, hadis değil, Ebû Hureyre’nin sözüdür.

İKİ YÜZ KIRK DOKUZUNCU HADİS

من صمت نجا

²³⁵⁵ Bu rivâyet Mesnevî Şerhi’nin VI. Cildinde 249. sayfada da yer almaktadır.

²³⁵⁶ Buhârî, Sahîh, I/56 (120) (Buhârî, İlim, 42)

²³⁵⁷ İbn. Hacer el- Askalânî, Fethu’l- Bârî, I/216 (120); el- İsbâbe, VII/425- 439 (10674); İbnü’l- Kayserânî, Tezkiretü’l- Huffâz, I/35 (16); İbn. Kaymaz ez- Zehebî, Siyer u A’lâmi’n- Nübelâ, II/596, X/603.

²³⁵⁸ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/226 (592)

“Susan kurtulur.”

Hadîsin Verilişi: “... مثنوي- من صمت منكم نجا بد ياسه اش. خامشانر ابود كيسه وكاسه اش. ...”

Anın yasası bunlara نجا من صمت نجا hadîs-i şerîfinin mefhûmı idi. Anın kîse ve kâsesi hâmûşlara idi. Yasa hükme ve yasaga dirler. Ve mısra-ı evvel نجا من صمت نجا hadîs-i şerîfine işâret olur. Ya'nî her şol kimse ki, sâmit oldu, lisânının şerrinden necât buldı...” (Mesnevî Şerhi, VI/461)

Tahric: Hadîsi Tirmizî, Dârimî, Ahmed İbn Hanbel, Abd İbn Humejd, Taberânî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. Abdullah İbn. Amr'dan gelen bu hadis hakkında Tirmizî şöyle demektedir: “Bu hadis gariptir. İbn. Lehâ ve Ebû Abdirrahman el- Halebî ki o, Abdullah İbn. Yezîd'dir- hadîsi dışında bu rivâyeti bilmiyoruz.”²³⁵⁹ Münzirî, hadis hakkında, “Tirmizî rivâyet edip garip demiştir. Taberânî de rivâyet etmiştir. Onun râvîleri sikadır.” değerlendirmesini yapmaktadır.²³⁶⁰ İbn. Abdilberr et- Temhîd'de hadîse yer vermekte, Münâvî, bu hadîsi, Ahmed İbn. Hanbel ve Tirmizî'nin Züh'd'de, İbn. Amr İbni'l- Âs'tan rivâyet ettiklerini, Tirmizî'nin, “Garip bir hadistir. İbn. Lehâ rivâyeti dışında bu rivâyeti bilmiyoruz” dediğini, Nevevî'nin Ezkâr'da Tirmizî'ye atfederek verdiği hadis için, “İsnâdı zayıftır. Meşhur olduğu için açıklama yaparken onu zikrettim” dediğini, Irakî'nin Tirmizî'nin senedini zayıf, Taberânî'nin senedini ceyyid bulduğunu, Münzirî ve İbn. Hacer'in de Taberânî'nin râvîlerini sika bulduğunu aktarmaktadır.²³⁶¹ Aclûnî, Tirmizî'nin rivâyet edip garip dediği bu hadisin Dârimî, Ahmed İbn. Hanbel ve diğerleri tarafından İbn. Amr İbni'l- Âs tarafından merfû olarak rivâyet edildiğini, senedde İbn. Lehâ'nın bulunduğunu, daha sonra Nevevî tarafından Ezkâr'da Tirmizî'ye nisbet edilip isnâdı zayıf bulunarak rivâyet edildiğini, fakat bu rivâyetin pek çok şevâhidi bulunduğunu belirtmekte ve bazılarını zikretmektedir.²³⁶²

Rivâyetlerin hepsi Abdullah İbn. Amr İbni'l- Âs'a dayanmaktadır.

Netîce itibârıyla; Münzirî ve İbn. Hacer'in Taberânî'nin râvîlerini sika buldukları görüşünden yola çıkarak, hadis sahihtir diyoruz.

İKİ YÜZ ELLİNCİ HADİS

العاقل هو المتقي

²³⁵⁹ Tirmizî, Sünen, IV/660 (2501) (Tirmizî, Kıyâme, 50); Dârimî, Sünen, II/387 (2713) (Dârimî, Rikâk, 5); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/159 (6481), II/177 (6654); İbn. Hanbel, Züh'd, I/15 (1); Abd. İbn. Humejd, Müsned, I/137 (345); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, II/264 (1933); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, IV/254 (4983).

²³⁶⁰ Münzirî, et-Terğîb ve't- Terhîb, III/343 (4357).

²³⁶¹ İbn. Abdilberr, et- Temhîd, XXI/37; Münâvî, Feyzu'l- Kadir, V/528, VI/171.

²³⁶² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/114 (1840), II/314 (2438), II/338 (2521).

“Akıllı olan kimse, takvâ sâhibi olan kimsedir.”

Verilişi: “...Cevâb buyururlar: Eger avrete ve eger oğlana emîn olan ve adâlet kılan âkil olur. Ammâ akl getir görelim kandedir. Peygamber Aleyhisselâm Hazretleri هو العاقل المتقي buyurmuşdur. Elbette âkil olan müttakî olur ve adâlet kılar. Cemî‘ müslümanların hatununu kendiye mahrem olanlar gibi hıfz ve sıyânet kılar ve cemîsinin evlâdını dahî kendi evlâdı gibi bilür. Aslâ kimsenin hatununa ve evlâdına ol hıyânet kâsd eylemez. Belki Hak Teâlâ’nın buyurduğu üzere cümlelerin meyânında adâlet eyleyler. Ammâ âkil şeklinde olub hâin olanlar inde’t- tahkîk âkil değildir. Aklın şânı takvâ ve diyânetdir. Fefhem...” (Mesnevî Şerhi, VI/463- 464)

Tahric: Benzer bir rivâyet Hâris’in Müsned’inde geçmektedir. Orada verilen metin; عن سعيد بن المسيب أن عمر وأبا هريرة وأبي بن كعب دخلوا علي رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقالوا: يا رسول الله من أعلم الناس؟ قال: العاقل. قالوا: فمن أفضل الناس؟ قال: العاقل. فقالوا: يا رسول الله أليس العاقل من تمت مروءته وظهرت فصاحته وجادت كفه وعظمت منزلته فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: “Saîd İbnü’l- Müseyyib’den; Ömer, Ebû Hureyre ve Übeyy İbn Ka‘b Rasûlullah(S.A.V)’in yanına girdiler ve dediler ki: “Ey Allahın Rasûlü! İnsanların en bilgilisi kimdir?” “Akıllı olandır” buyurdu. “İnsanların en âbidi kimdir?” diye sordular. “Akıllı olandır” buyurdu. “İnsanların en fazîletlisi kimdir?” diye sordular. “Akıllı olandır.” buyurdu. Dediler ki: “Ey Allahın Rasûlü! Akıllı olan kişi kişiliği gelişmiş, meramını güzel ifâde edebilen, eli açık, insanlar nazarında (itibarı yüksek kişi değil midir?” Rasûlullah, “Bunların hepsi dünya hayatının değerleridir...” âyetini sonuna kadar okudu. Gerçekte akıllı olan kişi müttakî olan (haramı helali gözetem) kişidir. Bu kişi dünyada acınacak durumda olsa, kendisinden uzak durulan ve aşağılanan bir kişi de olsa bu böyledir.” şeklindedir.²³⁶³

Rivâyeti, yukarıda zikrettiğimiz naklin dışında bir kaynakta tesbit edemedik. Hadis hakkında hüküm verilememiştir.

İKİ YÜZ ELLİ BİRİNCİ HADİS

الشيطان يفر من ظل عمر

“Şeytan Ömer’in gölgesinden kaçır.”

Verilişi: “...Ya’nî bir kimsenin vechinde bir kaç inâyet tülû olsa her bir inâyet şeytana dağ gibi sed olur. Vecihlerde olan sîmânın kerru ferî adûye sed olduğu gibi ve şecî‘ ve dilîr

²³⁶³ Hâris İbn. Ebî Üsâme, Müsned (Zevâid-i Heysemî), II/810 (833)

(cesur, kabadayı, yiğit) olan kimsenin fer ve sîmâsından düşman ve âsî olan korkduğu gibi şeytan dahî bir kimsenin vechinde inâyet ferini (ışığı) görse andan firâr eyler. Nitekim **إني لأحسب الشيطان يفر من ظل عمر** hadîsinin hasebinde şeytan Hazreti Ömer Radyallâhu Anhın gölgesinden geçirdi...” (Mesnevî Şerhi, VI/ 465)

Tahric: İbn. Hıbbân Sahîh’inde Abdullah İbn. Büreyde’nin babasından naklettiği, **إني لأحسب الشيطان يفر منك يا عمر** “Ben şeytanın senden kaçtığına zannediyorum yâ Ömer!” şeklinde bir rivâyet nakletmektedir.²³⁶⁴ Taberânî Mu‘cemu’l- Kebîr’inde Abdullah’tan, **إني لأحسب الشيطان يفر من حس عمر** şeklinde bir rivâyette bulunmuş, Deylemî de Firdevs’te İbn. Abbâs’tan, **ما في السماء ملك إلا وهو يوقر عمر بن الخطاب وما في الأرض شيطان إلا وهو يفر من عمر بن الخطاب** “Gökyüzünde hiçbir melek yoktur ki Ömer’e saygı duyuyor olmasın. Yeryüzünde hiç bir şeytan yoktur ki, Ömer İbnü’l- Hattâb’dan kaçıyor olmasın.” şeklinde bir rivâyet aktarmıştır.²³⁶⁵ Heysemî’nin Mevâridü’z- Zam’ân’ında İbn. Büreyde’den gelen rivâyet yer almakta, Münâvî de Feyzu’l- Kadir’de bu rivâyete yer vermektedir.²³⁶⁶ İbn. Adıyy Kâmil’de hadîse yer verip eleştirilerde bulunmakta, Mûsâ İbn. Abdirrahmân es- Sekafî es- San’ânî madesinde İbn. Abbâs’tan gelen Deylemî metnine yer veren Zehebî, İbn. Adıyy’in “münkeru’l- hadis” dediği râvînin sika olmamakla maruf olduğunu belirtmekte ve bu râvîden nakledilen rivâyetlere yer verip, İbn. Adıyy’in bu rivâyetler hakkında, “Bu hadisler bâtıldır” dediğini nakletmektedir.²³⁶⁷ İbn. Hacer de Lisânü’l- Mîzân’da aynı şahıs için aynı değerlendirmelerde bulunmaktadır.²³⁶⁸ Aclûnî Deylemî metnini naklederek bu hadîsi, İbn. Adıyy’in, Târîh-i Nîsâbü’r- Hâkim’in, Hilye’de, Fezâilü’s- Sahâbe’de Ebû Nuaym’ın ve İbn. Abbâs’tan Deylemî’nin rivâyet ettiklerini belirtmektedir.²³⁶⁹

Netîce itibarıyla; Deylemî’nin Firdevs’inde İbn. Abbâs’tan nakledilen metnin zayıf olduğu ortadadır. Büreyde rivâyetinin sahîh olduğunu söyleyebiliriz.

İKİ YÜZ ELLİ İKİNCİ HADİS

نوم علي علم خير من صلاة علي جهل

“İlim sâhibi (olanın) uykusu, cehâlet üzere (olanın) namazından hayırlıdır.”

²³⁶⁴ İbn. Hıbbân, Sahîh, XV/315 (6892)

²³⁶⁵ Taberânî, Mu‘cemu’l- Kebîr, IX/166 (8825); Deylemî, Firdevs, IV/105- 106 (6334)

²³⁶⁶ Heysemî, Mevâridü’z- Zam’ân, s.536 (2186); Münâvî, Feyzu’l- Kadir, V/464.

²³⁶⁷ İbn. Adıyy, Kâmil, VI/349 (1831); Zehebî, Mîzân, VI/549 (8898)

²³⁶⁸ İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân, VI/124 (428)

²³⁶⁹ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, II/400 (2737)

Verilişi: "...Bir âlim, şeytana bin dâne âbiden eşedir. Nitekim Bâyezîd Hazretlerinden böyle nakl olunur ki, bir gice giderken bir mescidin kapusuna uğradı ve şeytanı ol mescidin kapusunda durur gördü. Ana eyitdi: "Ey mel'ûn! Bunda ne kâr tutarsın?" Şeytan ana eyitdi: "Bu mescidin içinde şu ihyây-ı leyâlî idüb ibâdet kılan âbidi idlâl eylemek isterim. Ammâ içeru girmeğe korkarım" dedi. Bâyezîd -Kuddise sirruh- Hazretleri "Kimden korkarsın?" dedi. Şeytan eyitdi: "Ol âbidin yanında şu yatub uyuyan kimseden korkarım." Bâyezîd Hazretleri taaccüb idüb "Sübhânallâh! Bu bîdâr (uyamık) olub ibâdet kılından korkmayub ol nâim olan hafteden korkmak niçündür?" dedi. Şeytan eyitdi: "Eger çi sûretâ bu kişi nâimdir. Lâkin bîdâr-ı dil bir âlimdir. Ben anın ilminin nûrundan ziyâde korkarım. Ve bu âbid sûretâ bîdârdır, lâkin kalbi ğâfil, kendi câhildir. Pes bin dâne böyle âbidi azdırmak bana kat'î sehldir." dedi. Anniçün Hazreti Nebî Aleyhisselâm نوم علي علم خير من صلاة علي جهل buyurmuşdur. Ravâhu Selmân Kezâ fi'l- Hilye..." (Mesnevî Şerhi, VI/465)

Tahric: Ankaravî hadîsi Hilye'de geçtiği gibi Selmân'ın rivâyet ettiğini bildirmektedir. Bu bilginin doğru olduğunu görmekteyiz. Hadîsi Deylemî ve Ebû Nuaym Selman (R.A)'dan rivâyet etmişlerdir.²³⁷⁰ Münâvî hadîsi Ebû Nuaym'ın Hilye'de Selmân-ı Fârisî'den naklettiğini, senedde Ebu'l- Buhterî'nin bulunduğunu, Zehebî'nin onu Zuafâ'da zikrettiğini ve kezzâb dediğini belirtmektedir.²³⁷¹ Aclûnî de hadîsi Ebû Nuaym'ın Selmân'dan rivâyet ettiğini belirterek nakletmektedir.²³⁷²

Hadis en iyimser yorumla zayıftır.

İKİ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ HADİS

نوم العالم خير من عبادة الجاهل

"Âlimin uykusu câhilin ibâdetinden hayırlıdır."

Verilişi: "...Ve Kâle eyzan..." (Mesnevî Şerhi, VI/465)

Tahric: Beyhakî Şuabu'l- İmân'da Abdullah İbn. Ebî Evfâ'dan, نوم الصائم şeklinde gelen bir hadis rivâyet etmektedir.²³⁷³ Deylemî'nin Firdevs'te Abdullah İbn. Ebî Evfâ'dan naklettiği rivâyet ise; نوم العالم عبادة ونفسه تسبيح وعمله مضاعف ودعاؤه مستجاب وذنبه مغفور "Âlimin uykusu ibâdettir, nefesi tesbihtir, amelinin karşılığını kat kat alır, duası kabul edilir, günahı

²³⁷⁰ Deylemî, Firdevs, IV/247 (6732); Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, IV/385.

²³⁷¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, VI/291.

²³⁷² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/431 (2839), II/438 (2867).

²³⁷³ Beyhakî, Şuabu'l- İmân, III/415 (3937), (3938)

bağışlanır.” şeklindedir.²³⁷⁴ Aclûnî, **نوم العالم عبادة وصمته تسبيح وعمله مضاعف ودعاؤه مستجاب** şeklinde gelen rivâyeti, Beyhakî'nin zayıf senedle Abdullah İbn. Ebî Evfâ'dan rivâyet ettiğini belirtmekte, Selmân'dan gelen **نوم علي علم خير من صلاة علي جهل** rivâyetine de yer vererek şöyle demektedir: “Çünkü âlim câhilin aksine ibâdet ederken takvâyı esas alır. Zâlimin ise uykusunun ibâdet olduğu söylenmiştir. Çünkü, uykusunda zulmü terketmiş olur.”²³⁷⁵

Rivâyet, Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde ve Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sında, **نوم الصائم** şeklinde yer almaktadır. Ebû Nuaym hadîsi İbn Mesud'dan rivâyet etmiştir.²³⁷⁶

نوم العالم عبادة şeklinde naklettiği rivâyet için Aclûnî şunları söylemektedir:

“Gazâlî İhyâ'da Kitâbü'l- Evrâd'da **ونفسه تسبيح** ilâvesiyle, rivâyet eden sahâbî adı ve rivâyet eden kaynağı belirtmeden nakletmiştir. Aynı şekilde Irâkî de sahâbî ve kaynak zikretmemiş ve şöyle demiştir: Savm bölümünde geçtiği gibi maruf olan şekli, âlim kelimesi yerine, sâim kelimesiyle nakledilendir.” Irâkî sözlerine devamla şöyle demektedir: Biz bu hadîsi Abdullah İbn. Ömer'den zayıf bir senedle rivâyet ettik. Herhalde İbn. Ömer yerine Abdullah İbn. Amr olması gerekirdi. Deylemî, Müsnedü'l- Firdevs'te Abdullah İbn. Ebî Evfâ hadîsi olarak rivâyet etmiştir. O isnâdda Süleymân İbn. Amr en- Nehâî vardır ki, yalancılardandır.”²³⁷⁷

Sonuç olarak; bu hadis hakkında yapılacak en iyimser yorum, bir önceki hadiste olduğu gibi, oldukça zayıf bir hadis olduğudur.

İKİYÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ HADİS

العلم علمان فعلم في القلب وذلك العلم النافع وعلم اللسان فذلك حجة الله علي ابن آدم

“İlim iki çeşittir. Biri kalpteki ilim ki, bu faydalı bir ilimdir. Diğeri ise dilin ilmidir ki, işte bu, Allâh'ın Âdemoğullarına verdiği hüccettir.”

Hadisin Verilişi: “...Pes dünyâ âhiretin zıddı ve zarresi olduğu gibi, ilm-i âhret ilm-i dünyânın zıddı ve zarresi (sıkıntı ve zarar veren durum)olmuştur. İlm-i âhretin şâmı ve hâsiyeti budur. Ey âlim! Seni bu dünyadan kopara ve müncî ola ve rehber olub seni âhret cânibine hidâyet kıla. Şol ilm ki sâhibine rehber olmaya ve hidâyet kılmaya ve bu dünyâdan anı koparmaya, ol ilm ilm-i âhret ise de, o kimseye nisbetle ilm-i nâfi' olmaz. Zîrâ Hazreti

²³⁷⁴ Deylemî, Firdevs, IV/247 (6731)

²³⁷⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/431 (2839).

²³⁷⁶ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, VI/290; Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, V/83

²³⁷⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/437 (2865).

Nebî Aleyhissalâtu Vesselâm ilm-i dîni dahî iki kısım idüb buyurmuşlar: ... العلم علمان ...” (Mesnevî Şerhi, VI/466)

Tahric: Ankaravî hadisin sonunda Abdullah İbn.Câbir Radiyallâhu Anh’ın rivâyet ettiğini belirtmiştir. Ancak biz kaynaklarda Câbir (R.A) İbn Zeyd rivâyeti olarak tesbit edebildik.

Hadîsi Dârimî, İbn. Ebî Şeybe ve İbnü’l- Mübârek Hasen’den, Rabî‘ ise Müsned’inde Câbir İbn. Zeyd’den rivâyet etmişlerdir.²³⁷⁸ Beyhakî Şuabu’l- İmân’ında “Fudayl İbn. İyâz dedi ki” şeklinde rivâyete yer vermiş, Deylemî de hadîsi Hz. Âişe’den rivâyet etmiştir.²³⁷⁹ Hatîb el- Bağdâdî Târîhu Bağdâd’da, Ahmed İbni’l- Fazl İbn. Sehl Ebû Amr el- Kâzî maddesinde Câbir’den gelen rivâyete, İbn. Hayyân, Tabakâtü’l- Muhaddisîn bi İsbehân’da Ahmed İbn. Muhammed İbni’s- Seken (السكن) maddesinde Enes İbn. Mâlik’ten gelen rivâyete yer vermektedirler.²³⁸⁰

Hadis Hakîm Tirmizî’nin Nevâdiru’l-Usûl’ünde de yer almakta, İbnül- Cevzî el- İlelü’l- Mütenâhiye’de Câbir’den ve Enes İbn. Mâlik’ten gelen rivâyetlere yer vererek her iki rivâyeti de eleştirmektedir.²³⁸¹ Münzirî bu rivâyeti Hâfız Ebû Bekr el- Hatîb’in Târîh’inde Câbir’den hasen isnadla, İbn. Abdilberr en- Nemerî’nin Kitâbü’l- İlm’de Hasen’den mürsel olarak sahîh isnadla rivâyet ettiğini belirtmektedir.²³⁸² Münâvî hadîsi Hakîm Tirmizî ve İbn. Abdilberr’in Hasenü’l- Basrî’den mürsel olarak rivâyet ettiklerini, Münzirî’nin “isnâdı sahîhtir”, Hâfız İrakî’nin “senedi ceyyiddir” dediğini, İbnü’l- Cevzî’nin İlel’inde yer aldığını, Semhûdî’nin “isnâdı hasen” dediğini, Ebû Nuaym ve Deylemî’nin Enes’ten merfu olarak rivâyet ettiklerini belirtmektedir.²³⁸³ Hadis Kurtubî’nin Tefsîr’inde de İbn. Abbâs’tan gelen bir rivâyet olarak yer almaktadır.²³⁸⁴

Netîce itibarıyla; hadisin eleştirilen tarikleri mevcutsa da, hasen olduğunu ve mürsel olarak sahîh bir isnâda sâhip olduğunu söyleyenler de mevcuttur.

İKİ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ HADİS

جز يا مؤمن فان نورك أطفأ ناري

²³⁷⁸ Dârimî, Sünen, I/114 (364) (Dârimî, Mukaddime, 34); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/82 (34361); İbnü’l- Mübârek, Zühd, I/407 (1161) Hasen’den; Rabî‘, Müsned, I/365 (947)

²³⁷⁹ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, II/294 (1825); Deylemî, Firdevs, III/68 (4194)

²³⁸⁰ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IV/346 (2179); İbn. Hayyân, Tabakâtü’l- Muhaddisîn bi İsbehân, IV/101 (566)

²³⁸¹ Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, II/303; İbnül- Cevzî, el- İlelü’l- Mütenâhiye, I/82 (88), (89)

²³⁸² Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, I/58 (139)

²³⁸³ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, IV/390.

“Çabuk geç ey mü'min. Senin nûrun benim ateşimi söndürdü.”

Hadisin Verilişi: “...Ve tavzîh-i ma'nâ böyle demek olur ki, cehennem ateşi kıvrandan gayrıyı yakıcı değil. Belki hemân kıvr mesâbesinde olan kâfiri ve Hazreti Hakdan ğâfili yakıcı ve sıkıcıdır. Zîrâ îmân ve irfân mağzının bir nâr ile kârı yokdur. Ve hiç bir nâr anı yakmağa kâdir değildir. Gör ki cehennem âhiretde mü'min olanlara **جز يا مؤمن فإن نورك إطفأ ناري** deyû lâbe ve tazarru' eyleye. Ve eğer mağz mertebesinde olan mü'mine bir nâr-ı şu'le zen olsa ve anı ihrâk kılrsa ol mü'mini yakmaktan ötürü değildir. Belki anı puhte ve kâmil idüb hâlis kılmaktan ötürüdür. Nitekim kalb olan altunu ve gümüşü ateşe korlar ve imtihân iderler ve ğill u ğışşını giderüb ol ateşle anı sâfî ve hâlis idüb kâmilü'l- ayâr iderler. Hak Teâlâ'nın dahî bir mü'mine eger bu dünyada ve eger âhiretde şu'le-i zen olmasını ve ibtilâ ve imtihân kılmasını bu kabîlden bil...” (Mesnevî Şerhi, VI/470)

Tahric: Taberânî hadîsi Ya'lâ İbn. Münebbih'ten rivâyet etmektedir. Heysemî **في الخبر** **تقول النار للمؤمن يوم القيامة جز يا مؤمن فقد إطفأ نورك لهبي** şeklinde Ya'lâ İbn. Münebbih'in rivâyet ettiği hadîsi, Taberânî'nin rivâyet ettiğini, isnadda bulunan Selîm İbn. Mansûr İbn. Ammâr'ın zayıf olduğunu söylemektedir.²³⁸⁵

Hadîsi Deylemî ve Hakîm Tirmizî, Ya'lâ İbn. Münebbih'ten rivâyet etmektedirler.²³⁸⁶ Hatîb el- Bağdâdî Târîhu Bağdâd'da Selîm İbn. Mansûr İbn. Ammâr'ı tanıtırken rivâyeti nakletmekte, Münâvî de Feyzu'l- Kadir'de rivâyete yer vermektedir.²³⁸⁷ İbn. Adıyy Kâmil'de Ya'lâ İbn. Müniyye hadîsinin râvîlerinden Mansûr İbn. Ammâr'ın biyografisinde râvînin münkeru'l- hadîs olduğuna işâret etmektedir.²³⁸⁸ Zehebî ve İbn. Hacer de Mansûr İbn. Ammâr'ın biyografisinde rivâyete ve İbn Adıyy'in değerlendirmesine yer vermektedirler.²³⁸⁹ İbnü'l- Cevzî el- İlelü'l- Mutenâhiye'de hadîsi İbn. Hâtim'in Bağdat ehlinin Selîm hakkında konuştuklarına dâir söylediklerini not düşerek aktarmaktadır.²³⁹⁰

Aclûnî, hadîsi Taberânî'nin Kebîr'de Ya'lâ İbn. Münebbih'den merfu olarak rivâyet ettiğini, senedde Mansûr'un yer aldığını, onun vâiz ve leyse bi'l- kavî olduğunu, İbn. Adıyy'in Ya'lâ'dan rivâyet edip hadis için münker dediğini, Hakîm Tirmizî'nin de Nevâdiru'l- Usûl'de rivâyet ettiğini belirtmektedir.²³⁹¹

²³⁸⁴ Kurtubî, Tefsîr, VII/321

²³⁸⁵ Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, XXII/258 (668); Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, X/360.

²³⁸⁶ Deylemî, Firdevs, II/65 (2365); Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l- Usûl, I28, II/306

²³⁸⁷ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, IX/232 (4805); Münâvî, Feyzu'l- Kadir, III/265

²³⁸⁸ İbn. Adıyy, Kâmil, VI/394 (1881)

²³⁸⁹ Zehebî, Mîzân, VI/522; İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, VI/98 (340)

²³⁹⁰ İbnü'l- Cevzî, el- İlelü'l- Mutenâhiye, II/917 (1532)

²³⁹¹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/373 (1010). Aynı hadis için bkz. Kurtubî, Tefsîr, XI/141.

Sonuç olarak; yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

İKİ YÜZ ELLİ ALTINCI HADİS

أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً وألطفهم بأهله

“Mü’minlerin îmân bakımından en olgunu, ahlâkı en güzel olanı ve âilesine karşı en hoş muâmelede bulunmaktadır.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya’nî ere ve avrete nasîhat için bu kelâm dinilmiş oldu ki, ey er olan kimse, zinhâr hâtûnunu kendinden yaramaz, üzücü ve tefrîk idici olma ve ana raûnet ve huşûnetle muâmele kılma. Kemâ Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/472)

Tahric: Hadîsi Tirmizî, Nesâî, İbn. Ebî Şeybe, Beyhakî ve Ahmed İbn. Hanbel, Hz. Âişe’den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu konuda Ebû Hureyre ve Enes İbn. Mâlik’ten gelen rivâyetler olduğunu, Âişe’den gelen rivâyetin sahîh olduğunu belirtmekle birlikte, Ebû Kılâbe’nin Hz. Âişe’den semâını problemlili bulduğunu söylemektedir.²³⁹²

Âişe’den gelen hadis için Hâkim, “Râvîler baştan sona sikadır. Şeyhânın şartına uygundur, fakat bu lafızla tahrir etmemişlerdir.” demekte, Zehebî ise Telhîs’te senedde inkitâ olduğunu belirtmektedir.²³⁹³ Münzirî, Âişe’den gelen bu hadîsi Tirmizî ve Hâkim’in rivâyet ettiğini, Hâkim’in hadîsi Buhârî ve Müslim’in şartına uygun bulunduğunu, Tirmizî’nin ise, hadîsi hasen bulup Ebû Kılâbe’nin Âişe’den semâını bilmediklerini belirtmektedir.²³⁹⁴ Münâvî hadis hakkında şöyle demektedir:

“Beyhakî ve Tirmizî îmân konusunda Ebû Kılâbe’nin Âişe’den rivâyeti olarak hadîsi rivâyet ederler. Tirmizî hadis hakkında, “Hasendir, fakat Ebû Kılâbe’nin Âişe’den semâını bilmiyoruz.” demektedir. Hâkim, Buhârî ve Müslim’in şartına uyduğunu söylemiş, Zehebî de onu müteâkiben “Ben de derim ki, senedde inkitâ vardır” demiştir.²³⁹⁵ Hadis Aclûnî’nin Keşfü’l- Hafâ’sında da yer almaktadır.²³⁹⁶

Netîce itibarıyla; hadîsin Tirmizî’ye göre hasen olduğu görülmektedir. Ancak senedde inkitâ olduğu anlaşılmalıdır.

İKİ YÜZ ELLİ YEDİNCİ HADİS

²³⁹² Tirmizî, Sünen, V/9 (2612) (Tirmizî, Îmân, 6); Nesâî, Sünen, V/364 (9154); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/210 (25319); Beyhakî, Şuabu’l- Îmân, VI/232 (7983), VI/415 (8719); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, VI/47 (24250), VI/99 (24721)

²³⁹³ Hâkim, Müstedrek, I/119 (173)

²³⁹⁴ Münzirî, et- Terğîb ve’ t- Terhîb, III/31 (2962), III/271 (4005)

²³⁹⁵ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, II/536.

²³⁹⁶ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/200 (522)

أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً وخياركم لنسائكم

“Mü’minlerin îmân bakımından en olgunu, ahlâkı en güzel olanı ve kadınlarına en hayırlı olanıdır.”

Hadîsin Verilişi: “...Kâle Sallallâhu Aleyhi ve Sellem...” (Mesnevî Şerhi, VI/472)

Tahric: Ankaravî hadîsi Ebû Hureyre’nin (R. A) rivâyet ettiğini ve Mesâbîh’te geçtiğini belirtmektedir. Ankaravî’nin verdiği bilginin doğru olduğunu görüyoruz. Hadîsi İbn. Hibbân, Tirmizî, Ahmed ibn. Hanbel, Hâris, İbn. Ebî Şeybe, Ebû Ya‘lâ, Beyhakî ve Hennâd Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu konuda Hz. Âişe’den ve İbn. Abbas’tan gelen hadisler bulunduğunu, Ebû Hureyre hadîsinin hasen sahîh olduğunu belirtmektedir.²³⁹⁷

Münzirî, Ebû Hureyre’den gelen bu hadîsi Tirmizî ve Sahîh’inde İbn. Hibbân’ın rivâyet ettiğini, Tirmizî’nin bu hadis hakkında hasen sahîh değerlendirmesi yaptığını belirterek nakletmektedir.²³⁹⁸ Hadis Aclûnî’nin Keşfü’l- Hafâ’sında da yer almaktadır.²³⁹⁹

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ HADİS

لا يفرك مؤمن مؤمنة إن كره خلقا رضي منها آخر

“Mü’min bir erkek, mü’min olan hanımından ayrılmasın. Hanımının bir huyundan nefret ederse de, diğer bir huyundan râzı olabilir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ve Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm...” (Mesnevî Şerhi; VI/472)

Tahric: Hadîsi Müslim, Ebû Avâne, Beyhakî, Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Ya‘lâ ve Deylemî Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.²⁴⁰⁰ Münzirî et- Terğîb ve’t- Terhîb’inde Ebû Hureyre’den gelen hadîsi, Müslim’in rivâyet ettiğini belirterek vermektedir.²⁴⁰¹ Hadis saydığımız kaynaklar dışında da pek çok kaynakta yer almaktadır.

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU HADİS

²³⁹⁷ İbn. Hibbân, Sahîh, IX/483 (4176); Tirmizî, Sünen, III/466 (1162) (Tirmizî, Rada, 11); Ahmed ibn. Hanbel, Müsned, II/250 (7396), II/472 (10110); Hâris, Müsned (Zevâid-i Heysemî), II/816 (848); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, V/210 (25318); Ebû Ya‘lâ, Müsned, X/333 (5926); Beyhakî, Şuabu’l- Îmân, I/61 (27) ve VI/231 (7981); Hennâd, Zühd, II/592 (1252) Hadis için ayrıca bkz. İbn Mâce, Sünen, Nikâh, 50.

²³⁹⁸ Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, III/31 (2961)

²³⁹⁹ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/200 (522), I/464 (1234)

²⁴⁰⁰ Müslim, Sahîh, II/1091 (1469) (Müslim, Radâ‘, 63); Ebû Avâne, Müsned (1), III/141 (4493); Beyhakî, Sünen, VII/295 (14504); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/329 (8345); Ebû Ya‘lâ, Müsned, XI/303 (6418), XI/304 (6419); Deylemî, Firdevs, V/157 (7805)

إتقوا الله في النساء فإنكم أخذتموهن بأمانة الله واستحللتم فروجهن بكلمة الله ولكم عليهن أن لا يواطئن
فروشكم أحدا تكرهونه فإن فعلن فأضربوهن ضربا غير مبرج ولهن عليكم رزقهن وكسوتهن بالمعروف.

“Kadınlar hususunda Allah’tan sakının. Şüphesiz ki siz, onları Allah’ın emâneti olarak aldınız, onlarla Allah adına söz vererek evlendiniz. Sizin onlar üzerinde hakkınız, sizin namusunuzu hiç kimseye çiğnetmemeleridir. Eğer onlar hoşla gitmeyen bu işi yaparlarsa, onları hafifçe dövebilirsiniz. Onların sizin üzerinizdeki hakkı ise, örfe uygun şekilde rızıklarını ve giyeceklerini temin etmenizdir.”

Hadisin Verilişi: “... Ya’nî yengenin gerdek gecesi hatunun elini senin eline virmesi, anın emânetullah olmasını iş’âr eyler ve senin katında ol vedâ konmasını sana i’lâm eyler. Nitekim Hazreti Nebî Aleyhissalâtu Vesselâm Haccetü’l- Vedâ’ın Hutbesinde nâsa ta’lim ve mev’ıza idüb buyurdular:...”(Mesnevî Şerhi, VI/472)

Tahric: Ankaravî hadisin Mesâbîh’te geçtiğini belirtmektedir. Hadîsi Müslim, İbn Huzeyme, İbn Hibban, Dârimî, Beyhakî, Ebu Dâvûd, Nesâî, İbn. Mâce, İbn Ebî Şeybe ve Abd İbn Humeyd Câbir İbn Abdillâh’dan rivâyet etmektedirler.²⁴⁰²

Abdürrezzâk Musannef’inde, Taberânî Mu’cemu’l-Kebîr’inde hadîsi İyâs İbn Abdillâh İbn Ebî Zibâb’dan, Ruyanî Müsned’inde Abdullâh İbn Ömer’den, Ahmed İbn Hanbel ise Müsned’inde, Ebu Hurre (حرة) er-Rakkâşî ve amcası kanalıyla rivâyet etmektedirler.²⁴⁰³ Ebu Hurre er-Rakkâşî’nin amcasından rivâyetine Heysemî de Mecmeu’z-Zevâid’de işâret etmektedir.²⁴⁰⁴

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ ALTMİŞİNCİ HADİS

إخوانكم جعلهم الله تحت أيديكم فمن جعل الله أخاه تحت يديه فليطعمه مما يأكل ويلبسه مما يلبس ولا يكلفه من
العمل ما يغلبه فإن كلفه ما يغلبه فليغنه عليه

“Onlar Allah’ın sizin emrinize verdiği kardeşlerinizdir. Allah kimin emrine bir kardeş verirse, yediğinden ona yedirsin, giydiğinden ona giydirsin ve ona üstesinden gelemeyeceği

²⁴⁰¹ Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, III/32 (2967)

²⁴⁰² Müslim, Sahîh, II/890 (1218) (Müslim, Hac, 147); İbn Huzeyme, Sahîh, IV/251 (2809); İbn Hibban, Sahîh, IV/312 (1457), IX/257 (3944); Dârimî, Sünen, II/69 (1850); Beyhakî, Sünen, V/8 (8609), VII/295 (14501), VII/304 (14551); Ebu Dâvûd, Sünen, II/185 (1905) (Ebû Dâvûd, Menâsik, 56); Nesâî, Sünen, II/421 (4001), V/375 (9179); İbn. Mâce, Sünen, II/1025 (3074); İbn Ebî Şeybe, Musannef, III/336 (14705); Abd İbn Humeyd, Müsned, I/343 (1135)

²⁴⁰³ Abdürrezzâk, Musannef, IX/443 (17945); Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, I/270 (784); Ruyanî, Müsned, II/412 (1416); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V/72 (20714)

²⁴⁰⁴ Heysemî, Mecmeu’z- Zevâid, III/266-267

işî yüklemesin. Onu üstesinden gelemeyeceği bir işle sorumlu tutarsa da, onu gözetisin. (ona yardım etsin)”

Hadîsin Verilişi: “...Ben çünküm atlasdan ve ipekden libâs giyem haşeme (maiyyetime) andan giydiririm palâs değil. Ya’nî ibrişimden ve atlasdan ben her gûne libâs giyer isem hıdem ve haşeme dahî palâs giydirmezem. Hemân andan giydiririm. Zîrâ zû funûn olan Nebiyy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinden şerm (hayâ) tutarım ve istihyâ iderim ki, ol Hazret, “Siz taht-ı yedinizde olan memâlikinize giydiğiniz libâsdan ilbâs idin.” buyurdu. Mustafâ Aleyhissalâtü Vesselâm Hazretleri kendi evlâdı menzilesinde olan ümmetine bu vasiyyeti eyledi: “Eznâba yediğiniz me’kûlâtıdan it’âm idin” didi. Nitekim Ebû Zerr-i Ğıfârî Radyallâhu Anh Hazretleri bu hadîs-i şerîfi Hazreti Nebî Aleyhisselâmdan rivâyet buyururlar. Müttefekun aleyh olan ehâdîs-i şerîfedendir. Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm...” (Mesnevî Şerhi, VI/473- 474)

Tahric: Ankaravî hadîsin verirken hadîsin müttefekun aleyh olarak Ebû Zer’den rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bu bilgi doğrudur. Yukarıda zikredilen hadisin Müslim’in Sahîh’inde yer alan tam metni şöyledir: عن المعرور بن سويد قال مرنا بأبي نر بالريذة وعليه برد وعلي غلامه مثله فقلنا يا أبا نر لو جمعت بينهما كانت حلة قال إنه كان بيني وبين رجل من إخواني كلام وكانت أمه أعجمية فعيرته بأمه فشكاني الي النبي صلي الله عليه وسلم فلقيت النبي صلي الله عليه وسلم فقال يا أبا نر إنك إمرؤ فيك جاهلية هم إخوانكم جعلهم الله تحت أيديكم فأطعموهم مما تأكلون وألبسوهم مما تلبسون ولا تكلفوهم ما يغلبهم فأن كلفتموهم فأعينهم “Ma ‘rûr İbn Süveyd’den; Dedi ki: “Rebeze’de Ebû Zerr’in yanına uğradık. Üzerinde çizgili kumaştan bir elbise vardı. Kölesinin üzerinde de onun aynısı bulunuyordu. “Ey Ebû Zer! Keşke ikisini birleştirip tam bir elbise yapsaydın” dedik. Şunları anlattı: “Benimle kardeşlerimden bir adam arasında tartışma oldu. Ben annesi Arap olmadığından onu ayıpladım, o da beni Nebî (S.A.V)’e şikâyet etti. Nebî (S.A.V)’in yanına gidince bana şöyle dedi: “Ey Ebû Zer! Sende cahiliyyenin izleri kalmış. Onlar Allahın sizin emrinize verdiği kardeşlerinizdir. Yediğinizden onlara yedirin. Giydiğinizden onlara giydirin. Onları yapamayacakları işlerle sorumlu tutmayın. Zor bir iş verdiğinizde de onlara yardım edin.” Müslim hadîse Sahîh’inde Ubâdetübnü’l- Velîd İbn. Ubâdetibni’s- Sâmit’in Ebu’l- Yüsr’den rivâyeti olarak da yer vermektedir.²⁴⁰⁵ Buhârî hadîsi Ebû Zer’den rivâyet etmiş, ayrıca bab başlığı olarak da kullanmıştır.²⁴⁰⁶

²⁴⁰⁵ Müslim, Sahîh, III/1282 (1661), III/283 (1661), IV/2303 (3006) (Müslim, İmân, 38, 40)

²⁴⁰⁶ Buhârî, Sahîh, I/20 (30), II/899 (2407), V/2248 (5703) (Buhârî, İmân, 22, Edeb, 44)

Tirmizî'nin Sünen'inde de yer alan hadîsi²⁴⁰⁷ Beyhakî Ebû Zer'den, İbn. Abbâs'tan ve Abdullah İbn. Amr'dan, İmam Şafî İbn. Abbâs'tan, Ebû Dâvûd Ebû Zer'den, İbn. Mâce Ebû Zer'den ve Ebû Bekri's- Sıddîk'den, Abdürrezzâk Dâvûd İbn. Ebî Âsım'dan, Abdurrahmân İbn. Yezîd'in babasından rivâyeti olarak ve Ebû Zer'den, Bezzâr Ebû Zer'den, Ahmed İbn. Hanbel Ebû Bekr'den, Abdurrahmân İbn. Yezîd'in babasından rivâyeti olarak ve Ebû Zer'den, Ruyânî ve Hâris, Abdurrahman İbn. Yezîd'in babasından rivâyeti olarak, Ebû Ya'lâ Ebû Bekr'den, Taberânî Ebû Ümâme'den, Ubâdetübni's- Sâmit'in Ebu'l- Yüsr es-Sülemî'den nakli ve Abdurrahmân İbn. Yezîd'in babasından nakli şeklinde rivâyet etmişlerdir.²⁴⁰⁸

Münzirî Ebû Bekr'den gelen hadîsi Ahmed, İbn. Mâce ve Tirmizî'nin rivâyet ettiğini ve Tirmizî'nin hadîsi “hasen garip” olarak değerlendirdiğini bildirmekte,²⁴⁰⁹ Ebû Zer'den gelen hadîsin Ebû Dâvûd, Buhârî, Müslim ve Tirmizî tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.²⁴¹⁰

Ebû Avâne de hadîsi Müsned'inde Muâz İbn. Cebel'den rivâyet etmektedir.²⁴¹¹ Muâz İbn. Cebel rivâyeti, Hazreti peygamberin Vedâ Haccında yaptığı hutbeden bir bölüm olarak şu şekildedir:

قال في حجة الوداع: أرقاءكم أرقاءكم أظعموهم مما تأكلون وأكسوهم مما تلبسون فإن جاؤا بذنب لا تريدوا علي أن تفروه فبيعوا عباد الله ولا تعذبوهم Muâz İbn. Cebel'den gelen bu rivâyet hakkında Heysemî, “Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Senedde yer alan Âsım İbn. Ubeydillah zayıftır.” demektedir,²⁴¹² İbn. Ömer'den gelen rivâyet hakkında ise, “Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Kevser İbn. Hâkim metrûktür.” değerlendirmesini yapmaktadır.²⁴¹³

Kuzâi Müsnedü'ş- Şihâb'ında hadîse Ubâdetübni'l- Velîd İbn. Ubâdetibni's- Sâmit'in Ebu'l- Yüsr'den rivâyeti olarak yer vermekte, Beyhakî de Şuabu'l- İmân'da, Ebû Zer'den ve Mansûr'dan rivâyet etmektedir.²⁴¹⁴ Buhârî Edebü'l- Müfred'de hadîse Ubâdetübni'l- Velîd İbn. Ubâdetibni's- Sâmit'in Ebu'l- Yüsr'den rivâyeti olarak ve Câbir İbn. Abdillâh'tan gelen

²⁴⁰⁷ Tirmizî, Sünen, IV/334 (1945) (Tirmizî, Birr, 29)

²⁴⁰⁸ Beyhakî, Sünen, VIII/7 (15553), (15554), (15555), (15556), VIII/8 (15557), VIII/36 (15728); Şafî, Müsned, I/305; Ebû Dâvûd, Sünen, IV/340 (5157), IV/341 (5161) (Ebû Dâvûd, Edeb,124); İbn. Mâce, Sünen, II/1216 (3690), II/1217 (3691) (İbn. Mâce, Edeb,9, Zühd,29); Abdürrezzâk, Musannef, IX/440 (17934), (17935), IX/448 (17966); Bezzâr, Müsned (4-9), IX/357 (3923), IX/400 (3992); Ahmed İbn. Hanbel, I/12 (75), IV/35 (16456), V/168 (21521), V/173 (21554); Ruyânî, Müsned, II/476 (1498); Hâris, Müsned (Zevâid-i Heysemî) I/530 (472); Ebû Ya'lâ, Müsned, I/94 (94); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, VIII/287 (8104), XIX/169 (379), XXII/243 (636)

²⁴⁰⁹ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, III/149 (3444)

²⁴¹⁰ Münzirî, a.g.e, III/49 (3445)

²⁴¹¹ Ebû Avâne, Müsned (1), IV/75 (6079)

²⁴¹² Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, IV/236

²⁴¹³ Heysemî, a.g.e, IV/238

hadisler olarak yer vermektedir.²⁴¹⁵ Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde, Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sında ve Aclûnî'nin Keşfü'l- Hafâ'sında da yer almaktadır.²⁴¹⁶

Netîce itibarıyla; hadîsin eleştirilen bazı tarikleri varsa da, sahîhtir.

İKİ YÜZ ALTMİŞ BİRİNCİ HADİS

Burak'ın Hazreti Peygamberi yedi kat semâya çıkarması ile ilgili hadis.

Hadisin Verilişi: "...Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerini gör. Çünkü ol Hazrete, sabr ve tahammül eylemek Burâk oldu, tıbâkın bâlâsına anı çekti. Ya'nî seb-ı tıbâk üzere anı ol Burâk yukarı çıkardı ve ol Burâka süvâr olması ol Hazretin riyâzetlere ve belâlara sabr kılmasıyla müyesser olub ve muvaffak geldi. Pes sabr miftâh-ı ferac ve mirkât-ı a'lâyı derc oldu..." (Mesnevî Şerhi, VI/474)

Tahric: Müslim hadîsi Rasûlullâhın semâlara isrâsı ve namazların farz kılınması bâbında Enes (R.A)'den rivâyet etmektedir.²⁴¹⁷ Bu konudaki hadisler, Buhârî'nin Sahîh'inde, Ebû Avâne'nin Müsned'inde, Tirmizî'nin Sünen'inde ve daha pek çok kaynaktan yer almaktadır.²⁴¹⁸

Sonuç olarak; Rasûlullâh'ın miraca çıkması konusunda gelen hadislerin sahîh olduğunu görmekteyiz.

İKİ YÜZ ALTMİŞ İKİNCİ HADİS

الأبدال في هذه الأمة ثلاثون رجلا قلوبهم علي قلب إبراهيم خليل الرحمن كلما مات رجل بدل الله في مكانه رجلا.

“Bu ümmet içinde abdâlların sayısı otuz kişidir. Onların kalpleri, Rahmânın dostu olan İbrâhim'in kalbi gibidir. Onlardan birisi öldüğünde Allah onun yerine bir başkasını getirir.

Hadîsin Verilişi: "...Simürğ Anka'nın lakabıdır. Ve bunda simürğlerden murâd ebdâl-ı ilâhîdir ki, anlar otuz kimsedir. Kemâ Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm..." (Mesnevî Şerhi, VI/477)

²⁴¹⁴ Kuzâî, Müsnedü's- Şihâb, I/283 (462); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VI/371 (7560), (7561)

²⁴¹⁵ Buhârî, Edebü'l- Müfred, I/75 (187), I/76 (188), I/79 (198), (199), I/257 (738)

²⁴¹⁶ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, I/477, VI/449; Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, IV/164; Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/71 (163)

²⁴¹⁷ Müslim, Sahîh, I/145- 146 (162), I/148 (163)

²⁴¹⁸ Buhârî, Sahîh, I/135- 136 (342), III/1217 (3164), VI/2731 (7079); Ebû Avâne, Müsned (1), I/113 (343), I/114 (344); Tirmizî, Sünen, V/316 (3157); Ebû Avâne, Müsned (2), I/126, I/127.

Tahric: Ankaravî, bu hadîsi Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde Ubâdetübnü's-Sâmit'ten rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilgi doğrudur. Hadîsi Taberânî Enes'den, Ahmed İbn Hanbel Ubâdetübnü's-Sâmit'ten rivâyet etmişlerdir.²⁴¹⁹ Ubâdetübnü's-Sâmit'ten gelen rivâyet için Heysemî, "Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli sahîh kişilerdir. Abdülvâdid İbn Kays dışında ki, onu Iclî ve Ebu Zur'a sika, diğerleri zayıf kabul etmişlerdir" demekte,²⁴²⁰ Enes'den gelen rivâyeti ise, Taberânî'nin Evsat'ta hasen isnadla rivâyet ettiğini belirtmektedir.²⁴²¹

Deylemî Firdevs'te Ubâde (R.A)'den gelen hadîse yer vermekte, Münâvî ise Feyzu'l-Kadir'de hem Ubâde hem de Enes rivâyetlerine yer vererek Heysemî'nin değerlendirmelerine atıfta bulunmaktadır.²⁴²² Azîmâbâdî de hadîsi İmam Ahmed'in Ubâdetübnü's-Sâmit'ten rivâyet ettiğine, Münâvî'nin münker hadis dediğine dikkat çekmektedir.²⁴²³

Zehebî, Mîzânü'l-İtidâl'de Abdurrahman İbn Merzûk Ebû Avf maddesinde, Ebû Hureyre rivâyetinin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, İbn Hibban'ın hadis uydurduğunu söylediğine işâret etmektedir.²⁴²⁴ Bu bilgi İbn Hacer el-Askalanî'nin Lîsânü'l-Mîzân'ında da yer almaktadır.²⁴²⁵ Ahmed İbn Hanbel'in Müsnedindeki Ubâdetübnü's-Sâmit rivâyeti için, Abdullah İbn. Ahmed'in, babasından hikâye ederek "Münkerdir, Hasen İbn Zekvân teferrüd etmiştir" dediğine yer veren Aclûnî, bu konuda gelen rivâyetlere yer vermektedir.²⁴²⁶

Netîce itibarıyla; zayıf bir hadistir. Taberânî rivâyeti için hasen değerlendirilmesi yapılmaktadır.

İKİ YÜZ ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ HADİS

ألسنتهم أحلي من السكر وقلوبهم قلوب الذناب

"Onların dilleri şekerden tatlıdır, kalpleri ise kurtların kalbi gibidir."

Hadisin Verilişi: "...Bundan kıyâs eyle meselâ beşerin mekr ve hîlesi bu gûne olur ki, elinde bir mushaf, sûret-i zâhiresi Zeynelâbidin gibi sâlih ve müttakî. Ammâ anın yeni içre pür kahr bir hançer vardır ki, seni öldürmek ister ve sûretâ sana gülerek dir. "Ey benim seyyidim ve mevlâm".Ammâ anın gönlünde pür sihr ve pür fen bir çâh-ı Bâbil vardır. Ve

²⁴¹⁹ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, IV/247 (4101); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V/322 (22803)

²⁴²⁰ Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, X/62

²⁴²¹ Heysemî, a.g.e, X/63

²⁴²² Deylemî, Firdevs, V/94 (7574); Münâvî, Feyzu'l-Kadir, III/167, V/300.

²⁴²³ Azimabadî,Avnü'l-Ma'bûd, VIII/151.

²⁴²⁴ Zehebî, Mîzânü'l-İtidâl, IV/316 (4974) Bkz. İbn Hibban, Mecruhin, I/61 (605)

²⁴²⁵ İbn Hacer el-Askalanî, Lîsânü'l-Mîzân, III/435 (1703)

²⁴²⁶ Aclunî, Keşfü'l-Hafa, I/24 (350)

mekr ve hîle ile anın kalbi kapusu tûlâdır. Anın bâtını zehr-i kâtil ve anın sûreti ve lisânı şehd ve şîr gibi şîrîn ve lezizdir. *الذئاب من السكر وقلوبهم قلوب الذئاب* hadis-i şerîfinin mefhûmuna bunlar mazhar olmuşlardır. Âgâh ol. Pîr-i habîrin sohbeti olmayınca ve sana ol pîr-i kâmil icâzet vermeyince gitme ve anlarla musâhabete meyl ve rağbet itme...” (Mesnevî Şerhi, VI/484)

Tahric: Tirmizî'nin Ebû Hureyre'den naklettiği (2405) nolu hadis şöyledir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يخرج في آخر الزمان رجال يختلون الدنيا بالدين يلبسون للناس جلود الضأن من اللين ألسنتهم أحلي من السكر وقلوبهم قلوب الذئاب يقول الله عز وجل أبي يغترون أم علي يجترنون فيي حيرانا “Rasûlullah (S.A.V) şöyle buyurdu: “Âhir zamanda bir takım kişiler çıkacaklar, dini dünyaya âlet edecekler ve insanlara yumuşak görünmek için kuzu derilerine bürüneceklerdir. Dilleri şekerden tatlı, fakat kalpleri kurt kalbidir. Allah şöyle buyurur: Benim hilmime mi mağrur oluyor, yoksa bana karşı cüretkarlık mı gösteriyorsunuz? Kendi adıma yemin ederim ki, onlara kendilerinden bir fitne göndereceğim de içlerinden halîm olanı bile şaşkına çevirecektir.” Tirmizî bu konuda İbn Ömer'den de rivâyet olduğunu belirtmiş, bu hadisin hasen garip olduğunu ve bu vecihten başkasını bilmediklerini söylemiştir.²⁴²⁷

Ebu Zer el-Gıfari'den benzer bir rivâyette bulunan Hâkim, bu rivâyet için şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu Seyf İbn Miskîn'in el- Mübârek İbn. Fudâle'den rivâyetinde teferrüd ettiği bir hadistir. El- Mübârek İbn. Fudâle sikadır.” Ancak Zehebî Telhîs'te senedde yer alan Seyf İbn Miskîn'in vâh, Müntesir ve babasının ise meçhûl olduğunu belirtmektedir.²⁴²⁸ Beyhakî Şuabu'l-Îmân'da, Muhammed İbn Kâ'bdan, Bir adam geldi ve bazı kitaplarda şöyle geçtiğini söyledi ifadesiyle rivâyeti aktarmaktadır.²⁴²⁹

İbn. Mübarek, Hennâd ve Deylemî Ebu Hureyre'den benzer rivâyetlerde bulunmaktadır.²⁴³⁰ Münzirî Ebu Hureyre'den gelen hadîsi Tirmizî'nin rivâyet ettiğini ve hasen dediğini belirtmektedir.²⁴³¹ Hadis Münâvî'nin Feyzu'l- Kadir'inde, el-Mizzî'nin Tehzîbü'l-Kemâl'inde, Kurtubî, Taberî ve İbn Kesîr'in Tefsir'lerinde de yer almaktadır.²⁴³²

²⁴²⁷ Tirmizî, Sünen, IV/604 (2404), (2405) (Tirmizî, Zühd, 60) Aynı rivâyet için bkz. Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, VII/72

²⁴²⁸ Hâkim Müstedrek, III/386 (5465)

²⁴²⁹ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, V/362 (6956)

²⁴³⁰ İbn. Mübarek, Zühd, I/17 (50); Hennâd Zühd, II/437 (860); Deylemî, Firdevs, V/510 (8919)

²⁴³¹ Münzirî et-Terğîb ve't-Terhîb, I/32 (41)

²⁴³² Münâvî, Feyzu'l- Kadir, III/254; el-Mizzî Tehzîbü'l-Kemâl, IV/312; Kurtubî, Tefsîr, I/19, VII/312; Taberî, Tefsîr, II/313; İbn Kesîr, Tefsîr, I/247.

Netîce itibârıyla; diğêr tarikler hakkında eleştiriler olsa da, Ebû Hureyre rivâyeti Tirmizî'ye göre hasen garib bir hadistir.

İKİ YÜZ ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ HADİS

المؤمن كالمزهر لا يحسن إلا بخلا بطنه

“Mü'min, içi boş olmadıkça sesi güzel olmayan uda benzer.”

Verilişi: “...Çünkü tehî oldı ve mal ve metâ'dan hâlî kaldı. Yâd-ı Hakka âğâz itdi ve Hak Teâlâ'yı zikr eylemege başladı. “Yarab Yarab sen bana aman vir ve bu derd ve belâ ve fakr ve inâdan beni halâs kıl.” dimeğê düzen itdi ve kendisine böyle deyû duâ kılmağı tertîb üzere âdet kıldı. Peygamber Aleyhissalatü Vesselâm Hazretleri mü'min mizher dimedi mi? Halîl'in zamanında nâle ker(sağır)dir. Mizher kesr-i mîm ve feth-ı hâ ile ûd didikleri saza dirler. Ya'nî Peygamber Aleyhisselâm **المؤمن كالمزهر لا يحسن صوته إلا بخلا بطنه** buyurdu. Pes mü'min bâtını hâlî ve tehî olmak vaktinde mizher gibi nâle idici ve mizmâr gibi sıyt u sadâ kılıcı olur. Anların batnı doldukda sıyt u sadâları hûb olmadığı gibi mü'min'in dahî bâtını pür oldukda sıyt u sadâsı hûb olmaz ve bir hûş enîn ve nâle kılmaz...” (Mesnevî Şerhi, VI/497)

Tahric: Bu lafızlarla bir hadis tesbit edemedim.

İKİ YÜZ ALTMİŞ BEŞİNCİ HADİS

إذا أحب الله عبدا ابتلاه لیسع صوته

“Allah bir kulunu severse, (belalardan kurtulmak için duâ eden) sesini işitmek için, onu belâya uğratar.”

Hadîsin Verilişi: “...Çünkü mizher pür ola mutrıb anı elinden kor. Kezâlik mü'minin bâtını dahî dola ve imtilâ ola mutrıb-ı hakîkî anı dest-i nevâzişden aşâğa kor. Zinhâr pür olma ve tazarru' ve nâle kılmaktan ictinâb kılma ki, ol Hüdânın destinin âsîbi, ya'nî dokunması hoşdur. Zîrâ **إذا أحب الله عبدا ابتلاه لیسع صوته** hadîs-i şerîfinin hasebince Hak Teâlâ bir bendesini dest-i mahabbetle âsîb urmak ve anı mübtelâ kılmak, anı sevdiğinden ve anın âvâzını işitmeye mehabbet kıldığından olur...”(Mesnevî Şerhi, VI/497)

Tahric: Hadîsi Taberânî ve Beyhakî Ebu Ümâme'den rivâyet etmişlerdir.²⁴³³ Heysemî, Ebu Ümâme'den, **إن الله عز وجل ليقول للملكة إنطلقوا علي عدي فصبوا عليه البلاء فيحمد الله فيرجعون**, **فيقولون يا ربنا صببنا عليه البلاء صبا كما أمرتنا فيقول إرجعوا فإني أحب أن أسمع صوته** “Azîz ve Celîl olan

²⁴³³ Taberânî, Mu'cemu'l Kebîr, VIII/166 (7697); Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII/149 (9801)

Allah meleklerine der ki: “Gidiniz, kuluma belalar yağdırınız, o da Allah’a hamdetsin.” Melekler dönerler ve derler ki: “Ey Rabbimiz! Kulunun üzerine emrettiğin gibi öyle belâlar yağdırdık ki” Cenâb-ı Hak şöyle der: “Dönünüz. Ben kulumun sesini işitmeyi seviyorum” şeklinde gelen hadisi, Taberânî’nin Kebîr’de rivâyet ettiğini, senedde yer alan Afîr (عفير) İbn Mi’dân’ın zayıf olduğunu belirtmektedir.²⁴³⁴ Cabir’den gelen benzer bir rivâyet için ise Heysemî, “Taberânî Evsat’ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan İshâk İbn Abdillâh, İbn Ebî Ferût (فروة) metrûktur” bilgisini vermektedir.²⁴³⁵ Münzirî de Taberânî’nin Kebîr’de rivâyet ettiğini belirterek Ebu Ümâme’den gelen hadîse et- Terğîb’inde yer vermektedir.²⁴³⁶

Afîr İbn Mi’dân maddesinde, Zehebî bu şahıs hakkında söylenenleri şöyle aktarıyor: “Ebu Dâvûd’a göre, “iyi bir şeyh, hadisi zayıf” Ebu Hatim’e göre “Selim ve Ebu Ümâme kanalıyla, aslı olmayan şeyleri çokça rivâyet ediyor.” Yahyâ’ya göre, “Leyse bi şey” Mürre’ye göre, “sika değil” Ahmed’e göre “münkeru’l- hadîs ve zayıftır”²⁴³⁷ Afîr İbn Mi’dân maddesinde, Ebu Ümâme rivâyeti’ne yer veren Ukaylî de râvî hakkında “leyse bi şey’, leyse bi sika” değerlendirmelerine yer vermektedir.²⁴³⁸

Deylemî’nin Firsdevs’inde rivâyet, Enes İbn Malik’den gelen bir hadis olarak yer almaktadır.²⁴³⁹

Bu hadisin bir benzeri de **صوته** kelimesi yerine **تضرعه** kelimesi kullanılarak gelen rivâyettir ki, bir sonraki sayfada bu rivâyete de yer verilmiştir. Bu hadîsi Taberânî Mu’cemu’l- Evsat’ta Amr İbn. Mürre’den,²⁴⁴⁰ İbnü’l- Ca’d ve İbn. Ebi’d- Dünyâ Kirdevs’ten,²⁴⁴¹ Hennâd ve Deylemî Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.²⁴⁴² Kirdevs (کردوس) İbn. Amr’dan gelen bu rivâyet için Beyhakî, “Bu Hammâd’ın rivâyetinden daha sağlamdır” demektedir, Ebû Hureyre’den gelen hadîse de işâret etmektedir.²⁴⁴³

Heysemî, Amr İbn. Mürre’den gelen bu rivâyeti, Taberânî’nin Evsat’ta rivâyet ettiğini, aynı şekilde, Ebû Vâil’in İbn. Mes’ûd’dan yaptığı bir rivâyeti de, Taberânî’nin naklettiğini, senedde yer alan Muhammed İbn. Abdilmelik için Ebû Hâtim’in “kuvvetli değil” dediğini nakletmektedir.²⁴⁴⁴

²⁴³⁴ Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, II/290-291.

²⁴³⁵ Heysemî, a.g.e, X/151.

²⁴³⁶ Münzirî et-Tergîb ve’t-Terhîb, IV/143

²⁴³⁷ Zehebî, Mizanü’l-İtidal, V/104-105 (5685)

²⁴³⁸ Ukaylî, Zuafâ, III/430 (1472)

²⁴³⁹ Deylemî, Firsdevs, I/197 (745), I/251 (972)

²⁴⁴⁰ Taberânî, Mu’cemu’l- Evsat, II/60 (1245)

²⁴⁴¹ İbnü’l- Ca’d, Müsned, I/28 (79); İbn. Ebi’d- Dünyâ, el- Evliyâ, I/21 (39)

²⁴⁴² Hennâd, Zühhd, I/239 (405); Deylemî, Firdevs, I/251 (970)

²⁴⁴³ Beyhakî, Şuabu’l- İmân, VII/145 (9787), (9788)

²⁴⁴⁴ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, II/295.

Münâvî hadîsi Beyhakî'nin Şuabu'l-Îmân'da, Deylemî'nin Firdevs'te rivâyet ettiğini belirtmekte, Hâfız Irâkî'nin “zayıf olduğu halde, değişik tariklerden gelerek kuvvet kazandığı” şeklindeki görüşüne yer vermektedir.²⁴⁴⁵ Yahyâ İbn. Ubeydillâh İbn. Mevhîd et-Teymî el-Kuraşî maddesinde Ebû Hureyre'den gelen rivâyete yer veren İbn. Hibbân, Yahyâ İbn Ma 'în'in “leyse bi şey” demesi gibi, bu şahıs hakkındaki olumsuz değerlendirmeleri aktarmaktadır.²⁴⁴⁶ İbn. Abdilberr “Me'sûr hadisde geldiği gibi” ifâdesiyle, Aclûnî Ahmed ve Deylemî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiklerini belirterek hadîse eserlerinde yer vermektedirler.²⁴⁴⁷ İbn. Ebî Hâtîm'in el-İlel'inde de Kirdevs'ten gelen hadîse işâret edilmektedir.²⁴⁴⁸

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

İKİ YÜZ ALTMİŞ ALTINCI HADİS

إشتدي أزمة تنفرجي

“Sıkıntı, belâ artsın, beni tamâmen kapsasın”

Verilişi: “...Ve kavluhû Aleyhisselâm في جميع القرآن والكتب المنزلة في إشتدي أزمة تنفرجي وجميع القرآن والكتب المنزلة في إشتدي أزمة تنفرجي هذا تقرير هذا Ve Hazreti Rasûl Aleyhisselâmın bu kavlı-i şerîfi hem bu mazmûnu müeyyed olur ki, ol Hazret ezme ve belânın iştidâdını taleb eyleyüb infirâcdan ötürü anın müştâd olmasına emr eylediler. Ve bu hadîsin şerhi cild-i hâmisde نوبت رسيدا بنصوح sürhünde mürûr eylemişdir. Anda taleb oluna. Ve cemî-ı Kur'ân ve kütüb-i münezzele bu ma 'nânın tahkîk ve takdîrindedir ki, Hak Teâlâ usretten sonra yüsret ve şiddet ve zahmetten sonra râhat virmesine cümle kelâmullah şehâdet eyler...” (Mesnevî Şerhi, VI/500)

Tahric: Rivâyeti Kuzâî ve Deylemî Hz. Ali'den rivâyet etmişlerdir.²⁴⁴⁹ Hadisin râvîlerinden Hüseyin İbn. Abdillâh hakkında, münkeru'l-hadîs, zayıf, yalancı değerlendirmeleri yapılmaktadır. Münâvî, hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Kuzâî, Askerî ve Deylemî, bunların hepsi, hadîsi, Ümeyye İbn. Hâlid'in Hüseyin İbn. Abdillâh İbn. Damre'den onun da babası ve dedesi kanalıyla mü'minlerin emîri Hz. Ali'den rivâyeti olarak nakletmişlerdir. Zehebî, Mîzân'da bu hadis için şöyle demektedir: Hüseyin'i Mâlik ve Ebû Hâtîm yalancı bulmuş, Ebû Zür'a terketmiş, Buhârî münkeru'l-hadîs

²⁴⁴⁵ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, I/245.

²⁴⁴⁶ İbn. Hibbân, el-Mecrûhîn, III/121-122 (1214)

²⁴⁴⁷ İbn. Abdilberr, et-Temhîd, V/346; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I/80 (185)

²⁴⁴⁸ İbn. Ebî Hâtîm, el-İlel, II/197 (2081)

²⁴⁴⁹ Kuzâî, Müsnedü's-Şihâb, I/436 (748) ayrıca bab başlığı olarak; Deylemî, Firdevs, I/426 (1731)

diyerek zayıf bulmuş...”²⁴⁵⁰ Hüseyin İbn. Abdillâh İbn. Zâmir maddesinde Zehebî, Mâlik’in ona “yalancı”, Ebû Hâtîm’in “metrûku’l- hadîs, kezzâb”, İbn. Maîn’in “sika ve güvenilir değil”, Buhârî’nin “münkeru’l- hadîs, zayıf” dediğini nakletmektedir.²⁴⁵¹ İbn. Hacer Lisânü’l- Mîzân’da, aynı şahıs hakkında aynı değerlendirmelerde bulunmakta ve başka imamların olumsuz değerlendirmelerine de yer vermektedir.²⁴⁵²

İbn. Hacer el- İsbâbe’de ise Ezme bahsinde, Ezme’nin bir kadının ismi olduğu vb bilgilere yer vermektedir.²⁴⁵³ Aclûnî, rivâyeti Askerî, Deylemî ve Kuzâî’nin senedinde yalancı olan bir isnadla Hz. Ali’den rivâyet ettiklerini belirtmiş ve hadîsin yorumunu yapmış, Arapların belâ şiddetlendiğinde kurtuluşun geldiğine dâir bir sözünü zikretmiş, Ezme’nin bir kadının ismi olması vb. yorumların yanlışlığına dikkat çekmiştir.²⁴⁵⁴

Netîce itibarıyla; yapılan eleştirilere göre hadîsin mevzu olduğunu düşünüyoruz.

İKİ YÜZ ALTMİŞ YEDİNCİ HADİS

بعزتي وجلالي لأجعل أمينين ولا خوفين في جوف عبدي إن أممني في الدنيا أخفته في الآخرة وإن خافني في الدنيا أمنتها في الآخرة

“İzzetim ve celâlime yemîn olsun ki, kulumun içinde iki emniyet ve iki korkuyu birarada barındırmam. Dünyâda benden emîn olursa, onu âhirette korkuturum. Dünyâda benden korkarsa, âhirette onu emniyette kılarım.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya’nî âriflerin emni Allah Teâlâ’dan korkularından hâsıl oldu. Ve Allah Teâlâ, hâif olanları emn kıldı. Nitekim hadîs-i kudsîde buyurdu ...بعزتي وجلالي...” (Mesnevî Şerhi, VI/508)

Tahric: İbn. Hibbân ve Beyhakî hadisi Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.²⁴⁵⁵ Taberânî Müsnedü’ş- Şâmiyyîn’de, Ebû Nuaym Hilvetü’l- Evliyâ’da hadîsi Şeddâd İbn. Evs’ten, İbnü’l- Mübârek Zühd’de Hasen’den rivâyet etmektedirler.²⁴⁵⁶ Deylemî de hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.²⁴⁵⁷ Hasen’den ve Ebû Hureyre’den gelen rivâyetlere işâret eden Heysemî, “Her iki hadîsi de, Bezzâr şeyhi Muhammed İbn. Yahyâ ibn. Meymûn’dan rivâyet etmiştir. Ben onu tanımiyorum. Mürsel ricâlin dışında ricâlleri sahîhtir. Aynı şekilde

²⁴⁵⁰ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, I/516.

²⁴⁵¹ Zehebî, Mîzânü’l- İtidâl, II/293 (2016)

²⁴⁵² İbn. Hacer, Lisânü’l- Mîzân, II/289 (1214)

²⁴⁵³ İbn. Hacer, el- İsbâbe, IV/483 (1079)

²⁴⁵⁴ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/141 (366).

²⁴⁵⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, II/406 (640); Beyhakî, Şuabu’l- İmân, I/483 (777)

²⁴⁵⁶ Taberânî, Müsnedü’ş- Şâmiyyîn, I/266 (462); Ebû Nuaym, Hilvetü’l- Evliyâ, I/270, V/189, VI/98; İbnü’l- Mübârek, Zühd, I/51 (157)

²⁴⁵⁷ Deylemî, Firdevs, III/174 (4465)

Müsned'in ricâli de Muhammed İbn. Amr İbn. Alkame dışında sahîhtir. O da hasenü'l-hadîstir" demektedir.²⁴⁵⁸

Hakîm Tirmizî Nevâdirü'l- Usûl'de sadece bir rivâyette râvî ismini Hasen olarak vermiş,²⁴⁵⁹ diğer rivâyetlerde sened ve râvî ismi zikretmemiştir. Hadis, "Rasûlullah şöyle dedi", "Allah şöyle buyurdu" ifâdeleriyle nakledilmektedir.²⁴⁶⁰ Münâvî de bu rivâyeti "hadisde gelir ki" ifâdesiyle, başka bir hadîsi açıklarken vermekte,²⁴⁶¹ başka bir yerde ise, hadîsi Bezzâr ve Beyhakî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini belirtmektedir.²⁴⁶² Münzirî de et- Terğîb ve't- Terhîb'de, Ebû Hureyre'den gelen hadîse yer vermektedir.²⁴⁶³

Ebû Seleme'nin Ebû Hureyre'den rivâyeti için Dârekutnî, "Hadîsi Abdülvehhâb İbn. Atâ, Muhammed İbn. Amr'dan, o Ebû Seleme'den, Ebû Seleme de Ebû Hureyre'den rivâyet etmektedir. Bu, yani Muhammed İbn. Amr'ın Ebû Seleme'den rivâyeti, sahîh değildir. Ancak bu, Avf'ın Hasen'den mürsel bir rivâyeti olarak bilinmektedir." değerlendirmesini yapmaktadır.²⁴⁶⁴ Aclûnî, Ebû Nuaym'ın Hilvetü'l- Evliyâ'da naklettiğine dikkat çekerek hadîsi nakletmektedir.²⁴⁶⁵

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere hadis zayıftır.

İKİ YÜZ ALTMİŞ SEKİZİNCİ HADİS

كلكم راع

"Hepiniz çobansınız."

Hadîsin Verilişi: "...**كلكم راع بد اندازمه. كه علف خوار ست و كه در ملحمه...**"

كلكم راع hadîs-i şerîfinin mefhûmı üzere sizden râ'î olan reme(sürü)den bilür. Alef hâr(düşkün) kimdir ve melhame kimdir? Ya'nî Hazreti Nebî Aleyhisselâm راع كلكم buyurdu. Ey benî Âdem! Sizden râ'î ve dâ'î olan kâmil ve mükemmel bu cemâatden alef yiyici kimdir ve cenk ve cedelde olan kimdir, bilür. Nefsiyle muhârebe kılanı ve küffârla mukâtele kılanı ve gayr-ı nâsla mücâdele kılanı ve hazz-ı nefse meşğûl olub alefhâr olanı hem müşâhede ve muâyene kılır..." (Mesnevî Şerhi, VI/511)

²⁴⁵⁸ Heysemî, Mecmeu'z- Zevâid, X/308

²⁴⁵⁹ Hakîm Tirmizî, Nevâdirü'l- Usûl, III/242

²⁴⁶⁰ Hakîm Tirmizî, a.g.e, I/395, I/418, II/129.

²⁴⁶¹ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, III/24.

²⁴⁶² Münâvî, a.g.e, IV/495.

²⁴⁶³ Münzirî, et- Terğîb ve't- Terhîb, IV/131 (5110)

²⁴⁶⁴ Dârekutnî, İlel, VIII/38 (1396)

²⁴⁶⁵ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/252 (663)

Tahric: Hadîsi Buhârî, Müslim, İbn. Hibbân, Ebû Avâne, Tirmizî, Beyhakî, Ebû Dâvûd, Taberânî, Ahmed İbn. Hanbel, Ebû Ya‘lâ ve Abd. İbn. Humejd İbn Ömer’den rivâyet etmektedirler. Tirmizî bu konuda Ebû Hureyre, Enes, Ebû Mûsâ’dan gelen rivâyetler olduğunu, Enes ve Ebû Mûsâ rivâyetlerinin gayr-ı mahfûz olduğunu, İbn. Ömer hadîsinin ise hasen sahîh olduğunu belirtmekte ve îzahlar yapmaktadır.²⁴⁶⁶

Ebû Avâne hadîsi aynı zamanda Enes İbn. Mâlik’ten, Ebû Mûsâ’dan ve Ebû Saîd el-Hudrî’den de rivâyet etmiştir.²⁴⁶⁷ Taberânî de İbn Ömer rivâyeti yanı sıra hadîsi Mu‘cemu’l-Evsat’ta Hz. Âişe’den ve Enes’ten, Mu‘cemu’s-Sağîr’de yine Enes’ten rivâyet etmektedir.²⁴⁶⁸

Heysemî, Enes İbn. Mâlik’ten gelen bu hadîsi, Taberânî’nin Sağîr ve Evsat’ta rivâyet ettiğini, Evsat’taki isnadlardan birinin ricâlinin sahîh olduğunu belirtmektedir. Âişe’den gelen hadis için, “Taberânî Evsat’ta rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Ertât İbni’l-Eş‘as zayıftır” Ebû Lübâbe’den gelen hadis için, “Taberânî Kebîr ve Evsat’ta rivâyet etmiştir. Kebîr’in ricâli sahîhtir.” değerlendirmesini yapmaktadır.²⁴⁶⁹

Buhârî Sahîh’inin yanında Edebü’l-Müfred’de de hadîsi İbn. Ömer’den rivâyet etmektedir.²⁴⁷⁰ Hadis Kuzâî’nin Müsnedü’s-Şihâb’ında ve daha pek çok kaynakta da yer almaktadır.²⁴⁷¹

Sonuç olarak; hadisin eleştirilen bazı tarikleri varsa da, sahîh bir hadistir.

İKİ YÜZ ALTMİŞ DOKUZUNCU HADİS

الدنيا حرام علي أهل الآخرة والآخرة حرام علي أهل الدنيا وهما حرامان علي أهل الله

“Dünyâ âhîret ehline haramdır. Âhîret dünyâ ehline haramdır. Her ikisi de Allah ehline haramdır.”

²⁴⁶⁶ Buhârî, Sahîh, I/304 (853), I/431 bab başlığı olarak 1224. hadisten önce, II/848 (2278), II/901 (2416), II/902 (2419), III/1010 (2600), V/198 (4892), V/1996 (4904), VI/2611 (6719) (Buhârî, Cuma, 11, Cenâiz, 32, İstikrâz, 20, Vesâyâ, 9, İtk, 17, 19, Nikâh, 81, 90, Ahkâm, 1); Müslim, Sahîh, III/1459 (1829) (Müslim, İmâre, 20); İbn. Hibbân, Sahîh, X/342 (4489), X/343 (4491); Ebû Avâne, Müsned (1), IV/382 (7027), (7028), (7029), (7030), (7031), IV/383 (7032), (7033), (7034), IV/384 (7035), IV/384 (7039), IV/385 (7040); Tirmizî, Sünen, IV/208 (1705); Beyhakî, Sünen, VI/287 (12466), VII/291 (14480), VIII/160 (16414); Şuabu’l-İmân, IV/322 (5261), VI/411 (8703); Ebû Dâvûd, Sünen, III/130 (2928) (Ebû Dâvûd, İmâre, 1, 13); Taberânî, Mu‘cemu’l-Evsat, IV/170-171 (3890); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/5 (4495), II/54 (5167), II/111 (5900), II/121 (6026); Ebû Ya‘lâ, Müsned, X/199 (5831); Abd. İbn. Humejd, Müsned, I/242 (745)

²⁴⁶⁷ Ebû Avâne, Müsned (1), IV/384 (7036), (7037), (7038)

²⁴⁶⁸ Taberânî, Mu‘cemu’l-Evsat, II/148 (1533), IV/47 (3576); Mu‘cemu’s-Sağîr, I/273 (450)

²⁴⁶⁹ Heysemî, Mecmeuz-Zavaid, V/207

²⁴⁷⁰ Buhârî, Edebü’l-Müfred, I/81 (206), I/83 (212), I/84 (214)

²⁴⁷¹ Kuzâî, Müsnedü’s-Şihâb, I/152 (209)

Hadîsin Verilişi: "...Milk-i dünyâ ten perestlere helâldir. Biz bî zevâl olan aşk mülkünün ğulâmıyız. Biz ki zümre-i uşşâkız. Bî zevâl olan milk-i aşkın ğulâmıyız. Dünyâ mülkü bize haramdır ve ten perest olanlara helaldir. Kemâ Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm..." (Mesnevî Şerhi, VI/513)

Tahric: Hadîsi Deylemî Firdevs'te İbn. Abbâs'tan rivâyet etmektedir.²⁴⁷² Münâvî, hadîsi Deylemî'nin Firdevs'te İbn. Abbâs'tan rivâyet ettiğini, senedde yer alan Cebele İbn. Süleyman'ı Zehebî'nin Zuafâ'da zikrettiğini, İbn. Ma'în'in bu şahıs için "sika değil" dediğini söylemektedir.²⁴⁷³ Aclûnî Münâvî'den naklen hadis hakkında açıklamalarda bulunmaktadır.²⁴⁷⁴

Netîce itibarıyla; hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ YETMİŞİNCİ HADİS

إتقوا الدنيا وأتقوا النساء فإن إبليس طلاع رصاد وما هو بشيء من فخوخه بأوثق لصيده في الأتقياء من النساء

"Dünyâdan ve kadınlardan sakının. Muhakkak ki şeytan câsustur, yol kesicidir. Müttakîleri avladığı tuzaklardan hiçbirisi, kadınları kullanarak hazırladığı tuzaklardan daha kuvvetli değildir. (Müttakîleri avlamak için hazırladığı en etkili tuzaklar, kadınları kullanarak hazırladığı tuzaklardır.)"

Hadîsin Verilişi: "...Nisâ, şeytanın ve şeytan velîsi olan insanın fahyı gibidir. Kemâ Kâle Aleyhissalâtü Vesselâm..." (Mesnevî Şerhi, VI/515)

Tahric: Ankaravî hadîsi Firdevs sâhibinin Muâz'dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. Rivâyet hakkında yapılan değerlendirmeler bu bilginin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

Deylemî hadîsi Firdevs'te Kesîr İbn. Mürre'den rivâyet etmektedir.²⁴⁷⁵ Münâvî hadîsi Deylemî'nin Firdevs'te Muaz İbn. Cebel'den rivâyet ettiğine işâret etmekte, senedde yer alan Hişâm İbn. Ammâr hakkında Ebû Hâtim'in "sadûktu, değişti..." dediğine yer vermektedir. "Ebû Dâvûd bu şahsın dört yüz hadisten fazla hadis rivâyet ettiğini ve bunların aslının olmadığını söylemektedir." diyen Münâvî, senedde yer alan Saîd İbn. Sinân hakkında ise, "Zahiriyyenin reislerinden bir Humusludur. Zehebî ona Zuafâ'sında yer verip yalancılıkla

²⁴⁷² Deylemî, Firdevs, II/230 (3110)

²⁴⁷³ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, III/544.

²⁴⁷⁴ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/493 (1314)

²⁴⁷⁵ Deylemî, Firdevs, I/93 (302) Kaynakların Deylemî'ye atıf yapıp Muaz İbn. Cebel rivâyeti olarak verdikleri bu rivâyeti, biz Kesîr İbn. Mürre rivâyeti olarak tesbit edebildik.

ithâm etmiştir” bilgisini vermektedir.²⁴⁷⁶ Aclûnî de hadîsi Deylemî'nin Muaz'dan rivâyet ettiğini belirtmekte ve Müslim'de Ebû Saîd'den gelen; إتقوا فتنة الدنيا وفتنة النساء فإن أول فتنة بني إسرائيل كانت من النساء “Dünyanın fitnesinden ve kadınların fitnesinden sakının. İsrâiloğullarının ilk fitnesi kadınlardan oldu.” şeklindeki rivâyeti ve benzer rivâyetleri sıralamaktadır.²⁴⁷⁷

Sonuç olarak; her ne kadar bu rivâyeti destekleyen rivâyetler varsa da, rivâyetin tamamını ve yapılan eleştirileri göz önünde bulundurarak mevzu hükmü vermenin daha doğru olduğunu düşünüyoruz.

İKİ YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ HADİS

الحكمة ضلة المؤمن فحيث وجدها فهو أحق بها

“Hikmet mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, almaya en çok hak sâhibi olandır.(onu nerede bulursa alır.)

Hadîsin Verilişi: “...Bu sebebden dâlle-i mü'min kendinin dâllesine ârif ve mûkindir. Nitekim Hazreti Nebî Aleyhisselâm ...الحكمة ضالة المؤمن... buyurdu. Elbette herkes yitüğünü tâlib olub ve her kande kendi yitüğünü bulsa anı bilür ve ana ehak olur. Mü'min hem âlem-i ma'nânın ilmini ve müşâhedesini yitürmüştür anın tâlibi olur ve anı yitürdüğünü bilür ve her ne yerde bulsa ana ehak olur...” (Mesnevî Şerhi, VI/ 519)

Tahric: Tirmizî ve İbn Mâce Sünen'lerinde hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin garip olduğunu, bu yoldan başkasıyla bilmediklerini, senedde yer alan İbrâhim İbnü'l- Fazl el- Medînî el- Mahzûmî'nin senedi zayıflattığını belirtmektedir.²⁴⁷⁸ İbn. Ebî Şeybe Musannef'inde hadîsi Saîd İbn. Ebî Bürde'den, Kuzâî Müsnedü'ş- Şihâb'da Ebû Hureyre'den ve Zeyd İbn. Eslem'den, Deylemî Firdevs'te Büreyde'den rivâyet etmektedirler.²⁴⁷⁹ Kazvînî et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn'de Mus'ab İbn. Ahmed maddesinde, Hatîb el- Bağdâdî Târîhu Bağdâd'da Habîb İbn. Evs maddesinde, Hz. Ali'den gelen rivâyetlere yer vermektedirler.²⁴⁸⁰ Hadis Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l- Evliyâ'sında da yer almakatadır.²⁴⁸¹

²⁴⁷⁶ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, I/132.

²⁴⁷⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/40 (76). Müslim rivâyeti için bkz. Müslim, Sahîh, Zikir, 99; Tirmizî, Sünen, Fiten, 26; İbn Mâce, Sünen, Fiten, 19.

²⁴⁷⁸ Tirmizî, Sünen, V/51 (2687) (Tirmizî, İlim, 19); İbn. Mâce, Sünen, II/1395 (4169) (İbn Mâce, Zühd, 15)

²⁴⁷⁹ İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VII/240 (35681); Kuzâî, Müsnedü'ş- Şihâb, I/65 (52), I/118 (146); Deylemî, Firdevs, II/152 (2770)

²⁴⁸⁰ Kazvînî, et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, IV/95 (23); Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, VIII/248- 251 (4352)

²⁴⁸¹ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, V/367, VI/26

Münâvî, Tirmizî'nin İlim'de, Beyhakî'nin Züh'd'de, ikisinin de İbrâhim İbn Mufaddal, Saîd el- Makberî kanalıyla Ebû Hureyre'den rivâyet ettiklerini, İbn. Asâkîr'in Târîh'inde rivâyete yer verdiğini, Kuzâî'nin mü'minlerin emîri Ali'den rivâyet ettiğini belirtmekte ve Tirmizî'nin hadis hakkındaki değerlendirmesine yer vermektedir. İlel'de Yahyâ'nın İbrâhîm için "leyse hadîsuhû bi şey" dediğine, musannifin hasen değerlendirmesine yer veren Münâvî, Âmirî'nin hadis için garip dediğine işâret etmektedir.²⁴⁸²

İbn. Hacer, İbn. Ebi'd- Dünyâ maddesinde Hz. Ali'den gelen rivâyete yer vermiş,²⁴⁸³ İbn. Hibbân, Ebû Hureyre'den gelen rivâyetin râvîlerinden, İbrâhim İbnü'l- Fazl el- Mahzûmî maddesinde, bu şahsı çok hatâ sahibi olarak tanıtmış, Yahyâ İbn. Ma'în'in "leyse bi şey" değerlendirmesine yer vermiştir.²⁴⁸⁴ İbnü'l- Cevzî, Ebû Hureyre'den gelen bu hadisin sahîh olmayan bir hadis olduğunu, Yahyâ'nın İbrâhîm İçin "leyse hadîsuhû bi şey" dediğini belirtmektedir.²⁴⁸⁵ Aclûnî hadis hakkında Mekâsîd'dan naklen şu bilgileri vermektedir: "Kuzâî Müsned'inde mürsel olarak Zeyd İbn. Eslem'den rivâyet edip (Hz. Peygambere kadar) yükseltmiş ve **حيثما وجد المؤمن ضالته فليجمعها اليه** ziyâdesini yapmıştır. Tirmizî ve Kuzâî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Senedlerinde İbrâhim İbnü'l- Fazl vardır ve zayıftır. Askerî ve Kuzâî'nin lafzı, **كل كلمة ضالة كل حكيم فإذا وجدها فهو أحق بها** şeklindedir ve gariptir..."²⁴⁸⁶

Yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere hadis zayıftır.

İKİ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ HADİS

إن الله ستار يحب الستر.

"Allah ayıpları örtücüdür. Ayıpların örtülmesini sever."

Hadîsin Verilişi: "...Setr eyle, tâ senin üzerine settârlık eyleyeler. **إن الله ستار يحب الستر** buyurulmuştur..." (Mesnevî Şerhi, VI/520)

Tahric: Rivâyet kaynaklarda daha çok İbn Abbâs'ın sözü olarak geçmektedir. Ebû Dâvûd ve Beyhakî Sünen'lerinde İbn Abbâs'ın sözü olarak rivâyete yer vermişlerdir.²⁴⁸⁷ Kurtubî ve İbn Kesîr Tefsîr'lerinde de rivâyet İbn Abbâs'ın sözü olarak yer almaktadır.²⁴⁸⁸

Abdürrezzâk Musannef'inde, Beyhakî ise Şuabu'l- İmân'ında, rivâyeti Atâ İbn Ebî Rebâh'tan gelen bir hadis olarak nakletmektedirler.²⁴⁸⁹

²⁴⁸² Münâvî, Feyzu'l- Kadir, II/545, V/65.

²⁴⁸³ İbn. Hacer el- Askalânî, Lisânü'l- Mîzân, IV/134- 135 (310)

²⁴⁸⁴ İbn. Hibbân, el- Mecrûhîn, I/104- 105 (15)

²⁴⁸⁵ İbnü'l- Cevzî, el- İlelü'l- Mütênâhiye, I/95 (114)

²⁴⁸⁶ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/435 (1159) Benzer rivâyetler için bkz. Aclûnî, a.g.e, a.g.y; İbn. Kesîr, Tefsîr, III/279.

²⁴⁸⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/349 (5192) (Ebû Dâvûd, Hammâm, 1, Edeb, 130); Beyhakî, Sünen, VII/97 (13337)

Netîce itibârıyla; rivâyetin İbn Abbâs'ın sözü olduğunu düşününüz.

İKİ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ HADİS

من غير أخاه بذنب لم يمت حتى يعمله

“Kim bir kardeşini bir günahdan dolayı ayıplarsa, o işi yapmadan ölmez.”

Hadîsin Verilişi: “...Setr eyle, tâ senin üzerine settârlık eyleyeler. إن الله ستار يحب الستر buyurulmuştur. Hak Teâlâ setr-i uyûb eyleyen bendelerini sever. Mâdem ki eyemlik makâmını görmeyesin kimseye gülme ve bir kimseyi aybda görüb anı ta'yîb ve ta'yîr kılma. Zîrâ Hazreti Nebî Aleyhisselâm من غير أخاه بذنب لم يمت حتى يعمله buyurmuştur. Ve bu hadîsi Muâz Radyallâhu Anh Hazretleri rivâyet kılmıştır. Mü'mine lâzım olan budur ki, bir kimseyi bir zenbe ve ayba mübtelâ olmuş görse, istiğfâr ve istifkâr idüb Hak Teâlâ'ya andan istiâze eyleye...” (Mesnevî Şerhi, VI/520)

Tahric: Ankaravî hadîsi Muaz (R.A)'ın rivâyet ettiğini belirtmektedir. Ankaravî'nin verdiği bilginin doğru olduğunu görüyoruz. Hadîsi Tirmizî Sünen'inde Muâz ibn. Cebel'den rivâyet etmekte ve şöyle demektedir: “Ahmed bu hadîsi من ذنب قد تاب منه ilâvesiyle rivâyet etmiştir. Bu hadis gariptir. İsnâdı muttasıl değildir. Hâlid İbn. Mi'dân, Muaz İbn. Cebel'e yetişmemiştir. Hâlid İbn. Mi'dân, Rasûlullâhın ashâbından yetmiş kişiye yetişmiştir. Ancak Muâz İbn. Cebel, Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında vefât etmiştir. Hâlid İbn. Mi'dân'ın Muâz'ın arkadaşlarından biri kanalıyla Muâz'dan rivâyet etmesi gerekirdi.”²⁴⁹⁰ Deylemî de Firdevs'te hadîsi Muâz İbn. Cebel'den rivâyet etmektedir.²⁴⁹¹

Münâvî, hadîsi Tirmizî'nin tahric ettiğini ve Ahmed İbn. Münî'in من ذنب قد تاب منه ilâvesini yaptığını belirterek şöyle demektedir: “Tirmizî, Züh'de Muhammed İbnü'l- Hasen İbn. Ebî Yezîd, Sevr, Hâlid İbn. Mi'dân kanalıyla Muâz İbn. Cebelden rivâyet etmiş ve hasen garip olduğunu, isnâdının muttasıl olmadığını belirtmiştir. Beğavî hadisin munkatı' olduğunu söyler. Çünkü Hâlid İbn. Mi'dân, Muâz ve Muhammed İbnü'l- Hasen İbn. Ebî Yezîd'e yetişmemiştir. Ebû Dâvûd ve başkaları onun kezzâb olduğunu söylemektedirler. İbnü'l- Cevzî bundan dolayı bu rivâyete mevzûâtında yer vermiştir...”²⁴⁹² Abdülmelik İbn. Hârûn İbn. Antere'nin (عنتره) babasından rivâyeti olarak hadîse yer veren Zehebî, Dârekutnî'nin ikisini de zayıf bulduğunu nakletmekte, “ Abdülmelik'i Ahmed “zayıf”, Yahyâ “kezzâb”,

²⁴⁸⁸ Kurtubî, Tefsîr, XII/303; İbn Kesîr, Tefsîr, III/304.

²⁴⁸⁹ Abdürrezzâk, Musannef, I/288 (1111); Beyhakî, Şuabu'l- İmân, VI/161 (7784)

²⁴⁹⁰ Tirmizî, Sünen, IV/661 (2505) (Tirmizî, Kıyâmet, 53) Hadisin şerhi için bkz. Mübârekfûrî, Tuhfetü'l- Ahvezî, VII/173 (40).

²⁴⁹¹ Deylemî, Firdevs, III/522 (5630)

²⁴⁹² Münâvî, Feyzu'l- Kadir, VI/183.

Ebû Hâtim “metrûk, zâhibü'l- hadîs”, İbn. Hibbân “hadis uyduran bir kişi” olarak değerlendirmektedirler” demektedir.²⁴⁹³ Zehebî, Muhammed İbnü'l- Hasen maddesinde de rivâyete yer vermekte ve bu râvî ile ilgili değerlendirmeleri aktarıırken ise, “Nesâî'ye göre “metrûk”, Ebû Dâvûd'a göre “zayıf”, Mürr'e göre “kezzâb”, Ebû Hâtim'e göre “kuvvetli değil”” bilgilerine yer vermektedir.²⁴⁹⁴ İbn. Adıyy'in el- Kâmil'inde de Muhammed İbnü'l- Hasen İbn. Ebî Yezîd maddesinde yukarıda geçen olumsuz değerlendirmeler yer almaktadır.²⁴⁹⁵ İbn. Hacer Lisânü'l- Mîzân'da Abdülmelik İbn. Hârûn İbn. Antere'nin babasından rivâyetinde Zehebî'nin değerlendirmelerini aktarmakta,²⁴⁹⁶ İbn. Hibbân da el- Mecerûhîn'de, Muhammed İbnü'l- Hasen maddesinde rivâyete yer vermektedir.²⁴⁹⁷

Hadis Hatîb el- Bağdâdî'nin Târîhu Bağdâd'ında Muhammed İbn. Ubeydillah İbn. Ahmed maddesinde de yer almaktadır.²⁴⁹⁸ Aclûnî, Tirmizî, Ahmed İbn. Münî', Taberânî, ve diğerlerinin Muâz'dan merfu olarak rivâyet ettiklerini belirterek, Tirmizî'nin değerlendirmesine yer vermekte ve manayı destekleyen rivâyetleri sıralamaktadır.²⁴⁹⁹

Rivâyetlerin hepsi Muâz İbn.Cebel'den gelmektedir ve yapılan değerlendirmelerden hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ HADİS

كما تدين تدان

“Nasıl davranırsan ona göre karşılık bulursun.”

Hadîsin Verilişi: “...Ol pâdişâhın arşının bir köşesi hem sana ulaşmıştır ki, senin akl ve rûhun anın arşı gibi olmuş ve Hak Teâlâ ana istivâ ve istîlâ kılmıştır. Zinhâr adâlet ve dînden gayrıyla elini tahrîk itme. Zîrâ كما تدين تدان mûcibince her ne işlersen ana göre cezâ olunursun...”

Tahric: Buhârî bu hadîsi bab başlığı olarak kullanmış, Ma'mer İbn Râşid ise el- Câmi'inde Ebû Kılâbe'den rivâyet etmiştir.²⁵⁰⁰ Beyhakî ve İbn Ebî Âsım da hadîsi Ebû Kılâbe'den rivâyet etmektedirler.²⁵⁰¹ İbn Hacer “Ebû Kılâbe'nin mürselinde şöyle gelmiştir.”

²⁴⁹³ Zehebî, Mîzânü'l- İtidâl, IV/414- 417 (5264)

²⁴⁹⁴ Zehebî, a.g.e, VI/109 (7388)

²⁴⁹⁵ İbn. Adıyy, Kâmil, VI/172 (1656)

²⁴⁹⁶ İbn. Hacer, Lisânü'l- Mîzân, IV/72 (213)

²⁴⁹⁷ İbn. Hibbân, el- Mecerûhîn, II/276- 277 (967)

²⁴⁹⁸ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, II/340 (844)

²⁴⁹⁹ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/347 (2544).

²⁵⁰⁰ Buhârî, Sahîh, IV/1623 (4204. hadisden önce bab başlığı içinde); Ma'mer İbn Râşid, el- Câmi', XI/178.

²⁵⁰¹ Beyhakî, Zühd, II/277 (710); İbn Ebî Âsım, Kitâbü'z- Zühd, I/142.

İfâdesiyle verdiği hadîsin ricâlinin sika olduğunu, Beyhakî'nin Zühd'de tahrir ettiğini belirtmektedir.²⁵⁰² Ebû Kılabe rivâyeti şöyledir:

البر لا يبلي والإثم لا ينسي والديان لا يموت فكن كما شئت كما تدين تدان.

“İyilik eskimez, kötülük unutulmaz. Hesâbâ çeken, mutlak kudret sâhibi olan Allah ölmez. İstediyin gibi ol. Nasıl davranırsan öyle karşılık bulursun.”

Beyhakî hadîsi ayrıca “Tevrat'ta şöyle yazılıdır” ifâdesiyle Katâde'den de rivâyet etmektedir.²⁵⁰³ İbn Ebî Âsım'ın es- Sünne'sinde Enes (R.A)'den gelen Hz. Mûsâ ile ilgili uzunca bir hadîsin içinde,²⁵⁰⁴ Hâris'in Müsned'inde ise, Hz. Osman'dan gelen uzun bir rivâyetin içinde bu ifâde de yer almaktadır.²⁵⁰⁵ Deylemî “İncil'de şöyle yazılıdır” ifâdesiyle hadîsi Fudâle İbn Ubeyd'den rivâyet ettiği gibi, İbn Ömer'den de rivâyet etmektedir.²⁵⁰⁶ Hilyetü'l- Evliyâ'da Enes (R.A)'den gelen Hz. Mûsâ ile ilgili uzun rivâyete yer veren Ebû Nuaym hadîsin garip olduğunu belirtmekte ve başka yerlerde de “Tevrat'ta şöyle yazılıdır” ifâdesiyle hadîse işâret etmektedir.²⁵⁰⁷

İbn Adıyy el- Kâmil'de İbn Ömer rivâyetinin râvîlerinden Muhammed İbn Abdilmelik el- Ensârî'nin biyografisinde hadîse yer vermiş ve râvînin gözlerinin görmediğine, hadis uydurduğuna ve yalan söylediğine işâret etmiştir.²⁵⁰⁸ İbn Mûsâ e Ezdî'nin Mâlik'den rivâyetlerinde Enes (R.A)'den gelen Hz. Mûsâ ile ilgili uzun rivâyete yer veren Zehebî, İbn Hibbân'ın râvîyi yalancılıkla itham ettiğine işâret etmektedir. Aynı bilgi İbn Hacer'in Lisânü'l- Mîzân'ında da yer almaktadır.²⁵⁰⁹

Münâvî, İbn Adıyy'in Mükrim İbn Abdillâh el- Cüzcânî, Muhammed İbn Abdilmelik el- Ensârî, Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla hadîsi rivâyet ettiğini, sonra da zikredilen Muhammed'i zayıf bulduğunu belirtmekte, ayrıca hadîsi Beyhakî'nin el- Esmâ ve's- Sıfât'ta ve Zühd'de Ebû Kılâbe'den mürsel olarak rivâyet ettiğine, İbn Hacer'in, “Mürsel bir şâhidi vardır” diyerek Ebû Kılâbe hadîsini naklettiğine ve ricâli sikadır değerlendirmesi yaptığına işâret etmekte ve hadîsi Ahmed İbn Hanbel'in de Zühd'de Ebû Kılâbe kanalıyla Ebu'd- Derdâ'dan rivâyet ettiğini söylemektedir.²⁵¹⁰ “İncil'de şöyle yazılıdır” şeklinde başlayan rivâyete de yer veren Münâvî, bu hadîsi Deylemî'nin Firdevs'te Fudâle İbn Ubeyd'den rivâyet ettiğini, ancak Firdevs'te

²⁵⁰² İbn Hacer, Fethu'l- Bârî, XIII/458 (7042)

²⁵⁰³ Beyhakî, a.g.e, II/275 (707)

²⁵⁰⁴ İbn Ebî Âsım, es- Sünne, I/305 (696)

²⁵⁰⁵ Hâris, Müsned (Zevâid-i Heysemî), II/947 (1045)

²⁵⁰⁶ Deylemî, Firdevs, II/33, IV/124 (6386)

²⁵⁰⁷ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliyâ, III/376, IV/48, VI/107.

²⁵⁰⁸ İbn Adıyy, Kâmil, VI/158 (1649)

²⁵⁰⁹ Zehebî, Mîzânü'l- İ'tidâl, III/232 (3283); İbn Hacer, Lisânü'l- Mîzân, III/44 (172)

²⁵¹⁰ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, V/48.

senede yer verilmediğini, İmam Ahmed'in de Züh'd'de Mâlik İbn Dînâr'dan "Tevrat'ta şöyle yazılıdır" şeklinde rivâyet ettiğini belirtmektedir.²⁵¹¹

Aclûnî de hadîse Keşfü'l- Hafâsında yer vermekte ve yukarıda hadis hakkında verilen malumatlara işâret etmektedir.²⁵¹²

Netîce itibârıyla; yukarıda verilen bilgiler ışığında hadîsi zayıf olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

İKİ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ HADİS

من كنت مولاه فعلي مولاه

"Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir."

Hadîsin Verilişi: "...Bu surh-ı şerîf bu haber-i latîfin tefsîrindedir ki, Mustafâ Sallallâhu Teâlâ Aleyhi ve Sellem buyurdu: من كنت مولاه فعلي مولاه رواه أحمد وإبن ماجه عن البراء والترمذي والنسائي عن زيد بن أرقم Ali anın mevlâsı ve seyyididir. Bana nice riâyet ve mütâbeat eyleser, ana dahî öyle riâyet ve mütâbeat eylesün..." (Mesnevî Şerhi, VI/521)

Tahric: Ankaravî, hadîsi Ahmed ve İbn. Mâce'nin Berâ'dan, Tirmizî'nin ve Nesâî'nin Zeyd İbn. Erkam'dan rivâyet ettiğini belirtmektedir. Aşağıda vereceğimiz kaynaklar Ankaravî'nin verdiği bilginin doğruluğuna işâret etmektedir.

Hadîsi Tirmizî Sünen'inde Zeyd İbn. Erkam'dan rivâyet etmekte ve hadis için "hasen sahîh" değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁵¹³ Nesâî hadîsi Büreyde'den, Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan, Zeyd İbnü'l- Erkam'dan, Umeyre İbn. Sa'd'ın Ali'den rivâyeti olarak, Saîd İbn. Vehb'den ve Ali'den, İbn. Mâce, Sa'd İbn. Ebî Vakkâs'tan, İbn. Ebî Şeybe, Câbir İbn. Abdillâh'tan, Rebâh İbnü'l- Hâris'ten, Sa'd'dan, Ali'den, Ebû Hureyre'den, Berâ'dan ve Büreyde'den, Ma'mer İbn. Râşid, Büreyde'den, Taberânî Mu'cemu'l- Evsat'ta, Büreyde'den, Ebû Hureyre'den, Zeyd İbnü'l- Erkam'dan, Ali'den, Umeyretübü Sa'd'dan, Ammâr ibn. Yâsir'den ve Ebu Saîd'den, Bezzâr, Ebu't- Tufeyl'in Ali'den rivâyeti ve Abdurrahman İbn. Ebî Leylâ'nın Ali'den rivâyeti şeklinde, Ahmed İbn. Hanbel, Ali'den, Berâ İbn. Âzib'den, Zeyd İbnü'l- Erkam'dan, Büreyde'den, Saîd İbn. Vehb'in Ali'den rivâyeti şeklinde, Rebâh İbnü'l- Hâris'in Ali'den rivâyeti şeklinde rivâyet etmişlerdir.²⁵¹⁴ Hâkim Zeyd İbnü'l-

²⁵¹¹ Münâvî, a.g.e, VI/3.

²⁵¹² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/336 (902), II/165 (1996) Daha geniş bilgi için bkz.a.g.e, a.g.y.

²⁵¹³ Tirmizî, Sünen, V/633 (3713) (Tirmizî, Menâkıb, 19)

²⁵¹⁴ Nesâî, Sünen, V/45 (8145), V/108 (8399); V/130 (8466), (8467), V/131 (8468), (8469), (8470), (8471), (8472), V/132 (8473), V/134 (8478), V/136 (8484); İbn. Mâce, Sünen, I/45 (121) (İbn. Mâce, Mukaddime,11); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/366 (32072), (32073), (32078), VI/368 (32091), VI/369 (32092), VI/372 (32118), VI/374 (32132); Ma'mer İbn. Râşid, el- Câmî', XI/225 (20388); Taberânî, Mu'cemu'l- Evsat, I/111- 112 (346),

Erkam'dan gelen hadîsin şeyhânın şartına göre sahîh olduğunu,²⁵¹⁵ Büreyde el- Eslemî'den gelen rivâyetin ise, Müslim'in şartına göre sahîh bir hadis olduğunu, fakat tahrir etmediğini söylemektedir.²⁵¹⁶ Sa'd İbn. Mâlik'ten ve İbn. Abbâs'tan gelen hadislerle de eserinde yer veren Hâkim, İbn Abbâs hadîsinin isnadının sahîh olduğunu, fakat bu sıygayla tahrir etmediklerini belirtmektedir.²⁵¹⁷ Hâkim, Rifâa İbn. İyâs ez- Zabbî'nin babası ve dedesi kanalıyla naklettiği hadîse de işâret etmekte²⁵¹⁸ ve yine, Zeyd İbnü'l- Erkam'dan gelen hadis için "İsnadı sahîh bir hadistir. Fakat tahrir etmemişlerdir." değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁵¹⁹ 4652 ve 6272. hadisler için Zehebî de Telhîs'inde sahîh hükmünü vermektedir.²⁵²⁰

Rebâh İbnü'l- Hâris'ten gelen hadis için Heysemî, "Taberânî ve Ahmed rivâyet etmişlerdir. Ahmed'in ricâli sikadır" değerlendirmesini yapmaktadır. Zeyd İbnü'l- Erkam'dan gelen rivâyet için Taberânî ve Ahmed'in rivâyet ettiğini, Tirmizî'nin naklettiğini, Bezzâr'ın bir benzerini rivâyet ettiğini belirten Heysemî, Bezzâr'ın senesinde yer alan Meymûn Ebû Abdullah el- Basrî'yi, İbn. Hibbân'ın sika, bir cemaatin ise zayıf kabul ettiğini, kalan ricâlinin ise sika olduğunu ifâde etmekte,²⁵²¹ İbn. Abbâs'tan gelen rivâyet için ise, "Taberânî rivâyet etmiştir. Senedde yer alan Hakim İbn. Cübeyr zayıftır" değerlendirmesini yapmaktadır.²⁵²²

Aclûnî, rivâyetin Zeyd İbnü'l- Erkam ve otuz sahâbî tarafından rivâyet edilip mütevâtir veya meşhur olduğunu belirtmektedir.²⁵²³ Hadis Kurtubî'nin Tefsîr'inde ve daha pek çok kaynakta da yer almaktadır.²⁵²⁴

Netîce itibâriyle; bazı tarikleri zayıfsa da, hadisin sahîh olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ YETMİŞ ALTINCI HADİS

من كنت وليه فعلي وليه

"Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur."

II/24 (1111), II/275 (1966), II/324 (2109), (2110), II/369 (2254), VI/218 (6232), VII/70 (6882), VIII/213 (8434); Bezzâr, Müsned (1-3), II/133 (492), II/235 (632), III/35 (786); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/84 (641), I/118 (950), I/119 (961), I/152 (1310), IV/281 (18502), IV/368 (19298), IV/370 (19321), IV/372 (19344), (19347), V/347 (22995), V/366 (23156), V/370 (23192), V/419 (23609)

²⁵¹⁵ Hâkim, Müstedrek, III/118 (4577)

²⁵¹⁶ Hâkim, a.g.e, III/119 (4578)

²⁵¹⁷ Hâkim, a.g.e, III/126 (4601) Sa'd İbn. Mâlik'ten, III/143 (4652) İbn. Abbâs'tan.

²⁵¹⁸ Hâkim, a.g.e, III/419 (5594)

²⁵¹⁹ Hâkim, a.g.e, III/613 (6272)

²⁵²⁰ Hâkim, a.g.e, a.g.y.

²⁵²¹ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, IX/103- 104

²⁵²² Heysemî, a.g.e, IX/120. Bu konudaki diğer rivâyetler için bkz. a.g.e. IX/103- 108

²⁵²³ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/361 (2591)

(مثنوي) زين سبب بيغمير با إجتهداد. نام خود روان علي مولي نهاد. “Hadîsin Verilişî:“

كفت هر كور منم مولا و دوست. ابن عم من علي مولاي أوست.

Bu sebebden ictihâdla mevsûf olan Peygamber Aleyhisselâm Hazretleri kendinin nâmını ve ol Ali'nin nâmını mevlâ kodı. Ve kendilere ve Ali Kerremallâhu Vecheh Hazretlerine Mevlâ didi. Ol Nebiy-i Mükerrerem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri didi: “Her şol kimseye ki, ben Mevlâ ve dost olam, benim ammim oğlu Ali hem anın mevlâsıdır ve dostudur.” Kemâ Kâle...” (Mesnevî Şerhi, VI/521)

Tahric: Ankaravî, hadîsi Ahmed, Nesâî ve Hâkim'in Büreyde'den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Bu bilginin doğru olduğunu görmekteyiz. Hadîsi İbn. Hibbân, Nesâî, İbn Ebî Şeybe, Ahmed İbn Hanbel ve Ruyânî Büreyde'den rivâyet etmişlerdir.²⁵²⁵ Büreyde'den gelen bu hadis hakkında Hâkim, “Şeyhânın şartına göre sahîh, fakat tahric etmemişlerdir.” demektedir, Zehebî de bu hükme katılmaktadır.²⁵²⁶ Hâkim hadîsi Zeyd İbnü'l- Erkam'dan da rivâyet etmekte ve şeyhanın şartına göre sahîh olduğunu, ancak tahric etmediklerini belirtmektedir.²⁵²⁷

Büreyde rivâyeti dışında Nesâî hadîsi Zeyd İbnü'l- Erkam'dan, İbn. Abbas'tan, Âişe binti Sa'd'dan ve Saîd İbn. Vehb'in Ali'den rivâyeti olarak, Bezzâr, Âişe binti Sa'd'ın babasından rivâyeti şeklinde, Taberânî Mu'cemu'l- Kebîr'de, Zeyd İbnü'l- Erkam'dan gelen bir hadis olarak rivâyet etmişlerdir.²⁵²⁸

Nezîr'in (نذير) Ali'den yaptığı rivâyet için Heysemî, “Bezzâr rivâyet etmiştir. Ricâli sikadır” değerlendirmesini yapmaktadır.²⁵²⁹ Hadîs Kurtubî'nin Tefsîr'inde de yer almaktadır.²⁵³⁰

Hadis sahîhtir.

İKİ YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ HADİS

ومن شكر النعم إفشاؤها

²⁵²⁴ Kurtubî, Tefsîr, I/266- 267, XVIII/278;

²⁵²⁵ İbn. Hibbân, Sahîh, XV/374 (6930); Nesâî, Sünen, V/45 (8144), V/130 (8465); İbn. Ebî Şeybe, Musannef, VI/365 (32065); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/350 (23011), V/358 (23078), V/361 (23107); Ruyânî, Müsned, I/92 (62)

²⁵²⁶ Hâkim, Müstedrek, II/141 (2589)

²⁵²⁷ Hâkim, a.g.e, III/118 (4576)

²⁵²⁸ Nesâî, Sünen, V/45 (8148), V/113 (8409), V/130 (8464), V/134 (8480), V/135 (8481), V/136 (8483), V/154 (8542); Bezzâr, Müsned (4-9), IV/41 (1203); Taberânî, Mu'cemu'l- Kebîr, V/165 (4968), V/166 (4971), V/191 (5058)

²⁵²⁹ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, IX/107

²⁵³⁰ Kurtubî, Tefsîr, I/267.

“Nimetlerin (izhâr edilip) söylenmesi, nimetlerin şükründendir.”

Hadîsin Verilişi: “...Ya‘nî bahar mevsiminde eşcâr lisân-ı hâlde ehl-i enzâra bu güftârı tâlî olur ve tekrâr kılır ki, Ey bize nâzır olan sikât! Siz dahî bizim gibi ifşâ-i niam-ı ilâhî ve tahdîs-i eltâf-ı Rabbânî itmekle şükr eyleyin. Tâ kim, fer ve revnekınız şükrden ziyâde ola. Pes zemîn-i vücûdunuzda nebât-ı haseneler içre nebât olur ve latîf ve hoş sebzeler bitüb zuhûra gelür. **ومن شكر النعم إفشاؤها** hadîsinin mûcibince her şecerin kendi vücûdunda olan hâsiyeti ve ni‘meti ve letâfeti izhâr ve ifşâ eylemesi lisân-ı hâlde sikâta söylemeleri olur ki, “Ey sikât ve ey mü‘minîn ve mü‘minât! Size dahî lâzımdır ki, **وأما بنعمة ربك فحدث** âyet-i kerîmesinin mûcibi üzere Rabbinizin ni‘metlerini hem lisân-ı kâlde ve hem lisân-ı hâlde tahdîs idüb nâsa gösteresiz...” (Mesnevî Şerhi, VI/522)

Tahric: Beyhakî hadîsi Şuabu‘l- İmân‘da Katâde‘den rivâyet etmektedir.²⁵³¹ Ankaravî rivâyetini destekleyen bir rivâyet de, **التحدث بنعمة الله شكر** şeklinde nakledilen hadistir. Bu hadisi Ahmed İbn. Hanbel, Bezzâr, Kuzâî, Beyhakî ve Deylemî Nu‘mân İbn. Beşîr‘den rivâyet etmişlerdir.²⁵³² Nu‘mân İbn. Beşîr‘den gelen rivâyet hakkında Heysemî şöyle demektedir: “Abdullah ve Ebî Abdîrrahman rivâyet etmişlerdir. Şa‘bî‘den rivâyet eden râvîyi bilmiyorum. Kalan ricâli sikadır”²⁵³³ Beyhakî rivâyeti ayrıca Ömer İbn. Abdilazîz‘in sözü olarak ve İbnü‘l- Mübârek‘in Hasen‘den rivâyeti olarak da nakletmektedir.²⁵³⁴

Münzirî hadîsi Abdullah İbn. Ahmed‘in Zevâid‘inde fenâ olmayan bir senedle (بإسناد لا بأس به) ve İbn. Ebi‘d- Dünyâ‘nın Kitâbu İstinâi‘l- Ma‘rûf‘ta kısaltarak rivâyet ettiklerini belirtmektedir.²⁵³⁵ Münâvî de hadîsi Beyhakî‘nin Şuabu‘l- İmân‘da Nu‘mân İbn. Beşîr‘den rivâyet ettiğini, senedde yer alan Ebû Abdîrrahmân eş- Şâmî‘nin Zuafâ‘da yer aldığını, Ezdî‘nin ona kezzâb dediğini belirtmekte ve şöyle demektedir: “Ondan Heysemî‘nin açıkladığı gibi, Ahmed de ricâli sika olan bir senedle rivâyet etmiştir...”²⁵³⁶

Aclûnî ise hadîsi Ahmed, Taberânî ve diğerlerinin Nu‘mân İbn. Beşîr‘den merfu olarak rivâyet ettiğini belirtmekte ve Necm‘in şu görüşünü aktarmaktadır: “Ahmed, Taberânî

²⁵³¹ Beyhakî, Şuabu‘l- İmân, IV/136 (4572)

²⁵³² Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, IV/278 (18472), IV/375 (19369); Bezzâr, Müsned (4-9) 8/226 (3282); Kuzâî, Müsnedü‘ş- Şihâb, I/61 (44), (45); Beyhakî, Şuabu‘l- İmân, IV/102 (4419), VI/516 (9119); Deylemî, Firdevs, II/77 (2437)

²⁵³³ Heysemî, Mecmeuz- Zevâid, V/217, VIII/182.

²⁵³⁴ Beyhakî, Şuabu‘l- İmân, IV/102 (4420), (4421)

²⁵³⁵ Münzirî, et- Terğîb ve‘t- Terhîb, II/46 (1439)

²⁵³⁶ Münâvî, Feyzu‘l- Kadir, III/279.

ve Ebû Nuaym, Nu‘mân İbn. Beşîr’den zayıf bir senedle rivâyet etmişlerdir.” Aclûnî burada Ebû Nadra’dan gelen bir sözü, Ankaravî rivâyetini ve benzer ifâdeleri de aktarmaktadır.²⁵³⁷

Tefsirlerde yer alan Ebû Nadra’dan (نصرة) gelen rivâyet; كان المسلمون يرون أن من شكر إن الله يحب أن يري أثر نعمته علي عبده في مأكله ومشربه şeklinde dir.²⁵³⁸ Rivâyet, Hatîb el- Bağdâdî’nin Târîhu Bağdâd’ında Muhammed İbn. Hemyân İbn. Muhammed İbn. Abdi’l- Humejd maddesinde, tefsirlerde geçtiği şekilde yer almaktadır.²⁵³⁹

Netîce itibârıyla; hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ HADİS

إن الله يحب أن يري أثر نعمته علي عبده في مأكله ومشربه

“Şüphesiz ki Allah, verdiği nimetin eserini kulunun yemesinde ve içmesinde görmeyi sever.”

Hadîsin Verilişi: “...Ey sikât ve ey mü’minîn ve mü’minât! Size dahî lâzımdır ki أما وأما ayet-i kerîmesinin mûcibi üzere Rabbinizin nimetlerini hem lisân-ı kâlle ve hem lisân-ı hâlle tahdîs idüb nâsa gösteresiz. Nitekim Hazreti Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm buyurdular:...” (Mesnevî Şerhi, VI/522)

Tahric: Müellif, hadisin sonunda, hadîsi İbn. Ebi’d- Dünyâ’nın Ali’den rivâyet ettiğini belirtmektedir. Aşağıda nakledeceğimiz bilgiler Ankaravî’nin verdiği bilginin doğru olduğunu göstermektedir.

Hâkim Müstedrek’de hadîsi Amr İbn. Şuayb, babası ve dedesi kanalıyla Hz. Peygamberden rivâyet etmektedir. Bu hadis hakkında Hâkim, “İsnâdı sahîh bir hadistir, fakat tahric etmemişlerdir.” demekte, Zehebî de hadis için sahîh hükmü vermektedir.²⁵⁴⁰ Sünen’inde bab başlığı olarak hadîse yer veren, bunun yanı sıra hadis olarak rivâyeti Amr İbn. Şuayb, babası ve dedesi kanalıyla Hz. Peygamberden nakleden Tirmizî, bu konuda Ebû Ahves’in babasından rivâyetinin ve İmran İbn. Husayn rivâyetinin bulunduğunu belirtmekte, hadis için hasen değerlendirmesini yapmaktadır.²⁵⁴¹ Hadis Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin Sünen’lerinde de yer almaktadır.²⁵⁴²

²⁵³⁷ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/354 (953)

²⁵³⁸ Taberî, Tefsîr, XXX/233; İbn. Kesîr, Tefsîr, IV/524.

²⁵³⁹ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, III/371 (1485)

²⁵⁴⁰ Hâkim, Müstedrek, IV/150 (7188)

²⁵⁴¹ Tirmizî, Sünen, V/123 (2819) (Tirmizî, Edeb, 54)

²⁵⁴² Ebû Dâvûd, Libâs, 14; Nesâî, Ziyet, 54.

Beyhakî hadîsi Sünen’inde İmran İbn. Husayn’dan, Şuabu’l- İmân’ında babası ve dedesi kanalıyla Amr İbn. Şuayb’dan, Katâde’den ve İmran İbn. Husayn’dan, Ahmed İbn. Hanbel Müsned’inde Ebû Hureyre’den ve İmran’dan, Tayâlisî Müsned’inde babası ve dedesi kanalıyla Amr İbn. Şuayb’dan, Taberânî Mu‘cemu’l- Kebîr’de İmran İbn. Husayn’dan, Kuzâî Müsnedü’ş- Şihâb’da Enes’ten ve İmran’dan rivâyet etmektedirler.²⁵⁴³ Hatîb el- Bağdâdî de Târîhu Bağdâd’ında hadîse yer vermiştir.²⁵⁴⁴

Münâvî, Tirmizî’nin rivâyete hasen dediğini ve bu konuda İmran İbn. Husayn, Ebû Hureyre, Câbir, Ebu’l- Ahves, Ebû Saîd ve başkalarından gelen rivâyetler olduğunu belirtmektedir.²⁵⁴⁵ Münâvî bu rivâyetleri de değişik yerlerde nakletmektedir.²⁵⁴⁶ İbn. Hibbân Ebu’l- Ahves’in babası, Mâlik İbn. Nazle el- Çeşmî maddesinde (نضلة الجسمي), İbn. Adıyy, İsmet İbn. Muhammed İbn. Fudâle maddesinde hadîse yer vermişlerdir. Câbir’den gelen rivâyetin râvîlerinden olan bu şahıs hakkında, İbn. Adıyy “münkeru’l- hadîs” değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁵⁴⁷ İbn. Hacer el- Askalânî, Züheyr İbn. Alkame maddesinde, Buhârî’nin Züheyr İbn Alkame’den gelen rivâyetin mürsel olduğunu...söylediğine işâret etmektedir.²⁵⁴⁸

“Beyhakî’nin İmran İbn. Husayn’dan merfu olarak rivâyet ettiği ve Tirmizî’nin Amr İbn. Şuayb tarîkiyle merfu olarak rivâyet edip hasen olarak nitelendirdiği” hadîse yer veren Aclûnî, “Necm, hadîsi, Ahmed’in Ebû Hureyre’den, İbn. Ebi’d- Dünyâ’nın Ali İbn. Zeyd İbn. Cüd’ân’dan rivâyet ettiğini söylemektedir.” demektedir.²⁵⁴⁹

Münâvî’nin Feyzu’l- Kadir’de zikrettiği İbn. Ebi’d- Dünyâ’nın Ali’den rivâyeti (Ankaravî metni) dışında,²⁵⁵⁰ rivâyetlerin hiç birinde في مأكله ومشربه bölümü yoktur. Münâvî bu rivâyet için Dârekutnî’nin leyyin dediğine, Takrîb’de zayıf değerlendirmesi yapıldığına işâret etmektedir.

Sonuç olarak; rivâyetin tamamını göz önünde bulundurarak, hadîsi zayıf olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

İKİ YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU HADİS

²⁵⁴³ Beyhakî, Sünen, III/271 (5888); Şuabu’l- İmân, IV/136 (4571), V/161 (6194), V/162 (6196), V/163 (6200); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/311 (8092), IV/438 (19948); Tayâlisî, Müsned, I/299 (2261); Taberânî, Mu‘cemu’l- Kebîr, XVIII/135 (281); Kuzâî, Müsnedü’ş- Şihâb, II/161 (1101), II/162 (1102).

²⁵⁴⁴ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, XIII/361.

²⁵⁴⁵ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, II/225, II/293.

²⁵⁴⁶ Münâvî, a.g.e, II/298, III/27, VI/209.

²⁵⁴⁷ İbn. Hibbân, es- Sikât, III/376- 377 (1234); İbn. Adıyy, Kâmil, V/372 (1535)

²⁵⁴⁸ İbn. Hacer el- Askalânî, İsâbe, II/576 (2835)

²⁵⁴⁹ Aclûnî, Keşfü’l- Hafâ, I/287 (752).

عليكم بدين العجائز

“Size gerekli olan kocakarıların inandığı gibi (tartışmaya girmeden, sorgulamadan) tam bir bağlılıkla inanmaktır.”

Verilişi: “...Harem ol kimse ki, acz ve hayret anın kuvvet ve gıdâsıdır. İki âlemde dostun zıll u himâyeti altında yatmış ve âsûde olmuştur. Hem evvelde ve hem âhirde ve hem zâhirde ve hem bâtında acz gördü ve kendinin kabza-i kudret-i ilâhîde âciz ve zebûn olduğına nazar irgördi. Mürde oldu, ölmezden evvel öldü ve dîn-i acâizi kabûl kıldı ki, Nebî Aleyhisselâm Hazretleri **عليكم بدين العجائز** buyurmuşdur. Acûzelerin dîni oldur ki, bir âlimden bir kelâmı işitseler, anın sıdkına i’tikâd iderler ve bunun aslı nedir deyub anınla bahs ve cidâl eylemezler ve kendilerde bir akl u hüner görüb “Biz aklımızla yol buluruz. Bize peygamber kelâmı ve âlim-i Rabbânî sözü lâzım değildir.” dimez. Ammâ ey felsefîler siz dîrsiz. Pes saâdet şol kimseye ki, acûzeler dînini kabûl eyleyüb kendinin bildiğinden geçe ve Enbiyâ Aleyhimüsselâma ve evliyây-ı izâma i’tikâd eyleye...” (Mesnevî Şerhi, VI/545)

Tahric: **أخيراً زمان** geldiğinde farklı farklı görüşler ortaya çıkacaktır. O zamanda size düşen (sorgulamadan kabul eden) çöl ehlinin ve kadınların dinine sarılmaktır.” şeklinde gelen rivâyeti Deylemî Firdevs’te İbn Ömer’den rivâyet etmektedir.²⁵⁵¹ Muhammed İbnü’l- Hâris el- Hârisî’nin İbn. Beylemânî’den rivâyeti maddesinde râvînin zayıf bulunduğuna, Yahyâ’nın dikkate almaya değmez (ليس بشيء) dediğine dikkat çeken Zehebî, İbn. Adıyy’in “Hadislerinin geneli tâbi olunmayan şeylerdir.(لا يتابع عليه) Ebû Zür’a onu terketmiştir” dediğini nakletmektedir.²⁵⁵² Muhammed İbn. Abdirrahman el- Beylemânî’nin babasından rivâyeti için değerlendirme yapan Zehebî, bu râvîyi Buhârî ve Ebû Hâtim’in münkeru’l- hadîs, Dârekutnî ve diğerlerinin zayıf bulduğunu belirtmekte ve İbn. Hibbân’ın olumsuz değerlendirmesine yer vermektedir.²⁵⁵³ Zehebî’de geçen her iki rivâyet de, İbn. Ömer’den merfu olarak gelen rivâyetlerdir.

Muhammed İbn. Abdirrahmân el- Beylemânî Maddesinde İbn. Hibbân, İbn. Ömer rivâyetinin râvîlerinden olan bu şahsın hadislerinin, hepsinin mevzu olduğunu, ihticâcın câiz olmadığını, kitaplarda hayret ve taaccüb ciheti dışında nakletmenin câiz olmadığını söylemekte ve bu şahıs için Yahyâ İbn. Maîn’in “leyse bi şey” dediğine yer vermektedir.²⁵⁵⁴

²⁵⁵⁰ Münâvî, Feyzu’l- Kadir, II/298.

²⁵⁵¹ Deylemî, Firdevs, I/256 (996)

²⁵⁵² Zehebî, Mîzân, VI/95- 96 (7341)

²⁵⁵³ Zehebî, Mîzân, VI/225 (7833)

²⁵⁵⁴ İbn. Hibbân, el- Mecrûhîn, II/264 (948)

Bu rivâyeti, İbn. Hibbân'ın Kitâbü'z- Zuafâ'da, Muhammed İbn. Abdirrahman el-Beylemânî'nin tercemesinde, Deylemî'nin Firdevste İbn. Ömer'den merfu olarak zikrettiklerini belirten Münâvî, Sağânî'nin rivâyete mevzu dediğine işâret etmektedir.²⁵⁵⁵ Aliyyü'l- Kârî, Sehâvî'nin bu rivâyet için "Bu lafızla aslı yoktur." dediğini, Sağânî'nin ise (Münâvî rivâyeti için) mevzudur dediğini belirtmektedir.²⁵⁵⁶

Aclûnî de Sehâvî'nin Mekâsîd'da "Bu lafızla aslı yoktur" dediğini belirttiikten sonra, Deylemî'nin naklettiği İbn. Ömer'den merfu olarak gelen rivâyeti vermekte, senedde yer alan Muhammed İbn. Beylemânî'nin (البيلمانى) cidden zayıf olduğunu, İbn. Hibbân'ın ihticac edilemez bulunduğunu..., Dürer'de senedindeki vâh'a işâret edildiğini, Aliyyü'l-Kârî'nin mevzu hadis dediğini belirtmektedir.²⁵⁵⁷

Sonuç olarak; hadis imamların değerlendirmelerine göre, rivâyetin mevzu olduğu anlaşılmaktadır.

İKİ YÜZ SEKSENİNCİ HADİS

رجعنا من جهاد الأصغر

"Küçük cihaddan döndük."

Verilişi: "...Şu i'tibârla ki, pây muahhar a'zâ olduğu gibi, insan dahî hilkatde cemî'-i halâikden muahhar olmuştur. Anınçün meşâyih-i sûfiyye insân-ı kâmile kadem-i cebbâr ta'bir ederler. Nitekim tahkîki cild-ievvelde tefsîr-i رجعنا من جهاد الأصغر şerhinde, (حق قدم بري) beytinin şerhinde mürûr eyledi. Anda taleb oluna..." (Mesnevî Şerhi, VI/548)

Tahric: Beyhakî'nin naklettiği rivâyet şu şekildedir:

قدم علي رسول الله صلى الله عليه وسلم قوم غزاة فقال صلى الله عليه وسلم قدمتم خير مقدم من جهاد الأصغر
إلي جهاد الأكبر قيل وما جهاد الأكبر قال مجاهدة العبد هواه
Hz. Peygamber, "Küçük cihaddan büyük cihâda geldiniz" buyurdu. "Büyük cihad nedir?" diye sordular. "Kulun kendi nefsiyle savaştır." buyurdu.

Beyhakî, Câbir'den gelen bu hadiste bir zayıflık olduğuna dikkat çekmektedir.²⁵⁵⁸ Feyzu'l- Kadir'de hem Ankaravî metnine,²⁵⁵⁹ hem de Câbir'den gelen yukarıda zikrettiğimiz metne yer veren Münâvî, Deylemî ve Beyhakî'nin Zühd'de bu rivâyete yer verdiğini,

²⁵⁵⁵ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, I/424.

²⁵⁵⁶ Aliyyü'l- Kârî, el- Masnû', I/124 (199).

²⁵⁵⁷ Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II/92 (1774).

²⁵⁵⁸ Beyhakî, Zühd, II/165 (373)

²⁵⁵⁹ Münâvî, Feyzu'l- Kadir, III/109

Beyhakî'nin isnâdın zayıflığına işâret ettiğini, Irâkî'nin de bu görüşe tâbi olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶⁰

Hatîb el- Bağdâdî de Târîhu Bağdâd'da Vâsıl İbn. Hamze İbn. Ali maddesinde, Câbir'den gelen rivâyete yer vermektedir.²⁵⁶¹ Hâfız İbn. Hacer'in bu söz için "İbrâhim İbn. Aliyye'nin dillerde meşhur olan sözlerindedir" şeklindeki değerlendirmesine yer veren Aclûnî, hadîsin İhyâ'da yer aldığını, "Irâkî'nin Beyhakî'nin zayıf senedle Câbir'den, Hatîb'in Târîh'inde yine Câbir'den rivâyet ettiğini söylediğini" aktarmakta ve yukarıda naklettiğimiz metne yer verdikten sonra, bu rivâyetin **رجعنا من جهاد الأصغر الي جهاد الأكبر** şeklinde meşhur olduğunu söylemektedir.²⁵⁶²

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, hadis zayıftır.

İKİ YÜZ SEKSEN BİRİNCİ HADİS

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: أتى أعرابي النبي صلى الله عليه وسلم فقال: دلني علي عمل إذا عملته دخلت الجنة. قال: تعبد الله ولا تشرك به شيئا وتقيم الصلاة المكتوبة وتؤتي الزكاة المفروضة وتصوم رمضان قال: والذي نفسي بيده لا أزيد علي هذا ولا أنقص منه فلما ولي قال النبي عليه السلام من سره أن ينظر إلي رجل من أهل الجنة فلينظر إلي هذا.

Ebû Hureyre (R.A)'den rivâyet edilen bir hadis şöyledir: "Bir a'râbî Nebî (S.A.V)'e geldi ve dedi ki: "Bana bir amel göster ki, onu yaptığım zaman cennete gireyim." Nebî (S.A.V) şöyle buyurdu: "Allâh'a ibâdet edersin. Ona hiç bir şeyi ortak koşmazsın. Farz olan namazı kılar ve zekâtı verirsin. Ramazan orucunu tutarsın." Adam dedi ki: "Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a yemîn olsun ki, bu söylediklerini ne artıracacağım, ne de eksilteceğim." Adam dönüp gidince, Nebî (S.A.V) şöyle buyurdu: **Kimi cennet ehlinde birine bakmak sevindirirse, buna baksın."**

Hadîsin Verilişi: "...Üzerlerine farz ve vâcib olan amel her ne ise, aslâ bir ârif anı işlemekte kâhil olmaz ve andan tekâsül kılmaz. Üzerine vâcib olan kârdan tekâsül eyleyen mülhid olur ve battâllar zümresinden olur. Anlara ârif demek lâıyk gelmez. Belki ma'rifet-i kemâle irdikte ve merd-i ârifi hakîkat kârı gördükde âmm-ı nâsın eyledikleri gibi ya dünyâ için veya âhîret için koşuşlar ve sa'yler ve akdâmlar kılmazlar. Belki Allah Teâlâ Hazretleri her ne buyurdu ise, bilâ ziyâde velâ noksân hemân Allah için anı tutarlar ve andan ğayrısını terk idüb fârîğ ve âsûde olub yaturlar. Nitekim bunların hâli şol a'râbînin hâline benzer ki,

²⁵⁶⁰ Münâvî, a.g.e, IV/511.

²⁵⁶¹ Hatîb el- Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, XIII/523 (7345)

²⁵⁶² Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, I/511- 512 (1362).

Nebiyi-i Mükerrerem Hazretlerine geldi ve “Dîn-i İslâmda olan a‘mâle yâ Rasûlallâh beni delâlet eyle” didi. Gör Nebî Aleyhisselâm Hazretleri ana ne didi. Ol dahî Peygamber Hazretlerine ne didi...” (Mesnevî Şerhi, VI/551)

Tahric: Ankaravî hadîsin Mesâbih’te yer aldığına işâret etmektedir. Hadîsi Müslim, Ebû Eyyûb’dan ve Ebû Hureyre’dan, Buhârî, İbn. Huzeyme, Ebû Avâne, Ahmed İbn. Hanbel, Beyhakî ve daha pek çok muhaddis Ebû Hureyre’dan rivâyet etmişlerdir.²⁵⁶³ Münzirî de Ebû Hureyre’dan gelen bu hadîsi Buhârî ve Müslim’in rivâyet ettiğini belirtmektedir.²⁵⁶⁴

Hadis ufak tefek lafız değişiklikleriyle daha başka pek çok kaynakta da yer almaktadır. Bu konudaki Talha İbn. Ubeydillah rivâyetini örnek verecek olursak;

جاء رجل الي رسول الله صلى الله عليه وسلم من أهل نجد ثائر الرأس نسمع دوي صوته ولا نفقه ما يقول حتي دنا من رسول الله صلى الله عليه وسلم فإذا هو يسأل عن الإسلام. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: خمس صلوات في اليوم والليلة. فقال: هل علي غيرهن؟ قال: لا إلا أن تطوع وصيام شهر رمضان. فقال هل علي غيره؟ فقال: إلا أن تطوع. وذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم الزكاة. فقال: هل علي غيرها؟ قال: لا إلا أن تطوع. قال: فأدبر الرجل وهو يقول: والله لا أزيد علي هذا ولا أنقص منه. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أفلح إن صدق.

Necid halkından saçı darmadağın (fakir) bir kimse Rasûlullah’ın yanına geldi. Uzaktan sesini duyuyor ama ne söylediğini anlamıyorduk. Nihâyet yaklaştı. Meğer İslâmın ne olduğunu soruyormuş. (Bu suâlîne karşılık) Rasûlullah (S.A.V) “Bir gün bir gece içinde beş vakit namaz” buyurdu. Adam, “Bu namazlardan başkası olacak mı?” diye sorunca, Hz. Peygamber, “Hayır! Ancak nafîle olarak kılarsan o başka.” diye cevap verdi ve “Bir de Ramazan orucu” buyurdu. Adam, “Üzerimde bundan başkası olacak mı?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Hayır, nafîle olarak kılarsan o başka” buyurdu. Rasûlullah ona zekatı da söyledi. Adam yine, “Bundan başkası da olacak mı?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Hayır, nafîle olarak verirsen o başka” buyurdu. Bunun üzerine Necid’li fakir; “Vallahi bundan ne fazla ne eksik bir şey yapacak değilim” diyerek arkasını dönüp gitti. Bunun üzerine Rasûlullah (S.A.V); “Eğer doğru söylüyorsa kurtuldu” buyurdu.” Talha İbn. Ubeydillah rivâyeti de Buhârî ve İbn. Hibbân’ın Sahîh’lerinde, Beyhakî, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin Sünen’lerinde, Mâlik’in

²⁵⁶³ Müslim, Sahîh, I/43 (13), I/44 (14) (Müslim, İmân, 14, 15, Fezâilü’s- Sahâbe, 150); Buhârî, Sahîh, II/506 (1333) (Buhârî, Zekât, 1); İbn. Huzeyme, Sahîh, IV/12 (2257. ve 2258. hadis arasında bab başlığı olarak; Ebû Avâne, Müsned (1), I/17 (4); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, II/342 (8496); Ebû Avâne, Müsned (2), I/4; Beyhakî, Sünen, IV/83 (7029)

²⁵⁶⁴ Münzirî, et- Terğîb ve’t- Terhîb, I/302 (119).

Muvatta'ında, Ahmed İbn. Hanbel'in Müsned'inde ve daha pek çok kaynakta yer almaktadır.²⁵⁶⁵

Hadis sahîhtir.

II-MÜKERRER HADİSLER

Mesnevî Şerhi'nde zikri geçen hadis sayısı 381'dir. Tekrarlar çıkarıldığında kalan 281 hadisin tahriri yukarıda yapılmıştır. Tekrar edilen hadislerle göz atacak olursak;

Mesnevî Şerhi, VI/7, VI/447 فكل ميسر لما خلق له.

Mesnevî Şerhi, VI/11, VI/425, VI/447 إن قلوب بني آدم بين الإصبعين من أصابع الرحمن يقبلها كيف يشاء.

Mesnevî Şerhi, VI/16, VI/146, كلمو الناس علي قدر عقولهم لا علي قدر عقولكم

Mesnevî Şerhi, VI/16, VI/146, نحن معاشر اللأنياء أمرنا أن ننزل الناس علي قدر منازلهم وأن نتكلم الناس علي قدر عقولهم.

Mesnevî Şerhi, VI/16, VI/427 لو تعلمون ما انتم ملاقون بعد الموت ما أكلتم طعاما علي شهوة أبدا ولا شربتم شرابا ولادخلتم بيتاً...

Mesnevî Şerhi, VI/26, VI/187, الناس كلهم موتي إلا العالمون.

Mesnevî Şerhi, VI/28, VI/270 اللهم إهد قومي فإنهم لا يعلمون.

Mesnevî Şerhi, VI/30, VI/121, سامان منا أهل البيت.

Mesnevî Şerhi, VI/30, VI/121, VI/254, VI/435 أنا من نور الله والمؤمنون مني.

Mesnevî Şerhi, VI/45, VI/63, VI/172, VI/176, VI/187, VI/399, إياكم ومجالسة الموتى. قاتوا: وما الموتى يا رسول الله؟ قال: الأغنياء. وفي رواية أخرى أهل الدنيا.

Mesnevî Şerhi, VI/62, VI/326 لا رهبانية في الإسلام.

Mesnevî Şerhi, VI/62, VI/361 مثل الجليس السوء كنافخ الكير اما أن يخرق ثيابك واما أن تجد منه ريحة خبيثة.

Mesnevî Şerhi, VI/63, VI/94. كل أت بعد حين فهو أت (كل أت قريب)

Mesnevî Şerhi, VI/73, VI/498 من طلب وجد وجد.

Mesnevî Şerhi, VI/73, VI/166, VI/270, VI/553. الصبر مفتاح الفرج.

Mesnevî Şerhi, VI/176, VI/298 عبيدي أطعني كما أمرتك ولا تعلمني ما يصلحك.

²⁵⁶⁵ Buhârî, Sahîh, I/25 (46), II/951 (2532); İbn. Hibbân, Sahîh, VIII/53 (3262); Beyhakî, Sünen, I/361 (1572); Ebû Dâvûd, Sünen, I/106 (391); Nesâî, Sünen, I/141 (319), VI/536 (11759); Nesâî, Sünen (el- Müctebâ), I/227 (458), VIII/118 (5028); Mâlik, Muvatta', I/175 (423); Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, I/162 (1390)...

Mesnevî Şerhi, VI/87, VI/254 كان الله ولم يكن معه شيء.
Mesnevî Şerhi, VI/87, VI/112, VI/353 كنت كنزا مخفيا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأن أعرف.
Mesnevî Şerhi, VI/89-90, VI/93, VI/172, VI/175, aynı sayfada iki kere, VI/186, VI/434, VI/460, VI/462 موتوا قبل أن تموتوا.

Mesnevî Şerhi, VI/91, VI/176, VI/264, VI/285 وبى يسمع وبى يبصر وبى يبطش وبى يمشى
Mesnevî Şerhi, VI/91, VI/286 المؤمن مرآة المؤمن.
Mesnevî Şerhi, VI/91, VI/460 إنكم لن تروا ربكم عز وجل حتى تموتوا
Mesnevî Şerhi, VI/93, VI/417 لن يلج ملكوت السماء من لم يولد مرتين
Mesnevî Şerhi, VI/94, VI/63 كل أت قريب.
Mesnevî Şerhi, VI/99, VI/120, VI/375 لايسعني أرضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب المؤمن التقي النقي الورع.

Mesnevî Şerhi, VI/ 103, VI/ 226 القناعة كنز لا يفنى.
Mesnevî Şerhi, VI/108, VI/202, VI/335 أعددت لعباد الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر علي قلب بشر.

Mesnevî Şerhi, VI/ 130, VI/ 202, أشد البلاء علي الأنبياء ثم الأمثل فالأمثل.
Mesnevî Şerhi, VI/137, VI/193, VI/329 أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم أهتديتم.
Mesnevî Şerhi, VI/ 145, VI/236 تعس (لعن) عبد فرجه تعس(لعن) عبد بطنه تعس وأنتكس.
Mesnevî Şerhi, VI/145, VI/236, لعن عبد الدينار لعن عبد الدرهم لعن عبد بطنه لعن عبد فرجه.
منهومان لا يشبعان طالب العلم وطالب الدنيا وهما لا يستويان اما طالب العلم فيزداد في رضي الرحمن...
Mesnevî Şerhi, VI/158, VI/466

Mesnevî Şerhi, VI/170, VI/193, VI/343 خير الأبوين من علمك.
Mesnevî Şerhi, VI/189, VI/520. لا يؤمن أحدكم حتي يحب لأخيه ما يحب لنفسه.
Mesnevî Şerhi, VI/190, VI/ 446 من حفر بؤرا لأخيه وقع فيه.
Mesnevî Şerhi, VI/193, VI/368 الجار ثم الدار والرفيق ثم الطريق
Mesnevî Şerhi, VI/193, VI/409 الشيخ في قومه كالنبي في أمته.
Mesnevî Şerhi, VI/195, VI/346, VI/347 الناس معادن كمعادن الذهب والفضة.
Mesnevî Şerhi, VI/198, VI/241 أول ما خلق الله العقل.
Mesnevî Şerhi, VI/ 205, VI/265, VI/353 لولاك لولاك لما خلقت الأفلاك.
Mesnevî Şerhi, VI/ 212, VI/ 237, VI/367 لعن الله المخنثين من الرجال والمترجلات من النساء.
Mesnevî Şerhi, VI/214, VI/465 فقيه واحد أشد علي الشيطان من ألف عابد.
Mesnevî Şerhi, VI/218, VI/247 لبيك عبيدي سل تعطي.
Mesnevî Şerhi, VI/228, VI/239 الأمور مرهونة بأوقاتها.

- Mesnevî Şerhi, VI/231, VI/552. المرأ مخفي تحت لسانه.
- Mesnevî Şerhi, VI/259, VI/320. إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث.
- Mesnevî Şerhi, VI/266, VI/350, VI/387, VI/477. أمتي ثلاثون بهم تقوم الأرض وبهم يمطرون وبهم ينصرون.
- Mesnevî Şerhi, VI/278, VI/442, VI/453. إن الله خلق آدم علي صورته.
- Mesnevî Şerhi, VI/299, VI/301. بعثت بالحنفية السمحة السهلة ومن خالف سنتي فليس مني.
- Mesnevî Şerhi, VI/321 (iki defa), VI/501, VI/552. دع ما يريبك الي ما لا يريبك فإن الصدق طمأنيني وإن الكذب ريبة.
- Mesnevî Şerhi, VI/323, VI/434. حصنوا أموالكم بالزكاة.
- Mesnevî Şerhi, VI/326, VI/430. إن الأنبياء ما ورثوا درهما ولا ديناراً وإنما ورثوا العلم فمن أخذه أخذ بحظ وافر.
- Mesnevî Şerhi, VI/327, VI/459, VI/525. أطلبوا العلم ولو بالصين.
- Mesnevî Şerhi, VI/334, VI/548. طوبى لمن ذلت نفسه.
- Mesnevî Şerhi, VI/348, VI/352. حبك الشيء يعمي ويصم.
- Mesnevî Şerhi, VI/377, VI/443, VI/471. أسلم شيطاني علي يدي فلا يأمرني إلا بخير.
- Mesnevî Şerhi, VI/401, VI/427. النوم أخو الموت.
- Mesnevî Şerhi, VI/426, VI/447. يا مقلب القلوب والأبصار ثبت قلبي علي دينك.
- Mesnevî Şerhi, VI/470, VI/527. تقول النار للمؤمن يوم القيامة: جز يا مؤمن فقد إطفأ نورك لهبي.
- Mesnevî Şerhi, VI/513, VI/551. الدنيا حرام علي أهل الآخرة والآخرة حرام علي أهل الدنيا وهما حرامان علي أهل الله.

Tekraralanan hadislere dikkat edecek olursak, müellifimizin mutasavvıfların çok rağbet edip eserlerinde çokça zikrettiği mevzu rivâyetler yanında, sahih olan rivâyetleri de yeri geldikçe, tekrarlaması gerekikçe naklettiğini görüyoruz. 381 hadisın 100'ü tekrar edilmiştir ki, bu az bir rakam değildir. Diğer ciltlerde de durum hemen hemen aynıdır. Yani altıncı ciltten yola çıkarak yapacağımız değerlendirmeler tahmînen Ankaravî Şerhi'nin geneli hakkında bizi bilgi sahibi yapacaktır.

III- MECMÛATÜ'L- LETÂİF VE MATMÛRATÜ'L- MEÂRİF'TE YER ALAN HADİSLERİN SIHHAT DERECELERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

SAHİH HADİSLER

2, 3, 4, 7, 8, 10, 13, 18, 19, 20, 23, 24, 28, 29, 30, 32, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 46, 51, 55, 60, 62, 63, 64, 68, 74, 77, 78, 80, 81, 83, 87, 90, 92, 94, 98, 102, 104, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 131, 134, 135, 137, 138, 140, 145, 146, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 162, 163, 170, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 185, 189, 190, 194, 198, 201, 203, 204, 207, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 232, 233, 235, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 247, 251, 257, 258, 259, 260, 261, 268, 275, 276, 281. hadisler

HASEN HADİSLER

25, 49, 50, 66, 75, 93, 128, 142, 157, 228, 231, 249, 254, 256, 262, 263, 264. hadisler

ZAYIF HADİSLER

5, 6, 16, 22, 26, 31, 33, 35, 36, 43, 57, 58, 59, 61, 69, 88, 96, 97, 99, 101, 108, 109, 112, 113, 120, 139, 147, 151, 158, 159, 160, 164, 166, 177, 181, 182, 183, 184, 188, 191, 192, 193, 196, 197, 200, 202, 205, 209, 211, 212, 213, 215, 221, 227, 241, 244, 245, 250, 252, 255, 265, 267, 269, 271, 273, 274, 277, 278 ve 280. hadisler

ÇOK ZAYIF HADİSLER

9, 15, 71, 82, 106, 129, 148, 186, 187, 253. hadisler

MEVZU HADİSLER

11, 14, 17, 47, 48, 56, 76, 95, 100, 105, 115, 167, 266, 270, 279. hadisler.

TESBİT EDİLEMİYEN HADİSLER

12, 27, 36, 44, 45, 52, 65, 67, 85, 86, 91, 103, 110, 114, 123, 130, 132, 133, 136, 144, 165, 168, 169, 171, 172, 199, 206, 208, 210, 214, 225, 234, 236, 264. hadisler

HADİS OLMAYIP BAŞKASINA ÂİD SÖZLER

1, 21, 42, 53, 54, 70, 72, 73, 79, 84, 89, 107, 111, 126, 141, 143, 161, 178, 229, 230, 272. hadisler.

Ankaravî, Mesnevî'yi şerhettiği Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif' adlı eserinde 381 hadis nakletmiştir. Mükerrerler çıktığında bu sayı 281'e inmektedir. Bu rivâyetlerden 114'si sahih, 17'si hasen, 69'u zayıf, 10'u çok zayıf, 15'i mevzu, 34'ü tesbit edilemeyen, 21'i ise Hz. Peygamber'e değil başkalarına âid olan rivâyetlerdir. Bir rivâyet hakkında ise tek bir kaynakta geçtiği için hüküm verilememiştir.

Tesbit edilemeyen ve başkasına âid olan rivâyetleri de mevzu olarak değerlendirirsek, Mesnevî Şerhinde Hz. Peygamber'e âid olmadığı halde O'na âitmiş gibi gösterilen rivâyet

sayısı, 79, mevzu hadis kullanılma oranı ise yüzde yirmi dördttür. Hasenleri de sahih kategorisine dâhil edersek nakledilen sahih hadis sayısı, 131, sahih hadis kullanılma oranı ise yüzde kırk yedidir. Zayıf ve çok zayıf rivayetleri bir arada değerlendirdiğimizde zayıf hadis sayısı 79, zayıf hadislerin nakledilme oranı ise yüzde yirmi sekizdir. Bu oranlar da gösteriyor ki, müellifimizin kullandığı hadislerin yarıya yakını sahihtir. Bu onun sahih hadis kullanmaya gayret ettiğini gösteren önemli bir rakamdır. Ancak müellifimiz mutasavvıfların eserlerinde hadis sıygasıyla kullandığı rivâyetlere de sık sık başvurmuş, bu da eserde dörtte bir oranında mevzu hadis kullanılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ankaravî'yi bu hadisleri kullanmaya iten sebeplerin başında, onun da mutasavvıf olması ve kendisinden önce yazılan tasavvufî kitaplarda bu rivâyetleri hadis olarak görmesi gelmektedir. Hadis ilmi açısından rivâyetin nasıl değerlendirildiğine önem vermeyip rivâyeti hadis sıygasıyla nakletmek için daha önceki mutasavvıfların kitaplarında hadis olarak nakledilmesini yeterli gören bu anlayışın temelinde keşif yoluyla hadisin doğruluğunun öğrenilmesi yatmaktadır ki, daha önce bu konuya temas edilmiştir.

IV- HADİSLERİN BUHÂRÎ VE MÜSLİM'İN SAHİHLERİNDE, KÜTÜBÜ SİTTE'DE DİĞER HADİS KİTAPLARINDA VE MEVZÛÂT KİTAPLARINDA YER ALMASINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ.

Sahih olarak değerlendirdiğimiz hadislerin çoğu Sahîhayn'da ve Kütübü Sitte'de yer alan rivâyetlerdir. Sahîh-i İbn Hibbân veya el- Müstedrek'de geçen rivâyetleri, Heysemî'nin değerlendirmesini göz önünde bulundurarak Taberânî'nin Mu'cem'lerinde ve Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivâyetleri de sahih olarak değerlendirdiğimiz olmuştur. Sahih veya hasen olarak değerlendirdiğimiz hadislerin sayısının 131 olması da müellifimizin sahih hadis kaynaklarına itibar ettiğini ortaya koymaktadır. Bu Mesnevî Şerhi'nin altıncı cildinde yer alan hadislerin yarıya yakınında Kütübü Sitte vb sahih hadis kaynaklarının etkisini hissettirmektedir.

Zayıf olarak değerlendirdiğimiz hadisler ise nâdiren Kütübü Sitte hadisleri, Sahîhayn dışındaki Sahîhler vb eserlerde yer alsalar da, Müsned, Mu'cem, Zevâid vb eserlerde daha çok bulunmaktadır. Kuzâî'nin Müsnedü's- Şihâb'ı, Deylemî'nin Firdevs'i Ebû Nuaym'ın Hilye'si vb. ikinci derecede eserlerde de zayıf ve hattâ uydurma rivâyetlere sıkça rastlanmaktadır. Zayıf rivâyet sayısının 79 olması bu kitaplara da sık sık müracaat edilmesini gerekli kılmıştır.

Tesbit edemediğimiz 34 rivâyet dışında, mevzu olan veya başkasının sözü olup Hz. Peygamber'e nisbet edilen 36 rivâyetin yer aldığı kitaplar da pek tabîdir ki yukarıda zikredilen eserler yanında Ricâl ve Tabakât kitapları, uydurma rivâyetlere yer veren Zuafâ ve Mevzûât kitaplarıdır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; hadislerimizin üçte ikisinin itibar edilen hadis kaynaklarında, üçte birinin ise uydurma rivâyetlere yer veren mevzûât türü kitaplarda yer aldığını söyleyebiliriz. Ankaravî'nin nâdiren zikrettiği kaynaklar arasında da daha çok Kütübü Sitte yer almaktadır ki, bu konuda Ankaravî'nin hadisçiliği bölümünde teferruatlı bilgi verilmiştir.

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî asırlardır insanları etkileyen mutasavvıflardan birisidir. Onun fikirlerinin yayılmasında etkili olan şahıslar arasında da müellifimiz İsmâil Ankaravî ön sıralarda yer almaktadır. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda yaşayan, Osmanlı Devletinin ihtişamlı günlerine ve bu ihtişamın yanında duraklama ve karışıklıklara da şâhitlik eden müellifimiz Osmanlı'nın yetiştirdiği çok yönlü âlimlerden birisidir. Arapça ve Farsça'yı şiirler yazacak, bu dillerde eserler verecek kadar iyi bilen Ankaravî'nin hayatı konusunda maalesef kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Sahîh Ahmed Dede'nin eserinde tesbit ettiğimiz bazı bilgiler, bugüne kadar kaynaklarda nakledilenlerden farklı olup müellifin âilesi ve Mevlevî oluşu hakkında yeni bilgilere ulaşmamızı sağlıyorsa da, Ankaravî'nin özellikle Mevlevî olmadan önceki hayatı hakkında, yine de aydınlatılması gereken noktalar bulunmaktadır.

Müellifleri en iyi tanıttıkları kaynaklar kendi eserleridir. Süleymâniye Kütüphânesi'nde, Beyazıt Üniversite Kütüphânesi'nde, Konya Yazma Eserler Kütüphânesi'nin özellikle Feridun Nâfiz Uzluk bölümünde çoğu el yazması olan eserler üzerinde yaptığımız çalışmalar onun hayatı hakkında değilse de, ilmî birikimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamızı sağlamıştır. Ankaravî çok yönlü bir ilim adamıdır. Sadece tasavvuf konusunda değil İslâmî ilimlerin her sahasında eserler vermiştir. Gözlerindeki hastalıktan kurtulunca hastalığı esnasında kendi kendine verdiği sözü yerine getirmiş ve Fâtihâ Tefsirleri içerisinde farklı bir konuma sahip olan Fütûhât- ı Ayniyye'yi kaleme almıştır. Misbâhu'l- Esrâr, Nur Sûresinin 35. âyetinin tefsiridir. Hadis konusunda belli bir mezhebin müdafaası için yazılan kırk hadislere örnek olarak gösterilen eseri, Şerh-i Hadîs-i Erbaîn dikkat çekmektedir. O iyi bir şerhçidir. Muhiddin Arabî'nin Nakşu'l- Füsûs'u, Şihâbüddin Sühreverdî'nin Heyâkîlü'n- Nûr'u onun şerhettiği eserlerdendir. İbnü'l- Fârız'ın şiirlerine yazdığı şerhler ve Kasîde-i Münferice Şerhi şerhçiliği yanında onun edebî yönünü de gözler önüne sermektedir. Belâğat ve fesâhatla, edebiyat ilminin kurallarıyla ilgili yazdığı eser de sahasındaki ilk Türkçe eserler arasında gösterilmektedir. Ama farklı sahalarda kaleme alınsalar da, bu eserlerdeki ortak nokta müellifin tasavvufî kimliğidir. O âyetleri ve hadisleri yorumlarken, eserleri ve şiirleri şerh ederken, hatta edebiyatın kurallarıyla ilgili eserler yazarken bile tasavvufî îzahlara girişmiş ve meselelere hep tasavvuf penceresinden bakmıştır. Cenâhu'l- Ervâh, Derecâtü's- Sâlikîn özellikle de Minhâcü'l- Fukarâ, onun kendi yolunu, tasavvufî görüşlerini anlattığı eserlerdir. Nisâb-ı Mevlevî de kaynaklarda belirtilenin aksine Türkçe olarak kaleme alınan veya Minhâcü'l- Fukarâ'nın Arapçaya çevrilmesi şeklinde

meydana getirilen bir eser değil, Minhâcü'l- Fukarâ'nın Farsçaya manzum bir şekilde çevrilmesidir. Bu eserler içinde en meşhur olanı Minhâcü'l- Fukarâ'dır. Bu eser müellifimizin tasavvuf anlayışını ortaya koymasından dolayı son derece önemlidir. Ankaravî eserinin yazılış gayesini tarîkatın ve hakîkatın inceliklerinden habersiz, şeriata uymayan, Mevlânâ'nın görüşlerini kendilerine göre yorumlayan derviş sûretinde kişilere yol göstermek olarak açıklar. Dervişlere tasavvufun inceliklerini öğretmek için yazdığı bu eserde, Mevlvî erkân ve âdâbının âyet ve hadislere uygun olduğunu ortaya koymaya çalışır.

O'nun en çok üzerinde çalıştığı saha, Mevlânâ'nın Mesnevî'sidir. Yolunun kitabı olan Mesnevî'yi daha iyi anlamak ve anlatmak çabası, onu ömrünün sonuna kadar meşgul etmiş ve onun bu sahada pek çok eser vermesine sebep olmuştur. Ankaravî İstanbul'a gelmeden Konya'da kaleme aldığı Câmiu'l- Âyât'ta, Mesnevî'de geçen âyet ve hadisleri, anlaşılması güç bir takım kelimeleri ve Arapça beyitleri incelemiştir. Simâtü'l- Mûkinîn, Mesnevî'nin Dîbâce'sine yazdığı şerhtir. Fâtihu'l- Ebyât'ta Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini şerh eder. Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî'de, eserin adından da anlaşılacağı üzere, anlaşılması zor olan beyitleri ve hikâyeleri inceler. Bunların hepsi âdetâ Mevlânâ'nın Mesnevî'sini şerhetme yolunda müellifimize birer basamak olmuşlardır. Ömrünün sonlarına doğru olgunluk devrinde kaleme alıp Mecmûatü'l- Letâif ve Matmûratü'l- Meârif adını verdiği Mesnevî Şerhi ise Mesnevî Şerhlerine farklı bir boyut kazandırmış, o zamana kadar anlaşılması güç kelimeleri izahtan öte gidemeyen şerhler, Ankaravî'nin eseriyle âyet, hadis sahâbe sözü, atasözleri, deyimler, halk inanışlarıyla zenginleşmiş ve bu şerh Farsçayla yazılan Mesnevî'yi halkın anlamasını ve Mevlânâ'nın fikirlerini benimsemesini sağlamıştır.

İsmâil Ankaravî üzerinde Muhiddin İbnü'l- Arabî'nin büyük bir etkisi vardır. Ankaravî'nin Muhiddin Arabî'nin akla ve irfâna bağlı Vahdet-i Vücut anlayışı ile Mesnevî'yi şerhetmesi ise onun eksikliği ve yanlışlığı olarak kabul edilmektedir. Mevlânâ'nın Vahdet-i Vücut anlayışı sadece akla ve irfana değil, aynı zamanda aşka ve muhabbete dayalıdır. O'nun üzerinde sadece Muhiddin Arabî değil, Horasan'ın Melâmet anlayışı ve ataları yoluyla müntesibi olduğu sünnî bir tarîkat olan Kübreviyye tarikatı da etkili olmuştur. Ankaravî'nin bu unsurları göz ardı edip, şerhinde ağırlıklı olarak Muhiddin Arabî'nin görüşlerine yer vermesi zaman zaman eleştirilmesine de sebep olmuştur.

Yaptığımız bu çalışmayla, Mevlânâ'nın Mesnevî'sine yapılan şerhler içerisinde müstesna bir yere sahip olan ve müellifine Hazreti Şârih ünvanını kazandıran, İsmail Ankaravî'nin Mecmûatu'l-Letâif ve Matmûratü'l-Meârif adlı eserinin altıncı cildinde yer alan hadislerini incelemeye, Mevlvî bir şeyhin diğer ilimler yanında İslâmî ilimlere ve özellikle

de hadis ilmüne vukûfunu tesbit etmeye ve müellifimizin yaşadığı devri genel hatlarıyla değerlendirmeye çalıştık.

Müellifimizin yaşadığı devir her ne kadar devletin duraklama dönemine tesâdüf ediyorsa da, bu duraklama ilmî hayatta henüz çok fazla hissedilmeye başlanmamış, XVI ve XVII. Yüzyıllarda kaleme alınan ve günümüze kadar ulaşan eserlerde ilmî canlılık her zaman hissedilmiştir. Bu dönemde yaşanan siyâsî karışıklıkların, Ankaravî'nin eserine yansımadağını, onun rahat ve huzurlu bir ortamda Mesnevî'yi şerhedip dervişleriyle meşğul olduğunu ve onları yetiştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu döneme damgasını vuran Kadızâde- Sivâsî çekişmesinin ise verilen eserlerin niceliğini ve niteliğini artırdığını söylemek yanlış bir tesbit olmasa gerektir.

Ankaravî tabîdir ki, bu hadiseler vuku bulurken tasavvuf cephesinde yer alıyordu. Sema'ın ve Mevlêvî âdetlerinin meşruluğunu ortaya koymak için kaleme aldığı Hüccetü's-Semâ, er-Risâletü't- Tenzîhiyye fî Şe'ni'l-Mevleviyye ve derlediği Kırk Hadis Mecmuası onun semâ'ın, Mevlevî âdetlerinin ve tasavvuf hareketinin müdâffilerinden olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak onun ilmî kimliğini en güzel şekilde ortaya koyan eser hiç şüphesiz yolunun kitabı Mesnevî'ye yazdığı şerhtir. O bu şerhte ağırlıklı olarak âyet ve hadislerle işâret etmekte ve zaman zaman naklettiği hadislerin kaynağını da vermektedir. Naklettiği kaynaklardan anlıyoruz ki, Ankaravî Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerini, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerini, Ahmed İbn Hanbel ve Ebû Ya'la'nın Müsned'lerini, Taberânî'nin Mu'cemlerini, Hâkim'in Müstedrek'ini, Deylemî'nin Firdevs'ini, Kuzâî'nin Müsnedü'ş- Şihâb'ını...kısacası hadis ana kaynaklarını iyi bilmektedir. Müellifimizin Osmanlı Medreselerinin ders kitabı olan Meşâriku'l- Envâr'dan, Mesâbîhü's- Sünne'den, alfabetik olduğu için Osmanlı âlimlerince tercih edilen el-Câmiu's- Sağır vb kitaplardan da faydalandığını görmekteyiz. Bu, devrin ilim adamlarının diğer ilimlerin yanında hadis ilmini de iyi bilmelerinin bir sonucudur.

Rüsûhî Dede'nin nadiren de olsa hadis usûlüyle ilgili bazı terimlerin izahını yaptığını görüyoruz. Onun yaptığı tarifler hadisçilerin yaptığı tariflerle birebir örtüşmektedir. Ancak bu izahlardan hemen sonra yaptığı açıklamalar, onun tasavvufî yönünü ortaya çıkarmaktadır. Meselâ tevâtürü tarif ettikten sonra, gönül gözüyle görmenin daha üstün olduğuna işâret eden satırları, bize hadisçiliği hakkında değerlendirme yaparken ihtiyatlı olmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Mesnevî'yi şerhederken zikrettiği hadislerin genellikle tasavvufî yorumlara müsait hadisler olması dikkat çekicidir. Âyet ve hadisleri şerhederken kullandığı üslup ve yaptığı tasavvufî îzâhlardan anlıyoruz ki o, âyet ve hadisleri tasavvufî görüşüne göre

yorumlamaktadır. “Mü’min mü’minin aynasıdır” hadîsini şerh ederken buradaki mü’min kelimesiyle kastedilenin öncelikle Allahu Teâlâ, ikinci olarak da evliyâ olduğunu söylemesi, Allah Teâlâ’nın velînin âyinesi, velînin de Allah’ın âyinesi olduğunu belirtmesi onun hadisleri şerh ederken izlediği yolu açığa çıkaran örneklerden birisidir.

Ankaravî’nin Mesnevî Şerhi’nde kullandığı hadisleri sınıflandırırsak, hadislerin yarısının sahih, dörtte birinin zayıf, dörtte birinin de başkasına âit sözler ve mevzu rivâyetlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Başkasına âit söz ve mevzu rivâyetlerin dörtte birlik bir yekun teşkil etmesi de, onun tasavvufî kimliğiyle izah edilebilir. Müellifimiz hiçbir eserinde mutasavvıfların hadis kabul yollarından birisi olarak gördükleri keşf, rüyâ, ilhâm vb. şeyleri hadis kabulü için geçerli bir yol olarak göstermemiş, bu şekilde bir ifâdesi olmamıştır. Hattâ o rahiplerin kayıp şeyleri bulması vb. şeylerin keşif sayılamayacağını da açıkça belirtmiştir. Ancak hadisleri naklederken hadisçilerin kriterlerini göz önünde bulundurmamış, hadislerin kendisinden önceki mutasavvıf âlimlerin kitaplarında yer alması onun için yeterli olmuştur. İbn Arabî’nin keşfen sahih olduğunu belirttiği kenz-i mahfî hadîsi, “Ölmeden önce ölünüz” vb. rivâyetler onun en çok tekrarladığı rivâyetlerdir. Bu onun hadis naklederken hadisçi hassasiyetine değil, mutasavvıf mütesahilliğine sahip olduğunun bir işâretidir. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır. Onun naklettiği bu hadisler, âlimlerin hadis olarak sahih değilse de mana olarak sahihtir diye nitelendirdiği rivâyetlerdir. Sonuç olarak Ankaravî’nin sahih hadisler yanında mutasavvıfların rağbet ettiği, toplumda âdetâ vecîze hâline gelen mevzu rivâyetlere de eserinde yer verdiğini söylemeliyiz.

Ankaravî sünnetin nasıl anlaşılması gerektiğini, zamanındaki insanların sünnete bakış açısını çok veciz ve hoş bir anlatımla ortaya koymaktadır. “Büyüklerimize saygı küçüklerimize sevgi göstermeyen bizden değildir” hadîsini açıklarken, insanların bir köprü yıkılacaksa veya bir yemek sıcaksa önceliği ihtiyarlara verdiğinden, değilse ihtiyarlara hiç öncelik tanımadığından yakınmaktadır. Bu açıklamalara zamanımız insanının da ihtiyacı olduğu muhakkaktır.

Özetlemek gerekirse, Ankaravî’nin Şerh’i, Osmanlı’nın iç içe geçen yükselme ve duraklama dönemlerinde yetişen bir ilim adamını daha iyi tanımamıza, o dönemi daha iyi değerlendirmemize, dönemin ilim adamlarının hadis birikimini ve hadis anlayışını daha iyi kavramamıza sebep olmuştur. Yaptığımız bu çalışmanın eksikliklerine rağmen dönemin ilim adamı profilini ve hadis kullanımını ortaya koymada bir parça da olsa katkıda bulunmasını ümit ediyor ve geçmişimizi iyi bilmek geleceğimizi daha iyi temellendirmemize sebep olacaktır diyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

Abd İbn Humeyd, Müsned, İbn Nasr Ebû Muhammed (Ö.249), Müsned, I Cilt, Mektebetü's- Sünne, Kâhire, 1408/1988, İlk Basım.

Abdulaziz ed- Debbağ, Kitâbü'l- İbrîz, Demir Yayınevi, 1979 (Trc: Celal Yıldırım)

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, el- Mu'cemu'l- Müfehres li Elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.

Abdullah İbn. Ahmed (213-290), es- Sünne, II Cilt, Dâru İbni'l- Kayyim, 1402, İlk Basım.

Abdullah İbnü'l- Mübârek (118- 181), Kitâbü'z- Zühd, I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut.

Abdurrezzâk İbn. Hemmâm Ebû Bekr es- San'ânî (126-211/826), Musannef, XI Cilt, el- Mektebetü'l- İslâmî, Beyrut, 1403, II. Basım. (Thk: Habîbürrahman el- A'zamî)

Acîlûnî, İsmâil İbn Muhammed (Ö. 1162/1652), Keşfü'l- Hafâ, II Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1405, IV. Basım.

....., Keşfü'l- Hafâ, II Cilt, Mektebetü Dâri't- Türâs, Kâhire, Tsz.

Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, I. Cilt, M.E.Basımevi, İstanbul, 1964.

Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, II. Cilt, M.E.Basımevi, İstanbul, 1966.

Ahmed İbn. Hanbel Ebû Abdillâh eş- Şeybânî (Ö.241/855), el- Müsned, VI Cilt, Müessesetü Kurtuba, Mısır, Tsz.

....., Fezâilü's- Sahâbe, II Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1983/1403, İlk Basım.

....., el- İlel, I Cilt, Mektebetü'l- Meârif, Riyad, 1409, İlk Basım.

....., el- Vera ', I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1403/1983.

....., Zühd, I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1398.

Akdoğan, Bayram, "Hüccetü's- Semâ' Adlı Mûsıkî Risâlesi ve Ankaravî İsmâil b. Ahmed'in Mûsıkî Anlayışı", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sa:35, 1996.

Akkaya, Hüseyin, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler- Sivâsîler Tartışması", Osmanlı, VII. Cilt. s.170-177.

Ali Cânib, “Ankara’da Yetişen Meşhur Sîmâlardan Ankaravî İsmâil Efendi”, Hayat Mecmuası, Sa:21, 1927.

Aliyyü’l- Kârî (Ö.1014/1605), el- Masnû‘ fî Ma‘rifeti’l- Hadîsi’l- Mevzû‘, I Cilt, Mektebetü’r- Rüşd, Riyad, 1404, IV. Basım. (Thk:Abdulfettah Ebû Ğudde)

....., el- Masnû‘, Mektebetü’l- Matbûatü’l- İslâmiyye, Beyrut, Tsz, Beyrut, 1994.

Ankaravî, İsmâil Rüsûhî Dede, Câmiu’l- Âyât, Süleymâniye Kütüphânesi, Antalya Tekelioğlu Nüshası, No:39; Pertev Paşa Kitaplığı, No: 255(m)

....., Cenâhu’l- Ervâh, Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Kitaplığı, No: 221/3.

....., Deracâtü’s- Sâlikîn, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, No:2674.

....., Fâtihu’l- Ebyât, İstanbul, 1289.

....., Fütûhât-ı Ayniyye, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul, 1328.

....., Halli Müşkilât-ı Mesnevî, Bâyezid Üniversitesi Kütüphânesi, Veliyyüddin Kitaplığı, No: 1672.

....., el- Hikemü’l- Munderice Fî Şerhi’l- Münferice, İstanbul, 1327.

....., Hucetü’s- Semâ, İstanbul, 1328.

....., İzâhu’l- Hikem, Süleymâniye Kütüphânesi, Şehid Ali Paşa Kitaplığı, No: 1747; Çelebi Abdullah Kitaplığı, No: 398/I.

....., Mecmûatü’l- Letâif ve Matmûratü’l- Meârif, (Şerh-i Mesnevî), İstanbul, 1289.

....., Mekâsıdu’l- Aliyye fî Şerhi’t- Tâiyye, Süleymâniye Kütüphânesi, Lala İsmâil Kitaplığı, No:159.

....., Miftâhu’l- Belâğa ve Misbâhu’l- Fesâha, İstanbul, 1284.

....., Minhâcu’l- Fukarâ, İstanbul, 1328.

....., Minhâcü’l- Fukarâ, (Hazırlayan: Sâdettin Ekici), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

....., Misbâhu'l- Esrâr, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, No:2872/1.

....., Nisâb-ı Mevlevî, Süleymâniye Kütüphânesi, Serez Kitaplığı, No: 1524.

....., Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, Süleymâniye Kütüphânesi, Reisülküttab Kitaplığı, No: 1182/5

....., er- Risâletü't- Tenzîhiyye fî Şe'ni'l- Mevleviyye, Süleymâniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa Kitaplığı, No: 395/II.

....., Risâle-i Usûl-i Tarîkat-ı Mevlânâ, Süleymâniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa Kitaplığı, No: 352.

....., Risâle-i Uyûn-i İsnâ Aşere, İstanbul Üniversite Kitaplığı, Türkçe Yazmalar Bölümü, No: 6394.

....., Simâtü'l- Mûkinîn, Süleymâniye Kütüphânesi, H. Hüsnü Paşa Kitaplığı, No:659.

....., Sülûknâme-i Şeyh İsmâil, İstanbul Üniversite Kitaplığı, Türkçe Yazmalar Bölümü, No:6394.

....., Şerhu Kasîdeti'l- Mîmiyye el- Hamriyye, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, No: 3421; Mihrişah Sultan Kitaplığı, No: 225.

....., Şerh-i Mesnevî, 7. Cilt, Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi İlâvesi, No: 32.

....., Tasavvufî Bir Gazel, Süleymâniye Kütüphânesi, Düğümlü Baba Kitaplığı, No: 10/2.

....., Tuhfetü'l- Berere, Süleymâniye Kütüphânesi, H. Hüsnü Paşa Kitaplığı, No: 736.

....., Vasiyyetnâme, Süleymâniye Kütüphânesi, Pertev Paşa Kitaplığı, No: 620/20.

....., Zübdetü'l- Fühûs fî Nakşi'l- Füsûs, İstanbul, 1328.

Araz, Nezîhe, “Çağdaş Kavramlar Işığında Sema”, I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1987 Tebliğleri, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları. s. 233-241.

Arbaş, Hamit, “Mevlevî Sanatçılar”, Osmanlı, XI. Cilt. s.93- 97.

Âşık, Nevzat, İbâdetle Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu, Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2005.

Ateş, Ahmed, “Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar”, Belleten, XVI, Sa: 61, 1952.

Ateş, Ali Osman, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Avcı, Seyit, Sûfîlerin Hadis Anlayışı, Ensar Yayıncılık, Konya, 2004.

Azîmâbâdî, Ebu't- Tayyib Muhammed Şemsü'l- Hak, Avnü'l- Ma'bûd, X Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1415, II. Basım.

Bağdatlı İsmâil Paşa, Hediyyetü'l- Ârifîn Esmâü'l- Müellifîn ve Âsâru'l- Musannifîn, I-II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.

Baltacı, Câhit, 15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilat, Tarih), İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Târihi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Bardakçı, Mehmed Necmeddin, “Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar”, Türkler, VII. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. s.450- 461.

Bayram, Mîkâil, Ahi Evren (Tasavvufî Düşüncenin Esasları), T.D.V. Yayınları/165, Ankara, 1995.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed İbnü'l- Hüseyin (384- 458/1066), Sünenü'l- Beyhakiyyi'l- Kübrâ, X Cilt, Mektebetü Dâri'l- Bâz, Mekketü'l- Mükerrime, 1994/1414.

....., Şuabu'l- İmân, VIII Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1410, İlk Basım.

....., el- Medhal ile's- Süneni'l- Kübrâ, I Cilt, Dâru'l- Hulefâ li'l- Kitâbi'l- İslâmî, Kuveyt, 1404.

....., Kitâbü'z- Zühdi'l- Kebîr, I Cilt, Müessesetü'l- Kütübi's- Sekâfiyye, Beyrut, 1996, III. Basım.

Beyrûtî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn. Derviş el- Hût, Esne'l- Metâlib, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1991.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdilhâlık (215- 292/905), Müsned (1-3), Müsned (4-9), X Cilt, Müessesetü Ulûmi'l- Kur'ân - Mektebetü Ulûm ve'l- Hikem, Beyrut-Medîne, 1409, İlk basım.

Brockelmann, Carl, GAL Supplementband (II. Cilt. 662. sayfa), I-V, Leiden, 1937-1943.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn. İsmâîl (194- 256/870), Sahîh, VI Cilt, Beyrut, 1987/1407, III. Basım.

....., el- Edebü'l- Müfred, I Cilt, Dâru'l- Beşâiri'l- İslâmiyye, Beyrut, 1989/1409, III. Basım (Tahk: Muhammed Fuad Abdülbâkî)

....., et- Târîhu'l- Kebîr, VIII Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut. Tsz.

....., el- Künâ, I Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, Tsz.

Cunbur, Müjgan, "Mevlânâ'ya Göre Türkmenler", III. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-14 Aralık 1988, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları, No:71, s.47-53.

Cürcânî, Ebu'l- Kâsım Hamza İbn Yusuf (428-345), Târîhu Cürcân, I Cilt, III. Baskı, Âlemü'l- Kütüb, Beyrut, 1401/1981.

Çakan, İsmâîl Lütfi, Hadis Edebiyatı, M. Ü. İlâhiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Çetin, Nihad M., "Mesnevî'nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları", Şarkiyat Mecmuası, Cilt:4, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1961. s.97-118.

Danişmend, İsmâîl Hâmi, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III. Cilt, Türkiye Yayınevi, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1972.

Dârekutnî, Ebu'l- Hasen Ali İbn Ömer el- Bağdâdî (306-385), Sünen, IV Cilt, âru'l- Ma 'rife, Beyrut, 1386/1966.

....., İlel, IX Cilt, Dâru Tayyibe, Riyad, 1405/1985, I. Basım.

Dârimî, Abdullâh İbn Abdirrahmân Ebû Muhammed (181-255/869), Sünen, II Cilt, Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, Beyrut, 1407, İlk Basım.

Demirci, Mehmet, Mesnevî'de Akıl- Aşk Karşılaştırması, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları, No:89. s.153-159

Derman, Uğur, Kanûnî Devrinde Yazı Sanatımız, Kânûnî Armağanı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1970. s.269-275

- Develioğlu, Abdullah, Büyük İnsanlar Üçbin Türkve İslam Müellifi, İstanbul, 1973.
- Deylemî, Ebû Şücâ' el- Hemedânî (445- 509/1115), el- Firdevs bi Me'sûri'l- Hitâb, V Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1986, İlk Basım.
- Ebû Avâne, Ya'kûb İbn. İshâk el- Isferâinî(Ö.316/928), Müsned (1), V Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 1998, İlk Basım.
- ....., Müsned (2), II Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut.
- Ebû Dâvûd Süleymân İbnü'l- Eş'as es- Sicistânî (202- 275/888), es-Sünen, IV Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut.
- ....., Merâsîl, I Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1408, İlk Basım (Thk: Şuayb Arnavud)
- Ebu'l- Ferec, Abdurrahmân İbn Ahmed İbn Receb el- Hanbelî (736-795), et- Tahvîf Mine'n- Nâr, I Cilt, Meketebetü Dâri'l- Beyân, Dimeşk, 1399, İlk Basım.
- Ebu'l- Ferec Abdurrahman İbn Ahmed İbn Receb el- Hanbelî (Ö.750), Câmiu'l- Ulûm ve'l- Hikem, I Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 1407, İlk Basım.
- Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh el- el- Isbehânî (Ö.430/1039), Hilyetü'l- Evliyâ, X Cilt, Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, Beyrut, 1405, IV. Basım.
- ....., el- Müsnedü'l- Müstahrec alâ Sahîhi'l- İmâm Müslim, IV Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1996, İlk Basım.
- ....., Müsned-i Ebû Hanîfe, I Cilt, Meketebetü'l- Kevser, Riyad, 1415.
- Ebû Saîd, Ahmed İbn Muhammed İbn Ziyâd (245-340), ez- Zühhd ve Sifetü'z- Zâhidîn, I Cilt, Dâru's- Sahâbe li't- Tûrâs, Tanta, 1408, İlk Basım
- Ebû Tâlib el- Kâzî, İlelü't- Tirmizî, I Cilt, Beyrut, 1409, İlk basım.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed İbn Ali İbn Müsennâ el- Mevsilî et- Teymî (210-307/919), Müsned, XIII Cilt, Dâru'l- Me'mûn li't- Tûrâs, Dimeşk, 1404/1984, İlk Basım
- ....., Mu'cem, I Cilt, İdâreti'l- Ulûmi'l- Eseriyye, Faysalâbâd, 1407.
- Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarîkatler, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981.
- Erdoğan Muzaffer, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 4-5'den Ayrı Basım, İstanbul, 1976.

Eren, Mehmet, Sadreddin Konevî'nin Tasavvufî Hadis Şerhçiliği, Akademik Araştırma Dergisi, yıl:1, sa:1, Bahar-2001.

Esrâr Dede, Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye, İstanbul Üniversite Ktp, no: 89

Farsça-Türkçe Lugat (Yazan: Arif Etik), İstanbul, 1968.

Feridun bin Ahmed, Sipehsâlâr Risalesi, Elest Yayınları, İstanbul, 2004.

Fettenî, Tezkiretü'l- Mevzûât, Beyrut, Tsz.

Firûzanfer, Bediüzzaman, Mevlânâ Celâleddin, M.E.B. Yayınları: 486, İstanbul, 2004.

Gökbilgin, Tayyib, Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış,İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2272, İstanbul, 1977.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mesnevî ve Şerhi, M.E.B. Basımevi, II. Basım, İstanbul, 1985.

....., Fîhi Mâ- Fîh ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 603, 1000 Temel Eser Dizisi: 109, II. Baskı, Ankara, 1985.

....., Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1953.

....., "Mesnevî'nin Yedinci Cildi", s. 11-18, Şarkiyat Mecmuası, Cilt:6, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1966.

....., Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, Ankara, 1971.

Görmez, Mehmet, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, T.D.V. Yayınları, II. Baskı, Ankara, 2000.

Göyünç, Nejat, Mevlevîlik ve Sosyal Hayat, s.95-101, II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1990, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No:6, Konya.

Göyünç, Nejat, Osmanlı Devletinde Mevlevîler, Belleten, IV. Cilt, sa: 213, Ağustos, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991. s.351-358.

Gülâbâdî, Miftâhu Meâni'l- Âhbâr, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp. 1075/a

Güler, Zekeriya, Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri, Tasavvuf Dergisi, sa: 10, II. Hadis.

Gümüshânevî, Râmûz el- Ehâdîs, II Cilt, Milsan Basım Sanayi A.Ş. Veb Ofset Tesisleri, 1982. (Trc: Abdülaziz Bekine, Neşre hazırlayanlar: Lütfi Doğan- Cevat Akşit)

Gündoğdu, Cengiz, XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyâsî Otoritenin Ulemâ- Sûfî Yaklaşımına Dâir Bir Örnek: IV. Murat- Kadızâde- Sivâsî, Dînî Araştırmalar, C:2, Sa:5, Eylül- Aralık 1999.

Güzel, Abdurrahman, Dînî Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, Tsz.

Ğumârî, Ahmed İbn Muhammed İbnu's -Sıddîk el-Hüseynî, Fethu'l-Vehhab (Hamdi Abdu'l-Mecid es-Selefi tahkiki ile beraber Müsnedü'ş-Şihab hadislerinin tahriri), Beyrut,1988

Hâkim, en- Nîsâbûrî Ebû Abdillâh Muhammed İbn. Abdillâh (321- 405/1014), el-Müstedrek ale's- Sahîhayn, IV Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1990/1411, İlk Basım.

Hakîm et- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ali (ö.285/898, Nevâdiru'l- Usûl, IV Cilt, Dâru'l- Cîl, Beyrut, 1992, İlk basım.

Hammer, Büyük Osmanlı Târîhi, İstanbul, 1990.

Hâris İbn. Ebî Üsâme (186- 282), Müsned (Zevâidü'l- Heysemî), II Cilt, Merkez-i Hidmeti's- Sünne ve's- Siyreti'n- Nebeviyye, Medîne, 1413/1992, İlk basım.

Hatîb el- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed İbn Ali (394-463/1071), Târîhu Bağdâd, XIV Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut.

....., el- Câmi' li Ahlâki'r- Râvî ve Âdâbi's- Sami', II Cilt, Mektebetü'l- Me ârif, Riyad, 1403.

....., er- Rihle fî Talebi'l- Hadîs, I Cilt, Dâru'l- Kütübi't- Ta'lîmiyye, Beyrut, 1395, İlk Basım.

Hennâd İbnü's- Sırrî el- Kûfî (152- 243/848), ez- Zühd, II Cilt, Dâru'l- Hulefâli'l- Kitâbi'l- İslâmî, Kuveyt, 1406, İlk Basım.

Heravî, Ebû İsmâîl, Abdullah İbn Muhammed (396-481), el- Erbaîn fî Delâili't- Tevhîd, I Cilt, Medîne-i Münevvere, 1404, İlk Basım.

Heysemî, Ali İbn. Ebî Bekr (Ö.807/1404), Mecmeu'z- Zevâid, X Cilt, Dâru'r- Rayyân li't- Türâs- Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, Kâhire- Beyrut, 1407.

....., Mevâdiru'z- Zam'ân, I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut.

Hoca Sadettin Efendi, Tâcü't- Tevârih, III. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1992. (Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu)

Humeydî, Ebû Bekr Abdullah İbnü'z- Zübeyr (Ö.219/834), Müsned, II Cilt, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiye- Mektebetü'l- Mütenebbî, Beyrut- Kâhire. (Thk: Habîbürrahman el- A'zamî)

Işık, Emin, "Hazreti Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Meselesi", Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni, 15- 17 Aralık 2000, Ankara. (Kültür Bakanlığı Özel Dizi) s. 45-57

Işın, Ekrem, "Osmanlı Döneminde Tasavvufi Hayat", Osmanlı, IV. Cilt. s.451-457

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf İbn Abdillan en- Nemerî (368- 463/1071), el- İstûâb fî Ma'rifeti'l- Ashâb, IV Cilt, Dâru'l- Cîl, Beyrut, 1412, İlk Basım.

....., et- Temhîd, XXIV Cilt, Vezâratü Umûmi'l- Evkâf ve's- Şuûnü'l- İslâmiyye, Mağrib, 1387.

İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullah İbn Adıyy el- Cürcânî (277/365/975), el- Kâmil fî Zuafâi'r- Ricâl, VII Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1409/1988, III. Basım

İbn. Battuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, Tsz.

İbnü'l- Ca'd İbn Ubeyd Ebu'l- Hasen el- Cevherî el- Bağdâdî (134- 230), Müsned, I Cilt, Müessesetü Nâdir, Beyrut, 1410/1990, İlk Basım.

İbnü'l- Cevzî, Ebu'l- Ferec Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed (510-597/1201), Sıfâtü's- Safve, IV Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 1399/1979, II. Basım.

....., el- İlelü'l- Mütenebbîye, II Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1403, İlk Basım.

....., Kitâbü'l- Mevzûât, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1985.

İbn. Ebî Âsım (Ö. 287), Kitâbü'z- Zühd, I Cilt, Dâru Rayyân li't- Tûrâs, Kâhire, 1408, II. Basım.

İbn Ebi'd- Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah İbn Muhammed el- Kuraşî (208-281/894), el- Evliyâ, Müessesetü'l- Kütübi's- Sekâfiyye, Beyrut, 1413, İlk Basım.

İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed İbn İdrîs er- Râzî et- Temîmî (Ö.327/939), el- Cerh ve't Ta'dîl, IX Cilt, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, 1271/1952, İlk Basım.

....., el- İlel, II Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 1405.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah İbn Muhammed el- Kûfî (159-235/849), Musannef, VII Cilt, Mektebetü'r- Rüşd, Riyad, 1409, İlk basım.

İbnü'l- Haccâc, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Nasr el- Mervezî (202-294), Ta'zîmu Kadri's- Salât, II Cilt, Mektebetü'd- Dâr, Medîne-i Münevvere, 1406, İlk Basım.

İbn Hacer, Ebu'l- Fazl Ahmed İbn Ali el- Askalânî eş- Şâfiî (773-852/1448), Fethu'l- Bâri, XIII Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 1379 (Thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî- Muhibbüddîn el- Hatîb)

....., Tehzîbü't- Tehzîb, XIV Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1984/1404, İlk Basım.

....., Lisânü'l- Mîzân, VII Cilt, Müessesetü'l- A'lemî li'l- Matbûât, Beyrut, 1986/1406, III. Basım.

....., el- İsâbe fî Temyîzi's- Sahâbe, VIII Cilt, Dâru'l- Cebel, Beyrut, 1412/1992, İlk Basım.

....., Telhîsü'l- Habîr, II Cilt, Medîne-i Münevvere, 1384/1964.

İbn Hayyân, Ebû Muhammed Abdullah İbn Muhammed İbn Ca'fer el- İsbehânî (274-369), el- Azame, V Cilt, Dâru'l- Âsime, Riyad, 1408, İlk Basım.

....., Tabakâtü'l- Muhaddisîn bi İsbehân, IV Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1412/1992, II. Basım.

İbn. Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed İbn. Ahmed et- Temîmî el- Büstî (Ö.354/965), Mecrûhîn, III Cilt, Dâru'l- Va'y, Halep.

....., Sahîh, XVIII Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1993/1414, II. Basım. (Tahkik:Şuayb el- Arnavut)

....., Sikât, IX Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1395/1975, İlk Basım.

İbn. Huzeyme, Muhammed İbn. İshâk (223-311/923), Sahîh, IV Cilt, el- Mektebetü'l- İslâmî, Beyrut, 1390/1970. (Muhammed Mustafâ el- A'zâmî)

İbnü'l Kayserânî, Muhammed İbn Tâhir (448-507), Tezkiretü'l- Huffâz, IV Cilt, Dâru's- Samî, Riyad, 1415, İlk Basım.

İbn Kesîr, Ebu'l- Fidâ' İsmâil İbn. Ömer ed- Dimeşkî (Ö.774/1372), Tefsîr, IV Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1401.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah İbn Müslim ed- Dîneverî (213-276/889), Te'vîlü Muhtelifi'l- Hadîs, I Cilt, Dâru'l- Cîl, Beyrut, 1393/1972.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el- Kazvînî (207-275/888), Sünen, II Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, Tsz. (Thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî)

İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed İbn Ali el- İsbehânî (347-428), Ricâlu Sahîhi'l- Müslim, II Cilt, Dâru'l- Ma' rife, Beyrut, 1407, İlk Basım.

İbrâhim Alâaddin, Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri, İstanbul, 1933.

İbrâhîm İbn Muhammed el- Hüseyînî (1054-1120), el- Beyân ve't- Ta'rîf, II Cilt, Dâru'l- Kitâbi'l Arabî, Beyrut, 1401.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Bilimine Toplu Bakış", Osmanlı, VIII. Cild, 17- 23.

İmam Gazâlî, Kimyâ-i Saâdet, (Trc: Ali Arslan) İstanbul, 1981.

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât, Ankara, 1976.

İshâk İbn. Râhûye (161-238), Müsned (1-3), III Cilt, Mektebetü'l- İmân, Medîne, 1412/1991, İlk Basım.

İsmâil Hakkı Bursevî, Kenz-i Mahfî, İstanbul, 1980.

....., Şerhu Nuhbeti'l- Fiker, Süleymâniye Kütüphânesi, Kasîdecizâde, no:46.

İzbudak, Veled, Mesnevî, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1960. (Abdülbâkî Gölpinarlı'nın önsözü ile birlikte)

Kabaklı, Ahmet, 100 Büyük Edip 100 Büyük Şâir, Toker Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 1976.

Kahya, Esin, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış", Osmanlı, VIII. Cild, s.25- 33.

Kalın, İbrahim, "Osmanlı Düşünce Geleneğinin Oluşumu", Osmanlı, VII. Cild, s.38- 43.

Kam, Ferit, Vahdet-i Vücûd, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1994.

Kannûcî, Sadîk İbnü'l- Hasen, Ebcedü'l- Ulûm, III Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiye, Beyrut, 1978.

Kara, Mustafa, Din Hayat Sanat Açısından Tekke ve Zâviyeler, Harekat Yayınları, İstanbul, 1977.

Kara, Mustafa, “Osmanlı Döneminde Dervişler Ne Yaptı?”, Osmanlı, IV. Cilt. S.387-392.

Karahan, Abdulkadir, İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Karahan Abdülkadir, Kırk Hadis Tercümelerine Umûmî Bir Bakış ve Ankaralı İsmâîl Rüsûhî'nin “Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn”i, Türkiyat Mecmuası, X. Cilt, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1953.

Kâtip Çelebi, Mustafâ İbn. Abdillâh el- Konstantînî er- Rûmî el- Hanefî (1017-1067), Keşfü'z- Zünûn, II Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1992/1413.

....., Mîzânü'l- Hak fî İhtiyâri'l- Ehak, M.E.Basımevi, İstanbul, 1972.

Kayaoğlu, İsmet, “Mevlânâ'nın Konya'daki Sosyal Muhîti”, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 89, s.57-66.

Kazvînî, Abdülkerim İbn Muhammed er- Râfîî, et- Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, IV Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1987.

Kehhâle, Ömer Rızâ, Mu'cemu'l- Müellifîn, Beyrut, 1957.

Kerâmetli, Can, Galata Mevlevîhânesi Dîvân Edebiyatı Müzesi, İstanbul, 1977.

Koçkuzu, Ali Osman, Mesnevî Şârihi Ankara'lı İsmâîl Rüsûhî Dede ve Hadis Kullanımı (Basılmamış Çalışma)

....., “Mesnevî'nin Üçüncü Defterindeki, Hz. Peygambere ve Hadislerine Yapılan Atıflar”, III. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-14 Aralık, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 71, s.213-229.

Köksal, Osman, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Islahat İhtiyacının Algılanışı ve Islahat Temâyülleri”, Osmanlı, VII. Cilt. s.162-169

Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, II. Basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.

....., “Ahmed Yesevî”, İslam Ansiklopedisi, C.I, s. 210-215

Kurtubî, Muhammed İbn. Ahmed İbn Ebî Bekr (Ö.671/1272), Tefsîr, XX Cilt, Dâru's- Şuab, Kâhire, 1372, II. Basım.

Kuşpınar, Bilal, İsmâil Ankaravî on the Illuminative Philosophy, Kuala Lumpur, 1996.

Kuzâî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Selâme İbn Ca'fer (Ö. 454), Müsnedü's- Şihâb, II Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1986/1407, II. Basım.(Thk:Hamdi Abdülmecid es- Selefî)

Küçükdağ, Yusuf, "Osmanlı Devletinin Şah İsmâil'in Anadolu'yu Şifileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", Osmanlı, I. Cilt, Ankara, 1999. s.269-281

Lekesiz, Hulûsi, "Osmanlı İlmî Zihniyeti: Teşekkülü, Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi", Türk Yurdu Dergisi, 7. Devre, 11. Cilt, Sa:49, Eylül, 1991. s.20-31.

Makdisî Ebû Abdillâh İbn Ahmed el- Hanbelî (567-643), el- Ehâdîsü'l- Muhtâra, X Cilt, Mektebetü'n- Nehza el- Hadîse, Mekke-i Mükerrreme, 1410, İlk basım.

Mâlik İbn Enes Ebû Abdillâh (93- 179/795), Muvatta', II Cilt, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Mısır (Tahkik:Muhammed Fuâd Abdülbâkî)

Ma'mer İbn. Râşid el- Ezdî (Ö. 151), el- Câmî', II Cilt, el- Mektebetü'l- İslâmî, Beyrut, 1403, II. Basım. (Thk: Habîb el- A'zâmî)

Mayer, Hans Georg, İctimâî Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Ulemâ- Meşâyih Münâsebetleri (Tercüme: Hüseyin Zamantılı), Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl:9, Sa: 4, Ekim, 1980. s.49-68

Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1308.

Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, C.I, İstanbul, 1333.

Memiş, Abdurrahman, Osmanlı'da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul'da Hâlidî Tekkeleri, Osmanlı, IV. Cilt. s.512- 519

Mevlânâ, Fîhi Mâ- Fîh, IV. Baskı, M.E.Basımevi, İstanbul, 1974. (Meliha Ülker Ambarcıoğlu çevirisi)

Miloudi, Nacer, Osmanlı Tarihinde Bilim ve Teknoloji, Osmanlı, VIII. Cilt, s.35- 41.

Mizzî, Ebu'l- Haccâc Yusuf İbnü'z- Zekî (654-742/1341), Tehzîbü'l- Kemâl, XXXV Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1980/1400, İlk Basım.

Mubârekfûrî, Ebu'l- Alâ Muhammed Abdurrahman İbn Abdirrahîm (1283-1353/1934), Tuhfetü'l- Ahvezî, X Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut.

Muhâmilî Ebû Abdillâh el- Hüseyin İbn İsmâil ed- Dabbî (235-330), Emâlî, I Cilt, Mektebetü'l- İslâmiyye- Dâru İbni'l- Kayyim, Amman-Ürdün, 1412, İlk Basım.

Muhammed İbn İshâk İbnü'l- Abbâs Ebû Abdillâh el- Fâkihî (217-275), Ahbâru Mekke, VI Cilt, Dâru Hadr, Beyrut, 1414, II. Basım.

Munâvî, Abdurraûf (Ö.1031/1622), Feyzu'l- Kadîr, VI Cilt, el- Mektebetü't- Ticâriyyeti'l- Kübrâ, Mısır, 1356, İlk Basım.

Münzirî, Ebû Muhammed Abdülazîm İbnü'l- Kavî (581- 656/1258), et- Terğîb ve't- Terhîb, IV Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiye, Beyrut, 1417, İlk Basım.

Müslim, Ebu'l- Hüseyin İbnü'l- Haccâc el- Kuşeyrî en- Nîsâbü'rî (206- 261/875), Sahîh, V Cilt, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut. (Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî)

Nâimâ, Mustafa Efendi, Târîh-i Nâimâ, IV Cilt, İstanbul, Tsz.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed İbn. Şuayb (215-303/915), Sünen, VI Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1991/1411, İlk Basım.

....., el- Müctebâ, Mektebetü'l- Matbûati'l- İslâmî, Halep, 1986/1406, II. Basım.

....., Amelü'l- Yevm ve'l- Leyle, I Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1406, II. Basım.

....., Fezâilü's- Sahâbe, I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiye, Beyrut, 1405.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Şeref İbn. Mürrî (631-676/1277), Şerhu'n- Nevevî alâ Sahîh-i Müslim, XVIII Cilt, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l Arabî, Beyrut, 1392, II. Basım.

....., Tehzîbü'l- Esmâ, I Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1996, İlk Basım.

Nevizâde Atâî, Atâullah b. Yahyâ, Hadâiku'l- Hakâik fî Tekmiletî'ş- Şekâik, İstanbul, 1268.

Nuaym İbn Hammâd, Ebû Abdillâh el- Mervezî (Ö.288), Kitâbü'l- Fiten, II Cilt, Mektebetü't- Tevhîd, Kâhire, 1412, İlk Basım.

Ocak, Ahmet Yaşar, Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfisi Olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989, No:89, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları

Ocak, Ahmet Yaşar, XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadıızâdeliler Hareketi", Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 1983. s.208-225

Öcalan, Hasan Basri, Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi, Türkler, VII. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.462-470.

Önder, Mehmet- Binark, İsmet- Sefercioğlu, Nejat, Mevlânâ Bibliyografyası- Yazmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, Ankara,1974.

Öngören, Reşat, "Osmanlı Padişahları ve Tasavvuf, Osmanlı, IV. Cilt. s.486-492

Özafşar, Mehmet Emin, "Osmanlı Eğitim Kültür ve Sanat Hayatında Hadis",Türkler, XI. Cilt, s.356-369.

Özönder, Hasan, "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği: Kâhire Mevlevîhânesi", II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1990, No:6. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya. s.175-185

Öztuna, Yılmaz, Kanûnî Sultan Süleyman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Özyılmaz, Ömer, Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları, Ankara, 2002.

Rabî' İbn. Hubeyb İbn. Amr el- Ezdî el- Basrî, Müsned, I Cilt, Dâru'l- Hikme Mektebetü'l- İstikâme, Beyrut, 1415, İlk basım.

Rânehürmüzî, Ebu'l- Hasen İbn Abdirrahman İbn Hallâd (Ö.576), Emsâlü'l- Hadîs, I Cilt, Müessesetü'l- Kütübi's- Sekâfiyye, Beyrut, 1409, İlk Basım.

Rânehürmüzî, el- Hasen İbn Abdirrahmân (260-360/971), Muhaddisü'l- Fâsıl Beyne'r- Râvî ve'l- Vâî, I Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1404, III. Basım.

Ruyânî, Ebû Bekr Muhammed İbn Hârûn (Ö.307), Müsned, II Cilt, Müessesetü Kurtuba, Kâhire, 1416, İlk Basım.

Sâhîh Ahmed Dede, Mecmûatü't Tevârihi'l- Mevleviyye (Mevlevîlerin Târîhi), Hazırlayan: Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Sâkıb Dede, Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, Mısır, 1283.

Savaş, Sâim, XVI. Asırda Safevîlerin Anadoludaki Faaliyetleri ve Osmanlı Devletinin Buna Karşı Aldığı Tedbirler, Konya Osmanlı Kongresi. s.183-193

Savaş, Sâim, Zâviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü, Osmanlı, IX. Cilt. s.72-77

Sehâvî, Ebu'l- Hayr Muhammed İbn.Abdirrahman (Ö.902/1496), el- Mekâsıdu'l-Hasene, Mısır, 1956- Beyrut, 1985.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm İbn Muhammed et- Teymî (Ö.562), Edebü'l- İmlâ' ve'l- İstimlâ', I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiye, Beyrut, 1981, İlk Basım.

Sepetçioğlu, Mustafa Necâti, Eski Bir Türk Oyunu ve Semâ, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 89. s.35-39

Sultan Veled, Maârif (Çev: Meliha Anbarcıoğlu), M.E.B. Yayınları, M.E.B. Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1966.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman İbn Ebî Bekr, (Ö. 911/1505), el- Câmiu's- Sağîr, I Cilt, Dâru Tâiri'l- İlm, Cidde.

....., ed- Dîbâc Alâ Sahîhi Müslim, V Cilt, Dâru İbn. Affân, es- Suûdiyye, 1416/1996.

....., Esbâbu Vürûdi'l- Hadîs, I Cilt, Dâru'l- Mektebeti'l- İlmiyye, Beyrut, 1404/1984, İlk Basım.

....., Miftâhu'l- Cenne, I Cilt, el- Câmiatü'l- İslâmiyye, Medîne-i Münevvere, 1399, III. Basım.

....., Tedrîbü'r- Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî, II Cilt, Mektebetü'r- Riyâdi'l- Hadîse, Riyad.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İdrîs (150- 204/819), Müsned, I Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut.

....., el- Ümm, VIII Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 1393, II. Basım.

Şeker, Mehmet, "İbn Batûta'ya Göre Konya ve Mevlânâ", s.129-137, IV. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-13 Aralık 1989, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 89.

Şeybânî, Ebû Bekr Ahmed İbn Amr İbni'z- Zahhâk (206- 287), el- Âhâd ve'l- Mesânî, VI Cilt, Dâru'r- Râye, Riyad, 1991/1414, İlk Basım.

Tabakoğlu, Ahmet, "Osmanlı İctimâî Yapısının Ana Hatları", s.17-29, Osmanlı, IV. Cilt.

Tâhiru'l- Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, XIV Cilt, İstanbul, 1963.

Taberânî, Ebu'l- Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb (260- 360/971), Mu'cemu'l- Evsat, X Cilt, Dâru'l- Haremeyn, Kâhire, 1415.

....., Mu'cemu's- Sağır, II Cilt, Mektebetü'l- İslâmî- Dâru Ammâr, Beyrut- Amman, 1985/1405, İlk Basım.

....., Mu'cemu'l- Kebîr, XX Cilt, Mektebetü'l- Ulûm ve'l- Hikem, Musul, 1983/1404, II. Basım.

....., Müsnedü'ş- Şâmiyyîn, II Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1405/1984, İlk Basım (Thk: Hamdi Abdülmecid es- Selefî)

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr (224-310/922), Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyâtî'l- Kur'ân, XXX Cilt, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1405.

....., Târîhu't- Taberî, V Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1407, İlk Basım.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed İbn Muhammed İbn Selâme (229-321), Şerhu Meâni'l- Âsâr, IV Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1399, İlk Basım.

Tanrıkorur, Çinûçen, "Osmanlılarda Mevlevî Âyini Besteciliği", Osmanlı, X. Cilt.

Tarlan, Ali Nihat, Mevlânâ, Hareket Yayınları, 1974, İstanbul.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman İbn Dâvûd el- Fârisî el- Basrî (Ö.204/819), Müsned, I Cilt, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut.

Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed İbn İsâ (209-279/892), Sünen, V Cilt, Daru İhyâi't- Tirâsi'l Arabî, Beyrut.

....., Sünen, VI Cilt, İstanbul, Tsz. (Trc: Osman Zeki Mollamehmetoğlu)

....., İlel, I Cilt, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, 1357/1938.

Türer, Osman, "Osmanlının Temelindeki Manevi Harç: Kuruluş Döneminde Anadolu'da Tasavvuf", Osmanlı, IV. Cilt. s. 375-383.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, I. Cilt, s.113. Cem Yayınevi, İstanbul

Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXI. Cilt, s.40-43, İbnü'l- Fârız maddesi (Yaz: Süleyman Uludağ); XXV. Cilt, s.315-317 Keşf maddesi (Yaz: Süleyman Uludağ); XXIX. Cilt, s.325-334. Mesnevî maddesi (Yaz: Semih Ceylan); XXIX. Cilt, s.441-447. Mevlânâ maddesi (Yaz: Reşat Öngören).

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Ömer İbn Mûsâ (Ö. 322/934), Zuafâ, IV Cilt, Dâru Mektebeti'l- İlmiyye, Beyrut, 1984.

Uraz, Murad, Türk Edip ve Şâirleri, İstanbul 1939, İsmâil Hakkı maddesi.

Uysal, Muhittin, Tasavvuf Kültüründe Hadis, Yediveren Kitap, Konya, 2001.

Uzluk, Feridun Nâfiz, "Taş Yazıtlarda Türkçe Vakfiyeler, Arapça Yazıtlarda Türkçe Söz ve Şiirler", Belleten, Sa: 234, ,T.D.K. Basımevi, Ankara, 1964. s.251-263

Uzluk, Şehâbettin, "Galata Mevlevîhânesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi", III. Millî Mevlânâ Kongresi, 12-14 Aralık 1988, Konya Selçuk üniversitesi Yayınları, No:71.

Uzluk, Sebahattin, Mevlana'nın Ressamları, Yenikitap Basımevi, Tsz.

Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, T.T.K, Ankara, 1965.

Üçel- Aybet, Gülgün, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hukuk Müessesesinin Önemi", T.T. Kongresi, X. Kongre (Ankara, Eylül, 1986), V. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994. s.2147-2154

Yahyâ İbn Mende (310-395), el- İmân, II Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1406.

Yardım, Ali, Mesnevî Hadisleri, Kayseri, 1970. (Basılmamış Öğretim Üyeliği Yeterlilik Tezi)

Yaylalı, Kâmil, Mevlânâ'da İnanç Sistemi, III. Baskı, Konya, 1987.

Yazıcı, Tahsin, "Mevlânâ Devrinde Semâ", Şarkiyat Mecmuası, C:5, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1964. s.135-153.

Yeniterzi, Emine, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, T. D.V. Yayınları, Ankara, 2005.

Yetik, Erhan, İsmail-i Ankaravi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İşâret Yayınları, İstanbul, Tsz.

Yıldırım, Ahmet, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000.

Yılmaz, Coşkun, “Siyâsetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma, Osmanlı, IV. Cilt, s.69-79.

Yücel, Yaşar, XVI- XVII. Yüzyıl Edebî Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı ve Toplum Düzenine Âit Bazı Görüş ve Bilgiler, Bellten, Sa: 200 (Ağustos, 1987) T.T.K. Basımevi, Ankara, 1987.

Yücel, Yaşar, Muhteşem Türk Kânûnî İle 46 Yıl, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

Yücel, Yaşar- Sevim, Ali, Türkiye Tarihi, Cilt:2, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1990.

Yücel, Yaşar- Sevim Ali, Türkiye Târihi, Cilt:3, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed İbn Ahmed İbn Kaymaz (Ö.748/1374), Mîzânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r- Ricâl, VIII Cilt, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1995, İlk Basım.

....., Muğnî fi 'z- Zuafâ, I Cilt. (Thk: Nureddin Itr)

....., Siyeru A 'lâmi'n- Nübelâ, XXIII Cilt, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1413, IX. Basım (Thk: Şuayb el- Arnavut)

Zilfî, Madeline C.,Kadıızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhyâ Hareketleri (Çeviren: Hulûsi Lekesiz), Türkiye Günlüğü, Kasım- Aralık 1999, Sa:58. s.65-79.

Zührî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd İbn Münî'el- Basrî (168-230), et-Tabakâtü'l- Kübrâ,VIII Cilt, Daru Sadır, Beyrut.

-el-Mektebetü'l-Elfiyye li's-Sünneti'n-Nebeviyye (Hadis tahrirlerinde adı verilen CD'nin kaynakları esas alınmış olup yer yer kitap adı da verilerek birlikte gösterildiği de olmuştur).